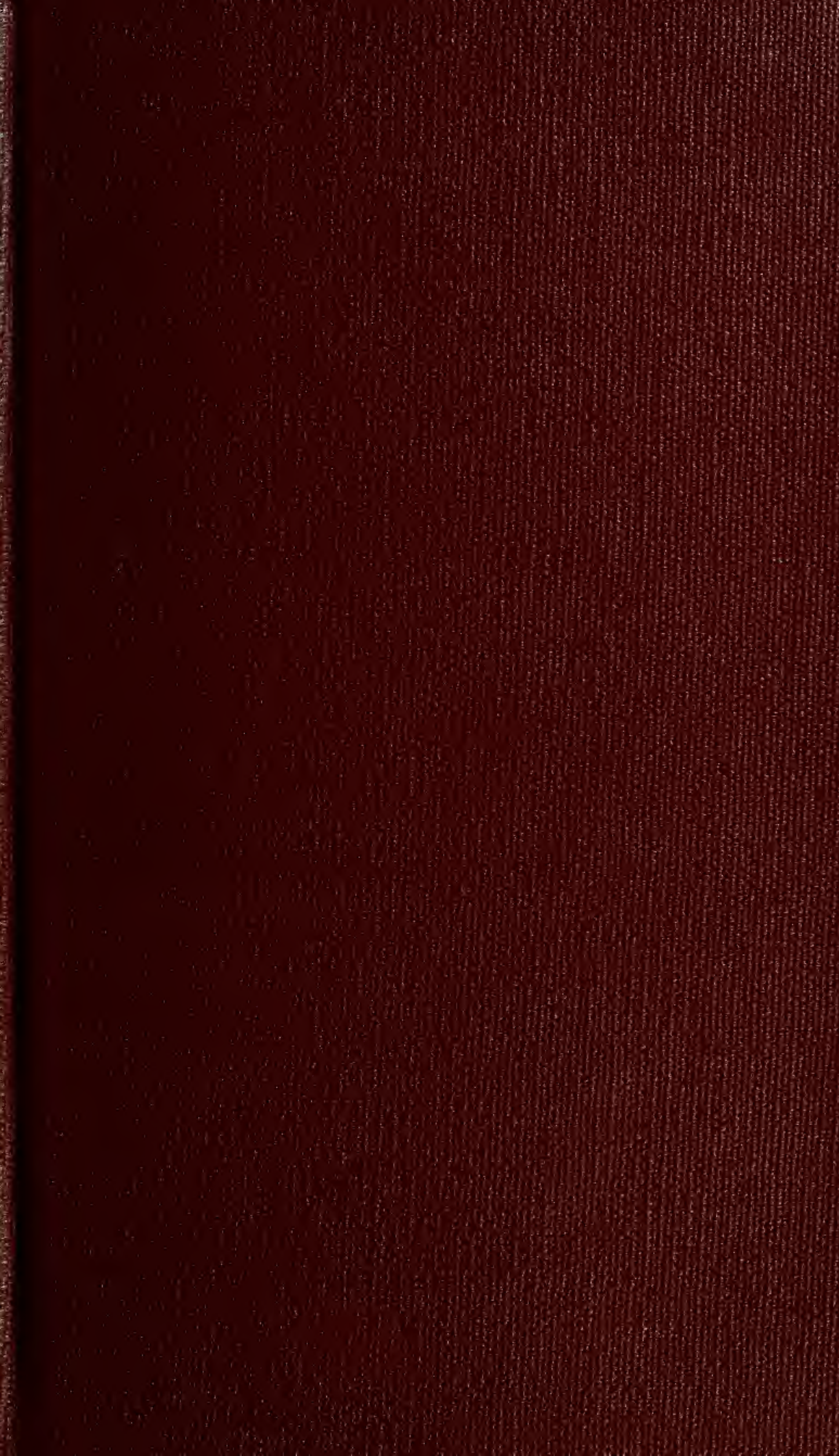

P. VIRGILII MARONIS

OPERA

AD OPTIMORUM LIBRORUM FIDEM EDIDIT PERPETUA ET ALIORUM ET SUA ADNOTATIONE ILLUSTRAVIT DISSERTATIONEM DE VIRGILII VITA ET CARMINIBUS ATQUE INDICEM RERUM LOCUPLETISSIMUM

ADIECIT

ALBERTUS FORBIGER.

PARS II.

AENEIDOS L. I—VI. CONTINENS.

EDITIO TERTIA CORRECTA ET AUCTA.

LIPSIAE
SUMPTUM FECIT ET VENUMDAT I. C. HINRICHS.
MDCCCLII.

P. VIRGILII MARONIS

AENEIS.

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

„Troia capta Aeneas, Anchisae et Veneris filius, vir singulari pietate parique fortitudine praeditus, quum erroris sui anno septimo per mare Tyrrhenum a Sicilia in Italiam navigat, immissa ab Aeolo, rege ventorum, rogatu Iunonis gravissima tempestate, ad Libycum litus adpellitur (1—158.); et egressus in terram septem ingenti magnitudine cervos sagittis prosternit, singulosque in singulas naves (tot enim ex dispersa classe collegerat) aequaliter distribuit; socios deinde, longis iam erroribus fatigatos, spe futurae quietis ad tolerandum, quod reliquum esset laboris, hortatur (159—222.). Tum Venus Aeneae sui Troianorumque causam apud Iovem agit, omniumque calamitatum illarum culpam Iunoni attribuit; unde Iupiter, reserata fatorum serie, spe felicis posteritatis potentiaeque Romanorum dolorem filiae consolatur (223—304.). Cuius oratione confirmata Venus Aeneae, locorum ignaro et explorandae regionis causa postero die huc illuc oberranti, sese obviam praebet, naves dispersas salvas esse nuntiat, ostenditque non procul illinc abesse Carthaginem, quam tunc in iis locis condebat Dido (305—409.). Aeneas itaque, matris beneficio cava nube cinctus, una cum Achate Carthaginem ingreditur, ubi et socios salvos comperit, et a Didone benigne excipitur (410—656.). Venus tamen, quod neque Iunonio hospitio neque muliebri inconstantiae satis fidebat, sopito in Idaliae lucis Ascanio, qui a navibus in convivium arcessebatur, pro eo Cupidinem substituit, qui inter amplexus et oscula latenter reginae amorem inspirat Aeneae (657—756.).“ *Heyn.*

Ille ego, qui quondam gracili modulatus avena

Quatuor illos versus, quos Heynii exemplum secuti typorum diversitate ab reliquis distinximus, *Ille ego — — horrentia Martis*, non esse Virgilii, sed a Grammatico aliquo assutos, Heinsii, Burmanni utriusque, Kootenii (in singulari de his verss. Dissert. Franeq. 1770. edita), Heumanni (Poecil. T. II. p. 378.), Marklandi (ad Stat. Silv. V, 3, 8.), Heynii, Schirachii (Clav. Virg. p. 426.), Graseri (in Censura editionis Wagner., Ephem. lit. Hal. a. 1835. ch. 185. p. 257 sq. inserta), Hildebrandi (in Censura edit. meae, quam exhibent Iahnii Annall. Vol. XXVI. fasc. 1. p. 157 sqq.) Süpflii, Peerlkampii aliorumque est sententia, qui eos, ab aliquot sane Codd. (inter quos Medic.) omissos, et Virgilii ingenio indignos esse et epici carminis gravitati adversari censent. Sed leguntur illi in Rom., Pa-

Carmen, et egressus silvis vicina coegi,

---

lat. aliisque libris melioris notae ac defenduntur et Donati (vit. Virg. §. 60.) et Servii (Praef. ad Aen.) auctoritate, iidemque per se spectati satis tersi sunt et elegantes, nec quidquam continent, quod non Virgilianum censeri liceat, id quod statim singula perlustrantes videbimus; quare Wagnerus (cui adsentiuntur Iahn. et Weichert. de Lucii Varii et Cassii Parmensis Vita et Carmm. Grimae 1836. p. 69. not. 61.) et in edit. sua et in Epist. ad Groebelium data, quam Dresdae a. 1836. typis describendam curavit, p. 18 sqq. argumentis satis probabilibus demonstrare conatur, hos versus Virgilio non esse abiudicandos. Equidem, quamquam mihi persuadere non poteram, Virgilium ab iis vere incepisse Aeneidem suam, tamen, quum nemo facile divinare possit, a quo et quando hi versus compositi sint Augusteo aevo dignissimi, quos a Tucca et Vario rescissos esse Donat. et Serv. ll. ll. referant, semper eam opinionem habui, quam etiam Wagner. in Epist. illa proposuit, et Gossrau repetit, Virgilium, aegre valedicentem carminibus, quibus gloriam debuit, et transeuntem ad genus plane diversum sibique ab alio impositum, quo num eandem laudem sibi comparaturus esset, certe dubitare poterat, hos versus pro titulo s. inscriptione praemisisse uni vel paucis exemplaribus huius primi libri, quae familiaribus quibusdam tamquam specimen totius operis mitteret; a qua sententia etiam nunc post ea, quae Hildebrand. et Peerlkamp. contra Wagnerum et memet ipsum disputarunt, recedere non possum. Quod enim Donat. et Servius narrant, Virgilium non ipsum edidisse Aeneidem, sed adeo moribundum tamquam opus imperfectum comburi voluisse, id non impedit, quominus poëta unum alterumve librum amicis quibusdam flagitantibus legendum tradidisse, et ut iis, qui carmina prius a se conscripta tanto cum plausu excepissent, etiam hoc novum genus commendaret, hanc inscriptionem addidisse putetur, quam totum carmen in publicum emittens haud dubie non adiecisset. Paulo maiorem vim tribuerem alteri Hildebrandi argumento, plane incredibile esse, Virgilium eiusmodi inscriptionem addidisse, quae non per se plenam et absolutam contineret sententiam, sed cum ipsius operis initio arctissime coniuncta esset; si modo ullam probabilem rationem invenirem, qua origo horum versuum ab alio auctore, quam ab ipso Virgilio, adiectorum explicari posset. Ex nostra autem sententia neque auctore suo carent versus elegantissimi et Virgilio dignissimi, neque unice aptum carmini exordium detrahitur: *Arma virumque cano* etc., quod aperte Homeri *Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα* imitatur, et ab Ovidio, Martiale aliisque spectatur. (Vid. Ovid. Trist. II, 533. *Et tamen ille tuae felix Aeneidos auctor Contulit in Tyrios* *a r m a   v i r u m q u e* *toros*, coll. cum eiusd. Am. I, 15, 25. *Tityrus et fruges* *A e n e i a q u e   a r m a* *legentur, Roma triumphati dum caput orbis eris.* Martial. VIII, 56, 19 sq. *Protinus Italiam concepit et* *a r m a   v i r u m q u e*, *Qui modo vix culicem fleverat ore rudi.* id. XIV, 185. *Accipe facundi culicem, studiose, Maronis; ne nugis positis* *a r m a   v i r u m q u e   c a n a s.* Veget. de re mil. II, 1. *Res igitur militaris (sicut Latinorum egregius auctor carminis sui testatur exordio)* *a r m i s* *constat et* *v i r i s.* Cassiodor. de orthogr. Praef. p. 2278. P. *Hunc debemus ordinem custodire, ut primo de subdistinctione dicamus, - - ut* *a r m a   v i r u m q u e   c a n o*, *ubi totius operis summa conclusa est.* Cf. autem de hoc veterum more libros primis eorum verbis commemoratis significandi Bentl. ad Hor. Sat. I, 3, 7. et Ochsner. ad Oliveti Ecl. Cicer. p. 395.) Nihil igitur tribuo Henrici sententiae (in *Class. Mus.* P. XIX. prolatae), qui, hos versus vere ad ipsam Aeneidem pertinere non dubitans, Virgilio necessario (*horrentia*) *Martis arma* scribendum fuisse putat, quum *arma* per se nihil aliud sint, nisi instrumenta cuiusque generis, (agrestia Geo. I, 160., nautica Aen. V, 15., culinaria Aen. I, 177. etc.), ut poëta, qui Geo. l. l. scripsisset: *Dicendum et, quae sint*

Ut quamvis avido parerent arva colono,
Gratum opus agricolis: at nunc horrentia Martis

---

duris agrestibus arma, nunc ad argumentum epicum transiens iam oppositi causa *Martis* addere debuerit; simplex autem *arma* in principio carminis admodum frigere, atque etiam Aen. I, 545. coniungere poëtam verba *bello et armis*. — *Ille ego*, ut Ovid. Met. I, 757. *ille ego liber*, *Ille ferox tacui.* ibid. IV, 226. *Ille ego sum*, *dixit*, *qui longum metior annum.* Fast. III, 505. *Illa ego sum*, *cui tu solitus promittere coelum.* Tibull. III, 4, 72. *Ille ego Latonae filius atque Iovis.* Plin. Epist. I, 6, 1. *Ego ille*, *quem nosti*, ubi vid. Cort. Markland. ad Stat. Silv. V, 3, 8. et Drakenb. ad Sil. Ital. IX, 128. — *qui quondam - - modulatus*, scil. sum, quod recte supplent Wunderl. et Wagn., Comma vulgo post *quondam* positum tollentes; quorum ille praeter Val. Flacc. I, 757. comparat Aen. I, 365. *devenere locos - - - mercatique* (sunt) *solum*, hic vero bene adnotat, si *modulatus* Participium esset, quod Heynio aliisque videtur, Bucolica collata quodammodo cum Georgicis deprimi; quod sane ab h. l. alienum, ubi poëta nihil aliud vult significare, quam a Bucolicis ad Georgica, a Georgicis ad Aeneidem se processisse. Alia autem non minus dura omissi Verbi substantivi exempla ad Ecl. I, 54. prolata vide. De ipso verbo *modulandi* vid. Ecl. V, 14. (ibique adnott.) X, 51. Tibull. II, 1, 53. III, 4, 39. Claud. rapt. Pros. II. praef. 15. etc. — *gracili avena*, quae Ecl. I, 2. *tenuis* vocatur, ubi vid. adnott. Videtur hunc versum imitatus esse Nemes. Ecl. I, 3. *Incipe, si quod habes gracili sub arundine carmen*, ad quem l. vid. Titius et Barth. Ceterum animadverte, quam submisse poëta dicat de Bucolicis, quam ornate de Georgicis, quam graviter de bellicis rebus Aeneidis. — *egressus silvis*, relicta poësi bucolica. *Silvae* enim sunt pascua. Vid. Ecl. I, 2. (ibique adnott.) II, 31. et IV, 3. Quare Peerlkamp. errat, contendens, eum, qui se silvis egressum dicat, cogitationem carminis *venatici* non excitare non posse. — *vicina - - arva*, scil. silvis, quod ex verbo *egressus* clarissime apparet. Similis oratio Geo. III, 295—301. Gossr. non male observat, poëtam vocabulo *vicina* indicare voluisse, maximam inter Bucolica et Georgica et argumenti et formae intercedere similitudinem. — *coëgi arva*, *ut quamvis avido parerent colono* „ut, licet ille frugum terrae sit avidissimus, tamen agri proventus ubertate cupiditati eius satisfacerent. *Parent arva et coguntur parere* agricolae studio et opera, quae declaratur a poëtis per *imperium*, *vim* et similia; dicitur *agris imperare*, *agris servire*, *parere.* [Cf. adnott. ad Geo. I, 99. et Gesner. ad Claud. in Eutrop. I, 19.] Hoc loco id, quod Maro, de re rustica praecipiens, rusticos facere docuit, *cogere arva*, *ut pareant*, ad se commode transtulit.“ *H.* Constructio autem verbi *cogendi* cum Particula *ut*, quae Burmanno minus elegans videtur, satis defenditur his locis: Terent. Hec. II, 2, 26. Andr. IV, 1, 30. Caes. B. G. I, 6. Cic. Or. III, 3, 9. id. Cat. IV, 3.; quamquam eam rariorem esse negari nequit. — *quamvis* Adiectivis et Adverbiis adiectum i. q. *quamtumvis* (scil. tibi cogitare) sive *vel maxime*, et Positivo Adiectivi quodammodo vim Superlativi tribuit (*einem auch noch so Habsüchtigen* fere i. q. *selbst dem Habsüchtigsten*). Rectius quam Drak. ad Liv. I, 4, 4. Burm. ad Phaedr. I, 28, 1. et Ruhnk. ad Ter. Ad. II, 4, 15. de hoc usu disputarunt Brem. ad Nep. Dat. 4, 3. et Beier. ad Cic. Off. I, 25, 86. II, 20, 69., optime vero Kritz. ad Sall. Cat. 23, 6. Ceterum in hac dicendi formula etiam flecti *volendi* verbum, prout loci ratio postulet (cf. Cic. Verr. II, 42, 102. 58, 142. V, 5, 11. pr. Coel. 26, 63. 28, 67. Brut. 21, 83. pr. Flacc. 15, 35 etc.), iam Matth. ad Cic. pr. Rosc. Am. 16, 47. docuit. — *avido colono.* Cf. Ovid. Fast. I, 677. *frugibus immensis avidos satiate colonos* et Geo. I, 47. *Illa seges demum votis respondet avari Agricolae* ibique adnott.; *colono* enim i. q. agricolae. Vid. ad Ecl. IX, 4. Cic. pr. Caecin. 32. et Heindorf. ad

Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris

Hor. Sat. II, 2, 115. — Verba *Gratum opus agricolis*, quae Grasero otiosa et alieni laudatoris videntur, Wagn. in Epist. laud. p. 19. recte defendit. Diversam enim huius carminis rationem et naturam ab eorum, quae antea scripsit, respiciens, optat auctor, ut, quae nunc scripturus sit de bellis et caedibus, Romanis suis non minus placeant, quam Georgica, plane contrarium carminum genus, placatum scilicet et tranquillum, agricolis potissimum placuerint; quare etiam gravis illa oppositio per *at nunc*. Hanc ipsam autem gravem et minus usitatam opponendi rationem *Ille ego, qui - - modulatus et coegi - - at nunc - - cano*, in quam vix incidisset interpolator aliquis, ut hos versus ipsi Virgilio tribuendos censerem, imprimis me movisse fateor. Wagn., huius dicendi generis bonitatem probaturus, confert Liv. X, 19, 17. *Bellona, si hodie nobis victoriam duis, ast ego templum tibi voveo;* cui loco multos alios addere poterat eiusdem scriptoris, velut I, 28, 9. 41, 3. III, 17, 3. 31, 7. 56, 12. (certe ex Gronovii coniectura, *at* vulgari *ait* substituentis) IX, 1, 8. X, 19, 17. 26, 3 sqq. cett. (Cf. etiam Hand. Tursell. I. p. 429.) Qui loci, nostro sane non ex asse respondentes, cui non multum probare videantur, is consideret, orationem interposita illa sententia *Gratum opus agricolis* quodammodo esse interceptam, ideoque poëtae licuisse ea ipsa Particula adversativa, quae bellorum strepitum vitae rusticae tranquillitati gravissime opponeret, ad inchoatam orationem rursus reverti. Quare Thiel. non inepte comparat Tibull. I, 10, 15 sqq. *Sed patrii servate Lares! - - - - At nobis aerata, Lares, depellite tela.* Süpflius sane, meum de h. l. iudicium irridens, omnem huius enuntiationis formam damnat, et ad *Ille ego* necessario *sum* supplendum esse censet; quod per me suppleat, cui mea ratio minus probabilis videatur. Peerlkamp., et ipse in h. l. haerens, sententiam non absolutam esse iudicat, quam ita supplet: qui modulatus sum, at nunc arma cano, quam vereor ut vires tanto operi sufficiant. — *Arma horrentia*, quae opponuntur arvis nitido cultu oculos animosque delectantibus, sunt, quae, dum ipsa horrent (ut *tela horrentia, hastae horrentes*), etiam spectantibus horrorem iniiciunt; quamquam negari nequit, *horrens* interdum prima significatione prorsus neglecta simpliciter pro horrido s. horribili poni, ut Quinct. Decl. X, 7. *Tunc horrentibus verbis urna praecluditur.* Vide inf. v. 165.

1. Poëta initio Aeneidis paucis verbis totum carminis argumentum complectitur, Homerum secutus, qui idem fecit et in Iliadis et in Odysseae principio. Summa enim Aeneidis est Aeneae in Latium adventus et sedes ex foedere cum Latino icto ibi accepta. Cf. Aen. XII, 187 sqq. — *Arma, virumque cano* cett., i. e. Bella canam et viri fata illius, qui adventu suo in Italiam ea excitavit. Aliam enim explicationem haec verba cum praecedentibus coniuncta non admittere, quisque videt. Si tamen principium Aeneidis per se spectatur, priorum quatuor versuum nulla ratione habita, tum sane *arma virumque* cum Burm. et Wagn. (qui provocat ad Ovidii locum supra laud. Trist. II, 533.) per ἓν διὰ δυοῖν explicare possumus, ut omnino hominis bello clari notionem inesse statuamus (coll. infra v. 566. *virtutesque virosque* et Silii IV, 11. *Mavors strepit et ciet arma virosque*); quamquam vel sic altera ratio videtur praestare, quum Virgilius Homeri Iliadem et Odysseam in unum complexurus et bella et fata (errores) Aeneae canere constituerit. Ceterum cf. etiam Aen. XI, 747. — „*Primus Troiae ab oris* ita intelliges, primum e Troianis *in has certe Italiae* [proprie dictae] *partes ad Lavinium* (quod iam auctor libri de Orig. G. Rom. c. 1. docuit) pervenisse Aeneam; nam Antenor ad Venetos in intimo sinu Adriatico, in aliam Italiae partem, quae Galliae Cisalpinae erat [ideoque non pertinebat ad Italiam antiquam Rubicone terminatam], appulerat; cf. inf. v. 247. et, qui ante

Italiam fato profugus Laviniaque venit

---

eum Italiam frequentarant, Oenotrii, Euander et Hercules, ex Graecia advenerant. Malim tamen *primus* pro *primo*, *olim* accipere, ut Aen. I, 24. (ubi tamen vid. adnott.) VIII, 319. Hor. Sat. II, 2, 93.“ *H.* Wagn. hanc alteram rationem probat, Qu. Virg. XXVIII, 3, *e.* cum h. l. comparans infra v. 24. et Geo. I, 144. *Nam primi cuneis scindebant fissile lignum*, i. e. homines antiquissimorum temporum. Mihi prior ratio praeferenda videtur, quum probabile sit, Virgilium in h. l., ubi unum quodque vocabulum cum singulari vi et gravitate profertur, a prima et propria verborum significatione non recessisse. *Iahn.* (coll. Aen. III, 108. VII, 158. VIII, 319.) praeterea haec adnotat: „*Primus* non fuit Aeneas inter Troianos, qui in Italiam venere [vid. tamen quae supra Heynii notae inseruimus], sed *primus* inter eos, qui a sua stirpe Italiam tenebant. Saepe enim *primus* is dicitur, qui, ubi sursum ac retro numeraveris, in principio eius ordinis, quem effecit, adest, ideoque antiquissimus est.“ (Etiam Gossravium video nobiscum facientem.) — 2. Iunge: *Troiae ab oris profugus venit.* Quare Commata, quibus Heyn. et Wagn. verba *fato profugus* includunt, delevi. — *fato*, adiicit poëta, ut statim ab initio ad deorum interventum viam sibi muniat (cf. X, 67. *Italiam petiit fatis auctoribus: esto!*); et *profugus* causam continet, cur Troia relicta in Italiam venerit Aeneas. Gossravio haec vox recte videtur movere miserationem, quum significet extorrem patria et quid petat nescientem. Cf. Sall. Cat. 6. *Troiani Aenea duce profugi sedibus incertis* vagabantur. — *Italiam* pro: in Italiam. Constat enim, non solum poëtas, qui omnino Praepositiones saepe omittere consueverunt, verum etiam pedestris orationis scriptores ante terrarum quoque et regionum nomina, ubi de motu in aliquem locum sermo est, Praepositiones interdum negligere. Aureae tamen aetatis scriptores pedestres non nisi insularum et terrarum maritimarum, ad quas navium cursus dirigitur, nomina ita construere solent. Cf. Ecl. I, 64. Aen. I, 51. II, 742. 781. III, 601. IV, 124. 165. VI, 542. 638. 696. VIII, 136. IX, 100 sqq., quod autem ad Nomina appellativa attinet, quorum simplex Accusativus eadem ratione verbis eundi et veniendi adiici solet, Aen. I, 201. 307. 365. II, 743. III, 439. 601. V, 732. 813. VI, 696. etc. Quid quod adeo Substantivis interdum talis Accus. adiungitur? Vid. Aen. III, 507. *iter Italiam* et VI, 542. *iter Elysium.* Omnino cf. Barth. ad Claud. B. Get. 73. Drakenb. ad Liv. XXXIII, 41, 6. Heins. et Burm. ad Aen. II, 781. Cort. ad Lucan. I, 678. V, 572. Oudend. ad Apul. Met. p. 24. et 33. Daehn. ad Nep. Milt. 1, 1. et Dat. 4, 1. Weichert. de verss. iniuria suspp. p. 86. Ruddim. II. p. 284. Ramsh. §. 134. not. 1., qui multa exempla collegerunt, et quae ad Aen. III, 162. adnotavimus. — *Laviniaque venit Litora.* Copulam *que*, quam cum Iahnio et Wagn. restitui, quamque etiam Thiel., Süpfl. et Peerlkamp. iure receperunt, tuentur omnes Codd. praeter unum Hamb. et omnes, qui hunc versum laudant, Grammatici, in quibus Quinctil. Inst. XI, 3., eamque ut retineamus, ipsa suadet loci sententia: simplex enim eiusmodi appositio *Italiam*, *Lavinia litora*, qua generi una modo species adderetur, bonae latinitatis usui videtur adversari et temere defenditur a Paldamo ad Propert. p. 238., quum contra *Italiam Laviniaque litora*, i. e. et quidem L. litora, per epexegesin illam, de qua ad Geo. I, 498. (III, 198. 473. etc.) dictum est, explicandum optime se habeat. Cf. imprimis locus simillimus infra v. 569., cui adde v. 13. et v. 554. cum Wagn. Qu. Virg. XXXIII, 1. et 8. Fluctuat autem loci scriptura inter *Laviniaque*, quod nos cum Wagn. edidimus atque etiam Gossr. recepit, et *Lavinaque*, cui Wund., Iahn. et Thiel. cum Servio patrocinantur. Sed a *Lavinio*, quam veram esse huius nominis formam infra ad v. 270. videbimus, recte fit *Lavinius*, non *Lavinus.* Quare minus recte Prop. II. 34, 64. *Lavinis litoribus* et Iuven. XII, 71. *novercale Lavinum.* (Vid. Santen. ad Terent. Maur. p. 430.) Virgilius ipse etiam

Litora, multum ille et terris iactatus et alto
Vi superum, saevae memorem Iunonis ob iram,

Aen. IV, 236. *Lavinia arva* scripsit. Quo fit, ut in sola synizesi *Lavinjaque* causam quaeram, cur omnes fere Codd., Quinct. XI, 3, 60. Gell. X, 16. Macrob. V, 2. Prisc. VIII, 54. Servius aliique Grammatici hic *Lavinaque* exhibeant. De hoc autem synizesis genere paullo duriore, Virgilio tamen satis usitato, idem Wagn. conferri iubet Aen. VII, 237. *precantia*, VI, 33. *omnia*, V, 269. *taeniis* [quibus locis temere adiungit VII, 769. et XII, 401.], Iahn. ad Aen. VI, 33. et ad Geo. IV, 243. Santen. ad Terent. Maur. p. 429 sq. Bentl. aliosque ad Hor. Od. I, 8, 1. Cf. etiam adnot. mea ad Ecl. VI, 41. et Geo. I, 397. Weichert. de versu hyperm. p. 23. Ramsh. §. 209. III, 1. 6. alii. Ceterum *Lavinia litora* sunt ea, in quibus postea demum ab ipso Aenea Lavinii oppidum erat condendum; nam poëtae haud raro per anachronismum epitheta petunt a rebus posterius factis. Temeraria igitur Peerlkampii coniectura, qui pro *Laviniaque* scribi voluit *Laurentia*. De ipso autem oppido eiusque situ in colli *di Pratica* vid. librum meum *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 715. — 3. 4. „*venit, iactatus et passus;* interponitur ex more *ille:* postquam magnos labores maritimis erroribus et tentata frustra variis in locis nova sede toleraverat. *Πολλὰ ὅγ' ἐν πόντῳ πάθεν ἄλγεα ὃν κατὰ θυμόν*, Odyss. I, 4." *H.* — Noli enim interpretari: qui iactatus est. Immo Participiis et Adiectivis ad antecedens aliquod Substantivum relatis nonnumquam Pronomen *ille*, ut Graec. *ὅγε*, quo fortior et vividior reddatur oratio, pleonastice adiungi constat. E Virgilio huc pertinent loci Aen. V, 456. IX, 477 sqq. 796. X, 385. XII, 5., quos Wagn. Qu. Virg. XXI, 8. profert. Alibi etiam Pron. *ille*, Participio vel Adiectivo non adiecto, simpliciter Subiecti notionem antea memoratam repetit, velut Geo. II, 435. Ovid. Am. III, 9, 20. *Scilicet omne sacrum mors importuna profanat, omnibus obscuras iniicit illa manus.* ibid. III, 3, 23 sqq. *Aut sine re nomen Deus est - - - Aut, si quis Deus est, teneras amat ille puellas* cett. Cf. omnino Ruhnk. ad Ter. Adelph. III, 2, 8. Bentl. ad Hor. Sat. II, 6, 83. idem et Iani ad Hor. Od. I, 9, 15. Heind. ad Hor. Sat. l. l. et I, 6, 58. Obbar. ad Hor. Ep. I, 2. p. 97. Iahn. ad Virg. Geo. I, 203. Haas. ad Reisigii *Vorlesungen* p. 377. alii. Cognatus est pleonasticus ille usus eiusdem Pronominis ante *quidem*, cuius multa exempla collegit Beier. ad Cic. Off. II, 6, 21. Ceterum Gossr. non inepte memorat, Aeneae in Italiam adventum ut rem primariam, quae a fato iubeatur, Verbo finito, quae autem fiant deae intercessione, ut res secundarias, Participio narrari. Verbum *iactandi*, ut Gr. *σαλεύεσθαι* et *ῥιπτάζεσθαι*, saepe usurpatur de iis, qui fluctibus maris et ventis vexantur. Cf. Ovid. Tr. I, 11, 39. ibid. III, 2, 15. Hor. Epist. I, 11, 15. id. Od. I, 32, 7. IV, 4, 54. Prop. II, 12, 7. Cic. de inv. I, 15. Tusc. V, 2, 5. Vellei. I, 2. et, qui hunc versum imitatus est, Silius VIII, 474. *Tum pius Aeneas, terris iactatus et undis.* Hic tamen, quum *terris* adiiciatur, latiore sensu capiendum de cuiuscunque generis vexationibus, ut infra v. 629. et VI, 693. — *alto.* Vid. adnott. ad Aen. II, 203. — 4. *Vi superum,* quum neminem deorum praeter unam Iunonem Aeneae infensum fuisse constet, Fr. Gall. (in Ephem. lit. Ien. a. 1828. *Intell. Bl.* 15. p. 119.), cui nova quaedam argumenta adiiciens adsentitur Gossrau, satis mire ita interpretatur, ut non significet „deorum numine et voluntate," sed plane contrarium „contra voluntatem deorum, magno cum dolore deorum," quemadmodum Graece dicatur *βίᾳ νόμου, βίᾳ τῶν πολιτῶν*; qua explicatione iure reiecta, Wagn. haec verba ad unam Iunonem referenda esse statuit, quum et Graeci et Latini scriptores Plurali utantur numero, ubi unum aliquem, sed suo nomine non definitum, indicent, ut Aen. III, 488. VI, 322. VII, 96—98. 359. XI, 784.; hinc, ut iam intelligatur, quis sit ille obscure significatus deus, per epexegesin adiicere poëtam haec: *saevaeque*

Multa quoque et bello passus, dum conderet urbem

- - *iram.* Sed quum mira profecto esset epexegesis *vi numinis alicuius* (Iunonis), *ob iram Iunonis*, neque *vi* et *ob iram* ita sibi respondeant, ut illud per hoc explicari possit, mihi quoque, pariter ut Grasero l. l., *vi superum* latiore sensu accipiendum videtur, ut VII, 432. *coelestum vis magna* et Val. Fl. I, 671. *seu volvitur axis vi superum.* Ut enim concedam, praeter Iunonem neminem ex deorum coetu Aeneae succensuisse, notum est tamen, ipsam Iunonem aliorum numinum, ex quibus Aeolum et Iuturnam nomino, usam esse ministerio, quo Aeneam perderet, neque ceteros deos conatibus eius semper restitisse; quare heros ille aptissime *vi superum*, ipsorum deorum interventu, non hominum tantum machinationibus, iactatus dici poterat. Haec enim verba rationem, qua iactatus sit, sequentia *ob iram Iunonis* causam calamitatum, quas perpessus sit, indicant. — *memorem Iunonis ob iram*, pro: ob iram Iunonis memoris, scil. acceptae iniuriae. Sic etiam Graeci, v. c. Aeschyl. Agam. 161. *μνάμων μῆνις*, Liv. IX, 29. extr. *Traditur - - censorem etiam Appium, memori Deûm ira, post aliquot annos luminibus captum.* Ovid. Met. XII, 583. *exercet memores iras.* Sil. XIII, 71. *Pone, Anchisiade, memores irasque metusque.* Cf. Gronov. ad Liv. XXXIII, 12, 5. Ceterum de hac hypallage Adiectivi, quae, certae legi adstricta, nisi ipsum Adiectivum ad utrumque Substantivum transferri per sensum liceat, nullo modo admitti possit, docte disputat Beneck. et ad Iustin. XLIV, 4, 3. (*varia ferarum lacte*) et ad Cic. pr. leg. Man. 9, 22. (*Medea illa - - quam praedicant fratris sui membra - - dissipavisse, ut eorum collectio dispersa - - celeritatem persequendi retardaret*); qui simul eundem Graecorum usum comparat. Cf. etiam Wakef. ad Tac. Agr. c. 4. p. 138. Markl. ad Stat. Silv. IV, 1, 45. et III, 4, 84. Doering. ad Catull. LXIV, 310. et de eodem Graecorum usu Hermann. ad Soph. Phil. 1106. Lobeck. ad Soph. Aiac. 7. Matth. ad Eur. Phoen. 30. Bernhardy Synt. p. 426 sq. Ita igitur *memor Iunonis ira* i. q. ira, quae factis semper prodit, Iunonem esse memorem iniuriae. Ad ipsam rem autem cf. Aen. V, 781 sqq. Peerlkamp. sine iusta causa omnem v. 4. spurium censet, quem recte defendit Rau in Schediasm. de verss. spuriis in libro I. Aeneidos Virg. (Lugd. Bat. 1846.) p. 13 sqq. — 5—7. „*Multa* quoque *passus* etiam *bello;* quamquam *quoque et* pro simplici *quoque* etiam alibi positum." *H.* Probe enim observandum est discrimen inter locos, ubi Particulae *et* seu *etiam - - quoque* ad diversa vocabula referendae sunt, et inter eos, ubi cum vi quadam coniunctae ad unam eandemque notionem pleonastice referuntur (*auch sogar* vel *auch dazu noch*). Hac ratione usurpatum legitur *etiam quoque* v. c. apud Plaut. Merc. II, 2, 56. Pers. IV, 6, 7. Pseud. I, 1, 120. Ter. Hec. IV, 1, 28. V, 1, 8, 36. Lucr. III, 292. V, 154. 518. 603. VI. 503. Cic. de Or. I, 35. alibi, ut *item quoque* apud Lucr. V, 750. et VI, 757. Alia vero ratio est v. c. illius loci Pliniani H. N. VII, 16, 21. *Sunt vero et fortuita eorum* (leonum) *quoque clementiae exempla* et similium. Quod discrimen Wagn., praeter mea ad Lucretii ll. cc. Haudium ad Stat. Silv. p. 12. et Vechner. Hellenolex. p. 155. Heus. laudans, neglexit; cui tamen in explicando hoc ipso loco (ut *quoque et* sit *ἔτι δὲ καὶ*, *auch noch*, *dazu auch*) nunc adsentior; quum sane post illa *terra iactatus et alto* prior Heynii ratio (*multa* quoque *passus*, etiam *bello*) vix ferenda videatur. Iahn. tamen verborum ordinem hunc esse censet: *et passus multa quoque bello;* quae ratio mihi paullo contortior videtur. — *dum conderet.* De hac constructione, quae voluntatem et studium indicat, diximus ad Geo. IV, 457. — *urbem*, Lavinium (cf. XII, 194.). — *Inferretque deos Latio*, inferret in Latium Penates Troia advectos, quod, quum de pio Aenea agatur, eo minus poterat reticeri, quum non nisi religione publica ordinata nova civitas rite constituta censeri possit. Vid. Aen. XII, 836. Hor. Od. IV, 4, 53 sqq. Tibull. II, 5, 41. Prop. IV, 1, 39. et similes

Inferretque deos Latio, genus unde Latinum
Albanique patres atque altae moenia Romae.
Musa, mihi causas memora, quo numine laeso

---

loci. Cf. autem cum h. l. Aen. I. 378. II, 717. III, 11. XII, 192. — *Latio*, in Latium. Vid. adnott. ad Ecl. II, 30. VIII, 101. Geo. II, 306. et Aen. VIII, 11. — 6. 7. *genus unde Latinum.* Cf. Aen. XII, 723 sqq. Sall. Cat. 6. et Cato Orig. ap. Serv. ad h. l. — „*Unde*, qua ex re, quo factum est, ut Aborigines cum Troianis aequati communi Latinorum nomine sint comprehensi (cf. Aen. XII, 823 sq.), ut ab Ascanio Alba sit condita, et ex eius posteris urbis Romae conditores ortum habuerint. *Albam* autem bene ab *Albanis patribus* designat, a senatu, nobiliore populi parte; cf. IV, 682. VII, 727. Praeclare autem rerum narrandarum summam ad *Romanorum originem* in ipsa carminis fronte revocat." Haec *H.*, cui adsentitur Wagn.; mihi autem *Albani patres* non Senatum, sed omnino maiores, antiquos illos Albanos significare videntur, a quibus Romani originem duxerunt, ut etiam VII, 727. *Aurunci patres.* De ipsa *Alba* vid. infra ad III, 389. — *altae Romae.* Vid. quae ad Geo. I, 485. disputavimus. — 8. *Musam* Homeri atque omnino epicorum poëtarum more in principio carminis invocari, non est quod exponam. Sufficiat commemorasse, Virgilium etiam medio carmine, ubi res gravissimas et memoratu dignissimas expositurus est, Musas invocare. Cf. Ecl. III, 60. et Aen. VII, 37. — *quo numine laeso.* Plures huius loci paullo difficilioris propositae sunt explicationes. Heyn., Iahn. (in edit. I.), Seidenstücker (in Rupertii et Schlichthorstii libro: *Neues Magazin für Schullehrer* T. II. Fasc. I. p. 204 sqq.) et Langius (in Vindiciis tragoed. Rom. p. 56.), ut iam olim Io. Fr. Gronov. (Obss. I, 9.), *quo* seiungunt a numine, ut sit Ablativus causalis, pro *qua re* positus, nec minus ad *impulerit*, quam ad *laeso*, pertinens; qua opinione ductus Iahn. locum sic interpretatur: Causas memora, qua re (*quo*) Iunonis numen laesum sit, vel quid inde (*numine suo laeso*) dolens eadem impulerit. At si hoc voluisset poëta, non tam ambigue scripsisset, quum quivis haec legens coniungere debeat *suo numine laeso;* sed omnem ambiguitatem vitans *qui* potius vel *qua* posuisset. Accedit quod, si *quo* explicamus *quam ob rem*, Ablativi illi absoluti *numine laeso* admodum languent. Itaque *quo numine laeso* coniungenda esse, nemo non videt. Noli vero cum Schirachio p. 510. de alio numine praeter Iunonem cogitare. Hic enim Vir doct. sequente demum versu de Iunone agi, hic vero aliud quodcunque numen intelligendum esse putat, ut sensus hic sit: quo deo offenso, aut quo scelere in Iunonem commisso factum sit, ut dea impelleret etc. Sed quum poëta ipse statim subiiciat nomen deae laesae, quomodo Musam rogare potest, ut sibi aperiat, quo numine, i. e. quo deo laeso, Aeneas tot adire labores sit coactus, nisi deorum reginam alius cuiusdam dei laesi causam suscepisse dixeris, quod quam absonum sit, non est cur doceam. Burm. cum Heumanno (Poecil. Vol. II. p. 378.) explicat: qua parte potentiae eius laesae; ut, quum Iuno pluribus rebus praesideat, poëta roget, in quam eius vim, potentiam, divinitatem Aeneas peccaverit; ideoque accedit ad Wunderlichii rationem, qui *numen*, ad ipsam Iunonem relatum, de consilio, voluntate deae intelligit, et verba ita solvit: quod numen Iunonis laesum sit, quidve doluerit dea, ut etc., hac addita explicatione: „*numen* est *laesum*, h. e. consilium deae, id quod concupivit, ad irritum cecidit. Cupiebat autem Carthagini imperium orbis terrarum parare: quae optata per Aeneae posteros irrita fore sciebat: *dolens* magis ad Paridem et Ganymedem spectat." Quam locum capiendi rationem iam Servio probatam, ut sensus sit: Causas memora, Musa, quo consilio inceptoque irrito, qua voluntate deae neglecta vel quo dolore Iuno concitata fuerit, ut virum impelleret etc., tamquam simplicissimam nunc iuxta cum Grasero, I. F. Wagnero (in Diss. de locis quibusdam apud Virgilium

Quidve dolens regina deum tot volvere casus
Insignem pietate virum, tot adire labores
Impulerit. Tantaene animis coelestibus irae?
Urbs antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni,
Carthago, Italiam contra Tiberinaque longe

---

ratione etymologica expediendis. Luneb. 1823. p. 4.) Paldamo (in: *Zeitschr. für Alterthumswiss.* 1839. *Nr.* 104.), Süpflio, Iahnio (in altera edit.) Gossravio (qui simili certe ratione explicat: „quae potissimum pars divinitatis deae laesa sit") et Wagnero ipso (in min. edit.) reliquis omnibus praefero, quum *numina divom* etiam Aen. II, 123. pro voluntate deorum oraculo significata legamus. Prius paullo subtiliorem sane et a Grasero acriter impugnatam Wagneri rationem in maiore editione propositam secutus sum, quam quum Wagn. ipse in min. edit. abiiecerit, non opus est ut hic repetam. Superest ut coniecturas quasdam supervacaneas commemorem. Papius enim in Diss. de C. Terentio Varrone p. 67. cum Catroeo legi vult *quo nomine laesa*, Peerlkamp. autem *quo crimine laesa.* Ceterum *laedere numen* legitur etiam Aen. II, 183. Hor. Epod. 15, 3. Tibull. I, 3, 79. alibi, ut *violare* Aen. IV, 27. — „*impulerit tot casus volvere*, h. e. coëgerit, ut subiret, adiret. Nam *volvere* dicimur ea, quae molimur, in quibus perficiendis versamur, atque ea, quae perferimus ac toleramus." *H. Volvere*, quod proprium est de temporum decursu vocabulum (vid. Geo. II, 295. Aen. I, 273. VI, 748. IX, 6. etc.), hic transfertur ad mala perpetua, quae quasi circulo quodam et orbe continuo se invicem sequuntur, ut continuae cuiusdam rerum vicissitudinis significationem habeat. *Volvere* igitur *casus* (scil. tristes, duros: cf. infra v. 204. 221. II, 10. III, 709. V, 869. etc.) non est Enallage pro: *volvi casibus*, ut Servius explicat, sed eodem modo constructum, quo Aen. X, 61. *revolvere casus*, III, 376. *volvere vices*, VII, 254. *volvere sub pectore sortem* et XII, 831. *volvere sub pectore fluctus.* Ceterum *impellere* cum Infinitivo est poëtica constructio (cf. Aen. II, 55. et 520. Ovid. Am. II, 12, 21. Val. Fl. I, 673. Stat. Theb. X, 737.); qua tamen etiam posteriores scriptores prosaici utuntur, velut Iustin. III, 1, 3. Tac. Ann. XIV, 60. Cf. etiam adnott. ad Ecl. IV, 54. et V, 2. omninoque Gossr. ad Aen. II, 33. — 10. *Insignem pietate*, ut infra v. 151. *pietate gravem.* — 11. *Tantaene - - irae?* Cf. Aen. XII, 830. Verba Maronis repetit Auson. Epitaph. Her. XXVII, 9. *Proh facinus! tantaene animis coelestibus irae?* ubi v. 2. antecedunt verba *laesi numina Latoidum.* Ceterum pro signo exclamationis, quod omnes priores editores adpingunt, cum Iahnio interrogationis signum posui, in quo nos secuti sunt Süpfl., Gossr. et Wagn. in min. edit. — 12. Incipit narratio, qua causa irae Iunonis continetur. Debebat autem (Gossravio iudice) iam ab initio tenere lectorem Romanum, quod Aeneae errores cum bellis Punicis et Carthaginis interitu coniunguntur. — *Urbs antiqua fuit.* Haec a Virgilio suam aetatem respiciente dici, non est cur memorem. Nam quo tempore Aeneas illuc venit, non erat *antiqua* urbs. Sed quum Aeneae adventum nondum commemorasset, licuit sane poëtae hoc epitheton addere, ex quo urbibus et terris singularis laus accedere solet. Cf. infra II, 363. IV, 670. VII, 306. XI, 540. infra v. 531. III, 164. Iuven. XIV, 270. *Creta antiqua* etc. — Perfectum *fuit* et ipsum Virgilii aetatem spectat, qua vetus Carthago deleta, ab Augusto autem haud dubie nondum restituta erat (cf. liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* II. p. 850 sq. not. 9.), quod poëta cum laude imperatoris significare vix neglexisset. — *Tyrii tenuere coloni*; Tyro enim per Didonem colonia in Africam deducta et Carthago condita est nono circiter ante Chr. n. seculo medio. Causam, cur patriam reliquerit Dido, infra v. 338 sqq. poëta narrat. — 13. *Italiam contra*, ex adverso, e regione Italiae, de qua Praepositionis significatione cf. quos laudat Hand. Turs. II. p. 109., Drak. ad Liv. XXXVII,

Ostia, dives opum studiisque asperrima belli;
Quam Iuno fertur terris magis omnibus unam

15, 7. Burm. ad Vellei. II, 76, 3. Oudend. ad Front. I, 4, 7. et Davis. ad Bell. Hisp. 27. Praepositionum Casui suo postpositarum multa exempla collegerunt Ruhnk. ad Vellei. II, 91, 2. Markland. ad Stat. Silv. III, 3, 22. Wunderl. ad Tibull. I, 3, 67. Thiel. ad Aen. IV, 257. Bach. ad Ovid. I, 35. Hand. Turs. II. p. 68. 125. 440. Ruddim. II. p. 335 sqq. Ramsh. §. 151. 3. et 4. alii. Cf. v. c. Aen. V, 370. Cic. pr. Mur. 4. 9. *quem contra veneris* (ibique Matth.). id. Or. 10, 34. *quem contra dicit*, et imprimis Tac. Ann. III, 1. *Agrippina Corcyram insulam advehitur, litora Calabriae contra sitam.* Vid. etiam ad Ecl. VI, 19. Geo. I, 161. infra ad v. 32. et alibi adnotata. — *Tiberinaque.* De explicativo Copulae usu vid. infra ad v. 27. — „*Longe*, procul sita, magno interiecto maris intervallo, ex adverso Italiae, et quidem Romae, quam per *Tiberim* designari puto.“ *H.* „*Longe*, interpositum verbis *Tiberina ostia*, instar Participii est, *longe distantia;* ad Graecam normam et hoc dicitur. Soph. Ai. 204. τοῦ Τελαμῶνος τηλόθεν οἴκου.“ *Wund.* Participio enim verbi *esse* quum Latini non utantur, aliter fieri non potest, quam ut Adverbia ipsa haud raro pro Participiis vel Adiectivis posita videantur. (Cf. Heind. ad Hor. Sat. II, 2, 106. Matth. ad Cic. Rosc. Am. 5. 11. Kritz. ad Sall. Cat. 58, 9. et Iug. 7, 6. Hand. Turs. II. p. 747. alii). Quare si v. c. Ciceroni pr. Flacc. 29. extr. scribere licuit *Longe omnino a Tiberi ad Caicum* pro *longa est via a T. ad C.*, quidni etiam poëtae *Urbs fuit contra Tiberina longe litora* pro longe remota, distantia? Iahn. tamen et Thiel. coniungunt *longe contra* (*weithin gegenüber*), quod probare non possum. — 14. *dives opum*, ut etiam II, 22. Vid. adnott. ad Ecl. II, 20. et Aen. V, 73. — „*studiis asperrima belli* graviter pro dedita, vacans studiis. Vulgo *bellum* dici solet *asperum* [cf. Aen. IX, 667. XI, 635. XII, 124. Hor. Ep. II, 1, 7. Sall. Iug. 29, 1. 48, 1. etc.], tum *studium belli*, denique urbs *aspera belli studiis.* Virtus bellica a poëtis per *iram* exprimitur eiusque attributa. *Exasperatur* autem is, qui offenditur et ad iram provocatur. Itaque *asper*, τραχύς, modo iratus, vehemens, ferus, ferox, saevus; modo fortis, bellicosus; modo acer, ardens, concitatus, flagrans, ut h. l.“ *H.* Cf. Aen. IX, 176. *acerrimus armis.* Non prorsus eodem sensu apud Iustin. II, 3, 7. *gens bellis aspera* commemoratur. V. 13 et 14. a Peerlk. spurios habitos bene defendit Rau in Schediasm. supra laud. p. 15 sqq., qui docet, auctorem immerito a Viro doct. reprehendi, quod non ut de Carthagine Didonis, sed ut de Carthagine bellorum Punicorum dixerit, quum Carthago, Tyri thesauris florens, ex Virgilii mente iam Aeneae tempore urbs splendida et magnifica fuerit (I, 358 sqq. 446 sqq. IV, 75. 655.), cincta autem undique bellicosissimis nationibus (IV, 39 sqq.), quas Dido iam irritavisset (ibid. 534.), continuo bellum meditari coacta (cf. I, 563 sqq.). — 15. „Quam Iuno fertur unam omnium maxime amasse, etiam Samo praetulisse, in qua antiquissima et celeberrima Iunonis religio erat. De templo Iunonis Samiae v. Herodot. III, 60.“ *H.* Wagn. conferri iubet Panofkae *Res Samiorum* p. 57 sqq., cui adde quos laudavi in libro meo *Handb. d. alt. Geogr.* II. p. 202. — *magis omnibus unam*, i. q. unam omnium maxime; *unus* enim saepe Superlativis adiungitur, ut II, 426. (ubi vid. adnott.), raro Comparativis, ut ab Hor. Epod. XII, 4. *Namque sagacius unus odoror.* — 16. *colere* terras, urbes dicuntur dii, quae prae ceteris curae cordique ipsis sunt, et in quibus templa magnifica habent. Cf. Ecl. II, 60 sq. et III, 59 sq., ad quos locos vid. quae adnotavimus. — De hiatu *Samo; hic* cf. adnott. ad Ecl. II, 24. et 53. Peerlkamp. et ob Aen. VII, 286. et ob Silii I, 26. Statiique Theb. II, 252. locos, quos ex nostro fluxisse putat, „mallet, Virgilius hic scripsisset *posthabitis coluisse Argis.*“ Non tamen opinor, Peerlkampium, quanta sit Viri doct. audacia, nobis

Posthabita coluisse Samo. Hic illius arma,
Hic currus fuit; hoc regnum dea gentibus esse,
Si qua fata sinant, iam tum tenditque fovetque.

---

velle persuadere, vere a Virgilio ita scriptum esse. — 16. „*Hic illius arma, hic currus fuit*: ducta, puto, rei imago ab antiquis heroibus, qui curribus vecti ad pugnam egrediebantur, reduces autem eos in loco tecto collocabant ac reponebant, v. Il. VIII, 441. V, 194.; traducta illa, ut alia, ad deos, quibus currus sui essent, qui in iis locis, quae potissimum frequentarent dii et colerent, reponerentur. Pro talibus locis habentur poëtis eae urbes eaque loca, quae celebriore aliqua religione inclaruere. Egregius hanc in rem locus Il. XIII, 21 sqq. de Aegis Neptuno sacris. Iunonis autem currus e nobili Homeri loco Il. V, 720. (et Odyss. V, 381.) notus est. Burm. laudat Val. Fl. V, 184. [Adde Stat. Theb. XII, 298.] Poëtica tamen potius quam vera descriptione usus esse videtur poëta. Nam Carthaginienses non currui, sed leoni insidentem expressisse memorantur coelestem suam deam. Cf. Apulei. Met. VI, 6. Porro *arma* debent h. l. esse aliquod proprium ac perpetuum; ut adeo de *Iunone armata* cogitandum sit, qualis Ἥρα ὁπλοσμία fuit Elide culta, Lycophr. Cass. 610. 848. et ἱππία, h. e. curru vecta, Olympiae ap. Pausan. V, 15. p. 414. *Hasta* ei quodam modo propria fuit, etiam ex Latinorum religione. Nota Sabinorum *Iuno Curitis*. Cf. Servius. Locum nostri poëtae expressit Ovid. Fast. VI, 45. *Poeniteat, quod non fovi Carthaginis arces, Cum mea sint illo currus et arma loco.*" *H.* Ceterum de Adverbio *hic* pro *illic* posito (ut ap. Nep. Att. 2, 3. *hic ita vixit*) praeter Serv. ad h. l. vid. Hand. Turs. III. p. 77., de correpta autem forma *illius* adnott. ad Ecl. I, 7., et de Verbo proximi Nominis Numerum sequente (*arma, currus fuit*) ad Ecl. I, 58. — 17. 18. Ut Carthago regnum gentium, caput imperii terrarum, sit, Iuno *iam tum* (cf. VII, 643. VIII, 349 sq. X, 533.), scil. priusquam *progeniem Troiano a sanguine duci audierat* (Heyn. omnino explicat: ante Romam conditam), *tendit*, contendit, operam dat, *fovetque* animo et cogitatione. Tres Codd. apud Burm. *favetque*, quod restitui iubet Becker. Eleg. Rom. p. 104. Sed quum praecedat *tendit*, Wagn. verissime censet requiri fortius verbum, *fovere*, non ignavius, *favere*. Verbo autem *fovet* cum *tendit* coniuncto recte poterat Infinitivus adiungi. Ceterum cf. Plaut. Bacch. IV, 10, 1. *Quam mage pectore in meo foveo quas meus filius turbas turbet*, Ovid. Met. VII, 633. *animo mea vota fovebam* et similes locos. — *Si qua* ratione *fata sinant*, ut apud Hor. Od. III, 14, 19. *si qua potuit vagantem Fallere testa*, ubi noli coniungere *qua testa*, Ovid. Trist. I, 5, 44. *Deminui si qua numinis ira potest* etc. Vid. adnott. ad Ecl. IX, 14. Ceterum Peerlkamp., temere haerens quum in Infin. Praes. *esse* a verbo *tendit* pendente et in fine hexametri posito, tum in dictione *fovet hoc regnum esse* (qua sane Virgilius vix usus fuisset verbo *tendit* non adiuncto), Virgilium in verbis *Hic currus fuit* desiisse censet, ut cetera omnia *hoc regnum - - fovetque* ab antiquis Grammaticis adiecta sint; simulque provocat ad Servium (Praef. ad Aen. p. 2. Burm.), qui scribat: *Augustus Tuccam et Varum hac lege iussit Aeneidem emendare, ut superflua demerent, nihil adderent. Unde et semiplenos eius invenimus versiculos, ut: hic currus fuit*, ipse tamen addens: „Dicent fortasse, qui contra me disputare cupiant, in Servio legendum esse: *hic cursus fuit*, ac respici Aen. I, 534., ubi revera est hemistichium *hic cursus fuit.*" Et ita profecto est. Neglexit enim Vir doct., verba *hoc regnum - - fovetque* a Servio ad hunc ipsum locum sine ulla dubitatione tamquam Virgiliana explicari. Rau in Schediasm. laud. p. 18 sqq. etiam hunc locum iure contra Peerlk. defendit. — 19. *sed enim*, ἀλλὰ γάρ. Cf. Aen. II, 164. V, 395. VI, 28. (ibique adnott.) et vid. Burm. ad Ovid. Am. III, 2, 73. Goerenz. ad Cic. Acad. II. p. 98. Matth. ad Cic. pr. Arch. §. 5. Bach. ad Ovid. Met. I, 530. Gossr. ad Aen. V, 395. et Hand.

Progeniem sed enim Troiano a sanguine duci
Audierat, Tyrias olim quae verteret arces;
Hinc populum late regem belloque superbum
Venturum excidio Libyae: sic volvere Parcas.

Turs. I. p. 444 sqq., de Graeco autem ἀλλὰ γάρ Herm. ad Viger. p. 811. Schaef. Melet. crit. p. 76. Elmsl. ad Eur. Heracl. 481. Stallb. ad Plat. Apol. p. 19. alii. Sententiam aliquam hic reticeri omnemque notionem ita supplendam esse: *sed* timebat, ut hoc efficere posset, *audierat enim* etc., ideoque arcebat Aeneam Latio, non est quod adiiciam. Pedestri oratione Virgilius scripsisset: sed, quum audiisset - -, id metuens et his accensa arcebat etiam etc. — 19—22. „Enimvero e Troiana stirpe ortam habituram esse acceperat gentem (*progeniem* dixit), quae Carthaginem aliquando esset eversura. Populum enim, ab ea gente oriturum, ad exscindendam Carthaginem in Africam copias suas esse traiecturum.“ *H.* Gossr. per *progeniem* intelligit Scipionem Aemilianum, qui Carthaginem diruit, quum gentem Aemiliam ab Aemilio, Ascanii filio, oriundam tradant, Romani autem postea demum significentur verbis *hinc populum* etc. — *a sanguine.* Cf. Aen. IV, 191. 230. V, 45. etc. Praepositionem, quam pauci quidam Codd. omittunt, agnoscunt Quinctil. Inst. IX, 3. Donat. ad Ter. Hec. I, 2, 3. Priscian. XVI, 2, 15. p. 1033. P. aliique Grammatici. — 20. *Tyrias arces*, Carthaginem a Tyriis conditam. — *verteret* pro everteret. Cf. Aen. V, 810. X, 88. Hor. Od. III, 25, 16. Ovid. Met. XII, 138. Tac. Ann. II, 42. III, 36. V, 4. etc. Burm. ad Nuc. 191. Boettich. Lex. Tacit. p. 487. et de utriusque verbi permutatione in Codd. Burm. ad Ovid. Met. XIII, 169. et Drakenb. ad Sil. XV, 411. — 21. *Hinc* Heyn. et Wund. recte explicant: hinc ortum, ex hac progenie, posteritate Troianorum; nihilominus Heyn. coni. *hunc populum*, ne reprehensioni inanis repetitionis locus sit. Sed recte opponit Wagn., saepissime apud poëtas ante dicta ita repeti, ut nova accedat notio, quae potissimum urgenda, ut h. l. *late regem belloque superbum.* Cf. etiam infra v. 235. Wund. docet, similiter (de hominibus) usurpari *unde*, coll. Hor. Od. II, 12. 7. *iuvenis, unde periculum - - contremuit domus;* cui loco adde eund. Od. I, 12, 17. *Unde nil maius generatur ipso*, Od. I, 28, 28. Sat. I, 6, 12. II, 6, 21. Cic de Or. I, 15. Sall. Iug. 14, 22. Censorin. c. 22. etc. cum ipsius Virg. Aen. I, 6. *genus unde Latinum* et VIII, 71. *genus omnibus unde est.* Ante omnia autem comparandi erant loci Aen. I, 235. *Hinc fore ductores revocato a sanguine Teucri*, Hor. Od. III, 17, 2. *hinc Lamias ferunt Denominatos*, Sil. III, 106. *hinc patriam clarumque genus referebat Imilce.* et similes loci. Cf. Gronov. ad Plaut. Truc. I, 1, 42. Drak. ad Sil. I, 283. Bentl. et Orell. ad Hor. Od. I, 12, 17. Kritz. ad Sall. l. l. Hand. Turs. III. p. 86. 362. alii cum adnott. ad Geo. I, 505. et III, 490. — *populum late regem* pro late regnantem. Cf. Burmann. ad Petron. c. 82. extr. et ad Lucan. VII, 419. Comparant εὐρυκρείων Homericum et εὐρυμέδων. Substantiva autem, imprimis verbalia in *tor* et *trix*, aliis Substantivis Adiectivorum loco per appositionem addi, res est notissima. (Vid. adnott. ad Geo. II, 145.) Cf. v. c. Hor. Epist. I, 6, 37. *Et genus et formam regina pecunia donat.* Hic autem locus propterea memorabilis, quod tali Substantivo Adverbium adiicitur, quo accuratius describatur. Non prorsus similis est Horatii ille locus, quem comparant, Od. III, 17, 6 sqq. *qui Formiarum moenia dicitur Princeps et innantem Maricae Litoribus tenuisse Lirim, Late tyrannus*, quum ibi praecedat Infin. *tenuisse*, ad quem Adverbium referri possit. Magis huc pertinet Plin. Ep. III, 5. *Drusus, Germaniae latissime victor.* *bello superbum*, utpote victorem, κυδιόωντα. *Superbus* enim vocabulum sollemne de victoribus et triumphantibus. Cf. infra II, 556. III, 3. Eleg. ad Messal. 6. Consol. ad Liv. 333 sqq. Horat. Od. I, 35, 3. id. Od. IV, 14, 69. Tibull. II, 5, 46. et Cic. pr. Marcell. 3, 9. — 22. *venturum exci-*

Id metuens veterisque memor Saturnia belli,
Prima quod ad Troiam pro caris gesserat Argis —
Nec dum etiam causae irarum saevique dolores

---

dio, ad excidium, ut alibi *auxilio*, *subsidio venire*. Cf. adnott. ad Ecl. II, 30. VIII, 101. Geo. II, 306. — *Libyae*, magnificentius quam Carthagini (in Libya s. Africa conditae), ut Aen. II, 556. III, 1. XI, 268. *Asia* pro Troia. — *sic volvere Parcas*, i. e. machinari, moliri, ut infra III, 375 sq. *sic fata deum rex Sortitur volvitque vices*. Sed etiam hic cogitandum videtur de certo et praefinito fatorum ordine et cursu, quae undarum instar a flumine provolutarum se invicem sequuntur. Cf. supra ad v. 9. Ceterum Peerlkamp., nescio utrum contra ipsum Virgilium an contra librarios disputans, verba sic transponenda censet: *Progeniem sed enim Troiano a sanguine duci Audierat Libyae excidio: sic volvere Parcas. Hinc populum late regem belloque superbum Venturum, Tyrias olim qui verteret arces;* Ravius autem, qui in Sched. laud. p. 20 sq. recte contra eum disputat, ipse praeter necessitatem hanc suadet loci mutationem: *Progeniem - - duci Audierat; Tyrias olim qui verteret arces, Hinc populum - - Venturum; excidio Libyae sic volvere Parcas.* — 23. *veteris belli.* Quaerunt interpretes, utrum ex poëtae, an ex Iunonis persona *vetus* dicatur. Connexus docet, hoc alterum esse statuendum; et constat, vocc. *vetus* et *antiquus* saepe de re praeterita modo, sive nuper, sive olim acciderit, dici. (De voc. *vetus* cf. Aen. VI, 449. Tibull. IV, 1, 63. Ovid. Met. I, 236. Nep. Eum. 11, 2. Suet. Vesp. 8., de voc. *antiquus* Ovid. Met. I, 116. II, 523. XV, 686. Trist. I, 5, 32. IV, 10, 94. Lucan. VI, 721. Val. Fl. II, 394. omninoque Burm. ad Val. Fl. VIII, 9. et Ovid. Trist. III, 21, 1.) Cur autem saepius ita usurpetur Adiect. *antiquus*, quam *vetus*, ex natura utriusque vocabuli facile concluditur; *antiqua* enim sunt omnia, quae *ante*, *vetera* autem, quae *diu* fuerunt. Cf. Fronto de differ. vocab. p. 2192. Doederl. Syn. IV. p. 83 sq. et Lindem. ad Plaut. Mil. III, 1, 156. Eodem sensu *vetus bellum* pro diuturno legitur ap. Cic. pr. leg. Man. II, 31. — *Saturnia.* Cf. III, 380. IV. 92. V. 560. VII, 428. 560. etc. Servius haec adnotat: „Virgilius ubicunque Iovi vel Iunoni Saturni nomen adiungit, causas iis crudelitatis adnectit." — 24. *Prima*, Heyn. et Wund. pro prius, olim positum habent (vid. supra ad v. 1.); quum tamen sic post illa *veteris memor belli* tautologia quaedam loco inferatur, nunc cum Thielio, Süpflio, Gossr. et Wagn. (in edit. min.) explico: princeps ante omnes (*sie vor Allen, als Hauptperson.*) Cf. etiam adnott. ad II, 613. Peerlkamp., cui plane otiosum videtur illud *prima*, totos versus 23. et 24., qui omnino ordinem verborum valde turbent, pro insititiis habet; ut iam alii ante eum temere de iis dubitaverant (cf. Weichert. de verss. iniuria susp. p. 83.), et Heyn. putaverat, Virgilium, si Aeneidem retractare ei licuisset, eos deleturum fuisse. Ravius Sched. p. 22. etiam hos versus recte tuitus est. — *Argi* pro Argivis. Cf. adnott. ad Ecl. I, 63. et IV, 58. — 25. Causae primariae, unde Romanus poëta iram et odium Iunonis in Aeneam repetit, nimio Carthaginis amori, cui ab Aeneae nepotibus interitum paratum iri praevidet, Virgilius alias causas tanquam secundarias adiungit; et bene animadvertendum, quomodo hic poëta noster, carmen epicum conditurus, quod Augusto et Romanis suis placeret, causam illam politicam (ut ita dicam) ceteris omnibus anteponat, Paridis autem iudicium (quae Homero Il. XXIV, 28 sq. una est odii illius causa) raptumque Ganymedis ita tantum adiiciat, ut his rebus accedentibus odium magis etiam adauctum esse dicat. (Cf. quae in Diss. de Virgilii vita et carmm. p. XXVIII. disputavimus.) Ceterum non tam cum Heynio vss. 25—28. in parenthesi positos habeo, quam potius cum Wunderl. et recentioribus editoribus anacoluthon statuo. Virgilius enim, ardore poëtico abreptus et oblitus coeptae orationis, alia infert, quam quae proprie scribenda erant, et v. 25. grammaticam sententiae rationem interrumpit, ad

Exciderant animo; manet alta mente repostum
Iudicium Paridis spretaeque iniuria formae,
Et genus invisum, et rapti Ganymedis honores:
His accensa super iactatos aequore toto

---

quam demum v. 29. revertitur, verbis *His accensa super* causas ante commemoratas in unum complectens et coeptam orationem continuans. Simplex sententiarum iungendarum ratio haec erat: Id metuens memorque veteris belli, et magis etiam accensa belli causis, Paridis iudicio et Ganymedis raptu, iactatos - - - arcebat longe Latio. Similem structurae mutationem invenimus V, 705. et IX, 359. Ceterum hunc locum imitatus est Stat. Theb. I, 645. *Nec dum etiam responsa Deûm monitusque Exciderant.* — 26. *Exciderant animo.* Cf. Statius l. l. Sic etiam Ovid. Met. VIII, 448. *excidit omnis luctus.* — *manet alta mente* (*tief in der Seele*) *repostum.* Cf. Cic. ad Fam. X, 34. *quae perpetuo animo meo fixa manebunt* et adnot. ad Geo. III, 527. extr. — 27. De *Paridis iudicio*, qui Venerem Iunoni et Minervae, pulchritudine praestare censuerat, cf. Hom. Il. XXIV, 25 sqq. Eurip. Troad. 925 sq. Hygin. f. 92. Lucian. D. D. 16. et quod attinet ad artis monumenta, in quibus expressum est, Inghirami Gal. Om. I. tab. 9. Gerhard. *Vasengem.* tab. 2. alii. — „*spretae iniuria formae* adiectum ad declarandam iudicii indolem. *spreta forma* est Iunonis pulchritudo, pulchritudini Veneris posthabita; et quia id cum Iunonis iniuria factum, dixit plenius: *iniuria spretae formae.* Formam adumbravit Statius Theb. I, 246., ubi Iupiter: *neque enim arcano de pectore fallax Tantalus et saevae periit iniuria mensae.* Cf. Ovid. Fast. VI, 43. *Causa duplex irae: rapto Ganymede dolebam; Forma quoque Idaeo iudice victa mea est.*" *H.* Quod attinet ad Part. *que* vi explicativa praeditam, cf. similes loci Geo. II, 242. III, 198. 158. IV, 481. Aen. I, 258. II, 722. III, 366. IV, 355. cum adnott. ad Ecl. III, 34. et alibi. — 28. „*Genus invisum*, propter Dardanum, Iovis et Electrae, pellicis, filiae Atlantis, filium, a quo Troiani ducunt originem. [Cf. VIII, 134 sq.] — *rapti* (cf. V, 255.) *Ganymedis honores*, ministerium poculorum, ad quod receptus est, remota Hebe." *H. Honores* enim (ut Graec. τιμαί: cf. Valcken. ad Eur. Hippol. v. 107.) etiam alibi significant singula munera et ministeria diis in Olympo mandata. Alii minus recte *rapti honores* iungunt. Verissime autem Wagn. adnotat, *rapti* cum contemptu dici, ut apud nostrates *entführt*, quod corrumpendi notionem involvat. Cf. v. c. infra IV, 198. *Hic Hammone satus*, *rapta Garamantide Nympha.* De raptu autem Ganymedis, quem plurimi Trois et Calirrhoes filium fuisse narrant, vid. Hom. Il, XX, 232 sqq. Apollod. II, 5, 9. et III, 12, 2. Ovid. Met. X, 143 sqq. Virg. ipse infra V, 254 sqq. alii. Mirum est, Ravium, qui alibi iure adversatur Peerlkampii omnia addubitandi prurigini, hunc versum, vel illi non suspectum, ipsum damnare in Sched. p. 23., quum oneret et extra modum protrahat sententiam interpositam, quum prius hemistichium nihil novi inferat, alterum autem indignum sit carminis epici gravitate, quod Ganymedis raptum inter causas irae Iunonis enumeret, quumque praeterea intempestiva copulae repetitione molestus sit; quae causae quam leves sint, quisque videt. — 29. *His* est Ablat. causae cum voc. *accensa* arcte cohaerens, et *super* Wagn. cum Heynio recte interpretatur per *insuper*, conferens Aen. VII, 462. ibique adnott.; eandemque rationem etiam Iahn. et Süpfl. sequuntur. Cf. adnott. ad v. 25. Alii (velut Hübler. in Spec. adnot. ad Aen. L. I. Fribergae 1793. p. 3. et Graser. in Censura edit. Wagn. supra laud., contra quem hic disputat in Epist. ad Groeb. data p. 25.) coniungunt: *super his accensa*, ut *super* sit Praepositio, de cuius significatione huc pertinente dictum est ad Geo. IV, 559. Sed Virgilius ita tantum Praepositionem a Nomine suo seiungere solet, ut coniuncta sit cum Adiectivo vel Genitivo ad idem Substantivum

Troas, relliquias Danaum atque immitis Achilli,
Arcebat longe Latio; multosque per annos
Errabant acti fatis maria omnia circum.

---

pertinente. Vid. Wagn. ad Aen. VII, 462. et Iahn. ad h. l. Ceterum cf. Tac. Ann. XV, 1. *accendebat dolorem* et similes locos. — *iactatos.* Vid. supra ad v. 3. — 30. *relliquias Danaum,* Troianos, qui a Danais et ab Achille vivi relicti erant, qui Achivorum manus effugerant: *reliquiae* enim etiam eius dicuntur, cuius pars relicta est (ut Aen. IV, 342.) et eius, qui aliquid reliquit (ut Cic. Sen. 6, 19. *ut avi reliquias* [i. e. Carthaginem ab avo relictam] *persequare*); de quo Genitivi usu vid. infra ad v. 462. *Relliquias* autem scripsi cum Codd. Pal. Leid. aliis. Ita idem Cod. Leid. Aen. II, 151. *relligio*, Medic. Aen. IV, 214. et alibi *reppuli*, Aen. V, 598. et alibi *rettuli* exhibet etc. Cf. Schneider. Gr. Lat. I, 2. p. 584 sqq. — *Danaum atque Achillis.* Copula interdum eam habet vim, ut per epexegesin (de qua vid. adnott. ad Geo. I, 498.) praegressae multitudinis notioni subiungat singula, quae prae ceteris excellere significentur. Cf. Geo. IV, 14. Aen. IV, 45. VII, 535. VIII, 330. IX, 454. 811. et Wagn. Qu. Virg. XXXIII, 6., neque aliena sunt, quae Hand. Turs. I. p. 467. disputat. „Nomina *Danaum* et *Achillis* Graecos apte complecti apparebit comparanti Hom. Od. II, 344. *immitis* ingenium fortis herois designat, nec magis in contemptum dicitur, quam *saevus Hector* v. 99. Adde de Aiace ὠμόϑυμος apud Soph. Ai. 885.“ *Wund.* — De forma genitivi *Achilli,* quam praestantissimi libri tuentur, cf. Wagn. ad h. l. Schneid. Gr. Lat. II, 1. p. 163 sq. et quos laudant Iahn. ad Ovid. Met. XIII, 304. Klotz. ad Cic. Tusc. III, 10, 21. Madvig. ad Cic de Finn. V, 18, 49. Seebodii *Krit. Bibl.* 1824. Vol. VIII. p. 877. et Obbar. ad Hor. Ep. I, 6, 63. Vol. I. p. 284. Et Wagn. quidem, a Schneidero aliisque dissentiens, docet, Nomina Graeca in ευς desinentia apud Dores terminata esse in ης, ut Τυδεύς — Τύδης, Ὀρφεύς — Ὄρφης (vid. Prisc. VI, 18, 92.); hinc exstitisse Genit. in *ου* formatum sive primae, sive Aeoliensis tertiae Declinationis (Greg. Cor. p. 617. ed. Schaef.) et inde ortam Latinam Genitivi terminationem *i*, quae res confirmetur eo, quod Plutarchus illam ipsam formam servarit Marcell. 20. *Οὐλίξου, τουτέστιν Ὀδυσσέως.* Sic igitur propriam eiusmodi nominum, qualia sint *Achilles*, *Ulixes*, terminationem Genitivi esse *i*, Accusativi *en* (cf. etiam Obbar. ad Hor. Ep. I, 2, 18. Vol. I. p. 112. et adnott. ad Aen. II, 476.); contra quae per *eus* scribantur, neque altera ratione in *es* terminentur (ut *Nereus*, *Tereus*, *Oileus*, *Ilioneus*, *Idomeneus* etc.), Genitivum mittere in *ei*, Accusativum in *ea*. Cf. Ecl. VI, 35. 42. 78. Aen. VIII, 382. X, 764. XI, 675.; Virgilium autem abstinuisse a formis *Achillei* — *Achillea*, *Ulixei* — *Ulixea* (a Nomin. *Achilleus*, *Ulixeus* factis), quibus Horatius et alii saepe utantur. (Cf. etiam infra ad v. 41. adnott.) — 31. Pergi poterat: multosque per annos egit (Iuno) etc. Eiusmodi autem inversionis exempla apud poëtas haud rara. Cf. v. c. Tibull. I, 3, 70. I, 8, 54. Ovid. Met. X, 455. Silius II, 543 sqq. etc. — *multos per annos*, i. e. per septem, ut Heyn. docuit in Exc. II. ad l. III. Vid. infra v. 755. Praepos. autem *per* notionem diuturnitatis et continuationis inesse (*volle 7 Jahre hindurch*), non est quod moneam. — 32. *acti fatis.* „Quaerunt interpretes multi, quomodo *fatis* agi potuerint Troiani, quum antea ipse poëta nominasset iram Iunonis? Sed res facilis explicatu: namque *fata* sunt etiam quaecunque mala a deo aut dea quadam immissa. Sic etiam de voluntate Iovis Aen. IV, 110. *Sed fatis incerta feror*, i. e. incerta sum propterea quod, quae voluntas sit Iovis, nescio.“ Ita Schirach. p. 410 sq. Sed praestare videtur simplicior ratio, ut de ipsis Troianorum fatis cogitemus, quibus Iuno resistere conatur. Troiani enim a fato destinati erant, ut imperii Romani conditores fierent; Iuno reluctatur et per plures annos hoc impedit; nihilominus fata impleri debent, ideoque quodammodo etiam suis fa-

Tantae molis erat Romanam condere gentem.
Vix e conspectu Siculae telluris in altum
Vela dabant laeti et spumas salis aere ruebant,

tis aguntur Troiani. Hinc etiam apparet, *acti* hic non esse i. q. circumacti, (quod poëta iam v. 29. dixerat), sed potius protinus acti, ut sensus sit: fatis Italiam versus agebantur, nihilominus tamen, a Iunone prohibiti, multos per annos circum omnia maria errabant; quod Henry quoque (*Class. Mus.* XIX.) bene perspexit, qui etiam conferri iubet infra v. 133. *huc acti.* Quare Gossr. minus recte repetit Servii adnotationem: „si odio Iunonis fatigabantur, quomodo dixit *acti fatis?* Sed hoc ipsum Iunonis odium fatalé est.“ — *maria circum.* Eadem Praepos. postponitur etiam III, 75. VI, 329. Lucr. I, 935. Cic. N. D. II, 41, 105. Stat. Theb. III, 395. alibi. Cf. Hand. Turs. II. p. 68. et adnott. ad Geo. I, 161. supra ad v. 13. etc. — 33. „*molis*, molitionis, difficultatis; tam difficile erat, ut Troiani in Latium pervenirent ibique stirpis, ex qua Romani orituri essent, auctores fierent.“ *H.* Hac significatione voc. *molis* imprimis apud Tacitum legi, multis exemplis prolatis (Ann. I, 45. II, 78. XIII, 35. Hist. III, 84. cett.) docet Boettich. in Lex. Tacit. p. 309. Velleius aliquoties (II, 95, 1. 97, 4. 115, 1. alibi) de *belli mole* loquitur. Imitatur hunc locum Sulpitius Sever. Hist. II. p. 316. *magnae molis erat urbem restituere.* — *condere gentem.* Cf. Iustin. II, 6. *Deucalion, a quo genus humanum conditum est* et XVIII, 3. *Tyriorum gens condita a Phoenicibus fuit.* — 34. sqq. Troianis ex Sicilia in Italiam proficiscentibus Iuno parat exitium. „Hic, ut in Odyssea, in medias res abripitur lector. Quomodo enim e Sicilia solverit Aeneas, qui tum classe in Italiam tendebat, infra videbimus sub finem libri III. Sed, tempestate mox orta, a cursu avertitur et ad litus Africae, tantum non naufragio facto, deiicitur. Rerum autem ordinem ipsamque dictionem ad Homeri exemplum instituit Od. V., ubi Ulysses e Calypsus insula Ithacam petens, quum iam Phaeaciam in conspectu habet, tempestate a Neptuno excitata naufragus enatat. Quod ibi Neptunus facit, tributum h. l. Aeolo, quodque Leucothea, hic Neptuno. Cf. Macrob. Sat. V, 2. In Homero tamen maior rerum varietas narrationisque suavitas.“ *H.* — *e conspectu* abeunt, qui ex eo loco, ubi antea fuerant, conspici amplius non possunt. Cf. XI, 903. *Vix e conspectu exierat* etc. — *Siculae telluris.* Sic *tellus* de insulis etiam infra III, 73. ap. Ovid. Met. III, 597. Hor. Od. I, 7, 29. Tibull. IV, I. 78. et alibi. — 35. *vela dabant*, scil. ventis, quod alibi additur, v. c. Ovid. Met. I, 132. Cf. praeter alios Mitsch. ad Hor. Od. IV, 15, 4. et adnott. ad Aen. III, 686. Contrarium est *ventis vela negare* apud Ovid. Met. XI, 487. — *laeti*, alacres, utpote Italiae, laborum fini, tandem adpropinquantes. Habuit poëta ante oculos Odyss. V, 269. *γηθόσυνος δ' οὔρῳ πέτασ' ἱστία δῖος Ὀδυσσεύς.* In quibusdam libris post *laeti* distinguitur: sed quum *laeti* et ad praegressa et ad sequentia spectet, praestat nulla hic interpunctione uti; vid. ad IX, 243. — *spumas salis aere ruebant.* Cf. locus parallelus X, 214. *campos salis aere secabant* et Val. Fl. I, 687. *volat immissis cava pinus habenis, Infinditque salum et spumas vomit aere tridenti.* *Sal* pro mari positum redit etiam infra v. 177. III, 385. V, 845. 866. VI, 697. alibi. Posteriores poëtae etiam de singulari aliquo mari usurpant. Cf. Avien. descr. terr. 912. *Hyrcanum sal.* — *aere*, aerata navi. Sic *aerea puppis* Aen. V, 198. (Vulgatum *aeratae naves*, *classes* contra legitur Aen. VIII, 675. IX, 122. X, 214. XI. 329. alibi.) Cf. etiam Tibull. IV. 1, 173. *aere pontus confinditur* et illos locos, ubi *pinus*, *abies* etc. pro nave ponuntur. (Vid. adnott. ad Ecl. IV, 38. Ceterum similiter de aratione loquitur poëta noster Geo. I, 50. *ferro quum scindimus aequor.*) — *ruebant* Heyn. interpretatur per secabant, Wagn. per sulcabant. Rectius tamen Schirach. p. 572. et Doederl. Synon. II. p. 123. (quibuscum etiam consentit Thiel.) accipiunt pro ruere

Cum Iuno, aeternum servans sub pectore vulnus,
Haec secum: Mene incepto desistere victam,
Nec posse Italia Teucrorum avertere regem?
Quippe vetor fatis. Pallasne exurere classem

---

faciebant, eruebant; ut Geo. II, 308. *ignis ruebat atram ad coelum nubem.* Lucr. VI, 727. *mare ruit arenam.* Silius IX, 493. *coelumque ruentes Eurique et Boreae.* Sic enim vividius depingitur contentio laete et alacriter remigantium. — 36. „*Aeternum vulnus*, qui v. 25. *saevi dolores*, dolor de iniuria, et cum dolore ira; ita Gr. ἕλκος. Adumbrata autem Iunonis indignatio ex Odyss. V, 281 sqq., ubi similis oratio Neptuni. Hinc nullus fere est poëta, qui non eundem ad modum iram alicuius dei finxerit. Similem prorsus locum videbis inf. lib. VII, 286—320.“ *H.* Ita etiam XII, 160. de *tristi vulnere mentis* sermo est, et Ovid. Met. IX, 540. canit: *quamvis animo grave vulnus habebam.* — *sub pectore.* Cf. Aen. XII, 831. *Irarum tantos volvis sub pectore fluctus.* — 37. Cum hac Iunonis iratae oratione Gossrau conferri iubet similes Aen. VII, 286. Ovid. Met. II, 518. sqq. III, 262 sqq. IV, 420 sqq., sicut Neptuni irati ap. Hom. Od. V, 281. — *Mene incepto desistere* etc. Male Heyn. (in minore edit.) signum exclamationis pro interrogationis signo post *regem* posuit. Apertum est enim, Iunonem indignabundam se ipsam interrogare, cur Aeneae perdendi consilio desistens, vel nihil certe faciens, quo iuvetur, illum in Italiam tendere tranquille patiatur. Similem, sed quaerentis, interrogationem per Infinitivum expressam infra legimus v. 97. et V, 616. Cf. de hac interrogandi ratione Ruhnk. ad Ter. Andr. I, 5, 10. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 9, 73. Ramsh. §. 168. 6. Krüger *Untersuch. a. d. Gebiete der Lat. Sprachlehre.* Fasc. I. p. 17 sqq. Stallbaum. ad Ruddim. II. p. 226. — *victam* se fateri putat, si desistat adversari Troianis. — 38. *Teucrorum regem*, i. e. ducem, principem. Sic etiam infra v. 543. 553. 575. et alibi; quare etiam Ascanius infra v. 677. *regius puer* dicitur. — *Italia avertere.* Cf. Geo. II, 172. — 39. Iahn. male interrogandi signum posuit post *fatis*, quum „Iuno indignabunda haec interroget, quod sequentia doceant.“ Immo ironica est obiectio, quam ipsa sibi facit deorum regina, et ad quam ipsa statim respondet nova interrogatione. Quamquam enim ne dii quidem fata possunt infringere, possunt tamen morari; quare Iuno, frustra nitens, ut fata superet, id certe efficit, ut Troianos per aliquot annos a terra fatis destinata arceat. Ita multo fortius et vividius procedere orationem, quisque videt. *Quippe* autem haud raro ironiae inservit, ut Aen. IV, 218. Cic. Mil. 12, 33. Plaut. Epid. V, 1, 12. Sil. Ital. V, 117. et alibi. Cf. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 2, 4. Passov. ad Pers. Sat. I, 88. Ruperti ad Silii l. l. Kühner. ad Cic. Tusc. I, 21, 48. — *vetor*, prohibeor, mihi interdicitur; ut ap. Cic. Lael. 22. extr. *Acta agimus: quod vetamur veteri proverbio.* Nep. Hamilc. 3, 2. *Ut a praefecto morum Hasdrubal cum eo vetaretur esse*, alibi. — 39. sqq. „Potuit tamen Pallas, (et quanto magis ego, v. 46.) contra fata (h. e. quamquam faustus reditus fato erat destinatus) Achivorum classem coelesti igni comburere et fluctibus opprimere [ad Caphareum, Euboeae promontorium] unius Aiacis ulciscendi causa, [quem dea fulmine percussum scopulis allisit.] Vid. ad v. 41. Ab Euripide haec sumta esse, Macrob. Sat. V, 22. docet. Locus est in Troad. v. 77—86.; videntur etiam versus 23. sq. Virgilio ante oculos fuisse. Fabulae fundus est in Homero Od. III, 135. sq. et multo magis IV, 499. sq.; sed ibi Neptuno tribuitur, quod h. l. Minerva facit: *Illum exspirantem - - Turbine corripuit.*“ Haec *Heyn.*, qui praeterea confert Quint. Cal. XIV, 420. sqq. Lycophr. Cassandr. 392. 93. et Hygin. f. 116. Cf. etiam Hor. Epod. 10, 11 sqq. Prop. III, 7, 39. alii. Ipse Virgilius meminit huius facti etiam Aen. II, 403. et VI, 841. Ceterum hac quaestione multo vividius procedere Iunonis iratae orationem, quam si poëta scripsisset: At Pallas tamen potuit etc., non est quod demonstrem.

Argivûm atque ipsos potuit submergere ponto
Unius ob noxam et furias Aiacis Oilei?
Ipsa, Iovis rapidum iaculata e nubibus ignem,
Disiecitque rates evertitque aequora ventis,
Illum, exspirantem transfixo pectore flammas,

— *Pallasne* pro: nonne Pallas. Interdum enim *ne*, quae natura sua negativa est Particula, etiam in eiusmodi interrogationibus ponitur, quae affirmativam exspectant responsionem, imprimis si verbo primario enunciati adfigitur. Cf. Heusing. ad Cic. Off. III, 17, 68. Gernh. ad Cic. Off. I, 17. Matth. ad Cic. Rosc. Am. 12, 33. Beier. Exc. XI. ad Cic. Off. I, 11. p. 336. Kühner. ad Cic. Tusc. II, 11, 26. Ochsner. Ecl. Cic. p. 102. Orell. ad Cic. Mil. 14. p. 86. alii. — 40. *ipsos*, Argivos, Graecos, *ἐπιβάτας*, qui opponuntur classi. Ita etiam apud Homerum *αὐτοί*; v. c. Il. XIV, 47. *πρὶν πυρὶ νῆας ἐνιπρῆσαι, κτεῖναι δὲ αὐτούς*. Cf. etiam Il. XI, 525. XXI, 521. et similes loci, ex Virgilii autem carminibus Geo. III, 387. II, 297. Aen. III, 619. etc. — 41. „*Unius ob noxam*, quum antea Achivis esset studiosissima: ob *Aiacis Oilei f.*, insanam libidinem, qui stuprum Cassandrae intulerat in Minervae templo, in conspectu ipsius deae. (Cf. infra II, 403.) Facinus hoc honeste, graviter tamen, declaratur per *noxam* et per *furias*.“ *H. Noxa* enim quum scelus significat, cui poena debetur, tum poenam, quae scelus sequitur; est enim omnino detrimentum et quod aliis afferimus scelere, et quod ipsi capimus poena sceleris (cf. Doederl. Syn. II. p. 153.); et *furiae* haud raro pro furore, quo scelera committuntur, ad quae Furiae quasi instigare videntur. Cf. Aen. III, 331. VIII, 205. Ovid. Met. VI, 595. Prop. IV, 4, 48. *Unĭus* ut supra v. 16. *illius*. *Oilei* Serv. (cui adsentitur Gossr.) accipit pro: Oilei filii, de qua ellipsi notissima cf. Ruddim. II. p. 41. et Krüger. §. 535. not. 4.; sed *Aiax Oileus*, i. e. *Oilides*, satis notus. Cf. Burm. ad Gratii Cyn. 103. et interpp. ad Ovid. Met. XII, 622. Ceterum Med. *Oili*, quod non probandum videtur, quum Nomin. ubivis scribatur *Oileus*, nusquam *Oiles*. Vid. supra ad v. 30. Eadem Episynaloephe infra v. 120. *Ilionei*. Vid. adnott. ad Aen. I, 131. Ad ipsam rem cf. Quint. Smyrn. XIV, 445 sqq. 508. 532. et Serv. ad h. l. — 42. Habemus hic exemplum deae fulmen moderantis, ut etiam infra IV, 120. De diis autem fulmen iaculantibus Heyn. in Exc. ad h. l. scripto conferri iubet Cuper. Harpocr. p. 100. Burm. in Iove Fulguratore c. 15. et Winckelm. Monum. ant. ined. T. II. c. 2., quibus adde Wagn. ad Val. Fl. I, 116. et IV, 670. — *Ipsa*. Vid. adnott. ad Ecl. I, 39. — *rapidum* fulmen dicitur ob ingentem celeritatem (*reissende Schnelligkeit*), ut Geo. I, 92. II, 321. *Sol rapidus* (quamquam in illis locis etiam vehemens omnino significare potest: cf. adnott. ad Ecl. II, 10.). De celerrimo hominum incessu hoc Adject. infra I, 644. usurpatum videbimus. — *iaculari* verbum sollemne de fulmine, quippe quod rei vehementiae iam sono optime respondeat. Cf. Aen. II, 276. Hor. Od. I, 2, 2. Ovid. Am. III, 3, 33. etc. Val. Fl. IV, 671. — 42—45. „Facta per tempestatem navium dispersione ad Caphareum, Euboeae (cf. inf. XI, 260.) promontorium, Aiax ad Gyras petras, prope Myconum insulam, actus naufragium fecit. Ipsum vero Pallas fulmine percussum procellae vi scopulo etiam illisit. Commentarii loco esse potest Senecae imitatio in Agamemnone 528 sqq. Adde Quintum Cal. l. c. XIV, 547 sqq.“ *H.* Rau in Schediasm. laud. p. 24. hos quatuor versus 42—45. tumore tragico insignes ab hoc loco alienos et ab alia manu adiectos habet. — 43. *disiecit rates*. Cf. infra v. 128. et 70. — 44. *exspirantem flammas*, fulmine ictum et animam efflantem. Pluralis multos et crebros ignes indicat, ut Geo. I, 473. Aen. I, 727. II, 478. III, 574. IV, 567. cett. Cf. Wagn. Qu. Virg. p. 410. et quae ad Ecl. X, 76. et alibi adnotavimus. Ceterum compara Stat. Theb. XI, 2. *exspiravitque receptum fulmen* et Claud. Rapt. Pros. I, 154. *spirat inexhaustum flagranti pectore sulphur*,

Turbine corripuit scopuloque infixit acuto;
Ast ego, quae divom incedo regina, Iovisque
Et soror et coniunx, una cum gente tot annos
Bella gero. Et quisquam numen Iunonis adorat
Praeterea, aut supplex aris imponet honorem?

---

praeterea autem similes locos Lucr. VI, 388. et Val. Fl. I, 372. — 45. *Turbine corripuit.* Cf. Lucr. VI, 394. — *infixit.* „*Inflixit*, lectionem quorundam MSS. [Pierii et ed. Iunt.] facile praetulissem, et quod statim praecesserit *transfixo*, unde evadit inconcinna cognatae dictionis repetitio, et quod etiam Aen. X, 303. *Namque, inflicta vadis, dorso dum pendet iniquo;* si Sidon. Apoll. V, 197. haud tueretur vulg. scripturam *fixusque Cepharei Cautibus, inter aquas flammam ructabat Oileus;* et condonanda est repetitio carmini non ultimam manum passo.“ *Wakef.* Praeterea etiam *acuto scopulo* verbum *infigendi* accommodatius videtur, quam *infligendi.* Cf. Ovid. in Ibin. 341. Ennius p. 274. Hessel. Prop. III, 5, 15. Sen. Agam. 571. Gronov. Obss. IV, 8. et Heins. ad h. l. et Ovid. Fast. III, 599. — 46. 47. Cf. Aen. VII, 304. 307—310. *Ast.* De hac antiquiore Particulae forma, quae redit infra v. 116. II, 467. III, 330. 410. et alibi, quamque orationis gravitati optime convenire facile perspicis, cf. Hand. Turs. I. p. 417. — *quae incedo* magna cum vi pro simplici: quae sum. Incessus enim dearum, imprimis Iunonis, satis notus. Cf. infra v. 405. V, 649. Prop. II, 2, 6. *incedit vel Iove digna soror*, h. e. tamquam altera Iuno, etc. Cf. Markl. Epist. p. 81. Ruhnk. ad Ter. Andr. I, 1, 100. Lenz. ad Stat. Silv. I, 2, 98. et Thiel. ad h. l. Similiter infra v. 497. de Didone: *Regina - - incessit.* — *divom regina*, tamquam Iovis uxor. Ita etiam apud Graecos, v. c. Pind. Nem. I, 39. (59) *θεῶν βασιλέα* vocatur, quia Iupiter est *Ζεὺς βασιλεύς.* — *Iovis soror et coniux* ex Homerico *κασιγνήτην ἄλοχόν τε*, Il. XVI, 432. Cf. praeter alios Hor. Od. III, 3, 64. *Coniuge me Iovis et sorore.* Ovid. Met. III, 263. *Si maxima Iuno rite vocor - - - si sum regina Iovisque Et soror et coniux.* Senec. Agam. 340. *Ades, o magni soror et coniux, Consors sceptri, Regia Iuno.* — *coniunx.* Ita fere ubique (Aen. VI, 473. 523. 764. et Geo. IV, 465.) Medic. consentiente Vatic., quos iam Heyn. recte secutus est. Cf. Schneider. Gr. Lat. I, 2. p. 463 sq. et Wagn. Orth. Verg. p. 422., qui laudat Voll. Hercull. P. II. Col. IV. lin. 4. — *tot annos*, per tot annos. Vere enim Serv. ad h. l. „*Tot annos* continuationem significat; *tot annis* intervallum.“ Cf. Ramsh. §. 135. 3. Zumpt. §. 395. Billroth. §. 168. not. Reiicienda igitur paucorum librorum lectio *tot annis.* — Peerlkamp. ingeniose quidem, sed praeter necessitatem, coniecit *victa cum gente.* — 48. „Praeclare ad invidiam *bella gero*, pro: eam perdere cupio.“ *H.* — *Et quisquam.* Vid. adnott. ad Geo. II, 433., ubi adde Matth. ad Cic. Manil. 14, 42. Heins. ad Ovid. Am. III, 8, 1. et Thiel. ad h. l. Wagn. in Qu. Virg. XXXV. p. 559. hunc locum comparat cum XII, 645. *Terga dabo? et Turnum fugientem haec terra videbit?* — *quisquam* autem positum, quia Iuno negativam exspectat responsionem. Vid. adnott. ad Aen. XII, 761. — *numen* (vid. adnott. ad v. 8.) *Iunonis* cum singulari vi et gravitate pro *me.* Haud raro enim ad vim orationis augendam pro simplici Pronomine personali nomen ipsum ponitur. Cf. Aen. II, 79. 549. 674. III, 611. IV, 31. etc. — *adorat - - imponet* optimorum est librorum (Med. Rom. aliorum) lectio; alii (inter quos Palat.) cum Quinct. Inst. IX, 2, 10. praebent *adoret - - imponat*, quod Burm. defendit. Sed recte Heins., Heyn. et recentiores omnes alteram lectionem praeferunt. Indicativus mirantis est vel indignantis, et significat h. l., Iunonem miraturam esse, si quis amplius se adoret; Coniunctivus autem esset dubitantis et indicaret, Iunonem vix credere, se posthac a quoquam cultum et adoratum iri; quod languidius esset. Cf. loci simillimi Eleg. in obit. Drusi v. 7,

Talia flammato secum dea corde volutans
Nimborum in patriam, loca feta furentibus Austris,
Aeoliam venit. Hic vasto rex Aeolus antro
Luctantis ventos tempestatesque sonoras

Et quisquam leges audet tibi dicere flendi et quisquam lacrymas temperet ore tuas? Ovid. Am. III, 8, 1. *Et quisquam ingenuas etiamnum suspicit artes?* ubi vid. Heins. Aliter sane idem Ovidius Am. III, 3, 33. *Et quisquam pia tura focis imponere curet?* quia significatur timor, ut quisquam focis tura imponat. Causa corruptelae in promptu est; haeserunt enim librarii in diversis temporibus *adorat - - imponet.* Diversa autem tempora posuit Virgilius, quod *praeterea adorat* idem est cum *adorabit;* quae Wagneri explicatio mihi verior videtur Iahnii ratione, qui haec adnotat: „Futurum *imponet* cum Praesenti *adorat* propterea iunctum est, quod posteriora ex prioribus sequuntur, ideoque tempore succedunt." Gossr. explicat: „iam nunc ab hominibus negligor, neque in posterum mihi sacra ferent." — *Praeterea* hic i. q. *posthac.* Cf. Geo. IV, 502. *neque illum - - praeterea vidit.* — *honos* poëtis sollemne de sacrificiis, libationibus etc., quae in deorum honorem fiunt. Vid. adnott. ad Geo. III, 486. — 50. „Nota narrandi artificium: non ante verbis consilium Iuno exponit, sed statim, quid ea peregerit, subiicitur. Habuit autem poëta ante oculos Il. XIV, 230. sqq., ubi Iuno Somnum adit." *H.* — *flammato corde*, scil. ira. Cf. Aen. IX, 766. *ignescunt irae.* Claud. de IV. Cons. Hon. 241. *Iram - - sub pectore cordis Protegit imbutam flammis.* Imitatus est h. l. Statius Theb. I, 249 sq. *Flammato versans inopinum corde dolorem Talia Iuno refert.* — *secum corde volutans.* Cf. infra IV, 533. et VI, 185. — 51. 52. *Nimborum in patriam. Nimbus*, de quo vocabulo cf. Doederl. Synon. II. p. 88., secundum Isidor. Orig. XIII, 10, 3. p. 1146, 17. „est densitas nubis intempesta et obscura" (cf. Aen. II, 615. III, 198. VIII, 392. 608. XII, 416.); hic vero pro vento, procella, positum videtur, quae nubes cogit et impellit, et ita causa fit praecipitum pluviarum. (Cf. Hor. Od. I, 17, 4.) — *fetus* eadem metaphora pro *plenus* positum legitur etiam inf. II, 238. ap. Sil. XVII, 452. *colla serpentis feta veneno*, alibi. Cf. etiam quae de voc. *gravidus* ad Geo. III, 317. et Aen. IV, 329. adnotavimus et Freinsh. ad Flor. III, 5, 18. Ceterum de voc. *fetus* eiusque orthographia vid. adnott. ad Ecl. I, 50. — *loca feta fur.* *A.* Pluralem eadem ratione Singulari per appositionem adiectum vide Aen. V, 359. *clipeum, Didymaonis artes.* IV, 263. *ensis - - quae munera Dido Fecerat.* Ovid. Trist. II, 295. *templum, tua munera, Martis.* Sil. Ital. VI, 648. *taurum, dona Iovis.* Cf. Thiel. ad Aen. V, 359., qui de eodem Graecorum usu conferri iubet Herm. ad Viger. p. 898. Porson. ad Eurip. Or. 1051. et Matth. Gr. Gramm. §. 292. — „*Aeoliam venit*, h. e. in unam ex Aeoliis seu Vulcaniis vel Liparaeis, fortasse in ipsam Liparam. Cf. Aen. VIII, 416. 417. Tum adi Odyss. X, 1 sq." *H.* Homerus insulae Aeoliae situm non accuratius indicat; Romani vero septem vel novem insulas illas, quae prope septemtrionale Siciliae litus iacent, illis nominibus appellarunt, quippe quae omnes sint Vulcaniae, ignes autem e terra erumpentes et tempestates res arcte coniunctae esse soleant. Cf. Strab. VI. p. 424. Diod. Sic. V, 7. Plin. H. N. III, 9, 14. Heynii Exc. I. ad h. l. et liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 816. — 52—56. Aeolus ventos inclusos tenet vasto antro. Cf. Ovid. Met. I, 262. IV, 663. XI, 431. Lucr. VI, 106 sqq. Val. Flacc. Arg. I, 579 sqq. et multi alii poëtarum loci. Heyn. coll. Aen. X, 54. et Senec. Qu. N. VI, 18. adnotat, „naturale esse vaporem et spiritum per loca concava (subterranea) concitari, sicque fieri ventum." Cf. quae de hac re exposui in libro meo *Handb. d. alt. Geogr.* I. p. 604 sq. — 53. Omnia verba sunt delecta et cum singulari vi et gravitate posita; imprimis autem hic versus pingentes habet numeros, quo quasi ventos luctantes

Imperio premit ac vinclis et carcere frenat.
Illi indignantes, magno cum murmure montis,
Circum claustra fremunt. Celsa sedet Aeolus arce,
Sceptra tenens, mollitque animos et temperat iras;
Ni faciat, maria ac terras coelumque profundum
Quippe ferant rapidi secum verrantque per auras.

---

ipsi videmur audire, id quod iam Schirach. p. 479 sq. adnotavit. — *luctantes*, prorumpere semper conantes et laborantes, sed coërcitos. Cf. infra II, 416 sqq. Ovid. Met. I, 57 sqq. et IV, 433 sqq. — *sonoras*, strepentes. Exprimit hoc epitheton Homeri *θύελλα ἠχήεσσα*. Ita etiam XII, 139. *flumina sonora* commemorantur, ut apud Homerum Il. I, 157. *θάλασσα ἠχήεσσα*. *Sonoram tempestatem* etiam Val. Fl. I, 667. dixit. — 54. *Imperio premit.* Cf. infra VII, 737. X, 54. Pers. V, 39. *premitur ratione animus vincique laborat* etc. — *frenat*, tenet, cohibet. — *vincula* per *carcerem* declarantur et pro custodia sunt posita. Noli enim de compedibus cogitare. Ceterum cf. Ovid. Met. XIV, 224. *Aeolon Hippotaden cohibentem carcere ventos.* — *cum murmure*, ita ut murmuret, ut infra v. 245. et ap. Lucr. I, 276. *ita perfurit acri Cum fremitu saevitque minaci murmure pontus.* Cf. adnott. ad Geo. II, 424. *montis* autem cum *murmure* iungendum esse, intelligitur ex v. 245. et ex Lucani imitatione X, 321. *ac multo murmure montis invictis canescit fluctibus amnis.* Wagn. propterea Commata posuit post *indignantes* et *montis*, a me perspicuitatis causa servata. Ita etiam Hand. Turs. II. p. 154. h. l. rectissime interpretatur: „ita ut magno murmure resonaret mons." Schirach. vero v. 501. defendit vulgarem explicandi rationem: venti cum magno murmure fremunt circum claustra montis. Praeivit autem nostro Lucret. VI, 196. *Speluncas - - venti quum, tempestate coorta, Implerunt, magno indignantur murmure clausi*; Virgilium vero imitati sunt Stat. Theb. I, 346. et Val. Fl. I, 574 sqq. imprimis 591 sqq. — 56. Fremunt venti *circum claustra*, spiracula, erupturi. Cf. Stat. Theb. I, 346. *iam claustra rigentis Aeoliae perculsa sonant.* Claud. R. Pros. I, 73. *si forte ahenos Aeolus obiecit postes - - et fractae redeunt in claustra procellae.* Vid. etiam similis locus Aen. XI, 297 sq. Henry ventos hic cum equis circensibus carceribus clausis et erumpere aventibus comparari censet, coll. Sidon. Apoll. ad Consent. *Illi* (equi) *ad castra fremunt* et Val. Fl. I, 611., ubi venti *Thraces equi* vocantur. — 56. 57. „*Celsa* in *arce*, extra antrum, alto in montis cacumine, infra v. 140. *aula* dicta s. regia. Sic apud Homerum Od. X. pr. habet regiam Aeolus, ut etiam apud Quintum l. c. 475." *H.* Henry (Class. Mus. XIX.) *celsam arcem* intelligit de alto solio in ipso antro; et sane negari nequit, si haec vocis significatio probari posset exemplis similibus, totum locum, imprimis v. 80 sq., faciliorem fore ad explicandum et infra v. 140 sq. melius responsurum. — *mollit animos*, naturam ferocem et cupiditatem atrociter erumpendi reprimit et coercet. Wund. adnotat, rebus inanimatis etiam Aen. VII, 383. *animos* tribui, sed alio sensu. Sunt etiam, qui *animos* pro ventis positos existiment, contra quos bene disputat Schirach. p. 331 sq. — 58. *Ni faciat - - quippe ferant* pro vulgari: *quod ni faciat Aeolus, ferant utique.* Etiam pedestri oratione mutato ordine dici poterat: *quippe, ni faciat, ferant.* Exspectaveris autem *ni faceret - - ferrent;* quo tamen Imperfecto non opus est, quum possimus cogitare rem, ut quae fieri possit. Vid. VI, 292. XI, 912. et cf. Ramsh. §. 193. not. **). p. 857. — *maria* etc. Eadem ratione totus mundus tribus illis primariis partibus significatur Ecl. IV, 51. Lucr. V, 95. Ovid. Trist. II, 53. et alibi. — *profundum coelum*, altum, vid. ad Geo. IV, 51. Habuit poëta ante oculos Lucret. I, 279. 280. *Venti - - corpora caeca, Quae mare, quae terras, quae denique nubila coeli Verrunt ac subito vexantia turbine raptant*, ubi vid. adnot. mea.

Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris,
Hoc metuens, molemque et montis insuper altos
Imposuit, regemque dedit, qui foedere certo
Et premere et laxas sciret dare iussus habenas.
Ad quem tum Iuno supplex his vocibus usa est:
    Aeole — namque tibi divom pater atque hominum rex

— *verrant*, secum abripiant et quasi vacuis locis relictis trahant. Cf. Schirach. p. 628. Sic Lucr. V, 267. *verrentes aequora ventei.* Ovid. Met. VI, 706. (Boreas) *Verrit humum.* Lucan. V, 572. *Cori verrunt mare.* Ad ipsam rem cf. Ovid. Met. XI, 432 sqq. — 60. *abdidit*, scil. *eos*, de cuius Pronominis omissione vid. infra ad v. 413. — 61. *Hoc metuens*, non ut supra v. 23. *Id metuens.* Discrimen utriusque loci Wagn. Qu. Virg. XVII, p. 455. sic exponit: „Illud *Id metuens* dicitur de eo, qui metuit incerto tempore futura; hoc autem *Hoc metuens* de eo, qui metuit statim futura; constat enim *Hic* Pron. dici de re praesenti, vel modo instante; illud est: *ob talem metum;* hoc: *ob hunc metum.*" — *molem et montes altos*, ἓν διὰ δυοῖν, molem altorum montium. Cf. adnott. ad Ecl. II, 8. VIII, 95. Geo. I, 335. cett. *Moles* autem *montium* haud raro dicitur, v. c. Senec. Thyest. 1084. — *insuper* Heyn. explicat per *praeterea;* rectius Wund.: „*insuper* (ὕπερθεν) imposuit idem quod *super imposuit*, ut III, 579. dixisse poëtam manifestum est. *Insuper* pro praeterea, hac sententiarum iunctura, languere mihi videtur, et positura verborum offendit." Cf. etiam Drakenb. ad Liv. XXI, 1, 5. (ubi pariter *insuper imponere*, ut etiam infra Aen. III, 579. et Ovid. Met. I, 67.) et Hand. Turs. III. p. 384. — 62. „*foedere certo*, certa lege, ratione; non temere et pro eorum impetu." *H. Foedera* imprimis certas et immutabiles naturae leges significant, quare apud Ovid. Met. X, 353. de *naturae foedere* et ap. Colum. X, 219. de *coeli foederibus* sermo est. Cf. etiam Ovid. Met. II, 757. V, 532. (ibique Bach.) Lucr. V, 922. Prop. III, 19, 11. (s. III, 20, 21.) Tibull. IV, 13, 2. cett. imprimisque Geo. I, 60. et quae ibi adnotata sunt. — *premere*, habenas inhibere, retrahere, (cf. infra XI, 600. et Ovid. A. A. III, 467.), cui opponitur *laxas dare*, laxare, (i. q. immittere VI, 1.), ideoque modo coërcere (v. 54. (*frenare*), modo liberiorem impetum concedere; *laxas dare* autem pro: dare, ut laxae sint, eadem prolepsi dictum, qua infra v. 69. *submersas obrue puppes.* Vid. adnott. ad Geo. II, 353. (Aen. II, 736. III, 141. 237. V, 500. etc.) Non igitur hic est mera illa circumlocutio, quam alibi deprehendimus, ubi *dandi* verbum Adiectivis vel Participiis additur, qua de re ad Aen. III, 70. diximus. Ceterum cf. simillimus locus Manil. III, 372. *Et dabit in pronum laxas effusus habenas.* — *iussus*, a Iove. Cf. v. 77. Wakef. ad Lucr. V, 922. temere coni. *iustus;* Peerlkamp. autem melius quidem, sed tamen praeter necessitatem, *rursus* (i. e. contra, vicissim). — 64. *At quem* etc., i. e. quem allocuta est; vid. adnott. ad X, 742. Serv. et Charisius p. 239. *ad* per *apud* explicant, quod probare videtur Hand. Turs. I. p. 93. — *supplex.* Vide, quantum Iuno de superbia sua remittat, ut, quod petit, assequatur. — 65—96. „*Aeole; namque* — poëtica ratio, qua (Homeri exemplo γάρ, v. c. Il. XXIV, 334., ubi cf. Ern.) prosaicam formam in causa reddenda relinquit, et simul orationi vehementiam affectus conciliat; *Aeole: quandoquidem tibi Iupiter*, πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε, *dedit hoc*, *ut possis* tempestates excitare et sedare." *H.* Adde Pind. Olymp. IV, 3. Agath. in Anthol. Lips. Iacobs. IV. p. 15. Ἀλλὰ θεά, δύνασαι γάρ, ἢ ἠβητῆρά με τεῦξον etc. Ovid. Fast. IV, 577. *Parrhasides stellae — namque omnia nosse potestis — Persephonen miserae natam monstrate parenti.* Orell. ad Hor. Epod. 17, 45. (*Et tu, potes nam, solve me dementia*) et interpp. ad Val. Flacc. I, 13. (*Namque potest*) Omnino haec ratio sententiam inchoatam statim post primam vocem, imprimis post Voca-

Et mulcere dedit fluctus et tollere vento —
Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat aequor,
Ilium in Italiam portans victosque Penatis:
Incute vim ventis submersasque obrue puppes;
Aut age diversos et disiice corpora ponto.

---

tivum, parenthesi adiecta interrumpendi poëtis satis usitata. Cf. Aen. I, 198. 642. 731. VII, 122. 195. XI, 12. Ovid. Her. V, 113. Met. I, 2., quos locos Iahn. hic comparat. — Verba *divom pater atque hominum rex* redeunt X, 743. — *dedit mulcere* Graeca constructio pro dedit potestatem mulcendi, de qua infra ad v. 319. accuratius dicetur. *Mulcere* i. q. placare, mitigare, reprimere, ut infra v. 197. *pectora mulcet.* — „*tollere* eos *vento*, h. e. concitare, ut alte insurgant. [Vid. infra v. 134.] Sumptum ab Ennio Annal. XVII. Auster et Aquilo *Endo mari magno fluctus extollere certant* Cf. etiam Odyss. X, 21. 22." *H.* Palat. et Hamb. II. cum Donato et Acrone *ventos;* sed verissime Wagn. censet, huic lectioni adversari et collocationem verborum (quum poëta, si *ventos* scripsisset, haud dubie cetera ita composuisset: *Et fluctus mulcere dedit, et tollere ventos*, nihil reveritus syllabam brevem in *dedit*) et usum dicendi (quum vix Latinum sit *tollere ventos* hoc quidem sensu; coll. Fr. Aug. Wolf. Analect. lit. Fasc. I. p. 189. Eo usitatius vero *fluctus tollere* de vento. Cf. infra v. 103. Hor. Od. I, 3, 14. Val. Fl. I, 601. II, 508. aliosque locos a Burm. prolatos. Ceterum Peerlkamp. suspicatur Virgilium scripsisse *ventis*, et inde alteram lectionem *ventos* exortam esse. — 67. sqq. Cf. simillimus locus Hor. Od. IV, 4, 53 sqq. *navigat aequor.* Verba intransitiva apud Romanos non minus quam apud Graecos interdum cum Accusativo Obiecti construi, inter omnes constat. Cf. infra v. 524. III, 191. V, 235. Cic. Fin. II, 34, 112. *quum Xerxes mare ambulavisset, terram navigasset.* Sal. Cat. II, 7. *Quae homines arant, navigant* et similes locos. Quo pertinet etiam notissimum illud *ire viam, iter* Geo. IV, 208. Aen. IV, 468. VI, 122. etc. Cf. Kritz. ad Sall. Cat. 20, 11. Thiel. ad Aen. II, 542. et III, 191. Doering. ad Hor. Od. III, 16, 26. Ruddim. II. p. 221. 285. Ramsh. §. 132. et quae ad Aen. III, 57. adnotavimus. — 68. *Ilium in Italiam portans* cett., in Italia novas sedes quaerens, ibique novum regnum conditurus, quod continuatum regnum Troianum haberi possit. Per *victos Penates* novus cultus deorum in Italiam invehendus intelligitur; *victi* autem vocantur, quod Troiam tueri non potuerant. Heyn. conferri iubet infra VIII, 12. et Ovid. Fast. IV, 251. *Quum Troiam Aeneas Italos portaret in agros.* Vide etiam eiusd. Epist. VII, 51. *Ilion in Tyriam transfer felicius urbem*, et infra Aen. VIII, 36., inprimis autem Hor. Od. IV, 4, 53. *Gens, quae cremato fortis ab Ilio Iactata Tuscis aequoribus, sacra - - Pertulit Ausonias ad urbes.* De *Penatibus* alio translatis cf. Ovid. Metam. III, 539. *Hac Tyron, hac profugos posuistis sede penates*, et quae supra ad v. 6. adnotata sunt, de ipsis autem Penatibus praeter alios imprimis Müller. de Etruscis. T. II. p. 87. Ceterum vid. infra II, 293. — *Incute*, iniice, immitte, *vim*, violentiam, furorem, *ventis* (tertio Casu), i. e. concita ventos vehementiores. Sunt etiam qui *ventis* sextum Casum esse opinantes male explicent: incute Troianis vim per ventos. Servius Ennii laudat verba: *dictis Romanis incutit iram.* — *submersas obrue*, i. e. submerge et obrue, gravius quam submerge. Vid. supra ad v. 63. — 70. *age diversos*, i. e. dissipa, disperge, per Synesin, nam antea de navibus sermo erat; unde etiam vulgaris lectio orta *diversas*, quam praeter plures Codd. deterioris notae, Donatum ad Ter. Andr. II, 1, 28. et Schol. Lucani IV, 457. etiam Wakef. ad Lucr. V, 413. agnoscit. *diversos* significat: in diversas partes, alium aliorsum, ut Geo. IV, 432. Lucr. IV, 1200. Tibull. III, 4, 59. etc. — „*disiice corpora*, h. e. eos, sed prae-

Sunt mihi bis septem praestanti corpore Nymphae,
Quarum, quae forma pulcherrima Deïopea,
Connubio iungam stabili propriamque dicabo,

---

clare *corpora*, quippe naufragio facto mari mersos. Atque sic factum vides inf. v. 118. 128. 129." *H.* *Corpora* enim non solum poëtis Graecis (v. c. Soph. Aj. 758. Eur. Suppl. 223. Troad. 206. etc.) et Latinis (cf. infra II, 18. 365. Ovid. Met. III, 58. Tibull. I, 9, 74. IV, 4, 10. Sil. VI, 572. Val. Flacc. II, 653.), sed etiam pedestribus scriptoribus (vid. Kreyssigii Glossar. Liv. p. 148. et Boetticheri Lex. Tacit. p. 133.) haud raro pro ipsis hominibus (personis) ponuntur, imprimis si illi iam mortui cogitantur. (Cf. infra VI, 303. 306.) Vid. etiam adnott. ad Geo. III, 69. et Thiel. ad Aen. II, 364. — 71. Locus expressus ex Il. XIV, 267 sqq. (ubi Iuno Gratiarum unam promittit Somno) et praeter ullam necessitatem adiectus, quod poëta ipse videtur sensisse, quum Aeolus, ad Iunonis verba respondens, hoc eius promissum plane non curet, sed alias potius commemoret causas, quibus, ut Iunoni morem gerat, impellatur. Praeterea observandum, Iunoni, quam alibi Charites vel Horae comitantur, h. l. Nympharum chorum adesse. — *b i s s e p t e m.* Solent enim poëtae numeros maiores ita circumscribere per Adverbia multiplicativa. Cf. Ecl. I, 44. Aen. I, 381. 393. II, 126. V, 561. Hor. Epist. 1, 20, 26. II, 1, 23. II, 1, 24. Ovid. Fast. III, 163. id. Met. II, 497. multique alii loci, et vid. Ramsh. §. 156. not. 4. — 72. *q u a e p u l c h e r r i m a* (est), pro: pulcherrimam, circumlocutione Graecis potissimum poëtis frequentata. Cf. Soph. Oed. R. 345. et Matth. Gr. Gr. §. 445. Sic Aen. XII, 388. *viam*, *quae proxima*, *poscit.* — *f o r m a.* Heins. maluit *formam*, sine iusta causa. — *D e i o p e a* cum Iahn. et Wagn. edidi, optimorum Codd. (Med. Rom. aliorum) Servii et Donati (ad Ter. Phorm. Prol. 3.) auctoritatem secutus. Vulgo *Deiopeiam*, minus exquisite. — 73. „Verba *s t a b i l i p r o p r i a m q u e d i c a b o*, h. e. dabo simpliciter, ad ornatum et declarationem verborum refer *connubio iungam.* Idem versus IV, 126. legitur. Aemulatus poëta est illud Δώσω ὀπυιέμεναι καὶ σὴν κεκλῆσθαι ἄκοιτιν." *H.* Sententia haec est: Legitimo matrimonio (*connubio*, non tantum *coniugio*) Nympham tecum iungam, ita ut numquam tibi rursus eripiatur; non ad tempus tantum tibi dabo (quemadmodum, ut hoc utar exemplo, Venus Paridi Helenam dedit in coniugium), sed tamquam perpetuam vitae sociam. *Proprium* enim saepe id est, quod perpetuo nostrum manet. Cf. Plaut. Mostell. I, 3, 68. *Illum amatorem tibi proprium futurum in vita* cum Ecl. VII, 31. Aen. VI, 872. Nep. Thras. 4. *parva munera diutina*, *locupletia non propria esse consueverunt* etc. et Salmas. Exercc. Plinn. p. 176. Quare etiam additur *dicabo*, de quo Donat. ad Ter. Phorm. I, 2, 11.: „Plus est dico quam do; dicatur perpetuo, datur ad tempus." Cf. Val. Fl. III, 535. *Quem tibi coniugio dicavi.* Hoc autem promittit Iuno P r o n u b a, *cui vincla iugalia curae* (Aen. IV, 59.). Wagn. longa adnot. docet, falsum esse, quod Ramsh. in Gr. Lat. p. 623. et Vir doctus (idem Ramsh.?) in Ephem. lit. Ien. 1826. ch. 132. asseveret, *connubium* correpta altera syllaba active et de viris, eadem producta passive et de feminis usurpari; cui opinioni adversentur loci Aen. IV, 213. 316. IV, 535. VII, 96. Praeterea mirum esse dicit, si illius formae *connūbium* unum Accusativum Pluralis (Aen. III, 319. IV, 213. 316. 535. IX, 600. XII, 42.), alterius *connŭbium* solum Dativum et Ablativum (Aen. I, 73. III, 136. IV, 126. 168. VII, 96. 253. 333. XII, 821.) usurpaverit poëta; immo quum nusquam inveniri videatur certum correptae syllabae exemplum, quod nisi ex posteriore parte pentametri elegiaci proferri non possit, consultius esse statuere, illam syllabam numquam corripi, sed in his omnibus locis tribus syllabis *connubjo*, *connubjis* pronuntiandum esse, quod iam Heyn. et Hermann. Elem. doctr. metr. p. 63. cen-

Omnis ut tecum meritis pro talibus annos
Exigat et pulchra faciat te prole parentem.
 Aeolus haec contra: Tuus, o regina, quid optes,
Explorare labor; mihi iussa capessere fas est.
Tu mihi, quodcumque hoc regni, tu sceptra Iovemque
Concilias, tu das epulis accumbere divom,

---

suerint. Cf. adnot. ad Geo. I, 397. — 74. *omnes ut tecum* etc. Homer. (Od. V, 210.) ἧς αἰὲν ἐέλδεαι ἤματα πάντα. — *exigat annos.* Cf. VII, 776. Ter. Heaut. II, 3, 39. Ovid. Met. XII, 208. Cic. Tusc. I, 39. Plin. H. N. VII, 43. Plin. Ep. III, 1. — 75. Verba *et pulchra - - parentem* simplicissime sic capio: et per pulchros liberos, quos tibi pariat, te faciat patrem. Thiel., comparans Hor. Od. III, 5, 5. et Prop. IV, 11, 96., *pulchra prole* (quod Serv. pro *pulchrae prolis* positum censet) pro Ablativo absoluto habet et sic explicat: „quae te faciat parentem, ut pulchra proles sit." Ceterum idem Thiel. docet, quanti fecerint veteres matrimonium liberis auctum et ornatum, et quam infelix contra habuerint connubium iis destitutum, δόμον ἡμιτελῆ (Lucian. dial. Mort. 14.), *domum imperfectam* (Val. Fl. VI, 689.), coll. Schol. ad Soph. Oed. Tyr. 921. *Τέλειον ἐν γάμῳ (τὸ ἔχειν τέκνα)· ὅθεν καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου Ὅμηρός φησι* (Il. II, 701.) *καὶ δόμος ἡμιτελής.* Cf. Obbar. ad Hor. Ep. I, 2, 44. Hemsterh. ad Lucian. T. I. p. 410. Markl. ad Eur. Suppl. 1143. et Rupert. ad Tac. Ann. I, 3, 2. Rau in Schediasm. laud. p. 25. hos duo versus, qui languidum contineant et supervacaneum additamentum, non a Virgilio scriptos censet. — 76. Animadvertendum, quod Aeolus nihil plane respondet ad Iunonis promissa, sed simpliciter tantum imperata se obedienter facturum significat atque ita omnem facti culpam a se removet. — *quid optes*, quid id sit, quod optas. — 77. „*Explorare*, recte secusne id fiat, quod velis fieri. Tu ipsa videris, an recte haec a me postules. Praemunit transitum ad Neptuni indignationem de Aeoli audacia v. 130 sqq. Simplicius Homerus Il. XIV, 196. *Αὔδα, ὅ, τι φρονέεις· τελέσαι δέ με θυμὸς ἄνωγεν.*" *H.* — *labor*, cura, negotium. — *iussa capessere*, accipere et exsequi. Sic apud Plautum Trin. II, 2, 19. *capessere imperia.* — *fas est*, officium meum est. Causam statim ipse adiungit. Ceterum cf. v. c. Sen. Hippol. 618. *Te imperia regere, me decet iussa exsequi.* — 78. „Verba hanc sententiam fundunt: tuae erga me gratiae debeo hoc ventorum regnum, quod mihi a Iove impetrasti, quin et ipsum inter deorum ordines locum; is enim designatur antiqua poësi per istud: *epulis accumbere divom;* ut de Somno Homer. l. l. v. 241. εἰλαπινάζων. [Duplici enim ratione secundum Servium divinos honores merentur, Dearum coniugio et convivio Deorum. Cf. etiam Ecl. IV, 63.] Obscuriorem aliquam fabulam subesse necesse est; antiquiores poëtae, qui aërem per Iunonem declararunt, eius beneficio Aeolum deum factum narrasse videntur; aër autem concitatus ventos creat. Certavit cum Homero l. l. Il. XIV, 238., ubi Iuno Somno θρόνον ab Vulcano affabre fabricandum promittit." *H.* — *Tu mihi* etc. Quod attinet ad Pronomen personale cum singulari vi ter repetitum, cf. Geo. IV, 465 sqq. Hor. Od. IV, 14, 41 sqq. multosque alios locos. — *sceptra* (vid. infra v. 253.) *Iovemque Concilias*, i. e. effecisti, ut Iupiter sceptra s. potentiam meam mihi tribueret, ipsumque mihi reddis propitium. Haud raro enim Verba assumunt duo Obiecta diversa ratione explicanda. Cf. infra v. 426. II, 258. IV, 695. VI, 70. etc. — *concilias, das.* Heyn. Praesentia pro Praeteritis posita capit, sed vere iudicat Wund., esse ea significantiora. Tribuitur enim Iunoni, quod etiam tum fiebat. *Tu sceptra Iovemque concilias* significat: tu mihi et dedisti et servas sceptrum (regnum) meum, dum efficis, ut semper Iovis fruar favore et benevolentia. Vid. infra ad v. 517. adnotata et cf. Val. Fl. IV, 28. *et iam mihi limina coeli conciliat.* Ceterum *tu das accumbere* eodem

Nimborumque facis tempestatumque potentem.
Haec ubi dicta, cavum conversa cuspide montem
Impulit in latus; ac venti, velut agmine facto,
Qua data porta, ruunt et terras turbine perflant.
Incubuere mari, totumque a sedibus imis
Una Eurusque Notusque ruunt creberque procellis

---

modo dictum, quo supra v. 66. *dedit mulcere* et infra v. 319. *dederat diffundere*, ubi vid. adnott. Rau in Sched. p. 26. totum v. 80., qui nihil novi contineat, abesse malit. — 81—83. „Haec eadem ap. Quintum l. l. v. 479 sqq. Aeolus *χερσὶν ὑπ' ἀκαμάτοισιν ὄρος μέγα τύψε τριαίνῃ — βίᾳ δ' ἔῤῥηξε κολώνην.* (Non male epitheton adiecit Maro *cavum* montem, propter antrum.) Egregie autem dei potentia declaratur, uno ictu latere montis perrupto ac patefacto.“ *H.* — *in latus* Heyn. pro in latere positum censet, coll. infra v. 114. *Unam - - in puppim ferit* et Stat. Theb. I, 119. *dubiamque iugo fragor impulit Oeten In latus;* sed aliter locum capiendum esse, vel hic ipse Statii locus Heynium docere poterat. Quum enim hic non scriptum sit *conversam cuspidem impulit in latus*, sed *conversa cuspide cavum montem impulit in latus*, sententia haec esse debet: ictu sceptri partem montis in latus versus protrudit, ut foramine, hiatu facto, omnes venti simul prorumpere possint. Henry, qui putat Aeolum in ipso antro sedere (vid. supra ad v. 56.), locum sic interpretatur: cuspide hastae in latus montis conversa, h. e. leni motu hastae, partem montis tamquam ianuam aperiendam torquet in latus, ut apertura facta venti circa ipsum congregati exire possent; quae explicatio sane melius responderet verbis v. 140. *illa se iactet in aula Aeolus Et clauso ventorum carcere regnet.* Quod autem praeterea contendit Vir doct., Aeolum, in summo monte sedentem, non posse eum in latus impellere, sed tantum foramen facere in eius vertice, quo venti in coelum, non in mare evolarent, id subtiliter magis, quam vere disputat. — *Impellere* de maiori vi, qua ianua aliqua convellitur, legitur etiam Val. Fl. I, 609. Ovid. Am. I, 6, 51. et Petron. c. 16. — *conversa cuspide*, hastae, quae diis pro sceptro est. Sic apud Ovid. Met. II, 767. *pulsat Minerva extrema cuspide postes Invidiae.* Cf. etiam ibid. I, 283. Nescio, quo iure Wagn. verba *conversa cuspide* interpretetur per: inferiore hastae parte, *σαυρωτῆρι.* — *ac venti* etc. Cum hoc loco egregio cf. similes Hom. Od. V, 291 sqq. Virg. Geo. I, 316 sqq. Aen. III, 194 sqq. Ovid. Met. XI, 480 sqq. Trist. I, 2, 14 sqq. I, 4, 5 sqq. Silii XVII, 237 sqq. Lucani V, 560 sqq. et Val. Fl. I, 610 sqq., qui omnes fere plus minusve a Virgilio pendent. — *ac*, i. e. ac statim. Nam „imprimis frequens est, Wagnero auctore Qu. Virg. XXXV, 6., copulae usus, quum properatur ad sequentia aut celeriter aliquid fieri indicatur.“ Cf. Aen. II, 692. V, 502 sqq. 857. VIII, 520. XI, 296. etc. — *velut agmine facto.* Agmen interdum dicitur de rebus magna copia et cum furore quodam proruentibus. Sic Geo. I, 322. *agmen aquarum* pro densissimo imbre commemoratur. Cf. etiam infra v. 434. et Geo. IV, 167., ubi *agmine facto* de apibus dicitur magis ex propria vocis significatione. — V. 83. singulari artificio verba coniuncta vides, quae fere omnia literam caninam continent, quod mirum quantum facit ad rem horrendam vivide enarrandam. Cf. infra v. 87. 296. 422. 572. II, 5. 313. 655. IV, 178. XI, 607. — 84. *Incumbere* imprimis de rebus gravibus et molestis dicitur, quae prementes, vexantes per longius tempus alicui rei insident. Cf. Geo. II, 377. Iuven. VI, 292. *saevior armis Luxuria incubuit, victumque ulciscitur orbem.* Hor. Od. I, 3, 30. *febrium terris incubuit cohors.* Lucr. VI, 142. (mortifer aestus) *Incubuit tandem populo Pandionis.* — *a sedibus imis ruunt*, h. e. eruunt a fundo, quod infra II, 419. *imo Nereus ciet aequora fundo.* Vid. quae supra ad v. 35. adnotavimus. Wagn. conferri iubet Gronov. Diatr. in Stat. S. p. 15. — 85. *creber procellis*

Africus, et vastos volvunt ad litora fluctus.
Insequitur clamorque virum stridorque rudentum.
Eripiunt subito nubes coelumque diemque
Teucrorum ex oculis; ponto nox incubat atra.
Intonuere poli, et crebris micat ignibus aether,
Praesentemque viris intentant omnia mortem.
Extemplo Aeneae solvuntur frigore membra;
Ingemit, et duplicis tendens ad sidera palmas
Talia voce refert: O terque quaterque beati,
Quis ante ora patrum Troiae sub moenibus altis
Contigit oppetere! o Danaum fortissime gentis,

---

pro crebris procellis. Sic VII, 483. *cornibus ingens*, IX, 163. *purpurei cristis*, X, 722. *purpureum pinnis*, IX, 359. *aurea bullis cingula* et multa similia. — 87. Cf. Ovid. Met. XI, 495. *Quippe sonant clamore viri*, *stridore rudentes*, qui hunc locum videtur ante oculos habuisse. Servius ex Pacuvio in Teucro haec affert: *armamentum stridor et rudentum sibilus.* Ceterum cf. quae modo adnotavimus ad v. 83. — 88. 89. Cf. Odyss. V, 293. *σὺν δὲ νεφέεσσι κάλυψε Γαῖαν ὁμοῦ καὶ πόντον· ὀρώρει δ᾽ οὐρανόθεν νύξ.* ibid. IX, 66—69. et inf. III, 198., ubi *nimbi*, qui h. l. *nubes.* — *Eripiunt - - - ex oculis.* Cf. Lucr. I, 219. *Ex oculis res quaeque repente erepta periret.* — *subito.* Wakef. ad Lucr. I, 1109. coni. *subitae*, praeter ullam necessitatem. — *incubat*, ut modo v. 84. *incumbere.* „Est vero imago horrida sistens densam et quasi impressam, arcte inhaerentem mari caliginem.“ *Schirach.* p. 451. — 90. *poli*, coelum. Cf. infra v. 608. II, 251. III, 589. IV, 7. V, 721. cett. et quae de *axi* ad Geo. II, 271. adnotavimus. — *micat ignibus aether.* *Micare*, quod de omni celeri motu dicitur, quo quid subito apparet et evanescit (cf. II, 734. VII, 743. VIII, 392.), haud raro de fulmine, velut ap. Ovid. Trist. I, 2, 45. *celeri micuerunt nubila flamma.* Met. XI, 512. *micantia fulmina.* Cf. etiam Aen. XII, 102. *oculis micat acribus ignis*, et Doederl. Synon. II. p. 79 sq. — 91. *intentant omnia mortem.* Catull. LXIV, 187. *ostentant omnia letum.* — 92. Locus expressus ex Hom. Od. V, 297. *καὶ τότ᾽ Ὀδυσσῆος λύτο γούνατα καὶ φίλον ἦτορ.* Priscis autem heroibus et metuere et flere haud indecorum erat. — *solvuntur frigore membra.* Sic XII, 909. *Gelidus concrevit frigore sanguis* et de moriente ibid. 951. *ast illi solvuntur frigore membra.* Cf. etiam III, 175. et adnott. ad Geo. IV, 199. — 93. Cf. Hom. Od. V, 298. *Ὀχθήσας δ᾽ ἄρα εἶπε πρὸς ὃν μεγαλήτορα θυμόν*, ubi sequitur similis oratio Ulyssis, ut hic Aeneae. — *duplices manus* hic et alibi, v. c. IX, 16., non solum ambas esse, ut vulgo explicant, sed duplicatas, complicatas, et ad coelum versus sublatas, Schirach. p. 393. contendit, tum tantum nos habere censens imaginem, quae poëtam deceat; quod mihi quidem subtilius quam verius videtur, et *duplex* pro *ambo* etiam VII, 139. X, 667. et alibi legitur. Ceterum ad ipsam rem cf. infra v. 487. III, 176. Ovid. Met. II, 477. 487. VII, 188. IX, 279. 293. XI, 541. etc. cum adnott. Mitscherl. ad Hor. Od. III, 2, 31. et Becker. Eleg. Rom. p. 149., quos Thiel. laudat. — 94. „Cf. Hom. Od. ibid. v. 360. *Τρισμάκαρες Δαναοὶ* cett. et Il. XXI, 279 sqq. Nostrum imitatur Seneca Agam. 515 sqq.“ *H.* Vid. etiam similem locum Ovid. Met. XI, 539 sq. et cf. Tibull. III, 3, 26. *O mihi felicem terque quaterque diem.* Similiter Hor. Od. I, 13, 17. *felices ter et amplius.* Pro *terque quaterque* (Geo. II, 399. Aen. XII, 155.) dicebant etiam *ter et quater* (Hor. Od. I, 31, 13.) et *ter quaterque* (Hor. Sat. II, 7, 76. ubi vid. Heind.) eodemque sensu *bis terque* (Hor. Epod. 5, 33., ubi vid. Bentl.) — 95. *Quîs.* Vid. Iahn. ad Ovid. Trist. V, 5, 44. et Thiel. ad h. l. — 96. *oppetere* (*mortem*) non prorsus idem est, quod *obire mortem;* significat enim mortem oblatam fortiter excipere, *dem Tode begeg-*

Tydide! mene Iliacis occumbere campis
Non potuisse tuaque animam hanc effundere dextra?
Saevus ubi Aeacidae telo iacet Hector, ubi ingens
Sarpedon, ubi tot Simois correpta sub undis
Scuta virum galeasque et fortia corpora volvit.

---

nen (cf. Cic. Tusc. I, 45, 109. Off. I, 31, 113. pr. Sext. 20, 45. Catull. LXIV, 102. etc.); illud omnino vita decedere, nulla mentis, quam moriens prodat, ratione habita. Cf. Doederl. Syn. III. p. 181. Simplex *oppetere*, omisso voc. *mortis*, apud poëtas tantum et posteriores scriptores pedestres legitur, velut ap. Val. Fl. I, 554. Tac. Ann. II, 24. Plin. H. N. X, 3, 4. alibi. — 96—98. „Diomedem, Tydei f., potissimum inter Archivos memorat, quoniam cum eo congressus Aeneas a Venere morti ereptus fuerat, vid. Il. V, 239 sqq. 311 sqq. — *Fortissimum* eum appellat ex Il. VI, 98., ubi Helenus de eodem: *Ὃν δὴ ἐγὼ κάρτιστον Ἀχαιῶν φημὶ γενέσθαι.*" *H.* — 97. *mene - - non potuisse.* Vid supra ad v. 37. — 98. *animam effundere* Schirach. p. 395. dictum putat, quod simul cum sanguine effuso anima effugiat; sed omnino de quovis mortis genere usurpatur. Cf. Ovid. Her. VII, 181. *vitam effundere.* Cic. Phil. XII, 12. *extremum spiritum effundere* etc. Hic igitur omnino pro perire, quare etiam simplex Ablat. instrumenti adiicitur *tua dextra*, *ὑπὸ τῆς σῆς δεξιᾶς.* Ceterum cf. Sen. Agam. 506 sqq., qui hunc locum imitatur. — 99. „Odyss. III, 108. Nestor facta Achivorum ante Troiam recensens, *Ἔνθα δ' ἔπειτα κατέκταθεν, ὅσσοι ἄριστοι· Ἔνθα μὲν Αἴας κεῖται Ἀρήϊος, ἔνθα δ' Ἀχιλλεὺς, Ἔνθα δὲ Πάτροκλος, ἔνθα δ' ἐμὸς φίλος υἱός.*" *H.* — *Aeacides* Achilles vocatur ab avo Aeaco, Iovis et Aeginae filio, Pelei, Telamonis et Phoci patre. Vid. etiam Aen. VI, 58. — „*saevus Hector* simpl. pro fortis, ut *acer*, *asper*, v. 14. Scilicet, quum *saevus* proprie ad iram, furorem ac vehementiam spectet, saepe tantum ad ornatum adhibetur in omnibus rebus, quae ad bella, pugnas, virtutem, ad imperia, regna, iussa, ad mare, ventos, tempestates pertinent. Quo fit, ut nonnunquam per *fortis*, *magnus*, *potens*, declarari possit, ut Homerica *δεινὸς, αἰνὸς, ἀπηνής.*" *H.* Cf. Aen. XII, 107. Hor. Od. II, 12, 5. Ovid. Met. XIII, 177. etc. — *telo*, hasta. Vid. Il. XXII, 319. — Quum Homerus Il. XXIV, 786. narret, Hectoris corpus sub ipsis Troiae moenibus sepultum esse, Wunderl. verbum *iacet* de sepultura accipiendum Maronemque de Sarpedonis sepultura aliter tradidisse putat, quam Homerum, qui Il. XVI, 667. refert, Sarpedonis corpus in Lyciam ablatum fuisse; (eandemque sententiam repetit Gossr.) Quod cur statuamus, cum Wagn. nullam video causam. *Iacere*, ut Graecorum *κεῖσθαι*, verbum proprium de mortuis et interfectis. Cf. Hom. Il. XVIII, 20. *κεῖται Πάτροκλος.* ibid. X, 386. Soph. Phil. 359. Oed. Col. 366. etc. Aen. X, 557. Ovid. Met. I, 720. X, 386. id. Her. XIV, 2. Val. Fl. II, 217. etc. Sic etiam Ovid. Her. III, 106. *iacere pro patria* (i. e. cecidisse). Cf. Drak. ad Silium II, 594. Bach. ad Ovid. Met. I, 720. et Staver. ad Nep. Thras. 2. Praesens autem *iacet* (Wagnero iam docente) aptum in re praeterita quidem, sed cuius recens viget in animo memoria, ut infra II, 275. (ubi vid. Iahn.) ibid. 662. III, 3. VII, 363. XI, 172. Imprimis conferatur Sen. Agam. 512. *invidit Pyrrhus patri - - Quisque ad Troiam iacet, Felix vocatur.* Aliorum poëtarum exempla sunt Hor. Sat. I, 6, 13., ubi vid. Bentl. et Orell. (ibid. I, 2, 56. II, 3, 61., de quibus locis disputat Madvig. in Observv. de locis quibusdam gramm. Lat. Havn. 1837. p. 15.) Pers. IV, 2. Tibull. II, 4, 55. Ovid. Met. VII, 290. etc. — 100. *Sarpedon*, Iovis et Laodamiae fil., rex Lyciae et socius Troianorum, a Patroclo interfectus. Cf. Hom. Il. II, 876. VI, 198. XVI, 419 sqq. 667. sqq. et alibi. — 101. „Contendit cum Homero Il. XII, 22 sq. *καὶ Σιμόεις ὅθι* (in cuius litore) *πολλὰ βοάγρια καὶ τρυφάλειαι Κάππεσον ἐν κονίῃσι, καὶ ἡμιθέων γένος ἀνδρῶν.* Sic in mari inf. v. 119. Adde XI, 257. *Quos*

Talia iactanti stridens Aquilone procella
Velum adversa ferit, fluctusque ad sidera tollit.
Franguntur remi; tum prora avertit et undis
Dat latus; insequitur cumulo praeruptus aquae mons.

Simois premat ille viros. Proelia autem ad Simoentem facta respicit." *H.* De ipso Simoente, qui nunc vocatur *Dumbrek* s. *Dümrek Tschai* vid. librum meum *Handb. d. alt. Geogr.* II. p. 118. et quae exposui in Pauly *Realencycl.* VI. p. 2159 sq. nota. — Versum 101. infr. VIII, 539. repetit, ubi lectio *sub undas*, ut hic *sub undis*, recepta ex auctoritate codicis Medicei. Weichert. de verss. iniur. suspp. p. 68. etiam hic scripturam Codd. quorundam *sub undas* praefert; sed Iahn., cui Wagn. adsentitur, ibi quidem, quum Futurum *volves* adiiciatur, bene se habere *sub undas*, hic vero Accusativum tempori Perfecti *volvit* non satis congruere memorat. Quod mihi, etsi *volvit*, post *iacet* positum, non Perfectum, sed Praesens esse statuo, nihilominus verum videtur. Quare non dubito, lectionem *sub undas* a librariis ex illo loco huc translatam esse. Ceterum haud scio, an locus ita sit intelligendus, ut impetus aquae scuta et galeas, quae gravitate sua subsidere debeant, in alveo fluminis provolvere cogitetur. Vid. tamen inf. v. 119. — *corpora* mortuorum. Cf. supra v. 70. Ceterum de Caesura versus cf. Santen. ad Terent. Maur. p. 270. Rau in Sched. p. 26 sq. vv. 99—101. tamquam prorsus redundantes non ab ipso Virgilio adscriptos censet. — 102. Heyn. conferri iubet Hom. Od. V, 313. *iactanti*, vociferanti, sine notione iactantiae. Cf. Ecl. II, 5. Aen. II, 768. aliique loci. Thiel. tamen, qui multa disputat de hoc vocabulo, comparans Aen. II, 588. IX, 621. X, 95. 322., indignationis et irae notionem inesse putat. Hübler. in Spicil. adnott. p. 4., cui hic usus Dativi *iactanti* durior videtur, *iactanti* Ablativum absol. esse statuit: sed vere docet Iahn., nusquam Virgilium in hac structura usum esse simplici Participio, omisso Ablativo Subiecti. Deinde etiam offenderet Ablativus Participii, non Adiectivi vices sustinentis, in *i* formatus. Cf. Ramsh. Gr. Lat. §. 28. p. 51. Not. et Iahn. ad Geo. I, 13. *stridens aquilone procella*, h. e. ab aquilone incitata, immissa: „Magna igitur venti vis a septemtrione veniens *ferit velum* et lacerat, *adversa*, a prora irruens, excitatque fluctum ingentem, quo utrinque circa navis latera se provolvente remi franguntur, seu, quod proprie dicitur, *detergentur*. Detersis autem remis iam obliquo cursu fertur navis, et *prora avertit* se, incerta in hanc vel illam partem fertur, et navis undis, fluctibus, *dat latus*. Illustrantur haec ex Valerii Fl. imitatione I, 618. 619. [*Excussi manibus remi; conversaque frontem Puppis in obliquum resonos latere accipit ictus.*] Cf. Quint. Cal. XIV, 592. Fundus est in Odyss. IX, 70 sqq." *H.* — 103. *fluctus ad sidera tollit.* Cf. Ovid. Trist. I, 2, 19. *Quanti montes volvuntur aquarum! Iamiam tacturos sidera summa putes.* Peerlkamp., quum v. 106. verbum *fluctus* redeat et Med. a m. pr. exhibeat *fluctumque*, temere coni. *pontumque ad s. t.* — 104. — 104. Iahn. retinuit meliorum sane Codd. lectionem *proram evertit*, scil. procella. Sed quum verba *et undis dat latus* minus commode ad procellam referantur, equidem cum Wagn. plurimorum Codd. (inter quos etiam Palat., et, si Ambrogio fidem habemus, Rom., quem tamen Pierius alteram scripturam exhibere refert) auctoritatem secutus recepi difficiliorem lectionem *prora*, quae Servii quoque explicatione et Valerii Flacci imitatione (vid. supra) defenditur, quamque etiam a Gossr. receptam video. Cf. etiam Senecae locus statim laud. De omisso autem Pronomine reflexivo vid. quae infra ad v. 234. adnotavimus. — 105. *Dat latus:* supple Genit. *navis;* latus navis fluctibus opponit. Cf. Sen. Hippol. 1073. *Qualis turbido rector mari Ratem retentat, ne det obliquum latus.* — *insequitur mons aquae praeruptus cumulo.* Heyn. interpretatur: „praeruptus, propter altitudinem cumulatae aquae;" rectius autem cum

Hi summo in fluctu pendent; his unda dehiscens
Terram inter fluctus aperit; furit aestus arenis.
Tris Notus abreptas in saxa latentia torquet —
Saxa vocant Itali, mediis quae in fluctibus, Aras —

Wunderl. iunge *insequitur cumulo*, h. e. mole sua, s. aqua cumulata necdum dilapsa et late diffusa, ut II, 498. *amnis fertur in arva furens cumulo.* Intelligit autem poëta *decumanum fluctum*, qui aliis minoribus ipse maior et periculosior succedit. Cf. Ovid. Met. XI, 530. (ubi vid. Iahn. et Bach.) Trist. 1, 2, 47. Lucan. V, 672. Silius XIV, 122. (ubi vid. Drak.) Val. Fl. II, 54. etc. Graeci, qui tertium quemque fluctum ceteris maiorem et graviorem putabant, τὴν τρικυμίαν vocabant. Vid. Aesch. Prom. 1015. (ubi cf. Blomfield. Gloss.) Eurip. Troad. 83. (cum Seidleri adnot.) Hippol. 1213. Plat. de Rep. V, 17. (ibique Ast.) Aristenaet. I. ep. 17. etc. — V. 106. Heyn. de una eademque navi intelligit, ut sensus sit; „*Hi*, alii ex iis, qui in navi sunt, v. c. in dextris transtris, *pendent summo in fluctu*, alii, qui in sinistris sunt, merguntur mari," melius autem Wund. et Wagn. de diversis navibus cogitant, quum v. 108. sequantur verba: *Tris Notus abreptas* etc. Itaque *hi* i. q. horum naves. — *pendent.* Cf. X, 303. — *furit aestus. Furere* verbum sollemne de mari. Cf. Aen. VII, 464. Hor. Ep. I, 11, 10. Prop. IV, 22, 28. Lucan. V, 599. Sen. Agam. 64. etc.; *aestus* autem haud raro de vehementiore motu fluctuum dicitur. Vid. VIII, 674. (coll. cum VII, 462,) Cic. Or. III, 39, 157. *Undique omnes venti erumpunt, saevi exsistunt turbines; fervit aestu pelagus.* Imprimis autem maris accedentis et recedentis agitationem illudque tempus, quo mare cum impetu litora versus tendit (*die Fluth*), hoc vocabulo significari, non est quod memorem. Conferri potest cum h. l. Tibull. IV, 1, 75 sq. *Vel si sublimis fluctu consurgeret imo, Vel si interrupto nudaret gurgite pontum* ibique Huschkius. Ceterum *arenis* Wund. recte explicat: in fundo maris, coll. Ovid. Met. XI, 499. Vid. etiam Aen. III, 557. et IV, 297. Alibi *arenam* de litore maris usurpari constat. Cf. Aen. I, 540. V, 34. VI, 316. XI, 626. etc. — 108. *Notus* non magis quam *Eurus* v. 110. commemoratus proprie intelligendus; nam Notus s. Auster a Sicilia navigantes non potuit occidentem versus ad Aras illas s. Aegimuri insulas deferre; sed ut saepe species pro genere, ita Notus pro vento omnino positus. Ceterum Eurus et Notus haud raro a veteribus coniunguntur, ubi de magna tempestate mare internum vexante agitur. Cf. e. g. Hor. Epod. X, 3. Stat. Theb. VI, 307. et Thiel. ad h. l. — 108—112. *saxa latentia*, scil. si mare magna tempestate commovetur et altos erigit fluctus. Cf. V, 124 sqq. — *Arae* sunt *Aegimuri insulae*, ex adverso Carthaginis sitae et 30 mill. pass. ab ea urbe remotae. Vid. Plin. V, 7, 7. *Contra Carthaginis sinum duae Aegimuri arae, scopuli verius quam insulae, inter Siciliam maxime et Sardiniam.* Cf. etiam Strab. p. 123. 277. et Liv. XXX, 24. Nunc *Al Djamur* s. *Zimbra* et *Zowamoore* vocantur. Vid. liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* II. p. 853. — Versus 109. Heynio et Peerlkampio ut ieiunus manu aliena illatus esse videtur. Sed recte defendunt hoc versuum genus, etymologias nominum propriorum continens et propterea ab Heynio aliisque saepe in νοθείας suspicionem vocatum, Valcken. ad Eurip. Phoen. v. 639. p. 299. Abresch. et Aeschyl. T. I. p. 370. Iacobs. ad Anthol. Gr. Vol. III. P. II. p. 231. Gurlitt. in Animadvv. ad vett. auctt. 1800. p. 10. Weichert. de verss. iniuria suspp. p. 64 sq. Iahn. ad h. l. alii. Recte igitur Wagn. sustulit asteriscos ab Heynio huic versui appositos, qui laudatur a Quinctiliano Inst. VIII, 2., Charisio Inst. Gramm. IV. p. 246. P. aliisque veteribus Grammaticis atque etiam ad ipsam sententiam requiritur, quum simplici notioni *saxa latentia* profecto non adiecisset poëta accuratiorem illam descriptionem *Dorsum immane mari summo*, quae tum tantum bene se habet, si antea certa quaedam saxa nomine adiecto signi-

Dorsum immane mari summo; tris Eurus ab alto
In brevia et syrtis urguet, miserabile visu,
Illiditque vadis atque aggere cingit arenae.
Unam, quae Lycios fidumque vehebat Oronten,
Ipsius ante oculos ingens a vertice pontus
In puppim ferit: excutitur pronusque magister
Volvitur in caput; ast illam ter fluctus ibidem
Torquet agens circum, et rapidus vorat aequore vertex.

---

ficata sunt. Quare etiam Rau in Sched. p. 27. hunc versum contra Peerlk. defendit. Ceterum fluctuat lectio huius versus; Medic. enim aliique *mediisque in fl.*, alii *mediisque fl.*, alii *mediis in fl.* praebent. Lectio a nobis et recentioribus editt. omnibus recepta nititur Codd. Rom. Palat. et Grammaticorum supra laud. auctoritate, ipsaque sententia defenditur. Bene etiam *in fluctibus*, quum certus quidam indicetur in medio mari locus. Vid. Qu. Virg. XIV, 5, a, 1. — 110. *dorsum* alibi *taenias* appellant; *pulvinum* vocat Serv. ad Aen. X, 303., nos *ein Riff.* Praeter hunc alterum Aeneidos locum cf. Plin. Epist. VI, 31. sub f. *Eminet et apparet saxeum dorsum, impactosque fluctus in immensum elidit et tollit.* Saepius de montibus in terra sitis usurpatur. Cf. Liv. I, 3, 3. Caes. B. G. VII, 44. Suet. Caes. 44. etc. — „*mari summo*, sub maris superficie latentes scopuli. *οἰόθι δ' ἅλμῃ Ἀπλόος εἰλεῖται γαίης ὕπερ ὅσσον ἔχουσα*, Apollon. IV, 1270. 1271.: e quo loco, ubi in Syrtes incidisse Argonautae dicuntur, plura transtulit Virgilius.“ *H.* — 111. *brevia et syrtes.* Servius per Hendiadyn pro brevia syrtium dictum putat; immo poëta *syrtes* interpretatur per *brevia*, *τὰ βραχέα*, vadosa loca (vid. infra V, 221. X, 289. Senec. Ep. 22. Pomp. Mel. I, 7.), quibus alibi opponuntur *profunda* (v. c. apud Tac. Ann. I, 70.). De vi explicativa simplicis copulae disputavimus ad Ecl. III, 34. Ceterum hic non de Syrtibus, quae proprie dicuntur, maiore et minore, in Libyae litore (vid. Aen. IV, 41.), sed de aliis vadosis locis cogitandum. — *miserabile visu.* Cf. IX, 465. — 113. Hic versus Ovidio obversabatur, quum Met. XIV, 241. scriberet: *Una tamen, quae nos ipsumque vehebat Ulyxem.* — *Orontes*, nomen a Virgilio fictum, quod apud Homerum non invenitur. Iterum de hoc homine sermo est infra VI, 334. Med. utroque loco *Orontem* exhibet: sed quum Genitivum faciat *Oronti* (v. 220.), secundum ea, quae Wagn. supra ad v. 30. et in Qu. Virg. III, 1. disputavit, Accusativus in *en* exire debet. — 113—115. „*Unam ingens pontus ferit in puppim*, ictu in puppim delato, *κατὰ πρύμναν*, *a vertice*, h. e. desuper (vid. sup. ad Geo. II, 310.) alte insurgens fluctus desuper in caput irruit. Odyss. V, 313. *ἔλασεν μέγα κῦμα κατ' ἄκρης, Δεινὸν ἐπεσσύμενον.* Puppi ita depressa, inclinatur gubernator et in mare prolabitur; quamquam et ipse fluctus adiuvare satis casum hominis potuit.“ *H.* *Ingens* autem *pontus* magna cum vi dictum pro unda, quae totius ponti instar in navem incumbit. — V. 115—119. ad Homeri exemplum Od. V, 314 sqq. compositi. Comma vulgo post *excutitur* positum iure sustulit Wagn., quum Subiectum interpositum ad utrumque Verbum pertineat, etsi alteri demum adiiciatur. Vid. Wunderl. Obss. ad Tibull. I, 6, 81. — *magister*, i. e. gubernator. Cf. V, 176. 867. VI, 353. Val. Fl. I, 18. Plenius apud Liv. XXIX, 25, 7. et XLV, 42, 3. *magister navis* appellatur. Cf. etiam Cort. ad Lucan. II, 696. Nomen autem huius gubernatoris discimus ex Aen. VI, 334., ubi *Leucaspis* vocatur. Quod *pronus volvitur in caput*, translatum est ex verbis Odyss. XII, 413.: *ὁ δ' ἄρ (κυβερνήτης) ἀρνευτῆρι ἐοικὼς Κάππεσ' ἀπ' ἰκριόφιν.* Cf. autem Ovid. Met. II, 320. (Phaëthon) *volvitur in praeceps*, et ibid. VI, 237. *Ille, ut erat pronus, - - Volvitur.* — *ter* non stricte est interpretandum, quum alibi etiam pro *aliquoties*, *saepe* usurpetur. Cf. III, 421. IV, 609. X, 873. et quae supra

Apparent rari nantes in gurgite vasto,
Arma virum tabulaeque et Troïa gaza per undas.
Iam validam Ilionei navem, iam fortis Achatae,

---

ad v. 94. adnotavimus. — *rapidus vorat aequore vertex* cum singulari verborum delectu dictum, quae ipso sono rem narratam optime exprimant. Intelligenda videtur profunda vorago maris inter fluctus aperta, quae navem *vorat*, absorbet, *καταπίνει*. De voc. *vertex* vid. adnott. ad Geo. I, 481. — 118. *rari* non solum ornans est epitheton, quale Heynio videtur, sed longe vividiorem reddit imaginem, si raros nantes (i. e. huc et illuc abreptos et longo intervallo disiunctos) vasto mari oppositos cogitamus. Eodemque spectat huius versus sedatus per numeros spondaicos incessus post concitatissimos, qui praecedunt, versus. — *gurges* proprie de vortice s. de mari vel flumine profundo et in orbem acto dicitur (cf. inf. VI, 296. Ovid. Met. XV, 714.), deinde autem pro mari omnino ponitur (Aen. III, 197. 421. 564. V, 33. VI, 310. IX, 816. XI, 624. Geo. IV, 387. Hor. Od. II, 1, 33. Ovid. Met. IX, 226. Cic. Div. I, 8, 14. cett.). Heyn. comparat Homeri *μέγα λαῖτμα θαλάσσης* — 119. „Conspiciuntur passim nantes (cf. Od. XII, 417. 418.) et *arma*, h. e. clypei, quos, cratibus textos corio indutis, quis dubitet aqua ferri potuisse? Laudant Liv. I, 37. *multique mortales - - in flumine ipso periere, quorum fluitantia arma ad urbem cognita in Tiberi.* Adde sup. I, 100 sqq. et Aen. VIII, 539. Cf. Dorvill. ad Charit. p. 627., qui et Manil. V, 51. laudat. Erant autem militum arma in puppibus religata, vid. [infra v. 183. et] X, 80. Navium armamenta alii malunt intelligere; sed *arma virum* dicit [haud dubie ea ipsa de causa, ne de navium armis, ut V, 15. VI, 353. et alibi, cogitemus]." *H.* — *Troïa gaza.* Sic Med. et alii boni Codd.; ceteri *Troica.* Quamquam autem *Troicus* ex meliorum librorum auctoritate legitur apud Hor. Od. III, 3, 32. Ovid. Her. I, 28. VII, 184. XVII. 109. 160. Met. XV, 730. ex Pont. II, 10, 14. Stat. Silv. I, 1, 35. Iuven. VIII, 221. alibi (ut nesciam, quo iure Wagn. hanc formam pedestrem orationem sibi vindicare contendat), Virgilius tamen ubique (infra v. 249. II, 56. 161. 290. 393. 461. III, 306. 596. V, 417. cett.) altera forma usus videtur. (Vid. Heins. ad Ovid. Her. I, 28. et Bach. ad Ovid. Met. XII, 604.) Plerique inter utramque formam hoc tantum discriminis statuunt, ut alteram (*Troïus*) magis ad poëticam orationem pertinere dicant, (vid. Cort. ad Lucan. I, 106. Bentl. ad Hor. Od. II, 13, 8. Thiel. ad Aen. VIII, 526. Wagn. ad Aen. II, 27. et Weichert. in Poëtt. Latt. rell. p. 322.); Iahn autem sibi videtur animadvertisse, veteres in iis rebus significandis, quae a terra quadam vel gente originem habeant atque ad eam pertineant, ubique formam in *ius* usurpasse, altera vero forma in *icus* ea significasse, quae illuc orta in potestatem usumque alienorum devenerint. Huic tamen sententiae haud pauci veterum loci adversantur; et Iahn. ipse docet, ex hac lege Aen. IV, 647. et 658. *Dardanicus* et III, 596. *Troicus* scribendum fuisse, neque satisfaciunt, quae adiicit, ut alteram formam a Virgilio usurpatam excuset: „sed vide, an poëta alteram formam propterea ubique praetulerit, quod in tota Aeneide omnia circum rem Troianam vertuntur et ad Troianos quasi *κατ' ἐξοχήν* referuntur." — 120. Nomina, certe Ilionei et Abantis, sunt ex Homero petita, non autem ipsi homines. Nam et Ilioneus (Il. XIV, 489 sqq.) et Abas (Il. V, 148 sqq.), ab Homero commemorati, in bello Troiano perierant. — *Ilionei.* Sic omnes Codd. hic, VII, 249. et IX, 501. (nullus *Ilioni*) et Accus. I, 611. *Ilionea*, quia vir Nominativo ubique (I, 521. 559. VII, 212. IX, 569.) *Ilioneus*, nusquam *Iliones* vocatur. Cf. adnott. ad Aen. I, 30. et supra ad v. 41. — Charis. I. p. 107. P. agnoscit formam *Achati*, de qua cf. Heins. ad h. l. Sed contra Codd. auctoritatem nihil mutandum. — Vocem *grandaevus*, quae apud nullum scriptorem Virgilio antiquiorem inveniatur, fortasse ab hoc ipso fictam censet Schirach. p. 427.;

Et qua vectus Abas, et qua grandaevus Aletes,
Vicit hiems; laxis laterum compagibus omnes
Accipiunt inimicum imbrem rimisque fatiscunt.
  Interea magno misceri murmure pontum
Emissamque hiemem sensit Neptunus et imis
Stagna refusa vadis, graviter commotus; et alto
Prospiciens, summa placidum caput extulit unda.
Disiectam Aeneae toto videt aequore classem,

---

quod, quum Substantivo *grandaevitatis* secundum Nonium II, 365. iam Accius et Pacuvius usi fuerint, minus probabile videtur. Posteriores scriptores etiam Adiectivum aliquoties usurpant. Cf. Ovid. Met. VII, 160. Val. Fl. VII, 348. Plin. H. N. II, 7, 5. Tac. Hist. III, 33. — 122. *Vicit hiems;* tempestas, χειμών (vid. infra 125. 196. etc.), labefactavit, solvit navium latera, ut aqua subiret. — *imbrem* aquam maris post Ennium (qui secundum Serv. ad h. l. haec scripsit: *ratibus fremebat imber Neptuni*) et Lucretium I, 716. (ubi vid. adnot. mea) 784. VI, 148. 1175. dixit; post Virgilium autem saepe alii poëtae, ut Ovid. Am. II, 15, 23. Val. Fl. IV, 665. Stat. Theb. III, 251. etc. Cf. adnott. ad Geo. IV, 115. — *inimicum*, exitiosum. — *rimisque fatiscunt*, solvuntur, ut rimas agant. Cf. ad Geo. I, 180. De ipsa re cf. etiam Ovid. Met. XI, 515. *Rima patet praebetque viam letalibus undis.* — 124—126. „Tempestas tandem deferbuit Neptuni interventu. Apud Hom. Od. V, 334. Ulyssem prospicit Leucothea, et offert κρήδεμνον suum, at servat eum Minerva v. 382 sqq.; nam a Neptuno tempestas fuerat immissa.“ *H.* Neptuni autem tamquam *ducis ventorum* (cf. Stat. Theb. III, 433.) est ventos Aeoli temeritate commotos in ordinem cogere. — Totus v. 124. redit infra IV, 160. uno tantum voc. mutato. — *pontum.* Heins. malebat *pontus*, ut *misceri* esset Infin. histor., quod Heynio non insuave videtur, sed recte reiicitur a Wagn. Qu. Virg. XXX. p. 521., quum non tum demum pontus misceri coeptus sit. Heyn. putat, duplicem hic esse structuram: *Neptunus sensit - - misceri, Emissamque hiemem - - et stagna refusa;* rectius autem ad *emissam* et *refusa* suppleas *esse*, ut tres habeas Infinitivos. *Misceri* tempore Praesente dicendum erat, quia etiamtum miscebatur pontus, *hiemem* vero *emissam stagnaque refusa* esse, ἀοριστικῶς exprimendum. Ceterum cf. infra v. 134. Aen. IX, 714. Ovid. Met. XI, 491. *Bella gerunt venti, fretaque indignantia miscent* et similes loci. Pro *Emissam* (ab Aeolo) Codd. quidam praebent *Immissam* (navibus Troianis); sed quisque videt, Neptunum hic magis Aeoli audaciam et insolentiam, quam navium calamitatem spectare. Utrumque autem vocabulum in Codd. saepe confundi, docet Burm. ad h. l., ad Ovid. Met. V, 338. Claud. in Rufin. II, 376. Lucan. VI, 291. VII, 524. alibi. — Markland. ad Stat. Silv. V, 2, 113. temere coni. *hiemem ut sensit.* Cf. adnott. ad Ecl. II, 66. — 126. „*stagna* pro mari novasse videtur poëta ex λίμνη apud Homerum.“ *H.* Legitur eadem signif. infra X, 765. Ovid. Fast. IV, 278. Lucan. VIII, 853. Sil. VII, 282. alibi; plerumque tamen, ut h. l., de profundo mari usurpatur, quod semper stagnat. Hic enim ex *imis vadis*, ex imo fundo (vel ut v. 84. *a sedibus imis*) *refusum*, erutum est. Cf. Cerda ad h. l. et Hübler. in Spec. Adnott. ad Aen. L. I. p. 5. (quem Iahn. laudat). — 126—129. „*Graviter commotus.* Turbatus, συγχυθείς, rei novitate, sensit Neptunus tempestatem in mari [se invito et nesciente] motam; tum capite ille e mari sublato prospicit.“ *H.* — Totus fere versus 127. iam legitur Geo. IV, 351. — *alto Prospiciens*, in longinquum (*weithin auf's Meer hinausschauend:* cf. infra v. 185. VI, 357. VII, 289. XII, 136. Thiel. ad h. l. et Burm. ad Ovid. Her. V, 61.). Quare etiam Silius VII, 257. hunc locum respiciens cecinit: *ut quum turbatis placidum caput extulit undis Neptunus totumque videt.* Heyn. minus recte: „intellige

Fluctibus oppressos Troas coelique ruina;
Nec latuere doli fratrem Iunonis et irae.
Eurum ad se Zephyrumque vocat; dehinc talia fatur:
Tantane vos generis tenuit fiducia vestri?
Iam coelum terramque meo sine numine, Venti,
Miscere et tantas audetis tollere moles?

---

ex fundo maris, in quo regia dei est." — *placidum caput.* Temere se torquent interpretes, non intelligentes, quomodo *graviter commoti* caput (os) *placidum* esse possit. *Graviter commotus* et iratus est Neptunus in ventos et Aeolum, sed *placidus* pro dei maiestate. Et miram quandam suavitatem cum maiestate coniunctam loco inesse sentimus, si cogitamus Neptunum, quamvis iratus sit, tamen placido et tranquillo vultu ex undis furentibus et aestuantibus prospicientem. Henry (*Class. Mus.* XIX.) *placidum caput* Neptuno tribui putat, quia placaturus sit mare (v. 142.), eumque ante omnia se ipsum placare oporteat, qui fluctus placare velit, coll. Aen. I, 255. *vultu, quo coelum tempestatesque serenat.* — 129. *disiectam -- oppressos.* Vid. sup. v. 69. 70. — *coeli ruina*, imbribus cum vento vehementissimo ac procella coniunctis. Cf. adnott. ad Geo. I, 324. Sic etiam ap. Sil. I, 251. *coeli ruina*, et ap. Val. Fl. VIII, 334. *poli ruina*, cum quibus locis cf. Liv. XL, 58., ubi Bastarnae *coelum in se ruere aiebant.* — 130. „Statim Neptuno in animum venit, Iunonis machinatione, ut satiaret odia sua in Teucros, hanc tempestatem esse conflatam. Ita *dolos* et *iras* accipe. Habuisse fertur poëta ante oculos Homer. Il. I, 536. 537. Sed verba ex Apollon. IV, 753. *Οὐδ᾽ ἄλοχον Κρονίδαο Διὸς λάθον.* Simile argumentum vide tractatum ab Ovid. Met. I, 601 sqq." *H.* — 131—141. Duos modo ventos pro toto ventorum agmine poni, in promptu est. Vide supra v. 85. — *dehinc* pro *deinde*, ut Geo. III, 167. infra v. 256. Sall. Cat. 3, 2. Sen. N. Qu. III, 29, 6. Suet. Aug. 49. alibi. Cf. Kritz. ad Sall. l. l. et Hand. Turs. II. p. 231. Ceterum *dehinc* una syllaba pronuntiandum, quemadmodum etiam infra v. 256. VI, 678. et IX, 480. Litera enim *h* in eiusmodi synaeresi prorsus negligitur, quare, ut *deinde* (Ecl. III, 58. V, 15. Geo. I, 106. etc.), *deinceps*, *deorsum* et similia duabus syllabis, ita etiam *vehementer* (Lucr. II, 1024.), *vehementi* (ibid. III, 153.), *prohibeat* (ibid. I, 976.) et quae sunt eiusdem generis tribus syllabis proferenda sunt. Cf. Ramsh. §. 212. II, 1. b. et adnott. ad Ecl. VII, 7. — 132. „*generis vestri:* non tam originis, quam omnino gentis: tantumne vos confidentiae in vobis, in vestris viribus, habetis?" *H.* Alii enim adnotant, ventos esse Astraei, unius ex Titanibus, et Aurorae filios (cf. Hesiod. Th. 278.), pertinere igitur ad Titanum stirpem et familiam, unde eorum insolentia facile explicari possit; quod tamen hic altius repetitum videtur. — *fiducia* pro confidentia; illud enim saepius in bonam, hoc saepius in malam partem dicitur. Imitatur h. l. Val. Fl. III, 669. *nec parva mihi fiducia gentis*, ubi vid. Burm. Ceterum cf. Claud. B. Get. 380. *tantane vos Getici fiducia belli Erigit?* Ovid. Epist. XVII, 123. *Non est tanta mihi fiducia corporis* et similes locos. — 133. *Iam.* Eo iam processistis audaciae, ut etc. Pedestris orationis scriptor dixisset: Tantane vos tenet fiducia, ut iam audeatis etc. — „Scite hic *coelum terramque*, etsi alibi, ubi haec iunguntur, *coelum terrasque* legitur; nam ubi non est, cur de magno aliquo tractu, aut de variis terris cogites, Singularis praeferri solet." Haec *Wagn.* Qu. Virg. IX. p. 412. Cf. autem cum h. l. Iuven. II, 25. *coelum terris miscere et mare coelo.* Similiter, sed metaphorice pro: omnia conturbare, etiam Liv. IV, 3, 6. *coelum ac terras miscere.* — *meo sine numine*, sine voluntate, iussu meo. Vid. supra ad v. 8. — 134. *tantas moles*, scil. aquarum, tantos (tam altos) fluctus. Sic rectissime Wund., comparans *molem maris* apud Silium XIV, 123. et

Quos ego —! Sed motos praestat componere fluctus.
Post mihi non simili poena commissa luetis.
Maturate fugam, regique haec dicite vestro:
Non illi imperium pelagi saevumque tridentem,
Sed mihi sorte datum. Tenet ille immania saxa,
Vestras, Eure, domos; illa se iactet in aula
Aeolus, at clauso ventorum carcere regnet.

---

tollere freta apud Horat. Od. I, 3, 16.; neque aliter Schirach. p. 492. h. l. interpretatus est. Heyn. minus probabiliter *moles* explicat per rerum perturbationes, tempestatem; quo sensu Virgilius vix dixisset *tollere moles*. — 135. *Quos ego* — scil. gravissime ulciscar, gravissima poena afficiam. Notissima aposiopesis. „Similis comminatio, naturae conveniens, est apud Terent. Eunuch. V, 6, 19. *Ego te furcifer, si vivo;* intellige *ulciscar*. Propius ad nostrum accedit Val. Fl. I, 202. *Illum ego - - tu tantum non indignantibus undis Hoc caput accipias.*" *Wund.* Adde Ter. Andr. I, 1, 137. *Quem quidem ego, si sensero —! Sed quid opus est verbis?* et Stat. Theb. IV, 518. *Iamque ego vos —!* Alia aposiopesis exempla inveniuntur Aen. II, 100. et V, 195. Cf. Quinct. Inst. IX, 2. Gronov. Obss. IV, 20. interpp. ad ll. ll. idemque ad Liv. XXII, 39, 16. et Cic. Mil. 13, 33. Ramsh. §. 208. Not. I. p. 1018. alios. — *componere fluctus*, ut XII, 109. *componere bellum.* Cf. etiam infra v. 249. ibique adnott. — *mihi luetis*. Vid. adnott. ad Ecl. VIII, 6. (et 30.) Ceterum Schrader. (Obss. I, 5. et Praef. Emendatt. p. LII.) collata Statiana illa huius loci imitatione temere coniecit *Vos ego!* — 136. *Non simili*, sed graviore, *poena;* h. e. si in posterum tale quid iterum ausi eritis, non sola verborum obiurgatione defungemini. — 137. „*Maturate fugam*, praecipitate, accelerate receptum in antra vestra; h. e. ocius discedite. Inepta est apud Servium, Macrob. Sat. VI, 8. et Gellium X, 11. in h. l. interpretando subtilitas." *H.* Quod hic *maturare fugam*, idem infra v. 357. *celerare fugam.* — 138. *imperium - - tridentem:* ut v. 78. *quodcunque hoc regni, sceptra.* — *saevus tridens*, quia poëtis dicitur *saevum imperium.* Vid. supra ad v. 99. Wagn. praeterea conferri iubet Heindorf. ad Hor. Sat. I, 8, 33. Schirach. autem p. 574. *saevum* minus probabiliter explicat per: coërcentem impetum ventorum, ut hoc epitheton iram Neptuni respiciat. — 139. *sorte*, sortitione inter fratres instituta. Cf. Hom. Il. XV, 187 sqq. Hesiod. Theog. 885. Aesch. Prom. 229. alii. — *immania saxa*, vastum antrum v. 52. — 140. *Vestras, Eure, domos*, ut iam apud Homerum Odyss. XII, 81. 82. *ᾗπερ ἂν ὑμεῖς - - ἰθύνετε, φαίδιμ' Ὀδυσσεῦ.* ibid. III, 43 sq. *εὔχεο νῦν, ὦ ξεῖνε - - ἠντήσατε* etc. Cf. etiam Aen. IX, 525. XI, 686 sq. Hor. A. P. 292. *Vos, o Pompilius sanguis, carmen reprehendite.* Sil. XVI, 213. *Hasdrubal, huc aures, huc quaeso advertite sensus.* Cic. N. D. I, 19, 51. *Et quaerere a nobis, Balbe, soletis.* id. pro Deiot. 10. extr. *Vos vestra fortuna, Castor, non potestis esse contenti?* id. de Or. I, 35, 160. *Quid est, Cotta, inquit, quod tacetis?* etc. quos omnes locos ita esse intelligendos, ut ex pluribus eiusdem generis unus modo instar omnium appelletur (*Vestras, Eure* ceterique venti, *domos* etc.), non est quod memorem. Cf. de Graecis Matth. Gramm. II. §. 431. et Bernhardy p. 419., de Romanis autem Ruddim. II. p. 387 sq. Cum verbis seqq. *illa se iactet in aula* etc. Heyn. comparat Hom. Il. I, 179. *Οἴκαδ' ἰὼν, σὺν νηυσί τε σῇς καὶ σοῖς ἑτάροισι, Μυρμιδόνεσσιν ἄνασσε.* Ceterum haec cum ironia quadam dici (Ibi pro rege se gerat et faciat, quod libet), quisque videt. — *aula*, regia, arx. Cf. supra v. 56. Sic etiam VIII, 242. Caci spelunca vocatur *regia*. Serv. haec adnotat: „*Aula* autem vocabulo irridetur Aeolus, sequitur enim *carcer;* et nihil tam contrarium, si simpliciter intelligamus." — *clauso carcere*. Cf. Val. Fl.

Sic ait, et dicto citius tumida aequora placat,
Collectasque fugat nubes solemque reducit.
Cymothoe simul et Triton adnixus acuto
Detrudunt navis scopulo; levat ipse tridenti;
Et vastas aperit syrtis, et temperat aequor;
Atque rotis summas levibus perlabitur undas.
Ac veluti magno in populo cum saepe coorta est

I, 416. *clausis quem destinet Aeolus antris.* — 142. „Sedata tempestas. Aliter simile argumentum tractatum vides ab Ovidio Met. I, 330 sqq. — *dicto citius*, antequam orationem finiisset, qua se motos componere velle fluctus dixerat. Quale illud vulgo notum: *dictum factum*, *ἅμ᾽ ἔπος ἅμ᾽ ἔργον*, et Il. XIX, 242. *Αὐτίκ᾽ ἔπειθ᾽ ἅμα μῦθος ἔην, τετέλεστο δὲ ἔργον.*“ *H.* Eadem dicendi formula legitur v. c. apud Hor. Sat. II, 2, 80. (ubi vid. Heindorf.) Liv. XXIII, 47, 6. Petron. c. 131. et saepius. Cf. etiam Valcken. ad Eur. Hippol. 1186. et Ruhnk. ad Ter. Andr. II, 3, 7. — 144—147. „Habuit fortasse ante oculos Apollon. IV, 930 sqq., ubi Thetis cum Nereidibus navem Argo inter erraticas rupes salvam deducunt, et 1609 sqq.“ *H.* Cf. etiam Val. Fl. I, 657. 658. *Iam placidis ratis exstat aquis, quam gurgite ab imo Et Tethys et magnis Nereus socer erigit ulnis.* — *Cymothoe*, una ex Nerei et Doridis filiabus, cuius nomen Serv. *ἀπὸ τοῦ θέειν τὸ κῦμα* deducit. Cf. Hesiod. Theog. 245. Apollod. I, 2, 7. Claud. X, 137. Nihil autem in eo quaerendum, quod haec potissimum Nereis commemoratur. Erat omnino dea aliqua marina nominanda, eodemque iure etiam quaevis alia poterat memorari. — *simul et.* Cf. V, 298. VIII, 182. XII, 326. Sic *simul-que* VII, 240. IX, 358. XI, 294. 834. *simul - simul* I, 513. *una-et* XI, 863. etc. — *Triton*, Neptuni et Amphitrites filius, notissimus deus marinus, a quo singulare genus horum deorum Tritones appellatum. Cf. Hesiod. Th. 930. Apollod. I, 4, 5. Apollon. 1597 sqq. Solet plerumque Neptuno ad manus esse eiusque mandata exsequi. Cf. infra X, 209. Ovid. Met. I, 330 sqq. alii. — *adnixus*, scil. navibus, ad utrumque deum, Cymothoen et Tritonem, referendum esse patet. Quare Wagn. rectissime sustulit Commata, quae erant post *Cymothoe* et *adnixus*, ut *simul* etiam ad praegressum nomen referatur. Sic infra V, 298. VII, 340. VIII, 182. IX, 358. XI, 834. XII, 294 sq. Liv. VI, 40. *Ex quo adsciti sumus simul in civitatem et patres* etc. — *Detrudunt naves* (scil. eas, quas Notus in saxa latentia torserat v. 108.) *scopulo* (i. e. ipsis illis saxis latentibus.). Porro *ipse* Neptunus *levat* naves, scil. scopulo; quare minus recte post *scopulo* plene interpungitur. — 146. „*Aperit syrtes*, via ex arenosis vadis facta, ut naves exire possent, ut saepe poëtae de aditu facto.“ *H.* Cf. praeter alios Val. Fl. I, 7. Henry (*Class. Mus.* XIX.) hunc potius sensum inesse putat: mari aequato loca antea per tempestatem vadosa fluctibus rursus tegit, ut apertum per ea iter pateat, s. navigabiles facit syrtes, coll. Plin. H. N. I, 2, 46. *aperto mari navigare*, Aen. I, 393. *aperto coelo* et descriptione Syrtium ap. Sall. Iug. 80. Sunt autem haec ad tres illas naves referenda, quas v. 110 sq. commemoratas vidimus — *temperat aequor*, fluctus placat. Ceterum Ravio in Sched. p. 28. vss. 144—146. levibus de causis suspecti sunt. — 147. „Talis Neptunus quadrigis vectus in variis gemmis conspicitur. Dactyl. Lippert. Mill. I, 1. n. 121. Saxius ad Virgil. Iustic. V. p. 37. Cf. Aen. V, 817 sqq. Pulchre autem singula celeritatem exprimunt, etiam verba *labi per undas.* VIII, 91. *Labitur uncta vadis abies.*“ *H.* *Labi* enim plerumque de celeritate quadam motus dicitur, velut Hor. Od. II, 14, 2. *fugaces labuntur anni.* Ovid. A. A. III, 65. *cito pede labitur aetas.* Hor. Ep. I, 2, 43. (amnis) *Labitur et labetur in omne volubilis aevum* etc. — *levibus rotis*, celeri curru. Vid. adnott. ad Geo. III, 170. et cf. infra v. 156. — 148—153. „In prosa: *ut saepe in magno populo, quum coorta*

Seditio, saevitque animis ignobile vulgus;
Jamque faces et saxa volant, furor arma ministrat:

---

est seditio, silent. Comparatio seditionis cum mari satis frequens est, et ab Homero Il. II, 144—146. ducta; at h. l. tumultus maris cum seditione fit comparatio." *H.* Cf. etiam Cic. pro Mil. 2. *ceteras tempestates et procellas in illis dumtaxat fluctibus concionum* et similes locos. Comma vulgo post *Ac* positum cum Wunderl. sustulimus; cohaerent enim *Ac veluti*, quemadmodum II, 626. IV, 402. 441. VI, 707. (ubi vid. adnott.) et saepius. Nempe Particula *Ac* comparationibus cum aliqua vi praemissa, ut lectorem attentum reddat ad ea, quae sequuntur, semper ad praegressa spectat, quae gravi aliqua comparatione illustranda sunt, non ad ipsam, quae subiicitur, comparationem; quare nec opus est, ut ubique apodosis a Partt. *sic, ita* incipiens sequatur, qualis hic v. 154. subiicitur. Cf. adnott. ad II, 626. — *veluti* autem, cum Part. *cum* coniungendum (ut IX, 792. *ceu cum*), est i. q. ut fieri solet, cum etc. In collocatione verborum seqq. fluctuat librorum scriptura, aliis *magno in populo*, aliis *in magno populo* exhibentibus; sed illum verborum positum, utpote ad sonum suaviorem, ne duae vicinae arses syllabas habeant pariter cadentes, iure praetulit Wagn. Qu. Virg. XIV, 2. coll. infra II, 365. 718. III, 211. V, 270. 449. VI, 451. VII, 4. 54. 379. 601. XI, 456. — *Magnum* autem *populum* esse frequentem, magno numero constantem, quisque videt. Cf. e. g. Hor. Sat. I, 6, 79. *In magno ut populo* etc. Lucr. III, 1040. (reges) *magnis qui gentibus imperitarunt.* Hor. Serm. I, 6, 4. *Olim qui magnis legionibus imperitarunt.* Sall. Cat. 53, 3. *Sciebam saepe numero parva manu cum magnis legionibus hostium contendisse.* id. Iug. 13, 2. *Iugurtha quam maximas potest copias armat.* Cic. Fam. XII, 5. *magnas copias comparare* cett. Santen. ad Balbum p. 1829. Huschk. ad Tibull. I, 1, 2. Orell. et Kritz. ad Hor. et Sall. ll. ll.; neque aliena sunt, quae praeter memet ipsum in libello *Aufsätze zur Bild. d. lat. Stils* XVII, 70. Bremi ad Nep. Phoc. 1, 3. Beneck. ad Iustin. VIII, 3, 8. alii de *magna pecunia* disputarunt. Ceterum Wagn. bene adnotat, non otiosum esse epitheton *magno*, sed ideo adiectum, ut unius huius viri auctoritas ac virtus magis exsplendescat. Videtur autem poëtae Romanus populus ob oculos versari; unde magis etiam hoc epitheton illustratur. — *cum saepe.* Ut apud Graecos πολλάκις haud raro post εἰ, ἐὰν, μή, ἵνα, ἵνα μή ponitur (cf. Abresch. Diluc. Thucyd. p. 174. Heindorf. ad Plat. Phaed. §. 11. et Stallb. ad Plat. Diall. sell. I, 2. p. 33.), ita apud Latinos interdum *quum saepe* et *ubi saepe* coniunguntur, si agitur de re, quae, ut nunc fieri cogitatur, ita saepius fieri solet (*velut quum — id quod saepe fit — seditio coorta est*), ut igitur *quum saepe*, *ubi saepe* idem fere sit, quod *quum forte.* Cf. v. c. Geo. II, 279. Aen. VIII, 353. X, 723. Lucr. III, 925. *ubi discubuere tenentque Pocula saepe homines.* id. IV, 1199. *In triviis quum saepe canes, discedere aventes* etc. et Thiel. ad h. l. Noli ergo verba sic construere: *veluti saepe*, *quum* etc. Omnino tota loci conformatio recedit a pedestri oratione, quae sic se haberet: veluti si forte, quum magno in pop. seditio coorta est, virum - - conspexere, silent etc. — 149. *saevire animis* Heynio est i. q. saevire ira; rectius autem cum Wunderl. eadem ratione dictum accipies, qua alibi *stupere animo*, *pendere animo* et similia. Cf. adnott. ad Geo. IV, 491. Ceterum *animis* Plurali numero dicitur, quia *populus* et *vulgus* sunt collectiva; quare etiam v. 152. *Conspexere, silent.* — *ignobile vulgus*, i. e. nequam, rudis et dissolutus. Sic apud Livium X, 20, 8. *ignobile agmen* usurpatum videmus. — 150. *Iamque faces* (torres, titiones) *volant*, ad incendia excitanda. Cf. Cic. har. resp. 18, 39. *ardentes faces in tecta iactare.* Cic. Cat. I, 13, 32. *Desinant malleolos et faces ad inflammandam urbem comparare.* id. ad Att. IV, 3, 3. *ut alios cum accensis facibus adduxerit.* Tac. Hist. IV, 60. *faces iniicere castris.* id. Ann. XIV, 45. *conglobata*

Tum, pietate gravem ac meritis si forte virum quem
Conspexere, silent adrectisque auribus adstant;
Ille regit dictis animos et pectora mulcet:
Sic cunctus pelagi cecidit fragor, aequora postquam
Prospiciens genitor coeloque invectus aperto
Flectit equos curruque volans dat lora secundo.

---

multitudine, saxa et faces minitante. Stat. Theb. VI, 536. *rotantur saxa, faces* cett. (Cf. etiam adnott. ad X, 131.) Supervacanea igitur Freinshemii coni. *Iamque sudes* etc. Ceterum cf. Ovid. Met. XII, 244. *pocula missa volant.* Val. Fl. I, 142. *Crateres mensaeque volant* et similes loci. — *ministrat*, porrigit, praebet. Vid. infra v. 213. Geo. II, 431. Cic. Pis. 11, 26. *ardentes faces furiis Clodianis ministrare.* Tac. Hist. IV, 12. *viros et arma ministrare* etc. — 151. „*Gravem*, venerabilem [cf. Cic. de or. II, 37. Brut. 17, 65. pr. Mur. 17. etc.], *pietate ac meritis*, religione erga deos et sanctitate, beneficiisque in patriam ac cives collatis. Utrumque hominibus auctoritatem conciliat.“ *H.* — *adrectis auribus.* Cf. infra II, 303. Plaut. Rud. V, 2, 6. *suo mihi hic sermone adrexit aures.* Ter. Andr. V, 4, 30. *adrige aures*, ibique Westerh. *Arrigere* enim est advertere, attendere; quare etiam *arrectis animis* (Sall. Iug. 68, 4. 86, 1.) et similia haud raro leguntur. Cf. Dietsch. ad Sall. Iug. 24, 1. *adstare* autem non i. q. simplex *stare*, sed certo quodam loco vel consilio stare, nostrum *da stehen.* Vid. Aen. II, 303. 328. III, 123. VII, 72. 181. IX, 677. XII, 93. Ennius ap. Cic. Tusc. I, 35, 85. Plaut. Asin. III, 3, 120. Cist. II, 3, 53. Plin H. N. XXXIV, , 8, cett. et cf. Wunderl. et Dissen. ad Tibull. I, 10, 8. et Lachmann. ad Prop. IV, 11. p. 398. — 153. *Ille* ex omnibus Codd. et vett. editt., quibuscum conspirat Quinctil. Inst. XII, 1., restituit Wagn.; quod vulgo legitur *iste*, vitium est recentiorum editt. inde a Burmann. Et *ille* quidem Pronomen prorsus suo loco est initio enunciati, ubi oratio ita mutatur, ut, quod antea Obiectum fuerat, statim Subiectum fiat sententiae et magna cum vi commemoretur. Cf. Kritz. ad Sall. Cat. 45, 2. et Grysar. *Theor. d. lat. Stils* p. 85. — *pectora mulcet*, ut infra v. 197. Hor. Ep. II, 1, 211. Val. Fl. I, 299. et alibi. Ceterum quam vera sint, quae hic poëta dixit, vix opus est ut exemplis comprobetur. Cf. tamen Lucan. I, 297. Cic. pr. Sext. c. 29. Tibull. IV, 1, 45. Claudian. XVII, 248. et similes loci. — 154. *pelagi cecidit fragor.* *Cadere* i. q. minui, leniri, desinere. Cf. e. g. Liv. XXVI, 39, 8. *venti vis cecidit.* id. XXXVI, 43, 11. *aquilones cecidere* multique similes loci. *Fragorem* Wakef. ad Lucr. V, 319. prima significatione dictum putat, h. l. sic explicans: „omnes fluctus *fracti*, vel se frangentes, in unam aequoris superficiem subsederunt.“ Cf. etiam adnott. ad Geo. I, 357. et Aen. VII, 677. — *aequora.* Heumann. Poecil. T. II. l. III. p. 369. coni. *aequore*, quum supra v. 126. legamus *alto prospiciens.* Sed cf. Geo. I, 393. et alii loci. — 155. *genitor*, i. e. deus, Neptunus, cf. infra V, 817. *Iungit equos auro genitor*, Ovid. Met. XI, 202. *genitor profundi*, Stat. Achill. I, 61. *o magni genitor rectorque profundi*, omnino autem adnott. ad Geo. II, 4. — *postquam - - flectit.* Vid. adnott. ad Ecl. I, 31. et infra ad Aen. III, 1. — „*Coelo aperto*, sereno, quod antea nubibus erat obductum, *invectus* [„*von feierlicher Auffahrt*: cf. Aen. VIII, 714. et XII, 277.“ *Gossr.*] per mare. *Equos* Neptuni vid. Hom. Il. XIII, 23, 24. [cf. etiam Aen. V, 817.] Posteriores poëtae tribuunt Neptuno hippocampos, vid. Stat. Theb. II, 45—47.; ut Proteo Geo. IV, 389.“ *H.* — *Currus secundus* est qui facile et celeriter sequitur equos, i. e. celer, velox, ideoque fere i. q. supra v. 147. *leves rotae;* neque magis potest offendere, quam *vela secunda* apud Ovid. A. A. II, 64. et Fast. III, 790., i. e. vento secundo impleta; et vere videtur Wagn. adnotare, a vento secundo, quo celeriter navigamus, huic Adiectivo omnino adhaerere potuisse celeritatis notionem. Iahn. in edit. I., non intelligens, qui

Defessi Aeneadae, quae proxima litora, cursu
Contendunt petere, et Libyae vertuntur ad oras.
Est in secessu longo locus: insula portum

---

sit *currus secundus*, praetulerat Cod. Rom. lectionem *fluctuque*, quod temere probatum est a Censore in Supplem. Ephem. lit. Ien. a. 1828. No. 96. p. 366. Unde enim ceterorum librorum omnium lectio *curru* originem duxisset, nisi a Virgilio ipsa profecta esset? Ex glossa enim in contextum eam irrepsisse, quod Iahn. olim censuit, nemo facile sibi persuadebit; contra vero Cod. Rom. lectio (per se satis bona: cf. v. c. Lucan. V, 459.) facile oriri potuit ex praegresso *flectit* (vid. supra ad v. 104.). Quod perspiciens Iahn. in edit. II. sententia mutata verae lectionis *curru* patronus exstitit. Ceterum Heyn., Wagn., Thiel., alii *curru* pro tertio Casu habent (de qua forma vid. adnott. ad Ecl. V, 29.) et cum verbis *dat lora* coniungunt; Iahn. vero, cui ego adsentior, propter collocationem verborum iungit *curru secundo volans*, ad verba *dat lora* ex antecedentibus supplens Dativum *equis*, quibus profecto aptius dantur lora, quam currui, quamquam me non fugit, etiam Aen. VI, 1. legi *classique immittit habenas*. Addo, hunc locum ornatissimum ante oculos fuisse Silio VII, 254—259. et Statio Theb. V, 504—709. — 157. Deferuntur Troiani ad litus Libyae haud longe a Carthagine. — *Defessi*, tempestate prorsus fessi; nam Part. *de* Adiectivis et Verbis praefixa auget notionem verborum simplicium. Vid. Ruhnk. ad Ter. Eun. II, 3, 31. Bremi ad Nep. Milt. 22. Bach. ad Ovid. Met. XI, 331. Obbar. ad Hor. Ep. I, 1, 44. Vol. I. p. 63. alii. — *Aeneadae*, Troiani, Aeneae socii et comites, ut saepe apud Virgilium. Cf. III, 18. V, 108. VII, 284. 334. 616. VIII, 180. 341. 648. X, 235. 468. etc. Sic omnes Romanos *Aeneadas* vocari, vel ex Lucretiani carminis principio satis notum: *Aeneadum genetrix, hominum divumque voluptas, Alma Venus.* Cf. Aen. VIII, 648. Ovid. Met. XV, 682. 695. Fast. IV, 161. Trist. II, 261. — 159—169. Iahn. de hac portus descriptione ad similitudinem verborum Hom. Od. XIII, 96. (et Od. V, 411 sqq.) facta, quam imitatur Claudianus carm. LXXXVI., conferri iubet Schreiberi Ithaca p. 37. et 51. — 159. Iam Servius adnotat, lectores hic habere fictum poëtica licentia locum, quem nusquam in Africa esse constet; nihilominus Shaw (*Travels* p. 200.) inter promontoria Mercurii (*Cap Bon*) et Apollinis (*Cap Zibel*) ea fere regione, ubi Aquilaria urbs Caesari B. Civ. II, 21, 23. commemorata quaerenda sit, locum, qualem hic poëta describit, sibi visus est invenisse. — „*In secessu longo.* Tractum litoris remotum et infrequentem designat poëta, cui ex adverso insula est praetexta, quippe quae continenti est obiecta. Haec *efficit portum obiectu laterum* suorum, tutam reddit navium stationem in illo loco, quoniam insula ei obiecta est, et ventorum vim excipit." Sic *Heynius* verissime. Insula, ante introitum parvi sinus e transverso sita, (*laterum obiectu*) efficit portum, i. e. facit, ut sinus portus instar sit navibus. Hinc apparet, Wagn. temere haerere in verbis *insula efficit portum*, ut adeo *insulam* pro peninsula positam accipiat. Virgilius de vera insula cogitavit, neque aliter veteres ipsi eum intellexerunt. Cf. Solin. Polyh. c. 9. *Euboea insula laterum obiectu efficit Aulidis portum.* Adde Caes. B. C. III, 112. *Haec insula obiecta Alexandriae portum efficit* et, qui multum facit ad hunc locum illustrandum, Lucan. II, 610 sqq. *Nec tamen hoc arctis immissum faucibus aequor* (in sinum scil. terrae lingula effectum) *Portus erat, si non violentos insula Coros Exciperet saxis, lassasque refunderet undas.* Similem portus faciem ad Carthaginem novam describit etiam Livius XXVI, 43. De ipsa dicendi ratione cf. Tac. Hist. III, 9. *quum terga* (exercitus) *flumine, latera obiectu paludis tegerentur*, Plin. H. N. II, 10, 7. *luna terrae obiectu occultatur;* et omnino de usu eiusmodi Substantivorum verbalium in *us* desinentium pro Particip. Perf. Pass. posi-

Efficit obiectu laterum, quibus omnis ab alto
Frangitur inque sinus scindit sese unda reductos.
Hinc atque hinc vastae rupes geminique minantur
In coelum scopuli, quorum sub vertice late
Aequora tuta silent; tum silvis scena coruscis

---

torum Goerenz in Iahnii Annall. paedd. et phill. T. I. P. II. p. 295. Kritz. ad Sall. Cat. 42, 3. Haase ad Reisig. p. 702. et Gossr. ad Aen. I, 677. — 160. *quibus*, ad quae latera. — *omnis ab alto unda*, scil. veniens, allabens. Doctiss. Weickert. Adnott. in Aeneidos libros II. priores (Luccav. 1834.) p. 5. de hac ellipsi Participii conferri iubet locos a Wexio prolatos ad Liv. II, 18. (in emendatt. Livv. promulside, Ascaniae ed. 1832.): Phaedr. IV, 24, 24. Pomp. Mel. III, 6, 1. III, 9, 3. Cic. Phil. II, 28, 69. Ovid. Met. I, 20. Sall. Cat. 3. et infra v. 198. 380. 550. V, 45., qui tamen non omnes eodem iure huc referuntur. Cf. potius Ecl. I, 8. et quae ad Geo. II, 243. adnotavimus. — 161. Verba *in sinus scindit sese unda reductos* cum Henrico (*Class. Mus.* XIX.) sic possunt explicari: fluctus se scindunt ad insulae obiectae litora et fracti eamque utraque parte circumfluentes *reductos sinus* efficiunt, ut *reductus* sit i. q. profundus (quemadmodum Aen. VI, 743. *reducta vallis* et similia), *sinus* autem commemorentur, quod fluctus in cornuum formam promoti semper sinum quendam efficiunt (ut Aen. XI, 626. pontus *extremam sinu perfundit arenam*); sed mihi praestare videtur altera explicatio: fluctus litoribus insulae allisi sinuoso flexu et magis magisque dilatatis orbibus recedunt; qua ratione undas allisas longo tractu retrorsum agi sensimque dissolvi constat; hanc enim quam maxime iuvat locus Geo. IV, 420., ubi prorsus eadem verba leguntur, at vero de specu sermo est, in quem fluctus influunt, non de insula, quam possunt circumfluere. Heyn. haec addit: „Insula non est ap. Homer. in loco, quem hic expressit, Od. XIII, 97 sq. *Δύο δὲ προβλῆτες ἐν αὐτῷ Ἀκταὶ ἀποῤῥῶγες, λιμένος ποτιπεπτηυῖαι. Αἵ τ' ἀνέμων σκεπόωσι δυσαήων μέγα κῦμα Ἔκτοθεν*: sed est alius locus, quem Maro ante oculos habuit, in descriptione terrae Cyclopum Odyss. IX, 116. Ex eodem loco cervi inf. v. 184. poëtae in mentem venere.“ *H.* — 162. 163. „Nunc de *secessu*, seu continentis ipsius litore agit. *Hinc atque hinc*. Ab utroque litoris huius introrsum reducti cornu seu latere duo scopuli eminent silvis obsiti.“ *H. Hinc atque hinc* redit infra v. 500. IV, 447. VII, 387. IX, 380. 550. et saepius; quod poëticum dicendi genus etiam scriptores prosaici a Livii tempore imitati sunt. Cf. Wagn. Qu. Virg. XXXV, 24. et Hand. Tursell. III. p. 87. coll. cum adnott. ad Geo. IV, 86. — *gemini minantur In coelum scopuli*, tam alti sunt, ut videantur in coelum tendere. Cf. Hom. Od. XII, 73. *Οἱ δὲ δύω σκόπελοι· ὁ μὲν οὐρανὸν εὐρὺν ἱκάνει ὀξείῃ κορυφῇ*. *Minari* autem dici res excelsas et eminentes, satis notum. Cf. Silius IV, 2. *saxa minantia coelo.* Stat. Theb. VI, 774. *minantes scopuli.* Claud. I, 228. *minantes turrigerae ripae.* Sic etiam Aen. IV, 88. *minae murorum ingentes.* — *gemini*, duo, ut infra II, 203. 415. 500. IV, 894. VI, 894. IX, 265. Ter. Andr. IV, 1, 51. Ovid. Epist. XII, 104. Lucan. III, 456. Claud. III. Cons. Hon. 153. *gemini fratres* (qui non eodem partu sunt editi); quamquam non facile dicitur, nisi de duabus rebus aliqua certe ratione inter se coniunctis. — 164. *quorum sub vertice - - tuta silent*, a ventorum vi defensa, ut naves in iis tutae sint. Cf. Val. Fl. III, 732. *Flamina conticuere; iacet sine fluctibus aequor.* Simillimus etiam est Ovidii locus Met. IV, 525. *Imminet aequoribus scopulus. Pars ima cavatur Fluctibus, et tectas defendit ab imbribus undas.* — „Superior litoris ora silvis obsita est. Hoc nemus in litore Virgilius ex una olea ap. Homer. l. c. 102. propagavit, tamquam ex surculo.“ *H.* — *Scenam* (Graec. *σκηνήν*), quae, *ἀπὸ τῆς σκιᾶς* dicta, proprie umbraculum, cameram ex arborum ramis ac frondibus sive natura sive hominum manibus contextam si-

Desuper horrentique atrum nemus imminet umbra;
Fronte sub adversa scopulis pendentibus antrum,
Intus aquae dulces vivoque sedilia saxo,
Nympharum domus. Hic fessas non vincula navis
Ulla tenent, unco non alligat ancora morsu.

---

gnificat (cf. Serv. ad h. l.), atque inde demum ad theatrum relata est, quia antiquissimis temporibus ludi sub eiusmodi simplicibus umbraculis edebantur (cf. Ovid. A. A. I, 106. *Illic, quas tulerant nemorosa Palatia, frondes Simpliciter positae scena sine arte fuit*), hic de nemore esse intelligendam, et epexegesis statim adiecta et infra v. 310 sq., ubi idem locus iterum describitur, docent. Isidorus, hunc ipsum fortasse locum respiciens, *scenam* interpretatur *arborum densitatem;* vid. Gronov. ad Stat. S. p. 258. Ceterum *silva* et *nemus* (i. e. pars silvae amoenior cum pascuis, *νομή*: cf. Doederlein. Syn. II. p. 92., qui tamen neglexit Servii verba infra v. 310. adscripta: *Lucus arborum multitudo cum religione, nemus composita multitudo arborum, silva diffusa et inculta*) haud raro sic coniunguntur. Vid. Ovid. Met. I, 568. id. A. A. III, 689. Hor. Od. I, 21, 5 sqq. Cic. Div. I, 50. Vitruv. II, 1. etc. — *silvis coruscis*, tremula luce per intervalla micantibus, dum aura moventur. Vid. infra XII, 701 sq. et Wakef. ad Lucr. V, 597. Ceterum idem locus infra iterum describitur v. 310. 311. — 165. *Desuper imminet.* Cf. infra v. 419. II, 46. VI, 677. etc. — *atrum nemus* foliorum densitate, per quam solis lux penetrare nequit, obscurum. — *horrenti umbra*, hac ipsa de causa horrorem movente; ut etiam infra v. 311. et Geo. IV, 468. *caligantem nigra formidine lucum.* Aliter Wagn. in edit. min., qui coll. Aen. III, 23. *densis hastilibus horrida myrtus*, de umbra arborum ramorum densitate horrentium sive horridarum cogitat. Ceterum vid. supra ad Prooemii v. 4. — 166—168. Hoc antrum et ipsum ex Homeri l. l. v. 103—112. petitum. — *frons adversa* de interiore sinus recessu est accipiendum, qui adversus est sinum intrantibus ideoque etiam insulae obiectae. *Frons*, praerupta et ardua pars petrae (*Felswand*), quam etiam nostri poëtae appellant *des Berges Felsenstirn.* — *scopulos pendentes*, i. e. superimpendentes, ex hoc versu sumpsit Stat. Silv. II, 2, 16. *Placido - - recessu Hinc atque hinc curvas perrumpunt aequora rupes - - Litus et in terras, scopulis pendentibus, exit.* Omnis locus ad Virgilii exemplum formatus. Virgilio autem praeiverunt Lucr. VI, 195. *speluncasque velut saxis pendentibus structas* et vetus poëta apud Cic. Tusc. I, 16. *Per speluncas saxis structas asperis, pendentibus.* Cf. etiam *pendula rupes* ap. Claud. in Ruf. II, 507. — 167. *vivo saxo. Vivum* interdum opponitur ei, quod arte est factum, ut idem sit quod nativum, non factitium. Cf. infra III, 688. *vivo saxo.* Ovid. Her. VI, 88. *viva saxa.* Met. III, 159. et Fast. II, 315. *pumice vivo.* Am. III, 6, 59. *vivum ferrum.* Plin. H. N. XXXV, 15, 50. *vivum sulphur* etc. *Vivo sedilia saxo* repetit Ovid. Met. V, 317. — 168. „*Nympharum domus* etiam Odyss. XII, 318. de antro in insula Solis: *ἔνθα δ' ἔσαν Νυμφέων καλοὶ χοροὶ ἠδὲ θόωκοι.* Simile Nymphaeum ad Heracleae Ponticae agros transtulerant veteres poëtae, quod repetiit ex iis Quintus Cal. VI, 470 sqq.“ *H.* Omnia enim eiusmodi antra ad mare sita, imprimis abdita et solitaria, in quibus lavari possent nemini observatae, Nympharum domicilia habebantur. — 168. 169. Hic non opus est vinculis aut ancoris. „*Hic*, in secessu, in sinu pone insulam. *Ἔντοσθεν δέ τ' ἄνευ δεσμοῖο μένουσιν Νῆες ἐΰσσελμοι, ὅτ' ἂν ὅρμου μέτρον ἵκωνται.* ibid. v. 100. 101. Cf. etiam Od. IX, 136. *Ἐν δὲ λιμὴν εὔορμος, ἵν' οὐ χρεὼ πείσματός ἐστιν, οὔτ' εὐνὰς βαλέειν, οὔτε πρυμνήσι' ἀνάψαι* etc. Vides ubique, Virgilium, si sententia certare non poterat, verborum ornatu cum Homero contendisse.“ *H.* — *fessae naves* redeunt V, 29. Sic apud Ovid. Met. VI, 519. et Ti-

Huc septem Aeneas collectis navibus omni
Ex numero subit; ac magno telluris amore
Egressi optata potiuntur Troes arena
Et sale tabentis artus in litore ponunt.
Ac primum silici scintillam excudit Achates
Suscepitque ignem foliis, atque arida circum
Nutrimenta dedit rapuitque in fomite flammam.

---

bull. II, 5, 46. *fessae puppes*, apud Ovid. Met. XI, 393. et A. A. III, 748. *fessae carinae*, apud Prop. III, 21, 19. *fessa vela* commemorantur. Cf. etiam adnott. ad Geo. III, 529. — *vincula* sunt funes, rudentes, quibus in litore alligantur naves. — *unco non alligat ancora morsu* pro: morsu uncae ancorae. Vid. supra ad v. 4. Ceterum cf. infra XII, 274. Sil. VII, 624. *qua fibula morsu Loricae crebro laxata resolverat ictu*, Calpurn. Ecl. VII, 8. *adunco fibula morsu* et Ovid. Met. VIII, 318. *Rasilis huic summam mordebat fibula vestem.* Similiter apud Hor. Od. IV, 6, 9. *securis mordax*, i. e. incidens, commemoratur. Ceterum Virgilius hic et infra VI, 3. ancoras ferreas ex suo tempore infert; quum antiqui Homeri temporibus lapidibus perforatis (εὐναῖς: Hom. Il. I, 436. XIV, 137. XV, 498.) pro ancoris uterentur. — 170—173. „*Septem navibus*, una qua Aeneas vehebatur, tribus e scopulis a Tritone, tribusque aliis e syrtibus, seu vadis arenosis, a Neptuno expeditis. Ceteras praeter unam servatas mox videbimus; fuit enim tota classis XX navium.“ *H.* — 171. 172. Cf. Odyss. V, 462. *ὁ δ᾽ ἐκ ποταμοῖο λιασθεὶς Σχοίνῳ ὑπεκλίνθη, κύσε δὲ ζείδωρον ἄρουραν.* — *arena*, litore. Vid. supra ad v. 107. *potiri arena* eodem sensu legitur ap. Ovid. Met. XII, 38. XIII, 729. et alibi, ut *potiri litore* v. c. ibid. XI, 55. *optata* autem post tanta maris pericula quaevis est terra. — *telluris amor*, πόθος, soli attingendi cupiditas. Sic etiam apud Graecos ἔρως haud raro usurpatur. Cf. Brunck. ad Soph. Oed. R. 651. et Thiel. ad h. l. — „*tabentes artus sale*, unda marina respersos, madidos, simpliciter. Poëtae enim *tabem* proprie ponunt de humore corrupto, mox de quocunque, imprimis sordido. *θάλασσα δὲ κήκιε πολλὴ Ἂν στόμα τε ῥῖνάς τε*, Odyss. V, 455. Cf. Geo. I, 135. et Aen. VI, 6 sqq. Imitatur hunc locum Val. Fl. II, 448.“ *H.* — 174. *excudit.* Pauci quidam libri *excussit*, quod temere tuetur Wakef. ad Lucr. VI, 159. et 688. Formam Perfecti *cudi* probant Priscian. X, 4, 23. p. 889. P. Phocas p. 1715. aliique Grammatici. Cf. etiam Vossius Anal. III, 26. et qui hos laudat Ruddim. I. p. 231. not. 57. Ceterum de ipsa re cf. infra VI, 6. et Geo. I, 135. — 175. *arida Nutrimenta dedit* flammae, arida ligna et folia, quibus flamma nutritur. Cf. Ovid. Met. VIII, 643. *ignes foliis nutrit.* — 176. „*Rapuitque in fomite flammam*, raptim excepit lignis aridis pro fomite subiectis: alibi *fomes rapit flammam*, quam raptim concipit.“ *H.* Wagn. suspicatur, significari eam ignis excitandi rationem, qua hodie pastores utantur, qui exceptam fungo scintillam in aridum stipulae manipulum condant eumque fomitem celeriter vibrent, donec per auram suscitata flamma stipulas corripiat; ut igitur *Rapuit flammam in fomite* sit i. q. celeri motu effecit, ut fomes, h. e. manipulus ille, ardere inciperet. Quae explicatio cui paullo subtilior videatur, is simplicius locum sic capiat: flammam (quae iam inerat) in fomite (s. aridis foliis et sarmentis), raptim suscitavit, nec rursus exstingui passus est; quam si sequimur interpretationem, nec abundare Praepositionem (quod visum est Wunderlichio, Iacobo ad Lucil. Aetn. v. 20. et Thielio, qui comparant Graec. ἐν Dativo instrumenti, quem vocant, pleonastice adiectum in formula ἐν ὄμμασι ὁρᾶν et similibus, coll. Soph. Phil. 102. Antig. 951. Viger. p. 610. et Bernhardy *Synt.* p. 213.), nec *in fomite* pro *in fomitem* positum esse, quod Ruddim. II. p. 327. censet, facile apparet. Explicat quodammodo hunc locum Lucani versus VIII, 776. *Excitat invalidas admoto fomite flammas.*

Tum Cererem corruptam undis Cerealiaque arma
Expediunt fessi rerum, frugesque receptas
Et torrere parant flammis et frangere saxo.
Aeneas scopulum interea conscendit et omnem
Prospectum late pelago petit, Anthea si quem

Ceterum etiam hic pro *flammam* pauci Codd. praebent *flammas*, quod probat Wakef. l. l. — 177. *Ceres* pro frumento. Cf. adnott. ad Ecl. V, 69. — „*Cerealia arma* utensilia, instrumenta ad pinsendum frumentum et coquendum panem, puta esse illa ipsa saxa (v. 179.), porro mactram seu alveum, quo farina subigeretur. De fermento enim nondum cogitabant; sed farinam illam subactam, seu pultem, continuo quadrarum forma sub cinere coquebant. Aliter ἔντεα δαιτός Odyss. VII, 232." *H.* Cf. adnott. ad Geo. I, 160. — 178. *Expediunt.* Cf. infra v. 702. VI, 219. etc. — *fessi* (exhausti viribus) *rerum*, quas perpessi erant, calamitatum et casuum, quos subierant. Cf. infra v. 204. De graeca autem constructione *fessus rerum*, cf. Burm. ad Ovid. Met. III, 292. et VIII, 384. id. ad Val. Fl. VI, 266. Oudend. ad Lucan. II, 213. Bentl. ad Hor. Od. II, 16, 26. et quos laudat Kritz. ad Sall. Cat. 7, 6. Vid. etiam quae ad Geo. IV, 310. et 491. adnotavimus. Sic apud Stat. Theb. III, 395. *fessus bellique viaeque*, apud Silium II, 234. *trepidi rerum fessique salutis*, Aen. XII, 589. *trepidae rerum* et fortasse apud Hor. Od. II, 6, 7. *lassus maris et viarum* legimus. — *fruges receptas*, servatas, ut quae iam maris esse videbantur. Cf. infra v. 583. et VI, 111. — 178. 179. Animadverte simplicem priscorum hominum rationem panis conficiendi. — *fruges*, h. e. grana frumenti, *receptas*, e mari servatas, *torrent*, ut facilius comminui possint, et *frangunt saxo*, ut multi populi rudiores etiamnum grana saxis contundunt. Cf. Geo. I, 267. — 180—184. *Aeneas interea* (dum ceteri his vilibus et a regia dignitate alienis negotiis occupati sunt, ut infra VI, 9.) *scopulum conscendit*, haud dubie unum ex geminis illis scopulis, qui supra v. 162. commemorati sunt. Non autem solus eum conscendit, sed Achate comite, ut ex v. 174. et 188. apparet. — „*Omnem prospectum late petit pelago*, in prosa: prospectum capit, prospectat, quantum licet, per omne pelagus. Cf. Od. X, 146 et 95 sq." *H.* — *Pelago* est Casus tertius (*weit auf das Meer hin*) ut supra v. 126. *alto prospiciens*; Dativus enim apud poëtas haud raro etiam locum, finem significat, quo quis tendit. Cf. omnino quae ad Ecl. II, 30. et alibi adnotavimus; *pelagus* autem, poëtis satis frequentatum, semper altum mare indicat. — *si videat* non pro *ut videat* positum, quae Heynii est sententia. Nam an visurus esset Anthea, incertum erat. Verba autem *explorandi*, *tentandi*, ut apud Graecos Part. εἰ, ita apud Romanos sequitur Part. *si* (nostrum *ob*). Cf. Virg. Ecl. VI, 56. 57. Geo. III, 331. 332. Aen. IV, 110. VI, 78. X, 458. Heusing. ad Vechner. Hellenolex. p. 424. Ruhnk. ad Ovid. Her. V, 93. Obbar. ad Hor. Ep. I, 6, 41. Vol. I. p. 279. Schmid. ad Hor. Ep. I, 7, 39. Ellendt. ad Cic. Brut. c. 49. 184. Gossr. ad Aen. I, 578. multique alii. — *Si quem Anthea*, ut apud Prop. IV, 11, 19. *Aut si quis posita iudex sedet Aeacus urna*, i. e. si quis iudex sedet, qualem memorant Aeacum. Verba ut recte intelligas, proprie ita collocanda esse cogita: *si quem* (sociorum amissorum) *videat*, (ut) *Anthea*, *aut Capyn*, *aut Caicum;* ut Nomina propria Pronomini appositionis loco sint addita. Paullo aliter Iahn., qui, coll. Ovid. Met. XV, 497. *aliquem Hippolytum*, Val. Fl. V, 473. *aliquam Thessaliam*, Virg. Aen. IV, 328. *si quis parvulus Aeneas* et II, 81. *aliquod nomen Palamedis* (qui tamen loci non omnes sunt eiusdem generis), ad similitudinem formulae *quis canit?* interpretatur: „si ullum Anthea (aliquem talem, qui pro Antheo habetur) an nullum videat: *ob er etwas vom Antheus sähe oder nicht.*" (Cf. etiam Weickert. in Progr. supra laud. p. 5. Bach *Geist der römischen Eleg.* p. 233. et Becker. Eleg. Rom. p. 313.). Gossravio, nostram in-

Iactatum vento videat Phrygiasque biremis,
Aut Capyn, aut celsis in puppibus arma Caici.
Navem in conspectu nullam, tris litore cervos
Prospicit errantis; hos tota armenta sequuntur
A tergo, et longum per vallis pascitur agmen.
Constitit hic, arcumque manu celerisque sagittas
Corripuit, fidus quae tela gerebat Achates,
Ductoresque ipsos primum, capita alta ferentis
Cornibus arboreis, sternit, tum vulgus, et omnem
Miscet agens telis nemora inter frondea turbam;

---

terpretationem ob addita verba *Phrygiasque biremes*, quae tum ordinem turbent, reiicienti, *quis* nihil aliud est, quam nostrum *ein* nominibus propriis haud raro adiectum (v. c. *da behauptet ein Voss* etc.). Ceterum reiicienda est altera illa, quamquam Charisio teste antiqua lectio *si qua* (i. e. si quo loco), quam tamen praetulit Günther. in Animadvv. in aliquos Aen. locos. (Gotting. 1817.) p. 3. *Antheus* etiam infra v. 510. et XII, 443. commemoratur. — 182. *biremes* poëta omnino pro navibus posuit; nam infra V, 119. eaedem naves *triremes* vocantur. — 183. *Capyn.* Vid. adnott. ad II, 35. — „In v. 183. *aut Caicum* debebat dicere vel Caici navem. Nunc ponit *arma Caici in puppibus celsis;* quod de aplustribus fortasse intelligendum. Verum *arma in puppibus* poëtico ornatu omnino dictum puto pro armis *navis* Caici; ut *arma navis*, seu armamenta, pro ipsa navi dicta sint ornate. Hoc verius. Nam arma in puppibus religata (cf. VIII, 92.) cum Servio intelligere vix possis, quippe quae haud facile e longinquo conspicua.“ *H.* Equidem cum Wund., Wagn. et Thielio assentior Servio. Nam qui *armamenta* navis e longinquo videt, is et *arma* religata videre potest; in quam rem Wund. apte confert Val. Fl. I, 404. *at prora splendet tua cuspis ab alta*, *Aeacide*; *tantum haec aliis excelsior hastis*, et Virg. Aen. VIII, 92. Ceterum cf. supra ad v. 119. adnotata. — 184. „*Cervos* ex Homeri capreis fecit: vid. sup. ad v. 159. Nullos tamen cervos in Africa inveniri Herodotus, Aristoteles et Plinius post illos VIII, 33, 51. affirmaverunt. Firmat tamen se ipsum Virgilius Aen. IV, 154. et Lucan. IX, 921., ut Oppianum et Philostratum taceam. Fortasse tamen cervi nomen latius ab iis usurpatum dicas. Sunt enim, quod historiae naturalis auctores docent, varia cervorum et capreolorum genera per Africam sparsa. Quicquid est, cervos proprie dictos nunc per oras Africae versus septemtrionem sitas errare, affirmat, ut alios taceam, *Shaw Travels* pag. 243. Cf. inf. V, 37.“ *H.* Quod etiamsi non esset, nemo, qui est subacti iudicii, hic haereret, poëtam, non historiae naturalis scriptorem se legere recordans. Quare non opus est, ut *Antilopen Damam* a Virgilio significari cum Thielio statuamus. — 185. *errantes*, pascentes, ut Ecl. II, 21. — *tota armenta*, *ganze Rudel. Armenta* enim, quod proprie de boum gregibus dicitur, interdum etiam ad aliorum animalium turbas transfertur. Cf. Geo. IV, 395., ubi phocae et aliae bestiae marinae *Neptuni armenta* vocantur, et Plin. H. N. VII, 2, 2. extr., ubi de *cynocephalorum armentis* sermo est. — 188. *arcum*, - - *sagittas* - - *quae tela* eadem fere ratione dictum, qua infra VII, 477. *locum, quo litore*, apud Cic. Phil. I, 1, 1. *In aedem Telluris convocati sumus*, *in quo templo* - - *ieci fundamenta pacis* et similia. — 189—193. *Cornibus arboreis*, i. e. ingentibus, scil. tot ramis, quot arbor habet, instructis. Similiter Aen. XII, 888. hasta *telum arboreum* dicitur. Ceterum cf. Ecl. VII, 30. *ramosa cornua*, ibique adnott. — *Capita alta cornibus*, pro vulgari: capita altis cornibus instructa. — *ferentes* elegantius, quam simplex *habentes*, quum sint altis cornibus ornata et cervi ipsi hoc ornatu superbiant. — 190. *vulgus* bene de grege cervorum, ductoribus opposito. — 191. „*Miscet agens turbam*, ornate pro agit,

Nec prius absistit, quam septem ingentia victor
Corpora fundat humi et numerum cum navibus aequet.
Hinc portum petit, et socios partitur in omnis.
Vina bonus quae deinde cadis onerarat Acestes

κλονεῖ, ut promiscua fuga se ipsi invicem trudant, quum antea *longo agmine* incederent. Cf. not. ad Geo. III, 412." *H.* — *agens telis.* Cf. Aen. IV, 71. et Geo. III, 412. — *nemora frondea* pro frondosis, ut infra v. 430. *florea prata* pro floridis. — 193. *ingentia corpora* gravius quid et grandius sonat, quam si magnos cervos scriptum esset. Omnino Romani haud raro utuntur voc. *corporis* in circumlocutionibus ipsius personae, de qua sermo est. Vid. simillimum locum Geo. III, 369.; porro Aen. II, 18, VI, 22. Ovid. Met. III, 58. VII, 650. IX, 272. XI, 690. Sil. XIV, 105. Val. Fl. II, 653. Liv. XXIX, 21, 6. Plin. Pan. 33, 1. Tac. Ann. IV, 72. multosque alios locos, coll. cum iis, quae supra ad v. 70. adnotavimus. Vid. etiam Burm. ad Aen. VII, 650. Thiel. ad Aen. II, 18. Gronov. ad Stat. Theb. II, 83. Bach. ad Ovid. Met. VIII, 152. alios. — *victor* ornatus poëtici causa adiicitur. — *fundat - - aequet.* Pauci quidam Codd. *fundit - - aequat*, quod quodammodo defendi potest, si sumimus, poëtam rem, quae facta est, simpliciter narrare; Coniunctivus vero, in quo optimi Codd. consentiunt, melius consilium Aeneae indicat, qui non prius absistere voluit, quam septem cervis interfectis. (Cf. Iahn. ad Aen. V, 347. et Hand. Tursell. IV. p. 569.) Ceterum de Particc. *antequam* et *priusquam* cum Indic. et Coniunct. constructis vid. adnott. ad Geo. IV, 306. — *humi.* Med. fragm. Vat. aliique libri praestantiores *humo*, cuius aberrationis causam Wagn. in elisione sibi videtur invenire, ut etiam Geo. IV, 215. Aen. III, 670. V, 202. 522. VII, 570. VIII, 512. X, 179. *Humi* autem, quod praeter Codd. Rom. Pal. et quatuor Pariss. etiam Servius agnoscit, hoc loco unice verum; quum etiam Virgilius discrimen illud, ut *humi* sit *in terra*, i. e. in terrae superficie (Ecl. III, 92.), vel *in*, *ad terram* (Aen. V, 78. 481. VI, 423. IX, 754. et X, 697. XI, 640. 665.), *humo* autem *a terra* vel *e terra* (Geo. II, 460. III, 9. Aen. III, 3. X, 558.), diligenter servare soleat. (Nam Geo. IV, 115. *humo* est Dativus, a *figat* pendens, ut ap. Hor. Sat. II, 2, 79. *humo affigere.*) Cf. etiam Ruddim. II. p. 272. et Ramsh. §. 147. B. C. Kritz. ad Sall. Cat. 55, 3. et adnott. ad Aen. X, 558. — *numerum cum navibus aequet.* Sic v. c. Cic. Legg. III, 10, 24. *Tenuiores cum principibus aequari se putant.* Cf. autem supra v. 170. — 194. *Hinc.* Vid. adnott. ad Aen. II, 148. Ceterum antequam portum petit et cervos inter socios partitur, videtur hos ipsos advocasse, ut cervos auferrent; vix enim ipse et Achates septem ingentes cervos poterant auferre. Non autem opus erat, ut poëta haec omnia fuse enarraret. — *portum*, i. e. stationem navium supra v. 159 sqq. descriptam. — *partitur in omnes* pro inter omnes. Cf. infra V, 61. Plaut. Aul. I, 2, 30. *dividere argenti dixit nummos in viros.* Tac. Ann. II, 67. Thracia *in Rhoemetalcon filium - - inque liberos Cotyis dividitur* etc. — 195—197. „*Deinde vina*, *quae* etc. In Drepani portum, qui Siciliae est, classis Troiana delata fuerat Aen. III, 707.; non longe aberat *Aegesta* vel *Segesta*, quam Graeci etiam *Egestam* scribunt, condita ab *Aegesto* Troë, quem Virgilius *Acesten* appellat, cf. V, 31. 61. Benigne fuerant ab ipso excepti, ut etiam inf. I, 558. 570.; hinc *bonus* [benignus, liberalis: cf. adnott. ad Ecl. V, 61.]. Idem iterum hospitio Aeneam excipit Aen. V, 36 sqq. Quod vina commendat, ut Acestae munus ξενήϊον, id ut poëta et Homeri imitatione facit Od. IX, 197 sqq." *H.* Ceterum verba ita coniungenda esse patet: (Primum cervos in socios partitur,) *deinde* etiam *vina dividit*, *quae* etc.; vocem *deinde* autem alibi quoque (III, 609., ubi vid. adnott., V, 14. 400. VII, 135.) non suo loco inferri, iam Wagn. adnotat, qui comparat etiam Geo. IV, 284., ubi simili ratione Particulae *iam saepe* alieno loco positae leguntur. Cf. etiam eiusd. Qu. Virg. XXV, 7. Pauci qui-

Litore Trinacrio dederatque abeuntibus heros,
Dividit, et dictis moerentia pectora mulcet:
O socii — neque enim ignari sumus ante malorum —
O passi graviora, dabit deus his quoque finem.
Vos et Scyllaeam rabiem penitusque sonantis

---

dam Codd. ex corr. praebent *Deinde bonus quae vina*, quod nec Schirach. p. 349. probare, nec Bothius recipere debebat. — *Vina onerare cadis*, quasi pro onere infundere cadis, pro vulgari: cados onerare vino. Cf. III, 465. et VIII, 180. de qua hypallage cf. Ramsh. §. 206. 3. p. 1001. — 196. *Litore Trinacrio. Trinacria* vocatur Sicilia ob triangularem formam et *τρία*, quae habet, *ἄκρα* s. promontoria; quare *Θρινακίη νῆσος* iam Homero Od. XI, 107. XII, 127. et alibi commemorata vulgo eadem insula habetur. Vid. etiam Aen. III, 384. 440. 582. V, 393. 450. 555. etc. Romanis eadem de causa etiam *Triquetra* vocabatur. Cf. Plin. H. N. III, 8, 14. — Voc. *heros* non cum *dividit* coniungendum, Commate post *abeuntibus* posito, ut Aeneas intelligatur, (quae est Henrici sententia) sed nomini *Acestes* per appositionem additum. Similis locus infra VIII, 464. legitur. — 198. 199. Totum, qui sequitur locum Servius ex Naevii libro de bello Punico translatum perhibet. Similem habemus Ulyssis orationem ap. Hom. Od. XII, 208 sqq. et Teucri ap. Hor. Od. I, 7, 21 sqq. „In prosa: O socii! satis meministis, vos graviora his, quae modo experti sumus, passos esse. Itaque spem retinete, habitura esse finem etiam haec mala, praeteritis leviora.“ *H.* — *ante mala*, *τὰ πρὶν κακά;* ut apud Quinct. Declam. I, 14. *ille elegit, qui recipit ante meliorem.* Plura huius usus exempla, ex quo Adverbia ita cum Substantivis et Adiectivis copulantur, ut per figuram *ὑφ' ἑνός*, quam Grammatici vocant, nova exsistat vocabulorum compositio, proferunt Becker. Eleg. Rom. p. 204. Ruddim. II. p. 304. et 396. Ramsh. §. 208, 6, b. (locos diversissimos miscens) Hand. Tursell. I. p. 389. alii. Vid. etiam Brouckhus. ad Prop. I, 1, 2. Vechner. Hellenolex. p. 230. imprimisque Kritz. ad Sall. Iug. 76, 5., accuratius, quam Ramsh. et alii, inter diversos locos vulgo huc tractos distinguens, coll. iis, quae supra ad v. 13. disputavimus. Ceterum Süpflius hunc locum aliter capit et *ante* a voc. *malorum* seiungens satis artificiose explicat per Graecum *πω* et *πάρος* cum Praesente coniunctum, nostrum *sonst* (*sind wir ja auch sonst nicht unkundig der Leiden*), qui usus Adverbii certe exemplis comprobandus erat; Gossr. autem, qui illum Graecismum Romanis plane abiudicat, verba sic iungi iubet: antea non ignari sumus malorum, nescio quomodo Part. *antea* cum Praesente coniunctam explicans, — 199. „*O passi graviora.* Hor. Od. I, 7, 30. *O fortes peioraque passi Mecum saepe viri.* Locus autem expressus ex Hom. Od. XII, 208. [*ὦ φίλοι, οὐ γάρ πώ τι κακῶν ἀδαήμονές εἰμεν*] Macrobius Sat. V, 11. Maronem in his locupletiorem Homero existimat.“ *H.* Cf. etiam Senec. Octav. 652. *Graviora tuli. Dabit hic nostris finem curis vel morte dies.* — 200. Quae hic Aeneas commemorat, accuratius narrantur infra III, 555—675. „*Scyllaeam rabiem* [periphrasi personae pro Scylla rabie furente] seu quoniam Scylla canibus cincta, vid. ad Ecl. VI, 75., de quibus *rabies* proprie dicitur; seu simpliciter, quatenus furor, saevitia, rabies mari, tempestati, procellis tribuitur.“ *H.* Equidem priorem rationem praeferendam dixerim. Cf. Geo. III, 496. Hor. Ep. I, 10, 16. II, 2, 75. Prop. III, 16, 17. etc. De ipsa Scylla locus primarius est apud Hom. Od. XII, 73 sqq. Cf. quae de permutatione eius cum altera Scylla, Nisi filia, ad Ecl. 1. 1. adnotavimus. — „*sonantes scopuli*, fluctibus allisis, et quidem *penitus*, in interioribus adeo rupis recessibus et antris, sunt ii ipsi, quibus Scylla insidebat. Vid. inf. III, 555. 558. 566. *Ter scopuli clamorem inter cava saxa dedere.*“ *H.* Cf. etiam Aen. II, 487. *penitus cavae plangoribus aedes Femineis ululant.* Süpflius, comparans Aen. VI, 59., *penitus* explicat per nostrum *weithin*. *Sonantes* autem *scopuli* sunt

Accestis scopulos, vos et Cyclopia saxa
Experti: revocate animos, moestumque timorem
Mittite; forsan et haec olim meminisse iuvabit.
Per varios casus, per tot discrimina rerum
Tendimus in Latium, sedes ubi fata quietas

πέτραι πλαγκταί in Homerica huius regionis descriptione Od. XII, 59. — 201. „*accessistis* ad eos, hactenus, quod iam fretum Siculum ingressi non longe ab iis aberant, quum, dati ab Heleno oraculi memores, statim ad laevam convertunt cursum.“ *H. Accestis* per syncopen, quemadmodum infra IV, 606. *exstinxem*, IV, 682. *Exstincti*, V, 786. *traxe*, XI, 118. *vixet* etc. Lucretiana huius syncopes exempla plura congessi ad eius I, 71.; alia vide ab Orellio ad Hor. Sat. I, 9, 73. Ruddim. I. p. 283. not. 86. et p. 326 sq. not. 10. 11. et Ramsh. §. 62. p. 141 sq. prolata. De constructione autem verbi *accedendi* cum simplici Accusativo vid. infra ad v. 307. Wakef. ad Lucr. V, 1198. temere coni. *Vos ad Scyll. rabiem*, quamquam huic coniecturae opitulatur Rottend. pr. — *vos* ante geminatum *et* cum singulari vi repetitum, hoc sensu: Vos enim iidem estis, qui et - - et - -. Thiel. apte comparat Ciris v. 132. *Malus ille puer, quem nec sua flectere mater Iratum potuit, quem nec pater atque avus.* — „*Cyclopia saxa*, litus Cyclopum saxosum in Sicilia, cuius rupes et antra illi incolebant in Aetnae vicinia. Vid. inf. III, 569. 644. 675. Accesserant scilicet et ad hoc litus, et in portu escenderant, sed ab Achaemenide moniti fugiunt.“ *H. Cyclopia* autem pro omnium fere Codd. et Servii lectione *Cyclopēa* restituit Heinsius, qui multus est hac de re et comparat inter alia de forma *Cyclopĭus* (qua etiam Graeci utebantur, ubi brevi syllaba opus erat, velut Eurip. Or. 954.) Sil. XIV, 514. 530. Claud. Rapt. Pros. I, 98. Cf. idem de formis *Canopeus* et *Canopĭus* (Prop. III, 9, 45. Hor. Epod. IX, 16.) ut Burm. de formis *Caucaseus* et *Caucasius* (Ecl. V, 42.), *Elyseus* et *Elysius* (Geo. I, 38.), *Romuleus* et *Romulius* (Serv. ad Geo. III, 503.), *Pelopeus* et *Pelopius* (Gronov. ad Sen. Thyest. 641.) Praeterea cf. adnott. ad Aen. III, 110. — 203. *Revocate animos.* Vid. infra v. 214. *revocant vires.* — *moestus timor*, qui moestos et sollicitos reddit. Cf. adnott. ad Ecl. X, 6. Geo. I, 75. etc. — 203. „*Forsan et haec o. m. i.* Pertinet huc Euripideum, quod Macrob. Sat. VII, 2. laudat, *Ὡς ἡδύ τοι σωθέντα μεμνῆσθαι πόνων*, Latine conversum a Cic. de Fin. II, 32.; et ante Euripidem Homeri locus Od. XV, 398—400. Ingeniosa imitatione haec secutus est Statius Theb. I, 472. *Forsan et has venturus amor praemiserit iras, Ut meminisse iuvet.*“ *H.* Particulam *forsan* pedestris orationis scriptoribus admodum raro, Ciceroni nusquam usurpari, satis constat. Cf. Charis. p. 165. P. Friedemann. ad Ruhnk. Orat. p. 250. et Hand. Turs. II. p. 719. — *olim*, de futuro tempore, ut infra v. 288. IX, 98. X, 12. Ecl. X, 34. Hor. Od. II, 10, 17. 517. etc. Cf. Hand. Turs. IV. p. 369 sq. Ceterum eadem fere sententia (praeteritorum malorum memoriam esse iucundam) praeter locos iam laudatos legitur apud Cic. Finn. II, 32, 105. ad Fam. V, 12. Senec. Herc. fur. 655. Val. Fl. I, 249. et alibi. Cf. Manut. ad Cic. Epp. ad Fam. V, 12. — 204. *rerum discrimina*, discrimina, in quae res nostrae adductae sunt. Cic. Or. I, 1, 3. dixit *rerum omnium certamen atque discrimen.* Cf. etiam supra v. 178. — 205. *Tendimus in Latium.* „Quaeras, unde iam tum Aeneas nomen novae sedis sibi promissae, *Latium*, noverit? quum aliis in locis tam incerta omnia ei essent. Scilicet in locis inferis certiora edoctus fuerat VI, 891. 2. Cf. Excurs. XV. ad l. II.“ *H.* — *sedes ubi fata quietas Ostendunt*, h. e. oracula et auguria praedicunt, promittunt. *Ostendere* enim (*aus der Ferne sehen lassen*) interdum i. q. promittere. Cf. Cic. de Sen. 18. *ver - - ostendit fructus futuros.* id. ad Div. V, 12, 2. *quod mihi saepe ostendis, te esse facturum.* Sall. Iug. 23. *defensoribus moenium praemia modo, modo formidinem ostentare.* Vid. Gossrau ad h. l. — *fas* (est) *resurgere*,

Ostendunt. Illic fas regna resurgere Troiae.
Durate, et vosmet rebus servate secundis.
  Talia voce refert, curisque ingentibus aeger
Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.
Illi se praedae accingunt dapibusque futuris:
Tergora diripiunt costis et viscera nudant;
Pars in frusta secant veribusque trementia figunt;

---

fatis volentibus resurgent. Ut autem oppida et regna, quae florent, *stare*, quae diruta sunt, *iacere* dicuntur, ita restaurata *resurgunt*. Cf. Ovid. Fast. I, 523. *Victa tamen vinces eversaque Troia resurges*. Prop. IV, 1, 47. *Arma resurgentis portans victricia Troiae*. (Hor. Od. III, 3, 65. *ter si resurgat murus aeneus*) etc. — 207. „*Durare* pro durare se, animum suum, poëtae primum, deinde alii scriptores, ut Tacitus. *Τλῆτε, φίλοι.* Il. II, 299." *H.* Cf. Val. Fl. I, 237. *Ingentes durate animae*. Ovid. Am. III, 11, 27. *His, et quae taceo, duravi saepe ferendis*. Ter. Ad. IV, 2, 15. Stat. Silv. I, 2, 91. II, 1, 141. Liv. X, 46. in. XXIII, 18, 10. etc. Multa alia exempla congessit Heins. ad Sil. II, 463. Omnino cf. infra ad v. 234. adnotata. Rau in Sched. p. 29. vss. 204—207. utpote Virgilio indignos vult deletos. — — 208. *Talia* pro: haec, ut infra v. 370. 406. 410. 559. II, 323. 336. 588. 650. 679. III, 344. 358. 485. et alibi saepissime; neque aliter interdum pedestres scriptores. Cf. Bremi ad Nep. Them. II, 8. — *aeger*, (non autem *aegrotus*), ut alibi *saucius*, *vulneratus* et similia, a corpore saepe ad animum transfertur, ut sit i. q. tristis, moestus, curis vexatus et agitatus. Vid. Ecl. I, 13. Geo. I, 237. IV, 464. Aen. I, 351. II, 268. Cic. pr. Cael. 8, 18. Sall. Iug. 71, 2. Plaut. Epid. I, 2, 26. Liv. I, 58, 9. II, 36, 4. XXX, 11, 3. etc. Cf. etiam loci ad Ecl. I, 13. prolati et Doederl. Synonyn. IV. p. 172. — 209. *Spem vultu simulat*. Cf. Stat. Silv. V, 1, 159. *comites tamen undique ficto Spem simulant vultu*. Plures locos similes congessit Peerlkamp. ad h. l. — *Premit* (occultat) *altum dolorem*. Heyn. interpretatur: premit alto (i. e. intimo) corde dolorem. Rectius vero *Wund.*: „Epitheton *altum* non repetendum ab actu *premendi*, sed per se *altus dolor* est is, qui penitus insedit, ingens, gravis. Tac. Ann. XVI, 29. *altus pavor*. Difficilius est *altum* dolorem abscondere, quam dolorem occultare *alto* animo. Cf. Val. Fl. I, 733. *talesque prementem corde metus;*" cui loco adde infra IV, 332. *curam sub corde premebat*. Ceterum cf. etiam Catull. LXVIII, 117. *altus amor* et Tac. Ann. II, 82. *altius animis moerebant*. — 210. *se praedae accingunt*, i. e. accingunt se, ut ex praeda (cervis caesis) dapes futuras, coenam parent. — *dapibusque futuris*. Respexit hunc locum (et simul infra v. 712.) Claud. in Eutrop. II, 945. *dapibus quae iam devota futuris;* fortasse etiam Val. Fl. IV, 592. *animos accinge futuris*. — 211. *Tergora*, corium, pellem. Cf. infra v. 368. — *diripiunt* (*sie reissen los*), quod omnes Codd. praeter unum Rottend. sec. cum Nonio p. 414. exhibent, ob hunc ipsum Codd. consensum (suadente etiam Bachio ad Tib. I, 2, 84.) cum Iahnio restitui. Cf. adnott. ad Geo. II, 8., Wagn. [quem tamen mutata sententia in edit. min. nobiscum facere video], Thiel. et Gossr., quum *costis* adiectum sit, cum ceteris editoribus praetulerunt unius Cod. lectionem *deripiunt* (*sie reissen hinweg*). Cf. etiam Wakef. ad Lucr. IV, 36. et Thiel. ad h. l. — *viscera*, quidquid sub corio est, ipsae carnes. Cf. Aen. VI, 253. VIII, 180. Ovid. Met. XV, 88. Cic. Tusc. II, 8, 20. *quum inhaesisset tunica visceribus* (Herculis). ibid. c. 14. extr. *Spartae vero pueri ad aram sic verberibus accipiuntur, ut multus e visceribus sanguis exeat*, et alibi. Cf. Isidor. Orig. XI, 1. Serv. ad Aen. VI, 253. et Olivet. ad Ecl. Cic. p. 27. — 212. Cf. Hom. Il. I, 465. *Pars* respondet antecedenti *illi*. Cf. adnott. ad Ecl. I, 65. Wagn. Qu. Virg. VII, 4. p. 403 sq. Bach. ad Ovid. Met. I, 244. alii. — *pars -- secant*. Plu-

Litore aëna locant alii flammasque ministrant.
Tum victu revocant vires, fusique per herbam
Implentur veteris Bacchi pinguisque ferinae.
Postquam exempta fames epulis mensaeque remotae,
Amissos longo socios sermone requirunt,
Spemque metumque inter dubii, seu vivere credant,

---

ralis Verbi Singulari nominum collectivorum a Virgilio rarius, quam ab aliis scriptoribus adiungitur. Cf. infra II, 32. V, 120. VI, 660. Ceterum poëta hic ante oculos habuit Hom. Il. I, 459 sqq. — *veribus.* Thiel. edidit *verubus.* Sed vide adnott. ad Geo. II, 396. — *trementia*, adhuc palpitantia. Cupiditatem autem edendi et festinationem significari hoc epitheto, verissime docet Wund. Alia est ratio loci Aen. III, 627. *Cum - - tepidi tremerent sub dentibus artus.* — 213. „*Ahena locant:* quorsum? certe non ad elixandas carnes, quibus heroica tempora plane non utebantur, ut notum est. Et *torreri* carnes in antec. versu significatur. Igitur his ahenis aquam calefaciunt, cf. Aen. VI, 218. 219., ut se lavent ante epulas, ex more.“ *H.* Fortasse tamen etiam hic, ut alibi, suorum temporum mores poëta ad heroicam aetatem transtulit. Ceterum *aëna* scribendum ex Cod. Med. auctoritate, non *ahena.* Cf. Schneid. Gr. Lat. I, 1. p. 130. et 190 et Wagn. Orth. Verg. p. 439 sq. — *Flammas ministrant*, pro: subiiciunt aënis ignem. Cf. supra ad v. 150. — 214. *fusique* (prostrati, *hingestreckt*) *per herbam* redit V, 102. et IX, 164. Cf. etiam Ovid. Met. I, 438. *fusus in herba* etc. Sic Aen. II, 252. *fusi per moenia Teucri* et V, 837. *fusi per dura sedilia nautae.* — 215. Satiant se et carne ferina et vino. — *impleri* cum Genitivo Graecorum more construitur etiam infra II, 586. Stat. Theb. III, 472. id. Achill. II, 247. Cic. ad Fam. IX, 18. id. Sen. 14, 46. Liv. I, 46, 8. id. VII, 7, 5. cett. Cf. Heins. ad h. l. Drakenb. ad Liv. XXIX, 14, 2. Ruddim. II. p. 188 sq. Zumpt. §. 463. et Ramsh. §. 112, 2. — *Bacchi*, vini. Vid. adnott. ad Ecl. V, 69. — *ferinae*, scil. carnis, ut plene dicunt Sall. Iug. 18. in. Plin. H. N. VI, 28, 32. alii. Substantivum omittitur etiam a Val. Fl. III, 569. *captaque dapes auxisse ferina*, ubi *ferina* pro praeda ferina. — 216. Hoc est Homericum (Od. IV, 68. etc.) *Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο.* Cf. infra VIII, 184., ubi verba *Postquam exempta fames* iterantur. — „*mensae remotae* noto veterum more, quo mensa cum epulis convivae apponebatur et auferebatur. At h. l. fusi per herbam epulantur. Itaque improprie dictum.“ *H.* Cf. Ovid. Met. XIII, 676. *mensa somnum petiere remota* etc. Contrarium est *mensa posita*, v. c. apud Ovid. Met. XII, 211. Peerlkamp. praefert unius Cod. lectionem *mensaeque relictae*, haec adiiciens: „*Mensae* erant tori in herba, per quam fusi edebant. Liba, credo, substrata carni habebant. Coena finita socios requirebant. Non opus erat propterea mensas removere, sed relinquere.“ Quare Wagn. in edit. min. per *mensas* dapum reliquias intelligit. Rau in Sched. p. 30. totum versum tollendum censet. — 217. „*Longo sermone*, non tam qualis post coenam esse solet, quam potius multis cum querelis. Vulgari oratione: multa de sociis amissis inter se conqueruntur. *Amissa sociorum parte dolentes Multaque conquesti*, Ovid. Met. XIV, 242.“ *H.* Peerlkamp., coll. Silio X, 402. *Interdum moesto socios clamore requirunt*, praeter necessitatem coni. *longo clamore.* — „*requirunt socios*, declarant desiderium amissorum sociorum, conqueruntur eos sibi ereptos, *Μνησάμενοι δὴ ἔπειτα, φίλους ἔκλαιον ἑταίρους*, Od. XII, 309.“ *H.* Cf. Cic. Manil. 2, 6. et 22, 65. de Fin. V, 20. Val. Fl. II, 145. Sil. XV, 283. et Burm. ad Ovid. Met. II, 239. Sic etiam simplex *quaerere* infra V, 814., ubi vid. adnott. — *dubii*, *seu - - sive* poëtice pro *utrum - - an*, ut apud Graecos *εἴτε* — *εἴτε* pro *πότερον* — *ἤ*. (Cf. Viger. p. 515. Matth. §. 637. 5. p. 1253. Kühner. §. 838. d.) Sic etiam infra v. 738. *erravitne via*, *seu lassa resedit, incertum.* Cf. etiam Wagn.

Sive extrema pati nec iam exaudire vocatos.
Praecipue pius Aeneas nunc acris Oronti,
Nunc Amyci casum gemit et crudelia secum
Fata Lyci, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.
Et iam finis erat, cum Iuppiter aethere summo
Despiciens mare velivolum terrasque iacentis

Qu. Virg. XXXVI, 6. — 219. *Sive extrema pati* etc., i. e. sive iam esse mortuos. „*Extrema pati* proprie dicuntur, qui crudeli supplicio affecti animam efflant, h. e. simpliciter, qui moriuntur morte violenta, fluctibus submersi.“ *H.* Cf. v. c. Tac. Hist. IV, 59. *famem, ferrum et extrema pati.* Sic etiam Aen. VI, 457. *ferro extrema sequi.* Vid. omnino adnott. ad Aen. III, 315. — *nec iam exaudire vocatos.* „Diversos mores passim confusos videas, alterum, solemnibus sepulchralibus peractis, *acclamandi*, *Have, vale*, Aen. III, 67. VI, 506., alterum *conclamandi*, si qui morerentur vel mortui essent; vid. interpretes ad Terent. Eun. II, 3, 56. Posterior hic intelligendus. Nam *Manes*, qui invocabantur, *audientes* fingebantur.“ *Wund.* Wagn. conferri iubet Gronov. Diatr. p. 317. — 220. Wagn. post *Aeneas* Commate distinxit, quum sensus sit: Praecipue hoc faciebat Aeneas, qui nunc cett.; quod mihi paullo subtilius videtur. — *Oronti.* Plures Codd. *Orontis*; sed meliores alteri scripturae favent. Cf. supra ad v. 30. De Oronte iam v. 113. sermo fuit. *Amycus* iterum commemoratur V, 373. et XII, 509., *Lycus* IX, 556., *Gyas* infra v. 612. V, 118. 152. 184. 223. XII, 460., *Cloanthus* infra v. 510. 612. IV, 288. V, v. 122. 245. Ceterum *fortemque Gyan fortemque Cloanthum* pro fortemque Gyan et Cloanthum (cf. e. g. Hor. Ep. I, 1, 20. *nox longa diesque longa* et adnott. ad Ecl. IV, 6.); *secum gemere* autem, ut alibi *secum reputare, cogitare, perpendere* et similia. Cf. supra v. 50. — Rau in Sched. p. 32. Virgilium in verbis *Fata Lyci* substitisse, cetera autem v. 222. verba ab aliena manu e v. 612. addita esse suspicatur. — 223. *Et iam finis erat* (scil. huius sermonis), *cum*, pro vulgari: postquam hic sermo finitus erat, Iupiter prospexit etc. Pomp. Sab. male *finem diei* interpretatur. Wagnero videtur poëta hac transitionis formula exprimere voluisse Homericum illud: *ὣς οἱ μὲν τοιαῦτα πρὸς ἀλλήλους ἀγόρευον.* Imitatus est eum Val. Fl. I, 350. *Et iam finis erat* cett. Cf. etiam Stat. Theb. VI, 234. *Finis erat.* Ceterum de hac ratione duo membra per *et iam, iamque — quum* coniungendi cf. adnott. ad Aen. III, 135. — „Qui sequitur locus, e praestantioribus est habendus, quum poëta et miraculum addat hospitio Aeneae apud Didonem, et, quod multo maius, Romanorum animos in carminis statim aditu in Aeneam et totam adeo carminis fabulam advertat. Lineas primas huius narrationis videas in Od. V, 5 sqq., ubi Minerva apud Iovem, ut iam Odyss. I, 44. fecerat, de intercepto Ulyssis reditu conqueritur: mittitur tum quoque Mercurius.“ *H.* In conscribendis verss. 223—227. Maro plures Homeri locos ante oculos habuit; imprimis Il. XIII. pr. et VIII, 71. 52. Macrob. autem Sat. VI, 2. etiam hunc locum a Naevio (qui ipse plurima ex Homero transtulerat) ex libro I. belli Punici sumptum esse memorat. Vid. supra ad v. 198. — Iupiter in arce coeli constitutus despicit in terras. Cf. infra X, 3. Ovid. Met. I, 163. Val. Fl. I, 498. et similes locos. — *Iuppiter.* Ita antiquissimi quique Codd. constanter exhibent. Cf. Cellarii orthogr. h. v. ed. Harl. Schneider. Gr. Lat. I, 2. p. 426. et Haas. ad Reisigii *Vorles.* p. 284. not. 314. — *mare velivolum*, in quo vela volant, secundum Macrob. Sat. V, 6. ex Livii Andron. Helena sumptum, ubi hic versus legebatur: *Tu qui permensus ponti maria alta, velivola.* Cf. etiam Ovid. ex P. IV, 16, 21. *Velivolique maris vates.* Lucretius V, 1441. ipsas naves *velivolas* dixit: *Tum mare velivolis florebat propter odores* (sic enim pro vulg. *velivolum* ex optimis Codd. edendum: cf. adnot. mea ad h. l.), qua in re

Litoraque et latos populos, sic vertice coeli
Constitit et Libyae defixit lumina regnis.
Atque illum talis iactantem pectore curas
Tristior et lacrimis oculos suffusa nitentis
Adloquitur Venus: O qui res hominumque deumque

---

secutus est Ennium. Vid. Columna ad Annal. XIV. p. 105. Hessel. et Planck. ad Ennii Med. p. 118. — *terras iacentes*, late porrectas sub ipso ex alto despiciente. Cf. III, 689. et Ovid. Met. II, 179. *Ut vero summo despexit ab aethere terras -- iacentes.* — *latos populos*, i. e. late habitantes, Virgilius ab Ennio p. 11. ed. Hessel. videtur sumpsisse. Verba autem sic posita, *latós populós*, intendunt vim Adiectivi. Vid. adnott. ad Geo. III, 219. — *sic* Burm. (quem sequitur Peerlkamp.) male interpretatur „sic temere, sine certo consilio eas imprimis terras inspiciendi" coll. Hor. Od. II, 9, 14. et Donat. ad Ter. Andr. I, 2, 4.; neque melius Heyn.: „sic, ut erat, despiciens mare et terras constitit;" rectius Wund. (cum quo consentit Wagn.) perspexit, *sic* post Participium (*despiciens*) interpositum esse more Graecorum, ut sententiam per Participium expressam quasi denuo repetat Particula; quemadmodum e. g. apud Plat. Phaed. c. 5. p. 9. (*Σωκράτης*) *καθεζόμενος οὕτως ἤδη τὰ λοιπὰ διελέγετο.* Cf. infra VII, 668. VIII, 488. Flor. I, 7, 7. Heindorf. ad Plat. l. l. Bremi ad Lysiae Accus. Agor. §. 39. Lachmann. ad Propert. I, 23, 6. et Wagn. Qu. Virg. XXV. extr. — *vertice coeli* (*ἐν ἀκροτάτῃ κορυφῇ Ὀλύμποιο* ap. Hom.), ubi arx s. palatium Iovis erat. Vid. Ovid. Met. I, 163. *Quare pater ut summa vidit Saturnius arce* coll. cum v. 673. *patria Iove natus ab arce Desilit in terras* et II, 306. *summam petit arduus arcem.* Cf. etiam infra v. 250. Rau in Sched. p. 32 sq. hunc versum non minus quam v. 227. abesse malit. — *defixit lumina* (vid. adnott. ad Geo. III, 433.) *regnis Libyae*, scil. cogitans de parando Troianis apud Poenos hospitio (cf. infr. v. 297.). Alii scriptores Praepositionem *in* addere solent. Cf. Ovid. Am. II, 8, 15. Curt. VII, 8. id. IX, 3. cett. Virgilius vero etiam VI, 469. *Illa solo fixos oculos aversa tenebat.* — *Atque* fere i. q. et statim. Cf. Aen. VI, 185. et Hand. Tursell. I. p. 480. Non tamen huc pertinere Geo. I, 203., ab Handio collatum, suo loco vidimus. Verba *tales curas iactantem* Heyn. ad Part. *sic* refert et ita interpretatur: „quum hunc in modum oculis animoque in Aeneae fatis esset defixus." Immo ad *Libyae defixit lumina regnis*, non ad Partic. *sic*, haec verba referenda atque ita capienda esse, ut ipse adspectus litoris Africi et memoria eorum, quae in mari Libyco Aeneae acciderant, has curas provocare cogitetur, ex iis, quae modo disputata sunt, apparet. *Tales* adiicitur, quia verbis *constitit et defixit lumina* iam satis indicata est Iovis meditabundi conditio. Peerlkamp. sine iusta causa coni. *tales iactans in pectore curas.* — 228. *Tristior*, scil. quam alias esse solebat, i. e. subtristis; de quo usu Comparativi cf. Beier. ad Cic. Off. I, 21, 17. Herzog. ad Caes. B. G. I, 15. Ramsh. Gr. Lat. §. 154. 4. Ceterum verissime Servius: „Dicendo *nitentes* expressit nimiam etiam in lacrimis pulchritudinem;" in quam rem cf. Ovid. Met. VII, 730. A. A. I, 533. Ter. Phorm. I, 2, 58. et similes locos. — *lacrimis oculos suffusa.* Vid. ad Ecl. I, 55. „*Suffundi lacrimis oculos* et *suffundi rubore ora* (Ovid. Met. I, 484.) legitimae sunt poëtarum constructiones. Utramque, omissis Accusativis *oculos et ora*, idque *proprie* usurpavit Plinius Paneg. cf. 2. f. *Ad quas ille voces lacrimis etiam ac multo pudore suffunditur.*" *Wund.* Cf. adnott. ad Geo. I, 430. — 229. *hominumque deumque.* Heins., Burm. et Bentl. ad Hor. Od. I, 12, 14. malunt *deorumque*, quod Wakef. in contextum adeo recepit, improbantibus Weicherto de versu hyperm. p. 18 sq. et Iahnio. Comparant quidem infra II, 745.; sed non omnia ad eandem normam sunt redigenda, neque versus hypermeter poëtae invitis Codd.

Aeternis regis imperiis, et fulmine terres,
Quid meus Aeneas in te committere tantum
Quid Troes potuere, quibus, tot funera passis,
Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
Certe hinc Romanos olim, volventibus annis,

---

obtrudendus. — 230. *Aeternis regis imperiis.* Solus enim Iupiter fatum scit et exsequitur (cf. III, 251.), quare est summus deus et rex deorum hominumque. „*Et fulmine terres* possit otiosum videri post illa: *qui res - - imperiis*, sed *fulmen* insigne summi imperii; gravius autem *fulmine terres*, quam *fulmen geris*, *iacis*.“ *H.* Quare fere semper, ubi Iupiter invocatur, fulminis mentio iniicitur, ut IV, 208. XII. 200. et alibi. Ceterum *terres* absolute positum. Servius minus recte *regis* ad *deos*, *terres* ad *homines* refert. — 231. „Manifesta adumbratio versuum ex Il. IV, 31. *Δαιμονίη*, Iupiter ait ad Iunonem, *τί νύ σε Πρίαμος Πριάμοιό τε παῖδες Τόσσα κακὰ ῥέζουσιν, ὅτ' ἀσπερχὲς μενεαίνεις* etc.; ipsa autem orationis forma ex Od. I, 44 sqq. expressa, ubi Minerva apud Iovem de Ulyssis aerumnis conqueritur: et v. 62. *τί νύ οἱ τόσον ὠδύσαο, Ζεῦ;* tum Iupiter simili modo atque hic respondet.“ *H.* *Quid - - tantum* Iahn. ad Ecl. I, 19. sic interpretatur: „quo tandem nomine significem illud tantum, quod in te commiserint.“ — 232. *Quibus - - clauditur orbis* non est simplex narrantis additamentum, quod admodum langueret, sed concludentis cogitatio, pro: ut iis claudatur; in qua Indicativus non potest offendere, quum res in facto posita, s. quae vere locum habet, cogitetur (ut iis, quod fieri scio, claudatur orbis). Cf. exempla a Ramsh. G. Lat. §. 183. Not. 2. congesta, Drak. ad Liv. XXXIX, 12, 7. et Ellendt ad Cic. Brut. 36, 138. — *tot funera*, h. e. tot clades et calamitates. Cf. Hor. Od. I, 8, 14. *Sub lacrimosa Troiae Funera.* — *ob Italiam*, propter Italiae aditum; ne ad Italiam accedant et gentis Romanae, Carthaginem eversurae, auctores fiant, in toto terrarum orbe nullus considendi locus iis relinquitur. Sic iam Heyn. haec verba rectissime interpretatur; minus recte *Schirach.* p. 512. (coll. Aen. XII, 865., cuius loci prorsus alia est ratio) *ob* per *circum* explicat, ut sit breviloquentia: Clauditur totus orbis errantibus circum Italiam, nec eo pervenire possunt; quam tamen explicationem etiam Hand. Tursell. IV. p. 357. probat. — 234. *Hinc*, ab his Troianis (vid. adnott. ad Geo. I, 505. et Aen. I, 21.) *fore*, orituros esse, *a sanguine Teucri revocato*, a stirpe Teucri per novam progeniem quasi instaurata (cf. sup. I, 19 sqq.), *Romanos - - ductores*, bello potentes, qui totum orbem terrarum imperio regerent. — *Volventibus annis*, (quod etiam ap. Val. Fl. I, 505. legitur) sc. se; quoniam annus in orbem redit: *περιπλομένων ἐνιαυτῶν*. Cf. infra v. 269. Heind. ad Hor. Sat. I, 1, 36. supra ad v. 9. et ad Geo. II, 402. De verbis autem transitivis, quae omisso Pronomine reflexivo neutrorum s. mediorum naturam induunt, praeter eos, quos a me ad Lucr. I, 398. et a Kritzio ad Sall. Cat. 6, 7. laudatos vides, cf. Drakenb. ad Sil. IX, 645. Bentl. ad Hor. Od. VI, 19, 5. Ruhnk. ad Vellei. II, 82. idemque ad Rutil. Lup. p. 73. et Ovid. Her. 7, 49. 19, 77. Ruperti ad Liv. II, 3. 2. p. 153. Tzschuck. ad Pomp. Mel. III. p. 48. Boetticher. Lex. Tacit. p. 313. s. v. *mutare.* Thiel ad Aen. I, 104. Haas. ad Reisigii *Vorles.* p. 290. alios. Ex Virgilio huc pertinent inter alia *accingere* (Aen. II, 235.), *agglomerare* (Aen. II, 341.), *avertere* (Aen. I, 104.), *durare* (Ecl. VI, 35.), *ingeminare* (Aen. IV, 531. V, 227.), *iungere* (Aen. X, 240.), *ponere* (Aen. VII, X, 103.), *praecipitare* (Aen. II, 8. IV, 251.), *proripere* (Aen. V, 741.), *sternere* (Aen. VIII, 719.), *sistere* (Aen. III, 7.), *turbare* (Aen. VI, 807.), *vertere* (Geo. II, 33, 333, 365. et saepius), et Participia *comans* (Aen. XII, 86.), *pascens* (Ecl. IV, 45.), *quassans* (Geo. I, 74.), *rotans* (Aen. X, 362.), *stellans* (Aen. VII, 210.), *volvens* (etiam Geo. I, 163. Cul. 193. et alibi), *volutans*

Hinc fore ductores, revocato a sanguine Teucri,
Qui mare, qui terras omni dicione tenerent,
Pollicitus, quae te, genitor, sententia vertit?
Hoc equidem occasum Troiae tristisque ruinas

(Aer. III, 607.) cett. — *revocato a sanguine Teucri*, e propagato genere Teucri. Cf. III, 107 sq. et IV, 269. Plures Codd. Praepositionem omittunt; sed optimus Cod. Med. una cum Rom. eam agnoscit, et, Wagnero iudice, multo fortior est haec oratio: *Hinc - - Hinc, a revoc. s. T.*, quam si adsciveris Ablat. absol. (Vid. ad Ecl. I, 54.) Praepositionem haud dubie absorbuit elisio, quod etiam alibi factum videmus, velut Geo. IV, 423. Aen. I, 19. II, 290. IV, 230. 656. V, 45. VI, 600. XI, 449. 577. Alia est *Krehlii* sententia ad Prisc. VIII, 13, 68. prolata, cui „ne ferenda quidem videtur esse Praepositio, et poëtici sermonis indolem exstinguere;" quam propterea quatuor illis Grammatici locis, ubi hic versus affertur (praeter l. l. XVIII, 13, 108. 24, 201. 25, 253.), unius vel alterius Cod. auctoritate motus delevit. — 236. *Omni dicione* Serv. interpretatur: omni potestate, pace, legibus, bello; rectius vero, coll. Aen. X, 53. *magna dicione - - Carthago premat Ausoniam*, cum Heynio et Iahnio explicueris: summo imperio omnes partes pariter complectente. Wagnero Virgilius videtur exprimere voluisse Homericum ἶφι ἀνάσσειν. Non igitur erat, cur Wakef. (coll. Aen. V, 627. VIII, 26. et IX, 224.) ex uno fragm. Vat. reciperet *terras omnis;* multo minus vero probari potest Peerlkampii coniectura *terras domini dic. ten.* Ceterum nos cum Wagn. *dicione* scripsimus. Sic enim Medic. Vat. et Rom. constanter, quotiescunque haec vox apud Virgilium invenitur; item *condicio* XII, 880.; eaque scribendi ratio aurea aetate communi usu videtur recepta fuisse. (Cf. Cellarii Orthogr. p. 213. ed. Harles. Lindemann. Gramm. Lat. Vol. I. p. 14. not. 8. Schneideri Gr. Lat. I. 1. p. 249 sq. et Wagn. Orth. Verg. p. 422. et 432.), quamquam vulgarem scribendi rationem nuper erudite defendit Harlesius in *Zeitschr. f. d. Alterthumswiss.* 1840. Fasc. V. ch. 65. p. 529 sqq. — 237. *Pollicitus* Wunderl. accipit pro: pollicitus es, comparans plures locos, ubi altera persona Verbi substantivi omittitur (Ecl. V, 4. VIII, 48. 50. Ovid. Her. X, 115. Horat. Ep. I, 3, 35. Od. II, 3, 24., quibus adde Aen. X, 827.); neque aliter Schneid. Gr. Lat. I, 1. p. 163. Sed omnes illi loci nihil commune habent cum nostro, ubi omissio illa in fine totius sententiae nimis dura esset. Quare cum Heynio, Iahnio et Wagn. Punctum vulgo post *Pollicitus* positum in Comma mutavi, ut anacoluthon hic habeamus magnae animi commotioni prodendae aptissimum: Certe - - pollicitus, quae te, g., sententia vertit? pro: quae sententia te, pollicitum - -, vertit? Ceterum fuerunt etiam, qui de Apocope (*pollicitu's*) a Virgilio plane aliena cogitarent. Rau in Sched. p. 34. vss. 235 et 236. omnino abesse, *pollicitus* autem in *pollicitum* mutari malit. — *quae te sententia vertit*, quod novum consilium vertit, mutavit animum tuum, et effecit, ut aliter res evenire iubeas Troianis, quam antea tibi placuit; nam *te* i. q. animum tuum, secundum Cic. Tusc. I, 22, 52. *Quum nosce te dicit, hoc dicit, nosce animum tuum.* Ceterum cf. infra v. 260. et Aen. IV, 595. *Quae mentem insania mutat?* — *genitor* secundum Schol. Maii fortius vocabulum quam *pater*, „quia pater fit et adoptione, genitor non nisi qui genuit." — 238. *Hoc*, scil. promissis istis. — „*occasum Troiae solabar.* Proprie solamur animum, tum dolorem, tum mala et malorum causas: h. e. solando minuimus, tollimus. Cf. Geo. I, 293. et IV, 464." *H.* Sic infra XII, 110. *metum*, Moret. 29. *laborem*, Ovid. Fast. II, 821. *lacrimas*, Claud. de nupt. Hon. et Mar. 46. *vulnera*, et si de prosaicis scriptoribus quaerimus, Cic. in Vatin. c. 11. *miseriam*, pr. Mil. 35. *brevitatem vitae*, Tac. Ann. II, 36. *repulsam*, ibid. XVI, 13. *cladem*, Plin. Ep. VIII, 11. *desiderium solari* legimus. Cf. Olivet. ad Ecl. Cic. p. 400. Thiel. et Peerlkamp. ad h. l. Burm. ad Claud. IV. Cons. Hon. 234.

Solabar, fatis contraria fata rependens:
Nunc eadem fortuna viros tot casibus actos
Insequitur. Quem das finem, rex magne, laborum?
Antenor potuit, mediis elapsus Achivis,
Illyricos penetrare sinus atque intima tutus
Regna Liburnorum, et fontem superare Timavi,
Unde per ora novem vasto cum murmure montis
It mare proruptum et pelago premit arva sonanti.

---

idemque ad Val. Fl. II, 151. — 239. „*rependens*, compensans, *fata contraria*, Troianorum calamitates [vid. ad Aen. IX, 136.], *fatis*, sc. aliis, iisque melioribus, novo Italiae regno, h. e. sperans, fortunam Troianorum futuram esse tanto laetiorem. Plane aliter *contraria fata* dicuntur Aen. VII, 293." *H.* „Multa de hoc loco commentatus est Biedermann. in Diss.: Quomodo solemur fatis contraria fata? Friberg. a. 1780. edita, sed veram loci rationem non perspexit." *Iahn.* — 241. *Quem finem.* Vid. adnott. ad Aen. III, 145. — *das* pro facis, constituis. Cf. infra IV, 225. Liv. XXVI, 41, 9. *ea fato quodam data nobis sors erat* etc. — 242—249. „Antenor, et ipse Troia profugus, nactus est novas sedes, condito Patavio; cur Aeneas non simili fortuna potitur?" *H.* Fuit autem Antenor Aesyetae et Cleomestrae filius, senex Troianus et Priamo familiarissimus, sed Graecis clam favens (Hom. Il. III, 203. 262. Dictys I, 6. 11. V, 8. Lycophr. 340. ibique Tzetz. Suid. v. παλλάδιον alii), de cuius in Italiam adventu Aelius Largus, Ovidii aequalis, singulare epos conscripsit. Vid. Ovid. ex P. IV, 16, 17. Cf. de eo Heynii Exc. VII. ad h. l. De Henetorum s. Venetorum colonia ab eo in Italiam superiorem ducta cf. Strab. V. p. 212. et XII. p. 608. Cas. Plin. H. N. VI, 2, 2. III, 19, 23. Solin. 44. et Livius I, 1. *casibus deinde variis Antenora* (et ipsum Troia profugum) - - *venisse in intimum maris Adriatici sinum.* „Hic sinus, addit *Heyn.*, poëtae doctius *Illyrici sinus*, namque maiori Adriatici sinus parti Illyricum praetenditur; idem *intima regna Liburnorum;* nam versus interiores recessus Liburni, Illyrici populus, [de quo vid. librum meum *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 837.] tum Istri, hinc Veneti et Euganei. Successerant autem Veneti in Euganeorum sedes. Quod vero *tutus*, incolumis, dicitur, hoc ad errorum discrimina spectat [opp. verbis *tot casibus actos*]. — Denique etiam poëtarum more, qui a finitimis locis multa designant, *Timavum*, quamquam paullo remotiorem fluvium, sed notiorem et veterum fortasse poëtarum usu frequentatum, ad situm eundem declarandum commemorat. — *Fontem Timavi*, h. e. Timavum, *superat*, [praeternavigat: cf. Aen. III, 698. Tac. Ann. XV, 46. etc.], qua tenus classe litora legens (neque enim aliter, nisi cursu propius ad Illyricum litus servato, mare Adriaticum tuto navigari potest; cf. Liv. X, 2.) praetervectus erat sinum Tergestinum, in quem Timavus immittitur; de quo eiusque *oribus novem* [i. e. fontibus ex montium cavernis prorumpentibus] vid. not. ad Ecl. VIII, 6. [ubi etiam de voc. *superandi* diximus.] Ex iis prorumpit aqua magno cum fragore, *vasto cum murmure montis* [vid. supra ad v. 55.]; statimque in unum flumen collecta maris speciem refert, late agros inundantis: *It mare proruptum, et p. p.*" — *proruptum*, quod cum vi erupit. Quum enim *prorumpere* etiam transitivo sensu usurpetur (cf. adnott. ad Aen. III, 572.), potest Part. Perf. Pass. eodem fere sensu dici, quo alibi Part. Praes. Activi *praerumpens.* (Quare non opus est, ut cum Heus. ad Vechner. Hellen. p. 511. et Vossio *praeruptum* pro Supino habeamus, ita usurpatum ut apud Hor. Od. I, 2, 15. *Tiberis it deiectum monumenta regis;* hoc sensu: Timavus it, ut prorumpat (active) mare, Timavus ante se rumpit mare.) Sic enim apud Sil. III, 51. *Proruptum exundat pelagus.* Cf. etiam Aen. VII, 459. *toto proruptus corpore sudor.* Val. Fl. IV, 507. *proruptus Vesevus.*

Hic tamen ille urbem Patavi sedesque locavit
Teucrorum, et genti nomen dedit armaque fixit
Troia; nunc placida compostus pace quiescit:

---

ib. VI, 632. *proruptus imber*. Stat. Theb. II, 626. *Proruptus sanguis*. Cic. pr. Rosc. Am. 24, 68. *prorupta audacia*. Heins. ad Claud. in Stilich. II, 462. Burm. ad Val. Fl. IV, 507. et quae nos ad Geo. IV, 369. adnotavimus. — *pelago*, aquarum vi, pelago simili. Cf. supra adnott. ad v. 181. — *premit arva*, dum inundans vastat, populatur arva. Cf. Cort. ad Lucan. IV, 107. (*qua zona nivalis perpetuaeque premunt hiemes*), et quae supra ad v. 84. de *incumbendi* voc. adnotavimus. Ceterum Schirach. p. 541. non iniuria reprehendit poëtam, qui Venerem hoc loco, non se ipsum loqui debere oblitus sit. Negari enim nequit, hanc poëticam regionis descriptionem a Veneris persona, imprimis si tempus et causam spectamus, qua illa Iovem adloquitur, prorsus esse alienam: quod etiam Ursinus, Heyn. (in Exc. ad h. l.), Wagn. et Gossr. senserunt. Non mirum est igitur, Peerlkampium, et Ravium (in Sched. p. 35.) hos versus omnino Virgilio abiudicare et pro glossemate geographico habere. — *Hic*, in his oris litoris Adriatici, et quidem in intimo sinus recessu inter Euganeos, qui tum haec loca tenebant, Patavium ille condidit. *Hic* enim Adverbium est, non Pronomen cum *ille* coniunctum, ut III, 558. V, 675. et alibi. — *tamen* hic fere i. q. saltem (cf. adnott. ad Ecl. X, 31.) et rem quodammodo extenuat. Antenori enim, qui saltem certam sedem in Italia invenit, in seqq. opponitur Aeneas, cui, quamquam ad multo maiora natus est, hactenus ne pedem quidem in Italia ponere contigit. Cf. adnott. ad v. 249. — *urbem Patavi*. Cf. Ruddim. II. p. 37 sq. et Ramsh. §. 96, 4, g. De ipsa urbe, quam nunc *Padova*, *Padua* dici inter omnes constat, cf. liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 580. — „*genti nomen dedit*; at quale? dicunt *Antenoridarum*; apud poëtas utique [cf. Messal. Corvin. de progn. Aug. 10.]; non vero vulgare nomen: sed *Venetorum* nomen, quod vulgo veteres ab *Henetis* Paphlagoniae, quos Antenori viae socios fuisse aiunt, ductum esse volunt. [Cf. liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 578.] — *armaque fixit Troia*, pace scil. et tranquillo otio parto; quod suavi rerum imagine reddidit, petita illa ab iis, qui militia missi, arma suspendebant et figebant.“ *H.* Cf. Aen. IV, 495. *arma fixa thalamo*, Hor. Ep. I, 1, 4 sq. ibique Schmid. et Obbar. cum adnott. ad Aen. V, 484. De forma *Troius* vid. supra ad v. 119. — „*Nunc placida compostus pace quiescit*. Pro simplici *quiescit* dixit *compositus quiescit*. Sane *componi* absolute mortui dicuntur, et iidem *quiescere*. At Veneris consilio, quo hoc exemplum affert, non conveniret, Antenoris *mortem placidam* laudare. Sed dicendum, poëtam h. l. *compositum* novo exemplo usurpasse, ut sensum intenderet, tranquilla vita frui Antenorem, ut *se componere* dicuntur ii, qui se quieti dant ac somno. Nec *pax* mortuis tribuitur.“ *H.* Adsentiuntur huic explicationi, iam Burmanno probatae (qui conferri iubet adnott. ad Val. Fl. V, 296. ad Rutil. I, 161. et infra ad Aen. III, 387.), Schirach. p. 362., Hüblerus l. c. p. 6. Bach. ad Ovid. Met. VII, 444, Henry et Gossrau; rectius vero Wagn. et Iahn. haec verba de morte Antenoris intelligunt. Pacis enim et tranquillitatis notio iam inest verbis antecedentibus *armaque fixit*, quare per se iam absonum erat eandem sententiam aliis verbis iterare, multo minus vero haec iterata sententia priori opponi poterat per *nunc*, quod temporum rerumque diversitatem indicare apertum est. Accedit, quod dubitari nequit, quin verbis *nunc* - - *quiescit* in sequentibus per oppositionem respondeant haec: *coeli quibus adnuis arces*, et quod verbum *compositus* plerumque de mortuis dicitur. Cf. Ovid. Fast. III, 547. V. 426. Quinct. Decl. XII, 14. p. 255., ubi vid. Burmann. Hor. Sat. I, 9, 27. ibique Heindorf. Ovid. Met. VII, 444. Tibull. III, 2, 26., ubi vid. Broukh. et Dissen. Prop. II, 24, 33. Catull. LXV, 95. Val. Fl. VII, 203. al. et

Nos, tua progenies, coeli quibus adnuis arcem,
Navibus — infandum! — amissis, unius ob iram
Prodimur atque Italis longe disiungimur oris.
Hic pietatis honos? sic nos in sceptra reponis?

Kirchmann. de fun. III, 8. Raro tantum de dormientibus usurpatur (Varro ap. Senec. Ep. 56. Ovid. Am. I, 4, 53.), nusquam, quantum scio, de secure viventibus. Iahn. conferri iubet Handium ad Stat. Silv. Tom. I. p. 50. (De forma *compostus* cf. supra ad v. 26. adnott.) *Pax placida* legitur etiam VIII, 325., ubi tamen *pax* proprie dicitur. De mortui quiete veteribus non usurpatur, nisi aliis verbis adiectis (ut h. l.), quae ad mortem spectent. Praeterea Wagn. verissime adnotat, hoc defuisse absolutissimae felicitatis imagini, ut Antenor felicem rerum suarum cursum usque ad mortem servarit. Constat enim, a veteribus neminem antea beatum fuisse praedicatum, ita ut placida demum et beata morte felicitas humana omnibus suis numeris et partibus expleri censeretur. (Cf. Brunck. ad Soph. Oed. R. v. 1528.) Sententia igitur haec est: Antenori contigit, ut urbem et sedes locaret, genti nomen daret, pace vitam ageret et hunc felicem rerum suarum statum usque ad mortem retineret; Aeneas contra, cui multo maiora ipsamque adeo deorum vitam pollicitus es, ab Italia, ubi sedes quietae ei sunt promissae, longe arcetur. — 250. „Magno cum artificio se ipsam facit unam ex Troianis, qui iniuriam tulerint: *Nos, tua progenies.*“ *H.* Weickert. (Adnott. in Aen. L. I. II. p. 7.) rectius censet, Virgilium hic sequi vulgarem illum fori Romani morem, ex quo causae patronus mala illa, quae cliens suus passus est, ad se quoque pertinere fingit. (Cf. Weisk. ad Cic. pr. Rosc. Am. §. 7.) *Nos* enim i. q. ego et Aeneas meus. Eadem ratione Sol Aeetae filii causam agit apud Val. Fl. I, 513., quem locum Wund. una cum Soph. Aj. 269. hic comparat. — *coeli quibus adnuis arcem*, quibus (cui) promittis post mortem inter deos relatum iri. — *adnuere*, *κατανεύειν* nutu promittere. Cf. infra IX, 106. X, 115. XII, 187. Hor. Od. IV, 6, 22. Val. Fl. I, 40. Catull. LXIV, 204. Tibull. IV, 1, 133. etc. — 251. *infandum!* hic et Geo. I, 479. interiectionis modo interpositum, ut alibi *indignum* (Hor. Ep. I, 6, 22. Ovid. Met. V, 36. id. Am. I, 6, 1.), *miserum* (Aen. VI, 21.), *malum* (Cic. Verr. II, 1, 20. Phil. X, 9, 18. Ter. Phorm. V, 7, 55. et saepius), *nefas* (Aen. VIII, 688. X, 673. Hor. Od. III, 24, 30.) et similia. Cf. Bentl. ad Hor. Sat. II, 5, 79. Cort. ad Lucan. I, 626. Bach. ad Ovid. Met. V, 37. Obbar. ad Hor. Ep. I, 6, 22. Vol. I. p. 313. et Ruddim. I. p. 320. — „Callide et invidiose illa: *unius ob iram*, sc. Iunonis, et *navibus amissis*, pro navium parte, et *prodimur*, per fraudes perdimur, per insidias Iunonis calamitatibus vexamur.“ *H.* — *Italis longe disiungimur oris*, mari medio aliisque terris interiacentibus. Burm. confert Val. Fl. II, 562. *quamvis longis disiungimur oris.* — 253. *Hic pietatis* (qua Aeneas insignis fuit) *honos? Hic* est hic ipse, non alius, ideoque fere i. q. talis, ut nos: *ist das der Lohn?* Cf. adnott. ad Ecl. VII, 33. et Wagn. Qu. Virg. XX. p. 475. — *honos* i. q. praemium; ut apud Ovid. Met. II, 285. *hunc fertilitatis honorem refers?* Ter. Eun. V, 6, 22. *Hic pro illo tibi munere honos est habitus?* ubi vid. Ruhnk. Verba ipsa *Hic pietatis honos?* leguntur etiam Eleg. ad Liv. v. 133. De forma *honos* cf. adnott. ad Ecl. III, 56. Geo. III, 118. cett. — *Sic nos in sceptra*, in promissum Italiae regnum (vid. adnott. ad Aen. III, 296.), quum Troiano exciderimus, *reponis*, restituis? Cf. Val. Fl. V, 688. (Donec Aeeten) *Graius nepos in regna reponat.* id. VI, 742. *solio reponere fratris.* Silius V, 486. *certabat pulsos per regna reponere reges.* Ceterum Peerlkamp. confert Val. Fl. IV, 7., ubi eadem amara ironia: *Sic Iuno ducem fovet?* — *sceptra* pro regno, insigne pro re ipsa, ut supra v. 78. VII, 422. et IX, 9. — 254—296. „Sequitur nobilissimus locus, in quo sub vaticinii specie

Olli subridens hominum sator atque deorum
Vultu, quo coelum tempestatesque serenat,
Oscula libavit natae; dehinc talia fatur:
Parce metu, Cytherea; manent immota tuorum

---

arte non improbabili explicantur origines Romae, incrementa splendorque imperii Augusti. — 254—256. Aliter haec Virgilius adornavit, quam Homerus sua, quum Thetidi annuentem facit Iovem Il. I, 517 sqq., in quibus Iovis maiestas augustior. At hic placidi, μειλιχίου, Iovis suavis imago.“ *H.* Praeter locum laud. Virgilius etiam Hom. Il. XVI, 53 sqq. ante oculos habuit. Singulari autem arte hic Iovem inducit de omni Romanorum historia breviter exponentem et futuram populi magnitudinem praedicentem, quo simul occasionem sibi parat Augusto ingeniosa ratione adulandi. — 254. Cf. Ennius p. 17. Hessel.: *Olli respondet rex Albai longai.* Antiquiorem Pronominis formam Codd. etiam IV, 105. V, 10. 197. 284. VI, 321. VII, 458. 505. VIII, 94. 594. IX, 740. X, 745. XI, 120. XII, 18. 309 et alibi praebent. Cf. Varro L. L. VI. p. 89. Bip. Prisc. I, 6, 33. p. 553. P. Isidor. Orig. I, 34. Columna ad Ennium p. 50. s. (p. 17. Hessel.) Planck. ad eiusd. Med. p. 78. et quae nos disputavimus in Praef. ad Lucr. p. XVIII. sq. — „*subridens*, μειδιόων. Compara similia XII, 829. In v. 255. Ennium ante oculos fuisse notat Servius: *Iuppiter heic risit: tempestatesque serenae Riserunt omnes risu Iovis omnipotentis.* Sed Ennius, utut oratio horrida est, multo vividius rem expressit: *Ridet Iupiter; et tempestates arrident.*“ *H.* — *Vultu, quo - - serenat.* Sic solent poëtae oculorum vultusque singularem quendam habitum circumscribere. Cf. e. g. Prop. IV, 6, 33. *quali adspexit* (Apollo) *Pelopeium Agamemnona vultu.* Ovid. Met. II, 748. *Adspicit hunc oculis isdem, quibus abdita nuper Viderat Aglauros flavae secreta Minervae.* Deos autem vultu suo vel laeto vel irato in regno suo et pacem restituere et turbas movere, res est satis nota. Cf. supra v. 127. Wund. adnotat, ad *coelum* et *tempestatem* diversam verbi *serenandi* requiri significationem, comparans infra v. 355. Ovid. Met. II, 312. Tib. III, 3, 21. et similia zeugmatis exempla. Ceterum Henry (*Class. Mus.* XIX.) apte comparat imaginem Iovis sereni in lucerna fictili Musei Passer. Tom. I. tab. 33. (T. III. Pisaur. 1739.) repraesentatam cum inscriptione IOVI SERENO SACR. — „*Oscula libare* si pro *dare osculum* accipies, poëticae dictionis genio et carminis dignitati consules. *libare oscula*, (ut XII, 434. *Summaque per galeam delibans oscula*) libando, leviter attingendo, sumere, summo ore carpere.“ *H. Oscula* in hac dicendi formula prima significatione accipiendum videtur, qua idem valet, quod labella (parvum os, στομάτιον); ut *oscula libare* prorsus eadem ratione dictum sit, qua *fluvium, amnem libare* (cf. Ecl. V, 26. IV, 54. Aen. I, 737.); quod etiam apparet ex Phaedri loco IV, 23, 7., ubi musca: *matronarum*, inquit, *delibo oscula.* Illa autem significatione legitur *osculum* e. g. apud Hor. Od. I, 13, 15. Ovid. Met. I, 499. Martial. XI, 92, 7. Petron. 126. alibi. Cf. etiam Schirach. p. 476. et Wakef. ad Lucr. VI, 621. Wagn. conferri iubet Ilgen. ad Cop. p. 57. — „*Natae*, cum energia adiectum, licet *olli* antecesserit, ut revocetur in animum persona, de qua agitur. Ita semper fere Homerus, τῷ δ᾽ — Ἕκτορι et al. — *Parce metu*, parce, noli metuere, φείδεο τοῦ φοβεῖσθαι.“ *H.* Nam *parcere* alicui rei interdum idem est quod abstinere aliqua re, desinere, cessare aliquid facere. Vid. infra II, 534. *Non tamen abstinuit, nec voci iraeque pepercit*, qui locus docet, quomodo haec significatio e primaria prodierit. Sic IX, 656. *bello*, Geo. II, 339. *flatibus*, Liv. VI, 3, 4. *lamentis*, Cic. Planc. 35, 86. *auxilio*, Plaut. Pseud. I, 1, 3. *labori parcere* etc. Cf. etiam Ecl. III, 94. et Geo. II, 339. Ceterum de contracta Dativi forma (*metu*) vid. adnott. ad Ecl. V, 29. — *Cytherea*, *Cythera* et *Cythereis* Venus dicitur, quia ex spuma maris exorta in Cytheram insulam (nunc *Cerigo* dictam) primum egressa est (Hesiod. Theog. 188 sqq.)

Fata tibi; cernes urbem et promissa Lavini
Moenia, sublimemque feres ad sidera coeli
Magnanimum Aenean; neque me sententia vertit.
Hic tibi — fabor enim, quando haec te cura remordet,
Longius et volvens fatorum arcana movebo —

---

ibique antiquissima templa habuit. Herod. I, 105. Paus. III, 23, 1. Hor. Od. I, 4, 5. Ovid. Met. IV, 288. etc. et Iacobitz. ad Lucian. Char. c. 5. Virgilius hac una nominis forma (*Cytherea*) utitur. Vid. infra v. 657. IV, 128. V, 800. VIII, 523. 615. — *manent immota tuorum Fata tibi;* quia Venus v. 237. quaesiverat: *quae te sententia vertit? Manere* verbum proprium de immutabili fato. Sic etiam VII, 314. Val. Fl. IV, 709. *id fati certa nam lege manebat.* II, 572. *Priami sed quis iam vertere regni Fata queat? Manet immotis nox Dorica lustris* etc. — 258. *Lavinî* a nominativo *Lavinium* (vid. ad v. 270.); nam Virgilius quoque, ut omnes fere aureae aetatis poëtae, Genitivum Substantivorum in *ium* et *ius* desinentium non in *ii* sed in *i* terminavit. Vid. adnott. ad Aen. IX, 151. — 258. *urbem et promissa moenia*, h. e. promissam Lavinii urbem. Cf. Wagn. Qu. Virg. XXXIII. p. 545. et quae ad Ecl. II, 8. et alibi adnotavimus. — 259. „*sublimemque feres* cett. Propter v. 250. *coeli quibus adnuis arcem.* Bene addidit *feres*, ut gratius esset, quod per ipsam fieret, ut docet Servius. Recipietur utique olim Aeneas inter deos, Aen. XII, 794. *Indigetem Aenean, scis ipsa, et scire fateris, Deberi coelo, fatisque ad sidera tolli.* Utrumque ex Ennio I. Annal. [p. 34. Hessel.] *Unus erit, quem tu tolles ad caerula coeli Templa.*“ *H.* Aeneam autem, qui, in bello cum Etruscis gesto subito ex hominum conspectu ereptus, Numici fluminis gurgite haustus putabatur, Iovis Indigetis (*Διὸς χθονίου*) nomine vere inter deos relatum esse, narrant Liv. I, 2. et Aur. Vict. de Or. G. R. 14. Cf. etiam Ovid. Met. XIV, 600. Tibull. II, 5, 43 sq. et Dion. Hal. I, 64. — *ad sidera coeli.* Cf. adnott. ad Ecl. V, 51. — „*magnanimus*, quod semel notamus, male de generosa animi indole accipiunt; est *fortis, animosus*, ex *μεγάθυμος*, *μεγαλήτωρ*, quae omnia ad bellicam virtutem referenda.“ *H.* Redit hoc Aeneae epitheton V, 17. et IX, 204. Alibi aliis heroibus, XII, 144. et 878. etiam Iovi tribuitur. — Iam diserte ad illam Veneris quaestionem Iupiter respondet: *neque me sententia vertit.* Ne forte, coll. X, 608. *nec te sententia fallit* et similibus locis, *nec* pro *neque* scriptum malis, vid. Qu. Virg. XXXII, 3. et 7., ubi *nec* fortius et gravius, *neque* mollius et lenius esse, ideoque hoc nostro loco, quo nihil mollius ac lenius cogitari possit, magis convenire docetur. — 261. *Hic* (Aeneas) opponitur *Ascanio*, qui v. 267. commemoratur. Cf. adnott. ad Ecl. III, 5. et Wagn. Qu. Virg. XX, 7. — *tibi* est Dativus ethicus, quem vocant (cf. adnott. ad Ecl. VIII, 6.), cum *bellum geret* coniungendus, quod perspexerunt Wakef. et Wagn., quibus in II. edit. etiam Iahn. adsensus est, postquam prius cum Servio coniunxit *tibi fabor enim* (tibi, non aliis, tibi soli). Sed primum haec oppositio (tibi — non aliis) multo languidior est h. l. altera (fabor — non celabo), ad quam Dativ. obiecti facillime subintelligi potest ex verbis adiectis, *quando haec te cura remordet;* deinde vero iam Wagn. verissime adnotavit, duo vocabula ita posita, ut utrumque spectet ad aliquid oppositum, in ipsis tamen nulla sit inter se oppositio, non solere ita iungi et iuxta poni (ut h. l. *hic* et *tibi* iuxta posita sunt), ne alterius vis per alterum deprimatur. Quare non erat, cur Thiel. ad Servii explicationem reverteretur et post Iahn. plura de Part. *enim* tertio enuntiationis loco posita disputaret. — 262. „Quandoquidem haec cura te mordet, cruciat, rem tibi exponam, et fata altius repetam.“ *H.* — *remordet* pro iterum iterumque mordet, non cessat mordere, usurpatum videtur, ut apud Lucr. III, 837 sqq. *Advenit id, quod eam* (animam) *de rebus saepe futuris*

Bellum ingens geret Italia, populosque ferocis
Contundet, moresque viris et moenia ponet,
Tertia dum Latio regnantem viderit aestas,
Ternaque transierint Rutulis hiberna subactis.

Macerat - - - Praeteritisque male admissis peccata remordent. ibid. IV, 1131. *Aut quom conscius ipse animus se forte remordet.* Iuven. II, 35. *vitia - - - castigata remordent.* Liv. VIII, 4, 3. *Libertatis desiderium remordet animos.* Ceterum conferendae sunt *mordaces sollicitudines* apud Hor. Od. I, 18, 4. et *edaces curae* ap. eund. Od. II, 11, 17. — 262. *Longius et volvens.* Plures Codd. *Longius evolvens;* sed Copula aegre desideratur. Ipsa autem locutio, nisi malis de metaphora cogitare a libro sumpta, qui longius volvitur, evolvitur, ut plura legi possint, quod tamen poëta minus dignum videtur, ita est explicanda, ut Iupiter narrando id efficere cogitetur, ut fata ipsa quasi ante Veneris oculos volvantur. *Volvi* enim verbum proprium esse de fatis, iam supra ad v. 9. et 22. vidimus. Itaque si summam rei spectamus, *longius volvere* idem fere est, quod altius repetentem narrare, quomodo fata volvantur. Cf. etiam III, 102. ibique adnott. Thiel. minus probabiliter coniungit verba *longius movebo.* — *arcana movere*, quasi occlusa aperire et in lucem protrahere. Cf. Schirach. p. 498. Heyn. *movebo* simpliciter per proferam, narrabo, explicat, coll. Bentl. ad Hor. Od. III, 7, 20. (ubi legimus *historias movet.*). Cf. etiam adnott. ad Aen. VII, 641. et X, 163., ubi *cantus movere*, et Ovid. Met. XIV, 20., ubi *carmen movere* legitur. Pauci quidam Codd. et editt. vett. *monebo* vel *docebo*, temere. — 263. *Italia*, pro in Italia, more Graecorum. Cf. Ramsh. §. 147. not. 2. b. p. 451. — *populos feroces*, Rutulos et Etruscos, *contundet*, superabit, vincet, ferociam eorum frangens. Cf. Liv. XXVII, 12. *adhortatus milites* (Hannibal), *ut memores Trasimeni Cannarumque contunderent ferociam hostis.* eiusd. XL, 52, 6., ubi de *contusa Antiochi regis classe* sermo est. Similiter Hor. Od. III, 6, 10. *impetus*, ibid. IV, 3, 8. *regum minas*, et Cic. Rep. I, 1, 1. *bellum contundere* dixerunt, et Cic. Phil. XIII, 13. coniungit *contundere* et *frangere*. *Ferocia* autem militum in laude est. Cf. Sall. Cat. 11. Iug. 102. Liv. III, 27. Tac. Hist. II, 76. a Gossravio laud. — 264—266. „*moresque viris et moenia ponet*, urbem condet Lavinium, et novum imperium fundabit legibus (*mores ponet*) per illud triennium, quo regnum tenebit.“ *H. Mores* pro legibus etiam VI, 853. et VIII, 316. legitur; *ponere* autem tam *moenibus* quam *moribus*, i. e. legibus, convenire, Burm. docere studet locis Lucani II, 12. (*sive nil positum est*) et Aen. X, 623. qui tamen non prorsus eiusdem sunt generis. Aptius conferri poterant Prop. IV, 9, 64. *iura ponere* et Graecorum *νομοθετεῖν*. Wagn. tamen zeugma statuendum et *dabit* ad *mores* supplendum esse censet. *Imponere mores* etiam infra VI, 853. legitur. *Moenia*, *urbes ponere* pro condere, satis tritum. Cf. Cerda ad Aen. VIII, 52. Heins. et Burm. ad Ovid. Met. III, 13. et Ruhnk. ad Vellei. I, 2. — 265 sqq. Aeneas per triennium regnabit, per triginta annos Ascanius, per trecentos Albani reges; Romae autem imperium erit infinitum. — *Tertia dum* cett., h. e. *donec.* Animadvertas autem Partic. *dum* cum Futuro exacto coniunctam et cf. Hand. Tursell. II. p. 304. — *aestas.* Vid. adnott. ad Geo. III, 190. — *terna hiberna*, scil. tempora, h. e. tres hiemes; *terna* pro tribus. Cf. adnott. ad Ecl. VIII, 73. — *Rutulis subactis*, Turno victo ac caeso. Noli vero *Rutulis subactis* pro Ablativis absol. habere; est potius tertius Casus cum *transierint* coniungendus et Graecorum more usurpatus pro: post Rutulos subactos. Cf. Demosth. in Mid. c. 24. *μαρτυροῦμεν ἤδη τῇ κρίσει ἐκείνῃ διαγεγονότα ἔτη ὀκτώ* et Thucyd. I, 3. med., quos locos Wunderl. laudat, et Buttmann. ad eand. in Mid. orat. p. 169. Ceterum Rau in Sched. p. 35 sq. vv. 265. et 266. levibus de causis suspectos habet. —

At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo
Additur, — Ilus erat, dum res stetit Ilia regno —
Triginta magnos volvendis mensibus orbis

---

267. *At puer Ascanius.* Vid. supra ad v. 261. De Part. *at* transitioni inserviente, „ubi ad aliam vel rem, vel personam, vel tempus (alii oppositum) oratio confertur,“ cf. Wagn. Qu. Virg. XXXVII, 2, a., qui Aen. I, 305. 689 sqq. IV, 156. 296. 393. 642. V, 178. 188. 210. 258. VI, 9, 232. VII, 500. 511. 774. 789. multosque alios locos congessit. — *cui - cognomen Iulo.* Burm. commemorat lectionem *Iulus;* sed *Iulo* praeter Codd. nobis cognitos defendit etiam Rufin. de Schem. Lex. p. 33. ap. Burm. Cf. Gronov. ad Liv. I, 1. extr. Ruddim. II. p. 125 sq. Ramsh. §. 116. not. alii, imprimis autem Beneck. ad Iustin. XIII, 7, 1. Iam Servius docet: „Dicimus et *nomen mihi est Cicero* et *Ciceronis* et *Ciceroni.* Melius tamen Dativo.“ Ceterum *Iulus* hic ex Graecorum ratione est nomen trisyllabum, apud Hor. Od. IV, 2, 2. et alibi Latina pronuntiatione bisyllabum. — 268. Heyn. (cui nuper adsensum esse Peerlkampium non miraberis) hunc versum subditicium esse singulari Excursu (VIII. ad h. l.) ostendere studuit, secutus in hac re Virum doct. Britann. in Miscell. Obss. Vol. I. p. 5. et 82., atque etiam Gossr. minus aptum et talem censet, quem Virgilius haud dubie emendaturus fuisset. Tuentur autem eum Codd. omnes, Servius et Auctor libelli de progenie Aug. ab Heynio ipso laud. (qui v. 267. et 268. recitat); tuetur etiam Homeri auctoritas, Il. VI, 402 sq. *τὸν ῥ᾽ Ἕκτωρ καλέεσκε Σκαμάνδριον, αὐτὰρ οἱ ἄλλοι Ἀστυάνακτ᾽· οἶος γὰρ ἐρύετο Ἴλιον Ἕκτωρ,* quem vix dubitare possumus quin poëta ante oculos habuerit; tuetur denique ipsius loci ratio, quum iam illud *nunc* tale additamentum exspectari iubeat et causa aliqua, unde ipsum Iuli cognomen Ascanio venerit, vix reticeri potuerit; quibus causis permoti cum Iahnio (supra ad v. 109.) et Wagn. asteriscos ab Heynio adpictos sustulimus. Similem autem nominis alicuius explicationem et etymologiam apud Virgilium haud raro deprehendimus. Vid. Aen. I, 288. III, 334. VII, 411. VIII, 271. 331. 338. 343. etc. Ceterum Ascanium antea Iulum appellatum fuisse, non nisi Romanorum scriptorum est commentum, in imperatorum gratiam effictum. Ascanii quidem nomen in fuga demum ipsi inditum, prius vero *Euryleonem* vocatum fuisse, refert Dionys. I, 65. Cf. Heynii Exc. XVII. ad l. II. et Ovid. Met XIV, 609., qui haud dubie Virgilii locum ante oculos habuit. — *Res stetit Ilia regno* poëtice dictum pro: *res stetit* (i. e. incolumis mansit) *Ilio regno* (dum regnum Ilium incolume fuit), s. res Iliensium incolumes fuere. Verbum enim *standi* h. l., ut saepe, i. q. incolumem esse. Cf. Geo. IV, 208. Aen. II, 56. et imprimis II, 88. *Dum stabat regno incolumis.* Admodum similis etiam Livii locus I, 3.: *Nondum maturus imperio Ascanius, Aeneae filius, fuit: tamen id imperium ei ad puberem aetatem incolume mansit. Tantisper tutela muliebri — tanta indoles in Lavinia erat — res Latina et regnum avitum paternumque puero stetit.* — 269—271. „Trigesimo regni anno Ascanius Albam Longam condidisse, sedemque regni a Lavinio in novam urbem transtulisse traditur. [Cf. Cato ap. Serv. ad h. l. Varro R. R. II, 4, 18. et Dion. Hal. III, 34.] Quem si verbis sensum inesse voluit, antique locutus est poëta pro: Ascanius XXX annos imperio explebit, *quum* regnum transferet. Si tamen ad communem grammaticam rationem verba accipis, nihil definit poëta, sed Ascanium XXX annos esse regnaturum, et in hoc regni tempore urbem novam conditurum ait. Sed prius cum poëtae rationibus convenit; cf. inf. VIII, 42. 47. 48. — *orbes*, annos, *magnos*, longos, ut alibi, epitheto ex natura anni deprompto, quatenus plurium mensium spatia comprehendit. [Cf. Aen. III, 284. etc.] Argutatur Macrob. in Somn. Scip. II, 11. et Serv. cum aliis interpretibus in h. v.“ *II. — volvendis mensibus.* Participium Futuri Pas-

Imperio explebit, regnumque ab sede Lavini
Transferet, et Longam multa vi muniet Albam.
Hic iam ter centum totos regnabitur annos
Gente sub Hectorea, donec regina sacerdos
Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem.

---

sivi ut Participium Praesentis Passivi usurpatum legimus etiam IX, 7. *volvenda dies*, i. e. se volvens; quocum cf. supra v. 234. Wagn. Qu. Virg. XXIX, 4., qui huc etiam refert Aen. I, 494., ubi vid. adnott., Schmidt *über den Infin.* p. 62. et Goerenz. ad Cic. Acad. II, 43, 133. — 270. *a b s e d e.* Sic Heins. ex Med. Rom. aliisque libris melioribus. Cf. Cort. ad Lucan. I, 482. Hand. Turs. I. p. 5 sq. et adnott. ad Geo. I, 171. De genitivo *L a v i n i* a voc. *sedis* pendente Weickert. l. l. conferri iubet III, 295. VII, 697. 714. VIII, 231. X, 68 sq. Suet. Octav. c. 94. Ramsh. p. 167. ed. I. [§. 106. b. p. 313 sq. ed. 2.] Beier. ad Cic. Off. II, 5, 16. p. 35. Matth. ad Cic. Cat. II, 24. alios. Vide etiam supra ad v. 247. *Lavini* autem non a Nomin. *Lavinum* descendit, sed contractum est ex *Lavinii.* (Vid. adnott. ad Ecl. I, 33. et Aen. IX, 151.) Veram enim huius nominis formam *Lavinium* fuisse, satis probatur per nomen gentile *Laviniensis* et *Lavinius;* a *Lavino* si duceretur, Wagnero auctore, vel *Lavinias*, vel *Lavinensis*, vel etiam *Lavininus* formandum esset. Vid. etiam adnott. ad v. 9. et 258. Erat autem *Lavinium* oppidum Latii maritimum, ab Aenea conditum et in coniugis honorem ita appellatum, unde Ascanius coloniam Albam Longam deduxit, quae regum sedes mansit usque ad Romuli tempora. Cf. de eo liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 715. — *m u n i e t,* exstruet et moenibus cinget (cf. supra v. 7.), *m u l t a v i,* magnis opibus, magno hominum rerumque apparatu. — 271. *L o n g a m A l b a m.* Wagn. hic *longam Albam*, VI, 766. vero *Longam Albam*, cuius variationis nulla apparet causa idonea. Ceterum etiam a pedestris orationis scriptoribus interdum cognomen ita praemitti ipsi nomini, docet Livii exemplum I, 3. De ipsa urbe vid. librum meum modo comm. p. 717. — 272. Per CCC annos reges e Troiana stirpe Albae Longae esse regnaturos ait. — *i a m* de eo, quod nondum est, sed suo tempore certe fiet, ideoque confidenter exspectari potest (ut nos: *es wird schon werden*, *er wird schon kommen* etc.). Cf. Aen. IV, 566. VI, 676. VIII, 42. XI, 708. Tibull. II, 5, 56. *hic magnae iam locus urbis erit*, qui locus omnino cum nostro conferendus, etc. Cf. Schwab. ad Phaedr. V, 2, 6. Wagn. Qu. Virg. XXIV, 5. et Hand. Turs. III. p. 125. — *t e r c e n t u m.* Vid. adnott. ad v. 71. — „*r e g n a b i t u r g e n t e s u b H e c t o r e a*, regnum tenebitur a regibus Troianae stirpis. Cf. XII, 826. *Sit Latium; sint Albani per saecula reges* etc. — *G e n s H e c t o r e a* est Troiana simpl., ut V, 190. *Hectorei socii.* Ex Troiana saltem stirpe, si non omnes ex Aeneae prosapia, oriundi fuerunt reges, qui Albae Longae imperarunt.“ *H.* De ipsa re cf. etiam infra VIII, 42 sqq. et Iustin. XLIII, 1. extr. — *R e g i n a* autem *s a c e r d o s* eadem ratione dictum, qua Sall. Iug. 12. (ubi vid. Fabri et Dietsch.) *mulier ancilla* et similia. Cf. etiam supra v. 21. et adnott. ad Ecl. VIII, 13. Geo. II, 145. Aen. III, 324. etc. — 274. „*I l i a* poëtis dicta, ab Ilio, quasi Troiana stirpe oriunda, Rhea Silvia, *s a c e r d o s,* Virgo Vestalis, *r e g i n a*, h. e. regio sanguine orta, ut *βασίλισσα* [vid. adnott. ad IX, 223.], *M a r t e g r a v i s,* e Marte gravida, gemellos uno partu edet.“ *H.* Rheam Silviam, quae etiam Horatio Od. III, 9, 8. IV, 8, 22. Ovidio Fast. II, 598. aliisque ob originem Troianam *Ilia* vocatur, Numitoris, regis Albani, filiam fuisse, quam Amulius avunculus Vestalem esse voluerit, ne umquam stirps Numitoris propagaretur, satis constat. Ex quorundam narratione Rhea Silvia post Romuli Remique partum in Tiberim praecipitata uxor dei fluminis facta est (cf. Hor. Od. I, 2, 17. et Conon. Narr. 48.); alii vero eam in carcerem coniectam et a filiis liberatam esse narrant. (Dion. Hal. I, 10.) Ceterum

Inde lupae fulvo nutricis tegmine laetus
Romulus excipiet gentem, et Mavortia condet
Moenia, Romanosque suo de nomine dicet.
His ego nec metas rerum nec tempora pono:
Imperium sine fine dedi. Quin aspera Iuno,
Quae mare nunc terrasque metu coelumque fatigat,

---

gravis pro gravidus legitur etiam ap. Ovid. Fast. II, 615. *iacet illa* (Rhea Sylvia) *gravis* (e Marte), III, 22. Met. IX, 638. Plin. H. N. IX, 6, 5, et alibi; quare etiam tropice Aen. VI, 516. de equo Troiano: *armatum peditem gravis attulit alvo*, Liv. XXVIII, 15., *nubes graves imbre* etc. — 275—277. „Romulus Romam condet. Ut *lupam nutricem* attingeret, Romulum antiquorum heroum more pro casside lupae exuvias seu lupinam pellem gessisse narrat. *Et galea hirsuta comta lupina coma* Propert. IV, 10, 20. de Romulo.“ *H.* Cf. de hoc more Aen. V, 37. VII, 688. VIII, 553. IX, 306. XI, 679. Silius II, 156. etc. — *laetus tegmine* (i. e. exuviis) *lupae* Heynio et Thielio nihil aliud est, quam utens, ornatus. Nescio tamen, an rectius explices: in gratam laetamque lupae nutricis memoriam pelle eius indui solitus; quamquam me non fugit, alibi eiusmodi epitheta, velut *laetus*, *gaudens*, *tutus* etc., nihil fere aliud significare, quam *habens*, *gestans*, *utens*. Cf. e. g. infra v. 696. II, 417. etc. Simillimus est Ovidii locus Met. I, 475. *silvarum latebris captivarumque ferarum Exuviis laetus.* — *Romulus excipiet gentem.* Heynius, de gente regia cogitans antea commemorata, minus recte explicat: „succedet in regno Albano Romulus.“ Immo *gentem* h. l. idem, quod populum. Non tamen *excipere* hic simpliciter pro „regendum accipere“ positum, sed, quod Thiel. bene perspexit, ad asylum referendum videtur, quod Romulus Romae aperuit; non enim Albae regnavit Romulus, sed Romae, quam condidit; quare etiam adiunguntur verba *et Mavortia condet moenia.* Gossr. minus recte, ut mihi quidem videtur: *excipiet gentem* quasi filum omissum, quem iterum nendo extendat, coll. Liv. IX, 33. *Q. Fabius bellum ad Sutrium excepit.* Peerlkamp. temere coni. *excipiens* (quod pro veniens positum accipit) *gentem et M. condet moenia.* — „*Moenia Mavortia*, Roma a Martis filio condita; ut saepe al. Sunt haec omnia, vaticiniorum et oraculorum more, per ambages ac pleniore ore exposita, quam in oratione Iovis ad filiam exspectari poterat.“ *H.* — 278. 279. Sensus est: Romanorum imperium nec locorum nec temporum finibus circumscribo. *Rerum metas*, h. e. terminos imperii. Cf. IV, 472. X, 472. XII, 456. etc. imprimisque Sil. VII, 478. *Hic regna, et nullae regnis per secula metae.* — *pono* - - *dedi;* rectissime, asyndeton enim sic est explicandum: Non *pono* imperio Romano terminos neque loci neque temporis ratione habita; nam iis *dedi*, constitui, *imperium sine fine* mansurum, infinitum. *Aeternam urbem* Tibulli II, 5, 23. (ubi vid. interpp.) et aliorum significat. Ceterum hunc locum respicit Sulpit. Sat. v. 33. *Aut frustra uxori mendaxque Diespiter olim Imperium sine fine dedi, dixisse probatur.* — 280 sqq. „Ipsa Iuno aliquando studio Romanorum tenebitur. Fuit enim cum Iove et Minerva rerum Romanarum tutela. — *Iuno fatigat metu*, h. e. terroribus, *mare*, *terras*, *coelum.* Verearis fortasse, ne turgere videatur oratio; sed subest sententia: Iunonem omnia nunc miscere, ut Troianos perdat. Inf. IX, 400. *Proinde omnia magno Ne cessa turbare metu;* ut VII, 301. *Absumptae in Teucros vires coelique marisque.*“ *H.* — *fatigare* est vexare, requiescere non sinere, ut VII, 582. *Martem fatigare*, VIII, 94. *remigio noctemque diemque fatigare*, Ovid. Met. I, 573. *locum sonitu fatigare* et similia. Cf. Thiel. ad h. l. et adnott. ad VIII, 94. — *metus* autem sensu activo (quem non ipsi habemus, sed aliis incutimus) legitur etiam XI, 400. Sall. Cat. 9.

Consilia in melius referet, mecumque fovebit
Romanos, rerum dominos, gentemque togatam.
Sic placitum. Veniet lustris labentibus aetas,
Cum domus Assaraci Phthiam clarasque Mycenas
Servitio premet ac victis dominabitur Argis,

51, 30. Iug. 18, 25. Caes. B. Gall. V, 6. alibi. — *aspera Iuno*, ut apud Prop. IV, 9, 71. et al. Cf. adnot. ad v. 14. huius libri. Pro *Quae mare nunc terrasque* plures Codd. praebent *Quae mare, quae terrasque;* sed, quamvis Copula adiecta utcunque defendi possit, Particula tamen *nunc* propter oppositum Futurum *referet* carere non possumus, quod iam Wagn. verissime aduotavit. — 281. *Consilia in melius referet*, animo mutato in rectam viam, a qua declinavit, revertetur et in meliorem partem consulet. Heyn. comparat infra XI, 425. *Multa dies - - Retulit* (mutavit) *in melius*, et Wund. Tac. Ann. I, 33. f. *animum in bonum vertere.* — Praepositionem autem *in* Adiectivis adiectam efficere notionem Adverbii modum exprimentis, satis notum. Sic *in melius* legitur etiam apud Celsum II, 2. (ubi opponitur *in peius*); contra *in peius* etiam Quinct. Inst. I, 3, 1.; *in deterius* Tac. Ann. XIV, 43.; *in maius* Sall. Iug. 73, 5. Tac. Hist. III, 7. Cf. Cort. ad Plin. Epist. III, 11, 1. Kritz. ad Sall. l. l. Walch. ad Tac. Agr. p. 305. et quos laudat Hand. in Tursell. III. p. 330 sqq. — 282. „Augusto usurpatum hunc versum, ex Suet. Octav. 40. notum. Versus dignitatem in prima parte facile percipias; at post *Romanos rerum dominos* annon languet *gentemque togatam*, h. e. a vestimenti genere designatam? Quis nunc simile quid ferret in Gallis, Anglis designandis? Scilicet Romanos *belli pacisque artibus claros* memorat poëta: *Romanos, rerum dominos*, h. e. orbis terrarum imperatores [cf. Hor. Od. IV, 14, 49. Ovid. Fast. I, 515 sqq. II, 136 sqq. Prop. IV, 6, 10. Cic. pr. Planc. 4. etc.]; an hoc sine armis? sine bellica virtute? Iam *gentemque togatam* intelligas spectare ad togae, h. e. pacis artes ac virtutes. Et cogitandum, maiorem dignitatem in toga olim fuisse, quam nunc in ullo vestimenti genere.“ *H.* Nemini enim praeter civem Romanum toga uti licuit. Quid quod adeo exsulibus eius usus erat interdictus? Cf. Plin. Ep. IV, 11. *Carent togae iure, quibus aqua et igni interdictum est.* Quare non mirum Horatium Od. III, 5, 10. scribere: *Anciliorum et nominis et togae oblitus*, quem locum Florus IV, 11. sic imitatur: *Antonius patriae, togae, fascium oblitus*, a Cicerone autem pr. Rab. Posth. 10, 27., Sallustio Iug. 21, 2. aliisque Romanos κατ' ἐξοχήν *togatos* appellari. Cf. omnino Heind. ad Hor. Sat. I, 3, 31. et Obbar. ad eiusd. Ep. I, 1, 96. — 283. *Sic placidum:* sic a fato est constitutum; quod alibi *sic visum*, οὕτως δέδοκται. Cf. Heind. ad Hor. Sat. II, 6, 22. Plures Codd. addunt *est;* sed in talibus, *visum*, *placitum*, *licitum*, *datum* etc., Verbi substantivi omissionem, vel praegressa Coniunctione, sollemnem esse, docet Wagn. Qu. Virg. XV, 9. coll. Aen. II, 488. 624. IX, 135. III, 2. X, 106. — 283—285. „Splendide Romanorum bella cum Graecis et Achaiam in provinciam pop. Rom. redactam designat.“ *H.* — *lustris*, doctius quam annis, quia, quum *lustrum* plurium annorum spatium complectatur, sic temporis olim, post plura saecula, futuri notio melius exprimitur. — *domus Assaraci*, Romani a Troianis oriundi. Assaracus enim, Trois filius, est proavus Aeneae. Cf. Hom. Il. XX, 230—241. Apollod. III, 12, 2. et Conon c. 12. „Graecia praeclare per *Phthiam*, utpote Achillis patriam, et *Mycenas*, Agamemnonis sedem, declarata, nec non per *Argos*, quos tum Diomedes tenebat (Il. II, 559 sqq.): erat tamen haec urbs tantae tum dignitatis, ut apud Homerum tota Graecia per *Argos*, et totus exercitus *Argivorum* nomine insigniretur. Inf. VI, 839. *Eruet ille Argos, Agamemnoniasque Mycenas.* Gravissima vocabula etiam ista: *Servi-*

Nascetur pulchra Troianus origine Caesar,
Imperium oceano, famam qui terminet astris,
Iulius, a magno demissum nomen Iulo.
Hunc tu olim coelo, spoliis Orientis onustum,
Accipies secura; vocabitur hic quoque votis.
Aspera tum positis mitescent saecula bellis;

---

tio premet - - dominabitur." *H.* Cf. de his locis libri mei *Handb. d. alt. Geogr.* Vol. III. et de *Phthia* quidem, Thessaliae regione, p. 889., de *Mycenis* (quarum memorabiles reliquiae apud vicum *Kharvati* reperiuntur) p. 998. et de *Argis* (quae etiamnum *Argo* vocatur) p. 999. Ceterum de totius loci forma et compositione (*Veniet - - Cum - - premet - - dominabitur*) cf. adnott. ad Geo. I, 493. — *servitio premet* fortius, quam supra v. 54. *imperio premere:* quare etiam *dominabitur* adiectum. — 286 sqq. „Ad Augustum referas haud dubie verius, quam ad Iulium Caesarem cum Servio, Cerda et aliis ap. Burm. Nam nec terrarum imperium v. 287. facile Caesari tribuitur, neque is *spoliis Orientis onustus*, neque ab eo pax restituta v. 290. Contra de Augusto illa ubique obvia. Vid. impr. Aen. VI, 793 sq. Is vocatus *Iulius Caesar*, iure adoptionis; *nomen Iulii* autem quum esset *demissum* [ortum: cf. adnott. ad Geo. III, 35. et Hor. Sat. II, 5, 63. *ab alto Demissum genus Aeneae*] *a magno Iulo*, h. e. nomen, quod ad eum, adoptione in gentem *Iuliam* assumptum, venit, *Troianus* inde appellatur." *H.* Peerlkamp. praeter necessitatem pro *Iulius a* coni. *Iulia stirps.* — *pulchra origine*, i. e. clara, egregia, nihil amplius. Sunt enim, qui de Venere, huius gentis matre, temere cogitent. — 287. *Imperium oceano - - terminet*, totum orbem terrarum imperio suo subiiciet. Cf. infra VI, 795 sqq., ubi idem multo magnificentius profertur. Similes sententiae non solum apud poëtas, verum etiam apud pedestres scriptores Romanorum haud rarae. Cf. v. c. Cic. Cat. III, 11, 26. IV, 10, 21. pr. Arch. 10, 23. etc. — *famam terminet astris.* Cf. infra v. 379. *fama super aethera notus.* Ecl. V, 43. *usque ad sidera notus.* Hor. Od. I, 1. extr. Prop. I, 9, 17. etc. — 288. *Iulius - - nomen.* Eandem appositionem habemus infra III, 19. — *demissum*, deductum; nomen, quod ab Iulo, qui gentis Iuliae auctor habebatur, ad eum devenit. Cf. Geo. III, 35. *demissaeque ab Iove gentis nomina.* Hor. Sat. II, 5, 63. *ab alto demissum genus Aenea.* Tac. Ann. XII, 58. *Nero Romanum Troia demissum et Iuliae stirpis auctorem Aeneam - - exsecutus.* Noli varia pronuntiandi ratione in eodem versu obvia offendi: *Iulius - - Iūlo;* nam vel optimi Romanorum poëtae in nominibus ab litera *i* incipientibus eam haud raro tamquam consonantem proferre solent. (Cf. Weichert. de Lucii Varii et Cassii Parm. vita et carmm. Grimae 1836. p. 344.) Quod etiam in mediis vocabulis per synizesin fieri, supra ad v. 2. vidimus. Sic apud Catull. LXIV, 37. uno eodemque versu legimus *Pharsaljam coeunt, Pharsalia tecta frequentant.* (Cf. Corn. Mülleri Spicileg. animadvv. in Catulli Carm. in nupt. Pel. et Thet. Hamb. 1836. p. 12 sq.) — 289. *spoliis Orjentis onustum*, quemadmodum Claud. IV. Cons. Hon. 653. *Arcadius captae spoliis Babylonis onustus.* Temporum autem ratio iubet de ea expeditione cogitari, quae a. u. 724. ab Aegypto per Syriam et Asiam minorem facta est, cuiusque mentio etiam Aen. VIII, 685. iniicitur. De bello Parthico a. 734. suscepto (ad quod Heyn. et alii haec verba referunt) prioribus Aeneidos libris nondum sermo esse potest. Vid. Comment. de vita carminibusque Virg. p. XXII. Nec minus, quae Burm. ad h. l. disputat, ut conferas suadeo. — *Accipies*, in coelo. — *secura*, nemine intercedente, Iunone placata. — *Vocabitur votis*, honores divinos accipiet. Cf. Geo. I, 42. De ipsa autem re cf. Iahn. ad Ovid. Trist. I, 1. 20. et adnott. ad Ecl. I, 6. — 291. „Ad Ianum clausum a. U. C. 725.,

Cana Fides et Vesta, Remo cum fratre Quirinus
Iura dabunt; dirae ferro et compagibus artis
Claudentur Belli portae; Furor impius intus

---

et pacem per terrarum orbem restitutam recte refertur. [Cf. Suet. Octav. c. 22. Hor. Od. V, 15, 8 sq. etc.] Nec tamen hinc probare aliquis suscipiat, hoc ipso anno primum Aeneidis librum esse scriptum. [Cf. Diss. de vita et carmm. Virg. p. XXII.] — *saecula aspera mitescent*, tempus illud erit pacatum, finitis bellis. Tribuitur tempori, quod hominum est." *H.* Cf. adnott. ad Geo. I, 468. et II, 295. — *positis bellis.* Quum *arma ponere*, *deponere* saepissime dicatur, veteres haec verba interdum etiam ad bellum transferunt. Sic infra VIII, 639. et Claud. Laud. Ser. 204. *posito certamine.* Ovid. Met. VIII, 47. *poterat deponere bellum.* ibid. XIV, 571. *deponendique pudore Bella gerunt* (ubi ad *deponendi* rectius fortasse *bella*, quam *arma* suppleas) etc. — 292—296. „Fidem ait, religiones patrias et concordiam, exstinctis bellis et discordiis, remp. esse temperaturas. — *Fides cana*, prisca, antiqua, qualis maiorum fuit." *H.* Eadem de causa Aen. V, 744. *Vesta* nominatur *cana*, et *Veritas* a Varrone apud Nonium IV, 25. Cf. etiam Hor. Carm. saec. 57. *Iam Fides et Pax et Honor Pudorque priscus* et Martial. I, 16, 2. *si quid longa fides canaque iura valent.* Minus recte Schirach. p. 352. (Acronem secutus) hoc epitheton intelligere videtur, cui *cana* idem est quod *alba:* „nam Fides, inquit, albo velata panno incedit. Hor. Od. I, 35, 22. *et albo Fides velata panno.*" Fides autem Romae colebatur in templis a Numa Pompilio (Dion. Hal. II. extr.) et ab Attilio Calatino (Cic. N. D. II, 23.) exstructis. — *Vesta*, Ἑστία, Saturni et Rheae filia, custos domorum et civitatum (concordiae, pacis, securitatis publicae), patria erat Romanorum dea, cuius cultum antiquissimum Numa Lavinio Romam transtulit. (Dion. Hal. II, 8. Liv. I, 20. Ovid. Fast. VI, 269. alii.) — „Cum his *Romulus* et *Remus* *iura dabunt*, imperio Romano praeerunt, rem Romanam tuebuntur; redibit res ad pristinam illam temporum sanctitatem et integritatem, quae erat ante parricidium Remi a Romulo commissum." *H.* Hunc locum Bach. ad Ovid. Met. I, 217. temere adiungit iis, in quibus duo Nomina per Praepos. *cum* coniuncta sequatur Pluralis Verbi numerus (qua de re conferendi Viri docti, quos Kritz. ad Sall. Cat. 43, 1. laudavit); neglexit enim Vir doctiss., verbum *dabunt* etiam ad *Fidem* et *Vestam* esse referendum. Neque id omnino verum est, quod Bach. ibid. docet, in eiusmodi locis, qualis hic est, vel Hor. Sat. I, 10, 85. *Te, Messala, tuo cum fratre* et similibus, *cum* prorsus idem esse, quod *et;* immo ei nomini, cui alterum per *cum* adiungitur, plerumque priores partes deferuntur. (Cf. omnino Heindorf. ad Hor. l. l. Ruhnk. ad Ter. Eun. II, 2, 10. Obbar. ad Hor. Ep. I, 6, 18. Vol. I. p. 311. et Handii Turs. II. p. 138.) Probe autem animadvertendum, hic quidem, ubi salva Romuli gloria fieri posset, Remi quoque mentionem fecisse poëtam, supra vero v. 276., ubi nisi Romuli scelere commemorato fieri non potuisset, prorsus eum siluisse. Ceterum vix tanti est, ut Peerlkampii temerariam afferam coniecturam *Numa cum vate Quiriti I. d.*, quam multis verbis probare studet. — 293. *ferro et compagibus*, ἓν διὰ δυοῖν. Vid. ad Ecl. II, 8. VIII, 95. Geo. I, 335. Ceterum cum Henrico (*Class. Mus.* XIX.), qui comparat Plin. H. N. V, 4. *sinus vadoso mari dirus*, coniungo verba *dirae ferro et compagibus artis*, ut portae ea ipsa de causa dirae dicantur, quod magna ferri massa compactae sunt, non *claudentur ferro et compagibus.* — *artis*, non *arctis* scribendum esse, iam satis constat. Vid. Broukh. ad Tibull. I, 5, 53. Drakenb. ad Sil. VII, 280. Nolten. Lex. antib. p. 25. Kritz ad Sall. Iug. 52, 6. Obbar. ad Hor. Ep. I, 5, 29. Vol. I. p. 247. Iani ad Hor. Od. I, 38, 7. Grotefend. Gr. Lat. II. p. 199. (§. 183.) Schneider. Gr. Lat. I, 2. p. 449. — „*Bellum*, ὁ Πόλεμος, h. l. dei personam sustinet: ut [infra VI, 279. Hor. Sat.

Saeva sedens super arma et centum vinctus aënis
Post tergum nodis fremet horridus ore cruento.
Haec ait, et Maia genitum demittit ab alto,
Ut terrae, utque novae pateant Carthaginis arces
Hospitio Teucris, ne fati nescia Dido
Finibus arceret. Volat ille per aëra magnum
Remigio alarum, ac Libyae citus adstitit oris.

I, 4, 61. et] ap. Plin. XXXV, 36, 16. — *Belli portae;* respicit Iani templum (cf. Aen. VII, 697 sqq. et Liv. I, 19.), quod, pace restituta, clausum quasi pro carcere et custodia Belli, quod *Furor* declarat, esse videtur." *H. Belli fores* et *portam* item Val. Fl. III, 60. et 353. dixit, qui V, 308. etiam *Sanguinei magna ostia belli* commemorat. Praeiverat Maroni Ennius ap. Hor. Serm. I, 4, 60. *postquam Discordia tetra Belli ferratos postes portasque refregit.* Cf. Heynii Excurs. IX. ad h. l. — *Furor.* „Virgilius, ut rem variaret, Furorem cum Bello Iani templo inclusit. *Furor* enim inter Martis comites apud Stat. Theb. III, 424. Apud eundem VII, 52. in regia Martis habitat Furor." *Wund.* De Furore autem pro numine a veteribus habito cf. etiam Petron. c. 124. Heumann. Poecil. T. II. l. IV. c. 3. et Heynii Excurs. modo laud. Fortasse huc etiam trahendi infra v. 348., supra v. 350. et similes loci. — *Impius* autem dicitur ob bella civilia, quae proprie impia. — 295. *aënis nodis*, catenis. Putant autem, Virgilium hic spectasse Apellis picturam, ab Augusto in foro dicatam, in qua Bellum, forma humana indutum, restrictis post tergum manibus Alexandri triumphantis currui innctum conspiciebatur. Cf. Plin. H. N. XXXV, 36, 16. Ceterum imitantur h. l. Manil. I, 921. *iam bella quiescant, atque adamanteis Discordia vincta catenis Aeternos habeat frenos in carcere clausa.* Ovid. Fast. I, 702. *religata catenis Iampridem nostro sub pede Bella iacent*, et Calpurn. I, 46. *dabit impia vinctas Post tergum Bellona manus.* — *horridus*, Rau in Sched. p. 37. praeter necessitatem coniecit *irritus* coll. infra V, 442. — 297—304. „Observa, quam succincta in sqq. narratio sit. Bene autem deorum ministerium interponitur in hospitio Troianis parando, ne res miraculo careat." *H.* — *Haec ait* post *talia fatur* v. 256. iteratum. Cf. adnott. ad Geo. IV, 499. — *Maia genitum*, Mercurium, quem illa Atlantis filia ex Iove peperit in Cyllene, Arcadiae monte. (Hesiod. Theog. 938. Paus. VIII, 17.) Cf. infra VIII, 138. — *demittit, ut pateant - - ne arceret:* consecutio temporum variata; nam Praesens historicum et Praesentis et Imperfecti Coniunctivus excipere solet, etiam apud historicos. Cf. Matth. ad Cic. Rosc. Am. 9, 25. Kritz. ad Sall. Cat. 33, 1. et 41, 5. Beneck. ad Iustin. II, 11, 11. Kühner. ad Cic. Tusc. V, 33, 96. Daehn. ad Nep. Milt. 4, 4. Vir doct. in Seebodii Bibl. crit. a. 1821. I. p. 176. Ruddim. II. p. 381. ibique Stallb. alii. Iahn. ad Aen. VI, 754. non male de h. l. sic disputat: „Verbis *demittit, ut pateant* poëta quodammodo Iovis ipsius verba repraesentat, quasi ille dixerit: demitto te, ut arces pateant, sed verbis *ne arceret* ad narrationem redit et ipse refert, Mercurium a Iove eam ob causam demissum esse, ne Dido Aenean finibus arceret." Equidem cum Thielio, qui apte confert locum simillimum Plaut. Mil. Glor. II, 1, 52. *Dedi* (*tabellas*) *mercatori, qui ad illum deferat meum herum - - ut is veniret*, verbis *ut - - pateant* proximum missionis consilium et finem inesse censeo, ceteris autem *ne - - arceret* secundariam modo sententiam, Iovis scilicet cogitationem aliquam cum illo consilio tamquam internam causam coniunctam. — Cum verbo *pateant* cf. supra v. 233., ubi contra *cunctus clauditur orbis.* — 299. „*Fati*, quo Troianis Italia erat petenda; quod ignorans Dido, ne advenae in his litoribus sedem figere vellent, vereri, eosque ab escensu in terram prohibere poterat. Cf. v. 527." *H.* Ravio in Sched. p. 37. verba *ne fati nescia Dido Finibus arceret* e glossa nata videntur. — 301. *remi-*

Et iam iussa facit; ponuntque ferocia Poeni
Corda volente deo; imprimis regina quietum
Accipit in Teucros animum mentemque benignam.
At pius Aeneas, per noctem plurima volvens,
Ut primum lux alma data est, exire locosque
Explorare novos, quas vento accesserit oras,
Qui teneant — nam inculta videt — hominesne feraene,
Quaerere constituit, sociisque exacta referre.
Classem in convexo nemorum sub rupe cavata

---

gio alarum. Alae avium cum navium remis comparari solent. Vid. ad Geo. IV, 59. et Aen. VI, 19. — 302. *Et iam iussa facit, ponuntque* pro vulg.: Vix iussa facit, quum - - ponunt. — *iussa facit*, ut infra IV, 295. *iussa facessere.* Supra v. 81. eodem sensu *iussa capessere* scriptum vidimus. — *ponunt ferocia corda*, feroces animos; mites et placidos animos accipiunt. Prorsus eadem ratione Liv. VIII, 1, 8. *animos feroces ponere*, similiterque Hor. A. P. 160. *iram*, Cic. ad Fam. VIII, 6. *inimicitias*, Liv. I, 19, 4. *curas ponere* cett. — 303. „*quietum - - animum*, ἔκηλον, pro placidum, propitium, εὐμενῆ. — 305. Paratur nunc Aeneae, terram incognitam explorantis, ad Carthaginem accessus, cui Venus mater intervenit. *Per noctem plurima volvens*, οὐκ Ἀτρείδην - - Ὕπνος ἔχε γλυκερὸς, πολλὰ φρεσὶν ὁρμαίνοντα, Il. X, 4.“ *H.* — *plurima volvens.* Cf. supra v. 50. Lucr. VI, 33. *volvere curarum fluctus.* Sall. Iug. 113. *haec secum ipse diu volvens* et similes locos. Wund. (qui comparat *cadentem* apud Val. Fl. I, 355., h. e. qui ceciderat) *volvens* pro Participio Praesentis historici habet (qui volverat); rectius autem Wagn., qui Qu. Virg. XXIX, 1. Participium Praesentis pro Participio Perfecti apud Virgilium inveniri negat, *volvens* de re durante accipit: dum volvebat. Cf. etiam adnott. ad Aen. I, 492. et II, 15. Ceterum de illo usu Participii Praes. ab aliis scriptoribus non alieno cf. Periz. ad Sanct. Min. I, 15, 2. Voss. Arist. II, 233. Wolf. ad Suet. Caes. c. 20. Heind. ad Hor. Sat. I, 5, 95. Walch. ad Tac. Agr. 28. et in Emendd. Liv. p. 82. — 306. *lux alma*, grata, iucunda. Cf. adnott. ad Ecl. VIII, 17. — 307. „Explorat loca nova, et quidem, ad quas oras accesserit, venti vi, tempestate appulsus. Cf. supra v. 333. VII, 131.“ *H.* — *quas accesserit oras*, ut supra v. 201. *accestis scopulos.* Cf. adnott. ad Aen. I, 2. — *vento*, scil. actus, ut infra v. 333. — 308. „*Qui teneant*, sc. illa loca; ne ad *oras* pertinere putes, vetant interiecta haec: *inculta videt.*“ *Wagn.* — De brevi syllaba *vidĕt* arsis vi producta cf. ad Ecl. IV, 51. VI, 44. 53. et alibi adnott. — *hominesne, feraene.* Duplex *ne* pro *utrum - - an* positum (ut nos: *ob Menschen, ob wilde Thiere*) apud poëtas saepius invenitur (cf. II, 738. V, 95. 702. XI, 126. XII, 321. Ovid. Met. III, 256. XIII, 912. XV, 503. Tibull. IV, 5, 20., ubi vid. Bach., etc.), rarissime apud pedestris orationis scriptores, velut ap. Cic. pr. Rosc. Am. 13. et Caes. B. G. VII, 14. (Cf. Ramsh. §. 174. III, 3. not. 1. et Hand. Tursell. IV. p. 86 sq.) — 309. *exacta*, diligenter explorata. Cf. Ovid. A. A. II, 130. *Calypso Exigit Odrysii fata cruenta ducis.* Tac. Ann. II, 85. *exactum est a Titidio Labeone, cur* etc. Suet. Caes. 47. *margaritarum pondus sua manu exigere.* — „Color ductus ex Odyss. VI, 119 sqq., ubi Ulysses in Phaeacum insula experrectus; et multo magis ex Odyss. X, 144 sqq., ubi Ulysses ad Aeaeam insulam appulsus est. — 310. Classem occultat sub convexa rupe nemoribus consita. Vid. v. 162—165.“ *H.* — *in convexo nemorum.* Cf. infra v. 608., ubi *convexa* sunt valles inter montes sitae, XI, 515. *convexo in tramite silvae*, et Iustin. II, 10. extr. *convexa vallium.* Ceterum de ipso dicendi genere (*convexum nemorum* pro *convexa nemora*) cf. adnott. ad Geo.

Arboribus clausam circum atque horrentibus umbris
Occulit: ipse uno graditur comitatus Achate,
Bina manu lato crispans hastilia ferro.
Cui mater media sese tulit obvia silva,
Virginis os habitumque gerens et virginis arma,

I, 393. Sic Aen. IV, 451. *coeli convexa.* — V. 311. iteratur infra III, 229. De *horrentibus umbris* vid. supra ad v. 165. et ad X, 237. — *comitatus Achate.* Sic *comitatus* passive etiam ap. Cic. Cat. II, 2. pr. dom. 28. Phil. XII, 10. Ovid. Am. I, 6, 33. Tibull. III, 2, 13. etc. et *comitor* Ovid. Trist. III, 7, 47., quod eo minus mirandum, quo saepius etiam forma activa *comito* apud eundem Ovidium (ex P. I, 9, 47. II, 3, 43. Met. VIII, 692. XIV, 259.) invenitur. Omnino cf. adnott. ad Ecl. IX, 53. — V. 313. iterum legitur XII, 165. *crispans* nove dictum pro vibrans, quassans, ut Apul. Met. II. in p. 258. Elm. *brachium crispans tergeminos iactus.* Similiter dicitur *coruscare* Aen. VIII, 661. Cf. etiam Ecl. X, 25. *quassans.* Henry (in *Class. Mus.* XIX.), qui negat verbo *crispandi* inesse vibrandi notionem omnemque huius actionis commemorationem ab hoc loco alienam putat, comparans Francogallorum *doigts crespés* et Britannorum *grasp*, locum ita explicat, ac si scriptum esset: crispat manum in hastilia, i. e. plena manu circumplectitur hastilia, quae demissa ad latus gestat. — *bina* pro duo. Cf. adnott. ad Ecl. VIII, 73. — *lato ferro.* Vid. Aen. IV, 131. *lato venabula ferro.* „Binas hastas gerere, mos fere heroum et apud poëtas (cf. XII, 165.) et apud artifices. *Achates* Aeneae comes datus, ut ap. Homerum *θεράποντες* heroum et *ἑταῖροι*, Idomenei Meriones, Diomedis Sthenelus, Achillis Patroclus, sicque alii. — 314. Antequam silvam egreditur, *sese tulit obvia*, cf. inf. v. 503. et Ecl. VI, 57. [adde Aen. X, 552. et de formula *se ferre* pro ire Aen. I, 503. II, 456. III, 599. VII, 492. VIII, 199.], occurrit ei [*media silva* vid. Geo. III, 237.] Venus, puellae venatricis habitu et armis. Habuit, quem imitaretur, Hom. Odyss. VII, 19 sqq. et XIII, 221 sqq., ubi Minerva altero loco puellae, aqualem gestanti, in altero pastori assimilata, Ulyssi obvia et viae dux fit. Sed non infeliciter rem variavit Virgilius.“ *H.* — 315. *gerens.* Vid. ad Geo. II, 122. — *et virginis arma, Spartanae.* Primum Heyn. in repetitione voc. *virginis* haesit eamque parum suavem esse dixit, secutus communem illum multorum errorem, qui repetitionem eiusdem vocabuli post breve intervallum a veterum scriptorum elegantia abhorrere censent, sed longa disputatione huic loco adiecta refutantur ab Iahnio. Cf. adnott. ad Ecl. VI, 16., ubi addi possunt, quos laudat Obbar. ad Hor. Ep. I, 1, 21. Vol. I. p. 46. et quae ad Geo. II, 125. Aen. I, 427. 448. 504. 552. II, 207. 471. V, 281. VI, 312. VIII, 283. 653. X, 100. 465. 777. XI, 173. et alibi adscripsimus. Et hic quidem verissime Wagn. docet voc. *virginis* necessario iterandum fuisse, quod aliter haec omnia, etiam *os* (quod absurdum esset) ad Spartanae similitudinem composita fuisse poëta diceret. *Virginis* autem *arma* sunt virginalia, quae virgini conveniunt, i. e. levia et habilia, quare etiam v. 318. *habilis arcus* commemoratur. Wagn. confert Callim. h. in Dian. v. 8 sq. *Δὸς δ᾽ ἰοὺς καὶ τόξα· ἔα πάτερ· οὔ σε φαρέτρην, οὐδ᾽ αἰτέω μέγα τόξον* Ceterum idem Wagn., quum ex vulg. ratione poëta, postquam *Spartanae virginis arma* Venerem gestare dixit, quasi se revocans male haec subiiciat: *vel qualis equos* etc., rectissime mutavit distinctionem loci, post *arma* et *Spartanae* (ubi vulgo semicolon ponitur) commata ponens. Sic habemus hanc sententiam satis aptam: Virginis os habitumque gerens et virginis arma, *vel* Spartanae, vel Thressae; neque opus est Waardenburgii (in Opusc. orat. p. 196.) coni. *Virginis os habitumque gerens Dea, virginis arma Sp.*, multo minus autem Peerlkampii audaci commento: *Numinis os habitum-*

Spartanae, vel qualis equos Threissa fatigat
Harpalyce volucremque fuga praevertitur Hebrum.

---

que gerens, sed virginis arma. Denique *virgini Spartanae* Markland. ad Stat. Silv. V, 2, 118. p. 270. male substitui voluit *Sarranam* (i. e. Tyriam: vid. adnott. ad Geo. II, 506.); habemus enim h. l. communem aliquam comparationem, et poëta in universum describit speciem habitumque virginis venetricis, qualem lector sibi repraesentet, non qualem Aeneas sibi videatur conspicere. — *qualis equos fatigat*, quae insidet equo, equo vehitur. *Fatigat* autem et *praevertitur* non satis recte Wund. docet pro *fatigavit* et *praeversa est* positum esse. Solent enim poëtae in comparationibus, ubi rerum omnibus notarum fit mentio, quae, quamvis longe ante actae sint, tamquam praesentes cogitantur, tempore Praesenti uti. Sensus est igitur: qualis Harp. in fabulis et artium monumentis fatigat, sive qualem Harpalycen equos fatigare meminimus. Eadem ratio est loci Tibulli II, 4, 55. *Quidquid habet Circe, quidquid Medea veneni*, i. e. quidquid veneni Circen, Medeam habuisse scimus vel habere cogitamus. Cf. Iahn. ad Aen. II, 275. p. 457. ed. II. idemque ad Ovid. Trist. IV, 1, 19. Bach. ad Prop. III, 22, 13. et *Geist der Röm. Eleg.* p. 175. cum adnott. ad Ecl. VI, 30. et VIII, 45. — 317. „*Harpalyces* in vetustis fabulis notum nomen. Alia est ab Iphiclo spreta, a qua cantilena *Harpalyce* dicta, ut ex Aristoxeni ὑπομνήμασι narrat Athenaeus XIV, 3. p. 619. F. Alia Clymeni filia, de qua ex Euphorione Parthenius Erotic. c. 13. Hic tertia, paullo illa notior ceteris, Harpalyci, Amymnaeorum (ita legendum; sic Amymnos Epiri memorat Steph. Byz.) Thraciae regis, filia, quae in silvis educta venatibus et cursibus sese duraverat. De ea vid. h. l. Serv. et Hygin. f. 193." *H.* — *fuga praevertitur Hebrum.* Cf. Silius III, 307. *cui cesserit incitus amnis: Tanta fuga est. Fuga* enim de omni celeri motu dicitur, de celeri incessu (Aen. IV, 430.), navigatione (VII, 23.), volatu (IX, 15.), eademque ratione verbum *fugiendi* de navigatione infra III, 268., *refugiendi* de volatu III, 258. etc. — *Hebrum.* Heynius, Heumannum (Poecil. T. II. p. 379.), Gesnerum et Bentleium (ad Hor. Od. I, 25, 20.), Burmannum (ad Anthol. Lat. T. II. p. 290.), Brunckium, alios secutus, pro omnium Codd. lectione recepit Rutgersii (Lectt. Venuss. c. 6.) coniecturam *Eurum* (quam etiam Schirach. p. 540. et Peerlkamp. probant), quum *Hebro*, qui alibi lenis et placidus fluere dicatur, *volucer cursus* non conveniat, comparatio autem celeritatis cum ventis satis nota et accommodata sit (coll. Aen. VII, 807. VIII, 223. et Geo. III, 193.); sed quam in ipsa Virgilii editione deseruit lectionem, eandem iure tuetur ille in Obss. ad Tibull. I, 7, 14. Ad librorum enim omnium, Nonii p. 307. 362. et Prisciani VIII, 35. auctoritatem accedit manifesta huius loci imitatio Siliana II, 73 sqq. *Quales Threiciae Rhodopen Pangaeaque lustrant Saxosis nemora alta iugis, cursuque fatigant Hebrum innupta manus;* et profecto Thressae Nymphae velocitas aptissime comparatur cum Thracii fluminis celeritate. (Cf. Abr. Voss. in Annott. ad duos priores Aen. libros. Crucenaci 1832. p. 3.) Illud autem, quod Hebrum lene et placido flumine provolvi tradunt, Codicum lectioni non obstare, Heyn. ipse concedit, quum poëtarum in his non semper summa sit subtilitas, coll. Burmanno ad Val. Fl. V, 180., cui Iahn. addit eiusd. observat. ad Anthol. Lat. T. II. p. 290. et Hand. ad Stat. I. p. 372. (Cf etiam quae Wagn. infra ad III, 76. adnotavit.) Accedit, quod Silius II, 74. Stat. Theb. IX, 438. et Claud. in Rufin. I, 332. Hebro celerem et concitatum cursum diserte tribuunt. Quae quum ita sint, Codd. lectionem revocare cum Wakef. (qui etiam ad Lucr. I, 1003. conf.) Both. Iahn. et Wagn. non dubitavimus. Etiam Gossrau erroris periculum cum Klopstockio nostro (Wingolf. I. *Die Wasser Hebrus wälzten mit Adlereil des Celten Lager*) subire, quam cum

Namque humeris de more habilem suspenderat arcum
Venatrix, dederatque comam diffundere ventis,
Nuda genu, nodoque sinus collecta fluentis.

---

aliis poëtae vim inferre malit. (Sic etiam apud Hor. Od. I, 25, 20. recentissimi editores iure defenderunt lectionem *Hebro* contra Bentleii aliorumque scripturam *Euro*.) De ipso Hebro cf. adnott. ad Ecl. X, 65. — 318. *Namque humeris* etc. Veste succincta erat, ut genua nuda apparerent, coma soluta, et arcum cum sagittis habebat, puellae Spartanae vel Thressae more. Male autem interpp. quidam haec ad Spartanarum puellarum exercitationem palaestricam referunt, in qua nudae conspiciebantur; neque erat, cur Heyn. cogitaret de Spartanarum „brevibus tunicis, iisque ad femur usque dissutis, ut nudum femur in incessu appareret, unde *φανομηρίδες* Spartanae puellae;" immo Wagn. verissime docet comparationem cum puella Lacaena institutam ad arma tantum spectare; reliquum habitum, qui hoc loco describatur, omnibus venatricibus cum ipsa Diana esse communem, coll. Christodor. in Anthol. Iacobs. T. III. p. 172. v. 308 sqq. *ἦν δ' ἐπὶ γούνων παρθένιον λεγνωτὸν ἀναζωσθεῖσα χιτῶνα, καὶ τριχὸς ἀκρήδεμνον ἀνειμένη πλόκον αὔραις* — *de more* - - *venatrix*, qui venantium mos esse solet, pro vulgari: *more venatricis*. Vid. etiam III, 65. 369. IV, 57. VI, 39. X, 832. etc. — *habilem arcum*, *ἀραρότα*, qui facile haberi, tractari potest: cf. Aen. IX, 305. 365. XII, 432. Liv. XXII, 46. *habilis brevitate gladius* etc. (cf. Heyn. et Dissen. ad Tibull. I, 9, 7. et Burm. ad Ovid. Met. II, 531.): hoc igitur loco, quum de virgine sermo sit, fere i. q. levis (ut Val. Fl. III, 523. *levis omnibus arcus*). — *dederat ventis comam diffundere*. „Ita Daphne venatrix comis solutis apud Ovid. Met. I, 529." *Wund.* Amplificavit hunc locum Claudianus de R. P. II, 30 sqq. Ceterum *dederat diffundere*, *ἔδωκεν ἀνέμοις φέρεσθαι*, pro: dedit diffundendam. Cf. infra V, 248. 262. 307 538. IX, 362. Sil. IV, 347. *dederatque lacum transmittere nando*. Stat. Theb. I, 177. *Exsulibus servire dabor?* ibid. IV, 178. *Huic parere dati* cum adnott. ad I, 66. et 79. Huc pertinent etiam notissima illa *habeo dicere*, *scribere*, *polliceri* et similia. Cf. de hoc dicendi usu Quinctil. IX, 3. Sanctii Min. III, 6. Drakenb. ad Liv. I, 54, 9. Gronov. ad eiusd. XXXVII, 33, 5., Westerh. et Ruhnk. ad Ter. Andr. III, 2, 4. Bach. ad Ovid. Met. V, 619. Dissen. ad Tibull. III, 4, 48. Thiel. ad Aen. IX, 362. Ruddim. II. p. 230. ibique Stallb. Ramsh. §. 168. 4. not. 2. alii, et quod ad Graecos attinet Casaub. ad Athen. 1, 7. p. 24. et Herm. ad Viger. p. 205. — 320. *Nuda genu*, tunica igitur succincta erat more venatricis (cf. Interpp. ad Callim. h. in Dian. v. 11. et ad Oppian. Cyneg. I, 97. cum Geo. IV, 342.), ut tantum summum genu attingeret, non ad pedes deflueret. Infra enim v. 404., ubi Venus deae speciem rursus induit, *pedes vestis defluxit ad imos*. Sic Ovid. Met. X, 536. *Nuda genu, vestem ritu succincta Dianae*. — *sinus fluentes*, vestem *βαθύκολπον*. *Fluendi* verbum (ut nostrum *wallen*) haud raro de amplis laxisque vestibus usurpatur. Cf. Ovid. A. A. III, 301. *Haec tunicis fluentibus auras excipit*. Prop. III, 15, (17,) 32. *Et feries nudos veste fluente pedes*. Tibull. I, 6, 14. *Et fluit effuso cui toga laxa sinu*. Sic Catull. LXIV, 68. de *fluitante amictu*, Tac. Germ. 17. de *fluitante veste*, Lucan. II, 362. de *fluxo amictu* loquitur. Vid. etiam Aen. V, 179. — *Sinum* tunicae *collegerat nodo*, quae verba Heyn. rectissime non de fibula (ut IV, 139. VI, 301. et Claudian. de R. P. II, 40. *Collectae tereti nodantur iaspide vestes*), quam in humeris, non in pectore gestabant, sed de cingulo capit. Comprobant enim hanc interpretationem loci Stat. Theb. IV, 265. *micat igneus ostro*, *Undantemque sinum nodis irrugat Iberis*, et Aen. XI, 776. Ceterum *collecta sinus* pro collectos habens sinus, s. sinus nodo sibi collegerat. Cf. de hac constructione adnott. ad Ecl. I, 55., ubi praeter hunc locum addi possunt Aen. III, 428. et X, 157. Scalig. ad Manil.

Ac prior, Heus, inquit, iuvenes, monstrate, mearum
Vidistis si quam hic errantem forte sororum,
Succinctam pharetra et maculosae tegmine lyncis,
Aut spumantis apri cursum clamore prementem.
Sic Venus; et Veneris contra sic filius orsus:
Nulla tuarum audita mihi neque visa sororum,
O — quam te memorem, virgo? namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem sonat; o dea certe;
An Phoebi soror? an Nympharum sanguinis una?

II, 693. Burm. ad Ovid. Met. IV, 369. et Thiel. ad h. l. — 321. *iuvenes*. Sic eos appellat, quia nomina eorum se nescire fingit. Ceterum cf. adnott. ad Ecl. I, 8. et 43. 323. — 323. *Succinctam pharetra*, ut alibi gladio, ferro succinctus dicitur (Auct. ad Herenn. IV, 52. in. Liv. VII, 5, 3. XL, 7, 7. etc.). *Succingere* enim est interdum i. q. cinctu adiungere aliquid. (Sic VI, 555. *palla*, XII, 401. *amictu succingi*); pharetra autem ab humeris pendet cingulo vincta. — *tegmen lyncis*. Vid. ad v. 275. Maculosae autem lyncum, pantherarum et similium ferarum pelles venatoribus imprimis acceptae. — 324. *prementem*. *Premere* (i. e. urgere, acriter insequi) haud raro de feris, quas venatores persequuntur. Geo. III, 412. et Aen. IX, 792. (Cf. etiam infra v. 467. II, 530. VIII, 249. IX, 330.) Ceterum hic pro *aprum premere*, poëtice *cursum apri premere*. — 325. *et Veneris contra* etc. De respondente Copula etiam X, 628. et XII, 623. usurpatur, ut de alloquente Geo. IV, 380. Cf. Wagn. Qu. Virg. XXXV, 11., qui laudat Creuzer. ad Cic. Rep. I, 36. De repetito autem Veneris nomine cf. infra ad v. 554. adnotata. — 326. *audita neque visa*. Cf. infra IV, 83. Cic. Lael. 12, 41. *num quid simile populus Rom. audierat aut viderat?* id. pr. Coel. 12. *Equidem multos et vidi in hac civitate et audivi*. Ter. Phorm. II, 3, 85. *Egon' aut te visum aut auditum velim* etc. De omisso autem Verbo subst. *est* vid. infra ad v. 494. — 327. „Lineas horum versuum videas in Odyss. VI, 149 sqq., ubi Ulysses in terra ignota Nausicaam simili modo alloquitur; et Nausicaa respondet fere v. 192 sqq. ut Venus v. 338.; add. Od. IV, 376 sqq., ubi Menelaus cum Idothea sermonem habet. Cf. Hymn. in Vener. 92 sqq. et 107 sqq. Imitatus est usque ad fastidium copiosus Stat. Theb. IV, 176 sqq. Cf. mox ad v. 334.“ *H*. Post *o* proprie debebat sequi Vocativus, quem, verum deae nomen ignorans, Aeneas omittit. *Quam te memorem?* i. e. quo nomine te appellem? Wund. comparat similem locum Demosth. p. Cor. p. 232. *Εἶτ᾽ ὦ — τί ἂν εἰπών σέ τις ὀρθῶς προσείποι; — ἔστιν ὅπου κ. τ. λ.* Burm. haec minus probabiliter sic distinxerat: *O* (*quam te memorem?*) *virgo*. *Namque* etc., Thiel. autem: *O — quam te memorem? — virgo;* ut etiam vox *virgo* cum dubitatione aliqua proferatur. — 328—332. *vox sonat hominem*, h. e. significat, prodit hominem. Verbis sonitus, ubi Accusativum regunt, inest notio sono aliquo indicandi, significandi. Cf. infra VI, 50. Geo. III, 338. Ovid. A. A. III, 286. *femineum quid sonare*. ibid. 288. *raucum sonare*. Pers. III, 21. *Sonat vitium percussa fidelia*. Cic. Brut. 73, 259. *Cotta sonabat contrarium Catulo*. id. Off. III, 21. *haec duo verba inter se discrepare, re unum sonare videntur*. Multa exempla Verborum neutrorum, quae vocantur, cum Accus. Obiecti constructorum collegerunt Ruddim. II. p. 157 sqq. et Ramsh. §. 132. — *O dea certe*. Cf. similis locus Ovid. Met. XIV, 841. *O dea, namque mihi nec quae sis dicere promptum, Et liquet esse deam*. — 329. *an Phoebi soror? an N. s. una?* Duplex *an* non pro *utrum - - an* positum, sed duas hic esse et diversas interrogationes, iam Heyn. vere adnotavit. Similis est locus Cic. Brut. 23, 89. *paucis antequam mortuus est, an diebus, an mensibus*. Cf. autem de h. l. et de similibus, ubi affirmatio formam interrogationis

Sis felix, nostrumque leves, quaecunque, laborem,
Et, quo sub coelo tandem, quibus orbis in oris
Iactemur, doceas; ignari hominumque locorumque
Erramus, vento huc vastis et fluctibus acti.
Multa tibi ante aras nostra cadet hostia dextra.
Tum Venus: Haud equidem tali me dignor honore;
Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram,
Purpureoque alte suras vincire cothurno.

---

induit, Hand. Turs. I. p. 315. — *sanguinis*, e genere Nympharum una. Vid. supra v. 19. IV, 230. VI, 836. etc. Peerlkamp. praeter necessitatem coni. *Nympharum agminis una*, coll. Stat. Achill. II, 225. et Claud. rapt. Pros. III, 58., quos putat huius loci esse imitatores. — „*Sis felix*, χαῖρε θεά, ἵληθι, sis propitia. Ecl. V, 65. *Sis bonus o felixque tuis*. Petitum ab auspiciis et ominibus.“ *H.* Quam Heynii explicationem ob illum ipsum Bucol. locum etiam Wagn. probat. Minus recte Wund.: „A Graeco χαῖρε in hymnis usitatissimo, Callim. in Iov. 94. in Dian. 259., hanc formulam repetes; Latinis proprium *salve*.“ *Felix* autem activa significatione (pro: felicem reddens) praeter Ecl. l. l. etiam Geo. I, 345. legi videtur, ubi vid. adnott. — *quaecunque*, qualiscunque dea es, respectu verborum antecedentium *an* - - *an*. — *leves laborem nostrum et* - - *doceas*. Pelle sollicitudinem nostram docendo, sub quo coelo etc. — 331. *tandem* bene exprimit Aeneae post longos errores in regionem sibi prorsus incognitam delati admirationem et dubitationem (*wo in aller Welt wir uns jetzt befinden*). Prorsus eadem ratione infra v. 369. *Sed vos qui tandem?* Cf. praeter multos alios locos Cic. Mil. 3, 7. *in qua tandem urbe hoc* - - *disputant?* Ter. Adelph. IV, 5, 51. *In qua tandem civitate te arbitrare vivere?* et Drakenb. ad Liv. III, 9, 9. Burm. infra ad v. 369. Beneck. ad Cic. Cat. I, 1, 1. alii. — 332. De versu hypermetro vid. ad Geo. I, 295. II, 69. 344. alibi adnott. — 333. Heins. e pluribus Codd. edidit *et vastis*, quem plurimi editores secuti sunt. Sed meliores libri (quibus etiam Medic. adnumerandus, in quo legitur *et vastis fluctibus*, sed altero *et* inter *vastis* et *fluctibus* superscripto) *vastis et*, quod nos cum Wagn. revocavimus, qui docet, ea Adiectiva bisyllaba, quae per se maiorem quandam vim habeant, a Virgilio ita in medio versu collocari, ut altera syllaba sub ictum cadat; quo fiat, ut ad ipsius Adiectivi significationem accedat rhythmi gravitas; et quod ad hoc ipsum Adiect. *vastus* attinet, Geo. IV, 362. 422. 430. Aen. I, 52. 86. 146. 162. 245. II, 780. III, 13, 191. 414. 431. 605. 617. 647. 656. V, 198. 368. 432. 821. multosque alios locos comparat. — 334. „Odyss. XVI, 183 sqq. Telemachus Ulyssem, a Minerva augustiore forma ac corporis specie dei instar ornatum, alloquitur simili fere oratione. Neque dissimile Alcinoi dictum Ulyssisque responsum Od. VII, 199 sqq. 208 sqq.“ *H.* — *multa hostia*. Vid. adnott. ad Ecl. I, 34. et de ipsa re etiam Ecl. I, 7. — *cadere* verbum proprium de victimis, quae mactantur. Cf. Hor. Od. III, 18, 5. Ovid. Fast. IV, 652. Tibull. I, 1, 23. etc. De totius versus ratione cf. adnott. ad Geo. III, 562. — 335. *Tum Venus*. De omissione verborum *dicendi*, *respondendi*, *secum cogitandi* et similium maxime in oratione affectus plena cf. Cort. ad Lucan. II, 522. Bach. ad Ovid. Met. VI, 3. Ruddim. II. p. 358. Ramsh. §. 208, 2, c. alii. Ex Virgilio huc pertinent loci Aen. I, 370. 559. II, 42. 657. 675. III, 84. IV, 416. 702. V, 870. VI, 560. etc. — *haud equidem* tam saepe a Romanis coniungi, nemo mirabitur, qui cogitaverit, *haud* habere vim cum gravi asseveratione negandi. Cf. Geo. I, 415. Aen. V, 399. Plaut. Mil. III, 1, 35. Merc. III, 1, 16. Ter. Hec. II, 1, 35. Cic. Legg. III, 11, 26. etc., quos locos Hand. Tursell. III. p. 31. congessit. — „*Tali honore*, ex v. anteced. intellige divino; vult enim mortalis virgo videri, non dea. [Cf. supra v. 49.] — 337. Ad venantium

Punica regna vides, Tyrios et Agenoris urbem;
Sed fines Libyci, genus intractabile bello.
Imperium Dido Tyria regit urbe profecta,
Germanum fugiens. Longa est iniuria, longae

---

habitum pertinebat cothurnus; ne a sentibus et silicibus laederentur crura. Versus ex Livio Andronico adumbratus: *Sed iam purpureo suras include cothurno.* Cf. sup. Ecl. VII, 32.“ *H.* Wagn. conferri iubet Peerlkamp. in Biblioth. crit. Vol. II. p. 35. et Weichert. Poëtar. Lat. Carm. Reliq. p. 68 sqq., qui versus istos non Livii, sed Laevii esse doceat. — Recte *alte*, quia cothurnus excurrebat per tibiam. Cf. Heins. ad Ovid. Am. III, 1, 14. et adnott. ad Ecl. VII, 32., ubi *puniceus* cothurnus, ut hic *purpureus.* — 338. „Mira brevitas pro: vides Punica regna, ubi Tyrii sunt et urbs Agenoris. Nam urbem ipsam Aeneas, cui *media silva* occurrerat mater v. 314., videre non potuit. Et infr. v. 365. *cernes* dicitur.“ *Wund.* — „*Agenoris urbem;* a progenie Agenoris conditam, quem Graecorum mythi (vid. Apollod. II, 1, 4. III, 1, 1.) Phoenicum conditorem, ex Aegypto oriundum, et eius posteros Sidonis reges faciunt, non Tyri, quae multo posterius et floruit et Graecis innotuit. Sidonii - - *Tyron urbem ante annum Troianae cladis condiderunt*, Iustin. XVIII, 3. [Unde *Sidonia Dido* I, 446. 613. et alibi.] Itaque mirari noli, Sidonem, non Tyrum, Homero memorari.“ *H.* Peerlkamp., temere haerens in *Agenoris urbe*, hunc versum duabus adeo coniecturis vexavit, aut *Tyrioque ab Agenore stirpem*, aut *Tyriaque ab origine stirpem* legendum esse censens. — 339. „*Sed fines Libyci* sunt, h. e. terra est Libyae pars; (fines saepe pro ipsa regione;) simulque *fines* pro incolis, Libybus, dixit, qui erant populus indomitus, asper et ferox. Nam ad Libyes, non ad Phoenices, hoc spectat: *genus intractabile bello*, indomiti, invicti.“ *H.* Wagn. quidem, ab Heynii ratione discedens, post *Libyci* gravius distinxit, ut alterum hemistichium ad Tyrios referatur, quorum (Carthaginiensium scil.) fortitudinem Romani satis fuerint experti, quum contra nulla causa appareat, cur Libyes hoc epitheto ornentur; sed recte videtur Iahn., iam ipsorum verborum ordinem premens, cum Heynio facere, quum poëta hoc epitheton adiecisse videatur, ut appareret, cur Tyrii terram non expugnaverint, sed mercati sint. Quod autem attinet ad appositionem per synesin factam, *fines* (sunt) *Libyci, genus* pro: fines habitant Libyes, genus etc., cf. locus simillimus Aen. IV, 40. *Hinc Gaetulae urbes, genus insuperabile bello.* Similes loci sunt infra v. 533. Geo. II, 97. Aen. III, 15. IV, 40. 201. V, 734. VII, 670. Ovid. Fast. III, 102. *Graecia, facundum, sed male forte genus.* Liv. IV, 3. *Sutrium, socios populi Romani, obsidebat.* Alia exempla suppeditant Cort. ad Sall. Cat. 5, 8. et Heusing. ad Cic. Off. I, 34, 22. (Contrarium habemus infra v. 533., ubi vid. adnott.) Non igitur opus est coniectura Viri docti Brit. in *Classic. Iourn.* 1814. *Nr.* XVIII. p. 590. prolata *Adfines Libyci*, cuius Wagn. mentionem fecit, neque Peerlkampii commento *Vicini Libyes.* Ceterum cf. Senec. Hippol. 229. et 271. *animus intractabilis*, Senec. Epist. 25. *aetas dura et intractabilis*, Gell. XVIII, 7. *homo intractabilior* etc. — 340. De *Didone* vid. infra v. 496 sqq. — Bothius, in Virg. Virgil. p. 12. dubitans de formula dicendi *regere imperium*, scribi voluit *gerit;* sed vid. Ovid. Ep. ex P. III, 3, 61. *Sic regat imperium, terrasque coerceat omnes Caesar* et Sen. Troad. 248. *Iuvenile vitium est regere non posse imperium.* Et *iura regere* dixerunt Stat. Theb. XI, 165. et Manil. IV, 59. Vid. Markland. ad Stat. S. I, 2, 267. Saepius sane dicitur *imperio regere populos, terras*, ut Aen. VI, 851. Lucr. V, 1127. et alibi; sed quum hic *imperium* de terra, cui imperat, dictum sit, recte etiam dici poterat *imperium regit.* — 341—344. „Longe suavissima metaphora: non totam rem per ambages, quasi longum aedificium permeabo, sed leviter tangam, summam rerum enarrabo, extremitates quasi exponam, initium

Ambages; sed summa sequar fastigia rerum.
Huic coniux Sychaeus erat, ditissimus agri
Phoenicum, et magno miserae dilectus amore,
Cui pater intactam dederat primisque iugarat
Ominibus; sed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion, scelere ante alios immanior omnis.

---

et finem." Haec *Schirach.* p. 409. — *sequar* (scil. narrando), exponam. Geo. II, 434. *quid maiora sequar?* Cf. etiam Aen. II, 434., ubi *prosequi* eodem sensu legitur. — *fastigia rerum*, rerum capita, res maxime illustres. Videtur hunc locum imitatus esse Stat. Theb. II, 267. *Longa est series, sed nota malorum prosequar,* quem Peerlkamp. confert. Narrationem subiectam pluribus verbis persequitur Iustinus XVIII, 4, 5. Cf. Heynii Excurs. XI. — 343. *Sychaeus* Heins. ex Med. aliisque antiquioribus Codd. restituit: vulgo *Sichaeus.* Brunck. edidit *Sycchaeus.* Ceterum animadverte poëtarum Romanorum in pronuntiatione nominum propriorum, imprimis externorum, inconstantiam; hic enim *Sychaei* prima syllaba producitur; paullo post vero v. 348. (ut alibi semper: cf. IV, 20. 502. 552. 632. VI, 474. Ovid. Heroid. VII, 79. et 99. Silius I, 90. III, 245. IV, 825.) corripitur. Simile variatae pronuntiationis exemplum deprehenditur in *Sīcania* I, 557. et *Sĭcani* V, 293. Cf. omnino adnott. ad Aen. III, 35. et Drak. ad Silium IV, 778. Non igitur erat, ut Peerlkamp. nimis audacter coniiceret *coniux aequaevus.* — Pro *ditissimus agri* in pluribus editt. ex Huetiana coniectura legitur *ditissimus auri*, quod etiam Heyn. (et cum eo Peerlkamp.) praeferendum censet, non tam, quod Pygmalion v. 349. 358. 363. tamquam *avarus* describatur (quae res sane nihil probat), quam „quod in tali gente, qualis Phoenicum, mercatu et navigatione inclyta, ex *auri* potius copia quam ex latifundiis declarari debuisse videantur divitiae." Sed recte Codd. lectionem defendit Wagn. Qu. Virg. XXXIX., qui poëtae menti latifundia illa et immensas agrorum possessiones divitum Romanorum obversatas esse suspicatur, comparans Tibull. I, 1, 2. III, 3, 12. et Cic. Rep. I, 17. Cf. etiam infra X, 563. De constructione vid. ad Geo. II, 136. — 344. *miserae* (ab ea misera) *dilectus.* *Misera* appellatur, utpote orbata marito tam caro. Est igitur ὕστερον πρότερον; nam infra demum narratur, cur misera fuerit. Burm. minus recte hoc epitheton refert ad infelicem Didonis, quo Aeneam deperibat, amorem, coll. locis Ovid. Epist. VII, 7. et Am. II, 18, 31. — *pater*, Belus. Vid. ad Geo. II, 136. — *intactam*, virginem, Homericum κουριδίην ἄλοχον (vid. Buttmann. Lexil. I, 12.). Cf. Hor. Od. I, 7, 5. *intacta Pallas.* Iuven. VI, 162. *intactior omni - - Sabina*, i. e. castior. — „*primisque iugarat Ominibus*, h. e. nuptiis, pro quibus auspicia nuptialia dici solent; unde sumpsit *omina.* Propert. III, 19, 14. *Contineant nobis omina prima fidem* pro amore." *H.* Nuptiis enim antecedebant sacrificia cum auspiciis coniuncta. Cf. infra IV, 59. Val. Max. II, 1. Tac. Ann. XI, 27. Iuven. X, 336. Catull. LXI, 19. etc. Praeterea Wund. docet, *omina* hic esse fausta auspicia, quum Catullo teste LXI, 19. *cum bona* tantum *nubat alite virgo.* — *primis*, ut intactam. Nondum ob alium maritum antea capta erant omina. — *iugare* autem, i. e. in matrimonium dare, patri proprie convenit. Vid. Doering. ad Catull. LXIV, 21. Sic Stat. Theb. II, 202. *primis Hymenaeis - - - iugari* (ubi Lutatius nostrum locum comparat). — 346. *germanus*, scil. eius, Didus, nam ad *Huic* v. 343. haec sunt referenda. — *ante alios immanior omnis. Ante* et *praeter alios, omnes, cunctos, ceteros* a poëtis et posterioribus prosae orationis scriptoribus interdum Comparativis et Superlativis per abundantiam quandam adiungitur. Sic apud Suet. Galb. 9. legimus *Galba multo praeter ceteras altiorem crucem statui iussit*, apud ipsum autem Virg. Aen. IV, 141. et VII, 55. *ante alios pul-*

Quos inter medius venit furor. Ille Sychaeum
Impius ante aras atque auri caecus amore
Clam ferro incautum superat, securus amorum
Germanae; factumque diu celavit, et aegram,
Multa malus simulans, vana spe lusit amantem.
Ipsa sed in somnis inhumati venit imago
Coniugis; ora modis adtollens pallida miris
Crudelis aras traiectaque pectora ferro

---

cherrimus omnes, ut apud Tibull. III, 4, 93. *longe ante alias omnes mitissima mater* (ubi vid. Dissen.), Nep. Att. 3, 3. *quod - - unus ei ante alios fuerit carissimus*, et Liv. I, 15, 8. *longe ante alios acceptissimus militum animis.* Cf. Hand. Turs. I. p. 386 sq. Ruddim. II. p. 82. 101. 305. Ramsh. §. 305. extr. (ed. I. p. 156. fin.) — *Quos inter*, int. Sychaeum et Pygmalionem. De Praepos. postposita vid. adnott. ad Geo. I, 161. et Aen. I, 132. — *Furor* autem significantius quam ira, inimicitia. Burm., Heumannum secutus (Poecil. T. II. p. 380.), *furorem* hic litera maiuscula scripsit, nescio an recte; qua de re vid. adnott. ad v. 294. Ceterum *furor medius venit* eodem modo dictum, quo II, 508. (ubi vid. adnott.) *medius in penetralibus hostis* et similia. Hoc autem magis poëticum, quam plurimorum Codd. (inter quos etiam Med.) lectio *medios.* — 349. *ante aras*, quo detestabilius fiat scelus. Ceterum cf. infra IV, 21. *miseri post fata Sychaei Coniugis et sparsos fraterna caede Penatis.* — 350. *Clam ferro incautum* (vid. Aen. III, 332. et Drak. ad Silium II, 99.) *superat*, opprimit, necat: omnia magna cum vi et affectu dicta. — „*Securus amorum germanae*, nil curans amorem, quo illa maritum amplectebatur, ne ea quidem cogitatione a scelere revocatus, quod sorori, quae valde coniugem amabat, summos luctus crearet. VII, 303. *Optato conduntur Thybridis alveo, Securi pelagi atque mei.*" *H.* De verbo *securus* cum Genit. constructo cf. Aen. X, 326., ubi redeunt verba *securus amorum*, VII, 304. Lucan. V, 526. Ovid. Tr. I, 1, 49. Pers. VI, 12. Claud. de nupt. Hon. 229. Tac. Hist. III, 41. et vid. supra ad v. 343. Tuentur autem receptam lectionem plurimi Codd. et Schol. Hor. Crucq. ad Or. III, 8. Med. *amorem*, Rottend. II. *amore.* — *aegram*, scil. animo; *aeger* enim de animi, *aegrotus* de corporis valetudine dici solet. Vid. supra ad v. 208. — 352. *malus* ad fraudem ac dolum spectat. Wunderl. Obss. ad Tibull. I, 5, 20. *malus* Commatis includendum et pro exclamatione accipiendum esse censet; cf. tamen adnott. ad Aen. VIII, 559. et Iahn. ad Geo. I, 320. p. 394. editt. II. — *lusit*, decepit. Cf. infra v. 408. VII, 440. XI, 427. Ter. Ad. IV, 5, 63. Cic. ad Q. Fr. II. 12. etc. — 353. *Ipsa sed.* De postposita Partic. *sed* cf. adnott. ad Ecl. IV, 63. — *in somnis* (quod redit infra II, 270. 353. et alibi) idem est quod *per somnum* V, 636. Temere ambigit Serv., utrum a *somno* an a *somnio* deducendum sit. Burm. conferri iubet Comment. ad Val. Max. I, 7. ext. 10. et Barth. Advers. VIII, 20. — *imago*, simulacrum, εἴδωλον. Cf. Aen. IV, 654. VI, 293. — „*coniugis inhumati*, auget rei atrocitatem [quod ne sepeliverit quidem Pygmalion Sychaeum a se interfectum] et somnii narrati probabilitatem epitheton hoc, si memineris, insepultos, nisi humentur, quieti reddi non posse. In verbis ante oculos habuit notum Lucretianum I, 124. *simulacra modis pallentia miris*, h. e. miro modo pallida. *H.* Cf. etiam Geo. I, 477. et Aen. X, 822., ubi verba *modis pallentia miris* redeunt. Wagn. malit ita scriptum esse a Virgilio: *inhumati venit imago Coniugis, ora modis adtollens pallida miris, Crudelisque aras.* — 355. *Crudeles aras*, h. e. locum, ubi scelus crudele in se commissum, quod per *traiectaque pectora ferro* significatur. Sic autem poëtas haud raro praedicata, quae ipsis hominibus aliquid agentibus conveniunt, ad res trans-

Nudavit, caecumque domus scelus omne retexit.
Tum celerare fugam patriaque excedere suadet,
Auxiliumque viae veteres tellure recludit
Thesauros, ignotum argenti pondus et auri.
His commota fugam Dido sociosque parabat.
Conveniunt, quibus aut odium crudele tyranni
Aut metus acer erat; navis, quae forte paratae,
Corripiunt onerantque auro; portantur avari
Pygmalionis opes pelago; dux femina facti.
Devenere locos, ubi nunc ingentia cernis

---

ferre, quae cum illorum actione aliqua ratione coniunctae sunt, satis notum. Cf. III, 44. *litus avarum*, III, 616. *limen crudele*, VI, 563. *limen sceleratum*, VI, 639. *nemora fortunata* etc. — *Traïcere* i. q. transfodere. Cf. Aen. II, 273. IX, 633. X, 339. 400. Caes. B. G. VII, 25. etc. — 356. *Nudavit*, quum clam facta esset caedes, manifestam fecit. Ceterum *nudavit*, cui communis inest notio monstrandi, duplici significatione accipiendum, propria ad *pectora*, impropria (pro *monstravit*) ad *aras* relatum. Cf. Hand. ad Stat. Silv. I, 2, 6. et quae de zeugmate ad Geo. I, 93. adnotavimus. — Hinc *caecum scelus*, occultum (vid. infra II, 453. III, 706. V, 163. et adnott. ad Geo. I, 89. 464. III, 210.), *domus*, ab affini commissum. Cf. Ovid. Her. VII, 113. — 357. Codd. scriptura fluctuat inter *patria* et *patriam*, ut fere semper in talibus locis. Sed recte iam Burm. vel ob antecedens *fugam* praetulit lectionem *patriaque*, comparans infra III, 60. *scelerata excedere terra*. Cum h. l. conferri potest Ovid. Epist. VII, 113 sqq., ubi Dido haec ipsa Aeneae scribit. — 358. „*auxilium viae*, ut sint auxilium viae. De hoc appositionis usu, insigni brevitate, vid. Wolf. ad Tacit. Ann. I, 3. [et Iacob. Disquiss. Virgill. Part. I. p. 13. similemque locum Aen. I, 636.] — Quum indicat, ubi reconditi sint thesauri, ipse [quasi] *recludit tellure*, h. e. effodit e tellure. [Vid. supra similem locum v. 262.] Ablativi verbis e Praepositione *re* compositis similiter adiecti Aen. IV, 545. Geo. II, 313." *Wund.* Adde Geo. I, 275. II, 520. (ubi vid. adnott.) IV, 88. Aen. I, 679. II, 115. IV, 244. 546. V, 99. 178. 409. IX, 32 X, 330. 473. — *veteres*. Med. aliique Codd. *veteris*, quod Wunderl. Praef. p. XII. restituendum censet, nos tamen, ut ambiguitas vitaretur, cum ceteris editoribus neglexímus. — 360. *socios parabat*. Cf. Cic. Lael. 15, 54. *amicos parare*. — 361. „*Odium crudele*, μῖσος ἀπηνές, proprie quale est immanis animi, magnum. Sic crudelis, atrox, saevus et similia poëtis pro ingens. — *metus* autem *acer*, δριμύς, vehemens, proprie de animo exasperato. — 364. In verbis *Pygmalionis opes* vis et acumen inest, scilicet quas ille animo et spe iam praeceperat, ut et in altero *dux femina facti*, ad hoc faciendum duce Didone." *H.* Aliter, sed minus recte, nisi fallor, Gossr.: „*Pygmalionis opes*, non quas ille iam suas putabat, quod nimis argutum est (?); sed quae ex iure hereditatis ipsi cedere debebant." Ceterum *opes* cum Henrico (*Class. Mus.* XX.) non de solis thesauris, iam v. 359. commemoratis, intelligo, sed de omnibus omnino opibus, quibus regni magnitudo et firmitas nititur, navibus, viris, armis etc., coll. loco Suet. Caes. 79. *Quin etiam valida fama percrebruit, migraturum Alexandriam vel Ilium, translatis simul opibus imperii.* Peerlkamp. male coni. *spes*, quamquam non immemor est locorum Ovid. Her. VII, 150. *Accipe et advectas Pygmalionis opes* et Alcimi Aviti V. *portantur avari sic Pharaonis opes*. — 365. *Devenere locos*. Sic IV, 165. *devenire speluncam*. Val. Fl. I, 84. *devenire silvas*. Ovid. Met. III, 462. *verba aures non pervenientia nostras* cett. Cf. supra ad v. 307. — *cernis*, i. e. cernere potes, cernere licet; quo sensu Praesens saepissime a poëtis, interdum etiam a prosae orationis scriptoribus usurpatur, ut a Cic. Acad. II, 33. *Unde memoria, si nihil*

Moenia surgentemque novae Carthaginis arcem,
Mercatique solum, facti de nomine Byrsam,

---

percipimus? (quem locum Wagn. affert.) Haec autem est multorum Codd., inter quos Medic., lectio; alii *cernes*, quod Burm. et Heyn. praeferunt, quum superato demum colle v. 419. Aeneas Carthaginem conspiciat. Sed primum Futurum propterea ferri non potest, quod Venus v. 370. dicit: *Quo tenetis iter?* ideoque non potest iam nunc sumere eos Carthaginem ituros esse? deinde etiam quam maxime offendunt verba *nunc cernes*, et verissime Wagn. docet, *nunc* non aliter a Virgilio cum Futuris iungi, nisi ita, ut Praesentis et Futuri notio iungatur, ut Ecl. V, 49., ideoque si de consilio praesenti tempore capto eoque statim exsequendo agatur, ut Geo. II, 2. Aen. X, 582. coll. Ecl. VI, 6. Geo. II, 226. Aen. IV, 654.; quemadmodum etiam, ubi Perfectis *nunc* adiiciatur, utriusque temporis, praeteriti et praesentis, ratio habeatur, ut Ecl. VIII, 35. IX, 53. Aen. IV, 345. 356. VIII, 99. etc.; quae omnia in h. l. non cadere, quisque facile intelligit. — 366. *surgentem*, condi coeptam et in altum crescentem; unde etiam ad *moenia* supplendum *surgentia*. Cf. infra v. 437. VI, 528. et adnott. ad Ecl. VI, 39. Geo. III, 29. et IV, 12. — *moenia*, urbem: vid. adnott. ad Aen. II, 234. — 367. *Devenere - - mercatique* sunt *solum.* (Cf. adnott. ad Ecl. I, 54. et ad Prooem. Aen. v. 1. p. 3. et Weickert. l. l. p. 7.) Iahn. tamen, Venerem consulto sententiam non absolvere existimans, quod satis indicet Partic. *sed*, *mercati* pro Participio habet et *condidere arcem* vel tale quid supplet. At Partic. *sed* nihil aliud indicat, nisi nolle Venerem narrationem inceptam latius persequi (cf. Aen. I, 135. II, 100. et Wagn. ad Aen. VI, 511.); dixerat enim v. 342., se *summa* tantum *fastigia rerum* velle attingere; unde non sequitur, sententiam ipsam non esse absolutam. — *facti de nomine*, ut v. 523. *ducis de nomine.* — *Byrsam.* „Arx Carthaginis, media urbe sita, a Phoenicibus appellata esse videtur בָּצְרָה (Bosra), *munimentum;* cui respondet vox Hebraica בָּצִיר, *locus praecisus*, *munitus.* - - - Huic opinioni et derivationi nominis favet natura arcis, a Strabone XVII. p. 1176. ita descripta: *Κατὰ μέσην δὲ τὴν πόλιν ἡ ἀκρόπολις, ἣν ἐκάλουν Βύρσαν, ὀφρὺς ἱκανῶς ὀρθία.* Graeci duram vocabuli pronuntiationem mollientes *Bosra* in *Βύρσα* mutasse (vid. Casaubonum ad Strabonis locum et Simonis Onomasticum p. 192.) indeque alii, argumento ex significatione Graecae vocis [apud Graecos enim *Βύρσα* est detracta pellis] petito (Tacit. Hist. V, 2.), fabulam de *tergore taurino* composuisse videntur." *Wund.* Sollicitat hunc totum versum 367. Beckius de sensu crit. II. p. 62., quippe similem ei, qui supra erat 109.; Peerlkampio autem et Ravio in Sched. p. 38. praeterea etiam v. 368. spurius videtur; sed verissime censet Wagn., non esse verisimile, Virgilium rem a multis celebratam silentio praeteriisse. Poterat vero etiam hos versus defendere Silii auctoritate, qui haud dubie Virgilium ante oculos habuit, I, 24. sic scribens: *Tum pretio mercata locos nova moenia ponit, Cingere qua secto permissum litora tauro.* Praeterea idem Vir. doct. censet, ordinem sententiarum non satis esse commodum, ac totum locum multo fere expeditiorem, si transpositis versibus hoc ordine procedat oratio: *Mercatique - - Taurino - - Devenere - - Moenia* cett.; quare adeo suspicatur, fortasse transpositos esse versus a Tucca et Vario ob ingratam vocis *facti* iterationem; cui tamen recte adversatur Weickert. l. l., qui quaerit: num devenerint postquam sint mercati? et docet, inter *devenere* et *mercati sunt* similem intercedere rationem atque inter verba *explebit - - regnumque transferet* v. 270 sq. Nam inter alia etiam in eo cerni indolem orationis poëticae omnino a logica subtilitate de more recedentis, quod, ubi vulgaris oratio duo enuntiata sic copulet, ut alterutrum alteri sit subiunctum, ipsa simpliciter utrumque iungat, alterum alteri adiiciat, non subiiciat. Pedestris sane orationis scriptor sic dixisset: Devenere locos, ubi nunc ingentia cernis moenia surgentemque

Taurino quantum possent circumdare tergo.
Sed vos qui tandem, quibus aut venistis ab oris,
Quove tenetis iter? Quaerenti talibus ille
Suspirans imoque trahens a pectore vocem:
O dea, si prima repetens ab origine pergam,
Et vacet annalis nostrorum audire laborum,
Ante diem clauso componet Vesper Olympo.

Carthaginis arcem, mercatique sunt solum quantum taurino possent circumdare tergo, facti de nomine Byrsam. — 368. *Taurino - - tergo. Tergum* vox exquisitior pro pelle, corio. Cf. supra v. 211. V, 351. Ovid. Met. XII, 96. XIV, 225. A. A. II, 655., fortasse etiam Aen. VI, 243. etc.; quare etiam interdum pro rebus ponitur, quae ex corio sunt factae, velut pro scutis (Aen. IV, 412. X, 718. coll. cum Ovid. Met. XII, 96.), caestibus (Aen. V, 403.), tympanis (Stat. Achill. VIII, 221. Theb. VIII, 221.) etc. — 369. „In *qui tandem* interrogationis vim auget Particula, et desiderium intentius sciscitantis inde elucescit.“ *H.* Cf. supra adnott. ad v. 331. — 370. *Quove* post *aut*, ut VI, 614. 842. X, 92. et alibi. Cf. Wagn. Qu. Virg. XXXVI, 3., qui inter Particulas *ve*, *vel*, *sive*, *aut*, maxime in comparativis, interrogativis et negativis enuntiationibus certum a poëtis discrimen non observari docet, nisi quod *vel* a commotiore oratione excludatur. Thiel. docet, contineri his verbis notissimam illam quaerendi formulam eorum, qui ex improviso sibi occurrant, *unde et quo? ποῖ καὶ πόθεν;* de qua conferri iubet Heind. ad Plat. Lys. 1. eundemque ad Hor. Sat. II, 4, 62. et Ruhnk. ad Xen. Mem. II, 8, 1. — 370. *talibus* (his) scil. *verbis respondet.* — 371. *Suspirans* cett. *Βαρυστενάχων* Hom. Il. I, 364. et saepe alibi. Cf. Ovid. Met. X, 402. *suspiria duxit ab imo Pectore* et XI, 709. *attonito gemitus a corde trahuntur*, Hor. Epod. XI, 10. *latere petitus imo spiritus*, Apoll. Rhod. II, 207. *ἐξ ὑπάτοιο στήθεος ἀμπνεύσας* et similes locos. — 372—374. „Si ego fata nostra ordine exponere velim et tu ea audire velis, dies nos deficiat. Homerus minus sobrie Od. III, 113 sqq. et XIV, 196. annos pro die ponit.“ *H.* — *pergam* absolute pro pergam narrare (scil. fata mea). Cf. Cic. Verr. II, 3, 20. *Pergam atque insequar longius.* id. Brut. 74. in. *Sed perge de Caesare et redde quae restant.* id. de Legg. II, 22, 69. *Sed perge cetera* al. Goerenz. ad Cic. de Legg. I, 13, 37. et Boetticher. Lex. Tacit. p. 19. Wagn. *pergere* hic significare putat narrationem ordine et ad finem pertextam. — „*repetens a prima origine*, ἀπ' ἀρχῆς, Soph. Ai. 1097. Simillimus locus est Geo. IV, 285. 6.“ *Wund.* — *repetens* hoc connexu verborum fere i. q. exordiens. Cf. Cic. pr. Arch. I. *inde usque repetens.* id. de Or. I, 20, 91. *quum repeteret a Corace.* Tusc. I, 48, 116. *repetunt ab Erechtheo* etc. — 373. „In *annalium* nomine argutatur Macrob. Sat. III, 2., et post eum alii. Gravius est vocabulum quam historia, narratio, eoque magis epicum. *Olympus*, h. e. coelum [vid. adnott. ad Ecl. V, 56.], *clauditur* modo nubibus obductis, modo tenebris noctis praetentis, ut h. l. Nec huc trahenda *porta coeli* Geo. III, 261. *Vesper componet diem* non, quasi mortuum et sepultum; sed quia quieti se reddere [et componere se ad somnum] videtur sol occidens; tamquam thalamo clauso aliquis se somno tradit.“ Haec *Heyn.*, qui simul memorat, non simile esse illud *condere diem* Ecl. IX, 52., ubi vid. adnott. Schirach. p. 362. cum Scaligero, Turnebo, Cerda, aliis alteram explicationem de sepultura quadam diei sequitur. Cf. omnino supra ad v. 249. adnotata, et Plin. Ep. II, 17. in. *composito die.* — Ceterum neutiquam probare possum, quod Wagn. (quem sequitur Gossr.), spreta omnium, de quibus certo constat, Codicum lectione *componet*, quam etiam Nonius v. *componere*, Lutatius ad Stat. Theb. I, 231. et Schol. Crucq. Horatii Epist. II, 3, 8. auctoritate sua tuentur, in contextum invexit scripturam *componat*, Corrado tantum auctore ab aliis

Nos Troia antiqua, si vestras forte per auris
Troiae nomen iit, diversa per aequora vectos
Forte sua Libycis tempestas appulit oris.

(Pierii) Codd. exhibitam, quae sane Heumanno (Poecil. III. p. 380.) vulgari elegantior (!) videtur. Apertum est enim, errare Virum doctiss., quum dicat, ut *componet* recte se haberet, antea scribendum fuisse *si vacat*, non *si vacet*, quod a poëta scriptum sit, quia tum nec virgini audire nec ipsi Aeneae narrare vacaverit; conditioni autem, cui locum non esse ipsi significemus, certum quendam eventum adiungi non licere;“ nec quae Qu. Virg. VI, 3. de eadem re disputat, omnia vera dixerim. Primum enim *si pergam* et *si vacet* non id significant, quod Wagn. arbitratur; hoc enim si poëta vellet dicere, neque Aeneae pergendi, nec puellae (Veneri) audiendi tempus suppetere, non *pergam* et *vacet*, sed *pergerem* et *vacaret* scribere debebat. Immo ne scire quidem ille potuit, utrum deae vacaret, an non vacaret se audire, quamquam ea sororem aliquam hic errantem sibi quaeri v. 321 sqq. significaverat; quare rectissime per Coniunctivum Praesentis loquitur, quo res prorsus in incerto posita relinquitur: *si pergam* (quod, si me tantum measque rationes, non tempus specto, quominus faciam nihil impedit), *et si tibi vacet* (quod utrum sit an non sit scire nequeo). Eiusmodi autem sententias conditionales haud raro sequi apodosin per Indicativum prolatam, ubi eventus certissimus cogitētur, quaecunque sit conditionis ratio, satis notum est; itaque h. l. Coniunctivum excipere poterat Indicativus Futuri, quum haec sit sententia: sive vacet tibi audire, sive non vacet, si pergam in narrando, profecto nox ingruet, priusquam ad finem pervenero. Simillimus est Ciceronis ille locus Tusc. V, 35, 102. *Dies deficiet, si velim paupertatis causam defendere*, ubi Wagn. vehementer errat, si Orellium scripturam *deficiat* defendisse existimat; immo et Orellius (in utraque editione, qui etiam cf. in Addendis Vol. II. P. 2. p. 639.) et Klotzius lectionem *deficiet* ex optimis Codd. rectissime servarunt. Etsi igitur Wagnero largior, illos locos a doctiss. Obbario in Iahnii Annall. phill. et paedd. Vol. XIII. p. 421. laudatos, quos ipse profert (Hor. Epist. I, 16, 54. *Sit spes fallendi, miscebis sacra profanis*, Sat. I, 9, 54. *Velis tantummodo - - Expugnabis*, et Prop. IV, 5, 9. *Illa velit, poterit*) ab hac re esse alienos, ceteros tamen ab eodem Obbario ibidem commemoratos, quos Wagn. tacet, Cic. pr. Quinct. 21, 68. *Quod si velim confiteri, illud, opinor, concedent*, et Tusc. I, 13, 29. *Si - - eruere coner, ipsi illi - - profecti in coelum reperientur*, ubi ne varietas quidem scripturae deprehenditur, vere huc quadrare iudico; neque tales locos, quales sunt Hor. Od. III, 3, 7. *si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae* et Iuven. XII, 115. *si concedas mactare, vovebit*, nihil probare dixerim. Alia res est Virg. Ecl. II, 57. VII, 68. X, 33., ubi et Codicum auctoritas et sensus Coniunctivum Praesentis pro Indicativo Futuri retinere nobis suadent. (Vid. adnott. ad hos locos.) Ceterum cf. de hoc usu Indicativi Futuri Heindorf. ad Hor. Sat. I, 4, 140. Kritz. ad Sall. Iug. 42, 5. Klotz. ad Cic. Tusc. V, 36, 102. et Obbar. ad Hor. Ep. I, 2, 34. Vol. I. p. 162. (qui et ipse hic *componet* legendum esse censet.) Non supervacaneum autem mihi videbatur haec aliorum causa in hac tertia edit. repetere, quamquam Wagnerum, nunc veriora edoctum, et Vol. V. et in min. edit. lectionem *componet* tacite restituisse videram. — *clauso Olympo*, i. e. coelo (vid. adnott. ad Ecl. V, 56.), cuius est porta (vid. Geo. III, 261.), ex qua Sol procedit. — 375—377. *Troia antiqua*: vid. ad v. 12. coll. adnot. ad Ecl. I, 63. et IV, 58. — *si per aures iit*, si pervenit ad aures vestras. Similiter Sil. Ital. III, 135. *ire per ora nomen* et Tibull. IV, 1, 175. *per claros ierint tua facta triumphos*. Vid. Hand. Tursell. IV. p. 433. et Iacob. ad Lucil. Aetn. 68. — „*diversa per aequora*, simpl. alia via, quam qua iter parabamus; ex illis: *Οἴκαδε ἱέμενοι, ἄλλην ὁδὸν, ἄλλα κέλευθα Ἤλθομεν* [Od. IX, 261 sq.] — *tempestas appulit*, *δεῦρο πέλασε κῦμα*. *Forte sua*, casu, qua-

Sum pius Aeneas, raptos qui ex hoste Penatis
Classe veho mecum, fama super aethera notus.
Italiam quaero patriam et genus ab Iove summo.

---

lem tempestas afferre solet. Habuit in his, quam sequeretur, poëta orationem Ulyssis ad Polyphemum Odyss. IX, 259 sqq.“ *H.* Peerlkamp. mera coniectandi prurigine abreptus, suspicatur Virgilium scripsisse *per aequora ventis Iactatos Libycis* etc. — 378. *Sum pius Aeneas.* Apertum est, poëtam imitari voluisse gravissimum illud *Εἴμ' Ὀδυσσεύς* etc. Hom. Od. IX, 19., quod tamen ei minus feliciter cessisse, verissime docet Naegelsbach. in Act. liter. Monac. l. l. Nr. 110. *Pius* fuit in patrem (III, 481.), in patriam, in deos; et hanc in deos pietatem (de qua iam Hom. Il. XX, 298 sq. agit) imprimis hic spectari, docent verba adiecta, *raptos qui ex hoste Penates Classe veho mecum.* Cf. etiam II, 691. et Heynii Excurs. XII, ad h. l. — *raptos Penates*, ereptos ex urbe incensa. Vid. supra ad v. 6. et 68. imprimisque infra ad II, 293. et 717. De *raptis* ab Aenea *Laribus* etiam Tibull. II, 5, 20. loquitur. — *ex hoste*, ut ambiguitas evitetur, quae inesset verbis *ab hoste.* — Pronomen *qui* post *raptos*, quod a Muret. I. abest, concinnius subintelligi censet Heyn.; sed recte *Wagn.*: „Non potest commode *qui* abesse, quum quae sequuntur, *fama super aethera notus*, iungenda sint superioribus *Sum pius Aeneas.*“ — 379. *super aethera notus.* Imitatus est poëta Hom. Od. IX, 20. *καί μευ κλέος οὐρανὸν ἵκει.* Cf. etiam supra v. 287. *famam qui terminet astris.* Nugantur autem, qui multis verbis poëtam ob hanc Aeneae sui ipsius laudem student defendere; nam haec verba magis bellum Troianum et Aeneae fata, quam herois virtutem respicere patet. Rau in Sched. p. 38. eo adeo procedit, ut vv. 378. et 379. spurios censeat. — 380. „Fabulam poëta sequitur, qua Dardanus a Corytho Tyrrheno genus ducere [vel ex urbe Tyrrhena eiusdem nominis, quae postea Cortona vocabatur, oriundus] ferebatur, quum Corythus Samothracicus in eum esset translatus similitudine nominis. Vid. Aen. VII, 205 sqq., 240. VIII, 134 sqq. adde III, 167 sq. VII, 122. [205 sq. 240 sq.] II, 620. Hactenus Italia est Aeneae patria, et hactenus *genus quaerit*, petit terram, in qua progenitor ortus erat; pro hoc dicit, petere se stirpem et originem generis a Iove ducti, quatenus Dardanus, Iovis filius ex Electra et generis auctor, ex Italia oriundus est. Cf. III, 94 sqq.“ *H.* — *et genus.* Burmann., paucorum Codd. minoris pretii auctoritate motus, Copulam sustulit, quem Heyn., Thiel. (qui *genus* habet pro Accus. remotioris Obiecti) et Peerlkamp. (certe in adnot. subiecta) temere secuti sunt. Immo rectissime Wagn. (quem etiam Gossr. sequitur) Copulam, quam Wunderl. iam restituendam censuerat, ad Cod. Med. auctoritatem provocans, ex bonis Codd. revocavit, quum iis, quae v. 375 –379. de sua persona exponat Aeneas, et quae v. 380. sqq. de frustrato hactenus consilio Italiam petendi dicat, minus commode interponatur v. 380. sui generis commemoratio. Addo aliam causam. Ad Didonis quaestionem *vos qui tandem?* Aeneas iam responderat v. 378 sq.; nunc respondet ad alteram *Quo tenetis iter?* Quare etiamsi Copula ex Codd. auctoritate esset omittenda, tamen locus non aliter posset explicari nisi per appositionis illud genus (*Italiam patriam, genus ab Iove summo*), de quo supra ad v. 339. diximus. Iahn. *patriam* interpretatur: ut sit patria (vel: quam patriam fatum mihi destinavit), totumque locum ita distinguendum existimat: *Sum pius Aeneas, raptos qui ex hoste penates Classe veho mecum; fama super aethera notus Italiam quaero patriam et genus ab Iove summo;* hac adiecta explicatione: „idem, qui fama super aethera notus et Iovis summi genus sum, quaero Italiam patriam;“ eamque rationem probavit Censor eius in Diar. lit. Ienens. a. 1827. Supplem. n. 94. p. 366.; temere, ut mihi videtur. Primum enim si *genus* Nominativus esset per appositionem ad Aeneam referendus (quae etiam Burmanni est sententia), admodum ambigue scripsisset Virgi-

Bis denis Phrygium conscendi navibus aequor,
Matre dea monstrante viam, data fata secutus;
Vix septem convolsae undis Euroque supersunt.
Ipse ignotus, egens, Libyae deserta peragro,
Europa atque Asia pulsus. Nec plura querentem
Passa Venus medio sic interfata dolore est:
Quisquis es, haud, credo, invisus coelestibus auras
Vitalis carpis, Tyriam qui adveneris urbem.
Perge modo, atque hinc te reginae ad limina perfer.

---

lius, Copulam adiiciens, *Italiam quaero patriam ET genus;* deinde vero non tamquam fama super aethera notus, vel quia tam clarus et celebratus est, Italiam quaerit patriam, sed deorum oracula secutus. Quae Peerlkamp. opponit: ,,Aeneas in Italia quaerere poterat patriam, *genus ab Iove* non poterat quaerere. Hoc secum ferebat. Erat ipse hoc genus," ea satis refutantur Heynii adnot. supra posita. — 381. *Bis denis.* Cf. supra ad v. 71. adnott. — *Phrygium aequor*, litori Troadis seu Phrygiae minoris praetentum, aliis hoc nomine non dictum. — *conscendi aequor navibus*, pro vulgari: *conscendi naves* et navigavi aequor. Qui enim *in altum* evehitur, is et *aequor conscendere* dici potest. — 382. *Matre dea monstrante viam*, ex Aen. II, 589 sqq. — *data fata* Heynio sunt ,,monstrata tum per auspicia tum per oracula III, 95 sqq. 163 sqq. 375 sqq."; sed *fata* potius sunt ipsa oracula, ut saepe. Cf. Aen. IV, 614. V, 703. VI, 45. 376. Cic. Div. I, 44, 100. Liv. V, 15, 4. XXIX, 10, 8. etc. *Fata Sibyllina* apud Cic. Cat. III, 4, 9. Rutil. Itin. II, 52. et alibi commemorantur. *Dare* autem *fata* legitur e. g. ap. Val. Fl. I, 534. IV, 432., ut *dare sortes* ap. Ovid. Met. I, 589. Cf. etiam infra VI, 66. et Burm. ad Ovid. Her. XVI, 279. Praeter omnem igitur necessitatem Peerlkamp. coni. *mea fata.* — 383. *Vix septem convolsae* etc. Wagn. recte interpretatur: „ex harum, undis Euroque convulsarum, numero vix septem supersunt." Cf. v. c. Lucan. III, 528. *Crebraque sublimes convellunt verbera* (remorum) *puppes.* Wund. *convolsae* explicat per quassatae. — 384. *ignotus* active h. l. dictum putat Cort. ad Lucan. V, 500., non recte; sensus est: Quamquam fama super aethera notus sum, tamen nunc ignotus (*ungekannt*) deserta Libyae peragro. — 385. ,,Eum interpellavit, vel *non passa querentem*, pro *non passa eum queri plura*, graeca ratione; vel, *interfata querentem*, *non passa* sc. queri *plura: οὐδ' εἴα κλαίειν*, Iliad. VII, 427." *H.* Priorem rationem ut simpliciorem cum Thielio, Gossravio et Wagn. (in edit. min.; in maiore enim alteram secutus erat) amplector. Eadem ratione *pati* infra VII, 421. et *sinere* X, 426. cum Participio loco Infinitivi iungitur. Ceterum cf. Val. Fl. VI, 469. *Nec passa precari ulterius* et Silius XIII, 661. *Nec passi plura in medio sermone loquentis* etc. *Interfandi* vocab. apud Livium III, 47, 4. VII, 36, 9. XXXVI, 27, 3. 28, 4. Plin. Ep. I, 23. et alibi legitur. — 387. 388. ,,O carum te superis, quum Carthaginem delatus sis! Expressit autem illud, quod aliquoties apud Homerum, *οὐ γὰρ ὀΐω σε θεῶν ἀέκητι γενέσθαι τε τραφέμεν τε*, ut Odyss. III, 27. *vitales auras* ex antiquo sermone habet; vid. v. c. Lucret. III, 406. et al. [III, 576. V, 855. VI, 1226.]" *H.* — *carpis.* Sic carpere haud raro apud poëtas pro capere, quae ultro se offerant, iisque uti; metaphora, ut videtur, ducta a floribus et fructibus, qui ad viam crescentes ab omnibus possunt carpi. Cf. Geo. III, 435. Aen. IV, 522. 555. Hor. Od. I, 11, 8. Pers. V, 151. Martial. VII, 46, 11. Ovid. Fast. III, 622. etc. Vid. Gossr. ad h. l. — *invisus coelestibus*, gravissima vel miseri vel scelerati et abiecti significatio. Cf. Valcken. ad Eur. Hippol. 408. Heind. ad Hor. Sat. I, 3, 123. (ubi *Dis inimice senex* legitur) et Thiel ad h. l. —389. *se perferre ad* aliquem locum

Namque tibi reduces socios classemque relatam
Nuntio et in tutum versis aquilonibus actam,
Ni frustra augurium vani docuere parentes.
Adspice bis senos laetantis agmine cycnos,
Aetheria quos lapsa plaga Iovis ales aperto

---

alibi non videtur inveniri. Senecae enim locus, a Burm. laud., Epist. 58. *Plato ipse ad senectutem se diligentia pertulit* alius est generis. Cf. autem infra III, 345. *quum sese a moenibus heros - adfert*, atque Burm. ad h. l. et ad Val. Fl. IV, 199. Ravio in Sched. p. 39. hic versus spurius videtur, quum absurdum sit ad naufragum in terra ei incognita dicere: „quaere limen reginae," quasi qui viam nosset, praeterea autem offendant verba *Perge modo* in hac brevi ῥήσει bis posita (cf. v. 401.); quae altera causa certe paullo gravior est, quam prior. — 390. Naves per tempestatem amissas cum sociis tibi restitutum iri nuntio. — *classem relatam*, reductam, reducem. Plures Codd. *receptam;* sed *relatam* melius quadrat ad *reduces* et *versis aquilonibus. Referre* verbum est nauticum, quod, Burmanno teste, proprie dicebatur de navigantibus, quum in portum a cursu instituto aut in oram vento reiiciebantur (Senec. Epist. 85. vid. ad Ovid. Am. II, 9, 32.); quamquam *referri* etiam dici potest navis, quae prope iam portu capto iterum se alto committit, ut Hor. Od. I, 14. in. — 391. *in tutum*, in portum, ad litus. — *versis aquilonibus*, h. e. ventis mutatis, ita ut secundi fierent. — *actam. Agi* ventis naves vulgo dicuntur. Cf. Hor. Od. III, 7, 5. Ovid. Met. IV, 420. etc. — „*vani* ad ornatum egregie. *Vanus* non modo qui pollicetur, quae praestare nequit, sed et qui profitetur vel falsam vel inanem doctrinam." *H.* Ideoque qui ipsi decepti alios quoque decipiunt. Sic *vani haruspices* apud Cic. Div. I, 19. in., *vanus auctor* ap. Liv. XXIX, 32, 10. etc. — 393—399. „Duodecim naves cum Antheo, Sergesto, Cloanthoque servatas mox v. 584. videbimus. Has totidem olores significant, quos ab aquila [qui etiam XII, 247. *fulvus Iovis ales*, atque V, 255. et IX, 564. *Iovis armiger*, ut ap. Ovid. Met. IV, 362. eadem de causa *regia ales* vocatur] modo agitatos [sedibus suis exterritos] et dispersos (hoc significat *turbabat*), hoste abacto, ludibundos plaudentesque in terram devolare ostendit Venus. - - - *Dissident* autem *olores et aquilae* auctore Plinio X, 74, 95. Athen. IX. p. 393. D. *μάχεται δὲ (ὁ κύκνος) καὶ τῷ ἀετῷ αὐτὸς μάχης μὴ προαρξάμενος*. Hinc ap. Homerum in cycnorum anserumve gentem irruens aquila inducitur egregio v. c. loco Il. XV, 690 sqq." *H.* Cf. etiam Aristot. H. An. V, 34. et XVII, 24. cum Aen. IX, 563. et XII, 447 sqq. Antiqui interpretes mirantur, quo iure Virgilius augurio cycnorum utatur, quum cycni inter aves augurales non inveniantur. Sed quum cycnus avis sit Veneri sacra, licuit utique poëtae hic ex iis augurium repetere, quemadmodum etiam Aen. VI, 194. e columbis, quae et ipsae inter aves augurales non inveniuntur, augurium postulari facit. Accedit, quod, Servio teste, Aemilius Macer in *Ὀρνιθογονίᾳ* certis verbis dicit: *Cycnus in auguriis nautis gratissimus augur: hunc optant semper, quia numquam mergitur undis.* Cf. Iahn. ad h. l., qui docet, inter augurium et auspicium hoc interesse, quod augurium et petatur et certis avibus ostendatur, auspicium qualibet avi demonstretur et non petatur. — *laetantes*, quod liberati a periculo et rursus in unum agmen congregati sunt. *agmine*, non amplius turbati, sed rursus collecti. Peerlkampio totus hic versus sono et cursu tam illepidus videtur, ut eum a Virgilio sic scribi potuisse non credat. Quare hanc suadet verborum transpositionem et mutationem: *Agmina bis senos laetantia conspice cycnos.* — 394. *apertum coelum* aliis (ut Thielio) est serenum, aliis (ut Heynio) liberum et volantibus pervium. Equidem cum Weickerto l. l. p. 7. interpretor: nullum usquam praesidium praebens, ubique patens aquilae impetui. Cf. Caes. B. C. III, 84. *ut equites mille apertioribus etiam locis septem milium Pom-*

Turbabat coelo; nunc terras ordine longo
Aut capere aut captas iam despectare videntur:
Ut reduces illi ludunt stridentibus alis,
Et coetu cinxere polum, cantusque dedere,

---

peianorum impetum sustinere auderent. Apertum igitur coelum comparatur cum alto mari, ubi Aeneae naves omnibus ventis fuerant expositae et ab iis turbatae, ut cycni ab aquila. Cf. Ovid. Met. VI, 693., ubi Boreas *Idem ego*, inquit, *quum fratres coelo sum nactus aperto — Nam mihi campus is est — tanto molimine luctor.* — 395. *Turbabat*, non *turbaverat*, quia tempus modo praeteritum opponitur praesenti. Cf. Aen. I, 239 sq. II, 22 sq. 472 sq. 726 sq. III, 183 sq. 490 sq., quos locos Iahn. comparat. — *ordine longo*, longo agmine. — V. 396., cuius sensum editores omnes inde a Burmanno non perspexerunt, quomodo intelligendus sit, primus recte indicavit Weickert. l. l. Cycni, postquam aquila discessit, laeti de periculo superato, rursus in agmen coierunt et ordine longo volantes locum quaerunt, ubi considant; atque pars eorum (posteriores puta longi ordinis), adhuc incerti, quo loco sidere velint, e longinquo oculis *capiunt terras*, i. e. eligunt considendi locum, alii (priores agminis) iam locum elegerunt et in eum (*terras iam captas*, sc. a se oculis, non, ut Burm. Thiel. et Gossr. explicant, ab aliis, qui in terram iam descenderant) despectant, sive loco, in quem delabantur, iam electo, in eo est, ut considant. *Captae iam terrae* non aliter interpretandum, quam apud Ovid. Met. XIII, 226. *capta Troia*, i. e. iamiam capienda (ubi vid. Gierig.) Sic ibid. IX, 133. *raptae*, i. e. quam rapere paraverat, et I, 184. (ubi vid. Bach.) *captivo coelo*, i. e. quod capere moliebantur. Cf. etiam Sanctii Minerva I, 15, 4. p. 136 sqq. Periz. Unde apparet, non opus esse Aug. Weicherti coniectura in Epist. crit. p. 47. prolata: *aut terram nunc despectare.* Ceterum de locutione *locum capere* (i. e. eligere) vid. Geo. II, 230. *Ante locum capies oculis* et Burm. ad Ovid. A. A. I, 234. Wagn. (cui Peerlkamp. adsentitur) in maiore epit. locum sic interpretatus erat: „videntur aut capere terras, aut securi iam easdem rursus relinquere et in altum evolare atque ita despectare; vel potius: terras partim capere, partim, qui primi terram attigerant, iam rursus in altum sublati despectare videntur;" in minore tamen mutata sententia nobiscum facit. Henry autem (*Class. Mus.* XX.) hanc proponit explicationem: cygni iidem (non diversae eorum partes) *videntur*, conspiciuntur, *aut* (et) *capere terras*, insidere terram, *aut* (et) postquam rursus evolarunt, terras antea *captas* quasi cum contemptu *despectare;* quam imprimis propter Partt. *aut - - aut* a poëta usurpatas et ob comparationem v. 400. institutam probare non possum. Rau in Sched. p. 39. toto versu tamquam spurio eiecto v. 395. *terris* (i. e. a terris) pro *terras* scribendum esse censet. — *despectare terras* etiam ap. Ovid. Met. IV, 623. legitur. — 397. *reduces* in auram, quae propria eorum sedes est. — *ludunt*, utpote laetantes (v. 393.), quod salvi sunt reversi. — *stridentibus alis* exquisitius quam clangentibus. Vid. supra v. 102. — 398. *Et coetu cinxere polum.* De his verbis *Weickert.* l. l. sic exponit: „Neque offendor versu 398.; nam haec est sententia: qui modo cinxere polum cantusque dedere, nunc reduces (i. e. iamiam in terras delapsuri) ludunt stridentibus alis. Quod autem hic versus adnectitur Part. *et*, de eo tenendum, quod dixi ad v. 365. de liberiore, qua utuntur poëtae, enuntiatorum nectendorum ratione;" quam explicationem paullo duriorem non erat cur Iahn. sequeretur. Multo simplicior et rectior est Heynii interpretatio: „agmine evolant, quasi exsultantes; in aërem alis sublati ludunt volando in orbem, ut solent, vel gyrum." Scilicet his verbis, quibus non quae antea fecerint cycni indicatur, sed quae nunc faciant periculo liberati, antecedentia illa *reduces ludunt stridentibus alis* amplificantur modo

Haud aliter puppesque tuae pubesque tuorum
Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo.
Perge modo et, qua te ducit via, dirige gressum.
Dixit, et avertens rosea cervice refulsit,
Ambrosiaeque comae divinum vertice odorem
Spiravere; pedes vestis defluxit ad imos;
Et vera incessu patuit dea. Ille ubi matrem

---

et poëtice exornantur. — *polum*, coelum: vid. supra ad v. 90. Peerlkamp. temere coni. *lacum*. — *cantusque dedere*, scil. laetos; quo alluditur ad nautas, qui et ipsi in reditu et portum propinquum petentes laetos cantus edere solent. *Dare* autem *cantus*, ut *vocem*, *gemitum dare* et similia. Cf. Aen. I, 405. VII, 560. IX, 704. etc. Ceterum de cantu cycnorum vid. ad Aen. IX, 458. — 399. *Haud aliter*. Cf. Hand. Turs. III. p. 21 sq. — Peerlkamp. putat pro *puppesque tuae* poëtam elegantius scripturum fuisse *puppesque ducum!* — *pubes tuorum*, i. q. turba tuorum. Cf. Geo. I, 343. II, 167. Aen. II, 477. 798. V, 74. 119. Hor. Epod. XVI, 7. *Germania pubes*. id. Od. III, 5, 21. *captiva pubes* etc. Charisius duobus locis Inst. I. p. 53. et 113., vituperans Codd. scripturam, legit *puberesque*, quod eo magis mirandum, quum sequatur *tenet* et *subit*. Quinctil. vero Inst. IX, 3. et Rufinianus p. 32. cum Codd. conspirant. Cf. Burmann. ad h. l. — 400. *ostia* h. l. ut V, 281. aditus portus. Plenius Cicero Verr. IV, 53, 118. (urbs) *in utriusque portus ostium aditumque proiecta est*. — 401. *qua te ducit via*. Cf. Ecl. IX, 1. ibique adnott. — 402. „Observa modum praesentiae divinae testificandae ex more veterum. Digrediens dea numen specie divina manifestum facit; ad hanc refer pulcherrimam cervicem, comam odoratam, pallam ad talos demissam cum levi incessu.“ *H.* In discessu autem solent dii numen suum antea celatum indicare. Cf. infra IV, 277. V, 658. IX, 659. — *avertens*, scil. se. Vid. supra ad v. 104. et 234. — „Sin in *rosea cervice* non tam Horatii Carm. I, 13, 2. auctoritatem, quam rationem desideras, aut puta *roseum* esse omnino suave vel pulchrum, aut colorem floridum exprimi in tenera cute etiam candidissima perlucentem.“ *H.* „Ad *roseam cervicem* cf. Aen. II, 593. *roseum os Veneris*, [ubi tamen vid. adnott.] Apud Homerum quoque hymn. in Vener. 182. *δείρην* Veneris admiratur Anchises.“ *Wund.* Adde Aen. XII, 606., ubi *roseae genae*, et Ovid. Met. VII, 705., ubi Aurora *roseo spectabilis ore*. Cf. etiam Mitscherl. ad Hor. Od. I, 13, 2. — „*Ambrosias comas*, ambrosia — deorum hoc unguentum est — delibutas, ab Homero habet, Il. I, 529.“ *H.* Vid. etiam ad Geo. IV, 415. Thiel. non inepte confert Ovid. Fast. V, 375. *tenues secessit* (dea) *in auras. Mansit odor; posses scire fuisse deam* et Eurip. Hippol. 1391., ubi *θεῖον ὀδμῆς πνεῦμα* deam prodit. — *vertice*, quod Wund. ad *comae* trahendum et i. q. *in vertice* esse censet, rectius cum verbo *spiravere* coniungas, et pro *a vertice* positum accipias, ut X, 544. *veniens Marsorum montibus Umbro*. Vid. Wagn. infra ad IV, 26. — 403. *pedes vestis defluxit ad imos*. „*Palla* Veneris vel ex illo nota Iliad. V, 315. *πέπλοιο φαεινοῦ πτύγμα*: et 338. *Ἀμβροσίου διὰ πέπλου, ὅν οἱ Χάριτες κάμον αὐταί*. Itaque habitum deae declarat.“ *H.* Omnino enim palla s. vestis usque ad pedes defluens deorum erat vestimentum. Cf. Spanhem. ad Callim. in Apoll. 32. Gierig. ad Ovid. Met. XI, 165. Bach. ad Tibull. III, 4, 35. Dissen. ad eiusd. I, 7, 46. alii. Defluit autem nunc vestis, quae antea fuerat succincta. Cf. supra v. 320. ibique adnott. — 405. „*incessum*, cogita levem illum et volatui similem, columbarum instar.“ *H.* Iahn. hac de re conferri iubet Vossii Epist. mythol. 22. T. I. p. 138. et *Antisymbol.* T. II. p. 66., cui adde Lessing. in fragmm. ad Laocoontis Vol. II. relictis p. 34. Vid. etiam supra v. 46. infra V, 647. Ovid. Met. III, 609. similesque locos. — De hiatu (*dea. Ille*) in sensus pausa

Agnovit, tali fugientem est voce secutus:
Quid natum toties crudelis tu quoque falsis
Ludis imaginibus? Cur dextrae iungere dextram
Non datur, ac veras audire et reddere voces?
Talibus incusat, gressumque ad moenia tendit.
At Venus obscuro gradientis aëre saepsit,
Et multo nebulae circum dea fudit amictu,
Cernere ne quis eos, neu quis contingere posset,
Molirive moram, aut veniendi poscere causas.
Ipsa Paphum sublimis abit sedesque revisit

---

et ante graviorem distinctionem admisso cf. adnott. ad Ecl. II, 53. — 407. *toties*. Ideoque iam antea aliquoties sub falsa imagine Venus se obtulerat filio. Virgilius unum modo similem Veneris cum Aenea congressum infra narrat II, 589., ubi tamen vera dea apparet. — *quoque* cum *crudelis*, non cum *ludis* coniungendum esse, in promptu est. — 408. 409. „Cf. verba Ulyssis ad matrem inter umbras versantem Odyss. XI, 209 sq." *H.* — *veras - - voces*, „ut tecum ita, ut filius cum matre, non ut alienus cum aliena colloquar." *Wagn.* Cf. Bentl. ad Hor. A. P. 318. Ceterum eadem fere verba iterantur infra VI, 689. — 410. *tendere gressum.* Sic *iter tendere* infra v. 656. VI, 240. VII, 7. Ovid. Met. II, 547., *cursum tendere* Lucr. V, 630. Sil. IX, 216. Liv. XXIII, 34, 5. Val. Fl. I, 483. et saepius. — 411. *At Venus* pro: Venus autem. Vid. adnott. ad Geo. II, 246. — 412. „Densa nube circumfudit eos. Ab Homero eum hoc petiisse notum est, apud quem saepe hoc invenitur; imprimis compara Odyss. VII, 14. 39—43., quem locum iam monstravit Macrob. V, 4., de Ulysse, quando Alcinoi regiam intrat, ad cuius exemplum totus Aeneae ad Carthaginem et Didonem aditus est adumbratus. Adde [Hom. Il. V, 344.] Apollon. III, 210—214. et alios. Totum locum expressit Val. Flacc. V, 400 sqq." *H.* Quanta autem arte hic Homeri exemplum secutus sit poëta, quisque facile intelligit. Sic enim potest Aeneas otiose laetari laudibus suis ab Ilioneo praedicatis (v. 522 sq.) et suavissima voluptate perfusus testis fieri amoris et venerationis suorum. Et quam efficax deinde subitus Aeneae progressus ex nube post verba illa Didonis: *atque utinam rex ipse - - adforet Aeneas* (v. 575.)! — 412. *multo* (i. e. denso, ut Homerus πολλὴν ἠέρα dixit) *nebulae amictu.* Cf. Hor. Od. I, 2, 31. *Nube candentes humeros amictus Augur Apollo.* — *dea* nomini Veneris in altero demum enuntiato per appositionem additum, ut infra v. 692. Cf. etiam similem certe locum XII, 632 sqq. Rau in Sched. p. 40. hunc versum, qui sensu non differat a priore, in suspicionem vocat et ex inani variandi studio ortum suspicatur. — 413. 414. *eos*, paullo negligentius, quum poëtae Casus obliquos Pronominis *is*, *ea*, *id* tanquam ἐγκλιτικοῦ usurpati studiose evitare soleant. Cf. Iahn. ad Ovid. Trist. I, 1, 13. idemque et Schiller (p. 103.) ad Hor. Od. III, 11, 18. Bach. ad Ovid. Met. IV, 745. et imprimis Orell. in singulari excursu ad Hor. l. l. scripto, Vol. I. p. 407 sq. Loci huc pertinentes praeterea sunt Ovid. Met. VIII, 16. Trist. III, 4, 27. Tibull. I, 6, 25. etc. — *contingere*, vim, iniuriam iis inferre. — *moliri moram*, fortius quam facere. *Moliri* enim non facile dicitur, nisi de rebus difficilibus magnumque laborem et apparatum requirentibus. Cf. infra v. 424. II, 109. III, 6. VI, 477. etc. — Ceterum non haerendum in Particulis *ve* et *aut* (de quibus vid. supra ad v. 370.) post *ne* et *neu* positis, quibus non opponitur, sed subiungitur aliquid antecedentibus; quare etiam IV, 338. et XII, 135. *neque - - neque - - aut* dici poterat. — *Poscere* pro quaerere legitur etiam Aen. III, 59. *quae sit sententia, posco.* — 415. „Versus ex Homero, sed ornatius expressi, Od. VIII, 362 sqq. Compara

Laeta suas, ubi templum illi, centumque Sabaeo
Ture calent arae sertisque recentibus halant.
Corripuere viam interea, qua semita monstrat.
Iamque adscendebant collem, qui plurimus urbi
Imminet, adversasque adspectat desuper arces.
Miratur molem Aeneas, magalia quondam,

Hymn. in Vener. 58. 59 sqq. et Od. VII, 80. 81 sqq. de Minerva. At ex Virgilio Statius Theb. V, 61. *Illa Paphon veterem centumque altaria linquens.*" *H.* Etiam h. l. Codd. quidam *Paphon* praebent, quod, Wagn. teste, ex suis quoque Codd. affert Cort. ad Lucan. V, 496. Cf. adnott. ad Ecl. VI, 13. De Papho Veneri sacra cf. adnott. ad Geo. II, 64. et Aen. X, 51. coll. cum iis, quae supra ad v. 16. adscripsimus. — *sublimis abit.* Cf. v. 259. X, 144. Geo. I, 404. Ovid. Met. IV, 720. VII, 351. etc. — 416. „Quod turis et sertorum odores exhalantium tantum fit mentio, non victimarum caesarum, satis docte interpretes referunt ad morem sacrorum Veneris, quod arae nullus sanguis offundebatur, maxime Paphiae Veneri. Vid. Tac. Hist. II, 3. *sanguinem arae Veneris affundere vetitum.*" *H.* — *laeta* Heyn. et Wagn. interpretantur: quoniam gaudet Papho. Equidem cum Wunderl. Venerem laetari puto, quod de incolumitate filii bene sperat. Spes enim de filii salute concepta Veneri gravior profecto erat laetandi causa, quam veneratio, qua Cypri incolae eam prosequebantur. Sequentia, ad quae Wagn. provocat, causam modo continent, cur Paphum abierit. — *centum arae.* Vid. adnott. ad Geo. III, 18. (et Aen. IV, 200.) — *Sabaeo ture.* Cf. Geo. I, 57. et II, 117. — 417. *sertis halant*, ut apud Tibull. III, 4, 23. *Spirabat Syrio myrtea rore coma.* Vid. adnott. ad Geo. IV, 109. — 418. Socios visendi cupidi properant ad urbem. „*Corripere viam* doctius quam *iter celerare;* sic *corripere gressum;* doctius etiam V, 144. *corripuere campum currus.* Et sic *rapere.* Vid. ad Val. Fl. I, 4." *H.* Adde Geo. III, 104. Aen. V, 144. 316. VI, 634. Ovid. Met. II, 158. *Corripuere viam*, et Plin. Epist. IV, 1. *tanto magis viam ipsam corripiemus.* Nescio an Gossrau hunc verbi usum recte sic explicet: „ita ut ambo viae termini brevi intervallo temporis interposito ab eo, qui it, attingantur atque in unum quasi corripiantur." — *qua semita monstrat.* Cf. supra v. 401. *qua te ducit via, dirige gressum.* — 419. *Iamque.* Vid. Hand. Turs. III. p. 143 sq., qui docet, poëtas narrationibus suis hac Particula addere perspicuitatem et lumen, quo oculi quasi in res praesentes vertantur. Cf. infra II, 615. et XI, 182. — Imperf. *adscendebant* post Perf. *corripuere viam* non potest offendere. Vid. supra ad v. 395. Sensus est: Celeriter viam ad collem ducentem confecerunt, tum collem lente adscendebant, et iam summum collis fastigium assecuti mirantur etc. — *collem*, quales prope Carthaginem plures fuisse Polyb. I, 46. et 43. refert. — „*qui plurimus urbi imminet* ad magnitudinem refero montis sub ipsis urbis moenibus accubantis. Pro *magno monte* poëta diceret *multum montem*, ut Geo. III, 52. *plurima cervix*, longa et crassa." *H.* Cf. adnott. ad Geo. l. l. Ecl. I, 34. XII, 60. Aen. VI, 659. De verborum collocatione cf. e. g. Ovid. Met. III, 714. *Ille aper, in nostris errat qui maximus agris* (pro: ille aper maximus, qui errat) ibique Bach. — *urbi imminet*, ut supra v. 165. — 420. *adspectat.* Wund. comparat Tac. Agr. c. 24. *Britannia Hiberniam adspicit.* Adde Colum. VIII, 8, 2. *tabulatum, quod adspicit meridiem*, i. e. meridiem versus spectat, situm est. Wagn. conferri iubet Waardenburg. Opusc. p. 169. Peerlkamp. pro *arces* coni. *aedes*, quod statim narretur v. 424. Poenos *moliri* demum *arcem;* quae res, quamquam habet aliquid offensionis, non tamen hanc coniecturam excusat. *Arces* videntur esse turres. — 421. „Sic Ulysses Phaeacum urbem: *Θαύμαζεν δ' Ὀδυσεὺς λιμένας καὶ νῆας ἐΐσας* etc. Odyss. VII, 43 sqq. Magnum aedificii opus

Miratur portas strepitumque et strata viarum.
Instant ardentes Tyrii; pars ducere muros,
Molirique arcem et manibus subvolvere saxa,
Pars optare locum tecto et concludere sulco;
Iura magistratusque legunt sanctumque senatum;

---

bene cum casis et tuguriis componitur. *Magalia* sunt agrestia aedificia *stativa;* id nomen suburbia Carthaginis retinuerunt. Cf. IV, 259. 60." *H. molem*, scil. aedificiorum (*den Riesenbau.*) Cf. Hor. Od. III, 29, 10. *desere - - molem propinquam nubibus arduis*, i. e. Romam. *Magalia* (quorum nomen haud dubie a semitico מָגוֹר derivandum, cui cognatum videtur graecum *μέγαροι*) Isidor. Orig. XV, 12. ita describit: *Magalia aedificia Numidarum agrestium oblonga, incurvis lateribus tecta, quasi navium carinae sunt, sive rotunda in modum furnorum, et magalia dicta, quasi magaria, quia magar Punici novam villam dicunt.* Cf. etiam Serv. ad h. l. et quae ad Geo. III, 340. adnotavimus, ubi alteram nominis formam *mapalia* invenimus. Peerlkamp., et in voc. *molis* et in *magalibus* haerens, totum versum ut spurium damnat, cui recte adversatur Rau in Sched. pag. 41 sq. — 422. *strepitus* frequentiam hominum significat. — *strata viarum*, pro: stratas vias, ex Lucretio IV, 416. sumptum. Diximus de hoc poëtico dicendi genere supra ad v. 310. ad Geo. I, 393. II, 284. et alibi. Cf. etiam Thiel. ad h. l. — 423—425. *Instant* operi Tyrii; ut plene dixit Silius II, 407 sqq., hunc locum imitatus: *Condebat primae Dido Carthaginis arces Instabatque operi subducta classe iuventus* cett. et sic Virg. ipse infra v. 504. (Dido) *instans operi regnisque futuris.* Absolute tamen, ut h. l., *instare* etiam infra II, 491. legitur. „Quum Dativus *operi* desit, vide an malis iungere *instant - - ducere - - optare.* Sic Aen. II, 627. *instant eruere* [cui loco addi poterat X, 118. Lucr. IV, 998. *corripere instant* etc.]; verbum *instant* ardorem et festinationem notat. Neque obstat, quod *pars - - pars* interpositum. Vid. Ecl. I, 65. 66. Tum distinctio mutanda est." Haec *Wund.*, (cui adsentitur Gossrau, simul coll. loco Aen. XI, 887. docens, sequens, *pars - - pars* huic rationi non obstare) nescio an recte; vulgarem tamen distinguendi rationem deserere non ausus sum. — *ducere muros* legitur etiam Hor. Od. IV, 6, 23 et alibi. Sic etiam Graeci *ἐλαύνειν τεῖχος*, v. c. Hom. Od. VII. 86. (ubi tamen pro vulg. *τοῖχοι ἐληλάδατο* nunc *ἐρηρέδατο* editur). Ceterum Henry (*Class. Mus.* XX.) *muros* recte, puto de ipsius arcis, non urbis, moenibus intelligit; censet enim, arcem ante omnia exstruendam et muniendam, dum demum (v. sequ.) urbem aedificandam fuisse, et de duabus operarum partibus sermonem esse, quarum altera in arce, altera in urbe condenda occupata sit; quum non iidem simul et arcem in medio constitutam et urbis muros exstruere possint, quibus muris omnino non statim opus sit, arce iam condita. — 424. *moliri arcem*, magno labore aedificare. Cf. infra III, 6. Geo. I, 271. et 329. et supra ad v. 414. — *subvolvere saxa*, in sublime efferre ad arcem in editiore loco exstructam muniendam. — 425. *optare*, i. q. eligere, destinare, Graec. *ὄπτειν*, nostrum *sich aussehen*, *ausersehen. Optare locum* hoc sensu legitur etiam infra III, 109. et apud Petron. c. 122. V, 247. Cf. etiam Aen. VIII, 503. Liv. VI, 25, 5. *Ut ex collegis optaret, quem vellet.* etc. Drakenb. ad Sil. XIII, 689. Cort. ad Sall. Iug. 79, 8. Ernest. Clav. Cic. s. v. Rupert. ad Liv. III, 64, 5. et Heusing. aliique ad Cic. pro Rosc. Am. II, 3. Quare procul dubio reiicienda est altera lectio *Pars aptare locum t.*, a multis sane Codd. exhibita. Meliorem scripturam etiam Donati (ad Andr. IV, 5, 2.) auctoritas tuetur. — *concludere sulco*, fossa ducta, qua fundamenta aedium ponantur. Male alii de aratro cogitant. — 426. „In hac urbis condendae descriptione poëta plura a Romanorum moribus institutisque ad Poenos transtulit, ideoque novae urbi *iura*, *magistratum* et *senatum*, qui Romae ab initio urbis fue-

Hic portus alii effodiunt; hic alta theatri
Fundamenta locant alii, immanisque columnas
Rupibus excidunt, scenis decora alta futuris:

---

rant, adeoque *theatrum* tribuit. Vid. Ant. Maioragius de Senatu c. 9. et Lersch. de morum in Virg. Aen. habitu p. 39 sq.“ *Iahn.* Heyn. tamen cumque eo Hand. ad Gronov. Diatr. in Stat. c. 2. p. 13. Peerlkamp., Gossr. et Rau in Sched. p. 42. hunc totum versum, neque grammatico aliquo vinculo cum ceteris connexum, neque sententiae convenientem, quum reliqua omnia ad aedificia nova spectent, quae excitentur, spurium habuere et a librariis ex v. 507. et Aen. V, 758. confectum; quibus recte adversatur Wagner., qui docet, Virgilium voluisse variorum studiorum, quae praecipue in nova urbe vigent, imaginem h. l. exhibere; et, si supra strepitus per stratas vias commeantium recte commemoretur, h. l. fori rerumque forensium mentionem non minus commode fieri, neque verisimile esse hominem Romanum id potissimum silentio praeteriturum fuisse. — *Iura magistratusque legunt*, quae Burm. de magistratibus iuridicis intelligit, Voss. autem cum Servio sic explicat: „eligunt loca, ubi iura dicantur, aut magistratus creentur,“ equidem potius cum Wagn. et Iahnio per zeugma interpretanda censeo: iura constituunt magistratusque legunt, qui ius dicant, leges administrent. Cf. adnott. ad Geo. I, 93. Ceterum de concione s. comitiis videtur cogitandum, in quibus Aeneas haec omnia institui cernit; quamquam in carmine non omnia ad amussim exigenda. Licuit enim poëtae hic ea omnia commemorare, quae, ubi nova urbs conditur, fieri solent, etsi non omnia uno eodemque tempore fiebant et ab Aenea vere conspici poterant. — *sanctum senatum* ab Ennio petitum videri potest (vid. v. 74. ed. Hessel.); quamquam *sanctus* omnino proprium est Senatus epitheton. Cf. Cic. Cat. I, 4, 9., ubi Senatus vocatur *orbis terrarum sanctissimum gravissimumque consilium.* Hor. Od. IV, 5, 3. *patrum sanctum concilium. Sacrum* dixit Iuven. XI, 29. — 427. *portum effodiunt*, quem *Cothon* proprio nomine dictum esse perhibent Serv. ad h. l. et Strabo XVII. p. 832. Cf. Hirtii B. Afr. 62, 5. ibique Cellar. et Davis., Bochart. Chan. I, 24., Estrup Lineae topogr. Carthaginis (Havn. 1821.) p. 35. et liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* II. p. 850. — 427—429. „An *theatri* structuram Phoenicibus recte, atque adeo in ipso rerum initio, dederit, viderit poëta: Graecarum profecto civitatum coloniis hoc accommodatius. Sed res praeclare ob oculos posita.“ *H.* Idem Heyn. in maiore edit. recepit lectionem *theatris*, quae, si grammaticam spectas, fortasse defendi potest Geo. IV, 161.; sed *theatri* praeter Servium et Nonium Mediceus et libri meliores fere omnes exhibent, quos cum Wagn. secuti sumus (adsentientibus Peerlk., Süpflio et Gossravio); imprimis quum sequens *scenis* Singularis in Pluralem mutandi ansam praebere facile potuerit, praeterea autem non verisimile sit, in nova urbe condenda plura simul inchoata esse theatra. Iahn. in contextu quidem retinuit *theatri*, ad X, 476. vero cum Heins. et Heyn. alteram lectionem praetulit. Urbem autem theatro carentem Romanus homo sibi non poterat cogitare; quare hoc ex amore, quo Romani ludis scenicis studebant, non ex ipsius rei probabilitate iudicandum. Cf. etiam adnott. ad v. 426. — „*alta*, quod tertio versu post iterum legitur, coniectura non tollendum esse, patebit ex Geo. II, 125. Cf. Aen. I, 504. 505. 579. 582.“ *Wund.* Weichert. de verss. iniur. suspp. p. 97. repetitam vocem *alta* diversa, quam habeat, notione excusari censet; nam prius *alta* dicitur de fundamentis theatri, ad quae superne despiciunt, alterum de columnis, ad quas ex inferiore loco aliquando suspicient. Cf. Iacobs. in Disquis. Virg. I. p. 6. et adnott. ad Aen. I, 315. Nihilominus Peerlkamp. pro *alta theatri fund.* coni. *lata.* — *fundamenta locant* pro magis usitato *iaciunt.* (Vid. ad V, 631.) — 429. *excidunt.* Cf. infra VI, 42. Suet Calig. 37. *excisae rupes durissimi silicis.* id. Claud. 20. *partim ef-*

Qualis apes aestate nova per florea rura
Exercet sub sole labor, cum gentis adultos
Educunt fetus, aut cum liquentia mella
Stipant et dulci distendunt nectare cellas,
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum fucos pecus a praesepibus arcent:
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
O fortunati, quorum iam moenia surgunt!
Aeneas ait, et fastigia suspicit urbis.

---

fosso monte, partim exciso cett. et Markl. ad Stat. Silv. III, 1, 110. — *decora alta.* Vid. infra II, 448. Silius III, 144. *decora alta relinquam?* Stat. Theb. V, 422. *decora alta patrum.* — 430—436. „Expressa ex Georg. IV, 162—169., ubi vide. Cf. Aen. VI, 707. — 709. Praeiverat Homerus Il. II, 87.“ *H.* Ut hic ab apibus, admodum industrio et laborioso animalium genere, ita infra IV, 402. a formicis comparationem sumit poëta. — *aestate nova.* initio aestatis. Cf. *novos soles* Geo. II, 332. et similes locos. — *qualis* — tali labore, qualis etc. — 431. „*sub sole*, per diem, interdiu, ut *sub die, sub nocte* accipitur poëtis; supra quoque Ecl. II, 13. *sole sub ardenti* nihil aliud est quam in sole.“ *H.* Ita etiam Schirach. p. 590. haec verba interpretatur, vere disputans contra Burm. aliosque, qui minus recte sic explicant: summo mane, sole oriente. Quum tamen haec verba, si nihil aliud significarent, quam interdiu, satis languerent, siquidem per se patet, noctu apes cessare, equidem potius cum Thielio explico: quum sol splendet; constat enim, sole splendente apes imprimis laboriosos esse. Neque aliter in loco ab Heynio allato *sole sub ardenti* explicandum: quo tempore sol ardet. — *sub sole* autem significantius quam: in sole. Cf. Ecl. II, 13. Ovid. Met. I, 602. *sub nitido die.* Hor. Od. I, 1, 25. *sub Iove frigido* etc. — *Exercet labor.* Kritz. ad illa Sallustii Cat. 11. in. *Sed primo magis ambitio, quam avaritia animos hominum exercebat*, „res, inquit, exercent homines, quum eos ita occupatos habent, ut in iis toti sint et quasi defixi teneantur, eoque aut exagitentur, aut fatigentur;“ quod comprobat coll. Geo. II, 415. Hor. Epist. I, 11, 28. *strenua nos exercet inertia.* Liv. XXXIX, 40, 9. *simultates et exercuerunt Catonem et ipse exercuit eas*, et Ruhnk. ad Ter. Heaut. I, 1, 21. De versibus sqq. cf. adnott. ad Geo. l. l. — 432. *liquentia* hic producta, sed correpta prima syllaba infra V, 238., ubi vid. Heyn. Qua in re nemo haerebit, quum Lucretius vel uno eodemque versu (IV, 1255.) scribat: *Crassaque conveniunt líquidis et līquida crassis.* Ceterum *liquata mella* etiam apud Ovid. Fast. IV, 152. legimus. Cf. etiam Aen. IX, 679. *liquentia flumina* (cum Geo. II, 187. et Aen. III, 28.) — 433. *distendunt* ad ingentem mellis copiam referendum. Sic Tibull. II, 5, 84. *Distendet spicis horrea plena Ceres.* Cf. etiam adnott. ad Ecl. VII, 3. et Geo. I, 49. — 434. *agmine facto.* Vid. supra v. 82. — 436. *Fervet opus*, fervide agitur. Sic Tibull. I, 10, 53. *bella calent.* Contrarium est *frigere.* Cf. Ruhnk. ad Ter. Eun. III, 3, 11. et Iacobs *Blumenl.* II. p. 429. Vir doct. in Miscell. Obss. T. II. p. 29. pro *mella* coni. *tecta*, ne idem vocabulum post breve intervallum repetatur. Sed vide quae supra ad v. 315. et alibi adnotata sunt. Rau in Sched. p. 43 sq. hunc totum locum v. 426—436. in suspicionem adducere conatur! — 437. „Egregia ad affectum haec exclamatio. Quid enim, his rebus conspectis, Aeneae, per maria et terras erranti, ut novam sedem quaereret, nova urbe condita optabilius videri potuit?“ *H.* — 438. *fastigia suspicit urbis.* Ideoque iam ex colle (v. 419.) descenderat Aeneas, et in eo erat, ut urbem ipsam intraret. Ceterum cf. VI, 579. 668. Cic. N. D. II, 2. *quum coelum suspeximus.* id. de har. resp. 9. *quum suspexerit in coelum* etc. — 439. 440. „Observa, quomodo in singulis

Infert se saeptus nebula — mirabile dictu —
Per medios, miscetque viris, neque cernitur ulli.
Lucus in urbe fuit media laetissimus umbrae,
Quo primum iactati undis et turbine Poeni
Effodere loco signum, quod regia Iuno
Monstrarat, caput acris equi; sic nam fore bello
Egregiam et facilem victu per saecula gentem.
Hic templum Iunoni ingens Sidonia Dido

---

vulgarem formam evitaverit; etiam ipso graecismo: *μίσγεται ἄνδρεσσιν*, immiscet se turbae, nec cernitur ab ullo, *οὐδενὶ ὁρᾶται*. Cf. tamen Hom. Odyss. VII, 37—42." *H.* Ceterum ad *miscet* ex antecedentibus *Infert se* Pronomen reflexivum supplendo repetas; quare hic locus non iis adnumerandus, de quibus supra ad v. 234. disputavimus. — 439. *mirabile dictu.* Cf. Geo. II, 30. III, 275. IV, 544. Aen. II, 174. 680. III, 26. IV, 182. VII, 64. VIII, 252. — V. 440. laudatur Apuleio de deo Socr. p. 145., sed falso Iuturnae adscribitur. — 441. Templum in luco conditum ex veterum more, et hic quidem *in media urbe*, Praepositione adiecta, quum proprie de spatio medio sermo sit. Vid. infra II, 328. 512. 665. III, 624. V, 110. 160. etc. coll. adnot. ad Geo. III, 217. — Lectionem *umbrae*, quam Probi (apud Serv. et Pomp. Sab.) et trium Codd. auctoritas tuetur, tamquam exquisitiorem restituit Heinsius, quem nos cum recentioribus editoribus omnibus praeter Iahnium, qui plurimorum librorum scripturam *umbra* defendit, et Markland. Epist. crit. p. 121. secuti sumus, quum apertum sit, meliorem illam lectionem, qua omnis ambiguitas evitatur, iuxta illud *media* multo facilius in alteram mutari potuisse, quam contra. Quod autem Wagn. proponit discrimen constructionis, qui contendit, Adi. *laetus* et Part. *laetans*, ubi proprie usurpentur, adiunctum habere Ablativum, sed ubi copiam quandam et affluentiam significent, requiri Genitivum, ut Aen. XI, 73., ubi *laeta laborum* sit laboriosa, *πολυεργός*, *πολύτεχνος*, *ἐργάτις*, *kunstreich*, id certe a poëtis non strenue servari, primum docet ipsius Virgilii auctoritas, qui in gemino illo loco Geo. II, 112. scripsit *litora myrtetis laetissima*, contra vero Aen. XI, 280. *nec veterum memini laetorque malorum* (ubi non erat, cur Wagn. Genitivum a solo verbo *memini* pendere censeret), deinde etiam posteriorum poëtarum usus, qui Adiectivo *laetus* etiam proprie posito saepe Genitivum iungunt, ut Sil. VII, 338. XIV, 279. Stat. Theb. V, 118. Val. Fl. III, 650. VI, 266. Claud. IV. Cons. Hon. 393. Quare puto, poëtas Romanos utraque constructione promiscue fuisse usos, et hic quidem Genitivum a Virgilio esse positum, quod Ablativus ambiguitatem aliquam efficere poterat, in parallelo autem Georg. loco Ablativum, quod forma *myrtetorum* carmini minus conveniens videbatur. Ceterum de graeca illa constructione cf. adnott. ad Geo. IV, 310. et 491. Similes loci Aeneidos, ubi Codd. scriptura fluctuat inter Ablativum et Genitivum, ita tamen ut illum plures et meliores libri tueantur, sunt VII, 81. VIII, 223. IX, 246. X, 453. XI, 338. XII, 766., ad quos vid. adnott. — 442 sqq. Eadem res narratur a Silio II, 411 sqq. et Iustino XVIII, 5. Wagn. non repugnaverit, si quis *primum* cum Substantivo *signum* iungere velit, coll. Qu. Virg. XXVIII, 3, s., ubi comparatur imprimis III, 537. *primum omen*, i. e. quod modo in litus egresso obtigit. Sed simplicior est ratio, ut explicemus: primorum aedificiorum fundamenta fodientes. — 443—445. „*Signum*, omen intelligam. Sic: *caput equi - - atque omen clamore salutant*, Silius II, 411. Servatum inde in numis Carthaginiensium *equi caput*. Poëtam agnosce in hoc, quod non simpliciter inventum, sed ab *Iunone monstratum*, obiectum fodientibus, narrat." *H.* — *acris equi.* Cf. Aen. IV, 156. VIII, 3. et Ovid. Met. VII, 542. Silio II, 411., de eadem re agenti, vocatur *bellator equus*. — *Sic* (hoc

Condebat, donis opulentum et numine divae,
Aerea cui gradibus surgebant limina, nixaeque
Aere trabes, foribus cardo stridebat aënis.

---

signo) *nam* (de Part. *nam* postposita cf. Aen. III, 379. X, 585. Hor. Sat. II, 3, 20. et 41. id. Epist. II, 1, 186. Plaut. Mil. IV, 9, 2. Bentl. ad Hor. Sat. II, 6, 78. et Hand. Turs. IV. p. 3. omnino autem vid. adnott. ad Ecl. IV, 63.) portendebatur, fore Poenos gentem bellicosam (cf. inf. III, 539.) et *facilem victu*, quod Heyn. interpretatur „quae habitura esset victum facilem et expeditum, affluentem ex agrorum ubertate et cultu," rectius autem Wagn. (qui *victu* pro Supino habet, ut III, 620. *visu facilis*) latiore sensu de omnis generis felicitate ideoque de Carthaginiensium opibus et omnium rerum affluentia omnino dictum Virgilioque illud Homericum *θεοὶ ῥεῖα ζώοντες* obversatum fuisse putat. Comparat autem Vir doct. formulas dicendi *facillime agere* et *facilius vivere* apud Ter. Adelph. III, 4, 56. et Plaut. Curc. V, 2, 6. atque Theocr. XI, 7. *Οὕτω γοῦν ῥάϊστα διᾶγ' ὁ Κύκλωψ*. Phaedr. III, 7, 13. Taubmann. ad Plaut. Epid. II, 2, 29. Westerhov. ad Terent. l. l. Graev. ad Cic. Ep. ad Fam. III, 12. et ad Iustin. II, 1. cum adnot. sua ad Geo. II, 460., et censet, id equi capite significari potuisse, quia hoc signum indicet, gentem bellicosam fore et bellis fines amplificaturam opesque acquisituram, quod firmet Iustinus de eodem portento ita scribens XVIII, 5.: *Ibi quoque equi caput repertum, bellicosum potentemque populum futurum significans, urbi auspicatam sedem dedit.* Peerlkamp., cui Wagneri explicatio non satisfacit, Virgilium *haud facilem vinci* scripsisse putat. — 447. *Condebat*, pro quo *condiderat* exspectaveris, Wagn. positum censet aut quia aliqua pars operis restiterit, aut potius quia rem imprimis memorabilem expositurus sit poëta. — *Templum donis opulentum et numine divae. Dona* non tam de donariis, quam de vasis, utensilibus, totoque apparatu sacro intelligit Wund.; *numen* autem *divae* cum Servio accipit de simulacro deae ex auro aliave pretiosa materia facto, quam explicationem (cui favere videntur loci Aen. II, 178. et IV, 204.) etiam Schirach. p. 510. amplectitur. Alii (ut Burm., qui coll. Ovid. Am. III, 1, 2. 13, 8. et Fast. III, 296. docet, saepe *numen inesse loco* dici, qui venerabilis et religione horrendus sit, et Iahn. ad Aen. I, 8. p. 436. edit. II.) *numen* ad deae praesentiam et maiestatem referunt, qua adeuntibus horrorem iniecerit et petentibus auxilium tulerit. Ita vero *opulentum* paullo durius dictum esset; quare potius adsentior Wagnero, qui hunc loci sensum esse statuit: „Opulentum erat templum donis et numine divae, quia per numinis summam potentiam et auctoritatem [cf. adnott. ad v. 8.] fiebat, ut plurimi eius opem invocarent donisque templum ornarent. Potentia igitur numinis templum donis ditavit; hinc ipsum divae numine opulentum dicitur." Cf. etiam infra ad v. 454. — 448. 449. „Ad heroicorum temporum magnificentiam pertinet, quod omnia ex aere fecit. Unam laudabo Alcinoi regiam Odyss. VII, 86 sqq. Homerus eandem elegantiam ad deorum sedem, Olympum, transtulit." *H.* Cf. etiam Iliad. I, 426. Od. IV, 71. XIII, 4. — *Aerea cui gradibus surgebant limina*, cuius templi limen erat ex aere. *Surgere* autem non modo totum aedificium dicitur (ut supra v. 366. arx), sed etiam singulae eius partes, imprimis editae et altae, ut h. l. fores, ad quas per gradus adscendebatur (vid. adnott. ad Geo. IV, 541.). *nixaeque aere* (i. e. aeneis columnis: cf. adnott. ad Aen. I, 35. VI, 165. Ecl. X, 59. etc.) *trabes*. Hanc lectionem, iam a Servio in multis libris inventam, quibuscum etiam plures Burmanni Codd. conspirare videntur, Peerlkampium et Henricum (*Class. Mus.* XX.) sequutus nunc recepi pro vulgari *nexaeque aere trabes*. Rectissime enim Henr. observat, mirum fore, si columnarum, maximi templorum ornamenti, in tam magnifico templo describendo nulla omnino mentio fieret, et si Virgilius nihil nisi aeneas trabes commemorare voluisset,

Hoc primum in luco nova res oblata timorem
Leniit; hic primum Aeneas sperare salutem
Ausus et adflictis melius confidere rebus.
Namque sub ingenti lustrat dum singula templo,
Reginam opperiens, dum, quae fortuna sit urbi,
Artificumque manus inter se operumque laborem

---

nullam apparere causam, cur orationem variaverit (*aerea limina - - nexae aere trabes*), imprimis autem ad comprobandam hanc lectionem facere apertam huius loci imitationem apud Stat. Theb. VII, 43. *Ferrea compago laterum, ferro arcta teruntur Limina, ferratis incumbunt tecta columnis.* Vulgatam Heyn. et Wagn. sic interpretantur: *trabes nexae*, i. e. postes nexi, iuncti liminibus aereis, *surgebant*, erant ex, *aere*. Sed durum est iungere *surgebant aere*, et ea est collocatio verborum, ut necessario iungi debeant *trabes nexae aere*, quae Wunderlichio, (qui comparat Graec. *χρυσίδετος* pro *χρύσεος* usurpatum et Soph. Electr. 837. *χρυσοδέτοις ἕρκεσι κρυφθέντα γυναικῶν*) simpliciter aereas significare videntur, ut nectere aliquid aliqua materia nihil aliud sit, quam fabricare aliquid de materia; eamque explicationem, si omnino haec lectio probanda videretur, et ipse praeferrem alteri ab Heynio propositae, ut *nexae aere trabes* sint postes aeneis cardinibus iuncti, quemadmodum apud Claud. R. Pros. I, 237. *ferrati postes; immensaque nectit claustra chalybs*, i. e. ex chalybe facti erant cardines immensarum valvarum; neque adsentirer Süpflio de postibus lapideis aere iunctis cogitanti, quum iuxta fores aeneas et limina aenea haud dubie etiam postes aenei intelligendi essent. Immo, si *nixae* legimus, omnia sunt aerea, gradus, columnae, trabes, ianuae. — *foribus c. str. aënis*, i. e. fores etiam ipsae erant aereae. Quod autem toties materiam repetit, facit Homeri exemplo. Similiter apud Ovid. Met. II, 107. legimus *Aureus axis erat, temo aureus, aureae summae Curvatura rotae*, ubi Bach. praeter h. l. comparat Aen. IV, 138. Callim. in Apoll. 33 sqq. in Dian. 110. in Del. 260. Adde eiusd. Ovid. Met. IV, 637 sq. — 450 sqq. Totum, qui sequitur, locum usque ad v. 493. Rau in Sched. p. 44 sqq. suspectum habet, et multa in eo vituperat, imprimis v. 450. 453. 458. 459. 462. 469. 477. 483. 488., quae (maximam partem satis levia) hic repetere longum est. — 450. *Hoc in luco*, in quo templum erat conditum. (Vid. v. 441.) — *nova res*, non exspectata, mira. Constat autem Adi. *novus* hoc sensu et in bonam et in malam partem dici. Cf. Ruhnk. ad Ter. Phorm. V, 7, 79. Matth. ad Cic. pr. Rosc. Am. 1. Bach. ad Tibull. II, 6, 37. et *Geist der Röm. Eleg.* p. 102. — 452. *Afflictis melius confidere rebus* Servius et alii *de rebus afflictis* explicant; sed *afflictis rebus* est i. q. *in* affl. rebus, et *confidere* absolute ponitur pro confidenter sperare. Sic certe sequente Infinitivo cum Accus. constructo (Cic. ad Att. I, 10. VI, 7. 9. Verr. V, 69. in Liv. IV, 32, 6. cett.) vel Particula *ut* (Cic. ad Qu. fr. I, 2. Plin. Epist. II, 5, 7. cett.) hoc verbum etiam a pedestris orationis scriptoribus saepe usurpari constat. — 453. *sub templo*, in inferioribus templi partibus. Sic IX, 244. *Vidimus obscuris primum sub vallibus umbram.* Martial. XI, 85, 9. *Hic miserum Scythica sub rupe Promethea radat cett.* — 454. *Reginam opperiens.* Quaeri potest, unde sciat Aeneas, reginam illuc esse venturam? Scilicet ab operis in condenda urbe occupatis hoc audivisse putandus est. — Verba *quae fortuna sit urbi* ad opulentiam urbis spectant, quae iam supra v. 447. indicata est. Altera enim Wagneri explicatio, ut haec ad fortunam resque urbis in artis operibus expressas referamus, minus placet. — 455. „*Artificum manus*, h. e. opera, et *operum laborem*, opera affabre elaborata, *inter se*, dum varii generis et artificii opera comparat.“ *H.* Verba igitur *inter se* ad *miratur* referenda: dum inter se miratur (mirabundus comparat) artificum manus etc. Serv. et Voss. minus pro-

Miratur, videt Iliacas ex ordine pugnas
Bellaque iam fama totum vulgata per orbem,
Atridas Priamumque et saevum ambobus Achillen.
Constitit, et lacrimans: Quis iam locus, inquit, Achate,

---

babiliter coniungunt *manus inter se*, scil. certantes; et Peerlkamp. (coll. Aen. VII, 452. IX, 457. et Silio VIII, 196. *dumque inter se mirantur*) coni. *mirantur* (scil. Aeneas et Achates) *inter se*, non perspiciens, quam male hic se habeat Pluralis inter *lustrat* et *videt*. *Manus* autem Wund. rectius, quam Heyn., refert ad artem (*Kunstweise*) cuique artifici propriam (nostrum *Styl*), coll. Petr. Satyr. 83. *Zeuxidos manus vidi*, *nondum vetustatis iniuria victas* et Stat. Sylv. I, 3, 47. *veterum* (artificum) *manus*, quibus adde Mart. IV, 39. *comparasti - - solus veteres Myronis artes*, *Solus Praxitelis manus Scopaeque*, *Solus Phidiaci toreuma coeli*. (Nos simili certe ratione: *er schreibt eine gute Hand*.) Ab *arte* autem s. singulis ornamentis, quae perita artificum manus aedificiis addiderat, distingue *operum laborem*, i. e. magnos labores, qui in ipsa operum exstructione subeundi erant, in saxis subvolvendis (v. 424.), fundamentis locandis, columnis excidendis (v. 428.) etc., ideoque ipsas aedes multo labore magnifice exstructas. Cf. adnott. ad Geo. II, 155. — 456. *videt - - pugnas* etc. „Ea, quorum argumenta hic exponuntur, aut depicta putanda sunt in pariete, Graecorum more, aut sculpta anaglypho opere in pariete et in ipsis foribus; ut inf. VI, 20 sqq. Videtur vero area in plures dispertita esse areolas, quae singulae singula argumenta picturae capiebant. Commemorata ex iis v. 466 sqq. mox septem observatu etiam pictoribus digna: 1) pugna Troianorum et Achivorum, varia fortuna; 2) Rhesi oppressi caedes; 3) Troilus fugiens; 4) matronarum Troianarum pompa, peplum in templum Minervae deportantium; 5) redemtio corporis Hectorei; 6) pugna Memnonis; 7) pugna Amazonum ad Troiam. Vid. Excurs. ad h. l.“ *H.* — 458. Pro *Atridas*, quod Schaefer. ad Lamb. Bos. p. 291. recte defendit, Seneca Ep. 104. hunc versum afferens exhibet *Atridem;* sed Singularis iis debetur, qui voc. *ambobus* non convenire tribus putabant, quod quomodo explicandum sit, statim videbimus. — „*Saevum ambobus Achillem; saevus* fuit in Priamum, Hectore caeso; in Agamemnonem saeviit ira et pervicaci odio propter ereptam Briseidem; itaque saevum omnino accipiam pro infestum, iratum; nam *saevus* poëtis de iracundo.“ *H.* *Ambobus* Wund. et Thiel. positum censent, quia in voce *Atridas* de Agamemnone praecipue cogitetur. Quod negat Wagn., qui *saevum* non solum *iratum*, sed etiam *nocentem* significare, et ita Atridae utriusque causae saevum fuisse Achillem docet. Et recte quidem. Nam voci *ambo*, ut Graeco ἄμφω et ἀμφότεροι (de quo vid. Schaefer. ad Lamb. Bos. p. 291.), interdum inest notio duarum partium, quae sibi opponuntur, vel certe distinguuntur, ita quidem ut numerus singulorum, qui alterutram partem efficiant, plane non spectetur. Unde tamen minime sequitur, veram esse Brunckii sententiam, qui, coll. loco VII, 470. parum probabiliter *ambobus* pro *Troianis* et *Achivis* positum esse censet. Ut autem hic Adiect. *saevus* cum Dativo construitur, sic Verbum *saevire* ap. Tibull. I, 2, 88. — Ceterum pro vulgari forma *Achillem* ex Cledonio Gramm. p. 1884. P. et cod. Dorvill. revocavi scripturam *Achillen*, Wagnerum secutus, qui Qu. Virg. III, 1. docet, Nominum Graecorum masc. gen. in *as* et *es* desinentium Accusativum a Virgilio terminari in *an* et *en*, et ex optimorum libror. fide ubique recte edi *Acesten*, *Aenean* (vid. ad Aen. V, 850.), *Anchisen*, *Antoren*, *Niphaten*, *Oronten* (vid. Heins. ad Aen. I, 113.) cett.; quare etiam de forma *Achillen* non dubitandum, quam Heins. et Burm. etiam in antiquis Ovidii Codd. Am. II, 18, 1. III, 9, 1. et alibi invenerunt. (Vid. etiam adnott. ad Ecl. I, 66. supra ad v. 30. et infra ad v. 581.) Non reticendum quidem, ceteros Codd. omnes cum Prisc. XVIII. p. 202. Nonio p. 388,

Quae regio in terris nostri nón plena laboris?
En Priamus! Sunt hic etiam sua praemia laudi;
Sunt lacrimae rerum et mentem mortalia tangunt.
Solve metus; feret haec aliquam tibi fama salutem.

---

et Arus. Messio p. 214. hic formam *Achillem* tueri; sed Codd. in hac re non magnam esse auctoritatem, vere contendit Wagn., quum haec forma nominis apud Virgilium non nisi in fine versuum legatur Aen. I, 458. IX, 792. XI, 438., et ultima eius litera etiam in antiquissimis libris, ut in ipso Med., per lineam transversam exprimatur, quae interdum etiam literam *n* designet, ut in Med. Ecl. IX, 10. Aen. V, 298. VI, 445. IX, 184. X, 128. Denique non negligendum, Frontonem in Exemplis elocutt. p. 495. ed. Maii legisse *saevum ambobus Ulyssem*, et Peerlkampium hunc totum versum propter leves illas difficultates spurium censere. — 460. *nostri laboris*, h. e. famae de nostris calamitatibus, *plena*, ut nos: *die Stadt war voll von diesem Ereigniss.* Cf. adnott. ad IV, 189. — 461. *En Priamus!* Sic *en* cum Nomin. etiam Aen. IV, 597. (ubi vid. Thiel.) V, 639. 672. alibi construitur, cum Accus. autem Ecl. V, 65. (quem tamen locum Gossrau aliter ordinandum censet, ut Accus. pendeat a sequente *statuam* (?)); dubia est constructio Aen. VIII, 612. Vid. Hand. Turs. II. p. 367 sqq., qui docet, rariora quidem esse Accusativi adiuncti exempla, sed non falsa. — „*laudi* pro virtute et rebus gestis, quae laudem merentur, ut saepe; scil. ex Homerico *κλέος*. Virtuti etiam hic honos suus habetur.“ *H.* Cf. infra V, 355. VIII, 273. IX, 252. X, 825. Burm. ad Val. Fl. VI, 546. et Grysar *Theor. d. lat. Stil's* p. 302. *Praemia laudis* etiam apud Cic. pr. Mil. 30. 81. legimus. Sic *praecepta laudis* Cic. de Legg. I, 24, 62. et similia. — 462. „*Sunt* etiam hic *lacrimae*, h. e. miseratio, *rerum;* deflentur res, h. e. casus humani, sunt hic, qui lacrimas impertiant casibus et calamitatibus aliorum. Imitatus haec Val. Fl. I, 723. 4., sed alium in sensum: *Sunt hic etiam tua vulnera, praedo; sunt lacrimae carusque parens*, h. est hic, quo lacrimae tibi exprimi possint, parente necato.“ *H.* Wagn. apte comparat infra II, 784. *lacrimas dilectae pelle Creusae.* Eurip. Hec. 743. ed. Matth. *ὁρᾷς νεκρὸν τόνδ᾽, οὗ καταστάζω δάκρυ*; eiusd. Suppl. 1148. *γόων ἅλις, τύχας* (ubi vid. Markland.), Aen. X, 863. *Lausi dolores*, i. e. ex Lausi caede, et II, 413. *ereptae virginis ira.* Cf. etiam Perizon. ad Sanctii Min. II, 3, 1. et II, 13, 2. Ruddim. II. p. 42. not. 6. Drakenb. ad Liv. IV, 45, 8. Ruhnk. ad Ter. Andr. I, 5, 26. Cort. ad Sall. Cat. 38, 4. Kritz. ad eiusd. 52, 6. multique alii. Male igitur Burm. sic distinguit: *Sunt lacrimae: rerum et mentem m. t.*, ut *mortalia rerum* sint *res mortales;* contra quem bene disputat Schirach. p. 472. — „*et mentem mortalia tangunt*, et res humanae casusque, quibus iactari solent mortales, afficiunt hominum, qui has terras inhabitant, animos miseratione, verbo, populus, ad cuius terras appulimus, habet humanitatis sensum et cultum. Illud vero praeclarum, quod humanitatis cultum ex conspectis artis operibus colligit, ex eorumque argumentis. Imitationem loci habes ap. Val. Fl. I, 723. 724.“ *H.* *Tangere* (nostrum *rühren*), ut ap. Cic. Att. II, 19. *Minae Clodii modice me tangunt* et alibi saepissime. Peerlkamp. etiam hunc versum coniectura vexavit, Virgilium *sunt lacrimae, reor, atque homines m. t.* scripsisse suspicatus. — 463—465. *Solve metus* (scil. corde, animo, quod additur infra v. 562.) hic et V, 420. pro vulgari: solve animum metu. Sic *pone metus* apud Ovid. Am. III, 6, 61. 62. *Solvere metus* dixerunt etiam Hor. Epod. 9, 37. (*curam metumque iuvat dulci Lyaeo solvere.*), Lucan. V, 782. (*Nec solvent audita metus mihi prospera bella*) et Plin. H. N. XI, 37. (*solvi pericula et metus narrant*) ut *solvere iras* Ovid. Met. IX, 274. De Plurali nominum abstractorum vid. adnott. ad Ecl. VII, 4. — „*Haec fama*, quod Troianorum calamitates in his ipsis terris innotuerunt, hoc nobis horum hominum animos praebebit propitios. Sed

Sic ait, atque animum pictura pascit inani,
Multa gemens, largoque humectat flumine vultum.
Namque videbat, uti bellantes Pergama circum,
Hac fugerent Graii, premeret Troiana iuventus;
Hac Phryges, instaret curru cristatus Achilles.
Nec procul hinc Rhesi niveis tentoria velis
Agnoscit lacrimans, primo quae prodita somno

---

cum maiore benevolentiae significatione ad Achatem amicum retulit: *tibi.*" *H.* — *tibi* enim est Dativus ethicus, quem vocant, ut sensus sit: crede mihi, persuadeas tibi, hanc famam nobis allaturam esse salutem. Vid. adnott. ad Ecl. VIII, 6. — *feret* pro adferet. Cf. Burm., qui comparat Ovid. Am. III, 5, 32. Claud. IV. Cons. Hon. 117. et VI. Cons. 283. ibique ab Heins. adnott. — 464. *pascit animum*, ut alibi (v. c. Lucr. II, 419. Cic. Phil. XI, 3.) oculi pascuntur. (Cf. etiam Plaut. Poen. IV, 5, 2., ubi adeo *oculis epulas dare* legitur.) Utrumque coniungit Cic. Verr. V, 26, 65. *pascere oculos animumque exsaturare.* — „*inanem* appellat picturam, epitheto ornante a natura artis, rerum imagines, non ipsas res quocunque modo repraesentantis, petito." *H.* Cf. e. g. Ovid. Fast. V, 463. *inanis imago*, Trist. III, 11, 25. *inanis umbra* cett. „Ceterum in sqq. observa intelligentiam poëtae in descriptione rerum, et h. l. quidem seu pictarum seu sculptarum, v. 475. tempestive transeuntis ad eam orationis formam, qua res quasi ante oculos geri videntur, non pictae adspici." *H.* — 465. *Multa gemens*, *πολλὰ στενάζων*. Vid. ad Geo. III, 226. — „*largoque humectat flumine vultum* ad nostri sermonis rationes non est exigendum; et *humectat* est exquisite pro irrigat, neque *humectat* ieiunum putandum post *largo flumine.*" *H.* Cf. Aesch. Prom. 399. *δακρυσίστακτον - - ῥέος παρειὰν - - ἔτεγξε* et Hom. Il. IX, 14. *δακρυχέων ὥστε κρήνη μελάνυδρος.* *Humectare*, vox antiquior, quam poëtae magis pedestri voc. *irrigandi* praeferre solent. Cf. infra XI, 90. Lucr. I, 919. *Et lacrumis salsis humectant ora genasque.* Ovid. Met. IX, 656. *et humectat lacrimarum gramina rivo.* Stat. Theb. IV, 591. *largis humectant imbribus ora.* — 466—468. „Respicit potissimum pugnam, Patroclo occiso, factam, quum versus castra fugerent Achivi, insequentibus Troianis et instante Hectore, Il. XVII.; quo facto die sequenti Achilles, novis a Thetide acceptis armis, prodit et Troianos fugat, Hectoremque occidit Il. XIX—XXII. Quum Rhesus mox sequatur, noluisse poëta temporum ordinem servare dicendus est. Cum v. 467. bene comparant Il. XIV, 14. *Τοὺς μὲν ὀρινομένους, τοὺς δὲ κλονέοντας ὄπισθεν*, et Il. XV, 7." *H.* — *Videbat, uti - - fugerent Graii* eodem modo dictum, quo Ecl. VI, 31. *canebat, uti - - fuissent*, ibid. v. 64. *canit, ut - - duxerit* etc. Cf. Ramsh. Gr. Lat. §. 179. 1. — *Hac - - hac* pro *hac - - illac.* Cf. Prop. I, 3, 13. *et quamvis duplici correptum ardore iuberent Hac Amor, hac Liber, durus uterque deus* et Hand. Turs. III. p. 3. Vid. etiam, quae de *hic - - hic* ad Ecl. IV, 56. adnotavimus. — *premere* hostem, verbum proprium de hac re. (Cf. Liv. I, 57, 3. Caes. B. G. VII, 3. IV, 32. B. C. III, 46. cett.) Sic Aen. VIII, 249. *Desuper Alcides telis premit.* Cf. etiam supra v. 324. — 468. *instant curru.* Vid. Ovid. Met. XII, 73. *Iam curru instabat Achilles.* — „In *cristatus* v. 468. Servius vim quaerit; nam secundum Hom. Il. XIX, 380. in Achillis cristis terribile quiddam fuisse. Verum id quidem; sed, ut ab ceteris armis, ita a galea vel crista saepe petunt epitheta poëtae. Sic *κορυθαίολος Ἕκτωρ.*" *H.* „Aptiorem poterat Servius locum afferre Il. VI, 469 sq. *λόφον ἱππιοχαίτην δεινὸν ἀπ' ἀκροτάτης κόρυθος νεύοντα νοήσας.*" *Wagn.* Cf. etiam infra XII, 89. — 469—473. De Rheso, Thraciae rege et Hecubae fratre, eiusque sociis a Diomede occisis deque equis eius ab Ulysse abductis vid. Hom. Il. X, 433 sqq. 470 sqq. et Heynii Exc.

Tydides multa vastabat caede cruentus,
Ardentisque avertit equos in castra, priusquam
Pabula gustassent Troiae Xanthumque bibissent.
Parte alia fugiens amissis Troilus armis,
Infelix puer atque impar congressus Achilli,

XVI. ad h. l. — „*niveis tentoria velis* dixit, deserto priscae aetatis more. Erant enim Achivorum et Troianorum tuguria, κλίσιαι, stipitibus, vimine et aggere terrae munita.“ *H.* Simile anachronismi genus iam supra v. 168. in ancorarum usu deprehendimus. *Vela* de tentoriorum tegumentis legitur etiam apud Cic. Verr. V, 12, 30. *tabernacula carbaseis intenta velis.* — *primo somno* Wagn. paullo artificiosius explicat: „prima nocte, quam Rhesus ad Troiam transegit;“ equidem cum Wunderl. Obss. in Tibull. I, 10, 8., Thielio et Peerlk. interpretor: alto somno; primus enim somnus altissimus. Sic Phaedr. III, 10, 30. *uxorem dormientem cubiculo, Sopita primo quae nil somno senserat;* neque aliter *prima quies* infra II, 268. VIII, 407. et Ovid. Met. VIII, 33. *Prima quies aderat, qua curis fessa diurnis Pectora somnus habet.* Commode autem somno tributum, *prodere*, quod per somnum factum. Sequitur Maronem Ovidius Heroid. I, 40. *Rhesus somno proditus.* Heins. praeterea confert Heroid. X, 5. *Me somnusque meus male prodidit et tu.* — 471. *Tydides.* Proprie Ulysses erat adiungendus, quem tamen poëtae licuit omittere. — *vastabat*, h. e. hominibus orbabat. Cf. Geo. IV, 16. Hirt. B. G. VIII, 24. *fines vastare civibus.* Cic. Sext. 24, 53. *forum vastatum ac relictum.* Cic. Agr. II, 16. *Genus agrorum propter pestilentiam vastum ac desertum.* Liv. III, 32, 2. *vastati sunt agri* (fame et pestilentia) et al. Ceterum *vastabat* Imperf., quia res per aliquod tempus durans cogitatur, iuxta Perf. *avertit* ἀοριστικῶς positum. Cf. exempla similia a Matth. ad Cic. pr. Rosc. Am. 44, 127. et Kritzio ad Sall. Cat. 10, 1. prolata. — *caede* cum *cruentus* coniungendum, quod sine eiusmodi additamento languet, non cum *vastabat.* — 472. *ardentis equos.* Cod. Moret. II. *albentes*, atque etiam Heyn. coll. Aen. XII, 84. coniicit *candentis*, quum hic color Rhesi equis constanter tribuatur (Hom. Il. X, 437. Eurip. Rhes. 404. Epit. Iliad. 735.); sed haud dubie ceterorum Codd. omnium lectio *ardentis* retinenda et per animosos, alacres, fortes explicanda, ut infra VII, 781. Verissime enim docet Wagn.: „equos Rhesi fatales consentaneum est fuisse acerrimos et fortissimos; quod etiam in pictura expressum apparere poterat.“ — *avertit*, abigit; *avertere* enim de praeda abigenda haud raro dicitur. Cf. infra X, 78. Caes. B. C. III, 59. Liv. I, 7, 5. XXXVII, 8. extr. Catull. 64, 5. Stat. Theb. IV, 648. cett. Burm. ad h. l. Drakenb. ad Sil. III, 321. Oudend. ad Lucan. III, 150. Heindorf. ad Hor. Sat. II, 4, 37. Ruperti ad Liv. T. I. p. 28. alii. Ceterum cf. infra v. 528. *raptas ad litora vertere praedas.* — 472. 473. „Fatale hoc fuisse [Troiam a Graecis expugnari non posse], si Rhesi equi gustassent herbam et aquam Scamandri, Homerus non habet; neque is, quem Euripidem non esse nuper post alios evicit Valkenaerius et Beckius, auctor Rhesi. Nam v. 600 —604. vix eo referre possis. At memorat eam fabulam Eustath. et Schol. ad X, 435., qui Pindarum auctorem laudat (Fragm. p. 151.), nec non Serv. De *Xantho* s. Scamandro vid. librum meum *Handb. d. alt. Geogr.* II. p. 118 sq. et quae scripsi in Pauly *Realencycl.* VI. p. 2159 sq. nota. — 474. „De *Troilo* vid. Excurs. ad h. v. Troilus, Priami filius [minimus natu] congressus e curru cum Achille iam ante Iliadis tempora, vulnere adverso accepto, exciderat curru, pedibus inter lora impeditis, ut supina cervice traheretur.“ *H.* Cf. Hom. Il. XXIV, 257. Quint. Smyrn. IV, 155 sqq. Apollod. III, 12, 5. Lycophr. 307. ibique Tzetz. Senec. Agam. 747 sq. Hor. Od. II, 9, 15. Mythogr. Vatic. I, 210. alii. — *puer.* Sic Horatio l. l. *impubis Troilos.* — *armis amis-*

Fertur equis, curruque haeret resupinus inani,
Lora tenens tamen; huic cervixque comaeque trahuntur
Per terram, et versa pulvis inscribitur hasta.
Interea ad templum non aequae Palladis ibant
Crinibus Iliades passis, peplumque ferebant,
Suppliciter tristes et tunsae pectora palmis;
Diva solo fixos oculos aversa tenebat.

---

sis de solo clypeo intelligendum; nam hastam certe manu adhuc tenebat, quamquam ita inversam, ut per terram tracta sulcos faceret (s. *pulverem inscriberet*). — 476. *inani curru*, rectore privato. — 478. *pulvis inscribitur hasta.* Recte enim et *inscribere alicui rei aliquid* et *aliquid aliqua re* dicitur. Cf. Ecl. III, 106., Plauti locus deperditus ap. Serv.: *corpus virgis ulmeis inscribere*, Silius XIII, 328. *Pan imo - - vix ulla inscribens terrae vestigia cornu* et adnott. ad Aen. VI, 229. Ceterum animadverte syllabam brevem post antecedentem longam arsis vi productam et cf. adnott. ad Ecl. VI, 53. — V. „479—482. ex Il. VI, 289—312., ubi, Heleno docente, Hector ad urbem regressus Hecubam ad Minervae templum in acropolin Troianarum matronarum pompam ducere, donariique loco deae peplum egregie elaboratum consecrare iubet, ut Diomedis impetum illa reprimat. — *Interea* non ad tempus potest referri, sed inter cetera tabularum argumenta, in alia area, ecce, occurrit hoc, quod - -." *H.* Süpflius tamen, hic aliam rem imagine repraesentari censens, quam ab Homero l. l. enarratam, *interea* propria significatione positum putat; nescio quomodo, quum aptum non videam inter hanc et priorem imaginem connexum. — *non aequae*, iniquae, infensae Troianis. — 480. *Iliades* mulieres Troianae etiam II, 580. et III, 65. vocantur. — *crinibus passis*, solutis, et per collum sine lege sparsis; quod praecipuum erat luctus indicium. Vid. infra II, 403. III, 65. Hor. Serm. I, 8, 24. Caes. B. G. I, 51. extr. VII, 48. Liv. I, 13. in. Cf. etiam Ter. Heaut. II. 3, 49. Phorm. I, 2, 56. et Kirchmann. de Funer. II, 12. p. 200. Multi Codd. *sparsis*; sed vulgaris lectio, cui etiam Nonius p. 370. patrocinatur, aptior, quum secundum Gellium XV, 15. *sparsi* crines sint vi et furore soluti et turbati, *passi* autem consilio soluti et expansi; quare illi conveniunt bacchantibus, vaticinantibus omninoque furibundis, hi contra lugentibus et supplicibus. Cf. Iahn. et Peerlk. ad h. l., Burm. ad Aen. II, 403. et Ovid. A. A. III, 709. et Drak. ad Liv. I, 13, 1. — *peplumque ferebant*, quo dono deam placarent. „Peplum illud aut deae signo iniiciebatur pro amictu, aut tantum ad genua apponebatur, ut ap. Homerum l. c.; et sic Athenis in Panathenaeis Minervae, (vid. Cirin. v. 21 sqq.) Iunoni Olympiae, et sic porro." *H.* Cf. Heynii Excurs. de Palladio inf. ad II, 293. Raro omnino Latini hoc vocabulo graeco utuntur, quo κατ᾽ ἐξοχήν fere vestem illam Minervae quinto quoque anno in Panathenaeis oblatam significant. Cf. praeter ll. ll. Plaut. Merc. Prol. 66. et Stat. Theb. X, 56. De Veneris amictu legitur apud Claud. Nupt. Honor. 122. Cf. etiam Manil. V, 387. etc. Erat omnino vestis ampla et longa, usque ad pedes demissa, quae faciem adeo et brachia velabat, et qua potissimum feminae pompam ducentes et festos dies celebrantes utebantur. Cf. Poppo ad Xen. Cyrop. III, 1, 13. — 481. Heyn. coniungi malit *suppliciter ferebant*, sed vulgarem rationem etiam Med. et Lips. obl. auctoritas tuetur; *suppliciter tristes* sunt *supplicantum modo tristes*, ut in summo rerum discrimine. — *tunsae pectora*, i. e. sibi tundentes pectora. Cf. adnott. ad Geo. I, 206. coll. cum iis, quae de Accus. remotioris Obiecti ad Ecl. I, 55. Geo. III, 383. supra ad v. 228. et alibi adscripsimus. Ceterum de plangoribus feminarum vid. infra ad IV, 668. — V. 482. iteratur VI, 469. „*Diva solo fixos oculos aversa tenebat.* Homer. l. c. v. 311. Ὣς ἔφατ᾽ εὐ-

Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros,
Exanimumque auro corpus vendebat Achilles.
Tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo,
Ut spolia, ut currus, utque ipsum corpus amici
Tendentemque manus Priamum conspexit inermis.
Se quoque principibus permixtum agnovit Achivis,

χομένη· ἀνένευε δὲ Παλλὰς Ἀθήνη. Sed in Virgilio suavior rei imago esse videtur *aversa facies oculis in terram fixis*, quam *renuens caput.*" *H. Aversi* vocantur dii, qui non curant, non audiunt hominum preces. Cf. Hor. Epod. X, 18. Cic. ad Brut. ep. 16. Tibull. III, 3, 28. ibique Huschk. Mitscherl. ad Hor. Od. III, 23, 19. Iahn. ad Ovid. Trist. I, 3, 45. Bach. *Geist der Röm. Eleg.* p. 150. 188. — 483—487. „Novum argumentum: *redditio corporis Hectorei* ex Iliad. XXIV, 478 sqq. Bene vel ad artis rationem: *raptaverat;* nam hoc antecesserat, et corpus lacerum et foedatum immanem eam contumeliam vel in tali opere arguere poterat. Hectoris corpus circa muros Troiae ter raptatum ex Cyclicis petiit Virgilius [et post eum Prop. III, 1, 28.]. In Homero tantum fugatur ter circa muros [Il. XXII, 208.]; caesus autem statim ad naves, e curru ligatus, trahitur [ibid. v. 399. sqq.]." *H.* Cf. Heynii Exc. XVIII. ad h. l., in quo docetur, Virgilium imprimis Eurip. Androm. 105. 106. ab Ennio Latinam factam (cf. Ennii fragm. p. 239. Hessel. *Vidi* - - *Curru Hectorem quadriiugo raptarier*) ante oculos habuisse; Virgilium autem, non Homerum, ob oculos fuisse auctori Epit. Iliad. 1004., ubi cf. Wernsdorf. Poëtt. minn. T. IV. p. 742. Cogitandus autem est Achilles in tentorio sedens et ante eum Priamus supplex et divinum illud: *Μνῆσαι πατρὸς σεῖο* iamiam fari incipiens. — *auro corpus vendebat Achilles*, scil. Priamo patri, qui noctu precibus adierat Achillem, ut filii corpus sepeliendum reciperet. Hom. l. l. v. 232. *χρυσοῦ δὲ στήσας ἔφερεν δέκα πάντα τάλαντα.* Ceterum cf. adnott. ad Aen. II, 273., unde apparebit, Henricum locum sic intelligere: corpus ipso demum raptando prorsus exanimatum vendebat Achilles. — 485. *Ut spolia* etc. *conspexit*, *tum vero ingentem gemitum dat p. ab imo;* non inanes fundit querelas, unus enim ille gemitus longe significantior. — *gemitum dare* redit metaph. dictum II, 53. *gemitum dedere cavernae.* Saepius legitur *gemitum edere*, velut Ovid. Her. XI, 51. Met. II, 623. cett. Vid. etiam adnott. ad VII,560. — „Adstant ex alia parte *spolia*, h. e. arma, quibus caesum Hectorem spoliaverat victor, *currus*, cui illigatum eum raptaverat, et *ipsum corpus amici*, sc. Hectoris, ex curru supinum, pulveri incumbens, quod quoque die orto ter circa Patrocli tumulum ductare solebat Achilles. Vid. Il. XXIV, 44 sqq." *H.* Henry tamen (*Class. Mus.* XX.) rectius non de Achillis, sed de Hectoris *curru* cogitat, quum iuxta corpus et spolia Hectoris non sit locus Achillis currui, hic autem non conspiciatur Hector victoris currui alligatus, sed corpus eius iam venditum Priamo, quod Achilles antea *raptaverat* (v. 483.). De Partic. *ut* ter repetita Burm. conferri iubet Ecl. VI, 66. Geo. I, 135. Aen. I, 290. 398. 660. Drakenb. ad Sil. XII, 187., sua ad Suet. Tib. 21. Gronov. ad Gell. III, 9. et ad Liv. XXVIII, 9. — 487. „*Manus inermes* noli inertem putare ornatum. Nam verba eo spectant, quod intraverat hostilia castra, supplex ad genua Achillis procubiturus. — 488. Cum Achivis *permixtum* praelio, *προμάχοις μιχθέντα*, seu pugnantem Aeneam saepe ap. Homer. invenias, imprimis Il. V. et XX.; at h. l. ad posteriora tempora respicitur." *H.* Puta igitur, ad aliam imaginem transire poëtam, quae concursum pugnantium repraesentabat. Sed ut in prioribus prolixum, ita hic, ubi Aeneas semet ipsum conspicit, breviorem eum esse decebat. — *agnovit.* Fragm. Vat. Rom. et Ald. III. *agnoscit*, quod, iam Fabricio probatum, coll. v. 470. recepit Iahn., qui Per-

Eoasque acies et nigri Memnonis arma.
Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
Penthesilea furens, mediisque in millibus ardet,
Aurea subnectens exsertae cingula mammae,

---

fectum huic loco ab iis illatum censet, qui etiam haec verba ad Part. *ut* v. 486. referrent. Sed quamquam verum est, poëtam in hac tota descriptione Praesentibus et Imperfectis uti; tamen, quum hic Aeneas appareat, tantum nihil vero egregie ab eo factum exhibeatur in pictura, quod Praesens propius ad oculos admoveret, non inepte Wagn. adnotat, a vehementissimo animi affectu, qui regnet in proxime praegressis, ita per Perfectum pulchre ad sedatiorem orationem transiri; quo fiat, ut illa magis exsplendescant. Imprimis autem me movit Codd. auctoritas, ut Perfectum retinerem. Praesens ex ipso illo v. 470. facile poterat repeti. — 489. „Agnovit Memnonem pugnantem; quod autem *nigrum* appellat, et *Eoas acies* memorat, id eo pertinet, quod, quoniam auxilia ex terris Troadi ab oriente sitis, quae tum sub Assyriorum ditione fuisse videntur, Aurorae ille filius adduxit, re in maius aucta, Indos is et Aethiopes adduxisse fabulose dicitur. De *armis* vid. v. 751." *H. Eoae acies.* Cf. Geo. II, 115. *Eoae domus Arabum.* Ovid. Am. II, 6, 1. *Eoi Indi* cett. Sic terrae orientales Horatio Od. I, 35, 35. *Eoae partes*, populi orientis Ovidio Am. I, 15, 29. simpliciter et absolute *Eoi* vocantur. — De *Memnone*, Tithoni et Aurorae filio, qui Troianis ex oriente attulerat auxilia, et postquam Antilochum, Nestoris filium, interfecit, fortiter pugnans ab Achille occisus est, cf. Hom. Odyss. IV, 187. 188. XI, 521. Quint. Smyrn. II, 100 sqq. Dictys IV, 4. VI, 10. Hesiod. Theog. 984. Pind. Nem. III, 111. Paus. X, 31. Heyn. ad Apollod. p. 300 sqq. et Excurs. XIX. ad h. l. Müller. ad Tzetz. in Lycophr. v. 18. p. 304. alii. Videtur ad h. l. alludere auctor carminis in Anthol. Lat. Burm. I, 107. *Filius Aurorae, Phoebi nascentis alumnus, Producit gentis millia tetra suae. - - - Iam nunc monstratur, maneat qui Pergama casus, Quum nigrum Priamus suscipit auxilium.* — 490—491. „De Amazonibus duce Penthesilea auxilium Ilio ferentibus v. Quint. Smyrn. libro I. Induxerunt autem Amazonas in belli Troiani historiam poëtae, qui post Homerum scripsere, quia celeberrimae erant in antiqua historia Amazonum impressiones in Asiam minorem factae, imprimis in Phrygiam et Lydiam; quarum una in Priami tempora incidit: vid. Il. III, 189. De reliquis loci classici apud Strabonem [XI. p. 504. et XII, 552. Cas.] sunt." *H.* Cf. Heyn. in Excurs. XIX. ad h. l. idemque ad Apollod. II, 5, 9. p. 372 sq. Interpp. ad Ovid. Met. XII, 611. et Iustin. II, 4. — *peltae lunatae*, i. e. in formam lunae iam semiplenae factae, propriae erant Amazonum. Cf. etiam infra XI, 663.; quare exercitus Amazonum Stat. Theb. V, 145. *lunatum agmen* vocatur. — 491. *Penthesilea*, Martis et Otrerae filia (Hygin. f. 112.), ab Achille occisa esse fertur. (Vid. Dictys IV, 2, 3. et Tzetz. ad Lycophr. 999. omninoque Teuffel in Pauly *Realencycl.* V. p. 1319.) — Heyn. distinctionem in fine versus 491. sustulit, quam Wagn. recte revocavit: nihil enim ad ardorem faciunt, quae v. 492. adiiciuntur, et *bellatrix* similiter illatum orationi, ut *dea* infra v. 691 sq. Ceterum *ardet*, i. e. furit, fortiter pugnat, magna cum vi antecedenti *furens* additum. Cf. Bentl. ad Hor. Epod. XIX, 30. *Ardere* de pugnandi cupiditate haud raro dicitur, ut supra v. 423. et 472. — „*subnectens cingula mammae* exquisitius quam *subnectens mammam cingulo*, balteo subnexam habens. [Vid. adnott. ad v. 305. coll. cum IV, 139.] Dextra scilicet papilla erat nudata, ut venatricibus delectis Dianae Callim. in Dian. 213. ἀσύλωτοι δέ σφιν ὦμοι δεξιτεροὶ, καὶ γυμνὸς ἀεὶ παρεφαίνετο μαζός." *H. Exsertus* pro nudatus legitur etiam XI, 649. et 803. in locis huic simillimis, ut apud Stat. Achill. I, 346. *exserta brachia*, Sil. VIII, 587. *exsertus humero* etc. — Versus 493. egregie formatus, ut totus

Bellatrix, audetque viris concurrere virgo.
Haec dum Dardanio Aeneae miranda videntur,
Dum stupet obtutuque haeret defixus in uno,
Regina ad templum, forma pulcherrima Dido,
Incessit, magna iuvenum stipante caterva.
Qualis in Eurotae ripis aut per iuga Cynthi
Exercet Diana choros, quam mille secutae

---

de Amazonibus locus est pulcherrimus. — *Bellatrix* pertinet ad antecedentia *mediis in millibus ardet* etc., *virgo* tantum *viris* opponitur. — *audetque viris concurrere virgo* ex Homerico Ἀμαζόνας ἀντιανείρας Il. VI, 186. III, 189. natum videri, iam alii notarunt. De verbo *concurrendi* proprio de pugnantibus, qui manus conserunt, cf. Bremi ad Nep. Iphicr. I, 4. et Interpp. ad Hor. Sat. I, 1, 7. — 494 sqq. „Interea, dum miranda haec artis opera contemplatur Aeneas, Dido advenit. Cum hac oeconomia rerum cf. laudatum locum Odyss. VII, 133 sqq.“ *H.* — *videntur Aeneae*, h. e. ab Aenea. *Videri* enim hic passive capiendum, quemadmodum supra v. 326. Ecl. IV, 16. Ter. Andr. III, 5, 10. Cic. Acad. I, 11, 41. IV, 25, 79. Caes. B. G. I, 22. Liv. IV, 40, 2. Ovid. Am. III, 11, 15. multisque aliis locis. Wagn. Qu. Virg. XXIX, 4. *mirandus*, ut supra v. 269. *volvendus*, pro Participio Praesentis Passivi positum esse existimans, haec sic interpretatur: „dum Aeneas haec videt et miratur.“ Quidni simplicius: dum Aeneas has res admirabiles, admiratione dignas, videt? Nam non solus Aeneas, sed unus quisque haec debebat admirari. — 495. *haeret defixus*. Vid. VII, 249 sq. coll. cum VI, 156. VIII, 520. et quae supra ad v. 226. adnotavimus. — 497. *Incessit*, cum dignitate quadam et maiestate, tamquam regina; ut supra v. 46., ubi vid. adnott. — *iuvenum stipante caterva*. Cf. infra IV, 136. Ovid. Met. III, 186. *comitum turba stipata suarum*. Cic. p. Mur. 24, 49. *Catilina stipatus choro iuventutis*. Liv. XLII, 39. *stipante turba*. Plin. Pan. 23, 3. *stipatus satellitum manu* cett. Activam autem constructionem passiva longe fortiorem esse, quum voluntarium iuvenum comitatum significet, in promptu est. Ceterum mira est Burmanni opinio, qui ob comparationem cum Diana, quam Nymphae comitentur, *iuvenes* de puellis (coll. adnott. ad Phaedr. II, 2.) aut certe de iuvenibus utriusque sexus, ut apud Suet. Aug. 31., vult accipi. Immo rectissime iam Gellius IX, 9. principes Tyrios intelligit. Vid. infra v. 499. — 498. „Comparatio splendida Didonis cum Diana, quam tractavit poëta post Homerum Od. VI, 102—110. et Apollon. III, 876 sqq.“ *H.* *Qualis*, quo habitu, qua forma, cum voce *Diana*, non cum Verbo est iungendum; cf. adnott. ad v. 499. — *Eurotas*, notissimus Peloponnesi fluvius, qui Spartam permeans in Sinum Laconicum effunditur (nunc *Vasili-Potamo* et in extremo cursu *Iri* vocatus). Cf. liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 873. Lacedaemone autem, ut in Delo insula, praecipue vigebat Dianae cultus, quare adiungitur *Cynthus*, mons in orientali Deli insulae parte situs (nunc *Castro* appellatus: vid. librum meum modo comm. III. p. 1025.), ad cuius radices Delos oppidum erat conditum; in quo monte quum Apollo et Diana nati esse perhibeantur, hi dii haud raro Cynthius et Cynthia vocantur. Cf. Ecl. VI, 3. Geo. III, 36. Hor. Od. III, 28, 12. etc. — 499. *Diana* prima syllaba producta invenitur etiam apud Hor. Od. I, 21, 1. Ovid. Met. VIII, 352. et Prop. II, 28, 60. (Cf. Diomed. II. p. 436. P. et Iahn. ad Hor. Od. III, 4, 4.) Alibi Virgilius syllabam ubique corripit, etiam Nominativo XI, 582. — *Exercet choros*, i. e. ducit, instituit. Similiter *ludos exercere* apud Prop. III, 14, 3. et infra Aen. III, 281. *palaestras exercere*. Vid. etiam Geo. I, 268. 403. Aen. VII, 380. et similes locos et cf. Bach. ad Ovid. Met. VI, 145. — Schirach. p. 402. haec scripsit: „Nescio vero, an illa

Hinc atque hinc glomerantur Oreades; illa pharetram
Fert humero, gradiensque deas supereminet omnis;
Latonae tacitum pertentant gaudia pectus:
Talis erat Dido, talem se laeta ferebat
Per medios, instans operi regnisque futuris.
Tum foribus divae, media testudine templi,
Saepta armis solioque alte subnixa resedit.

---

comparatio Dianae choros agentis cum Didone, quae incessit magna iuvenum stipante caterva, ut opus urgeat, satis sit iusta. Quae similitudo Dianae venantis cum Didone aedificante? Et cur cernimus Dianam, ut illa pharetram fert humero? Saltem optem aliis hanc imaginem magis placere, quam mihi." Sed in eiusmodi comparationibus summam tantum rei spectandam, non unum quodque verbum aurificis statera examinandum esse, non est cur memorem. Poëta hoc unum vult indigitare, Didonem pulchritudine et maiestate deae, et viragini quidem deae, similem apparere. — 500. *Hinc atque hinc.* Vid. supra ad v. 162. — *glomerantur.* Cf. infra IV, 155. IX, 539. 689. et de animalibus Aen. VI, 311. Geo. IV, 79. cett. — *Oreades*, nymphae montium, venetricum habitu Dianam solent comitari. — *pharetram fert humero* bene adiicitur, quoniam dea humeris tenus *deas omnes*, i. e. ceteras Nymphas, *supereminet.* Cf. autem simillimus locus Ovid. Met. III, 181. *tamen altior illis* (nymphis) *Ipsa dea* (Diana) *est colloque tenus supereminet omnes.* — 502. *Latona*, *Λητώ*, Coei Titanis et Phoebes filia (Hesiod. Theog. 404.), quae ex Iove Apollinem et Dianam in Delo monte peperit. (Hom. hymn.in Apoll. 45 sqq. Callim. hymn. in Delum, Apollod. I, 4, 1.) Animadvertas autem *tacitum* matris in liberis intuendis defixae gaudium admodum pulchre commemoratum. Thiel. inter alia comparat Ovid. Am. I, 2, 39., ubi Venus *Laeta triumphanti* (Cupidini) *de summo mater Olympo Plaudit.* — *tacitum pectus.* Burm. confert Ovid. Epist. XIII, 69. *tacito in pectore dixi*, et Stat. Theb. II, 481. *tacito sub pectore.* — *pertentant*, permeant, replent. Vid. adnott. ad Geo. III, 250. (et ad Ecl. I, 50) — 504. Urbem condendam praeclare *opus regnumque futurum* appellat, quia totum regnum hac una urbe nitebatur. *Instare* cum Dativo rei conficiendae constructum legitur etiam ap. Tac. Agr. 18.; cum Accus. autem infra VIII, 433. — 505. 506. Ordo verborum hic est: *Saepta armis subnixaque alte solio resedit foribus divae* (h. e. in parte templi foribus propinqua), *media testudine templi*, i. e. simpliciter sub testudine s. sub tecto templi testudinato; nam, Praepositione *in* non addita, Romanis omnia dicuntur *media*, quae sunt post principia. Vid. adnott. ad Aen. VII, 566. Peerlkamp. tamen, hoc non concedens et *foribus divae* cum *media testudine templi* conciliari posse negans, coniicit: *foribus divae media, a testudine templi*, hac addita explicatione: „ab ea parte, ubi iacet testudo templi, e regione testudinis s. medii templi." Schrader. aliique temere haeserunt in voc. *medius* post pauca verba repetito; diversa enim significatione usurpatur. Cf. Weichert. de verss. iniur. suspp. p. 97 et quae supra ad v. 315. adnotata vides. — De *testudine*, i. e. concameratione, cf. Varr. L. L. IV, 33. p. 45. Bip., qui docet, *Cavum aedium si sub divo sit, dici impluvium, si fornice testudinato tectum, testudinem.* Vid. id. ibid. VI, 4. de R. R. III, 5. et Cic. Brut. 22, 87. Ceterum Virgilius hic Romanorum morem spectat, apud quos Senatus saepe in templa cogebatur, et ad fores templorum tribunal ponebatur. Cf. Gellius XIV, 7. — 506. *Saepta armis*, armatis satellitibus. Sic *arma* haud raro. Cf. infra X, 150. Liv. IX, 9. XXXI, 12. etc. Etiam nos: *von Waffen umringt.* — „*solio alte subnixa resedit;* erant enim throni excelsi, ideoque pedibus subiecta scabella. (Cf. Hom. Odyss. IV, 136.)" *H.* Henry tamen (*Class. Mus.* XX.) non putat de scabella cogitandum, cuius com-

Iura dabat legesque viris, operumque laborem
Partibus aequabat iustis, aut sorte trahebat:
Cum subito Aeneas concursu accedere magno
Anthea Sergestumque videt fortemque Cloanthum
Teucrorumque alios, ater quos aequore turbo
Dispulerat penitusque alias avexerat oras.
Obstupuit simul ipse, simul percussus Achates
Laetitiaque metuque; avidi coniungere dextras
Ardebant, sed res animos incognita turbat.
Dissimulant, et nube cava speculantur amicti,

---

memoratio poëta non esset digna (?); sed *solio subnixa* explicat: ipsum solium premens, in solio recumbens, coll. Aen. III, 402. *subnixa Petelia muro.* Mentel. I. et Moret. II. *alto*, ut apud Ovid. Epist. IX, 153. *Solio sedet Agrius alto.* Sed plurimorum Codd. scriptura praestat. — *iura legesque dare* nihil aliud est, quam *ius dicere.* Cf. Geo. IV, 562. Aen. III, 137. VII, 246. Ovid. Met. I, 576. *Amnis* (Peneus) *in hoc residens facto de cautibus antro Undis iura dabat Nymphisque colentibus undas.* — 507. 508. Opus aedificationis *partiebatur* inter cives suos vel de sententia vel sorte. — *operum laborem.* Vid. supra v. 455. — *sorte trahebat opus*, sorte ducta suum cuique laborem aedificandi assignabat. — 509. *Cum subito* saepe coniunguntur. Vid. infra v. 535. II, 620. 731. III, 137. 590. XII, 249. — *concursu magno*, cum multorum Poenorum concursatione, ut etiam v. 519. *clamore* ad multitudinem comitum referendus est. In eiusmodi autem locis Latinos simplici Ablativo conditionis uti cum Verbo sententiae arcte cohaerente, res satis nota. Vid. Brem. ad Nep. Dion. 8, 2. Matth. ad Cic. Cat. III, 2, 6. et Kritz. ad Sall. Cat. 49, 2. — 510. Anthea etc., qui supra v. 220 sqq. inter amissos commemorati. — 512. *avexerat.* „Heins. *advexerat* in scriptis melioribus legi refert, at ultimae pars notae eius probat, mendose ab ipso ita scriptum esse pro *avexerat.* - - Vid. ad XI, 260. Lachmann. ad Prop. IV, 6, 63. *advexerat* Virgilio restituendum existimat.“ *Wagn.* Sed quamvis huic scripturae etiam corruptae lectiones *adverterat*, *aduxerat*, *adduxerat* opitulari videantur, omnis tamen loci sensus vulgarem flagitat lectionem. Apertum est enim, hanc esse sententiam: Aeneas et Achates mirantur pariter atque laetantur, quum eos, quos tempestas in alias regiones avexerat, rursus hic adesse videant. De adiecto simplici Accus. *oras* vid. supra ad v. 2. — 513. *simul - - simul.* Vid. ad Aen. V, 675. — *percussus;* Med. aliique boni Codd. *perculsus*, quod, ut hic omnino minus quadrat, ita cum *laetitia* minime coniungi potest; quare errat Wakef., hanc lectionem praeferens ad Lucr. I, 262. Constat enim, *percelli* nisi de gravioribus rebus, quibus animi vires plane frangantur, non usurpari, *percuti* vero leviorem spectare affectum, quo tangatur quidem et vulneretur, neque tamen prorsus consternetur et enervetur animus. Cf. de horum verborum, ubivis fere confusorum, discrimine praeter antiquiores Viros doctos, minus recte de eo disputantes, imprimis Bentlei. ad Hor. Epod. XI, 2. Ruhnken. ad Ter. Andr. I, 1, 98. idemque ad Muret. Opp. T. I. p. 7. Wolf. ad Tac. Ann. I, 12. Bremi ad Nep. Dion. 5, 3. Matth. ad Cic. pr. Deiot. 6, 17. Kritz. et Dietsch. ad Sall. Cat. 6, 2. alii. Ceterum *percussus* ἀπὸ κοινοῦ non minus ad Pron. *ipse*, quam ad *Achaten* referendum, ut supra v. 144. *Cimothoe simul et Triton adnixus.* — 514. *laetitia*, quod vident se servatos, *metu*, quod sunt in aliorum potestate, quorum mens hostilis videtur. — 515. *res incognita*, i. e. conditio sua dubia et incerta, quum nesciant, quo in se animo Dido et Carthaginienses affecti sint. — 516. „*Dissimulant* [scil. ardorem suum prorumpendi] pro vulgari: continent se, quo minus prorumpant, quia rerum eventus et conditionem non sa-

Quae fortuna viris, classem quo litore linquant,
Quid veniant; cunctis nam lecti navibus ibant,
Orantes veniam, et templum clamore petebant.

---

tis norant." *H.* — *cava nube.* Vid. adnott. ad II, 360. — 517. *linquant* aut significare potest: quo litore classem liquerint, ut adhuc ibi sit (quo litore etiamnum classem linquant: vid. supra ad v. 79.), aut: quo litore classem liquisse narraturi sint, quemadmodum etiam nos: *sie horchten, wo jene die Flotte lassen würden.* Posterior tamen ratio videtur praeferenda; totus enim locus plenius sic erat edendus: speculantur, quam fortunam sibi fuisse, quo litore classem se reliquisse, qua de causa huc venisse viri narrent. — 518. *Quid veniant*, ob quid, cur veniant, ut apud Graecos τί pro διὰ τί; vid. infra VI, 389. Plaut. Amph. I, 1, 12. Ovid. Met. XI, 622. Caes. B. G. I, 47. Liv. XXXI, 39. in.; quibus omnibus locis *veniendi* verbo interrogativum *quid* adiungitur. Cf. omnino Donat. ad Ter. Andr. I, 4, 7. et Adelph. III, 3, 50. Heins. ad Ovid. Met. V, 651. (quos Burm. laudat) Zumpt. §. 358. et Ramsh. §. 174. 1. not. 5. alii. — *cunctis nam* etc. Non possum adsentiri Iahnio, Wagnero aliisque, qui, vulgarem scripturam *cunctis* (navibus) deserentes, ediderunt *cuncti*, ita tamen ut Iahn. (in priore edit.), Thiel. et Süpfl. coniungerent *cuncti nam lecti navibus ibant*, Wagn. autem, bene sentiens, quantopere aures laederentur verbis *cuncti nam lecti*, maiore distinctione post *cuncti* posita, qua iniucundus sonus evitaretur, vel certe leniretur, haec cohaerere statueret: *Quid veniant cuncti*, i. e. quid veniant, et cuncti quidem; cui in altera edit. etiam Iahn. adsentitur. Codd. auctoritas (de qua in prioribus editt. exposui), nisi vulgatae scripturae magis patrocinari, certe utramque aequabiliter tueri censenda est, praesertim quum vel Particula *nam* postposita (in qua non haerendum esse, ad Ecl. IV, 61. docuimus), vel voc. *lecti* vicinitas librarios, ut *cunctis* in *cuncti* mutarent, facile movere potuerit. Quis autem non videt, si Wagneri opinio vera esset, Virgilium ita scripsisse, ut verbis *nam lecti navibus ibant* post illa *Quid veniant cuncti* contradictio, quam vocant, in adiecto inesse videatur, quum, praegressis verbis *classem quo litore linquant*, nemo haec *Quid veniant cuncti* aliter intelligere possit, quam de toto classiariorum numero? Tum neque illud, quod *lecti erant navibus* causam continet, cur *cuncti* veniant, neque hoc cognoscere cupiunt socii, quid cuncti, non singuli veniant, sed omnino *cur* classe relicta huc accedant, et ita quidem, ut *ex una quaque nave* lecti appareant viri; nam hoc tantum, quod legati a quavis nave pari haud dubie numero delecti veniunt et certo festoque ordine, bini fortasse, progrediuntur, necopinae et mirae rei speciem praebet, qua Aeneas eiusque comites insolitum quoddam et singulare exspectare iubentur. Unde non aliter, nisi hoc epitheto addito, *cunctis navibus lecti*, haec iustam priorum continere causam, facile perspicitur. Ne quid tamen dissimulasse videar, adiiciam, quae Iahn. in edit. altera contra me disputavit: „Sed, inquit, praeterquam quod optimi libri (?) *cuncti* tuentur, in tali sententia *cunctae naves* ne satis Latine quidem dici videntur. Nihil enim ad rem facit, quod a *cunctis* (coniunctis), sed quod ab *omnibus* navibus lecti erant. - - Vera interpretatio est: quid omnes simul (coniuncti) veniant, id quod vix exspectandum fuit, quum ad diversas naves pertinerent eaeque naves antea dispersae essent." Quae num vera sint, alii iudicent; hoc unum dico, ea ipsa de causa, quod antea dispersae fuerant naves, hic *cunctis* non inepte scribi potuisse pro *omnibus.* Ceterum post me etiam Peerlkampio et Gossravio lectionem *cunctis* probatam video, quorum alter hoc novum argumentum adiungit: „Custodes, qui a litore arcebant, permiserunt, ut Troiani legatis missis a regina peterent veniam. Neque enim omnes Troiani ultro naves inanes reliquissent, neque tanta erat custodum multitudo, ut eos invitos abstrahere potuissent, neque capere eos, qui appulerant, sed depellere debebant custodes." — 519. „*Orantes veniam* simpl. propitiam et benevolam voluntatem, ut ne escendere ac litus tenere prohibe-

Postquam introgressi et coram data copia fandi,
Maximus Ilioneus placido sic pectore coepit:
O regina, novam cui condere Iuppiter urbem
Iustitiaque dedit gentis frenare superbas,
Troes te miseri, ventis maria omnia vecti,
Oramus: prohibe infandos a navibus ignis;
Parce pio generi, et propius res adspice nostras.
Non nos aut ferro Libycos populare Penatis

---

rentur. Scilicet, ut sequens oratio v. 425 sqq. ad intelligendum expedita sit, cogitandum, naves illas ad litus, quod raro adiri solebat, appulsas pro praedatoriis, ληστρικαῖς, fuisse habitas. Accurrerant Poeni, prohibentes Troianos escendere, si fecissent, igni naves comburere minati erant." *H.* Eadem signif. *venia* etiam III, 144. et IV, 435. legitur. Wagn. tamen rectius cogitat de venia reginae conveniendae, quum adiiciatur: *et templum* (quo Dido se contulerat) *clamore petebant.* — 519. *clamore*, non suo, sed multitudinis eos stipantis et ad templum comitantis. — V. 520. iteratur XI, 248. Quod autem Poeni Troianorum sermonem intelligunt sine interprete, cuius commemoratio a poëta epico aliena esset, in carmine neminem offendet; quamquam hoc per se magis mirandum, quam quod apud Homerum Graeci et Troiani sine ulla difficultate inter se colloquuntur. — 521. *Maximus*, sc. natu (ut v. 654.) et propterea etiam auctoritate (ut etiam Aen. III, 107.); utrumque enim arcte cohaeret. Cf. Cic. Verr. IV, 21. *Incipit is loqui, qui et auctoritate et aetate et, ut mihi visum est, rerum usu antecedebat.* Idem Ilioneus etiam VII, 712. ceterorum nomine loquitur. Commemoratur praeterea infra v. 559. 611. VII, 212. 249. IX, 501. 569. Vid. supra ad v. 120. — *placido pectore*, h. e. placide, placida et leni oratione quae dignitatem dicenti conciliat. Sic *Placido ore* legatos alloquitur Latinus VII, 194. — 522 sqq. „Oratio egregie ad consilium et ad affectum dicentis audientisque comparata, cum qua non sine fructu compares alteram ad Latinum R. habitam Aen. VII, 213 sqq." *H.* Gossr. apte haec adnotat: „Inest captatio benevolentiae, quae dicitur. Tu, cui maxime benignum se praestitit Iupiter, non deeris miseris; quae iustitia regis subiectos, non eris iniusta in peregrinos; quae urbe condita hoc loco humanitatis semina iecisti, non ostendes te inhumanam." — *dedit condere.* Vid. supra ad v. 66. et 319. — 523. „*gentes superbas*, feroces, int. Afros, non Poenos. — *iustitiam* ad totum mitiorem vitae cultum *legesque ac iura data* (v. 507.) refer, quibus feritatem eorum mitigavit Dido." *H.* — *vecti maria*, per maria, ut *navigare aequor* v. 67., ubi vid. adnott. Plane eadem ratione Val. Fl. V, 670. *Ibimus indecores frustraque tot aequora vecti.* — 525—526. *Infandos ignes* Heyn. explicat „qui adversus fas iusque gentium inferuntur" (quod essent *nefandi* ignes); rectius Gossr.: „quos commemorare non licet sine horrore." Vid. infra ad II, 2. — „*pium genus*, Troiani h. l., qui nullam iniuriam, nullum nefas commiserant praedas agendo. Nam *pietas* interdum pro iustitia memoratur, quatenus haec metu deorum et religione sancitur." *H.* Accedit, quod Aeneas ipse proprio quasi epitheto *pius* vocatur, unde facile in omnem eius gentem potest illud transferri. Cf. v. 378. — „*propius adspice res nostras*, conditionem et locum, quo sumus, accuratius inspice; sc. deprecatur iudicium de se ex primo rerum adspectu fortunaeque specie, postulatque a regina, ut accuratius sibi, qui sint, exponi patiatur. Non se ad populandas incolarum terras ac sedes venisse ait." *H.* — 527. *ferro populare Penates*, qui, haud raro cum Laribus confusi, pro aedificiis et habitationibus ponuntur. Cf. Ovid. Met. XII, 551. *inque meos ferrum flammasque Penates Impulit*, et Cic. pr. Rosc. Am. 8. *nudum eiicit domo atque focis patriis diisque Penatibus praecipitem exturbat.* Quid quod Ovid. Met. I, 174. canere ausus est:

Venimus, aut raptas ad litora vertere praedas;
Non ea vis animo, nec tanta superbia victis.
Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt,
Terra antiqua, potens armis atque ubere glebae;
Oenotri coluere viri; nunc fama, minores
Italiam dixisse ducis de nomine gentem.

---

coelicolae - - suos posuere penates? — *populare* quod hic, ut supra v. 471. *vastare*, ad caedem hominum spectat, qui domus (Penates) incolunt, quum *populari* dicatur locus, qui incolis privatur, active usurpatum legitur etiam Geo. I, 185. Aen. IV, 403. XII, 263. Liv. III, 6. *urbs Romana morbo populatur.* Prop. II, 7, 7. *luctus populavit Achivos.* Plaut. ap. Diomed. I. p. 395. *Quae ego populabo probe.* Pacuv. ap. Non. I. 185. *Patriam populavit meam.* Ovid. Met. I, 249. Eutrop. IX, 8. cett. Alii scriptores Augustei aevi verbum *populor* Deponens esse maluerunt, et sic posterior aetas constanter eo usa est. De constructione *venimus populare*, quae Graecorum usum imitatur, ex quo verbis consilium significantibus simplicissima ratione Infinitivus adiungitur, vid. adnott. ad Ecl. IV, 54. et Geo. I, 280. Imprimis verba eundi, veniendi et mittendi ita construi solent; velut Plaut. Bacch. IV, 3, 18. *Parasitus modo venerat aurum petere.* Ter. Phorm. I, 2, 52. *vultisne eamus visere?* Liv. XLII, 25, 8. *Legati veniunt speculari dicta factaque.* Ter. Eun. III, 3, 22. *misit orare, ut venirem* cett. — 528. *vertere praedas*, pro avertere, abigere. Vid. supra ad v. 472. et cf. infra VIII, 208. et Ovid. Met. II, 842. *Argentum - - ad litora verte.* — *ad litora*, ut inde abducantur navibus. Vid. v. 472. — 529. „*Ea vis*, audacia, ut alibi; eadem mox *superbia*, insolentia. — V. 530. ex Enniano [Ann. I. p. 12. Hess.] *Est locus*, *Hesperiam quam mortales perhibebant* expressum esse, iam Servio notatum et Macrobio VI, 1., elegantiore utique oratione. Porro v. 530—533. repetuntur III, 163 sqq.“ *H.* — *locus* h. l. pro regione. *Hesperia* veteribus aut Italia est (ut etiam infra v. 569. VII, 601. VIII, 148. Ovid. Met. II, 458. Lucan. I, 224. etc.), aut Hispania (Hor. Od. I, 36, 4. Lucan. IV, 14. cett.). De Italia tamen saepius usurpatur. — 531. „*Terra antiqua*, a prima inde hominum memoria habitata, non ignobilis et obscura, cf. not. ad v. 12.; *potens armis atque ubere glebae*, incolarum fortitudine et soli ubertate excellens, *οὖθαρ ἀρούρης*. [*γουνὸς ἀλωῆς* Od. I, 193.] Nobilissimus inter veteres versus.“ *H.* — *uber glebae*, pingue et fertile solum, fertilitas. Cf. Geo. II, 185. 234. 275. Aen. III, 95. VII, 262. Colum. X, 90. *ubera campi.* Tac. Hist. III, 34. *ubere agri floruit* Cremona cett. — 532. *Oenotri*, *Οἴνωτροι* s. *Οἰνῶτροι*, ab Oenotro, Arcadiae rege, dicti, qui coloniam in Italiam inferiorem (in Bruttium) deduxit (cf. Strab. V. p. 209. et VI. p. 254 sqq. Paus. VIII, 3. Dionys. Hal. A. R. I, 11. II, 1. et Heynius ad Apollod. p. 264. et in Excurs. XXI. ad h. l.); unde poëtis tota Italia vocatur *Oenotria* (Val. Fl. I, 589.), *Oenotrius* autem pro Italo usurpatur. Cf. Aen. VII, 85. Sil. I, 2. XII, 650. VIII, 221. IX, 474. et Heins. ad Sil. IX, 473. et XIII, 51. — „*minores*, proprie natu, Virgilius ad posteros transferre solet, ut v. 733. et al. [Vid. ad Aen. VIII, 268.]“ *H.* — 533. *ducis de nomine*, ex vulgari opinione, quae Italiae nomen ab Italo quodam deduxit (cf. Arist. de Rep. VII, 10. Thuc. VI, 2. Dion. Hal. I, 35. 72. Hygin. f. 127. Plut. Rom. 2.), quod rectius ab Oscorum vocabulo *vitlu*, *vitelu*, (i. e. bos) derivatur, et terram bubus abundantem significat. Cf. liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 488. — *gentem* posuit pro *terra* Homerico more, *δῆμος Φαιήκων* pro insula.“ *H.* Sic iam Hom. Od. XVII, 526. *Θεσπρωτῶν ἐν πίονι δήμῳ.* Cf. idem Il. II, 547. Od. VI, 3. etc. Nep. Dat. 4. *qui Cappadociam tenebat, quae gens iacet supra Ciliciam.* Flor. II, 7, 1. *secutae statim Africam gentes, Macedonia, Graecia, Syria.* Liv. V, 34. *Celtarum, quae pars Galliae tertia est.* Similiter Caes. B. Civ. I, 18. *Sulmo-*

Hic cursus fuit:

---

nenses, quod oppidum etc. Contrarium supra vidimus v. 339. — *Hic cursus fuit.* Hanc lectionem ex omnibus fere Codd. pro vulgari *Huc cursus fuit* Wagn. restituit, verba sic explicans: „hanc terram navium cursu petebamus," Heyniumque laudans, quod IV, 46. praestantissimorum Codd. auctoritatem secutus ediderit *Hunc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.* Alteram vero scripturam in Qu. Virg. XVI, 1. ex Servii adnot. „vel *iste* cursus, vel pro *illuc*" ortam suspicatur. Pronomen autem demonstrativum interdum fungitur vice Adverbiorum loci. Cf. infra IV, 46. et VI, 18. Iahn., qui in priore edit. hunc Pronominis usum non agnoscens, quum „cursus nondum descriptus sit," receptam lectionem reiecerat, in altera et ipse tacite eam restituit. (Etiam Süpfl. et Gossr. *Hic*, Peerlk. *Huc.*) Ceterum quum hic primus nobis offeratur versus mancus et imperfectus, pauca hac de re disputanda videntur. Habemus autem ex optimorum Codd. consensu in Aeneide hos LIV versus imperfectos: *a*) unius vocabuli: I, 560. II, 346. 720. III, 640. *b*) duorum verborum: II, 66. 233. 767. III, 218. 661. IV, 44. V, 322. 574. 653. VII, 702. VIII, 41. 536. IX, 167. 520. X, 17. 580. 728. XI, 375. 391. *c*) trium vv.: I, 534. 636. II, 614. 623. 640. IV, 400. 503. VI, 94. VII, 129. 248. 439. VIII, 469. IX, 295. 467. 761. X, 284. 876. XII, 631. *d*) quatuor vv.: II, 468. III, 470. 527. IV, 361. 516. V, 294. VII, 455. VIII, 760. IX, 721. X, 490. *e*) quinque vv.: II, 787. III, 316. V, 792. 815.; ex quo indice patet, libris V., IX. et X., cum reliquis comparatis, plurimos, VI., XI. et XII, vero paucissimos eiusmodi versus contineri. Quos si Servius ad Aen. IV, 361. aliique censent a Virgilio consulto et certo quodam consilio relictos esse, scilicet ut animo lectoris argumenti gravitate commoto ad meditandum mora daretur; huic opinioni ut paucos quosdam locos, velut infra v. 560. II, 233. 346. 720. III, 218. 640. XI, 375. alios, opitulari putes, adversantur tamen imprimis illi loci, in quibus ipsa sententia et connexus non est absolutus, ut poëtam aliquid additurum fuisse, quisque facile perspiciat; praesertim quum ipsi illi loci haud raro tam plani sint et simplices, in quibus mens neutiquam commorari et defigi possit. (Cf. Aen. I, 636. 560. II, 66. 767. III, 316. 470. IV, 44. 516. V, 294. VI, 94. VII, 439. 702. VIII, 41. 536. IV, 467. 520. 721. X, 728. 876. XI, 391.) Quid? quod nonnulla hemistichia inveniuntur, quae salvo sensu salvoque connexu prorsus abesse possint, velut IV, 503. V, 653. X, 284. alia? Quare Heynius ad Donat. vit. Virg. §. 59. et in Disquis. I. de carm. epico extr. (T. II. p. 35 sq. ed. Wagn.), huius rei causam ex properantia quadam et festinatione poëtae repetendam esse, verissime contendit; cui sententiae accedit celeberr. Weichert. l. l. p. 73., doctissime, ut solet, hac de re disserens; qui, ad Donati (vit. Virg. XII, §. 46—49.) et Servii (ad Aen. VI, 164. 862. IV, 324.) auctoritatem provocans, hanc festinationem ortam esse docet, „partim ex vehementiore enthei pectoris motu, quo percitus poëta ab hac imagine ad illam et ab alia sententia ad aliam propere ferretur, neque animum, obiecta sublimium phantasmatum specie inflammatum, ingrata absolvendi loci alicuius explendique versus mora inhiberi vellet; partim ex laudabili studio totum opus celeri calamo consignandi, antequam singulas partes melius concinnaret, et carminis descriptioni, quam animo conceperat, adaptaret, lacunas expleret et aspera laevigaret." Sic igitur Virgilius eiusmodi versus explendos alteri totius carminis recensioni reliquit, quam quominus perficeret, praematura impeditus est morte. Quod autem ipsi poëtae per fatum non licuerat, id sibi licere existimarunt Grammatici et librarii; quo factum est, ut plurimi illi versus imperfecti ab istis hominibus suo Marte explerentur; quod, ut ei ipsi loco accidit, qui nobis haec disserendi occasionem praebuit, quum in Codd. Dorvill. sic expletus legatur: *huc cunctis ire voluntas*, ita etiam de II, 614. 640. 767. 787. III, 661. X, 284. 490. 876. XI, 375. 391. aliis valet; idemque Weichertus statuendum esse suspicatur de

Cum subito assurgens fluctu nimbosus Orion
In vada caeca tulit, penitusque procacibus austris
Perque undas, superante salo, perque invia saxa
Dispulit; huc pauci vestris adnavimus oris.
Quod genus hoc hominum? quaeve hunc tam barbara morem
Permittit patria? Hospitio prohibemur arenae;
Bella cient, primaque vetant consistere terra.

V, 595. III, 110. et 484., qui pleni apparent in nostris editionibus. De aliorum vero integritate versuum, qui et ipsi quibusdam Viris doctis suspecti sunt, velut III, 340. 380. 660. 691. IV, 237. 244. VI, 824. VII, 444. VIII, 676. IX, 24. 667. X, 460. XI, 171. 309., eidem Viro eruditiss. minime dubitandum videtur; quod adnott. ad hos locos probabitur. — 535. *Subito fluctu assurgens Orion.* Quod proprie de mari dicitur (*fluctu assurgere*), hic poëtice tribuitur Orioni, quo oriente atque occidente procellae mare turbare solent; quare ab eodem (qui propterea Aen. IV, 52. et Prop. II, 16, 54. *aquosus* vocatur) tempestates excitari dicuntur Hom. Il. XVIII, 486 XXII, 29. Hor. Od. I, 28, 21. III, 27, 17. Epod. X, 10. XV, 7. Virg. Aen. IV, 52. VII, 719. alibi; qua de re Wund. conferri iubet Idelerum in: *Monatl. Corresp. von Zach. Dec.* 1813. p. 547. Erat autem Orion ex veterum mythis sive Hyriei, venatoris celeberrimi, sive ipsius Neptuni filius, venatorque strenuus et Dianae minister, ingenti corpore praeditus, qui vel a scorpione, vel a Diana ipsa occisus inter stellas relatus est. Vid. Hom. Od. V, 120. 272. XI, 570. Ovid. Fast. V, 499 sqq. Apollod. I, 4, 3. ibique Heyn. p. 21 sqq. alios. Ceterum cf. adnott. ad Aen. III, 517., ubi etiam de duplici mensura Casuum obliquorum huius nominis agitur. — *vada caeca*, latentia. Vid. supra ad v. 356. De ipsa re vid. supra v. 110 sqq. — *fuit - - quum tulit.* Eadem consecutio temporum exstat apud Tac. Hist. I, 11. extr., quem Wund. confert. De usu Particulae *quum* in adiungendis rebus necopinatis cum singulari quadam vi usurpatae cf. adnott. ad III, 301. — „*procacibus austris*, ventorum procellosorum vi ac tempestate victos, partim per altum, partim inter scopulos penitus nos disiecit.“ *H.* — *procaces austri*, venti vehementes; Horatio Od. I, 26, 2. Epod. XVI, 22. Ovid. Her. XI, 14. aliis *protervi*, Lucretio VI, 110. *petulantes*, Gr. ἀσελγεῖς. Vid. Cerda ad h. l. et Wakef. ad Lucr. l. l. — „*superante salo*, fluctibus, victa a maris ac procellarum vi navigantium arte et labore. Ita sup. v. 122. *vicit hiems*, et inf. II, 311. *Volcano superante.*“ *H.* „Fingitur quasi certamen hominis cum elemento.“ Gossr. — *adnavimus*, appulimus. Cf. infra IV, 613. VI, 358. Ita etiam solutae orationis scriptores dixisse patet ex Cic. Rep. II, 4. *Illa magna commoditas, ut, quod ubique gentium est, ad eam urbem possit adnare.* Plenius, *navibus adnare*, scripsit e. g. Liv. XXVIII, 36, 12. — *pauci;* quia Ilioneus de Aeneae ceterorumque, qui cum eo servati erant, navibus nihildum comperit. — 539. Heyn. sic distinxit: *Quod g. h. hominum, quaeve* etc., haec addens: „Potest interpungi: *Quod g. s. hominum?* sc. est. Sed hoc non quaeri poterat: verum: qui homines, *quae patria*, quae tam barbara, est *haec terra vestra*, ut permittat hunc morem?“ Sed recte Wagn. ab illa interpunctione, quam nos cum eo secuti sumus, fortiorem exire orationem censet, quum hic omnis vis posita sit in Pronomine *Quod*, i. e. quam ferum et inhumanum. — *quae hunc tam barbara m. P. patria?* quae terra tam barbara est, ut hunc morem permittat? Gossr. *patriam* positum censet pro terra, quae patria esset moris, hoc sensu: *Wo ist diese Sitte zu Hause?* — 540. *Hospitio arenae*, ornate pro: ab escensu in litus, quod statim post *primam terram* dixit. Litus autem (Servio iam memorante) iure gentium commune omnibus fuit. Cf. Cic. pr. Rosc. Am. 26. *Nam quid est tam commune, quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis?* De *arena* pro litore posita vid. supr. ad v. 107. — 541. *Bella cient*, homines hic habitantes. Cf. V,

Si genus humanum et mortalia temnitis arma,
At sperate deos memores fandi atque nefandi.
Rex erat Aeneas nobis, quo iustior alter,
Nec pietate fuit nec bello maior et armis.

---

585. De *prima terra* cf. Wagn. Qu. Virg. XXVIII, 2., qui comparat II, 334. 612. V, 338. 341. IX, 696. aliosque locos, ubi *primus* pariter de loco usurpatur. Imprimis conf. Val. Fl. III, 305., qui procul dubio hunc locum ante oculos habuit, sic scribens: *quae* (tellus) *nos primis prohibebit arenis.* Rau in Sched. p. 50. versum 541. redundare et ab alia manu explicandi causa adiectum putat. — 542. „Agnosce poëtici sermonis indolem, pro abstracto: si *humanitatem*, humanitatis iura et officia, et *vindictam iniuriae*, quam ira hominum pectoribus insita erga eos, qui iniuriam aliis faciunt, exigere a vobis potest (haec enim sunt *mortalia arma*), pro nihilo ducitis; saltem illud reputate, deos esse iusti iniustique inspectores, iniuriaeque ultores; *θεῶν δ' ὑποδείσατε μῆνιν.* Od. II, 66.“ *H.* Haec sententia haud raro a veteribus scriptoribus prolata invenitur, ut a Cicerone Finn. I, 16., a Livio III, 17. et alibi. Quod attinet ad Coniunct. *si* sequente adversativa Particula, *si* et *at* eadem ratione sibi respondent infra IV, 612. VI, 405. Geo. IV, 239. et in aliis locis a Gronovio ad Liv. XXIV, 37. et Beiero ad Cic. Off. I, 31, 114. p. 245. congestis, velut Ter. Eun. V, 2, 47. Liv. l. l. etc. Cf. etiam quae supra ad Prooem. Aeneidos v. 4. p. 4. disseruimus. De Partt. *si - - tamen* cf. Ruhnk. ad Vellei. II, 41. Cort. ad Sall. Iug. 85. et Thiel. ad h. l. — *temnere* pro usitatiore contemnere legitur etiam infra v. 665. VI, 620. X, 737. Lucr. III, 970. Hor. Sat. I, 1, 16. II, 2, 38. Tac. Hist. III, 47. etc. — *sperate*, i. e. metuite. Vid. adnott. ad Ecl. VIII, 26., ubi addi possunt Doederl. Synon. III, p. 57. Huschk. ad Tibull. I, 9, 23. Stallbaum. ad Plat. Apol. c. 26. p. 76. et infra Aen. IV, 419. — *fandum atque nefandum*, i. q. fas et nefas; ut apud Catull. LXIV, 406. *Omnia fanda, nefanda malo permixta furore.* Particulam autem *atque* etiam contrariis copulandis inservire, Wagn. Qu. Virg. XXXV, 25. his locis coll. docet: Geo. I, 505. (*fas atque nefas*) IV, 475. Aen. IV, 190. VI, 127. 306. IX, 595. 755. Multa exempla ex aliis scriptoribus sumpta praebet Hand. Turs. I. p. 461 sq. — 544. Habemus h. l. duas virtutes primarias Aeneae, pietatem erga deos (ex qua etiam prodit pietas in homines et iustitia: cf. Cic. N. D. II, 61. *cognitio deorum, ex qua oritur pietas, cui coniuncta est iustitia reliquaeque virtutes* et ibid. I, 2. *Et haud scio, an pietate adversus deos sublata, una excellentissima virtus, iustitia, tollatur*) et virtutem bellicam, h. e. eas, quas tota antiquitas primas esse voluit viri hoc nomine vere digni, paucis verbis egregie expressas. Cf. etiam infra VI, 759. VII, 243. IX, 772. XI, 126. — „*Iustior pietate*, ut vulgo iungi video, durissimum. Praestat interpungere: Quo *iustior alter, Nec p.*, h. e. Quo nec alter iustior, nec maior fuit pietate, bello et armis. *Ἀμφότερον, βασιλεύς τ' ἀγαθὸς, κρατερός τ' αἰχμητής*, de Agamemnone Il. III, 179.“ *H.* Quam explicationem iure amplectitur Weickert, negationem interdum ad verba antecedentia e sequentibus et apud Graecos et apud Latinos repetendam esse docens, coll. Beckio ad Demosth. de Pace init. Abresch. Dilucidd. Thucc. p. 84. Schaefer. ad Lamb. Bos. p. 777. Buttm. et Matth. ad Soph. Phil. 771. Matth. in ampl. Gr. §. 609. p. 1227. et Held. ad Caes. B. C. III, 71. Idem valet de aliis Particulis ex altero sententiae membro in priori repetendis. Cf. infra XI, 174. (*si*), VI, 692. et VIII, 143. (*per*), II, 654. V, 512. VI, 416. (*in*) etc. — *bello et armis* non differre, sed eandem rem declarare, iam Heyn. adnotat; et Wagn. conferri iubet Weichert. ad Val. Fl. VIII, 470., cui adde Drak. ad Liv. III, 69, 2. Cf. infra Aen. IV, 615. Sen. Agam. 61. *Non illa bello victa nec armis.* Sil. VIII, 217. *Iam bellum atque arma posuit* (ubi vid. Interpp.) XI, 615. *Per bella atque arma negatos fasces.* Liv. I, 27, 3. III, 69, 2. IV, 1, 5. 9, 11.

Quem si fata virum servant, si vescitur aura
Aetheria, neque adhuc crudelibus occubat umbris,
Non metus, officio ne te certasse priorem
Poeniteat. Sunt et Siculis regionibus urbes
Arvaque, Troianoque a sanguine clarus Acestes.
Quassatam ventis liceat subducere classem,
Et silvis aptare trabes et stringere remos,

37, 5. IX, 10, 5. Tac. Hist. II, 74. etc. — *v e s c i a u r a*, pro vita frui, ex Lucretio V, 855. (*quaequomque vides vesci vitalibus auris*) sumptum, redit infra III, 339. *Quid puer Ascanius? superatne et vescitur aura?* Ceterum in hoc utroque loco Wagn. Qu. Virg. IX. p. 409. arbitratur Singularem *aura* ob soni elegantiam esse positum, quum hic superior versus et inferior claudatur Ablativo Pluralis, *armis* - - *umbris*, illic autem antecedentis versus extremum vocabulum sit *oris*. Alibi enim, ubi de aura, qua circumfundimur, de aëre (*Atmosphäre*), sermo est, ubique Plurali utitur Virgilius. Cf. praeter Geo. IV, 499. Aen. VII, 287. X, 898. XII, 267. cett. imprimis supra v. 387., ubi *auras vitales carpere* legimus. Vid. tamen adnott. ad VI, 204. 747. VII, 230. 646. — 547. *n e q u e a d h u c*, i. e. nondum. Vid. Ecl. IX, 35. Aen. X, 855. XI, 70. — *u m b r i s* Heyn. et Wagn. male pro tertio Casu habent, ut *occubare umbris* sit i. q. *occumbere morti* II, 62. Immo *occubare umbris* i. q. in umbris, inter umbras cubare, iacere. Cf. Aen. V, 371. et X, 706. *Umbrae* autem pro Orco; quare etiam epitheton Orci (*crudelis*, ut apud Hor. Od. II, 3, 24. *nil miserans*, Epist. II, 2, 179. *non exorabilis auro* etc.) ad eas transfertur, de cuius causa cf. adnott. ad Geo. II, 492. ,,A tautologia hos duos versus si liberatum is, ratio in hoc quaerenda, quod ea maxime notio disertius et significantius exponitur, quae rei summam continet, et cui animus maxime immoratur seu deliberatione seu animi affectu. Cf. v. 555. et 556. Ante oculos habuit poëta illa: *Εἴ που ἔτι ζώει, καὶ ὁρᾷ φάος ἠελίοιο. εἰ δ' ἤδη τέθνηκε, καὶ εἰν Ἀΐδαο δόμοισιν*, Od. XX, 207. XIV, 44. et al." *H.* Wund. conferri iubet similem sententiae artificiosam iterationem apud Iuven. VII, 53 sqq. Omnino haud rara est apud poëtas Graecos et Romanos haec ratio sententiae affirmative expositae addendi eandem sententiam negative expressam. — 548. ,,Non metuendum est, ne te poeniteat aliquando, beneficiis nos provocasse; pro his certissimam remunerationem exspectare potes." *H.* — *n e* nunc cum Heinsio, Wagn., Süpflio et Gossr. ex uno tantum Cod. Hamb. recepimus pro vulg. *nec*, quod, quum praeter ceteros Codd. omnes etiam Nonius p. 254. Charis. l. V. et Donat. ad Ter. Phorm. prol. 21. tuentur, Iahn., Thiel., Schirach. p. 356. et Voss. p. 202. servandum esse censuerunt. Sed turbatur eo omnis oratio et ante *te* facile ex *ne* oriri potuit, imprimis quum praecedat *non*, quod Part. *nec* vulgo solet comitari. — 549. ,,*u r b e s*, cognatas puta Troianis et amicas, id quod proximo versu indicatur; et significat Egestam ab Acesta conditam." *Wagn.* — 550. Lectionem Cod. Med. et aliorum *A r v a q u e* Heyn. vulgari *Armaque* rectissime praetulit, quam sic defendit: ,,*Arma* quidem aiunt memorari ad timorem Poenis incutiendum. At alienum hoc a toto orationis consilio rerumque facie, potiusque ad animos exasperandos idoneum. - - Eo potius spectat oratio, ut metum intercipiat, ne in his terris considere velle videantur. (Occurrit tacitae sollicitudini, quae reginae animum subire posset, ne in terra considere vellent, ostendens, aut, Aenea superstite, in Italiam se traiecturos esse, aut, eo defuncto, in Siciliam habitatum discessuros). Sunt in Sicilia urbes et agri et popularis noster Acestes [qui nos recipiat; nihil igitur abs te petimus, quam ut classem ventis quassatam hic secure reficere nobis liceat]. Et explicatur hoc idem v. 557. Adde responsionem Didus v. 572. et infra IV, 311." — De *A c e s t e* vid. supra ad v. 195. — 552. Verborum ordinem et sententiam Iahn. recte sic exponit: ,,Liceat reficere classem, ut Italiam petamus, si

Si datur Italiam, sociis et rege recepto,
Tendere, ut Italiam laeti Latiumque petamus;
Sin absumpta salus, et te, pater optime Teucrûm,
Pontus habet Libyae, nec spes iam restat Iuli,
At freta Sicaniae saltem sedesque paratas,
Unde huc advecti, regemque petamus Acesten.
Talibus Ilioneus; cuncti simul ore fremebant
Dardanidae.

---

datur sociis et rege recepto Italiam tendere, aut freta Sicaniae sedesque paratas petamus, si salus absumpta est.“ Bene igitur iuxta se ponuntur *tendere Italiam*, i. e. cogitare de itinere in Italiam faciendo, et *petere Italiam*, vere eo proficisci. — In silvis liceat trabes *aptare* navibus, ad usum navium accommodare, (nam male Heins. e Cod. Montalb. *optare*, i. e. eligere, praetulit, notatus propterea a Schirach. p. 601.) et *stringere* ferro *remos*, sive arbores, quibus pro remis utamur, h. e. naves reficere, reparare. (Cf. adnott. ad Geo. I, 317.) — 553. *Italiam tendere*, omissa Praepos. *in*. Vid. supra ad v. 2. adnott. — *rege*, duce. Vid. supra v. 544. — 554. *ut Italiam Latiumque petamus*. Vid. ad Aen. I, 177. 325. Voc. *Italiam* (sicut III, 254.) repetiit, ut Pron. *eam* evitaret. Vid. Ecl. II, 33. 56. 57. 63. III, 101. V, 42. X, 69. Aen. I, 325. III, 524. 607. IV, 312, 13. VI, 360. X, 149. 202. XI, 140. cett. et cf. Iahn. ad h. l. id. ad Ovid. Trist. III, 5, 11. Wagner. ad Eleg. ad Messal. p. 13. Bach. ad Ovid. Met. I, 141. alii. Praeterea hic Italiae nomini iterato ex opposito Siciliae nomine singularem vim accedere, bene docet Wagn.; quare etiam in utroque versu eandem sedem tenet; unde patet, Weichertum de verss. iniur. suspp. p. 97. temere haerere in hac voce repetita. Male autem Heyn. censet, verba *Italiam petamus* pendere ab omissa notione *rogamus*, *liceat nobis per te*, ut etc. Immo rectissime *Wund.*: „Iunge: *apt. tr.* et *str. r.*, *ut petamus Italiam*, *si datur — aut Siciliam*, *si salus absumpta*. Vide hanc membrorum posituram apud Cic. Catil. I, 7, 18. *Quamobrem discede*, *atque hunc mihi timorem eripe*, *si est verus*, *ne opprimar*, *sin falsus*, *ut tandem aliquando timere desinam*. Non omnes constructiones pedestres indignae et fugiendae poëtis. Neque quisquam, verbo *rogamus* vel simili omisso, *ut* cum Coniunctivo posuit;“ cui Iahn. et Wagn. adsentiuntur. Rau in Sched. p. 51. totum versum 554. delendum et *Italiam* cum locutione *et stringere remos*, ut cum verbo motum significante, iungendum censet; quae mira esset dicendi ratio. — 555. 556. Amisso Aenea nulla iam salus speranda Troianis. Conversionem orationis in Vocativum animi vehementer agitati signum esse, vere observat Gossrau, coll. loco Aen. II, 56. — „*Sin absumpta salus*, si nulla salus, nulla salutis spes est, sin periimus, siquidem is periit, in quo res nostrae positae sunt, una cum Iulo.“ *H.* — *habet*, mortuum retinet, ita ut te nunquam remittat. Cf. VI, 362. Ovid. Met. I, 361. *si te modo pontus haberet*. ibid. XI, 701. *Et sine me me pontus habet*. Hor. Od. I, 28, 9. *habent Tartara Panthoiden* (ubi vid. Mitscherl.) et Claud. VIII, 93. *Hunc Alpes*, *hunc pontus habet* etc. — *nec spes iam restat Iuli*, si spes, quae antea fuit, abiicienda est. Cf. Wagn. Qu. Virg. XXIV, 2. et adnott. ad Geo. III, 252. *spes Iuli* autem non tantum „ornate pro Iulo“ positum, quod Heyn. censet; sed sic accipiendum: Iulus, in quo spem nostram ponimus. Si, patre amisso, ne filius quidem superstes est, cui confidere possimus. — 557. Tum Siciliam liceat repetere. — *Sicania*, Sicilia. Vid. adnott. ad Ecl. X, 4. ubi etiam de duplici mensura vocis egimus. — *sedes paratas* ab Aceste, qui laetus nos recipiet. Sic infra IV, 75. *urbs parata*. — 559. *Talibus Ilioneus*, scil. reginam adloquitur. Cf. supra ad v.

Tum breviter Dido, vultum demissa, profatur:
Solvite corde metum, Teucri, secludite curas.
Res dura et regni novitas me talia cogunt
Moliri, et late finis custode tueri.
Quis genus Aeneadum, quis Troiae nesciat urbem,
Virtutesque virosque, aut tanti incendia belli?
Non obtusa adeo gestamus pectora Poeni,
Nec tam aversus equos Tyria Sol iungit ab urbe.

---

335. adnotata. *Talibus* pro *his*, ut supra v. 208., ubi vid. adnott. — „*Fremitus* h. l. ac murmur adsensum commotis hominum animis indicat. Simplicius Homericum [Il. I, 22. et al.]: *Ἔνθ' ἄλλοι μὲν πάντες ἐπευφήμησαν Ἀχαιοί.*" *H.* Cf. infra VIII, 717. X, 96. V, 555. Ovid. Met. I, 199. *Confremuere omnes* (dii) cett. — 561. „*Vultu demisso* et *breviter* fatur Dido. Adde haec ad 496 sqq., et observa, qua arte poëta descriptionem faciat; et vide, quid adhuc desit, ut Didonem unice studio tuo dignam habeas. Iam in ipsa oratione pudor cum dignitate, prudentia cum summa humanitate maxime elucescunt." *H.* — *vultum demissa.* Cf. Stat. Silv. I, 2, 11. *Ipsa manu nuptam genetrix Aeneïa duxit, Lumina demissam et dulci probitate rubentem.* Thiel. de hac veterum mulierum coram viris verecundia conferri iubet Musgrav. ad Soph. Oed. Col. 243. — 562. *Solvite corde metum.* Vid. supra ad v. 463. Codd. quidam *corda metu*, sed vid. etiam Silium XII, 324. *Solvite graviores corde timores.* Heyn. etiam h. l. praeferendam censet paucorum quorundam Codd. lectionem *metus;* sed recte Wagn. Qu. Virg. IX. extr. p. 416. hic, ubi de certo aliquo metu sermo sit, praestantissimorum Codd. lectionem unice veram esse censet. — „*Secludite curas*, exquisitius quam excludite, eiicite, deponite sollicitudinem ac metum. [Similiter Cic. p. Cael. 9, 22. *excludere cupiditatem.*] — 563. *Res dura*, quod vulgo res durae, dura rerum conditio, quae cogit aliquid vel invitos facere (*moliri*)." *H.* Wagn. confert Liv. XXXIV, 5. - - *rogassent: at legem in se latam per bellum, temporibus duris, in pace et florente ac beata republica abrogaretis.* 564. *custode* pro custodibus, ut saepe miles, eques, pedes, remex etc. Singulari numero pro Plurali ponuntur. Vid. infra II, 20. 495. IX, 380. cett. et Iahn. ad Ovid. Trist. I, 10, 4. Ramsh. §. 203. II, 3, a. p. 958 sq. alii. — 565. *Aeneadum*, pro Aeneadarum; de qua Genitivi forma, quae redit VIII, 180. X, 120. et XI, 503. et qua Lucretium carmen suum exordiri constat, cf. Priscian. VII, 3, 9. p. 733. P. et Schneider. Gr. Lat. II, 1. p. 23 sq. Quod ad ipsam rem attinet, cf. infra VII, 195., ubi etiam Latinus rex fata Troianorum satis sibi nota esse dicit. — 566. „Possis sane per *virtutes virorum* exponere; sed proprie tamen utrumque vim habet suam, nec amplectar facile ieiunam figuram hendiadyn. *Virtutes*, res praeclarae, fortiter gestae." *H.* Wagn. priorem rationem magis poëticam censet, locumque sic interpretatur: viros eximia virtutis laude condecoratos, coll. Catull. Eleg. ad Manl. v. 90. *Troia virum et virtutum omnium acerba cinis.* — 567. 568. *adeo* (et sec. versu *tam*) *obtusa pectora*, h. e. stupida ingenia; ideoque: non tam barbari sumus, ut Troianorum res praeclare gestas et fata ignoremus neque commiseremur. Cf. Hand. Turs. I. p. 141. *Obtundere* autem, quod proprie i. q. contra tundendo s. cudendo alicuius rei aciem minuere, hebetem facere, saepe ad sensus et affectus hominum transfertur. Cf. Cic. de Senect. 23, 83. *animi acies obtusior.* id. Tusc. I, 33, 80. *multa - - quae acuant mentem, multa, quae obtundant.* eiusd. fragm. ap. Lactant. II, 5, 4. *quidam hebetis obtusique cordis.* Gel. XIII, 24. med. *obtuso ingenio esse.* Sic ap. Auct. ad Herenn. III, 9, 17. Sil. II, 297. Stat. Silv. V, 1, 170. alibi *obtusae aures* etc. et apud Claud. in Eutrop. II, 47. eodem sensu *retusum cor.* Burm. conferri iubet Donatum ad Ter. Eun. V, 2, 41. — *Nec tam aver-*

Seu vos Hesperiam magnam Saturniaque arva,
Sive Erycis fines regemque optatis Acesten,
Auxilio tutos dimittam opibusque iuvabo.
Vultis et his mecum pariter considere regnis:
Urbem quam statuo, vestra est; subducite navis;

---

sus equos Tyria Sol iungit ab urbe, h. e. nec tam remotas a sole, a solis cursu terras incolimus; quod ad eandem cum praecedente sententiam redit, nam coelum mite et clemens etiam animos mitiores et clementiores reddere, frigidum contra et asperum feritatem et immanitatem iuvare putabatur. „Sol *iungit* equos, pro consequente: agit; *aversus*, in aversa, remota ab aequatore, coeli parte.“ *H.* Vid. Silius XV, 334., qui aperte Virgilium imitatus est, haec scribens: *Sed quisnam aversos Phoebum tum iungere ab urbe Romulea dubitabit equos?* Ceterum cf. etiam similis locus Aen. VI, 796. — 569. *Hesperiam magnam*, simpl. potentem. Vid. adnott. ad Aen. I, 148. „Nota pares syllabas in vicinas arses cadentes, *Hesperiám magnám;* de qua re vid. Qu. Virg. XXXIII, 8. extr. [vid. adnott. ad Geo. III, 219. et supra ad v. 225.] et de forma orationis ibid. §. 7.“ *Wagn.* Sermo est ibi de epexegesi per simplicem copulam additam, et cum h. l. conferuntur III, 336. VIII, 288. alii. Vid. supra v. 2. et adnott. ad Geo. I, 498. Ceterum de *Saturniis arvis* vid. adnott. ad Ecl. IV, 6. — 570. *Eryx* aut rex est antiquissimus Siciliae, ab Hercule occisus (Apollod. II, 5, 10. Hygin. f. 260.), aut mons huius insulae satis notus cum celeberrimo Veneris templo (cf. Aen. V, 759.), quae inde saepe Erycina appellatur (Hor. Od. I, 2, 33. Cic. Verr. II, 8, 22. Ovid. Her. XV, 57. cett.). Et hic quidem de monte, non de antiquo illo rege cogitandum. De ipso autem monte, qui nunc *S. Giuliano* vocatur, vid. librum meum *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 781. — *optatis*, praefertis, eligitis. Vid. supra ad v. 425. Quare non opus est, ut, mutata etiam structura, cum Wagn. suppleamus: *si optatis* venire in Siciliam et ad Acesten. — 571. „*Auxilio tutos*, quod in prosa: rebus necessariis instructos, munitos. Pedestris esset oratio, si acciperes: *dimittam* cum *auxilio*, praesidio.“ Ita *Heyn.* rectissime. Non igitur huc pertinent, quae ad Ecl. X, 24. disputavimus; neque prorsus huc quadrat locus a Wund. collatus, Tac. Ann. I, 39. *legatos* (quorum vitae timendum erat) *praesidio auxiliarium equitum dimittit* (Germanicus). — „*opes* dicuntur omnia, quibus subvenimus, recreamus, res necessariae. Et erant Troiani *omnium egeni* v. 599. Alio sensu hic versus legitur VIII, 271.“ *Wund.* — 572. *regnis.* Rom. *terris;* sed *regnis* firmatur loco a Pier. laud. IV, 373. *eiectum litore, egentem Excepi et regni demens in parte locavi.* Ceterum recte Wagn. sustulit interrogandi signum huic versui vulgo appictum, quum eiusmodi interrogatio, quae usurpetur ab eo, qui alteri gratum et volupe fore existimet (ut Ecl. III, 28. Aen. VI, 818.), minus convenire videatur Didoni, non tam invitanti et hortanti, quam optionem relinquenti. Quare recte sumit ellipsin Coniunctionis *si*, de qua cf. adnott. ad Geo. II, 519. Vulgaris igitur sententiarum iungendarum ratio haec erat: Sin his regnis pariter mecum considere vultis etc. — *pariter*, hic i. q. una. Hand. ad Stat. Silv. I, 2, 37. (*Amplexu tandem patiare petito, - - Contigit! - - et duras pariter reminiscere noctes*) per *simul* explicat. Sic *pariter mecum* etiam apud Cic. Verr. V, 67. 173. *Siculi pariter mecum moleste ferent.* Voss. ad Ecl. II, 12. *mecum* minus recte interpretatur: iuxta me (*um mich*, *bei mir*). Ceterum Heyn. cum h. l. comparari iubet Apollon. Arg. I, 827. — 573. *Urbem quam statuo, vestra est*, ut apud Ovid. Fast. III, 572. *Haec tellus, quantulacunque, tua est.* Ceterum de hac attractione inversa, quam vocant, cf. Matth. Gramm. Gr. §. 474. Buttm. ad Soph. Phil. 706. Ruhnken. ad Ter. Andr. Prol. 3. Goerenz. ad Cic. Acad. I, 80, 30. Davis. et Kühner. ad Cic. Tusc. I, 24, 56. Ochsner. Ecl. Cicer. p. 42 sq. Krüger. *Untersuch. aus d. Geb. d.*

Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.
Atque utinam rex ipse Noto compulsus eodem
Adforet Aeneas! Equidem per litora certos
Dimittam, et Libyae lustrare extrema iubebo,
Si quibus eiectus silvis aut urbibus errat.

---

lat. Sprachl. Fasc. III. §. 87. Ruddim. II. p. 19. alios. Exempla inter alia haec habemus: Plaut. Amph. IV, 1, 1. *Naucraten quem convenire volui, in navi non erat.* id. Curcul. III, 49. *sed istum, quem quaeris, ego sum.* Ter. Eun. IV, 3, 11. *Eunuchum quem dedisti nobis, quas turbas dedit!* Cf. etiam Ter. Andr. Prol. 3. *populo ut placerent, quas fecisset fabulas.* Cic. Att. VI, 1. *Quos cum Matio pueros miseram, epistolam mihi attulerunt.* Liv. I, 1, 3. *in quem primum egressi sunt locum, Troia vocatur* cett. — *statuere urbem*, pro condere, ut alibi *ponere.* Vid. ad Aen. II, 294 sq. — *subducite naves*, ne putrescant in salo. Cf. III, 135. Contrarium est *deducere* III, 71. — 574. *mihi agetur*, a me regetur, tractabitur. Fortasse auctor de graeco ἄγειν cogitavit; apud Latinos enim aliud exemplum verbi *agendi* hac significatione de hominibus usurpati me invenisse non memini, quamquam *regnum agere* apud Florum I, 6, 2., *imperium agere* apud Plin. H. N. VII, 28, 29. et similia apud alios legi me non fugit. Cf. Duker. ad Flori l. c. et Arntzen. ad Aur. Vict. Vir. Ill. 47, 1. — 575. Recte Wagn. delevit Commata post *ipse* et *eodem* vulgo posita; quum hic nullus sit appositioni locus, et *compulsus* arcte cohaereat cum *Adforet*, i. e. huc delatus esset. — *Noto.* Notum et Eurum pro vehementioribus ventis a poëtis usurpatos videri, hoc ipso loco coll., docet Wunderl. Obss. in Tibull. I, 5, 35. De Euro vid. ad Geo. II, 339. — 576. *certos* non idem est, quod *quosdam*, sed homines firmos, quibus fides haberi possit, indicat. Cf. Cic. Verr. IV, 46, 103. *Regem - - certos homines in quinqueremi misisse.* id. ad Fam. I, 7. *Quoties mihi certorum hominum potestas erit, quibus recte dem, non praetermittam.* Cf. etiam pro Deiot. 4, 11. pr. Marc. 6, 16. cett. — 577. *Dimittam*, in diversas partes emittam. — Wagn. recte Comma pro Semicolo in fine versus posuit, quum hic sit sensus: lustrare extrema iubebo et *explorare*, an forte erret. In verbo *lustrare* enim interdum latet notio *explorandi;* quod etiamsi non esset, saepe ante Part. *si* (nostrum *ob:* vid. adnott. supra ad v. 181.) supplendum est Participium aliquod, ut *visurus*, *exploraturus* etc. Cf. supra v. 181. II, 756. VI, 78. X, 458. XII, 727. Neque in Indicativo *errat* haerendum, quum, nulla dubitationis significatione adiuncta, huic *si* ubique Indicativus addatur. Cf. praeter Wagn. ad h. l. Schmid. et Obbar. ad Hor. Epist. I, 7, 39. (*Inspice, si possum donata reponere laetus.*) Ellendt. ad Cic. Brut. 49, 184. (*An tu id laboras, si huic modo Bruto probaturus es.*) Ruhnken. ad Ter. Eun. III, 4, 7. (*Visam, si domi est.*) Held. ad Caes. B. C. II, 34. Herzog. ad eiusd. B. G. I, 8. Dissen. ad Tibull. III, 1, 19. et de Graeco εἰ Viger. p. 505. ibique Herm. p. 835. Stallb. ad Plat. Apol. c. 12. extr. alii. Gossr. locum potius sic capiendum esse suspicatur: lustrare iubebo, ut reperiatur, si errat. — 578. *eiectus* verbum proprium de naufragis. Cf. Gronov. ad Senec. Controv. III, 16. et Ruhnk. ad Ter. Andr. I, 3, 18. Vid. etiam infra IV, 373. *eiectum litore, egentem Excepi* et Cic. pr. Rosc. Am. 26. — Pro *urbibus* pauci quidam Codd. *montibus*, quod Burm. et Peerlkamp. praetulerunt, quum rarae admodum in Africa sint urbes, neque proprie *in* illis errare dici quis possit, omninoque naufragi in locis solis, non in urbibus errent. Sed recte Heyn. plurimorum Codd. lectionem ita defendit, ut doceret, *urbibus errare* positum esse pro errare per urbes, et urbes omnino hominum habitationes indicare, silvis oppositas: *silvas* autem et *montes* tam saepe coniungi, ut librariorum lapsum facile prodant,

His animum arrecti dictis et fortis Achates
Et pater Aeneas iamdudum erumpere nubem
Ardebant. Prior Aenean compellat Achates:
Nate dea, quae nunc animo sententia surgit?
Omnia tuta vides, classem sociosque receptos.
Unus abest, medio in fluctu quem vidimus ipsi
Submersum; dictis respondent cetera matris.
Vix ea fatus erat, cum circumfusa repente
Scindit se nubes et in aethera purgat apertum.
Restitit Aeneas claraque in luce refulsit,
Os humerosque deo similis; namque ipsa decoram

Heins. *rupibus* coniecerat. — 579. „Prorumpit tandem omnia videns satis tuta et secunda esse Aeneas et in conspectum prodit.“ *H.* — *nimum arrecti dictis. Arrigere* (pro magis usitato *erigere*) *animum* etiam Sall. Cat. 39, 3. et Iug. 68, 4. 84, 4. 86. in. 93, 7. alibi legitur, cf. etiam Tac. Ann. III, 11. *arrecta civitas.* Virg. Geo. III, 105. *arrectae spes* etc. Discrimen tamen inter utramque dictionem intercedere, bene docet Kritz. ad Sall. Cat. 1. 1., secundum quem *erigitur* is, qui quum antea afflictus et quasi abiectus iaceret, rursus attollitur et vires resumit; contra animus *arrigitur* (*ad* aliquam rem *regitur*), si re aliqua ita commovetur et excitatur, ut eam non negligat, sed ad eam se advertat. De Singul. *animum* pro Plurali posito Burm. conferri iubet supra v. 529. [adde Aen. IX, 721.] Ter. Heaut. III, 3, 9. II, 4, 10. Liv. II, 52. Cic. Phil. VII, 2.; et, quum alibi etiam *animos* de uno homine saepe dicatur (coll. adnot. sua ad Phaedr. II, 2., ad Lucan. VI, 176. VII, 100. IX, 9. et Drakenb. ad Liv. II, 27. et 29.), in hac re solos Codd. spectandos esse docet. — 580. *erumpere nubem*, ut Digest. XXIX, 5, 3. *erumpere vincula.* Sic Tac. Ann. I, 61, 5. *elabi*, Hor. Od. IV, 15, 9. *evagari*, Liv. I, 29, 6. et Plin. Ep. VI, 20. *egredi*, Stat. Theb. V, 258. *exire* cum Accus. construuntur. Imitatus est h. l. Val. Fl. V, 466. *Admonet his socios, nebulamque erupit Iason.* — 582. *Animo sententia surgit* (*der Gedanke steigt in der Seele auf*), consilium oritur animo, ut saepe *sic stat sententia* (v. c. Ovid. Met. I, 243.) et similia. — 583. *receptos*, servatos. Vid. supra ad v. 178. — 584. *Unus*, Orontes. v. 113 sqq. — 585. Cf. supra v. 390 sqq. — 586. *Οὔπω πᾶν εἴρητο ἔπος, ὅτε*, Odyss. XVI, 11. Ceterum cf. quae supra ad v. 412. adnotavimus. — 587. „*Purgat se*, solvitur, extenuatur nebula (*καὶ τότε δή ῥ' αὐτοῖς πάλιν χύτο* (non *λύτο*) *θέσφατος ἀήρ*, Od. VII, 143.) in *aethera apertum*, ut aër purus reddatur [cf. adnott. ad Aen. VI, 42. et V, 20., ubi contra *in nubem cogitur aër*], et *clara lux*, remota nebula; et *refulsit* pro vulgari: apparuit, nihil amplius. [Rectius Wagn. de nitore, signo vigoris, accipit, coll. supra v. 402. *rosea cervice refulsit.*] Nunc puta eum adstitisse multo pulchriorem adspectu, quam unquam antea. Valent autem haec ad primos statim amoris igniculos, conspecto Aenea, in Didone excitandos. Declaratur forma et dignitas viri per partes: species oris et pectoris heroe vel deo digna, decor iuvenilis, gratus oculorum vigor.“ *H.* Ceterum Codd. quidam *in aëra* quod vulgatae longe praeferendum censet Wakef. ad Lucr. III, 507.; sed cum ceterorum Codd. scriptura conspirat etiam Nonius. Cf. etiam Sen. Hipp. 499. *aperto aethere - - errat.* — 589. „Locus effictus ad Homericam formam, Odyss. VI, 229—235. et, nisi huc iidem translati, XXIII, 156—162., ubi Ulyssi Minerva simile decus divinum impertit. Verba *Os humerosque deo similis* ornatius exprimunt formam augustam et divinam, quam Homerus simplicius: *θῆκε - - Μείζονά τ' εἰσιδέειν καὶ πάσσονα.* Cf. Odyss. XVI, 174 sq.“ *H.* — *humeros*, scil. latos ac torosos, corporis robur viriumque efficaciam

Caesariem nato genetrix lumenque iuventae
Purpureum et laetos oculis afflarat honores:
Quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
Argentum Pariusve lapis circumdatur auro.

---

declarare, docet Heyn. coll. Val. Fl. II, 490., ubi Hesione Herculi: *me eripe — namque potes: neque enim tam lata videbam Pectora, Neptunus muros quum iungeret astris, Nec tales humeros pharetramque gerebat Apollo.* Videtur autem poëta de Apolline maxime cogitasse, cuius quum universa pulchritudo, tum humeri et caesaries ante omnia celebrantur. Cf. Hor. Od. I, 2, 31. Val. Fl. II, 491. et Tibull. I, 4, 37., a Thielio laud. — 590. „*ipsa decoram Caesariem nato genetrix - - afflarat*, non quasi comas eius breviores in promissiores mutarit; sed, quod omnino dicendum erat, pulchriorem adspectu reddidit dea, hoc per partes enuntiatur: effecit dea, ut similis esset Apollini vel Baccho, qui in vulgus notabiles sunt caesarie sua.“ *H.* De *caesarie* vid. adnott. ad Geo. IV, 337. Peerlkamp., temere haerens in verbis *caesariem afflarat*, coni. *caesarii*, quod pro *caesariei* dictum esse putat. — *lumen iuventae purpureum* pro iuventa pulcherrima. *Lumen* est nitor, qui iuventae proprie tribuitur, et de rebus varii generis dicitur. Sic Val. Fl. III, 100. et Stat. Theb. IX, 802. *ferri*, Colum. X, 97. *calthae*, ibid. 258. *loti*, IX, 4. *hyacinthi lumen* commemoratur. *Lumen* igitur *iuventae* fere i. q. *flos iuventae* ap. Liv. XXVIII, 35. XL, 6. etc.; *purpureus* autem omnino pro pulcher, nitidus (cf. adnott. ad Ecl. IX, 40.), quamquam hic etiam proprie de rubore intelligi potest. Imitatus est hunc locum Val. Fl. V, 366. *roseae perfusum luce iuventae.* Iuventam autem cum caesarie eodem modo iunxit Tibull. I, 4, 37. *Solis aeterna est Phoebo Bacchoque iuventas; Nam decet intonsus crinis utrumque deum.* Cf. etiam Ovid. Met. XIII, 914. et Claud. XXXI, 41. — 591. „*Laetos oculis afflarat honores:* fecit, ut inesset oculis desiderabilis aliqua venustas, gratia, χάρις καὶ ἵμερος; *honores* dixit pro honore; *honos* autem pro pulchritudine; res nota. *laetos* ad oculorum fulgorem, qualis in lucido iuventae et pulchritudinis flore esse solet, referes; nam *laeta* poëtis proprie lux, nitor.“ *H.* Handius ad Stat. Sylv. I, 2, 113. docet, omnibus iis locis, in quibus *honos* aut de pulchritudine, aut de gratiosa dignitate dicatur, hoc uno excepto, usurpari Singularem. Cf. tamen etiam Sil. XII, 243. *niveosque per artus It Stygius color, et formae populatur honores.* Virgilium, ut Plurali uteretur, metri ratio videtur movisse, quamquam vel nulla metri ratione habita numeros variare solet. Cf. Wagn. Qu. Virg. IX, 3. p. 408 sqq. Ceterum de *honoris* voc. hac significatione usurpato cf. adnott. ad Geo. II, 404. Quanta autem sit vis oculorum in amore conciliando, satis notum. Thiel. omnino conferri iubet Cic. de Or. III, 29. de Legg. I, 9. Quinct. Inst. IX, 14. alios. — „*afflarat*, quod Homerus dixit affuderat, κατέχευε χάριν κεφαλῇ τε καὶ ὤμοις — et κὰκ κεφαλῆς χεῦεν πολὺ κάλλος Ἀθήνη. *Afflare* hoc sensu ductum videtur inde, quod contactus hoc genus est, minus sub sensum cadens; unde *spirare*, *spiritus*, etiam ad res non sensiles traductum; itaque et vates et poëtae *afflari* dicuntur [cf. Aen. VI, 50.], quippe *contacti*, *percussi.* Ita etiam *fulmen afflare* dicitur [vid. Aen. II, 649.].“ *H.* Cf. Claud. B. Gild. 208. et Heyn. ad Tibull. II, 1, 80. — 592. 593. „Comparatio esse videtur haec: pulchritudo Aeneae aucta est, decore singulis partibus a Venere circumfuso, sicut eboris aut argenti aut marmoris, si auro affabre ornatur; membraque ita cohaerere: et Venus tale Aeneae addidit decus, *quale addunt — aut* quale est, *ubi* —.“ *Wund.* Ceterum conf. Aen. X, 135 sqq. Reliqua variata sunt pro: quale decus manus artificum addunt ebori aut argento aut Pario marmori, si includunt illud auro. — *aut ubi*, i. e. aut quale est decus, ubi etc. De Particulis *aut* et *ve* sibi respondentibus cf. adnott. ad v. 370. — De *Pario lapide* vid. adnott. ad Geo. III,

Tum sic reginam adloquitur, cunctisque repente
Improvisus ait: Coram, quem quaeritis, adsum
Troïus Aeneas, Libycis ereptus ab undis.
O sola infandos Troiae miserata labores,
Quae nos, reliquias Danaum, terraeque marisque
Omnibus exhaustos iam casibus, omnium egenos,
Urbe, domo socias, grates persolvere dignas
Non opis est nostrae, Dido, nec quidquid ubique est
Gentis Dardaniae, magnum quae sparsa per orbem.
Di tibi, si qua pios respectant numina, si quid

---

34. Ceterum ebur, argentum, marmor cett. haud raro pro ipsis operibus, artificiis eburneis, argenteis, marmoreis cett. ponuntur. Cf. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 4, 28. (*Hunc capit argenti splendor*, *stupet Albius aere.*) Schmid. ad Hor. Epist. I, 16, 17. (*I nunc*, *argentum et marmor vetus aeraque et artes Suspice*) et quae nos ad Geo. II, 193. Ecl. X, 59. et alibi adnotavimus. — 594. *sic* Burm. non ad sequentia Aeneae verba, sed ad habitum eius et formam pulcherrimam, qua Veneris beneficio praeditus erat, vult referri; quod equidem probare non possum. — 595 sq. Praeclara et affectus plena oratio. — 597. *sola:* nondum enim quemquam alienae stirpis invenerat Aeneas, quem misereret Troianorum. — 598. *reliquias Danaum*, a Danais relictos, stragi Troianorum ab Achivis factae superstites. Vid. supra v. 30. — 599. *exhaustos*, attritos, vexatos. Cf. Curt. IV, 16. extr. *corpora tanto cursu exhausta.* Lucan. IV, 638. *exhausti sudoribus artus.* II, 340. *partu exhausta* etc. — 600. *socias.* Cf. supra v. 573. *Sociare* autem *urbe*, *domo* pro recipere in urbem, in domos positum esse, quisque videt. Ceterum haec duo, *urbem* et *domos* s. *tecta*, haud raro coniungi memorat Burm., coll. Liv. IX, 7, 9. Ovid. Epist. VI, 55. (et Met. XIII, 633.) — *grates persolvere dignas* etc. Fortasse hunc locum respexit Stat. Theb. VII, 379. *Nec laudare satis dignasque rependere grates Sufficiam; referent Superi.* — 601. *Non opis est nostrae* paullo insolentius dictum pro: non est in potestate nostra, non valemus, impares sumus. Simili tamen ratione utitur hoc vocabulo Hor. Ep. I, 9, 9. — *quidquid ubique est Gentis Dardaniae*, quotquot sunt Dardani. Cf. Hor. Sat. I, 6, 1. *Lydorum quidquid Etruscos incolit fines*, ibique Heindorf. Lucan. VII, 363. *quidquid hominum sumus.* Liv. XXIII, 9, 3. *iurantes per quidquid Deorum est.* Hor. Epod. V, 1. *At o Deorum quidquid in coelo regit.* Liv. II, 5. 35. 49. III, 17. 25. Ceterum *quidquid ubique* etiam Hor. Sat. I, 2, 60. et Lucan. II, 162. coniungunt. — 602. Non reticendum, Peerlkampium hoc ipsum hemistichium *magnum quae sparsa per orbem* aliena manu additum censere, quum Aeneas de aliis Troianorum coloniis tum nihil sciverit, immo ipse dixerit, *se esse reliquias Danaum*, quumque praeterea varient Codd. *quae magnum* et *aspera.* Sed recte opponit Rau in Sched. p. 52., scire Aeneam Troianos per omnes Graeciae populos in captivitatem esse abductos (Aen. III, 325.), in Creta ipsum reliquisse partem suorum (ib. 190.), et ab Aceste Troiano in Sicilia vix discessisse (I, 549 sq.), si autem Aeneas verbis *nos*, *reliquias Danaum*, significare voluisset, iam nusquam Troianos praeter se et suos superesse, ne verbis quidem uti potuisse *quidquid ubique est gentis Dardaniae.* — 603. *si qua pios respectant numina*, i. e. si numina sunt, quae pios respiciunt. Cf. II, 536. *si qua est coelo pietas.* — *respectare* et *respicere* imprimis dicitur de gratia et favore, quo dii homines prosequuntur. Vid. Serv. ad Aen. I, 230. Taubm. ad Plaut. Capt. IV, 2, 54. (coll. eiusd. Bacch. IV, 3, 24. et Rud. V, 2, 29.) Bentl. ad Hor. Ep. I, 1, 105. Ruhnk. ad Ter. Andr. IV, 1, 18. et Orell. ad Hor. Od. I, 2, 36. — 603. *si*

Usquam iustitia est et mens sibi conscia recti,
Praemia digna ferant. Quae te tam laeta tulerunt
Saecula? qui tanti talem genuere parentes?
In freta dum fluvii current, dum montibus umbrae
Lustrabunt convexa, polus dum sidera pascet,

---

quid - - iustitia est: Si iustitia in ullo pretio, honore est. *Aliquid* enim haud raro praegnanti, quem dicunt, sensu dici constat pro magno aliquo et gravi. Cf. Ovid. Fast. VI, 27. *Est aliquid, nupsisse Iovi, Iovis esse sororem.* id. Met. XIII, 241. *Est aliquid, de tot Graiorum millibus unum legi.* Cic. ad Div. VI, 18. *ego quoque aliquid sum.* id. in Caecil. 15. *ut tu tamen aliquid esse videare.* Tusc. I, 10. V, 36. ad Att. III, 15. etc. Nititur autem lectio *iustitia* ab Heinsio revocata, quem ceteri editores praeter Iahn. (in priore edit., nam in altera Nominativum tacite restituit) iure secuti sunt, Cod. Gud. et Medic. a. m. pr. auctoritate. Vulgo legitur *iustitiae*, ut sensus sit aut: si qua iustitia usquam in terris reperitur, quae dubitatio eo minus huc quadrat, quum nunc ipsum Dido iustitiam et aequitatem se colere ostendat, aut: si quid iustitiae est apud deos, quae sententia quomodo cum verbis *et mens sibi conscia recti* coniungi poterat? Quam facilis autem fuerit vere lectionis in alteram mutatio, sequente Verbo substantivo, quisque videt. Noli tamen cum Peerlkampio locum sic distinguere: *Di tibi (si qua pios respectant numina, si quid Usquam iustitia est) et mens sibi conscia recti Praemia digna ferent.* Fortasse hunc locum ante oculos habuit Stat. Theb. II, 359. *oculos polo demittere si quos Iustitia et rectum terris defendere curat.* — 605. „Felix hominum aetas, in qua te tam generosam feminam, nasci contigit. Cf. Odyss. VI, 154 sqq. De hac laudandi ratione vid. Ovid. Met. IV, 322 sqq. et ibi Burm.“ *H.* — *laeta saecula* sunt fausta, felicia. Cf. Val. Fl. IV, 31. *laeti venti.* ibid. 540. *laeta sors.* Plin. H. N. XI, 37, 77. *laetum prodigium.* Suet. Caes. 77. *exta laetiora* cett. Cf. etiam infra VI, 649. *nati melioribus annis.* — Pro *tulerunt* duo Codd. *tulere*, fortasse rectius. Vid. adnott. ad Ecl. V, 34. et X, 13. — Verba *qui tanti talem genuere parentes* spectant communem veterum opinionem, parentum naturam animumque propagari in liberos, de qua Thiel. conferri iubet Wyttenb. ad Plut. de ser. num. vind. p. 84. — 607—610. Cum hoc toto loco cf. Ecl. I, 60 sqq. V, 76 sqq. Tibull. I, 4, 65 sqq. et Hor. Epod. XV, 7 sqq., ubi simili asseveratione notio voc. *semper* circumscribitur. Peerlkamp. utrumque versum, 607. et 608., spurium censet! — „Quod Tibullus I, 4, 65. nude: *dum robora tellus - - vehet*, hoc ornatius extulit Virgilius: donec umbrae silvarum *convexa* montium, h. e. latera et ambitus, adeoque montes convexos, obscurabunt, et ornatius *lustrabunt* [obibunt], umbra pro flexu solis procedente et circumagente se.“ *H.* Prorsus aliam, sed minus probabilem, loci expediendi rationem ingressus est Markland. ad Stat. Silv. II, 3, 35. p. 102., qui, quum *convexa* alibi nusquam de vallibus usurpetur, *montibus* autem pro *e montibus* mire dictum esset, cum veteribus quibusdam Grammaticis ac Schol. Hor. Crucq. Od. I, 28. et Epod. XV. suspicatus est, verba sic esse coniungenda: *Lustrabunt, convexa polus dum sidera pascet* (i. e. convexi poli sidera); cui adsentiuntur Hand. ad Gronov. Diatr. in Stat. T. I. p. 326. et Iahn., coll. Ovid. ex Pont. IV, 9, 129. *Tu nostras audis inter convexa locatus Sidera - - preces.* Sed quid sibi volunt verba *umbrae montibus lustrabunt?* quis unquam usus est simplici verbo *lustrandi*, Accusativo Obiecti non addito? Quam difficultatem sentiens Heinsius (cum quo faciunt Wakef. ad Lucr. I, 232. et Vossius p. 202.) eo adeo progressus est, ut coniiceret: *dum montibus umbrae Lustra dabunt* (quam coniecturam, Iahnio minime displicentem, Voss. conversione german. expressit), Burm. autem, fretus duorum Codd. lectione *instabunt*, *constabunt* legendum esse suspicatus est. Mihi vero, ut Wagnero, Heynii ratio unice vera videtur.

Semper honos nomenque tuum laudesque manebunt,
Quae me cumque vocant terrae. Sic fatus, amicum
Ilionea petit dextra laevaque Serestum,
Post alios, fortemque Gyan fortemque Cloanthum.
Obstupuit primo adspectu Sidonia Dido,
Casu deinde viri tanto, et sic ore locuta est:

Nam etsi alium non memini locum, in quo *convexa* simpliciter pro vallibus dicatur, *convexa* tamen *vallium* legimus apud Iustin. II, 10. extr. et *convexam vallem* apud Plin. H. N. V, 5, 5. Cf. etiam supra v. 310. *in convexa nemorum.* — *polus dum sidera pascet* non significant: dum coelum sidera habebit, vel: dum sidera in coelo errabunt, ut Heyn. hunc locum capit, coll. Callim. in Del. 176. *Τείρεσιν, ἡνίκα πλεῖστα κατ' ἠέρα βουκολέονται*; sed apertum est, hic sequi poëtam Epicureorum rationem, ex qua aetheri ipsi insunt particulae igniferae, unde sidera nutriuntur (cf. Lucr. I, 232. *unde aether sidera pascit* et Schleiermacher. in Wolfii et Buttm. *Mus. d. Alterthumswiss.* I, 3. p. 400 sqq.), non vero (ut Wagn. putat) Heracliti et Stoicorum sententiam de aquarum vaporibus stellas alentibus (de qua cf. Cic. N. D. II, 46. Tusc. I, 19, 43. Lucan X, 258. Burm. ad Val. Fl. II, 62. Heins. ad Ovid. Trist. I, 11, 16. Drak. ad Sil. VII, 639. alii et liber meus *Handb. d. alten Geogr.* I. p. 499 sq.). Quare non satis mirari possum, Thielium miseram recepisse Brodaei coniecturam *palus dum s. p.* De *polo* pro coelo posito vid. supra ad v. 90. Burm. hic conferri iubet Barth. ad Stat. Theb. IV, 748. Oudend. ad Lucan. IX, 531. alios. Ceterum Rau in Sched. p. 52 sq. vv. 607. et 608. utpote a colore et gravitate carminis epici prorsus alienos delendos censet! — 609. 610. „Quocunque abiero, beneficii accepti memor ero; nam *monent* etiam ea, quorum memoria servatur.“ *H.* Rectius *Wagn.:* „Aut inepta usus est poëta hyperbola, aut haec ita accipienda sunt: In iis terris, in quibus consedero, ut perennis sit beneficii tui memoria, efficiam.“ Plane alia est Henrici sententia, qui (*Class. Mus.* XX.) locum sic capit: Tua laus semper manebit, ego quid de me fiat nescio, quo tandem venturus sim ignoro. Putat enim Vir doct., longe maiorem esse Didonis laudem, si Aeneas eam non a sua praedicatione suspensam faciat, sed, sui respectu non habito, omnino perennem fore significet. Ceterum v. 609. legitur etiam Ecl. V, 78. — 610—612. „Laetus et gratus benevolentiae et amicitiae affectus in his versibus observandus.“ *H.* De vocabulo dicendi (*Sic fatus* post *ait* v. 595.) iterato vid. adnott. ad Geo. IV, 499. — 611. *Serestum* ne quis vitiose scriptum existimet pro *Sergestum*, quem supra v. 510. poëta commemoravit, meminerit ibid. v. 511. diserte scriptum legi *Teucrorumque alios*, atque hic etiam *Gyan* adiungi, cuius supra nondum mentionem factam viderimus. Evincit autem rem locus XII, 561., ubi legimus: *Mnesthea Sergestumque vocat fortemque Serestum*, qui etiam Brunckium errare docet, *Sergestum* et *Serestum* unius eiusdemque nominis varias modo formas habentem. Ceterum *Serestus* etiam IV, 288., V, 487. et IX, 171. commemoratur. — 612. De iteratione epitheti *fortis* vid. adnott. ad Ecl. IV, 6. — 613. „*Obstupuit*, animo perculsa est, quod iam futuri amoris est signum.“ Serv. — *primo adspectu* pulchritudinis eius. *Primo* enim cum *adspectu* coniungendum, non pro Adverbio habendum esse, quod apud Virgilium rarius omnino inveniatur, censet Wagn. Qu. Virg. XXVIII. extr., huc etiam trahens simillimum locum Aen. IV, 176. *Parva metu primo; mox sese adtollit in auras.* (Vid. adnott. ad Geo. IV, 310. et supra ad v. 442.) Sed etiamsi verba sic coniungimus, tamen Adiectivum loco Adverbii positum habeamus necesse est, quum sequantur verba *casu deinde viri.* — 614. *casus* est fortuna, ut statim v. sq. Respexit h. l. Silius II, 412. sqq. Peerlkamp. etiam hunc

Quis te, nate dea, per tanta pericula casus
Insequitur? quae vis immanibus applicat oris?
Tune ille Aeneas, quem Dardanio Anchisae
Alma Venus Phrygii genuit Simoentis ad undam?
Atque equidem Teucrum memini Sidona venire
Finibus expulsum patriis, nova regna petentem
Auxilio Beli; genitor tum Belus opimam
Vastabat Cyprum, et victor dicione tenebat.
Tempore iam ex illo casus mihi cognitus urbis
Troianae nomenque tuum regesque Pelasgi.

---

versum coniectura vexavit: *Casu deinde viri: tandem sic ore locuta est.* — *sic ore locuta est.* Idem pleonasmus redit VI, 76. et IX, 319. Cf. etiam I, 94. 208. II, 524. VI, 247. IV, 144. IX, 403. XI, 785. et similes locos. — 615. *Quis te - - casus Insequitur*, quo tandem nomine appellem casum illum, qui te insequitur? — 616. „*Immanibus oris* Libyae, cuius immanes et feri incolae [quae haud dubie unice vera est explicatio: cf. infra IV, 39 sqq.]; sive etiam horridae et asperae incultaeque terrae; aut ipsa litora periculosa navigantibus. — *applicat*, ita tulit, ut navem applicueris: ut v. 377. *adpulit.*“ *H.* — 617. 618. „Secundum versus Il. II, 820. 821. Sic Nympharum partus ad fluminum ripas plerumque collocant poëtae.“ *H.* — *Tune ille Aeneas*, tam clarus, inclytus. Cf. II, 540. IV, 215. V, 391. cett. et Wagn. Qu. Virg. XXI, 6. Peerlk. conferri iubet Val. Fl. IV, 467. *Tune ille Odrysiae Phineus rex inclytus orae?* et Heins. ad Ovid. Her. XIV, 95. — De hiatu *Dardanio Anchisae* vid. adnott. ad Ecl. II, 24. et cf. Aen. III, 74. XI, 31. — 618. Verba *Simoentis ad undam* redeunt III, 302. De voce *unda*, Singulari numero usurpata, ubi merae inservit circumlocutioni (velut Geo. II, 163. III, 349. IV, 355. 508. Aen. X, 833. cett.), vid. Wagn. Qu. Virg. IX. p. 415. de *Simoente* autem supra adnott. ad v. 100. — 619—626. „Teucer, [Aiacis maioris frater, quum a Troia Salaminem reverteretur] a patre Telamone non admissus (cf. Horat. Od. I, 7, 21.), quum Cyprum petiisset, accessisse ad Belum, Sidonis ac Tyri regem, putandus est, ut quum ab eo copiae in Cypro haberentur, earum auxilio adversus incolas insulae uteretur, quos in nova sibi sede, Salamine, paranda alienos et infestos experiebatur.“ *H.* Cf. Eurip. Hel. 89 sqq. 144 sqq. Soph. Ai. 1036. Pind. Nem. IV, 76. Vellei. I, 1. Iustin. XLIV, 3. et Heynii Excurs. XXIII. ad h. l. — 621. *Belus.* Nomen regium (*Bel*), tamquam mollius, proprii nominis loco posuit poëta. Vero enim nomine Elisae (s. Didonis) et Pygmalionis pater vocabatur *Mutgon* vel *Matgen.* (Vid. Ioseph. in Apion. I. p. 927.) Alii eum *Mettinum*, *Mettem*, *Methrem* appellant. Cf. interpp. ad Iustin. XVIII, 4, 1. et Heyn. l. l. — *Opimam* Cyprum i. e. *opulentam*, ut ap. Hor. Od. I, 7, 11. *Larissa*, I, 31, 4. *Sardinia*, II, 12, 22. *Capua opima* commemoratur. Cf. etiam Cic. pr. leg. Man. 6. Agr. II, 19. Liv. XXXI, 41. Auct. B. Hisp. II. etc. cum Aen. II, 782. De ipsa insula (nunc *Kebris* appellata) eiusque fertilitate vid. librum meum *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 1044 sq. et Pauly *Realencycl.* II. p. 823. — 622. *dicione.* Vid. supra ad v. 236. Pro *tenebat* unus Menag. I. *premebat*, quod Heynio exquisitius videtur, sed fortasse ex VII, 37. et X, 54. huc translatum. — 623. *casus mihi cognitus - - nomenque regesque.* Simile protozeugma, ubi Praedicatum, pluribus Subiectis commune, unius tantum, et primi quidem, numerum genusque sequitur, habemus e. g. V, 343. Mesozeugmatis exemplum praebet II, 460. *Turrim, unde Troia videri, et Danaum solitae naves, et Achaïa castra.* Hypozeugma denique invenimus e. g. Ecl. I, 59., ubi cf. adnott. — *casus*, interitus, *urbis*, ut ap. Ovid. Met. XIII, 576. *casus Troiae* etc. — 624. „*reges Pelasgi* pro Achivorum ducibus; etiam hoc licentius et posteriorum poëtarum Graecorum exemplo [qui

Ipse hostis Teucros insigni laude ferebat,
Seque ortum antiqua Teucrorum ab stirpe volebat.
Quare agite, o tectis, iuvenes, succedite nostris.
Me quoque per multos similis fortuna labores
Iactatam hac demum voluit consistere terra.
Non ignara mali miseris succurrere disco.
Sic memorat; simul Aenean in regia ducit
Tecta, simul divom templis indicit honorem.
Nec minus interea sociis ad litora mittit
Viginti tauros, magnorum horrentia centum
Terga suum, pinguis centum cum matribus agnos,

Pelasgos, antiquissimos Graeciae incolas, interdum omnino pro Graecis veteribus commemorant]; nam Homero Pelasgi diversus ab Achivis sunt populus, in Thessalia Larissam incolens: cf. Il. II, 840. X, 429.]." *H.* Vid. infra II, 83. 106. 152. VI, 503. VIII, 600. IX, 154. — 625. *Ipse*, non alii solum, sed adeo ipse hostis. Cf. Wagn. Qu. Virg. XVIII, g., qui comparat locos Ecl. V, 62 sqq. Geo. I, 16. Aen. IV, 465. VII, 220. VIII, 298. alios. — „*Teucros*, Troianos, ab antiquiore illo Teucro dictos, a quo Dardanus fuit exceptus, quum e Samothracia in terram Troianam traiecisset: vid. Apollod. III. 12 sqq. Ab his originem ducere videri volebat Teucer Telamonius, propter maternum genus, ut recte Serv. Erat enim ex Hesione Laomedontis filia natus, quam Telamon a sodali Hercule muneris loco acceperat. Vid. Soph. Ai. 1300." *H.* Adde Diod. IV, 41. Apollod. III, 12, 7. et cf. Klopferi Lex. myth. I. p. 860 sq. s. v. Hesione. — *insigni laude*, ut apud Lucr. VI, 95. *ut insigni capiam cum laude coronam.* — *ferebat* pro *efferebat*, quod pedestres scriptores cum laude coniungere solent. Sic etiam Liv. VII, 10. *miris pro concione eam pugnam laudibus tulit.* — *seque ortum volebat* (scil. esse), prorsus ut nos: *er wollte von ihm abstammen*, i. e. asseverabat se ortum esse, et ortus haberi volebat. Cf. Cic. de Or. II, 60, 246. *qui se vult dicacem.* de Finn. V, 5, 13. *Strato physicum se voluit.* de Off. II, 22, 75. *Qui vero se populares volunt.* de Div. II, 44, 93. *Volunt illi*, *omnes eodem tempore ortos* cett. et Goerenz. in Iahnii Annall. a. 1826. I, 2. p. 312. — *ab stirpe* pro vulg. *a stirpe*, Heins. e Medic. aliisque bonis libris restituit. Cf. adnott. ad Geo. I, 171. — 627. *agite - - succedite;* quemadmodum Geo. II, 35. Aen. VIII, 273 sq. Cf. Plaut. Curc. I, 88. *agite bibite.* Stich. I, 3, 68. *agite licemini.* Stat. Theb. XI, 478. *agite ite*, *obsistite* cett. Cf. Hand. Tursell. I. p. 205. et infra adnott. ad III, 169. — 630. „Sensus: ipsa *οὐκ ἀπειρόκακος*, ipsa tot mala experta, animum habeo pronum ad succurrendum aliis, qui fortuna adversa iactantur. — 632. *Simul divum templis indicit honorem.* Si de supplicatione diis propter felicem Aeneae hospitis adventum decreta cum Serv. et aliis intelligimus, a more antiqui saeculi recedere dicendus est poëta et deflectere ad suae aetatis vitam. Nam, ut ex toto Homero satis constat, heroicis temporibus hospitis adventu in domo sacrum fit, caeditur victima, et ex ea epulo sacro hospes excipitur. Veterem illum heroum morem Virgilii exemplo deseruit Val. Fl. II, 650 sq. *Simul hospita pandi Festa iubet*, *templisque sacros largitur honores.*" *H.* Ceterum vid. adnott. ad Geo. III, 486. et supra v. 49. — 634. „*Horrentia* setis seu pilis [cf. adnott. ad Geo. I, 151.] et *terga suum* pro suibus. In toto loco ante oculos poëta habuit Odyss. VIII, 59 sqq." *H.* *Terga* apud poëtas haud raro totum animal significant, haud dubie quod tergum totius corporis pars maxime carnosa ideoque etiam praestantissima est. Cf. Aen. III, 242. VI, 422. (coll. cum Ovid. Met. VIII, 649. et Moret. 57., ubi *terga suis* pro solo petasone posita videntur.) Supra v. 368. *taurinum tergum* pro tota pelle tauri usurpatum

Munera laetitiamque dii.
At domus interior regali splendida luxu
Instruitur, mediisque parant convivia tectis:

---

legimus. — 636. „*Munera laetitiamque dii*, h. e. diei: ut tauri, sues, ovesque cum agnis sint munera, quibus diem tam faustum hilariter exigant. Sunt τὰ ξεινήϊα, munera hospitalia.“ *H.* Retinui quidem hanc lectionem ab Heynio, Brunckio, Iahnio, Wagn., Thielio, Süpflio, Gossravio defensam, qui omnes sequuntur Gellii auctoritatem IX, 14. sic scribentis: *In illo versu nihil dubium est, quin* (Virgilius) *dii scripserit pro diei; Munera laetitiamque dii: quod imperitiores dei legunt, ab insolentia scilicet vocis istius abhorrentes. Sic autem dies dii a veteribus declinatum est, ut fames fami* etc.; sed de eius veritate mihi nondum esse persuasum fateor. Ut enim non oppugnem illam secundi Casus formam, de qua erunt fortasse qui dubitent, quum Virgilius in altero loco, ubi pristina huius vocabuli flectendi ratione utitur, Geo. I, 208. (ad quem l. vid. adnott.) potius *die* scripserit, quamquam literas *e* et *i* antiquioribus temporibus sexcenties confusas esse constat, ita ut etiam in illo ipso Georg. loco Charis. p. 101. *dii* scriptum fuisse contendat; ut porro non opponam Codd. auctoritatem, qui omnes fere *dei* videntur exhibere, quum insolentior illa et obsoleta forma pro causa corruptionis haberi possit; ipsa tamen sententia talis est, quae magnopere offendat, Virgiliumque aliud quid scripsisse iubeat suspicari. Quis enim, quem non plane fugit veterum vivendi ratio ipsiusque Maronis de his rebus loquendi mos et consuetudo (cf. Aen. I, 195. 724. III, 630. V, 248. IX, 165. cett.), sibi persuadere potest, poëtam in describendo convivii tam lauti laetique apparatu ciborum modo mentionem fecisse, eosque tam accurate enumerasse, vinum vero, certissimum communis laetitiae incitamentum, prorsus tacuisse? cui etiam probabile videatur, a poëta tam subtili pulchri venustique sensu praedito *tauros*, *sues*, *agnos laetitiam diei* appellari? Quod quam mirum esset, probe sentientes Heins., Burm., Bothius p. 12. (collato Iacobs. ad Anthol. Palat. p. 225.) et Voss. p. 202., lectionem *dei* amplectuntur et de Bacchi muneribus cogitant, quem deum quum alii poëtae, tum Virgilius ipse infra v. 734. *laetitiae datorem* nuncupent. Cf. Eur. Cycl. 414. *Διονύσου γάνος*, Hesiod. Scut. H. 400. *οἷα Διώνυσος δῶκ' ἀνδράσι χάρμα* etc. Wagn. opponit, Bacchum non simpliciter *dei* nomine posito designari potuisse; immemor haud dubie loci Aen. IX, 336. *multoque iacebat Membra deo victus*, i. e. Baccho s. vino. Gravior causa mihi videtur defectus Copulae ante *munera*, quam et ipse aegre desidero; nam *munera* a *laetitia* seiunctum et cum antecedentibus coniunctum mirifice frigere confiteor; quare vide, an locum sic capere liceat: *tauros*, *sues*, *agnos laetitiamque dei mittit munera.* Suspicor igitur, poëtam, vere de vino cogitantem, utique scripsisse *munera laetitiamque dei*, ita quidem, ut, quum deum praedicato aliquo minus vulgari et usitato accuratius indicare vellet, quod non statim sibi succurreret, versum alteri recensioni imperfectum relinquere, quam tritum quiddam et quotidianum ponere maluerit. (Cf. etiam supra ad v. 534. adnott.) Henry (*Class. Mus.* XX.) nobiscum facit; Peerlkamp. autem, et ipse sentiens, *laetitiam dei* significare debere vinum, quod ut commemoretur et rerum series et consuetudo postulet, paullo audacius coniecit *munera laticemque Lyaei.* — 637. Iam Catullus dixerat LXIV, 46. *quacunque opulenta recessit Regia - - Tota domus gaudet regali splendida gaza.* Burm. cum Serv. *splendida* explicat: ut splendida sit, *splendida instruitur* accipiens pro *splendide instruitur*, coll. supra v. 506. VII, 343. VIII, 30.; quod vix probaveris. *Splendere* autem et *splendidus* de convivii apparatu proprie dici, demonstrare studet coll. locis Cic. pr. Quinct. 30. Claud. B. Gild. 181. in Rufin. II, 340. et adnott. ad Phaedr. XIV, 24. Vid. etiam Obbar. ad Hor. Ep. I, 5, 7. Vol. I. p. 254. Ceterum, quum *interior domus* et *mediis tectis* tautologice dicta sint, Peerlkamp. praeferendam censet le-

Arte laboratae vestes ostroque superbo,
Ingens argentum mensis, caelataque in auro
Fortia facta patrum, series longissima rerum
Per tot ducta viros antiquae ab origine gentis.
Aeneas — neque enim patrius consistere mentem
Passus amor — rapidum ad navis praemittit Achaten,

---

ctionem *At domus interea*, quam exhibet Cod. Ambrog. Frontonis Exempl. Eloc. p. 525. ed. Maii. — *luxu* pro apparatu regali. — 639. *vestes*, scil. sunt vel instruuntur. In narrandi enim et describendi brevitate saepe Substantiva sola sine Verbis poni, vere memorat Wagn. coll. III, 216 sqq. 392. IV, 201 sq. V, 822 sqq. VII, 732. VIII, 678 sqq. XI, 633. Intellige autem vestes stragulas purpureas magna arte textas. Qua signif. voc. *vestes* etiam Geo. II, 464. Hor. Sat. II, 6, 103. Cic. Phil. II, 27, 66. Ovid. Met. VIII, 657. alibi legitur, neque raro cum Adiect. *stragulus* coniunctum (Cic. Verr. II, 7, 20. Liv. XXXIX, 6, 7. cett.). Omnino semper fere, ubi de vestibus tamquam de rebus splendidis, magnificis, pretiosis sermo est, hoc sensu capiendum est vocabulum, fortasse etiam Aen. III, 483. — *arte laboratae*, nove dictum pro magna arte textae pictaeque. Cf. tamen Ovid. Met. III, 158. *antrum arte laboratum nulla*. — *ostro*. Vid. infra v. 700. V, 111. Hor. Od. III, 29, 15. *coenae sine aulaeis et ostro*, et adnott. ad Geo. I, 207. — *superbo*, i. e. splendido. Vid. infra v. 697. II, 504. etc. De hoc autem Ablativo materiae vide quae infra ad v. 655. adnotavimus. Noli enim coniungere *ostro laboratae*. — 640. *Ingens argentum*, quod redit III, 566., est ingens copia argenti, vasorum argenteorum, ut *pecunia magna* magna vis pecuniae apud Tac. Hist. I, 66. Nep. Cim. 1. cett. et *magnitudo pecuniae* ap. Cic. Inv. II, 56. Heyn. minus recte de magnis vasis cogitat. Ceterum cf. supra ad v. 593. adnotata. — *caelataque in auro* etc. Vasa aurea, in quibus caelata i. e. opere anaglypho, seu exstantibus figuris repraesentata sunt praeclara maiorum Didonis facinora. Cf. adnott. ad Ecl. III, 37. Construitur autem *caelandi* voc. modo cum Praepos. *in* (e. g. Plin. H. N. XXXIII, 12, 55. *Satyrum in phiala*, *Areopagitas in scyphis*), modo cum simplici Ablativo (Cic. Div. I, 36, 79. *speciem argento*, Ovid. Met. V, 188. *clypeo flumina* cett.) — „*series rerum ducta*, deducta; non autem de opere e metallo conflato, ut *duci* solet dici alibi.“ *H.* — *antiquae gentis*. Heyn. et Süpfl. cum Brunck. edidere *antiqua* (origine), quam lectionem si ab omnibus fere Codd. exhiberi censet Heyn., vehementer errat Vir celeberr. Immo optimi et plurimi Codd. vulgarem lectionem tuentur, quam revocavimus cum Wagn., qui censet, librarios elisione deceptos et memores fortasse similium locorum supra v. 733. Geo. IV, 286. etc. epitheton ad proximum voc. accommodasse. Vid. etiam adnott. ad IX, 179. Etiam Iahn. et Gossr. Wagnerum secuti sunt. — 643. „Affectus paternus bene a poëta exhibitus; tum generosum Aeneae studium benevolentia reginae provocatum. — *amor non passus est mentem consistere;* ergo eum agitavit, permovit, ut filio nuntiari iuberet fortunae vices secundas, eumque arcesseret.“ *H.* — *patrius amor*. Vid. adnott. ad Aen. VI, 33. *Consistere* i. q. tranquillum, quietum fieri vel esse (*Ruhe finden, haben*). Cf. Cic. Phil. II, 28, 68. *neque vigilantem, neque in somnis posse mente consistere*. pr. dom. 54. extr. *ut neque mens, neque vox, neque lingua consisteret* cett. Transfertur imprimis ad quiescentes vehementiores animi affectus. Vid. Burmann. ad Petron. 46. idemque ad Quinct. Decl. 349. et Bach. ad Ovid. Met. VI, 627. (*infractaque constitit ira.*). — 644. *rapidum praemittit Achaten*, i. e. rapide praemittit, Praedicato, quod Subiecto convenit, vel per Adverbium exprimendum erat, ad Obiectum relato, ut saepe apud poëtas. Cf. etiam quae supra ad v. 169. adnotavimus et Obbarium in Diariis Schol. Darmstad. 1832. ch. 150. p. 1201 sqq., multa exempla afferentem. *Rapidus* autem de concitato hominum incessu raro dicitur. Cf. Aen. VII, 156. XI,

Ascanio ferat haec, ipsumque ad moenia ducat.
Omnis in Ascanio cari stat cura parentis.
Munera praeterea, Iliacis erepta ruinis,
Ferre iubet, pallam signis auroque rigentem,
Et circumtextum croceo velamen acantho,
Ornatus Argivae Helenae, quos illa Mycenis,

---

906. XII, 81. cett. et adnott. ad Aen. I, 42. — *praemittit Achaten*, ut ante epulas a Didone paratas et priusquam alii mittantur a regina legati, qui sociis in navibus relictis laetum nuntium de Carthaginiensium hospitalitate adferant, haec nuntiet Ascanio ipsumque cum muneribus adducat. Cf. etiam Weickert l. l. p. 9. Heyn. *praemittere* pro simplici *mittere* positum censet, quod neutiquam probari potest. — *ferat*, nuntiet haec omnia. *Ferre* pro referre, nuntiare, redit II, 160. *si vera feram.* Cf. Ter. Phorm. V, 6, 17. *Quod fers, cedo.* Tac. Ann. I, 5. *fama eadem tulit.* VI, 47. *commentarii ad senatum missi ferebant* etc. XV, 60. *haec ferre Granius Silvanus iubetur* cett. — 646. *stat* non pro simplici *est* positum, quod Heyn. existimat; sed i. q. semper versatur, posita est, ut perpetuitatis, constantiae notio accedat. Vid. adnott. ad Aen. II, 163. — *cari parentis*, i. e. amantis, paullo fortius dictum, quam Homeri φίλον πατρός. — 647—656. „Apud Homerum munera fere ξεινήϊα hospitibus advenis dantur ab iis, qui eos excipiunt. Hoc loco iubet Aeneas apportare Achatem e navibus, quae Didoni donet." *H.* — *ferre iubet*, omisso Accus. Obiecti. Vid. adnott. ad Ecl. VI, 85. — *palla*, vestis ampla et superior deorum imprimis, vatum et mulierum, a collo usque ad pedes defluens, cuius nomen secundum Varronem apud Serv. ad h. l. a Graeco πάλλειν deducendum, ut a mobilitate inferioris potissimum amplarum vestium partis appellata sit, ex alio autem Varronis loco L. L. IV, 39. ab Latino *palam* repetendum, quod superius sit vestimentum. Cf. Aen. VI, 555. XI, 576. Hor. Sat. I, 2, 98. id. ad Pis. 215. Ovid. Am. III, 13, 26. Tibull. III, 4, 35. Prop. III, 17, 32. Val. Fl. I, 385. Spanhem. ad Callim. H. in Apoll. 32. Markland. ad Stat. Silv. II, 3, 16. Gierig. ad Ovid. Met. XI, 166. Iacobs. *Blumenl.* II. p. 112. Dissen. ad Tibull. I, 7, 46. Creuzer. *Symb.* II. p. 330. Boettigeri *Sabina* II. p. 140. Schirach. p. 569. s. v. *rigere* et Thiel. ad h. l. — „*palla signis auroque rigens* plena ac densa auro, quo pertextae et effictae sunt in tela figurae. Aen. XI, 72. *Tunc geminas vestes auroque ostroque rigentes Extulit Aeneas:* quas Dido — *tenui telas discreverat auro.* — *rigentes togas* ex nostro duxit Claud. I, 205." *H.* Est igitur *signis auroque* figura illa ἑνὸς διὰ δυοῖν dicta, de qua vid. ad Ecl. II, 8. Nos similiter: *von Gold u. Stickerei strotzen.* Cf. etiam Lucr. V, 1427. *veste Purpurea atque auro signisque rigentibus apta*, quem Maro ante oculos videtur habuisse; et Ammian. Marc. XVI, 10. *rigentia auro vexilla.* Burm. praeterea Salmas. ad Vopisci Carinum c. 20. et Rubenium de re vestiar. I, 2. conferri iubet. — „*circumtextum velamen acantho*, praetextum acanthi foliis, vestis oram ambientibus. De *acantho* vid. ad Ecl. III, 45., ubi in poculis ansae acantho circumlitae, ut apud Ovid. Met. XIV, 701. crateris os. — *croceum*, quod eius modo species est; nam vulgare genus est flore albo. Calpurn. Ecl. IV, 68. *rutilum* dixit, ubi Tityrum *cantantem rutilo spargebat acantho Nais.* Et similiter puto *Sidonium* Statius dixit in loco ex nostro expresso Silv. III, 1, 37. 38. *Hic tibi* (Hercules) *Sidonio celsum pulvinar acantho* (h. e. cui intextus ex purpura acanthus) *Texitur, et signis crescit torus asper eburnis.*" *H.* De eiusmodi ornamentis acanthinis cf. Salmas. ad Hellan. p. 45. Sturz. Voss. ad Geo. IV, 123. et Iahn. cum Gierigio ad Ovid. Met. XIII, 701. — „*velamen* seu omnino peplus, vestis, seu expressum est τὸ κρήδεμνον, quo caput velari, et, si complicaretur, frons religari poterat. [Hoc probabilius.] Abstulerat cum Helena (Ἀργείην Ἑλένην latiore sensu, etsi Spartanam iam Homerus appellaverat) Paris multas vestes et ornamenta, κειμήλια, quae ipsa

Pergama cum peteret inconcessosque hymenaeos,
Extulerat, matris Ledae mirabile donum;
Praeterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim,
Maxima natarum Priami, colloque monile
Baccatum, et duplicem gemmis auroque coronam.
Haec celerans iter ad navis tendebat Achates.
At Cytherea novas artis, nova pectore versat

---

cum Helena repetebant Achivi. Vid. Il. III, 70. et al." *H.* — 651. *cum peterēt.* Vid. adnott. ad Ecl. IV, 51. VI, 44. al. — *Hymenaei* (interdum etiam *Hymenaeus* Singul. numero: Aen. IV, 127. Sen. Troad. 861. al.) pro ipsis nuptiis etiam III, 328. IV, 99. Stat. Theb. III, 283. et saepe apud poëtas legitur. — 652. *Leda*, celeberrima Tyndarei, regis Spartani, uxor, Helenae, Castoris, Pollucis et Clytaemnestrae mater (Hygin. f. 14. 77. Apollod. I, 7, 10. alii), quae secundum Homerum Il. III, 426. 237. et Od. XI, 298 sq. solam Helenam ex Iove, Dioscuros autem ex Tyndareo peperit. — 653. „Habes *sceptrum*, h. e. hastas vel scipionem, insigne puellae regiae, ut omnino hominum genere vel honore insignium. Sic apud Eurip. Troad. 150. Hecuba Σκήπτρῳ Πριάμου διερειδομένα choros se celebrasse dicit." *H.* Cf. etiam Stat. Theb. VI, 81. — *Iliones* historiam nemo praeter Hyginum f. 109. 240. et 243. refert. Erat autem Priami et Hecubae filia, Polymnestori, Thraciae regi, nupta, ex quo Deipylum suscepit. Parentes autem quum ei Polydorum, fratrem natu minimum (vid. adnott. ad III, 49 sqq.), educandum tradidissent, Ilione miro, quo hunc amplectebatur, amore commota est, ut fratre cum ipso filio permutato Polydorum filium, Deipylum fratrem esse simularet; quae fraus effecit, ut Polymnestor, praemio Graecorum corruptus, ipsum filium pro Polydoro interficeret. Ilione autem, prius marito e medio sublato, ipsa sibi manus intulit. — *maxima*, scil. natu. Vid. supra ad v. 521. — 654. *collo*, tertio Casu, ut collo ornamentum esset. — *monile baccatum* nove dictum pro monili margaritis ornato. Post Virgilium etiam Silius VIII, 134. dixit. Margaritae ipsae ob formae similitudinem etiam ab Hor. Epod. 8, 14., ab Ovidio Met. X, 116. et in Culice 67. *baccae* vocantur. Cf. etiam Heindorf. ad Hor. Sat. II, 3, 241. Imitatus est h. l. Silius VIII, 134. *baccatum induta monile.* — 655. „Coronam intelligo duplici materia h. e. diadema aureum, gemmis distinctum, quo in monumentis antiquioribus saepe deas ornatas videas, Ovid. Met. XIII, 704. *Dant pateram, claramque auro gemmisque coronam.*" *H.* Gossr. *duplicem coronam* proprio sensu dictam putat, coll. Val. Fl. VIII, 235. *Medeae Ipsa suam duplicem Cytherea coronam donat;* sed hic ipse locus non aliter intelligendus atque noster, quum poëta sese ipse interpretans subiiciat *et arsuras alia cum virgine gemmas,* quod iam Heyn. perspexit. — *gemmis auroque* est Ablativus materiae, ut supra v. 167. et infra II, 765. III, 286. V, 609. V, 663. X, 784. cett. Cf. Burm. ad Silium XIV, 543. Interpp. ad Petron. c. 105. Ilgen. ad Cop. v. 30. alii. — 656. *Haec celerans*, i. e. vel celeriter allaturus, quemadmodum apud Hor. Od. II, 7, 24. *deproperare coronas*, ibid. III, 24, 62. *properare pecuniam* et similia; vel, quod probabilius videtur, haec (mandata) celeriter exsecuturus, ut *imperium* alicuius *celerare* legimus apud Val. Fl. IV, 80. 385. et alibi. *Celerare* cum Acc. Obiecti etiam infra VIII, 90. X, 249. et alibi legitur. De Participio Praesentis pro Futuri posito vid. ad Aen. II, 111. — *iter tendere* redit infra VII, 7. *Iter contendere* dixit Cic. pr. Rosc. Am. 34, 97. — 657. sqq. „Viderunt iam Germanus et Ursinus, in toto Veneris artificio et machinatione Virgilium ante oculos habuisse Apollonium III, 7 sqq. impr. 25 sq. 112 sq. Venus, Aeneae timens, ne Iunonis fraude Didonis et Poenorum voluntas in Troianos mutetur, reginam eius amore inflammat; eodem metu impulsa mox in nuptias consentit infr. IV, 107 sqq." *H.* — 657. *novas artes*, fraudes, ut infra VII, 477.

Consilia, ut faciem mutatus et ora Cupido
Pro dulci Ascanio veniat, donisque furentem
Incendat reginam, atque ossibus implicet ignem;
Quippe domum timet ambiguam Tyriosque bilinguis.
Urit atrox Iuno, et sub noctem cura recursat.

Tibull. I, 4, 76. etc. — 658. *faciem*, corporis formam (*Gestalt*), ut Geo. II, 131. Aen. III, 310. V, 722. alibi. — 659. 660. „*Donis furentem* vix, nisi dure admodum, dicas: quamvis v. 713. *Expleri mentem nequit, ardescitque tuendo.* Melius *ut donis incendat reginam furentem*, amore inter haec ipsa actam, aut, ita ut amore furat, insaniat. Sic etiam alibi, ut IV, 22. *animumque labantem impulit*, ut labaret.“ *H.* Nec *donis furentem*, nec *donis incendat*, ut meretriculam, iungi posse scribit Iacob. ad Lucil. Aetn. v. 112., sed Ablativo *donis* hoc significari: *dum dona affert;* contra quem recte disputat Wagn., qui, iungens verba *donis incendat*, coll. infra v. 714. docet, mulieres, etiam alienissimas a meretricio more, donorum splendore et praestantia valde commoveri; *furentem* autem ad utrumque enunciatum hoc modo referendum: *incendat reginam et implicet ignem, ut furat.* Cf. infra II, 430. IV, 22. etc. cum adnott. ad Geo. I, 320. et II, 353. — *Incendat reginam.* Vid. infra v. 637. Etiam Schirach. p. 447. recte explicat: incendere et furere facere. — „*ossibus implicet ignem*, exquisitiore forma, quam *ossa implicet igni*, h. e. ipsis ossibus ac medullis, ut de amore loqui mos est, flammas inserat, immittat, insinuet.“ *H.* Redit hoc totum hemistichium infra VII, 355. De *ossibus* vid. adnott. ad Aen. II, 120. Ad constructionem cf. Cic. de Div. I, 36. *Dii vim suam naturis hominum implicant*, h. e. penitus immittunt. Ceterum mutata loci distinctio (nam vulgo post v. 660. puncto, et post v. 661. semicolo interpungitur) debetur Wagnero, qui docet hanc esse loci sententiam: „Nova consilia versat Venus propter suspectam Tyriorum fidem. Eaque consilia ut exsequatur, stimulat Iunonis invidia, augens curam deae, sub nocte revertentem.“ — 661. 662. „*domum ambiguam* puto pro stirpe, gente Didonis dictam, et ad fraudulentum Pygmalionis ingenium respici. Locus Aen. I, 96. 97. aliter se habet.“ *H.* Est igitur *domus ambigua* i. q. domus ambiguae fidei (cf. Liv. VI, 2, 3. *esse ambigua fide in amicitia alicuius*), fallax, cui fides haberi non potest. Sic II, 98. *spargere voces ambiguas*, i. e. suspicionum plenas, ideoque ambiguum s. male fidum aliquem reddentes. — *Tyriosque bilingues*, h. e. fallaces. Non miranda autem haec fallacia et perfidia populi soli mercaturae studentis. Quare *Punica fides*, *Punica religio* in proverbium abiit. Cf. Cort. ad Sall. Iug. 108, 3. Rupert. ad Liv. XXI, 4, 10. XXII, 6, 8. alii. *Bilinguis* eodem sensu legitur ap. Plaut. Pers. II, 4, 28. *Tamquam proserpens bestia, est bilinguis et scelestus.* Phaedr. II, 4, 25. *Quantum homo bilinguis saepe concinnet mali.* Sil. II, 56. *Discinctos inter Libyas populosque bilingues* (i. e. Carthaginienses). id. XVI, 157. *Dimitte bilingues Ex animo socios* (ubi vid. Drak.) cett. — „*Urit Iuno atrox*, infesta; cogitatio de Iunonis in Aeneam odiis et consiliis eam cruciat.“ *H.* *Urere* pro vexare, angere, pungere satis frequentatum. Cf. Ovid. Met. IV, 278. *tantus dolor urit amantes.* Sen. Herc. Oet. 620. *Urit miserum gloria pectus.* Flor. II, 6. Liv. X, 17. in. Vellei. II, 77. Cort. ad Lucan. IV, 578. Ruhnk. ad Ter. Eun. II, 2, 43. et Obbar. ad Hor. l. l. Fasc. V. p. 82. — „*sub noctem*: vesperi haec geruntur. Vid. inf. v. 726. Narratum autem de dea secundum morem humanum: nocte quippe ingruente curae ac sollicitudines recrudescunt.“ *H.* Cf. Ovid. Rem. Am. 585. *Tristior idcirco nox est, quam tempora Phoebi: Quae relevet luctus, turba sodalis abest.* idem Met. VIII, 81. *curarum maxima nutrix Nox intervenit.* Val. Fl. III, 361. *aspera curis nox* etc. — *cura recursat*, ut XII, 802. —

Ergo his aligerum dictis adfatur Amorem:
Nate, meae vires, mea magna potentia solus,
Nate, patris summi qui tela Typhoïa temnis
Ad te confugio et supplex tua numina posco.
Frater ut Aeneas pelago tuus omnia circum
Litora iactetur odiis Iunonis iniquae,

---

663. *aligerum Amorem.* Sic apud Silium VII, 458. *aligeri* substantive sunt Cupidines alati: *Dumque hic aligeris instat Cytherea*, et apud Stat. Silv. III, 3, 80. Mercurius *summi Iovis aliger Arcas nuntius* vocatur. — 664—666. „*Meae vires, mea potentia*, pro: per quem ego valeo et potens sum. Petiere hinc alii, ut Statius Silv. I, 2, 135. *tu, mea summa potestas;* adde Ovid. Met. V, 365. [*Arma manusque meae, mea, nate, potentia*]. Paullo aliter filii patrum σθένος, robur, dicuntur; unde et Tragici, v. c. Eurip. Troad. 570. Astyanax Ἕκτορος ἶνις.“ *H.* Cf. etiam Ovid. Am. I, 1, 13. (de Amore): *Sunt tibi magna, puer, nimiumque potentia regna.* id. Met. V, 369. *Tu superas ipsumque Iovem, tu numina ponti Victa domas* etc. Theocr. Idyll. XIII. in. et Bionis Idyll. III. in. Ceterum Heynius, Wakef., Weickert., Iahn. ad Aen. XII, 858. alii praeferunt Cod. Med. distinctionem: *mea magna potentia, solus, Nate, - - qui temnis.* Nos tamen cum Wagn. omisimus Comma, quo Heyn. voc. *solus* a praegressis separaverat. Haec enim videtur esse loci sententia: „Quantumvis magna habeatur vis ac potentia mea, tamen tuo solius nomine nititur; nulla est sine te,“ et displicet voc. *solus* repetito Vocativo *Nate* praepositum, qui, Wagnero iudice, illa distinctione admissa melius abesset. Nominativus autem interdum praecedenti Vocativo ita subiicitur, ut appellationis causam contineat; ut igitur *Nate - - solus* sit i. q.: *Nate, qui solus es* etc. Cf. e. g. Prop. II, 7, 14. *Tu carminis auctor, Nutritus duro Romule lacte lupae.* Ovid. Her. XIV, 73. *Surge, age, Belide, de tot modo fratribus unus.* Accedit, quod *solus* est in iis vocibus, quae carere Vocativo videntur (vid. Bauer. ad Sanct. Min. II, 6. p. 231 sq.); quamquam aliter statuit Priscian. V, 14, 77. (p. 673. Putsch.), qui ex Atticida in Hymenaeo hunc profert versum: *Felix lectule talibus sole amoribus.* Cf. etiam Ruddim. I. p. 135. — 665. „Amor Iovis fulmina frangens aut calcans elegans poëtarum et artificum veterum lusus, suavi cum varietate expressus passim invenitur in gemmis; v. c. Mus. Flor. T. II. t. 16, 1. [ubi videmus Cupidinem Iovis fulmina ad genu frangentem]. — *tela Typhoïa* (*Τυφώϊα*, alibi *Τυφώεια*), quibus Iupiter usus est in Typhoeum.“ *H.* De Typhone vid. adnott. ad Geo. I, 279. Ceterum Codd. omnes praebent lectionem *Typhoëa*, quae metro adversatur; quare iam Brunck. *Typhoïa* edidit, quae Adiectivi forma invenitur apud Claud. de R. P. III, 183. *cervix Typhoïa.* Vid. etiam supra ad v. 201. adnott. et Erythraei Index s. v. Rau in Sched. p. 53. hunc versum spurium censet. — 666. „*tua numina posco*, tuam opem et auxilium imploro, quod per *potentiam* et *numen* declarat.“ *H.* Ceterum cf. Schirach. p. 536., qui admodum acerbum de toto h. l., utpote ridiculo et Venere indigno, fert iudicium. — 667. *Frater.* Etiam apud Tibull. II, 5, 39. Aeneas *volitantis frater Amoris* vocatur. Magna autem cum vi voc. *frater* incipit sententiam. — *omnia circum Litora.* Cf. adnott. ad v. 32., ubi addere poteram, in fine maxime versuum Praep. *circum* sic postponi a Virgilio. — *iactetur odiis* cett. Quia plurimi et praestantissimi Codd. exhibent *iacteturque*, Wagn. Qu. Virg. XII, 13. aut traiectionem statuendam esse censet, quum proprie dicendum esset, *pelago odiisque iactetur;* aut corruptelam in praegresso versu latere et vocem *pelago* occupare Verbi alicuius locum, quale *peragret;* aut denique *circum* pro *circet* a librariis invectum esse (quod verbum *circare* tueantur Brouckhus. ad Prop. IV, 9, 35. et Herm. Elem. doctr. metr. p. 619.). Equidem Copulam negligendam duxi, quam va-

Nota tibi, et nostro doluisti saepe dolore.
Hunc Phoenissa tenet Dido blandisque moratur
Vocibus; et vereor, quo se Iunonia vertant
Hospitia; haud tanto cessabit cardine rerum.
Quocirca capere ante dolis et cingere flamma
Reginam meditor, ne quo se numine mutet,
Sed magno Aeneae mecum teneatur amore.

---

nam modo de metro sollicitudinem invexisse mihi persuasum sit. De productione autem syllabae brevis arsis vi effecta vid. adnott. ad Ecl. I, 39. et alibi. — 667—672. *Nota tibi* (sunt) pro: notum tibi est, Graecorum more. Cf. Hermann. ad Viger. adn. 139. p. 739. Matth. Gramm. §. 443. Kühner. Gramm. §. 423. not. et quos hi laudant. Wund. comparat Plin. Paneg. c. 44. *An prona parvaque sunt ad aemulandum, quod nemo incolumitatem turpitudine rependit?* — *nostro doluisti dolore*, ut apud Plaut. Pers. V, 1. v. ult. *Bene ei, qui hoc gaudio gaudet.* Cf. Ruddim. II. p. 158. — 670. „Adumbratum putant ex notis verss. Odyss. I, 55—58., ubi Ulysses similiter a Calypso retinetur.“ *H.* — *Hunc* Wagn. Qu. Virg. XX, 6. *a.* explicat *eum nunc*, ut *hic* de tempore intelligendum sit, quemadmodum infra v. 732. IV, 47. X, 629. alibi. Aliquot Codd. *Nunc*, quod Wakef. praetulit; sed meliores libri cum Medic. vulgarem lectionem tuentur. — *tenet*, i. e. amore apud se retinet, explicatur verbis adiectis *blandisque moratur vocibus.* Cf. Burm. ad Val. Fl. VII, 257. — 671. 672. „Sollicita est Venus et metuit, ne hospitium hoc Aeneae in Iunonia urbe [Iuno enim Carthaginis praeses: cf. supra v. 11.] ad eius exitium vertat (cf. IV, 96. etc.) Iunonis in Aeneam odiis. — *tanto cardine rerum* [cf. Burm. ad Val. Fl. V, 19.], in tanto rerum momento, dum res summa agitur, an Troiani ab Italia fatalique regno averti possint, illa, sc. Iuno, *non cessabit*, sed novas adversus Aeneam machinas parabit, quibus eum perdat.“ *H.* Subiectum enim sententiae (Iuno) ex verbis *Iunonia hospitia* est supplendum. Sic etiam apud pedestris orationis scriptores Substantivum ex antecedente Adiectivo intelligendum est. Cf. Cic. Brut. 29. *aptum videbatur ad senatoriam sententiam, cuius* (senatus) *erat ille princeps, vel maxime.* Pacuv. ap. Cic. de Or. II, 46. *stomacho accommodatissimum lac caprinum, quoniam* (caprae) *vescuntur fronde magis quam herba.* Liv. II, 53. *Veiens bellum exortum, quibus* (Veientibus) *Sabini arma coniunxerant* etc. Cf. Gossr. ad h. l. — 673. *Cingere flamma;* ut X, 119. *moenia cingere flammis* et alibi *flamma involvere, circumdare. Flamma* autem haud raro κατ᾽ ἐξοχήν de amore. Catull. LXIV, 92. *cuncto concepit pectore flammam.* Hor. Od. I, 27, 10. *digne puer meliore flamma.* Ovid. Met. VII, 17. *excute pectore flammas* cett. Ceterum cf. supra v. 660. — *ne quo se numine mutet*: ne dei cuiusdam (et hic quidem Iunonis) machinatione aliqua animus eius mutetur. Cf. adnott. ad Aen. I, 8. — 675. Post Part. *sed* ex antecedente negativo *ne* supplendum esse affirmativum *ut*, vix est quod commemorem, quum hoc genus breviter dicendi et Graecis et Latinis scriptoribus satis sit usitatum. Praeter multos alios cf. Stallbaum. ad Plat. Apol. p. 36. B. et ad Symp. p. 192. E. Drakenb. ad Liv. XL, 42, 11. Ruhnken. ad Rutil. p. 46 sq. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 1, 3. Bremi ad Nep. Thras. 3, 1. Beneck. ad Iustin. XXX, 1, 8. — „*mecum:* pariter atque ego; amet Aeneam, quem ego amo, tueor, etsi aliter, et tamquam mater. Cf. Not. ad Ecl. II, 12.“ *H.* Cf. etiam Ecl. II, 12. 31. Geo. I, 41. II, 8. Aen. IV, 115. et similes locos, Drakenb. ad Liv. XXXVIII, 48, 16. et Hand. Turs. II. p. 138. Peerlkamp. tamen, quum maternus amor longe alius sit, quam amor, quo Cupido feminas incendere soleat, hanc profert coniecturam: *Sed m. Aeneae mentem incendatur amore.* Servius *mecum* male explicat per: me adnitente. —

Qua facere id possis, nostram nunc accipe mentem:
Regius accitu cari genitoris ad urbem
Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura,
Dona ferens, pelago et flammis restantia Troiae.
Hunc ego, sopitum somno, super alta Cythera
Aut super Idalium sacrata sede recondam,

---

676. „*qua*, h. e. qua ratione, ut IV, 115. plene dicitur. Cf. Val. Fl. I, 701. Et Ecl. IX, 14. *quacunque* eadem ellipsi usurpatur.“ *H.* Ut etiam *aliqua* Ecl. III, 15. Cf. adnott. ad ll. ll. et ad Ecl. III, 15. coll. cum Aen. I, 682. V, 476. 590. XI, 293. multisque aliis locis. — *nunc accipe*, audi. Vid. infra ad II, 65. — 677. *accitu*, ut alibi (imprimis apud Tacitum) *missu*, *monitu* et similia Substantiva verbalia haud raro usurpantur, si causa, cur quis aliquid faciat, ex alio pendet homine. Cf. Guntheri Latin. rest. P. II. p. 15 sqq. Goerenz. in Iahnii Annall. phill. et paedd. a. 1826. I. p. 296. Haase ad Reisig. *Vorles.* p. 702. Boettich. Lex. Tacit. p. LVI. sq. Bach. ad Ovid. Met. XIII, 216. et Ramsh. §. 171. III, 10. *Accitu istius* etiam apud Cic. Verr. III, 28. in. legitur. — *Ascanius* dicitur *regius puer*, quatenus *Aeneas* ipse saepe *rex* vocatur. Vid. adnott. ad Aen. I, 38. — *mea maxima cura*. *Cura*, i. e. in quo cura mea posita est (*Gegenstand der Sorge, Liebling*), imprimis de puellis amatis dicitur. Cf. Ecl. X, 22. Aen. III, 476. Prop. II, 25, 9. *tune meam potuisti tangere curam?* etc. Idem Ascanius etiam infra X, 132. *Veneris iustissima cura* vocatur. Wagn. haec verba otiosa censet et adiungit similibus additamentis otiosis, qualia sint supra v. 245 sq. infra III, 52. [ubi tamen vid. adnott.] V, 158. VIII, 95. X, 243. XII, 563. Sed rectissime Servius: „Ascanius, *cui regnum Italiae Romaque tellus* debentur [Aen. IV, 275.], maxima cura Veneris introducitur, ut X, 132. et X, 50.“ — 679. *pelago et flammis restantia Troiae*, i. q. supra v. 647. *Iliacis erepta ruinis*. Praepos. *ex* vel *de* notissimo poëtarum more omissa. Cf. adnott. ad Geo. II, 520. — 680. Fragm. Moret. *Nunc ego*, ut supra v. 670. Sed recte Wagn. Qu. Virg. XX, 4. hunc locum iis adnumerat, ubi Pronomen *hoc* ad accuratius definitum Subiectum referatur, quales sint III, 49, IV, 189. 487. VII, 565. 611. IX, 364. XII, 416. 865. — *sopitum somno*. *Sopor* et *sopire* de alto somno dicitur; quare apud Lucr. IV, 445. legimus: *quom suavi devinxit membra sopore Somnus*, *et in summa corpus iacet omne quiete* (ad quem l. vid. Wakef.). Thiel. comparat Hor. Od. I, 24, 5. *Ergo Quintilium perpetuus sopor urget*. Phaedr. III, 10, 31. *sopita primo quae nil somno senserat*. Nep. Dion. 2. *ut somno sopitus*. Plin. H. N. XXI, 18. *papaveris semine somnum allici; sed modo servandum, ne sopor fiat*. — 680—688. Cf. infra X, 86. *Cythera*, τὰ Κύθηρα (vid. supra ad v. 257.) *alta* dicuntur, utpote insula quae alte prominet e mari. *Alta Cythera* redeunt infra X, 86. et ibid. v. 51. *celsa Paphos atque Cythera* coniunguntur. — *super Cythera*, *super Idalium* Heyn. interpretatur: „in templo super monte Cytherorum vel Cypri.“ *Super* autem saepe pro *in* et *ad* de locis altioribus dici Wagn. comprobat his locis: Aen. VI, 203. 515. VII, 557. Ovid. Met. XV, 875. *super alta perennis Astra ferar*. Liv. XXI, 5. *castris super ripam positis*; simulque commemorat contrarium usum Part. *sub* de humili loco coll. Aen. IX, 244. Geo. II, 157. Bach. ad Tibull. II, 3, 21. et Reisig. ad Oed. Col. v. 666. Vid. etiam supra ad v. 453. — „*Idalium*, τὸ Ἰδάλιον ὄρος, est mons in Cypro, ut v. 692. *in altos Idaliae lucos;* etsi et ipsa urbs *Idalia*, Ἰδαλία χώρα, appellata est *Idalium*, unde *Venus Idalia* dicta. Urbem saltem altero loco intelligas X, 86., quia cum Papho Idalium commemoratur: et ante v. 51. Sic Γόλγοι καὶ Ἰδάλιον ap. Theocr. XV, 101. Erat autem templum in monte positum. Cf. Strab. XIV. p. 1001. cum nota Casaub.“ *H.* Cf. etiam Catull. XXXVI, 12. LXIV, 96. Lucan. VIII, 716. Plin. H. N. V, 31, 35. Schol. Theocr. XVI, 100. cett.

Ne qua scire dolos mediusve occurrere possit.
Tu faciem illius noctem non amplius unam
Falle dolo, et notos pueri puer indue vultus,
Ut, cum te gremio accipiet laetissima Dido
Regalis inter mensas laticemque Lyaeum,
Cum dabit amplexus atque oscula dulcia figet,
Occultum inspires ignem fallasque veneno.

Hinc Aen. V, 760. *Venus Idalia*, Prop. IV, 6, 59. *astrum Idalium* (sidus Veneris), Stat. Achill. I, 32. *volucres Idaliae* (columbae Veneri sacrae) et similia. Etiamnum vicus illius regionis ad Olympi radices situs (*Dalin*) antiqui nominis vestigia servavit. Cf. Engel *Kypros* I. p. 98. 153. et liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 1045 sq. — „*sacrata sede*, *ἐν τεμένει*, in templo. Sic Erechtheus abditus erat in Minervae templo Athenis Il. II, 549. et Phaëthon in templo Veneris apud Hesiod. Theog. 990. Similis fabula fuit de Cinyra: cf. Pindar. P. II, 27.“ *H.* — 682. *ne qua*, ratione ac via. Vid. supra v. 676. — „*medius occurrere*, in medio negotio: sup. v. 348. *Quos inter medius venit furor*, h. l. de eo, qui impeditum affert.“ *H.* Rau in Sched. p. 53 sq. etiam hunc versum non ipsius Virgilii esse censet. — 683. „*faciem falle*, mentire, simula, falsam exhibe. *Facies* pro toto corpore et habitu. Cf. v. 658.“ *H.* Sic apud Soph. Philoct. 129. *μορφὴν δολοῦν*. Ita imprimis Participium *falsus* pro ficto, simulato haud raro legi constat. — *non amplius*. Vid. adnott. ad Ecl. III, 105. — 684. *notos pueri vultus*, ex more poëtarum pro: vultus puero proprios; *induere* autem *vultus* metaphorice certe legitur etiam in Eleg. ad Liv. v. 181. *Urbs gemit et vultum miserabilis induit unum.* Thiel. praeterea comparat Liv. III, 33, 7. *adeo novum sibi ingenium induerat*, Drakenb. ad Sil. I, 38. et Heins. ad Claud. de Cons. Stil. 121. Ceterum de *faciei* et *vultus* discrimine Burm. conferri iubet Donat. ad Ter. Eun. II, 3, 5. Cic. pr. Cluent. 26, 72. *Recordamini faciem atque illos eius fictos simulatosque vultus.* Quinct. Inst. XI, 3. *Nonne in eadem facie tamen quasi vultus mutandus est*, et infra 658. — *pueri puer.* Solent veteres in iterandis iisdem vocabulis vim aliquam quaerere. Cf. infra V, 324. 569. X, 361. 600. 734. VII, 656. pluresque loci similes et vid. Paldamum de repet. vocum p. 6. Wagn. ad Aen. IV, 83. et V, 118. Iahn. ad Aen. I, 552. p. 451. ed. II. — 686. „*laticem Lyaeum* pro vulgari: latex Lyaei. Sed poëtarum more pro derivato Adiectivo *latex Lyaeius*, quod vix usus ferret, ponitur.“ *H.* *Latex* de vino legitur etiam infra v. 736. Lucr. V, 14. Ovid. Met. XIII, 653. Val. Fl. I, 666. alibi; *Lyaeum* autem Bacchum dici a *λύειν* (qui curas solvit et dissipat, *der Sorgenbrecher*, vel, ex aliorum sententia minus probabili, qui corpus solvit et enervat), satis notum. Iam haud raro Lyaeus pro ipso vino ponitur, velut Hor. Od. I, 7, 22. Epod. IX, 38. Ovid. Am. II, 11, 49. Prop. III, 3, 43. Sil. III, 370. alibi (cf. adnott. ad Ecl. IV, 32. et V, 69.), et *latex Lyaeus* eadem ratione dictum, qua *ursi Numidae* apud Iuven. IV, 99., *Numidae dentis opus* ap. Ovid. ex P. IV, 9, 28., *Romula gens* ap. Hor. Od. IV, 5, 1. *heroes sensus* apud Pers. I, 69. et multa id genus alia. Cf. Ruddim. II. p. 4. et quae ad Ecl. IV, 1., VIII, 13. supra ad v. 21. et alibi adnotavimus. — *dabit amplexus*. Vid. VIII, 405. et cf. adnott. ad II, 698. — *oscula figere* ex Lucr. IV, 1175. *et foribus miser oscula figit.* — „*inspires ignem*, pro accendas, et iungitur etiam nova rei imago: *fallasque veneno*, h. e. per fraudem [clam] venenum [amoris] ei [non sentienti] instilles. [Cf. etiam infra VII, 350. *fallitque furentem Vipeream inspirans animam.*] Quod autem hoc ita adstruit poëta, ut Didonem inter convivii hilaritatem, quae animum relaxat, amore inflammet, naturae humanae convenienter comminiscitur.“ *H.* De amoris veneno cf. e. g. Sil. VII, 453. *tela blando medicata veneno*

Paret Amor dictis carae genetricis, et alas
Exuit, et gressu gaudens incedit Iuli.
At Venus Ascanio placidam per membra quietem
Irrigat, et fotum gremio dea tollit in altos
Idaliae lucos, ubi mollis amaracus illum
Floribus et dulci adspirans complectitur umbra.
Iamque ibat dicto parens et dona Cupido
Regia portabat Tyriis, duce laetus Achate.
Cum venit, aulaeis iam se regina superbis
Aurea composuit sponda mediamque locavit;

---

et Prop. II, 9, 19. *Si pudor est, alio traiice tela tua* (Amorem adloquitur): *Intactos isto satius tentare veneno.* Ceterum vide etiam similes locos Val. Fl. VII, 259. *Occupat amplexu Venus, et furialia figit Oscula, permixtumque odiis inspirat amorem* et Claud. in Eutrop. II, 188. *Infunditque animo furiale per oscula virus.* — 690. „Suaviter pro: formam Ascanii induit. — *gaudens* adiectum, ut alibi *laetus.* Vid. v. 696.“ *H.* Mihi potius *gaudens* sic explicandum videtur: sibi ipse placens in persona suscepta et tacito gaudio perfusus, dum meditatur dolum nectendum et amorem sibi per fraudem inflammandum. — 691. „*quietem irrigare* habet ab antiquioribus poëtis, Lucretio [IV, 909. *somnus per membra quietem Irriget*] et Furio Antiate ap. Macrob. VI, 1. [*mitemque rigat per pectora somnum*]; qui duxere ex Homerico *ἐπὶ γλυκὺν ὕπνον ἔχευεν, περὶ δ᾽ ἀμβρόσιος κέχυθ᾽ ὕπνος.* Nata autem loquendi forma ex notione humoris primum *nocti*, tum *somno* adiuncta; unde *ὑγρὸς ὕπνος* [*liquidus* dictus Val. Flacco IV, 16., ubi vid. Wagner.]. Ex eo artificum ratio ducta, quod Somnus cornu defundit quietem vel somnia.“ *H.* Cf. etiam Geo. III, 511. *sopor irrigat artus* et Interpp. ad Sil. X, 356., ubi *oculis quietem irrorare* legitur. — 692. *fotum gremio*, positum gremio, adiuncta tamen blandientis amoris notione, verboque ab avibus omninoque animalibus, quae pullos fovent, ad homines et deos translato. Cf. infra v. 718. IV, 686. VIII, 388. Claud. I, 144. *Ipsa meo fovi gremio.* Cf. etiam Ecl. III, 4. ibique adnott. — De voc. *dea* post Veneris nomen adiecto vid. adnott. ad v. 412. — „*amaracus*, sampsuchum vel *maiorana;* quae inter coronarias est. Vid. Plin. XXI, 11, 35. 39.: *In Cypro laudatissimum et odoratissimum.* ibid. c. 22, 93.; et ut *umbram* h. l. efficiat, luxuriantius ibi nasci debet.“ *H.* Cf. etiam Dioscor. III, 47. Billerb. Flor. class. p. 156. Ex eo fiebat unguentum nobilissimum *amaracinum.* Cf. Lucr. IV, 1175. — 694. *complectitur adspirans*, adhalando odores. Etiam Catull. LXII, 7. *suaveolentis amaraci flores* commemorat. — Cum ordine verborum *ibat - - et dona Cupido - - portabat* cf. II, 419. *saevitque tridenti - - atque imo Nereus ciet aequora fundo* similesque loci. — 696. *duce laetus Achate*, nil fere aliud est, quam simplex Achate duce, vel Achatem habens ducem. Vid. ad v. 275. — 697 sqq. Cum hoc toto loco cf. Val. Fl. II, 332—356. „*Aulaea* sunt vestes stragulae, *spondae* et toro iniectae. Sic erant *vestes arte laboratae et ostro* sup. v. 639. Alia sunt aulaea Geo. III, 25.“ *H.* De *aulaeis* cf. Orell. ad Hor. Od. III, 29, 15., de epitheto *superbis* cf. adnott. ad Aen. II, 504. — *se componere* de eo dicitur, qui ab omnibus conspectus cum gravitate quadam et servato decoro corporis habitu considit vel decumbit (nostrum *sich zurecht setzen*). Ad apes translatum etiam Geo. IV, 189. legitur, ubi vid. adnott. Sic *membra componere* Geo. IV, 438. — 698. *sponda aurea* iungendum, ne *sponda* nude sit posita. *Aurea* igitur duabus syllabis pronuntiandum, ut etiam infra VII, 190. utque alibi *antea*, *postea*, *interea* et similia (e. g. apud Lucr. II, 693. *eadem*, III, 930. *torreat*, Plaut. Pseud. II, 2, 71. *beatus* etc.). Cf Ecl. III,

Iam pater Aeneas et iam Troiana iuventus
Conveniunt, stratoque super discumbitur ostro.
Dant famuli manibus lymphas, Cereremque canistris
Expediunt, tonsisque ferunt mantelia villis.
Quinquaginta intus famulae, quibus ordine longam

---

96. VII, 7. 54. Geo. I, 397. II, 200. Aen. I, 2. VII, 190. 609. et quae his locis adscripsimus. Sponda autem aurea s. lectum auro obductum regibus etiam a Cic. Tusc. V, 21, 61. Suet. Caes. 49. et aliis tribuitur. — *mediamque locavit* scil. *se*, quod ex antecedentibus repetendum; in media sponda se locat regina, ut Aeneas et Ascanius ad utrumque latus accumbant. Medius enim locus, tamquam primus et honorificentissimus, reginae debetur (cf. infra VII, 169.); neque Romanos tantum mores a poëta hic spectari (cf. Plut. Cic. c. 2. Cat. min. 57. Sull. 5. Cic. de Rep. I, 12.), sed etiam apud Africae populos eandem consuetudinem obtinuisse, docet Sallust. Iug. 11, 3. *ne medius ex tribus, quod apud Numidas honori ducitur, Iugurtha foret.* Gossr., cui haec se collocandi ratio contra omne decorum esse videtur, locum potius sic explicat: „medio in conclavi aliquantulum a ceteris remotam.“ — 700. „Postquam Dido consederat, discumbunt locis suis Troiani; instruuntur mensae epulis; tum v. 707. etiam Poeni ad mensas accumbunt. Interea apportantur munera Aeneae v. 709., et Dido a falso Ascanio amore Aeneae accenditur. — *strato ostro*, super toro purpurea veste stragula tecto. Cf. v. 639.“ *H.* Ceterum cum Iahn. et Wagn. Punctum, vulgo post *locavit* positum, in Semicolon mutavimus, ut sententiae ita cohaereant: *Cum venit - -, Iam* (etiam) *pater Aeneas* etc. — 701. 702. „Post discubitum - - aqua affertur ad manus lavandas; afferuntur ad eas tergendas (non ad mensas integendas, ut quidam commentantur: hoc enim ut ne opus esset, mensas cum ipsis ferculis tolli mos erat) χειρόμακτρα levia ac mollia; simulque instruitur mensa pane e canistris deprompto et apposito. Apud Homerum panis (quippe crustae vel placentae nostrae similior) in canistris apponitur, ut Od. I, 147. et al.; quod pressius sequitur noster Aen. VIII, 180. 181.“ *H.* — *manibus* tertium esse Casum sive a *dant* pendentem, sive cum *lymphas* coniungendum, in promptu est. Cf. supra v. 654. Plures Codd. melioris notae inverso verborum ordine *Dant manibus famuli lymphas*, quos Iahn. secutus est. Nos ceteros Codd. et Priscianum de fig. num. c. I. p. 1346. secuti cum reliquis editoribus vulgarem et naturalem verborum ordinem servavimus. — *que — que*, i. e. alii — alii: vid. Wagn. Qu. Virg. XXXIV, 1., ubi conferuntur Ecl. I, 65. VI, 616. X, 130., ad quos ll. vid. adnott. — *Cererem*, panem (vid. ad Ecl. IV, 32. et V, 69.) *expediunt*, promunt singulis convivis distribuendum. Cf. infra IV, 592. Caes. B. G. VII, 18. Liv. XXIV, 26, 10. Ovid. A. A. I, 422. cett. imprimisque Varr. R. R. II, 10, 6. *cibaria expedire pastoribus.* — *mantelia tonsis villis*; vid. adnott. ad Geo. IV, 377., ubi eadem verba leguntur. Ceterum Peerlkamp., quem offendit *panis* medius inter *lymphas* et *mantelia* commemoratus, cuique ipsa *mantelia* fastidium pariunt, utrumque versum 701. et 702. spurium censet et ad exemplum loci Geo. IV, 376. huic sane simillimi formatum, Ravius autem in Sched. p. 54 sq. his versibus eiectis non contentus totum locum v. 699 — 706. exsulare iubet. — 703. 704. „In interiore aedium parte erant feminae, quae panem canistris struerent, ut circumferretur et distribueretur convivis [in atrio epulantibus: cf. v. 726.]: quod vs. 701. *Cererem canistris expediunt.* Apud Gellium IV, 1. *struere penum* est instruere et adornare edulia ac cibos.“ *H.* — *ordine longam - - penum.* Hanc difficiliorem lectionem, quam exhibent Cod. Palat. et Charis. I. p. 57. Putsch., fortasse etiam Priscian. V, 34., vulgari *ordine longo* cum Wagnero (quem etiam Süpfl. sequitur) praeferre non dubitavimus, quamtumvis illam, a ce-

Cura penum struere et flammis adolere Penatis;
Centum aliae totidemque pares aetate ministri,
Qui dapibus mensas onerent et pocula ponant.

---

teris Codd., Nonio p. 247. coll. p. 58., Eugraphio ad Terent. Eun. II, 3, 18., Schol. Pers. ad Stat. III., Servio et Donato exhibitam, defendant Heinsius, Heynius, Gossr., alii. Utramque lectionem iam antiquitus in libris inventam fuisse, testatur Gellius IV, 1. Iam si Virgilius ipse vere scripsisset *ordine longo*, hanc locutionem ei satis familiarem (cf. v. 395. II, 766. VII, 482. 754. VIII, 722. XI, 144.) nemo facile mutasset; contra vero altera lectio longe difficilior ex his ipsis locis facillime potuit mutari, imprimis si forte imperitior librarius aliquis haesit etiam in feminino vocabuli genere. Accedit, quod etiam Ausonius Idyll. III, 28. sic scribens: *Cui non longa penus, huic quoque prompta fames*, haud dubie hunc locum ante oculos habuit. *Longa* autem *penus* est per longam seriem disposita, et *ordine* cum *struere* coniungendum, i. e. certa quadam ratione, bene et recte; ut vere explicat Wagn., *recte* et *ordine* apud Cic. Verr. V. 84. Liv. XXXIII, 12. et alibi coniungi demonstrans. *Cura penum struere.* Hic non Infinitivum pro Gerundio positum, sed *penum struere* Nominativum Subiecti esse, quemadmodum ap. Tac. Ann. XIV, 14. *Vetus Neroni cura erat curriculo quadrigarum insistere, nec minus studium cithara ludicrum in modum canere* (*Fahren war eine Liebhaberei von ihm, Citherspiel seine Lieblingsbeschäftigung*), vix est quod commemorem. Cf. quae de hac constructione ad Geo. I, 305. (et II, 73.) adnotavimus. Ceterum Serv. adnotat, *struere* verbum proprium esse de hac re, quapropter etiam ferculorum compositores *structores* appellati fuerint. Cf. Silius XI, 279. Tac. Ann. XV, 37. Iuven. II, 136. XI, 136. Martial. X, 48, 15. Petron. 35. — „*et flammis adolere Penates*, h. e. flammas in Penatibus; *Penates* autem dicti aut pro foco, aut pro penetrali, sive omnino pro domo; VII, 71. *castis adolet dum altaria taedis* pro taedas in altari, ut alibi *adolere focos*, *aras* et alia; et Geo. IV, 379. *adolescunt arae ignibus*, ardent ignes in aris. Statius totum h. l. expressit Theb. I, 512 sqq., ubi - - *adolere focos epulasque recentes Instaurare iubet.* — *Adolere focos*, quamquam sententia ambigua, etiam expressit Silius XI, 278., qui locus ex nostro est adumbratus." *H. Altaria* et *aras adolere* praeter l. l. Aen. VII, 61. legitur etiam ap. Lucr. IV, 1233. Tac. Hist. II, 3. et Ann. XIV, 30. De voce *adolere* explicanda vid. adnott. ad Ecl. VIII, 65. et ad Geo. IV, 379. Sic etiam *incendere aras* et *altaria* infra III, 279. et VIII, 285., ubi vid. adnott. Ceterum hic non de solis dapibus coquendis, sed etiam de sacris faciendis cogitandum videtur; nam ture in aris accenso (vid. Geo. IV, 379.) coluntur Penates (quos a *penu* nomen duxisse veteres existimarunt, Cicerone teste de N. D. II, 27, 68.). Schirach. p. 320. de solis sacrificiis h. l. intelligit. — 705. 706. „Ducentis aliis ministerium dapum et vini apponendi mandatum. — *pares aetate*, intell. iuvenes, pueros, ex more. Val. Fl. II, 653., loco hinc expresso: *centumque pares primaeva ministri Corpora.* Cibus apud Homer. statim ab initio apponitur; vina in poculis circumferuntur a pueris; maiores calices ad libationem faciendam ad finem coenae; ut etiam hic infra v. 723." *H.* — *onerent - - ponant* pro vulg. *onerant - - ponunt* ex plurimorum et optimorum Codd. auctoritate cum Wagn. restituimus, qui propterea sustulit Punctum vulgo in fine v. 704. positum et sententiarum compagem hanc esse docet: „Quinquaginta famulae intus sunt, quibus cura struere, i. e. quibus cura demandata est, ut struant; centum aliae sunt et totidem famuli, qui onerent ac ponant, i. e. quibus haec cura iniuncta est, ut onerent ac ponant." In Coniunctivo autem, cuius rationem Wagn. e dictione *quibus cura est* explicandam censet, equidem vel si non praecederent verba *quibus cura penum s ruere*, minime haererem; quidni enim poëtae constructionem ita variare licuerit,

Nec non et Tyrii per limina laeta frequentes
Convenere, toris iussi discumbere pictis.
Mirantur dona Aeneae, mirantur Iulum
Flagrantisque dei vultus simulataque verba
Pallamque et pictum croceo velamen acantho.
Praecipue infelix, pesti devota futurae,
Expleri mentem nequit ardescitque tuendo
Phoenissa, et pariter puero donisque movetur.
Ille ubi complexu Aeneae colloque pependit
Et magnum falsi implevit genitoris amorem,

---

ut antea de re, quae vere est, historice per Indicativum locutus (*Dant*, - - *Expediunt* - -) iam sic pergeret: Praeterea centum aliae totidemque ministri adsunt, ut onerent et ponant, consilio Didonis, quae famulas et ministros instituerat, spectato? Disputatio autem de duplici constructione formulae *sunt qui* cum Indicativo et Coniunctivo, qua Heynius lectionem *onerant* - - *ponunt* defendere studet, ab hoc loco prorsus aliena. Iahnium, qui prius et ipse Indicativum in adnot. ad Aen. V, 347. defenderat, in edit. II. sententiam suam retractasse et Coniunctivum recepisse video, eundemque etiam Peerlk., Süpfl. et Gossr. exhibent. — 707. *per limina laeta Convenere*, i. e. in domum. *Laeta* autem sunt *limina*, quia convivium paratur, in quo omnia sunt laeta et hilaria; quae laetitia propterea ad ipsum coenaculum s. triclinium transfertur. Ceterum cf. supra adnott. ad v. 441. et 591. — 708. *tori picti*, pulvinaria vestibus stragulis, quae acu pictae sunt, tecta. Cf. IV, 206. Verba *iussi discumbere* Wund. cum verbo *mirantur* melius coniungi putat; sed rectius iunxeris *Convenere iussi*, i. e. *Convenere* et iussi sunt. Cf. Wagn. Qu. Virg. XXIX, 5. et supra adnott. ad v. 69. — 710. „*Flagrantes dei vultus*. Arbitror *oculos fulgentes* indicari, utpote Amoris; saepe apud Ovidium *igne*, *ignis fulgore micantes*, item *flagrantes oculi*, *flagrantia lumina amantum*.“ *H.* Etiam Cic. pr. Cael. 20, 49. *flagrantiam oculorum* in iis notat, qui ad amorem pellicere cupiunt. — 711. „*pictum* int. h. l. *circumtextum*, ex v. 649. Totum hunc versum post superiorem abesse aequo animo ferrem.“ *H.* Etiam Rau in Sched. p. 56. hunc versum, quem Peerlk. intactum reliquit, spurium censet. Recte tamen eius αὐθεντίαν defenderunt Iahn. et Wagn., qui haec adnotat: „Potest hic versus e v. 648 sq. conflatus videri; sed solet ita, quae modo in universum commemoravit, deinde per singulas partes persequi Virgilius;“ simulque docet, quam scite rem ita instituerit poëta, ut ad Cupidinem potissimum, quippe cuius praecipue hic partes, attendere lectores velit. — 712—714. *infelix Phoenissa*, *pesti devota futurae*, pro: amori exitiabili destinata. Sic infra IV, 90. *peste teneri*, amore pestifero, exitioso. *Pestis* pro pernicie etiam V, 699. X, 55. et saepius legitur. Cum verbis seqq. *Expleri mentem - - tuendo* (intuendo) cf. Val. Fl. VII, 121. *Visu fruitur - - Implerique nequit*, et Stat. Theb. VIII, 650. *illam unam - - Adspicit et vultu non exsatiatur amato.* De constructione vid. adnott. ad Ecl. I, 55. — 714. *movetur* fortius, quam *delectatur*, *tenetur*. Verborum ordinem, quem nos cum Heyn. et Wagn. secuti sumus, Brunck. ex optimis plurimisque Codd. et Charisio Inst. II. p. 191. P. pro vulg. *puero pariter* restituit. Wagn. comparat Geo. I, 455. Aen. II, 729. IX, 559. — 716. „Ruit primum puer in amplexum patris, inde ad reginam procedit. Desiderium patris ex absentia dixit *amorem magnum*, quem explevit, satiavit amplexu.“ *H.* — *implevit genitoris amorem*, satiavit amorem patris, passus est usque ad finem omnes patris blanditias. Similiter *implere* pro satisfacere vel explere legitur e. g. ap. Plin. Epist. X, 56. *partes officii implere*, Ovid. Am. III, 1, 30. *leges implere*, alibi. Burm. et Peerlk. haec

Reginam petit. Haec oculis, haec pectore toto
Haeret, et interdum gremio fovet, inscia Dido,
Insideat quantus miserae deus. At memor ille
Matris Acidaliae paullatim abolere Sychaeum
Incipit, et vivo tentat praevertere amore

---

verba minus recte intelligunt de ficto amore pueri, qui erga patrem ita se gerat, ut ad amorem omnibus numeris perfectum nihil deesse videatur. — *falsus genitor*, i. e. qui fallebatur, qui putabat, verum esse Ascanium. Cf. Burm. ad Ovid. Heroid. II, 37. — 717. *Reginam petit:* „accurrit ad Didonem et oscula, quae quasi in ore adhuc sunt ei, figit; ita ut Aeneas quasi Didonem osculari videatur.“ *Gossr.* — *Haec* opponitur antecedenti *Aeneae*. Cf. adnott. ad Ecl. IX, 16. — 718. *oculis haeret*, in puero. Cf. Val. Fl. VI, 657. *Regina virum, neque enim deus amovet ignem, Persequitur lustrans oculisque ardentibus haeret.* — De verbis *gremio fovet* Heyn. haec adnotat: „Haec noli ex nostro sedendi more aestimare; nam Iulus iam tum pubes fuit, siquidem ante septem annos patris ductu e Troia egressus est. Sed accumbentium situs animo repraesentandus est: ex quo Iulus applicare se gremio reginae potuit.“ Sed *gremio fovet* proprie dictum esse, probat verbum *insideat*. Poëta, veram Ascanii, minimum quatuordecim annos nati, aetatem non curans, hic ut alibi, veritatem poëticae inventioni postponit. Ceterum *gremio fovet* eadem ratione dictum, qua VIII, 388. *amplexu fovere* et similia. Cf. etiam Hom. Il. XXI, 506. supra v. 692. et infra IV, 84. — 719. *Insideat*, quod plurimi Codd. praebent, in quibus Rom. et Palat., cum Wagn. (quem etiam Süpfl. et Gossr. sequuntur) praetulimus vulgari *Insidat*, in quo Fabric., Heins. et Heyn. nescio quid ἀρχαϊκόν deprehendisse sibi visi sunt. *Insidĕre* significat sedem capere s. sedere incipere, *insidēre* iam sedem cepisse et sedere; illud vero ab h. l. alienum esse, recte iudicat Wagn., his verbis adiectis: „neque enim ipse advolat in gremium Didonis, sed, quod ex praecedentibus intelligitur, insidet gremio Didonis ab ipsa impositus.“ Imprimis mihi premenda videntur verba praegressa *gremio fovet*, quibus non nisi *insideat* respondet, quum, qui fovetur gremio, ut iam consederit necesse sit, sive ipse in gremium advolaverit, sive ab altero sit impositus. — *quantus deus.* Vid. supra ad v. 664. — *miserae* longe significantius, quam simplex *sibi.* — „*Acidalia*, Venus ab Acidalio fonte, qui est in Orchomeno Boeotiae civitate, in quo se Gratiae lavant, quas Veneri constat esse sacratas. *Serv.*“ *H.* Huius fontis praeter Servium nemo mentionem facit; neque hoc Adiectivum praeter h. l., Mart. VI, 13, 5. (ubi *nodus Acidalius* i. q. zona Veneris) et IX, 14, 3. (ubi *arundo Acidalia*, ad illum fontem crescens, commemoratur) usquam legi videtur. — *abolere Sychaeum*, h. e. Sychaei memoriam, desiderium, amorem. Plenius Val. Max. VIII, 14. *abolere memoriam hominis*, ut ap. Tac. Hist. I, 84. *foedissimae noctis abolere memoriam* et similia. Silius I, 61., hunc locum imitatus, scripsit *abolere Aegates*. Ceterum eadem brevitate Tibull. IV, 9, 1. *iter ex animo sublatum puellae* pro: metus de itinere suscipiendo sublatus ex animo puellae. — „*praevertere*, exquisite pro simplici: occupare amore. Nam quod occupamus, in eo simul praevertimus alios, ne occupent.“ *H.* Servius *praevertere* explicat per praeoccupare, propter Iunonem, et sic etiam *Wund.:* „antequam a Iunone capiantur, impellere;“ rectius autem *Wagn.:* „tentat amore Aeneae Didonem ante incendere, quam prioris mariti memoria refricetur.“ Peerlkampio tamen verbum *praevertere* obscurum et huic loco minus conveniens videtur, quare hoc toto versu praeter primum vocabulum eiecto et v. 716. in auxilium vocato hanc audacissimam suadet versuum verborumque transpositionem: *paulatim abolere Sychaeum Incipit, et falsi implevit genitoris amore Iam pridem resides animos desuetaque corda.* —

Iam pridem resides animos desuetaque corda.
Postquam prima quies epulis, mensaeque remotae,
Crateras magnos statuunt et vina coronant.
Fit strepitus tectis, vocemque per ampla volutant

„*amore vivo*, ut *flamma viva;* opp. *resides animi*, animus ad amandum iners et qui desuevit amare.“ *H.* Melius perspexit Wagn. *vivum amorem* hic opponi veteri illi et intermortuo Sychaei. Cf. etiam Schirach. p. 332. Propterea addit *desuetaque corda*, quae desuescere paene inceperant amare. Cf. etiam Aen. VI, 814. ibique adnott. Ceterum hunc locum ante oculos habuit Claud. Rapt. Pros. praef. II. sic canens: *Desuetae repetit fila canora lyrae Et resides levi modulatus pectine nervos.* — 723. „Epulis peractis fit libatio, delectat cantus citharoedi, seruntur sermones; Aeneas exoratur, ut fata sua exponat. *Postquam prima quies epulis*, h. e. quum primum epulandi finis est factus. Nam *libatio* ad finem coenae fiebat: vid. ad v. 705. VIII, 184. et 273. 279. 280. Cf. sup. ad. v. 216.“ *H.* Wagn. confert Liv. XXI, 5, 9. *Quum prima quies silentiumque ab hostibus fuit.* Ceterum cf. adnott. ad Geo. III, 130. — *mensas* non totas intellige cum ipsis fulcris et pedibus, quibus etiam ad pocula collocanda opus erat, sed tabulas, in quibus cibi appositi fuerant, quas cum novo quoque cibo mutatas esse constat, quare etiam singula fercula *mensae* vocabantur. His mensis remotis epulas secuta est compotatio cum libatione. — 724. „*Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο, Κοῦροι μὲν κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο, Νώμησαν δ' ἄρα πᾶσιν* (quod quidem hic aliter v. 729.), Il. I, 469. 470. Meminisse autem necesse est ex Homero, statui ad coenam maiora vasa, crateras, et minoribus poculis ex iis hausta vina distribui inter singulos convivas, apud Homerum quidem per praeconem ad singulos convivas accedentem, v. c. Od. VIII. in Alcinoi convivio, quod Virgilius respexit. Sedebant enim convivae in soliis, parietem ambientibus, et unicuique apponebatur mensa cum cibo.“ *H.* — *Iam vina coronant* duplici modo explicari potest. Si ad Homeri locum, unde reliqua petita sunt, (ubi *κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο*), ad Iliad. VIII, 232. (ubi de copia cibi potusque: *πίνοντες κρητῆρας ἐπιστεφέας οἴνοιο*) et similes locos respicimus, *vina* dicta sunt pro poculis, quorum oram ambit, *στέφει*, vinum largitur infusum, et sensus est: pocula usque ad marginem implent; sed si aetatis Virgilianae morem et simillimos poëtae nostri locos, ut Geo. II, 528. et Aen. III, 525. spectamus, praeferenda est altera interpretatio: sertis cingunt pocula; eaque est etiam Schirachii (p. 366 sqq.), Wunderlichii, Iahnii (qui laudat Wagneri scriptionem academicam: Memoriam Henr. Crede commendat etc. Marburgi 1814. editam p. 23 sqq.) et Gossravii sententia. Nec minus Buttmann. in Lexilogo I. p. 99. et Nitzsch. ad Hom. Odyss. I, 149. Virgilium, Homeri verba non recte intelligentem, vere crateres corollis ornatos significare voluisse existimant. Cf. etiam Aen. VII, 146., ubi hic versus uno tantum vocabulo mutato iteratur. — 725. „Comparant illud *Μνηστῆρες δ' ὁμάδησαν ἀνὰ μέγαρα σκιόεντα*, Oyss. I, 365. et alibi repetitum.“ *H.* — *Fit strepitus*, nam vina linguas solvunt animosque bibentium exhilarant. Explicantur autem haec verba sequentibus *vocemque volutant.* Cf. Burm. et alii ad Petron. 39. Pauci quidam Codd. *It strepitus*, quod Peerlk. praefert. — *vocem volutant*, ampli coenaculi respectu habito. Prosaice dicendum erat: vox, i. e. clamor, se volutat per atria. Ceterum cf. infra V, 149. *vocem volutant litora*, X, 98. *caeca volutant Murmura*, et Ovid. Met. XII, 55. *confusaque verba volutant. Sic verba volvere* etiam ap. Cic. de Or. III, 47. et Brut. 70, 246. Codd. quidam Pluralem *voces* exhibent, qui Peerlkampio videtur praeferendus. — *per atria;* nam in atrio Romani coenabant antiquissimis temporibus. Cf. Gessneri Thes. v. *tablinum.* —

Atria; dependent lychni laquearibus aureis
Incensi, et noctem flammis funalia vincunt.
Hic regina gravem gemmis auroque poposcit
Implevitque mero pateram, quam Belus et omnes
A Belo soliti; tum facta silentia tectis:
Iuppiter — hospitibus nam te dare iura loquuntur —,
Hunc laetum Tyriisque diem Troiaque profectis

---

726. „Continuatam in multam noctem coenam indicare vult poëta. Observa et hic summum ornatum verborumque dignitatem in re tenui. Non lucernas vel candelabra posuit, sed *lychnos* et *funalia*. Cf. Odyss. VII, 100 sqq. de regia Alcinoi.“ *H.* Maro imitatus videtur Lucr. V, 296. *pendentes lychnei claraeque coruscis Fulguribus - - tedae.* — *laquearibus aureis.* *Laquear* s. *laqueare* (i. e. res laqueorum similis) significat ornamenta cava et depressa in contignationibus, interstitia trabium anaglyphis et picturis ornata (*Tafelwerk mit Zierrathen*). Laquear Singul. numero usurpatum praeter Culicis v. 62. vix unquam invenitur; *laquearia* autem saepius commemorantur, v. c. infra VIII, 25. Sil. VII, 142. Sen. Ep. 14. Plin. H. N. XXXIII, 3, 18. *Laquearia, quae nunc et in privatis domibus auro teguntur.* Idem significant *tecta laqueata* apud Cic. Legg. II, 1, 2. Tusc. I, 35, 85. Verr. I, 51. in. Hor. Od. II, 16, 11. alibi, et *lacunar* (lacunarum simile quid) apud eosdem Tusc. V, 21, 62. et Od. II, 18, 2. itemque ap. Vitruv. VII, 7. Cf. etiam Markland. ad Stat. Silv. IV, 2, 31., qui utramque vocem eiusdem originis esse censet, ut a *lacu* — *lacunar* et inde *lacunarium*, *lacuarium*, *laquearium* formatum sit. — De synaeresi *aureis* vid. supra ad v. 698. — 727. *funalia*, funiculi cera illiti. Vid. Hor. Od. III, 26, 6. Sil. VI, 667. Cic. de Sen. 13, 44. *Cereus funalis* ap. Val. Max. III, 6, 4. legitur. — *vincunt.* Cf. Stat. Theb. I, 520. *Ast alii tenebras et opacam vincere noctem Aggressi tendunt auratis vincula lychnis.* — 728—730. Cf. Statius Theb. I, 539 sqq., Virgilium imitatus. *Hic*, i. e. tum, de tempore, ut apud Graecos ἔνθα pro τότε. Cf. Geo. IV, 264. Aen. II, 122. 199. 386. 533. 699. 735. 743. III, 369. 453. IV, 648. et permulti alii loci, quos collegit Wagn. Qu. Virg. XXIII, 2, b. Aliorum, etiam pedestrium, scriptorum locos afferunt Burm. ad Val. Fl. I, 535. Heind. ad Hor. Sat. I, 9, 7. et Hand. Tursell. III. p. 79. — 729. *pateram*, qua semper libabatur. Cf. Aen. III, 354. XII, 174. etc. — *omnes a Belo*, sc. orti, originem ducentes, i. e. reges Tyriorum, qui genus suum a Belo ducebant. Vid. supra ad v. 160. et Geo. II, 243. — „*soliti*, sc. mero implere, h. e. qua usi fuerant. A Belo autem Tyriorum regum stirpem ducere solebant Graeci. Vid. Apollodor. II, 1. Serv. supra ad v. 642. et Salmasii Exerc. Plin. p. 402. Ex nostro Silius I, 87 sqq.“ *H.* — *facta silentia* post strepitum (v. 725.) quia nunc fit libatio. Cf. Val. Fl. II, 347 sq. *sacris dum vincitur extis Prima fames, circum patera it Bacchus, et omnis Aula silet.* — 731—735. Preces inter libandum ad Iovem ξένιον, hospitalem, factae. — *Iuppiter — hospitibus nam* etc. Vid. supra ad v. 65. et 444. — „*hospitibus te dare iura*, praeesse, sub tutela eos habere; non aliter usus loquendi fert, quatenus *dare iura* simpliciter est imperare. Dicerem esse: *qui hospitibus illatas iniurias ulcisceris;* sed, an *dare iura* pro ius reddere, ulcisci, dicatur, dubito.“ *H.* Et recte quidem; valet potius: constituisse iura hospitum. De Praesente autem vid. adnott. ad Ecl. VIII, 45. — „Expressa illa Homerica Odyss. VII, 179 sqq. Adde Odyss. XIII, 50 sqq. et plures alios locos.“ *H.* — 732. Quum nocte res agatur, argutantur nonnulli in vocabulo *diem.* Sed verissime docet Wund., loqui Didonem nostro more, et intelligendum esse diem, cui noctis illa pars, qua coenatum, adnumeraretur; coll. Caes. B. G. IV, 29. *Eadem nocte accidit, ut esset luna plena, quae dies maritimos aestus maximos in oceano efficere consuerit.* Vid. etiam

Esse velis, nostrosque huius meminisse minores.
Adsit laetitiae Bacchus dator, et bona Iuno.
Et vos, o, coetum, Tyrii, celebrate faventes.
Dixit, et in mensam laticum libavit honorem,
Primaque, libato, summo tenus adtigit ore;
Tum Bitiae dedit increpitans. Ille impiger hausit

Donat. ad Ter. Adr. I, 2, 25. Interpp. ad Ovid. Fast. V, 442. et Frontin. I, 5, 19. et Burm. ad h. l. — 733. *esse velis*. *Velle* verbum sollemne esse de diis adnotat Thiel., comparans formulam illam *cum diis volentibus* (Cat. R. R. c. 141. et Cic. Off. I, 12, 6.) et Livii plures locos (I, 16, 3. VII, 26, 4. XXIV, 21, 10.) XXXIX, 16, 11.), ubi *volens* et *propitius* coniunctum de diis usurpatur. — *huius* cum vi repetitum pro *eius*, quod languidius esset. Vid. ad v. 742. — *minores*, nepotes, posteros. Cf. supra ad v. 532. adnott. — 734. *Adsit*. *Adesse* verbum proprium de diis, qui invocantur, ut praesentes vel auxilium ferant, vel festum aliquod concelebrent. Cf. Geo. I, 18. Aen. III, 116. IV, 578. VIII, 78. X, 255. 461. Tibull. I, 1, 37. 5, 21. 7, 49. Ovid. Met. III, 613. Catull. LXII, 5. multique alii loci. Cf. Gronov. ad Sen. Hippol. 974. Drak. ad Silii XVII, 80. Ruhnk. ad Ovid. Her. IV, 15. — *Bacchus laetitiae dator*. Heyn. confert *Δῶρα Διωνύσου πολυγηθέος* ap. Hesiod. Op. et D. 614. De Baccho, qui cur invocetur, ex verbis additis *laetitiae dator* (cf. supra v. 636.) facile intelligitur, Carthagine culto vid. infra ad IV, 58. — *bona Iuno*, propitia, *χρηστή*, *ἀγαθή*. Cf. adnott. ad Ecl. V, 61.; quo loco collato Wagn. recte iubet coniungi *bona adsit*. — *coetum*, convivium; et *celebrare* pro interesse. Cf. Cic. Att. I, 19, 9. *conventus celebrare*. id. Verr. I, 26, 66. *convivium celebrare sermone et laetitia* cett. — 736—740. *Laticum*, laticis, *honorem*, h. e. vinum in deorum honorem libatione effusum. *Latices* absolute de vino etiam apud Val. Flacc. I, 666. *Hac* (patera) *pelago libat latices*. Cf. infra IV, 207. *In mensam libare* redit Aen. VIII, 279. Vid. etiam Macrob. Sat. III, 2. et 11. Imitatur h. l. Sil. VII, 748. *In mensam - - sacrum libavit honorem* et XI, 303. *Bacchi de more liquorem Irrorat mensis*. — *Mensam* autem *secundam* intelligendam esse, docet v. 723. cum Geo. II, 101. collatus. — „*libato*, h. e. postquam libatum erat, vel libato laticum honore, alteri tradit vel tradi iubet poculum, unde primo loco gustaverat regina, ut et ille libatione facta biberet; quod is laetus lubensque facit.“ *H.* Wakef. (et Iahn. in priore edit.) ex uno Cod. Hamb. edidit *libatum*, Both. autem recepit Heinsii coniecturam, minus etiam ferendam, *libatos*. Dido enim non poterat attingere *libatum vinum*, quod non erat in poculo, sed in mensam effluxerat. Nemo autem unquam *libatum vinum* dixit pro vino, unde libatum est. Quod autem attinet ad usum Participii absoluti, vid. Cic. Off. II, 12 42. de Finn. II, 27, 83. Caes. B. G. VII, 52. Liv. XXXIV, 31. Iustin. II, 5. aliosque locos et cf. Perizon. ad Sanct. Min. III, 9. Ruddim. II. p. 297. Ramsh. §. 171. III, 3. Beneckium ad Iustin. XXXII, 1, 9. et quos Kritz. laudat ad Sall. Cat. 41, 5. — *summo tenus adtigit ore*, primis labiis degustavit, ut decet feminam, imprimis ex antiquorum sentiendi ratione. Peerlkamp., cui hoc nimis tenue e orationi prosae aptius videtur, quique praeterea haeret in otioso illo *Primaque*, hanc profert coniecturam non minus audacem quam languidam et ieiunam: *Vinaque vix labio summa tenus attigit ora, Cum Bitiae* etc. — 738. „*Προὔπινεν* illa et *dedit*, propinavit, iterum repletum praeberi iussit, *increpitans*, simpl. adhortans, invitans, ut et ipse biberet; nil amplius. Obiurgandi hic nec locus, nec dignus vel reginae vel epici poëtae persona talis sarcasmus; ut nec illud ex poëtae mente fit, quod Didus verecundiam in bibendo, Bitiae aviditatem praedicant. Aliena haec a loco et consilio poëtae omnia. Recedit a more nostro res etiam in eo, quod

Spumantem pateram, et pleno se proluit auro;
Post alii proceres. Cithara crinitus Iopas
Personat aurata, docuit quem maximus Atlas.
Hic canit errantem lunam solisque labores;

---

non Aeneae hospiti a regina praebetur poculum; nam in honorem eius adventus diis libatur.“ *H.* Cf. III, 454. — *Bitias* (ut paullo post *Iopas*) Punicum nomen, quod etiam infra IX, 672. 703. et XI, 396. positum. Vid. Drakenb. ad Sil. II. 409. et 733. — 739. „*pleno auro se proluit*, poculum vini plenum hausit, quod tantum labris attigerat Dido; *proluere se*, gulam, dictum puta, ut *vino perfundi*, *madere*, *tingui*, de ebriis; quae omnia notiora sunt. *Multa prolutus vappa* etiam Hor. Serm. I, 5, 16.“ *H.* Cf. Copae v. 29. *Aestivo recubans te prolue vitro*, Hor. Sat. II, 4, 27. *praecordia mulso prolueris melius*, et Pers. Prol. 1. *fonte labra prolui caballino.* De *auro* autem pro poculo aureo vid. Stat. Theb. IV, 187. *vacuantque profundo Aurum immane mero* et Burm. ad Val. Fl. I, 148. coll. adnott. nostra ad v. 593. huius libri. — 740. „Ad Homeri imitationem, imprimis Od. VIII, 62 sq. Heroicis temporibus semper ἀοιδὸς conviviis, quae fere cum re divina erant coniuncta, aderat. Cf. Quinctil. I, 10, 10. — *crinitus:* propius is citharoedorum habitus, comam alere; fortasse Apollinis exemplo. [In Ennii certe Fragm. ad Cic. Acad. pr. I, 28, 89. *crinitus Apollo* commemoratur.] Traduxisse tamen ex suis temporibus ad vetera videtur Virgilius.“ *H.* — *personat*, canit cithara, magna voce usus, ut per magnum spatium audiatur, alia significatione, quam qua legitur hoc voc. Aen. VI, 171. 418. Cic. Phil. II, 41. et alibi, (ubi Accus. Obiecti additur). Cf. Cic. pr. Coel. 20. *non loquuntur solum*, *verum etiam personant* et Tac. Ann. XVI, 4. *plebs personabat certis modis plausuque composito.* Sic poëtis etiam simplex verbum *sonare.* Vid. adnott. ad Ecl. V, 64. et Burm. ad Val. Fl. V, 691. idemque ad Phaedr. III, 16. — *docuit quem m. A.* Sic plures Codd., in quibus Medic. et Rom., quos cum Iahnio secuti sumus, suadente etiam Wakef. Silv. crit. IV. p. 36. Vulgo *docuit quae m. A.* Sed nova, quae incipit versu sequ., sententia de argumentis carminum mira ratione adiuncta videri debet, si iam antea argumenti vel uno verbo mentio facta est. Quod autem Wagn., vulgatam retinens, opponit, illa verba *Iopas cithara personat* flagitare Accusativum Obiecti *ea, quae docuit*, hoc iusta causa destitutum videtur. Quidni enim poëtae *personandi* vocem absolute usurpare licuerit? quam simili certe ratione usurpatam iam supra vidimus ap. Tac. Ann. XVI, 4. et mihi quidem *personat* sine Accusativo Obiecti longe fortius commovere videtur exspectationem: (quemadmodum nos: *der Sänger greift in die Saiten*). Peerlk. cum Wagn. *quae*, Süpfl. et Gossr. nobiscum *quem* receperunt. „Quod Atlantem cantus magistrum facit, fabulam alicuius poëtae Graeci redolet, uti illud, quod Ecl. VI. Silenus physica docet. Atlanti vulgo tributa siderum notitia ac sphaera inventa. Cf. Intpp. ad Ovid. Met. IV, 631. etc. Obss. ad Apollod. p. 271. [Adde Cic. Tusc. V, 3, 8.] Idem inter primos philosophos recensetur a Diogene Laert. in prooem.; quamquam haec omnia ad solum astronomiae studium referri possunt. Quum Iopas Tyrius, nunc Poenus, citharoedus inducendus esset a poëta, acute Atlantem e vicinis Mauretaniae montibus auctorem carminum, quae cecinit, ei arcessivit.“ *H.* — *maximus Atlas.* Cf. Aen. VIII, 136. — 742—746. „Praeclare etiam hoc ad rationes antiquissimorum temporum, quibus omnis philosophia naturae qualicunque contemplatione continebatur, quod carminis argumentum ex cosmogonia et ex physicis petitum est.“ *H.* Nihilominus Rau in Sched. p. 56 sq. hunc totum locum v. 742—746. ab alia manu adiectum putat. — *Hic.* Iahn. (coll. locis Aen. V, 708. VI, 684. VII, 48. IX, 449. etc. et Bachio ad Ovid. Met. XI, 160.) Virgilium rectius *isque* scripturum fuisse, nihil tamen mutandum esse censet, quum poëtae, ubicunque sententiae ratio id patiatur, Pronomen

Unde hominum genus et pecudes; unde imber et ignes;
Arcturum pluviasque Hyadas geminosque Triones;
Quid tantum oceano properent se tinguere soles
Hiberni, vel quae tardis mora noctibus obstet.
Ingeminant plausu Tyrii, Troesque sequuntur.
Nec non et vario noctem sermone trahebat
Infelix Dido, longumque bibebat amorem,
Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa;
Nunc, quibus Aurorae venisset filius armis,

---

id evitare (vid. supra ad v. 680.), imprimis autem ubicunque aliqua Pronominis emphasis aut oppositio captari possit, Pron. *hic* uti consueverint. (Cf. Iahn. ad Ovid. Trist. I, 1, 13. et in Nov. Annal. phil. et paed. Suppl. Vol. IV. p. 635. Wagn. Qu. Virg. XVII. p. 455. alii.) Hoc igitur loco Iopas Pronomine *hic* apte distinguitur ab Atlante antea commemorato et evitatur illud, ne quis, Pron. *is* posito, hoc totum enuntiatum ad Atlantem referat. Bothius, coll. v. 321., coni. *Ac canit*, qua coniectura parum numerosa facile supersedemus. — *errantem lunam* pro *lunae errores* seu cursus. *Errare* autem et *vagari* (*vaga luna* Hor. Sat. I, 8, 21., *vagus sol* Catull. LXIV, 272. Tibull. IV, 1, 7.) verba propria de sideribus, quae quamquam certum cursum habent, tamen non sunt fixa, sed alia atque alia loca adeunt. Cf. Heindorf. et Dissen. ad Hor. et Tib. ll. ll. — *solis labores*, defectus eorumque causas. Cf. Geo. II, 478. — *ignes*, quum *imber* addatur et de rebus coelestibus in seqq. sermo sit, de fulminibus intelligendum. — 744. De *Arcturo* vid. adnott. ad Geo. I, 204., de *Hyadibus* ad Geo. I, 138. — „*gemini Triones* sunt Helice et Cynosura, Ursa maior et minor, *teriones*, h. e. boves, dictae, quia ab antiquis hominibus sub boum, iugo iunctorum, forma sidera haec comprehensa fuisse videntur. - - - Usus etiam tulit hoc, ut septem in altero horum *terionum*, Ursa maiore, stellae clarissimae (cf. Cic. N. D. II, 41.) *septentriones* appellarentur. De signis his vid. Eratost. I. 2. 8. 14. Idem versus III, 516.“ *H.* Cf. adnott. ad Geo. III, 381. — 745. 746. Canit, cur dierum spatia decrescant et rursus increscant diversis anni temporibus. Cf. Geo. II, 481. 482., ubi eosdem duo versus legimus. — *tardis* igitur non i. q. longis, sed tarde venientibus, aestivis noctibus. — 747. Pauci quidam Codd. *plausum* vel *plausus* ex vulgari dicendi ratione (cf. Geo. I, 411. *ingeminare voces.* Aen. V, 457. *ing. ictus*, ibid. 434. *ing. vulnera* etc.), eamque lectionem defendit Günther. in Animadvv. ad aliquos Aen. locos p. 8 sqq. Sed iure Heins. et cum eo Voss. p. 203. revocavit optimorum et plurimorum Codd. lectionem *plausu*, quae defenditur simillimo loco Aen. IX, 811. *ingeminant hastis*, pro: hastis ingeminant ictus, i. e. alias super alias iaculantur hastas. Cf. etiam Aen. III, 199. ibique adnott. — 748. De usu Particularum *nec non* cf. Hand. Tursell. III. p. 234. — *Noctem sermone trahebat.* Cf. Ovid. Met. XII, 159. *noctem sermone trahunt.* Sic etiam *diem trahere* ap. Petron c. 111. *Vitam trahere* (Aen. II, 92. etc.) satis notum. — 749. *Infelix Dido*, utpote nescia, quid mali sibi impendeat. Cf. supra v. 712. — *longum bibebat amorem*, imbibebat, quasi longo haustu. Dido permulta rogabat, ut noctem traheret, eoque diutius praesentia et colloquio Aeneae frueretur, et sic amorem iam captum magis magisque imbibebat. De verbo *bibendi* vid. adnott. ad Aen. IV, 359. — 750. Habemus hic pulchrum Epanalepsis exemplum, quum idem vocabulum et incipiat et finiat versum. Cf. infra XII, 29. *victus amore tuo, cognato sanguine victus*, Iani A. P. p. 419. et adnott. ad Aen. XI, 358. — *super Priamo.* Cf. adnott. ad Geo. IV, 559. et supra ad v. 29. — 751. *Aurorae filius*, Memnon. Vid. supra ad v. 489. „Memnonis *arma* nec apud Pindarum, nec apud Dictyn et Quintum quidquam habent praecipui. - - Itaque nisi poëta fabulam parum nunc

Nunc, quales Diomedis equi, nunc, quantus Achilles.
Immo age et a prima dic, hospes, origine nobis
Insidias, inquit, Danaum casusque tuorum
Erroresque tuos; nam te iam septima portat
Omnibus errantem terris et fluctibus aestas.

---

notam secutus est, nec commentitium est, quod in Servianis legitur, a Vulcano facta fuisse ei arma; ad barbaricum exercitus Memnonii apparatum, a Troiano more diversum, referendum est. Cf. Dictyn IV, 4. et 5. Quod nisi probare malis, accipienda verba sunt simpliciter, ut sit variata oratio pro vulgari: *multa rogitans — porro super Memnone et Diomede et Achille.* - - Sed ut huic rationi non satis confidam, facit primum, quod etiam supra v. 489. *nigri Memnonis arma* memorata singulare quid de armis eius indicare videntur, et quod v. 752. subiecti *Diomedis equi* similiter certa aliqua ratione sunt dicti." Haec *Heyn.* in Excurs. XXVI. ad h. l. — *Diomedis* autem *equi* (qui rursus commemorantur X, 581.) non diversi videntur ab Rhesi equis iam supra v. 472. commemoratis, quos Diomedes abduxerat, et qui propterea facile ipsius Diomedis dici poterant. Quod enim Heyn. in eodem Exc. obiicit, etiam aliis equis, Aeneae abductis superbiisse Diomeden in ludis funebribus Patrocli (Il. XXIII, 290 sq.), hoc nihil valet, quum Rhesi equi et per se longe celebriores et iam in antecedentibus commemorati sint. — 752. *quantus* et corporis viribus et animi virtutibus. — Rau in Sched. p. 57 sq. vv. 751 et 752. ab inepto Grammatico adiectos putat. — 753. „*A prima origine*, excidium Troiae a simulato inde Achivorum reditu equoque fabricato. [Vide infra II, 13 sqq.] Male alii post Servium: a raptu inde Helenae." *H.* — *dic.* Secundum Rhemn. Palaemon. Art. gramm. p. 1382. Virgilius dixit *dice;* eamque Imperativi formam, ubicunque per metrum licet (VI, 318. 343. VII, 546. nec minus *duce* Geo. IV, 358. et Aen. XI, 464.), reponi iubet Wakef. ad Lucr. II, 484. Cf. adnott. ad Geo. l. l. — 755. *septima aestas.* Vid. adnott. ad Geo. III, 190. „Annorum numerum vel ex ipso Aenea vel ex Teucro scire potuit. Cf. v. 619 sqq. Ceterum cum Aeneae narratione novus rerum ordo exsurgit, qui interquiescendi locum opportunum praebet." *H.*

P. VIRGILII MARONIS

A E N E I S.

LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM.

„Didus voluntati morem gerens Aeneas excidii Troiani seriem narrat. Ea est huiusmodi: Graeci decimo belli Troiani anno, attritis iam viribus, virtutique diffidentes, ad dolum confugiunt; nocteque ea, quae urbis incendium antecessit, fugam simulantes, circa Tenedum latitant, relicto in agro Troiano equo ligneo tantae magnitudinis, ut portis urbis recipi non posset, cuius utero lectissimum quemque procerum incluserant. Troiani partim fraude Sinonis impulsi, partim Laocoontis supplicio territi, diruta muri parte, inductum equum in arce statuunt (1—249.). Nocte intempesta Graeci, a Tenedo reversi, ab armatis, quos Sinon, reserato equi utero, emittit, caesis custodibus portarum, recepti, urbem invadunt (250—267.). Aeneas interim ab Hectore in somnis admonetur, ut sibi fuga consulat, deosque patrios incendio eripiat (268—297.). Ille tamen, honestam mortem turpi fugae praeferens, in arma ruit; atque satis feliciter primus quidem impetus succedit Troianis, donec, Coroebi consilium secuti, sumptis hostium caesorum armis, et a Graecis agniti, telis obruuntur (298—437.). Interea Priami regia oppugnatur; Priamusque ipse a Pyrrho, Achillis filio, interficitur (438—558.). Aeneas, frustra tentatis omnibus, quum iam nihil spei reliquum esset, sacra Anchisae patri committit, eoque in humeros suos sublato, assumptisque Ascanio filio et Creusa uxore, fugam arripit (559—729.). Graeci a tergo insequuntur. In eo tumultu Creusam uxorem amittit: cuius quaerendae causa per totam urbem oberranti obvia fit uxoris umbra, virumque mortis suae certiorem facit (730—794.). Tum ad socios revertitur, quo iam magnus virorum mulierumque numerus confluxerat, eius auspicium, quocunque terrarum abducere vellet, sequi paratus (795—804.)." *H.*

Conticuere omnes, intentique ora tenebant.

„Hic et tertius liber episodium de Troiae excidio Aeneaeque erroribus complectuntur; quod praeclare poëta intexuit, quippe cum Aeneae fatis imprimis coniunctum, et ad excitandam admirationem natura sua et magna rerum inter homines fama eximie aptum. Quod autem Aeneae partes narrantis tradidit, eo illud commodi assecutus est poëta, ut tota narratio maiorem habeat auctoritatem, magisque miserationem faciat, quum ab eo exponantur res, qui earum *pars magna* fuit ipse. - - - Est hic liber inter perfectissimas operis partes ipsius poëtae iudicio habitus; quippe quem cum quarto et sexto Augusto speciminis loco praelegerit. Quem autem ex antiquioribus poëtis ante oculos habuerit Virgilius in excidio Troiae exponendo, disputatum est in Excursu ad huius libri princ.; ubi suspicatus sum, eum Iliadem parvam cum Euripidis tragoediis imprimis esse secutum." *H.* — 1. *Intenti ora tenebant,* habebant vultus et oculos intentos et con-

Inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto:
Infandum, regina, iubes renovare dolorem,
Troianas ut opes et lamentabile regnum
Eruerint Danai, quaeque ipse miserrima vidi,
Et quorum pars magna fui. Quis talia fando

---

versos in Aeneam. Noli tamen *intenti ora tenebant* cum Servio dictum putare pro *intenta ora tenebant;* immo quia ipsi intenti erant in rem, etiam ora in Aeneam conversa tenebant. Similiter Aen. VIII, 530. *defixique ora tenebant.* — 2. „*ab alto toro*: *altus* tantum ornat. Et erant tricliniares lecti magnificentiae causa alti; accedebant pulvini." *H.* Cf. VIII, 541. et XI, 301. — 3. „Cf. Odyss. IX, 12 sqq. et VII, 241. 242.; sed in Virgilio omnia ornatiora. Reluctatur Aeneas, narrationemque principio deprecatur; nimium enim sibi animum iri commotum harum calamitatum recordatione; quas ne Achivos quidem, cladis auctores, sine lacrimis narraturos esse; noctem praeterea extremam (cf. Od. XI, 328 sqq.) vix longam narrationem ferre." *H.* — *dolorem infandum*, qui tantus est, ut verbis exprimi non possit (cf. Aen. I, 525. VIII, 483. 578. etc.) — *iubes renovare*, scil. narrando *ut eruerint* etc. Sic haud raro a Verbis animi affectum significantibus (maxime a verbo *mirandi*) pendent enuntiata relativa, proprie ad omissum aliquod Verbum dicendi vel sentiendi referenda. Cf. etiam de hoc loco Wyttenb. in Ecl. histor. p. 454. De omisso Accus. Obiecti apud verbum *iubendi* cum Infin. Activi constructum vid. adnott. ad Ecl. VI, 85. et de constructione *narrare, ut* cf. Ecl. VI, 31. 65. etc. Imitatus videtur h. l. Stat. Theb. V, 28. sqq. *Immania vulnera, rector, Integrare iubes* etc. Similis est etiam locus Ovid. Met. XIV, 465. *Admonitu quamquam luctus renovatur amaro.* — 4. *regnum lamentabile*, quod lamentabile exitium habuit (*beklagens,- beweinenswerth*, ut Ovid. Met. VIII, 262. *lamentabile tributum*). — 5. *eruerint*, ex fundamentis quasi everterint. Quod attinet ad mutatam constructionem *ut eruerint — quaeque vidi*, cf. Ecl. V, 47. Geo. I, 25. 51. 255. 311. 433. II, 120. 207. 285. III, 24. 180. Aen. I, 124. 742. IV, 293. V, 748. VI, 60. 709. 890. IX, 722. X, 150. 162. 759. XII, 917. et vid. Drak. ad Liv. XLI, 6, 4. Bentl. ad Hor. Od. I, 1, 7. Wunderl. ad Tibull. I, 3, 18. Goerenz. ad Cic. Legg. III, 8, 19. Gernh. ad Cic. Cat. m. 3, 7. Ochsner. ad Cic. Ecl. p. 188. Bach. ad Tibull. II, 1, 17. idemque ad Ovid. Met. III, 581. Becker. Eleg. Rom. p. 199. Kritz. ad Sall. Cat. 5, 9. multique alii. — *quorum pars magna fui*, quarum calamitatum magna pars me ipsum attigit. Cf. infra VI, 31. Ovid. A. A. I, 170. *Et pars spectati muneris ipse fuit.* id. Met. XIV, 482. *vellemque horum pars una fuissem.* id. Her. III, 46. et *fueram patriae pars ego magna meae.* Sen. Herc. fur. 732. *magna pars regni trucis Et ipse dominus.* Sen. Cons. ad Marc. 18. *Erisque et spectatrix et ipsa magna pars conantium.* id. de tranq. an. 14. *Canus Caianae caedis magna portio.* Thiel. conferri iubet Cuperi Obss. II, 6. Ceterum ex his ipsis verbis satis apparet Aeneae consilium et totius libri argumentum. Non enim vult omnem Troiae expugnationem accurate enarrare, sed tantum quae ad se pertineant commemorare, quippe qui hac tota narratione nihil aliud spectet, quam quomodo Didoni placeat eiusque misericordiam et favorem sibi conciliet. Non abs re erit commemorare, Henricum (*Class. Mus.* XXI.) inde repetere causam Virgilii contra magnum Napoleontem defendendi, qui in libro *Précis des guerres de César par Napoléon; écrit par M. Marchand à l'île St. Hélène sous la dictée de l'Empereur.* Par. 1836. Virgilium vituperat, quod illam expugnationem minus recte et accurate atque ita enarraverit, ut leges strategeticas saepe violaret. — *fando*, i. e. quum talia fatur. Hunc rariorem usum Gerundii ita pro Participio Praes. Act. positi, ut non sit Ablat. causae, sed tantum actionem aliquam in idem tempus incidentem significet, apud Livium aliquoties deprehendimus, ut VIII, 17.

Myrmidonum Dolopumve aut duri miles Ulixi
Temperet a lacrimis? Et iam nox humida coelo
Praecipitat, suadentque cadentia sidera somnos.
Sed, si tantus amor casus cognoscere nostros
Et breviter Troiae supremum audire laborem,
Quamquam animus meminisse horret luctuque refugit,

Novi deinde consules - - populando usque ad moenia atque urbem pervenerunt. id. XXI, 34. *Hannibal nec temere credendo, nec aspernando, ne repudiati aperte hostes fierent, benigne quum respondisset.* XXII, 14. *Qui modo, Saguntum oppugnari indignando, foedera et deos ciebamus.* Cf. etiam Heins. ad Ovid. Met. XV, 497. Ruddim. I. p. 307. II. p. 255. et quae infra ad v. 81. adnotavimus. Silius Virgilium imitatus II, 651 sq. *quis tristia fata piorum Imperet evolvens lacrimis.* — 7. „*Myrmidones* et *Dolopes* ad Achillem et Neoptolemum, eius filium spectant. Vid. Iliad. II, 684. [et IX, 484.]. Cf. inf. v. 29. — *miles Ulixi.* Mirum est, quod hoc de Achemenide (vide lib. III, 614.) accepisse Asinium Pollionem, memorant Servius et Pomponius. Imitatus h. l. Silius II, 650 sqq." *H.* Quibus autem populis Ulysses imperaverit, narratur ap. Hom. Il. II, 631 sqq. — *durus* aut omnino strenuus, fortis, ut Geo. II, 170. *Scipiadas duros bello*, aut potius severus, saevus (*hartherzig*), ut infra III, 273. *saevus Ulixes.* Sic Tibull. III, 4, 76. *vincuntur molli pectora dura prece.* III, 2, 3. *ferreus ille fuit: durus et ille fuit* etc. — De forma *Ulixi* vid. supra ad Aen. I, 30. *Ulixem* autem, non *Ulyssem*, si Codd. fidem sequimur, constanter dixisse videntur veteres Romani. Vid. adnott. ad Ecl. VIII, 70. — 8. De constructione verbi *temperandi* (sibi) cum Praepos. *a* cf. adnott. ad Geo. I, 360. — 8. 9. Nox descendit in oceanum et sidera cadunt, ideoque iam extremum est noctis tempus. — 9. *praecipitat*, omisso Pronomine reflexivo. Vid. supra ad I, 234. *Praecipitare* ita usurpatum legitur etiam infra IX, 669. XI, 617. Lucr. II, 248. IV, 630. VI, 292. Cic. N. D. I, 32, 89. de Or. III, 55, 209. Caes. B. C. III, 25. in. Liv. V, 18, 7. VII, 6. 9. XXV, 11, 6. alibi. Addito Pronomine Cato apud Frontonem p. 69. *Dum se intempesta nox praecipitat.* Cf. etiam Ovid. Trist. I, 3, 47. *nox praecipitata* idemque Met. IV, 91. (ubi vid. Bach.) *lux Praecipitatur aquis et aquis nox surgit ab isdem*, et Interpp. ad Tibull. III, 4, 17. — *nox humida* propter *humentes umbras* (IV, 351.) et *pruinosas tenebras* (Ovid. Met. V, 142.). Quare apud Stat. Theb. X, 148. etiam Somno *humentes alae* tribuuntur. — *cadentia sidera*, occidentia, ut saepe apud poëtas. Cf. infra IV, 81. (ubi hic versus fere totus iteratur) et 480. Hor. Epod. 10, 10. Ovid. Met. IV, 626. etc. et Burm. ad Lucan. I, 15. — *suadent somnum*, invitant ad somnum. Cf. Ecl. I, 56. ibique adnott. Ovid. Fast. II, 635. *Iamque ubi suadebit placidos nox ultima somnos*, id. Met. XIII, 418. *Iamque viam suadet Boreas* et Stat. Theb. X, 116. *primosque hortantia somnos lumina.* — 10. *amor cognoscere.* De voc. *amoris* pro *desiderio* posito vid. adnott. ad Ecl. IX, 56. et Aen. I, 171., de constructione cum Infinitivo supra ad Aen. I, 704. — *supremum laborem*, ipsum urbis excidium, interitum. *Labor* enim (a *labendi* verbo ductum voc.) interdum aerumnas significat, quibus vires atteruntur. Cf. infra IV, 78. *Iliacos audire labores.* Sic etiam VII, 481. *labores belli.* — 12. „*refugit*, ad formam Aoristi pro Praesente. Locum expressere alii, v. c. Seneca Agam. 417 sqq. [ubi verbum *refugit* cum Infinitivo *loqui* construitur, ut h. l. *animus refugit* cum Infinitivo *meminisse*]. E Ciceronis Phil. XIV. [c. 3, 9.] expressum versum volebat Muret. Var. Lect. V, 3. Saltem similia sunt: *Refugit animus, P. C., eaque formidat dicere, quae* cett." *H.* In Ciceronis tamen loco *refugit* procul dubio est Praesens, ut in illo simillimo Tusc. I, 45, 108. *ita tetra sunt quaedam, ut ea fugiat et reformi-*

Incipiam. Fracti bello fatisque repulsi
Ductores Danaum, tot iam labentibus annis,
Instar montis equum divina Palladis arte
Aedificant, sectaque intexunt abiete costas.
Votum pro reditu simulant; ea fama vagatur.

---

det oratio. In nostro autem loco et similibus Perfectum non pro Praesente, sed de re hoc ipso temporis momento iam vere praeterita usurpari, in promptu est. Sententia enim haec est: Nunc, memoria rei facta, horret animus, ut etiam antea semper eam sibi revocare evitavit; nihilominus luctu oppresso incipiam. Non autem huc trahendus est usus Perfecti ἀοριστικῶς positi de re, quae fieri solet (vid. ad Geo. I, 49.). Ceterum de variatione temporis in eodem versu cf. Interpp. ad Tibull. IV, 2, 7. et Catull. LXIV, 148. Peerlkamp. tamen, in hac diversi temporis coniunctione haerens, vitii aliquid subesse censet, et quamquam etiam hanc coniecturam profert: *luctu refugitque*, difficultatem felicioribus fortasse expediendam relinquit. — 13. *incipiam* Henrico (*Class. Mus.* XXI.) non est i. p. initium faciam, sed rem suscipiam, in manum capiam (*unternehmen*). — *fracti bello*, attriti et paene devicti ideoque i. q. infra v. 109. *longo fessi bello.* Cf. infra v. 170. XII, 1. Hor. Sat. I, 1, 5. *Miles - - multo iam fractus membra labore* etc. Similiter ex aliquot certe Codd. auctoritate apud Prop. II, 7, 19. [9, 15.] *Viderat illa fuga fractos in litore Achivos.* Cf. Huschk. ad Tibull. III, 2, 6. — „*Fatis repulsi:* quoniam fatale erat, non nisi post novem annos Troiam capi; vid. Iliad. II, 328. 9. Impedimentis interpositis ab exitu votorum *reiici* dicimur, ergo et *repelli.*" *H.* — 14. *Ductores* poëtae ob pleniorem sonum dicere amant pro ducibus. Cf. infra VI, 334. VIII, 6. 470. 513. Geo. IV, 88. etc. — *labentibus annis* non pro *lapsis* dictum, adhuc enim in eodem opere Achivis tempus terebatur. Cf. Wagn. Qu. Virg. XXIX, 1. et adnott. ad Aen. I, 305. et 492. — 15. „*Instar montis*, ad montis magnitudinem; breviter magnam imaginem rei animo obiecit, statim ab initio. Ita fabulae per se puerili dignitatem adiecit." *H.* Cf. *Instar montium eductae Pyramides*, Tac. Ann. II, 61. Omnino autem poëtae solent res celsas (adeoque homines magnos) cum montibus comparare. Cf. infra IX, 674. Ter. Phorm. I, 2, 18. Pers. III, 65. Ovid. Trist. I, 2, 19., e Graecis autem Hom. Od. IX, 191. X, 113. Callim. H. in Dian. 52. cett. Burm. ad Anthol. II, 262, 3. et Waardenburg. Opusc. p. 170. — *divina Palladis arte*: i. e. Pallas fabros in exstruendo equo consilio suo et praeceptis adiuvit, nam verus equi fabricator etiam secundum Virgilium (infra v. 264.) erat Epeus. Quare Hom. Od. VIII, 493. *τὸν Ἐπειὸς ἐποίησεν σὺν Ἀθήνῃ.* Eurip. Troad. 10. *Ἐπειὸς μηχαναῖσι Παλλάδος ἐγκύμον' ἵππον τευχέων ξυναρμόσας.* Hygin. f. 108. *Epeus monitu Minervae equum fecit.* Quid, quod Proclus e Lesche tradit, Epeum fecisse *δούρειον ἵππον κατ' Ἀθηνᾶς προαίρεσιν*? Sic etiam Argo navis, quae secundum Ovid. Trist. III, 9, 8. *quae cura pugnacis facta Minervae est*, apud Catull. Epithal. 8. Phaedr. IV, 6, 7. et Claud. B. Get. 15. ab ipsa Pallade facta esse dicitur. Peerlkamp. praeter necessitatem coni. *equum, divinam Palladis artem, Aedificant.* — „*intexunt costas abiete secta*, h. e. trabibus abiegnis, tantum ad declarationem ulteriorem vocis *aedificant* spectat. *Intexunt* simpl. est *texunt*, construunt. *Texere* autem de trabibus iunctis et in fabrica e ligno, imprimis navium, frequens est. Cf. inf. v. 112. [et XI, 326.]" *H.* *Intexere* pro texere legitur etiam Aen. X, 785. *opus* (scutum) *tribus tauris* (i. e. coriis taurinis) *intexere.* — *abiete secta.* De voc. *abiete*, tribus syllabis pronuntiando, vid. ad Aen. I, 2. — 17. „Sparserant famam, equum hunc Palladi esse positum, votis pro reditu susceptis. Servius *votum* pro Participio habet, id est vovisse pro reditu. Ibidem: *Accius in Deiphobo inscriptum dicit: Minervae donum armipotenti Danai abeuntes dicant.* Cf. Hygin. f. 108. et ibi Not. Quod hic ex

Huc delecta virûm sortiti corpora furtim
Includunt caeco lateri, penitusque cavernas
Ingentis uterumque armato milite complent.
Est in conspectu Tenedos, notissima fama
Insula, dives opum, Priami dum regna manebant,

---

voto equus dicatus dicitur, non repugnat iis, qui ad Palladem placandam exstructum dicunt: Quint. XII, 38, 379. In id etiam consentit Virgil. infra v. 162 sqq." *H.* De votis autem et sacris pro felici alicuius reditu factis cf. quos laudat Obbar. ad Hor. Ep. I, 3, 36. Vol. I. p. 221. Ceterum Peerlk., coll. infra v. 31. 44. 189., Accii verbis modo laud., Hygino f. 108. *In equo scripserunt: Danai Minervae dono dant*, et Senec. Agam. 626. *Vidimus simulata dona molis immensae*, pro *Votum* non male coni. *Donum*, quum votum demum post reditum, si voti compotes facti essent, solvendum fuerit. Ceterum cf. etiam Hor. Od. IV, 6, 13 sqq. — 18—20. „Ductores Danaum *sortiti*, sortione facta, *includunt huc caeco lateri*, h. e. in latus, sive corpus equi occultum, in quo occulti latere poterant." *H. huc — caeco lateri.* Cf. adnott. ad Ecl. I, 54. Ad constructionem cf. Geo. II, 76. *Huc germen includunt.* — *Caecum* autem *latus* i. q. obscurum, tenebricosum, in quo nemo videre potest, ut infra III, 203. *caligo caeca.* Lucr. II, 55. *caecae tenebrae.* Cic. Mil. 19, 50. *caeca nox.* Sil. XI, 456. *Chaos, caeca sine sidere moles* etc. Cf. etiam quae de cognata signif. ad Aen. I, 356. et 536. adnotavimus. — *delecta virorum corpora* poëtice pro: *viros delectos.* De circumlocutione ipsius personae per voc. *corporis* facta vid. ad Aen. I, 193. Ceterum *penitus complent* coniungendum; *complere* autem (*ausfüllen*) fortius esse, quam *implere* (*anfüllen*), Thiel. docet, simul commemorans, Virgilium cum Lucretio imprimis amare hoc vocabulum. „Fuerunt autem Ulyssis praecipuae ea in re partes. Vid. Odyss. VIII, 494. *ὃν ποτ' ἐς ἀκρόπολιν δόλον ἤγαγε δῖος Ὀδυσσεύς*, *duxit*, h. e. *fecit*, *ut duceretur in arcem.* Et sic ceteri, ut Quintus XII, 22 sqq., apud quem Calchas vates primus fraudis auctor est, modum et rationem Ulysse subiiciente; et ap. Tryphiod. 44 sqq. Helenus Troia profugus. Denique observasse non poeniteat, quam ornate poëta equum designaverit, eiusque notionem quam mirifice variaverit; ut *cavernam*, *uterum*, *latebras*, *curvam compagibus alvum*, et sic porro." *H.* — *armato milite.* Henrico (*Class. Mus.* XXI.) iidem novem duces infra v. 260 sqq. nominati intelligendi videntur, qui v. 18. *delecta virum corpora* vocantur, ut haec verba prioribus per epexegesin addantur; praeter illos enim duces alios milites equo inclusos fuisse negat, et sic Virgilium contra Napoleontem defendit (cf. adnott. ad v. 5.), qui poëtam vituperans docet, equum multis militibus armatis impletum non potuisse tam latenter muris admoveri neque tam facile et fraude non detecta in urbem introduci. Ceterum de Singulari *milite* pro militibus vid. ad Aen. I, 564. et infra v. 495. — 21—23. *Est in conspectu*, scil. Troiani litoris. Cf. multos locos eadem ratione conformatos: Geo. III, 146. Aen. I, 159. II, 713. III, 163. (IV, 481.) V, 124. VII, 563. VIII, 597. (IX, 381.) XI, 316. 522. etc. — *Tenedos* insula, olim *Leucophrys* dicta, agro Troiano praetenta, XL stadiis a continente abest. Vid. Hom. Il. I, 38, 452. et saepius, Herod. I, 151. VI, 31. Thuc. VII, 37. Strab. XIII. p. 900. Cas. Plin. V, 31, 39. Mela II, 7. alii. Etiamnum Tenedos, apud Turcas autem Bogdscha Adassi vocatur. Vid. librum meum *Handb. d. alt. Geogr.* II. p. 161 sqq. De graeca nominis terminatione cf. adnott. ad Ecl. VI, 13. — „*dives opum* [ut I, 14. cf. adnott. ad Ecl. II, 20. et Aen. V, 73.] propter incolarum divitias; nisi ad templum maxime Apollinis Sminthei respicit, quod in insula erat, Iliad. I, 38. Eodem, quod *notissimam* (*fama* poëtice ornat) vocat, pertinere puto. [Hoc altius repetitum videtur. Rectius *Wagn.*: „Multa loqui facit he-

Nunc tantum sinus et statio male fida carinis.
Huc se provecti deserto in litore condunt.
Nos abiisse rati et vento petiisse Mycenas.

---

roicae aetatis homines Virgilius, quae ipsi magis quam illis conveniunt; nempe quae ad res Troicas spectant, ea, posteriore aetate summorum poëtarum carminibus celebrata, iam omnibus erant notissima.“ Ceterum imitatur haec Senec. Troad. 224. *Nota fama Tenedos.*] Nunc tantum *sinus et statio*, h. e. ea vastities in insula facta, ut illa hoc uno nota sit, quod *naves* tempestate iactatae in litorum recessu, quem *sinum* appellat, *stationem*, etsi *parum tutam*, habent. Eodem mox spectat *desertum litus*, in quo condunt se Achivi.“ *H.* — *manebant*, stabant, florebant. Cf. infra v. 56. 455. et XI, 615. — *male fida* Serv. falso interpretatur „in perniciem nostram,“ quia ibi Graeci latuerant. Immo *male* haud raro Adiectivis additum vitiosam aliquam virtutis, quae Adiectivo exprimitur, rationem indicat, quae alterutram in partem modum excedit, ut per se et *parum* et *nimium* significare possit; plerumque tamen defectum aliquem indicans idem est quod *non satis*, *minus*, *parum*, nostrum *nicht recht*, ideoque non tam fortiter negat, quam simplex negatio *non*. Sic *male fidus* etiam apud Tac. Hist. I, 52. legitur: *male fidas provincias;* infra v. 735. (ubi vid. Gossr.) *numen male amicum*, IV, 8. (Dido) *male sana* (quod etiam apud Cic. Att. IX, 15. Hor. Ep. I, 9, 3. Ovid. Met. III, 474. alibi invenitur), Geo. I, 105. *male pinguis*, Hor. Od. I, 9. extr. *m. pertinax*, Sat. II, 5, 45. *m. validus*, Sat. I, 9, 65. *m. salsus*, Ovid. Met. VII, 741. *m. tectus*, id. Her. VII, 27. *m. gratus*, Fast. VI, 785. *m. sobrius*, Lucan. I, 87. *m. concordes*, Suet. Aug. 21. *nationes m. quietae* cett. (Cf. etiam Geo. I, 360. et 448.) Alterius significationis exempla ad Geo. I, 105. collata vide. Cf. omnino Bentl. ad Hor. Od. III, 14, 11. Heindorf. ad eiusd. Sat. I, 2, 129. Ruhnken ad Vellei. II, 47. Bach. ad Tibull. I, 4, 24. idemque ad Ovid. Met. III, 474. 730. IV, 285. alibi, Thiel. ad h. l., imprimisque Hand. Turs. III. p. 584. Epitheton autem hic non minus ad *sinum*, quam ad *stationem* pertinet, quare Comma vulgo post *sinus* positum cum Wunderl. sustulimus. — *statio* vero, i. e. locus, ubi stare possunt naves, sed minus tutae (*eine Rhede*), a portu probe distinguenda. Quare Silius XIV, 201., hunc locum imitatus: *Et iusti quondam portus, nunc litore solo Subsidium infidum fugientibus aequora nautis.* Ceterum verba *insula est sinus male fidus* significant: insula praebet sinum male fidum. Non raro enim *esse* id dicitur, quod habet tantum aliquid. Conf. Wunderl. Praef. p. VIII. Ex hac autem interpretatione loci patet etiam, vulgo male Semicolo in extremo v. 22. interpungi, quod cum Wagn. in Comma mutavimus. — 24. *Huc - - se condunt;* nam recte dicitur *se condere in locum.* Cf. Aen. XI, 187. Lucan. II, 609. *Brundusii tutas condit se Magnus in arces.* Senec. Consol. ad Marc. 22. *condere se in tenebras.* Sic etiam Plaut. Truc. III, 1, 9. *pecuniam in crumenam condere* cett. — 25. *abiisse.* Eadem forma plenior, cui Grammatici contractam *abisse* praeferre solent, legitur apud Virg. Aen. III, 606. IX, 140. (*periisse*), V, 196. (*rediisse*), V, 595. (*subiisse*); ut *petiisse* III, 603. Scilicet poëtae in eiusmodi rebus metri causa liberius versantur. — „*vento petere Mycenas* est omnino navibus advehi Mycenas. Similis compositio est apud Val. Fl. I, 391. *remo petere Colchos.* Add. Aen. IV, 381.“ *Wund.* Thiel. tamen cum Heynio *vento* explicat *vento secundo*, i. e. quum ventus secundus esset. *Mycenae* autem pro tota Graecia positum, ut saepissime apud poëtas. De omisso Accusativo Subiecti *eos*, qui ex omni connexu facile suppleri potest, praeter Thiel. ad h. l. et eos, quos laudat Kritz. ad Sall. Cat. 31, 7., cf. Garaton. ad Cic. Verr. I, 8, 22. Huschk. ad Tibull. I, 3, 27. Iahn. ad Ecl. VII, 19. Beneck. ad Iustin. XXXVIII, 1, 7. Frotscher. ad Rut. Lup. p. 112 alios. Historicos saepius quam Ciceronem, Latinos autem omnino rarius quam Graecos hunc Accu-

Ergo omnis longo solvit se Teucria luctu:
Panduntur portae, iuvat ire et Dorica castra
Desertosque videre locos litusque relictum.
Hic Dolopum manus, hic saevus tendebat Achilles;
Classibus hic locus; hic acie certare solebant.

---

sativum omittere, satis constat. Nihilominus etiam Cicero pro Deiot. 8. *Addit etiam illud*, *equites non optimos misisse* et simili ratione alibi. Virgilius hunc Accusativum Subiecti non solum omittit, si idem est Subiectum, quod inest Verbo Infinitivum regenti (ut Aen. II, 432. III, 200. 603. IV, 493. etc.), sed etiam si diversum (ut Aen. III, 184. VI, 457. VII, 290. IX, 354. etc.). — 26. „*omnis Teucria*, sc. gens, ait *Serv.;* aut *Teucria* terra, regio. Sunt utique omnes Troiani. Sic *Dardania* v. 281. pro ipsis Teucris.“ *H.* — *solvit se luctu*, liberat se a luctu. Sic apud Prop. IV, 6, 41. *aliquem metu solvere*, Hor. Epod. XVII, 45. *dementia solvere*, Liv. VII, 3, 9. *religione solvere* et multa similia; imprimis autem cf. Lucret. III, 916. *Dissolvant animi magno se angore et metu.* Inversa constructione supra I, 562. scriptum vidimus *corde metum solvere.* — 27. „*Dorica castra.* Habet hoc a posterioribus poëtis. Homerus Achaeos, Argivos vel Danaos memorat. *Dorum* nullae fuere opes, nisi postquam cum Heraclidis in Peloponnesum descenderant LXXX annis post Troiam captam. Porro observa poëticum ornatum v. 27. 28. pro: *castra deserta et relicta.* Homerus etiam hoc addit, castris ab ipsis Achivis fuisse ignem subiectum, Odyss. VIII, 501. Sequitur id Quintus Cal. XII, 337. et 30., Tryphiod. v. 138. 207 sqq. et ceteri.“ *H.* Ceterum iam Servius notat τὸ κακέμφατον in his *Dorica castra;* quare Wagn., non immemor, veteres vel maxime obscoenitatem ex eiusmodi coniunctione nascentem fugisse, coll. Cic. Orat. c. 45. et Quintil. Inst. VIII, 3, 45., hic et infra VI, 88. legi malit *Doria castra*, et formam Adi. *Dorius* (ut alibi *Achaius*, *Troius*, *Maeotius*) comprobare studet duobus locis Pindari Nem. V, 69. Heyn. Ἰσθμὸν Δωρίαν et Isthm. II, 22. Δωρίων σελίνων; quae certe iis, quae Iahn. ad Aen. I, 119. de diversa significatione Adiectivorum in *ius* et *icus* exeuntium (paullo subtilius sane) disputavit, non conveniret. Mihi non laudandus quidem Virgilius, nihil tamen mutandum videtur h. l., quum neque Propertius II, 7, 20. et IV, 6, 34. *Dorica castra* scribere dubitaverit. Similis est etiam Tibulli locus I, 4, 6. *tempora sicca canis* (ubi vid. Bach. et Huschk.) et infra Aen. III, 203. *caeca caligine*, quamquam in his locis, quum syllabae *ca ca* non Iambum efficiant, res paullo aliter se habet. Alia exempla eiusdem κακοφωνίας, quae tamen nihil obscoeni continent, ut Aen. V, 71. VII, 135. et VIII, 286. *tempora ramis*, V, 222. *currere remis*, I, 35. *aere ruebant*, VIII, 315. *duro robore*, XII, 630. *honore recedes* etc., collegerunt Obbar. in Seebodii Nova Bibl. T. V. Vol. I. p. 183. Beier. ad Cic. Off. I, 18, 61. Bach. et Huschk. ad Tibull. I, 4, 6. Bentl. ad Hor. Od. II, 20, 10. Ochsner. ad Ovid. Met. IV, 783. (T. II. p. 531. ed. Bach.) Wagn. ad Aen. V, 71. et Iahn. ad Aen. VI, 310. — 29. De partt. *hic* - - *hic* pro *hic* - - *illic* positis vid. adnott. ad Aen. I, 162. et de *Dolopibus* supra ad v. 7. Heyn. minus recte *hic* tantum repetitum et Dolopes Myrmidonibus Achillis accensos putat. — *tendebat*, tentorium habebat; militare verbum. Supple tabernacula, tentoria. Vid. infra VIII, 605. Liv. XXVII, 46, 2. XLIV, 5. extr. Caes. B. G. VI, 37. Suet. Galb. 12, 19. Curt. VII, 2. Lucan. VII, 328. Tac. Hist. I, 31, 55. etc. Imprimis cf. locus simillimus Ovid. Her. I, 35. *Illic Aeacides*, *illic tendebat Achilles.* Plenius Caes. B. C. III, 82. *praetorium tendere.* Contrarium est *detendere*, i. e. tentoria tollere. Vid. Caes. B. C. III, 85. Liv. XLI, 3, 1. — 30. „*Classibus*, h. e. navibus in terram subductis. Cf. Fabrett. ad tab. Iliac. p. 323. —

Pars stupet innuptae donum exitiale Minervae,
Et molem mirantur equi; primusque Thymoetes
Duci intra muros hortatur et arce locari,
Sive dolo, seu iam Troiae sic fata ferebant.
At Capys, et quorum melior sententia menti,
Aut pelago Danaûm insidias suspectaque dona

31—34. In verbis *stupet - - mirantur* male argutantur; poëtae iungunt talia, modo ad varietatem orationis et copiam, modo ad ornatum vel vim addendam, eadem notione aliter atque aliter exposita.“ *H.* Vid. infra v. 64. III, 675 sq. IV, 86 sqq. ibid. 404. Thiel. ad Aen. VII, 573. et Wagn. Qu. Virg. VIII, 4, d. Alia exempla congesserunt Drakenb. ad Liv. I, 3, 2. Duker. ad Flor. IV, 10, 3. Ruddim. II. p. 342. et Kritz. ad Sall. Cat. 23, 6. *Stupere* transitiva significatione usurpatum (*anstaunen*) legitur etiam Val. Fl. II, 620. *stupuitque fragorem - - Atlas.* ibid. V, 96. *omnia dum Mopsus stupet.* Petron. c. 29. *dum omnia stupeo.* Iuven. XIII, 16. Stat. Theb. IV, 448. VIII, 150. alibi. Alia exempla Accusativi Obiecti verbis intransitivis adiecti habes Ecl. II, 1. Aen. II, 542. III, 195. IV, 509. VIII, 434. XI, 132. 304. etc. — „*innuptae*, epitheton manifeste expressum ex Eurip. Troad. 538. *χάριν ἄζυγος κώλου* (h. e. *ἀγάμου, παρθένου*); h. l. tantum ornat; ad rem nihil facit.“ *H.* Cf. Ovid. Trist. II, 293. Hor. Od. III, 3, 18. Prop. III, 20, 7. a Thielio laud., ubi Minerva *virgo* et *casta* vocatur. — *donum Minervae*, prius cum Heyn., Wagn. et Thielio interpretatus sum: quod oblatum, destinatum erat Minervae. coll. Phaedr. IV, 15, 5. Ovid. Met. VII, 156 sq. Prop. III, 4, 7 sq. et Claud. XXXI, 15. eandem rationem sequitur Gossr. Quum tamen hoc posterius demum comperiant Troiani (vid. infra v. 183.) et quum additum sit epitheton *exitiale*, nescio an rectius cum Wagn. in edit. min. explices: donum perniciosum a Graecis consilio Minervae (vid. v. 15.) Troianis oblatum. — „*exitiale donum* legitur etiam apud Val. Fl. V, 448. Sapientius autem Virgilius de equo consilia inire Troianos facit, antequam in arcem deductus erat, quam apud Homerum deducto iam in arcem equo, Odyss. VIII, 504 sqq., e quo loco pleraque hic expressa. — 32. Soluto stupore sequitur miratio. *Thymoeten* [quem Diod. Sic. III, 87. Laomedontis filium fuisse perhibet, et cuius, Burmanno auctore, etiam Tzetz. ad Lycophr. 224. et Gud. inscr. CCXXXVI, 11. mentionem faciunt] nominat ex auctoritate Euphorionis, quantum quidem ex Servio ad h. l. constat: fuit is inter senes Iliad. III, 146. recensitos. Apud Quintum II. pr. Penthesilea caesa suadet urbem relinquere. — 33. *arce locari*, puta in templo Minervae, tamquam manubias.“ *H.* — 34. *dolo*; quia uxore filioque per Priamum occisis iustam causam proditionis habere Thymoetes videbatur; vid. Serv. — *fata ferebant* (*brachten es so mit sich*), ut alibi *res*, *usus*, *tempus*, *occasio*, *causa*, *natura fert.* Vid. Bentl. ad Ter. Heaut. IV, 1, 54. et Ochsner. ad Ecl. Cic. p. 322. a Thielio laud. Cf. etiam infra v. 94. Sabin. Epist. III, 31. *Nec si fata ferant*, *tulerint si cetera quamvis*, Val. Fl. VIII, 174. *et tua fata ferebant*, et Burm. ad Lucan. I, 393. — 35—39. Capys et quibus melius consilium placebat, equum aut delendum, aut accuratius explorandum esse censuerunt. *Capys* autem, ab Homero non commemoratus, apud Virgilium aliquoties nominatur: Aen. I, 183. VI, 768. IX, 576. X, 145. Capuam ab eo esse conditam, etiam Liv. IV, 37, 1. et Silius II, 30. et 299. referunt. — *quorum menti*, i. e. quibus. Cf. Markland. ad Stat. Silv. IV, 6, 91., qui comparat Aen. VIII, 205. (*Caci mens*, i. e. Cacus.) Manil. II, 626. et Val. Fl. VI, 181. (*quibus mentibus* pro quibus); omninoque *mentem* haud raro „simpliciter pro *persona*“ poni docet coll. Grat. Cyneg. 96. Iuven. VI, 316. Ovid. A. A. III, 25. — 36. *Pelago* pro: in pelagum. Vid. adnott. ad Ecl. II, 30. VIII, 101. Geo. II, 306.

Praecipitare iubent subiectisque urere flammis,
Aut terebrare cavas uteri et tentare latebras.
Scinditur incertum studia in contraria vulgus.
Primus ibi ante omnis, magna comitante caterva,
Laocoon ardens summa decurrit ab arce,
Et procul: O miseri, quae tanta insania, cives?
Creditis avectos hostis? aut ulla putatis

Sic ap. Ovid. Met. IV, 91. *lux - - Praecipitatur aquis.* — *insidias*, i. e. equum, quo parantur insidiae. — 37. *iubent.* Charis. Inst. IV. p. 241. P. Nonius s. v. *suspicere* et Schol. Crucq. Hor. Od. I, 16. *iubet.* „Sed qui accuratius Grammaticos istos inspexerit, videritque versum 35. (qui pluralem numerum flagitat) ab iis non adiici, iam non cogitabit de mutanda ex illorum auctoritate scriptura.“ Haec verissime *Wagn.* Qu. Virg. VIII, 5. Consentiunt etiam cum Codd. Prisc. XVII, 1, 11. et 23, 172. p. 1040. et 1150. Putsch. et Macrob. Sat. V, 5. — *subiectisque.* Quum duae proferantur sententiae, equum aut abolendum, aut explorandum esse, et prior sententia in duas partes sit divisa (equum vel in mare praecipitandum, vel flammis comburendum esse), Heyn. invitis omnibus libris invexit lectionem *subiectisve.* Sed satis constat, simplicem Copulam haud raro habere vim disiunctivam Particulae *vel* (vid. adnott. ad Geo. I, 442.); quare omnium Codd. lectionem cum Wunderl., Iahnio et Wagn. restituimus. Cf. locum simillimum Tibull. I, 9, 49. *Illa velim rapida Vulcanus carmina flamma Torreat et liquida deleat amnis aqua.* — 38. *tentare*, explorare equi cavitatem, adiuncta tamen periculosi conatus notione, quod iam ad Ecl. IV, 32. docuimus, ubi praeter h. l. addi possunt Aen. III, 146. Ovid. Met. V, 123. et Mitscherl. ad Hor. Od. I, 28, 5., a Thielio hic laud. — 39. *vulgus incertum*, anceps, dubium, quid faciat (ita ut hoc epitheton neutiquam ad solum ornatum additum sit, quod Heyn. censet), *scinditur*, se dividit, solvit (cf. Tac. Hist. I, 13. *Hi discordes in duas factiones scinduntur*, et Quinct. prooem. Inst. §. 13. *scidit deinde se studium*), *in contraria studia*, in diversas opiniones, sententias, consilia. *Studium* enim secundum Donat. ad Ter. Hec. II, 1. est *voluntas hominis intentior et impensior;* quare etiam a Cic. pr. Marcell. 10. in. et alibi *consilia et studia* coniunguntur. Imitatus est h. l. Statius Theb. V, 147. *Nec varius fremor, aut studia in contraria rapti Dissensus, ut plebe solet.* — 40. „De *Laocoonte* vid. infra v. 201 sqq. — *primus ante omnes*, quia sequitur *magna comitante caterva*, quam turbam ille decursantem *ardens* ira antevertebat.“ *H.* Non mirum autem, quod magna hominum turba sacerdotem iam seniorem summo ardore summaque festinatione ab arce decurrentem comitatur. Ceterum *primus ante omnes* quo celeritas, qua Laocoon ira stimulatus accurrit, fortius exprimitur, legitur etiam infra V, 540., ut V, 833. *princeps ante omnes* et Senec. Herc. Oet. 1271. *primo et ante omnes mihi fletum abstulisti.* (Cf. etiam adnott. ad Geo. II, 475.) Noli igitur cum Burm. verba sic construere: primus Laocoon, ardens ante omnes, decurrit. Wagn. Qu. Virg. XXVIII, 3, h. hunc locum cum v. 147. huius libri, III, 437. IV, 342. V, 497. 540. 746. X, 428. XII, 461. aliisque refert inter eos, ubi *primus* de exemplo dicatur, quod quis praeeat, ac proinde de eo, qui prae ceteris aliquid faciat vel patiatur. — 41. *ardens*, scil. ira, ut ap. Hor. Sat I, 4, 48. *At pater ardens Saevit* et alibi. — *ab arce*, Περγάμῳ, unde prospectus erat versus litus. — 42. *Et procul.* Verba dicendi in concitatiore potissimum oratione saepe omitti, res est notissima. Cf. Zumpt. §. 772. Ramsh. §. 205, 3, b. et infra ad III, 85. adnott. Ceterum hoc *procul* aptissime hominis ardorem exprimit. Non exspectat, dum ad cives suos perveniat, sed iam ex longinquo, remotus adhuc, iis acclamat. — 43. *Creditis avectos hostes?* i. e. ne credite. Cf. infra v. 596. IV, 565. 592.

Dona carere dolis Danaûm? sic notus Ulixes?
Aut hoc inclusi ligno occultantur Achivi,
Aut haec in nostros fabricata est machina muros,
Inspectura domos venturaque desuper urbi,
Aut aliquis latet error. Equo ne credite, Teucri.
Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentis.
Sic fatus validis ingentem viribus hastam
In latus inque feri curvam compagibus alvum
Contorsit. Stetit illa tremens, uteroque recusso

XI, 389. XII, 39., quos locos congessit Wagn. Qu. Virg. XXXI, 5. Eadem ratione explicandum sequens *ulla;* nam *aut ulla putatis* i. q. nulla putetis. — 44. *sic notus Ulixes*, in bonam partem? Nonne potius astutia eius et malitia satis nota? Cf. Lucan. V, 567. *Sic est tibi cognita, Magne, nostra fides?* Ovid. ex P. III, 7, 32. *An fortuna mihi sic mea nota fuit?* et Interpp. ad Sil, II, 110. a Peerlk. laud. — 47. „Ut, qui inclusi sunt, ex machina ea, tamquam ex turri, speculari urbem et desuper ex altiore loco desilire in muros possint. Adumbratum hoc ex poliorcetica posteriorum temporum, qua turris rotis subiectis muro admoveri solebat, ut demisso in murum ponte escensus oppugnatorum fieret in urbem.“ *H.* Cf. etiam Veget. IV, 19., qui Maronem de equo Troiano loqui ut de machina oppugnatoria scribit. Vid. Schirach. p. 386. — *desuper ventura*. Cf. I, 164. 419. IV, 120. VI, 677. etc. — 48. *aliquis*, i. e. alius quis, ut etiam Aen. IX, 186.; de quo dicendi genere praeter eos, quos iam Beneck. ad Cic. Cat. I, 6, 15. et Kühner. ad Cic. Tusc. III, 18, 43. laudarunt, vid. Ernesti ad Tac. Ann. I, 4. Heusing. ad Ovid. Her. XII, 80. Ruhnk. ad Vellei. I, 17, 7. Wolf. et Orell. ad Tusc. III, 14, 29. alii. — *error*, fraus, dolus, quemadmodum apud Liv. XXII, 1, 3. *errore sese ab insidiis munierat.* Neque inepte contuleris Aen. VI, 27., ubi Labyrinthus *inextricabilis error* vocatur. — 49. Habeo Danaos suspectos, etiam quum ultro dona offerunt. Versus nobilissimus. — *Quidquid id est.* Thiel. praeter alios locos minus huc pertinentes confert Tibull. II, 3, 33. *At tu, quisquis is es* etc. — *et dona ferentes.* De Part. *et* pro *adeo*, *vel* posita, quem eius usum male negavit Wolf. ad Tac. Ann. I, 4., praeter Broukhus. ad Prop. II, 19, 32. cf. Goerenz. ad Cic. Legg. II, 25, 63. et Acad. II, 18, 58. Brem. ad Nep. Thras. I, 5. Matth. ad Cic. pr. Deiot. 10, 29. et Hand. Tursell. II. p. 520 sq. — 50. *validis viribus*, magna vi, nil amplius. — 51. Verba *in latus inque curvam alvum* Heyn. et Wagn. in unum coniungunt, et Wagn., coll. Qu. Virg. XXXIII, 5. explicat per: in curvum latus. Thiel. autem rectius, nisi fallor, haec seiunctim spectata sic interpretatur: tanta vi hastam in latus infixit, ut illa in ipsam alvum penetraret; qua de causa etiam Praepositionem iteratam censet ex praecepto illo a Zumpt. §. 745. Ramsh. §. 162, 2. Beier. ad Cic. Off. I, 14, 42. Kritz. ad Sall. Cat. 49, 1. aliis prolato. Vid. etiam quae ad v. 358. huius libri adnotavimus. Infra v. 231. pro latere *tergum* ponitur. — *alvus curva compagibus* est ex compage lignorum curva facta. — *ferum* pro equo etiam infra V, 818. legitur. Cf. Interpp. ad Phaedr. I, 12, 9., ad Ovid. Her. IX, 114. et ad Auson. Epist. XXIV, 17, Apud Ovid. tamen Met. VI, 77. (ubi vid. Bach.) pro vulg. *medioque ex vulnere saxi Exsiluisse ferum* nunc rectius editur *fretum.* Fastor. autem I, 550. etiam de bobus dicitur: *traxerat aversos feros.* Ceterum et *fera* (bestia) et *ferum* (animal) et *ferus* dicitur. — 52. *utero recusso*, i. e. repercusso, i. e. sonum reddente. *Recutiendi* vocabulum admodum raro in veterum scriptis invenitur, Virgilius autem verbis cum Praepos. *re* compositis libenter et cum

Insonuere cavae gemitumque dedere cavernae.
Et, si fata deûm, si mens non laeva fuisset,
Impulerat ferro Argolicas foedare latebras,
Troiaque nunc stares, Priamique arx alta maneres.

---

amore quodam utitur, et hic quidem quum cumulata litera canina, tum numeris dactylicis trementem equum eo vividius pingere voluisse videtur. Quibus locis praeterea *recussus* legitur (Val. Fl. V, 167. Appulei. Met. IV. p. 87. et V. p. 114. Bip. Sidon. Apoll. II, 427.), ibi prima signif. valet quatiendo retro pulsus vel depulsus. — 53. *cavernae* pro caverna, h. e. equo cavo. Wagnero *cavae cavernae* vix ferendum videtur, nisi iunxeris *cavae insonuere*, i. e. cavum quid sonuere; ut infra V, 866. *Tum rauca assiduo longe sale saxa sonabant*, Geo. IV, 370. *Saxosusque sonans Hypanis*, Aen. VII, 141. *Hic pater omnipotens ter coelo clarus ab alto Intonuit.* Sed primum huic explicationi (quam etiam Gossrau sequitur, melius tamen sensum sic exprimens: „ita, ut cavas eas esse, i. e. equi uterum cavum esse facile posses cognoscere") locus Lucani III, 418. ad nostri exemplum formatus *Saepe cavas motu terrae mugire cavernae* videtur adversari, quem vix puto auctorem ipsum per *cavum quid mugire* interpretaturum fuisse; deinde etiam loco nostro ita intellecto addita verba *gemitumque dedere* abundare dixerim. Quare mihi *cavae cavernae* eodem archaismo poëtico dictum videtur, quo apud Lucretium I, 826. *sonitus sonans*, ibid. III, 826. (ubi vid. adnot. mea) *anxius angor*, apud Plautum Mil. IV, 1, 13. *pulchra pulchritudo* et similia. — *gemitus* pro sonitu resultante. Sic IX, 709. *Dat tellus gemitum.* Cf. etiam III, 555. — 54 sq. *Et, si m. n. l. fuisset, Impulerat*, at non *fuit*, ideoque non potuit impellere; contra *si - - fuisset Impulisset* significaret: si fuisset, ut esse poterat, fieri poterat, ut impelleret. Itaque *impulerat* gravius indicat mentis perversitatem eius, qui equum non percussit, quam *impulisset.* Cf. de hoc discrimine Drakenb. ad Liv. XLI, 24, 4. Ruhnk. ad Vell. Pat. II, 52. Goerenz. ad Cic. Legg. I, 21. p. 87. idemque ad Cic. Finn. III, 10. p. 356. Wagn. ad Eleg. ad Messal. p. 44. Boetticher. in Lex. Tacit. v. *indicat.* p. 255. Kritz. ad Sall. Iug. 85, 48. Stallbaum. ad Ruddim. II. p. 378 sq. Gernhard. Opuscc. p. 231 sqq. Iahn. ad Ovid. Trist. II, 97. alii, et quae supra ad Geo. II, 54. et Aen. I, 374. adnotavimus. Ceterum de constructione *impulerat - - foedare* vid. supra ad Aen. I, 10. — *si fata deum fuissent*, h. e. si fatale fuisset, ut insidiae detegerentur. Cf. etiam infra v. 433. et III, 717. Heyn. coniungit: *si fata deum non fuissent* (scil. ut insidiae laterent), vel *si fata deum non laeva fuissent;* quod minus placet. (*Αἶσα γὰρ ἦν* etc. Od. VIII, 511.) — *si mens* (nostra) *non laeva* (non stulta) *fuisset.* Heynius memorat, verba etiam sic coniungi posse: *si mens laeva* (i. e. stultitia Troianorum) *non fuisset*, quae tamen ratio alteri videtur postponenda. Ceterum vid. Ecl. I, 16. ibique adnott. — 55. „*Argolicas latebras*, equum, quo latebant Argivi. — *foedare*, pro lacerare, ut aliis in locis de vulnere, aut mutilato corpore, ut *αἰσχύνειν*, *λωβᾶσθαι*, et simpl. vulnerare, inf. III, 241. VII, 575., unde et cum ea voce iungitur II, 286.; h. l. diffringere et dissolvere machinae compagem [quo etiam externa eius species foedatur]. Ad verbum omnia expressa apud Petron. c. 89. v. 20 sq." *H.* Cf. de eiusmodi Virgilii verss. ab aliis poëtis assumptis et repetitis Weichert. de verss. iniur. suspp. p. 65 sqq. De *foedandi* verbo pro vulnerandi et lacerandi posito, quod quovis vulnere corpus quodvis foedatur, cf. III, 241. IV, 673. VII, 575. Ovid. Met. III, 522. XIV, 190. Tibull. IV, 1, 57. Drakenb. ad Liv. VIII, 10, 6. Walch. ad Tac. Agr. c. 36. p. 366. et Boetticheri Lex. Tacit. p. 204. — 56. Wagn. recepit antiquam Medicei et Mentel. I. lectionem *staret - - - maneres*, quam etiam Lips. obl. prius videtur exhibuisse; quum sic non

Ecce, manus iuvenem interea post terga revinctum
Pastores magno ad regem clamore trahebant
Dardanidae, qui se ignotum venientibus ultro,
Hoc ipsum ut strueret Troiamque aperiret Achivis,
Obtulerat, fidens animi atque in utrumque paratus,
Seu versare dolos, seu certae occumbere morti.

---

modo homoeoteleuton, huic loco minime conveniens, evitetur, sed etiam animi affectus melius exprimatur; nihil enim in urbe Troia vel augustius vel Aeneae carius fuisse, quam domum Priami. Comparat etiam Vir doct. locum consimilem VII, 684. *quos dives Anagnia pascit*, *Quos, Amasene pater;* ubi idem a Nominativo ad Vocativum transitus antiquam lectionem, sed in paucis admodum libris, obliteraverit. Quae quamquam satis probabilia videntur, tamen contra omnium fere Codd. auctoritatem Wagnerum sequi non ausus sum, praesertim quum etiam duplex *que* dubitationem nobis movere debeat. Etiam ceteri editores Wagnero recentiores, praeter Gossravium, omnes vulgatam retinuerunt lectionem. — *maneres.* Cf. supra v. 22. et Ovid. Met. VIII, 114. (patria) *superata iacet. Sed finge manere.* — 57. „Sinonis fraudes etiam Quintus [XII, 261 sqq.], Tryphiodorus [v. 211 sqq.], Dictys, Dares, Tzetzes Posthom. 680 sq. memorant. Datum ei genus maternum commune cum Ulysse, nam filius Aesimi fuit, nepos Autolyci, cuius filia Anticlia, quae Ulyssem edidit: Schol. Lycophr. 344. et Serv. ad h. l. Videntur in eum poëtae, qui Homericas fabulas ornarunt, transtulisse, quae de Ulysse narrantur Odyss. IV, 244 sqq., praeivisse autem omnibus Lesches. Perperam enim ex Pisandro duxisse narrationem de Sinone Virgilium tradit Macrob. V, 2. Utique Iliadis parvae particulam constituebat Sinon apud Aristot. Poët. 23. ὡς ὁ Λέσχης φησίν addit Tzetz. ad Lycophr. 344. - - Fuit Sinon etiam fabulae Sophocleae argumentum Hesychio laudatae. Ex hac aut alia tragoedia profecisse videtur Virgilius in Sinonis oratione, quae Graecarum tragoediarum eloquentiam et acumen redolet." Haec fere *H.* in Exc. IV. ad h. l. Etiam apud Romanos hanc Sinonis fabulam in vulgus notam fuisse, apparet ex Plauti Bacch. IV, 7, 13. — *manus - - revinctum.* Vid. ad Ecl. I, 55. — 58. *trahebant* Heyn. interpretatur: cum festinatione adducebant, ut VI, 753. *Conventus trahit in medios.* Rectius autem Thiel. (coll. locis Claud. in Eutrop. II, 102. Lucan. VIII, 415. Ovid. Met. XI, 91. Hor. Epist. II, 1, 191. Iuven. X, 87. 99. aliis, itemque Ruhnk. ad Ter. Heaut. IV, 2, 11. et Kritz. ad Sall. Cat. 47, 4.) *trahere* verbum proprium esse docet de captivis, qui plerumque inviti sequantur. Cf. infra v. 123. 403., ubi pariter voluntas sequendi deest. Alibi (ut infra v. 321. 457. VI, 753. etc.) etiam ii *trahuntur*, qui ducentem non tam celeriter sequi possunt. — 59—62. *Qui se - - ultro - - obtulerat.* Cf. infra VIII, 611. — *hoc ipsum ut strueret*, sc. ut adduceretur ad regem et coram eo fabulam a se fictam proferre posset. *Struere* voc. insidiarum et doli. Cf. Liv. XXIII, 17, 10. *insidias*, Senec. Herc. Oet. 1468. *dolos*, Cic. Cluent. 64. in. *calamitatem*, Sen. Epist. 10. *pericula*, Cic. Att. V, 31. *sollicitudinem struere* etc. Vid. Burm. ad Val. Fl. III, 586. — 61. *fidens animi* pro: animo fidens, animo confidente, ut ap. Lucan. IX, 373. *fidens armorum.* Vid. ad Geo. IV, 491. et supra ad Aen. I, 178. — *in utrumque paratus.* Vid. Hand. Tursell. III. p. 310. et Ruddim. II. p. 97. — 62. „*versare dolos*, ut consilia, curas, h. e. agitare, h. l. cum adiuncta notione efficiendi, ad exitum perducendi." *H.* Redit haec locutio infra XI, 704. Cf. etiam Senec. Agam. 631. *licuit versare dolos.* Sic Val. Fl. II, 568. *dolos volutare*, idemque V, 292. similiter *dolos movere.* Ceterum perinde est, utrum Infinitivos a *paratus* pendere, an voci *utrumque* per

Undique visendi studio Troiana iuventus
Circumfusa ruit, certantque illudere capto.
Accipe nunc Danaum insidias, et crimine ab uno
Disce omnis.
Namque ut conspectu in medio turbatus, inermis
Constitit, atque oculis Phrygia agmina circumspexit:
Heu, quae nunc tellus, inquit, quae me aequora possunt

---

appositionem adiectos esse statuas. Peerlk. quum *versare dolos* significare non possit dolos ad exitum perducere, sed tantum moliri dolos, quod ab h. l. alienum sit, hanc profert coniecturam: *Seu superare dolo*, quam multis verbis comprobare studet. — *occumbere morti* ex Ennio sumpta locutio, qui Servio auctore scripsit: *ut vos vostri liberi defendant, pro nostra vita morti occumbunt fortiter.* Apud eundem Ennium Annal. XV. p. 108. Hessel. legimus *Occumbunt multi leto* (qui tamen utrum tertius an sextus Casus sit, non minus dubium est, quam apud Val. Fl. I, 633. *segni occumbere leto*); eandemque constructionem imitati sunt Ovid. Met. XV, 499. Phaedr. IV, 1, 14. alii. Vulgo *occumbere mortem* dici constat (Cic. Tusc. I, 42. extr. Liv. XXVI, 25, 14. XXXI, 18, 6. Sil. XIII, 380. etc.), vel etiam *morte* (Liv. I, 7, 7. Cf. Drakenb. ad Liv. ll. ll. Ruddim. II. p. 145. et Zumpt. §. 387.). — 63. 64. „Ornatius quam Quintus Cal. XII, 361. *ἄλλοθεν ἄλλος Μέσσον ἐκυκλώσαντο περισταδόν.*" *H.* — *circumfusa ruit* ornate pro circumfunditur. Solent enim poëtae Verba simplicia ita circumscribere, ut iis Participio positis aliud Verbum similis significationis adiungant, quo notio fortius exprimatur. Sic Aen. I, 26. *manet repostum.* II, 169. *sublapsa referri.* V, 864. *Classis advecta subibat.* VI, 310. *lapsa cadunt.* Ovid. Met. II, 453. *labens ibat rivus* etc. — *certant illudere capto*, h. e. certatim illudunt, contumeliis afficiunt. Peerlk. comparat Hegesipp. de excid. Hieros. III, 18. *alii certabant capto illudere.* — De Singul. et Plurali coniuncto, *ruit - - certant*, vid. supra ad v. 31. — 65. Satisfacit nunc Aeneas Didonis voluntati, supra I, 753. prolatae. *Accipe*, audi. Cf. infra v. 308. I, 676. II, 308. IV, 611. VI, 693. etc. Contra *dare* pro dicere. Cf. adnott. ad Ecl. I, 19. — „*Ab uno crimine disce omnes*, pro vulgari *ex* unius scelere, et h. l. quidem fraude, ex uno exemplo, cognosce, quales, quam perfidi omnes Danai sint. Ita simpliciter accipio." Ita *Heyn.* rectissime; neque opus est Peerlkampii coniectura: *Disce omnia*, quae ne aptum quidem sensum praebet. Imitatur h. l. Silius VI, 39. *Nosces Fabios certamine ab uno.* Cf. etiam Cic. in Pison. 35. *Cognoscis ex particula parva scelerum et crudelitatis tuae genus universum*, et Ter. Phorm. II, 1, 35. *unum cognoris, omnes noris.* Apud Suidam legi proverbium *ἐξ ἑνὸς τὰ πάνθ᾽ ὁρᾷ*, Peerlkamp. docet. — 67. *conspectu in medio;* medius inter Troianos, ita ut omnes eum conspicere possent. — *turbatus*, non „qui videbatur", ut Gossr. explicat, sed vere turbatus, quia homo audax quidem est, sed non tam fortis, ut morte imminente vere turbari et consternari non possit. Non omnia enim in Sinone sunt ficta; timor certe hic est verus. Infra demum v. 76. (ubi vid. adnott.) *deponit formidinem.* (Sic etiam Henry *Class. Mus.* XXI. hunc locum capit.) — 68. Egregie sententia adiuvatur exitu spondaico; ut etiam infra III, 517. *circumspicit Oriona.* Ipsi videmus quasi hominis metum, qui dubio suspensoque animo caute et anxie circumspicit et in vultu eorum, qui circumstant, animi sensa legere studet. Ceterum cf. Ovid. Met. VI, 169. *Constitit, atque oculos circumtulit alta superbos.* — 69. Quorsum confugiam, omni spe salutis praeclusa? Quinct. Inst. IX, 2. legit: *Heu, quae me tellus;* quod cum Cuningh. Peerlkamp. praefert, quum aptius sit ad misericordiam, et quum sequantur verba *aut quid iam misero* etc. —

Accipere? aut quid iam misero mihi denique restat,
Cui neque apud Danaos usquam locus, et super ipsi
Dardanidae infensi poenas cum sanguine poscunt?
Quo gemitu conversi animi, compressus et omnis
Impetus. Hortamur fari, quo sanguine cretus,
Quidve ferat; memoret, quae sit fiducia capto.
Ille haec, deposita tandem formidine, fatur:

---

70. *iam denique*, ut Aen. VI, 61. X, 890. XII, 497. *iam tandem*. Cf. Hand. Tursell. III. p. 121. Thiel. recte explicat *am Ende*, *zu guter Letzt*, coll. infra v. 295. Ter. Hec. I, 2, 48. Heaut. III, 3, 8. Hor. Sat. I, 2, 133. A. P. 267. et Donat. ad Ter. Phorm. I, 2, 71. Vid. adnott. ad Ecl. II, 7. — *restat*. Cf. infra XII, 793. et Ter. Adelph. III, 3, 3. *id misero restat mihi male* etc., a Thiel. laud. — 71. 72. „Et quem, tamquam hostem, insuper ipsi Troiani extremis afficient suppliciis.“ *H.* — *super* pro insuper etiam infra Geo. III, 263. Aen. I, 29. IV, 606. V, 482. VII, 462. XI, 685. Hor. Sat. II, 7, 78. Ovid. Met. XII, 206. Cic. Leg. II, 21, 53. alibi legitur. Cf. Burm. ad Phaedr. III, 11. et IV, 23. Heins. ad Val. Fl. VI, 88. Drak. ad Sil. IX, 275. Grysar. *Theor. d. lat. St.* p. 462. Bach. ad Ovid. l. l. alii. — 72. *poenas cum sanguine*, h. e. poenam cruentam, supplicium meum, *poscunt*. Cf. infra v. 366. *poenas dant sanguine Teucri*, i. e. vita. Eodem modo Ovid. Met. XV, 87. dixit: *dapibus cum sanguine gaudent*. Vid. adnott. ad Aen. IV, 514. Ceterum Peerlkamp. coni. *poscant*, ut sensus sit: Quid restat, quum nec mihi locus apud Danaos sit, et Troiani praeterea vitam poscant. Poterat sane ita scribere Virgilius; sed invitis omnibus Codd. nihil mutandum. — 73. *conversi animi*, mutati, misericordia capti. Cf. Silii X, 623. *His dictis sedere animi minae, et conversa repente Pectora.* — 74. *quo sanguine* (vid. ad Aen. I, 19.) *cretus*, (ab obsoleto *creo*, unde *crescere*, formatum, non per syncopen ex *creatus* factum) pro natus, ut infra III, 608. (qui locus nostro simillimus) IV, 191. VIII, 135. IX, 672. Lucr. II, 906. IV, 1224. V, 6. et 61. Ovid. Met. IV, 607. XIII, 31. Varr. L. L. VI, 2. alibi. — 75. „Interpunctione locus adiuvandus. Male distinguitur: *Quidve ferat memoret*, qua oratione nihil ieiunius post *hortamur fari*.“ *H.* — *Quid ferat*, ut nos: *was er bringe*, i. e. quid velit dicere. Cf. infra v. 161. et VIII, 119. — *quae sit fiducia capto*, qua fiducia ultro se captivum obtulerit; nam fidens animi se ultro obtulerat (cf. v. 59 sqq.). Heyn. minus recte interpretatur: „num habeat, quod ad veniam impetrandam afferre possit.“ Similis oratio inf. III, 604 sq. Peerlkamp. verba *memoret*, *quae sit fiducia capto* una cum versu sequente tamquam spuria iubet exsulare. — V. 76. abest a quinque Codd., in aliis (inter quos Med.) ab alia manu est adscriptus, quare, praesertim quum infra III, 612. in loco huic omnino persimili iterum legatur, ab Heinsio, Brunckio, aliis in suspicionem vocatur. Iahnius, Pomponium Sabinum secutus, eum ab Aproniano vel ob repetitionem, vel ob verba *fatur* et *inquit* (qua de re vid. infra) sublatum esse statuit; Wagnero tamen neutra res ita comparata videtur, ut Apronianum offendere potuerit, quare nondum omnem scrupulum sibi exemptum esse confitetur. Heyn., contra Heinsium potissimum (qui verba *deposita formidine* Sinoni, homini audaci, non convenire dixerat) disputans, versum sic defendit: „Fingit Sinon et hoc, quasi deposuerit formidinem; ut v. 67. *turbatus constitit*, h. e. qui vellet videri turbatus. Nec h. l. bene abesset versus; nec ita abrupte verba ordiri solent loquentes apud nostrum [id quod imprimis tenendum videtur].“ Nescio tamen, an Henry (*Class. Mus.* XXI.) coll. v. 67. rectius de vera formidine cogitet, quam nunc demum Sino deponat, quum post illa *Quo gemitu conversi animi* etc. (v. 73 sq.) meliorem spem concipere et de fraude feliciter perficienda certius cogitare possit. — *Fatur* autem post

Cuncta equidem tibi, rex, fuerit quodcumque, fatebor
Vera, inquit; neque me Argolica de gente negabo;
Hoc primum; nec, si miserum Fortuna Sinonem
Finxit, vanum etiam mendacemque improba finget.
Fando aliquod si forte tuas pervenit ad auris

---

hortamur fari per conclusionem aliquam iteratur pro: *fatur igitur.* Sic V, 385. *Ducere dona iube. Cuncti - - iubebant.* Cf. etiam Aen. III, 523. V, 71. VI, 901. VII, 602. similesque locos et Iahn. ad Aen. I, 552. p. 450 sq. ed. II. — 77. „Haec Sinonis oratio eximia arte est composita. A veris incipit dicere et in falsa desinet, ut bene Serv. Nota enim erant et confessa, quae de Palamede et Ulyssis odiis narrat; verum etiam Calchantis responsum, sed a Tragicis fere ad Polyxenae sacrificium in Achillis tumulo tractum. Praeterea, ut animi audientium tanto magis capiantur, etiam miserationem movet; imprimis v. 137 sqq., quos sine motu animi vix perlegas.“ *H.* Ceterum vid. supra ad v. 57. — *Cuncta vera fatebor*, narrabo vere, *fuerit quodcunque*, h. e. quidquid inde mihi acciderit. Bene Serv.: „id est, *quicunque me sequatur eventus.*“ Wagn. *quodcunque* refert ad *Cuncta*, coll. Liv. XXX, 17. *Quidquid aliud fecerit, quod cordi foret Masinissae, ea patres comprobare.* Xen. Cyr. VIII, 2, 12. *παρεῖχε πάντα, ὅτου ἔδει.* Anab. II, 5, 7. *ᾧ τινι ἐντυγχάνοιεν Ἕλληνι, ἢ δούλῳ ἢ ἐλευθέρῳ, πάντας ἔκτεινον*; sed recte Weickert. l. l. p. 9. Servianam explicationem praefert, non quod de linguae Graecae usu (id quod Matth. fecit Gramm. Gr. §. 483. b. p. 904. ed. II.) et Livii loco dubitet, sed quod Wagneri interpretationi non convenire videatur Coniunctivus modus. Immo *fuerit* cum Wund. et Thielio pro Futuro exacto accipiendum, quod etiam sine ulla relatione interdum pro simplici Futuro poni docet Wund. coll. Caes. B. G. IV, 25. *Ego certe meum officium praestitero.* Scilicet haud raro id, quod futurum est, animo ut iam factum cogitamus. Thiel. confert Liv. XXX, 30, 4. Prop. I, 19, 15. et Cic. Tusc. V, 4, 10., in quibus omnibus locis *fuerit* pro *erit* positum legitur. Vid. adnott. ad Geo. II, 51. Neque aliter h. l. intellexit Phaedr. Prol. l. III. v. 27 sqq. sic scribens: *Sed iam, quodcunque fuerit (ut dixit Sinon, Ad regem quum Dardaniae perductus foret) Librum exarabo tertium Aesopi stilo;* i. e. quodcunque mihi accidet, sive inter poëtas habear, sive excludar eorum numero. Itaque haec Virgilii verba nihil aliud sibi volunt, quam Terentiana illa Hec. IV, 4, 47. *quidquid futurum fuerit.* Consentit nobiscum Süpflius, qui etiam hoc urget, sententiam illam non simpliciter adiectam esse vocabulo *cuncta*, sed inter *cuncta - - vera* interpositam. — *inquit* adiectum, quamquam v. 76. praecessit *fatur.* Vid. adnott. ad Geo. IV, 499. — 78. *negabo*, fortius quam *nego: non is sum, qui umquam neget*, ut etiam nos confidentius loquimur: *ich werde das nicht leugnen.* Ovid. Met. XIII, 215. *nec me suasisse negabo.* — 79. *Hoc*, me esse Graecum, *primum*, sc. fatebor, ut v. 690. *Hoc tantum*, sc. precor. Recte Peerlk.: „Hoc primum a me dictum esto. Potuissem fingere, me non esse Graecum, neque mea sponte ad hoc bellum profectum. Sed fateor, Graecus sum etc.“ — *nec, si miserum* etc. Haec ex Accio in Telepho sumpta Macrobio teste Sat. VI, 1. *Nam si a me regnum Fortuna atque opes Eripere quivit, at virtutem non quiit.* — *Sinonem* cum vi quadam pro *me.* Vid. ad Aen. I, 48. — 80. *Finxit*, fecit. Cf. Hor. Od. IV, 3, 12. *nobilem fingere*, i. e. efficere, reddere. — *vanum.* Vid. ad Aen. I, 392. — *improba*, ut apud Hor. Ep. I, 1, 68. *superba fortuna*, quae illudit rebus humanis. Cf. Obbar. ad Hor. l. l. Rupert. ad Tac. Ann. III, 18, 6. idemque ad Iuven. III, 40. VI, 698. VII, 197. Quod attinet ad omnem orationis formam, Peerlkamp. praeter Macrobii locum iam allatum comparat Plaut. Trin. III, 2. 63. *Sed ut inops, infamis ne sim*, aliosque locos similes. — 81. „*Fando*, h. e. narrando, aliorum narratione; alibi fama. Formula exordii etiam apud alios

Belidae nomen Palamedis et incluta fama

---

obvia: v. c. Apollon. II, 1041., ubi Brunck. confert Ovid. Met. XV, 497. [*fando aliquem Hippolytum vestras, puto, contigit aures*, qui locus ex nostro videtur fluxisse]." *H.* Adde eiusd. IX, 8. *Nomine si qua suo tandem pervenit ad aures Deianira tuas*, ubi Burm. pro *tandem* coniecit *fando*, cui tamen iure adversari videntur Iahn. et Bach. *Fando* erunt qui passive usurpatum esse dicant (ut Geo. II, 250. *habendo*, III, 453. *tegendo* etc.), de quo passivo Gerundii usu praeter eos, quos laudat Kühner. ad Cic. Tusc. I, 23, 53., cf. Ruhnk. ad Vellei. II, 151. Passov. ad Tac. Germ. 44. Walch. Emendd. Liv. p. 181. Zumpt. ad Cic. Verr. I, 18, 54. Beneck. ad Iustin. Praef. §. 5. Weber. *Uebungssch. d. Lat. St.* Vol. I. p. 333. ed. 2. Ruddim. II. p. 255. Gruber. *Allgem. Schulzeit. Abth. II.* 1833. *Nr.* 147. *et* 148. alios. Recentissimis tamen temporibus exstiterunt, qui etiam in eiusmodi locis Gerundio activam significationem vindicarent (Hoffmann. in censura Gramm. Ramshorn. inserta Iahnii Annall. phill. et paedd. VII, 3. p. 250. Kritz. in *Allgem. Schulzeit.* 1830. Nr. 112. et ad Sall. Iug. 62, 8. Billroth. Gramm. Lat. §. 261. cum not. 1. Weissenborn. *Syntax d. lat. Spr.* §. 38. not. 4. Gernhard. de Supino et Gerund. ap. Lat. Opuscc. p. 129. Eckstein. ad Voss. de Art. gramm. V, 9. p. 782. Ellendt in Diar. liter. Halens. a. 1832. ch. 136. p. 447 sq. Wagn. in edit. min. Virg. ad Ecl. VIII, 71. alii), vel potius, id quod mihi cum Bachio ad Ovid. Met. XV, 497. verissimum videtur, Gerundium pro Substantivo verbali plane abstracto haberent, in quo, per se spectato, nec agendi nec patiendi notio insit, quod vero, quum, in verbi temporis notionem mutatum, solvi possit per impersonale nostrum *man*, pro varia ipsorum locorum natura modo per Activum modo per Passivum aptius convertatur; velut Ecl. VIII, 71. *Cantando rumpitur anguis*, *dadurch*, *dass man singt*, quod non minus recte reddideris *dadurch, dass Einer singt*, quam *dadurch*, *dass gesungen wird*, verbo *durch's Singen* cett. Quare supra v. 6. *fando* eodem iure usurpari poterat pro: quum talia fatur, *beim Sprechen*, *Erzählen*, quo hic (ap. Cic. N. D. I, 29, 82., *ne fando quidem auditum est*, ap. Ovid. Met. XV, 497. *fando vestras, puto, contigit aures* et ap. Silium X, 484. *si Porsena fando auditus tibi*) pro: *vom Hörensagen.* Cf. etiam Hand. *Lehrb. d. latein. Stils* p. 224. — 82. *aliquod nomen Palamedis* fere idem est, quod *aliquis Palamedes.* Pronomen autem *aliquis* vel clarissimorum virorum nominibus adiici solet, ubi aliqua dubitatio significatur, num iis etiam, cum quibus loquimur, vir ille satis notus sit, ut in Ovidii loco supra laud. Vid. Burm. ad Ovid. Rem. 589. et Met. X, 560. et cf. supra ad Aen. I, 181. adnotata. Germanice sic convertas: *Wenn irgend etwa der Name* etc. Wagn. in edit. min. haec adnotat: „Explicatius hoc sic dixeris: Fuit aliquis, Palamedes dictus, et audisti fortasse nomen eius." — 82. Fabula de *Palamede*, quamquam apud Homerum non invenitur, erat tamen antiquissima et a Posthomericis, qui vocantur, satis celebrata. (Cf. Pausan. X, 31. Schol. Eurip. Or. 432. Schol. Lycophr. 386. Hygin. f. 105. Serv. ad h. l.) Fuit autem Palamedes Nauplii, regis Euboeae filius, qui Ulyssem, ne in bellum Troianum proficisci deberet, mala fraude insanum se simulantem, doli convicit; unde exitiabile Ulyssis odium exortum, quod Palamedis caedem adduxit. Duplex autem de ratione, qua interfectus fuerit, narratio invenitur. Aut enim Ulyssis et Diomedis fraude sublatus dicitur, qui eum, ut thesauri effodiendi causa in foveam vel puteum descenderet inductum, lapidibus ibi obruerint (Dictys II, 15 sqq.); aut legitimo iudicio capitis damnatus esse fertur, quod in eius tentorio Priami literae cum magna pecunia, proditionis mercede, inventae sint, quas ipso Palamede nescio et insonte Ulysses ibi abscondendas curavisset, ut eum proditionis accusatum convincere posset. (Ovid. Met. XIII, 56 sqq. Hygin. f. 105.) Hanc alteram fabulam etiam Virgilius sequitur. Cf. Heynii Excurs. IV.* ad h. l. imprimisque libellus doctiss.:

Gloria, quem falsa sub proditione Pelasgi
Insontem infando indicio, quia bella vetabat,
Demisere neci, nunc cassum lumine lugent:
Illi me comitem, et consanguinitate propinquum,
Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.

Palamedes. Scr. Otto Iahn. Hamb. 1836. 8. — *Belides* vocatur, quoniam avia eius, Amymone, Danai filia, Beli neptis fuit. Patronymicum autem a *Beli* nomine formatum proprie *Belídes*, non *Belīdes* pronuntiandum; sed Priscian. II, 7, 37. p. 584. P. hanc formam diserte refert inter exempla patronymicorum, quae penultimam vocalem contra regulam producunt; eademque huius nominis productio etiam apud Ovid. Heroid. XIV, 73. Stat. Theb. VI, 291. Sil. I, 75. et III, 650. invenitur, ut *Lycurgides* ap. Ovid. in Ibin. 503. et similia. Iahn. conferri iubet Ouwens. Noctt. Hagan. III, 23. — 83. *falsa sub proditione*, h. e. sub falso crimine proditionis; nam literas eius ad Priamum datas, sed a se fictas, protulerat Ulysses. — *Pelasgi.* Vid. ad Aen. I, 624. — 84. *infando indicio*, delatione. Vid. supra ad v. 82. — *bella vetabat*, dissuadebat bellum et oppugnationem Troiae. Quam causam fingi ab homine fraudulento, quo certius Troianorum animos Palamedi ideoque et sibi conciliet, non est cur doceam. — „*demittere neci* ad similitudinem alterius formae: *demittere Orco*, *umbris*, h. e. ad loca infera, ex Homerico: ψυχὰς Ἄϊδι προΐαψεν.“ *H.* Sic *morti demittere* V, 692. X, 624. *dem. leto* Val. Fl. VII, 313., *dem. orco* infra v. 398. et IX, 527. Hor. Od. I, 28, 11., *dem. umbris* Sil. I, 439. XI, 151., *dem. Erebo* id. II, 131., *dem. ad manes* id. IV, 342. Aen. XII, 884. *dem. stygiae nocti* Ovid. Met. III, 695. Eadem ratione Aen. XII, 464. *sternere morti*, VIII, 566. *sternere leto*, X, 319. *deiicere leto* etc. — *cassum lumine* antique pro privatum vita. *Cassus* enim, de cuius origine vid. diversas Doederlini (Synonym. III. p. 102.) et Handii (Turs. II. p. 6 sq.) sententias coll. cum adnot. mea ad Lucr. III, 561., aut significat i. q. vanus, inanis (cf. Aen. XII, 780. *cassa vota*, Lucr. III, 1062. *cassa formido*), aut orbatus, privatus aliqua re. (Sic Aen. XI, 104. *aethere cassus*, et Cic. Arat. 369. *luminis cassus.*) *Lumen* ut *lux* (VI, 721.) haud raro pro vita. Inde *luminis orae* VII, 660. — V. 86. et 87. apodosin continent ad v. 81 sqq. *si forte* etc., et ante eos supplendum est verbum *scitote* (me a patre missum esse), quod in eiusmodi locis saepe omitti constat. Cf. v. c. exempla Liviana a Fabrio ad Liv. XXI, 18, 8. congesta. „Sic Achilli Phoenix, Aiaci Telamonio Teucer comes (θεράπων ἑταῖρος) datus esse legitur; et plures singulis heroibus additi memorantur.“ *H. comitem et consang. propinquum*, i. e. et quidem, et insuper, quum etiam propinquus essem. Cf. adnott. ad Geo. I, 142. et Geo. II, 428. Ceterum Sino, Aesini filius, genus ab Autolyco duxit (Hygin. f. 108.), unde propinquitas illa cum Palamede explicanda. — „Versus 87. eximiae artis. Cf. infra III, 614 sq. et copiosiorem locum Ovid. Met. III, 583—596.“ *H.* — *misit in arma*, h. e. ad bellum. Ante oculos habuit hunc locum Lucan. III, 292. *Non corniger Hammon Mittere Marmaricas cessavit in arma catervas.* Quod *pater pauper* est, Heynio ad amplificationem Homericae similem videtur pertinere; Wagn. autem, Servium secutus, qui coll. Ter. Ad. III, 3, 31. paupertatem militandi causam fuisse memorat, sua tempora hic Virgilium respicere putat. Mihi videtur ad miserationem augendam additum. — *primis ab annis* Heyn. recte interpretatur: ab initio belli. Alii (velut Gossr.) in iuventute prima, (quemadmodum VIII, 517.), cui tamen explicationi obstare videntur *dulces nati*, qui v. 138. memorantur. Peerlkamp., cui prior illa interpretatio et ipsa non satisfacit, quum omnes Graeci primo belli anno profecti sint nihilque in eo sit memoratu dignum, praeterea vero etiam Codd. fluctuent inter *ab annis*, *in annis*, *ab armis*, paullo au-

Dum stabat regno incolumis regumque vigebat
Conciliis, et nos aliquod nomenque decusque
Gessimus. Invidia postquam pellacis Ulixi —
Haud ignota loquor — superis concessit ab oris,
Afflictus vitam in tenebris luctuque trahebam,

---

dacius coni. *Pauper in arva pater primis haec misit in armis*, coll. Ovid. Met. VIII, 313. A. A. 181. et Sil. Ital. V, 580., ubi pariter *primis in armis* legatur. — 88. 89. „*Dum stabat regno incolumis*, dum erat incolumis Palamedes. Durior oratio pro: dum erat incolumi regno, h. e. potestate sive auctoritate, quam habebat; vel pro: dum regnum eius stabat, erat incolume; ut *regnum* sit auctoritas, qua quis *regnare* dicitur, h. e. potens esse, opibus valere. Sensus igitur: quamdiu ille erat incolumi inter Achivorum principes auctoritate; unde ille *vigebat*, valebat, in *regum conciliis*.“ *H.* Quae simplicissima et verissima videtur locum intelligendi ratio. *Stare* dicuntur, qui in felici statu suo manent, et statum, quo erat Palamedes, indicat Ablativus *regno*, h. e. regia auctoritate; quo quidem sensu etiam patre adhuc vivente regis filio regnum commode potest tribui. Peerlkamp. tamen, hanc vim vocabulo *regni* inesse negans, coni. *Dum stabat rerum incolumis.* Ceterum Wund. comparat Cic. Off. II, 1. *Utinam respublica stetisset, quo coeperat statu!* — *regum* (vid. adnott. ad Aen. I, 268.) *conciliis vigebat*, in regum ducumque exercitus conciliis (i. e. simpliciter: inter reges) auctoritate sua multum valebat; erat enim σοφώτατος ἀνδρῶν et multarum rerum, etiam literarum, inventor clarissimus. Codd. quidam *consiliis*, de qua lectionis varietate Heyn. sic iudicat: „Sane regum s. principum de regno deliberantium fuere *consilia*, et ita proprie deberent dici. Sed poëtae videntur id sequi, quod a vulgari ratione recedit, et ponunt *concilia*.“ Immo etiam poëtae servant discrimen illud utriusque vocabuli satis notum. *Concilium* enim (a *conciendo*) quivis est coetus convocatus, *consilium* vero (a *consulendo*) non nisi consultantium s. deliberantium conventus. Cf. de hoc discrimine Gronov. ad Liv. XLIV, 2, 5. Oudend. ad Caes. B. G. V, 48. Bremi et Daehn. ad Nep. Epam. 3, 5. Herzog. ad Caes. B. G. I, 18. Kritz. ad Sall. Cat. 42, 2. et Iug. 29, 5. Beneck. ad Iustin. IX, 5, 2. alii. Wagn. in. edit. min. edidit *consiliis*. — 89. Schirach. p. 425. *nomen decusque* per ἓν διὰ δυοῖν pro nominis decore positum censet. Rectius, nisi fallor, *nomen* ad famam, gloriam, *decus* ad auctoritatem, dignitatem, honorem retuleris; ita ut sensus sit: dum Palamedes auctoritate florebat, ego quoque propter cognationem aliquo honore et gloria gavisus sum. — *gerere* interdum i. q. habere. Vid. ad Geo. II, 122. — 90—93. „*Pellax* Ulixes exquisitius quam *fallax*, qui in fraudem pellicit. Est Homer. πολύμητις, ποικιλομήτης.“ *H.* *Pellax* nusquam praeterea legi videtur, nisi apud Auson. Epit. XII, 4. (*captus pellacis Laertiadae insidiis*) et Arnobium p. 58. (*pellax homo*) et p. 231. Harald. (*pellax Iuppiter*), qui aperte Virgilium ante oculos habuerunt. Bentleius tamen et Huschkius, quum etiam h. l. aliquot Codd. praebeant *fallacis*, Horatio quoque Od. III, 7, 20. et Tibullo III, 6, 47. pro vulg. *fallax* hanc vocem restitui posse suspicati sunt; quam sane supposito voc. *fallax* a librariis saepe expulsam esse, minime est improbabile. Cf. etiam adnott. ad Geo. IV, 443. Orell. ad Hor. l. l. suspicatur, Virgilium hoc epitheton ex antiquiore aliquo Tragico sumpsisse. — *Ulixi.* Vid. ad Aen. I, 30. — 91. *superis concessit ab oris*, e vita ad loca infera. Vid. supra v. 85. *Superae orae* eaedem, quae Geo. II, 47. *luminis orae* vocantur, ad quem l. vid. adnott., coll. cum iis, quae ibid. v. 171. adscripsimus. De *concedendi* vocabulo ad Ecl. II, 57. disseruimus. Cf. omnino Aen. X, 820. *vita per auras Concessit ad Manes*, et Tac. Ann. XIV, 51. *Burrus vita concessit.* — 92. *in tenebris*, inclusus domi, vitans hominum conventus. Cf. Sall. Iug. 14, 15. *clausi in tenebris*

Et casum insontis mecum indignabar amici.
Nec tacui demens, et me, fors si qua tulisset,
Si patrios umquam remeassem victor ad Argos,
Promisi ultorem, et verbis odia aspera movi.
Hinc mihi prima mali labes, hinc semper Ulixes
Criminibus terrere novis, hinc spargere voces
In vulgum ambiguas, et quaerere conscius arma.

---

cum moerore et luctu morte graviorem vitam exigunt. — *vitam trahere* pro misere vivere, *das Leben hinschleppen*, legitur etiam infra III, 646., Phaedr. III, 7, 12. Plin. H. N. XXVIII, 2, 3. alibi; quamquam apud Phaedr. IV, 4, 37. etiam *vitam luxu trahere* invenitur. Cf. etiam *senectam trahere* ap. Ovid. Met. VII, 2. (et supra ad I, 748. adnott.) Ceterum Petron. c. 45. hunc versum repetiit, Singulari modo in Pluralem mutato *afflicti - - trahebant.* — 93. *mecum indignabar.* Cf. Geo. I, 389. IV, 465. et multos alios locos. — 94. *Nec tacui demens et me* etc. i. e. Attamen non tacui, quin etiam me etc. De Part. *neque* pro *nec tamen* posita cf. Bremi ad Nep. Eum. 4, 2. et Ages. I, 4. Herzog. ad Caes. B. G. IV, 26. Kühner. ad Cic. Tusc. I, 2, 4. Kritz. ad Sall. Iug. 10, 6. alii. Copula autem praegressa negatione vim habet particulae *sed.* Cf. Aen. VII, 70. X, 343. II, 94. et Wagn. Qu. Virg. XXXV, 2. — *tulisset.* Coniunctivus Plusquamperfecti pro Coni. Futuri exacti, ut saepissime, quum in verbis *me promisi ultorem* (fore) lateat notio Futuri. Cf. infra v. 189. III, 652. VI, 880. IX, 41. etc. — 95. *ad Argos.* Quod Peerlkamp. affert, ut paucorum quorundam Codd. lectionem *ad agros* (quae etiam Heynio aptior videtur, quum de homine privato agatur) praeferendam esse ostendat, Sinonem, Palamedis, qui in Euboeae insula habitarit, consanguineum et comitem, Argos patriam suam appellare non potuisse, id nihil valet, quum etiam alibi Argos pro Graecia omnino ponatur. Cf. supra v. 55. 78. infra v. 119. I, 285. II, 178. 326. etc. — *remeare* autem proprie de victoribus dicitur. Vid. Cort. ad Lucan. VII, 256. et Burm. ad Val. Fl. IV, 589. — 96. *Promisi ultorem*, h. e. minatus sum ultionem. Sic etiam Iustin. V, 2. *Spartani, qui vindices se libertatis Graeciae professi sunt.* Imitatus est h. l. Claud. de laud. Stil. I, 241. *Quum se promitteret alter Exsulis ultorem.* — *verbis odia aspera movi*, odium Ulyssis concitavi. Cf. Wunderl. in Praef. p. XV., qui comparat Ovid. Am. III, 11, 43. *Facta movent odium.* — 97. *Hinc*, ex hac re. Vid. Hand. Turs. III. p. 89. et cf. adnott. ad Geo. I, 5. III, 308. et Aen. I, 21. — „*prima mali labes* elegantius quam origo vel caussa [labentis in me mali]: κακοῦ δ' ἄρα οἱ πέλεν ἀρχή, Il. XI, 604. Explicat Iustin. XVII, 1. *Haec prima mali labes, hoc initium impendentis ruinae fuit.*“ *H. Prima labes* igitur i. q. initium labis; *labes* autem interdum pro malo, calamitate, pernicie omnino dicitur; e. g. Cic. pr. Flacc. 10. extr. *Innocentiae labes et ruina.* Val. Fl. V, 237. *regnorum labes* etc. — 98. „*Criminibus terrere novis*, eleganter pro: crimina nova proferre, criminationibus exagitare. — *et quaerere conscius arma.* Varie haec exponi possunt, nec dixerim, quid verius sit. *Arma* esse possunt consilia, quae agitabat Ulysses ad depellendum imminens sibi a Sinone periculum; sic *conscius* sc. periculi imminentis. Possunt etiam *arma* (ut *machinae*, μηχαναί et τεύχεα) esse fraudes et insidiae, quas in Sinonem parabat; aut *conscius* communicato scilicet cum aliis consilio, cuius illi conscii fierent [quae etiam Wagneri est sententia.] Hoc verum videtur, quum statim Calchantem consiliorum socium assumpsisse dicatur.“ *H.* Equidem locum paullo obscuriorem sic explico: conscius sibi iniuriae Palamedi illatae quaesivit socios, quorum armis (opera) se tueretur et me, quem illius ultorem fore sciret, persequeretur. *Conscius* in malam partem dictum haud raro absolute usurpatur. Cf. Plaut. Most. III, 1, 16. *Nil est miserius,*

Nec requievit enim, donec Calchante ministro —
Sed quid ego haec autem nequidquam ingrata revolvo?
Quidve moror, si omnis uno ordine habetis Achivos,

---

quam animus hominis conscius. Sall. Cat. 14, 3. *quos conscius animus exagitabat.* Catull. LXV, 24. *huic manat tristi conscius ore pudor.* Val. Fl. III, 211. ibid. v. 584. Sen. Hippol. 495. etc. Cf. Arntzen. ad Cat. Dist. I, 17. Brem. ad Nep. Dion. 911. Cort. ad Sall. Cat. 25, 4. Iacobs. in *Allgem. Lit. Zeitg.* 1807. n. 26. Ceterum Peerlkamp. haec verba *et quaerere conscius arma* habet pro spurio versus imperfecti supplemento, quae sane facillima est ratio difficultatem aliquam expediendi. — 100. *enim* Heyn. explicat per δή, *sane.* Rectius autem Weickert. p. 9 sq. eo causalem nexum indicari statuit, quum haec sit sententia: „quaesivisse Ulixem, quibus artibus et machinationibus me everteret, ex eo intellectum est, quod non requievit, donec est etc.;" quamquam Viro doct. affirmativam huius Particulae vim omnino neganti non adsentior. Cf. adnott. ad Geo. I, 79. — *Calchante ministro*, iuvante. Cf. Sall. Iug. 33. *quibus iuvantibus quibusque ministris ea egerit.* — 101. „Reticere Sinonem summa cum arte tum, quum maximam exspectationem excitasset, facile sentis." *H.* De hac aposiopesi s. reticentia vid. ad Aen. I, 135.; de *Calchante* autem, Thestoris filio, vate celeberrimo in bello Troiano, qui Graecis, ut equum celeberrimum exstruerent suasisse, postea autem vel ipse sibi manus intulisse, vel moerore et stomacho confectus obiisse fertur, quod Mopsum in arte vaticinandi se superiorem invenisset, cf. Hom. Il. I, 69. 185. et II, 299. Hygin. f. 97. Strabo XIV. p. 643. Tzetz. ad Lycophr. 427. et 980. Cic. Div. II, 30. Ovid. Met. XII, 11. alii. — 101. *Sed quid ego hac -- revolvo?* Peerlk. comparat Liv. XXXVIII, 48. *Sed quid ego haec ita argumentor?* Ovid. Her. XV, 207. et Silium VI, 110., ubi *Sed quid ego haec?* coll. Heinsio ad Ovid. l. l. et Oudend. ad Appul. Met. II. p. 106. Cf. adnott. ad Geo. II, 434. — *Sed autem*, quod est mirantis et improbantis id, quod ipse faciat, praeter h. l. nusquam apud Virgilium invenitur; haud raro autem apud Comicos, e. g. Plaut. Rud. II, 6, 15. Truc. II, 3, 14. et Ter. Phorm. IV, 2, 11., in quibus locis omnibus *sed* ad superiora spectat, et *autem* (ut alibi in interrogatione) fere i. q. *tandem;* vid. Hand. Tursell. I. p. 575. et 583. Cf. v. c. Plaut. Asin. III, 3, 126. *quem te autem deum nominem?* Ter. Eun. V, 7, 5. *quid hoc autem 'st mali?* etc. Etiam nobis dicere licet: *Doch was erwähne ich aber - -?* Peerlkamp., qui fatetur, se nullum usquam exemplum coniunctarum Particc. *sed autem* invenisse (!), coni. *Sed quid ego haec aut cur nequidquam i. r.?* — *quid haec revolvo*, quare tam diu in his narrandis moror. De discrimine inter formulas *quid commemoro*, *quid loquor*, *quid enumero* et similes per Indicativum (de rebus, quae iam commemoratae sunt, sed ita ut facile reticeri potuerint), et inter *quid commemorem* cett. per Coniunctivum (de rebus, quae nondum sunt commemoratae, quasque ut verbo indicem sufficit) cf. imprimis Beneck. ad Cic. Cat. IV, 8, 16. — *ingrata*, quae mihi apud vos nihil gratiae referent, quae vestra non intersunt. — 102. *Quidve moror*, scil. vos narrando, quae vestra non interest scire; quamquam homo versutus hoc quam maxime Troianorum debere interesse bene novit. Cf. Tibull. IV, 1, 146. *Quaque Hebrus Tanaisque Getas rigat atque Mosynos. Quid moror? Oceanus ponto qua continet orbem* etc. Süpflius docet, in eiusmodi locis, ubi hac vel simili aliqua formula oratio subito abrumpatur, vulgo Accusativum Obiecti *vos* solere omitti; velut Cic. Verr. IV, 46, 104. *ne multis morer.* id. Rosc. Am. 7, 20. et Verr. I, 13, 34. *ne diutius teneam.* Verr. IV, 49, 109. *non obtundam diutius* (sc. aures vestras). Ceterum Wagnerum secuti distinctionem huius loci mutavimus. Vulgo enim post *moror* signum interrogandi, post *sat est* Semicolon, et post *poenas* Punctum ponitur. — *si omnis uno ordine h. A.*, si (ex unius Ulixis flagi-

Idque audire sat est? Iamdudum sumite poenas;
Hoc Ithacus velit, et magno mercentur Atridae.
Tum vero ardemus scitari et quaerere causas,
Ignari scelerum tantorum artisque Pelasgae.
Prosequitur pavitans et ficto pectore fatur:

---

tio de omnibus Achivis uno quasi ordine et loco collocatis et sub unum conspectum vocatis coniecturam facitis, si secundum illud: *unum noris, omnes noveris* Achivos iudicatis. Cf. supra v. 64. *crimine ab uno Disce omnes.* — *idque audire sat est.* Heyn., Süpfl. et Gossrau *id* explicant: esse me unum ex Achivis; sed rectius fortasse Wagn.: „si ad cognoscenda principum Achivorum ingenia satis est id, hanc unam rem, audire.“ Paullo aliter *Jahn.:* „*Idque* non ad verba *si omnes uno ordine habetis Achivos*, sed ad superiora referendum est. Quid plura narro vobis, qui omnes Achivos uno ordine habetis, et quibus iam satis est audire ea, quae adhuc narravi.“ Peerlkamp. praeter necessitatem coni.: *Quidve moror? Si-- Achivos, Hoc me audire sat est.* — „*iamdudum* ita positum, ut possit per *quam primum* exponi, ut saepe. [Cf. Geo. I, 213.] Vulgo dicimus: iamdudum sumere debebatis poenam.“ *H.* Ita etiam Serv. et Donat. ad Ter. Andr. I, 4, 1. (Cf. Sitzmann. ad Boëth. p. 164.) Burm. locum sic explicat: „quid moramini me punire? iamdudum oportuisset me occidisse; quare statim, e vestigio me punite;“ et Doederlein. Synon. IV. p. 267. (cum quo facit Wagn.) Ellipsin statuit plenae orationis: iamdudum sumendas sumite poenas. Rectius his omnibus Hand. Tursell. III. p. 160. videtur statuere, quum *dudum* a comicis potissimum etiam de proximo tempore usurpetur (vid. Vol. II. p. 302., ubi comparantur Plaut. Merc. II, 3, 129. *is se ad portum dixerat ire dudum* [i. e. nunc, *eben*] et Apulei. Met. VI. p. 184, 10. *comitibus adscitis, qui vulnerati remanserant, dudum recurrunt*), id reliquos poëtas ad *iamdudum* ita transtulisse, ut eo significarent i. q. *iam modo*, *nun eben*, maxime in oratione adhortante; quare et cum Imperativo et cum Coniunctivo construatur. Cf. Ovid. Met. II, 482. *ardua iamdudum demitte cornua, rector clamat*, ubi Iahn. coniungi malit verba *iamdudum clamat.* Stat. Theb. I, 270. *iamdudum ab sedibus illis incipe.* Ovid. A. A. II, 457. *candida iamdudum cingantur colla lacertis*, ubi, quum antecedant verba *breve sit spatium*, ex Handii sententia valet, *statim*, *alsbald.* — „Versus 104. illustratur ex Iliad. I, 255. *Ἦ κεν γηθήσαι Πρίαμος, Πριάμοιό τε παῖδες, Ἄλλοι τε Τρῶες μέγα κεν κεχαροίατο θυμῷ, Εἰ —.*“ *H.* Cf. etiam Ovid. Fast. II, 693. *Occidite inermem. Hoc cupiant fratres Tarquiniusque pater.* — *Ithacus* pro *Ithacensis*, *Ἰθακήσιος*, (i. e. Ulysses); nam forma *Ithacesius* nusquam videtur inveniri. *Ithacus* Ulysses etiam infra v. 122. III, 629. et apud Iuven. XIV, 286. Praeterea forma Adiectivi *Ithacus* invenitur Ovid. Met. XIII, 512. Am. II, 12, 29. ex Pont. II, 7, 60. Prop. III, 10, 29. cett. Ita iam apud Graecos. Cf. Eurip. Cycl. 103. Ceterum cf. adnott. Aen. I, 119. et 519. — *magno mercentur*, magno emant; multum pecuniae impendant, si hoc efficere possint, ut vos me interficiatis; (nostrum: *viel darum geben*). Thiel. docet, etiam Graecos ita loqui (*πριαίμην ἄν*, et *οὐκ ἂν πριαίμην*) coll. Xen. Mem. II, 5, 3. Soph. Ai. 477. Antig. 1171. Vid. ad Aen. IX, 206. — Ceterum libri quidam *hoc magno mercentur*, quod praeferendum censet Peerlk., coll. Ovid. Her. IX, 7. *Hoc velit Eurystheus, velit hoc germana Tonantis.* — 105. *Tum vero.* Vid. adnott. ad Ecl. VI, 27. Rectissime Weickert. p. 10., comparans Graec. *τότε δή* et Hoogev. ad Viger. p. 498. b.: „nostro loco Particularum haec est vis: iam antea cupiebamus audire Sinonis narrationem, tum vero maxime, quum medium abrupisset sermonem.“ Est nostrum *da erst recht.* — *ardemus scire.* Vid. adnott. ad Aen. IV, 281. — 107. *Prosequitur* absolute pro: pergit narrando, ut ap. Silium XV, 104. Saepius dicitur *pro-*

Saepe fugam Danai Troia cupiere relicta
Moliri et longo fessi discedere bello.
Fecissentque utinam! Saepe illos aspera ponti
Interclusit hiems, et terruit Auster euntis.
Praecipue, cum iam hic trabibus contextus acernis
Staret equus, toto sonuerunt aethere nimbi.
Suspensi Eurypylum scitantem oracula Phoebi

---

sequi aliquid, i. e. pergere in aliqua re accuratius enarranda. Vid. Cic. pro Rosc. Am. 30. Auct. ad Herenn. I, 9. in. Flor. III, 12. extr. Cf. etiam adnott. ad Aen. I, 342. — *Ficto pectore*, subdolo animo, h. e. subdole et fraudulenter. Contrarium est *apertum pectus* ap. Cic. Lael. 26, 97. — 109. „*Moliri fugam* grave vocabulum pro parare. Vid. sup. I, 414.; et *fessi longo bello* eleganter adiectum vocabulo *discedere*." *H. Discedere* autem prima et propria signif. accipiendum: abire in varios locos, regiones; sc. in suam quisque patriam tendebat. De ipsius rei veritate vid. Hom. Il. II, 110 sqq. coll. cum Ovid. Met. XIII, 216 sqq. — 110. *Fecissent utinam!* tum ego non essem infelix. — 111. *illos--Interclusit hiems.* Ut, de rebus dictum, *intercludere* idem fere est quod *impedire* (v. c. Caes. B. G. VII, 2. et Cic. Att. VII, 20. *intercludere alicui fugam*), ita etiam ad homines translatum, *intercludere aliquem* (ab aliqua re, vel cum simplici Ablat.); quare etiam interdum absolute dicitur, ut hic, ubi supplendum est: quominus irent. Cf. e. g. Cic. Att. VIII, 8. *Intercludor dolore, quominus ad te plura scribam.* — 111—113. „*Terruit euntes*, ire volentes, ut Graeci poëtae verbis utuntur, deterruit, quo minus navigarent." *H.* Hic sane, quum non de ipsa profectione, sed de consilio proficiscendi sermo sit, (nam nimis subtile esset sumere, aliquot naves vere iam cursum ingressas, sed statim Austro ad reditum coactas esse), *euntes* necessario pro *ituros* accipiendum; quamquam raro omnino apud Virgilium Participium Praesentis pro Partic. Futuri positum videmus (de qua re praeter alios cf. Bach. ad Tibull. I, 3, 29.), neque alius, nisi huius ipsius verbi. Cf. loci Aen. IX, 243. XII, 73. VI, 392. a Wagn. Qu. Virg. XXIX, 2, *a.* collati, qui simul docet, Particip. *ituros* bis omnino apud Virg. legi, VI, 680. et 758. — *Trabes acernae*, supra v. 16. ex *abiete.* — *contextus* (vid. sup. v. 16.) *staret*, esset; et *sonuerunt nimbi*, orti sunt turbines. Wakef. ad Lucr. V, 744. temere coni. *tonuerunt.* — 114-119. „*Suspensi*, solliciti, dubii, quid faceremus. Quare interdum usurpatur de iis, qui oracula adeunt. Cf. III, 372. et IV, 9. — *Eurypyli* plures; vid. Burm. ad Ovid. Met. XII, 357.; celeberrimus Telephi filius, qui Troianis auxilio venit, et poëtis cyclicis atque etiam tragicis argumentum nobile olim suppeditaverat; de quo late Quint. Cal. VI, 119 sqq. At h. l. intelligendus is, qui fere apud Homerum invenitur, Euaemonis filius, ex Ormenio Thessaliae copias ducens. Vid. Il. II, 734 sqq." *H.* — *scitantem*, quae omnium fere et optimorum Codd. est lectio, cum Iahn. et Wagn. pro vulg. Supino recepimus, quod Peerlkamp., contra Wagn. disputans, retinendum censet. (Etiam Süpfl. et Gossr. *scitantem* ediderunt). Participium autem Praesentis non pro Partic. Futuri positum esse, sed, quum ita solvi possit: mittimus Eurypylum, isque scitatur oracula Phoebi, propriam Praesentis potestatem tueri, idem Wagn. docet Qu. Virg. XXIX, 2, 2., comparans Xen. Cyr. V, 4, 24. *κήρυκα ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν, λέγοντα, ὅτι* κ. τ. λ. Soph. Ai. 768. (781.) *ὃ δὲ - - πέμπει με σοὶ φέροντα τάσδ' ἐπιστολὰς Τεῦκρος φυλάσσειν.* ib. 813. (826.) *πέμψον τιν' ἡμῖν ἄγγελον, κακὴν φάτιν Τεύκρῳ φέροντα.* Catull. XI, 9 sqq. *Sive trans altas gradictur Alpes, Caesaris visens monumenta magni* etc. Liv. XXI, 6, 2. *legati a Saguntinis Romam missi, auxilium ad bellum iam haud dubie imminens orantes.* Phaedr. I, 2, 22. *Alium rogantes regem misere ad Iovem*, ibi-

Mittimus; isque adytis haec tristia dicta reportat:
Sanguine placastis ventos et virgine caesa,
Cum primum Iliacas Danai venistis ad oras;
Sanguine quaerendi reditus, animaque litandum
Argolica. Vulgi quae vox ut venit ad auris,
Obstupuere animi, gelidusque per ima cucurrit
Ossa tremor, cui fata parent, quem poscat Apollo.

---

que Burm. Vid. adnott. ad Aen. XII, 506. — *scitari* autem et *sciscitari* verba propria de consulentibus oracula. Cf. de illo Ovid. Met. X, 564., de hoc Liv. V, 15, 3. et Cic. Div. I, 34. 76. — 115. *adytis reportat.* Vid. adnott. ad Geo. II, 520. et Aen. I, 358. De *adyto* vid. ad III, 92. — 116. *placastis ventos.* Burm. de h. l. conferri iubet Parrhasium ad Claud. R. Pros. III, 282. — „*virgine:* expetita victima Iphigenia, substituta tamen mox cerva. Sed, quum haec fabula, post Homerum demum adscita, varie olim tractata fuerit, videntur etiam fuisse, qui Agamemnonis filiam vere immolatam traderent. Quod et Lucr. I, 85. sequitur: *Aulide quo pacto Triviai virginis aram Iphianassai turparunt sanguine foede* etc. — *cum venistis*, venire volebatis.“ *H.* Rectius *Wund.:* „Mera est temporis notatio, ex qua, utrum ante profectionem, an in itinere, an post adventum in agrum Troianum sacrum illud factum sit, non patet. Neque in re nota opus erat notatione accuratiore.“ — 118. *litare*, (de quo verbo vid. adnott. ad IV, 338.) hic respondet *placandi* vocabulo v. 116. — *anima Argolica*, vita unius e numero Graecorum. Thiel., qui de ipsa re conferri iubet Lobeckii Aglaophamum I. p. 119., non dissimilem comparat Senecae locum Troad. 358., quo Calchas, Polyxenae caedem postulans, ad quaestionem *quid iubeat Deos effare* respondet: *Dant fata Danais*, *quo solent pretio*, *viam. Mactanda virgo est.* — 119. *vulgi vox venit ad auris.* Cf. Silius XII, 338. *vulgique Deus* (i. e. vox Dei, oraculum) *pervenit ad aures* et Dict. Cret. de bello Troi. p. 21. *Quae vox ut ad exercitum venit.* — 120. Vulgo *animis;* sed *animi* Medic. et plurimi alii Codd., quos cum Wakef., Iahn. et Wagn. secuti sumus, quum etiam Heinsius nullam alterius lectionis mentionem faciat, quae quomodo in editiones vulgares irrepserit, nescimus, imprimisque quum etiam IX, 123. ex optimorum Codd. auctoritate legendum sit *Obstupuere animi Rutulis.* Supple igitur *nobis*, Graecis. (Etiam Peerlk., Süpfl. et Gossr. *animi* ediderunt.) — *gelidus tremor*, ut ap. Ovid. Met. II, 200. *gelida formido*, ibid. III, 100. *gelidus terror*, Heroid. XI, 82. *gelidus metus*, ibid. XVI, 67. *gelidus horror*, Lucan. I, 246. *gelidus pavor* etc. Vid. etiam infra III, 29., ubi *frigidus horror* legitur. — *per ima cucurrit Ossa.* Quia enim medulla ossibus inclusa sedes caloris habebatur (cf. Geo. III, 272. Aen. III, 308. et IX, 475. cum Hom. Il. XX, 406., unde adeo ossa *sudare* dicuntur Aen. VII, 458.), ossa haud raro variis affectibus tacta perhibentur, ut Aen. II, 57. et VII, 172. pavore, Geo. III, 457. et Aen. V, 172. dolore, Geo. III, 258. Aen. I, 660. et VII, 355. amore, Aen. IV, 101. furore etc. — 121. *Cui fata parent*, h. e. metuentium, cui fata hoc parent (cui hoc *fatis*, h. e. oraculo [vid. ad Aen. I, 382.] destinatum sit), ut mactetur victima. Sic iam Serv. locum recte intellexit, haec adscribens: „cui responsa praeparent mortem.“ — „Tremebant, quia dubitabant, ad quem responsum illud pertineret: itaque, quasi hoc ipsum verbum dubitandi praecederet, adiungitur interrogatio. Vid. v. 4.“ *Wagn.* Müller. (*Beitr. zur Erklär. einiger Stellen des Virg.*) *fata* Accusativum habet a verbo *parent* pendentem, ad quod ex voc. *mittimus* v. 115. suppleri vult *Graeci* vel *duces Graecorum*, eamque rationem cum Censore Ienensi in *Allgem. Lit. Zeit.* 1840. n. 156. probat Iahnius, et ipse Accusativum Obiecti aegre desiderans. Sed ut *fata* pro Nominativo Subiecti habeamus, iam poscere videtur alter Nominativus

Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
Protrahit in medios; quae sint ea numina divûm,
Flagitat; et mihi iam multi crudele canebant
Artificis scelus, et taciti ventura videbant.
Bis quinos silet ille dies, tectusque recusat
Prodere voce sua quemquam aut opponere morti.
Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,

Apollo post iteratum Pron. relativum et sine Copula, ideoque eadem constructione servata, adiectus; Accus. contra Obiecti facile suppleri potest ex v. 118., *parare* autem etiam alibi absolute ponitur, omisso Accus. Obiecti, ut Quinct. Decl. XVII, 5. *quaesivit*, *quid tererem*, *cui pararem* (cf. Ruhnk. ad Ter. Andr. I, 5, 19. et Iacob. in Quaest. Epic. p. 94. not.) et *Fata* aliquid *parare* haud raro dicuntur. Cf. Ammian. XXI, 15. *finem parantibus fatis.* Lucan. II, 68. *Non alios motus tunc fata parabant*, et VI, 783. *Quid fata pararent.* Val. Fl. I, 326. *Sin aliud Fortuna parat.* Claud. in Rufin. I, 142. *Heu nescis - - quid fortuna paret* etc. — *poscat*, ad mortem; de qua ellipsi cf. Drakenb. ad Sil. III, 202. Consentit nobiscum Süpflius; Gossr. vero, ne bis idem dicatur et verbum *parandi* Obiecto careat, sublato commate post verbum *parent* et coll. loco Ovid. Met. XIV, 213., ubi *fata parare* sit i. q. mortem parare, verba sic construenda censet: *quem poscat Apollo*, *cui* (ut ei) *fata* (mortem) *parent* (scil. Graeci); quam rationem collocatio verborum non videtur iuvare. — 122. *Hic.* Vid. ad Aen. I, 728. — *magno tumultu*, cum magno tumultu. Vid. adnott. ad Ecl. IV, 60. (X, 24. et alibi). Sic Stat. Achill. I, 493. *Increpitans magno vatem Calchante tumultu* et Val. Fl. II, 312. *rapitur subito regina tumultu.* — 123. *protrahit*, invitum, reluctantem. Vid. supra v. 58. — *flagitat*, imperiose quaerit. Cf. Doederl. Synon. II. p. 143. — *Quae sint ea numina divum*, quod numen, h. e. quae voluntas Phoebi et sententia oraculi sit. Cf. ad Geo. IV, 7. et Aen. I, 8. Quum tamen oraculum ipsum per se satis clarum sit (*anima Argolica litandum esse*), sensus horum verborum alius esse non potest, quam hic: quem Deus tamquam victimam immolari velit, ut iam Servius locum intellexit. Peerlkamp. tamen, ut omnis obscuritas tollatur, legi vult: *quem signent numina divôm.* — 124. *Multi canebant*, vaticinabantur; quia vates vincta, non soluta oratione utebantur. Cf. infra v. 176. Aen. III, 373. 444. 457. V, 525. VI, 345. VIII, 49. 499. Cic. Div. II, 57, 117. id. in Catil. III, 8, 18. pr. Sest. 21, 47. Liv. I, 7, 10. V, 15, 4. Ovid. Met. II, 641. Tibull. I, 7, 56. III, 4, 77. Hor. A. P. 403. et Gronov. Obss. III, 24. — 125. *videbant*, providebant; *taciti*, apud se, secum. Sic ap. Hor. Epist. I, 7, 62. *mirari secum tacitus.* Iustin. XVI, 4. *tacitus colloquitur.* id. I, 10. *tacitus edocet.* Martial. VI, 5. *tacitum te dicere credo*, et VI, 64. *tacitus quaeras*, ubi idem est, quod secreto, remotis arbitris. Cf. etiam Interpp. ad Ovid. Her. XIII, 69. — 126. *Bis quinos.* Vid. adnott. ad Aen. I, 71. — „*Tectus*, h. e. tecte, ornate additum, est dissimulans, ut saepe etiam apud Ciceronem [e. g. pr. Rosc. Am. 40, 116. de Finn. II, 17, 54. Or. 42, 146.]; scilicet tamquam qui rem horrendam et in aliorum exitium vertentem eloqui detrectaret.“ *H.* Vid. Matth. ad Cic. Rosc. Am. 40, 116. et pr. Deiot. 6, 16. Henry (*Class. Mus.* XXI.) *tectus* interpretatur per: domo se occultans, ut sensus sit: nihil amplius dixit, sed domo se abdidit, et ita locum a Statio intellectum putat, qui Theb. III, 570. canat: *Ille nec adspectum vulgi, nec fida tyranni Colloquia, aut coetus procerum perferre, sed atra Sede tegi et superum clausus negat acta fateri.* — 127. *prodere* pro edere, nominare. — *aut opponere morti.* Ut Particulae coniunctivae saepe disiunctivarum loco ponuntur (vid. adnott. ad Geo. I, 442.), ita etiam disiunctivae interdum inveniuntur, ubi copulativas exspectamus, quum verba tantum sint diversa, res eaedem

Composito rumpit vocem et me destinat arae.
Adsensere omnes, et, quae sibi quisque timebat,
Unius in miseri exitium conversa tulere.
Iamque dies infanda aderat; mihi sacra parari,
Et salsae fruges, et circum tempora vittae.
Eripui, fateor, leto me et vincula rupi,

---

vel certe simillimae. Cf. Geo. IV, 198. Aen. II, 127. 187. 779. 786. IV, 529. VI, 803. VII, 805. VIII, 205. Prop. I, 9, 10. Tibull. I, 4, 48. I, 9, 64. (ubi vid. Dissen.) Cic. pr. Quinct. 2. 8. et Wagn. Qu. Virg. XXXVI, 11. — 129. *Composito*, (ut cum Ulysse compositum erat) pro usitatiore *ex composito* (Liv. V, 14, 2. XXXVI, 25.) vel *de composito* (Apulei. Apol. I. in.) Sine Praepositione legitur etiam Nep. Dat. 6, 6., ubi vid. Brem. et Daehn., quibus adde Ruhnk. ad Ter. Phorm. V, 1, 29. et ad Vellei. II, 110, 2. — *vocem rumpit*, *ῥήσσει φωνήν*, i. q. erumpere facit, edit. Cf. III, 246. IV, 553. et XI, 377. Drakenb. ad Sil. IV, 528. Heins. ad Claud. R. Pros. II, 249. Burm. ad Val. Fl. I, 508. et Bach. ad Ovid. Met. X, 147. Vid. etiam infra ad c. 416. — *destinare* Burm. et Heyn. verbum proprium de damnatis esse dicunt; rectius autem Wagn. explicat: designare, quem immolari velint dii; quod nos dicimus *als Opfer bezeichnen;* coll. Liv. IX, 24. *ducentos viginti quinque, qui omnium consensu destinabantur et infandae colonorum caedis et defectionis auctores, vinctos Romam deducunt.* Imitatur hunc locum Val. Fl. II, 283. *crudelis scopulis me destinat urna.* — Ceterum Calchantis tergiversationem Heynio videtur poëta adumbrasse ex Iliad. I, 69 sqq. — 131. *Conversa tulere* vulgo pro *converterunt* (scil. adsentiendo) positum esse censent (vid. ad Geo. I, 320. et supra ad v. 64); equidem propter antecedens *adsensere* cum Iahnio praefero Ruaei explicationem: omnes passi sunt verti. — 132. *sacra* de ipsa immolatione capiendum, ut ap. Ovid. Met. XIII, 454. *crudelibus aris Admota est, sensitque sibi fera sacra parari.* — *Sacra parare* praeterea ap. eund. ex P. II, 75. *Dumque parat sacrum, dum velat tempora vittis* et alibi legitur. — 133. „*Salsae fruges*, mola salsa, h. e. far tostum contusum sale adsperso. *Σπονδάς τ' οὐλοχύτας τε μάλ' ἐσσυμένως ὑπαλύξας*, Quintus Cal. XII, 375.“ *H.* *Salsas* tamen *fruges* vel *molam salsam* et *οὐλοχύτας* differre, docuit Vossius ad Ecl. p. 429. Romanus igitur mos ad Graecos transfertur, ut etiam alibi apud Virgilium. De Romanorum *mola salsa* vid. adnott. ad Ecl. VIII, 82. et Aen. IV, 517. — *vittas* et sacerdotes gerebant et hostiae (cf. Geo. III, 486. et infra V, 366.) ideoque etiam humanae victimae. Vid. etiam infra v. 156. Ovid. ex P. III, 2, 74. et Trist. IV, 4, 78. — 134. *parari* -- *Eripui*. Ab Infinitivo absoluto, qui vulgo historicus vocatur, saepe ita transiri ad verbum finitum, ut stimuletur exspectatio (coll. Aen. VI, 197 sqq. VIII, 213 sqq. 492 sqq. et XII, 216 sq.) docet Wagn. Qu. Virg. XXX, 1. — *fateor.* „Vide quam religiosum se simulet Sino, qui quod ad sacra destinatus effugerit, tamquam nefas fatendum putat.“ *Gossr.* — „*Vincula* non sunt vittae, sed, quibus ligatus servabatur, et ad aram adducebatur: etsi iam vittatus. Vid. infra v. 156. Ante aram vero soluta stabat hostia.“ *H.* Cf. Iuven. XII, 5. *Sed procul extensum petulans quatit hostia funem*, et Silius XVI, 264. *Victimaque admotae stabat subiecta bipenni*, *Quum subito abruptis fugiens altaria taurus Exsiliat vinclis* cett. Peerlkamp. putat, Sinonem e carcere, in quo ante tempus sacrificii ligatus fuerit, aufugisse, eique interpretationi non obstare, quod infra v. 146. Priamus viro *manicas atque arta levari vincla* iubeat; pastores scil. Troianos eum ligavisse; si enim Sino vere iam ad aram adductus fuisset, in tanta hominum multitudine eum nec vincula rumpere nec aufugere potuisse. Quae sane probabilitatis aliqua specie non carent; et *vincula rumpere* pro simplici aufugere legitur etiam infra VIII, 651. Val. Fl. V, 570. Ovid. Am.

Limosoque lacu per noctem obscurus in ulva
Delitui, dum vela darent, si forte dedissent.
Nec mihi iam patriam antiquam spes ulla videndi,
Nec dulcis natos exoptatumque parentem,
Quos illi fors et poenas ob nostra reposcent

III, 11, 3. et alibi. — 135. *obscurus delitui.* Vid. adnott. ad Geo. II, 353. et Aen. VI, 268. — *in ulva.* Vid. ad Geo. III, 175. — 136. Heynius, quem Iahn. et Peerlk. sequuntur, locum sic distinxit: *dum vela, darent si forte, dedissent;* qua ratione quum numeri minus elegantes efficiantur, nos cum Wagn. pristinam distinctionem restituimus, quam etiam Süpfl. et Gossr. sequuntur. Coniunctivum autem Plusquamperfecti interdum pro Futuro periphrasto (*si forte dedissent* pro si forte daturi essent) poni, verissime docet Wagn. coll. supra v. 94. III, 652. VI, 880. IX, 41. 704. Liv. XXXIV, 6. Ceterum idem Wagn. recte defendit hoc hemistichium (*si forte dedissent*) contra Heynium, qui suspicatus est, hunc versum imperfectum et ab aliena manu expletum esse: „nam placatis demum humano sanguine diis vela daturi erant Graeci; dubitari igitur poterat, postquam Sinon fuga se subtraxerat, quid illi facturi essent.“ — 137. „Sequentia egregie ad miserationem ficta. In quibus respexisse videri potest Il. V, 408. 409. — *patriam antiquam*, pristinam; nihil amplius. Omnibus colonis, exsulibus, transfugis prior patria est *antiqua patria.*“ *H.* De voc. *antiquus* pro *pristinus* posito cf. adnott. ad Aen. I, 23. — 138. *natos* Henry (*Class. Mus.* XXI.) non de ipsius Sinonis liberis intelligit, cuius uxor non commemoretur, quique adhuc iuvenis sit et a patre *primis ab annis* belli *in arma missus* (v. 87.), sed de fratribus eius, qui solius parentis additi respectu habito *nati* dicantur; quod nemo facile probabit. — 139. *fors* (pro *fors sit*) a poëtis saepe in modum Adverbii usurpari, satis constat; qua Particula veteres tum usos esse, quum oratio ad rem adscendat non per se notam, sed quae probabilitatem excedere videatur, ut per eam sententia exprimatur verborum: fieri adeo potest, ut —, recte docet Hand. Tursell. II. p. 710 sq. Cf. Aen. V, 232. VI, 535. XII, 183. Lucr. I, 488. (ubi Codd. lectionem *fors ita* pro vulg. *credere* restitui, quod probat Hand. l. l., ipsum tamen locum aliter atque ego explicans). Val. Fl. III, 665. cett. Cf. etiam adnot. mea ad Lucr. l. l. (et Orell. ad Hor. Sat. I, 6, 49., unum illum locum, ubi forma *forsit* reperitur). Singularis autem est poëtarum formula *fors et*, pro *fortasse etiam*, qua secundum Handium progreditur oratio ad rem opinione conceptam, sed gravitate et magnitudine ampliorem, ut respondeat nostro *vielleicht selbst, vielleicht sogar* (cf. Aen. XI, 49. Hor. Od. I, 28, 81., ubi vid. Lambin., Prop. II, 9, 1. etc.), eandemque (suadente iam Cortio ad Lucan. IV, 387.) etiam hic ex Codd. Medic. Gud. et Rottend. III. cum Wagn. revocavimus, quum vulgaris illa lectio *ad poenas*, cuius apud Servium nec vola nec vestigium reperitur, utpote facilior ex hac difficiliore (*et poenas*) orta videatur, imprimis si sumamus, librarios non fugisse similem locum VIII, 495. *Regem ad supplicium praesenti Marte reposcunt.* *Poenas* autem h. l. minime est alterum Obiectum, sed *reposcere* hic cum simplici Accus. *quos* construitur, cui alter Accus. *poenas* per appositionem adiungitur: itaque *quos poenas reposcunt* i. q. quos puniendos reposcunt. Cf. similis locus Aen. VI, 20 sq. *tum pendere poenas Cecropidae iussi — miserum! — septena quotannis Corpora natorum*, qui tamen non prorsus eiusdem est generis. Wagn. verissime observat, multo fortiorem esse orationem, si *et poenas* legamus, quum sensus sit: Non modo spes nulla eos videndi, sed timendum etiam, ne illi pro me puniantur. Quare non video, cur Süpflius cum Burm. et Heynio vulgarem lectionem defendat. Iahn., Peerlkamp. et Gossr. nobiscum faciunt, Wakef. autem e Cod. Colleg. Ies. edidit *forsan poenas.* — *reposcere*

Effugia, et culpam hanc miserorum morte piabunt.
Quod te per superos et conscia numina veri,
Per, si qua est, quae restet adhuc mortalibus usquam

---

est i. q. ἀνταιτεῖν, ut ap. Liv. III, 23. *auxilium datum reposcere*, quem locum Wagn. comparat. — 140. *ob nostra Effugia*, ob fugam meam. *Serv.* haec adnotat: „Dicendo *effugia* verbo sacrorum et ad causam apto usus est: nam hostia, quae ad aras adducta est immolanda, si casu effugeret, *effugia* vocari vetere more solet; in cuius locum quae supposita fuerat, *succidanea* etc.“ Apud alios enim scriptores *effugium* aut est ratio et via fugiendi (Lucr. III, 523. Cic. N. D. II, 47, 121. Ovid. A. A. II, 21. cett.), aut locus ipse, qua quis effugere potest (Hirt. B. Alex. 16. Liv. XXIV, 26, 12. Tac. Ann. III, 42. XII, 31. XVI, 15.). Cf. Drakenb. ad Liv. XXIII, 1, 8. et Boetticher. Lex. Tacit. p. 169. Duos modo praeter hunc novi locos, quibus *effugium* nihil fere aliud significare videtur, quam ipsam *fugam*, Val. Fl. I, 803. *mors sera viam tentataque claudat Effugia* et Tac. Hist. III, 18. *propinqua Cremonensium moenia quanto plus spei ad effugium - - dabant*. — *piabunt*, h. e. expiabunt, pro punient, ulciscentur. — 141. *Quod* est relativum infinitum, fere i. q. propter quod, quae quum ita sint, significans, ut apud Graecos ὅ pro καθ᾽ ὅ, δι᾽ ὅ. Cf. Hermann. ad Viger. p. 706. n. 27. Matth. Gr. Gr. §. 477. e. Kühner. Gr. Gr. 557. not. 4. Ramsh. §. 178. not. 2. d. Bentl. ad Ter. Andr. I, 5, 54. Schmid. et Obbar. ad Hor. Ep. I, 7, 94. et Parei Lex. Plaut. s. v. *Quod*. Sic infra VI, 363. *Quod te - - Per genitorem oro, - - Eripe me* etc. Hor. Ep. I, 7, 94. *Quod te per Genium dextramque deosque Penatis Obsecro et obtestor, vitae me redde priori.* Ter. Andr. I, 5, 54. *Quod te ego per dextram hanc oro et per Genium tuum - - ne abs te hanc segreges.* Sil. XIII, 463. *Quod te per nostri Martis precor aemula facta, arce* etc. Ex quo Pronominis relat. usu ortum videtur illud dicendi genus, quo Particulis *si*, *nisi*, *ni*, *ubi*, *utinam*, aliis Pronomen *quod* praefigitur. Etsi enim postea in eiusmodi compositionibus Pronomen vim suam plane deposuit, ita ut transitioni tantum inserviret, initio tamen de tali relatione ad antecedentia, ex quibus sequentia prodirent, cogitatum fuisse, vix poterit negari. Cf. hac de re Manut. ad Cic. Fam. XIV, 4. in. Bremi ad Nep. Hann. 1, 2. Beier. ad Cic. Off. I, 43, 5. et II, 8, 29. Kritz. ad Sall. Cat. 2, 2. Otto ad Cic. Finn. I, 20, 67. Ruddim. II. p. 355. Aliter de h. l. statuit Gossr., qui coll. X, 904. hanc esse structuram putat: *quod te oro, hoc est, miserere.* — „*conscia numina veri*, inspectores ac testes, me vera narrare.“ *H.* Aliter Thiel., qui coll. Gronov. ad Liv. II, 48, 2. Ruhnk. ad Ter. Andr. IV, 1, 5. Heindorf. ad Hor. Sat. II, 3, 208. Schmidio ad Hor. Ep. I. 7, 98. et Kühnero ad Cic. Tusc. III, 29, 72., *verum* hic pro *iusto*, *recto* positum censet, ut Sinon, obtestans Troianos, ad iustitiam deorum provocet, timendam iis, qui insonti vim afferant. — 142. Animadvertas obtestandi formulam per attractionem aliquam prolatam. Pro Accusativo enim, quem exspectas iuxta Praepositionem *per*, conditionalis sequitur sententia, ut Praepositio, quasi absolute posita, non habere videatur, quo referatur. Sed hanc ipsam enuntiationem conditionalem continere Obiectum ad Praepositionem pertinens, omnemque sententiam ita esse solvendam: *per intemeratam fidem, si qua est* etc., vix est quod doceam. Ita etiam Graecos locutos esse constat. Soph. Phil. 469. *πρὸς νῦν σε πατρὸς - - - πρός τ᾽ εἴ τί σοι κατ᾽ οἶκόν ἐστι προσφιλές.* Loco nostro ex asse respondet, qui infra legitur X, 903. *Unum hoc, per, si qua est victis venia hostibus, oro.* Cf. etiam IV, 314 sqq. VI, 459. 597. XII, 56. Ovid. Met. VII, 854. *Per, si quid merui de te bene, perque manentem - - amorem, Ne - - patiare* et similes locos. Bene de hac re disseruit Krüger. in *Untersuch. a. d. Geb. der lat. Sprachl.* III. p. 211 sqq., qui etiam illos locos comparat, ubi *per* a Casu suo per alia vocabula, imprimis Pronomina interiecta, disiungitur, velut

Intemerata fides, oro, miserere laborum
Tantorum; miserere animi non digna ferentis.
His lacrimis vitam damus, et miserescimus ultro.
Ipse viro primus manicas atque arta levari
Vincla iubet Priamus, dictisque ita fatur amicis:
Quisquis es, amissos hinc iam obliviscere Graios;
Noster eris; mihique haec edissere vera roganti:
Quo molem hanc immanis equi statuere? quis auctor?
Quidve petunt? quae religio? aut quae machina belli?
Dixerat. Ille, dolis instructus et arte Pelasga,
Sustulit exutas vinclis ad sidera palmas:
Vos, aeterni ignes, et non violabile vestrum

Aen. IV, 314. Liv. XXIII, 9, 2. *Per, ego te, fili, quaecunque iura liberos iungunt parentibus, precor quaesoque* (ubi vid. Rupert.), Sil. I, 658. Tibull. IV, 5, 7. Ovid. Fast. II, 841. Plaut. Men. V, 7, 1. Ter. Andr. V, 1, 15. etc. Cf. Broukh. ad Tibull. IV, 5, 7. Westerh. et Ruhnk. ad Ter. Andr. III, 3, 6. Drak. ad Silium I, 658. V, 82. eundemque ad Liv. XXIX, 18, 9. Oudend. ad Lucan. p. 798. Herzog. ad Sall. Cat. 35, 5. Mützel. ad Curt. IV, 55, 24. Hand. Tursell. IV. p. 440. alios. — „*fides*, quam hic inclamat, est iusti rectique observantia, h. l. iuris divini et humanitatis.“ *H.* — *intemeratus* i. q. inviolatus, vox poëtica (cf. III, 178. XI, 584. Stat. Theb. II, 724. cett.), qua tamen etiam pedestres scriptores posterioris aetatis utuntur (Tac. Ann. I, 42. 49. XII, 34. XVI, 26. cett.). Contra *temeratus* legitur VI, 841., ubi vid. adnott. — 144. *non digna*, quibus non est dignus, quae non meretur. Sic Aen. XII, 811. *digna indigna pati.* Cf. Heindorf. ad Hor. Sat. II, 2, 103. — 145. *His lacrimis*, pro vulgari: ipsi cum lacrimis narranti. Wund. comparat Liv. XXXIV, 3. *negastis hoc piis precibus earum.* — *et miserescimus ultro*, non solum eius precibus et lacrimis impulsi, sed nostro etiam sensu commoti, facili promptoque animo. (Omnino de voc. *ultro* cf. Lindemann. ad Plaut. Capt. III, 4, 18.) Simili ratione Doederlein. *Lat. Syn. u. Etym.* III. p. 107. hunc locum sic interpretatur: „Talibus lacrimis vitam damus, et miserescimus vel ultro; nedum rogati, ut ab hoc nunc, duri simus.“ Cf. etiam Wagn. Qu. Virg. XXVII. extr. Schirach. p. 641. *ultro* hic explicat per *insuper*, *noch dazu;* de qua vocis significatione diximus ad Geo. IV, 204. — 146. *levari.* Proprie *levare* i. q. laxare, hic tamen pro demere, auferre positum. Prorsus enim dempta esse Sinoni vincula, patet e v. 153.; *levare* autem hanc habere vim et potestatem, docet vel unus locus Ovid. Met. VIII, 648. *Furca levat ille bicorni Sordida terga suis, nigro pendentia tigno.* Cf. etiam infra III, 37. — 148. *Hinc*, ex hoc tempore, i. e. posthac, in posterum; qua significatione hoc Adverbium inde ab Augustorum aetate usurpari coeptum. Cf. Aen. I, 194. II, 671. Val. Fl. III, 671. Tibull. II, 4, 35. Tac. Agr. 14. Ann. II, 67. Plin. H. N. IV, 23, 37. et Handii Tursell. III. p. 91. — „*amissos Graios* dixit, ut liberos, amicos, supra I, 217. socios *amissos*, quibus privati sumus, [quibus amplius uti non licet]. — 149. Iliad. X, 384. et aliis locis: *Ἀλλ' ἄγε μοι τόδε εἰπὲ καὶ ἀτρεκέως κατάλεξον.*“ *H.* — *mihique edissere*, i. e. sed his missis edissere. Cf. Wagn. Qu. Virg. XXXV, 2.— 150. *Quo*, quorsum, quem in finem. Sic Aen. IV, 98. XII, 879. Hor. Ep. I, 5, 10. *quo mihi fortunam, si non conceditur uti?* et alibi saepissime. — 151. „Quid in equo fabricando spectarunt: num religionis causa, ut deo alicui consecrarent, an ut machina bellica esset, fabricati sunt? Mox v. 152. *dolis instructus* Homericum *κακοῖσι δόλοισι κεκασμένος, κερδαλεόφρων* Il. IV, 339. — 154. *Aeterni ignes* vix alii esse possunt quam sol, luna et sidera, de quibus etiam Serv. ac Do-

Testor numen, ait; vos, arae ensesque nefandi,
Quos fugi, vittaeque deûm, quas hostia gessi:
Fas mihi Graiorum sacrata resolvere iura,
Fas odisse viros atque omnia fere sub auras,
Si qua tegunt; teneor patriae nec legibus ullis.
Tu modo promissis maneas, servataque serves,

---

natus acceperunt; nam paullo ante: *Sustulit ad sidera palmas.* Iis aeternitatem, numen tribui, et locum in iureiurando dari, notum est, et satis docuit Burmann. ad h. l." *H.* Cf. infra III, 599. IX, 429. XII, 175. Per *ignes* etiam Horatio, in notissimo illo loco Od. I, 12, 46. *Micat inter omnes Iulium sidus, velut inter ignes Luna minores*, et Senecae Herc. Fur. 125. *nox victa vagos Contrahit ignes* sidera significantur; *aeterni* autem Sol Lunaque dicuntur in Gruteri Inscrr. p. XXXI, 10, 11. et p. XLII. Cf. etiam Lucr. V, 402. *Sol - - aeternam suscepit lampada mundi*, et de toto loco vid. Miscell. Obss. T. I. p. 228. — „*non violabile* bene ad periurii ultionem retulit: per quos nemo impune peierat." *H.* Burm. de Sole periurii vindice conferri iubet, quae in Iove Fulguratore c. 15. disputaverit. Marklandi coniecturam ad Stat. Silv. I, 1, 36. prolatam *Vestae numen*, quam Heyn. speciosissimam dixit, iam Vir doct. in Miscell. Obss. T. I. p. 7 sq. et Hand. ad illum Statii locum p. 84. recte refutarunt, quum Vestae commemoratio a Sinonis persona et conditione, qui ad sidera manus tollat, prorsus aliena sit. Cf. etiam Iahn. ad Geo. II, 486. et Wagn. ad h. l. Nihilominus Peerlkamp., quum res die agatur neque alius ignis in coelo, ad quod manus tollat, praeter solem conspiciatur, recoquit Marklandi coniecturam, alteram etiam adiiciens: *et non violabile testor Troiae numen*, i. e. Vestam! — 155. *enses*, invidiose pro Singulari, ut ap. Stat. Theb. XI, 629. Sic Pluralis haud raro apud poëtas. Cf. Aen. III, 120. 157. 488. IV, 219. VI, 41. VII, 217. VIII, 729. X, 36. 228. 532. et alios locos. Vid. etiam adnott. ad Aen. VII, 98. — *nefandi*, quod sibi nefarie et mala fraude paratas putat. — 156. *vittae deûm*, quibus utuntur in sacrificiis deorum. Vide supra v. 133. — 157. *Fas mihi*, scil. *est*, non *sit*, quod Serv. subintelligit. Non enim precatur, ut sibi liceat iura resolvere etc., sed testatur, sibi fas esse. Cf. simillimum locum Lucani X, 194. *Fas mihi magnorum, Caesar, secreta parentum Prodere ad hoc aevi populis ignota profanis.* — „*Sacrata Graiorum iura* sunt, nostro iudicio, civitatis ius, saltem ius commune popularium, quod *resolvere* se dicit, ut patriis legibus solutus in civitatem Troianam transeat, amplius iam Graecus non sit, sed unus e Troianis. Itaque subiicit: *patriae teneor nec legibus ullis.*" *H.* Sic *sacrata iura*, i. e. leges sacrae, non violandae, etiam apud Ovid. Met. X, 321., *sacratae leges* ap. Cic. pr. Sext. 7, 16. pr. dom. 17, 43. Off. III, 31, 111. et saepius legitur. — „*Resolvit iura*, qui in ea peccat; Aen. IV, 27. *tua iura resolvo.* Ad iura gentis τῶν Ἑλλήνων communia pertinuisse videtur, consilia et conatus eius barbaris non prodere." *Wund.* *Iura resolvere* etiam ap. Silium XVII, 77. et alibi invenitur. — 158. „Sequi debebat: Fas mihi est ex iusto odio in eos omnia arcana (haec sunt: *si qua tegunt*) proferre. Ex inversione agnosces poëtam." *H.* — *ferre sub auras*, i. e. in vulgus efferre, divulgare. Cf. Ovid. Met. XI, 184. *efferre sub auras* et ibid. III, 296. *exierat iam vox properata sub auras.* Vid. etiam infra v. 259. Thiel. confert Graec. ἄγειν ὑπ' αὐγάς, de quo vid. Ruhnk. ad Timaeum p. 265. — 159. *teneri - - legibus* sollemnis formula dicendi. Cf. Schütz. in Clav. Cic. s. v. §. 17. Herzog. ad Caes. B. G. IV, 22. et Bach. ad Ovid. Met. X, 203. (*quoniam fatali lege tenemur*). — *nec ullis* fortius quam *nullis.* Cf. Ciris v. 269. *Cui Parcae tribuere nec ullo vulnere laedi.* Cic. Cat. II, 4, 8. *Nemo, non modo Romae, sed nec ullo in angulo totius Italiae oppressus aere alieno.* — 160. *promissis manere*, ut apud Graecos ἐμμένειν τοῖς εἰρημένοις, τοῖς

Troia, fidem, si vera feram, si magna rependam.
Omnis spes Danaûm et coepti fiducia belli
Palladis auxiliis semper stetit. Impius ex quo
Tydides sed enim scelerumque inventor Ulixes,
Fatale adgressi sacrato avellere templo
Palladium, caesis summae custodibus arcis,
Corripuere sacram effigiem, manibusque cruentis
Virgineas ausi divae contingere vittas:

ὡμολογημένοις cett. (de quo cf. Stallb. ad Plat. Crit. c. 10.), pro magis usitato *stare promissis.* Sic infra VIII, 643. *dictis manere.* Saepius additur Praepos. *in;* velut Nep. Ages. 2. *in pactione manere.* Caes. B. G. I, 36. Cic. Att. VII, 15. etc. — „*Servata* egregie adiectum, ut, quod *revelaturus sit*, ad Troianorum salutem pertinere videatur." *H.* Respexit h. l. Senec. Epist. 92. *in quolibet rerum habitu servata servat.* — 161. *si vera feram*, pro vulgari: dicam. Vid. adnott. ad Aen. I, 645. — *si magna rependam*, reddam quasi pro libertate mihi donata, si emero quasi libertatem meam aperiendis insidiis Graecorum. Cf. Schirach. p. 564. *Si* autem consulto ambigue dictum; Troiani putant esse affirmantis (pro *quum* positum); potest vero etiam esse dubitantis (pro *siquidem*). Omnino iam multi observarunt huius iurisiurandi artificium, in quo omnia verba ita sunt composita, ut Sino nihil omnino mentitus fuerit, Troiani autem omnia male intelligant necesse sit. Subest enim haec sententia: Quam vera illa sunt, quae sunt falsa (me hostiam fuisse, aram effugisse etc.), tam vera sunt, quae vobis nunc dicam. — 162. „Fabulam instruxit Sinon hunc fere in modum: Equum esse donarium Minervae destinatum, ad deam placandam, quod Palladium ex eius templo esset surreptum. Iram enim deae fuisse declaratam prodigiis v. 171—175.; quibus omni Troiae capiendae spe sublata, Calchantem monuisse Achivos, ut domum redirent, et, auspiciis novis captis, Palladium Troiam reveherent, aliamque iterum profectionem pararent. Interea dea, donario equi dicato, acquiescere visa est Graecis. — *Fiducia* idem fere est, quod spes certa; *belli*, de belli exitu; *stetit* pro vulgari: *posita fuit in.*" *H.* Cf. adnott. ad Aen. I, 646. — 164—170. „Palladio rapto fortuna Achivorum mutata est. *Diomedes* h. l. *impius* propter Palladium ablatum." *H.* Idem eo quod numina, Martem et Venerem, vulneravit, impium se ostendit. Cf. infra XI, 277. — *sed enim.* Cf. adnott. ad Aen. I, 19.; et hanc quidem sententiam sic solve: *Sed* ex quo Diomedes et Ulixes (hi *enim* tanti sceleris auctores erant) - - adgressi - - Corripuere sacram effigiem, - - cecidit spes Graecorum. — *scelerum inventor.* Cf. supra v. 125. *artifex.* De Ulixe, cuiusvis doli inventore, cf. Obbar. ad Hor. Ep. I, 2, 19. Ceterum cf. Petron. 79., ubi *iniuriae inventor*, et Tac. Ann. IV, 11, 71., ubi *facinorum* et *flagitii repertor* legitur. — 165. *Fatale Palladium,* quia inde pendet imperii fatum; quare Ovid. Fast. VI, 427. *Aethercam servate deam, servabitis urbem. Imperium secum transferet illa loci.* — *avellere*; Palladium enim catenis vinctum temploque alligatum fuisse, narrant mythographi. Ceterum cf. Heynii Excurs. IV. ** ad h. l. — 167. *Corripuere*, per vim ceperunt. Cf. Corte ad Sall. Cat. 18, 5. — *manibus* (caede custodum arcis) *cruentis*, quo scelus eorum multo magis augetur. (Cf. infra ad v. 717. adnott.) — 168. „Gravissime singula; etiam quod *vittas virgineas* deae memorat; nam est nihil aliud, quam *deam virginem* (supra v. 31. *innuptam*) *attingere*, contrectare, manibus impuris. [Vid. infra v. 718—20.] *Vittae* h. l. esse videntur in capite Minervae, et dea sine casside. Inf. v. 296. est Vesta vittata." *H.* De diversis matronarum et virginum vittis cf. Turnebi Adverss. XXIII, 5. Interpp. ad Ovid A. A. I, 31. ad Prop. IV, 11,

Ex illo fluere ac retro sublapsa referri
Spes Danaûm, fractae vires, aversa deae mens.
Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.
Vix positum castris simulacrum: arsere coruscae
Luminibus flammae arrectis, salsusque per artus
Sudor iit, terque ipsa solo — mirabile dictu —
Emicuit, parmamque ferens hastamque trementem.
Extemplo tentanda fuga canit aequora Calchas,

---

34. et Gierig. ad Ovid. Met. I, 477. — 169. 170. „Ex illo tempore spes Achivorum Troiae expugnandae evanuit, et secunda fortuna est mutata. — *fluere*, diffluere, dilabi [cf. Cic. Or. 3. de Finn. II, 32. Manil. II, 807. Sen. Cons. ad Marc. 21. etc.]; *retro sublapsa referri* pro vulgari: retro ferri, labi; de mole, quae in altum erat evecta." *H.* Wakefield. ad Lucr. I, 1038. translationem ex saxi fragmine, quod vetustas subruit, vel ruina qualibet decidente repetit; Henry autem (*Class. Mus.* XXI.) *fluere et retro referri* coniunctim per retro fluere explicandum et imaginem non de mole in altum evecta, sed de flumine sumptam putat, coll. Geo. I, 200. *retro sublapsa referri* et Lucr. IV, 425. *omnia ferri et fluere.* De pleonasmo *retro referri* vid. adnott. ad Geo. I, 200., ubi prorsus idem hemistichium invenitur. — 171—175. „Unde *Tritonia* Pallas dicta sit, iam veteres ignorarunt. E pluribus, quae memorantur, causis maxime probabilis est, quod a τριτώ, quod Aeolibus caput est, sit appellata Τριτογένεια, *capite Iovis nata.* Alii modo ab amne, modo a palude seu Libyae, seu Boeotiae, seu Thessaliae, seu Argolidis ductum nomen esse volunt." *H.* Cf. idem Heyn. ad Hom. Il. IV, 515. VIII, 39. et ad Apollod. p. 297. Sed illam etymologiam, quae Heynio maxime probabilis videtur, admodum dubiam, nomenque Τριτογενείας, Tritoniae (Aen. II, 615. V, 704. XI, 483. Ovid. Met. II, 783. V, 250. al.) et Tritonidis (Aen. II, 426. Ovid. Met. II, 794. III, 127. al.) rectius a Tritone, Boeotiae flumine, in Copaidem paludem effluente, repetendum esse, recentiores Viri docti comprobarunt. Cf. Welcker. Prometh. p. 283. not. 494. Voelcker. *Myth. d. Iap. Geschl.* p. 218 sqq. Nitzsch. ad Hom. Od. III, 378. Creuzeri *Symbolik* II. p. 705 sq. Klopferi Lex. mythol. II. p. 264 sqq. et liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* I. p. 30. et II. p. 827. 835. — *ea signa dedit:* eius rei signa dedit, id significavit (sc. aversam esse mentem suam a rebus Graecorum). Cf. II, 192 sqq. III, 504 sq. 660. VI, 153. VII, 595. XII, 468. et Wagn. Qu. Virg. XVII, 2, 6. — *monstra*, ostenta, portenta. Cf. adnott. ad Geo. IV, 554. — 172. „*arsere - - arrectis*, oculi Palladii exarsere ira; *lumina arrecta* exquisitius quam erecta, ut semper poëta, v. c. v. 206.; *erigere oculos*, *vultus*, ut contra *demittere*, *deiicere*. Porro Palladium sudavit, subsiliit clypeo hastaque mota; quibus ornatus Palladii declaratur." *H.* Sudor autem e simulacris vel deorum vel hominum prorumpens malum omen habebatur. Cf. Cic. de Div. II, 27. in. Heins. ad Sil. I, 98. (*vultusque in marmore sudat Elisae*). Freinsh. ad Flor. II, 8, 3. et Ruperti ad Liv. I, 31. p. 87 sq. Ceterum Wakef. ad Lucr. VI, 1185. epitheto *salsus*, quod temere censet depravatum esse, *clarus* vel aliud eiusdem potestatis vocabulum substituendum esse suspicatur. Sed *salsus* aptissimum sudoris, sanguinis, lacrimarum epitheton; et sudoris quidem salsi causam quaerit Aristot. Problem. II, 3. Peerlkamp. temere coni. *salsus humor*, quum Servius doceat, „esse indicium commoti numinis, ne forte in simulacro alter quilibet *humor* intelligeretur." — *ipsa*, totum Palladium, oppositum singulis suis partibus, imprimis *luminibus arrectis.* Cf. adnott. ad Geo. II, 297. — *emicuit*, subsiluit. Cf. V, 319. — 175. *parmamque ferens* Peerlkampio nimis frigidum videtur; quare coni. *parmam quatiens.* — *trementem*, quia emicat, exsilit. — 176—179. *Tentanda*

Nec posse Argolicis exscindi Pergama telis,
Omina ni repetant Argis, numenque reducant,
Quod pelago et curvis secum avexere carinis.
Et nunc quod patrias vento petiere Mycenas,
Arma deosque parant comites, pelagoque remenso

---

fuga aequora pro: in Graeciam revertendum esse. Cf. adnott. ad Ecl. IV, 32. — „*Omina ni repetant Argis* ductum videtur ab imperatoribus Romanis, qui ad auspicia repetenda ac renovanda Romam nonnumquam ex castris reverti solebant, si v. c. malum omen inciderat. Itaque similiter statuit, esse Achivis Graeciam repetendam, auspicia ibi instauranda, et cum ipso Palladio avecto, ut restituatur in sedem suam, revertendum.“ *H.* Miror, hunc locum difficillimum a Wagnero prorsus intactum esse relictum, qui Vir doctiss. nihil adnotet, nisi haec: „*numen*, de simulacro, ut v. 183.“ Heynii explicatio ferri non potest, quia Palladium non prius in Graeciam ablatum esse scimus, quam eversa Troia totus rediret Graecorum exercitus. Quare Weickert. l. l. p. 10. et Thiel. amplectuntur I. H. Vossii explicationem, ex qua Graeci iubentur auspicia Argis instituta (*omina*) eodem loco repetere et voluntatem numinis (*numen*) denuo explorare, quam secuti e Graecia profecti sint. Equidem me adhuc dubium haerere fateor. Ut enim Weickerto concedam, Vossianam rationem poëta longe esse digniorem, et *numen reducere* id vere significare posse, quod ille suspicatur (cf. adnott. ad Aen. I, 8. et 447.), quum me non fugiat, ipsa auspicia interdum *deos* et *divos* vocari (cf. Hor. Od. IV, 14, 34. Ovid. Trist. II, 173. ibique Interpp.); nemo tamen non videt, quam mire dictum esset: voluntatem divinam secum sive avehere sive advehere navibus; praesertim quum v. 179. non ipsum vatem divino spiritu afflatum, sed Sinonem loqui audiamus, quod Indicativus *avexere* luce clarius demonstrat; et magnam esse totius loci ambiguitatem, quum quivis lector ante omnia de Palladio restituendo cogitet. Contra vero etiam Heynii interpretationi non exigua obstat difficultas. Quomodo enim Calchas de Palladio illo, *vix castris posito*, statim post prodigia ab eo edita tamquam de navibus iam avecto et reducendo potest loqui? Quamvis enim dicas, v. 179. non spectari tempus vaticinii editi, sed id ipsum tempus, quo Sinon Troianis hanc fabulam enarret, i. e. quo fere iam universi Graeci a litore Troiano solvissent; quamvis adeo totum v. 179. cum Gossravio (qui in verbis *numen reducant* explicandis Vossium sequitur) suspectum habeas, restant tamen Calchantis verba *numen reducant*, quae iam ablatum Palladium videntur ponere. Nemini autem Sinon persuadebit, statim post illa prodigia simulacrum navi impositum et avectum fuisse, Calchanta autem tum demum haec cecinisse. Quare nisi sumas, Virgilium hanc fictam Sinonis narrationem consulto ita composuisse, ut homo iste sibi ipse contradiceret, aut ambigua et obscura proferret, vix alia superest via locum expediendi, quam ut statuas, iuberi quidem Graecos a Calchante palladium suis manibus pollutum nunc secum abducere, postea vero, novis auspiciis captis diisque placatis, lustratum iterumque consecratum reducere; *numen* autem pro deae simulacro esse positum, quia una cum Palladio etiam ipsa dea discessisse videbatur, cuius numen erat placandum, cuius mens propitia erat revocanda. (Cf. etiam Iahn. ad Aen. I, 8. p. 437. ed. II.) Haec fere omnia quum iam in prima edit. disputaverim, non video, qui factum sit, ut Süpflius me cum Thielio Vossianae explicationi album calculum adiicere contenderet. Ipse autem Vir doctiss. pariter atque Wagn. in minore edit. eandem, quam hic ego proposui, explicationem repetunt. Ceterum Peerlkamp., cui poëta indignus videtur v. 179., satis audacter coni. *Quod pelago turpi secum avexere rapina.* — 180. 181. „Et nunc quod in Graeciam redierunt, hoc eo pertinet, eo consilio factum est, ut parent —

Improvisi aderunt. Ita digerit omina Calchas.
Hanc pro Palladio moniti, pro numine laeso
Effigiem statuere, nefas quae triste piaret.
Hanc tamen immensam Calchas attollere molem
Roboribus textis coeloque educere iussit,
Ne recipi portis aut duci in moenia possit,

---

sed poëta exquisite medium orationis membrum neglexit [vel potius, quae Wunderl. est sententia, brevitatem exquisitam secutus est]. Ceterum vide, an poëta dignior sit oratio ex mutata interpunctione: *Et nunc, quod - - Calchas, Hanc pro Palladio - - effigiem statuere.* In medio posita reliqua, tamquam in parenthesi.“ *H.* Sed verissime docet Wagn., eam esse horum enunciatorum naturam, ut *parant* et *aderunt* manifesto apodosis ad *quod petiere* relatae rationem prae se ferant. Comma, vulgo post *nunc* positum, iam in altera edit. Peerlkampium secuti omisimus. — *quod*, i. e. *quod attinet ad id*, *quod*, etiam pedestribus scriptoribus satis frequentatum. Cf. Heins. ad Ovid. Her. XVII, 51. Ruhnk. ad Ter. Heaut. Prol. 16. Huschkium ad Tibull. I, 5, 47. Goerenz. ad Cic. Finn. I, 21, 71. et de Legg. II, 12. Kühner. ad Cic. Tusc. III, 30, 73. Ochsner. Ecl. Cic. p. 278. alios. — *arma parant*, opes et copias bellicas instaurant, *deos parant comites*, sacris factis placatos. Vid. supr. I, 360. — 182. *Improvisi aderunt.* „Artificiose: neque enim mentitur et tamen decipit: nam verum metum falso metu, abigit, ut dum reversuros timent, non timeant, ne non abierint.“ Haec Servius. Cf. Gronov. ad similem Livii locum I, 52. Ceterum animadverte longam vocalem praecedente syllaba longa, ut saepe, elisam. Cf. Aen. IV, 411. VIII, 361. XI, 862. etc. et quae de elisione diphthongi *ae* ad Aen. X, 179. adnotavimus. Horatii aliquot locos huc pertinentes collegit Orell. ad Sat. I, 9, 30. — *Ita digerit omina*; omen v. 172 sqq. commemoratum interpretatur et docet, quo quidque ordine secundum illud faciendum sit; nam distribuendi atque ita ordinandi notio ubique inest *digerendi* vocabulo. Simili ratione ap. Ovid. Met. XII, 21. *Calchas novem volucres in belli digerit annos.* Pro *ex ordine narrare* legitur *digerere* v. c. Cic. Or. I, 41, 186. et Liv. II, 21, 4. — 183. *pro Palladio*, loco Palladii in Tenedum insulam avecto. „Interea *moniti*, Calchantis monitu [cf. v. 185.], Palladii vice, quo rapto deae sibi iram conflavere, ad sacrilegium expiandum, *hanc effigiem*, hoc equi signum, statuerunt.“ *H.* — *Numen laesum* tamen non solum est raptum, sed etiam pollutum, impuris manibus contrectatum, contaminatum. Cf. Wunderl. ad Tibull. I, 3, 79. *Piare* autem pro expiare, ut supra v. 140. Ovid. Fast. III, 291. 311. Sil. IV, 821. XVII, 565. al. Peerlk. comparat Ambros. Epist. I, 18. *fames*, *quae triste piaret nefas.* „Equum ad Neptuni religiones spectasse, satis novimus: quid Achivos adducere potuerit, ut equum Palladi consecrarent, ignoramus. Sinonis autem dolos hoc fere modo concinnatos esse puta: Achivos ait fraudem hanc machinatos esse, ut Troiani vicissim ad sacrilegium committendum pellicerentur, donario Minervae violato; quo facto iram deae in eos versum iri. Ne tamen equus pro donario ab ipsis in acropoli in Palladis templo collocari posset, eum in tantam magnitudinem exstructum esse, ne in urbem recipi posset. Ea nunc se Troianis prodere velle, ut in rem suam vertant; nam, ducto equo in Palladis templum, deam tantum Troianorum studium esse suscepturam, ut non modo urbem tueatur, verum etiam ut Troiani vicissim Achivos bello sint petituri.“ *H.* — 185. *Attollere* de celsis, magnificis aedificiis legitur praeterea III, 134. Plin. XXXVI, 5. Iuven. XIV, 95. (ubi eadem, qua hic, constructione: *dum meliore novas attollit marmore villas:* cf. etiam supra adnott. ad Aen. I, 655.) et alibi. — 186. *coelo educere*, tantum facere, ut coelum attingere videatur. De Dativo *coelo* vid. ad Geo. II, 306. — 187. *ne - - aut.* Vid. adnott. ad Aen. I, 370. et 414. — *possit.* Hoc Coniunctivo Praesentis haec verba

Neu populum antiqua sub religione tueri.
Nam si vestra manus violasset dona Minervae,
Tum magnum exitium — quod di prius omen in ipsum
Convertant! — Priami imperio Phrygibusque futurum;
Sin manibus vestris vestram adscendisset in urbem,
Ultro Asiam magno Pelopea ad moenia bello
Venturam, et nostros ea fata manere nepotes.
Talibus insidiis periurique arte Sinonis
Credita res, captique dolis lacrimisque coactis,

---

tamquam Sinonis cogitatio proferuntur; si ad Calchantis orationem pertinerent, *posset* scribendum erat. — 188. *antiqua sub religione tueri*, ne effigies eadem religione culta, qua antea Troiae Palladium cultum erat (ideoque *antiqua rel.*), populum huic religioni quasi subiectum, plane deditum, tueatur; quod certe equus ille, quamdiu nondum in urbem receptus erat, ex veterum opinione non poterat. Cf. etiam quae ad Aen. I, 23. adnotavimus, Serv. ad Aen. IV, 458. et Burm. ad Val. Fl. VIII, 8. — 189. *dona Minervae*, i. e. Minervae oblata. Cf. Phaedr. IV, 15, 5. et vid. adnott. ad v. 31. — 190. *exitium* - - *futurum*. Infinitivus cum Accus. pendet a notione dicendi, quae latet in verbo *iussit* v. 186. posito; de qua re satis nota cf. Perizon. ad Sanct. Min. IV, 5, 7. p. 222. Goerenz. ad Cic. Acad. II, 45, 138. Bremi ad Nep. Ages. 6, 2. Walch. Emendd. Livv. p. 268. Moebius ad Caes. B. G. I, 30. Cort. et Kritz. ad Sall. Cat. 21, 3. Zumpt. §. 620. multique alii. — *quod di* - - *convertant*. Mala omina et exsecrationes in hostes convertendo a se avertere posse veteres opinati sunt; quod Thiel. docet coll. Interpp. ad Soph. Phil. 1120. Ruhnk. ad Ter. Eun. IV, 3, 13. Mitscherl. ad Hor. Od. I, 21, 13 sqq. Voss. ad Geo. III, 513. p. 660. Ovid. Am. III, 11, 16. Eleg. ad Liv. Aug. 450. — 192—194. „Sin a vobis in urbem inductus esset equus, Troianos, conversis fatis, Argos esse bello petituros et excisuros.“ *H.* — *in ipsum*, in Calchantem. — 193. *Ultro* hic non est sponte sua, non lacessitam, non provocatam; nam *Asia* (Asiae gentes, Troiani eorumque socii: cf. adnott. ad Ecl. I, 63. IV, 58. cum Aen. X, 365. XII, 233. etc.) prius a Graecis bello petita fuerat; sed prima signif. capiendum, περαιόθεν, de hoste ex ulteriore loco veniente et bellum inferente. Cf. Wagn. Qu. Virg. XXVII, 2., qui hunc locum comparat cum X, 282. 312. et XI, 286. — *Pelopea ad moenia*, Argorum et Mycenarum. *Pelopea* autem pro *Pelopeïa*, ut Prop. II, 19, 20. *Pelopea domus*, ibid. IV, 6, 33. *Pelopeus Agamemnon*, Stat. Theb. X, 749. *Pelopea Phalanx*, Lucan. VII, 778. *Pelopeus Orestes* etc. Cf. de his Adiectivis ab nominibus propriis in *eus* formatis *Cephēus*, *Thesēus*, *Achillēus*, *Persēus*, et similibus Bentlei. ad Hor. Sat. I, 2, 90. Burm. conferri iubet Lutat. ad Stat. Theb. I, 225. — *nostros ea fata manere nepotes*, „i. e. fore, ut nostris nepotibus id accideret, quod vobis fore ut accideret, Calchas dixerat.“ Haec Wagn. Qu. Virg. XVII, 2, b. Vid. supra ad v. 171. *manere* pro exspectare s. futurum esse legitur etiam VII, 596. X, 438. XII, 61. et alibi. — 195—198. „Egregium epiphonema, inclusum sententia aliqua, imprimis ad miserationem apta.“ *H.* — 195. *Talibus insidiis*, quum addatur *periuri arte*, non tertium, sed sextum Casum s. Ablativum instrumenti, quem vocant, esse patet, ut sensus sit: talibus insidiis adhibitis, vel per has insidias effectum est, ut res crederetur. — 196. *lacrimis coactis* Heins. ex optimis Codd. restituit pro vulg. *coacti*. *Coactus* enim de omnibus rebus dicitur, quae non sunt naturales, nativae, sed studiose affectatae; quare, ut hoc exemplo utar, apud Quinct. Instr. IX, 4. extr. legimus: *Ut numeri sponte fluxisse, non arcessiti et coacti esse viderentur.* Ita *lacrimae coactae* hic et ap. Ovid. Met. VI, 626. (sicut *humor coactus* ap. Iuven. XIII, 133.) sunt simulatae. Thiel. comparat Ter. Eun.

Quos neque Tydides, nec Larissaeus Achilles,
Non anni domuere decem, non mille carinae.
Hic aliud maius miseris multoque tremendum
Obiicitur magis atque improvida pectora turbat.
Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos,
Sollemnis taurum ingentem mactabat ad aras.

I, 1, 22. *falsa lacrimula, Quam oculos terendo misera vix vi expresserat*, et Prop. I, 15, 39. *Quis te cogebat - - fletum invitis ducere luminibus?* Magis etiam huc pertinet Ovidii locus Am. I, 8, 83. *discunt oculi lacrimare coacti.* — „*Achilles Larissaeus* simpl. Thessalus; nam Larissa [Pelasgiotidis Thessalicae urbs ad Peneum sita, etiamnum antiquo nomine, apud Turcas autem *Yeni scheher* appellata: cf. liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 886.] tum non Achilli parebat, sed Letho, et a Pelasgis habitabatur. Vid. Hom. Il. II, 840 sqq. — *mille carinae*, numero paullo liberius expresso, ut solent poëtae. Vid. Popium ad Iliad. II. Barnes. ad Eurip. Androm. 106. Muncker. ad Hygin. f. 97. Wernsdorf. ad Poëtt. Latt. minn. T. IV. p. 645.“ *H.* Adde Bach. ad Ovid. Met. XII, 7. (ubi pariter *mille rates* Graecorum in bellum Troianum proficiscentium commemorantur). Secundum Homerum Il. II, 494 sqq. omnino erant MCLXXXVI. Sed *mille* saepissime pro numero rotundo ponitur. Ceterum *neque--neque--non--non* eadem ratione sibi respondent Geo. I, 395. Cf. etiam Ovid. Her. IX, 15. — 199.,,Sequitur locus de *Laocoonte*, in quo animadvertendum, quam accommodate poëta omnia ad *terrorem*, quem hoc ostentum Troianorum animis non potuit non iniicere, extulerit. Cf. v. 228 sq. et Excurs. V. ad h. v. Homerici loci Il. II. 305 sqq., ubi Nestor ostentum Achivis in Aulide morantibus obiectum memorat, simile est exordium. Vid. Herderi *Crit. Wälder.* P. I. p. 98 sqq.“ *H.* Ceterum Henry (*Class. Mus.* XXI.) verissime observat, hac tota narratione symbolice significari Troiae eversionem; venire enim serpentes a Tenedo, unde etiam classis Graecorum advecta sit, corripere sacerdotem, qui repraesentet religionem et deos Troianorum, quos Graeci expellant, et considere in arce, quam Graeci occupent; praeterea etiam singulis dictionibus, quibus poëta de serpentibus utatur, (*ad litora tendunt* v. 205., *agmine certo* v. 212. etc.) hanc allegoricam comparationem cum classe et exercitu Graecorum Troiae exitium ferente adiuvari. — *Hic* i. q. tum. Vid. adnott. ad Aen. I, 728. — *aliud*, alia res, respectu habito Sinonis v. 57 sqq. apparentis; sic autem haec verba construas: *aliud maius multoque magis tremendum miseris obiicitur.* Cf. similis locus XII, 244 sq. — „*obiicitur*, ut de ostentis et rebus miris vel inopinatis, pro *evenit.*“ *H.* Ceterum imitatur hunc locum Val. Fl. II, 209. *Hic aliud Venus et multo magis ipsa tremendum Orsa nefas.* — 200. *improvida pectora* Wund. interpretatur per: „Troianos credulos, a Graecorum dolo sibi non caventes;“ quam explicationem Wagn. in. mai. edit. probavit, in minore autem recte deseruit, locum cum Heynio, Vossio, Weickerto p. 10. et memet ipso melius per prolepsin Adiectivi explicans: turbat pectora ita, ut improvida fiant; ita enim haec res consternavit Troianos, ut omissa omni cautione id facerent, quod Sinon optabat. Ex Wunderlichii autem explicatione Minerva ipsa cum Sinone conspirasse sumendum esset, quod ea indignum; immo, quod Troiani Sinonis fraude circumventi erant, hoc nihil ad monstrum illud pertinebat; quod verissime docet Weickert l. l. — 201. 202. „*Ductus sorte.* Vel ex historiis hoc habuit; interempto enim Neptuni sacerdote, ex aliis, ut mos erat, sacerdotibus Laocoon, qui Apollinis Thymbraei erat, sorte obtingente, Neptuni sacra curavit, ut narrat Serv. ex Euphorione; vel unum sacerdotii adipiscendi modum e pluribus posuit, ut poëta. Quod autem in his adiunctis paullo copiosior est, ex eo artem poëtae agnosce; facit enim exspectationem.“ *H.* Quum autem *sor-*

Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta
— Horresco referens — immensis orbibus angues
Incumbunt pelago, pariterque ad litora tendunt;
Pectora quorum inter fluctus arrecta iubaeque
Sanguineae superant undas; pars cetera pontum
Pone legit, sinuatque immensa volumine terga.

---

tes ducantur (cf. infra VI, 22. Cic. Div. I, 18, 34. II, 33. in. cett.), etiam, qui sorte constitutus est sacerdos, ipse *ductus* vocatur. Cf. Tac. Ann. I, 54. XIII, 29. Sall. fragm. ap. Serv. ad h. l. (*Sorte ductus fusti necat*) et infra V, 498. „*Aras sollemnes* dixit, ad quas sollemne sacrificium parabatur; ut *sollemnis Circus*, in quo sollemnes ludi habentur, Ovid. Fast. V, 597. *sollemnia theatra* Art. I, 133., *campus sollemnis* Claudian. de VI. Cons. Hon. 5.“ *H.* — *arae* autem pro ara, ut saepe, v. c. III, 65. Cf. Orell. ad Hor. Od. I, 14, 7. et adnott. ad Aen. VIII, 98.„ Ceterum, quod in prima statim Troiani exsultatione de sacro, Neptuno faciendo, cogitasse feruntur, mirum videri potest. Sed Neptunus cum Apolline Troiae tutela est habitus; etsi Homerus solum Apollinem memorat. Illi itaque, soluta obsidione, sacra parantur χαριστήρια, et quidem in ipso litore, ut etiam ap. Hygin. 135. *ut sacrum faceret Neptuno ad litus;* et sic apud Homerum Neptuno sacra fiunt.“ *H.* — 203. *gemini*, duo, ut saepe apud poëtas. Vid. adnott. ad Aen. I, 162. Possit vero etiam, nisi hoc subtilius videatur, summa utriusque similitudo (magnitudine, crassitudine, colore) respici, ut propterea quasi gemini dicantur. — *a Tenedo*, *in der Richtung von T. her*, i. e. ab ea regione, in quam Graeci se fugisse simulabant (cf. supra v. 21 sqq.); nam angues hic sunt signum periculi a Graecis imminentis. — *per alta*, scil. maria, quod Substant. non solum a poëtis (vid. supra I, 3. 34. 126. Geo. I, 324. 443. etc.), verum etiam a pedestribus (velut Cic. Finn. IV, 23, 64. Caes. B. G. IV, 24, 28. cett.), haud raro omitti constat. Quid quod posteriores poëtae etiam Adiectivum addere non dubitabant? Cf. Avien. descr. terr. 84. *boreali ab alto.* Raro autem Pluralis huius vocis pro Singulari ponitur. — *incumbunt pelago*, pro innatant, sed cum significatione magnitudinis et ponderis, quo mare quasi premunt. Vid. adnott. ad Aen. I, 84. et similem Ovidii locum Met. IV, 690. *veniens immenso bellua ponto Eminet et latum sub pectore possidet aequor.* — *pariter*, simul, pari conatu, coniunctim, quod, praesertim si tranquillum mare cogitamus, horrorem rei mirum quantum auget. — *pectora arrecta*, ut infra XI, 496. *cervicibus arrectis.* Cf. etiam I, 152. II, 173. IV, 280. X, 726. XII, 618. — „*iubae sanguineae*, φόνιαι, rubentes hydrorum — nam hoc genus intelligendum — barbae seu comae. Ap. Homer. Il. II, 308. δράκων ἐπὶ νῶτα δαφοινός.“ *H.* *Sanguineus* i. q. purpureus, ruber. Vid. adnott. ad Ecl. X, 27.; de *iuba* anguium cf. Taubmann. ad Plaut. Amph. V, 1, 56. (*angues iubati duo*), a Thiel. laud. — *superant* pro vulg. *exsuperant* cum Wund., Iahnio et Wagnero ex omnibus fere Codd. restituimus, (in quo nos secuti sunt posteriores editores). *Exsuperant* Wagnero ortum videtur „e praegressa vocali, quae, quum citatius hic currant numeri, facile decipere potuerit librarium dictantis verba calamo excipientem.“ *Eminendi* significatio *superandi* verbo inest etiam v. 219.; et Accus. Obiecti adiicitur etiam Ovid. Met. I, 317. *superatque cacumine nubes - - Parnassus.* In eo autem, quod vox *superant* paullo post v. 219. redit, non haerendum. Cf. infra v. 303. cum 311. et adnott. ad Ecl. VI, 16. Geo. I, 126. Aen. I, 315. — „*legit pontum* egregie de vestigiis incessus lenis vel tractus in superficie.“ *H.* *Legere* enim haud raro significat locum aliquem tarde et lente peragrare, permeare (cf. Aen. XII, 481. *Aeneas legit orbes* (viae). Ovid. Met. V, 578. *saltus legere.* Senec. Med. 791. *luna coelum legit*); imprimis dicuntur naves *mare*, *aequor legere* (cf. Aen. III, 127. Ovid.

Fit sonitus, spumante salo: iamque arva tenebant,
Ardentisque oculos suffecti sanguine et igni
Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
Diffugimus visu exsangues. Illi agmine certo
Laocoonta petunt; et primum parva duorum
Corpora natorum serpens amplexus uterque
Implicat et miseros morsu depascitur artus;

Met. XV, 709. Fast. IV, 289. 566. Prop. III, 21, 12. cett.); quare hic de serpentibus per aquam natantibus. — *Pone* (i. e. tergo: vid. ad Geo. IV, 487.) *legit sinuatque*, i. e. pone legit sinuans. Cf. quae ad Ecl. VI, 20. VIII, 97. et alibi adnotavimus cum Wagn. Qu. Virg. XXXIV, 3. Hanc autem lectionem *sinuatque* pro vulg. *sinuantque* ex Med. et Lips. alt. cum Wagn. restituimus, qui Qu. Virg. VIII, 2, *a.* docet, Pluralem ex subiecto Plurali Nominis ortum esse ipsumque orationis nexum requirere Singularem, ad voc. *pars* referendum; quum haec sibi invicem respondeant: „Pectora, anteriorem partem, angues per mare invecti excelsa tenent, et pars cetera, posterior, in magnos sinus [spiram, orbem] est collecta.“ Ceterum cf. Ovid. Met. III, 42. (serpens) *immensos saltu sinuatur in arcus*, et IX, 64. (anguis) *flexos sinuavit corpus in orbes*. Peerlkamp. sine idonea causa locum sic mutandum censet: *iubaeque Sanguineae superant; undans pars cetera pontum Pone legit, sinuatque in mille volumina terga.* — „*Fit sonitus*, ut ostenderet serpentum magnitudinem, quorum in lapsu fluctus movebatur.“ Haec *Servius*. Cf. Ovid. l. l. v. 688. *unda Insonuit veniensque* etc. — *arva* pro littore. — 210. *suffecti oculos sanguine*, oculis suffusis sanguine, rubentibus et ardentibus. Cf. infra IV, 643. VII, 399. et Ovid. Met. VIII, 284. De voc. *suffectus* vid. Val. Fl. II, 105. *maculis suffecta genas*, coll. cum I, 821. *suffecta leto lumina*, et de constructione infra ad v. 273. — *ora sibila*, ut Geo. III, 421. et Aen. V, 277. *colla sibila*, *συρίζοντα*. Cf. Lucan. IX, 630. *illic e faucibus angues Stridula vibratis fuderunt sibila linguis.* Silius II, 586. *Ignea sanguinea radiabant lumina flamma*, *Oraque vibranti stridebant sibila lingua* etc. Heyn. conferri iubet Hesiod. Theog. 826. Scut. 235. et de hoc ipso serpente, qui hic commemoratur, Quintum XII, 456. *ἐπεσμαράγησε δὲ πόντος Νισσομένων, καὶ κῦμα διΐστατο· τοὶ δ᾽ ἐφέροντο, Αἰνὸν λιχμώοντες.* — *vibrare* verbum propr. de volubilitate linguae serpentum. Cf. praeter locos modo laud. Val. Fl. I, 61. *draco multifidas linguas vibrans.* Plin. H. N. XI, 37, 65. *Tenuissima serpentibus* (lingua) *et trisulca*, *vibrans*, *atri coloris* etc. et Oudend. ad Lucan. I, 658. „Ceterum similes de ingentium draconum allapsu plures sunt poëtarum loci (cf. Cerda), v. c. de draconibus ab Hercule puero et a Cadmo interemptis cett. Ex Virgilio hausere Manil. V, 580 sqq. Ovid. Met. IV, 688 sq. Val. Fl. II, 497 sqq. Silius II, 584 sqq. imprimis VI, 149 sqq. Petron. c. 89. v. 29 sqq. de eodem monstro, de quo noster agit. Adde Statium Theb. 506 sqq.“ *H.* Cf. etiam Lessingii Laocoon p. 55 sqq. et Schirach. p. 469. — 212. *exsangues*, pallidi, semianimi. Sic etiam alibi *exsanguis* de iis, qui metu sunt perculsi. Cf. Ovid. Met. IX, 224. *exsanguis metu.* Cic. har. resp. 1, 2. *Exsanguis atque aestuans se ex curia repente proripit.* — *agmine certo*, i. e. in certum scopum directo; recta via Laocoonta petunt; *agmen* autem de lapsu, tractu serpentum etiam infra V, 90. legitur. — *miseros artus*, i. e. miserorum artus. Vide tamen adnott. ad Aen. I, 4. Vir doct. in Miscell. Obss. T. I. p. 29. temere coniecit *teneros artus.* — 215. *Implicat*, circumdat spiris (vid. infra v. 217.). Cf. Ovid. Met. IV, 362. *nitentem contra elabique volentem Implicat, ut serpens.* — „*morsu depascitur*, *ἐπινέμεται*, proprie de eo, qui devorat (sic poëtae, *morsu lacerare*, *consumere*); h. l. ornate pro mordet; neque aliter intelligendus Lycophronis *παιδοβρὼς Πόρκης.*“ *H.*

Post ipsum auxilio subeuntem ac tela ferentem
Corripiunt spirisque ligant ingentibus; et iam
Bis medium amplexi, bis collo squamea circum
Terga dati, superant capite et cervicibus altis.
Ille simul manibus tendit divellere nodos,
Perfusus sanie vittas atroque veneno,
Clamores simul horrendos ad sidera tollit:
Qualis mugitus, fugit cum saucius aram
Taurus et incertam excussit cervice securim.
At gemini lapsu delubra ad summa dracones

Neque hic simpliciter est *mordet*, sed morsu consumit, exhaurit. Cf. Geo. III, 458. — 216. *tela ferentem*, cum telo in manu adproperantem. Peerlkamp. haec adnotat: „Haec et alia in Laocoonte Vaticano non conspiciuntur. Neque Virgilius ex istis imaginibus praeclaros versus fingere potuit. Nam aetatem Plinii non superare videntur (?). Docta et elegans de isto Laocoonte est Disputatio L. I. F. Iansseni. Leidae a. 1840.“ — 217. *spiris ingentibus*. *Spira* (*σπεῖρα*) de variis rebus sinuatis et incurvatis dicitur, de basi columnarum, de genere operis pistorii, de ornamento quodam capillorum etc. De sinuosis serpentum flexibus legitur etiam Geo. II, 154. et Aen. XII, 848. Similiter apud Lactant. Op. D. 11. p. 255. Bip. *intestinorum multiplices spirae* commemorantur. — „*bis circumdati collo squamea terga*, quum corpus et collum eius, h. e. omnino superiorem corporis partem, tractibus corporum suorum bis circumdedissent, super eius caput eminent, emicant capitibus suis.“ *H.* — 219. *capite*, scil. suo; si enim de Laocoontis capite cogitari voluisset poëta, scribendum erat *caput.* Cf. Voss. p. 204. — 220. *tendit divellere.* De hac constructione cf. Markl. ad Stat. Silv. II, 6, 70. Barth. ad Prop. I, 4, 15. Schmid. ad Hor. Ep. I, 19, 16. Orell. ad eiusd. Ep. I, 10, 20. — *nodos*, quibus ligant sacerdotem, i. q. antea *spirae.* Cf. Ovid. Met. IV, 491. (Erinys) *Nexa - vipereis distendens brachia nodis*, et infra VIII, 260. *Cacum corripit in nodum amplexans*, i. e. brachiis quasi nodum stringens. (Vid. etiam supra I, 296.) — 221. Maxime ad horrorem facit, quod *vittas*, infulas sacerdotis (cf. X, 537.), commemorat, quae imprimis sacrae et inviolabiles habebantur. — 222. De *clamoribus* Laocoontis, a quo, quum neque heros sit, neque philosophus Stoicus, doloris victi questusque repressi laus aliena, singularem Excursum (VI. ad h. lib.) scripsit Heyn. — 223. Qualis (i. e. quales) mugitus, scil. tollit, quod ex superiore versu repetendum. Peerlkamp. minus recte *Qualis mugitus* pro Nominativo habet, ad quem *est* subintelligit. De collocatione verborum: *Quales mugitus* (tollit), *quum fugit taurus* etc. pro: Quales m. taurus tollit, quum fugit etc. cf. adnott. ad Geo. III, 387. — *cum fugit et excussit* Weickert. p. 11. docet idem esse quod: quum fugit excussa securi, coll. Wagn. Qu. Virg. XXXIV, 3. Vid. supra ad v. 208. — 224. „*incertam securim*, non satis certo et valido ictu depressam. Imitatio Senecae Agam. 777. *cervice taurus vulnus incertum ferens*, et alia apud Silium V, 64. 65. [*Nec rauco taurus cessavit flebile ad aras Immugire sono, pressamque ad colla bipennem Incerta cervice ferens, altaria liquit.*] Sapienter autem bove non quacunque, sed, ut dignitatem res haberet, bove victima in comparatione usus est; quod in sacro Neptuni Heliconii iam fecerat Homerus loco, quem ante oculos noster habuit, Il. XX, 403, 404.“ *H.* Simili ratione, qua hic de *securi incerta*, apud Martial. II, 66, 2. de *incerto acu* sermo est; contrarium est infra XI, 767. *certam quatit improbus hastam.* — „*securim* per *i* Virgilium scripsisse, Probi Valerii testimonio constat apud Gell. XIII, 20.“ *H.* Cf. Drakenb. ad Liv. IX, 16, 17. et Schneider. Gr. Lat. II, 1. p. 209. — 225. *At* pro *autem.* Cf. adnott. ad Geo. II, 246. — *lapsu effugiunt.* „La-

Effugiunt, saevaeque petunt Tritonidis arcem,
Sub pedibusque deae clipeique sub orbe teguntur.
Tum vero tremefacta novus per pectora cunctis
Insinuat pavor; et scelus expendisse merentem
Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspide robur
Laeserit et tergo sceleratam intorserit hastam.
Ducendum ad sedes simulacrum, orandaque divae

---

psu, verbo *effugiunt* adiectum, genus motus serpentibus proprium (cf. VII, 349.) designat. Diversum dicendi genus est, ubi Ablativus Substantivi Adiectivo adiuncti cum verbo motus copulatur, ita ut Adverbium vulgare vitetur. Val. Fl. I, 686. *Ecce autem molli zephyros descendere lapsu Adspiciunt*, h. e. molliter, leniter descendere. Idem I, 91. *Accepere deae, celerique per aethera lapsu diversas petiere vias*, h. e. celeriter petiere. Add. Horat. Od. II, 10, 10." *Wund.* Ceterum pro *effugiunt* Medic. aliique Codd. cum Donato praebent *diffugiunt*, quod, quamquam non recepit, praeferre videtur Iahn. ad Geo. II, 8. p. 404. ed. II., neque Wagn. omnino reiicit, ut significet: discedunt, linquunt locum, ubi antea fuerant. Cf. adnott. ad Geo. II, 8. et al. Quum tamen perfugium, quod petunt, addatur, et serpentes eodem agmine, quo venerunt, templum Minervae petant, quum lectionem *effugiunt* etiam Macrobii Sat. IV, 4. auctoritas tueatur, *diffugiunt* autem ex v. 212. facile peti potuerit, quumque etiam Geo. I, 244. legamus: *flexu sinuoso elabitur anguis*, plurimorum Codd. lectio videtur praeferenda. Hom. Il. VI, 297. simpliciter: *αἱ δ' ὅτε νηὸν ἵκανον Ἀθήνης ἐν πόλει ἄκρῃ.* — „*delubra ad summa*, Minervae templum in arce summa. [Vid. ad Geo. IV, 541.] Minerva h. l. *saeva*, irata Troianis. At Palladium ex arce abreptum supra vidimus v. 164.; unde ergo h. l. Palladis signum? dicendum scilicet, fuisse aliud ac diversum ab illo arcanae religionis Palladio." *H.* — 226. *Tritonidis.* Vid. supra ad v. 171. Macrob. Sat. III, 4. hunc locum afferens, *Tritonidos* scribit contra Codd. nobis cognitorum auctoritatem. Cf. adnott. ad Aen. VIII, 345. — „*sub pedibus*, h. e. inter pedes, et post clipeum. Egregie hoc a poëta adumbratum ex eo, quod Palladis signa (*ξόανα*) interdum draconem pedibus adporrectum habent." *H.* Cf. Val. Fl. II, 257. ubi Hypsipyle patrem abdit sub Bacchi statuam: *tacita pavidum tunc sede locavit, Sub pedibus dextraque Dei.* De collocatione Part. *que* vid. adnott. ad Geo. IV, 22. — *clipei sub orbe.* Sic veteres de omnibus rebus rotundis loqui consueverunt. *Clipei orbis* redit infra X, 546. Cf. etiam Aen. XII, 670. *oculorum orbes*, Ovid. Her. XVII, 87. *orbis mensae*, id. in Ibin. 176. *orbis rotae*, Plin. H. N. VIII, 16, 19. *rotarum orbes* cett. Haud raro etiam Genitivo, qui rem accuratius indicat, non addito simplex *orbis* ponitur, ut vera significatio ex toto connexu eruenda sit. Sic *orbis* pro clipeo legitur Aen. X, 783. Val. Fl. VI, 345. Stat. Theb. IV, 130. Sil. IV, 328. Petron. c. 89. extr. alibi. — 229. *Insinuat pavor*, sc. se. Sic Cic. Or. I, 20, 90. *insinuare alicui*, id. ad Div. IV, 13. *insin. in consuetudine alicuius*, Verr. III, 68. in. *insin. in familiaritatem* cett. Vid. adnott. ad Aen. I, 234. — 228—232. *Scelus expendisse*, i. e. poenas sceleris (sacrilegii in equum, Minervae donum, commissi) persolvisse. *H.* Cf. infra VII, 307. cum eiusd. libri v. 596., ubi *nefas* eodem sensu usurpatur. Ideoque haec verba prorsus idem significant, quod XI, 258. *Supplicia et scelerum poenas expendere.* Verbi autem *expendendi* usus pro solvendo, dando positi ex eo tempore est repetendus, quo pecunia ponderabatur, nondum numerabatur. Cf. infra X, 669. XI, 257. etc. — 230. *sacrum robur*, quod infra v. 260. *cavum robur.* — 231. *Laeserit*; quia *sacrum* erat *robur*. Vid. supra ad v. 183. — *tergum.* Vid. sup. ad v. 51., ubi *latus* et *alvum* (ut v. 52. et 258. *uterum*) dixerat. — *ad sedes*, scil. deae, h. e. templum, quod in arce erat. — *simulacrum*, quia equus ille Palladi dedicatus habebatur. Heyn. comparat

Numina conclamant.
Dividimus muros et moenia pandimus urbis;
Accingunt omnes operi, pedibusque rotarum
Subiiciunt lapsus, et stuppea vincula collo
Intendunt. Scandit fatalis machina muros,
Feta armis; pueri circum innuptaeque puellae
Sacra canunt, funemque manu contingere gaudent.

Homericum μέγ᾽ ἄγαλμα θεῶν θελκτήριον Odyss. VIII, 509. — *orandaque divae Numina*, numen eius exorandum, placandum. — 233. *Conclamant*, omnes simul, uno ore clamant. — 234—237. „*Dividimus muros*, pro dissolvere et dirumpere, ut aditus fiat, aut, si de porta accipitur, ut latius pateat. Nam de porta Scaea agitur, a qua non longe stabat equus; ἐν πύλαις, ut Eurip. Troad. 525. Post muros *moenia* h. l. proprio significatu, ut aedificia intra muros sint.“ *H.* Wagn. ad Aen. IX, 196., coll. Niebuhr. *Röm. Gesch.* Vol. II. not. 80., docet, *moenia* ubi post muros commemorentur, videri ipsam urbem cum aedificiis, ubi ante muros, munimenta significare, ut ap. Liv. X, 10. *praesidium armatum se intra moenia ac muros accepturos confirmant.* Sic etiam infra IX, 196. *muri* et *moenia* coniunguntur. Quomodo per se differant *murus* et *moenia*, docent Herzog. ad Sall. Cat. 6, 2. p. 39. Kritz. ad Sall. Iug. 94, 4. Schmid. ad Hor. Ep. II, 3, 3. T. II. p. 306. Grysar. *Theor. d. lat. Stils.* p. 332. Weber. *Uebungssch.* Vol. I. p. 153. not. 3. Doederl. Synon. V. p. 350 sqq. alii; *moenia* autem interdum pro ipsa urbe eiusque aedificiis poni, probant loci, quales sunt infra VI, 549. Flor. I, 4. *moenia muro amplexus est.* Vitruv. VIII, 4. in. *Zama - - cuius moenia rex Iuba duplici muro sepsit.* Sall. Cat. 52, 25. Iustin. II, 12, 14. V, 7, 12. Curt. III, 1. etc. Cf. Gronov. Obss. II, 12. Vales. ad Amm. Marc. XX, 19. Arntzen. ad Plin. Pan. 18. Tross. ad Auson. Mos. 2. p. 130. Kritz. l. l. Beneck. ad Iustin. l. l. p. 57. alii. — *accingunt*, scil. *se*, ut infra XI, 707. *pugnae accinge.* Vid. supra v. 229. et adnott. ad Aen. I, 234. Male igitur Wakef. ad Geo. II, 33. coni. *Accingunt se operi.* — „*rotarum lapsus* egregie pro simplici *rotas*, quae *labentes* dicuntur poëtis, quando volvuntur.“ *H.* Supponunt autem rotas pedibus equi, ut eum trahere possint in urbem (cf. Schirach. p. 474.) et *lapsus rotarum* cum *remigio alarum* (Aen. I, 301. VI, 19.) et similibus locutionibus comparandum est. — 237. „*intendunt* exquisitius quam illigant, innectunt. Cf. IV, 506.“ *H.* Immo i. q. iniiciunt, (*anlegen*); de nodo constricto non opus est ut cogitemus, quum nihil aliud velint Troiani, quam fune collo iniecto equum trahere. Cf. adnott. ad Geo. IV, 399. — „*Scandit muros*, h. e. transscendit; maior imago, quam si portam *intrat*, quae, murorum impositorum et attingentium parte deiecta, erat latior facta; cf. inf. VI, 514. 515. — *machina fatalis*, exitium fatale Troianis afferens, et *feta armis*, plena viris armatis [vid. adnott. ad Aen. I, 51.]; ut iam ἐγκύμον᾽ ἵππον τευχέων ap. Eurip. Troad. 11., h. e. ἔνοπλον, ut ibid. v. 524.; supra v. 20. *uterum* dixerat. Inf. IV, 516. *armatum peditem gravis adtulit alvo.* Locus autem ex Ennianis expressus ap. Macrob. VI, 2. *Nam maximo Saltu superavit gravidus armateis equus - - Qui suo partu ardua perdat Pergama.*“ *H.* Cf. etiam Lucr. I, 477. *Nec clam durateus Troianis Pergama partu Inflammasset equus nocturno Graiugenarum.* — 238. *circum.* Vid. ad Ecl. III, 45. — *innuptae.* Vid. supra v. 50. Fortasse hunc locum ante oculos habuit Stat. Theb. IV, 16. *Iamque suos circum pueri innuptaeque patresque Funduntur mixti.* — 239. *sacra canunt*, sc. carmina, h. e. hymnos, ut *canere querelam* Geo. I, 378. Vocem autem *carmina* haud raro omitti, ad Ecl. VII, 22. docuimus. Ceterum Heyn. adnotat, hic et in toto loco manifesta esse Euripidei chori vestigia Troad.

Illa subit, mediaeque minans illabitur urbi.
O patria, o divûm domus Ilium, et incluta bello
Moenia Dardanidum! quater ipso in limine portae
Substitit, atque utero sonitum quater arma dedere;
Instamus tamen immemores caecique furore,
Et monstrum infelix sacrata sistimus arce.

---

526 sqq. — *mediae urbi*, *in die eigentliche Stadt*, quae opponitur *muris* (v. 234.). *Heyn.* haec adnotat: „Omnia media dicuntur, quae post initia sunt [vid. ad Aen. I, 505.], h. l. *urbs media* est tota urbs intra muros; etsi vere per mediam urbem ad arcem ductus est equus, ut Palladis in templo collocaretur. Cf. Eurip. l. c. 540. 541. et Odyss. VIII, 504. — *minans* simpl. ad altitudinem refer. Nam, quae altitudine sua super cetera eminent, minari iis dicuntur. Cf. Aen. IV, 88. et Serv." Adde Aen. I, 162. et Burm. ad Val. Fl. IV, 178. Melius autem iunguntur verba *illabitur urbi mediae. minans*, (de qua constructione vid. quae ad Ecl. II, 30., infra ad v. 688., alibi adnotavimus), quam *minans mediae urbi*, quod tenuius. — 241—243. *divûm domus* Ilium vocatur, quod magnum habet templorum numerum ideoque pluribus diis incolitur. Cf. adnott. ad Aen. I, 16. Ceterum v. 241. Servio teste totus est Ennianus (ed. Hessel. p. 140.). — „Vs. 242. ad omina pertinet, quae putide exsequitur Quintus Cal. XII. v. 503 sqq. Expressus e nostro Senecae Agam. v. 628 sqq." *H.* Peerlkamp. confert Silium I, 588. *O patria, o Fidei domus inclyta* et VI, 479. *Carthago, fraudum domus.* — 242. *Dardanidum.* De hac forma vid. adnott. ad Aen. I, 565. — *quater ipso in limine* etc. Quum homini vel ingredienti vel egredienti ominosum putaretur limen tangere (Ovid. Trist. I, 3, 55 sq. *Ter limen tetigi; ter sum revocatus; et ipse Indulgens animo pes mihi tardus erat.* Cf. Taubmann. ad Plaut. Cas. IV, 4, 1. Broukhus. et Bach. ad Tibull. I, 3, 20. et Interpp. ad Ovid. Am. I, 12, 2.), quam maxime infaustum omen haberi debebat, quod haec machina, quae fieri non poterat ut limen ipsum non tangeret, *in limine quater substitit.* Ceterum cf. Senec. Agam. 628. *tremuitque saepe Limine in ipso sonipes.* — *quater--atque--quater.* Vid. adnott. ad Geo. IV, 86. — *sonitum -- arma dedere;* etiam hoc pertinebat ad deorum benevolorum signa monentia, ut Troiani sibi caverent. — 244. *Instamus tamen.* Vid. Aen. I, 423. ibique adnott. et infra v. 491. Heyn. comparat Quintum Cal. XII, 427. οἱ δ᾽ ἅμα πάντες Εἷλκον ἐπιβρίσαντες etc. — *immemores*, scil. mali ominis, quo Dii nos monuerant, a nobis non intellecti. Thiel. confert Catull. XXX, 1. *Alphene immemor* (scil. amicitiae, sodalitatis) *atque unanimis false sodalibus*, et alios locos, ubi Adiectiva relativa absolute usurpantur, velut Tibull. I, 7, 38. Prop. I, 9, 7. Hor. Od. III, 24, 54. — *caecique furore.* Cf. infra v. 357. Hor. Epod. VII, 13. *Furorne caecus, an rapit vis acrior?* id. Serm. II, 3, 44. *quemcunque inscitia veri Caecum agit* et multa similia. — 245. „*monstrum infelix* de equo portentosae magnitudinis, qui exitium urbi erat allaturus. Sic Ciceroni [in Pison. 4, 9.] *fatale prodigium portentumque* pro pernicioso homine. — 246. 247. De *Cassandra* vate, cui ne tunc quidem creditum et fides habita, copiosius Quintus Cal. XII, 525 sqq." *H.* Cassandra, Priami et Hecubae filia, Heleni soror gemina, omnium Priameidum longe pulcherrima (Hom. Il. XIII, 365.), quam, amoris fructum ipsi pollicitam, Apollo artem vaticinandi docuit; postea vero quum puella promissis non staret, ut vaticiniis eius nemo fidem haberet, deus effecit. (Apollod. III, 11, 2. Quint. Cal. XII, 156 sqq. Tryphiod. 346 sqq. et loci infra ad v. 249. laudati.) Troia capta in ipso Minervae templo, cuius sacerdos erat, ab Aiace, Oilei filio, stuprata Agamemnoni in praedae divisione obtigit, quocum Mycenas profecta a Clytaemnestra occisa est. (Dictys V, 13. Hygin. f. 108. Lycophr. 1108. Vid. etiam infra V, 536. Ovid.

Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
Ora, dei iussu non umquam credita Teucris.
Nos delubra deûm miseri, quibus ultimus esset
Ille dies, festa velamus fronde per urbem.
Vertitur interea coelum, et ruit oceano nox,
Involvens umbra magna terramque polumque
Myrmidonumque dolos; fusi per moenia Teucri
Conticuere; sopor fessos complectitur artus:

Her. XVI, 119. Am. I, 7, 17. cett.) — 246. *Tunc etiam*, sicut antea iam saepius. Cf. Iahn. ad Ecl. III, 10. p. 371. ed. II. — *fatis* (Casu tertio), sc. canendis. Cf. adnott. ad Aen. I, 382. — 247. *dei iussu*, Apollinis, cuius amores illa illuserat. Cf. Apollod. III, 11, 2. — *non umquam* (pro numquam, ut Ecl. I, 36. Prop. I, 6, 2. et alibi apud poëtas; pedestres enim scriptores non nisi *neque umquam*, *neque usquam*, *neque ullus* et similia ponunt: cf. Iani A. P. p. 492.) *credita*, cui numquam credebatur. Sic interdum *credor* pro: mihi creditur, ad Graecorum exemplum. Cf. Matth. Gramm. Gr. §. 490. Ex poëtis Romanis huc pertinent e. g. hi Ovidii loci: Met. XV, 74., ubi eadem Cassandra *ora Docta quidem solvit*, *sed non est credita*. Trist. III, 10, 35. Fast. III, 74. ibid. v. 351. Her. XVII, 129. Met. VII, 98. Ceterum vid. infra III, 187. *quem tum vates Cassandra moveret*? et Prop. III, 13, 61., ubi Cassandra ipsa: *certa loquor*, inquit, *sed nulla fides*. — 248. Verba *quibus ultimus esset Ille dies* explicant antecedens *miseri:* ut quibus - - esset. — 248. 249. „*Velare* proprium hac in re, suspensis super templorum postibus coronis ac sertis, etiam frondibus infulisque. Traduxit verbum aliis locis poëta ad victimas vel sacerdotes, supplices, alia, ubi coronae vel infulae ac vittae usus est.“ *H.* Thiel. comparat Prop. IV, 9, 27. *devia puniceae velabant limina vittae*, et Ovid. Met. VIII, 264. *Templa coronantur*. Adde Aen. III, 405. 545. Plaut. Amph. V, 1, 42. Liv. I, 32, 6. Iuven. VI, 301. Tibull. I, 1, 11. et cf. Serv. ad Aen. VII, 751. Ulitium ad Grat. Cyneg. 442. Lambin. et Wakef. ad Lucr. V, 1197. — 250 sqq. Locus praestantissimus, quo silentium et tranquillitas noctis una cum summa Troianorum securitate, quam subito sequentur summus tumultus, summum periculum et exitium, egregie depingitur et ex oppositis mira quaedam vis et singularis affectus repetitur. — „*Vertitur coelum:* ex vulgari persuasione, coelum singulis noctibus circumagi.“ *H.* Cf. Ovid. Met. II, 70. et similes loci. Ceterum *vertitur interea coelum* secundum Macrob. VI, 1. Ennianum est hemistichium (ed. Hessel. p. 64.) — *ruit*, pro venit, surgit ex oceano. Nam nox sequitur solem, ideoque ex mari surgit, quando sol occidit, et tingit se oceano, ubi sol oritur. *Ruere* eodem sensu legitur infra VI, 539. VIII, 369. X, 256. Cf. etiam Aen. II, 8. *nox coelo praecipitat*, et V, 721. cum adnott. ad Geo. II, 482. et Aen. I, 746. De monosyllaba huius versus clausula vid. adnott. ad Geo. I, 181. — 251. *umbra magna*, quia coelum et terra, i. e. mundus ipse magnus est. Vid. ad Geo. II, 338. Ceterum cf. etiam adnott. ad Geo. III, 219. et Aen. I, 569. Animadverte autem, quam apte rei depingendae spondaicum metrum respondeat. — 252. *Myrmidonum dolos* non tantum i. q. Myrmidones, ut Heyn. arbitratur, sed etiam ad insidias ab iis structas et equum relictum referendum. Ceterum cur Myrmidones appellentur Graeci, supra ad v. 7. vidimus. — *fusi per moenia*, dispersi per urbem (*somno vinoque sepulti*, v. 265.). Noli enim haec verba ad vigiles in muris dispositos et sopitos referre. Ceterum vid. Aen. I, 214. et Burm. ad Val. Fl. I, 252., qui ad h. l. adnotat, χυθείς eadem ratione usurpatum legi in Oppiani Cyneg. IV, 350. — 253. „*sopor* [h. e. altus somnus] *complectitur artus*. Non moratur poëta in comissationibus Troianorum, quas attingit tantum v. 265. At vide

Et iam Argiva phalanx instructis navibus ibat
A Tenedo, tacitae per amica silentia lunae
Litora nota petens, flammas cum regia puppis
Extulerat; fatisque deûm defensus iniquis
Inclusos utero Danaos et pinea furtim

---

ineptias Quinti Cal. XIII. pr." *H.* — 254—255. *Phalanx* (quam Heyn. de classe, Wund. autem, quum minus placeat pedestris iunctura: classis, navibus instructis, it a Tenedo, rectius de exercitu, agmine intelligit) vox Virgilio usitatissima, vel minimis exercitus partibus significandis ab eo adhibetur. Cf. Aen. VI, 489. XI, 92. XII, 277. 544. 551. 662. — *instructis* (i. e. instructa acie ordinatis) *navibus ibat* (quae verba, si *phalanx* de exercitu accipitur, coniungenda esse patet) eadem ratione dictum, qua ap. Liv. XXV, 27. *navibus proficisci*, ap. Ovid. Fast. I, 233. *rate venire* et similia. — „*tacitae per amica silentia lunae* ornate pro noctu. *Silentia noctis* saepe apud poëtas; eadem *tacita*, *silens*, *taciturna*. Nunc Virgilius *silentia* ad *lunam* transtulit; quod magis etiam poëticum; quumque *silentia lunae* per se dici recte possint pro *nocte*, sive luna fulgeat sive lateat, poëta tamen versu 340. *oblati per lunam* satis declarasse videtur, se *lunam* cum ratione posuisse, adoptata eorum opinione, qui Troiam plenilunio excisam tradiderant. Vid. Vet. Schol. Euripideae Hecub. 913. et Petron. 89, 54. 55. [quibus adde Leschen in Iliade parva: *Νὺξ μὲν ἔην μέσση, λαμπρὴ δ᾽ ἐπέτελλε σελήνη.*] — *amica sil.*, h. e. grata et faventia insidiis Achivorum." *H.* Vid. adnott. ad Geo. IV, 115. et cf. imprimis Stat. Theb. I, 370. *neque amico sidere monstrat Luna vias*, idemque Silv. V, 2, 38. *tempus amicum fraudibus.* Cum *tacita* autem *luna* conferri possunt Horatii Od. II, 8, 10. *taciturna noctis signa*, et Aen. III, 515. Ceterum fateor, si v. 340. et fama illa de Troia plenilunio capta non esset, me praelaturum fuisse Politiani Obss. Syll. II, 100. in Gruteri Thes. Crit. I. p. 117. explicationem, qui *silentia lunae* de interlunio s. luna minime lucente intelligit, quum alibi (v. c. Plin. XVI, 39, 74. XVIII, 31, 74. Cat. R. R. 29. 40. Colum. VIII, 5, 15.) *luna silens* hoc significare soleat, et interlunium insidias magis adiuvet, quam plenilunium. Non mirum tamen, Viros doctos diversissimas huius loci interpretationes et Peerlkampium (coll. Ovid. Met. VII, 184. *Fertque vagos mediae per muta silentia noctis Incomitata pedes* et Heynii adnot. ad Tibull. IV, 1, 129.) adeo hanc coniecturam proposuisse: *per muta silentia.* (Cf. quos Taubmann. commemorat, quibus Burm. addit Muret. Epist. III, 50. Barth. ad Stat. Theb. II, 58. Torrent. ad Hor. Od. I, 25. alios). Recte vero Wagn. Comma vulgo in fine versus positum sustulit, quum haec rectius cum subiectis iungantur. — 256. Fax ex navi praetoria sublata signum erat profectionis, et nunc quidem reditus versus littus Troianum. Datur autem hoc signum, ut Sino cognoscat, classe iam adventante equi claustra nunc esse laxanda. — 257. *fata deûm iniqua* pro *diis iniquis*, infestis, sc. Troianis. Aeneam enim Troianum hic loqui debemus meminisse. *Fata* autem deorum non solum sunt, quae ipsos tenent (ut VII, 293.), sed etiam, quae ab iis dantur (ut III, 717. IV, 604. V, 784. VI, 376.) — *defensus*, ita ut servaretur a Troianis. — 258. *Danaos et claustra laxat* per zeugma dictum esse pro claustris (foribus in latere) laxatis emittit Danaos, in promptu est. Cf. adnott. ad Geo. I, 93. et al. Ceterum non erat, cur editores fere omnes haererent in consecutione temporum *ibat* - - *quum extulerat* - - *et laxat*, quae est legitima et naturae prorsus conveniens. Argiva phalanx (classis) *ibat* (cui Imperfecto notio inest rei durantis), *quum* subito regia navis flammam *extulerat* (quae res tam celeriter fit, ut vix animadversa iam praeterierit), ad quod signum Sinon extemplo *laxat* claustra, quae et ipsa actio est tam cito transiens, ut commode Praesente tempore significari potuerit. (Cf.

Laxat claustra Sinon. Illos patefactus ad auras
Reddit equus, laetique cavo se robore promunt
Thessandrus Sthenelusque duces et dirus Ulixes,
Demissum lapsi per funem, Acamasque, Thoasque,
Pelidesque Neoptolemus, primusque Machaon,

---

modo ad v. 256. adnotata.) Quod autem attinet ad illum Plusquamperfecti usum de re tam subito et improviso accidente, ut conspectu citius transeat, cf. v. c. Liv. II, 14, 6. *Proelio inito adeo concitato impetu se intulerant Etrusci, ut funderent ipso incursu Aricinos.* id. XXXII, 2. *Postquam recepere se regii, verterat periculum in Romanos.* id. XXVIII, 2, 1. *Tria millia ferme aberat, quum haud dum quisquam hostium senserat* etc. Cf. Zumpt. §. 508. Copula autem (*fatisque*), quam Heyn. unius Cod. Zulich. auctoritate deletam malit, offendere non potest, quum interiecta illa sententia *flammas quum - - extulerat* ad utramque enuntiationem primariam - - *ibat* et - - *laxat* pertineat. His expositis facile apparebit, errare Iahnium, locum sic distinguentem: *petens. Flammas quum - - - Sinon; illos* etc., ut apodosis incipiat ab his: *illos patefactus;* contra quem recte disputat Weickert. l. l. p. 11 sq., veram huius loci rationem bene perspiciens. Wagnerus, oblitus haud dubie, se in carmine interpretando versari, horum versuum membra ita disposita malit: *Et iam Argiva phalanx, flammas quum regia puppis Extulerat, tacitae per amica silentia lunae Litora nota petens, instructis navibus ibat A Tenedo; fatisque* cett. Peerlkamp. denique praeter necessitatem coni. *Extulit: at fatis divûm def. in., at* pro *tum vero, tunc autem* positum esse statuens; qua coniectura omnis loci vigor tollitur. — 259. *Sinon* Graeca forma hic et infra v. 329., ut hiatus evitaretur. Cf. Bentl. ad Hor. Od. III, 8, 18. Ochsner. ad Cic. Ecl. p. 435. et 53. Ramsh. §. 53. I. 3. et II. A. Zumpt. §. 56. alii. — *ad auras reddit.* Vid. supra v. 158. *sub auras ferre.* — 260. „*se promunt*, prodeunt: *ἱππόθεν ἐκχύμενοι; κοῖλον λόχον ἐκπρολιπόντες* Odyss. VIII, 516." *H.* Quae sequitur singulorum virorum enumeratio, eam ad Homeri exemplum conformatam esse, non est quod memorem. Similes locos habemus Geo. IV, 334. Aen. VII, 710. et alibi. Ceterum de numero heroum equo inclusorum, ut omnino de toto equo, cf. Heynii Excurs. III. ad h. l. — 261. *Thessandrus*, qui Homero non commemoratur, idem esse videtur, quem alii (Herod. IV, 147. VI, 52. Paus. IX, 5, 7. Apollod. III, 7, 2. Hyg. f. 71. Schol. Pind. Ol. II, 76.) *Thersandrum*, Dictys autem II. et ipse *Thessandrum* vocat, i. e. Polynicis et Argiae filius, quem tamen, a Virgilio dissentientes, Paus. et Dictys ll. ll. iam ineunte bello Troiano a Telepho occisum perhibent. *Sthenelus*, Capanei regis et Evadnes fil., Argivorum dux et Diomedis comes (cf. Hom. Il. II, 564. IV, 365 sqq. V, 111 sqq. etc.), etiam apud Hor. Od. I, 15, 24. et IV, 9, 20. commemoratur. Alii duo Stheneli infra X, 388. et XII, 341. prodeunt. Ceterum *duces* universe dictum, *ἡγεμόνες, ἡγήτορες;* non: duces huius expeditionis. — 262. „*Demissum lapsi per funem*, h. e. delapsi fune demisso; ex historia hoc acceperat; at egregie ad magnitudinem equi declarandam accommodavit. Itaque emphasin Quinctil. agnovit Inst. VIII, 3. 84., ubi vid. not." *H.* Thiel. confert Hor. Ep. II, 1, 210. *per extentum funem ire*, et eiusd. A. P. 461. *Si curet quis opem ferre et demittere funem.* Quod autem attinet ad collocationem verborum, cf. locus prorsus eadem ratione conformatus infra v. 339 sqq. — *De Acamante*, altero Thesei fil. Demophoontis fratre, qui et ipse apud Homerum non invenitur, cf. Tzetz. ad Lycophr. 495. Interpp. ad Hygin. f. 108. et ad Sabini Epist. II, 23. — *Thoas*, Andraemonis et Gorges fil., qui Aetolos ad Troiam expugnandam duxisse fertur. (Cf. Hom. Il. II, 638. IV, 507. XIII, 215 sq. Hygin. f. 97. Tzetz. ad Lycophr. 1011.) Alius *Thoas*, Aeneae comes, infra X, 415. commemoratur. — 263. *Neoptolemus*, celeberrimus Achillis e Deidamiae fil., Pelei nepos, proprie Pyrrhus vocatus,

Et Menelaus, et ipse doli fabricator Epeos.
Invadunt urbem somno vinoque sepultam;
Caeduntur vigiles, portisque patentibus omnis
Accipiunt socios atque agmina conscia iungunt.
Tempus erat, quo prima quies mortalibus aegris

---

qui Troia capta Priamum eiusque filium Politen interfecit (vid. infra v. 526.), Polyxenam ad Achillis tumulum immolavit (vid. infra III, 321 sqq. ibique adnott.), Andromachen et Helenum captivos in Epirum abduxit, ubi illam matrimonio sibi iunxit, tandem vero, Andromache repudiata et Heleno transmissa, quum Hermionen, Menelai et Helenae filiam, Orestae desponsam, rapuisset, Delphis ante aram patri constitutam ab Oreste occisus est (vid. infra III, 294 sqq. 325 sqq.). Cf. de eo Hom. Od. XIX, 326. XI, 505. Pind. Nem. IV, 82. VII, 50. Paus. I, 11. II, 23. Dictys VI, 7—9. Eurip. Androm. et Orest. pluribus locis. — „*primusque Machaon* intelligo, qui primus inter primos, egressus est. Argutantur in hoc iam veteres. Vide Sext. Aurel. Victor O. G. Rom. c. 1.“ *H.* Negari tamen nequit, hoc *primus* septimo ex novem heroibus, qui enumerantur, additum admodum molestum esse, quod etiam Wagn. censuit Qu. Virg. XXVIII, 5. Non inepte autem Burm. comparat Val. Fl. IV, 221. *Asper Iason Et simul Aeacides, simul et Calydonis alumni, Nelidesque Idasque prior.* Henry autem, qui *primus* hic non aliter atque supra v. 32. intelligendum putat, poëtam consulto ordinem turbasse suspicatur, ut oratio magis poëtica fieret (?). Ceterum Machaon, Aesculapii ille filius, et bellica virtute et vulnera sanandi arte excellentissimus, qui cum Podalirio fratre Messeniae quasdam nationes in bellum Troianum duxerat (cf. Hom. Il. II, 732. IV, 203. XI, 505. 596. etc. Paus. IV, 3. Hygin. f. 108. alii), Heynio teste apud Thessalum in πρεσβευτικῷ sub f. memoratur paullo postquam equo exierat vitam amisisse. — *Epeos*, Panopei fil., qui Minerva hortante equum condidit. Hom. Il. XXIII, 668. Od. VIII, 493. Dictys I, 17. Hygin. f. 180. Paus. II, 19. Ovid. Fast. III, 825. alii, Heynii Excurs. III. ad h. l. et supra ad v. 15. adnott. De graeca nominis forma, quam optimi Codd. exhibent pro vulg. *Epeus*, vid. adnott. ad Ecl. VI, 13., quibuscum cf. quae Iahn. ad h. l. disputavit. — „*doli fabricator.* Sic δόλον pro equo ad insidias facto Homer. Odyss. VIII, 404.“ *H.* Non tamen tamquam aedificator equi, qui machinae constructionem optimi nosset, Epeos expeditioni erat adiectus, sed quia etiam miles erat fortissimus. Cf. Süpflius, qui comparat Hom. Il. VI, 314 sqq., ubi etiam Paris ipse sibi domum suam exstruxisse narratur. — 265. Cf. Ennius Ann. VIII. ap. Hessel. p. 83. *Nunc hosteis vino domitei somnoque sepultei.* Idem est infra IX, 189. *somno vinoque soluti.* *Sepultus* de ebriis legitur etiam infra III, 630. et VI, 424. *vino sepultus*, et Prop. III, 11. (9). 56. *assiduo lingua sepulta mero* (coll. Apulei. Met. VIII. p. 206. Elm. *aliquem* (vino) *sepelire ad mortem*); de dormientibus haud raro: velut Aen. VI, 424. *custode sepulto* etc. — *agmina iungunt*, h. e. sibi adiungunt, quod, si summam rei spectamus, nihil aliud est, quam se cum agminibus coniungunt. Cf. adnott. ad IV, 142. et XI, 145. — 268 sqq. „Locus, cui similes e pluribus poëtis excitari possint, quoties per somnum species obiicitur, adumbratus videtur ex Il. XXIII, 62 sqq., ubi Patrocli umbra Achilli apparet. Virgilium plane expressit Statius Theb. V, 265 sqq. et totum locum, qui sequitur, Seneca Troad. 438 sqq.“ *H.* — *mortales aegri*, quos Heyn. minus recte per infirmos explicat, sunt Homeri δειλοὶ βροτοί, quibus opponuntur μάκαρες θεοί. Vid. Ecl. I, 13. et Aen. I, 208. ibique adnott. Thiel. apte commemorat Sil. IV, 794. *Heu! primae scelerum causae mortalibus aegris Naturam nescire deûm*, coll. cum Tibull. I, 7, 61. *Bacchus et afflictis requiem mortalibus affert.* Aen. XI, 182. *Aurora - - miseris mortalibus almam Extulerat lucem;* et de ipsa re Soph. Phil. 827. (ὕπνος) ὀδύνας ἀδαὴς

Incipit, et dono divûm gratissima serpit:
In somnis, ecce, ante oculos moestissimus Hector
Visus adesse mihi, largosque effundere fletus,
Raptatus bigis, ut quondam, aterque cruento
Pulvere, perque pedes traiectus lora tumentis.

καὶ ἀλγέων. Eurip. Or. 207. *πότνια λήθη κακῶν τοῖσι δυςτυχοῦσι εὐκταία θεός*. Tibull. III, 4, 20. (Somnus) *menti Deus utilis aegrae*, et Ovid. Met. XI, 625 sqq. *Primum* autem somnum altissimum esse constat. Cf. Aen. I, 470. ibique adnott. — 269. *serpit*, quia latenter membris infunditur. Hunc locum haud dubie ante oculos habebant antiquiores illi viri docti, qui Ovid. Met. VII, 186. ediderunt: *Homines volucresque ferasque Solverat alta quies, nullo cum murmure serpens*, ubi vid. Iahn. et Bach. Cf. etiam Plin. H. N. VII, 24. ubi *somnus serpens* commemoratur. Ceterum Punctum, quod vulgo in fine huius versus ponitur, in Colon mutavimus, quum haec arcte cohaereant: Tempus erat — ecce, in somnis adesse visus est Hector. In prosaica oratione membra sententiae per *quum* coniungenda erant. Cf. loci simillimi III, 90. XII, 113. XI, 550 sqq. 608 sq. — 270. Poëta imitatus videtur Ennium, cuius Cic. Acad. IV, 16, 51. haec verba affert: *visus Homerus adesse poëta;* quare Columna (p. 6. Hessel.), hoc ipso Maronis loco collato, suspicatur, integrum Ennii versum hunc fuisse: *In somnis mihi visus H. a. p.* Anonymus Ennii editor (Spangenb.) p. 2. sic scripsit: *Insomnis ibi visus H. a. p.*, et statim subiungit alterum illum versum, quem infra v. 274. a Virgilio translatum videmus. — 271. *visus adesse*, adstare, sic ut quondam conspiciebatur, quum raptatus erat. *Videri* verbum proprium de somniis et somni simulacris, ut apud Graecos *δοκεῖν* (de quo Thiel. conferri iubet Valken. ap. Wyttenb. ad Plut. de S. N. V. p. 54. et Stallbaum. ad Plat. Crit. 2.). Cf. infra III, 150. V, 637. Tibull. III, 4, 24. Ovid. Met. IX, 495. XV, 653. id. A. A. II, 328. Cic. Div. I, 23, 46. 24, 29. 51. Acad. II, 14, 47. extr. cett. — Comma post *bigis* positum, quod iam Gronov. (cui adsentitur Hand. in Diatr. ad Stat. T. I. p. 217.) et Wakef. tolli iusserant, nosque in prioribus editt. cum Heyn. et Wagn. omiseramus, nunc cum Iahnio (et eodem Wagn. in edit. min.) restituimus, quum verba *ut quondam* non solum ad *raptatus bigis*, sed etiam ad sequentia *aterque* etc. pertineant. Sensus enim, quem rectissime perspexit Henry (*Class. Mus.* XXI.), hic est: Hector somnianti mihi visus adesse eadem signa exhibens acceptae iniuriae, quae vigilans eum exhibentem videram ad Troiam statim postquam raptatus erat bigis etc., et constructio loci sic procedit: moestissimus Hector, raptatus bigis aterque cruento pulvere perque pedes traiectos lora tumentes, ut quondam, visus adesse mihi largosque effundere fletus. In somniis autem mortui solent apparere eodem corporis habitu, quo erant, quum moriebantur. (Cf. Ovid. Met. XI, 653.) Eodem enim statu sunt etiam apud inferos (vid. Aen. VI, 494.) Peerlkampius, qui sine iusta causa hanc suadet versuum transpositionem: 271. 274—278. 272. 273. 279. etc., pro *bigis ut quondam* scribi voluit *quondam bigis*. — „*ater* plus quam respersus, inquinatus. Cf. Hom. Il. XXII, 401 sqq." *H.* „Foeditas adspectus magis notatur adiecto *cruento*, quam vocabulo *ater*, h. e. tectus. Cf. Not. ad XII, 450. [ubi *atrum agmen*, i. e. pulvere sordidum.]" *Wund.* Cf. etiam adnott. ad Geo. I, 129. — 273. *traiectus per pedes lora* graeca constructione, pro: traiectis per pedes loris, s. habens lora per pedes traiecta. Particip. Perf. Pass., pro Participio Medii Graec. positum, Accusativum Obiecti attrahit. Sic v. c. Tac. Hist. VIII, 74. *aram posuit casus suos in marmore expressam* et Val. Fl. I, 398. *insequaris casusque tuos expressa, Phalere, arma geris*, i. e. expressos in se habentem, habentia. Gossr. (qui fusius de hac re disputat) comparat Hor. Sat. I, 6, 74. *pueri laevo suspensi lo-*

Hei mihi, qualis erat! quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuvias indutus Achilli,
Vel Danaûm Phrygios iaculatus puppibus ignis!
Squalentem barbam et concretos sanguine crinis

---

culos tabulamque lacerto. Cf. etiam Naegelsbach., Censor meus Monac., l. l. p. 110. omninoque adnott. ad Ecl. I, 55. De ipsa re cf. Hom. Il. XXII, 396 sq. — *tumentes;* ut οἰδᾶν in fabula Oedipodis. Ceterum Henry (l. l.), arte medica edoctus, mortuis non tumere pedes loro traiecto, simulque premens locum Soph. Ai. 1040. Ἕκτωρ μὲν - - ἀπέψυξεν βίον et ipsius Virgilii Aen. I, 483. *Hectora - - raptaverat Exanimumque - - corpus vendebat Achilles*, admodum probabiliter contendit, Virgilium cogitare Hectorem nondum mortuum ab Achille currui alligatum et sic demum raptando (ut ipsius poëtae verbo utar) prorsus enecatum esse. — 274—279. „Nobiles versus ex eo loco ducti, qui magnos affectus habere solet, fortunae pristinae et praesentis comparatione.“ *Wagn.* Versum 274. Ennii (p. 125. Hessel.) esse Servius docet. — *Hei mihi!* Aliquot Codd. *heu*, quam lectionem Wagn. propterea reiicit, quod Romani *heu me*, non *heu mihi*, contra *hei mihi*, non *hei me* dixerint (coll. Huschk. ad Tibull. II, 6, 28. et infra XI, 58. XII, 620.). Quam sententiam quamquam falsam esse nuper contendit Handius Tursell. III. p. 68 sq., haud paucis locis Codd. auctoritate *heu mihi* edendum esse censens (vid. ad Aen. XI, 57.), hic tamen ob meliorum Codd. consensum *hei* retinendum. Cf. Hand. ibid. p. 44. — *quantum mutatus ab illo*, i. e. quantum mutatione facta diversus ab illo. (Cf. Hand. Turs. I. p. 42.) Simillimus est locus Ovid. Met. VI, 273. *Heu quantum haec Niobe Niobe distabat ab illa, Quae* etc. Cf. etiam Val. Fl. IV, 398. *Qualis, et a prima quantum mutata iuventa!* Stat. Theb. VII, 707. *Quantum diversus ab illo, Qui tripodas* etc. Silius X, 508 sqq. et Senec. Troad. 433 sqq. — „*qui redit*, pro qualis redibat, paullo insolentius; et inf. v. 279. *accepit* pro acceperat, graeca, saltem Homerica structura.“ *H.* Bothius in Virg. Virgiliano p. 13. coniicit, aut v. 276. *iaculatus* in *iaculatur* mutandum, aut hic *qui exuvias rediit indutus Ach.* legendum esse; eandemque coniecturam etiam Peerlkamp. profert, sed illud, Wagnero iudice, non necessarium, quia ad *iaculatus* non cum Bothio *est* supplendum, sed repetendum sit *qui redit*, hoc autem inelegans ob duram elisionem. Ceterum vid. adnott. ad Aen. I, 99. et Iahn. ad h. l., qui docet, poëtam voc. *redit* non ex grammatica lege ad *erat*, sed ex cogitatione ad praesens tempus referre, tamquam Hectorem redeuntem intueatur. Cf. similes locos XI, 172. II, 663. IV, 149. II, 664 sqq. VI, 534. cum adnott. et Wagn. Qu. Virg. VII, 2. — „*exuvias A.*, arma Achillea, Patroclo detracta. Il. XVII, 194.“ *H.* De forma Genitivi *Achilli* vid. ad Geo. III, 91. — 276. *Danaum puppibus*, in naves Achivorum. Respicit pugnam ad naves Graecorum Il. XIII. sqq. et XVI, 122. τοὶ δ᾽ ἔμβαλον ἀκάματον πῦρ Νηῒ θοῇ.“ *H.* Cf. etiam Ovid. Met. XIII, 91. *Ecce ferunt Troes ferrumque ignesque Iovemque in Danaas classes.* Dativus autem haud raro sic adiungitur verbis motum aliquem indicantibus. Cf. adnott. ad Ecl. II, 30. Sic iam Hom. Il. IV, 523. et XIII, 549. ἄμφω χεῖρε φίλοις ἑτάροισι πετάσσας etc. *Puppibus iaculari* est nostrum *den Schiffen zuschleudern* et aptissime dicitur de vibratis et rapido impetu coniectis ignibus. Vid. adnott. ad Aen. I, 46. — 277. *Squalentem barbam - - gerens:* haec ad verba *quantum mutatus erat* referenda esse patet. — „*concretos sanguine crines*, foedum quidem, sed quod horrorem non minus quam miserationem facere queat.“ *H.* Cf. Ovid. Met. XII, 270. *barba concreta sanguine pendet.* XIV, 201. *concretam sanguine barbam.* Val. Fl. III, 386. *pingui concretos sanguine crines.* — „*vulnera* omnino in pugnis cum Achivis factis accepta interpretabar; nunc intelligo, haec non convenire cum ceteris, quae miserationem faciunt, meliusque referri ad

Vulneraque illa gerens, quae circum plurima muros
Accepit patrios. Ultro flens ipse videbar
Compellare virum et moestas expromere voces:
O lux Dardaniae, spes o fidissima Teucrûm,
Quae tantae tenuere morae? quibus Hector ab oris
Exspectate venis? ut te post multa tuorum
Funera, post varios hominumque urbisque labores

τὸ αἰκίζεσθαι, *vulneribus foedatum quum sit corpus caesi Hectoris ab accurrentibus Achivis*, vid. Iliad. XXII, 369—375.; simulque ad laniationes tracti circa muros corporis; quandoquidem adiectum *circum muros patrios*." *H.* — *gerens*. Vid. ad Geo. II, 122. — 278. *circum plurima muros*. Praepositione ad Graecorum exemplum a Casu suo seiuncta. Cf. etiam supra adnott. ad v. 142. — 279. *ultro*, non cum *flens*, sed cum *compellare* coniungendum, hic, ut infra v. 372. IV, 304. VI, 387. 499. X, 606., significat: non compellatus ab eo, ideoque prior eum videbar compellare, *von freien Stücken*. Vid. supra ad v. 145. et Wagn. Qu. Virg. XXVII, 2. — *flens ipse*, non minus quam ille. Cf. v. 271. — 281—286. „Quasi immemor caedis Hectoris eum obiurgat, quod tam diu abfuerit, et nunc demum ad auxilium Troianis ferendum adveniat. — Etiam in his Ennium ante oculos habuit, cuius versus ap. Macrob. VI, 2. *O lux Troiae, germane Hector! Quid ita cum tuo lacerato Corpore miser? aut, qui te sic Respectantibus tractavere nobis?* — *Lux* autem non ad gloriam referendum, sed de *salute* accipiendum, si quidem ex Homerico φάος expressum." *H.* Et sic sane *lucem afferre* pro salutem ferre legitur ap. Cic. Man. 12. Phil. I, 12. X, 6. alibi. Tamen etiam altera explicatio (quam Gossr. praefert) ferri potest; quamquam hoc sensu saepius *lumen* usurpatur. Nam etiam ap. Plin. H. N. XVII, 5, 3. (non Epist. XVII, 5., ut Gossr. scribit) *Cicero lux doctrinarum altera* (post Homerum) vocatur, ut Cic. Cat. IV, 6. Romam *lucem orbis terrarum* appellat. — *Dardaniae*. Vid. ad III, 156. Pro *fidissima* Schol. Hor. Crucq. Sat. I, 7. et Od. IV, 5. *sanctissima*, invitis Codd. et Macrob. Sat. IV, 2. — 282. *quibus ab oris*. Vid. ad Geo. II, 171. — 283. *Exspectate venis* pro exspectatus, Eandem attractionem Vocativi habemus infra IX, 485., apud Propert. II, 15, 2. *Lectule, deliciis facta beate meis.* Catull. LXXII, 1. *Rufe mihi frustra ac nequidquam credite amice.* Tibull. I, 7, 53. *sic venias hodierne.* Pers. III, 28 sq. *Stemmate quod Tusco ramum millesime ducis, Censoremve tuum vel quod trabeate salutas;* quo pertinet etiam notissimum illud *macte virtute esto.* Cf. Periz. ad Sanct. Min. II, 6. Ruddim II. p. 11 sq. Heindorf. ad Hor. Sat. II, 6, 20. Huschk. et Dissen. ad Tib. l. l. Iacobs. *Blumenlese* II. p. 76. Bach. *Geist d. Röm. Eleg.* p. 75. Krüger. *Untersuch.* III. p. 32. p. 76 sqq. Iahn. ad Ovid. Trist. III, 14, 2. alii, et de eodem Vocativi usu apud Graecos praeter eos, qui a Matth. Gr. Gr. §. 312, 1. et a Kühnero Gr. Gr. §. 510, 4. laudantur, Britann. Diar. Class. Vol. XVI. p. 351. Ceterum de formula *exspectatum venire* Peerlk. conferri iubet Plaut. Mostell. II, 2, 11. Gronov. ad eiusd. fab. I, 3, 31. et Interpp. ad Liv. XXVIII, 27. Heyn., Thiel. et Gossr. coniungunt *ut* (ὡς, quomodo) *te adspicimus*, et Thiel. quidem verba *post multa - - defessi* ad explicandum Adverb. *ut* adiecta putat, Gossr. autem *ut* ad tristem Hectoris habitum refert; rectius autem *Wund.*: „Vide an lingua Latina iungi postulet *ut defessi*, h. e. [quam defessi,] quantis cladibus exhausti. Nam si quis iungere malit *ut te adspicimus*, h. e. ut adfectum te adspicimus, et ad sequentia referre, ei vereor ne verba *post multa - - defessi* pro otiosis habenda sint;" quod iure probat Wagn. Ad foedam Hectoris speciem, quam Aeneas, revisendi eius desiderium exprimens, hactenus plane neglexit, in seqq. demum attentus fit.

Defessi adspicimus! quae causa indigna serenos
Foedavit vultus? aut cur haec vulnera cerno?
Ille nihil; nec me quaerentem vana moratur;
Sed graviter gemitus imo de pectore ducens:
Heu fuge, nate dea, teque his, ait, eripe flammis.
Hostis habet muros; ruit alta a culmine Troia.
Sat patriae Priamoque datum. Si Pergama dextra
Defendi possent, etiam hac defensa fuissent.
Sacra suosque tibi commendat Troia Penatis;

— *defessi*, sc. cladibus. Heyn. comparat Horat. Od. II, 4, 11. *Tradidit fessis leviora tolli Pergama Graiis.* Gossr. (coll. Claud. R. Pros. I, 105. *Te recipit post fulmina fessum Iuno*) coniungit verba *post funera defessi*, quasi pro funeribus defessi posita. — *causa*, res, quae in causa est. Lucr. III, 484. *paullo si durior causa insinuavit.* V, 347. *ibi si tristior incubuisset causa.* — *indigna*, turpis, detestanda, ut XI, 108. *fortuna indigna*; unde exclamatio illa *indignum!* Hor. Ep. I, 6, 22. — 287. *Ille nihil*, scil. respondit ad quaestiones meas (cf. supra adnott. ad v. 24.); *nec me - - moratur*, non curat vanas quaestiones meas (*hält sich dabei nicht auf*), sed fugam celerrimam mihi suasurus statim rem ipsam paucis verbis aperit. Sic autem *morari*, imprimis voce *nihil* adiuncta, saepe pro *curare* dici constat. Cf. infra V, 400. Plaut. Aul. II, 1, 47. Hor. Ep. I, 15, 16. II, 1, 264. Liv. III, 56. etc. — 288. „Gemit de patriae interitu et quod vir fortis forti fugam suadere cogitur.“ *Gossr.* Cf. Ovid. Met. I, 656. *alto tantum suspiria ducis Pectore*, et X, 402. *suspiria duxit ab imo Pectore.* — 289. *Heu fuge.* Cf. infra III, 44. et Hand. Tursell. III. p. 68., qui docet, cum Imperativo *heu* coniungi, ubi ad rem agendam aliquem excitemus cum maiore animi commotione. — 290. *Hostis habet muros.* Vid. Burm. ad Val. Fl. III, 45. — „*Ruit alto a culmine Troia* (etiam inf. v. 603.) ex Homerico, quod saepius ininvenitur, *κατ᾽ ἄκρης*. Dorvill. bene coni. *ruit alta a culm. Troia*, quod significantius est, et sic Acronem legisse Iani vidit ad Hor. Carm. IV, 6, 3. [ubi legimus *Troiae victor altae Phthius Achilles*] et Hom. Il. XIII, 772. *ὤλετο πᾶσα κατ᾽ ἄκρης Ἴλιος αἰπεινή.* Adde Il. XV, 557. 558.“ *H.* Quae consideranti, quum Codd. in eiusmodi re non magna sit auctoritas, Cod. autem Coll. Ies. diserte *alta* exhibeat et infra v. 603. item simpliciter legatur *sternitque a culmine Troiam*, mihi lectio *alta* (etiam Brunckio, Wakefieldo, Schirachio p. 371. Iahnio et Gossravio magis arridens) praeferenda visa est, quam post me etiam Süpfl. recepit. Wagn. tamen in edit. min. *alto* retinuit. Ceterum cf. adnott. ad Geo. I, 485. — „Ad v. 291. 292. cf. inf. XI, 288. 289. Habet patria et Priamus omnia, quae a te ad ipsum defendendum fieri ac praestari potuerunt.“ *H.* Cf. Val. Fl. III, 688. *Sat lacrymis comitique datum*, et Silius II, 561. *sat Fidei proavisque datum.* Ceterum Naegelsbach., censor meus Monac., l. l. p. 111. hunc locum (rectius fortasse) sic distingui voluit: *Sat patriae Priamoque datum: si Pergama dextra Defendi possent, etiam hac defensa fuissent; Sacra suosque tibi commendat Troia Penates.* Sensum enim esse: Urbi et regi sat datum, hi enim servari diutius omnino non possunt; sed sacris et Penatibus servandis cura etiamnum adhiberi potest. — 292. *hac*, *δεικτικῶς*, Hectoris manu, h. e. mea. Cf. VIII, 570. IX, 205. etc. — 293. „Penates sunt publici, dii Troiae patrii, urbis tutela. De forma eorum ac specie vid. III, 148. 173. 174.“ *H.* Cf. Heynii Excurs. IX. ad h. l. Müller. de Etruscis T. II. p. 87. Voss. ad Geo. p. 205. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 5, 65. Schmid. ad Hor. Ep. I, 7, 93. Iacobs *Blumenlese* II. p. 63. et Walz in Pauly *Realencycl.* V. p. 1314 sq. De etymologia huius vocis (sive a *penitus* sive a *penu* deductae) cf. Cic. de N. D. III, 27. Ma-

Hos cape fatorum comites, his moenia quaere,
Magna pererrato statues quae denique ponto.
Sic ait, et manibus vittas Vestamque potentem
Aeternumque adytis effert penetralibus ignem.
    Diverso interea miscentur moenia luctu;
Et magis atque magis, quamquam secreta parentis
Anchisae domus arboribusque obtecta recessit,

---

crob. Sat. III, 4. Ernesti in Clav. Cic. s. v. et Muret. ad Plaut. Asin. I, 1, 28. — „*Sacra et Penates* possunt pro eadem re haberi: ut illa, quibus generis notio inest, declarentur per hos. Sic saepe *sacra* universe de deorum simulacris, etiam de his ipsis Penatibus: v. c. Ovid. Fast. I, 527. Mox tamen v. 296. 297. *vittas Vestamque et ignem sacrum* memorat, quae omnia cum Penatibus asportavit; haec igitur per *sacra* declarare potuit.“ *H.* Infra v. 320. *sacra victosque deos* eadem ratione iunguntur. Thiel. tamen priorem rationem amplectitur, hunc locum non aliter explicans, atque III, 12. *Penatibus et magnis dîs*, III, 442. *divinosque lacus et Averna sonantia silvis* et similes. Et sane negari nequit, *sacra* interdum de simulacris Penatium dici, ut apud Ovid. Met. I, 287. *Tectaque, cumque suis rapiunt penetralia sacris* et alibi. Cf. etiam Hor. Od. IV, 4, 53. *Gens, quae cremato fortis ab Ilio - - sacra Natosque maturosque patres Pertulit Ausonias ad urbes.* — 294. *fatorum comites*, comites errorum et casuum, qui a fato tibi sunt destinati. — 295. *magna* vocat Lavinii, ab Aenea condendae, *moenia* (i. e. urbem: vid. ad v. 234.), Romae inde oriundae respectu habito. Cf. III, 159. *Tu moenia magnis Magna para.* Ceterum Wagn. docet, *Magna* cum vi relativae enuntiationi adiunctum esse, hoc sensu: pererrato quidem ponto demum, sed magna statues; ut III, 546. *Praeceptisque Heleni, dederat quae maxima, rite Iunoni - - adolemus honores.* Cf. etiam Aen. V, 728. Krüger. *Untersuch.* III. §. 85. p. 209. Ramsh. §. 169, 3, d. — *statuere* autem *moenia* dicitur de primo conditore, ut Aen. I, 573. et IV, 655. Prop. III, 9, 21. Vellei. I, 1. Mela II, 18. — 296. „*Vittas* religiose posuit, quum *Vesta vittata* aut *cum vittis* dicenda esset. Sup. v. 168. de Pallade: *Virgineas ausi divae contingere vittas.* Visus autem est Hector ex ipsa Vestae aede simulacrum deae cum igne sacro efferre. Quo vero loco Penates positi fuerint, poëta non docuit.“ *H.* Cf. adnott. ad Ecl. II, 8. Geo I, 335. cett. et infra III, 174. Offendere autem potest Vestae simulacrum e templo ablatum, quum Paus. Cor. 35. et Ovid. Fast. VI, 295. asseverent, nusquam in templis fuisse huius deae simulacrum, sed tantum ignem perpetuum, quo ipsa significetur. Sed quum Ovid. l. l. ipse dicat *Et diu stultus Vestae simulacra putavi* et antea III, 45. bona fide *Vestae simulacra* commemoret, etiam Virgilio hic error facile condonandus, imprimis quum extra templa effigies huius deae varie exprimeretur. Cf. Maffei gemm. T. II. tab. 76. Montfauc. Suppl. T. I. tab. 22. Begeri Thes. T. II. p. 629. 638. Lips. de Vesta c. 3. et Heyn. ad Apollod. p. 7. — 297. De *adytis penetralibus*, i. e. internis, vid. adnott. ad Geo. I, 379., ubi *tecta penetralia.* Sic etiam V, 660. *foci penetrales*, IV, 504. *sedes penetralis*, Ovid. Met. XIII, 337. *signum penetrale Minervae* etc. — Cum v. 298. cf. Val. Fl. III, 113. *At magis interea tantus diverso turbida motu Urbs agitatur.* — 299. *magis atque magis*, ut Geo. III, 185. Aen. XII, 239. Tac. Ann. VI, 21. Suet. Vit. 11. Vesp. 3. Tit. 3. Plin. Ep. VII, 3. X, 28. Sen. de Benef. II, 15, 4. Cf. Hand. Turs. III. p. 565. cum adnott. ad Geo. IV, 86. — 298—301. „Interea *urbs miscetur luctu*, h. e. in urbe miscetur (cf. II, 486. et IV, 160., et ibi adnott.) *luctus*, h. e. eiulatus, clamor (mox v. 301. *sonitus*) *diversus*, e diversis urbis partibus.“ *H.* Cf. XII, 621. *quisve ruit diversa clamor ab urbe*, ubi quae antecedunt v. 620. *quid tanto turbantur moenia luctu*, prorsus i. q. hic *miscentur moenia luctu.* Vid. etiam XII, 805. *luctu miscere hymenaeos.* — 300. „*domus secreta recessit*, pro: erat

Clarescunt sonitus, armorumque ingruit horror.
Excutior somno, et summi fastigia tecti
Adscensu supero, atque arrectis auribus adsto;
In segetem veluti cum flamma furentibus Austris
Incidit, aut rapidus montano flumine torrens
Sternit agros, sternit sata laeta boumque labores,
Praecipitesque trahit silvas; stupet inscius alto
Accipiens sonitum saxi de vertice pastor.
Tum vero manifesta fides, Danaûmque patescunt
Insidiae. Iam Deiphobi dedit ampla ruinam

---

secreta, remotior a litore et porta Scaea, eaque parte, qua Achivi urbem ingressi erant. Stat. Theb. V, 242. *et si lata recessit Urbe domus.*" *H.* Sic et alibi *recedere* de locis abditis et remotis; velut Catull. LXIV, 42. *quacunque opulenta recessit Regia*, Ovid. Met. VIII, 589. *procul, en! procul una recessit Insula grata mihi* etc.; unde repetendus usus Subst. *recessus* (Aen. VIII, 193. etc.). — 301. *Clarescunt sonitus.* Cf. infra v. 705. *clarior ignis Auditur.* Sic *vox clarescit* in Gabii Bassi fragm. ap. Gellium V, 7. et *tibiae* ap. Quinct. I, 11 (19), 7. Omnino multa verba ad auditum et visum pariter referri constat. — *armorum ingruit horror. Ingruere*, quod plerumque de rebus molestis et perniciosis dicitur, quae subito accidunt (cf. VIII, 535. *bellum ingruit*, XII, 284. *imber ferreus ingruit* cett.), hic nihil fere aliud est, quam subito adpropinquare, propinquius audiri. Ceterum cf. Doederl. Synon. II. p. 122. et Boetticher. Lex. Tacit. p. 274. — 302. *Excutior somno.* Cf. Ovid. Met. IX, 695. (ibique Gierig. et Bach.) XI, 678. Her. XIII, 111. Claud. in Ruf. II, 140. et Cort. ad Lucan. I, 77, 117. — 302—308. *Adscensu supero*, pro adscendo. Sic VI, 676. *hoc superate iugum*, i. e. adscendite. — 303. Verba *arrectis auribus adsto* (vid. ad Aen. I, 152.) continent simul stuporis notionem; ita enim sententiae cohaerent: *arrectis auribus adsto, veluti - - stupet pastor accipiens sonitum.* „Quae sequitur comparatio duplex, adumbrata est ex Il. II, 455. 456. XI, 155 sqq. et Il. IV, 452—455. adde V, 87 sq. XI, 492 sqq. Lucret. I, 282—290. Cf. inf. v. 496 sq. Aen. XII, 523 sqq. et X, 405 sqq. [Adde Hor. Od. III, 29, 33 sqq. IV, 2, 5 sqq., imprimis autem Ovid. Met. VIII, 551 sqq.] - - - Fortasse in eo poëta reprehendendus videri potest, quod *ex Aeneae narrantis persona* talis comparatio non satis commoda intexta sit. Sed illius narrantis recordationem suavitas narrationis iamdudum audientium animis excussit." *H.* Wagn. in edit. min. haec adnotat: „Rei magnitudine et atrocitate ita abripitur animus poëtae, ut comparatione utatur re non diserte indicata, ad quam spectat comparatio: Tum omnia ardere et vastari mihi visa, veluti cum etc." — 304. *furentibus Austris*, i. e. ventis omnino. Vid. tamen adnott. ad Ecl. II, 58. — 305. *torrens*, *χειμαῤῥος*, *rapidus*, quippe auctus *montano flumine*, aquarum colluvie e montibus delabente. — 306. Verba *sata laeta boumque labores* leguntur etiam Geo. I, 325., ubi vid. adnott. De *laetis satis* vid. adnott. ad Geo. I, 1. — 307. *inscius*, causam tumultus nesciens. 308. Cf. Iliad. IV, 455. *Τῶν δέ τε τηλόσε δοῦπον ἐν οὔρεσιν ἔκλυε ποιμήν.* Gossrau praeterea confert similes comparationes ap. Hom. Il. IV, 452. XI, 155. Lucr. I, 282. Hor. Od. III, 29, 38. IV, 2, 8. Geo. II, 304. Aen. X, 405. XII, 523. — *accipiens*, audiens. Vid. supra ad v. 65. — 309—313. *Tum vero manifesta fides*, scil. captae urbis, ut alibi *rebus fides fieri* dicitur eventu; ideoque i. q. res iam manifesto intellecta est. Sic Lucan. I, 423. *Addita fati Peioris manifesta fides.* Liv. VI, 13, 7. *manifesta fides*, *publica ope Volscos hostes adiutos.* Burm. conferri iubet Gronov. ad Iustin. IX, 3. et sua ad Ovid. Met. XII, 365. — 310. *Deiphobi* domus prima incensa. Hic Priami ex Hecuba fil., heros fortis-

Vulcano superante domus; iam proximus ardet
Ucalegon; Sigea igni freta lata relucent;
Exoritur clamorque virûm clangorque tubarum.
Arma amens capio, nec sat rationis in armis;
Sed glomerare manum bello et concurrere in arcem
Cum sociis ardent animi. Furor iraque mentem
Praecipitant, pulchrumque mori succurrit in armis.

---

simus (de quo vid. Iliad. XII, 94. XIII, 463. 516 sqq. Apollod. III, 11, 5. Hygin. f. 113. alios), Helenam post Paridis mortem duxerat et impediverat, quominus ea Graecis traderetur. Cf. Odyss. VIII, 517 sqq. Quint. Cal. XIII, 354 sqq. Tryphiod. 602 sqq. et infra Aen. VI, 495. 525., ubi ipse in inferis narrat, quomodo ea nocte perierit. — *dedit ruinam;* idem est *ruinam trahere* infra v. 465. 631. VIII, 192. IX, 712. et *ducere ruinam* ap. Hor. Od. II, 17, 9. — 311. *Vulcano*, igne. Vid. ad Geo. I, 295. — *proximus ardet Ucalegon*, qui erat e principibus Troianis et in consilio seniorum. Cf. Iliad. III, 148. „Imitationem manifestam vide apud Iuvenal. III, 198. *Iam poscit aquam, iam frivola transfert Ucalegon*, qui hoc nomine hominem nobilem notavit. Ibidem v. 201. *ultimus ardebit* usurpatum, ut h. l. *Ucalegon ardet*, h. e. aedes hominis.“ *Wund.* Cf. infra IV, 671. *flammaeque ferentes Culmina perque hominum volvantur perque deorum.* Hor. Sat. I, 5, 71. *ubi sedulus hospes Paene - - arsit*, i. e. incendio aedium conflagravit. Tibull. II, 5, 21. *ardentesque deos*, ibique Broukh. Ovid. Fast. VI, 437. *quo tempore Vesta arsit.* Similiter infra III, 275. *aperitur Apollo*, i. e. aedes Apollinis, Cic. Cat. mai. c. 16. *Cuius quidem ego villam contemplans — abest enim non longe a me* — etc. — 312. „*Sigea freta relucent*, prospicienti ex urbe per tenebras. Cf. Quint. ibid. 464 sqq. — *lata* cum dilectu h. l. positum; nam late relucet mare circa Sigeum promontorium.“ *H.* — *lata* pro late. Sic Aen. XII, 785. *pater omnipotens ter coelo clarus ab alto intonuit* et permulta similia. *Sigeum* autem promont. (nunc *Ienischeer* appellatum) in ea parte litoris Troiani situm, ubi Hellespontus exit in mare Aegaeum. (Cf. Strab. XIII. p. 595. Ptol. V, 2. Steph. Byz. p. 597. Mela I, 18, 3. Plin. V, 30, 33. et liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* II. p. 114.) Ut hic *Sigea freta*, ita Aen. VII, 294. *campi Sigei*, in Culice 306. *Sigea litora* commemorantur cett. — 313. „*turbarum clangor* Euripides et Tragicorum exemplo memoratur; etsi Iliacis temporibus nondum fuere tuba et lituus. [Cf. etiam infra V, 113.] — 314—317. *Nec sat rationis*, h. e. parum consilii, *in armis;* nec mihi satis ipsi constabat, quid et quantum his armis profuturus essem captae et incensae iam urbi. — *ardent animi*, ardeo, hic unus impetus erat, *glomerare manum bello*, colligere milites ad pugnam, et cum iis (*cum sociis*) in arcem ad regem concurrere.“ *H. Glomerare manum* redit IX, 792. Sic IV, 155. *agmina*, IX, 440. *hostes*, VI, 311. *aves*, Geo. IV, 79. *apes*, Tac. Hist. III, 31. *legiones glomerare* etc. — *bello*, ad bellum, ad pugnam; nam tertius est Casus. Sic infra III, 540. *bello armantur equi.* Ovid. Met. VII, 459. *bello vires acquirit amicas* cett. Cf. etiam VI, 599. et adnott. ad Ecl. II, 30. — 317. *mentem Praecipitant*, nimis maturant consilium semel captum. Sic apud Sil. III, 166. *Praecipitat consulta viri* et apud Liv. XXXI, 32, 2. *praecipitata consilia* legimus. Cf. etiam Aen. VIII, 443. et XII, 699. *praecipitare moras*, Sil. XIII, 774. *praec. tempus* et permulta similia. — „Illa una cogitatio animum subit, quam pulchrum sit, fortiter pugnando mori. Sic Geo. IV, 218. *pulchramque petunt per volnera mortem.*“ *H.* — *Succurrit*, eadem ratione absolute positum videmus Cic. ad Div. XVI, 2. *Succurrit grave esse.* Plin. H. N. VII, 48, 49. *illud adnotare succurrit.* ibid. XVII, 1, 1. et XXXIV, 18, 51. *mirari succurrit* cett. Sic etiam *subire* ap. Curt. VIII, 2, 6. *subit, anniversarium sacrificium Libero patri non esse redditum.* Vid. etiam

Ecce autem telis Panthus elapsus Achivûm,
Panthus Othryades, arcis Phoebique sacerdos,
Sacra manu victosque deos parvumque nepotem
Ipse trahit, cursuque amens ad limina tendit.
Quo res summa loco, Panthu? quam prendimus arcem?

---

infra ad v. 560. — 318—321. „*Panthus*, *Πάνθοος*, *Πάνθους*, sacerdos Apollinis, cuius templum erat in arce. Videtur Panthi, Othryos f., persona ducta ex Iliad. XV, 522., ubi Apollo Panthi filium, Polydamantem, tuetur.“ *H.* Cf. etiam Iliad. III, 145. XIV, 449 sq. XVII, 40. et infra v. 429. De nomine proprio iterato vid. adnott. ad Ecl. VI, 20. Nomina appellativa eodem modo Adiectivo aliove praedicato amplificata geminantur Ecl. VI, 55. Aen. III, 80. IV, 25. V, 116. VI, 86. X, 821. et alibi. Cf. Iahn. ad Aen. XII, 858. — 319. *arcis Phoebique sacerdos*, i. e. Phoebi, cuius templum erat in arce, ubi omnium deorum tutelarium templa esse finguntur. Cf. XI, 477. Similiter infra VII, 419. *Iunonis templique sacerdos.* — 320. „*Sacra deosque*, h. e. simulacrum Apollinis; uti v. 293. *Sacra suosque - - Penates.* Non tamen ignoro, vasa et utensilia sacra ab aliis intelligi. Deorum autem simulacrum in excidio templi et urbis ex more secum ferre et servare studet sacerdos, ut Aeneas Penates, ne in hostium potestatem veniant.“ *H.* — *victos deos* cum magno affectu dictum, ut Aen. I, 68. *victos Penates.* — *parvum nepotem* fingit poëta ad rei miserationem augendam. Quamquam enim credibile est, Panthum, hominem iam seniorem, cuius tres filii pro Troia pugnantes, Euphorbus, Polydamas et Hypenor, ab Homero ll. ll. nominantur, plures habuisse nepotes, nihil tamen singulare de nepote quodam eius constat. — *manu - - Ipse.* Vid. adnott. ad Geo. III, 395. — *trahit*, quia puerulus avi passus non potest aequare. Cf. infra v. 724. Silius IV, 30. *dextra laevaque trahuntur Parvi, non aequo comitantes ordine, nati* et quae supra ad v. 58. adnotavimus. Ceterum ex hoc verbo voc. *ferendi* ad *sacra deosque* supplendum esse, non est cur doceam. — *cursu tendit*, i. e. se confert, adiuncta tamen celeritatis et trepidationis notione. Saepius dicitur *cursum*, *iter*, *gradum tendere* et similia. Vid. ad Aen. I, 410. et V, 834. — *ad limina*, scil. Aeneae. Huius autem domum Panthus petere videtur, quia possessorem non minus pium quam fortem virum esse sciebat, cui sacra parvumque nepotem maxima cum fide concredere posset. — 322. *Quo loco*, quo statu, quo redacta est. Cf. Stat. Theb. VII, 558. *quo tua sit fortuna loco* et Drak. ad Liv. II, 47, 5. — *res summa*, salus reipublicae, ut saepissime. Cf. Plaut. Merc. V, 4, 26. *ubi loci res summa est nostra publica?* Henry (*Class. Mus.* XXIV.) locum potius sic capit: *quo loco res summa*, scil. agitur? i. e. ubi atrocissimum est certamen? coll. Liv. XXIII, 49. *ibi rem summam agi cernentes;* et Thiel. haec verba de arce interpretatur, quae nunc Troianis res summa, i. e. gravissima, esse debeat; et sequentia *quam prendimus arcem* per *qualem* p. a., „*wie treffen wir die Burg?* in eo certe verum perspiciens, quod *arcem* proprio sensu dictum accipit. Heyn. enim aperte errat, haec adnotans: „Optimum factu, ut *arcem* pro perfugio accipias; quo confugimus?“ Wagn. ad Aen. I, 8. (ubi vid. adnott.), et ipse recte de urbis arce cogitans, *quam* explicat per *quo modo;* consentiens, ut videtur, cum Burm., haec ita interpretante: „qua via, ratione ad arcem pervenire possumus?“ Rectius *Weickert.* p. 12. (Servium secutus): „quae iam arx reliqua est, quam prendere possimus? i. e. arcem non amplius possumus capere, obtinere. - - - Similis est Graeca dicendi ratio. Plat. Gorg. c. 36. τί γὰρ δὴ φῶμεν; ubi vid. Stallb.“; eamque explicationem iure amplexi sunt Iahn., retractans eam sententiam, quam ad Ecl. I, 19. proposuerat, Süpfl. et Wagn. in min. edit. Henry l. l., cui haec omnia non satisfaciunt, locum sic explicat: quem comprehendamus locum natura

Vix ea fatus eram, gemitu cum talia reddit:
Venit summa dies et ineluctabile tempus
Dardaniae. Fuimus Troes, fuit Ilium et ingens
Gloria Teucrorum. Ferus omnia Iuppiter Argos
Transtulit; incensa Danai dóminantur in urbe.
Arduus armatos mediis in moenibus adstans
Fundit equus, victorque Sinon incendia miscet

---

munitum, qui nobis sit pro arce, ex quo cum successu pugnare possimus? et Gossrau, *prendimus* pro Perfecto accipiens, hanc proponit interpretationem: „quem locum munitiorem nos Troiani cepimus et defendimus?“ quae nimis tenuem et ieiunam efficeret sententiam. Denique non desunt coniecturae, quibus huic loco succurrendum censerent viri docti. Burm. enim *qua prendimus arcem?* Schrader. *qua tendimus arcem?* Peerlk. *quin prendimus arcem?* legendum esse suaserunt — De Vocativo *Panthu* (a Graeco nomine *Πάνθους*), qui redit infra v. 429. (ut apud Stat. Theb. III, 546. et 573. *Melampu*) cf. Ruddim. I. p. 45. Zumpt. §. 52. 2. Ramsh. §. 27. 6, a. Schneider. II, 1. p. 81. alii; et de verbo *prendendi* infra v. 444. Ovid. Am. II, 9, 3. *prendere tellurem*. Grat. Cyneg. 429. *prendere fines*, ibique Burm. Ceterum imitatur hunc locum Silius I, 598. *Quo tua nunc sunt fata loco? Sacraene manent in collibus arces?* — 323. *gemitu*, i. e. cum gemitu, gemens. Cf. I, 519. III, 664. VIII, 216. 391. X, 193. XI, 609. etc. — 324 sqq. „Admirabilis oratio, gravitatis et doloris plena, et ea quidem sacerdotis Apollinis, et in tali rerum conditione! Euripidis illam Troad. 585. respexisse poëtam volunt: *Πρίν ποτ' ἦμεν. Βέβακεν ὄλβος. Βέβακε Τροία.* — *summa dies*, extrema; *μόρσιμον* s. *αἴσιμον ἦμαρ* Homeri Il. VIII, 72. Sic Val. Fl. I, 542. *Accelerat sed summa dies*, ubi vid. Burm. Cf. etiam Hom. Il. VI, 448, *Ἔσσεται ἦμαρ, ὅτ' ἄν ποτ' ὀλώλῃ Ἴλιος ἱρή* cett. et Hor. Od. I, 15, 33. *Iracunda diem proferet Ilio Matronisque Phrygum classis Achillei.* — *ineluctabile tempus*, quod nemo eluctari potuit, quamquam per decem annos eluctati sumus, ut hoc malum arceremus; ideoque i. q. inevitabile, fatale. Sic VIII, 334. *fatum ineluctabile.* Vellei. II, 57. *ineluctabilis vis fati* cett. Wagn. confert Eur. Alc. 892. *τύχη, τύχη δυσπάλαιστος ἥκει.* — 325. *Fuimus Troes*, eadem cum vi dictum, qua Cicero supplicium Catilinariorum populo nuntiavit uno illo verbo *vixerunt* (Plut. Cic. 22.). Sic simplex *fuisse* pro vixisse, periisse (Plaut. Truc. I, 2, 94. Capt. III, 3, 1. Tibull. III, 5, 32. Prudent. Cathem. praef. 2. etc.), et *esse* pro vivere (Cic. ad Qu. fr. I, 1. ad Brut. 15. ad Div. VI, 3. extr. Stat. Silv. I, 4.) haud raro dici constat. (Cf. adnott. ad Catal. 14, 7.) Quare etiam *Charlotte Corday* in literis, quas nocte supplicium suum antecedente ad *Barbaroux* dedit (vid. Lamartin. in libro *Hist. des Girondins* XLIV, 30., quem locum mihi suppeditavit doctiss. Henry), haec scripsit: „*C'est demain à huit hoeurs que l'on me jouge. Probablement à midi j'aurai vécu, pour parler la language Romaine*,“ et Schiller. noster in Maria Stuart. IV, 11.: *Sie hat gelebt, wenn ich diess Blatt aus meinen Händen gebe.* — 326. „*Ferus Iuppiter*, ut alibi *saevus*, h. e. iratus, crudelis. — *omnia Argos transtulit*, Argivis victoriam et rerum summam permisit, Troia nunc eversa. — 328—335. *Mediis in moenibus*, in media urbe; nam in arce. Cf. v. 240. 252.“ *H.* — *adstans.* Vid. ad Aen. I, 152. — 329. *Fundit*, frequentes ex alvo sua demittit. Cf. adnott. ad Ecl. IV, 20. Petron. c. 89. h. l. sic imitatur: *Danai relaxant claustra et effundunt viros.* — *incendia miscet* Heyn. recte explicat per: passim facit. Ita *miscere caedes.* (Vid. supra ad v. 298.) Guietus ad Lucan. I, 380. minus recte capit pro: incendiis urbis aedificia miscet, h. e. consumit. — *victor*, qui, quod voluit, consecutus est, voti compos. Cf. Geo. III, 9. et 17. Aen. III, 439. X, 409. XI, 566 et Burm.

Insultans. Portis alii bipatentibus adsunt,
Millia quot magnis umquam venere Mycenis;
Obsedere alii telis angusta viarum
Oppositi; stat ferri acies mucrone corusco
Stricta, parata neci; vix primi proelia tentant
Portarum vigiles, et caeco Marte resistunt.
Talibus Othryadae dictis et numine divûm
In flammas et in arma feror, quo tristis Erinys,

---

ad Petron. 112. — 330. *Insultans*, laetitia exsultans nosque irridens. Cf. Bach. ad Tibull. I, 3, 37. et Claud. in Rufin. I, 56. — *portis adsunt*, et per portas intrant urbem. — *portae* autem *bipatentes* non sunt simpliciter patentes, apertae, ut Heyn. explicat, sed portae duarum valvarum. Redit hoc Adiectivum, quod Maro ab Ennio sumpsit (p. 65. Hessel. *Considunt tecteis bipatentibus*), infra X, 5. *bipatentia tecta.* Intelligendae autem portae Scaeae. Cf. sup. v. 266. *portisque patentibus omnes Accipiunt socios.* — „*alii - - Millia quot*, alii ad portas ruunt tanto numero, ut vix plures prima statim profectione e Graecia exiisse putares." *H.* Haec autem sententia tam praeclara est, ut non videam, quo iure Heyn. in maiore edit. cum Bryanto v. 331. spurium habeat, quem iure defendit Wagn., qui etiam bene perspexit, hic non sibi opponi verba *alii - - alii*, sed priores tantum *alios* iis, qui ex equo prodierint, opponi; hisque alteros *alios* non tam oppositos, quam eorum numero comprehensos esse, hunc in modum: „*alii adsunt*, i. e. vel adveniunt, vel advenere; horum, qui iam advenerunt, quidam vias obsident." — 332. *Obsīdĕre vias* etiam apud Lucr. IV, 346. legitur, ubi vid. Wakef. — *angusta viarum.* Cf. adnott. ad Aen. I, 422. — 333. *Oppositi*, se opponentes, obsistentes venientibus. Cf. adnott. ad Geo. I, 206. Medic. aliique Codd. *oppositis*, ad *telis* relatum (ut Ovid. Halieut. 50. *Et ruit oppositi nitens in vulnera ferri* et Heroid. XIII, 80. *Saevaque in oppositos pectora ferre viros*), sed Burm. vulgatam recte contra Heins. defendit coll. Aen. X, 428., literam *s* geminatam suspicatus ex sequente *stat;* cui adsentiuntur Heyn. et Wagn., qui etiam, ne bis idem dicatur, Nominativum praestare censet. — „*stat - - stricta* pro vulgari stricta est; *stat*, quippe sublatus et erectus ensis." *H.* Vid. infra ad v. 774. — 334. *parata neci*, i. e. necare, si quis occurrat. Cf. Ovid. Fast. III, 215. *Iam stabant acies ferro mortique paratae.* — *primi - - Portarum vigiles*, in primo urbis introitu constituti. Vid. infra v. 613. et adnott. ad Aen. I, 541. Gossr. de tempore intelligit: qui primi irruentibus se obiiciunt. — 335. „*caeco Marte*, nocturno proelio, in quo cerni ac discerni hostis nequit." *H.* Cf. adnott. ad Aen. II, 19. Quum tamen v. 255. et 340. Troia plenilunio capta esse dicatur, nescio an Gossr. rectius explicet: *in blinder Wuth*, ut XII, 279. *caeci ruunt;* quamquam ipse Virgilius etiam infra v. 360. *atram noctis umbram* commemorat (ubi tamen vide adnott.). — 336. „*Numine divûm* [deorum voluntate: vid. ad Aen. I, 8.], tamquam a deo aliquo actus - - in medium incendium et pugnas ruit Aeneas." *H.* Peerlkamp., cui haec interpretatio non satisfacit, verba *et numine divom* spuria et ad explendum versum imperfectum addita censet. — 337. Cf. infra v. 511. *in hostes ferri.* XII, 346. *in proelia ferri.* X, 442. *in Pallanta feror* etc. — *Erinys* Heynio est animi impetus, ardor pugnandi. Hunc autem pugnandi ardorem suum *tristem* vocare non convenit heroi, ut verissime docet Wunderl. *Erinys* potius est dea ad caedem instigans, quae *tristis* vocatur, utpote funerum et luctus causa. *Erinys* autem simplici *n* scriptum invenitur, quoties hoc nomen in Medic. Rom. et fr. Vatic. legitur, i. e. Aen. II, 337. VII, 447. 570.; quorum Codd. auctoritatem cum Wagn. secuti sumus, qui de hac nominis scribendi ratione conferri iubet Blomf. ad Aesch. Prom. 525. et in Glossario p. 82 sq. ed.

Quo fremitus vocat et sublatus ad aethera clamor.
Addunt se socios Rhipeus et maximus armis
Epytus, oblati per lunam, Hypanisque Dymasque,
Et lateri adglomerant nostro, iuvenisque Coroebus,
Mygdonides. Illis ad Troiam forte diebus
Venerat, insano Cassandrae incensus amore,
Et gener auxilium Priamo Phrygibusque ferebat,

Lips. Iacobs. ad Anthol. Palat. T. III. p. 258. imprimisque Hermann. Praef. ad Soph. Antig. ed. III. p. XIX sqq., quibus adde Ellendt. Lex. Sophocl. T. I. p. 679. — 338. *fremitus* vox propria de pugnantium strepitu. Cf. infra V, 148. Ovid. Met. V, 2. Lucan. VII, 45. — 339—346. De Aeneae pugna Heyn. legi iubet Quintum Smyrn. XII, 300 sqq. — *Addunt se socios*, ut VI, 778. *comitem sese addet.* — *Rhipeus* et qui praeterea hic commemorantur Aeneae commilitones, a Virgilio sunt ficti; in Homericis certe carminibus frustra eos quaesiveris. — *maximus armis.* Pauci quidam libri *maximus annis*, male. Cf. Eleg. ad Liv. 14. *Maximus ille armis*, *maximus ille toga*, Sil. III, 615. *Socius*, *qui maximus armis*, et supra Aen. I, 545. *nec bello maior et armis.* — 340. *Epytus* ("Ηπυτος) pro vulg. *Iphytus* ex optimis libris Heins. restituit; et sic *Epytides* e consensu omnium librorum infra editur V, 547. et 579. Vid. Heins. — 340. *oblati per lunam*, luna splendente agniti. Vid. tamen infra ad v. 360. — 341—346. *adglomerant*, scil. *se* (ut XII, 457. ap. Val. Fl. II, 171. et alibi) quod ex verbis *se addunt* repetendum videtur; quamquam hoc ne opus quidem est. Cf. adnott. ad Aen. I, 234. et II, 208. Sensus est: singuli deinceps nobis se adiungunt. Ceterum de *glomerandi* verbo vid. ad Aen. I, 500. — Rectior h. l. distinguendi ratio, ex qua quatuor viri *Rhipeus*, *Epytus*, *Hypanis* et *Dymas* se socios addunt, debetur Wunderlichio. Vulgo enim sic distinguunt: *Addunt se socios Rhipeus et maximus armis Epytus; oblati per lunam Hypanisque Dymasque.* Sed nulla apparet causa, cur soli Hypanis et Dymas *per lunam oblati* fuisse dicantur: et eadem nominum propriorem collocatio iam supra adfuit v. 260 sqq. Peerlkamp. praeter necessitatem coniecit *se lateri aggl. nostro.* — „Suaviter rerum miserabilis facies distinguitur episodio brevi de *Coroebo*, Mygdonis filio, conficto illo ex Il. XIII, 363. de Othryoneo. Cf. Excurs. X. ad h. l.“ *H.* Erat autem Coroebus Mygdonis, Phrygiae regis, et Anaximenae filius, qui, Cassandrae succurrens, interfectus est aut a Diomede (Quint. Cal. XIII, 168. Paus. X, 27.), aut a Peneleo (Virg. infra v. 424.). Tota narratio ex Posthomericis, qui vocantur, sumpta. De Coroebo vid. etiam Ovid. in Ibin 577 sq. et Stat. Theb. I, 605. Ceterum et *iuvenis Cor.* et *iuv. Mygdonides* coniungere licet; cf. IX, 335. et V, 503. IX, 28. Wagnero tamen verborum positus suadere videtur, ut *Mygdonides*, tamquam appositum Commate a praegressis seiungatur, ut XII, 517. *Arcada.* — 342. *Illis ad Troiam* etc. Ante Heinsium contra optimorum Codd. auctoritatem edebatur *Illis qui ad T.* Sed verissime Wagn. memorat, defectum Pronominis non posse offendere, quum quae v. 342—346. legantur, sint παρένθετα, parentheses autem eiusmodi saepe Copula destitutae inveniantur, ut supra I, 268.; coll. Gronov. ad Liv. V, 32. Drakenb. ad eund. XL, 57. et Heins. ad Ovid. Fast. III, 387. — 343. *insano*, nimio, permagno, qui omnem aliam cogitationem aufert et pervertit. Thiel. conferri iubet Taubmann. ad Plaut. Trin. III, 2, 47. Heindorf. ad Hor. Sat. II, 2, 5. et Interpp. ad Hor. Od. III, 21, 3. (*seu rixam et insanos amores*) et Ovid. Met. IX, 519. (*insanos fateamur amores.*). — 344. *gener*, i. e. quem se fore sperabat, gener futurus. Sic etiam Pindaro Ol. VII, 4. dicitur γαμβρός. Cf. Ruhnk. ad Ter. Andr. IV, 4, 53. Dissen. ad Tibull. III, 2, 14. Obbar. ad Hor. Ep. I, 2, 28. Vol. I. p. 155. et quae iam ad

Infelix, qui non sponsae praecepta furentis
Audierit.
Quos ubi confertos audere in proelia vidi,
Incipio super his: Iuvenes, fortissima frustra

Ecl. VIII, 18. adnotavimus. — 345. „*praecepta* h. l. sunt monita vatis a deo actae, scil. Troianorum cladi ipse tamquam pars accederet, neve suas nuptias speraret.“ *H.* — *furentis*, *ἐνθουσιαζούσης*, a deo actae, vaticinantis. Sic *furere*, *furor* et similia haud raro de vatibus et fatidicis. Vid. Aen. VI, 100. 262. Ovid. Her. V, 121. Cic. Div. I, 2, 4. etc. Cf. etiam III, 443. *insanam vatem adspicies.* — 346. *Audierit* Heins. ex Medic. et melioribus Codd. pro vulg. *Audierat* recte restituit. *Qui non audierit* est i. q. quippe qui, utpote qui non aud., *insofern*, *da er nicht hörte*, et suspensum facit enuntiatum a cogitatione et iudicio narrantis; Indicativus vero, non internum aliquem, sed externum modo connexum verborum indicans, simplicem rei gestae relationem adiungeret: *der Unglückliche, der nicht hörte;* quod hic minus aptum esse, quisque videt. Cf. infra V, 623. VI, 591. (ubi vid. adnott.) IX, 728., et contra Geo. II, 490 sq. Aen. III, 321 sqq. — 347 — 354. *Audere in proelia* absolute dictum pro audacia incendi ad pugnandum, cum audacia procedere in pugnam. Tac. Hist. II, 25. *rursus ausi.* ibid. V, 11. *rebus secundis longius ausuri.* Stat. Theb. I, 439. *Neque enim meas audeat istas Civis in usque manus.* ibid. VI, 19. *ausurae trans alta ignotae biremes* cett., et cf. de hoc absoluto verbi usu Barth. ad Stat. ll. ll. Burm. ad Grat. Cyneg. 498. Boettich. Lex. Tacit. p. 72 sq. — Handius Tursell. III. p. 268. hunc locum, quem comparat cum Manil. IV, 220. *in bellum ardentes* et similibus, num errore an consulto nescio, bis sic scriptum profert: *ardere in proelia.* Quamquam enim huius lectionis in Codd. nec vola nec vestigium reperiri videtur, Burm. tamen iam in eandem coniecturam inciderat; et sane quum v. 346. antecedat *Audierit*, v. 349. autem sequatur *audentem*, Virgilium melius sic scripturum fuisse negari nequit. Iam quum *audere* et *ardere* saepe a librariis confundantur (velut VII, 623. et XI, 895.), *ardere in arma* autem XII, 71. legatur, coniectura illa neutiquam spernenda videtur, quam etiam Peerlk. comprobat. — 348. *Incipio* absolute pro *dicere incipio.* Cf. Ovid. Met. VIII, 716. IX, 281. Sall. Iug. 109. extr. (Tac. Ann. XII, 10.) Sic etiam *ingredi* Aen. IV, 107., ubi vid. adnott. — *super his* Heynio videtur esse i. q. post haec, inde; quae temporis significatio iam inest verbis *quos ubi vidi;* quare Weickert. l. l. p. 12. rectius cum Servio *super* per insuper, et *his* per ad hos explicat, comparans Homerica *τοῖσι δ' ἦρχ' ἀγορεύειν, τοῖσι δὲ μύθων ἦρχε.* Sententia igitur haec est: quamquam videbam satis illos per se audere, et ideo non multo hortatu opus esse, incipio tamen his alloqui. Vid. de hac Particulae *super* vi et potestate supra ad v. 71. — „Quae sequuntur, sic ordinare iuvat: O iuvenes, frustra fortes, *si vobis cupido certa est*, *sequi*, sequendi, *audentem extrema*, h. e. aliquem, qui extrema mortis pericula adire decrevit, sequimini me; agedum! moriamur, et in media arma ruamus; nam videtis, quae sit rerum fortuna et conditio: videtis, deos tutelares ac praesides Troiae nos plane deseruisse; *succurritis urbi Incensae!* sero ad patriam defendendam properatis; quippe *iam captam et incensam.* Nihil superest, quam honeste mori. Moriamur etc.“ *H.* Sequuntur Heynium Wund. et Iahn., verba *quae sit* - - *Incensae* in parenthesi posita exhibentes. Sed tam longa parenthesis in tam concitata oratione mihi non magis placet, quam Wagnero, quem recte puto apodosin a verbis *quae sit* v. 350. inchoasse, ut haec prodiret sententia: „si decrevistis me sequi, videtis omnia esse perdita: ergo, quod unum victis superest, moriamur.“ Peerlkamp. Virgilium sic corrigit: *Incipio*: *quae sit rebus fortuna videtis: Excessere omnes, adytis arisque relictis, Di, quibus imperium hoc steterat, succurritis urbi Incensae sero, o iuvenes, fortissima*

Pectora, si vobis audentem extrema cupido
Certa sequi, quae sit rebus fortuna, videtis:
Excessere omnes adytis arisque relictis
Di, quibus imperium hoc steterat; succurritis urbi
Incensae; moriamur, et in media arma ruamus.
Una salus victis nullam sperare salutem.
Sic animis iuvenum furor additus. Inde, lupi ceu
Raptores atra in nebula, quos improba ventris
Exegit caecos rabies, catulique relicti

---

frustra Pectora! si vobis audentem extrema cupido Certa sequi, moriamur, et in media arma ruamus. Una salus victis nullam sperare salutem. (!) — *fortissima frustra pectora*, qui frustra fortissimi estis, quorum fortitudo non amplius prodest civitati. Cf. infra V, 389. Ovid. Met. VIII, 140. et Lucan. VII, 736. (*peritura frustra agmina*). Simillimus est nostro locus V, 729. *lectos iuvenes, fortissima corda.* — *pectora* cum caritate quadam pro ipsis hominibus positum. Cf. Ovid. Met. III, 58. IX, 248. X, 71. Trist. IV, 10, 92. — 349. *si vobis - - cupido*, omisso verbo *est*, ut VI, 133., ubi vid. adnott. et Wagn. Qu. Virg. XV, 9. — *cupido - - sequi.* Vid. adnott. ad Aen. I, 703. et supra ad v. 10. — „V. 351. ex veteris religionis persuasione interpretandus, qua urbes captae vel capiendae a diis [ipsis captivitatem timentibus] deseri credebantur. Vid. Mureti Var. Lect. V, 19., qui tamen argutatur, et Cerda ad h. l. Euripidis locum e Troad. 23. iam Macrob. V. cap. extr. comparavit. Cf. Tryphiod. v. 496. 497. Hinc evocatio deorum, de qua h. l. Servius.“ *H.* Adde Macrob. III, 9. Interpp. ad Silii II, 365. Mitscherl. et Orell. ad Hor. Od. II, 1, 25. *Excedere* autem verbum est proprium de hac re. Cf. Sil. Ital. VIII, 442. et Tac. Hist. V, 13. — De *adytis* vid. supra v. 297. infra v. 404. 764. III, 92. V, 84. cett. — 352. *quibus*, per quos, quorum tutela. — 353. *moriamur et in m. a. ruamus*, per hysteron proteron satis grave et nervosum, de quo vid. adnott. ad Aen. III, 662. — 354. „*Una salus:* intell. honestam mortem, qua se ab hostium potestate liberent. Eadem sententia legitur apud Stat. Theb. XI, 259. et alibi.“ *H.* Cf. Cic. ad Div. V, 13. Senec. N. Q. II. sqq. cett. et Ruhnk. ad Vellei. II, 5, 3. — 355. *animis furor additus*, inflammati sunt. Cf. Statius Theb. V, 33. *O miserae, quibus hic furor additus.* — 355 — 360. „Homerus comparatione luporum saepe utitur, v. c. Il. XI, 72. *οἱ δε, λύκοι ὥς, Θῦνον. Lupi raptores* ex epitheto *σίνται*, Iliad. XVI, 353. natum videtur; et XVI, 156. *λύκοι ὥς, Ὠμοφάγοι*, item Odyss. VI, 133. de leone: *κέλεται δέ ἑ γαστὴρ, Μήλων πειρήσοντα - - ἐλθεῖν.*“ *H.* — *lupi raptores.* Vid. adnott. ad Ecl. VIII, 13. Geo. II, 145. Aen. I, 21. Sic Ovid. Met. X, 540. (ubi vid. Bach.). *Raptoresque lupos - - Vitat.* Vell. Pat. II, 27, 2. (ubi vid. Ruhnk.) *numquam defuturos raptores Italicae libertatis lupos.* Phaedr. I, 31, 5. *milvius raptor* etc. Comparatio hominis cum lupo redit infra IX, 61 sqq. Cf. etiam Hom. Il. XI, 72. et XVI, 353. — *improba ventris rabies*, magna, insatiabilis voracitas et fames crucians. De epitheto *improbus* vid. adnott. ad Geo. I, 119.; *rabies* autem de lupi edacitate etiam infra IX, 64. et ap. Ovid. Met. I, 234. *Colligit os* (Lycaonis in lupum mutati) *rabiem*, et XI, 369. (lupus) *saevit pariter rabieque fameque.* — *exegit* e latebris suis. — *caecos.* Hoc Adiectivum Latinis haud raro poni de effrenatis, habendi maxime et edendi, cupiditatibus Thiel. memorat, his locis collatis: Cic. pr. Quint. 26. pr. Rosc. Am. 25. pr. Sext. 10. Iuven. XII, 51. Lucan. I, 87. et Bentl. ad Hor. Epod. VII, 13. Simplicius autem explicat Wagn.: „per atram nebulam temere vagantes.“ — „*atra in nebula*, ex observatione sagacitatis in talibus animantibus. Sic Apol-

Faucibus exspectant siccis; per tela, per hostis
Vadimus haud dubiam in mortem, mediaeque tenemus
Urbis iter; nox atra cava circumvolat umbra.
Quis cladem illius noctis, quis funera fando

---

lon. II, 124. *ἤματι χειμερίῳ* lupos praedari facit et Hom. Il. X, 297 sq. *Βάν ῥ' ἴμεν, ὥστε λέοντε δύω, διὰ νύκτα μέλαιναν Ἂμ φόνον, ἂν νέκυας, διά τ' ἔντεα καὶ μέλαν αἷμα* (*per tela*, *per hostes*). — Comparatio autem tantum ad impetum et rabiem irruentium referenda; nil amplius." *H.* Ceterum Praepos. *in*, quae abest a Codd. quibusdam, defenditur etiam auctoritate Lactantii V, 9. — 358. *per tela, per hostes.* De Praepositionibus a poëtis maxime et oratoribus cum singulari quadam vi magnoque cum vigore simplicis Copulae loco repetitis vid. infra v. 364. 527. 664. VI, 404. IX, 557. XI, 477. 497. 696. XII, 293. 318. 682. etc. Thiel. praeterea conferri iubet Hor. Ep. I, 1, 46. ibid. I, 2, 12. Tibull. II, 1, 67. Cf. Beier. ad Cic. Off. I, 14, 42. Iacobs. *Blumenl.* II. p. 94. Zumpt. §. 744. et Thiel. ad Aen. IX, 556. Vid. etiam adnott. ad Ecl. IV, 6. Longe alia ratio est eorum locorum, ubi, quum de rebus cogitatione seiunctis sermo sit, optimo cuique scriptori, etiam pedestris orationis, Praepositiones post Copulam sunt repetendae. — 359. „*Vadimus:* impetum et furorem notat verbum in hoc contextu; ut et alibi *ἔρχεσθαι, ire.* [Burm. confert infra v. 396. 414. Val. Fl. VI, 229. Phaedr. IV, 17.] — 360. *Nox circumvolat*, quippe alata inf. VIII, 369. Sic Somnus, Somnia. Vid. ad Tibull. II, 1, 89. — *cava umbra*, quatenus ipsi ea circumdantur." *H.* Scilicet ut alibi *nubes* (IX, 671. X, 636.) eadem de causa *cavae* dicuntur, qua Geo. IV, 196. *nebulae inanes*, quia nihil solidi, firmi et compacti continent (quare etiam VI, 293. de *imagine cava*, i. e. inani, sermo est), utque propterea, quod hac ipsa natura sua omnibus facile cedit et cuique rei se circumfundit, *cava nubes* interdum idem est, quod ambiens aliquid, circumfusa alicui rei (velut Aen. I, 516. *nube cava amicti.* Ovid. Met. V, 251. *cava circumdata nube* (Tritonia) *Seriphon Deserit:* cf. etiam Aen. I, 586. et V, 810.), sic hic nocti *umbra cava*, i. e. omnia involvens et tegens, tribuitur. Simillimus huic locus legitur infra VI, 867. *nox atra caput tristi circumvolat umbra.* Ceterum Ortuinus et cum eo Peerlkamp. (qui etiam temere haeret in iterato voc. *noctis:* cf. Iahn. ad Aen. I, 315. p. 446. ed. II.) et Gossr. haec verba *Nox atra c. c. umbra* spuria censent, versum imperfectum fuisse suspicati. Sed recte Iahn. ea non solum Virgilio digna, sed etiam ob v. 370 sq. necessaria iudicavit; cui Wagn. adsentitur, verbi *atra* repetitionem post breve intervallum (v. 356.) aliis locis similibus excusans (vid. adnott. ad Ecl. VI, 16. Aen. I, 315. II, 207.), omnem tamen locum aliam difficultatem continere arbitratus, quem Qu. Virg. XL, 2., collatis verbis v. 340. *oblati per lunam*, inter eos refert, ubi Virgilius dormitasse videatur. Nescio tamen, an rectius de h. l. statuat Thielius, qui censet, Virgilium cogitasse de tali anni tempore, ubi luna iam media nocte occidit, ita ut accessum Graecorum et primum concursum Troianorum (v. 255. et 340.) lunae splendor adiuvaret, quae autem inde ab hoc versu, quo atrae noctis ingressus diserte indicetur, sequantur res horroris et miseriae plenae noctis tenebris involverentur (cf. v. 397, 420, 569, 621, 725.); ut igitur hoc versu novus quasi actus tragoediae incipiat, qui usque ad v. 801. teneat. Quod quibus fortasse paullo subtilius disputatum videbitur, (quum sane quod Thielius de luna media nocte occidente dicit, cum plenilunio vix conciliari possit, atque tam atra nocte mutatione armorum, quae v. 389 sqq. narratur, non opus fuisse videatur), ii epitheta illa noctis, *atra*, *caeca*, *obscura*, quibus poëta in hac narratione utitur, cum Süpflio pro epithetis mere ornantibus habeant, quibus non tam obscuritatis, quam horroris et metus cum nocte coniuncti notio insit. — 361. „Odyss. III, 113. *τίς κεν ἐκεῖνα Πάντα γε μυθήσαιτο καταθνητῶν*

Explicet, aut possit lacrimis aequare labores?
Urbs antiqua ruit, multos dominata per annos;
Plurima perque vias sternuntur inertia passim
Corpora, perque domos et religiosa deorum
Limina. Nec soli poenas dant sanguine Teucri;
Quondam etiam victis redit in praecordia virtus,
Victoresque cadunt Danai. Crudelis ubique
Luctus, ubique pavor et plurima mortis imago.
Primus se, Danaûm magna comitante caterva,
Androgeus offert nobis, socia agmina credens

ἀνϑρώπων; imitatus Silius V, 421 sq. et II, 630 sqq., ubi plura in Sagunto eversa ex altero Aeneidis libro petita sunt. Sic illa mox v. 363., quae inter eximios locos equidem ponere soleo, *Urbs antiqua ruit*, belle translata sunt ibid. v. 654 sqq.“ *H.* — 362. *lacrimis aequare labores.* Cf. Quinct. Inst. X, 1, 50. *Epilogus quis unquam poterit illis Priami rogantis Achillem precibus aequari?* Satis notum autem *dictis*, *dicendo aliquid aequare* (Liv. VI, 20. Plin. Ep. VIII, 4. Sall. Cat. 3. etc.). — 363. *Urbs antiqua ruit.* Cf. v. 290. *Ruere* cum singulari vi de urbium interitu. Hor. Epod. XVI, 1. Prop. II, 7, 30. De epith. *antiqua* vid. adnott. ad Aen. I, 12. Pro *labores* Codd. quidam *dolores*, quod etiam Orosius in suo Codice legit, qui II, 18. hunc locum sic imitatus est: *Quis enim cladem illius temporis, quis fando funera explicet, aut aequare lacrimis possit dolores?* — 364. „*Inertia corpora* possunt esse sine vita et motu [ut ap. Claud. R. Pros. I, 20.]; malim tamen accipere pro corporibus inertium hominum dictum, h. e. imbellium, senum, infantum, feminarum: ut pecora inf. IV, 158.“ *H.* Ceterum vid. adnott. ad Aen. I, 70. et 193. — *passim*, variis locis dispersi. Cf. Aen. III, 510. *passim in litore sicco corpora curamus.* Apulei. Met. VIII. p. 210. *passim prostrati solo* cett. et Hand. Tursell. IV. p. 406. — 365. *domos.* Voss. praetulit duorum Codd. lectionem *domus.* Sed vide adnott. ad Geo. IV, 446. — *religiosa deorum Limina*, i. e. sancta. Sic Cic. de imp. Cn. Pomp. 22, 65. *fanum religiosum.* pr. Planc. 35, 86. *religiosa altaria.* pr. Rab. perd. 2, 7. *religiosi loci* cett. Vid. Festus v. *religiosus.* p. 231. ed. Lindem. — 366. *poenas dant sanguine*, pro caeduntur, moriuntur. Cf. supra v. 72. — 367. „Sententia eadem, aliter tamen expressa, Iliad. XIV, 480. 481.“ *H.* — *Quondam*, i. e. suo tempore, aliquando, interdum, quo sensu hoc Adverbium imprimis in comparationibus haud raro usurpatur. Cf. Geo. III, 99. IV, 261. infra v. 416. VII, 699. XII, 863. Ovid. Fast. II, 799. *sed tremit, ut quondam - - Parva sub infesto quum iacet agna lupo.* Lucr. VI, 108. *Carbasus ut quondam magnis intenta theatris Dat crepitum.* Hor. Od. II, 10, 18. *quondam cithara tacentem Suscitat Musa.* Cic. Div. I, 43. extr. *Quid quum saepe lapidum, sanguinis nonnunquam, terrae interdum, quondam etiam lactis imber effluxit?* (Sic etiam *olim* infra V, 125. VIII, 391. et alibi.) Cf. Ruhnken. ad Ter. Eun. II, 2, 15. Heins. ad Ovid. ex P. I, 7, 71. Hand. ad Stat. Silv. II, 67. Schmid. ad Hor. Ep. I, 18, 78. Bach. ad Ovid. Met. IX, 170. et Orell. ad Hor. Sat. II, 2, 82. — 368. „*Crudelis luctus*, ut *saevus dolor*, qui in nos saevit. [Sic *crudelis vita* VIII, 579. et IX, 497.] — 369. *plurima mortis imago*, h. e. *ubique* caedes facta cernitur; passim caesorum cadavera proiecta. Magis hoc accommodatum antecedentibus, quam varias caedis formas et genera intelligere.“ *H.* Cf. Aen. XII, 560. *Continuo pugnae adscendit maioris imago*, i. e. species. Ovid. Met. X, 726. *repetitaque mortis imago.* De singulari numero *plurima im.* vid. adnott. ad Ecl. VII, 60. — 370. *magna comitante caterva*, ut supra v. 40. — 371. „*Androgeus* alibi non commemoratur in Troicis. Pomponius Sabinus: *miles Menesthei, ducis Athenarum;*

Inscius, atque ultro verbis compellat amicis:
Festinate, viri. Nam quae tam sera moratur
Segnities? Alii rapiunt incensa feruntque
Pergama: vos celsis nunc primum a navibus itis?
Dixit, et extemplo — neque enim responsa dabantur
Fida satis — sensit medios delapsus in hostis.

---

nescio, unde habeat. Diversus est Minois filius VI, 20.“ *H.* Wagn. cum Pal. Paris. 3. Serv. aliisque Grammaticis hic et infra v. 382. *Androgeos* scripsit, ut V, 265. *Demoleos.* Iidem Gramm. et Cod. Pal. infra v. 392. et VI, 20. tuentur genitivum *Androgeo.* Vid. adnott. ad Ecl. VI, 13. — 373. *Nam quae*, non i. q. quaenam, quae tandem, ut vulgo interpretantur. Immo sensus hic est: Festinate viri, nam nihil est morandum. Quae igitur segnities vos moratur? Cf. adnott. ad Geo. IV, 445. — *sera - - Segnities*, ex qua sero veniunt, quae seros, i. e. tardos, facit; *langsam, träge.* Sic Val. Fl. IV, 705. *serus amnis.* — 374. *rapiunt feruntque.* Heyn. confert Graec. *ἄγειν καὶ φέρειν*, quod, certe si discrimen illud spectamus, ex quo *ἄγειν* de hominibus et animalibus, *φέρειν* de rebus inanimatis dicitur (cf. praeter alios Krüger. Ind. ad Xen. Anab. v. *ἄγειν*), minus huc quadrat; quamquam negari nequit, etiam Graecos illud discrimen non ubique servasse, sed utrumque verbum saepe ita coniunxisse, ut omnino *τοῦ ἁρπάζειν καὶ ληστεύειν* notionem exprimeret. Ut hic *rapere* et *ferre*, ita ap. Sall. Cat. 11, 4. *rapere*, *trahere*, *agere*, Iug. 41, 5. *ducere*, *trahere*, *rapere*, ap. Cic. Rep. III, 33. *agere*, *rapere*, *dissipare*, ap. Liv. XXII, 1. *rapere et agere* coniunguntur. — *Pergama*, praedam Pergamorum. — 375. *nunc primum*, i. e. nunc demum. Cf. adnott. ad III, 205. et VII, 118. et Wagn. Qu. Virg. XXVIII, 5. — *itis* pro venitis. Simplex verbum *eundi* haud raro pro compositis, omninoque pro verbis quemcumque motum indicantibus ponitur. Sic Ter. Eun. II, 3, 13. Adelph. III, 3, 7. Stat. Theb. XII, 360. (pro *venire.*) ibid. IV, 776. Ovid. Met. II, 331. et supra v. 173. (pro *fluere.*) Am. IV, 130. (pro *exire.*) Ovid. Am. III, 62. Her. XV, 61. (pro *praeterire.*) Lucr. III, 527. Luc. II, 263. (pro *obire*, *perire.*) Ovid. Met. VI, 146. Quinct. Inst. VII, 1. extr. (pro *discurrere*, *percurrere*) cett. — 376. „Notabilis est verborum structura per copulam apud Virg. Aen. II, 376. *dixit, et extemplo - - sensit.*“ Haec Hand. Tursell. II. p. 671., ubi agit de Part. *extemplo* pro *continuo*, *sine mora* usurpata, ut infra IV, 173. V, 426. 746. VI, 210. etc. Vid. etiam infra ad v. 692. — *Responsa non fida satis*, quae fidem non faciunt, ideoque suspecta. Recte autem Servius cogitare videtur de symbolo, quo utebantur in bello, vel de tessera militari, de qua cf. Ruperti ad Sil. VII, 347. Respexit hunc versum Statius Theb. II, 535—537. — 377. *sensit delapsus*, *ᾔσθετ᾽ ἐμπεσών*, delapsus in hostes, sensit (se delapsum esse), ideoque i. q. intellexit se in hostes incidisse. De hac attractione Graeca, quam pedestris Romanorum oratio nisi in verbis cupiendi et appetendi imitari sibi non indulsit, poëtae vero etiam ad verba sentiendi et declarandi transtulerunt, cf. praeter eos, quos laudat Obbar. ad Hor. Ep. I, 7, 22. Vol. I. p. 341., Markl. ad Stat. Silv. V, 3, 69. Wagn. ad Eleg. ad Messal. p. 43. et Qu. Virg. XXIX, 6. Ioh. Aug. Wagner. ad Val. Fl. VI, 490. Walch. ad Tac. Agr. 27. p. 319. Bötticher. Lex. Tacit. §. 235. Schmidt. de Infin. p. 86. alii et quae iam ad Geo. II, 510. adnotavimus. Nostro loco ex permultis aliis huc pertinentibus simillimus Catull. LXIII, 6. *sensit terrae sola sanguine maculans.* Gossrau, qui singularem de h. l. scripsit Excursum, ut omnibus, quotquot huc faciunt, locis congestis (quorum tamen haud pauci prorsus alius sunt generis) demonstraret, hanc graecam constructionem a Virgilio esse alienam (quod tamen minime evicit), *sensit* prorsus absolute dictum (ut III, 669. VIII, 393. alibi) et ex totius loci connexu verba *errorem suum* supplenda esse putat. Ceterum Prisc. XVIII,

Obstupuit, retroque pedem cum voce repressit.
Improvisum aspris veluti qui sentibus anguem
Pressit humi nitens, trepidusque repente refugit
Attollentem iras et caerula colla tumentem:
Haud secus Androgeus visu tremefactus abibat.
Irruimus, densis et circumfundimur armis,
Ignarosque loci passim et formidine captos
Sternimus; adspirat primo fortuna labori.
Atque hic successu exsultans animisque Coroebus,
O socii, qua prima, inquit, Fortuna salutis
Monstrat iter, quaque ostendit se dextra, sequamur;

---

215. pro *delapsus*, quod Med. et meliores Codd. tuentur, exhibet *illapsus*, et plures Codd. male *dilapsus*. — 378. *retroque pedem cum voce repressit*, ut vocem repressit (cf. Aen. IX, 324.), ita pedem retraxit. De pleonasmo *retro reprimere* vid. ad Geo. I, 200. Wagn. confert Ennium ap. Macrob. VI, 2. (p. 168. Hessel.) *Sol equis iter repressit.* — 379—381. Comparatio ab Homero petita, Il. III, 33 sqq. Cf. etiam Ovid. Fast. II, 341. *Attonitusque metu rediit, ut saepe viator turbatum viso retulit angue pedem* et Iuven. I, 43. *Palleat, ut nudis pressit qui calcibus anguem.* — *aspris* pro asperis; de qua syncope cf. adnott. ad Geo. III, 166. et al. — 380. *humi nitens*, incedens per humum. Cf. Cic. N. D. II, 48, 124. *crocodili fluviatilesque testudines ortae extra aquam, simul ac niti possunt, aquam persequuntur.* — 381. „*Attollentem iras*, h. e. caput iratum, adeoque erigentem se vel caput prae ira et rabie. Geo. III, 421. *tollentemque minas et sibila colla tumentem.*" *H.* Cf. adnott. ad XII, 4. — *caerula colla tumentem.* Vid. Geo. III, 421. ibique adnott. — V. 382. contra Schraderum, qui eum otiosum putabat, tamquam imitationem antiquae simplicitatis recte defendit Peerlk. — 383. *circumfundimur armis.* Cf. Aen. III, 634. Geo. IV, 274. Caes. B. C. III, 63. B. G. VI, 36. VII, 28. Liv. XXII, 14. extr. cett. et Zumpt. §. 418. — 385. *adspirat*, i. e. adiuvat, favet. Primum de vento secundo (Aen. VII, 8.), tum de divino afflatu dicitur, quo quis ad rem aliquam suscipiendam excitatur et inflammatur; deinde omnino pro *annuere*, *favere*, *iuvare* usurpatur. Cf. Aen. IX, 525. *Vos, o Calliope, precor, aspirate canenti.* Ovid. Met. I, 2. *Dî coeptis - - Adspirate meis.* Tibull. II, 1, 35. *Huc ades* (Messala), *adspiraque mihi.* II, 3, 71. *quibus adspirabat Amor*, et, qui fortasse hunc locum ante oculos habuit, Ammian. XIX. p. 150. *adspiravit aurum quandam salutis fortuna.* Eodem sensu etiam *afflandi* verbo utuntur. Vid. Heyn. ad Tib. II, 1, 80. Thiel. comparat Cic. Tusc. V, 9, 27. *Fortuna, omnes aditus tuos interclusi, ut ad me adspirare non posses*, et de *prospero* aut *adverso fortunae flatu* conferri iubet Liv. XLV, 8. Beier. ad Cic. Off. II, 6, 19. et Ruhnk. ad Rut. Lup. p. 172. ed. Frotscher. — *primus labor* est primus impetus. Cf. Silius IV, 311. *primumque laborem - - cassum videt.* — 386. *successu exsultans animisque.* Wunderl. *animos* refert ad fortitudinem sociorum, ut sensus sit: Successu et virtute sociorum effertur Coroebus. Sed rectius Wagn., cui *animis alterius exsultare* vix Latinum videtur, docet, *exsultare* non solum de laetitia, sed etiam de fiducia illa dici, quae cernatur in audacia et fortitudine, ut V, 398. *iuventas, qua fidens ille exsultat*, et X, 813. *Nec minus ille Exsultat demens, Lausus.* Sensum igitur esse: „Coroebus et laetatur successu et maiores capit animos," vel, ut equidem explicuerim: exsultans successu et animo inde sibi addito. Pluralis autem maiorem, quam Singularis, indicat animum (*in vielfachem Muthe*). Vide XI, 491. *Exsultatque animis.* Cf. etiam Geo. III, 105. — 388. *Qua ostendit se dextra;* qua Fortuna se faventem ac propitiam ostendit. Cf. Aen. IV, 579.

Mutemus clipeos, Danaûmque insignia nobis
Aptemus. Dolus, an virtus, quis in hoste requirat?
Arma dabunt ipsi. Sic fatus, deinde comantem
Androgei galeam clipeique insigne decorum
Induitur, laterique Argivum accommodat ensem.
Hoc Rhipeus, hoc ipse Dymas omnisque iuventus
Laeta facit; spoliis se quisque recentibus armat.
Vadimus immixti Danais haud numine nostro,

VIII, 302. Sic *Iupiter dexter* apud Pers. V, 114., *dexter deus* apud Silium V, 227., *sidus dextrum* Stat. Silv. III, 4, 63., *omen dextrum* Val. Fl. I, 245., *pes et hora dextra* Sil. VII, 172. cett. Cf. Heindorf. ad Hor. Sat. II, 3, 38. — 389. „*Insignia* nimis fortasse argute de clipeorum insignibus ac sculpturis vel de galeis et crista accipiunt. Enimvero poëtarum ratione vel ipsi *clipei* sunt *insignia*, quatenus Danai his ipsis insigniuntur, ut mox *clipei insigne;* vel, ut malim, omnino arma, quibus dignosci poterant." *H.* Imprimis clipei et galeae sunt intelligendi, utpote insignibus ornati. Cf. infra v. 392. Tac. Hist. I, 38. extr. Liv. XXVII, 33, 3. *notum insigne galeae.* Sil. X, 564. *Clipeus terror Nomadum atque insigne superbum*, ubi *insigne* de galea cum crista intelligitur, coll. v. 399. *Galeis carpsere superbum cristarum decus;* et Interpp. ad Caes. B. G. I, 22. *Id se a Gallicis armis atque insignibus cognovisse.* Ceterum Virgilium contra Homeri auctoritatem diversa sumere Graecorum et Troianorum arma, etiam infra ex v. 393. et III, 306. apparet. — 390. *Dolus, an virtus*, sit, adhibeatur. — *quis - - requirat*, i. q. quis est, qui requirat. — *in hoste*, in causa hostis, si cum hoste agatur. — 391. *Arma dabunt ipsi.* Henry (*Class. Mus.* XXIV.) hoc *ipsi* rectissime non solum de caesis hostibus intelligit, quorum armis uti velint, ne tautologia insit post verba *mutemus clipeos* etc., sed ad hostes omnino refert, ut sensus sit: eo, quod caesorum hostium arma induimus, Graecos cogamus, ut nolentes volentes ipsi nobis arma suppeditent.— *Deinde*, ut εἶτα (vid. Herm. ad Viger. p. 772.) haud raro Participiis addi, et modo subiici, modo praeponi solet. Cf. imprimis Wagn. Qu. Virg. XXV, 7., qui comparat cum h. l. infra V, 14, 400. VII, 135. VIII, 481. et de Part. *tum* prorsus eadem ratione usurpata Aen. V, 382. et XII, 5., laudato Beiero ad Cic. Off. II, 5, 16. Adde Tursellin. de partt. c. 233, 3. p. 1302. Kritz. ad Sall. Cat. 51, 40. et Bach. ad Ovid. Met. XI, 263.— *comantem galeam*, [cristatam] ἵππουριν; *comans* enim i. q. comatus. Cf. Geo. III, 312. (IV, 122.) Aen. III, 468. XII, 86. (413.) etc. — „*clipeum induitur*, ἐνεδύσατο, loro super humeros iniecto et inserta manu [sinistra clipei] ansae, ὀχάνῳ. Cf. infra v. 671. 672." *H.* Vid. etiam Hom. Il. XIV, 377. — *clipei insigne decorum* aut pro clipeo simpliciter positum (cf. v. 389.), aut fortasse rectius cum Süpflio et Gossravio de clipeo insigni aliquo ornato cogitandum. Gossr. haec adnotat: „Heroes enim non minus, quam medii aevi equites, insignia gerebant, quae vel virtutis eius, qui gerebat, signa (Apollod. III, 6, 1.), vel ornamenta tantum essent. Sic describitur scutum Achillis ap. Homerum, Herculis ap. Hesiodum, Aeneae ap. Virgilium l. VIII. Itaque insigne qui tollit, clipeum tollit. Cf. III, 468." — *lateri accommodat ensem.* Sic apud Ovid. Met. VIII, 209. *humeris accommodat alas.* — 394. *ipse Dymas;* cui igitur a poëta maior, quam ceteris, dignitas tribui videtur. Vid. adnott. ad Ecl. VIII, 96. et X, 63. Ceterum cf. similis Ovidii locus Met. III, 617. *Hoc Libys*, *hoc flavus*, *prorae tutela*, *Melanthus*, *Hoc probat Alcimedon* etc. - 395. *Spoliis recentibus* Heyn. pro novis, aliis, quam quae habuerant, armis positum putat; sunt potius arma modo parta intelligenda. — 396. „*Haud numine nostro*, h. e. averso, nobis non propitio. *At si - - Audiat*

Multaque per caecam congressi proelia noctem
Conserimus; multos Danaûm demittimus Orco.
Diffugiunt alii ad navis, et litora cursu
Fida petunt; pars ingentem formidine turpi
Scandunt rursus equum et nota conduntur in alvo.
  Heu nihil invitis fas quemquam fidere divis!
Ecce trahebatur passis Priameïa virgo

---

aversa non meus aure deus Tibull. III, 3, 28., ubi vid. not. Mox. v. 402. *invitis divis*, *ἀέκητι θεῶν*." *H.* Adde Ovid. Her. II, 126. *protinus illa meos auguror esse deos.* ibid. XII, 84. *meos deos.* Met. IX, 373. *Vota suos habuere deos*, ubi vid. Bach. Cf. etiam Geo. IV, 22. Aen. XII, 187. ibid. XIII, 195. *Orba suis essent etiamnunc lintea ventis.* Hor. Epod. IX, 30. *Ventis iturus non suis.* Aen. V, 832. *ferunt sua flamina classem.* Ter. Ad. V, 6, 10. *paullatim plebem facio meam.* Cic. pr. Mil. 1, 3. *reliqua multitudo civium nostra est.* id. pr. Quinct. 7, 29. *utebatur populo suo* etc. Cf. Ruddim. II. p. 58. et praeter Broukhus. ad Tibulli 1. 1. Ruhnk. ad Ter. Eun. III, 5, 12. imprimisque Rupert. ad Liv. I, 56, 10. Part. autem *haud* Substantivis praefigitur, ubi attributivi nominis notio tollenda et contraria est cogitanda, ut docet Hand. Tursell. III. p. 25. — 397. *nox caeca*, qua nihil cerni potest, ut iam supra v. 305. — *proelia Conserimus.* Cf. Liv. XXI, 50, 1. XXVII, 48, 3. XXXV, 4, 2. etc., ubi *pugnam*, *proelia*, *certamen conserere.* Saepius sane *manum* vel *manus conserere* (*μιγνύναι τὰς χεῖρας*) legitur. — 398. *demittimus Orco*, Homeri *Ἄϊδι προϊάπτειν.* Cf. supra ad v. 85. disputata. Iahn. tamen, quamquam in contextum recepit *demittimus*, in adnot. ad Geo. II, 8. p. 404. ed. II. defendit alteram Med. aliorumque Codd. lectionem *dimittimus*, quam paullo artificiosius explicat per: removent e vivis. — *Orco*, pro: in Orcum. Vid. ad Ecl. II, 30. VIII, 101. Geo. II, 306. — 400. *litora fida*, tuta, quibus confidi potest, quae tutum praebent perfugium. Sic infra VI, 524. *ensis fidus.* Cic. Att. IX, 10. *fuga fidissima.* Ovid. Met. VII, 192. *nox arcanis fidissima* etc. Contra vid. supra v. 23. *statio male fida.* — 401. „*Scandunt rursus equum.* Fortasse dictum nolis a poëta; nimis enim portentosum hoc et abhorrens a fama virtutis Achivorum; sed *formidine turpi* adiecit." *H.* Peerlkamp. propterea putat, Virgilium scripsisse *scandant* - - *condantur*, i. e. si possent et auderent, rursus equum scanderent et in eius alvo conderentur; de hoc usu Praes. Coni. comparans Aen. I, 58. II, 103. V, 325. VI, 294. XI, 912. Sed non opus est hac coniectura, si cogitamus, Aeneam haec omnia narrare. — *conduntur* Wakef. ad Lucr. V, 954. interpretatur: se cumulatim iniiciunt. Cf. etiam Burm. ad Ovid. Met. XIV, 176. — 402. „Diis aversis, nulla in re, ne secundo quidem rerum successu, confidere licet." *H.* Cum huius versus sententia cf. infra V, 56. Ovid. Met. VIII, 619. Trist. IV, 8, 47. Catull. LXVIII, 77. et (quem Peerlk. laudat) Alcimum Avitum l. V. *Quam nihil invitis prosit contendere divis.* Ceterum verissime *Wagn.*: „Hoc versu, quem Heyn. aliique tamquam epiphonema ad superiora retraxerunt, transitus munitur ad subsequentem narrationem, ut sententia *προκαταρκτική*." — 403—406. „Vim Cassandrae ab Aiace Oilei f. coram Pallade illatam esse, vulgo memorant. Sed etiam alii poëtae veteres abstractam tantum ab Aiace e Minervae sacro Cassandram narrasse videntur, quos sequitur Dictys V, 12. Nam ad ipsam vim illatam ab Aiace vel inferendam verbum *trahebatur*, etsi hoc, ut *ἕλκεσθαι*, eo sensu dictum reperitur, h. l. referre, vetant, arbitror, reliqua. Quamquam non nescio Eurip. Troad. 69. 70. *οὐκ οἶσθ᾽ ὑβρισθεῖσάν με καὶ ναοὺς ἐμούς; Οἶδ᾽, ἡνίκ᾽ Αἴας εἷλκε Κασσάνδραν βίᾳ.* Putanda est Cassandra confugisse ad templum Minervae, supplex deae facta, *ἱκετεύουσα*, unde nunc ea abstrahitur et captiva abducitur. Etiam argumentum frequens priscae artis apud Pausan. X, 26. et

Crinibus a templo Cassandra adytisque Minervae,
Ad coelum tendens ardentia lumina frustra,
Lumina, nam teneras arcebant vincula palmas.
Non tulit hanc speciem furiata mente Coroebus,
Et sese medium iniecit periturus in agmen.
Consequimur cuncti et densis incurrimus armis.
Hic primum ex alto delubri culmine telis
Nostrorum obruimur, oriturque miserrima caedes

Plinium et in gemmis." *H.* Cf. eiusd. Excurs. X. ad h. l. et quae supra ad v. 246. adnotavimus. — *passis crinibus*, tamquam vates, quae solutis et in faciem immissis capillis vaticinabantur, eosque divino afflatu concitatae concutiebant. Cf. Ovid. Fast. I, 503. (Carmenta) *immissis puppim stetit ante capillis.* Tibull. II, 5, 66. *Haec cecinit vates - - iactavit fusas et caput ante comas* (ubi vid. Heyn. et Bach.), et Thiel. ad h. l. — 405. *tendere* de manibus et brachiis satis usitatum; non item de oculis. Apud Ovid. enim Met. I, 730., ubi aliquot Codd. et editt. vett. praebent *Quos potuit solos tendens ad sidera vultus*, nunc editur *tollens.* Sed quum sensus sit: manus ad coelum tendere impedita certe, quod potuit, oculos tendebat, nullo modo in hac dicendi formula haerendum. Cf. etiam adnott. ad v. 306. — „*ardentia*, ira, pudore erepto. [Haec contradicunt iis, quae Heyn. ad v. 403. adnotavit. De sola ira et desperatione cogitandum videtur.] *arcebant*, antique, continebant, coërcebant, εἶργον." *H.* Vel potius: impediebant eam, ne manus tenderet. — 405 sq. Hunc locum ante oculos habuit Ovid. Met. XIII, 410. 411. *tractata comis antistita Phoebi Non profecturas tendebat ad aethera palmas.* Versum 406., quem Bryant. spurium atque etiam Heyn. pro epica gravitate paullo leviorem nimisque ingeniosum censet, rectissime defendunt Wagn. et Peerlk., et ille quidem imprimis ob illam dictionem *tendere lumina*, quae ubi legatur, semper adiunctum habeat aliquid, ad quod hoc verbum proprie spectet, ita ut Virgilius ea non usus esset, nisi additurus, quae sequantur. Comparat Vir doct. Val. Fl. VII, 269 sq. *illi has ego voces, Qua datur, hasce manus, ut prorsum, a litore tendo.* Ovid. Met. XIV, 734. *ad postes - - oculos et pallida brachia tendens*, et ipsius Virg. Aen. V, 508. *pariterque oculos telumque tetendit.* XII, 930. *oculos dextramque precantem Protendens.* Peerlk. autem, comparans etiam similes locos Eurip. Androm. 550 sqq. Ovid. Met. I, 635. 730. IV, 680. et Claud. R. Pros. III, 108., docet, hunc versum et a Statio et a Sedulio esse lectum, quorum ille Theb. VII, 311. canat: *triplices servantur pectora ferro, Pectora: nam tergo nullus metus*, hic autem Carm. Pasch. [V, 218 sq.] *Saucia deiectus flectebat lumina, tantum Lumina, nam geminas arcebant vincula palmas.* Accedit, quod auctor Ciris (v. 402. 403.) eum una cum antecedente in carmen suum transtulit. — 407. *hanc speciem*, hoc spectaculum (*Erscheinung*) sponsae manibus colligatis ignominiose per urbem tractae. Cf. Cic. Phil. XI, 3. *Ponite itaque ante oculos, P. C., miseram quidem illam ac flebilem speciem* multosque locos similes. — *furiata mente*, furore concitata, in furorem adacta, μαινομένη. Cf. Ovid. Fast. II, 761. *furiatos concipere ignes*, i. e. insanum amorem. Sil. VII, 617. *furiata iuventus* cett. Ipsum verbum *furiandi* legitur ap. Hor. Od. I, 25, 14. Stat. Theb. XI, 488. Sil. XIV, 297. alibi. — 409. *Densis armis*, quia ipsi densi, denso agmine, incurrunt. (Cf. supra v. 347.) Non enim tertius, sed sextus est Casus. Supplendum igitur *in hostes* vel *hostibus.* — *incurrimus armis* i. q. Aen. III, 222. *Irruimus ferro.* — 410. „*Delubrum* int. Minervae, ex quo Cassandra erat abducta. Cf. v. 425. Erat autem illud in acropoli; ad hanc igitur iam pervenerat Aeneas, mediam per urbem; v. 359." *H.* — 411. *miserrima caedes*, ut XI, 885.,

Armorum facie et Graiarum errore iubarum.
Tum Danai gemitu atque ereptae virginis ira
Undique collecti invadunt; acerrimus Aiax,
Et gemini Atridae, Dolopumque exercitus omnis:
Adversi rupto ceu quondam turbine venti
Confligunt, Zephyrusque Notusque et laetus Eois
Eurus equis; stridunt silvae, saevitque tridenti

---

quia cives a civibus occiduntur. — 412. *Armorum facie*, specie, forma; nam etiam de rebus inanimatis *facies* haud raro dicitur: cf. Geo. II, 131. IV, 361. Aen. V, 768. Sall. Cat. 31. Iug. 46. 78. Mela II, 1, 5. Tac. Hist. V, 23. Plin. Ep. II, 17. etc.; *facie* autem et *errore* Ablativos esse causae (*caedes facie - - errore* - effecta, excitata), non est quod commemorem. — *errore iubarum*, i. e. errore ex iubis orto, ut infra v. 436. *vulnere Ulixi*, i. e. vulnere ab Ulixe accepto. Exempla huius usus Genitivi vid. a Matth. ad Cic. pr. leg. Man. 15, 43. Beiero ad Cic. Off. III, 8, 36. Beneckio ad Cic. Cat. I, 2, 4. aliisque collata. Ceterum vid. supra ad v. 389. — 413. *gemitu atque ereptae virginis ira*, dolore et ira propter Cassandram sibi a Coroebo ceterisque ereptam. Vid. adnott. ad Aen. I, 462. Sic ap. Liv. XXXVII, 51, 6. *ira ereptae provinciae.* ibid. I, 5, 3. *ira praedae amissae.* Silius V, 344. *fraterni vulneris ira turbatus* etc. — „*invadunt undique, collecti.* Aiax est idem ille, qui Cassandram e templo abstraxerat, Oilei f.“ *H.* — 414. *acerrimus Aiax*, quia Cassandrae amore ardebat. — 415. *gemini Atridae*, simpliciter pro duobus, ut etiam infra v. 500. Cf. adnott. ad Aen. I, 161. — *Dolopum.* Vid. sup. II, 7., ex quo loco in multos Codd. et editt. vett. hic illata lectio *Dolupumve.* Cf. etiam infra v. 785. — 416—419. „Ad Homeri ductum Il. IX, 4—7., et Ennii ex Annal. XVII. ap. Macrob. VI, 2., sed multo ornatius et variate; porro Homerica cum arte effectum rei attexuit: *stridunt silvae* etc.“ *H.* De proeliis ventorum vid. infra X, 356 sqq. (Geo. I, 318. Aen. I, 85.) Hor. Od. I, 9, 11. Ovid. Met. XI, 490. Sen. Med. 938. et quos laudat Mitscherl. ad Hor. Od. I, 3, 12. Vid. etiam adnott. ad Geo. I, 318. — 416. *rupto turbine*, qui de coelo prorupit in terram. Nam *rumpere* etiam significat *hervorbrechen lassen* (cf. adnott. ad Aen. II, 129.), quare *se rumpere* s. *rumpi* interdum i. q. prorumpere. Cf. Aen. XI, 548. *tantus se nubibus imber Ruperat*, Geo. III, 428. *amnes rumpuntur fontibus*, et adnott. ad Geo. I, 446. Prorsus, ut hic Virgilius, Petron. c. 123. canit: - - *nec rupto turbine venti Deerant.* — *quondam.* Vid. supra ad v. 367. — „*Eurus laetus Eois equis*, Homerico usu, ἵπποις, pro curru, ad ornatum spectat. Bigis vecti venti apud poëtas et sculptores. [Cf. Merrick. ad Tryphiod. 172., ab Iahnio laud.] Nec *Ζέφυρον ἱππεύσαντα* Eurip. Phoen. 218. aliter accipere debebant, quam de Zephyro invecto curru. Commune enim hoc omnibus diis, quoniam prisco illo tempore, quo religiosae hae notiones primum in hominum animos venerunt, bigis vecti reges vel quadrigis, numquam equis insidentes, conspiciebantur. Itaque nemo vidit equitantem Iovem, et sic porro.“ *H.* Sed quum Venti haud raro etiam equitare dicantur (cf. praeter. Eurip. l. l. *Ζέφυρος ἱππεύσας ἐν οὐρανῷ* Hor. Od. IV, 4, 44. *vel Eurus per Siculas equitavit undas*, Val. Fl. I, 610. *portam Impulit Hippotades: fundunt se carcere laeti Thraces equi, Zephyrusque et - - Notus* etc.), equidem cum Doering. ad Catull. LXVI, 54. Weichert. in Comment. I. de Medea oestro percita p. 13. Iahnio et Thielio *equos* hic proprie dictos censeo. — „*laetus* autem, ut superbus, gestiens, *ἀγαλλόμενος*, pro vulgari vectus, cf. I, [275.] 696. 276. et saepe. Ceterum Virgilium plures expresserunt. Cf. Columna ad Ennium pag. 114.; adde inf. X, 356 sqq. IV, 440 sqq.“ *H.* Vid. adnott. ad ll. ab Heynio laudd. — *stridunt.*

Spumeus atque imo Nereus ciet aequora fundo.
Illi etiam, si quos obscura nocte per umbram
Fudimus insidiis totaque agitavimus urbe,
Apparent; primi clipeos mentitaque tela
Agnoscunt, atque ora sono discordia signant.

Aliquot Codd. (inter quos Medic. a m. pr.) *strident*, male. Cf. adnott. ad Geo. IV, 262. — *Nereo* h. l. tridens tribuitur, quod notandum. Unde tamen non sequitur, Nereum hic pro ipso Neptuno esse positum, quod Cerda, Schirach. p. 598., Forcell. et Dorn Seiffen. in Lex. nomm. proprr. p. 267. (qui uterque male eum Tethyos filium fuisse tradit), alii arbitrantur. Erat autem *Nereus*, antiquissimus deus marinus et fatidicus, secundum Hes. Theog. 233 sqq. et Pind. Pyth. III, 163. Oceani et Terrae fil. natu maximus, qui cum Doride uxore quinquaginta filias (Nereides) progenuit. — „*Spumeus* h. l. spuma maris adspersus, spumosus. [Vid. infra v. 496.] *saevit tridenti*, eleganter, ut alibi *flagris*, *verbere*, infert tridentem mari, ad impellendum illud et fluctus excitandos.“ *H.* — 420. *Illi etiam.* Vid. supra v. 370. 383 sqq. 399 sqq. — *si quos*, i. e. quoscunque, ut Graece *εἴ τις* pro *ὅστις*. Cf. supra ad v. 142. — 421. *insidiis*, dolo, fallacia v. 387 sqq. narrata. — 422. *apparent*, Graecorum principibus se adiungere cupientes. — *mentita tela* Servius explicat: quae nos Graecos esse mentiebantur. Ex hac igitur interpretatione Participium Perfecti pro Partic. Praesentis positum esset, qua de re vid. adnott. ad Geo. I, 206. Rectius tamen, nisi fallor, *mentitus* passive ceperis pro *simulatus*, *falsus* positum, ut ap. Ovid. Met. V, 327. *Et se mentitis Superos celasse figuris*, ubi vid. Bach. ibid. X, 439. *nutrix*, *Nomine mentito*, *veros exponit amores.* Val. Fl. VII, 155. *Non iam mentitae vultum vocemque resumit Chalciopes* cett. Cf. Ruddim. I. p. 299. Erhard. ad Petron. c. 100. Drakenb. ad Sil. II, 637. et nostra ad Ecl. IX, 53. — 423. *Agnoscunt*, tamquam sua sibique satis nota; de qua verbi significatione et discrimine a latiore voc. *cognoscendi*, quod interdum pro *agnoscere* ponitur, cf. Ruhnken. ad Vellei. II, 95, 3. Gernhard. ad Cic. Lael. I, 5. et 27., 100. Brem. ad Nep. Ages. I, 4. Daehn. ad eiusd. Dat. 33. Bach. *Geist d. Röm. Eleg.* p. 296. Kritz. ad Sall. Cat. 47, 3. alii. — „*signant* h. l. agnoscunt. Sic *notare* etiam vulgari sermone, et *σημειοῦσθαι, τεκμαίρεσθαι.* Porro *ora sono discordia signant*, pro: observant discordiam et discrepantiam sermonis comitum meorum; quippe qui Troiani essent.“ *H.* At *signare* non est i. q. agnoscere vel observare, immo rectius cum Iahnio explices: discrepantiam sermonis pro signo habent. Thiel., coll. Doering. Ecl. vett. poëtt. [p. 59] et Bach. *Geist d. Röm. Eleg.* ad Ovid. ex P. III, 2, 24. (*Sint hac contenti venia signentque licebit, Purgari factum me quoque teste suum*), *signare* idem valere putat quod *declarare*, *indicare*, ideoque h. l. „*an dem Tone weisen sie nach die nicht mit der ihrigen stimmende Rede*,“ eandemque interpretationem Gossr. repetit. Wakef. minus apte locum sic distinxit: *ora*, *sono discordia*, *signant*, ut sensus sit: observant, ora (i. e. speciem, externum habitum — ob Graecorum arma scil. v. 395.) linguae minus esse congrua, sermone Troianos, Graecos habitu esse. Ceterum *Wund.* haec adnotat: „Troianorum linguam a lingua Graecorum diversam fuisse, Homerus non commemorat, at poëtae posteriores Graecorum et Latini, discriminis barbarorum et Graecorum memores, notare non neglexerunt. Et errare videntur, si qui Homerum barbarorum linguam verbis Il. II, 867. *Καρῶν βαρβαροφώνων* distinxisse sibi persuaserunt. Nam adiectum *βαρβαροφώνων* illud non magis probat, quam locus Od. VIII, 294. *Σίντιας ἀγριοφώνους*. Vid. etiam Heyn. Obss. T. IV. p. 434. 435.“ At vero etiam Virgilius sumere videtur, varia tantum dialecto differre Graecorum et Troianorum linguam. Alteri enim alteros facillime intelligunt, quod Si-

Ilicet obruimur numero; primusque Coroebus
Penelei dextra divae armipotentis ad aram
Procumbit; cadit et Rhipeus, iustissimus unus
Qui fuit in Teucris et servantissimus aequi;
Dis aliter visum. Pereunt Hypanisque Dymasque
Confixi a sociis; nec te tua plurima, Panthu,
Labentem pietas nec Apollinis infula texit.
Iliaci cineres et flamma extrema meorum,

---

nonis, Achaemenidis aliorumque exempla testantur. — 424. *Ilicet*, quod vel ex *ire licet* ortum, vel, quod magis probabile, ex *i licet* contractum est (cf. Schneider. Gramm. I, 2. p. 483.), obliterata prima significatione, a poëtis aureae aetatis usurpatur in re illico (*sofort*) vel agenda et accelerauda, vel iam acta et accelerata, ut idem sit, quod ipsum *illico*, cum qua Particula propterea saepissime a librariis commutatur, quod etiam h. l. factum esse videmus. Cf. infra v. 758. VII, 583. VIII, 223. XI, 468. Tibull. II, 6, 15. *acer Amor*, *fractas utinam*, *tua tela*, *sagittas Ilicet exstinctas adspiciamque faces*. Stat. Theb. I, 92. *Ilicet igne Iovis lapsisque citatior astris Tristibus exsiluit ripis* cett. et Hand. Tursell. III. p. 200 sq. — 425—430. „*Divae ad aram*, non tam in ipso templo Minervae sup. v. 403., quam potius ante templum in προνάῳ vel in περιβόλῳ, ut et expressum vides in tab. Iliaca n. 104.— *Peneleus* hic alius est, quam Homericus Boeotorum dux [Il. II, 494. XIV, 490. XVI, 335. al.]; nam is ab Eurypylo fuit occisus, Telephi filio: Pausan. IX, 5. fin." *H.*— *armipotens* alibi est vel Martis (Aen. IX, 717. Lucr. I, 34.) vel heroum (Aen. VI, 500. 840.) epitheton; quare etiam apud Stat. Silv. III, 2, 20. *Ausonia armipotens* commemoratur. — 426. *iustissimus unus* scil. omnium, quod modo additur, modo omittitur, ubi *unus* Superlativo, cuius vim augeat, adiicitur. Omittitur v. c. a Lucilio ap. Non. IV, 64. Hor. Epod. 12, 4. Cic. Or. III, 34. extr. pr. Planc. 41. 97. pr. Rab. Posth. 9, 23. ad Div. I, 9, 37. Lael. 1, 1. Nep. Cim. 3. cett., additur Cic. Brut. 6, 25. ad Att. VIII, 4. ad Div. IV, 13. Nep. Dion. 2, 1. Eum. 2, 1. Att. 3, 3. cett. Vid. Ruhnken. ad Ter. Andr. I, 1, 91. Bentlei. et Orell. ad Hor. A. P. 32. Beier. ad Cic. pr. Scauro p. 169. Ochsner. ad Ecl. Cic. p. 34. Bremi et Daehn. ad Nep. Milt. 1, 1. Herzog. ad Caes. B. G. V, 45. alii. Cf. etiam supra ad I, 15. infra ad III, 321. et XI, 821. adnot. — 427. *et servantissimus aequi* [ut ap. Ovid. Met. I, 322. *non illo - - quisquam - - amantior aequi*], qui ob eam virtutem cadere non debuit communi hominum iudicio; sed *diis aliter visum*, de causis et rationibus, quae nos homines latent. Laudant Homericum Od. I, 234. Νῦν δ' ἑτέρως ἐβάλοντο θεοὶ κακὰ μητιόωντες." *H.* — *visum est*, ut Graec. δέδοκται, verbum proprium non minus de deorum consiliis, quam de hominum decretis. Cf. Aen. III, 2. Ovid. Met. I, 366. *sic visum Superis*. ibid. VII, 699. *non ita Dîs visum est*. id Fast. IV, 9, 39. *Non ita Coelitibus visum*. Stat. Theb. V, 57. *Dîs visum turbare domos etc.* Verba *Dîs aliter visum* repetit Seneca Ep. 98. Ceterum plures Codd. cum Donato ad Ter. Andr. I, 2, 18. exhibent *visum est*. Sed vide adnott. ad Aen. I, 283. — 429. *plurima pietas*. Vid. ad Aen. IV, 3. — *Panthu*. Vid. ad v. 318. — 430. *labentem texit*, i. e. tegendo impedivit, quominus labereris, caderes. Cf. adnott. ad Aen. I, 659. — *Apollinis infula*, vittae sacerdotis. Cf. supra v. 121. Eadem signif. *infula* legitur infra X, 538. Cic. Verr. IV, 50, 110. alibi; de victimarum vittis v. c. Geo. III, 487. et Varr. L. L. VI, 8. — 431—434. „Quanto cum affectu, egregia orationis inflexione, se incolumem abiisse narrat! Testatur incendium Troiae et rogum suorum; cf. Senec. Troad. 28 sqq." *H.* Similis est, quem supra legimus, locus v. 154 sqq. Thiel. de hac rerum inanimarum testatione conferri iubet Cic.

Testor, in occasu vestro nec tela nec ullas
Vitavisse vices Danaûm, et, si fata fuissent,
Ut caderem, meruisse manu. Divellimur inde;
Iphitus et Pelias mecum; quorum Iphitus aevo
Iam gravior, Pelias et vulnere tardus Ulixi;
Protinus ad sedes Priami clamore vocati.

---

pr. Sext. 20, 45. Hor. Od. IV, 4, 38. Prop. II, 7, 91. et exempla a Burm. ad Anthol. Lat. II, 39, 3. congesta. — 431. *flamma extrema meorum*, flamma rogi, in quo corpora propinquorum caesorum comburebantur. — 432. Testor - - vitavisse, omisso Accusativo Pronominis personalis, ut supra v. 25., ubi vid. adnott. — „*in occasu vestro*, sup. I, 238. *occasum Troiae tristisque ruinas.* — *vices*, fortunae casus, et quidem h. l. pugnae. Recte hactenus Servius per *pugnas* interpretatur.“ *H.* Nimirum quia per vicissitudinem pugnatur. Poterat conferri Stat. Theb. X, 749. *belli tentare vices.* Silius III, 13. *belli vices novisse.* Claud. IV. Cons. Hon. 282. et Senec. Octav. 480. *Martis vices* etc. et Markland. ad eiusd. Silv. V, 2, 152. Simili ratione Henry (*Class. Mus.* XXIV.) locum sic explicat: Testor, me nihil vitasse, quod mihi vicissim facerent vel redderent, i. e. me provocasse certamen non timentem, ne me interficerent: coll. Tac. Hist. IV, 3. *iniuriae vicem exsolvere*, Ovid. Met. XIV, 35. *Spernentem sperne, sequenti redde vices*, Plin. Pan. 85. Prop. I, 13, 10. et Schol. Hor. Od. IV, 14, 13. „*Plus vice simplici*“: *Vult intelligi in vastandis his non tantam illis cladem intulisse, quantam ipsi dederant, sed duplam, h. e. eam non simplici vice reddidisse.* Burm. ad Prop. I, 13, 10. *vices* minus recte de poenis accipit, et Peerlkamp., qui haeret in adiecto Genitivo *Danaûm*, cum aliis (etiam Henrico) locum sic distinguendum censet: *vitavisse vices; Danaûm et, si fata fuissent, Ut caderem meruisse manu*, ut sensus sit: Si fato constitutum fuisset, ut caderem, meruisse ut manu Danaûm caderem. Sed Genitivus, quum non solum ad *vices*, sed etiam ad tela pertineat, facile excusatur; et *manu* melius coniungitur cum *meruisse*, quam cum *cadere*. Praeterea Thiel., quum per *nec - - nec* duae rationes sibi oppositae indicentur, satis recte per *tela* modum eminus, per *vices* modum cominus pugnandi (*eine Gegenseitigkeit des Gefechtes*) significari censet. — „*meruisse manu*, strage quam inter hostes edebat. Bene Serv. *id est fortiter dimicasse; hi enim merentur occidi.* Centies autem *manus* pro pugna.“ *H.* Caedes multorum hostium antea patrata tamquam pretium est vitae pro patria proiectae. Alios minus bene iungere *manu ut caderem* (quemadmodum apud Sil. II, 705., ubi vid. Drakenb., et Senec. Agam. 515.), modo vidimus. — *si fata fuissent.* Vid. supra v. 54. Duo Codd. *tulissent*, quam lectionem Burm. veram habere non debebat. — 435. *Iphitus* et *Pelias* apud Homerum non commemorantur. Sunt qui Iphitum eundem habeant cum eo, qui v. 340. ex optimorum Codd. auctoritate *Epytus* vocatur. Quod attinet ad iterationem nominum propriorum loco Pronomm. *ille — hic*, quae in oppositionibus et distinctionibus satis usitata est, cf. v. c. Aen. X, 697. Quinct. Inst. IX, 3, 35. et Iahn. ad Aen. I, 552. p. 451. ed. II. — „*mecum*, sc. divelluntur a ceteris. Dum alii discurrunt, hi tres ad arcem pergunt.“ *H.* — *aevo gravior.* Cf. Liv. II, 19, 6. *aetate gravior*, Hor. Sat. I, 1, 4. *gravis annis*, et adnott. ad Ecl. I, 50. De *aevo* pro *aetate* vel *annis* posito vid. adnott. ad III, 491. — 436. *vulnere* „*non quod accepisset Ulyxes, sed quod dedisset.*“ Sic Gellius IX, 12. hunc locum afferens. Vid. ad Aen. I, 30, 462. et supra ad v. 413. Burm. hic comparat Sil. XIV, 434. *Volvitur in fluctus Lychaei vulnere Cydnus*, ibique Drakenb. De forma Genitivi *Ulixi* vid. ad Aen. I, 30. et II, 7. — Ceterum Peerlk., quum Copula *et* in multis Codd. desideretur, legendum putat *a vulnere.* — 437. *clamore*

Hic vero ingentem pugnam, ceu cetera nusquam
Bella forent, nulli tota morerentur in urbe,
Sic Martem indomitum Danaosque ad tecta ruentis
Cernimus, obsessumque acta testudine limen.
Haerent parietibus scalae, postesque sub ipsos
Nituntur gradibus, clipeosque ad tela sinistris

---

vocati. Vid. Geo. III, 43. et Aen. IV, 303. Heumann. Poecil. T. II. l. III. p. 382. totum locum sic distinguit: *Divellimur inde, Iphitus et Pelias mecum* (*quorum - - - Ulixi*) *Protinus ad sedes - - vocati;* quam rationem probat Burm., quum ita causa apertior sit, cur divelli se dicat. — 438—558. Sequitur narratio de pugna in acropoli ad Priami aedes facta, de harum aedium expugnatione, et de caede Priami. — *ceu*, i. q. tamquam si, *als wäre*, in comparatione conditionali, ubi confertur aliquid cum eo, quod non est quidem, sed, si conditio daretur, locum habere posset. Cf. Hand. Turs. II. p. 47. sq. Stat. Theb. III, 122. Val. Fl. III, 280. V, 544. Sil. XVII, 475. etc. Thiel., huic explicationi obstare putans, quod Virgilius *cetera*, non *alia* scripserit, parum probabiliter *nusquam forent* per Graecismum sic explicat: nullo loco numeranda, pro nihilo habenda essent. Sed primum hic Graecismus, quem loci a Thielio collati (Cic. Cat. mai. 22. in. et Plaut. Cist. IV, 2, 18.) neutiquam comprobant, certis exemplis non nititur; deinde etiam sequentia, *nulli tota morerentur in urbe*, minus ei respondent. Illud *cetera* autem, quod Thielio negotium facessit, quid impedit, quominus pro Adverbio habeas, quemadmodum IX, 656., ubi vid. adnott.; ut sensus sit: *als wäre übrigens* (*sonst*) *nirgends Krieg?* quamquam ne hoc quidem opus videtur; possunt enim *cetera bella*, i. e. omnia alia certamina, quae per urbem committuntur, coniunctim cogitata huic uni pugnae commode opponi: *als wenn sämmtliche übrige Kämpfe nirgends vorhanden* sive *gar nicht da wären.* De *bello* autem a poëtis et posterioribus solutae orationis scriptoribus interdum pro *proelio* (ut apud Graecos *πολέμῳ* pro *μάχῃ*) posito idem Thiel. conferri iubet infra IX, 182. XII, 633. Walch. ad Tac. Agr. p. 295. et Cort. ad Plin. Ep. IX, 4. — 441. „Vides duplicem pugnae Troianorum faciem in iis, quae sequuntur, exhibitam, quum alii ad culmen aedium et turrim defendendam, pars ad fores tutandas vires et consilia convertissent. Altera pugna v. 458—468., altera v. 479-495. descripta.“ *Wund.* Alii enim Graecorum scalis admotis in fastigium domus Priami evadere tentant, alii, clipeis protecti, per fores, ad quas per gradus adscendebatur, irrumpunt. „In culmine aedium Priami puta fuisse *turrim* eductam, quam v. 460. nominat; ea oppugnatur, et desuper a Troianis propugnatur. *Acta testudine* scutorum haud dubie, *συνασπισμῷ.* Nimis enim alienae forent ab illa aetate machinae bellicae. Praeiverant antiquiores poëtae Graeci, ut colligas ex Quinto Cal. XI, 358 sqq., ubi simili modo oppugnantur moenia Troiae (cf. mox v. 443. 444.)“ *H. Testudinem agere* eodem sensu usurpatum redit IX, 505. Cf. IX, 517., imprimis autem Liv. XLIV, 9, 6. Drakenb. ad Sil. I, 365. Herzog. ad Caes. B. G. II, 6. Kritz. ad Sall. Iug. 94, 3. alii. — *limen*, quod infra v. 450. *fores.* — 442. *haerent*, admotae sunt, idque poëtice pro admoventur. Signum autem est celeritatis, si res, quae commode fiunt, ita enarrantur, ac si iam factae essent. Sic Aen. III, 63. *stant arae* pro eriguntur; III, 225. *adsunt Harpyiae* pro advolant, et similia. Cf. adnott. ad Ecl. II, 45. VII, 9. etc. — De voc. *parietibus* quatuor syllabis pronuntiando vid. adnott. ad Aen. I, 2. — 443. *ad tela*, adversus, contra tela, ut Geo. II, 352. *munimen ad imbres.* Cf. Dissen. ad Tibull. I, 9, 46. Hand. tamen Tursell. I. p. 84 sq., qui hanc significationem Particulae omnino negat, *ad* hic explicat: regione iactorum telorum, minus apte conferens infra XII, 372. *obiecit sese ad currum.* —

Protecti obiiciunt, prensant fastigia dextris.
Dardanidae contra turris ac tecta domorum
Culmina convellunt; his se, quando ultima cernunt,
Extrema iam in morte parant defendere telis,
Auratasque trabes, veterum decora alta parentum,
Devolvunt; alii strictis mucronibus imas
Obsedere fores; has servant agmine denso.
Instaurati animi, regis succurrere tectis,
Auxilioque levare viros, vimque addere victis.
    Limen erat caecaeque fores et pervius usus

---

444. *protecti*, sc. clipeis; quae est Graecis poëtis non insolita ratio adiiciendi Participia. Vid. Soph. Antig. 23., a Wund. laud. — *prensant fastigia d.*, corripiunt ea, ut in culmen evadant. ,,*Fastigium* proprie erat superior pars in fronte templi seu aedium. Cogitandum de veterum domorum forma, quae plura tabulata non habebant; fastigium in fronte aedium satis humile. — 445. *Culmina domorum tecta*, docte pro ipso tecto iisque rebus, quibus superior domus pars tegitur, h. e. tegulis. Agitur autem de una Priami domo, cui magnificentiorem speciem adiecit, quam quae apud Homerum est.“ *H.* Vide etiam *tecta penetralia*, Geo. I, 379. et cf. adnott. ad Aen. IV, 260. Wakef. ad Lucr. II, 191. corrigit *Culmine*, quod sit πρυμνόθεν. — *his - - telis*, hoc telorum genere, i. e. his rebus pro telis utentes. — *ultima*, quod alibi *extrema*, *τὰ ἔσχατα*, ultima fata, finem et interitum omnium, ruinam communem. — 447. *Extrema in morte*, ipsa morte iam instante, quae omnia finit, praeter quam nihil sperari potest: *im letzten Todeskampfe.* Thiel. collato Horatiano illo (Ep. I, 16, 79.) *mors ultima linea rerum est*, inter alia laudat Catull. LXXVI, 18. *Extrema iam ipsa in morte tulistis opem*, Hor. Ep. II, 1, 12. *supremo fine*, II, 2, 173. *morte suprema* (ibique Schmid.), et Prop. I, 19, 2. *extremo rogo.* — 448. *Auratas trabes.* Cf. Tibull. III, 3, 16. *Aurataeque trabes marmoreumque solum.* Claud. Ep. ad Seren. 42. *Aurataeque ferant culmina celsa trabes.* — *veterum decora alta parentum* cum singulari vi adiectum; paucis enim verbis omnium rerum, vel splendidissimarum et diu maximi factarum, fragilitas legentibus in memoriam revocatur. Eo tristius autem intereuntis splendoris spectaculum, quod ipsi domini eum diruunt, ut per tempus modo vitam servent. Cf. qui locum nostrum imitatus est, Stat. Theb. V, 422. *Quinquaginta illi trabibus de more devinctis, Magnorum decora alta patrum* et supra adnott. ad Aen. I, 429. — 449. 450. *alii - - Obsedere fores.* ,,Troianis defendendae erant fores, ne effringerentur, hostesque in aedes irrumperent, quod fit v. 479—495.“ *Wund.* — *has servant*, i. e. eas ita obsessas. Vid. Wag. Qu. Virg. XX, 2. extr. — 451. ,,Hoc ipso rerum adspectu renovatum in Aenea consilium, quod iam pridem ceperat (v. 315. *concurrere in arcem*), ut regiae Priamoque succurreret.“ *H.* — *Instaurati animi*, mihi et sociis. *Instaurare animum* pro reficere, recreare, vix alibi invenies. De constructione huius formulae cum Infinitivo vid. ad I, 572. et alibi adnott. — 452. *auxilio levare.* Vid. adnott. ad IV, 538. — *vim addere*, vires reficere, ut apud Ciceronem aliosque haud raro *animum, animos addere.* — 453—458. ,,Quum aditus ad regiam obsideretur ab hostibus, postica porta eam intrat Aeneas, et a tergo pervenit ad portam regiae, qua parte pugnatur. Illa porta postica cum ornatu, quem tam vulgaris res vix videtur capere posse, designatur per quatuor determinationes. — *caecae fores*, h. e. ignotae aliis nec cognitu faciles et obviae. *H.* Vid. adnott. ad Aen. I, 356. — *usus tectorum*, i. e. aditus tectorum, *Priami* erat *pervius*, h. e. ita patebat, ut familia regia per plures domus sive palatii partes dispersa

Tectorum inter se Priami, postesque relicti
A tergo, infelix qua se, dum regna manebant,
Saepius Andromache ferre incomitata solebat
Ad soceros, et avo puerum Astyanacta trahebat.
Evado ad summi fastigia culminis, unde
Tela manu miseri iactabant irrita Teucri.
Turrim in praecipiti stantem summisque sub astra

---

ex una in alteram facile transire posset vitato antico limine. — 454. *inter se*, ut I, 455. — „*postes relicti a tergo*, h. e. porta, quae a tergo erat, opposita illi, quae erat in aedium fronte, tum a nemine servata.“ *H.* Rectius Henry (*Class. Mus.* XXIV.) docet, verba *a tergo* non solum ad postes relictos, sed ad totam enuntiationem pertinere, ut constructio loci sic procedat: *A tergo limen erat caecaeque fores* etc. *Relicta* autem iam per se significant, quae a tergo sunt. Servius comparat Hor. Ep. I, 5, 31. *Atria servantem postico falle clientem*, ad quem locum vid. Obbar. Vol. I. p. 266. — 455. *dum regna manebant.* Vid. supra ad v. 22. — 456. *Saepius - - solebat.* Eundem pleonasmum, nobis quoque usitatum, invenimus Ecl. I, 21., ubi vid. adnott. — *incomitata;* matronae enim Troianae non minus quam Graecae sine ancillarum comitatu foras prodire non solebant. Cf. Hom. Il. III, 143. Eurip. Phoen. v. 86 — 93. Plaut. Amph. III, 2, 48. et Gronov. ad eiusd. Cas. II, 2, 1. — 457. *Ad soceros*, i. e. ad socerum et socrum, ad Priamum et Hecubam; ut infra v. 579. *patres* pro parentibus. Vid. Gronov. ad Liv. I, 39. Burm. ad Val. Fl. VI, 274. et quos Obbar. laudat ad Hor. Ep. I, 2, 44. Vol. I. p. 172 sq. — „*trahebat* accommodatum brevibus pueri gressibus, pro ducebat. Sic sup. v. 320. *parvumque nepotem Ipse trahit.*“ *H.* Cf. adnott. ad v. 58. huius libri. „Haec Homericae narrationi Iliad. VI, 389. 467. non accuratius respondent, quam alia multa a Virgilio exposita. Nam apud Homerum nutrix infantem gestat.“ *Wund.* Cf. Val. Fl. II, 551. *parvumque sub ubere caro Thessandrum portabat avo.* Ceterum bene Gossr.: „Dolore afficimur et misericordia vel legentes, si hunc belli terrorem cum secura illa felicitate comparamus, qua regia domus ante fruebatur.“ — 458. „*evado*, sc. hac porta ingressus regiam, in culmen et ad turrim pervenio.“ *H. Evadere* i. q. adscendendo superare. Vid. Nonium v. *Evadere*, Barth. ad Stat. Theb. III, 468. et Cortium ad Sall. Iug. 53, 3., quos Burm. laudat. — *fastigia summi culminis*, i. e. summum culmen. Simili abundantia dicendi Aen. XI, 726. scriptum videmus *summo sedet altus Olympo.* Lucan. V, 16. *Lentulus excelsa sublimis sede.* Ovid. Met. II, 1. *Regia Solis erat sublimibus alta columnis.* Trist. III, 1, 59. *gradibus sublimia celsis Ducor ad - - templa Dei.* Vid. Bach. ad Metam. l. c., qui laudat Schraderum ad Musaeum p. 250. - 459. *irrita*, non quod deerrabant a scopo, sed quod Troianorum interitum avertere non poterant. — 460. Haec turris, unde omnis regio circumiacens oculis perlustrari poterat, iam ab Homero Il. XIII, 13 sq. XXI, 526 sqq. alibi commemoratur. Charisius I. p. 25. P. h. l. legit *turrim;* sed formam *turrem* tuentur Codd. et Valerii Probi apud Gellium XIII, 19. auctoritas. Cf. etiam XII, 673. 674. Drakenb. ad Liv. XXIII, 37, 5. et Schneider. Gr. Lat. II, 1. p. 209., qui utramque formam probam, *turrim* tamen usitatiorem esse docet. — 460—467. *In praecipiti stantem*, prius interpretatus sum: in alto positam, coll. Iuven. I, 147. *omne in praecipiti vitium stetit*, i. e. summum gradum assecutum est; nunc cum Henrico explico: in extremo margine tecti stantem, ut facile impelli posset in hostium capita; nam altitudinis notio iam inest verbis *summis sub astra eductam tectis.* — Turris erat in *summis tectis* domus regiae *educta*, exstructa. Cf. Bach. ad Ovid. Met. V, 291. — „Hanc e vicinis locis, ut equidem arbitror, ferreis uncis et contis quassatam et

Eductam tectis, unde omnis Troia videri
Et Danaûm solitae naves et Achaïa castra,
Adgressi ferro circum, qua summa labantis
Iuncturas tabulata dabant, convellimus altis
Sedibus impulimusque; ea lapsa repente ruinam
Cum sonitu trahit et Danaûm super agmina late
Incidit. Ast alii subeunt, nec saxa nec ullum
Telorum interea cessat genus.
    Vestibulum ante ipsum primoque in limine Pyrrhus

---

labefactatam tandem in obsidentes deiiciunt.“ *H.* — 461. Cf. Hom. Il. XIII, 13. 14. et XXI, 526 sqq. — *omnis Troia videri Et D. solitae naves et Ach. castra.* De hoc mesozeugmate (pro *Troia*, *naves*, *castra* - *solita*) cf. adnott. ad Aen. I, 623. De verbo *videndi* passive usurpato vid. ad Aen. I, 494. et de lectione *Achaïa*, quam Burm. ex pluribus Codd., inter quos fragm. Vatic., pro vulg. *Achaïca* restituit, supra ad v. 27. Cf. etiam V, 623. — 463. „*qua summa tabulata dabant iuncturas labantes.* Scilicet turres habebantur quatuor et plurium tabulatorum adeoque et *contignationum;* quarum tigna vel trabes capitibus suis immissae fuisse videntur parietibus. Iam h. l. *summum tabulatum* cur proprie dictum nolis, causa idonea non est; hoc facile admittebat uncos et contos in *iuncturis* suis (h. e. qua parte trabes insertae et fultae erant pariete), quae facilius cedebant et insertum uncum recipiebant, quam solidus paries; itaque *labantes*, cedentes, laxantes se: et *dabant iuncturas lab.*, offerebant, praebebant scilicet aggredientibus turrim ferro.“ *H.* Henry de ipsarum aedium, ipsius palatii tabulatis cogitat. Troianos enim in tecto aedium stantes neque potuisse facile summa turris tabulata attingere, et turrim subversuros (non destructuros) non debuisse a summa parte incipere, sed potius in ima parte, qua cum palatio cohaerebat, iuncturas laxando eam impellere et protrudere. Quam explicationem equidem sine cunctatione amplecterer, si veri simile esset, Virgilium de pluribus tabulatis ipsius palatii cogitasse (vid. adnott. ad v. 444.); quomodo autem in tecto aedium stantes summa turris tabulata (quae ipsa non admodum alta sunt sumenda) attingere potuerint, Heyn. iam docuit. — *altis sedibus*, ab *altis sedibus*, i. e. summis tectis (v. 460.). — 465. „Perfectum *impulimus* referendum est ad Praesens *trahit* v. 466. Vid Not. ad Geo. III, 228. [et quae nos ei adiunximus], ubi appositus locus Valerii huic prorsus convenit; ut infr. v. 481—84. *cavavit et dedit fenestram - - apparet domus.* Pedester scriptor ita: et ubi impulimus, cadit illa. — *impelli* de iis usurpatur, quae labefactando loco suo movemus. Cf. Aen. IV, 22. *Solus hic inflexit sensus, animumque labantem impulit.*“ *Wund.* Adde locum Lucani VI, 35 sq. *Exstruitur, quod non aries impellere saevus, Quod non ulla queat violenti machina belli.* — Ita convulsa superior turris pars in oppugnantium capita decidit. Nam Pronomen *ea*, turris, h. e. ea pars turris, de superiore parte turis intelligendum. — *ruinam trahit* (quod redit infra v. 631. VIII, 192. IX, 712. atque etiam ap. Claud. R. Pros. III, 379. et al. legitur), ut *ruinam facit*, et supra v. 310. *ruinam dat*, pro ruit. Apte tamen *ruinam trahere* dici de magno fragmine avulso, cuius lapsus in longum quasi trahatur, bene perspexit Nöhden. — 467. „Subeunt tamen alii in caesorum locum, v. 467. et interea ex posterioribus ordinibus tela ingeruntur. Narratio in solo Neoptolemo subsistit.“ *H.* — 469. sqq. Expugnatur domus regia per Neoptolemum, Achillis f., qui ipsam ianuam erat aggressus; nam *vestibulum* h. l. est ianua, qua illud intratur. — *ante vest. ipsum*, *gleich an der Pforte.* Vid. adnott. ad Geo. IV, 75., de *vestibulo* autem ad Aen. VI, 273. Ceterum de *Pyrrho* s. Neoptolemo vid. supra ad

Exsultat, telis et luce coruscus aëna:
Qualis ubi in lucem coluber mala gramina pastus,
Frigida sub terra tumidum quem bruma tegebat,

---

v. 263. — 470. *exsultat*, pugnat corpore vehementer moto et agitato celeri gressu modo adsiliens, modo resiliens. *Gossr.* minus recte: „exsultat ira, quod tam diu resistant Troiani.“ — „*telis et luce coruscus aëna*, h. e. armis, thorace, clipeo et galea ex aere splendentibus; ut saepe ap. Homerum *λαμπόμενος* simili in re: Iliad. XIII, 340. *ὄσσε δ' ἄμερδεν Αὐγὴ χαλκείη κορύθων ἄπο λαμπομενάων.* Sic *αἰόλος*, et a parte *κορυθαίολος.*“ *H.* — Peerlkamp. temere coni. *galeaque cor. aëna.* — 471—475. „Respexit locum notum Nicandri Ther. 31—34.; simul tamen sua effinxit ad Homeri ductum, sed ornatius et cum variatione, Il. XXII, 93—95. *Ὡς δὲ δράκων ἐπὶ χειῇ ὀρέστερος ἄνδρα μένῃσιν, Βεβρωκὼς κακὰ φάρμακ'*, (*mala*, noxia et venenata, ut saepe, *gramina pastus*) *ἔδυ δέ τέ μιν χόλος αἰνός, Σμερδαλέον δὲ δέδορκεν ἑλισσόμενος περὶ χειῇ* (*lubrica convolvit terga*)· *Ὣς Ἕκτωρ - - οὐχ ὑπεχώρει.* At apud Virgilium Pyrrhus non sustinet hostem, sed aggreditur.“ *H.* Cf. etiam Geo. III, 425 sqq. et Silius VI, 146 sqq. XII, 6. XVII, 443. — 471. De coniunctione verborum *Qualis ubi*, quam amant poëtae, cf. infra IV, 143. VIII, 589. Tibull. II, 4, 17. cett.; eaque non Commate interposito seiungenda esse docent Mitscherl. in Obss. in Catull. et Prop. p. 119., Weichert. ad Val. Fl. VIII, 463. et Wagn. ad Geo. I, 303. — De *colubro* vid. ad Geo. III, 418. — Verba *in lucem* aut corrupta aut ieiuna esse censent Heyn. et cum eo alii, qui h. l. multis coniecturis inanibus vexarunt, quum Burm. *e lustro*, Heyn. (coll. Geo. III, 431. et Sil. VI, 155.) *ingluviem* vel *exsiluit* vel *exsultat*, Schrader. *in lucis* vel *in silvis*, Peerlkamp. etiam *in luco* legendum esse censerent; Valcken. autem ad Theocr. p. 252. hunc versum inter eos habet, quos Virgilius retractaturus fuisset. Sed recte tuentur Codd. lectionem Iahn. et Wagn., qui, Brunckio auctore, Commatis distinguens post *tegebat* et *terga*, *in lucem* iungit cum verbo *convolvit*, quum „in eo ipso versetur omnis haec comparatio, ut armis coruscans Pyrrhus conferatur cum fulgido anguis, nova cute induta, in lucem prodeuntis splendore;“ quare facile ferri possit quaedam verborum redundantia, plane illa Virgiliana, in verbis: *in lucem convolvit*, et *arduus ad solem.* Equidem vero ne redundantiam quidem in hoc loco invenio; nam *in lucem* et *ad solem* aperte diverso sensu capienda sunt, quum illud, quod opponitur verbis *sub terris*, nihil aliud sit, quam: in auras, *an das Tageslicht*, *an die frische Luft herauf;* — (ut enim apud Ter. Hec. V, 4, 12. legimus: *mortuum ab orco in lucem reducem facere*, ita etiam hic coluber, qui per hiemem quasi morte sopitus sub terra latuerat, nunc *in lucem*, in vitam, redit); — hoc autem, cui opposita est *frigida bruma*, aperte respiciat calorem aestivum, quo anguis apricans fruitur. *Terga* autem *in lucem convolvit* breviter dictum pro: in lucem progressus convolvit; quemadmodum Geo. IV, 82. *per medias acies* (incedentes) - - *ingentes animos* - - *versant*, Aen. X, 637. *in faciem Aeneae* (conformatam) - - *ornat telis*, XI, 781. *per agmen* (currens) - - *spoliorum ardebat amore*, VII, 543. *coeli conversa per auras Iunonem adfatur*, pro: convertit se et per auras evecta adfatur, etc. Ceterum repetitionem voc. *lucis* diversa, quam in utroque versu habeat, notione bene defendit Iahn. ad Aen. I, 315., ubi vid. adnott. — *mala gramina pastus.* Vid. ad Geo. II, 375. *mala*, i. e. venenata, noxia, ut apud Tibull. I, 2, 51. *malae herbae.* — 472. „*tumidum,* quia *mala gramina pastus*, succis venenatis repletus, ex vulgari hominum opinione. [Vid. Ovid. Met. I, 460. et X, 313.] Apud Homer. vidimus *βεβρωκὼς κακὰ φάρμακα*, apud Nicandr. l. c. *ἐπεί τ' ἐκορέσσατο φορβῆς.* De explicatione singulorum vid. Not. ad Geo. III, 426. 437. 439., ubi iidem versus leguntur. Expressere hunc locum certatim alii, ut Statius Theb. IV, 95 sqq. Silius XVII, 447—451. XII, 9—10. VI, 155.“ *H.* —

Nunc, positis novus exuviis nitidusque iuventa,
Lubrica convolvit sublato pectore terga
Arduus ad solem, et linguis micat ore trisulcis.
Una ingens Periphas et equorum agitator Achillis,
Armiger Automedon, una omnis Scyria pubes
Succedunt tecto et flammas ad culmina iactant.
Ipse inter primos correpta dura bipenni
Limina perrumpit, postesque a cardine vellit
Aeratos; iamque excisa trabe firma cavavit
Robora, et ingentem lato dedit ore fenestram.

---

bruma. Vid. adnott. ad Geo. I, 211., ubi adde Heindorf. ad Hor. Sat. II, 6, 25. et Schmid. ad eiusd. Ep. I, 7, 10., hic a Thielio laudatos. — 473. *positis exuviis.* Henry observat, serpentes exuviis modo positis maxime esse venenatas noxiasque, et conferri iubet Stat. Theb. IV, 95 sqq. — 474. *sublato pectore*, erecto capite et superiore corporis parte. — 475. *Arduus ad solem.* Vid. supra et cf. Ovid. Met. III, 43. (anguis) *media plus parte leves erectus in auras.* Iteratur autem hic versus ex Geo. III, 439., ubi vid. adnott. — 476—478. „Occurrit *Periphas* apud Homerum [Il. V, 843.], sed non hic; *Automedontis* ἱππηλάτον, aurigae Achillis, saepius fit mentio.“ *H.* „*armiger* Pyrrhi, nam Achillis auriga fuit.“ *Serv.* Erat autem Dioris filius, et post Achillis mortem Pyrrhi, Achillis filii, armiger. Cf. Hom. Il. XVI, 148. XVII, 429. 456. XIX, 392. Ovid. A. A. I, 5. II, 738. Trist. V, 6, 10. alii. — *Achillis.* Virgilius ex optimorum Codd. auctoritate utraque forma Genitivi *Achillis* et *Achilli* (cf. adnott. ad Ecl. VIII, 70.) usus est ita, ut solo aurium iudicio in praeferenda vel hac vel illa duceretur. Docet igitur Wagn., eum *Achilli* scripsisse adiuncto Adiectivo tertiae Declinationis (Aen. I, 30. [ubi vid. adnott.] III, 87., VI, 840.), vel ad evitandum sigmatismum (Geo. III, 91. II, 275. X, 581); recte contra nostro loco in libris, ut videtur, omnibus scriptum esse *agitator Achillis*, item XII, 351. in Med. aliisque *equis adspirat Achillis.* — 477. „*Scyro*, insula de Cycladibus una [quae etiamnum *Skyro* vocatur: cf. liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 1138.], copias adduxerat Pyrrhus, ab avo Lycomede acceptas, cuius filia, Deïdamia, Pyrrhi mater ex Achille. Cf. Il. XIX, 326 sqq. Odyss. XI, 505 sqq. Sed fabulam de Achille apud Lycomedem latente Homerus non habet.“ *H.* — *succedunt tecto*, h. e. fores adoriuntur, *et flammas ad c. iactant*, ut deturbent eos, qui stant in culmine. — 479—482. *Ipse*, Pyrrhus; cf. v. 469. 470. et 491. Vid. adnott. ad Geo. IV, 464. — *bipenni.* Isidor. Orig. XIX, 19.: *Bipennis dicitur, quod ex utraque parte habeat acutam aciem, quasi duas pennas. Pennum autem antiqui acutum dicebant;* et Quinctil. Inst. I, 4, 12. *A pinna* (*quod est acutum*) *securis utrinque habens aciem Bipennis.* Redit hoc vocabulum infra v. 627. V, 307. XI, 135. alibi. Vid. etiam ad Geo. IV, 331. — „*dura limina*, ipsas fores e dura materia, ilice, factas — fores etiam per *postes*, et quidem aere obductos, *aeratos*, declaravit, quos *vellit*, movet, labefactat, *a cardine*, ut e cardinibus emoveat, annititur; adhuc enim de conatu agitur; cf. v. 492. 493. [et adnott. ad Aen. X, 801.] Quintus Cal. XI, 388. similibus fere verbis. Tandem perruptae et perforatae fores, laxata asserum vel tignorum coagmentatorum compage: iamque *cavavit robora firma*, fores roboreas, *excisa trabe*, assere, et *dedit*, effecit, *fenestram*, aperturam, *ingentem lato ore*, foramine, quo prospectus intra atrium patet.“ *H.* *Fenestras* veterum nihil nisi foramina parietum fuisse vel clathris ferreis vel valvis ligneis clausa, satis constat (vid. Aen. III, 152. et cf. Burm. ad Prop. I, 3, 31.); quare *fenestra* haud raro pro quocunque foramine ponitur. Cf. v. c. Caes. B. C. II, 9. *fenestrae ad tormenta mittenda*, i. e. *Schiessscharten*, et Iuven. I, 104., ubi adeo

Apparet domus intus, et atria longa patescunt;
Apparent Priami et veterum penetralia regum,
Armatosque vident stantis in limine primo.
    At domus interior gemitu miseroque tumultu
Miscetur, penitusque cavae plangoribus aedes
Femineis ululant; ferit aurea sidera clamor.
Tum pavidae tectis matres ingentibus errant,
Amplexaeque tenent postes atque oscula figunt.
Instat vi patria Pyrrhus; nec claustra neque ipsi

---

de *aurium fenestris* (*Ohrlöcher*), e quibus inaures pendent, sermo est; *os* autem omne, quod patet, significare docent Barth. ad Gratii Cyneg. 28. et Burm. ad h. l., qui comparat *os vulneris* apud eundem Grat. v. 352. et Seren. Sam. 44. — De mutatis temporibus *perrumpit* - - *vellit* - - *cavavit* - - *dedit*, quae Praesentis historici s. absoluti et Perfecti coniunctio etiam rerum gestarum scriptoribus satis usitata est, praeter multos alios ex recentioribus cf. Held. ad Caes. B. C. I, 41. Wolf. ad Tac. Ann. II, 7. in. Kritz. ad Sall. Cat. 20, 1. Beneck. ad Iustin. V, 7, 3. Bach. ad Ovid. Met. II, 311. Obbar. in Seebod. Bibl. crit. 1828. ch. 15. p. 119. Iahn. ad Aen. X, 465. alii. Pertinent huc Geo. I, 35. III, 228. Aen. III, 3. VI, 498. X, 444. 725. 803. XII, 298. 352 sqq. etc. — 483. Tria h. l. diserte commemorantur: vestibulum v. 469., atrium v. 483., interior domus v. 486. Accesserunt ergo primum ad vestibulum a platea, tum ad atrium per ianuam, denique in domum interiorem ex atrio. Cf. Schirach. p. 340. De *atrio* vid. infra ad v. 512. — 485. *Armati* sunt iidem, de quibus v. 449. 450. sermo erat. — 486. In hac eversae urbis descriptione poëta, Servio teste, secutus est Ennium, qui Annal. l. II. Albae excidium simili ratione enarraverat. Cf. etiam Liv. I, 29., unde maxime v. 489. illustrari, Iahn. memorat. „Proprie *clamor*, *lacrimae*, *gemitus miscetur*, quatenus promiscue a pluribus vel diversis fit; hinc, si quo in loco hoc factum significatur, ut h. l. in domo, ipsa *domus miscetur gemitu;* pro pedestri: impletur domus [mixto ac vario gemitu]." *H.* Cf. I, 124. *misceri murmure pontum*, IV, 411. *misceri clamoribus aequor*, et imprimis supra v. 208. *miscentur moenia luctu.* Ceterum hunc totum versum ex Ennii Annal. l. II. de Albae excidio (vid. ed. Hessel. p. 49.) esse translatum, Servius testatur. Cf. etiam infra XI, 213 sqq. et Livius de Alba I, 29. — 487. „*cavae* cum dilectu positum epitheton respectu habito ad sonum. [Gossr. male cum Servio de cavaedio s. tectis cameratis cogitat.] — 488. *ululant* exquisitius quam *resonant;* exemplo Graecorum *βοᾷν* in simili re, v. c. Eurip. Troad. 29. Proprie ululatus fit in aedibus cum plangoribus, qui resonant." *H.* Scilicet quum aedes ululatum reddant, ipsae videntur ululare. Cf. Ovid. Met. III, 528. *fremunt ululatibus agri.* Aen. XI, 38. *moestoque immugit regia luctu.* Cul. 151. *argutis et cuncta fremunt ardore cicadis* et similes locos. *Ululare* de rebus inanimatis soli poëtae usurparunt, veluti Sil. VI, 285. *ulularunt flebile ripae.* Saepius passive, *ululatus*, *durchheult;* v. c. apud Stat. Theb. I, 328. *antra ululata*, Val. Fl. IV, 608. *tellus ululata* cett. Ceterum *ululare* imprimis esse feminarum, Thiel. docet coll. locis Plin. Ep. VI, 20. Tac. Germ. 7. Sil. XII, 599. Claud. de B. Get. 625. — *plangoribus.* Vid. ad Aen. IV, 665. — 489. „Quod *matres* familias [matronae: vid. Heins. ad Ovid. Her. VIII, 66.] *errant*, discurrunt, per tecta, id ex veterum moribus tanto magis ad affectum, quod thalamo inclusae plerumque latebant. — 490. *osculantur postes* (cf. Ovid. Met. XIII, 412. 413. [cui loco adde v. 420.]; quippe ultimum vale dicturae, quum in eo esset, ut mox ab hoste abstraherentur. Apollonium IV, 26. Servius huc advocavit. — 491—493. *Vi patria*, *πατρὸς ἑοῦ καταειμένος ἀλκήν,* Quint.

Custodes sufferre valent; labat ariete crebro
Ianua, et emoti procumbunt cardine postes.
Fit via vi; rumpunt aditus, primosque trucidant
Immissi Danai, et late loca milite complent.
Non sic, aggeribus ruptis cum spumeus amnis
Exiit oppositasque evicit gurgite moles,
Fertur in arva furens cumulo, camposque per omnis
Cum stabulis armenta trahit. Vidi ipse furentem
Caede Neoptolemum geminosque in limine Atridas;

Cal. XIII, 219." *H.* Eadem vi, qua Achilles impetum facere solebat. Cf. Sen. Troad. 250. *Aetatis alios fervor hic primae rapit, Pyrrhum paternus* et Claud. IV. Cons. Hon. 366. *Aequalis mihi Pyrrhus erât, quum Pergama solus Verteret et patri non degeneraret Achilli.* — 492. „*sufferre*, sustinere Pyrrhi impetum potuere nec *claustra*, h. e. fores roboreae v. 481. 482. firmitate sua, *neque ipsi custodes*, qui v. 485. et 449. adstant foribus pugnaturi." *H.* De Accusativo Obiecti saepe omisso, si ex antecedentibus facile suppleri potest, vid. Aen. I, 12. 60. 532. III, 14. 165. 560. V, 154. 741. VI, 735. etc. — „*arietem* nolim accipere proprie; quippe hoc inventum Troianis temporibus posterius est, cf. ad v. 441.; sed de arietatione et pulsatione ac concussione forium arietis instar." *H.* — *crebro ariete* i. e. crebris ictibus arietis; ut infra 627. *crebris bipennibus.* Ceterum cf. Cic. de Sen. 13, 44. *delectabatur crebro funali*, Plaut. Aul. IV, 6, 9. *lacus crebro salicto oppletus*, Sen. Hippol. 532. *Crebra turre cinxerant urbes* et similes locos. Noli igitur de pluribus arietibus cogitare. — 493. *emoti - - postes.* Pauci quidam libri cum Nonio ap. Pier. *emoto cardine.* Utrumque recte dicitur (cf. Stat. Theb. XI, 348. *axemque emoto cardine vellunt.* Ovid. Am. I, 6, 2. *Difficilem moto cardine pande forem.* Stat. Theb. X, 68. *emotae trabes.* Plin. Ep. VI, 16. *tecta emota sedibus suis* cett. et infra v. 610. VI, 382.); vulgata tamen, quam etiam tuetur Schol. Hor. Od. IV, 15, 11. et nostrae Nonii editt. s. v. *postis*, iam propter plurimorum et optimorum Codd. consensum praeferenda. De *emovendi* verbo vid. Interpp. ad Hor. l. l. — 494. De παρηχήσει s. παρισώσει *Fit via vi*, quae hic celeritatem rei indicat, vid. Ianium A. P. p. 429. Garat. ad Cic. Mil. 11, 30. et pr. Coel. 31. Beier. ad Cic. Lael. p. 122. Süpflium ad Cic. Epp. sell. p. 237. Iahn. ad Aen. VI, 310. Thiel. ad h. l. cf. adnott. ad Ecl. VIII, 80. Geo. I, 157. etc. Similia exempla sunt Ennii ap. Cic. Tusc. III, 19, 45. *Priamo vi vitam evitari.* id. pr. Mil. 11, 30. *vi victa vis.* Liv. III, 49, 6. *vi victum imperium.* Lucr. I, 856. *vi victa perire.* Praeterea cf. Cic. de Sen. 11, 38. *Illa sensim sine sensu aetas senescit.* id. de Div. II, 69, 143. *visus est in somnis amicae esse amictus amiculo.* Tibull. I, 20, 2. *Quam ferus et vere ferreus ille fuit.* Prop. IV, 9, 13. *Furem sonuere iuvenci Furis et implacidas diruit ira fores.* Plaut. Rud. II, 1, 16. *Nunc Venerem hanc veneramur bonam;* infra Aen. III, 183. *talis casus Cassandra canebat* et multa alia. — „*Rumpunt aditus*, faciunt sibi aditum; at quanto potentius illud! Tandem fores emotae sunt cardinibus, irrumpunt Achivi, fluminis instar exundantis, rupto aggere." *H.* Vid. infra X, 372. — *spumeus.* Vid. supra v. 419. — 495. *loca milite complent.* Vid. supra v. 20. — 496—499. „Vid. sup. ad v. 305., ubi huius comparationis semina in locis Homericis et Lucret. notavi; sed ornatius omnia Virgilius suoque more." *H.* — 497. *Exiit - - evicit.* Cf. Geo. I, 116. *amnis abundans Exit*, Ovid. Met. I, 285. *Exspatiata ruunt per apertos flumina campos*, multique similes loci. — 498. *fertur cumulo*, aqua cumulata; vid. sup. I, 105. *insequitur cumulo praeruptus aquae mons.* — Verba *camposque - - - trahit* etiam Geo. I, 482. leguntur, ubi vid. adnott. — 499. 500. „Καὶ τὸν φυτουργὸν Πρίαμον — τοῖςδε δ᾽ εἰ-

Vidi Hecubam centumque nurus, Priamumque per aras
Sanguine foedantem, quos ipse sacraverat, ignis.
Quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum,
Barbarico postes auro spoliisque superbi,

ἴδον ὄμμασιν Αὐτῇ κατασφαγέντ' ἐφ' Ἑρκίῳ πυρᾷ, Eurip. Troad. 485 sqq.“ *H.* Ceterum Wagn. dubitat, num Virgilius recte Aeneam suis haec oculis cernentem fecerit. Non tamen est cur doceam, licuisse poëtae rem tanti affectus plenam, vel neglecta historica probabilitate, in suum usum convertere. Quam durum enim et acerbum Aeneae esse debebat haec oculis suis videre, nec posse defendere! — *furentem.* „Parrhas. *frementem*, quod praeferas post *furens* v. 498.“ *H.* Sed recte Iahn. ad Aen. I, 315. ob hanc ipsam comparationem furentis Pyrrhi cum furente amne reliquorum Codd. omnium lectionem defendit. — 501. In toto hoc loco poëta ante oculos habuit Enniana illa apud Cic. Tusc. III. c. 19. ex Andromacha (p. 236. ed. Hessel.) *O pater! o patria! o Priami domus! — Vidi ego te, adstante ope barbarica* (ut hic v. 504.), *Tectis caelatis, laqueatis, Auro, ebore, instructum regifice. Haec omnia vidi inflammari, Priamo vi vitam evitari, Iovis aram sanguine turpari.* — *Hecuba*, celeberrima Priami uxor, ab Homero Il. XVI, 718. Dymantis, Phrygii regis, ab Euripide Hec. 3. Cissei, ab Apollod. III, 12, 5. (vid. Serv. ad Aen. VII, 320.) Sangarii fluminis filia fuisse perhibetur; quam, ab Ulysse post Troiae excidium abductam, quum, Polydori filii interfecti corpore in Thraciae litore conspecto, ira incensa Polymnestori oculos eruisset (vid. adnott. ad III, 45.), in canem mutatam fingi constat. (Cf. Eurip. Hec. 1035. Schol. Iuven. X, 271. Ovid. Met. XIII, 423 sqq. Serv. ad Aen. III, 6.) — *nurus* latius dictum; quinquaginta enim erant filiae, totidemque filiorum uxores seu nurus. — 502. *foedantem*, gravius quam conspergentem et cruentantem; sanguine enim res sacrae foedabantur. Cf. etiam adnott. ad v. 717 sqq. — „*sacraverat*, in honorem deorum accenderat. — 503. *quinquaginta thalami* secundum Homer. Iliad. VI, 243 sqq., ubi tamen L filiorum sunt, et XII filiarum. — *thal. illi*, tam magnifice exstructi, prostrati iacent; assumpta notio ab iis, qui eas incolebant, *spes tanta nepotum.* — 504. *Barbaricum aurum*, h. e. Phrygium, ut saepe poëta. Nec in eo argutandum, quod h. l. verba Troiani illa sunt; utitur enim ille sermone Romano, ideoque usum eius sermonis sequitur. Praeiverant Tragici; ut Eurip. Troad. 18. et Aeschylus in Persis 474. Cf. inf. XI, 769. 770.“ *H.* Cf. de hoc usu Romanorum, qui Graecos sequentes *barbaricus* κατ' ἐξοχήν pro *Phrygius* ponunt, Iahn. ad Ovid. Met. XIV, 574. Schmid. ad Hor. Ep. I, 2, 7. Bach. ad Ovid. Met. XI, 162. et Kühner. ad Cic. Tusc. I, 35, 85., ubi in Ennii fragm. pariter de Priami *ope barbarica*, *tectis caelatis*, *laqueatis* sermo est. Recte tamen, nisi fallor, *Peerlkamp.*: „Sed, ut Romanus numquam *barbaricum* aliquid appellaret, quod erat Romanum, ita Aeneas *barbaricum* appellare non potest, quod erat Phrygium. Ergo *barbaricum* aurum est barbaris, Phrygum inimicis in Asia, ereptum. Ut ita interpretaremur, suadet quoque additum *spoliis*. Atque haec interpretatio iam in Servianis apparet: *a barbaris capto* etc.“ Ceterum Wagn. Qu. Virg. XXXIII, 3, d. hunc locum apte refert ad παρενθετικόν illud appositionis genus, de quo ad Ecl. II, 3. diximus. Peerlkamp. autem, temere in hac appositione haerens, coni. *Barbarico et postes.* — *postes spoliis superbi*, ornati, ex Romanorum more satis noto. Vid. inf. VII, 183—186. ibique adnott. — *Superbus* autem haud raro i. q. magnificus, splendide ornatus, pretiosissimus, de rebus, quibus domini superbiunt, quae produnt dominorum superbiam. Cf. supra I, 639. 697. III, 2. Lucr. IV, 1174. *postes superbi*, Ovid. Am. III, 13, 26. *palla superba*, Hor. Od. II, 14, 27. *pavimentum superbum*, Mart. III, 45. *dapes superbae*, id. VIII, 44.

Procubuere; tenent Danai, qua deficit ignis.
Forsitan et, Priami fuerint quae fata, requiras.
Urbis uti captae casum convulsaque vidit
Limina tectorum et medium in penetralibus hostem,
Arma diu senior desueta trementibus aevo
Circumdat nequidquam humeris, et inutile ferrum
Cingitur, ac densos fertur moriturus in hostis.
Aedibus in mediis nudoque sub aetheris axe
Ingens ara fuit, iuxtaque veterrima laurus
Incumbens arae atque umbra complexa Penates.
Hic Hecuba et natae nequidquam altaria circum,

---

superba arca cett. — 505. „*Tenent Danai*, quod vulgo: partim igni, partim ferro grassantur. Loca, quae ignis nondum invaserat — *qua* [ubi] *deficit* — ipsi insident.“ *H.* *Tenere* absolute', quemadmodum I, 308. *locosque explorare novos*, *qui teneant.* — 506. „Sequitur locus de caede Priami, cui adiectus Politae exitus, ad miserationem egregie compositus. Caeditur ille decrepitus senex, sedens cum uxore et filiabus ad aram Penatibus positam, in penetralibus seu interiore aedium parte.“ *H.* „Verba *Forsitan et requiras* pro formula prioribus, quae exposita sunt, rem novam annectendi habebis; cf. Geo. II, 288.“ *Wund.* De hac Part., quam constat semper Coniunctivum adsciscere, in coniectura, quae aliquam rem ante occupat, usurpata cf. Cic. pr. Rosc. Am. 2, 5. *forsitan quaeratis*, *qui iste terror sit* et alios locos ab Handio Turs. II. p. 713. collatos. — 507. *convulsa limina.* Vid. v. 464. *turrim convellimus.* — 508. *medium in penetralibus hostem.* Aliquot Codd. *mediis* vel *in mediis penetral.*, fortasse ex v. 665. Cum vulgari lectione, poëta longe digniore, cf. supra I, 348. *Quos inter medius venit furor*, et adnott. ad VII, 397. — 509. In summo rerum discrimine Priamus ipse, immemor aetatis et virium, se armat. Verba sic esse construenda patet: Senior (senex) nequidquam circumdat humeris aevo trementibus arma diu desueta. — *Arma circumd. humeris* de lorica accipies, coll. Aen. XII, 88. *circumdat loricam humeris*, et adnott. ad VI, 229. Noli enim de gladio cogitare; quem (cuius balteum) Troiani non humeris circumdabant, sed lateri accingebant (vid. supra v. 393.), deque eo statim poëta loquitur: *et inutile ferrum Cingitur*, Graeca constructione, ut supra v. 393. *insigne Induitur.* — *moriturus.* Vid. ad Geo. III, 501. — 512. „Virgilius aram, quam alii in atrio (*ἐν αὐλῇ*) collocare solent, in impluvium [undique ab ipsis aedibus cinctum] transtulit, ubi Penates stabant sub dio.“ *H.* Süpflius propter v. 528. et hic de atrio cogitat, quod cum cavaedio confundit; sed utrumque diversum, atriumque non sub dio fuisse, post recentissimas de hac re disquisitiones (cf. Beckeri Gallus I. p. 76 sqq. et Krause in Pauly *Realencycl.* I. p. 925.) non amplius potest dubitari. Erat autem ara *τοῦ Διὸς τοῦ Ἑρκείου*, ad quam Neoptolemus Priamum interfecit. Cf. Schneideri Epimetr. ad Xen. Mem. p. 275. Wernsdorf. ad Ovid. Her. VII, 13. Eurip. Troad. 16. Hec. 23. et Arctinus in Procl. Chrestom. p. 484., quos Thiel. laudat. — *axis* (ut alibi *polus:* vid. adnott. ad Aen. I, 90.) poëtis interdum pro coelo ponitur. Cf. infra IV, 482. VI, 536. VIII, 28. (ubi *sub aetheris axe*, ut hic, pro sub dio positum.) Ovid. Trist. I, 2, 46. Stat. Theb. V, 86. X, 758. id. Silv. III, 3, 76. cett. et vid. adnott. ad Geo. II, 271. — 513. *veterrima laurus.* Cf. supra v. 448. et 484. — 514. *umbra.* Vid. adnott. ad Geo. II, 297. — *complexa* non pro *complectens* positum, sed sic interpretandum esse: ita, ut numquam umbra inde abscederet, coll. Aen. III, 607. *et genua amplexus*, *genibusque volutans Haerebat*, Wagn. Qu. Virg. XXIX, 3. docet. — 515. „*nequidquam* (*sedebant*), nullum fructum sa-

Praecipites atra ceu tempestate columbae,
Condensae et divum amplexae simulacra sedebant.
Ipsum autem sumptis Priamum iuvenalibus armis
Ut vidit: Quae mens tam dira, miserrime coniux,
Impulit his cingi telis? aut quo ruis? inquit.
Non tali auxilio nec defensoribus istis
Tempus eget; non, si ipse meus nunc adforet Hector.

---

lutis e loci sanctitate habiturae." *H.* Cf. infra v. 550 sqq. — 516. *praecipites*, devolantes ad loca tuta. Animadvertas autem absolutum huius Adiectivi usum pro *se praecipitantes.* – 517. *Condensae*, metu et pavore quam proxime sibi invicem adsidentes. — *sedebant*, ἱκετεύουσαι, more supplicum. Cf. infra v. 574. Hanc autem lectionem Heins. ex optimis Codd. restituit pro vulg. *tenebant*, quod sane Medic. a m. pr. exhibet, et Fabric. (coll. Ovidiana huius loci imitatione Met. XIII, 413.) non minus quam Wakef. ad Lucr. VI, 899. (coll. Lucr. I, 1068.) defendit. Sed *sedebant* comparationi cum columbis magis respondet; et *tenentes* ortum videtur ex v. 490. *amplexaeque tenent postes.* Cf. etiam Schirach. p. 538. — *amplexae simulacra.* De hoc supplicantium more vid. ad IV, 219. — 518. *Ipsum* quodammodo oppositum est *iuvenalibus armis:* cf. v. 509.; quare Wagn. Qu. Virg. XVIII, 3, c. docet, *ipse* „etiam de eo dici, qui faciat talia, quae aliena sint ab ipsius natura, aetate." — Formam rariorem *iuvenalibus* Heins. e Medic. aliisque bonis libris revocavit. Cf. etiam infra V, 477. VIII, 163. XII, 221. et Charis. Inst. Gr. I. p. 108. P. cum Prisc. IV, 4, 23. p. 631. P. Peerlkamp., quamquam ipse memorat, Valerium Flaccum I, 759. sic canentem: *ferrumne capessant Imbelle atque aevi senior gestamina prima* hic legisse videri *iuvenalibus armis*, tamen coni. *iuvenaliter*, coll. Ovid. A. A. III, 733. — 519. *Quae mens*, qui furor. *Mens* enim, ut Graec. μένος et θυμός, de quovis vehementiore animi commoti affectu dicitur, qui hominem ad agendum incitat, velut in loco illo Catulli XV, 14. *Quod si te mala mens furorque vecors In tantam impulerit, sceleste, culpam.* Cf. Gierig. ad Ovid. Met. V, 13. (*qua te, germane, furentem Mens agit in facinus?*) Heyn. ad Tibull. IV, 3, 7. (*Quis furor est, quae mens*) Bentl. et Schmid. ad Hor. Ep. I, 2, 60. alii. Gossrau tamen hanc explicationem reiiciens, coll. Aen. I, 676., *mentem* interpretatur per cogitationem. (*Welcher schreckliche Gedanke hat dich dazu gebracht?*) — *dira* autem, quae dira, abominanda consilia agitat. *Dirus* enim vox propria de rebus male ominatis. Vid. Geo. I, 488. *dirae cometae.* Plin. H. N. XVIII, 1, 1. *dirae alites.* Suet. Claud. 22. *dira avis.* Ovid. Met. V, 550. *dirum omen* cett. Cf. etiam Cic. Legg. II, 8. extr. de Div. II, 15. extr. et Mitscherl. ad Hor. Od. I, 2, 1. — 521. *defensoribus istis* prius interpretatus sum: talibus, qualis tu es (eamque explicationem etiam Gossr. amplexus est); nunc vero cum Henrico (qui poëta minus dignum putat, si Hecuba Priamum ad senectutis imbecillae memoriam excitaret) ad *tela* modo commemorata refero, quibus etiam Pron. *istis* magis convenire videtur, ut sensus sit: non iam est locus pugnandi, sed deos precandi; ad aram confugiamus; ea nos tuebitur, arma non tuebuntur; immo Hector ipse, si adesset, nihil amplius efficeret. *Defensores* autem de inanimatis quoque rebus usurpari, Henr. docet coll. locis Caes. B. G. IV, 17., ubi sublicae, et Claud. in Ruf. I, 80., ubi arcus Herculis *defensores* vocantur, idemque non inepte suspicatur, Statium Theb. IV, 200. fortasse hunc locum imitatum esse, sic scribentem: *Non haec apta mihi nitidis ornatibus* (i. e. armis), *inquit, Tempora - - -; sat - - incultos aris adverrere crines.* — 522. *non, si ipse m. n. a. H.*, scil. posset nos armis defendere; quod verbum ex Substantivo *defensoribus* est repetendum. Cum verbis *meus Hector*

Huc tandem concede; haec ara tuebitur omnis,
Aut moriere simul. Sic ore effata recepit
Ad sese et sacra longaevum in sede locavit.
Ecce autem elapsus Pyrrhi de caede Polites,
Unus natorum Priami, per tela, per hostis,
Porticibus longis fugit, et vacua atria lustrat
Saucius. Illum ardens infesto vulnere Pyrrhus
Insequitur, iam iamque manu tenet et premit hasta.
Ut tandem ante oculos evasit et ora parentum,

---

cf. I, 232. *meus Aeneas.* — 523. *haec ara tuebitur*, iure ἱκετείας. Eiusmodi enim loca sacra habebantur asyla. — 524. *recepit*, scil. eum. Vid. adnott. ad v. 25. — 525. „*Sacra sede*, ara v. 513., altare v. 515. — 526. Subiungitur *Politae* caedes, propter aetatem miserabilis. Is, Priami filius, pedum celeritate insignis fuit. Vid. Hom. Il. II, 791. [Adde Il. XIII, 533. et XV, 339.] Vulnere iam accepto (*elapsus Pyrrhi de caede*) fugiebat ille; Neoptolemus, ut aliud inferret, eum insequebatur.“ *H.* De ipsa caede eius nihil apud Homerum. Consentiunt cum Virgilio Quintus Smyrn. XIII, 214. et Tabula Iliaca n. 105. et 106.; apud Dictyn vero II, 43. Polites in pugna occiditur. Cf. Heynii Excurs. XI. ad h. l. — *elapsus de caede*, rariore quidem constructione, sed tamen vel solutae orationis scriptoribus usitata. Cf. Cic. ad Att. I, 16, 6., ubi *elabi de manibus*, et Lucan. IX, 80., ubi *de pectore elabi* (i. e. oblivioni dari) legitur. — In fine v. 527. ex auctoritate Cod. Med. cum Wagn. addidimus Comma, ut haec, *per tela*, *per hostes*, iungantur cum verbo *elapsus;* nam in seqq. commemorantur *vacua* (ab hostibus quoque) *atria.* — 528. „*Porticibus longis.* Si Homerica et non sua potius tempora secutus est, αἴθουσαν expressit, quae αὐλήν ab utraque forium parte ornabat.“ *H.* Verba *Porticibus longis fugit* etiam apud Val. Flacc. I, 728. legi docet Wund. — „*vacua* cum dilectu, ut significet Troianos iam fuga dispersos. Cf. Burm. ad Val. Fl. IV, 21.“ *H. Vacua* enim atria hic non tantum sunt ampla, spatiosa (ut infra v. 716. et XII, 710.), sed ab hominibus deserta, ut IV, 82. — *lustrat*, percurrit circumspiciens, ubi sit aliquod perfugium. Cf. infra III, 385. IX, 57. etc. Hunc locum ante oculos habuit Lucan. X, 460. *incerto lustrat vacua atria cursu.* — 529. *infesto vulnere insequitur.* Burm. aliique *vulnus* pro telo positum accipiunt, de quo usu voc. *vulneris* cf. infra VII, 533. X, 140. XII, 376. Drakenb. ad Sil. I, 397. et V, 251. Cort. ad Lucan. III, 314. et VII, 517. Gierig. ad Ovid. Met. IX, 126. et Bach. ad eiusd. VII, 842. Sed recte Heyn. docet, hunc usum tum tantum valere, quum de telo ita agatur, ut vulnus ab eo factum simul memoretur. Hic igitur pro: infesto telo, quo eum vulneret, magis poëtice scriptum *infesto vulnere insequitur*, quod sic reddideris: *er trug ihm eine feindselige Wunde nach*, i. e. iam a se vulneratum infeste persequitur, ut novo vulnere conficiat. Idemque sibi velle videtur Schirach. p. 648. — 530. *iam iamque* (proprie nostrum *jeden Augenblick*, cf. infra VIII, 708. XII, 754. 940. Cic. Tusc. I, 7. extr. ad Att. XIV, 22. cett.) hic admodum vivide depingit anxiam quum ipsius Politae tum spectantium exspectationem, iam iamque illum perfossum iri. Sed quum iam in eo est, ut Pyrrhus hastam corpori eius infigat, concidit Polites ex priore vulnere ante ipsa ora parentum in ara sedentium, quod miserationem mirum quantum auget. — „*premit hasta* exquisitius quam transfigit. Cf. IX, 330. Proprie *premit hastam* is, qui ea transfigit aliquem, eam adigit, ἐρειδόμενος.“ *H.* Cum *iam iamque* coniunctum hic certe nihil aliud significare posset, quam: transfixurus est (cf. IX, 21. X, 442. XII, 13. etc.); quamquam *hasta premere* etiam aliter explicare nobis licet. Cf.

Concidit, ac multo vitam cum sanguine fudit.
Hic Priamus, quamquam in media iam morte tenetur,
Non tamen abstinuit, nec voci iraeque pepercit.
At tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis
Dî, si qua est coelo pietas, quae talia curet,
Persolvant grates dignas et praemia reddant
Debita, qui nati coram me cernere letum
Fecisti et patrios foedasti funere vultus.

---

adnott. ad Aen. I, 324. — 532. *vitam cum sanguine fudit.* Cf. Ovid. Met. II, 610. *et pariter vitam cum sanguine fudit*, et supra ad I, 98. Similiter Ovid. ibid. VI, 253. *cumque anima cruor est effusus in auras.* — 533. *Media morte*, praesenti mortis periculo. Wagn. Qu. Virg. XIV, c. haec scripsit: „*in media morte tenetur*, de ipso moriendi articulo: *morte tenetur*, qui iam mortuus est.“ Peerlkamp. tamen, hoc alterum quidem concedens, sed *in media morte teneri* omnino Latinum esse negans, locum sic distinguendum esse censet: *Priamus, quamquam in media iam morte, tenetur, Non tamen abstinuit nec voce iraeque pepercit.* Sed ut nihil dicam de supervacanea coniectura *voce* (pro *voci*), atque concedam *teneri* pro se continere dici potuisse (quemadmodum ap. Cic. ad Att. XV, 14. *teneri non potui, quin tibi declararem*), oratio tamen tam hiulca et contorta mihi Virgilio indigna videtur. — 534. *abstinuit*, continuit se. — *nec voci iraeque pepercit.* Simplici Copula post negationem utitur poëta, quum *ira* cum *voce* arcte iuncta sit cogitanda, quippe quae illa ipsa se prodat. Cf. VI, 393. X, 609. XII, 824. cett. et Wagn. Qu. Virg. XXXVI, 8. De *parcendi* voc. cf. supra adnott. ad I, 257. — 535. *At* exprimit interdum vehementiorem animi commotionem in votis, quibus vel bona alicui precamur, vel mala imprecamur, ideoque etiam in exsecrationibus et devotionibus, ut hoc loco. Cf. Aen. VIII, 643. Ter. Hec. I, 2, 59. *At te dî deaeque perdant cum tuo istoc odio.* id. Andr. IV, 1, 42. *At tibi dî dignum exitium duint.* Catull. III, 13. *At vobis male sit, malae tenebrae Orci* cett. Cf. Muret. ad Catull. l. l. Burm. ad Prop. II, 5, 23. Barth. Adverss. XXXIV, 22. Ruhnken. ad Ter. Andr. l. l. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 8, 37. Beneck. ad Iustin. XIV, 4, 10. Hand. Tursell. I. p. 441 sq. — Wagn. Qu. Virg. XXXVII, 5. hunc locum ita explicat, ut sententia, ad quam Particula adversativa referatur, suppressa sit haec: „non debebas natum coram patre ac signis deorum obtruncare; at te poena huius sceleris consequetur.“ Vid. infra ad v. 559. — *pro talibus ausis*, nefariis conatibus. Cf. infra VI, 624. IX, 28. XII, 351. Ovid. Met. II, 328. X, 460. XI, 242. multique alii loci, ubi *ausum* substantive usurpatum legimus. — 536. *si qua est coelo pietas.* Sic Part. *si* saepe usurpatur in obtestationibus. Cf. Aen. I, 603. VI, 529. Hor. Od. I, 32, 1. cett. Cf. etiam adnott. ad Geo. I, 7. et Aen. IV, 419. Peerlk. praefert unius Cod. Leid. lectionem *Si qua in coelo p.* — *pietas* h. l. est respectus ac miseratio eorum, qui indigna patiuntur. Vid. infra ad V, 688. et cf. Catull. LXXIX, 15. *O dî, si vestrum est, misereri.* — 537. *grates* et *praemia* h. l. poena. Vid. ad XI, 857. — 538. *qui me cernere - - Fecisti*, Graeca dicendi ratione, pro: qui fecisti, ut cernerem. Sic *facere* haud raro cum Infin. construitur, ubi non consilii (per *ut* exprimendi), sed modo rei effectae cogitatio obtinet. Cf. Aen. VIII, 630. Ovid. Met. VII, 690. *Hoc me - - - telum Flere facit.* Lucr. III, 101. *quid faciat nos Vivere cum sensu.* Varr. R. R. III, 5. *desiderium macrescere facit volucres* etc. Interpp. ad Ovid. Her. XVII, 174. Schmid. ad Hor. Ep. I, 1, 69. Ruddim. II. p. 230. et quae supra ad I, 527. adnotavimus. — 539. „*patrios foedasti funere vultus*; gravissima verba et atroci spectaculo accommodata. Re funebri pollui et contaminari homines, religiosa erat opinio: et adsperso eius, qui caedi-

At non ille, satum quo te mentiris, Achilles
Talis in hoste fuit Priamo, sed iura fidemque
Supplicis erubuit, corpusque exsangue sepulcro
Reddidit Hectoreum, meque in mea regna remisit.
Sic fatus senior, telumque imbelle sine ictu

---

tur, cruore foedatur, polluitur aliquis: h. l. ipsi *vultus* tantum non adspersi et contaminati *funere*, caede, sanguine." *H.* Cf. VI, 150. VII, 458. IX, 527. X, 602. — 540. „*At non ille* sqq.; hoc criminationis genus illustratur a Burm. ad Anthol. Poët. Lat T. I. 338." *H.* — *satum.* Vid. ad Geo. I, 278. — 541. De constructione *talis in hoste fuit*, (cum quibus verbis cf. Ovid. Trist. V, 2, 36. *Saepe suo victor lenis in hoste fuit.* id. Amor. I, 7, 34. *Thydides saevus in hoste fuit.* id. Met. IV, 546. *nimiumque in pellice saevae.* Tibull. III, 6, 19. *nec torvus Liber in illis.* Prop. III, 19, 28. *aequus in hoste.* Iustin. VIII, 6, 7. *scelestus in utroque.* Sall. Cat. 9, 2. *in amicis fideles erant.* ibid. 52, 12. *misericordes in furibus aerarii.* Cic. ad Att. IV, 16, 6. *liberalis in populo* etc.) praeter multos alios (ex quibus sufficiat laudasse Oudend. ad Caes. B. G. II, 32, 2. Ruhnken. ad Ter. Eun. III, 5, 19. Heind. ad Hor. Sat. I, 4, 49. Beier. ad Cic. Off. II, 18. in. Brem. et Daehn. ad Nep. Dion. 6, 2. Dissen. ad Tibull. III, 6, 19. Bach. ad Ovid. Met. IV, 234. Beneck. ad Iustin. I, 5, 5. Goerenz. in Iahnii Annal. I, 2. p. 305. Obbar. in Seebod. Bibl. crit. 1828, ch. 15. p. 118. Hand. Turs. III. p. 265 sqq.) rectissime et accuratissime disputavit Kritz. ad Sall. Cat. 9, 2., qui docet, duplicem illam Accusativi et Ablativi constructionem tum tantum locum habere, ubi Verbum aliquam animi affectionem significans duplici modo possit cogitari, aut ita, ut per Praepos. *in* Accusativo iunctam cum Obiecto aliquo coalescat, aut ut generali sensu et absolute positum addito Ablativo cum Praep. *in* accuratius definiatur, quippe quo res illa significetur, in qua absoluta eius actio versetur, quae actioni caussam aut originem praebuerit, et in quo animi affectio appareat. Sic igitur *talis in hostem fuit*, quod arcte cohaeret, et in quo magis Subiecti quam Obiecti notio spectatur, differt cogitatione a *talis in hoste fuit*, i. e. omnino *talis fuit* (absolute) et quidem *in hoste*, i. e. quod attinet ad hostem; *in* ipso hoste ei dabatur occasio, talem, qualis omnino erat, se gerendi; ubi Obiecti notionem magis premi manifestum est. Ideoque, sive Ablativus, sive Accusativus ponitur, res ipsa quidem non mutatur, sed aliter tamen cogitata mente concipitur. — „*iura fidemque supplicis*, τὸ ὅσιον τῆς ἱκετείας, sanctitatem supplicis. - - Supplex *in fidem alicuius*, h. e. tutelam, venit, committit se fidei et religioni eius, cui supplex factus est; debetur igitur ei incolumitas ex ea fide seu religione, quam revereri tenetur is, cui quis supplex sit. Ita Achilles reveritus est, *erubuit*, *ius supplicis* et *fidem*, religionem τῆς ἱκετείας [et sanctitatem supplicis]." *H.* — *Iura* igitur, quae quisque habet supplex et quae tuetur Ζεὺς ἱκέσιος, et *fides supplicis*, quae supplici est praestanda. Cf. adnott. ad Aen. I, 462. et supra ad v. 413. *Erubescere* autem *aliquid* legimus etiam Prop. III, 12 (14), 20. Sen. Epist. 95. Claud. R. Pros. I, 69. atque adeo ap. Cic. in Vat. 16, 39. alibi; quare etiam cum Infinitivo construitur, veluti Curt. V, 4. Val. Max. VI, 2. ext. etc. et *res erubescenda* dicitur pro re, ob quam erubescendum est, ut Hor. Od. I, 27, 14. Vellei. II, 130. Flor. II, 14, 3. etc. Cf. quae de verbis intrans. cum Accusativo constructis ad I, 67. adnotavimus. Ceterum Burm. hos locos comparat, ubi *iura et fides* eadem ratione coniunguntur: Ovid. Her. II, 31. Lucan. VIII, 450. Stat. Achill. I, I, 404. — *corpus Hectoreum.* Vid. infra ad v. 584. — 543. *in mea regna*, in regiam. Secutus est nostrum Seneca Troad. 1106. *sponte desiluit sua in media Priami regna.* — 544—549. *Sic fatus* (post *exclamat*). Vid. supra adnott. ad v. 78. — *Sine*

Coniecit, rauco quod protinus aere repulsum
Et summo clipei nequidquam umbone pependit.
Cui Pyrrhus: Referes ergo haec et nuntius ibis
Pelidae genitori; illi mea tristia facta
Degeneremque Neoptolemum narrare memento.
Nunc morere. Hoc dicens altaria ad ipsa trementem
Traxit et in multo lapsantem sanguine nati,
Implicuitque comam laeva, dextraque coruscum
Extulit ac lateri capulo tenus abdidit ensem.

---

ictu, non icto, non vulnerato eo, qui erat vulnerandus, quum telum ab aere clipei resiliret. Κωφὸν βέλος dixit Homer. Il. XI, 390. — *imbelle telum*. Cf. Val. Fl. I, 759. *imbelle ferrum*. Burm. laudat Barth. ad Stat. Theb. IV, 754. — 545. „*rauco aere*, aereo clipeo, qui percussu raucum, surdum sonitum edebat —, et *nequidquam*, sine effectu et vulnere, *pependit* in corio, quo clipeus erat obductus. De ictu imbelli saepe talia apud Homerum, v. c. Il. III, 347 sqq.“ *H.* Cf. adnott. ad Geo. I, 96. — „*repulsum et pependit*. Ellipsis copulae *est* [de qua vid. ad Ecl. I, 54. ad Prooem. Aen. v. 1. p. 3. ad Aen. I, 367. alibi adnott.] causa fuit mutationum librariorum, neque admittenda est correctio *e summo*.“ *Wund.* Heyn. enim, quum Lutat. ad Stat. Theb. I, 377. omittat copulam *Et*, praeferendam censet Cod. Vratisl. lectionem *E summo* et Wakef. edidit *Ex summo*, quod etiam Wagn. scriptum malit, quamquam vulgatam defendi posse censet ea ratione, de qua ad Geo. I, 234. diximus. Et sane negari nequit, relativa constructione rem paullo immutari. Adsentior tamen Wunderlichio et Iahnio, nihil invitis Codd. mutandum esse. — 547. *Referes - - ibis*. Thielius, docens Futurum pro Imperativo positum, quod alibi familiaritatem quandam et fiduciam indicet, hic irrisioni inservire, quam Particula *ergo* magis etiam augeat, conferri iubet Matth. Gr. Gr. §. 511. A. A. §. 498. c. *β.* N. A. Zumpt. §. 586. 1. Ramsh. §. 167, 2. N. 2. et Bach. ad Tibull. I, 3, 1. Heyn. de hoc sarcasmo ex Homero ducto videndum ait Popium ad Il. XIII. obs. 31. De Particula *ergo* (nostro *nun so*) cum Imperativo iuncta cf. Hand. Tursell. II. p. 451 sq. — 548. *tristia facta*, i. e. saeva, crudelia; secundum Gossr. vero inhonesta, turpia. — 549. „*narrare Neoptolemum degenerem* est narrare, ut Neoptolemus sit degener. *Narrare hominem* exquisita dicendi ratio pro exponere res vel mores hominis. Vell. Paterc. II, 29. *sed operis modus paucis eum* (Pompeium) *narrari iubet*. Non igitur necesse, ut ad *degenerem* Copulam *esse* assumas.“ *Wund.* Cf. Aen. I, 390. *socios reduces tibi nuntio*. ibid. v. 78. *neque me Argolica de classe negabo*. X, 426. *violenta pectora Turni edocet* et similes locos. Sic iam ap. Ciceronem *legere, audire aliquem* pro: de aliquo (Acad. II, 1, 3. Legg. I, 1. de Or. I, 60, 255. Off. I, 6, 19. etc.). — *degenerem* cum irrisione spectat v. 540. — De ipso nomine pro Pronomine pers. *me* posito vid. ad v. 79. — *memento*, cum gravi cavillatione: *vergiss ja nicht*. Thiel. confert Hor. Od. I, 7, 17. et II, 3, 1. — 550 sqq. Hunc locum imitatione expressit Seneca Troad. 44 sqq. — *trementem*, non formidine, sed aetate. — 551. *lapsantem*, i. e. vacillantem et lapsum minantem. Apud scriptores Virgilio antiquiores hoc verbum non invenitur, quo post eum usi sunt Sil. VI, 632. Stat. Theb. V, 323. Tac. Ann. I, 65. Hist. I, 79. Flor. II, 10. alii. De ipsa re cf. similem locum Ovid. Met. V, 76. *Sanguine, quo tellus late madefacta tepebat, Conciderant lapsi*. — 552. *implicuit comam*. Cogitandum de more veterum, regum imprimis, comam alendi; quare longi et promissi crines facile poterant manibus circumvolvi. Galeam igitur aut iam amiserat Priamus ad aram attractus, aut potius cum ceteris armis (v. 509 sq.) non sumpserat. — 553. „*extulit ensem*, non: vagina extraxit, sed sustulit, in-

Haec finis Priami fatorum; hic exitus illum
Sorte tulit, Troiam incensam et prolapsa videntem
Pergama, tot quondam populis terrisque superbum
Regnatorem Asiae. Iacet ingens litore truncus,
Avulsumque humeris caput, et sine nomine corpus.
  At me tum primum saevus circumstetit horror.

---

tentavit. Versu 529. 530. *hasta* Pyrrhus eminus petierat Politen." *H.* Cf. Cic. Cat. II, 1, 2. *Quod non cruentum mucronem, ut voluit, extulit*, et infra v. 687. *extulit oculos ad sidera*, i. e. sustulit. — *ac lateri capulo tenus abd. ensem.* Cf. Ovid. Met. IV, 719 sq. *dextroque frementis in armo Inachides ferrum curvo tenus abdidit hamo.* Ceterum Commata, quae in maiore edit. post *Extulit* et *abdidit* posuerat Heyn., recte sustulerunt Wund. et Wagn. De collocatione verborum vid. supra ad I, 694. — 554—559. „Epiphonema ad commiserationis affectum praeclare compositum: simplex tamen et obvium. Placet non minus illud de Achille apud Ovid. Met. XII, 615. 616. *Iam cinis est, et de tam magno restat Achille Nescio quid, parvam quod non bene compleat urnam.*" *H.* — *Haec finis.* Vid. ad III, 145. et V, 384. Peerlkamp. sine ulla causa coni. *Haec finis Priamo; fatorum hac exitus* etc. — 555. *sorte*, fato, ut ei erat fatale (cf. XII, 932.), *tulit*, abstulit. Cf. infra v. 600. et IV, 679. — 556. *tot populis terrisque superbum*, gloriantem tot populis sibi subiectis (cf. supra v. 504. V, 268. 473., *pecunia superbus* ap. Hor. Epod. IV, 5. et similia), i. e. omnino potentem, magnum. Vid. adnott. ad Aen. I, 21. (Antea cum Heynio et Wund. minus recte coniunxi verba *regnatorem populis*, de qua constructione vid. adnott. ad VIII, 65.; altera autem ratio, quae iam Wakefieldo, Iahnio et Wagnero placuit, haud dubie est simplicior.) — 557. *regnatorem* (quae vox invenitur etiam infra IV, 296. VII, 558. Val. Fl. II, 621. Stat. Silv. IV, 7, 5. Mart. X, 61, 3. alibi) *Asiae*, certe magnae partis Asiae minoris, quam Romanis Asiam κατ̓ ἐξοχὴν dici constat. Cf. Strab. XIII. p. 875. A. Sic etiam Cic. de Divin. I, 40. *Priamus rex Asiae* vocatur. Cf. etiam Aen. III, 1. *res Asiae.* — „*iacet ingens litore truncus.* Scilicet insepultum proiectum fuit Priami corpus. Hoc alii simplicius narrarunt, nulla loci apposita notatione; vide praeter Quint. Calabr. XIII, 241 sqq. Senecam Troad. 54 sqq. Auson. Epitaph. 23., quod ex nostro adumbratum est, et Eurip. Troad. 1322. 23. Alii addunt locum, ubi proiectum iacuit *corpus*, quod ab Achivis *ad litus tractum, et illic relictum sine capite* memorant; quae unice vera interpretatio Pompon. Sabini, obvia eadem in Servianis; unde etiam intelligitur, ad Pacuvii tragoediam poëtam respexisse; quamquam locus, qui ibidem adscriptus fuit, excidit. Sed imitationem huius loci notarunt viri docti ex Manil. IV, 64. 65. *Priamumque in litore truncum, Cui nec Troia rogus*, et e Seneca Troad. 140. *magnoque Iovi victima caesus Sigea premis litora truncus.*" *H.* Aliam sane narrationem sequi videtur Horatius, qui Od. III, 3, 40. de *Priami busto* loquitur. Sed vide ibi Orell. et Süpflius ad h. l. — Burmann. pro *litore* male coniecit *limine*, scil. regiae. — 558. *sine nomine corpus*, quia capite absciso cognosci non poterat, cuius esset corpus. Cf. Iuvenc. III, 68 sq. *Corporis ad lacerum flentes sine nomine truncum Discipuli condunt terrae*, et Ambros. Hexam. VI, 8. *Si caput desit, iacet truncus ignobilis sine honore, sine nomine*, quibus hunc locum ante oculos fuisse patet, et Val. Fl. IV, 184. *quibus sub vulnere nulla Iam facies, nec nomen erat.* — 559 sqq. „Hic artem poëtae agnosce. Priami casus patris Anchisae recordationem movet. Quis Aeneae in patrem, omninoque in suos, pietatem nunc eum rerum cardinem fore exspectabat, quo narratio ad id, quod rerum caput est, Aeneae discessum, converteretur? Et quam accommodata haec

Obstupui; subiit cari genitoris imago,
Ut regem aequaevum crudeli vulnere vidi
Vitam exhalantem; subiit deserta Creusa
Et direpta domus et parvi casus Iuli.
Respicio et, quae sit me circum copia, lustro.
Deseruere omnes defessi, et corpora saltu
Ad terram misere aut ignibus aegra dedere.
Iamque adeo super unus eram: cum limina Vestae

Aeneae personae! Et quam apta ad studia nostra animosque in virum tam eximiae pietatis convertendos!" *H. Wund.* comparat Val. Flacc. I, 712. *Te quoque iam moesti forsan genitoris imago, Nate, ait, et luctus subeunt suspiria nostri.* — *At tum primum* — antea nulladum eiusmodi cura subierat animum; quam sententiam, quo referatur Part. *at*, hic suppressam esse docet Wagn. Qu. Virg. XXXVII, 5. Cf. supra ad v. 535. — *me circumstetit horror.* Cf. IV, 561. X, 905. Tac. Hist. I, 17. *circumsteterat palatium publica exspectatio.* id. Dial. de orat. 8. *paupertas et angustiae rerum nascentes eos circumsteterunt.* Sic etiam apud Graecos ἀμφιβαίνειν. Cf. v. c. Soph. Oed. Col. 1478. et Langii *Verm. Schriften* p. 19. — 560. *subiit*, scil. animum, mentem, (ut infra X, 824., ad quem locum nostro simillimum vid. adnott.), vel simpliciter me, (quemadmodum apud Ovid. Fast. II, 753. *Quoties pugnantis imago Me subit.*) Cf. infra v. 575. Sic Ovid. Trist. I, 3, 1. *Quum subit illius tristissima noctis imago.* ibid. III, 13, 24. *In tantis subeunt nec bona verba malis.* ibid. III, 8, 38. Ovid. Met. II, 755. (ubi vid. Bach.) XII, 724. cett. Drakenb. ad Sil. XII, 62. Burm. ad Ovid. Her. XVIII, 22. et Ruddim. II. p. 148. not. 7. Thielius, coll. Valcken. ad Eur. Phoen. 1380., etiam Graecos verbis ὑπελθεῖν, ἐπελθεῖν, εἰσιέναι, eadem ratione absolute uti memorat. Vid. etiam supra ad v. 317. — De Anchise servato infra v. 721 sqq. agitur. — 561. *aequaevum*, scil. Anchisae; quod imprimis movet pii filii animum. Redit hoc Adiectivum infra V, 452. Cf. etiam Senec. Agam. 639. *Hinc aequaevi gregis Astyanax ducit turmas.* De rebus inanimatis legitur apud Plin. H. N. XVI, 44, 86. Claud. de B. Get. 54. Epigr. II, 16. et saepius apud hunc poëtam. — 562. *Creusae*, uxoris, Priami Hecubaeque filiae, de cuius mirabili e terris exitu infra sermo est v. 711 sqq. — 563. *Direpta domus;* direptio domus meae animo obiiciebatur ut iam facta. Aeneae domus enim a nemine amplius defendebatur et tantum loco, quo sita erat, tegebatur. Cf. supra v. 300. — *casus Iuli*, quid Iulo accidere posset. Cf. Aen. I, 623. — 564. *Respicio.* „In regis casu defixus omisit animadvertere, quae prope ipsum agerentur. Nunc quasi ad se ipsum redit et quid in arce facere voluerit, recordatur." *Gossr.* — *Copia* de militibus Singulari numero usurpatum plerumque inconditam multitudinem significat, ideoque hic de turba sociorum subito collecta aptissimum. cf. v. 339 sqq. Vid. Cic. ad Att. VIII, 12. Sall. Cat. 61, 5. Caes. B. G. I, 48, 5. Auct. de B. Alex. 48, 4. Tac. Ann. II, 52. IV, 4. extr. etc. Boettich. Lex. Tac. p. 132. Matth. ad Cic. p. Mur. 37, 78. et Kritz. ad Sall. Cat. 56, 1. — 565. „Aeneam e turri pugnantem meminisse necesse est, supra v. 458. 460 sqq. Incendio iam per regiam Priami sparso, desiliunt alii in terram, alii igni absumpti pereunt. — *corpora aegra*, quia *defessi* pugnando, exhausti viribus." A. Rectius Wagn.: „quippe crudelissimo et doloris plenissimo genere mortis absumpta." — 567. Qui sequuntur verss. XXII in melioribus Codd. omnibus desunt, neque a Servio, Donato, Pomponio illustrantur, quare apud Servium a Tucca et Varo resecti esse perhibentur, seu quia turpe esset viro forti manus mulieri iniicere, seu quia contraria his narrentur Aen. VI, 510 sqq. Quae quidem sententia satis probabilis videtur. Sunt autem hi versus plane eiusdem generis cum quatuor

Servantem et tacitam secreta in sede latentem
Tyndarida adspicio; dant clara incendia lucem
Erranti passimque oculos per cuncta ferenti.
Illa sibi infestos eversa ob Pergama Teucros
Et poenas Danaûm et deserti coniugis iras
Praemetuens, Troiae et patriae communis Erinys,

---

illis, a quibus in aliquot Codd. Aeneis incipit, et leguntur in iisdem libris, qui etiam illos IV versus exhibent; Virgilii autem esse, non solum elegantia eorum et oratio prorsus Virgiliana, sed iam connexus loci declarat, qui, illis sublatis, ipse tollitur. Si enim Virgilius hos versus non scripsit, v. 559. pro *Cum* potius *Hic* (vel *Tum*, quod sane Codd. quidam deterioris notae exhibent) ponendum erat; quamquam Iahn. vel illud ferri posse censet, si vss. 565 et 566. per parenthesin interpositos habeamus; porro iis omissis Veneris subitus adventus minus esset efficax, quippe quae Aeneam adhortaretur ad aliquid, quod ille iam sua sponte facturus erat, scil. ut domum se conferret. Accedit, quod *indomitae irae* (v. 594. commemoratae) ad v. 575. et *Tyndaridis facies* (v. 601.) ad v. 567 sqq. spectare videntur; quamquam huic argumento non admodum multum tribuo. Quod autem attinet ad repugnantiam illam, ea, ut alia eiusdem generis, poëtae, qui fortasse ex diversis fontibus hauserit et praematura morte abreptus carmen suum expolire et singula sibi invicem adaptare non potuerit, facile condonanda. Quae quum ita sint, hos versus, quos praeter Iahnium (qui tamen, quid vere iudicet, non satis clare profert) nuper etiam Peerlkamp. spurios esse iudicavit et in multis singulis locis temere vituperavit, cum Wagnero (quem etiam Thiel. et Gossr. sequuntur) Virgilio vindicandos esse censeo. Ceterum non reticendum est, Planckium ad Ennii Med. p. 130. totum hunc locum ex Ennio mutuatum esse opinari; quod mihi quidem parum probabile videtur. — *Iamque adeo.* Adverb. *adeo* Particulis temporalibus *nunc* et *iam*, quibus haud raro adiungitur, restrictivam vim addit. Sic *iamque adeo* Aen. II, 567. V, 268. 864. VIII, 585. XI, 275. 487. (ubi *adeo* reddi potest per *bereits*); *nunc adeo* IX, 156. XI, 314. Cf. Markland. ad Stat. Silv. V, 2, 61. imprimisque Hand. Tursell. I. p. 146. et Wagn. Qu. Virg. XXVI. — „*Super unus eram:* οἰώϑην Homericum, ut Il. XI, 401. *H.* De verbo *superesse* tmesi distracto (quam ne pedestris quidem orationis scriptores fugiunt: cf. Tac. Hist. I, 20. Nep. Alcib. 8. etc.) vid. ad Ecl. VI, 6. coll. adnot. ad Geo. III, 381. et al. — 568. *limina Vestae servantem*, templum Vestae in arce conditum. — 569. *Tyndarida*, Helenam. Vid. adnott. ad I, 652. Patronymico peregrina mulieris origo et partes, quas in mythis agit, bene significantur. Ceterum Helena, ut ex v. 574. apparet, in templum confugerat, ubi in ara sedebat supplex, ἱκέτις. *Peerlkamp.* haec adnotat: „Quomodo Aeneas Helenam ibi videre poterat, nisi sciret aut quaereret, et praeterea Priami, Creusae et Ascanii oblivisceretur? Sed dicit: *dant clara incendia lucem.* Templum, credo, Vestae ipsum ardere debuit, ut aliquis in interiore angulo abstrusus ab homine errante ac praetereunte conspici posset." — 570. „*Erranti;* ergo Aeneas iam de turri vel tecto regiae desiluerat, et per regiam errabat vacuam." *H.* Peerlkamp. sine causa haeret in hoc Participio. *Errabat* enim Aeneas per urbem et arcem, evitaturus loca a Graecis iam obsessa. Eodem spectant verba *oculos per cuncta ferenti*, quae et ipsa Peerlkampio absona videntur. — *Erinys* (de quo nomine scribendo vid. ad v. 337.) hic est pestis, exitium, ut infra v. 585. *nefas.* Thiel. confert Aesch. Agam. 726. Blomf., ubi Helena pariter νυμφόκλαυτος Ἐρινύς appellatur (cui loco adde Eurip. Androm. 103. Orest. 250. Troad. 459.), et Eur. Troad. 472., ubi Cassandra se ipsa Ἐρινύν vocat; praeterea autem Liv. XXX, 13, 12., quo loco Syphax Sophonis-

Abdiderat sese atque aris invisa sedebat.
Exarsere ignes animo; subit ira cadentem
Ulcisci patriam et sceleratas sumere poenas.
Scilicet haec Spartam incolumis patriasque Mycenas
Adspiciet, partoque ibit regina triumpho?
* Coniugiumque domumque patres natosque videbit, *

---

bam *illam furiam pestemque* dicit. Cf. etiam Liv. XXI, 10. *Hunc iuvenem tamquam furiam facemque belli odi.* Cic. pr. Sestio c. 14., ubi Clodius vocatur *furia et pestis patriae* (coll. cum Ep. ad Div. 1, 9. et ad Qu. Fr. II, 1, 4.) Cic. pr. Sest. 52, 112. Val. Flacc. VIII, 412. *nec Marte cruento Europam atque Asiam prima haec committat Erinys* (scil. Medea). — 574. *invisa*, abdita, ut conspici non posset. Cf. infra VIII, 245. Hor. Od. I, 34, 10. *invisa Taenaro sedes* cett. (De Futuro exacto infra adiuncto vid. ad v. 481.) Alii explicant per: invisa Deis, ut infra v. 601., ubi vid. adnott., vel invisa Troianis. (Sic Wagn.: „et suum et commune Helenae odium hac voce exprimit Aeneas.") Ceterum vid. supra ad v. 569. — *aris*, in gradibus arae, *sedebat.* Vid. supra v. 517. Sequentia ex Eurip. Oreste v. 1132 sqq. expressa esse docet Heyn. — 575. *Exarsere ignes animo* pro vulgari *animus ira exarsit.* De igne irae cf. adnott. ad Aen. VII, 577. — *subit ira*, h. e. impetus ulciscendae patriae ex ira ortus. Cf. supra ad v. 562. — 576. *sceleratas poenas* Heyn. et Wagn. interpretantur per poenas a scelerata sumptas; rectius autem Wund. per *poenas sceleris.* Thiel. comparat Tibull. I, 3, 67., ubi Tartarus *scelerata*, i. e. sceleratorum, *sedes* appellatur, *portam*, *vicum*, *campum sceleratum* Romae etc. Adde Ovid. Met. IV, 456. *Sedes scelerata vocatur* (Tartarus) et Virgil. ipsum Aen. VI, 563. *sceleratum limen.* Similia apud poëtas haud raro legi constat. Cf. v. c. Hor. Od. I, 37, 7. *dementes ruinae*, i. e. dementer cogitatae, quas aliquis demens minitatur. — 577. *Scilicet*, ironice, vel certe cum aliqua acerbitate dictum; de qua vi Particulae cf. Rubnk. ad Ter. Andr. I, 2, 14. Heind. ad Hor. Sat. I, 10, 1. II, 3, 106. Bentl. ad Ter. Adelph. V, 3, 5. Kritz. ad Sall. Iug. 41, 3. Kühner. ad Cic. Tusc. I, 21, 48. II, 11, 27. Dietsch. ad Sall. Iug. 4, 6. et quos Obbar. laudat ad Hor. Ep. I, 9, 3. Fasc. V. p. 34 sq. Imprimis autem hic conferatur locus nostro simillimus Sall. Cat. 51, 70. *Scilicet quem res tanta - - non permovit, eum oratio accendet? Non ita est* cett. — *Spartam - - Mycenas*, i. e. simpliciter *patriam*. Sic etiam Aen. I, 654. *Ornatus Argivae Helenae, quos illa Mycenis Extulerat;* quamquam proprie nec Argiva illa erat, nec Mycenis Troiam venerat. — 578. *Adspiciet*, pro redibit, redux erit. Futuro autem utuntur Graeci et Romani, si indignabundi interrogant de rebus, quas vel nolunt fieri, vel non putant futuras esse. Cf. infra VI, 375. ibique adnott. (Sic etiam Gossr.) — *ibit*, incedet, ingredietur patriam urbem, *regina*, i. e. regia pompa, ut regia uxor. Fortasse hunc locum ante oculos habuerunt Ovid. Epist. XVI, 333. *Ibis Dardanias ingens regina per urbes*, Stat. Theb. II, 362. *geminas ibis regina per urbes*, et Claud. Epith. Hon. 279. *in medios ibis regina Sigambros.* — 579. *coniugium*, pro: coniugem. Vid. infra III, 296. XI, 270. Prop. III, 11, 18. (Uxores) *certamen habent leti*, *quae viva sequatur Coniugium*, i. e. coniugem modo vita defunctum. Tib. III, 4, 72. *immitem dominam coniugiumque ferum.* Tac. Ann. XII, 65. *abiecta sunt, quod coniugium Principis devotionibus petivissent.* Zumpt. §. 645. Kritz. ad Sall. Cat. 14, 1. Bach. Ind. ad Tibull. v. torus et Thiel. ad h. l., qui docet, eadem ratione apud Tragicos Graec. legi *λέχος, λέκτρον, εὐνήν*, coll. Eur. Iph. Aul. 1355. Androm. 891. Soph. Ant. 1224. — *patres*, parentes, ut *soceros* supra v. 457. Vid. Burm. ad Ovid. Met. IV, 61. et quod attinet ad eundem Graecorum dicendi usum Meineck. ad Euphor. fragm. p. 10. a

Iliadum turba et Phrygiis comitata ministris?
Occiderit ferro Priamus? Troia arserit igni?
Dardanium toties sudarit sanguine litus?
Non ita. Namque etsi nullum memorabile nomen
Feminea in poena est nec habet victoria laudem,

Wagn. laud. — *natosque.* Unam Hermionen Menelao ex Helena natam esse, affirmat Hom. Od. IV, 12 sqq.; Hesiodus autem ap. Schol. Soph. Electr. 532. ed. Erf. et Apollod. III, 11, 1. etiam filium, Nicostratum, adiungunt, qui tamen post reditum demum Helenae natus videtur. Ceterum Wagn. hunc versum tribus de causis spurium esse censet; primum quod Helena dicatur coniugem Spartae demum revisura esse, cui iam Troiae reddi potuerit, tum quod parentes Helenae, etiamsi non Iovem, sed Tyndareum patrem eius fuisse putaremus, secundum Homerum (Od. XI, 298.) illo tempore iam obierint [quae sane causa omnium est levissima, quum Hom. l. l. Ledam tantum matrem ut illo tempore iam mortuam commemoret, pater autem Tyndareus secundum Eurip. Orest. 249. Clytaemnestrae caedi superstes fuerit, quumque omnino, qui in patriam redit, ad parentes natosque redire dici possit, quamvis dudum illi defuncti sint]; denique quod insulsum sit, in consalutatione propinquorum turbam Iliadum commemorari; contra vero hoc versu eiecto (qui effictus videtur ad similitudinem Aen. XI, 269 sq. *Invidisse deos, patriis ut redditus oris Coniugium optatum et pulchram Calydona viderem*) omnia egregie procedant. Addere poterat hanc quartam causam, non mediocriter offendere omissam Particulam *que* ad *patres;* quod sentiens unius Cod. Men. auctor exhibuit *domumque patris*, quae tamen scriptura propter *patriasque Mycenas* iam v. 577. commemoratas ferri non potest. Quae omnia coniuncta tam probabilia mihi visa sunt, ut non possem, quin hunc versum, a Wagn. prorsus e contextu eiectum, quippe qui manifesti glossematis speciem prae se ferat, asteriscis certe notarem, qua in re nos secutus est Gossr., hanc quintam causam tamquam primariam adiiciens: „neque enim Helena gaudio exsultabit, quum coniugem, patrem, natos videbit, quos, si cordi fuissent, non reliquisset;" Iahn. tamen in edit. II. versus αὐθεντίαν strenue contra nos defendit. — 580. „*Phrygiis ministris*, Troianis captivis, illi in servitium addictis." *H. comitata*, passive. Vid. adnott. ad Ecl. III, 53. — 581. *Occiderit, - - arserit.* „Indignantes rem futuram Futuro utuntur et Futuro exacto, ita ut indignationis, Futuro significatae, causam afferat Futurum exactum: vid. IV, 590. *Pro Iuppiter! ibit Hic, ait, et nostris illuserit advena regnis?*" *Wund.* Vid. supra ad v. 578. — 582. „*sudarit sanguine*, madefactum, humectatum. Ex Enniano: *Terra sudat sanguine* ap. Nonium [X, 4.] in *sonere.*" *H.* Cf. Lucr. V, 1128. *sanguine sudent* (homines bella gerentes). Sil. II, 455. *Heu, quantum Ausonio sudabitis, arma; cruore.* Sic etiam Lucr. VI, 942. (ubi vid. Wakef.) *saxa sudent humero.* Curt. V, 39, 5. *solum resudet humore* etc. Vid. etiam Geo. I, 117. Heins. et Vales. in Valesianis p. 191. male coni. *undarit.* — 583—587. *Non ita*, οὐ δῆτα. Vid. Burm. ad Ovid. Met. VII, 510. et Sil. X, 185. Hand. Tursell. III. p. 493. — *nullum mem. nomen*, nulla gloria. Vid. infra ad IV, 94. De Adi. *nullus* gravius negante, quam simplex *non*, vid. adnott. ad Geo. I, 102., udi addi possunt Aen. X, 592. XII, 403. Ciris v. 176. et Oudend. ad Apul. Met. IV, p. 651. — 584. *Feminea in poena*, in poena feminae. Sic Adiectiva, imprimis in *eus* exeuntia, saepissime Genitivi Obiecti vices sustinere, res est notissima. Cf. supra v. 543. *corpus Hectoreum*, III, 488. *coniux Hectorea*, VI, 395. *Tartareus custos*, VIII, 287. *laudes Herculeae*, X, 394. *Evandrius ensis*, Tibull. III, 6, 24. *Cadmea mater*, Ovid. Met. X, 3. *Orphea vox*, ibid. XI, 155. *Apollinei cantus* etc. — *nec habet v. laudem;* immo vituperationem; hinc

Exstinxisse nefas tamen et sumpsisse merentis
Laudabor poenas, animumque explesse iuvabit
Ultricis flammae et cineres satiasse meorum.
Talia iactabam et furiata mente ferebar,

---

gravius illud *nec*. Vid. Wagn. Qu. Virg. XXXII, 9. p. 534. Cf. etiam adnott. ad IV, 529. · 585. „*tamen laudabor*, quod exstinxerim *nefas*, nefariam feminam, Helenam.“ *H. Nefas* enim pro *nefario*, ut alibi *scelus* pro *scelesto*, *pestis* pro pestifero s. pernicioso. (Vid. ad Aen. XI, 407.) Eodem fere sensu eadem Helena supra v. 573. *Erinys* vocabatur. Sic Troia ipsa apud Catull. LXVIII, 89. *Troia nefas* dicitur. — *poenas merentis* pro vulgari: a merente sumpsisse poenas, ut *merentis* sit Genitivus. Cf. v. 229. *merentem Laocoonta* et Ovid. Met. VIII, 116. *cives odere merentem*, ubi non minus absolute usurpatur hoc Particip. ad nullum Obiectum relatum. Ita etiam Garat. ad Cic. Mil. c. 23. p. 248. ed. Orell. Iacob. in Disquis. Virg. P. I. p. 14. Süpflius et Gossr. locum intelligunt; rectissime, nisi fallor. Heins. tamen et Wagn. *merentis* pro Accus. habent, et comparantes v. 576. *poenas sceleratas*, Partic. *merentes* passive usurpatum volunt pro meritas. Sed etiamsi Wagn. censet, diversa esse *poenam sumere ab aliquo* et *sumere rem alicuius*, simulque provocat ad Laevii verba apud Gell. XIX, 7 *curis intolerantibus*, pro *intolerandis*, et Tac. Ann. III, 45. *intolerantior servitus iterum victis*, coll. Gronov. Obss. I, 14., ego tamen ingenue fateor, me minus haerere in constructione *poenam sumere alicuius*, quam in passivo illo usu Participii *merens*, nullo alio exemplo firmato. *Laudabor exstinxisse* etc. breviter dictum pro laudabor propterea, quod exstinxerim, vel: laudabor ab iis, qui cogitabunt, me exstinxisse etc. Süpflius non inepte confert locum Cic. Mil. 18. *liberatur Milo, non eo consilio profectus esse.* Adde eund. in Vatin. 2. *defendebatur, non recitandi causa legisse, sed recognoscendi*, et similes locos. — 586. „Dure dictum videtur *animum explesse flammae ultricis* pro flamma sive ira ultrice, h. e. ultione. Dictum graece, ut *satiatus famae* apud Silium [?], et οἴνοιο κορεσσάμενος καὶ ἐδωδῆς ap. Homerum.“ *H. Satiatus sanguinis* legitur apud Silium IV, 437. et *satiatus aevi et decoris* apud eundem XVI, 603., ut apud Ovid. Met. VII, 808. *satiatus ferinae caedis*, ubi vid. Bach. Cf. etiam adnott. ad Aen. I, 215., ubi *impleri* cum Genitivo constructum vidimus. In maiore tamen edit. Heyn. cum Burm. *ultrici flamma* refingi maluit, omnem locum curas secundas poëtae desiderare censens; et Peerlkamp. hanc profert coni.: *Ultrici et flamma cineres s. m.*, h. e. Helenam in flammas iniicere. Sed recte Wagn. vulgatam defendit, quam ita explicat: iuvabit animum ulciscendi cupidum explere, satiare. Genitivum autem *Ultricis flammae*, i. e. ultionis, cuius est cupidissimus, neque ex solo verbo *explere*, neque Graecorum more e voc. *animum*, sed e coniuncta dictione *animum explere* pendere iudicat Vir doct., ut sensus sit: animum ulciscendi cupidum ipsa ultione satiare. Ceterum voc. *flammae* (hic pro vehementi cupiditate posito) Virgilius haud raro metaphorice utitur; cf. IV, 28. 66. etc. — 587. *ultricis*. Vid. adnott. ad Ecl. VIII, 13, et Aen. I, 21. — *cineres satiasse meorum*, ex vulgari veterum opinione, mortuos quoque ulciscendi libidine ductos gaudere, quum ab adversariis in vivis relictis ultio exigatur. Thiel. confert infra X, 739. Tac. Ann. III, 12. Iustin. I, 8. Cic. Verr. V, 49. 128. Quod attinet ad voc. *cineris* cf. Ovid. Met. XII, 504. *Cinis ipse sepulti In genus haec saevit*, et Senec. Troad. 957. *Cinis ipse nostrum sanguinem ac tumulus sitit.* — 588. *Talia iactabam.* Vid. I, 102. — *furiata mente ferebar.* Ut hic vocc. *flamma*, *furiari* et *ferri* de irae libidine usurpata coniunguntur, sic ap. Cic. pr. Cluent. 5. *Deinde ita flagrare coepit amentia, sic inflammata ferri libidine, ut eum non pudor - - a cupiditate revocaret.* Ceterum cf. supra v. 407. — *Cum mihi* etc. Cf. supra ad v. 567. Peerl-

Cum mihi se, non ante oculis tam clara, videndam
Obtulit et pura per noctem in luce refulsit
Alma parens, confessa deam, qualisque videri
Coelicolis et quanta solet: dextraque prehensum
Continuit, roseoque haec insuper addidit ore:
Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
Quid furis? aut quonam nostri tibi cura recessit?
Non prius adspicies, ubi fessum aetate parentem

---

kamp. cum antecedentibus XXII versibus etiam omnes, qui sequuntur, usque ad v. 623. spurios censet. — 588—593. „Aeneae Venus apparuit, non nube obducta, aut alia forma assumpta; sed specie sua divina. Imitatio Homeri manifesta Il. I, 193 sqq., ubi Minerva Achilli soli in conspectum venit, eumque ab ira et impetu revocat.“ *H.* Ceterum de more deorum in hominum conspectum veniendi cf. Heyn. Excurs. XIII. ad l. l. eiusdemque Obss. in Tibull. III, 6, 22. — *non - ante visa.* Quando antea Venus Aeneae minus clara apparuerit, apud Virgilium non legimus. Apertum est enim, errare Servium, haec scribentem: „Venerem hic apparuisse divino habitu, quia in primo venatricis habitu se obtulerat;“ nam quod ibi narratur, diu post Troiam captam Carthagine accidit. — 590. *pura in luce*, non nube obducta, ut alibi; v. c. statim post Minerva v. 616. Ceterum cf. supra I, 402. *rosea cervice refulsit* (Venus). — *per noctem.* Peerlk. haec contradicere putat verbis *dant clara incendia lucem* (v. 569.). Sed vide ad v. 621. — 391. *confessa deam.* Cf. Ovid. Met. III. in. *Iamque Deus*, *posita fallacis imagine tauri*, *Se confessus erat*, sc. Iovem esse; ibid. XI, 264. *Exhibita estque Thetis*, *confessamque amplectitur heros*, et XII, 601, *Apollo fassus deum.* — „Ad v. 592. 593. cf. Hom. Il. I, 361.“ *H.* — *qualis - - et quantus* coniuncta summae potentiae et maiestatis complexui indicando inserviunt. Cf. III, 641. Ovid. Met. III, 285. *quantusque et qualis ab alta Iunone excipitur*, *tantus talisque rogato Det tibi complexus.* Tibull. III, 6, 23. *Qualis quantusque* (Bacchus). Sic apud Homerum (Il. V, 785. XXIV, 630. alibi) ὅσσος (ὁσσάτιος) τε καὶ οἷος, ὅσσος ἔην, οἷός τε et similia. Quamquam etiam *quantus* ad maiorem humana formam deorum referri potest. Vid. infra ad v. 773. — *dextra prehensum*, qua Helenam erat occisurus. — 593. *Continuit roseoque h. i. a. ore.* Cf. similes loci XI, 95. et XII, 358. *roseo ore* non de toto vultu, ut supra I, 402. (ubi vid. adnott.) *roseam cervicem*, sed de labris purpureis intelligendum esse, locus ipse docet. Sic Hor. Od. III, 2, 12. *purpureo bibit ore nectar.* Catull. XLV, 12. *Illo purpureo ore suaviata.* Simonid. Fragm. 119. Schn. πορφυρέος Ἀπὸ στόματος ἱεῖσα φωνὰν παρθένος. — *insuper addidit.* Vid. Doederl. Synon. T. III. p. 108. et Hand. Tursell. III. p. 385. 595. *Quid furis?* vir fortis mulierem necaturus. — *quonam nostri tibi cura recessit*, ut Geo. IV, 324. *quo tibi nostri Pulsus amor?* — „*Nostri cura*, pietas esse videtur Veneri matri praestanda in eo, ut Anchisen, ab ipsa [quondam] amatum, tueatur ac servet.“ Haec. *Heyn.*, cui adsentior; quamquam *Peerlk.*, fere omnia huius loci a se spurii habiti verba vel vituperans vel se non intelligere profitens, sic iudicat: „Fateor me non intelligere, in qua re Aeneas Venerem non curaret, pietatem erga illam oblivisceretur. De amore Veneris et Anchisae, *confecti aetate parentis*, ridiculum est.“ — 596. *Non prius adspicies.* De Part. *non* pro *nonne* posita vid. ad Ecl. III, 17., de Futuro autem in interrogationibus negativis, quae sunt pro adhortationibus, usurpato vid. v. c. Cic. Fam. V, 14. *tu non intelliges*, *te querelis quotidianis nihil proficere?* i. q. quin tu tandem intellige cett. — Porro *adspicere* apud poëtas haud raro, et interdum etiam apud pedestris orationis scriptores, pro circumspicere, invisere, anquirere positum,

Liqueris Anchisen? superet coniuxne Creusa
Ascaniusque puer? quos omnis undique Graiae
Circum errant acies, et, ni mea cura resistat,
Iam flammae tulerint inimicus et hauserit ensis.
Non tibi Tyndaridis facies invisa Lacaenae,
Culpatusve Paris; divûm inclementia, divûm,
Has evertit opes sternitque a culmine Troiam.
Adspice: namque omnem, quae nunc obducta tuenti
Mortalis hebetat visus tibi et humida circum

---

hic plane respondet nostro *zusehen.* Vid. Hor. Ep. I, 17, 4. *adspice, si quid et nos - - loquamur.* Ter. Andr. II, 2, 28. *Intro adspexi.* Liv. XXXII, 5, 10. *Quum situm omnem regionis adspexisset.* id. XLII, 37, 4. *Inde Boeotiam atque Euboeam adspicere iussi*, cett. et cf. Drakenb. ad Liv. XLII, 5, 8. — 597. *superet* (superstes sit: cf. adnott. ad Ecl. IX, 27.) *coniuxne*, pro: superetne coniux. De encliticis *ne*, *ve*, *que*, aliis interdum, quam ad quae proprie pertinent, vocabulis adiunctis a poëtis Thiel. conferri iubet Hor. Sat. I, 2, 63. *Quid interest, in matrona, ancilla peccesve togata?* Heindorf. ad Hor. Sat. I, 6, 43. Zumpt. §. 358. Schulz. Gramm. §. 106, 33. et Iani A. P. p. 249 sq. Cf. etiam quae de Part. *que* ad Geo IV, 22. adnotavimus. — 599. *quos omnes - - Circum errant.* Vid. supra ad v. 278. — 600. *tulerint.* Vid. supra ad v. 555. — „*quos hauserit ensis*, ut passim poëtae, (vid. Drakenb. ad Sil. V, 524.) pro transfixerit, transegerit, ἀφύσσειν Homer., ut Il. XIV, 517.: hauritur sanguis ense: hinc ipse ensis haurit, penetrat, transfigit latus.“ *H.* Cf. infra X, 314. Lucr. V, 1323. (tauri) *Et latera ac ventres hauribant - - Cornibus.* Ovid. Met. V, 126. *Haerenti latus hausit Abas.* id. VIII, 370. 438. IX, 412. etc. Similiter ibid. XII, 477. *missa latus eruit hasta.* Wakef. ad Lucr. V, 1284. temere coni. *inim. et hauserit ignis.* — *tulerint.* Vid. ad v. 564. — 601—603. „Sententia ex Priami verbis apud Homerum petita Iliad. III, 164. 165. adde Od. I, 347. 348.; et frequens apud veteres. *Tyndaridis facies invisa Lacaenae* ornate pro Helena. Οὔ γάρ τοι Ἑλένη πέλει αἰτίη etc., ap. Quint. Cal. XIII, 412.“ *H.* Ceterum Heyn. iubet coniungi *tibi invisa;* sed rectius Wagn. Dativum, qui hic habeat doloris significationem (vid. ad Aen. I, 261.), cum verbo *evertit* iungit; sic enim gravius est *invisa*, i. e. non Aeneae soli, sed omnibus Troianis. De epitheto *invisa* cf. I, 28. IV, 541. VI, 608. VII, 293. VIII, 245. IX, 734. XI, 464. Cort. ad Lucan. I, 9. et Burm. ad Val. Fl. IV, 758., qui docet, *invisos* proprie dici hostes, qui omnibus sint odio. — 602. *culpatus*, h. e. in quem culpa confertur, qui tamquam auctor mali cuiusdam accusatur, pro scelesto, nefario; ut *culpa* interdum pro scelere. — Pro gravi anaphora *divûm, inclem., divûm* Codd. quidam deterioris notae et Priscian. XV, 1, 3. p. 1004. *verum inclem. divum*, multo languidius. Sed veram lectionem tuentur meliores Codd. eiusdem Prisc. XVIII, 7, 69. p. 1138. P., Donat. ad Ter. Andr. V, 3, 12. et Iul. Rufinian. de schematis lexeos p. 31. — 603. *sternere*, i. q. prorsus delere, evertere. Cf. Ovid. Met. XII, 549. *Ille tuus genitor Messania moenia quondam Stravit.* — *a culmine.* Vid. supra v. 290. — 604 sqq. „Pulcherrimus totus, qui sequitur, locus, dum occultae magni eventus causae a numine repetitae subiiciuntur oculis tamquam manifestae (v. 622. 3.) partim Homeri auspiciis Il. V, 127. 128., ubi Minerva Diomedis visum acuit, et Il. XII, 13 sqq., 27 sqq., ubi Neptunus et Apollo vallum Achivorum diruunt (cf. imitationem Quinti Cal. XIV, 631—651.); partim aliorum poëtarum ductu elaboratus. Nam in Troiae excidio diis manifesta aliqua opera ab antiquioribus poëtis est tributa, ut ex imitatoribus patet; vid. Quint. Smyrn. XIII, 415 sq. Try-

Caligat, nubem eripiam; tu ne qua parentis
Iussa time, neu praeceptis parere recusa. —
Hic, ubi disiectas moles avulsaque saxis
Saxa vides mixtoque undantem pulvere fumum,
Neptunus muros magnoque emota tridenti
Fundamenta quatit, totamque a sedibus urbem
Eruit; hic Iuno Scaeas saevissima portas
Prima tenet, sociumque furens a navibus agmen
Ferro accincta vocat.
Iam summas arcis Tritonia, respice, Pallas

---

phiod. 550—560.“ *H.* — 606. *caligare*, quod plerumque est i. q. visus caligine laborare, caecutire, hic prima signif. positum pro: caliginosum esse. Cf. Colum. I, 5, 4. *Amnes aestate vaporatis, hieme frigidis nebulis caligant.* Cic. Arat. 205. (449.) *Atque aram tenui caligans vestiet umbra.* — „*nubem* int. caliginem, ut Homer. νέφος l. l. et Il. XV, 668. XX, 341. 342. — *Tu ne qua parentis Iussa time:* propter illa, quae v. 619 sqq. subiunget.“ *H.* Matri, quae soli commodo tuo inservit, parendum, etiamsi pro tempore ingrata iubeat. — *ne - - time, neu - - recusa.* Vid. adnott. ad Geo. III, 435. Contra Heyn., qui Virgilium secundis curis haec, parum commode interposita, retractaturum fuisse suspicatur, recte disputat Wagn., qui docet, his verbis a Venere indicari causam, quare omnem caliginem ab Aeneae oculis dispulsura sit, et sensum hunc esse: Ac ne forte matris iussa timeas, omnem nubem eripiam cett. Quare etiam Colon posuit post *eripiam.* Ceterum de toto hoc loco vid. Schirach. p. 434 sq., qui Maronem hic parum feliciter imitatum esse censet Hom. Il. V, 127. — 608 sqq. Cum v. cf. similis locus Silii XII, 694—725. — *moles* de muris et aedificiis urbis intelligendas esse patet. — 609. *undantem:* Heyn. conferri iubet VIII, 257. Fumus enim, qui rotatus assurgit, bene comparatur cum fluctibus sese attollentibus. Cf. etiam Senec. Troad. 20. *undante fumo.* Idem de flammis haud raro dici constat. Cf. Geo. I, 472. Aen. XII, 673. Sil. IX, 447. Claud. de R. Pros. III, 395. cett. De sanguine adeo legitur Aen. X, 908. — 610. Dii ipsi, Iove non excepto, Troiam volunt exstinctam; interitus urbis fatalis est, neque contra niti potes. „Vid. Iliad. XII, 27 sqq., ubi Neptunus vallum Achivorum tridente diruit. At h. l. urbem solo aequat. Sunt autem ex infestis Troiae numinibus principibus Iuno, Minerva, Neptunus.“ *H.* Cf. etiam infra V, 810. — *tridenti.* Sic optimi Codd., non *tridente.* Vid. ad Geo. I, 13. — 611. *a sedibus urbem Eruit*, a fundamentis. Heins. pro *a sedibus* ex uno Cod. Gud. edidit *ab sedibus*, quem Heyn. secutus est. Sed recte Wagn. vulgatam restituit, quum etiam supra I, 84., loco huic simillimo, e Codd. consensu edatur *totumque a sedibus imis - - ruunt.* — 612—614. „Iuno — *prima*, quippe in urbis ingressu [vid. adnott. ad Aen. I, 541. II, 334. et XII, 577.] — *socium agmen*, Achivos, *vocat*, ut apud Homerum Neptunus Il. XIII, 83 sqq. et Apollo apud eundem Troianos de muris Troiae inclamat. Imitatur nostrum Statius de Venere Theb. V, 281.“ *H.* — *furens* cum *vocat* coniungendum esse patet, quare alterum Participium *accincta* sine copula adiectum non potest offendere. Cf. adnott. ad Geo. I, 449. et infra ad Aen. V, 481. — Versum 614. Cod. Dorvill. sic explet: *saevasque accendit ad iras.* Cf. de eiusmodi supplementis adnott. ad Aen. I, 534. — 615. 616. „Pallas insidet Pergamum arcem, ut ap. Homerum Apollo Il. V, 460., sed ibi ad tuendum, h. l. ad evertendum.“ *H.* — *Iam.* Vid. ad Aen. I, 419. — *Tritonia.* Vid. ad v. 271. — *respice* prima et propria significatione positum videtur: respice ad arcem; ut fortasse etiam III, 593.

Insedit, nimbo effulgens et Gorgone saeva.
Ipse pater Danais animos viresque secundas
Sufficit, ipse deos in Dardana suscitat arma.
Eripe, nate, fugam, finemque impone labori.
Nusquam abero, et tutum patrio te limine sistam.
Dixerat, et spissis noctis se condidit umbris.
Apparent dirae facies inimicaque Troiae
Numina magna deûm.

Aeneas enim ab arce descendens eam a tergo habet. — 616. *nimbo effulgens* Heyn. contorta ratione sic interpretatur: „Aut *effulgens* est pro conspicua: aut *effulget illa aegide*, quia fulgentem aegidem tenet, a qua relucet *nimbus*, nubes obscura, qua illa cingitur, quod sollemne, ubi de diis iratis agitur. De nimbo capita deorum ambiente in poëta nostro cogitare non licet.“ Hoc quidem verum, quum hic voc. *nimbi* significatus non nisi cadentis Latinitatis fuerit. Cf. Orell. ad Hor. Od. I, 2, 31. contra Mitscherl. et Feam disputans. Quare potius de nube illa cogitandum, qua alibi etiam dei involuti apparent; et mihi quidem Wagn. recte cogitare videtur de nimbo Palladis per se atro, utpote iratae deae, hic ab incendii flammis fulgente et rutilante, quo sensu *effulgendi* verbum proprie dicatur. Quare non opus est nec Bothii coniectura parum felici, *nimbo eff. in Gorgone saeva;* nec Peerlkampii commento *Insidet*, *umbone effulgens*, cui ipse auctor iure non multum tribuit. Ceterum *effulgens* etiam pertinet ad verba *Gorgone saeva*, et recte *Heyn.:* „Si quis iungere velit *saeva*, saeviens, *Gorgone*, h. e. vibrans aegidem, hoc nimis argutum puto. *Gorgo* et per se *saeva*, truculento ore.“ De *Gorgone* Minervae vid. ad Aen. VIII, 438. — 617. *Ipse pater.* Vid. ad Ecl. VIII, 96. — *vires secundas*, quae efficiunt, ut eventus secundus, optatus inceptum consequatur. — 618. *sufficere* prima eaque transitiva signif. usurpatum. Vid. ad Geo. II, 424. Ceterum Venus respicere videtur, quae v. 467. poëta narrat: *Ast alii subeunt* etc. — *In Dardana arma*, adversus Troianos pugnantes. Ceterum vid. adnott. ad Aen. III, 402. — 619. „*Eripe* pro *fugam rape*, raptim capesse, accelera, ex his [malis, periculis].“ *H.* Noli autem putare, *eripere fugam* prorsus idem esse, quod simplex rapere vel raptim capere fugam. Recte potius *Iahn.:* „Quum ex universa urbis ruina nihil aliud eripere possis, saltem eripe fugam (fugiendi potestatem).“ Non opus est igitur coniecturis Scioppii *Eripe fuga*, scil. te (cui unus Cod. Leid. opitulatur), Burmanni (qui comparat Ovid. Fast. III, 867., ubi *fugam rapere* legitur) *arripe fugam* (quam probant Oudendorp. Cur. sec. ad Frontin. p. 356. et Schirach. p. 398.), et Schraderi *I rape fugam.* Quod enim Burm. adnotat, *eripere fugam* nihil aliud significare posse, nisi auferre et adimere fugiendi facultatem (coll. Heins. ad Val. Flacc. II, 252. et Oudend. ad Frontin. III, 1, 2.), hoc, quum non additus sit Dativus Obiecti, nemo facile probaverit. — „*labori*, pugnae; discede ab armis. Ego te per hostes medios tutum reducam domum tuam. Cf. v. 632. 634.“ *H.* — 620. *patrio te limine sistam*, sc. domus tuae; tutum ego te domum reducam. Cf. infra III, 117. et Ovid. Met. III, 635. *terra sistere petita.* ibid. IX, 109. *Officioque meo ripa sistetur in illa*, et similes locos. — 621. *noctis umbris*, tenebris. Vid. VIII, 14. ibique adnott. Peerlk. his verbis iterum (ut (v. 590.) *clara incendia* obstare censet. Sed non opus est, ut incendium omnia loca longe lateque collustraverit. — 622—625. „Ubi Venus finierat, ab Aenea cernuntur dii in urbe evertenda occupati. Grande et mirabile phantasma! — *dirae facies*, non monstra, sed visa dira.“ *H.* Cf. V, 722. et VI, 560. — 623. *Numina*, non *deos* commemorat poëta, quia de inimica deorum vi et voluntate sermo est (*das Troja feindselige Walten der Götter*). Cf. adnott. ad Aen. I, 8. ibique etiam Iahn. p. 436. ed.

Tum vero omne mihi visum considere in ignis
Ilium et ex imo verti Neptunia Troia;
Ac veluti summis antiquam in montibus ornum
Cum ferro accisam crebrisque bipennibus instant
Eruere agricolae certatim; illa usque minatur,
Et tremefacta comam concusso vertice nutat,
Vulneribus donec paullatim evicta supremum
Congemuit traxitque iugis avulsa ruinam.
Descendo, ac ducente deo flammam inter et hostis
Expedior; dant tela locum, flammaeque recedunt.

II. et Bach. ad Ovid. Met. XI, 134. — *magna* ad corporis altitudinem, *inimica* ad mentem spectat; quare Copula recte omittitur. *Inimica et magna* secundum Iahn. ad Geo. I, 320. p. 396. ed. II. essent *infesta et potentia.* — 624. *Tum vero* etc.; tum demum clare videbat, quod ante Veneris cohortationem soli pugnae intentus et furore iraque quasi obcaecatus non viderat, omne Ilium in cineres concidisse. *Vero*, augendi et asseverandi potestate praeditum (cf. quos laudat Kritz. ad Sall. Cat. 37, 4. et 52, 15.), haud raro cum singulari quadam vi adiungi Adverbio *tum*, satis constat. Cf. adnott. ad Ecl. VI, 27. — *considere in ignis.* Cf. IX, 145. et Tac. Hist. III, 33. *quum omnia sacra profanaque in ignes considerent.* 625. *Ilium - - Troia.* Notio primaria cum singulari vi et affectu iteratur. Cf. infra III, 3. et Prop. III, 1, 31. *Exiguo sermone fores nunc Ilion et tu Troia, bis Oetaei numine capta dei.* — „Post *Troia* nolim plene interpungere, ut vulgo fit, nam repetendum in seqq. *ac visa est ruinam trahere, velut ornus, quum eam* etc. (nisi praestat: *verti ex imo ac* sic verti, *veluti*). Dura tamen haec, et curis secundis facile exspectes in leniora haec mutaturum fuisse poëtam.“ Haec *Heyn.;* sed vid. adnott. ad Geo. I, 303. et Aen. I, 14., ubi etiam vidimus, verba *Ac veluti - - cum* etc. nulla distinctione seiungenda esse. — 626—631. „Similia ex Homero Iliad. IV, 482 sqq. et Apollonio IV, 1682. loca laudant Macrob. V, 11. et alii, sed ad occisos, non ad urbis excidium, spectantia, verborumque ornatu cum h. l. neutiquam comparanda.“ *H.* Iahn. conferri iubet Lambini adnot. ad Hor. Od. IV, 6, 9. — 627. *accisam. Accidere*, prorsus ut nostrum *anhauen*, significat caedendi initium facere. Sic etiam apud Caes. B. G. VI, 27. *arbores accidere.* — *crebris bipennibus*, ut supra v. 492. *crebro ariete.* Ceterum cf. adnott. ad v. 479. et Geo. IV, 331. — 629. Wakef. male interpungit: *Et*, *trem. comam conc. vertice, nutat Vulneribus*, coll. Iuv. XV, 156. *protegere armis Lapsum, aut ingenti nutantem vulnere civem.* — De constructione *tremefacta comam* vid. adnott. ad Ecl. I, 55. II, 3. et al., de *coma* autem arborum ad Geo. II, 368. IV, 137. etc. — *nutat.* Cf. Iuven. III, 256. *nutant altae* (arbores) *populoque minantur.* — 630. *Vulneribus*, ictibus. Vid. ad V, 433. et supra v. 520. — 631. *Congemuit.* Cf. adnott. ad Geo. III, 133. — 630. *evicta* (vid. supra v. 497.) - - *traxit ruinam*, corruit. Vid. supra v. 465. ibique adnott. — 632. 633. „*Descendo* de arce; non de turri; nam hoc iam factum v. 570. 588.“ *H.* Qui tamen v. 567 sqq. tamquam spurios reiiciunt, ii sane de turri cogitare debent. — *ducente deo:* aliquot Codd. (inter quos etiam Medic. a m. pr.) *ducente dea*, quod Heyn. praeferendum censet. Sed melioribus libris obtemperandum; et τὸ κακόφωνον, in quo haesit Heyn., elisione emolliri, vere memorat Wagn. *Deus* (hic de Venere intelligendum), ut apud Graecos ὁ et ἡ θεός, pro *dea* legitur etiam VII, 497. *Nec dextrae erranti deus abfuit*, h. e. Alecto. Ovid. Met. X, 586. *Audentes deus ipse iuvat*, i. e. Fortuna. Q. Catulus ap. Cic. N. D. I, 28. 79. *Mortalis visus'st pulchrior esse deo*, Aurora. Calvus ap. Serv. ad h. l. et Macrob. Sat. III, 8. *pollentemque deum Venerem* cett. Cf. G. Vossius ad Catull. p. 259.

Atque ubi iam patriae perventum ad limina sedis
Antiquasque domos, genitor, quem tollere in altos
Optabam primum montis primumque petebam,
Abnegat excisa vitam producere Troia
Exsiliumque pati. Vos o, quibus integer aevi
Sanguis, ait, solidaeque suo stant robore vires,

---

et in Aristarch. I. p. 395. Burm. ad Anthol. Lat. III, 240, 4. Bach. ad Ovid. Met. X, 586. alii. Nam vix credo, quod Heyn., Peerlk. et Gossr. suspicantur, *deum* hic esse absolute capiendum, *τὸ θεῖον*, numen; quamquam idem statuere videtur Wagn., Verheyckio ad Anton. Lib. c. 28. ab Heynio laudato addens Wunderl. in Obss. ad Tibull. I, 6, 43. et Delr. Syntagm. Trag. Lat. T. III. p. 255., quibus etiam Burm. ad Ovid. Art. III, 103. adiungi poterat. — „*expedior*, liberum iter habeo inter hostium tela et flammas, ut contra *impedimur*, obstante turba. Vulgari sermone *via* ipsa *expediri*, *expeditum iter*, dicitur.“ *H. Expediri* enim interdum de iis dicitur, qui ex malis et periculis multis feliciter evadunt et in tuto collocantur. Cf. Hor. Od. IV, 4, 76. (Quos) *Curae sagaces Expediunt per acuta belli*, coll. cum Od. I, 27, 23. *Vix illigatum te triformi Pegasus expediet Chimaera.* — *dant tela locum*, recedunt tela hostium, progredior incolumis inter telorum iactus et flammas. Cf. Aen. VI, 110. 111. Cf. Silius I, 465. *praecipiti dant tela viam*, *dant signa virique.* Ovid. et eius poëtae loci infra laudati. ex P. I, 1, 33. *dicitur ipsa viro* (Aeneae) *flamma dedisse viam.* Ceterum contra Heynium, qui, haerens potissimum in iterato voc. *flammam*, *flammae*, hic ultimam poëtae manum desiderat, *Wagn.* haec adnotat: „Nullam habet offensionem h. l. repetitio eiusdem voc., quum hoc *flammae* ita respondeat praegresso *flammam*, ut *tela* praecedenti *hostis;* modo scite haec pronunties, ut vocem paulum intendas in verbis *dant locum* et *recedunt.* Vid. etiam Weichert. de Verss. iniur. susp. p. 98.“ Cf. Iahn. ad Aen. I, 315. Peerlk. tamen hunc totum versum, excepto primo vocabulo, spurium censet. Ceterum ad h. l. alludit Ovid. Fast. IV, 799. *An magis hunc morem pietas Aeneïa fecit, Innocuum victo cui dedit ignis iter?* et Met. XV, 441. *Flamma tibi ferrumque dabunt iter* cett. — 634. „Nova obiicitur in summo discrimine difficultas ab ipso parente.“ *H.* — 635. *tollere in altos montes*, breviter pro sublatum portare in a. m. — 636. *petebam* vulgo explicant *appetebam*, *exoptabam;* rectius autem Thiel. interpretari videtur per *adibam*, ut I, 717. — 637. „*exscissa* malint Guellius et Cerda, quia *excidium* inde duci debuit. Sed utrumque dicitur. Vid. infra ad IV, 425.“ *H.* Iahn. etiam Duker. ad Flor. p. 243. conferri iubet. — *vitam producere* legitur etiam Cic. Brut. 15, 60. Nep. Att. 21, 6. Plaut. Trin. II, 2, 59. Ovid. Her. XII, 6. alibi. — 638—640. *Exsilium pati*, in peregrina terra vivere. Recusat Anchises Troia discedere. — *integer aevi sanguis*, h. e. integri aevi sanguis, ideoque iuvenilis vigor. Cf. infra IX, 256. Ovid. Met. IX, 441. *dum fuit integer aevi*, Ped. Albin. III, 5. *Pectore maturo fuerat puer integer aevo*, Stat. Theb. I, 415. *integer annorum;* ex quibus locis apparet, modo Genitivum, modo Ablativum adiungi; et de Genitivo quidem vid. adnott. ad Ecl. II, 20. et Aen. V, 73. Praeterea cf. Plaut. Merc. III, 2, 7. *Adolescens quum sis*, *tum*, *quum est sanguis integer*, Prop. IV, 5, 57. *Dum vernat sanguis*, *dum rugis integer annus*, Ennii locus (p. 328. Hessel.), a Servio prolatus, quo dii *aevi integri*, i. e. aeterna iuventute florentes, vocantur, et Ruhnk. ad Ter. Andr. I, 1, 45. (ubi *integra aetas*). — *suo stant*, sustinent se, *robore vires*, ita ut alieno auxilio non indigeant. Cf. Liv. IX, 16, 13. *seu virium vi*, *seu exercitatione multa*, Plaut. Amph. I, 1, 79. *cadunt vulneris vi et virium* et Ruhnken. ad Vellei. I, 4. *Sui* autem *roboris esse* dixit etiam Ovid. Met. II, 403. De voc. *roboris* Thiel. conferri iubet Walch. ad Tac. Agr. p. 152., de con-

Vos agitate fugam.
Me si coelicolae voluissent ducere vitam,
Has mihi servassent sedes. Satis una superque
Vidimus excidia et captae superavimus urbi.
Sic o, sic positum adfati discedite corpus.
Ipse manu mortem inveniam; miserebitur hostis

---

structione autem (*stant robore*) vid. supra ad v. 88. — 640. *agitare* (animo) *fugam* proprie est agitare consilia fugae s. de fuga deliberare, tum moliri, capessere fugam. Sic v. c. Flor. IV, 2, 51. *ut fugam in Parthos - - agitaret;* neque aliter Sallust. in fragm. a Servio ad h. l. servato: *Traditur fugam in Oceani longinqua agitavisse.* Plenius Liv. XXI, 2, 2. *bellum agitare in animo* et alii haud raro. Cf. etiam infra IX, 187. Ceterum Cod. Franc. hunc versum sic supplet: *et rebus servate secundis.* — — 641. *ducere*, producere. Vide modo v. 637. — 642. „*Satis superque una excidia vidimus*; exquisite: satis superque est, quod semel Troiam (ab Hercule propter Laomedontis perfidiam) expugnatam vidi, et urbi captae supervixi, ne bis idem experiar.“ *H.* De Plurali *una* cf. Plaut. Pseud. I, 1, 52. id. Trin. I, 2, 129. Cic. pr. Flacc. 29, 70. Lucan. IV, 548. cett. et Ruddim. I. p. 146. — 643. *superavimus*, superfuimus. Vid. supra ad v. 597. et adde Bach. ad Ovid. Met. III, 470. — 644. Iubet Anchises suos sibi, quasi iam mortuo, extremum illud Vale! acclamare, quod ad funebria officia pertinebat. Similis locus est ap. Val. Fl. I, 334. — *Sic*, *o*, *sic.* De Interiectione *o* a poëtis haud raro in media oratione interposita cf. Heins. ad Ovid. Her. I, 101. cum Aen. VIII, 579. X, 631. aliisque locis. — „*Sic*, ut sum, *positum corpus*, pro me, κείμενον, quasi iam funus, *adfati*, extremum illud Vale! Vale! Cf. ad Tibull. III, 2, 15.“ *H.* Vid. infra IV, 681. XI, 30. Lucr. III, 884. *Post mortem fore, ut aut putrescat corpore posto* (ibique Wakef.). Ovid. Met. IX, 503. *toroque Mortua componar positaeque det oscula frater.* Fast. V, 480. *positis iusta feruntur avis.* Cons. ad Liv. 135. *tene ego sustineo positum scelerata videre.* Stat. Theb. XII, 99. *Hei mihi! quod positos humus alma diesque resolvit* etc. — *adfati.* Cf. infra IX, 484. III, 68. Peerlk. hunc versum, quem Cod. Medic. in margine tantum inferiore additum habet, loco tamen, quo inserendus sit, literulis notato, una cum duobus sequentibus spurium censet, quod, qui Viri illius docti rationem noverit, non mirabitur; parant enim hi versus interpreti aliquas difficultates, quae sic statim omnes evanescunt. — 645. „*manu*, non mea, ut Cerda post Guellium, quum imbellis senex sit, sed hostis, ut Burm. An placet interpungere: *Ipsa manu mortem inveniam*, *miserebitur*, *hostis; Exuviasque petet;* ut iungas *manu hostis.*“ *H.* Wagn. recte quidem vituperat hanc interpunctionis mutationem, sed quae praeterea adiungit Vir doct., probare non possum. Putat enim *Manu mortem invenire*, non adiecto Genitivo aut Pronomine possessivo, nihil aliud posse significare, quam sua manu mortem invenire, sive: manum sibi inferre; quam explicationem firmet etiam adiectum Pronomen *ipse*, quum *Ipse manu* ex usu Virgilii sit i. q. mea manu (vid. Qu. Virg. XVIII, 2, 1. et adnott. ad Ecl. III, 69.); quare post *inveniam* Particulam *aut* excidisse suspicatur, per extremam praegressi verbi syllabam interceptam. Sed sumamus, vere excidisse illud *aut*, cuius in Codd. nec vola nec vestigium reperitur; quid inde lucramur, nisi perversam sententiam? Si enim Anchisae stat consilium sua manu se interimendi, non opus est, ut exspectet, donec hostis aliquis se interficiat. Quidni statim ipse manum sibi infert, priusquam hostes adproperent? Cur igitur tam languida illa oppositio: aut ipse mihi mortem consciscam, aut ab hostibus interficiar? Immo se sua manu interimendi consilium omnino alienum videtur ab ea, quam hic prodit Anchises, mente et voluntate; neque ipsum Aeneam patris verba de voluntaria morte, sed de caede ho-

Exuviasque petet. Facilis iactura sepulcri.
Iam pridem invisus divis et inutilis annos
Demoror, ex quo me divûm pater atque hominum rex
Fulminis adflavit ventis et contigit igni.

---

stili manu patranda intelligere, apparet ex v. 660 sqq.; quod aliter fieri non potuisse, quisque intelliget, imprimis qui consideraverit, *mortem invenire* minus apte dici de eo, qui ipse se privaturus sit vita; quamquam me non fugit locus Lucani VII, 308. *Nam me secura manebit Sors quaesita manu: fodientem viscera cernet Me mea, qui* etc. Quare ego h. l. sic explico: (Vos) discedite. *Ipse* (ego) *manu* mea, i. e. me defendendo (cf. supra v. 291.), vel certe speciem se defensuri praebendo (cf. supra ad v. 434. adnott.) *mortem inveniam*, i. e. efficiam, ut hostes me confodiant; quaeram mortem et inveniam. (Vid. etiam supra v. 511., ubi Priamus *densos fertur moriturus in hostes.*) *Hostis* enim, etsi resistendi conatum in sene imbecilli ridebit, tamen *miserebitur*, senemque ut quemvis alium hostem pugnantem tractans (v. 646. *Exuviasque petet*), non in captivitatem me abducet, sed honesta morte vitae onere liberabit, vel exuviarum captandarum causa. (Cf. etiam Lucan. IV, 484. *Arcessas dum fata manu* et Sil. IV, 140. *Invenit vulnus, caedemque invenit ab hoste*, quos locos iam Burm. contulit.) Addo aliam explicationem, quam tamen ex causis modo allatis ipse minus probo: ut Anchises primum dubius se ipse roget: *Ipse manu* (mea) *mortem inveniam?* sed statim hoc consilium respuens adiiciat: non opus est; *miserebitur hostis* etc. Quibus neutra harum interpretationum satisfacit, ii per me aut cum Gossravio locum sic intelligant: „ipse me interficiam; hostis autem, qui sua manu necatum videbit senem, miserebitur, nec insultabit aut foedabit corpus, sed exuviis contentus abibit;" aut cum Süpflio *manu* sine ulla vi pleonastice adiectum censeant (ut Aen. VII, 604. *Getis inferre manu lacrimabile bellum* et Aen. XI, 453. *Arma manu trepidi poscunt*). Hic enim Vir doct. hanc esse loci sententiam statuit: „*Geht, denket an Eure Erhaltung: ich selbst* (*wann ich nur Euch glücklich entkommen weiss*) *werde, wie ich es wünsche und erwarte* (v. 644.), *den Tod finden:* (*denn*) *des Feindes Hand wird sich des lebensmüden Greises erbarmen.*" Thielius, qui multa de hoc loco disputavit, etiam absona, et ipse bene perspexit, de voluntaria Anchisae morte cogitari non posse; *manum* autem minus recte interpretatur per *vim*, ut omnino violentam mortem, naturali oppositam, significet. — „*miserebitur hostis*, ut, vel miseratione motus, me supplicantem, ut vita liberet me, occidat; saltem propter exuvias occidet me. Cf. inf. IX, 495. X, 676." *H.* Vide supra Thiel. apte comparat Sen. Troad. 327. *Mortem misericors saepe pro vita dabit*, et Serv. ad Aen. X. *Pro petentis qualitate nonnumquam etiam mors miseratio videtur esse.* — 646. *Facilis iactura sepulcri.* Corpus insepultum abiici, quod aliis tam horrendum, mihi non est grave. De iactura sepulcri tamquam de re tristissima, quae veteribus accidere potuerit, cf. infra IV, 620. VI, 333. 365. Ovid. Trist. I, 2, 50 sq. Catull. LXIV, 152. Gierig. et Iahn. ad Ovid. Met. VII, 611. *Facilis iactura* etiam ap. Liv. V, 39. legitur, ut eodem sensu *vilis iactura* ap. Stat. Theb. I, 649. De toto hoc loco Gossr. sic iudicat: „Vss. 644—46. si abessent, abessent poëtae titubantis vestigia." — 647—649. „Fundus fabulae in hymno in Venerem v. 287—289.: afflatus fulmine et secundum alios excaecatus, iuxta nostrum tantum debilitatus membrisque captus Anchises, quod consuetudinem cum Venere evulgarat. Cf. Excurs. XVII. ad h. l." *H.* Vid. etiam Schirach. p. 319. — *inutilis.* Wagn. confert ἀχρεῖος δέμας, Aesch. Prom. 371. Blomf. — „*annos*, vitam, *demoror*, labentes et decedentes diu vivendo detineo. Dictum alibi *morari mortem, fata, Orcum, animam.*" *H.* Cf. Hor. Od. III, 27, 50. *impudens Orcum moror.* Sen. Herc. Fur. 1257. *Cur animam - - Morer.* Stat. Theb. VII, 364. *seras tibi demoror - - umbras.* Prop. I, 19, 2. *Non moror extremo debita fata rogo.* — 649. „*fulminis adfla-*

Talia perstabat memorans, fixusque manebat.
Nos contra effusi lacrimis coniuxque Creusa
Ascaniusque omnisque domus, ne vertere secum
Cuncta pater fatoque urguenti incumbere vellet.
Abnegat, inceptoque et sedibus haeret in îsdem.
Rursus in arma feror, mortemque miserrimus opto.
Nam quod consilium aut quae iam fortuna dabatur?

---

vit ventis, fulmine; quandoquidem aer fulminis iactu impulsus et rarefactus intercludit spiritum, res ad sensum vulgi obvia; etsi subtilius de ea physici tradunt; alibi: *aura fulminis;* unde ipsum *adflare* ductum." *H.* Wakef. ad Lucr. V, 568. *fulminis ventos* explicat: „aëre, quem vis fulminis calefecerat." Videtur autem Vir doct. idem sibi velle, quod Thielius, qui, coll. Eurip. ap. Plut. Quaest. Sympos. IV, 2, 4. (T. XI. p. 177. Huten.), ubi *βροντῆς πνεῦμα* legitur, Aristot. Meteor. III, 1. Senec. Qu. Nat. II, 12, 54. Ideleri Meteorologia veterum p. 161. et Cortio ad Lucan. I, 151., physicorum illam sententiam respici censet, causam, cur fulmen non modo aedificia etc. incendat, sed etiam corpora permeans animantia occidat vel certe frangat et debilitet, ventum esse unum quodque fulmen comitans. Atque etiam Wagn. (coll. Lucr. VI, 269 sqq. Weichert. Epist. crit. p. 55 sqq. Barth. ad Claud. Pan. de Cons. Mall. Theod. 108. Interpp. ad Lucan. I, 151. et ad Silium I, 254.) verba Virgilii ex eorum opinione explicanda esse censet, qui ventum esse causam fulminis et tonitruum affirment. Ceterum idem Vir doct. *adflatus*, *adflare*, de ambustione dici docet, coll. Liv. XXVIII, 23. *ambusti adflatu vaporis*, et XXX, 6. *saucii adflatique incendio* et Soph. Antig. 135 sqq. *πυρφόρος, ὃς τότε μαινομένᾳ ξὺν ὁρμᾷ βακχεύων ἐπέπνει ῥιπαῖς ἐχθίστων ἀνέμων. Adflare* autem *aliquem aliqua re* exquisitior est constructio, quam vulgaris *adflare alicui aliquid.* — 650. *Talia perstabat memorans*, pro: perstabat memorare vel in memorando; non mutavit sententiam suam. — „*fixus*, affixus loco, non discedens domo. Cf. v. 699. — 651—654. Lugubris sane et miseranda rerum facies, si singula cogitas. *Nos contra* orare non desistimus *effusi lacrimis* exquisite pro *in lacrimas.*" *H.* Ad constructionem Peerlkamp. comparat Val. Fl. VII, 34. *tali effunditur ira*, pro: in iram, i. e. effundit iram. *Nos contra effusi lacrimis* - sc. *sumus* — *ne:* i. e. multis cum lacrimis oravimus, obtestati sumus, ne —; quare Comma, quod erat post *contra*, cum Wund., Iahn. et Wagn. sustulimus. — 652. *vertere secum*, evertere, perdere. Vid. ad I, 20. et Burm. ad Val. Fl. II, 752. — 653. „*cuncta;* nam quum non sunt relicturi Anchisen, simul omnes intereant necesse est." *Gossr.* — *fatoque urgenti incumbere*, ultro operam dare, ut magis etiam urgeat, ideoque instantem perniciem accelerare. Heyn. comparat *currentem incitare*, *praecipitantem impellere* et similia, Thiel. autem *timentem terrere.* Aen. XII, 875., et Gr. *τρέχοντα* vel *σπεύδοντα ὀτρύνειν.* Cf. etiam Liv. III, 16. *id* (malum) *prope unum maxime inclinatis rebus incubuit*, Cic. de Or. II, 79. *oportebit - - tantum impelli primo iudicem leviter*, *ut iam inclinato reliqua incumbat oratio* et adnott. ad Aen. XI, 608. et XII, 875. — 654. „Commode verbum *haerere* iungitur notionibus *in incepto* et *in iisdem sedibus*, ut significetur, Anchisen nec loco suo motum et animo immoto fuisse. Eadem compositionis suavitas est apud Cic. Cat. II, 5. f. *Si et in urbe et in eadem mente permanent*, *ea*, *quae merentur*, *exspectent.*" *H.* De collocatione Praep. *in* vid. ad Aen. I, 544. — 655. *Rursus in arma feror.* Vid. supra v. 337. — 656. Plures Codd. omittunt *iam*, hiante versu. Sed recte Burm. docet, *Iam* hic necessario requiri, quum sensus sit: post omnia, quae tentata sunt frustra, ad servandum patrem etc. nihil iam restabat, quod experirer; coll. adnot. sua ad Ovid. Art. II, 597., *iam am-*

Mene efferre pedem, genitor, te posse relicto
Sperasti? tantumque nefas patrio excidit ore?
Si nihil ex tanta superis placet urbe relinqui,
Et sedet hoc animo, perituraeque addere Troiae
Teque tuosque iuvat, patet isti ianua leto,
Iamque aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus,
Gnatum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.

---

plius infra III, 260. et *iam iam* IV, 371. cett. — *quae fortuna*, quae salutis via. — 657. *efferre*, pro elaturum esse, post *sperasti*, ut etiam IV, 305. et V, 18., (ubi vid. adnott.) et post *promittere* IV, 487. — 658. „Ad patrem Anchisen conversus haec dicit. Affectus impetum nota pulchre expressum abruptis etiam sententiis." *H.* — *Sperasti*, exspectasti, credidisti. Cf. adnott. ad Ecl. VIII, 26. — *tantum nefas*, ut suaderet rem tam nefariam. Iure enim nefas videtur filio, patre relicto et hostium crudelitati dedito, fugam capere. Ceterum cf. locus simillimus Ovidii Met. VII, 171. *Quod, inquit, Excidit ore pio, coniux, scelus?* — 660. *Et sedet hoc animo*, haec stat sententia. Cf. IV, 15. V, 418. VII, 368. 611. XI, 551. Sen. Phoen. 141. *hoc animo sedet.* Val. Fl. VII, 427. *Occumbere tandem Possumus: idque sedet.* Plin. H. N. II, 7, 5. *sedere coepit sententia haec.* Claud. R. Pros. I, 121. et Flor. II, 15, 9. *sententia sedet.* Graevii Ind. ad Florum v. *sedere* et Ruhnk. ad Ter. Eun. II, 1, 18. Vid. etiam infra ad v. 750. — 661. „*patet isti ianua leto*, ad talem mortem ab hoste accipiendam via patet; ea mors facile arcessi poterit." *H.* Multi Codd. *istic;* sed vulgatam agnoscit etiam Pompeius Comment. Donati p. 341. Cf. Hand. Tursell. III. p. 462. — *ianua leti* aliquoties apud Lucretium legitur I, 1105. III, 829. V, 374. Cf. etiam Stat. Theb. III, 67. et Burm. ad Val. Fl. III, 386. Thielius Wagn. ad Eleg. ad Messal. p. 27. conferri iubet. — „At v. 662. 663. mors foeda, qualis obtigit Priamo, caeso in eius conspectu filio: v. 502. 530. Ita refellit ista v. 645. 646. *miserebitur hostis* etc." *H.* — *Iamque*, i. e. iamiam, cito. Cf. Val. Fl. II, 147. *Iamque aderunt.* Silius II, 208. *Iamque aderat* et adnott. ad Aen. IV, 566. — *aderit* autem pro adveniet. Vid. ad Ecl. II, 45. — „*multo de sanguine*, cum dilectu positum epitheton: quem effudit sine ulla senis miseratione." *H.* — *de sanguine* non solum ad tempus est referendum, quasi sit: statim post caedem Priami, sed cum *aderit* coniungendum, in quo inest notio discedendi ab eo loco, ubi Priamus est interfectus. Eadem ratione explicandi sunt Plaut. Most. III, 2, 8. *non bonus somnus est de prandio*, *gleich vom Tische weg*, i. e. de prandio venienti; Cic. ad Att. XII, 3. *velim scire, hodiene statim de auctione aut quo die venias*, et similes loci. — Peerlk. nomen Priami abesse malit, quod ex versu 663. tacite intelligatur, et fatetur sibi magis placiturum: *Iamque aderit multo maculatus sanguine Pyrrhus.* — 663. *Gnatum* ex plurimis et optimis Codd., inter quos Medic., suadente iam Wund., cum Wagn. recepimus. Cf. adnott. ad Ecl. V, 22. — *patrem qui.* Multi Codd. *patremque*, quod non erat cur Iahn. ad v. 275. praeferret; nam constat, Pron. relat. interdum in Copulam *que* mutatum esse, ubi duo nomina cognatae significationis, ut h. l. *gnatum* et *patrem*, iungi librariis videbantur. Wagn. confert supra I, 109. *Saxa vocant Itali, mediis quae in fluctibus, Aras;* ubi in multis Codd. est *mediisque*, ob *saxa - - Aras.* — *obtruncat.* Mentel. I. a m. pr. *qui obtruncet*, quod Heins. praefert. Sed vide adnott. ad Aen. I, 99. et Iahn. ad Aen. II, 275. Heyn. et Gossr. *obtruncat* cum Servio male explicant per: obtruncare solet. Ceterum *ad aras* non minus quam *ante ora patris* rei foeditatem mirum quantum augere, non est cur memorem. Peerlk. comparat Hegesipp. de excid. Hieros. V,

Hoc erat, alma parens, quod me per tela, per ignis
Eripis, ut mediis hostem in penetralibus, utque
Ascanium patremque meum iuxtaque Creusam
Alterum in alterius mactatos sanguine cernam?
Arma, viri, ferte arma; vocat lux ultima victos.
Reddite me Danais; sinite instaurata revisam
Proelia. Numquam omnes hodie moriemur inulti.
Hinc ferro accingor rursus, clipeoque sinistram

---

22. *quam crudelis sit, qui filios ante ora patris iugulat.* — „In versibus 664—67. primum notes *eripis* pro eripuisti, quod ad auxilium Veneris v. 632. 633. referendum; tum in verbis *hoc, quod - - ĕripuisti, erat, ut cernam* insolentiam consecutionis temporum; quae quidem tollitur, priore sententia ita mutata: *An me, mater, ideo servasti, ut cernam?* Ita saepe levem sensus mutationem difficultati consecutionis temporum mederi videas.“ *Wund.* — Iahn. ad v. 275. de loco nostro haec adnotat: „Quum hic et *Hoc erat, quod me eripuisti, ut cernerem* et *Hoc igitur consilio me eripis, ut cernam*, recte dici poterat, poëta utrumque coniunxit et scripsit: *Hoc erat, quod me eripis, ut cernam.*“ Mihi locus ita explicandus videtur, ut *Hoc erat* iam antea captum Veneris consilium significet, quo omnis eius agendi ratio spectet (*das also lag zum Grunde*), *eripis* autem non solum ad praeteritum, sed etiam ad praesens tempus referendum sit, quo Venus in Aeneae servandi et tutandi studio adhuc perseveret. Longe igitur acerbius et ad Aeneae affectum accommodatius h. l. Praesens *eripis* (i. e. eripiendum curas) Perfecto, quum Aeneas hoc matris se servandi studium sic in unum idemque (praesens scil.) tempus cum iis incidere significet, quae illius promissum (v. 620.) irritum reddant. Neque aliter Thiel. hunc locum intellexit, qui multa de eo disputat. De formula *Hoc erat, quod* vid. Prop. II, 24, 17. *Hoc erat in primis, quod me gaudere iubebas.* Cf. etiam Aen. IV, 675. et Claud. B. Gild. 236. *Hoc erat? in fratres medio discordia Mauro Nascitur?* Barthii Adv. XLV, 8. Lambin. ad Hor. Od. I, 37, 4. Burm. ad Petron. 93. Schmid. ad Hor. Ep. I, 4, 7. et Heindorf. ad Hor. Sat. II, 1, 6. Ceterum pro *Hoc* Moret. I. et III. a m. pr. *Hocce*, Montalb. Witt. et Grammatici (Prisc. XII, 5, 25. p. 948. et XIII, 3, 9. p. 958. P. Probus p. 1390. Marius Victor. I. p. 2467. Terent. Maur. v. 1583 sqq. alii) *Hocc*, quod Wagnero recte videtur esse inventum Grammaticorum de metro sollicitorum, coll. Santen. ad Terent. Maur. p. 253 sqq. et Varr. Lectt. ad Ecl. III, 5. Aen. IV, 22. XI, 16. — 666. „Parrhas. *Ascanium Anchisemque patrem, iuxtaque C.*, quod erit fortasse qui praeferat; sed repetitum hoc e v. 747.; et melius ista *patremque meum* filii affectum exprimere videntur.“ *Wagn.* Ad totum huius loci colorem conferri potest Aen. I, 253. — 667. *Alterum in alterius sanguine mactatum*, mixtum sanguinem simul mactatorum. — 668. *Arma*, scil. quae domum ingressus deposuerat. — *arma ferte.* Cf. IX, 37. XII, 425. et similes locos III, 234. X, 242. etc. — „*vocat lux ultima victos*, quanto potentius quam: manet nos mors; moriendum est!“ *H.* — 669. *Reddite me Danais:* idem color inf. X, 61. Cf. etiam VI, 545. et Ovid. Met. XIII, 78. *Redde hostem.* — 670. *numquam* pro non, nullo pacto, ut Ecl. III, 49., ubi vid. adnott. — „Ipsam sententiam gravius extulit Hom. Il. XXII, 304. 305. — 671 sq. Ante oculos fuisse h. l. Homerum Iliad. VI, 394. 399 sqq., ubi de discessu Hectoris ab Andromache agitur, notarunt iam viri docti: uti noster Val. Flacco in Aesone et Alcimede effingendis I, 762 sqq. fuit. — *manum insertabam. clipeo*, loro clipei vel ansae. Supra v. 393. erat *indui clipeum.*“ *H.* Vid. etiam Schirach. p. 460., qui conferri iubet Klotzium in libro *Ueber den Nutzen und Gebrauch der geschnittenen Steine* p. 105. *Insertare* legitur v. c. apud Petron. c. 97. *secures insertare*

Insertabam aptans, meque extra tecta ferebam.
Ecce autem complexa pedes in limine coniux
Haerebat, parvumque patri tendebat Iulum:
Si periturus abis, et nos rape in omnia tecum;
Sin aliquam expertus sumptis spem ponis in armis,
Hanc primum tutare domum. Cui parvus Iulus,
Cui pater et coniux quondam tua dicta relinquor?
Talia vociferans gemitu tectum omne replebat,
Cum subitum dictuque oritur mirabile monstrum.
Namque manus inter moestorumque ora parentum
Ecce levis summo de vertice visus Iuli
Fundere lumen apex, tactuque innoxia mollis

---

commissuris. Sen. Epist. 85. *manum leonibus insertare.* Sil. V, 483. *arbor insertans caput nubibus*, et alibi. — 672. *aptans. Aptare* (*anpassen*) saepe de armis induendis dicitur. Cf. II, 390. IX, 364. X, 131. 305. XI, 8. etiam XII, 88. — 674. *patri* significantius, quam *mihi.* Cf. adnott. ad Aen. I, 49. et IV, 31. De Dativo verbo *tendendi* adiecto vid. infra v. 688. Cic. pro Font. 17. Caes. B. Gall. VII, 448. Calpurn. Sic. III, 36. etc. et adnott. ad Ecl. II, 30. — „*tendebat* non solum i. q. *ostendebat*, ut Heyn. explicat, sed potius pro *porrigebat* positum. Cf. Geo. IV, 535. — 675. *in omnia*, ut omnia tecum perferamus. Cf. Lucan. X, 461. *quem ducit in omnia secum*, ubi vid. Burm. — 676. „*expertus*, ex pristinis virtutis experimentis et factis.“ *H.* Thiel. minus recte explicat: doctus prodigiis. — 678. *Coniux quondam tua dicta.* „*Quondam* acerbo cum dolore, quasi iam desierit esse eius coniux, et quasi ille pristini amoris oblitus sit. Cf. Tibull. III, 1, 23. *Haec tibi vir quondam, nunc frater, casta Neaera, Mittit.*“ Haec *Wagn.*, rectius quam *Schirach.* p. 556. haec adnotans: „Respicit quippe vocabulum ad futurum tempus; *relinquor*, inquit Creusa, *tua dicta coniux, quondam;* i. e. relicta *olim* modo tua coniux fui, non amplius; praeteriit nomen.“ Burm. comparat infra IV, 324. coll. cum v. 431. — *cui relinquor?* sc. hostibus. Cf. infra IV, 323. *cui me moribundam deseris, hospes?* Cod. Med. a m. pr. *relinquar;* sed Indicativus in hac interrogatione aptior, quum res ipsa (se ab Aenea relictum iri) certa sit, et illud tantum incertum, cui relinquatur. Cf. III, 88, 367. et Wagn. Qu. Virg. XXXI, 4. — 680—684. „Mutat Anchises consilium, omine oblato. Flamma e capite micans ostentum et praesagium regiae dignitatis, vel ex narratione de Servio Tullio notum Liv. I, 39. Cf. inf. VII, 73 sqq. Doctus autem Anchises auguralis scientiae Veneris munere. Vide Ennii et Naevii locos apud Probum in Ecl. VI.; cf. Fragm. Enn. p. 11. 12.“ *H.* — 680. *subitum.* Medic. cum multis aliis *subito*, quod Heyn. ex compendio scripturae *subitū*, rectius autem Wagn. ex sono proximi voc. *dictu* ortem censet (ut primum *subitu* scriptum sit, quod apparet in fragm. Vatic., et inde factum *subito*) Vid. ad Aen. I, 104. Recte etiam infra V, 522. Heins. ex paucis Codd. *subitum* edidit, quod haud dubie magis poëticum; et solet Virgilius in hoc maxime vocabulo Adiectivum Adverbio praeferre. Cf. imprimis Geo. IV, 554. et Aen. VIII, 81., praeterea autem Aen. IV, 571. VII, 64. 95. 446. 479. Ovid. Met. XIII, 891. Lucan. I, 311. Val. Fl. I, 641. etc. — 681. *manus inter*, dum Iulus erat in manibus parentum. Cf. IX, 502. XI, 311. et Hand. Turs. III. p. 388. — *inter ora*, in conspectu. — *moestorumque.* Vid. ad Aen. V, 47. — 682. Respexit hunc locum Claud. IV. Cons. Hon. 192. *ventura potestas Claruit Ascanio, subita cum luce comarum Innocuus flagraret apex, Phrygioque volutus Vertice fatalis redimiret tempora candor.* — 683. „*apex*, flamma in api-

Lambere flamma comas et circum tempora pasci.
Nos pavidi trepidare metu, crinemque flagrantem
Excutere et sanctos restinguere fontibus ignis;
At pater Anchises oculos ad sidera laetus
Extulit, et coelo palmas cum voce tetendit:
Iuppiter omnipotens, precibus si flecteris ullis,
Adspice nos; hoc tantum; et, si pietate meremur,

---

cem acuminata; is visus est *fundere lumen de vertice Iuli*, h. e. lucere; ut Ovid. Fast. VI, 636. *inque coma flammeus arsit apex.*" *H.* Adde Ovid. Met. X, 279. *Flamma ter accensa est, apicemque per aëra duxit*, et id. ex Pont. IV, 9, 54. *detque bonum voto lucidus omen apex.* Schirach. p. 333. Burmanno assentitur, apicem minus recte de eminente virga pilei Phrygii (qui, ut pueri, *levis* esse debuerit) intelligenti, quod adversatur versui 685., unde patet, caput Iuli non fuisse pileo vel galea tectum. *Levis* autem etiam flammae aptum esse epitheton, nemo non videt. De ipsa re, ex animalium natura electrica, quam vocant, explicanda Thiel. conferri iubet Ideleri Meteorologiam veterum p. 161. — 684. Heyn. coniungit verba *lambere tactu*, contactu; sed rectius Wund. iungenda censet *tactu innoxia*, i. e. quae tactu non nocet, nihil consumens. Cf. Geo. III, 416. *mala tactu vipera.* Alii Codd. *tractu;* quam lectionem defendunt Schirach. p. 620. et Bothius. Sed *tractus* flammae per longum spatium ductae ab hoc loco, ubi flamma tantum in apice emicuit, alienus. Sic vocc. *tactus* et *tractus* etiam Geo. III, 502. confusa. — *mollis Lambere comas. Mollis* enim Accus. est, iungendus cum voc. *comas;* si pro Nomin. haberemus, cum *flamma* iungendo, duo epitheta, idem fere significantia, uni nomini tribueremus. Cf. etiam infra IV, 66. Martial. IV, 42. *Mollesque flagellent Colla comae.* Tibull. I, 9, 9. *Quid prodest molles coluisse capillos.* Hor. A. P. 33. *Molles imitabitur aere capillos*, alios. Imitatus est h. l. Silius XVI, 119. *Subtus rutilante coruscum Vertice fulsit apex, crispamque involvere visa est Mitis flamma comam.* Vide etiam adnott. ad Ecl. II, 72. coll. cum not. ad Ecl. IV, 28. — *lambere*, prorsus ut nos: *die Flamme leckt an Etwas.* Vid. Aen. III, 574. Hor. Sat. I, 5, 73. *flamma - - properabat lambere tectum*, cum quo loco cf. Lucr. II, 191. *Nec, quom subsiliunt ignes ad tecta domorum, Et celeri flamma degustant tigna trabeisque.* — *pasci* pro ardere, ex natura flammae, quae materia inventa usque alitur et redintegratur. Cf. praeter multos alios locos Ovid. Met. XIV, 467. *Postquam alta cremata est Ilios, et Danaas paverunt Pergama flammas.* — 685. *trepidare* Schirachio (p. 621., qui confert Aen. IV, 121. et IX, 114.) idem est, quod cum trepidatione accurrere; sed *ad*currendi notio verbo inesse non potest, etsi interdum significat anxie concursare. — „*pavidi metu* iungendum esse docet Wakef. ad Lucr. II, 44., qui, coll. Iliados Epitome incerti auctoris v. 717. *Ille timore pavens, Vitam concedite, dixit*, hunc locum sic explicat: „nos, metu palpitantes, festinare et opera celeri subvenire." — 686. *sanctos*, quos utpote coelitus missos violari nefas est. — *fontibus*, aqua ex fontibus hausta. Cf. adnott. ad Geo. IV, 376. Ceterum de Infinitivo absoluto, vehementiorem animi affectum, pavorem maxime et trepidationem indicante cf. III, 666 sqq. VI, 489 sqq. IX, 538 sq. cett. et Wagneri Qu. Virg. XXX, 2. — 688. *coelo*, ad coelum. Vid. adnott. ad Ecl. II, 30. et supra v. 674. cum adnot. — *palmas cum voce tetendit.* Cf. supra v. 405. et X, 666. ibique adnott. — 689. *precibus si flecteris ullis.* Cf. adnott. ad Ecl. II, 27. et Geo. I, 7. — 690. „*Adspice nos*, pro vulgari *respice.*" *H.* „Adspice (ἐπίβλεπε) convenire magis videtur alloquenti. Nam *respicere* significat curam habere, iuvare, at verbo *adspicere* per se non inest notio prospiciendi; cf. IV, 372.; et Anchises id praesertim expetit, ut Iu-

Da deinde auxilium, pater, atque haec omina firma.
Vix ea fatus erat senior, subitoque fragore

---

piter in se suosque oculos convertat, tum alterum rogat: *da auxilium.*" *Wund.* Wagn. vulgarem rationem, ex qua locus sic distinguitur: *Adspice nos; hoc tantum* (scil. abs te peto), admodum languere iudicans, uno tenore scripsit: *Adspice nos hoc tantum*, atque in edit. min. (ubi clarius mentem suam exponit, quam in maiore) sic interpretatur: „i. e. hunc tantum adspectum nos adspice, *τοῦτο μόνον ἡμᾶς ἐπίβλεψον*, eatenus duntaxat res nostras adspice, i. e. omnis Troianorum fortuna quum corruerit, hunc tantum eius partem adspice." Putat enim Vir doct., quemadmodum dicatur *pugnam pugnare*, *furorem furere* et similia, ita etiam, si dicas *aequora curro* (Aen. V, 235.), hoc fere idem esse quod *curro cursum maritimum*, *id te hortor* i. q. *eum hortatum te hortor*, *quid me cogis?* i. q. *welchen Zwang thust du mir an?* etc., ideoque etiam *hoc tantum adspice* significare posse: hunc tantum adspectum nos adspice; quod mihi quidem nondum persuasit. Quare huic contortae explicationi praefero longe simpliciorem. Hoc unum enim cupit Anchises, ut se adspiciat Iupiter, quum misericordiae movendae hic unus adspectus plane sufficiat. Precatur igitur: *Adspice nos!* addens *hoc tantum*, quod non tam cum reliquis editoribus et Schol. Stat. Theb. XI, 192. (ubi sane non minus quam ap. Claud. R. Pros. III, 299. ad *Hoc tantum* supplendum est *precor*) explico: hoc tantum, non plura, abs te peto, quam sic potius: hoc tantum dico (collato loco Aen. IX, 636., ubi finitis Ascanii precibus adduntur verba *Hoc tantum Ascanius*, scil. dixit, et supra v. 79. *Hoc primum*, scil. fateor); ut hic sit sensus: non opus est longis precibus, sufficit hoc unum, ut nos adspicias, adspectus enim ipse clarius loquetur, quam verba nostra poterunt. Loco ita intellecto quid languidum et absonum insit, non video. Abruptius autem loqui Anchisen, si affectum hominis et tempus, quo has preces facit, consideramus, neminem potest offendere. Si vero in Cod. Med. post voc. *nos* nulla apparet distinctio (quod Wagnero libenter credo, quamquam Ambrog. illius Codicis editio, quae mihi ad manus est, distinctionem addit), hoc profecto non multum probat, quum in distinguendi signis vel additis vel omissis ne huic quidem Codici magna concedi possit auctoritas. Süpflius (cum Wagn. certe coniungens verba *Adspice nos hoc tantum*) *hoc* habet pro Accus. remotioris Obiecti ad *adspice* pertinente, locumque sic interpretatur: „*blicke uns nur in dieser Sache, nur in so weit an;*" Gossrav. autem, insolentiorem Copulae traiectionem statuens et Pron. *hoc* non curans, locum sic explicat: „*und wenn wir so viel durch unsre Frömmigkeit verdienen*, ac sic scriptum esset: *et tantum si pietate meremur;* quare etiam locum sic distinxit: *Adspice nos; hoc tantum et si p. m.* Ceterum *adspicere* verbum proprium de diis propitiis, qui humanas res prospiciunt, non, ut irati, oculos avertunt. Cf. I, 526. IV, 372. — 691. *si - - deinde* eadem ratione sibi respondent, qua alibi *si - - tum*, *quum - - tum.* Vid. adnott. ad Ecl. III, 10. et Aen. III, 609. — Peerlkamp., qui putat, unum idemque esse *adspice nos* et *da auxilium*, pro *auxilium* coni. *augurium;* et sane tale quid olim lectum fuisse, apparere videtur ex hoc Pomp. Sabini scholio: „Probus ait: *atque haec omina firma*, nisi enim petiisset omina, nunquam confirmari optasset. Et Apronianus *auxilium* legit, ut sit: da deinde auxilium pater, et firma omina." — *haec omina firma*, signo aliquo dato ostende, bonum hoc esse auspicium, secundum auguralem disciplinam; ut docet Serv., qui haec adnotat: „Non enim unum omen vidisse sufficit, nisi confirmetur ex simili. Nam si dissimilia sunt posteriora, solvuntur priora." Thiel. confert Sil. IV, 127. *adsis o firmesque tuae, pater, alitis omen.* — 692. Anchisae preces statim eventum habent. Heyn. conferri iubet Hom. Od. XX, 97 sqq. — *subitoque* etc. Ne inter se mutuo referri *que - - et* existimes

Intonuit laevum, et de coelo lapsa per umbras
Stella facem ducens multa cum luce cucurrit.
Illam, summa super labentem culmina tecti
Cernimus Idaea claram se condere silva
Signantemque vias; tum longo limite sulcus
Dat lucem, et late circum loca sulfure fumant.

---

vid. Qu. Virg. XXXV, 6., ubi docetur, frequentem esse Copulae usum, quum properetur ad sequentia, aut celeriter aliquid fieri indicetur, ut res Copulae coniunctae nullo prope temporis intervallo se excipere significentur, ideoque etiam praecedentibus Particulis *vix* et *una* (quibus adiungi poterant *ubi:* Aen. XII, 81., *nondum* et *necdum:* cf. Heinisch. Adnott. ad locos quosdam Taciti. Glacii a. 1843. p. 9.) interdum subiici Copulam, veluti V, 857. VIII, 520. XI, 296. 864. Adde Geo. II, 80. Aen. III, 9. VI, 498. etc. et cf. Burm. ad Phaedr. I, 16. Hand. Turs. II. p. 482 sq. et qui ibi laudantur. In aliis tamen locis, Copula omissa, sententiam a Particula *vix* incipientem statim sequitur Verbum finitum alterius sententiae, ut II, 172. III, 90. X, 659. XII, 650. etc. — *fragorem* Wakef. ad Lucr. V, 318. recte interpretatur per coeli confractionem vel fissuram nubium. — 693. *Intonuit laevum.* Vid. adnott. ad Geo. IV, 7. — 693 — 698. „*Stella cadens*, meteori genus, (cf. Spanh. ad Callim. in Del. 38. p. 410., sup. Geo. I, 365 sqq.,) erat inter prognostica, at nunc auspicium, et quidem fugae suscipiendae. Respexisse videtur poëta Homerum Iliad. IV, 75 sqq. et Apoll. IV, 294. sqq. Mirum tamen, quod ignis fatuus h. l. cum tonitru coniunctus est et cum sulfureo halitu. - - - Totam augurii rationem per partes explicat Servius; malim rem ad physicas rationes revocatam. Iungenda: *stella ducens facem multa cum luce*, habens speciem facis longae; hinc v. 697. *longo limite sulcus dat lucem.*" *H.* Cf. Valer. Flacc. I, 568. Iupiter *ingenti flammantem* (collustrantem) *nubila sulco direxit per inane facem;* Ovid. Met. XV, 849. *Flammiferumque trahens spatioso limite crinem Stella micat*; Senec. Troad. 356. *Et stella longa semitam flamma trahens*, et infra Aen. V, 526. *Fax* haud raro dicitur de stellis crinitis aliisque meteoris. Cf. Liv. XLI, 21. (*faces eadem nocte plures per coelum lapsae sunt*) id. XLIII, 13. Cic. Cat. III, 8, 18. de Div. I, 11, 18. Sen. Nat. Qu. VII, 5. Plin. H. N. II, 26, 25. — 694. *cucurrit.* Cf. Senec. Thyest. 698. *E cavo aethere cucurrit limitem sidus trahens.* Similiter Lucr. V, 682. de sole: *Imparibus currens amfractibus.* Cf. etiam infra VIII, 392. ibique adnott. — 696. *Idae - - silva.* Sic III, 112. *Idaeum nemus.* ibid. v. 105. *mons Idaeus* cett. De silvoso Ida vid. Strab. XIII. in. Mela I, 18, 2. Plin. V, 30, 32. alios. Continebat imprimis multas pinus (Aen. V, 449. X, 230.), quare etiam pix Idaea (Geo. III, 450.) celebrabatur. Ceterum de ipso monte, qui etiamnum eodem nomine appellatur, cf. liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* II. p. 112. — 697. Heyn. mavult deleri signum interpungendi post *vias;* cui recte adversatur Iahn., quum sensus sit: Illa super summa culmina tecti labitur, Idaea silva lucens se condit et vias signat. — *signantem vias*, signa quaedam cursus sui (scil. fulgorem quendam) relinquentem. — *tum*, postquam stella se condidit. Wakef. temere coni. *dum.* Vid. adnott. ad V, 455. — „*longo limite sulcus Dat lucem*: omnis eius via, sulci instar in coelo quasi impressa, clariore luce effulget; nam clariorem factam esse necesse est, quia splendor ipsius stellae non amplius ei officiebat." Haec Wagn. verissime. *dat lucem*, i. e. lucet, circumlocutione Virgilio admodum frequentata. Sic Aen. I, 687. et VIII, 405. *amplexus*, I, 398. *cursum*, *fugam*, X, 870. VIII, 570. et XII, 383. *funera*, IV, 370. IX, 292. *lacrimas dare* etc. Saepius etiam *dare gemitum* (I, 485. II, 53.). *sonitum* (Geo. II, 306. Aen. V, 139. IX, 667. X, 488. XI, 458. XII, 524.), *sonorem* (Geo. III, 199.), *ululatum* (Aen. XI, 190.), *voces* (VII, 560. XI,

Hic vero victus genitor se tollit ad auras,
Adfaturque deos, et sanctum sidus adorat:
Iam iam nulla mora est; sequor, et, qua ducitis, adsum.
Dî patrii, servate domum, servate nepotem.
Vestrum hoc augurium, vestroque in numine Troia est.
Cedo equidem, nec, nate, tibi comes ire recuso.
Dixerat ille; et iam per moenia clarior ignis
Auditur, propiusque aestus incendia volvunt.
Ergo age, care pater, cervici imponere nostrae;

534.) et similia. — 699. *victus* (*sich besiegt gebend*), cedens non filii, sed ipsorum deorum voluntati. Sic Geo. IV, 491. *victus animi*, ubi vid. adnott. et Aen. IV, 307. *lacrimas victus dedit.* — *se tollit ad auras* pro simplici: e strato se attollit, surgit. Nam *ad auras* saepe nihil aliud, quam sursum. Cf. adnott. ad Ecl. I, 58. — 700. *Adfatur deos*, precatur. — 701. *Iam iam* et de eo dicitur, quod statim futurum est (Aen. VI, 602. VIII, 708. XII, 754. 875.) et de eo, quod pro praesenti rerum statu faciendum (Aen. II, 701. IV, 371. XII, 676. 875.). Cf. Wagn. Qu. Virg. XXIV. extr. Ceterum duplicatum *iam iam* non differre a simplici, nisi gravitate et distinctiore significatione, docet Hand. Tursell. III. p. 155 sq., quem vide. Divisim autem scribendum esse *iam iam* (i. e. *iam iamque*) ex iis, quae Hand. eod. l. disputat, apparet. — *qua ducitis, adsum:* confugiam eo, quo vos ipsi, dii, viam monstratis. — 703. *vestroque in numine Troia est.* Heynius, *numen* pro *augurio*, *omine* dictum putans (ut infra VII, 119.), satis contorta ratione locum sic interpretatur: „Troia haec, quam ego deserere, cui ego superstes esse nolui (sup. v. 637.), vestro hoc augurio declaratur mihi deserenda esse. *Troia est*, Troia mihi erit, non haec, quae nunc incensa est, sed quocunque vestrum augurium, dii, nos ducet.“ Rectius et simplicius cum Burmanno *Wund.:* „Anchises, artis auguralis peritus, ex omine flammae v. 682. Iulum magnum rebus Troianorum lumen regemque imperio in alia terra restituto futurum mente erat auguratus. Quo omine nunc per ostentum firmato — *vestrum hoc augurium est* — de Troianorum fortuna instauranda iam certe sperans — *vestro in numine Troia est*, h. e. vobis Troianorum fortuna cura est [res Troiana nondum prorsus perdita est, sed in novis sedibus restituetur] — eorum, qui Troiam profugi relicturi sunt, sententiae et parti accedit: *cedo equidem.*“ Wagn., Wunderlichio iure adsentiens, conferri iubet Aen. IX, 247. Ovid. Met. XV, 546. *Numine sub dominae lateo;* et connexum loci hunc esse docet: „servate domum, servate nepotem. Et servabitur; nam hoc augurio ipsi significastis, servaturos esse gentique Troianae prospecturos.“ Thiel. apte comparat Graecorum ἐν θεοῖς εἶναι, κεῖσθαι, σώζεσθαι, de quo Valcken. ad Eur. Hipp. 324. et Heindorf. ad Plat. Protag. p. 474. — *Troia* pro Troiani (vid. ad Ecl. I, 63. et IV, 58.), respectu tamen novae Troiae condendae habito, ut docet Wagn., coll. infra III, 85 sq. et 132 sq. — 704. *nate.* Montalb. *gnate*, quod (non minus quam XI, 554. *Huic gnatam* in Leid.) praegressae literae *c* deberi censet Wagn. Qu. Virg. XXXVIII, 3. Vid. adnott. ad Ecl. V, 22. — *tibi comes ire*, pro tecum ire, ut etiam infra VI, 158. Hor. Sat. II, 5, 17. Lucan. VI, 828. alibi. Cf. Burm. ad Ovid. A. A. I, 301. Similiter Ovid. Her. XIII, 163. *venire alicui comitem.* Cf. etiam Aen. VI, 112. — *comes ire recuso*, ut Tibull. I, 4, 41. *neu comes ire neges.* Imitatur h. l. Stat. Achill. I, 539., ubi Diomedes Ulixi: *Nos vocat ille labor, neque enim comes ire recuso.* — 705. „*Clarior ignis* h. l. clàrior strepitus ignis, *propiusque incendia volvunt aestus*, h. e. calorem, ornatissime, pro: flamma, incendium propius serpit.“ *H.* Cf. supra ad v. 301. adnott. — 707. *Ergo age* cum vi quadam increpationis et hortationis eius, qui tarde rem agit.

Ipse subibo humeris, nec me labor iste gravabit;
Quo res cumque cadent, unum et commune periclum,
Una salus ambobus erit. Mihi parvus Iulus
Sit comes et longe servet vestigia coniux.
Vos, famuli, quae dicam, animis advertite vestris.
Est urbe egressis tumulus templumque vetustum
Desertae Cereris, iuxtaque antiqua cupressus,
Religione patrum multos servata per annos;
Hanc ex diverso sedem veniemus in unam.
Tu, genitor, cape sacra manu patriosque Penates;
Me, bello e tanto digressum et caede recenti,
Adtrectare nefas, donec me flumine vivo
Abluero.
Haec fatus, latos humeros subiectaque colla

Vid. Donat. ad Ter. Adelph. IV, 2, 33. et Hecyr. I, 1, 6. Burm. ad Ovid. A. A. I, 343. Schirach. p. 398. Hand. Tursell. II. p.451. — *imponere* (*lass dich setzen*), impone te, ἐντίθεσο. Vid. adnott. ad III, 405. — 708. *subibo humeris*, in humeros meos te suscipiam. Vid. infra IV, 599. *Cum subiisse humeris confectum aetate parentem* cett. et cf. Tibull. II, 5, 19. — 711. „*Servet vestigia*, h. e. observet gressus meos, *longe*, e longinquo; id adiectum, ne, si multi una exirent, deprehenderentur ab hostibus. Itaque et famulos per diversas vias dimisit.“ *H. Longe* igitur valet: non statim post me, sed ex aliquo intervallo. Cf. infra v. 725. Temere in hoc vocabulo haeret Schirach. p. 478. — 712. *animis advertite, quae dicam*, pro vulgari: animos advertite ad ea, quae dicam. — 713. *Est urbe egressis tumulus*, scil. adversus, egressis apparet. (Etiam nobis dicere licet: *wenn man vor die Stadt herauskommt, ist ein Hügel*, pro: *zeigt sich e. H.*) — 714. „*Deserta Ceres* exquisite dicta, cuius templum erat desertum vetustate vel belli decennalis tempore.“ *H.* Servius triplicem proponit explicationem, ut deserta appelletur Ceres vel ob amissam filiam, vel ob Polyphoeten (vid. Aen. VI, 484.), vel ob bellum decennale. Rectius Wagn. propterea *desertam Cererem* dici suspicatur, quod templum habuerit in loco infrequenti et solitario ante urbem, coll. III, 646. XI, 843. Tibull. I, 1, 11. *Nam veneror, seu stipes habet desertus in agris - - serta lapis*, ibique Huschk. et Wunderl. Cereris autem templa plerumque extra urbes aedificata esse, ex Vitruv. I, 7. docet Dorvill. Prudenter igitur eligit locum, quem Graeci non facile sint adituri. — 715. *Religione*, cultu. — 716. *Hanc.* Cf. adnott. ad Geo. III, 202. — *ex diverso*, ex diversis partibus. — 717. „*Cape sacra* cett., ex umbrae Hectoris iusso: sup. II, 293. [Cf. etiam supra v. 320.] — 718. *Me bello* cett. Ingeniose inventum hoc a poëta, ut causa adsit, cur sacra Anchises efferat, ex communi narratione.“ *H.* Vid. autem de hac religione veterum supra ad v. 167. Wagn. de more isto, quem Orpheus in Graeciam traduxisse feratur, conferri iubet Both. et Hermann. ad Soph. Oed. Col. 1227. — *bello e tanto;* rectius fortasse cum Goth. III. et aliquot Codd. Pier. *bello ex tanto*, quum Virgilius, ubi Praepositio nomini suo postponitur, aut inter Substantivum et Adiectivum ita inseritur, ut Subst. praecedat, non *e*, sed *ex* usurpare soleat. Cf. Ecl. VI, 19. Aen. IV, 410. et Wagn. Qu. Virg. II. — 719. *flumine vivo.* Epitheton non est otiosum; quum nisi viva aqua facta non legitima haberetur purgatio. Cf. Pers. II, 15 sq. Iuven. VI, 523 sq. Tibull. II, 1, 13. alios, atque etiam infra IV, 635. De voc. *vivus* vid. adnott. ad Geo. II, 469. et Aen. I, 167. — 721—723. „Insternit Aeneas humeris vestis laciniam, vestique pellem. [?] Superinsternor veste et pelle leonis (ante oculos habuit Il. X, 21—24., ubi Agamemnon simili habitu inducitur) humeros et colla subiecta, h. e.

Veste super fulvique insternor pelle leonis,
Succedoque oneri. Dextrae se parvus Iulus
Implicuit, sequiturque patrem non passibus aequis;
Pone subit coniux. Ferimur per opaca locorum;
Et me, quem dudum non ulla iniecta movebant
Tela neque adverso glomerati ex agmine Graii,

---

collum, quod subiicio, submitto oneri imposito." *H.* — *latos humeros -- insternor* significare videtur: humeros tam late, quam licebat, instratus sum, ut vecturae sufficerent. Haesisse tamen in hoc epitheto iam veteres interpretes, docet Schol. Maii: „Iure dictum est *latos*, nec notanda iactantia est in veritate;" quare Peerlk. hunc versum cum priore sic coniungendum esse suspicatur: *Abluero. Haec fatus humeros subiectaque colla*, ut Grammatici de metro solliciti (*fatūs*) locum mutasse censendi sint; quod nemo facile probaverit. De constructione vid. adnott. ad Ecl. I, 55. Burm. recte adnotat, *subiecta* esse i. q. mox subiicienda, quemadmodum ap. Stat. Theb. VIII, 11. *adsumptum* pro adsumendo, ibid. I, 244. *adiuncta* pro adiungenda, Lucan. 305. *caput hoc positum rostris* pro mox ponendo cett.; qua de re conferri iubet Cort. ad Plin. Ep. VII, 19, 6. Broukh. ad Prop. II, 10, 49. et III, 10, 3. et sua ad Val. Fl. I, 457. Ceterum hunc locum respexit Ovid. ex Pont. I, 1, 33. haec canens: *Quum foret Aeneae cervix subiecta parenti.* — 722. *Veste -- fulvique pelle leonis*, i. e. veste ex pelle leonina confecta. Vid. Wagn. Qu. Virg. XXXIII, 4., ubi praeter alios hi loci similes comparantur: Aen. I, 258. III, 366. IV, 355. V, 273. ibid. 227. VII, 94, 419. 659. VIII, 177. cett. Cf. etiam quae de Copulae vi explicativa ad Geo. I, 498. Aen. I, 27, 30. 111. alibi adnotavimus. — *super -- insternor* aut per tmesin dictum (quum verbum decompositum, quod vocant, inveniri videatur Liv. XXX, 10, 5. *tabulasque superinstravit* et Sil. VII, 289. *Qua superinstratos proiectus gramine campi Presserat ante toros*: vid. Drakenb. ad Liv. II, 10, 11. et VII, 10, 9. de verbis *superincidere, superimponere, superincubare, superimminere*); aut, quod probabilius videtur, *super* absolute et adverbialiter usurpatum, ut IV, 217. 221. IX, 168. alibi. Cf. Drakenb. ad Liv. IV, 58, 13. Schott. ad Val. Fl. VIII, 435. et mea ad Lucr. I, 650. — 723. Verba *Dextrae se -- Implicuit*, bene depingunt pueri timorem. Ceterum cf. Tibull. I, 4, 51. *Post etiam collo se implicuisse volet.* Catull. LXI, 108. *Implicabitur in tuum complexum.* Ovid. Met. I, 762. *implicuit materno brachia collo.* id. Am. II, 18, 9. *Implicuitque suos circum mea colla lacertos.* — *sequiturque patrem* etc. Cf. supra ad v. 321. Val. Fl. III, 486. *Haeret Hylas lateri passusque moratur iniquos* et Silius IV, 30. *dextra laevaque trahuntur Parvi non aequo comitantes ordine nati.* — 725. *per opaca locorum.* Cf. adnott. ad Geo. I, 393. Aen. I, 422. — 727—729. „Suaviter et ex affectus veritate. Comparant Apollon. III, 953—955." *H.* — *Et me* etc. *Et* Wagn. auctore (in edit. min.) hic inservit indicandae mirationi ex inexpectata rei mutatione natae. Prius in Quaest. Virg. XXXV, 7. *a.* locum aliter explicuerat. — *dudum* aut pro antea, prius, πάλαι, positum accipias (ut apud Plaut. Amph. II, 2, 50. id. Most. I, 3, 100. Ter. Andr. V, 1, 5. Eun. IV. 5, 4. Cic. Or. II, 65, 262. ad Att. XI, 24. in Brut. 36, 138. alibi: cf. Hand. l. l. p. 300.) aut (rectius fortasse) cum Gossravio interpreteris: „*schon längst nicht mehr*; tam diu cum Graecis manum conseruit, ut omni iam timore vacaret." — 727. Heyn. et Wagn. coniungunt verba *glomerati ex agmine*, ut sit conferta multitudo ex hostili agmine collecta; equidem cum Thielio adsentior Wunderlichio, haec adnotanti: „Iungo *glomerati*, densi, *Graii ex agmine adverso*, stantes in acie adversa, uti Praepositio ἐξ apud Graecos usurpatur. De constructione *glomerari* ex aliqua re ad rationem verbi *colligere* equidem dubito;" non enim video, quo iure contendat Wagn., verba *ex*

Nunc omnes terrent aurae, sonus excitat omnis
Suspensum et pariter comitique onerique timentem.
Iamque propinquabam portis, omnemque videbar
Evasisse viam, subito cum creber ad auris
Visus adesse pedum sonitus, genitorque per umbram
Prospiciens: Nate, exclamat, fuge, nate; propinquant.
Ardentis clipeos atque aera micantia cerno.
Hic mihi nescio quod trepido male numen amicum
Confusam eripuit mentem. Namque avia cursu

---

agmine adverso, ex Wunderlichii sensu explicata, mirifice languere. Immo verba *adverso agmine* opposita videntur *telis* e longinquo missis, ut huius loci ratio eadem sit, quae v. 432. *nec tela nec ullas Vitavisse vices Danaum.* — 728. *Nunc omnes terrent aurae.* Cf. Silius VI, 58. *Sonus omnis et aura Exterrent, pennaque levi commota volucris* et Senec. Ep. 56., hunc locum laudans. — 729. *suspensum*, sollicitum, anxium, trepidum, ut saepe. Cf. supra v. 114. III, 372. IV, 9. etc. — 730—734. „*Portis.* Est porta ab hoste aversa, ad Idam ducens et partes australes, unde litus peti poterat, et in eo Antandrus III, 6." *H.* — 731. *viam.* Markl. ad Stat. Silv. V, 2, 152. coni. *vicem*, quod Brunck. et Heyn. receperunt; eandemque coniecturam idem Markl. iam proposuit Geo. I, 418., ubi Codd. lectioni *mutavere vias* substitui voluit *mut. vices.* Sed qui ibi recte adversatus est Heyn., neque hic eum sequi debebat; immo scripturam *viam*, in qua omnes consentiunt Codd., iure defendunt ceteri editores omnes. Probe enim tenendum est, Aeneam non dicere *omnem viam evasi*, sed *evasisse videbar.* Revera pars viae, quam cum suis constituerat, cuiusque finis erat fanum desertae Cereris extra urbem situm, restabat (quod Heyn. urget), sed Aeneas videbatur sibi viam omnem evasisse, quatenus viam per urbem, ubi multa pericula minabantur, feliciter et sine periculis emensus erat. *Evadere* enim *viam* est ad finem viae pervenire, victis, quae in ea sunt, periculis et impedimentis. Wagn. comparat infra III, 282 sq. *Iuvat evasisse tot urbes Argolicas, mediosque fugam tenuisse per hostes*, i. e. sine periculo ac detrimento praetervectum esse; et probam esse dictionem *viam evadere* docet coll. loco VI, 260., ubi legitur: *Tuque invade viam.* Cf. etiam IV, 685. VI, 425. XII, 907. Sic apparet, Codd. lectionem non esse sollicitandam. — „*adesse ad aures* dictum potest videri pro *accedere* vel *accidere* ad aures. Poëticae tamen dictioni convenientius iungere: *creber ad aures* sonitus, qui crebro, clarius clariusque auditur." *H.* Priorem rationem veram esse, iam Wunderl. vidit. — 733. *prospiciens*, quippe in humeros filii ipso onere respicere praepediti sublatus, unde longius prospiciebat et respiciebat. — *ardentes clipeos*, relucente flamma, quippe aereos. — *nescio quod* simpliciter pro aliquod. Cf. adnott. ad Ecl. VIII, 107. Ceterum *nescio* hic disyllabum esse censet Wagn., coll. adnot. ad IX, 296., ubi vide; et sane hac una ratione vitatur versus ex solis dactylis compositus. — 735. *numen male amicum*, inimicum, δαίμων τις κακός. Vid. supra ad v. 23. et Gossr. ad h. l. — „*mentem confusam eripuit;* duo iunxit, quae fere sigillatim poni solent: *eripere mentem:* ἐξελέσθαι φρένας, et *mens confusa*, perturbata: σὺν δὲ γέροντι νόος χύτο; utrumque Homericum." *H.* Ita perturbavit mentem, ut plane expers essem consilii. „*Confusam eripuit.* Donatus: i. e. confundendo eripuit. Hinc, ut ex plerisque aliis locis (vid. Serv. ad III, 236.) intelligas, iam veteres Grammaticos agnovisse prolepticum Adiectivi usum, ad quem primus adtendisse animum sibi visus est Schaeferus (vid. Apparat. crit. ad Dem. T. I. p. 239.) et de quo uberius exposuit Ahlemeyerus in programm. Paderborn. a. 1827." Haec *Weickert.* l. l. p. 13. Diximus de hoc

Dum sequor, et nota excedo regione viarum,
Heu! misero coniux fatone erepta Creusa
Substitit, erravitne via, seu lassa resedit,
Incertum; nec post oculis est reddita nostris.
Nec prius amissam respexi animumve reflexi,
Quam tumulum antiquae Cereris sedemque sacratam
Venimus. Hic demum, collectis omnibus, una
Defuit, et comites natumque virumque fefellit.
Quem non incusavi amens hominumque deorumque,

---

usu ad Geo. I, 320. et II, 353. — *Avia* (opposita *regioni viarum:* vid. infra) sunt semitae a viis frequentatis deflectentes; ideoque *avia sequi* eadem ratione dictum, qua alibi (velut ap. Ovid. ex P. I, 4, 38. II, 10, 17.) *viam*, *iter sequi*. — 737. „*nota regione viarum* pro excedo, deflecto de viis notis, frequentibus. Tum pro *via* poni possunt *loca*, *partes*, *regiones*, per quas viae patent; hinc *regio viarum* poëtis ducta.“ *H. Regio viae* est illa quasi linea, quam via sequitur, *die Richtung*, *der Zug der Strasse.* Vid. infra VII, 215. IX, 385. XI, 530. Martial. III, 4. *Flaminiae dices de regione viae.* Rutil. I, 593. *Quum Flaminiae regionibus irem.* Cf. etiam Lucr. I, 957. 1040. II, 249. 293. Val. Fl. II, 44. et Schirach. p. 561. — 738. *misero* Henry cum *fato* vult coniunctum, quod sine eiusmodi epitheto frigeat, quum contra Interiectio *heu* supervacaneum reddat Dativum *misero* (mihi), atque Aeneas hic non sui modo, sed etiam Creusae rationem habeat. Ceterum Heyn. bene perspexit, verba sic coniungenda esse: *coniux mihi misero erepta fatone substitit, an erravit de via, an lassa resedit;* nam Servii ratio, qui coll. v. 777. putans, non dubitare Aeneam fato sublatam esse Creusam, locum sic capit: *fato erepta, substititne, erravitne via* etc., nullo modo ferri potest, quum Aeneas insanus esset, si uxorem quaereret (cf. imprimis v. 756.), quam fato sibi ereptam esse non dubitaret. Immo incertus est, utrum ea fato erepta substiterit et interfecta sit, an tantum via erraverit aut lassa resederit. Quare etiam absona Peerlkampii coniectura *Heu! misero coniux fato est erepta Creusa: Substitit* etc. Praeterea Wund. Indicativos *substitit*, *erravit*, *resedit* ex Graecorum more pro Coniunctivis usurpatos censet, quum a verbis *incertum est* pendeant. Sed non opus est, ut ad Graecismum confugiamus, si sumimus, v. 738. et 739. non a voc. *Incertum* pendere, sed per se esse accipiendos, ut absolutam constituant interrogationem, ad quam Aeneas respondeat quasi addito voc. *Incertum;* plane ut etiam nos loquimur: *blieb sie zurück*, *verirrte sie sich - -? ich weiss es nicht.* Eadem ratio est locorum VI, 780. VIII, 352. et similium, ubi Romanos ad Graecorum exemplum in oratione indirecta Indicativo usos esse vulgo opinantur. Cf. etiam adnott. ad Ecl. IV, 52. et Geo. I, 56. — *seu lassa*, pro *an lassa.* Vid. adnott. ad Aen. I, 370. — 741. *animum reflexi* paullo insolentius dictum pro: eius recordatus sum; alibi enim *animum reflectere* significat animum flectere, movere, mitigare. (Cf. Aen. X, 632. Cic. Or. I, 12, 53. pr. Sull. 16, 46. cett.) Similis est nostro loco Mamert. grat. act. 14. *Ad Romanam urbem mentem reflexit.* — 742. *tumulum antiquae Cereris*, collem, in quo antiqua Cereris erat aedes. Vid. sup. v. 713. — De omissa Praepos. *ad* vid. adnott. ad Aen. I, 2. et 307. — „*Hic demum - - defuit*, h. e. deesse animadverto, *et fefellit*, illam nemini visam esse comperio.“ *Wund.* Wagnero videtur e verbo *defuit* deserendi notio repetenda: *ἔλαθεν ἀπολιποῦσα*, vel potius *μὴ συνεφεπομένη*. — 745. *amens* addit, sentiens se tunc impium fuisse, deos adeo ad unum omnes incusantem. — *incusare deos hominesque* est formula sollemnis de iis, qui de fortuna sua graviter conqueruntur. Cf. Tac. Hist. II, 47. f. (a Wund. laud.) et Liv. XXX, 20, 7.

Aut quid in eversa vidi crudelius urbe?
Ascanium Anchisenque patrem Teucrosque Penates
Commendo sociis, et curva valle recondo;
Ipse urbem repeto, et cingor fulgentibus armis.
Stat casus renovare omnis, omnemque reverti
Per Troiam, et rursus caput obiectare periclis.
Principio muros obscuraque limina portae,
Qua gressum extuleram, repeto, et vestigia retro
Observata sequor per noctem, et lumine lustro.
Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent,

---

deos hominesque accusare. Incusare deos etiam apud Quinct. Inst. VI. prooem., Curt. VII, 7. et alibi legitur, et quod attinet ad sententiam loci conferri potest Val. Fl. II, 466. *desertaque durae Virgo neci quem non hominum superumque vocabat.* Cf. etiam de hac dicendi formula Ruhnk. ad Rutil. Lup. 122. *Dii hominesque* autem veteribus dicuntur pro omnibus omnino, nemine excepto, etiamsi de rebus sermo est ad deos vix pertinentibus. Cf. Manut. ad Cic. Fam. I, 9. Duker. ad Florum II, 6, 43. idemque ad Liv. III, 17, 5. Cort. ad Sall. Cat. 15, 4. et de eodem Graecorum usu Hermann. ad Soph. Ai. 239. Ceterum *deorumque* maior pars Codd. cum ipso Med. praebet; quae lectio praeterea confirmatur Servii testimonio et Donati auctoritate ad Ter. Adelph. III, 2, 6. et V, 3, 4. Weichert. tamen in Diss. de Versu hyperm. p. 19. alteram tuetur lectionem *deûmque*, tum, quod nulla hic sit necessitas dividendi extremum vocabulum, tum, quod sententia hoc versu expressa post *deumque* absoluta sit atque, ut mens cogitando, ita vox loquendo subsistere debeat. Sed vere contendere videtur Iahn., Romanos in tali formula: „quem ex hominibus et diis" nusquam antiquam formam Genitivi *deûm* usurpasse. Alia res est Aen. I, 229., ubi vid. adnott. Wagnero Virgilius h. l. hypermetro usus videtur ad devitandam insuavitatem ex quater repetitis syllabis *umque* nascentem: *natumque virumque - - hominumque deumque*; fortasse etiam commotum Aeneae animum sic melius indicari putabat. Ceterum Iahn. servato hypermetro etiam pro signo interrogandi in fine versus Comma posuit; quem secutus sum. — 746. *crudelius*, quod magis dolerem. — 748. *curva valle*, i. e. cava. Vid. adnott. ad Geo. II, 216. — 749. Verba *cingor - armis* imprimis ad scutum referenda videntur, quod deposuerat, patrem humeris impositurus. Peerlkamp. tamen et iterato voc. *repeto* (vid. v. 753.) et his ipsis verbis offensus, quum non scuto, sed ense cingamur, quem deposuisse Aeneas non putandus sit, totum versum spurium censet. — 750. *Stat*, certum, decretum est apud me. Vulgo plenius *stat sententia* (Ter. Eun. II, 1, 18. Ovid. Met. I, 243. VIII, 67. Liv. XXI, 29, 5. alibi; et apud Val. Fl. V, 289. *stat pectore fixum*); sed, ut hic, etiam infra XII, 678. apud Nep. Att. 21. *mihi stat alere morbum desinere.* Cic. Fam. IX, 2, 5. *Stat illud, una vivere in studiis.* ad Att. II, 14. *nos in Asiam convertemus; neque adhuc stabat, quo potissimum.* Cf. etiam Sigonius, Ruhnken. et Bach. ad Livii, Terentii, Ovidii locos laud. Eadem ratione dicitur *sententia sedet* (vid. supra ad v. 660. adnott.), unde etiam explicandum, quod supra legimus Aen. I, 582. *sententia surgit.* — „*obscura limina portae*, porta per noctem obscuram oculos fallens. Sup. v. 725. *per opaca locorum.*" *H.* — 754. *vestigia retro sequor*, relego (ut infra IX, 393. *vestigia retro Observata legit*, et ap. Claud. B. Get. 529. *relegam vestigia cursu*), *observata per noctem*, quantum per noctem possum observare; *dant* enim *clara incendia lucem*, v. 569. — *lumine*, oculis (vid. ad Geo. III, 433.), *lustro*, circumspicio. Vid. etiam Wakef. ad Lucr. V, 575. — 755. Horror noctis ubique me terret. Peerlkamp.

Inde domum, si forte pedem, si forte tulisset,
Me refero. Irruerant Danai, et tectum omne tenebant.
Ilicet ignis edax summa ad fastigia vento
Volvitur; exsuperant flammae, furit aestus ad auras.
Procedo et Priami sedes arcemque reviso.
Et iam porticibus vacuis Iunonis asylo
Custodes lecti Phoenix et dirus Ulixes
Praedam asservabant. Huc undique Troïa gaza
Incensis erepta adytis, mensaeque deorum
Crateresque auro solidi, captivaque vestis

---

haerens in Plur. *animos*, qui plerumque de ira, ferocia, superbia dicatur, praefert Singularem, quem exhibet Schol. Statii Theb. I, 494., et quum Orosius II, 19. hunc locum imitatus scripserit: *horror quatiebat animos, silentia ipsa terrebant*, Virgilium haec edidisse suspicatur: *Horror ubique animum quatit, ipsa silentia terrent.* — 756. *domum, si forte pedem tulisset, Me refero*, i. e. visurus, experturus, si forte etc.; quod verbum videndi, quaerendi, experiendi ante has Particulas saepe omittitur; v. c. Nep. Hann. 8. *Hannibal cum quinque navibus Africam accessit, si forte Carthaginienses ad bellum inducere posset.* Cic. Fam. III, 9. *Te adeunt fere omnes, si quid velis.* Ceterum cf. adnott. ad Aen. I, 181. et 577. Non adsentior autem Wagnero, haec adnotanti: „Alterum *si forte* Commatis includendum erat; est enim Graecum *εἰ τύχοι*. vid. Muret. Var. Lect. XVI, 9. et Heinrich. ad Cic. de Rep. p. 192."; eiusmodi enim lusus verborum, in uno eodemque versu bis, sed varia significatione, positorum, ut omnino a Virgilio, ita hic potissimum ab Aeneae affectione alienus videtur. Equidem iterato *si forte* nihil aliud indicari puto, nisi ardentissimum desiderium rei per se admodum dubiae adeoque improbabilis. (Etiam Iahn. Comma, quod Wagnerum secutus ante *tulisset* posuerat, in adnot. subiecta tolli iubet, coll. adnot. sua ad Aen. XII, 856.) — 758. *Ilicet.* Vid. supra ad v. 424. — *ignis edax.* Sic adeo *imber edax* apud Hor. Od. III, 30, 3., ubi vid. Orell., *curae edaces* ap. eundem Od. II, 11, 18. etc. — 759. *ad auras.* Cf. adnott. ad Ecl. I, 57. — 760—766. „A domo sua, quam expilatam et incensam ardere videt, ad arcem et regiam tendit; hic vero praedam et captivos ab Achivis asservari videt; Creusa nec ibi reperta, discedit." *H.* — *Et iam*, *καὶ τότε δή.* Vid supra v. 726. — „*Porticibus vacuis.* Cf. sup. v. 528. — *Iunonis asylo*, pro templo, quod in arce fuit. Cf. sup. ad v. 567. Eurip. Troad. 32. simpl. *ὑπὸ στέγαις ταῖσδ'.*" *H.* Iuno Graecis favebat, quare non mirum praedam ab iis in eius templo asservari, quod Virgilius in arce collocat fortasse cogitans de Iunonis templo in Capitolio Romano. — 762. *Phoenix*, Amyntoris, Dolopum regis, filius, qui, stupri cum Clytia, patris pellice, facti falso accusatus, ab illo oculis privatus, sed a Peleo, ad quem confugerat, Chironi Centauro traditus est, qui visum ei restituit; quo facto Achillem, quem armorum usum docuerat, in bellum Troianum comitatus est, in quo quartae Myrmidonum legioni praefuit; sed Troia rediens mortuus est in Thracia. Cf. Hom. Il. IX, 432 sqq. XVI, 196. Lycophr. 417 sqq. Hygin. f. 173. Paus. X, 26. Strab. XI. p. 428. Commemoratur etiam ab Ovidio Met. VIII, 307. Her. III, 129. A. A. I, 337. Prop. II, 1, 62. aliisque poëtis Latinis. — 763. *Troïa gaza:* vid. ad Aen. I, 119. — *mensae deorum* etiam tripodes in se complecti videntur, quamquam mensam in templo Iunonis Olympiae positam commemorat Paus. V, 20. a Wagn. laud. — 765. *Crateres* (vid. ad Ecl. V, 68.) *auro solidi* pro: ex solido auro, ut Geo. III, 26. *ex auro solidoque elephanto.* De Ablativo materiae vid. sup. ad Aen. I, 655. — *captiva vestis*, ut VII,

Congeritur. Pueri et pavidae longo ordine matres
Stant circum.
Ausus quin etiam voces iactare per umbram
Implevi clamore vias, moestusque Creusam
Nequidquam ingeminans iterumque iterumque vocavi.
Quaerenti et tectis urbis sine fine furenti
Infelix simulacrum atque ipsius umbra Creusae
Visa mihi ante oculos et nota maior imago.

---

184. *captivus currus*, XI, 779. *captivum aurum*, Hor. Epist. II, 1, 193. *captivum ebur*, Caes. B. C. II, 5. *captivae naves*, Liv. I, 53, 3. et Curt. V, 20. *captiva pecunia*, Ovid. Am. I, 14, 45. *captivi crines* cett. Cf. Drak. ad Liv. VI, 22, 4. Sic etiam Graeci utuntur voc. *αἰχμάλωτος*. Vid. Xen. Anab. III, 3, 19. *ἵππος αἰχμ.* IV, 7, 25. *γέῤῥα αἰχμ.* Lucian. Char. c. 12. *χρυσὸς αἰχμ.* etc. — 766. „*pueri et matres* captivae, quas Graeci abducturi erant. Expressum miserabile hoc captivorum agmen in Tab. Iliaca n. 111., et in Polygnoti pictura ap. Pausan. X, 25. 26.; cf. inf. III, 323. Ovid. Met. XIII, 412 sqq." *H. longo ordine*, ut I, 701. VI, 754. de magna multitudine. Cf. Schilleri nostri *Und in langen Reihen klagend sass der Trojerinnen Schaar.* — V. 767. vario modo in singulis quibusdam Codd. expletur; (de qua re vid. adnott. ad I, 534.). Peerlkamp.: „Verba tristem rerum faciem ita ante oculos ponunt, ut additamento tacitus et mutus ille moeror minui, non augeri possit. Sensit hoc excellens poëta." — 768. *voces iactare*. Cf. Ecl. V, 62. II, 5. et Aen. I, 102. — *per umbram*. Codd. quidam *per umbras;* sed ubi umbra idem est quod nox, nocturnae tenebrae, Virgilius Singulari uti solet. Cf. adnott. ad Ecl. VIII, 14. et Wagn. Qu. Virg. IX. p. 413. Heins. temere coni. *per urbem.* — 770. *ingeminans*. Vid. ad I, 747. — 771. Quae sequitur narratio necessaria erat, ut Aeneas, novum matrimonium cum Lavinia iniens, omni culpa vacaret; sed tamen negari nequit, hoc Creusae oraculo, quod ipse poëta in sequentibus non curat, omnem rerum sequentium rationem perverti, quum infra III, 7. Troiani etiamnum incerti sint, quo fata ipsos ferant, et Thracia relicta Apollinem de hac se consulturi Delum petant (III, 69 sqq.), tum eius oraculo male intellecto in Creta considant et tandem (III, 147 sqq.) a Penatibus edoceantur, Italiam sibi esse sedem futuram. Quare hic locus haud dubie inter eos referendus, quos correxisset Virgilius, si hoc carmen prorsus absolvere ei licuisset. Poterat quidem Creusa locum ubi alterum matrimonium Aeneam exspectet, tecte significare, sed non debebat tam certum indicare, ut omnis viae error tolleretur; quod bene exposuit Gossr. ad v. 789. — *tectis urbis*, intra urbis moenia, per plateas et aedificia. — *sine fine*, i. e. diutissime, indefessum investigandi studium indicat. Vid. Aen. I, 279. Ovid. Met. II, 387. 502. IV, 334. XII, 316. etc. — *furenti. Furere* interdum i. q. furibundum vagari. Vid. infra IV, 42. — 472. *simulacrum, εἴδωλον*. Vid. ad Geo. I, 477. et IV, 472. — *infelix*, i. e. infeliciter amissae Creusae; nam Creusa ipsa, in Cybeles tutela versans (v. 788.) adeoque in ipsorum deorum coetum recepta (vid. adnott. ad v. 788.), infelix dici non potest. Deam autem factam esse Aeneae coniugem, apparere videtur ex verbis *et nota* (i. e. pristina) *maior imago;* deos enim non solum pulchritudine, sed etiam magnitudine et proceritate corporis homines longo superare veteres finxerunt (cf. Heynii Exc. XIII. ad l. l. et supra ad v. 591.); quare etiam heroes, s. homines in deorum numerum recepti, interdumque adeo Manes hominibus maiores et celsiores apparent, qua de re cf. Ovid. Met. IX, 258. vid. Fast. II, 503. Iuven. XIII, 221. Lips. ad Tac. Ann. XI, 21. et Burm. ad Anthol. Lat. II, 36, 3. Ceterum de hac Creusae sorte vid. Heynii Excurs. XIV. ad h. l. e Pausan. X, 26. Heyn. porro adnotatt

Obstupui, steteruntque comae, et vox faucibus haesit.
Tum sic adfari et curas his demere dictis:
Quid tantum insano iuvat indulgere dolori,
O dulcis coniux? non haec sine numine divûm
Eveniunt; nec te comitem portare Creusam
Fas, aut ille sinit superi regnator Olympi.
Longa tibi exsilia, et vastum maris aequor arandum.

---

hunc locum imitatione expressisse Val. Fl. IV, 18 sqq., ubi Hylas Herculi per somnum obiectus canitur. Peerlkamp. comparat Claud. VI. Cons. Hon. 530. *nota maior se Roma videndam obtulit.* – 774. sqq. Ex Iliad. XXIV, 358—360. — V. 774. iteratur infra III, 48. *steterunt comae.* Cf. Ovid. Met. VII, 630. *Pavida mihi membra timore Horruerant, stabantque comae.* Vid. etiam adnott. ad Ecl. VII, 53. De correptione terminationis — *ĕrunt* diximus ad Ecl. IV, 61. et Geo. IV, 393. — V. 775. iteratur infra III, 153. et VIII, 35. — V. 775. redit infra III, 153. et VIII, 35. „*adfari:* repete *visa est*, ut loco simillimo III, 148—153." Haec *Wund.;* cui recte adversatur Wagn. Qu. Virg. XXX, 1., qui docet, praegressum *videri* in utroque loco (*visa mihi* et *visi*) non valere δοκεῖν, sed ὀφθῆναι, *adfari* autem et *demere* esse Infinitivos absolutos, quibus hic „nescio quid molle et ad deliniendos animos compositum" insit. — 776. *insano dolori*, ut supra v. 343. *insano incensus amore.* Insanus autem est dolor, quia haec *non sine numine divôm* (v. 777.) eveniunt. Palat. aliique Codd. *labori;* quam lectionem commendat Wakef. ad Lucr. III, 447. Vid. etiam Cort. ad Lucan. II, 137. Sed iam Heins. vidit, esse hoc e VI, 135. repetitum; et verissime docet Wagn., ut illi loco *labori* conveniat, sic huic *dolori*, quum, quae addat Creusa: *non haec sine numine divûm Eveniunt*, de dolore Aeneae, non de labore eam loqui clara ostendant. Burm. etiam comparat Albinov. in Drusum v. 417. *Tu tamen ausa fores tanto indulgere dolori.* — 777. *O dulcis coniux*, ut iam Geo. IV, 465. — *non haec sine n. d. Eveniunt.* Heyn. confert Hom. Il. V, 185. *Οὐχ ὅγ' ἄνευθε θεοῦ τάδε μαίνεται.* — 778. *Nec te comitem portare.* Mire hic libri variant. Med. enim cum aliis *nec te com. hinc portare*, Hamb. II. *nec te hinc com. port.*, duo Morett. *nec te com. port.*, Parrhas. *nec te com. asportare*, Lips. II. cum aliis *nec te com. asportare*, Palat. aliique (quos Heyn. secutus est) *nec te hinc com. asportare.* Sed hanc ultimam lectionem vix dubitari potest quin Servius invexerit (vid. Wagn. Qu. Virg. XVI, 5.), et profecto vox mere prosaica *asportare* ab h. l. aliena. Praeterea varia Particulae *hinc* sedes in Codd. indicare videtur, eam ab aliena manu huc illatam esse. Quare non dubitavimus cum Wagn. restituere duorum Moret. lectionem *te comitem portare.* Simplex enim voc. *portandi* alii per compositum *asportare*, alii addito Adverbio (*hinc portare*) explicare voluisse putandi sunt. Wagn. memorat, simile quid accidisse loco XII, 709. *Inter se coiisse viros et cernere ferro*, ubi in omnibus Codd., nisi quod in paucis omittatur Copula, sic legatur: *et decernere ferro.* — 779. *Fas*, fatum s. voluntas deorum, ut VI, 438. Ceterum ad *Fas* non supplendum verbum *est*, sed iungendum *Fas sinit*, ut loco modo laud. *Fas obstat.* Quare cum Wund. et Wagn. post *Fas* Commate, non Semicolo, ut vulgo fit, distinximus. — *superi regnator Olympi* redit VII, 558. Cf. etiam IV, 269. et supra v. 557. — 780—784. „*exsilia* pro *exsilium*, et hoc pulchre pro longo itinere vel errore, adiuncta notione, quod extra patriam fit, et ex *arandum* adsumendum verbum latius *obeunda*, ut iam Serv." *II. Exsilia* numero plurali legitur etiam infra III, 4. Sil. III, 567. Val. Fl. III, 350. V. 686. Claud. B. Gild. 199. Sen. Herc. fur. 93. Ovid. Met. XV, 515. ex Pont. II, 5. S. 9, 60 etc. Stat. Theb. XI, 377. *exsilia erroresque* coniungit. — *vastum maris aequor*, ut Aen. XII,

Et terram Hesperiam venies, ubi Lydius arva
Inter opima virûm leni fluit agmine Thybris:
Illic res laetae regnumque et regia coniux
Parta tibi. Lacrimas dilectae pelle Creusae.
Non ego Myrmidonum sedes Dolopumve superbas

---

745. *vasta palus.* Lucr. V, 203. *vastae paludes* cett. — *arandum*, quia navis sulcum facit in mari. Cf. infra III, 495. Ovid. Trist. I, 2, 76. *Latum mutandis mercibus aequor aro.* Senec. Epist. 114. *Vide, ut alveum lintribus arent* cett. Heins. ad Ovid. Am. II, 10, 33. et adnott. ad Geo. I, 50. Sic etiam *sulcare* Aen. V, 158. X, 197. et alibi. — 781. *Et terram venies* Heins. restituit ex optimis Codd., temere adiiciens coniecturam *Ut - - venies.* Vulgo *At t. H. venies.* Sed bene se habet simplex Copula, quae haud raro enuntiatis tempus aliquod significantibus ita praeponitur, ut lectoris animum attentum reddat ad ea, quae eo tempore vel evenerunt, vel eventura sunt. Vid. Aen. II, 801. (ibique adnott. ad v. 803.) III, 356. II, 708. V, 721 sqq. X, 256., qui loci omnes Wagnero auctore (Qu. Virg. XXXV, 8.) per Coniunctiones in formam protasis cum apodosi possunt redigi. Hic enim v. 783. 84. continent apodosin: Quum veneris - - Illic tibi parta videbis etc. Quare Wagn. rectissime Punctum vulgo post *Thybris* positum in Colon mutavit. De omissa autem Particula *in* vid. supra ad v. 742. — „*Lydius Thybris* pro Etruscus, [ut XI, 316. *Tuscus amnis*] ex vetere opinione originis Etruscorum a Lydis ductae. Vid. Exc. III ad l. VIII." *H.* Cf. Aen. VIII, 479. 498. IX, 11. X, 155. Tac. Ann. IV, 55. Plin. H. N. III, 5, 8. et Heindorf. ad Hor. Sat. I, 6, 1. Sic ap. Stat. Silv. VI, 4, 6. *Lydia ripa* est Tiberis ripa dextra, qua fluvius Etruscorum agros alluit; ap. Sil. IX, 11. Trasimenus lacus vocatur *Lydia stagna*, et ap. Catull. XXXI, 13. Benaci lacus *undae Lydiae* commemorantur, quia ex vulgari veterum opinione Rhaeti vicini ab Etruscis, hi autem a Lydis originem repetebant. De antiquiore autem et poëtis adamata nominis forma *Thybris* (cf. infra VII, 715. VIII. 64. 86. 330. Ovid. Met. II, 259. XIV, 427. 448. Lucan. II, 421. VI, 76. Gratius Cyneg. 3. cett.) vid. Schneid. Gramm. Lat. II, 1. p. 169 sq. — *arva virum* ad exemplum Graeci *ἔργα ἀνδρῶν* s. *ἀνθρώπων.* Burm. minus probabiliter coniungit *opima virum*, coll. Val. Fl. VI, 38. *Aeterno quamquam Moeotia pubes Marte cadat, pingui numquam tamen ubere defit.* — *opima.* Vid. supra ad Aen. I, 621. Significat igitur, Aeneam non in desertam aliquam terram, sed in regiones hominum industria bene cultas venturum esse. *leni fluit agmine.* „Supra Geo. I, 322. *agmen aquarum* dixerat [ubi vid. adnott.]; at h. l. absolute Ennii exemplo Annal. V. [p. 64. Hessel.] *Quod per amoenam urbem leni fluit agmine flumen*, apud Macrob. VI, 4. Adde Lucret. V. 272. [et VI, 638. *inde super terras fluit agmine dulci*] et nostri imitatorem Stat. Theb. I, 356. [*ruit agmine facto Inachus;* ubi cf. Barth.] Vides novum vaticinium a Creusae umbra acceptum de sedibus in Italia et in tractu Tiberino quaerendis." *H.* Cf. etiam Avien. descr. terr. 572. 756. 876. 1072. 1293. *Agmen* igitur non semper de impetu aquarum dici, et hic locus cum aliis modo commemoratis probat, et exempla a Burm. ad Val. Fl. V, 721. prolata, quem laudat Peerlk. — 783. *res laetae.* Med. et Colot. (qui unius libri instar sunt) *res Italae*, quod Wagn. repetitum putat ex VIII, 626. *Illic res Italae. Res laetas* etiam dixerunt Ovid. Trist. IV, 14, 32. et ex Pont. IV, 4, 15. Sil. XI, 23. et Lucan. I, 80., ubi vid. Burm. — *parta tibi*, fato destinata. — *lacrimas Creusae*, propter Creusam effusas. Cf. I, 462. ibique adnott. — „*dilectae.* Habes testimonium ipsius uxoris, se ab Aenea esse amatam; ut v. 777. suum amorem prodidit." *Gossr.* 785—789. „Praeclari versus;

Adspiciam, aut Graiis servitum matribus ibo,
Dardanis et divae Veneris nurus;
Sed me magna deûm genetrix his detinet oris.
Iamque vale, et nati serva communis amorem.
Haec ubi dicta dedit, lacrimantem et multa volentem
Dicere deseruit, tenuisque recessit in auras.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum;
Ter frustra comprensa manus effugit imago,
Par levibus ventis volucrique simillima somno.
Sic demum socios consumpta nocte reviso.
Atque hic ingentem comitum adfluxisse novorum
Invenio admirans numerum, matresque virosque,
Collectam exsilio pubem, miserabile vulgus.

---

metuendum autem Aeneae, ne illa in hostium manus incidisset et captiva abduceretur. Cf. III, 321 sq. [Thiel. hac de re conferri iubet Achillis sermonem ap. Hom. Il. VI, 450—461.]— *sedes superbas*, regiam superborum dominorum, et quidem sigillatim Neoptolemi.“ *H.* Vid. supra v. 7. De Particulis *ve - - aut* sibi respondentibus cf. adnott. ad Aen. I, 370. — 786. Cf. Silii II, 751. *at nos Sidoniis famulatum matribus actas Carthago adspiciat victrix.* — Versum 787. Codd. quidam ap. Serv. sic supplent: *et tua coniux.* — 788. „Magna deûm mater, Cybele. Ingeniose indicat Creusam a Cybele in consortium esse assumptam, et Nympham in solo patrio factam.“ *H.* Igitur *me detinet his oris*, ut sim una ex eius comitibus. Cf. autem Paus. X, 26, 1. *ἐπὶ τῇ δὲ Κρεούσῃ λέγουσιν, ὡς ἡ θεῶν μήτηρ καὶ Ἀφροδίτη δουλείας ὑπὸ Ἑλλήνων αὐτὴν ἐῤῥύσαντο.* Ceterum etiam alibi Cybele Aeneadum genti propitia est. Cf. infra IX, 77 sq. — 789. „Plenus affectus versus. Compara praeclarum locum Propertii IV. extr. 73. 74. [*Nunc tibi commendo, communia pignora, natos* etc.] et Eurip. Alcest. 378.“ *H.* — 791. De numinibus et spectris ei, cum quo collocuta sunt, celeriter evanescentibus Thiel nos adire iubet Ennium ap. Cic. Div. I, 20, 41. *Haec effatu' pater, germana, repente recessit, Nec sese dedit in conspectum corde cupitus; Quamquam multa manus ad coeli caerula templa Tendebam lacrimans et blanda voce vocabam.* Ovid. Met. X, 56—63. (ibique Gierig.) Hom. Il. XXI, 99. Od. XI, 206. infra Aen. V, 740. Iacobs. *Blumenlese* II. p. 458. Heyn. et Voss. ad Geo. IV, 499. Imprimis cf. infra IV, 278. — 792—784. „Idem versus redeunt infra VI, 700—703., ducti ex Hom. Od. XI, 206—208.; unde petierunt etiam alii. Cf. sup. Geo. IV, 500.“ *H.* — Iteratum *Ter* pro *aliquoties* imprimis usurpatur, ubi sermo est de actionibus frustratis et cum dolore saepius repetitis. Cf. infra IV, 690 sq. VI, 700. VIII, 230 sq, X, 685 sq. XI, 188 sq. Burm. ad Val. Fl. VII, 118. Ruhnken. Ep. crit. II. p. 254. Bach. ad Ovid. Met. II, 270 sqq. et XI, 419. Thiel. ad Aen. VIII, 230. Praeterea vid. Geo. I, 281. Aen. I, 16. III, 421. III, 566. IX, 587. cett. — *ibi* de tempore, pro *tum*. Vid. Drak. ad Liv. VII, 24, 4. Duker. ad eiusd. II, 35, 1. Cort. ad Plin. Epist. I, 5, 5, et Hand. Tursell. III. p. 165 sq. — 794. „*somno* vel proprie, quatenus is celeriter diffluit, aufugit, vel pro somnio — *ὀνείρῳ* — dictum. Macrob. Sat. V, 5. *fumo*, ut alibi: inf. V, 740. Geo. IV, 499.“ *H.* Hoc Wakef. recepit, coll. Manilio I, 822. Sed omnes Codd. et hic et VI, 702. consentiunt in voc. *somno*, quod ex Homeri imitatione ortum, et cui etiam epitheton *volucris* multo magis convenit, quam *fumo*. Somnus enim deus alatus fingitur. Cf. Broukh. ad Tibull. II, 1, 89., a Burm. laud. Iahn comparat Apollon. IV, 877. *αὐτὴ δὲ πνοίῃ ἰκέλη δέμας, ἠΰτ᾽ ὄνειρος, Βῆ ῥ᾽ ἴμεν.* — Vss. 796 sqq.

Undique convenere, animis opibusque parati,
In quascumque velim pelago deducere terras.
Iamque iugis summae surgebat Lucifer Idae
Ducebatque diem, Danaique obsessa tenebant
Limina portarum, nec spes opis ulla dabatur:
Cessi et sublato montis genitore petivi.

Servius fluxisse dicit ex simili Naevii loco de Aeneae fuga. — *Collectam exsilio*, ad fugam. Heins. praetulit Donati lectionem *Collectam ex Ilio* (ut Ilio sit bisyllabum); sed vulgatam scripturam comprobat imitatio Siliana X, 420. *Dux erat exsilio collectis Marte Metellus.* — *pubem* Wagn. recte refert ad praegressum *viros*, ut sit fere i. q. *populus;* coll. infra VII, 219. *Iove Dardana pubes Gaudet avo* et Becker Eleg. Rom. p. 209. Peerlkamp., qui haec arctius coniuncta censet, quam ut separari possint, praeter necessitatem coni. *turbam.* — 799. „*parati opibus*, qui opibus hic [ad naves faciendas, instruendas, et sic porro] instructi, quibus opes praesto sunt ad aliquid agendum; *parati animis*, quibus est voluntas ad rem moliendam. Ex sequentibus assumendum *deduci.*“ *Wund.* Simili ratione *arma et animos* Geo. III, 182. Aen. XII, 788. Stat. Theb. VII, 727. Vell. Pat. II, 119., *vires* autem *et animos* supra v. 617. coniungi Burmannus docet, qui etiam comparat Statianam huius loci imitationem Silv. III, 1, 167. *Macte animis opibusque.* Praeterea cf. Hor. Od. IV, 4, 60. *per caedes - - ducit opes animumque ferro* et Caes. B. Gall. VII, 76. *omnesque et animo et opibus in id bellum incumberent.* — 800. *deducere* verbum proprium esse de coloniis ideoque hic de Aenea novam civitatem condituro aptissime dici memorat Servius. — 801. „Ut poëtae rem fingunt, sidera de montibus proximis oriuntur et pone montes occidunt; res ab oculorum sensu petita. *Ida* autem mons Troiae imminens. *Lucifer*, Veneris stella, accommodate.“ *H.* — 802. *Ducebat diem:* vid. Ecl. VIII, 17. Cf. etiam Tibull. I, 6, 62. *Dum rota Luciferi provocet orta diem.* Ceterum omnes Virgilii locos de prima luce agentes nuper sedulo collegit Deichmann. in Progr. Gymn. Hersfeld. 1844. p. 44 sqq. — 803. „*Limina portarum*, portas. — *spes opis*, auxilii patriae ferendi, ut Serv., aut simpliciter salutis. Igitur discessi.“ *H.* Rectissime Wagn. in fine versus Colon posuit pro Puncto; nam v. 804. apodosin continet ad v. 801—803. (Vid. supra ad v. 781.) Quam rationem iure probat Weickert. p. 13 sq., qui praeter exempla a Zumptio §. 580. prolata confert Aen. I, 223 sq. II, 254. III, 90 sq. X, 659 sq. XII, 650. Ovid. Met. II, 47. *Vix bene desierat: currus rogat ille paternos* (ubi vid. Bach.); et ubi talia plene proferantur, Copula vel Coniunctione aliqua adiecta, Aen. II, 692. (ubi vid. adnott.) XI, 296. et XII, 154. I, 34. II, 323. Vid. etiam infra ad III, 8. — 804. *Cessi*, absolute, ut ap. Ovid. Am. I, 2, 9. *Cedimus? an subitum laetando accendimus ignem?* Alibi plenius *fortunae, tempori*, i. e. necessitati, *cedere;* de qua dicendi formula Thiel. conferri iubet Cortii Exc. IV. ad Sall. Cat. p. 400. eundem ad Lucan. I, 161. Matth. ad Cic. Mil. 1, 2. et 21, 63. Beier. ad Cic. Off. I, 23, 81. Recte Voss. convertit: *Weichend dem Loos'.* — „*montem*, int. Idaei iugi partem, quae ad Antandrum ferebat. Cf. IX, 80.“ *H.* Mediceus autem cum aliis libris (etiam IV. Pariss. et alt. Lips.) praebet Pluralem *montes s. montis*, quem, coll. Aen. III, 6., praeferendum censet Wund., rectissime. Quomodo enim h. l. post *Idam* commemoratam Pluralis *montes* ex Singulari *montem* oriri potuerit, non apparet, contra vero ea ipsa de causa Pluralis facile in Singularem mutari potuit. Praeterea cf. etiam supra v. 636. *quem tollere in altos Optabam primum montis*, qui locus receptam lectionem unice veram esse docet.

P. VIRGILII MARONIS
A E N E I S.
LIBER TERTIUS.

ARGUMENTUM.

„Eversa Troia Aeneas, collectis suorum reliquiis, quae caedi flammisque supererant, parataque apud Antandrum viginti navium classe, primum in Thraciam defertur. Ubi quum urbis fundamenta poneret, territus Polydori a Polymnestore caesi prodigiis, Delum petit (1—77.); consultoque ibi Apollinis oraculo, quum antiquam gentis suae matrem, hoc est primam originis suae terram, repetendam didicisset, falsa Anchisae patris interpretatione adductus, in Cretam contendit (78—120.). Verum quum ibi, positis iam moenibus, gravissima peste exagitaretur, in somnis monitus a diis penatibus, relicta Creta, Italiam petit (121—191.). In hac navigatione subito exorta tempestate, primum ad Strophades insulas appulsus, ab Harpyiis infestatur (192—269.). Mox Actium delatus, in honorem Apollinis ludos celebrat (280—290.). Inde Corcyram praetervectus, Epirum tenet, quae id temporis Heleno, Priami filio, parebat, cui post Pyrrhi caedem Andromache in coniugium cesserat. Helenus Aeneam hospitio excipit, omnique humanitatis genere complectitur, imminentiumque terra marique periculorum certiorem facit (291—505.). Aeneas, relicta Epiro, Tarentum primamque Italiae oram praetervectus, ad eam Siciliae partem, quae Aetnae monti adiacet, appellitur. Ibi Achemenidem, ab Ulysse in Cyclopis antro desertum, supplicem recipit, edoctusque ab eo de Cyclopum feritate, ancoras solvit (506—683.): memorque praeceptorum Heleni, vitatis Charybdis et Scyllae periculis, Siciliae litora longo circuitu circumvectus, tandem Drepanum advehitur, ubi Anchises, tum senio tum longae navigationis iactatione fatigatus, fatis concedit (684—713.). Inde Italiam petens, immissa ab Aeolo subita tempestate, in Africam eiicitur, quam partem libro primo exsecutus est poëta (714 sqq.).“ *H.*

Postquam res Asiae Priamique evertere gentem
Immeritam visum superis, ceciditque superbum

De rebus hoc libro, qui ob rerum varietatem et doctrinae copiam ceteris facile praestet, narratis Heyn. imprimis Cluverii Sicil. ant. p. 252. sqq. conferri iubet. — 1. *res Asiae*, τὰ τῆς Ἀσίας, regnum Asiae. Sic VIII, 626. et Hor. Ep. II, 1, 2. *res Italae*, Iustin. VIII, 6, 3. *res Macedoniae*, Liv. I, 3. *res Latina*, Liv. I, 28. extr. et alibi saepe *res Romana* cett. Serv. non male: „universus status Asiae.“ Vid. supra ad II, 556. — *evertere gentem*, quia etiam dicitur *condere gentem*. Vid. ad Aen. I, 33. — 2. *immeritam*, innocentem, quae talia non meruit. Cf. Hor. Od. III, 2, 21. *Virtus recludens immeritis mori Coelum.* id. III, 6, 1. *Delicta maiorum immeritus lues.* Ovid. Trist. II, 274. *Protegit haec* (facundia) *sontes, immeritosque premit.* Stat. Silv. IV, 6, 82. *miscuit - - immeritae - - domos ac templa Sagunti* cett. — *visum.* Haud pauci Codd. minoris auctoritatis ad-

Ilium et omnis humo fumat Neptunia Troia;
Diversa exsilia et desertas quaerere terras

---

dunt *est;* sed vid. adnott. ad Aen. I, 283. coll. cum iis, quae ad II, 428. adscripsimus. — *superbum Ilium.* Vid. I, 21. 523. II, 556. ibique adnott. Sex Codd. *Ilion*, quae forma, ab aliis haud raro et vulgo quidem neutro, ab Horatio autem femin. genere usurpata (vid. Bentl. ad Hor. Od. III, 3, 23. et Burm. ad Prop. III, 1, 31.), apud Virgilium alibi (cf. II, 241. 325. III, 109. V, 756. VI, 64.) nusquam invenitur. Vid. Wagn. ad Aen. I, 68. — 3. *humo fumat.* Serv. *humo* rectissime explicat *ab humo* (i. e. solo), *funditus*, quo plena et perfecta urbis eversio significetur, ut II, 625. *ex imo verti* legimus; *fumat* autem in cineres dilapsa. Ceterum Probus et Wakef. ad Lucr. V, 443. *fumat* acceperunt pro *fumavit*, de qua re Wagn. conferri vult Voss. de Art. Gramm. II, 32. Gesner. ad Hor. Serm. II, 3, 277. Huschkii Analecta ad Tibull. El. I, 2, 97. p. 698. et mea ad Lucr. I, 71. III, 710. V, 443. VI, 597. Sed quam Lucretius in his aliquoties sibi indulsit syncopen, ea prorsus abhorret a Virgilii venustate et elegantia. (Vid. etiam adnott. ad IX, 9.) Immo *fumat* Praesens est de re durante usurpatum; „nam ruina fit brevi, fumus longo permanet tempore,“ ut verissime Serv. Ita autem, ubi vel sensus postulet, vel orationis variandae studium suadeat, saepe Praesens excipere Praeteritum et contra, res est notissima. Vid. ad Aen. II, 482. et cf. etiam quae ad Ecl. I, 31. Aen. I, 155. et al. adnotavimus. — De *Neptunia Troia* post Ilium iam commemoratum nominata vid. ad II, 623. Ceterum *Neptunia* vocatur, quia Neptunus una cum Apolline muros urbis exstruxerat. Cf. Hom. Il. XXI, 446 sq. Apollod. II, 5, 9. et infra IX, 144. — 4. *Diversa exsilia* sunt terrae peregrinae et longinquae, quae exsulibus habitandae quaeruntur. *Diversus* de terris longinquis et quasi in contraria parte orbis terrarum sitis legitur etiam infra XI, 261. XII, 708. Ovid. Trist. IV, 2, 69. *procul Latio diversum missus in orbem.* Cic. Verr. III, 83, 192. id. pro leg. Man. 4, 9, 16, 46. Tac. Ann. III, 59. etc. De Plurali *exsilia* vid. supra ad II, 780. Hoc autem vocabulum etiam de loco dici, quo quis exsul vivit, docent Tac. Ann. XIII, 55. Hist. IV, 44. Curt. VI, 4, 13. aliique loci. — *desertas terras.* Codd. scriptura fluctuat inter *desertas quaerere terras* (quod plurimi optimique Codd. praebent, in quibus Med. et fragm. Vat.) et *diversas quaerere terras.* Recte Wagn. reiicit scripturam *diversas*, quam putat ortam esse ex antecedente *diversa exsilia*, quum, quominus de anaphora cogitemus, Copula interiecta impediat; sed mire eam cum Servio (et Burmanno) interpretatur: „desertas a Dardano.“ Nam quo tandem pacto poëta a legentibus potest postulare, ut tale quid suppleant, praesertim quum infra demum v. 98. sqq. oraculum illud commemoretur, quo Troiani *antiquam matrem exquirere* iubentur? Scio quidem, rem iam I, 380. quasi per nebulam significatam esse; sed quod ipsi Aeneae tam obscurum erat vaticinium, ut infra v. 163 sqq. et 183 sqq. longa et accurata eius explicatione opus esset, id a legentibus statim esse perspectum, semperque animis eorum obversari, poëtae sumere non licet. Immo *desertas terras*, quae *diversis exsiliis* per explicationem adduntur, nemo aliter potest intelligere, nisi de regionibus incolis minus frequentatis. Quamvis autem terram, in quam novi coloni sint immigraturi, quodammodo desertam dici posse, neque hoc omnino quaerendum esse, quum poëta hoc unum agat, ut miserationem moveat, et *desertae terrae* praeclare opponantur *Ilio superbo*, iam Heyn. et Iahn. verissime docuerunt, collato qui infra legitur v. 122.; Wagn. tamen opponit, Latium desertum vocari non posse, neque Aeneam, oraculo edoctum, ignorasse, armis sibi quaerendam esse novam patriam, ita ut de colonia in terram desertam aliquam deducenda cogitari non queat. At vero non consideravit Vir doctiss., haec non iudicanda esse ex eorum

Auguriis agimur divûm, classemque sub ipsa
Antandro et Phrygiae molimur montibus Idae,
Incerti, quo fata ferant, ubi sistere detur;
Contrahimusque viros. Vix prima inceperat aestas,

---

temporum ratione, quibus Didoni narrentur ab Aenea, sed hunc heroem mente et cogitatione versari in illis ipsis, de quibus loquatur, temporibus, et quid illis diebus, qui secuti sunt Troiae excidium, fumantibus etiamtum Ilii ruinis, senserit, cogitaverit, fecerit, referre. Illo autem tempore, per simulacrum Creusae edoctus, nil praeterea scivit, quam post longos errores in opima quadam terra occidentem versus sita (in Hesperia) res laetas, novum regnum et connubium regiae virginis sibi parata esse (II, 780. sqq.), cui quidem vaticinio non admodum magni ponderis et auctoritatis (vid. adnott. ad II, 771.) illa desertarum terrarum commemoratio eo minus videtur adversari, quum ipse statim addat v. 7. *incerti*, *quo fata ferant*, *ubi sistere detur.* Ex patria enim, hominibus opibusque abundante depulsus, Aeneas, quo erat illis diebus moerore et tristitia, terram illam ignotam, quo migraturus erat, cum Troia comparatam vix aliam atque incultam et desertam sibi fingere potuit. Quibus perpensis nemo, puto, nec difficilem Wagneri explicationem, nec Bothii inanem coniecturam *decretas terras* vel Peerlkampii commentum *atque extremas terras* amplexabitur. Etiam Iahnium in edit. II. et Gossravium hanc meam explicationem probasse video. — 5. *Auguriis divum.* Vid. supra I, 382. sq. II, 293. 619. 695. 780. Posse tamen etiam prodigium flammae II, 682. et Creusae monitum adiungi, memorat Heyn.; Peerlk. autem cogitat de auguriis a poëta non commemoratis, quae Aeneas viderit in montibus degens. — *sub ipsa Antandro.* Cogita igitur de urbe in litore paullo altiore condita. Sic autem *sub* haud raro ponitur pro *prope*, in propinquitate loci editioris. Cf. Aen. I, 453. (ibique adnott.) VII, 563. XI, 244. 849. Liv. I, 3, 3. *urbem sub monte Albano condidit.* Prop. III, 2, 5. Zumpt. §. 319. et Ruhnk. ad Ter. Adelph. V, 8, 26. — De usu Pron. *ipse* (per *gleich*, *gerade*, *unmittelbar* reddendi) vid. adnott. ad Geo. IV, 75. *Antandrus* oppidum erat haud procul ab Ilio meridiem versus ad sinum Adramyttenum et Idae radices situm; in quo monte quum materies classi aedificandae suppeteret, non mirum est, quod poëta naves Aeneae in tam nobili et commodo loco aedificatas esse tradidit. Ceterum de hoc oppido (quod etiamnum *Antandro* dicitur) cf. liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* II. p. 143. sq. — 6. *molimur*, magno labore construimus, aedificamus. Cf. Aen. I, 424. III, 132. IV, 309. VII, 127. 158. 290. Val. Fl. I, 94. *Moliri hunc puppim iubet.* Ovid. Met. VIII, 302. *primaeque ratis molitor Iason.* Similiter infra v. 132. *muros optatae molior urbis;* quemadmodum apud Ovid. Met. XI, 199. *novae primum moliri moenia Troiae Laomedonta videt.* — 7. *incerti quo fata ferant.* Haec adversari oraculo a Creusa II, 781 sq. dato, iam ad v. 771. superioris libri vidimus. Ceterum saepissime sic loquuntur veteres (cf. Ovid. Met. III, 176. *sic illum fata ferebant.* Sil. XIV, 629. *si fata ferant.* Sabin. Epist. III, 31. *Nec sic fata ferant* cett.); qui de *forte* et *fortuna* idem *ferendi* voc. usurpant. (Cf. supra II, 94. Ovid. Met. I, 297. XI, 751. Lucan. IV, 243. cett.) Vid. Burm. ad II, 433. — *ubi sistere detur.* Sic etiam Ovid. Met. I, 307. (ubi vid. Bach.) *Quaesitisque diu terris*, *ubi sistere detur.* Intransitive verbum *sistendi* praeterea Geo. I, 479. Aen. XI, 873. Lucr. IV, 415. Cic. Verr. III, 96. et alibi usurpatur. De *dandi* voc. cum Infinitivo constructo vid. ad Aen. I, 66. 79. 319. Peerlk. sine iusta causa hunc versum post v. 12. collocandum censet. — 8. *Vix inceperat - - Et* cett. Vid. adnott. ad Geo. II, 80. Aen. II, 692, IV, 499. etc. Ceterum animadverte inversionem sententiarum. Ex vulgari enim dicendi genere scribendum erat: Quum prima aestas incepisset et pater Anchises vela dare

Et pater Anchises dare fatis vela iubebat;
Litora cum patriae lacrimans portusque relinquo
Et campos, ubi Troia fuit. Feror exsul in altum
Cum sociis gnatoque Penatibus et magnis dîs.

---

iussisset, litora patriae relinquo. Cf. adnott. ad Aen. II, 803. et Iahn. ad Aen. X, 465. — *prima aestas*, prima pars aestatis s. ver. (Vid. adnott. ad II, 97.) Troiam enim vere ineunte captam et dirutam esse tradunt. — 9. *fatis* Heyn. pro sexto Casu habet, ut significet: propter deorum iussa et monita; rectius Wagn. tertium Casum esse statuit, ut, quemadmodum alibi *ventis* (IV, 546. VIII, 708.), ita h. l. *fatis* vela dari dicantur, quum, quibus ventis danda essent, Aeneae non satis compertum esset; idque ipsa rhythmica huius versus ratione confirmari censet, quum poëta voc. *fatis*, in quo praecipua vis insit, non ante *dare*, sed eo versus loco posuerit, quo vox diutius ei inhaereat. Accedit, quod *fatis* Ablat. Casu sumptum post illa *Auguriis agimur divûm* redundat. Sensus igitur: Anchises navem solvens fatis se committit, nesciens quo ea sint ductura. — 10. Henry cum h. l. conferri iubet Apoll. Rhod. I, 534 sq. omninoque Aeneam a Virgilio cum Iasone comparari docet. — *Litora cum patriae.* Hanc lectionem Heins. e Medic., fragm. Vat. et optimo quoque libro restituit pro vulg. *tum*, quod, „quum in sermonis continuatione et rerum enumeratione proprie locum habeat,“ Iahn. ad VI, 125. defendit. Tunc locus paullo laxius cohaerens sic distinguendus esset: *iubebat. Litora tum - - relinquo.* Wagn. autem, optimos Codd. iure secutus, non illud *quum*, sed Particulam *et* antecedenti *vix* respondere docet (vid. supra), *quum* autem, praegressa maiore distinctione cum singulari quadam vi positum, idem fere significare, quod *et tum*, καὶ τότε δή (velut II, 680. et VI, 91.); similemque vim post graviorem distinctionem etiam aliis relativis inesse probaturus, profert locum Catull. III, 11. (*Qui* - passer - i. e. „et is tam bellus passer“) et praeterea comparari iubet Aen. V, 783. IX, 142. 559. et Soph. Oed. R. 399. — 11. *Et campos, ubi Troia fuit*, gravissima brevitate. Cf. Macrob. Sat. V, 1. Gossrau suspicatur, Plurali *campos* indicari antiquae urbis magnitudinem. - 12. *cum sociis.* Vid. supra II, 796. — *gnatoque.* Sic septem Codd. apud Burm., quos cum Vossio p. 206. et Iahnio secutus sum, quum hic versus Enniani sermonis colorem habere videatur (vid. infra) et sublime aliquid et manificum sonet. Vid. adnott. ad Ecl. V, 22. Vulgo *natoque.* — *Penatibus et magnis dîs.* Fusius de his verbis disputat Heyn. in Exc. IX. ad l. II., ex cuius sententia (quam etiam Wagn. amplectitur) hic haberemus exemplum epexegesis illius, de qua diximus ad Ecl. III, 34. et Aen. I, 111. Sed hanc ipsam epexegesin, sive *Penates* per *magnos deos* sive *magnos deos* per *Penates* explicari dicas, hic quidem, ubi simplicis appositionis locus erat, mihi satis miram videri fateor. Quare magis inclinor in alteram illam sententiam, Virgilium de aliis quoque diis, praeter Penates, certe de Vesta, cogitari voluisse. Quum enim supra II, 296. Hector, Aeneae per somnum apparens, *vittas Vestamque potentem aeternumque ignem e penetralibus efferat*, qua tandem alia de causa efferre ista putandus est, quam quae Aeneae, cui v. 293. dixerat: *Sacra suosque tibi commendat Troia Penates*, servanda et secum deportanda tradat? Cui sententiae etiam ex locis V, 774 sq. et IX, 258. ubi et *Lares* et *Penates* cum *Vesta* coniunguntur, non minimum accedit probabilitatis; porro fere semper iuxta cum Penatibus etiam alia *sacra* a Marone commemorantur (cf. praeter l. l. etiam II, 320. et 717.) atque etiam VIII, 679. *Penates* a *magnis dîs* differre videntur. Quae quum ita sint, non video, quo iure contra manifestam huius loci auctoritatem Heyn. contendat, Virgilium aliam sequi narrationem atque ceteros scriptores Romanos, qui Aeneam etiam Vestam et sacrum ignem Troia abstulisse certis verbis perhibent (vid. Ovid. Fast. III, 423 sqq. coll.

Terra procul vastis colitur Mavortia campis,
Thraces arant, acri quondam regnata Lycurgo,
Hospitium antiquum Troiae sociique Penates,
Dum fortuna fuit. Feror huc, et litore curvo
Moenia prima loco, fatis ingressus iniquis,
Aeneadasque meo nomen de nomine fingo.

---

cum VI, 434. imprimisque Macrob. Sat. III, 4.); quamquam certissimam hac de re sententiam ferre non ausim. Peerlk. verba *cum magnis dis* explicat: „cum deis bene volentibus, deorum, spero, quorum auguriis agimur, auxilio,“ coll. Ennio apud Cic. Off. I, 12. *ducite - - volentibu' cum magnis dis*, Plaut. Mil. IV, 8, 41. *ite cum diis bene volentibus* et similibus locis. Ceterum ex antiquo scholio ap. Pomponium hic totus versus est Ennianus. — 13. *Terra Mavortia* est Thracia, quam Marti sedem iam ab Homero tribui docet Heyn. (vid. infra v. 35.), qui haec verba (*Terra procul - - arant*) fortasse ex Eurip. Hecub. vss. 8. 9. prodiisse putat. De Thracia, Martis sede, adde eiusd. trag. v. 1088. Soph. Antig. 970. Hor. Od. II, 16, 5. *bello furiosa Thrace.* Manil. IV, 691. *Thrace Martem sortita colonum* cett. et cf. etiam Ovid. Met. XIII, 628 sq. de Aenea haec canens: *Fertur ab Antandro, scelerataque limina Thracum - - Linquit* cett. — 14. *acri* (saevo, crudeli) *quondam regnata Lycurgo;* de quo Edonum rege, e fabulis Bacchicis notissimo, cf. Hom. Il. VI, 130 sqq. Apollod. III, 5, 1. (ibique Heyn.) Diod. III, 65. Hygin. f. 132. Creuzeri *Symbol.* T. III. p. 183 sqq. Welcker. *Aeschyl. Tril.* p. 320 sqq. alii. — *regnata* (secundum Serv.: „Participium sine origine Verbi“), passive; ut VI, 770. 794. Hor. Od. II, 6, 11. *regnata Laconi rura Phalantho* (ubi vid. Mitscherl.) Ovid. Her. X, 69. *arva suo quondam regnata parenti.* id. Met. VIII, 623. XIII, 720. Silius XIV, 7. Plin. H. N. VI, 20, 23. etc. Omnino autem poëtae a verbis intransitivis formant interdum Participia passiva et forma et significatione. Sic *ululatus* infra IV, 609. (ubi vid. adnott.), *exululatus* Ovid. Fast. IV, 186., *erratus* infra v. 690. Ovid. Fast. IV, 573., *triumphatus* infra VI, 837. Geo. III, 33. Hor. Od. III, 4, 43., *clamatus* Ovid. Met. XIV, 397. Fast. IV, 573. etc. — 15. *Hospitium antiquum.* Erat igitur inter Troianos et Thraces iam antiquioribus temporibus hospitium iunctum; unde ea, quae ad v. 45. de Priami et Polymnestoris, qui tunc Chersonesum Thraciam regebat (cf. Eurip. Hec. 8.), affinitate adnotavimus, iudicanda. — *socii Penates* a Wagn. recte explicantur „sedes sociae, h. e. foedere cum Troianis iunctae,“ coll. Hom. Il. II, 844—851. — 16. *fuit*, perstitit, integra fuit. Cf. adnott. ad II, 325. — 17. *Moenia prima loco*, primam urbem condo (vid. adnott. ad II, 234.), scil. Aenum, Thraciae oppidum, ad Hebri ostia e regione Samothraciae situm (Herod. IV, 90. VII, 58. Thuc. VII, 57. Polyb. V, 34. Mela II, 2. atque etiamnum *Enos* appellatum: vid. librum meum *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 1079.), cum Polydori tumulo (Plin. H. N. IV, 11, 18. Solin. 10, 11.), quod poëta (quem sequuntur Mela II, 2, 8. Aur. Vict. de orig. G. R. 9. Ammian. XXII, 8. alii) ob solam nominis similitudinem ab Aenea conditum fingit, quamquam id Aenea antiquius fuisse, vel ex Homero Il. IV, 520. satis constat. Confudit fortasse Aenum cum Aenea (*Αἰνείᾳ*), Chalcidices oppido ad Sinum Thermaicum sito (cf. Scymn. 627. Strab. VII. p. 330. Liv. XLIV, 10.), quod incolae ipsi ab Aenea conditum haberi voluerunt. — *ingressus* est Thraciam *fatis iniquis*, nolentibus, non faventibus. Fata enim noluisse Aeneam hic subsistere sedesque figere, sequentia luculenter demonstrant. Heyn. satis apte comparat Ammian. XXII, 8. pr., h. l. his verbis respicientem: *Aenus, qua diris auspiciis coepta, moxque relicta, ad Ausoniam veterem ductu numinum properavit Aeneas.* — 18. *Aeneadas - - nomen - - fingo.* Wagn. confert infra v. 693. et Tac. Hist. V, 2., ubi legendum sit: *Solymos - - conditam urbem Hierosolyma*

Sacra Dionaeae matri divisque ferebam
Auspicibus coeptorum operum, superoque nitentem
Coelicolûm regi mactabam in litore taurum.
Forte fuit iuxta tumulus, quo cornea summo

---

nomen e suo fecisse. Adde Geo. I, 138. Aen. VII, 63. Liv. VII, 22, 3. *Quidam Caesonem, alii Gaium nomen Quintio adiiciunt.* Tac. Hist. IV, 28. *quod genus Germanicae originis - - Romanorum nomen Agrippinenses vocarentur.* Ovid. Fast. III, 246. *Nunc Esquilias nomina collis habet* cett. (Cf. etiam infra ad v. 614. adnott.) Alia res est, ubi ex nomine proprio formatur Adiectivum, ut apud Hor. Sat. II, 3, 25. *Mercuriale mihi imposuere cognomen.* Liv. I, 1. extr. *Stirpi virili Ascanium parentes dixere nomen.* Gell. XV, 29. *est mihi nomen Tarquinium* cett. Cf. praeter alios Ramsh. §. 116. not. eiusque Censor (Hoffmannus) in Iahnii Annall. phill. et paedd. Vol. VII. p. 13 sq. Iahn. ad Aen. XII, 515. et Beneck. ad Iustin. XIII, 7, 1. — 19. Sequitur narratio de prodigio sanguinis ex arboribus in Polydori tumulo positis manantis. Nam dum Aeneas, Veneri aliisque diis sacrum parans, corni myrtique teneros surculos humo evellit, quorum frondibus aram exornet, illi sanguine stillant Polydori in hunc ipsum tumulum hasque arbores mutati. Quam fabulam, haud dubie e poëtis cyclicis petitam, veteribus satis probabilem visam fuisse, non est cur miremur, si puellas haud raro in arbores mutatas fingi (Ovid. Met. II, 360. VIII, 763 sqq. cett.), Nymphas Hamadryades ex veterum opinione cum arboribus suis et nasci et perire, atque adeo arbores diis sacratas, quae caedantur, sanguinis guttas emittere cogitamus. Vid. quae Heyn. ad v. 33. adnotavit. — *Dionaeae matri*, Veneri. Vid. ad Ecl. IX, 47. — *divisque*, i. e. et ceteris diis, quod iam Wagn. vidit, qui comparat Graecum illud *Ζεῦ καὶ θεοί*, et Xenophontis locum satis memorabilem Cyr. V, 4, 14. *Ἀλλ' ὦ Ζεῦ, ἔφη, καὶ τούτοις πολλὰ ἀγαθὰ δοῖεν οἱ θεοὶ καὶ πλεῖστα κ. τ. λ.* Servio autem auctore ad Geo. I, 21. et Aen. VIII, 103. necesse erat, ut quando uni deo praecipue sacra fiebant, post ipsum etiam reliqui dei invocarentur. — 20. *divi auspices operum* sunt, qui opera iuvant et secundant. De voc. *auspicis*, deorum proprio, vid. infra IV, 45. Ovid. Fast. I, 615. Hor. Ep. I, 3, 12. (ibique Obbar.) cett. Bentl. et Orell. ad Hor. Od. I, 7, 27. — *nitentem* Heyn. non tam pinguem, quam candidum significare censet, quum candor in victima Iovi ferenda spectari soleat. Mihi potius de pinguedine intelligendum videtur, de qua *nitere* proprium est vocabulum. Cf. Hor. Ep. I, 4, 15. *Me pinguem et nitidum bene curata cute vides.* Phaedr. III, 7, 4., ubi lupus interrogat canem: *unde sic nites?* Plin. Ep. II, 17. *armenta, quae herbis et tepore verno nitescunt* cett. Pinguia autem animalia delecta fuisse, quae diis mactarentur, iam ex Homero constat Il. II, 402. *αὐτὰρ ὁ βοῦν ἱέρευσεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων πίονα, πενταέτηρον, ὑπερμενέϊ Κρονίωνι*, cum quo loco cf. Il. VII, 315. *βοῦν - - ἄρσενα, πενταέτηρον,* ubi epitheto *πενταετήρου* etiam pinguedinis notio inest, color autem omnino non spectatur. (Consentit mecum Gossr.) — *taurus* Iovi convenit. Vid. praeter Homeri ll. modo ll. e. g. Ovid. Met. IV, 755. *Mactatur vacca Minervae, Alipedi vitulus, taurus tibi, summe deorum*, ad quem locum Ochsner. (p. 531. ed Bach.) conferri iubet Iac. de Rhoer. Fer. Dav. II, 6. p. 168—171. — 21. *Coelicolum regi.* De forma *coelicolûm* pro *coelicolarum* (cum qua conferri potest *agricolûm* ap. Lucr. IV, 590. et *ruricolûm* ap. Nemes. VI, 52.) vid. adnott. ad Aen. I, 565. — 22. *Forte fuit iuxta* cett. Prorsus eadem ratione Ovid. Met. VII, 622. *Forte fuit iuxta patulis rarissima ramis Sacra Iovi quercus.* — *tumulus* non sepulcralis, sed ortus ex arena, quae ventis et fluctibus Polydori corpori iniecta est; nam insepultus fuerat proiectus Polydorus, quod ex v. 62 sqq. apparere iam Heyn. adnotat, qui simul docet, apud Euripidem Hec. v. 26. et 697 sqq., quem Ovidius Met.

Virgulta et densis hastilibus horrida myrtus.
Accessi, viridemque ab humo convellere silvam
Conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras,
Horrendum et dictu video mirabile monstrum.
Nam, quae prima solo ruptis radicibus arbos
Vellitur, huic atro liquuntur sanguine guttae
Et terram tabo maculant. Mihi frigidus horror
Membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis.
Rursus et alterius lentum convellere vimen
Insequor et causas penitus tentare latentis:
Ater et alterius sequitur de cortice sanguis.

XIII, 437. sequi maluerit, corpus eius in mare proiectum fluctibus in litus eiici. — 23. *myrtus*, quae litus amat (cf. Geo. II, 112. IV, 124. Ovid. Am. I, 1, 29. etc.) et Veneri erat sacra (vid. ad Ecl. VII, 62.) hic aptissime commemoratur. — *horrida.* Vid. ad Geo. I, 151. — *hastilia* sunt virgae myrti, unde hastae et iacula conficiebantur. Vid. Geo. II, 447. Hic autem eo aptius est hoc vocabulum, quod iacula, quibus Polydorum confixum fuisse v. 45 sq. docent, terrae infixa radices egisse a poëta finguntur. — 24. *silvam*, densas arbusculas. Vid. ad Geo. II, 15. et 26. — 25. *tegerem. Tegere*, i. e. velare, verbum proprium in re sacra de sertis et coronis, ut Heyn. docet, coll. supra II, 248 sq. — 26. *dictu mirabile monstrum.* Vid. ad Geo. IV, 554. et supra ad II, 680. Apud Macrob. III, 10. legitur *H. dictu et visu m. m.* — 27. Antiquiorem formam *arbos* ex Medic. cum Wagn. revocavimus. Vid. ad Ecl. III, 56. Geo. II, 81. et Iahn. ad Aen. VI, 310. Sibilum certe non posse offendere, Wund. docet vel uno loco Aen. III, 136. (*connubiis arvisque novis*) comparato. Adde Geo. II, 395. 443. 492. III, 91. 182. Aen. I, 338. infra v. 136. (ubi vid. adnott.) et 389. VI, 838. VIII, 640. et quos locos praeterea collegit Wagn. Qu. Virg. IX, 2, d. — 28. *Huic atro liquuntur sanguine guttae*, ex eo manant guttae sanguinis. Heyn., qui adnotat, proprie *sanguinem liqui*, τήκεσθαι, dissolvi in guttas, comparat Geo. II, 187. *liquuntur amnes* (cui loco addere poterat Aen. IX, 679. *liquentia flumina*). Ceterum cf. cum h. l. Ovid. Met. II, 358 sqq. *truncis avellere corpora tentat, Et teneros manibus ramos abrumpere; at inde Sanguineae manant tamquam de vulnere guttae*, ibid. VIII, 762. et IX, 344. — 29. *terram tabo maculant. Tabum* enim quemvis humorem putrescentem, imprimis vero cruorem significat. Cf. infra v. 626. VIII, 487. Ennius ap. Cic. Tusc. I, 44, 107. Ovid. Met. XIV, 190. Lucan. VI, 548. cett. — *Mihi frigidus horror* etc. Cf. similes loci Aen. I, 90. III, 259. 308. *frigidus* autem *horror*, ut apud Lucr. VI, 1010. Vid. ad Aen. II, 120. — 30. *Membra quatit*, percellit, tremere facit. Cf. Sen. Thyest. 260. *tumultus pectora attonitus quatit.* id. Herc. Oet. 1993. *Quatiet populos terrore gravi.* Hor. Od. I, 16, 5. *adytis quatit Mentem sacerdotum incola Pythius.* Vellei. II, 110. *Tantus huius belli motus fuit, ut - - animum quateret atque terreret.* Cic. Tusc. III, 6, 12. Gellius IX, 13. Senec. Agam. 5. Curt. VIII, 8, 24. cett. Cf. Mitsch. ad Hor. l. l. Drak. ad Silium IV, 7. Obbar. ad Hor. Ep. I, 10, 31. Fasc. V. p. 73. — *gelidus c. f. sanguis*, i. e. formidine fit gelidus et coit. De Adiectivis per prolepsin cum Substantivis iunctis vid. adnott. ad Geo. II, 219. 353. et Aen. II, 736. Ceterum cf. Sen. Oet. 224. *Torpor insedit per artus, frigidus sanguis coit.* — 32. *Insequor*, pergo. Cic. Verr. III, 20, 51. *pergam et insequar longius.* Vid. etiam Geo. I, 105. — *tentare*, explorare. Vid. ad Ecl. IV, 32. et Aen. II, 38. Peerlkamp., sine iusta causa haerens et in Adverb. *penitus*, quod prorsus otiosum censet, et in dictione *tentare causas latentes*, quum, quod lateat, tentari non possit, hunc locum interpolatum et vss. 32. et 33.

Multa movens animo Nymphas venerabar agrestis
Gradivumque patrem, Geticis qui praesidet arvis,
Rite secundarent visus omenque levarent.
Tertia sed postquam maiore hastilia nisu
Adgredior genibusque adversae obluctor arenae
— Eloquar, an sileam? — gemitus lacrimabilis imo
Auditur tumulo, et vox reddita fertur ad auris:
Quid miserum, Aenea, laceras? iam parce sepulto;

---

sic contrahendos esse arbitratur: *Insequor, alterius sequitur de cortice sanguis.* — 34. sqq. Aeneas, prodigio perterritus, ex more veneratur numina, quae ipsi regioni praesunt, Nymphasque Hamadryades et Martem Indigetem implorat, ut malum omen avertant. — 35. Mars dicitur *Gradivus*, quod *graditur* quasi, magnis gressibus incedit in pugnis, quo maiestas dei pingitur. Cf. Schirach. p. 427. Aliae enim nominis etymologiae, quasi *gradivus* idem esset, quod *gravis deus*, vel *gramine* ortus (cf. Festus s. v. p. 72 Lindem. coll. Ovid. Fast. V, 229.), vix dignae quae commemorentur. Prima syllaba, quum nomen a *gradiendi* verbo sit formatum, vulgo corripitur (cf. Ovid. Met. VI, 427. Sil. XV, 13. 337. Val. Fl. V, 651. cett.), interdum vero etiam, ut hic, producitur (velut Aen. X, 542. Ovid. Met. XIV, 820. XV, 803. Sil. I, 433. III, 702. alibi). De duplici autem nominum propriorum mensura omnino cf. Burm. ad Anthol. Lat. T. I. p. 63. Bentl. ad Hor. Od. II, 25, 9. Weichert. de verss. iniuria suspp. p. 62. Iahn. ad Ovid. Met. VI, 11. Bach. ad Ovid. Met. V, 607. VIII, 207. Iacob. Qu. Epic. p. 156. Obbar. ad Hor. Ep. I, 10, 26. Fasc. V. p. 47. et quae nos supra ad I, 343. et infra ad IV, 137. adnotavimus. — *Geticis* pro finitimis *Thraciis;* Getae enim trans Danubium habitabant in Dacia (cf. Geo. III, 462. IV, 463.); sed constat, poëtas in remotioribus potissimum regionibus vicinos populos haud raro confundere. Pro *arvis* Hamb. II. *armis,* Menag. I. *oris*. Sed vulgatam lect. tuetur etiam Lutat. ad Stat. Theb. III, 221. — 36. *rite*, quod proprie de hominibus dicitur caerimonias sacras probe servantibus, interdum etiam de diis ipsis homines pro more iuvantibus usurpatur. Cf. infra X, 254. Tibull. III, 4, 43. *casto nam rite poëtae Phoebusque et Bacchus Pieridesque favent.* Hor. Carm. Saec. 13. *Rite maturos aperire partus lenis Ilithyia tuere matres*, et eiusd. Od. IV, 4, 25. *sensere*, *quid mens rite*, *quid indoles Nutrita faustis sub Penatibus Posset.* — *secundarent*, secundum, felix esse iuberent. *Secundare* verbum proprium de diis. Cf. VII, 259. Sen. Herc. fur. 645. *votum secundet deus.* Lucan. I, 635. et Sil. VIII, 124. *dii visa secundent*, ubi cf. Drakenb. Vid. etiam Geo. IV, 397. — *visus*, i. e. visum, ostentum, portentum. — *omen levarent*, tollerent, removerent, i. e. averterent. Cf. Hor. Od. II, 17, 27. *Me truncus illapsus cerebro Sustulerat*, *nisi Faunus ictum Dextra levasset* et adnott. ad Aen. II, 146. — 38. *obluctor* Heyn. explicat Graecis verbis ἀντιβαίνω, ἀντερείδω, de quibus Burm. conferri vult Hemsterh. ad Lucian. Dial. p. 60. [T. II. p. 533. Bip.] Cf. etiam Liv. XLIII, 22, 9. Curt. IV, 29, 7. 34, 8. 38, 19. et similes locos. — 39. 40. *gemitus - - Auditur tumulo*, *et vox redd. fertur ad a.* Wagn. Qu. Virg. XXXIII, 10., ubi de epexegesi per Copulam addita agitur, explicat: gemitus cum voce auditur. Equidem in his epexegesin invenire non possum. Immo tumulus, s. Polydorus in tumulum arboribus consitum mutatus, primum dat gemitum, dolore expressum, quem deinde ipsa verba sequuntur. In min. edit. Wagn. haec adnotat: „*edi* vox dicitur, quum solius loquentis, *reddi*, quum etiam audientis ratio habetur.“ Codd. quidam *ad auras*, quod placet Peerlkampio: „ex imo tumulo ad loca superiora.“ — 41. *Iam*, quod prius cum *sepulto* coniungendum esse putavi, nunc cum *parce* coniungo. Usurpant

Parce pias scelerare manus. Non me tibi Troia
Externum tulit, aut cruor hic de stipite manat.
Heu! fuge crudelis terras, fuge litus avarum.
Nam Polydorus ego. Hic confixum ferrea texit

---

enim hanc Particulam etiam ubi significare volunt, aliquid statim esse agendum, quod iam dudum fieri debebat, ubi nos *nun - - einmal* vel *nun - - endlich einmal* ponimus. Cf. praeter alios locos Aen. VI, 629. *sed iam age, carpe viam* (ubi nos in vitae communis sermone: *aber nun mache einmal, dass du fortkommst*) et Hand. Turs. III. p. 127. — *parce sepulto*, i. e. terra obruto. Vid. supra ad v. 22. — 42. *parce scelerare manus*, noli manus scelere polluere. Vid. adnott. ad Ecl. III, 94. coll. cum iis, quae Aen. I, 257. adscripsimus. *Scelerantur*, i. e. scelere polluuntur, manus, quae saeviunt in consanguineum. Sic Stat. Theb. IX, 666. *dextram sanguine scelerare*, Iuven. IX, 25. *aedes deorum scelerare* etc.; quare etiam oculi et aures, qui vident vel audiunt scelus, eo *conscelerari* dicuntur ap. Ovid. Met. VII, 34. et Liv. XL, 8. — *Non me tibi Troia Externum tulit*, i. e. Troianus sum. Duae enim notiones in unam sunt contractae: non tibi externus sum, sed Troia me genuit. — *tulit*, protulit, genuit. Cf. infra XI, 285. Hor. Sat. II, 2, 92. *Hos utinam inter Heroas natum tellus me prima tulisset*, et Heindorf. ad Hor. Sat. I, 5, 42. — 43. *aut cruor* cett. noli cum Heynio sic interpretari: „Non de trunco sanguis manat, sed de meo corpore;" sed potius cum Iahnio: „Non *me* tibi Troia *externum* tulit, neque cruor *externus* hic de stipite manat." Recte autem Heins. *aut* restituit ex optimis libris pro vulg. *haud*, post *non* locum non habente. Immo *aut* apud poëtas haud raro post antecedentem negationem adiungit prioribus novam sententiam, ad quam non minus pertinet illa negandi Particula, ut *nec - - aut* idem sit cum *nec - - nec;* quod etiam Iahn. ad h. l. docet. Cf. Wolf. ad Tac. Ann. I, 32. Bentl. ad Hor. Sat. I, 6, 68. Moeb. ad Caes. B. G. I, 44. Weichert. Ep. crit. de Val. Fl. p. 14. Bach. ad Ovid. Met. XIII, 672. Kritz. ad Sall. Iug. 18, 2. Hand. ad Stat. Silv. I, 3, 26. p. 379. et in Tursell. I. p. 543 sq. Prorsus eadem ratio est loci X, 529. *Non hic victoria Teucrûm Vertitur, aut anima una dabit discrimina tanta.* Cf. etiam II, 1, 414. 127. 187. 779. 785. III, 162. IV, 339. etc. Idem valet de Part. *ve* (vid. Aen. II, 601. 785. III, 629. etc.), eademque ratione etiam simplices Copulas post vocabulum negativum negandi vim assumere videbimus ad Aen. IV, 236. Quod autem ad h. l. attinet, mihi non persuasit Handius Turs. I. p. 547. sic distinguendum esse: *non me tibi T. externum tulit: aut cruor hic de stipite manat?* ut Part. *aut* „per eam vim, quae (ironiae similis) deteriora atque minora opponat, indignationem exprimat interrogatione, praemissa sententia negativa;" quemadmodum apud Ovid. Her. XVI, 169. *nec piget: aut umquam stulte legisse videbor?* et ibid. v. 357. *nec plus Atrides animi Menelaus habebit, quam Paris: aut armis anteferendus erit?* — 44. *litus avarum*, ubi avarus tyrannus habitat, qui me crudeliter interfecit. Vid. ad Aen. I, 355. — 45. *Polydorus*, Priami filius natu minimus, quem Hom. Il. XX, 407. ab Achille in pugna ante Troiae moenia interfectum perhibet. Tragici autem, Euripides maxime in Hecuba 3 sqq., quos Virgilius sequitur, aliam fabulam finxerunt, ex qua parentes eum servaturi cum magnis divitiis miserunt ad Polymestorem, Thraciae regem et Iliones Priameidis coniugem, qui avaritia ductus illum post Troiae eversionem clam interfecit; quo facto Hecuba, hoc scelus ulciscens, unguibus suis oculos ei eruit. Eandem fabulam repetunt Ovid. Met. XIII, 429 sqq. et paullo immutatam Hygin. f. 109. Dictys denique (II, 18. 22. 27.) utramque narrationem ita conflare studet, ut Polydorum a Polymestore Graecis traditum et ab his Priamo spectante ante Troiam lapidibus in eum coniectis necatum perhibeat. Cf. Heynii Exc. III. ad h. l. et Pfau in Pauly *Realencycl.* V. p.

Telorum seges et iaculis increvit acutis.
Tum vero ancipiti mentem formidine pressus
Obstupui, steteruntque comae et vox faucibus haesit.
Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
Infelix Priamus furtim mandarat alendum
Threïcio regi, cum iam diffideret armis
Dardaniae cingique urbem obsidione videret.

1828 sq. — 46. *telorum seges* (cf. Auson. Epitaph. XIX., quem Heyn. laudat, simul adnotans, ab Euripide ferro concisum tradi Polydorum) *increvit iaculis acutis.* Heyn. *iaculis* tertium habet Casum, pro *in iacula* positum, ut sensus sit: „tela ut emissa erant in me, in hoc tumulo excreverunt in arbores," unde *iacula* petuntur (v. 37. *hastilia* dixerat); rectius vero Wagn. ad similem Ablativi usum v. 134. provocans: *arcemque adtollere tectis* (ubi vid. adnott.), sextum Casum esse contendit, ut poëta hoc dicere voluerit: *texit telorum seges*, *eaque* tela s. iacula *increverunt.* Sensus igitur hic est: seges iaculorum in corpore meo radices egit et increvit. Thiel. aptissime comparat nostrum dicendi usum: *die Saat schoss auf in spitzigen Lanzen.* — 48. „*pressus mentem formidine* is dicitur, cuius animum formido et curae angunt, vexant." *Wund.* — *ancipiti*, me ipsum ancipitem, dubium, quid facerem, reddente. Ceterum cf. adnott. ad Ecl. I, 55. — 49. Bothius, quum v. 48. post intervallum LXX non amplius versuum recurrat (lectus est enim iam II, 774.), et formido Aeneae, monstrum hoc videntis, iam supra descripta sit v. 29 sq., hunc locum (in quo omnes Codd. et Scholiastae consentiunt) duplici glossemate inquinatum et sic legendum arbitratur: *Tum vero ancipiti mentem formidine pressus Obstupui. Hunc auri quondam cum pondere magno* cett. Sed recte adversatur Iahn., qui docet, breve intervallum nihil probare; alioquin sexcentos versus in Homero delendos esse, neque multo maiore intervallo Aen. II, 775. recurrere III, 153. et IX, 189. hemistichium IX, 236. repeti. (Cf. omnino adnott. ad Ecl. V, 37.) Wagn. praeterea verissime observat, Bothii coniectura probata parum aptum nos habere ab incitatissima oratione ad sedatam narrationem in eodem versu transitum. Accedit, quod etiam nomen Polydori non commode abesset. — 50. *infelix* dicitur Priamus non ob Troiam deletam et adversam, quam illo tempore expertus est, fortunam, sed ob Polydori caedem, quum Priami consilium Polydorum in Thraciam, ubi tutus esset, mittendi infelicem habuerit exitum; quod iam Wagn. perspexit, comparans illum dicendi usum, ex quo amantes, qui voto non sint potituri, infelices appellentur, ut Dido supra I, 749. (cum quo loco cf. v. 719. et 749.); ita enim a Virgilio, Tragicos magis quam Homerum hac in re sequente, in ipso narrationis exordio suum animi affectum prodi. — *furtim*, ne Graeci scirent. Apud Eur. Hec. 6. *ὑπεξέπεμψε.* — *mandare* pro commendare poni, docet Barth. ad Stat. Theb. IV, 624. Ceterum cf. Stat. Theb. I, 580. *natum septa inter ovilia furtim Montivago pecoris custodi mandat alendum*, et Ovid. Met. XIII, 431. *cui te commisit alendum Clam, Polydore, pater.* — 51. *Threïcio regi*, Polymestori. Cf. Forma *Threïcius*, quae redit VI, 645. VII, 208. XI, 659., poëtis usitatissima, apud meliores pedestris orationis scriptores non invenitur, nam apud Cic. Off. II, 7, 25. dudum restituta est verior lectio *Thraciis.* — 52. Wagnero suspecta est altera huius versus pars, quod iam dudum oppugnaretur Troia, quum Priamus rebus suis diffidere coeperit, id quod Particula *iam* significet, neque statim postquam Graeci advenissent, sed secundum Eurip. Hec. v. 4 sq., quem Virgilius expressisse videatur, *ἐπεὶ Φρυγῶν πόλιν κίνδυνος ἔσχε δορὶ πεσεῖν Ἑλληνικῷ*, Polydorus in Thraciam sit missus. Sed neglexisse videtur Vir ex-

Ille, ut opes fractae Teucrûm, et Fortuna recessit,
Res Agamemnonias victriciaque arma secutus,
Fas omne abrumpit, Polydorum obtruncat, et auro
Vi potitur. Quid non mortalia pectora cogis,

---

cell. Adverbium *furtim* v. 50. positum, quod, nisi servatis verbis *cingique urbem obsidione videret*, commode explicari vix potest, quippe quae unam contineant causam, cur *furtim* dimittendus esset Polydorus. Sententiam enim hanc esse patet: Priamus Polydorum una cum magnis divitiis *furtim* (clam Graecis, stationes Graecorum fallens) dimisit, quum iam diffideret armis Troianis, urbem autem obsidione cinctam videret, ita ut palam eum dimittere non posset. Nam vix puto, quemquam haec ita interpretaturum esse, ut Priamum clam suis civibus, quos divitiis filio additis defraudare vellet, Polydorum dimisisse iudicet. Praesens autem *cingi* non de eo tempore est capiendum, quo primum urbs cingitur, sed idem fere significat, quod *cinctam teneri.* Ita enim verba cingendi, circumdandi et similia saepe usurpari, tam notum est, ut exemplis proferendis facile supersedere possim. Cf. tamen, si tanti est, ipsius Aen. XII, 162. Ovid. ex P. IV, 9, 17. Caes. B. G. I, 38. Curt. III, 1. cett. Additum autem verbum *videre* nihil hic mutare, vix est quod memorem. Iam vero si Wagn. veram urbis obsessionem, de qua poëtam cogitasse vix potest dubitari, a temporibus heroicis ait abhorrere, hoc salva sententia mea Viro doctiss. facile largiri possum. Quid enim? Nonne Wagn. ipse Qu. Virg. XXXIX. septendecim Virgilii locos profert, ubi poëta heroicis temporibus tribuerit, quae posterioris aetatis fuerint? nonne Quaest. XL. plures etiam commemorat, quos adeo dormitantem scripsisse bonum Maronem suspicatur? Quare nihil impedit, quominus etiam hic Virgilium suae potius quam antiquioris aetatis rationem habuisse et libertati poëticae magis quam historiae fidei obsecutum esse censeas. Quae quum ita sint, quis, quaeso, de hoc hemistichio, ab omnibus, quotquot collati sunt, libris scriptis exhibito, cum Wagnero dubitabit? Neque opus est, ut cum Peerlk. verba sic transponamus: *iam quum diffideret armis*, qui locum sic explicat: „statim, quum videret urbem obsideri, et armis suis diffideret; quum videret, Graecos cum tanto exercitu venisse, ut parem se non futurum putaret." — 53. *Fortuna recessit.* In eandem fere sententiam V, 604. *fortuna* dicitur *mutata fidem novare.* — 54. *Res Agamemnonias*, causam, partes Agamemnonis victoris. Wund. minus recte *res Agam.* per opes Agamemnonis interpretatur. — 55. *Fas omne abrumpit* Heynio paullo audacius dictum videtur pro: divina humanaque iura infringit, violat. Imprimis de violato iure hospitii cogitandum esse patet. — 56. *Vi potitur.* Invenitur enim hoc verbum interdum ad tertiae Coniugationis formas flexum. Vid. infra IV, 217. et XI, 493. Ovid. Met. XIII, 130. *Tuque tuis armis, nos te poteremur, Achille.* Prop. II, 7, 64. *Quum capite hoc Stygiae iam poterentur aquae.* Val. Fl. VII, 54. *Scilicet Aeoliae pecudis poteretur et auro.* Cf. etiam Lucr. II, 652. Manil. IV, 884. Ovid. Met. VII, 155. XIII, 729. XIV, 449. 641. Stat. Silv. III, 3, 81. Achill. I, 642. cett. Burm. et Bach. ad Ovid. Met. VIII, 130. Voss. Aristarch. T. II. p. 875. ibique Eckstein. Ruddim. I. p. 260. Struvius de Declin. et Coniug. p. 201. Ramsh. §. 62, 2, 6. alii. Wakef. ad Lucr. II, 506. etiam in illis locis, quos supra protulimus, *potiremur*, *potirentur* etc. scribendum censet, quartae quoque Coniugationis formas ita corripi posse opinatus. — *quid - - non cogis* Heyn. male explicat per ellipsin Praepositionis *ad*, quae „eleganter" omittatur; et Wund. Graecismum in his invenit (ἀναγκάζειν τι). Rectius, sed paullo verbosius et aliena immiscens, de hac re disputavit Wagn., qui hanc structuram nec Graecorum, nec Romanorum, nec ullius populi propriam dicendam esse docet. Paucis verbis hoc dicendi genus, nunc vel tironibus notum, explicuit Billroth. §. 167. not. 4. et §. 210. Cf. praeterea, si exem-

Auri sacra fames! Postquam pavor ossa reliquit,
Delectos populi ad proceres primumque parentem
Monstra deûm refero, et, quae sit sententia, posco.
Omnibus idem animus, scelerata excedere terra,
Linqui pollutum hospitium, et dare classibus austros.

---

pla quaeris, Gronov. et Drakenb. ad Liv. IV, 26, 10. Burmann. ad Quinct. Inst. XII. p. 966. Boetticher. Lex. Tacit. p. 19. 4. Kritz. ad Sallust. Cat. 20, 11. et Iug. 79, 5. Daehn. ad Nep. Att. 22, 1. Ruddim. II. p. 159. 221. alios. (Vid. etiam Obbar. ad Hor. Ep. I, 1, 101. Vol. I. p. 100. cum adnott. ad Ecl. III, 8. et Geo. III, 500.) Huc pertinent imprimis locus nostro respondens infra IV, 412. Ter. Phorm. II, 1, 8. *etiamne id lex cogit?* id. Andr. III, 4, 44. *Quod vos vis cogit, id voluntate impetret.* Cic. Legg. II, 6, 14. *persuadere aliquid, non omnia vi ac minis cogere.* id. de Rep. I, 2, 3. *cives qui id cogit omnes.* Nep. Att. 22. *ne ad id, quod natura cogeret, ipse quoque sibi acceleraret.* Liv. VI, 15. extr. *vos id cogendi estis.* XXIII, 10, 6. *Qui quum negaret lege foederis id cogi posse.* Vellei. II, 81, 1. *quod cogere se putat posse, rogare non sustinet* cett. — 57. *Auri sacra fames.* *Fames* omnino de avida cuiusque rei cupiditate dicitur. Sic *auri fames* etiam apud Plin. H. N. XXXIII, 4, 21., *argenti sitis famesque* ap. Hor. Ep. I, 18, 23., *fames honorum* ap. Flor. III, 21. etc.; *sacer* autem (scil. diis inferorum) haud raro i. q. nefandus, sceleratus, impius, ideoque exsecrandus et detestabilis. Cf. Hor. Sat. II, 3, 181. *is intestabilis ac sacer esto.* Plaut. Bacch. IV, 6, 13. *Ego sum sacer, scelestus.* Stat. Theb. X, 804. *sacra insania mentis.* Catull. XIV, 12. *horribilis et sacer libellus.* Val. Fl. VII, 165. *sacrum venenum* cett. Taubmann. ad Plaut. Most. II, 4, 67. et Poen. Prol. 90. Drakenb. ad Liv. I, 1. et ad Sil. VIII, 100. Doering. ad Catulli l. l. imprimisque Heindorf. ad Hor. Sat. II, 3, 181. — *pavor ossa reliquit.* Vid. adnott. ad Aen. II, 120. [ubi pro Aen. II, 57. legendum III, 57.] — 58. *primumque parentem.* Anchisae patri, auspiciorum perito, prius quam ceteris refert *Monstra deûm*, i. e. prodigium. Vid. adnott. ad Geo. IV, 554. et Aen. II, 171. — 59. *posco.* Vid. I, 414. — 60. *Omnibus idem animus*, omnibus idem placuit, visum est, *excedere;* ut IV, 639. *Perficere est animus*, de qua constructione ad Geo. I, 304. diximus. — *scelerata terra*, terra scelere contaminata. Sic VI, 573. *sceleratum limen.* Vid. etiam supra ad II, 576. — 61. *Linqui pollutum hospitium.* Pauci quidam Codd. et Donat. ad Ter. Andr. prol. 16. *linquere*, quod difficiliori lectioni a librariis substitutum esse nemo non videt, quare non erat, cur Peerlkamp. huic lectioni patrocinaretur. Wagn., recte reiiciens opinionem, *linqui* per archaismum aliquem hic Deponentis vim habere, ut *nutritor* Geo. II, 425. et *bellantur* Aen. XI, 660., *linqui* vere passivum esse contendit, ad quod ex verbis *animus est* suppleri vult verbum similis notionis *iubent.* Quae ratio mihi quidem paullo durior et artificiosior videtur. Cur enim nulla prorsus causa flagitante suppleamus aliquid? quidni potius haec quoque verba ab illis *animus est*, i. e. placet, suspensa cogitemus? Nam non unum *iubendi* verbum esse, cui Infinitivi Activi et Passivi, i. e. simplex Infin. et constructio Accusativi cum Infin., in eadem enuntiatione iungantur (vid. adnott. ad Ecl. VI, 85. Aen. V, 773. XI, 84.), satis notum. Cf. Cic. Legg. I, 21, 56. *requiri placere terminos iisque parere.* Sall. Cat. 51, 43. *Placet igitur eos dimitti et augere exercitum Catilinae?* Liv. III, 51, 2. *placere creari, qui summae rei praeessent, militarique honore tribunos militum appellare*, et quae sunt similia. Cf. Drakenb. ad Livii l. l. et ad VIII, 34, 9. Oudend. ad Frontin. II, 5, 46. Bremi ad Cic. Finn. II, 7, 21. Görenz. ad Cic. Legg. I, 21, 56. Matthiae ad Cic. pr. Ligar. 5, 14. Ochsner ad Ecl. Cicer. p. 219 sq. Kritz. ad Sall. l. l. Fabri ad Liv. XXI, 38, 6. — *dare classibus austros* non hypallagen esse pro *dare classem austris*, verissime docet Heyn., eandemque hypal-

Ergo instauramus Polydoro funus, et ingens
Adgeritur tumulo tellus; stant Manibus arae
Caeruleis moestae vittis atraque cupresso,
Et circum Iliades crinem de more solutae;
Inferimus tepido spumantia cymbia lacte

---

lagen, ad quam priores editores haud paucis in locis temere confugerunt, multis verbis insectatur Thielius. Immo *classi*, *navibus ventos dare* nihil aliud est, quam vela ventis pandere vel vela pandendo efficere, ut ventus ad navem admissus eam promovere possit. Quum autem ab arbitrio nautarum pendeat, utrum vela ventis pandere velint, satis commode dicitur *ventos dare velis*, *navibus*. — 62 sqq. Locus imprimis memorabilis, si de inferiarum ritu quaeritur. — Heyn. verba *instauramus funus* recte explicat per: facimus funus, coll. IV, 63., ubi vid. adnott.; minus recte *Thiel.:* „facimus denuo, iterum funus, quod ei non iustum contigerat"; nam etsi v. 41. *sepultum* se dixerat ipse Polydorus, illud tamen non proprie intelligendum esse, iam supra vidimus, *funus* autem plura complectitur, quam solam sepulturam. Bene enim Wagn. adnotat, quae sequantur *et ingens Adgeritur* cett., singulas esse partes, quas illud *funus instauramus* tamquam totum complectatur, neque in Copula addita haerendum ait, comparans h. l. cum Aen. VI, 495 sq. Cf. omnino quae de Copulae vi explicativa adnotata sunt ad Ecl. III, 34. Geo. I, 498 et Aen. I, 30. et 111. Fieri autem haec omnia ex more veterum, qui religione tenebantur, ut mortuis nondum sepultis aut funere ornatis iusta persolverent, Schirach. p. 485. docet. — 63. *Adgeritur tumulo* (*zu dem Hügel*) *tellus*, ut altior fiat et vero tumulo similior; nam *tumulum* iam ante fuisse, quamquam temere adgestum, ex v. 22. novimus. Quare non probo Schirachii (p. 485.) et Wagneri interpretationem: adgeritur terra — tumulo (*zu einem Grabhügel*), ut tumulus inde fiat. — *stant M. arae* Heyn. interpretatur per consequens: statuuntur arae (vid. ad Aen. II, 442.); rectius autem Wagn. verba *stant Manibus - - - solutae παρένθετα* esse docet. Idem Heyn. de una modo ara cogitat; et sane supra II, 202. (ubi vid. adnott.) *ad aras* aperte pro *ad aram* positum. Sed quum etiam infra v. 305. Andromache Hectoris Manibus *geminas aras* exstruat, nec minus Ecl. V, 66. Menalcas Daphnidi duas aras voveat, habent etiam, quo nitantur, qui duas aras ab Aenea conditas esse arbitrantur. — 64. *moestae*, moestitiam declarantes, ut XI, 35. *moestus crinis*. — *Caeruleis vittis*, i. e. nigris, moesti coloris, ut Ovid. Fast. IV, 446. *caerulei equi Plutonis*, Stat. Theb. II, 528. *umbra caer.*, Eleg. ad Liv. 93. *mors caer.*, Ciris v. 214. *caeruleae umbrae*, et ipsius Aen. VI, 410. *puppis caerulea Charontis*. Cf. Burm. ad Val. Flacc. III, 400. De Ablativo autem hic usurpato vid. adnott. ad Aen. IV, 517. — *atra cupressus*, non nativo colore, sed quia arbor funebris est. (Vid. adnott. ad VI, 127.) Propterea Aen. VI, 215. et Ovid. Trist. III, 14, (al. 13) 21. *feralis*, Horatio Epod. V, 18. *funebris*, et Od. II, 14, 23. *invisa* dicitur, apud Ovidium autem Met. X, 114. Apollo ad Cyparissum in arborem mutatum: *Lugebere nobis, Lugebisque alios aderisque lugentibus*, *inquit*, et apud Claud. R. Pros. II, 108. *tumulos tectura cupressus* commemoratur. Servio auctore (infra ad v. 680.) cupressus „ideo mortuis consecratur, quod caesa semel nescit renasci." Alias causas affert Plin. H. N. XVI, 33. — 65. *Iliades*, matronae Troianae, *crinem solutae* (vid. ad I, 480.) circumstant tumulum plangentes, lamentantes. Heyn. conferri iubet XI, 35., ubi eadem verba iterantur. Burm. comparat Ovid. Fast. IV, 854., *Moestas Acca soluta comas*, et Met. XIII, 688. *Effusaeque comas et apertae pectore matres significant luctum.* — *de more*. Vid. infra v. 369. I, 318. IV, 57. V, 96. VI, 39. VIII, 544. XI, 35. Sic *ex more* V, 244. VIII, 186., *in morem* V, 556. VIII, 223. et *more* simpliciter IV, 551. VI, 282. VII, 204. etc. — 66. *Inferimus*. *Inferre*, *ἐπιφέρεσθαι χοάς*, verbum proprium de liquoribus (aqua,

Sanguinis et sacri pateras, animamque sepulcro
Condimus, et magna supremum voce ciemus.
Inde, ubi prima fides pelago, placataque venti
Dant maria et lenis crepitans vocat auster in altum,

---

lacte, vino, sanguine) qui, Diis Manibus libantur; unde *inferiae* nomen habent. Vid. Aen. V, 652. Plaut. Curc. I, 1, 72. Ovid. Met. VI, 569. cett. Thiel. laudat Musgrav. ad Soph. Antig. 197. et Voss. ad Geo. p. 916. Adde Stanl. ad Aesch. Pers. 609. Erfurt. ad Soph. Ant. 427. Merrick. ad Tryphiod. 605. et Cort. ad Lucan. II, 176. — *Cymbium* poculorum genus est, cymbae simile, oblongum et angustum. Cf. imprimis Macrob. Sat. V, 21. Varro ap. Nonium XV, 21. Aen. V, 267. Martial. VIII, 6, 2. cett. — *tepido lacte*, recens mulcto. Cf. etiam similis locus Ecl. V, 67. ibique adnott. et Theocr. V, 53 sq. — 67. *Sanguinis sacri*, de victimis sumpti, *pateras*, sanguinis plenas. Cf. adnott. ad Ecl. IV, 24. Ut hic lacte et sanguine, sic infra V, 77 sq. lacte, sanguine et vino, Ecl. V, 66. lacte, vino et oleo, ap. Tibull. III, 2, 19. lacte et vino libatur Manibus. — *animam sepulcro condimus* Heyn. explicat: „Manes placamus, ut quieti suae reddantur.“ Cogitandum est enim de illa veterum opinione, ex qua Manes cum corporibus in sepulcris versari putabantur, dum corpora putredine soluta essent (unde *Manes elicere*, *excire sepulcris* et similia explicanda); insepultorum vero Manes vagari, dum tumulo facto et inferiis oblatis quieti redderentur et sepulcro continerentur. Cf. infra IV, 34. 427. Hor. Sat. I, 8, 29. Tibull. I, 2, 47. (ibique Interpp.) Ovid. Met. VII, 206. Fast. V, 451. Thiel. et Gossr. ad h. l. Vid. etiam ad Aen. IV, 489. — *supremum* Servius adverbialiter positum censet, ut *torvum clamare* et similia; rectius vero Thiel. pro Accusativo Obiecti habet: suprema s. *novissima verba* (infra VI, 231.), s. id quod supremum, extremum acclamari solet: *Have*, *vale*, *pia anima*, et similia; nam non semper eadem formula usi videntur iusta alicui facientes. Cf. Serv. ad h. l. et ad II, 644. Heyn. ad Tibull. III, 2, 15. et Kirchmann. de funer. III, 9. Bene autem Markland. ad Stat. V, 1, 227., ab Iahn. laudatus, memorat, tres fuisse conclamationes vel potius acclamationes mortuorum, primam statim post excessum defuncti, alteram ad rogum, tertiam post peracta tumuli sollemnia. De hac tertia et suprema acclamatione hic cogitandum. Vid. etiam adnott. ad Aen. I, 219. II, 644. et infra VI, 506. — *voce ciemus*. Ita Sil. IV, 272. *clamore ciere*. Saepius simplex *ciere* pro vocare ponitur. Vid. Aen. VII, 125. Val. Fl. IV, 549. Ovid. Fast. IV, 484. cett. — 69 sqq. Vere ineunte, ubi denuo incipit navigatio, naves rursus conscendimus. — *ubi prima fides pelago*, quum primum (cf. adnott. ad Aen. IV, 118.) pelago confidi, navis committi poterat, meliore tempestate reversa. Burm. confert Sil. III, 153. *confisus pelago*. Lucan. V, 540. *credere ponto*. Claud. Bell. Get. 47. *non poscimus amnis Undosam servare fidem*. Peerlk. sine iusta causa pro *pelago* coni. *coelo*. — *placata venti Dant maria*, venti vehementiores dum cessant, efficiunt, ut mare placidum, tranquillum sit, et ita *placata* quasi *dant*, praebent, navigaturis *maria*. Vid. adnott. ad Ecl. II, 26. et IX, 57. coll. cum Aen. I, 66. V, 763. et IX, 323. Similiter Silius VI, 365. *ventique dedere profundum*. Thiel. confert Soph. Ai. 659. (673. Lobeck.) *δεινῶν τ' ἄημα πνευμάτων ἐκοίμισε στένοντα πόντον*, et Trach. 94. *Ὃν αἰόλα νὺξ ἐναριζομένα τίκτει, κατευνάζει τε, φλογιζόμενον ἅλιον.* — 70. *lenis crepitans - - auster*. Neque duo hic epitheta sine Copula coniuncta habemus, quod Heyn. censet, neque cum Wund., Thielio et Gossr. verba sic iungenda sunt: *lenis auster vocat crepitans*, neque ad coniecturas confugiendum, ut cum Wakefieldo *lene crepitans* legamus, quam productionem Wagn. iure vocat insolentissimam (cf. etiam Schirach. p. 370., recte hanc lectionem reiiciens), aut cum Schradero *lene increpitans*, aut cum Toupio ad Suid. P. III. p,

Deducunt socii navis et litora complent.
Provehimur portu, terraeque urbesque recedunt.
Sacra mari colitur medio gratissima tellus
Nereïdum matri et Neptuno Aegaeo,

---

138. *leni crepitans*, aut denique cum Peerlkampio *velis crepitans;* sed *lenis* pro Adverbio *leniter* est positum, ut Geo. I, 163. *tarda volventia plaustra*, II, 377. *gravis incumbens aestas* cett. Vid. adnott. ad VIII, 559., ubi Wagn. cum h. l. comparat Marian. in Brunck. Anal. T. II. p. 511. *δένδρεα πρηῢς ἐπιπνείων ἀμφιδονεῖ Ζέφυρος.* — *Austrum* non proprie intelligendum, sed pro vento omnino esse positum, recte observat Heyn., quum ex Thracia evectis Auster non sit secundus, sed apud Homerum Od. IX, 67. Iupiter Ulyssi ex Thracia solventi Boream potius miserit. — *vocat in altum*, invitat ad navigationem. Cf. infra v. 356. et 454. Thiel. confert Stat. Theb. V, 468. *clementior auster vela vocat.* Val. Fl. III, 341. *vestes, Quas rapuit telis festina vocantibus austris Hypsipyle.* Claud. Bell. Get. 172. Lucr. V, 525. Drakenb. ad Sil. X, 112. et Markland. ad Stat. Silv. V, 2, 148. — 71. *Deducunt socii naves.* Per hiemem enim naves *subductae* (v. 135.) in litore steterant, unde nunc in mare *deducebantur.* Sic apud Graecos *καθέλκειν* (s. *ἐρύειν εἰς ἅλα*) et *ἀνέλκειν.* Cf. Taubm. ad Plaut. Most. III, 2, 50. Mitscherl. ad Hor. Od. I, 4, 2. Herzog. ad Caes. B. G. V, 1. Rupert. ad Liv. VIII, 26, 1. alios. — 72. *recedunt*, ex oculis praeternavigantium auferuntur. Cf. Val. Fl. IV, 643. *dumque ocius instant Ferre fugam, maria ante ratem, maria ipsa repente Diffugere, adversosque vident, discedere montes.* — 73. Sermo est de Delo insula, quae, quum olim vaga per mare natasset, eodem temporis momento, quo Latona in ea peperit Apollinem et Dianam, media inter Cycladas fixa et stabilita est (fulta quatuor columnis adamantinis, ut legitur in Pindari fragm. T. III. p. 43. ed. Heyn.). Cf. imprimis Petron. in Burmanni Anthol. Lat. III, 7. *Delos, iam stabili revincta terra, Olim purpureo mari natabat, Et moto levis hinc et inde vento Ibat fluctibus inquieta summis. Mox illam geminis deus catenis Hac alta Gyaro ligavit, illac Constanti Mycono dedit tenendam.* Strab. X. p. 442. Almel. ibique Casaub. Callim. H. in Del. 300. Ovid. Met. VI, 189. 333 sqq. id. ex Pont. IV, 14, 57 sq. Stat. Achill. II, 191. Theb. III, 438. Plin. H. N. IV, 12, 22. cett. Ceterum de ipsa insula, quae nunc *Dhiles* vocatur, cf. liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 1025 sq. — *sacra*, tamquam Apollinis et Dianae patria. — *medio mari*, i. e. simpliciter in alto mari, ut mox de Creta v. 104. et v. 270. de Zacyntho; quam explicationem iam Heyn., Homericum usum loquendi (Od. IV, 844.) comparans, praefert alteri eorum, qui Delum mediam Cycladum a veteribus (v. c. a Plinio l. modo laud.) dici cogitant. — Pro *tellus* Burm. ad h. l. et ad Ovid. Fast. VI, 177. coni. *Delus*, probantibus Burm. Sec. ad Anthol. Lat. p. 460. et Schradero Emendatt. c. 3. p. 39., qui provocat ad Cirin v. 472 sq. *Linquitur ante alias longe gratissima Delos Nereïdum matri et Neptuno Aegaeo.* Sed verissime memorat Wund., ex accurata descriptione v. 73—77. satis apparere, quae insula intelligenda sit, ut Burmanni coniectura facile carere possimus. *Tellus* autem eadem insula vocatur etiam Ovidio Met. III, 598. *Forte petens Delum, diae telluris ad oras Applicor* et Senecae Herc. fur. 15. *Quibus natis mobilis tellus stetit;* pariterque *tellus* de insulis usurpatur ibid. VIII, 235. 260. Aen. I, 34. VI, 23. alibi. Ceterum non est, cur doceam, verba sic iungenda esse: Medio mari colitur sacra tellus, gratissima cett. — 74. *Nereïdum matri.* Doridi. Vid. adnott. ad II, 419. — *Neptuno Aegaeo*, quia mare Aegaeum praecipua huius dei sedes habebatur. Cf. Hom. Il. XIII, 20 sqq. De duplici hiatu, quorum alter caesura, alter nomine proprio excusatur, omninoque de compositione versus vid. adnott. ad Ecl. II, 24. (Aen. I, 617.) et al. Orell. ad Hor. Od. II, 20, 13. et Ramsh. §. 221, 2, a.

Quam pius Arcitenens oras et litora circum
Errantem Mycono e celsa Gyaroque revinxit,
Immotamque coli dedit et contemnere ventos.
Huc feror; haec fessos tuto placidissima portu

---

75. Cf. Hom. Il. I, 37. — *Arcitenens*, Apollo tamquam τοξοφόρος, τοξότης. Cf. Ovid. Met. I, 441. *Hanc deus arcitenens - - - Perdidit.* Stat. Silv. IV, 4, 95. *Sed vocat arcitenens alto pater.* (Cf. etiam Hor. C. Saec. 61. *Phoebus fulgente decorus arcu* et similes loci.) Sic etiam Diana Accio apud Nonium IV, 291. appellatur *arcitenens dea.* In Med. et aliis Codd. scribitur *Arquitenens*, de qua scriptura cf. Macrob. Sat. VI, 5. Heins. ad h. l. et Wakef. ad Lucr. V, 554. Sic etiam apud Val. Fl. V, 17. Cod. Val. exhibet *arquipotens* pro *arcipotens.* — *pius* Heyn. recte interpretatur „gratus erga insulam, in qua erat natus.“ Plures Codd. *prius*, quam lectionem, etiam a Pomp. Sab. et Servio in libris inventam, probarunt Broukhus., Burm. Sec. ad Anthol. Lat. I. p. 460. et Schirach. p. 399., ut verba sic procedant: *Quam prius - - errantem Arcitenens - - revinxit.* Sed longe significantiorem esse receptam lectionem, nemo non videt; et *prius* abundat, quum iam ex verbo *revinxit* appareat, insulam prius in mari errasse. Cf. etiam Wakef. ad Lucr. V, 554. Ceterum quod hic Virgilius Apollini, idem Senec. Agam. 367 sq. Dianae tribuit. — *oras et litora circum* (vid. I, 32. 667. VI, 329. cett. ibique adnott.) *Errantem;* unde Ovidio Met. VI, 333. *erratica Delos* vocatur. — *Mycono e celsa Gyaroque revinxit.* Sic ex plurimorum Codd. auctoritate legendum esse, Wagn. probavit. Plures enim Codd., inter quos ipse Med., exhibent *Mycone celsa G.*, verbis tantum male divisis, alii *Mycone celsa*, quod et ipsum ex *Mycono e celsa* ortum, nam a Μύκονος non potest Ablativus oriri *Mycone*, alii *Myconee*, alii denique *Mycono excelsa* vel *M. et celsa;* quae lectionis varietas luce clarius demonstrat, a Virgilio scriptum esse *Mycono e celsa*; quod explico: *von Mykonos u. Gyaros aus* (cf. Hand. Tursell. II. p. 626 sq.); positus quasi in altiore Mycono et Gyaro deus utrique insulae ligavit Delum, quam ceteris Cycladibus humiliorem esse docet Wheeler. *Journey in to Greece* p. 58. Petroniana enim huius loci imitatio, quam vidimus Praepositionem omittere, nihil valet ad labefactandam plurimorum Codd. scripturam. Iahn. tamen (in priore edit., nam in altera Praepositionem restituit) et Thiel., Wunderlichio suadente in Praef. p. XIII., omissa Praepositione edidere *Mycono celsa Gyaroque*, quod etiam Peerlk. probat; Heinsius autem, Pierii quosdam libros secutus, transpositis verbis scripsit *Gyaro celsa Myconoque*, quum Ovid. Met. VII, 463. *humilem* dicat *Myconon*, Petronius autem *altam Gyarum* commemoret, eamque lectionem sequentes editores, etiam Heyn., temere servarunt. Sed verissime docet Wagn., insulas (utpote quae omnes mari emineant) poëtis promiscue *altas* dici, ut ab ipso Virgilio IX, 715. *Prochytam*, quae humilis fuerit; quod autem addit, Ovidium potius erroris arguendum esse, quum apud Plin. H. N. IV, 12, 22. legatur: *Myconos cum monte Dimasto*, hoc non scripsisset Vir doct., si legisset, quae Tournefort. narrat *Voyage du Levante* T. I. p. 332. (*L'isle de Mycone est fort aride, et ses montagnes sont peu élevées. - - - Ovide, qui dans son voyage du Pont avoit vû Mycone de plus près que Virgile, a eu raison de dire que c'étoit une isle peu élevée, au lieu que Virgile dit tout le contraire.* Cf. etiam Ross *Reise auf d. griech. Ins.* II. p. 28 sqq.) De *Mycono* (quae etiamnum *Mykono* vocatur) et *Gyaro*, quae etiam *Gyara* (Iuven. X, 170.) et *Gyarae* (id. I, 73., nunc vero *Chiura* s. *Iura*) dicitur, et sub imperatoribus Romanis notissimus erat exsilii locus, praeterea cf. liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III, p. 1024. et 1026. Ceterum praeter illos Petronii hendecasyllabos cum h. l. cf. Stat. Theb. III, 438. *ipsa tum Mycono Gyaroque revelli, Dele, times.* Prop. IV, 6, 27. et Sen. Qu. N. VI, 26. — 78. *coli dedit et conte-*

Accipit. Egressi veneramur Apollinis urbem.
Rex Anius, rex idem hominum Phoebique sacerdos,
Vittis et sacra redimitus tempora lauro,
Occurrit; veterem Anchisen agnoscit amicum.
Iungimus hospitio dextras, et tecta subimus.
  Templa dei saxo venerabar structa vetusto:

---

mnere. Vid. adnott. ad Aen. I, 66. 79. 319. Delos *contemnit ventos*, i. e. tuta est a ventorum violentia, utpote quae sit ceteris omnibus Cycladibus circumdata. Vid. Geo. II, 360. Iuven. X, 123. Burm. ad Claud. in Rufin. II, 123. Bach. et Dissen. ad Tibull. I, 3, 37. Aliter Gossr., qui adscripsit: „*ventos*, quibus antea agitabatur.“ — 79. *veneramur*, salutamus, adimus cum honoris significatione. Cf. Heyn. ad Tibull. I, 5, 33. Peerlkamp. praeter necessitatem coni. *egressique intramus.* — 80. *Anius*, Apollinis filius vatesque celeberrimus, de quo cf. Ovid. Met. XIII, 640 sqq. Diod. Sic. V, 62. Tzetz. ad Lycophr. 570. Dictys l. l. extr. Dion. Hal. I, 50. et Heyn. Exc. I. ad h. l. p. 559. (ed. Wagn.) Wagn. ipse conferri iubet Meineck. ad Euphorion. fragm. p. 26. et Osannum ad Apulei. de Orthogr. §. 4. Adde Conon. Narr. 41. Creuzeri Symb. IV. p. 378 sqq. et Interpp. ad Hyg. f. 247. — *rex idem hom. Phoebique sacerdos*, ex Homericorum temporum consuetudine. Vid. Burm. ad Val. Fl. VI, 64. et supra I, 274. *regina sacerdos.* Praeterea cf. infra IX, 327. *Rex idem et - - augur.* Gossr. suspicatur, Virgilium hoc loco multisque aliis, quibus rex Aeneas sacra curet, ex antiquis temporibus comprobare voluisse, quod Augustus Pontifex maximus summum haberet imperium. De iterato voc. *rex* vid. adnott. ad Ecl. VI, 20. et al. Ceterum hunc locum imitatus est Ovid. Met. XIII, 632. *Hunc Anius, quo rege homines, antistite Phoebus Rite colebantur, temploque domoque recepit.* — 81. *Vittis redimitus.* Cf. Ovid. Met. XIII, 643. *Anius, niveis circumdata tempora vittis Concutiens*, id. ibid. V, 109. *Cererisque sacerdos, Ampycus, albenti velatus tempora vitta* cett. et adnott. ad Aen. II, 221. — 82. *Occurrit.* Med. *accurrit;* sed *accurrendi* notionem involutam esse *occurrendi* verbo, vere docet Wagn., conferens infra V, 36. — *agnoscit.* Plurimi Codd., inter quos etiam fragm. Vatic., et Donat. ad Ter. Andr. III, 3. *agnovit;* sed Med. *agnoscit*, quod brevitati narrationis magis convenire censet Wagn. — 83. *Iungimus hospitio dextras* (quae dicendi formula redit XI, 165.) Heyn. recte interpretatur: „hospitii pristini iure, propter hospitium, quod inter Anchisen et Anium fuerat.“ De quo Ablativi usu cf. Markl. ad Stat. Silv. II, 7, 58. Bremi ad Nep. Con. 3, 1. Matth. ad Cic. pr. Mur. 10, 23. Goerenz. ad Cic. Legg. I, 15, 43. et III, 9, 22. Kritz. ad Sall. Cat. 31, 3. Herzog. ad Caes. B. G. VII, 24. Beneck. ad Iustin. XXXIX, 2, 7. Similiter Aen. VIII, 169. *iuncta est mihi foedere dextra.* Quominus enim *hospitio* tertium Casum habeamus, pro *ad hospitium* positum, impedit hospitium iam prius ab Anchise cum Anio iunctum. Thiel. *hospitio* absolute sumptum explicat: quum hospitium inter nos esset, coll. Matth. ad Cic. pr. Sext. §. 89. Kritz. ad Sall. Cat. 11, 4. et Ellendt. ad Cic. Brut. 79, 273. *Iungere* autem *dextras* fidei symbolum apud omnes fere gentes esse constat. Cf. supra I, 408. infra v. 610. Ovid. Met. VIII, 421. Cic. pr. Deiot. 3, 8. Val. Fl. III, 18. ibid. VI, 12. Ruhnk. ad Ter. Andr. I, 5, 54. et Thiel. ad h. l. Ceterum eadem verba redeunt XI, 65. — 84. Templum Aeneas intrat et preces facit Apollini. — *Templa saxo - - structa vetusto*, i. e. templum vetustum. Argutatur in hoc Macrob. Sat. III, 6., qui, quum templi aetatem hic indicari frigidum sit, denotari potius insulae firmitatem suspicatur, quae, dum proximae insulae fere omnes terrae motibus vastarentur, nunquam hoc incommodo vexata, semper *eodem saxo* manserit, tuta nimirum Apollinis et Dianae praesidio. Cf. potius infra VIII, 478.

Da propriam, Thymbraee, domum; da moenia fessis
Et genus et mansuram urbem; serva altera Troiae
Pergama, relliquias Danaum atque immitis Achilli.
Quem sequimur? quove ire iubes? ubi ponere sedes?
Da, pater, augurium, atque animis illabere nostris.
Vix ea fatus eram, tremere omnia visa repente,

---

urbs saxo fundata vetusto ibique adnott. — *venerabar*, quod verbum includit notionem voc. *precabar*, *orabam*, meliorum Codd. est lectio, cui etiam v. 90. favere, iam Wagn. vidit, qui alteram scripturam *veneramur* vel ex v. 79. ortam putat, vel ad proximam orationem, maxime ad v. 93., a librariis accommodatam. Ceterum Bryantus, in cuius sententiam Heynius quoque inclinat, putans, versum 79., post *Accipit* inexpletum relictum, male esse ab alia manu suppletum, non minus ob hanc ipsam verbi *venerandi* quam ob voc. *regis* v. 80. repetitionem omnem hunc locum v. 80 — 84. spurium esse censuit; cuius iudicii temeritatem iam Weichert. de verss. iniur. suspp. p. 92 sqq. et Iahn. ad Geo. II, 125. demonstrarunt; Wagn. autem provocat ad Ovidianam illam huius loci imitationem Met. XIII, 631 sqq. *Intrat* (Aeneas) *Apollineam sociis comitantibus urbem. Hunc Anius, quo rege homines, antistite Phoebus Rite colebantur, temploque domoque recepit.* — 85. *Da proprium* etc. Nullo addito dicendi verbo a narratione statim transitur ad preces ab Aenea fusas; de qua re cf. Aen. II, 657. 675. IV, 416. 702. V, 870. VI, 560. IX, 390. X, 279. 825. XI, 715. XII, 676. cum adnott. ad Aen. I, 335. — *Thymbraeus* vocatur Apollo, tamquam patrius Troianorum deus. Vid. adnott. ad Geo. IV, 323. — *da propriam domum* vulgo explicant: indica domum, significa, ubi quaeramus domum; de qua signif. verbi *dandi* vid. adnott. ad Ecl. I, 19.; Wagn. vero, imprimis ob verba *da genus*, *dare* hic proprie intelligendum esse censet. Scilicet quum quod deus oraculo promittit, eveniat necesse sit, ipse hoc dare videtur; quod rectissime memorat Gossr. Cf. v. 145. 460. et VI, 66. — *propriam domum*, perpetuam, firmam, stabilem. Vid. supra I, 73. infra VI, 872. Hor. Od. II, 2, 22. Sat. II, 2, 5. Cic. post red. in Sen. 4. etc. et adnott. ad Ecl. VII, 31. — *fessis* erroribus longis. — 86. *genus* Heynio est sedes stirpis futurae. Immo de ipsa stirpe, progenie hic cogitandum esse, docet v. 98. — Verba *serva altera Troiae Pergama* sequentibus explicantur; sensus est enim: serva Troianorum reliquias, quae nova illa Pergama condituræ sunt. — 87. *relliquias Danaum* cett. Vid. ad I, 30., ubi haec verba iam legimus. Peerlkampio propterea hoc additamentum hic suspectum est. — 88. *Quem sequimur?* quem iubes nos sequi? ecquis est, quem ducem sequi nos velis? De Indicativo vid. adnott. ad II, 322. et III, 367. Non enim assentior Gossravio haec adnotanti: „Aptius iungitur: Pater (quem sequimur, quo ire iubes, ubi ponere sedes) da augurium. Sed probandum est, *ve* in priore interrogationis parte esse, aut *quovis* dici pro *quocunque*. Prius non absurdum esse probatur ex iis, quae ad X, 313. sunt notata.“ — 89. *pater*. Vid. ad Geo. II, 4. Praeterea Apollo Delius κατ' ἐξοχήν est Γενέτωρ. Cf. Macrob. III, 6. — *augurium* de omnibus deorum monitis dici et hic oraculum notare, docet Barth. ad Stat. Theb. IV, 617. Ita etiam Heyn., qui oraculo suum locum fuisse in novis sedibus quaerendis memorat, coll. Herod. IV, 155. et Callim. h. in Apoll. 65 sqq. — *animis illabere nostris.* Proprie Phoebus vatis sui s. sacerdotis animo se insinuat (cf. infra v. 359. VI, 77. Hor. Od. I, 16, 4. Lucan. V, 164.); hic vero etiam eorum, quibus oraculo dato aliquid prodit, illustrat. Wagn. conferri iubet adnot. suam ad Eleg. ad Messal. p. 50., ubi sane hic locus, sed parum apte, comparatur. — 90 sqq. Heyn. docet, sollemne esse poëtis, numinis

Liminaque laurusque dei, totusque moveri
Mons circum, et mugire adytis cortina reclusis.
Submissi petimus terram, et vox fertur ad auris:
Dardanidae duri, quae vos a stirpe parentum
Prima tulit tellus, eadem vos ubere laeto
Accipiet reduces. Antiquam exquirite matrem.
Hic domus Aeneae cunctis dominabitur oris,
Et nati natorum, et qui nascentur ab illis.

---

sortem edituri praesentiam ita declarare, ut totam rerum naturam numen sentire moverique fingant. Cf. infra VI, 256. Spanhem. ad Callim. h. in Apoll. in. et Bach. ad Ovid. Met. IX, 782., qui confert Met. XV, 634 sq. Fast. III, 47. Sen. Med. 786. Claud. R. Pros. I, 7 sqq. — *omnia* deinde per species redduntur. Vid. supra ad Ecl. VI, 34. infra ad Aen. IX, 192. Burm. ad Phaedr. IV, 24. alii. — 91. *Liminaquē.* Vid. ad Ecl. IV, 51. et alibi adnott. — *laurus*, ante templum Apollinis posita. De lauro in Apollinis cultu primas fere partes agente cf. Spanhem. ad Callim. in Del. 91. et Interpp. ad Ovid. Met. I, 452 sqq. — 92. *Mons*, Cynthus (vid. ad Ecl. VI, 3.); nam templum ad radices montis situm. — *cortina*, labrum rotundum, quod, aut quia ipsum tribus pedibus instructum erat, aut quia operculi loco tripodi imponebatur, haud raro ipsum tripodem significat. Vid. imprimis Ovid. Met. XV, 636. (hunc locum imitatus) *cortinaque reddidit imo Hanc adyto vocem*, cum quo loco cf. infra Aen. VI, 347., ubi *cortina* pro ipso oraculo posita. — *mugire.* Heyn. docet, si credere liceat, ad Delphici tripodis instar haec adumbrata esse (cf. Spanhem. ad Callim. in Del. 90.), mugitum oriri vento e specu subterraneo, cui cortina imposita erat, surgente. *Mugire* autem est verbum proprium de sono subterraneo (IV, 490. VI, 256. Ovid. Met. VII, 206. Lucan. III, 418. etc.) ideoque etiam de obscuro oraculorum sono (VI, 99.). — *adytis reclusis*, templo per motum terrae patefacto. Vid. infra VI, 81. ibique adnott. *Adytum* Servio auctore „est locus templi secretior, ad quem nulli est aditus, nisi sacerdoti," cum quo consentit Caes. B. Civ. III, 103. *Pergami, in occultis ac remotis templi, quo praeter sacerdotes adire fas non est, quae Graeci ἄδυτα appellant.* Ex hoc igitur oracula et deorum responsa eduntur. Cf. VI, 98. VII, 269. Hor. Od. I, 16, 5. etc. — 93. *Submissi petimus terram*, formula dicendi ex Lucretio petita, qui I, 93. de Iphigenia immolanda: *Muta metu terram genibus submissa petebat.* — 94. Oraculum, ut fieri soleat, ambiguis obscurisque verbis conceptum esse, docet Heyn., simul commemorans, Macrobio Somn. Scip. I, 7. appellationem *Dardanidae* hic aptissimam esse visam, quum infra v. 163 sqq. Italia spectetur, unde Dardanus originem habere fingatur. — *duri*, πολυτλήμονες, laboribus obdurati, tot labores experti. Vid. infra IX, 468. 603. Geo. II, 179. Ovid. Met. I, 414. etc. — *quae vos a stirpe Pr. t. t.*, tellus, quae prima inde a proavorum tempore gentem vestram aluit, in qua proavi vestri habitarunt. — *a stirpe*, quae omnium Codd. est lectio, Wagn. Qu. Virg. I, 2. Virgilium scripsisse censet, quod *ab stirpe*, praegressis duobus vocabulis monosyllabis, durius videretur. Cf. adnott. ad Geo. I, 171. — 95. *ubere laeto*, solo pingui et fertili. Vid. ad I, 531. — 96. *reduces.* „Itaque tamquam peregrinati et in exsilium pulsi nunc in patriam et fato concessam terram redeunt. Habes fata magna et aeterna populi Romani. Romanorum enim maiores, Dardanus eiusque socii, in deorum erant tutela, iisque iam terrarum imperium destinatum erat. Sed falsi sunt, quod aliena e terra (Troia) imperium sibi quaerebant; sed Troiae interitu a diis moniti antiquam repetunt patriam. Haec est inter primarias sententias totius carminis." *Gossr.* — V. 97. et 98. integri sunt ex Hom. Il. XX, 307. 308. translati, ubi haec verba Neptuni leguntur: Νῦν δὲ δὴ

Haec Phoebus; mixtoque ingens exorta tumultu
Laetitia, et cuncti, quae sint ea moenia, quaerunt,
Quo Phoebus vocet errantis iubeatque reverti?
Tum genitor, veterum volvens monumenta virorum,
Audite, o proceres, ait, et spes discite vestras.
Creta Iovis magni medio iacet insula ponto,
Mons Idaeus ubi et gentis cunabula nostrae.
Centum urbes habitant magnas, uberrima regna;
Maximus unde pater, si rite audita recordor,
Teucrus Rhoeteas primum est advectus ad oras,

Αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει, καὶ παίδων παῖδες, τοί κεν μετόπισθε γένωνται. Respondet autem deus ad Aeneae verba v. 85. 86. — 99. *ingens laetitia*, ex fausto laetoque oraculo percepta, *mixto tumultu*, ob incertam et ambiguam eius interpretationem. — 102. „Anchises male quidem, satis tamen probabiliter sortem acceptam interpretatur. Nam Teucri origo ex Creta fuerat a nonnullis tradita.“ *H.* Cf. Heynii Excurs. V. ad h. l., qui Cretam et Phrygiam communes habuisse origines, nec minus Dactylorum Idaeorum et Curetum s. Corybantum Cretensium sacra eadem fuisse docet. Vid. etiam infra ad v. 108. Ceterum iure Wagn. miratur, quod Aeneas non meminerit Creusae vaticinium (II, 781 sq.), ideoque hunc locum inter eos videtur referre, ubi Virgilius dormitasse putandus sit. Cf. adnott. ad l. l. — *volvens*, scil. animo, in mentem sibi revocans, memoria perlustrans (vid. I, 262. II, 101. VII, 254. X, 61.) *monumenta virorum*, veteres historias, narrationes; nam de libris scriptis illa aetate cogitari non posse, in promptu est. Thiel. praeter alios locos comparat infra VIII, 312. et Lucr. V, 330. *Quo tot facta virûm toties cecidere? neque usquam Aeternis famae monumentis insita florent?* Cf. etiam Cic. de Or. I, 46. *monumenta rerum gestarum et vetustatis exempla oratori nota esse debent.* — 103. *spes discite vestras*, discite, cognoscite ea, in quibus spes vestra nitatur. Comparant cum hoc versu Hom. Od. II, 229. *Κέκλυτε δὴ νῦν μευ, Ἰθακήσιοι, ὅττι κεν εἴπω*, et cum v. 104. eiusdem Od. XIX, 172 sqq. — 104. *Creta Iovis magni* insula vocatur, quia rex deorum hominumque in ea natus est, aut in Lycto (Hes. Theog. 468.), aut in Ida (Diod. V, 70.), aut in Dicte monte (Apollod. I, 1, 3. ibique Heyn. p. 7.). Cf. Höckii *Kreta.* T. I. p. 173 sqq. — *medio ponto.* Vid. supra v. 73. — 105. *Mons Idaeus*, maximus huius insulae, nunc *Psiloriti* s. *Monte Giove* vocatus, de quo vide Strab. X. p. 325. Plin. IV, 12, 20. Melam II, 7, 12. alios et librum meum *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 1031. Ceterum idem et Cretensis et Troiani montis nomen et ipsum ad communes illas Cretae et Troiae origines spectare videtur. — *cunabula*, origo, prima patria. Sic Prop. III, 1, 27. Creta vocatur *cunabula Iovis*, et Ovid. Met. VIII, 99. *incunabula Iovis.* Cf. etiam Cic. ad Att. II, 15. et Iustin. XXXI, 8, 4. — 106. *Centum urbes habitant;* Creta *ἑκατόμπολις*, Hom. Il. II, 649., numero rotundo; nam Odyss. XIX, 174. nonaginta modo Cretae urbes commemorantur. Cf. Meurs. de Creta I, 5. et Höckii *Kreta* T. I. p. 437. — 107. Caute Anchises addit: *si rite audita recordor;* nam se errasse, ipse infra confitetur v. 181. — *Maximus pater* Servius ad generis Troianorum primordia refert, quod iure probat Wagn., secundum quem est *ἀρχηγέτης τοῦ γένους.* — 108. *Teucrus*, Graeca nominis forma *Τεῦκρος;* quamquam Latini vulgo utuntur forma *Teucer.* Cf. Charis. I, 11. et 64. Prisc. VI, 692. et Lactant. de falsa relig. I, 21. Teucer ex antiquissimis fabulis indigena fuit terrae Troianae, Scamandri fluvii et Idaeae Nymphae filius (Diod. IV, 75. et Apollod. III, 12, 1.); a posterioribus autem Scamandri, nobilis Cretensis, et

Optavitque locum regno. Nondum Ilium et arces
Pergameae steterant; habitabant vallibus imis.
Hinc mater cultrix Cybelae Corybantiaque aera
Idaeumque nemus; hinc fida silentia sacris,

Idaeae, Creticae Nymphae, filius perhibebatur, qui ex hac insula, frugum inopia laborante, una cum patre in Phrygiam migraverit, ibique Dardani filia in matrimonium ducta sedem fixerit, nomenque Troianis dederit. Cf. Strab. X. p. 466 sq. Diod. V, 64 sq. Schol. Lycophr. 1306. Aen. IV, 230. Ovid. Met. XIII, 705 sq. cett. — *primum.* Alii Codd., inter quos Med. a m. pr., *primus*, non minus recte. De significatione vid. adnott. ad Aen. I, 1. — *Rhoeteae orae*, i. e. Troianae, a promontorio Rhoeteo ad Hellespontum sito (quod nunc *Intepeh* vocatur: vid. liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* II. p. 114.), ubi Teucer appulisse a poëta fingitur; nisi praestat sumere *Rhoeteas oras* omnino esse Troianas. — V. 109. et 110. Heyn. ex Iliad. XX, 216--218. (Dardanus *Κτίσσε δὲ Δαρδανίην· ἐπεὶ οὔπω Ἴλιος ἱρὴ Ἐν πεδίῳ πεπόλιστο, πόλις μερόπων ἀνθρώπων. Ἀλλ' ἔθ' ὑπωρείας ᾤκεον πολυπίδακος Ἴδης*) translatos esse docet, et conferri iubet Strabonem XIII. p, 592. (885.) de illo Homeri loco disputantem. — *optavit*, elegit. Vid. ad I, 425. — 110. *Pergameae.* Wagn. suspicatur *Pergamiae* scribendum esse. Vid. eius adnott. ad v. 133. huius libri et quae supra ad I, 201. disputata sunt. — *steterant* (non *stabant*), i. e. antea nondum aedificatae fuerant arces, quae tunc aedificari coeptae sunt: nam eo tempore, quo Teucer in illam regionem venit, eius incolae *habitabant vallibus imis*, ad radices Idae montis. Weicherto de vss. iniur. suspp. p. 76. haec ipsa verba *habitabant vallibus imis* frigere et spuria esse videntur. Sed non solum defenduntur omnium Codd. auctoritate et parallelo Homeri loco, verum etiam ad sensum minime sunt supervacanea, quum aptissime opponantur illis: *Nondum Ilium et arces P. steterant.* — 111 sqq. Sacra Cybeles ex Creta insula in Troadem traducta esse, per partes eundo Anchises docet, ut ipsos Troianos ex Creta ortos esse ostendat. — *Mater* deûm, *cultrix Cybelae*, quae colit, inhabitat (vid. ad Ecl. II, 62. et III, 59 sqq.) Cybelen, Phrygiae montem, unde ipsa Cybeles nomen accepit; qua de re Wagn. conferri iubet Bentl. ad Lucan. I, 600. et quos praeterea laudat Sillig. ad Catull. LXIII, 9. Heins., qui longus est ad h. l., et Heyn. hunc montem (de quo cf. Strab. X. p. 323. Apollod. III, 5, 1. et Ovid. Fast. IV, 363.) varie appellatum esse memorant: *τὸ Κύβελον* vel *Κύβελλον*, *τὰ Κύβελα*, *τὴν Κυβέλην* vel *Κυβέλλην*; quare non mirum, etiam hic Codd. fluctuare inter *Cybelae*, *Cybele*, *Cybeles*, *Cybeli.* Prorsus eadem ratione (quod Wagn. commemorare neglexit) VIII, 139. pro vera lectione *Cyllenae* Med. exhibet *Cyllaene*, Mentel. I. et Dorvill. *Cylleni*, Palat. et alii *Cillenes* vel *Cyllenes.* Non minus turbatur in Codd. XI, 768., ubi redit forma *Cybelae.* Davis. ad Minuc. Fel. c. 6. perperam *Cybeli* legendum censet. — *Corybantia aera*, cymbala Corybantum, quae etiam Ovidio Fast. IV, 184. simpliciter *aera* vocantur, Statio autem Theb. VIII, 221. *gemina aera.* Vid. adnott. ad Geo. IV, 64. *Corybantes* ex hac certe narratione, quae Corybantum originem e Creta repetit (cf. etiam Hygin. f. 139. et Strab X. p. 710 sqq. Almel.), iidem sunt cum Curetibus (vid. ad Geo. IV, 151.); quamquam Ovid. Fast. IV, 210. Senec. Herc. Oet. 1877. Serv. ad Geo. l. l. alii rectius Curetes a Corybantibus discernunt. Cf. Muncker. ad Hyg. l. l. Spanheim. ad Callim. H. in Iov. 52. Creuzer. *Symb.* II. p. 40 sqq. Klopferi Lex. myth. I. p. 567 sqq. Hoeckii *Kreta* I. p. 230 sqq. Corybantes igitur (quorum nomen vel, ut Curetum, a *κίρος*, *κοῦρος*, vel a *κόρυς* deducendum est) sunt armati Cybeles sacerdotes, qui deam suam in modum Bacchantium multo armorum strepitu, imprimis saltationibus armatis et cymbalorum sonitu venerabantur. — 112. *Idaeum nemus*, Idae Cretensis nomen etiam ad Phrygiae

Et iuncti currum dominae subiere leones.
Ergo agite et, divûm ducunt qua iussa, sequamur;
Placemus ventos et Gnosia regna petamus.
Nec longo distant cursu; modo Iuppiter adsit,
Tertia lux classem Cretaeis sistet in oris.
Sic fatus meritos aris mactavit honores,
Taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo,
Nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam.
    Fama volat pulsum regnis cessisse paternis

---

montem translatum est, (vid. ad II, 696.), in quo erat nemus Matris deorum eiusque mysteria celebrabantur. Vid. supra ad v. 105. — *fida silentia sacris*, i. e. in sacris (servari solita) s. sacrorum. De *silentio* autem inter sacra observando vid. Interpp. ad Hor. Epod. V, 51. Hic tamen imprimis mysteria spectantur, quibus initiati ne quid evulgarent, iure iurando tenebantur. Cf. Hor. Od. III, 2, 25., ubi *fidele silentium* et *Cereris arcanae sacrum volgare* sibi opponuntur, et Apulei. Met. III. p. 220. Oud. *sacris pluribus initiatus profecto nosti sanctam silentii fidem.* — 113. *iuncti - - leones.* Vid. Lucr. II, 600 sq. *Hanc* (Cybelen) *veteres Graiûm doctei cecinere poëtae Sedibus in curru biiugos agitare leones;* qui totus locus usque ad v. 642. cum nostro est conferendus. — *dominae.* Vid. infra ad v. 438. — 115. *Placemus ventos* Heyn. recte interpretatur: „sacra diis maris praesidibus faciamus." Cf. v. 119. et 120. et II, 116. — *Gnosia regna*, Cretam. Vid. ad Geo. I, 222. et XII, 858. — 116. *Nec longo distat cursu*, fere CL mill. passuum. — *adsit*, nos iuvet, nobis faveat. Vid. ad Aen. I, 734. — *tertia lux.* Fortasse Virgilio obversabatur illud Hom. Il. X, 163. Ἤματί κεν τριτάτῳ Φθίην ἐρίβωλον ἱκοίμην. — 118. *honores.* Vid. ad Geo. III, 486. et Aen. I, 49. — *aris* Heyn. explicat: ad aras. Mihi tertius Casus videtur esse (*für die Altäre*): victimas, quae in aris concremarentur. Eadem ratione explico Geo. II, 380. *caper omnibus aris caeditur.* Pro *mactavit*, quae omnium Codd. est lectio, Macrob. Sat. IV, 1. et Nonius v. *Honor* male exhibent *mactabat.* — 119. In maiore edit. Heyn. causam huius sacrificii a sorte data et navigatione facienda petendam esse, in minore autem Neptuno et Apollini sacrum fieri censet, quod Troiae dii tutelares fuerint. Equidem priorem rationem praefero. Vid. infra V, 236 sqq. et Ovid. Met. XV, 695. ibique Bach., qui conferri iubet Adami *Röm. Alterth.* II. p. 158. — *pulcher* vocatur *Apollo* sollemni epitheto, ut Ecl. IV, 57. *formosus.* Cf. Tibull. II, 3, 11. III, 4, 25. Prop. II, 31, 5. Claud. VI. Cons. Hon. 25. Ovid. Her. XV, 23. A. A. III, 142. Met. III, 421. Gronov. ad Gell. XIII, 26. Broukh. ad Tib. I, 4, 33. Burm. ad Anthol. Lat. III, 228. — 120. *nigram Hiemi pecudem*, agnam: vid. V, 772.; *nigram* autem, quia procellae nigris nubibus exitium minantur; quod Heyn. docet coll. Intpp. ad Aristoph. Ran. 871 sq. Simili de causa *Zephyris felicibus*, placidis, propitiis (vid. ad Ecl. V, 65. et Aen. I, 330.) coelumque serenantibus, *albam* hostiam mactari, in promptu est. Cf. quae ad Geo. I, 460. adnotavimus. De sacris Ventis factis Heyn. conferri vult Herod. VIII, 189. ibique Valcken., Thiel. autem Ovid. Met. VI, 683. Hor. Epod. X, 23. Perizon. et Kühn. ad Aelian. V. H. XII, 61. Ceterum v. 119. ex Iliad. XI, 727., v. 20. autem ex Il. III, 103. fluxit. — 121 sqq. *Idomeneus*, Deucalionis filius, Minois nepos, qui Cretenses in bellum Troianum duxerat, inde revertens, quod procella exorta, quodcunque domum reduci primum sibi occurrisset, se diis immolaturum promiserat, ipsum filium suum, Merionem, mactare coactus est; quare paullo post, peste Cretam vexante, ab incolis eius, qui hanc sceleris illius vindictam haberent, finibus suis expulsus, tandem in agro Sallentino extremae Italiae consedit (vid. infra v. 400. e

Idomenea ducem, desertaque litora Cretae,
Hoste vacare domos, sedesque adstare relictas.
Linquimus Ortygiae portus, pelagoque volamus,
Bacchatamque iugis Naxon viridemque Donusam,
Olearon niveamque Paron sparsasque per aequor
Cycladas et crebris legimus freta concita terris.

IX, 264 sq.); quamquam diversas de eo narrationes esse Heyn. memorat, coll. Serv. ad h. l. Strab. X. p. 480. Schol. Odyss. XIII, 259. et Meursii Creta III, 4. Adde Hoeck. II. p 387 sq. — *Fama volat.* Cf. X, 510. *fama advolat.* — *pulsum cessisse.* Cf. XI, 366. *pulsus abi.* Ovid. Met. VII, 290. *pulsa fugit macies* etc. — *regnis paternis.* Plurali numero huius voc. etiam alibi utitur Virgilius, ut potentiam et lati regni amplitudinem indicet. Sic *pulsis regnis* VII, 217. et modo v. 108. *uberrima regna.* — 122. *deserta.* Vid. ad II, 28. — 123. *Hoste;* nam Cretenses cum reliquis Graecis hostes fuerant Troianorum. Recte igitur Heyn. adnotat, non sine iusta causa haec de Idomeneo expulso interposita esse; nam, si ille in insula fuisset, Troianis eam adire non licuisse. — *adstare*, non i. q. simplex *stare*, sed nostrum *da stehen.* Vid. adnott. ad Aen. I, 152. — V. 124 sqq. Wagn. et Peerlk. invito Virgilio traiectos, et ille quidem hoc ordine legendos 124. 128. 129. 130. 125. 126. 127. 131., hic autem sic collocandos censet: 120. 129. 124. 125. 126. 127. 130. 131. Mihi, si quid mutandum, Peerlkampiana ratio praeferenda, sed omnis transpositio non necessaria videtur. — *Ortygia*, antiquum Deli nomen, ab ὄρτυγι, coturnice, ductum, quod redit infra v. 143. Ovid. Met. XV, 337. Plin. H. N. IV, 12, 22. alibi; quare etiam Diana Ovidio Met. I, 694. *Ortygia dea* vocatur. Heyn. cum toto hoc loco conferri iubet Ovid. Met. XIII, 679 sqq., qui Maronem aperte secutus est. — *pelago volamus*, de celeri ac tuto cursu per mare intelligendum. Cf. Hor. Od. IV, 5, 19. *Pacatum volitant per mare navitae.* Quare supra I, 224. *mare velivolum*, ubi vid. adnott. — 125. *Bacchatam Naxon. Naxos*, maxima Cycladum, vitium erat feracissima, qua de causa Bacchus in ea natus dicebatur et religiosissime colebatur; unde *Bacchica Naxos* apud Stat. Achill. II, 4. De ipsa insula, quae nunc *Naxia* vocatur, vid. librum meum *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 1028 sq., de Graeca autem nominis forma vid. adnott. ad Ecl. VI, 13. De passivo *bacchandi* verbi usu cf. adnott. ad Geo. II, 487., ubi adde Claud. R. Pros. I, 205. *ululatibus Ide Bacchatur*, et Stat. Theb. IV, 371. *bacchate Cithaeron.* — *iugis*, per choreas in iugis montium ductas. Vid. infra ad IV, 26. — *Donusa* s. *Donussa* (nunc *Denusa*), una ex Sporadibus, a Patmo occidentem versus sita (cf. Ciris v. 476. Plin. IV, 12, 23. Mela II, 7, 11., qui eam Dionysiam vocat) *viridis* appellatur non a colore marmoris, quod Serv. putat, sed ob silvas et prata, quae continet. Cerda comparat *viridem Thason* Petronii c. 133. Adde ipsius Virgilii *viridem Aegyptum*, Geo. IV, 291. — 126. *Olearos* et ipsa ad Sporades pertinet, Paro occidentem versus vicina, et a cognomini eius oppido circiter L stadia remota (nunc *Antiparos*). Cf. Steph. Byz. v. Ὠλίαρος, Mela l. l. Plin. IV, 12, 22. Ovid. Met. VII, 469. Stat. Achill. II, 3. et liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* l. l. — *Paros*, una Cycladum, marmore suo clarissima (vid. ad Geo. III, 34.), quod in Marpeso monte (vid. Aen. VI, 471.) effodiebatur, cuius tamen lapicidinae nunc sunt obrutae. Cf. Plin. et Mela ll. ll. Tournefort *Voyage du Levant* I. p. 238 sq. et Ross *Reisen auf d. griech. Inseln* I. p. 49. Ut hic ob candidum, quem inde praebet praeternavigantibus, adspectum *nivea*, ita Ovidio Met. VII, 465. *marmorea* vocatur. Eademque de causa *Cyclades* omnino *nitentes* et *fulgentes* dici Horatio Od. III, 28, 14. et I, 14, 19. censet Heyn. De ipsa insula vid. liber meus geogr. eod. loco. — 127. *legimus freta.* Vid. adnott. ad Aen. II, 208. et Geo.

Nauticus exoritur vario certamine clamor;
Hortantur socii, Cretam proavosque petamus.
Prosequitur surgens a puppi ventus euntis,
Et tandem antiquis Curetum allabimur oris.
Ergo avidus muros optatae molior urbis,
Pergameamque voco, et laetam cognomine gentem

I, 327. — *concita.* Pauci quidam Codd. *consita*, quam lectionem praetulerunt Heins., Bothius, Weichert. de verss. iniur. suspp. p. 76. Iacob. Disquiss. Virgg. P. I. p. 8. et Peerlkamp., ut statim post Cycladas intelligerentur Sporades. Virgilium enim hic nihil aliud agitasse ait Iacob., nisi ut pulcherrimi maris Aegaei imaginem lectoribus clare ante oculos proponeret, quod commemoratione insularum, quae huc illuc sparsae gratissimam contemplantibus efficiant imaginem, optime assequi posse putaverit (eique quodammodo etiam adsentitur Henry, qui non statuit quidem discrimen inter Cycladas et Sporadas a poëta factum, sed tamen praefert lectionem *consita*, quum *concita* non quadret ad verbum *legere* omnemque narrationem, quae tranquillum mare ponat (?)). Sed hac lectione recepta minus commode subiici v. 128. et 129., iam Wagn. memorat; neque apte coniungi *sparsas per aequor Cycladas* et *crebris freta consita terris*, i. e. Sporadibus, quisque videt; ut omittam, *crebras terras* minus bene dici insulas late dispersas. Accedit, quod in gravem errorem geographicum incidisset Virgilius, si narrasset, Troianos Ortygia (Delo) profectos Cretamque ita petentes, ut Naxon, Donusam, Paron et Olearon praetervehererentur, ad Sporades insulas deflexisse, quod etiam Iahn. observat. Quare cum Heynio, Iahnio, Wagn. et Vossio p. 206. (quos etiam Thiel., Süpfl. et Gossr. sequuntur) retinui et optimorum plurimorum Codd. et Grammaticorum (Nonii v. *fretum*, Servii, Donati et Schol. Stat. Theb. I, 120.) lectionem *concita*, quae, longe difficilior et doctior, respicit angusta inter singulas illas insulas maris Aegaei spatia, in quibus fluctus, qui se explicare lateque diffundere non possunt, magis saevientes et altius assurgentes, quam in alto mari, navigationem satis periculosam reddere est consentaneum. Iacob. ipse hac de re conferri iubet Hor. Od. I, 14, 20. et Val. Fl. II, 622. — 128. *vario certamine clamor.* Certatim clamant vario modo et sono, ad properandum se invicem adhortantes. Aliter, sed minus probabiliter, Heyn.: „certant inter se manuum opera, studio, dum discessum parant.“ Immo iam *pelago volabant* (v. 124.). Peerlk. (mutato scil. versuum ordine) locum sic capit: „Nautae, fama audita, quae dispergebatur (Cretam esse vacuam), certatim tollunt clamorem: *Cretam, Cretam.*“ Sed si omnes idem clamant, quid sibi vult *varium certamen?* Ceterum de clamore nautico cf. Burm. ad Val. Fl. I, 186. — 130. *surgens* (i. e. oriens) *a puppi ventus*, ventus secundus, οὖρος φέρων, ἴκμενος. Heyn. comparat Hom. Il. I, 479. et Od. XI, 7. *Surgere* de ventis legitur etiam infra v. 481. et Geo. I, 356., ut *cadere* Ecl. IX, 58. Cf. etiam Aen. I, 154. — 231. *Curetum* (vid. supra ad v. 111.) *allabimur oris*, leni vento acti appulimus. Cf. infra v. 569. et VI, 2. De epitheto *antiquis* dictum est ad Aen. I, 12. — 132. Troiani in Creta insula novam urbem condere incipiunt. — *urbs optata* aut est desiderata, aut, quod equidem praetulerim, cui condendae aptissimum locum antea elegeram, ut Aen. I, 425., ubi vid. adnott.; qua explicatione probata *muros optatae molior urbis* esset i. q. opto urbem et molior eius muros. De *moliendi* voc. vid. ad v. 6. — 133. *Pergameamque voco*, scil. urbem; nam *Pergameus* est Adiectivi forma, ut supra v. 110. Urbs ipsa vocabatur *Pergamum* (vid. Plin IV, 12, 20. Vellei. I, 1. Scylax p.. 18. Strab. XIII. p. 603. etc.); quamquam ap. Plut. Lycurg. 31. *Περγαμίας* nomen invenitur. Secundum Pashley *Travels in Crete* II. p. 23. est illud oppidum, quod nunc *Platania* vocatur. Cf. librum meum *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 1034. — *lae-*

Hortor amare focos arcemque adtollere tectis.
Iamque fere sicco subductae litore puppes;
Connubiis arvisque novis operata iuventus;
Iura domosque dabam: subito cum tabida membris,

---

tam cognomine, quippe a pristina patria petito. — 134. *amare focos* recte Heyn. interpretatur „domicilium sibi parare et privata tecta," quum *amandi* vocabulum usurpetur de iis, qui libenter incolant sedem ut perpetuam futuram. Vid. adnott. ad Geo. II, 487. et infra IV, 347. Burm. hic laudat Gronov. ad Senec. Thyest. 82. — *arcem adtollere tectis* de acropoli condenda intelligendum esse patet, quae hic opponitur domibus privatis, quibus tuendis et defendendis inservit. *Adtollere* verbum proprium esse de aedificiis in altum eductis, iam supra vidimus ad II, 185.; *tectis* (sexto Casu) autem *adtolli* eadem ratione dictum, qua supra v. 46. *iaculis increscere*, ubi vid. adnott. Mira enim est eorum (inter quos etiam Gossr.) explicatio, qui *tectis* tertium habent Casum, ut sit: in tutelam tectorum s. domorum. — 135. *subductae puppes.* Vid. supra ad v. 71. *Puppis* autem hic suo iure commemoratur, quum subductarum navium prorae in altum spectare soleant. De constructione *subductae litore* vid. infra ad v. 292. Wagn., quem admodum offendit vox *fere*, in vocc. *fere sicco* latere loci cuiusdam significationem suspicatus, paullo audacius coniecit *Iam Berecyntheo subd.* cett., quum Berecynthum montem Cretae fuisse in Apteraeorum finibus doceat Diod. V, 64., nec multum distare Pergamum a Cydonia, in eadem cum Aptera insulae parte sita, Servius ad v. 133. auctor sit. Equidem in h. l. non haereo; si enim *iamque fere*, quae arcte cohaerent, non tantum ad proxime seqq. referimus, sed etiam ad v. 136. et 137. pertinere statuimus, ut sensus sit: iamque fere (*schon eben*, de qua signif. cf. Hand. Tursell. II. p. 694.) haec omnia facta, iam fere nova colonia in eo erat ut conderetur, *cum subito* cett., non video, quid hic sit vituperandum. Cave modo, ne *fere* per *fast*, *beinahe* reddendum putes. De tempore autem rei gestae ex comparatione duorum temporum per Particulas *iamque - - cum* constituto cf. Wagn. Qu. Virg. XXIV, 7., qui praeter alia haec exempla congessit: infra v. 521. 588. V, 159. 327. 835. VII, 25. 160. X, 260. Vid. etiam supra I, 223. II, 245. et 567. Liv. XXV, 27. Tac. Hist. I, 29. et quos locos congessit Hand. Turs. III. p. 152., recte disputans contra Wagnerum, discrimen satis subtile statuentem inter *iamque - - cum* et *iam - - cum.* — 136. *Connubiis arvisque novis* minus gratum esse delicatis auribus, negari non potest. Non tamen aliter Ovid. Met. I, 266. *gravis nimbis canis.* ibid. VIII, 583. *animis immanis et undis* (ubi vid. Bach.). Lucan. VIII, 347. *Nil animis fatisque tuis* etc. Vid. Cort. ad Lucan. VII, 403. Nov. Bibl. crit. I. p. 83. et Ochsner. ad Ovid. Met. p. 518. ed. Bach., coll. cum iis, quae supra ad v. 27. adnotavimus. De synizesi *connubjis* vid. ad Aen. I, 73. coll. adnott. ad Geo. I, 397. et Aen. I, 2. — *operari* i. q. operam dare. Sic apud Val. Max. VIII, 7, 4. ext. *studiis literarum*, Quinct. X, 3, 13. *scholae*, Tibull. II, 65. *textis Minervae*, Ovid. Am. II, 7, 23. *capillis ornandis operari* cett. Peerlkamp. hunc totum locum inde a voce *arcemque* v. 134. usque ad finem v. 136. (cui sane inesse plura, quae offendant, negari nequit) spurium censet, non solum Adv. *fere* offensus, sed magis etiam verbis *operata connubiis arvisque novis* (in quibus obscoenam deprehendit ambiguitatem, quam verbo indicasse sufficiat.) omninoque connubiorum commemoratione et navium nunc demum subductarum; eandemque sententiam repetit Gossr., qui etiam haeret in omisso verbo *esse* iuxta Participia *subductae* et *operata* et in eo, quod Aeneas, ab iis, quae ipse faciat, transeat ad facta aliorum, post autem ad sua redeat. — 137. *Iura - - dabam.* Vid. Geo. IV, 562. et Aen. I, 507. ibique adnott. Sic *iura dare* etiam apud Hor. Od. III, 3, 44. Liv. I, 8. et alibi. — *domos* autem *dare* est

Corrupto coeli tractu, miserandaque venit
Arboribusque satisque lues et letifer annus.
Linquebant dulcis animas, aut aegra trahebant
Corpora; tum sterilis exurere Sirius agros;
Arebant herbae, et victum seges aegra negabat.
Rursus ad oraclum Ortygiae Phoebumque remenso
Hortatur pater ire mari, veniamque precari:
Quam fessis finem rebus ferat, unde laborum
Tentare auxilium iubeat, quo vertere cursus.

---

loca domibus aedificandis assignare, vel domos dividere, ut apud Silium II, 408. *tecta domosque partiris.* — *subito cum* cett. Lues in Creta subito exorta Troianos novas sedes quaerere cogit. Totum hunc locum, qui multum debet Lucretio, ante oculos habuit Stat. Theb. I, 632 sqq. — *tabida lues* vocatur ab effectu, quia facit tabescere. Eadem ratione Martial. I, 79, 1. *tabida pestis*, Tac. Ann. XVI, 66. *tabidum venenum* cett. Vid. adnott. ad v. 30. huius libri. — 138. *Corrupto coeli tractu*, i. e. aëris plaga, ut apud Hor. Od. IV, 2, 26. legimus *cygnus tendit in altos nubium tractus.* Burm. *tractum* minus recte de ductu, haustu aëris intelligit, coll. Lucr. VI, 1126 sqq. et Lucan. VII, 412. Ceterum cf. Lucr. VI, 1134. *coelum - - corruptum* et antea v. 1122 sq. *Fit quoque, ut* (aër) *in nostrum quom venit denique coelum, Corrumpat.* Similiter Claud. B. Gild. 39. *Quid referam morbive luem cumulosque repletos Stragibus, et crebras corrupto sidere mortes* et Nemes. Cyneg. 210. *Quod seu coelesti corrupto sidere manat.* — *venit. Venire* de malis et calamitatibus ingruentibus poni, vere docet Heyn. Vid. quae ad Geo. I, 322. adnotavimus. Thiel. hic confert Hor. Sat. I, 3, 87. *quum misero tristes venere Calendae*, Prop. II, 22, 2. *Scis mihi Demophoon, multa venire mala* et Tibull. I, 3, 65. *Illic est, cuicumque rapax mors venit amanti*, Wund. autem Aesch. Pers. 437. *συμφορὰν στρατῷ ἐλθεῖν.* — 140. *Linquebant dulces animas* ex Lucr. V, 987. *Dulcia linquebant lamentis lumina vitae.* — *Linquere animam* i. q. *relinquere vitam* apud Ovid. Met. XIII, 522. Quinct. Decl. XIII, 6. alios. Wagn. comparat Hom. h. in Apoll. 361. *λεῖπε δὲ θυμόν.* Similiter Ter. Ad. III, 5, 52. *animam relinquam potius, quam illam deseram.* Saepius sane dicitur *animus relinquere aliquem* (Plaut. Mil. IV, 8, 37. Caes. B. G. VI, 38. Ovid. Met. X. 459. etc.). Servius ad h. l. adnotat: „Hic est ordo pestilentiae, ut Lucretius docet [VI, 1089 sqq.], primo aëris corruptio, post aquarum et terrarum, mox omnium animalium.“ *Μίασμα* enim fuisse illam pestem, in promptu est. — 141. A *Sirio* s. Canicula, pro aestu coeli posito, qui cum eius ortu ingruat, hic causam pestilentiae repeti, iam Heyn. docet coll. Apoll. II, 519. Vid. adnott. ad Geo. IV, 425. et II, 353. Ceterum Wagn. Qu. Virg. IV. extr. Virgilium, qui Geo. I, 138. *Arcton*, Geo. II, 93. *Lageos*, et Geo. I, 35. *Scorpios* scripserit, hic et Geo. IV, 424. forma Graeca *Sirios* propterea tantum non usum esse censet, quod ibi *Indos*, hic *agros* subiiciatur. — *steriles agros* per prolepsin illam, de qua ad v. 30. diximus. Nam exurendo demum steriles fiunt. — *exurit.* Cf. Geo. I, 107. et Colum. de cult. hort. 320. *Exurat sata ne resoluti pulveris aestus.* — 143. sqq. Heyn. adnotat, forma huic loco similem esse Hom. Il. I, 62 sqq. — *remenso*, passive, ut II, 181. Vid. adnott. ad Ecl. IX, 53. et al. — 144. *veniam precari*, deum placare (vid. Aen. I, 519.), ut benevole ipsis respondeat atque oraculo significet, *Quam fessis finem rebus ferat* etc. Vid. ad Aen. II, 34. — 145. *Quam finem* Heins. e melioribus Codd. et Grammaticis (Nonio p. 205. et Cledonio) restituit pro vulg. *Quem finem;* quamquam supra I, 241. legitur *Quem das finem, rex*

Nox erat, et terris animalia somnus habebat:
Effigies sacrae divûm Phrygiique Penates,
Quos mecum a Troia mediisque ex ignibus urbis
Extuleram, visi ante oculos adstare iacentis
In somnis, multo manifesti lumine, qua se
Plena per insertas fundebat luna fenestras;

---

magne, *laborum?* Sed Virgilium et *hic finis* et *haec finis* dixisse, iam Gellius XIII, 20. testatur, qui poëtam ea in re aurium iudicium sequi arbitratur. Femin. genere hanc vocem Virg. etiam Aen. II, 554. V, 327. 384. XII, 793. usurpavit. Cf. omnino Voss. de Anal. I, 29. Drakenb. ad Liv. II, 49, 9. III, 3, 6. IV, 2, 4. mea ad Lucr. I, 108. Ruddim. I. p. 25. et Schneid. Gr. Lat. II, 1. p. 100 sq. — *fessis rebus*, afflictis, calamitatibus. Cf. XI, 335. Tac. Ann. XV, 50. *deligendumque, qui fessis rebus succurreret.* Plin. II, 7, 5. *Vespasianus fessis rebus subveniens* etc. — *unde*, ex qua re (vid. ad Geo. I, 505. et Aen. I, 21.), *laborum*, malorum, aerumnarum, i. e. pestis, *auxilium*, remedium, *tentare*, petere (cf. adnott. ad Aen. II, 38.), *iubeat.* — 147 sqq. „Novum visum Aeneae per quietem obiectum, quo edoceтur, non Cretam, sed Italiam ipsi esse destinatam sedem. De Penatibus cf. supra ad Aen. II, 293." *H.* — *terris*, omissa Praepositione, ut sexcenties apud poëtas. Vid. ad Geo. I, 134. et alibi. — *somnus habebat*, vinctos quasi tenebat, *animalia.* Cf. adnott. ad Ecl. VII, 40. et Aen. IV, 581. — 148. *Effigies* (simulacra, quatenus tantum somnianti apparent) *divum Phrygiique Penates* (vid. supra v. 12.) per ἓν διὰ δυοῖν. Vid. adnott. ad Geo. I, 335. et al. — 149. *a Troia.* Rectius fortasse *ab Troia*, quod hic et VI, 335. pauci quidam Codd. exhibent. Vid. Wagn. Qu. Virg. I, 1. — 150. *adstare* alibi quoque de spectris et simulacris dicitur, quae subito apparent, imprimis somniantibus. Vid. infra IV, 702. Ovid. Fast. III, 639. *Nox erat; ante torum visa est adstare sororis* - - *Dido* et Iacobs *Blumenlese* II. p. 252. ad Prop. IV, 6, 29. — *iacentis In Somnis*, ideoque somniantis; quod etiam docet Lucretii locus IV, 985 sqq., qui videtur Virgilio obversatus esse, *Quippe videbis equos forteis, quom membra iacebunt In somnis, sudare tamen spirareque semper, Et quasi de palma summas contendere vireis;* ubi vid. Wakef. Errat enim Heyn., qui, quum et verba *multo manifesto lumine*, lunae nimirum per fenestras sese immittentis, et v. 173. *Nec sopor illud erat* de somnio cogitari vetent, in recentissima edit. scripsit *Insomnis* (quod etiam Schellero in Obss. in prisc. scriptt. p. 315. placuit), ut Virgilius dicat, vigilanti Aeneae simulacra deorum apparuisse; quemadmodum etiam Val. Fl. I, 104 sq. hunc locum intellexisse vix potest dubitari, quum Virgilium imitatus caneret: *per lustra viasque Visi - canunt manifesto in lumine Fauni.* Sed recte adversatur Iahn., qui docet, etiam hoc, quod luna per fenestras lumen immittere videbatur Aeneae, ad somnium pertinuisse, verba autem *Nec sopor illud erat* cum Wund. interpretanda esse: non vanum somnium fuit, sed vere mihi apparuerunt Penates. Et vere de somnio hic cogitandum esse, demonstrant v. 173 sq. *sed coram agnoscere vultus - - videbar*, quod iam Wagn. observat, simul commemorans, in pictura, quae hic exstet in Fragm. Vat., utique dormientem exhiberi Aenean. *Videri* autem verbum proprium esse de somniis, iam ad Aen. II. 271. dictum est. Sensus igitur hic est: Mihi somnianti videbatur luna per fenestram lumen immittere, quo manifesti (clari) Penates apparebant; et supervacanea Peerlkampii coni. *In stratis.* — Ceterum duo Codd. *iacenti*, quod praeter Burmannum etiam Peerlkampio arridet. De epitheto *manifesti* (ἐναργεῖς) cf. Burmann. ad Val. Flacci l. modo l. Similiter Ovid. A. A. II, 493. *manifestus Apollo.* Non mirum tamen, etiam h. l. aliquot Codd. praebere *manifesto lumine*, ut infra IV, 358. — 152. *per insertas*, parie-

Tum sic adfari et curas his demere dictis:
Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,
Hic canit, et tua nos en ultro ad limina mittit.
Nos te, Dardania incensa, tuaque arma secuti,
Nos tumidum sub te permensi classibus aequor,
Idem venturos tollemus in astra nepotes,
Imperiumque urbi dabimus. Tu moenia magnis
Magna para, longumque fugae ne linque laborem.
Mutandae sedes. Non haec tibi litora suasit
Delius, aut Cretae iussit considere, Apollo.
Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt,
Terra antiqua, potens armis atque ubere glebae;
Oenotri coluere viri; nunc fama minores

---

tibus, *fenestras*, aperturas, foramina. Vid. ad Aen. II, 482. Videtur autem Maro haec scribens ante oculos habuisse Lucr. II, 113 sq. *quom solis lumina quomque Insertim fundunt radios per opaca domorum.* Cf. etiam Aen. IX, 461. — V. 153. iteratur ex II, 775., quare hic in multis libris temere omittitur. Cf. Iahn. ad Geo. II, 129. p. 411. edit. II. — 154. *delato*, navibus vecto. — 155. *ultro*, a te nondum invocatus, rogatus. Cf. adnott. ad Aen. II, 145. — *tua - - ad limina* Heyn. interpretatur: in cubiculum tuum; quum iam in Aeneae domo servarentur Penates. — 156. *Dardania incensa*, scil. urbe, Troia. Supra v. 52. II, 281. et 325. (ut etiam infra VI, 65. VIII, 120. et alibi) potius voc. terra supplendum erat. Pro urbe Troiana *Dardania* legitur etiam Ovid. Her. XVI, 57. *Hinc ego Dardaniae muros excelsaque tecta Et freta prospiciens* cett. — *tua arma*, ductum, imperium tuum. — 157. *sub te*, te duce. — 158. *Idem*, i. e. *iidem*, magna vi positum post geminatum *nos.* — *tollemus in astra*, Heyn. et Thiel. non cum Servio aliisque ad Caesaris apotheosin (cf. VI, 793. et Ecl. IX, 47 sq. et speratam Augusti, quem inter deos relatum iri iam tum erat certissimum: cf. adnott. ad Ecl. I, 6. 44.) referunt, sed tantum ad summum potentiae fastigium, quod cum gloria famaque summa coniunctum esse soleat, inprimis quum v. 159. haec addantur: *Imperiumque urbi dabimus.* Quae explicatio, si vera sunt, quae Wagn. Qu. Virg. X, 2. de discrimine formularum *in astra* et *ad astra ferre*, *tollere*, *evehere* disputavit (vid. adnott. ad Ecl. V, 51.), probari non potest. — *moenia magna* rectius de Romae, quam de Lavinii moenibus intellexeris, quum antecedant *Imperium urbi dabimus*, eaque non condere, sed *parare* tantum iubeatur Aeneas *magnis*, i. e. „nepotibus, ad tantam imperii opumque magnitudinem perventuris," ut recte interpretatur Heyn. Cf. etiam supra II, 294. Cum verbis *magnis magna* Thiel. confert Plaut. Aul. IV, 10, 41. *ad malum malae res*, et plures locos Graec., ut Soph. Oed. R. 249. *κακὸν κακῶς νιν ἄμορον ἐκτρῖψαι βίον.* ibid. 663. *καὶ τάδ' εἰ κακοῖς κακὰ προσάψει τοῖς πάλαι τὰ πρὸς σφῶν*, alios. Ante omnia conferendus erat ipse Virgilius Geo. II, 327., ubi cf. adnott. Vid. etiam infra V, 447. — 160. *longumque fugae ne* (pro *neve:* vid. ad VI. 465.) *linque laborem*, noli defessus et desperans continuati itineris molestias fugere. — 162. *Delius Apollo.* Vid. ad Ecl. VII, 29. De collocatione verborum vid. ad I, 695. II, 419. 552. etc. Simillimus huic loco est Ovid. Am. III, 9, 21. *Quid pater Ismario, quid mater profuit Orpheo?* — *aut Cretae* Quum Creta non differat a *litoribus* antea commemoratis, *aut* hic non habet distinguendi, sed accuratius definiendi potestatem. Cf. adnott. ad Geo. I, 416. *Cretae considere* pro in Creta. Nam insularum nomina vel apud pedestris orationis scriptores interdum ut urbium nomina usurpari, satis constat. Sic Cic. ad Div. XIV, 7. et Liv. XXXI, 22, 4. *Corcyrae*, ibid. 15,

Italiam dixisse ducis de nomine gentem:
Hae nobis propriae sedes; hinc Dardanus ortus
Iasiusque pater, genus a quo principe nostrum.
Surge age, et haec laetus longaevo dicta parenti
Haud dubitanda refer: Corythum terrasque requirat
Ausonias. Dictaea negat tibi Iuppiter arva.
Talibus adtonitus visis ac voce deorum —
Nec sopor illud erat, sed coram agnoscere vultus

---

9. *Aeginae*, Tac. Ann. I, 4. *Rhodi*, Cic. Acad. II, 18. 57. *Deli*, Caes. B. C. III. 106. Iustin. XXXIX, 4, 2. et Val. Max. V, 3. ext. 3. *Cypri* cett. Cf. Drak. ad Liv. X, 37, 1. XXXVI, 42, 5. Oudend. ad Caes. B. G. III, 7. Cort. ad Sall. Iug. 7, 2. Beneck. ad Iustin. III, 3, 12. alii. et adnott. ad Aen. I, 2. — Vss. 163—166. iam I, 530—533. legimus, ubi vid. adnott. — 167. *propriae sedes.* Vid. supra v. 85. et I, 73. — *hinc Dardanus ortus Iasiusque pater.* *Dardanus*, Iovis filius ex Electra, Corythi regis uxore, qui cum *Iasio* fratre, Italia relicta, in Samothraciam migravit, unde, fratre Iovis fulmine percusso, in Phrygiam traiecit, ductaque in matrimonium Batia, Teucri regis filia, Troianum regnum hereditatis iure accepit, ex quo tempore Troas *Dardania*, Troianique *Dardanidae* sunt dicti. Haec est vulgaris fabula, quam tamen alii aliter narrant. Cf. Lycophr. 1302 sqq. cum Scholl. Apollod. III, 12, 1. Strab. VII. p. 331. Diod. IV, 75. V, 48. 49. Ovid. Fast. IV, 31 sqq. alii et Heynii Excurs. VI. ad h. l. — 168. *pater* ad utrumque, et Dardanum et Iasium, referendum, neque homines aetate iam provectiores, sed gentis auctores et principes significare videtur; pariterque *a quo* pro *a quibus* positum accipias, quod etiam Servius sibi voluisse videtur, quum *a quo* generaliter pro *unde* dictum esse affirmaret; nisi praestat cum Heyn. et Wagn. explicare: Dardanus cum Iasio, a quo Dardano. — 169. *Surge age*, quemadmodum VIII, 59. 241. Cf. etiam infra v. 362. 462. IV, 223. VI, 389. et quae supra ad I, 627. disputavimus. — 170. *Corythum* Heyn. cum Cluverio Ital. ant. p. 592. de ipso rege et conditore Corythi s. Cortonae accipit, ut conditor pro ipsa urbe et hic quidem pro tota Italia, saltem Etruria et finitimo Latio, dictus sit: ut apud Rutil. I, 600. *Corythi populi* pro Tyrrheniae populis, et infra IX, 10. *urbes.* Adde X, 719. *Cortona* (a Polybio III, 82. *Cyrtonium* appellatum) quum antiquissimum esset Etruriae oppidum (vid. Dion. Hal. I, 20. 26.), haud procul a lacu Trasimeno situm (atque etiamnum antiquo nomine appellatum, cf. liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 614.), ob nominis similitudinem facile ad antiquum illum Italiae regem referri et ab eo condita haberi potuit. Heyn. in Exc. ad h. l. p. 575. et Wagn. praeter Cluver. l. l. conferri iubet Gorii Inscr. Etrur. T. II. p. 364. et Venuti libellum de antiqua Cortona in *Diss. dell' Accad. di Cortona* T. IV. N. 1. *Corythi arx* a Silio quoque V, 123. commemoratur qui etiam IV, 721. de *prisco Corytho* loquitur. — 171. *Dictaea arva*, Cretam insulam. Vid. Ecl. VI, 56. Geo. II, 536. et IV, 152. — V. 172. arcte cohaeret cum v. 176., ita ut v. 173—175. sint παρένθετοι. Vehementissimo autem animi affectui aptissima est oratio ἀνακόλουθος. — 173. *Nec sopor illud erat*, non vanum somnium. Vid. supra ad v. 151. Pro somnio *sopor* (i. e. altus somnus) etiam apud Claud. R. Pros. III. praef. 25. positus videtur: *fingere nil maius poterat sopor.* Ceterum cf. adnott. ad Aen. I, 680. Cum verbis *sopor illud erat*, in quibus notissima illa attractio Pronominis neglecta est, Wagn. comparat Ovid. Her. II, 56. *Debuit hoc meriti summa fuisse mei*, et adnott. ad Viger. p. 178. Adde v. c. Ovid. Met. II, 263. *campus arenae, quod modo pontus erat.* ei. Her. III, 8. *hoc quoque culpa tua est.* Senec. Benef. II, 8. *Non est illud liberalitas.* Liv. II, 35, 5. *si hoc profectio et non fuga est* (ubi vid. Drak.). Iustin. XVIII, 3, 11. *Id primum aliis videri*

Velatasque comas praesentiaque ora videbar;
Tum gelidus toto manabat corpore sudor —
Corripio e stratis corpus, tendoque supinas
Ad coelum cum voce manus, et munera libo
Intemerata focis. Perfecto laetus honore
Anchisen facio certum, remque ordine pando.

---

furor (ubi vid. Beneck.) cett. Burm. ad Prop. II, 16, 26. Duker. ad Flor. IV, 2. Krüger {*Untersuch.* etc. III. p. 92 sqq. Ochsner. ad Cic. Ecl. p. 36 sqq. Ruddim. II. p. 21. Creuz. et Moser. ad Cic. Legg. I, 7. Ramsh. §. 158. Billroth. §. 170. not. 3. Weissenborn. §. 157. not. 2. alii. Ceterum hunc locum ante oculos habuit Silius III, 198. *Hoc trepidus monstro* (*neque enim sopor ille, nec altae Vis aderat noctis - - Miscuerat lucem somno deus*). Wagn. conferri iubet Mosch. Id. II, 17—19. *ὡς ὕπαρ εἶδον ὄνειρον* etc. — 174. *Velatas comas*, capita vittis circumdata. Vid. ad Aen. II, 168. 296. — V. 175. ad Ennii exemplum factus videtur Macrobio, qui Sat. VI, 1. hoc servat Ennii fragmentum (p. 112. Hessel.): *Tunc timido manat ex omni corpore sudor.* Cf. etiam Lucr. VI, 945. *manat item nobis e toto corpore Sudor.* De epitheto *gelidi* vid. ad Aen. II, 120. Ceterum Gossr. sudorem corporis signum rei visae certum haberi memorat. Cf. infra VII, 458. et Silius VIII, 187. — 176. *Corripio - - corpus*, ut alibi *se corripere*, v. c. Aen. VI, 472. XI, 462. Plaut. Merc. III, 4, 76. *ut corripuit se repente atque abiit* cett. Infra autem Aen. IV, 572. (ut apud Lucr. III, 164.) etiam *corpus e somno corripere* legimus. Cf. etiam Lucr. III, 938. *Quin correptus homo ex somno se colligit ipse* et Silius XVI, 431. *Exigit e stratis corpus.* — *tendo supinas Ad coelum - - manus*, quia superi dei invocantur (cf. infra IV, 205. Hor. Od. III, 23, 1. *coelo supinas si tuleris manus.* Ovid. Met. VIII, 682. *manibusque supinis Concipiunt - - preces*, ubi vid. Bach., Sall. Cat. 31, 3. *manus supplices ad coelum tendere* etc.). Si ad marinos deos precabantur, ad mare (vid. Aen. V, 233.), si ad inferos, ad terram (Macr. Sat. III, 29.) manus tendebant. — Verba *cum voce*, quum proprie et ipsa a verbo *tendo* pendere debeant, paullo insolentiore ratione adiecta. Cf. Eichstad. not. ad Tibull. III, 4, 41. — 178. *munera intemerata* Heyn., Servium secutus, interpretatur per vinum pure, rite libatum (neque aliter Schirach. p. 463.), Wagner. autem per vinum merum; rectius Wund. ait esse vina integra, pura, sine vitio et labe, qui simul mentionem facit verborum *egregius*, *eximius*, *laetus* in sacris usurpatorum. Alibi autem Adiect. *intemeratus* ad eiusmodi res corporeas relatum vix invenies, quum plerumque de animi affectibus et conditionibus dicatur (velut Aen. II, 143. *intemerata fides*, Apul. Met. II. extr. p. 127. Elm. *intemerata veritas*). Ceterum ut omnino pro oraculis ultro oblatis gratias acturi sacra fecerunt veteres (cf. VII, 130. VIII, 542. IX, 23.), sic etiam post eiusmodi somnia, sive fausti, sive infausti erant ominis. (Cf. V, 744. VIII, 70. Ovid. Met. IX, 701. Tibull. I, 5, 13. III, 4, 10. Plaut. Amph. II, 2, 108. cett. et Gossr. ad h. l.) — *focis*, quia focus erat ara deorum Penatium. — *honore.* Vid. ad Geo. III, 486. Aen. I, 49. III, 118. etc. — 179. *facio certum* pro eo, quod pedestris orationis scriptores dicunt, *facio certiorem.* Sic Plaut. Pseud. I, 1, 16. *Fac me certum, quid tibi sit;* et, Genitivo Obiecti addito, Ovid. Met. VI, 268. et XI, 415. *ruinae*, *consilii certum facere.* — *remque ordine pando*, enarro, verbis explico; qua significatione vox poëtis saepius usurpatur (vid. infra v. 479. VI, 267. Ovid. Met. IV, 680. *Pande requirenti nomen terraeque tuumque.* Lucr. IV, 8. *obscura de re tam lucida pando Carmina*, ubi vid. adnot. mea), interdum vero etiam apud prosaicos posterioris aevi invenitur (velut Plin. H. N. XIV. praef. *alicui praecepta pandere.* Petron. c. 89. *opus carmine pandere*). Cf. Gronovii Obss. IV, 12. p. 432. ed. Frotsch. *Ordine* autem *pandere*, i. e. omnia deinceps enarrare, redit VI, 723., ut *ordine referre*

Agnovit prolem ambiguam geminosque parentis,
Seque novo veterum deceptum errore locorum.
Tum memorat: Nate, Iliacis exercite fatis,
Sola mihi talis casus Cassandra canebat.
Nunc repeto haec generi portendere debita nostro,
Et saepe Hesperiam, saepe Itala regna vocare.
Sed quis ad Hesperiae venturos litora Teucros
Crederet? aut quem tum vates Cassandra moveret?

---

ap. Ovid. Met. V, 335. IX, 94. — 180. *prolem ambiguam*, quia Troianorum stirps et a Dardano et a Teucro deduci poterat, qui sunt *gemini parentes*. Similis est Horatii locus Od. I, 7, 29 sq. *Certus enim promisit Apollo, Ambiguam tellure nova Salamina futuram.* — 181. *novo veterum - - errore locorum.* Putaverat Cretam esse novam Troianorum patriam; nunc vidit se esse deceptum, qui oraculorum sententiam non recte intellexisset. *Novus error* prius mihi videbatur non esse iteratus error, sed tantum veteribus locis oppositus, quum antea nondum erravisset Aeneas in interpretando Apollinis oraculo de *antiqua matre* et *prima tellure* exquirenda; nunc tamen cum Henrico vere de iterato errore cogito, non quidem in oraculo interpretando, verum in locis petendis commisso, quum Aeneas iam antea (supra v. 13 sqq.) errore deceptus Thraciam pro terra sibi fato destinata habuerit; quare etiam infra v. 190. *Hanc quoque deserimus terram* dicitur. Burmann. aliique hic nodum in scirpo quaerunt, ut est in proverbio, et Peerlkamp. coniicit *suo - - errore.* Wagn., qui docet, haud raro a poëtis sic iungi contraria, ut alterum salva sententia abesse possit, sed alterius illustrandi gratia adiiciatur, confert Soph. Oed. R. init. *ὦ τέκνα Κάδμου τοῦ πάλαι νέα τροφή* et infra v. 716. *intentis omnibus unus Fata renarrabat divûm.* — *veterum locorum*, terrarum antiqua fama in Troianorum originibus celebratarum; unde in Troianos redundat antiquissimi generis gloria. — 182. De Cassandrae vaticiniis numquam creditis (vid. supra ad II, 246.), quibus poëta hic egregie utitur, cf. infra X, 67. 68. — *Iliacis exercite fatis* Wagn. recte interpretatur: quem fata Troianis adhuc infensa exercent; quo sensu accepta haec verba minime supervacanea esse patet. De *exercendi* verbo, pro *vexandi*, *agitandi* posito, egerunt Burm. et Bach. ad Ovid. Met. XIII, 265. Matth. ad Cic. Mil. 2, 5. Walch. ad Tac. Agr. p. 148. et Ruhnken. ad Vellei. II, 33. Cf. infra IV, 622. V, 779. ibid. v. 725. (ubi haec ipsa verba iterantur), Geo. IV, 453. cett. — 183. *Sola - - Cassandra canebat;* quare antea hoc vaticinium neglexerat Anchises, quod nunc demum in memoriam sibi revocat. Cf. II, 246. — *tales casus* explicatur v. 185.: Hesperiam s. Italiam esse antiquam illam Troianorum patriam, quam nunc repetere iubeantur. Ceterum cum sono verborum *casus Cassandra canebat* cf. V, 866. *sale saxa sonabant* similesque locos et quae ad Geo. I, 157. adnotavimus. — 184. *repeto*, scil. memoria, quod additur v. c. a Cicerone de Or. I, 1. in. et ad Div. XI, 27., a poëtis autem et argenteae, quam vocant, aetatis scriptoribus haud raro omittitur. Vid. infra VII, 123. Ovid. Met. VI, 491. id. Her. XVI, 277. Plin. Epist. VII, 6. Sueton. Gramm. 4. alibi. — *portendere*, praedicere, scil. eam, Cassandram (cf. adnott. ad Aen. II, 25.), *generi nostro haec debita*, fato debita, *τὰ πεπρωμένα, εἱμαρμένα. Deberi* enim dicuntur, quae fato certissime eventura sunt. Cf. Aen. VI, 714. Ovid. Met. XV, 444. Val. Fl. II, 571. Plenius infra VII, 120. *fatis debita tellus.* Lucan. VII, 35. *Illa hoc scelus haud umquam fatis debere putavit* (ubi vid. Cort.), alibi. — 185. *crederet - - moveret*, eo ipso tempore, quo Cassandra locuta est. (Cf. infra VII, 809.) Nos in eiusmodi locis Plusquamperfecto utimur. Vid. Held. ad Caes. B. C. III, 96. Beneck. ad Iustin. XIII, 1, 10. et 2, 11. Herzog. ad

Cedamus Phoebo, et moniti meliora sequamur.
Sic ait; et cuncti dicto paremus ovantes.
Hanc quoque deserimus sedem, paucisque relictis
Vela damus, vastumque cava trabe currimus aequor.
Postquam altum tenuere rates, nec iam amplius ullae
Apparent terrae, coelum undique et undique pontus,
Tum mihi caeruleus supra caput adstitit imber,
Noctem hiememque ferens, et inhorruit unda tenebris.

Caes. B. G. V, 10. Zumpt. §. 529. not. Ramsh. §. 186. II, 1, 6. Billroth. §. 220. not. 3. Similis est notissimus ille usus Imperfecti Coniunctivi in enunciationibus conditionalibus. — 188. *moniti*, a diis Penatibus. Vid. II, 183. Comparant cum hoc versu Hom. Il. I, 216. — 189. *dicto paremus.* Cf. infra VII, 433. XII, 568. cett. — *ovantes*, laetitia gestientes, vel, ut Schirach. p. 519. explicat, „alacres, laeti, quia finem laborum et certam speramus sedem.“ De *ovandi* voc. vid. adnot. ad Geo. I, 346. — 190. Cum ipsa re cf. Sall. Cat. 6. *Troiani Aenea duce profugi sedibus incertis vagabantur.* — *paucis relictis* tamquam colonis in nova urbe, quam Aeneas condi coeperat; nam fuit sane posterioribus temporibus urbs Cretae Pergamum. Vid. supra ad v. 133. — 191. *Vela damus.* Vid. ad I, 35. et infra ad v. 686. — *cava trabe.* Cf. infra IV, 566. Hor. Od. I, 1, 13. *ut trabe Cypria Myrtoum pavidus nauta secat mare.* Sen. Agam. 120. *Phasiaca fugiens regna Thessalica trabe;* imprimis autem vid. Ovid. ex Pont. I, 3, 76. *Quo duce trabs Colchas sacra cucurrit aquas.* Diximus autem de hoc dicendi genere *currere*, *navigare aequor* cett. ad Aen. I, 67. Sic *currere undas* etiam ap. Tibull. IV, 1, 72., *campus curritur* ap. Quinct. Inst. I, 4. extr. etc. Praepositione addita ap. Hor. Sat. I, 1, 30. et alibi legimus *per mare currere*, ap. eund. Ep. I, 11, 27. *trans mare currere* cett. et similiter infra V, 862. *Currit iter - - aequore classis.* Heyn. comparat Homeri (Il. I, 483.) *θεῖν κατὰ κῦμα.* Sic etiam *τρέχειν.* Eur. Hel. 1126. *δραμεῖν αἰγιαλόν.* Cf. Markl. ad Eur. Iph. T. 427. Lamb. ad Hor. Od. I, 28, 36. et 34, 4. Cort. ad Cic. Epp. ad Div. XIII, 68. et Obbar. ad Hor. Ep. I, 1, 45. Vol. I. p. 64. — Vss. 192—195. paucis verbis mutatis iterum leguntur V, 8—11. Vid. ad Geo. II, 129. — 192 sqq. Aeneas cum sociis tempestate circa Maleae promontorium (vid. V, 193.) naufragiis infame orta ad Strophades, Harpyiarum sedes, adigitur. Similes tempestatum descriptiones ad Homeri exemplum Od. XIV, 301 sqq. Virgilius exhibuit I, 82. V, 9. 62. 692. — *altum tenuere*, in mari, quo tetenderant, navigarunt; nam *tenere* interdum valet id, quod concupieras, nactum esse et nunc habere; ideoque de loco dictum, est i. q. venisse eo, quo venire volueras. Sic v. c. *portum tenere* apud Cic. ad Div. I, 9, 62. cett. — *nec iam amplius*, contra Ciceronis et meliorum solutae orationis scriptorum usum. Cf. Hand. Tursell. I. p. 291. Pro *ullae Apparent terrae* Macrob. Sat. V, 3. exhibet *ulla Apparet tellus;* sed paullo post c. 5. vulgarem profert lectionem. — 193. *coelum undique et undique pontus.* Cf. Lucr. IV, 436. *Quippe ubi nil aliud nisi aquam coelumque tuentur.* Hor. Od. III, 27, 31. *nihil astra praeter Vidit et undas.* Ovid. Trist. I, 2, 23. *Quocunque adspicias, nihil est nisi pontus et aër.* Val. Fl. II, 628. *Rarior hinc tellus atque ingens undique coelum* etc. — 194. Verba *caeruleus* (niger, vid. supra ad v. 64.) *supra caput adstitit imber* ex Hom. Od. XII, 405 sq. sumpta esse, observavit Heyn., qui etiam Od. XIV, 301 sqq. et cum h. l. et cum eo, qui infra legitur V, 8 sqq., comparandum esse docuit. — 195. *inhorruit unda tenebris.* *Inhorrescere* dicitur interdum de tremulo motu rerum, quae vehementius agitantur, v. c. apud Ovid. ex Pont. III, 3, 9. *agitatus inhorruit aër*, ap. Val. Fl. III, 348. *inhorruit aether* cett. (cf. adnott. ad Geo. III, 199.), ideo-

Continuo venti volvunt mare magnaque surgunt
Aequora; dispersi iactamur gurgite vasto.
Involvere diem nimbi, et nox humida coelum
Abstulit; ingeminant abruptis nubibus ignes.
Excutimur cursu, et caecis erramus in undis.
Ipse diem noctemque negat discernere coelo,
Nec meminisse viae media Palinurus in unda.
Tris adeo incertos caeca caligine soles

---

que eo aptius de mari usurpatur, quod hac vehementiore agitatione simul erigitur (vid. adnott. ad Geo. I, 151.). Cf. Pacuv. ap. Cic. Div. I, 14, 24. *inhorrescit mare, Tenebrae conduplicantur* et ipse Cic. de Rep. I, 40, 62., qui *mare horrescere* dicit. Sensus igitur hic est: mare exasperatur, surgit nigris (propter tenebras) fluctibus motis. Vid. etiam ad Geo. I, 314. — 196. *venti volvunt mare.* Vid. supra II, 759. *volvitur ignis vento.* Sic etiam Plin. H. N. IX, 3, 2. *Procellae ab imo verrunt maria pulsatasque ex profundo belluas cum fluctibus volvunt.* — *surgunt aequora* (Ovid. Met. XIV, 711. *freto surgente*) *magna*, magnis fluctibus, s. in altum surgunt. — 197. *gurgite.* Vid. supra I, 118. — 198. *involvere diem nimbi* Heyn. recte interpretatur: „procellae adspectum coeli lucemque ac solem eripiunt.“ — *nox humida*, tenebrae ex imbre ortae. Ceterum cf. supra I, 88. 89. — 199. *ingeminant* se (vid. ad Geo. I, 333. et Aen. I, 234.) *ignes*, fulmina, *abruptis nubibus*, prorumpentes ex nubibus fulmine fissis, scissis. Cf. Geo. III, 259. Aen. II, 416. XII, 451. Silius I, 135. Val. Fl. IV, 661. et Claud. in Eutrop. II, 168. Pauci Codd. *abrupti nubibus ignes*, quam lectionem defendit Wakef. ad Lucr. II, 214., ubi sane legitur *Nunc hic, nunc illic abrupti nubibus ignes Concursant*, quemadmodum apud Stat. Theb. I, 353. *abrupta tremiscunt Fulgura.* Sed plurimorum Codd. lectio locis supra laudatis satis defenditur. — 200. *caecis - - in undis*, in quibus, tenebris involuti, qua in parte maris versaremur et quo veheremur, discernere non poteramus. Vid. ad Aen. II, 19. Orell. tamen ad Hor. Od. III, 27, 21., hanc meam explicationem reiiciens, *caecis* interpretatur: certis, coeco impetu nos iactantibus.“ — 201. *Ipse - - Palinurus*, i. e. vel, adeo Pal., qui, ut gubernator, praeter ceteros viam debebat novisse; de quo usu Pronominis diximus ad Aen. I, 625. Prorsus eadem ratione V, 12. *Ipse gubernator puppi Palinurus ab alta · Heu! quianam tanti cinxerunt aethera nimbi?* i. e. cui minus, quam ceteris, talia conveniebat formidare. *Palinurus* autem, gubernator navis Aeneae, Iasii erat filius et nomen dedit illi Lucaniae promontorio, ubi, quum gravi morbo oppressus in mare excussus esset et litori Lucaniae adnatasset, ab incolis eius regionis interfectus est. Cf. infra V, 835 sqq. et VI, 337 sqq. ibique Serv. Hor. Od. III, 4, 28. Ovid. Trist. V, 6, 7. id. Rem. Am. 575. alii. — 202. *Nec meminisse*, scil. *dicit*, quod e praecedenti *negat* (i. e. *dicit*, *se non* cett.) supplendum, ut saepe. Cf. Ter. Phorm. II, 3, 5 sqq. *Negat Phanium esse hanc sibi cognatam Demipho? Neque eius patrem se scire, qui fuerit?* Cic. Acad. I, 12, 45. *Arcesilas negabat, esse quidquam, quod sciri possit - - neque esse quidquam, quod cerni aut intelligi possit.* Cic. Off. III, 2, 9. *qui negant, eum locum a Panaetio praetermissum, sed consulto relictum, nec omnino scribendum fuisse.* Alia exempla collegerunt Gronov. Obss. IV, 2. p. 535. ed. Frotsch. Drakenb. ad Liv. XXII, 53, 7. Ruhnk. ad Rut. Lup. I, 13. p. 47. Beier. ad Cic. l. l. et ad Lael. 16, 59. p. 94. Walch. Emendd. Livv. p. 227. Bremi. ad Nep. Cim. I, 4. Kritz. ad Sall. Iug. 106, 3. — *meminisse* hic est scire, ut antea solebat. Vid. Burm. ad Val. Fl. V, 584. De omisso autem Accusativo Subiecti *se* vid. adnott. ad Aen. II, 25. — 203. *adeo* arcte cohaeret cum *tres* (*ganze drei Tage*), ut VII,

Erramus pelago, totidem sine sidere noctes.
Quarto terra die primum se adtollere tandem
Visa, aperire procul montis, ac volvere fumum.
Vela cadunt, remis insurgimus; haud mora, nautae
Adnixi torquent spumas et caerula verrunt.

---

629. *Quinque adeo.* Vid. adnott. ad Geo. I, 287. Wagn. Qu. Virg. XXVI. ambigit, utrum cum *tres*, an cum *incertos* coniungendum sit. — *incertos soles* Heyn. recte interpretatur: „obscuros, per quos fit navigatio incerta, propter caliginem," coll. Aen. VI, 270. *incerta luna*, et, quos ante oculos habuerit Virgilius, Hom. Od. V, 388 sqq. IX, 74 sqq. et Apollon. IV, 1694 sqq. Wagn. conferri iubet Val. Fl. II, 57. *certus Titan*, ut ap. Arat. Dios. 93. καθαρός, et Weichert. Epist. crit. p. 34. Adde Ovid. Met. II, 808. *incerto sole.* De passivo voc. *incertus* usu cf. Cort. et Kritz. ad Sall. Iug. 49, 5. et Walch. Emendd. Livv. p. 207. *Solis* autem et *diei* notiones a veteribus saepissime confundi, ad Ecl. IX, 52. vidimus. — *caeca caligine* ab *incertos* pendere, non cum *Erramus* coniungendum esse patet. Ceterum eodem pleonasmo Lucretius II, 55. *caecis in tenebris.* Vid. ad Aen. II, 19. De κακοφωνίᾳ autem, quam quidam odorati sunt in his verbis iunctis, diximus ad II, 27.; quamquam *caecā caligine* minus reprehendendum dixeris, quam *Dorică castra.* Ceterum quod attinet ad πλοκήν, quam poëta finxit in iteratis vocc. *caecis*, *caeca*, — *erramus*, *erramus*, — *undis*, *unda*, cf. simillimus locus Geo. II, 104. et Iahn. ad Aen. I, 552. p. 450. ed. II. - 204. *sine sidere noctes.* Cf. infra VI, 534. et Sil. VI, 150. *tristes sine luce tenebrae.* — Post v. 204. Servius in quibusdam libris invenit hos tres versus vel uncis inclusos vel extra ordinem in inferiore margine positos: *Hinc Pelopis gentes Maleaeque sonantia saxa Circumstant, pariterque undae terraeque minantur. Pulsamur saevis et circumsistimur undis.* Sed haec ab interpolatore profecta esse patet. Vid. adnott. ad VI, 289. — 206. *aperire procul montes*, dare adspectum montium, ostendere montes oculis, dum in conspectum illi veniunt. Vid. infra ad v. 275. — *volvere fumum*, ignibus in domiciliis incolarum incensis, unde concludere possunt Troiani, non vastam et desertam esse terram, cui adpropinquent. Cf. Hom. Od. X, 99. et Ovid. Met. XIII, 601. *volumina fumi.* — 207. „*Vela cadunt*, demittuntur, ut, quemadmodum fit in locis vadosis, remis ad terram agatur navis." *H.* Cf. Ovid. Fast. III, 585. *Vela cadunt primo et dubia librantur ab aura.* — *remis insurgimus*, a transtris assurgimus, ut maiore vi et nisu remis incumbere possimus. Redit hoc infra v. 560. et V, 189. Cf. etiam Val. Fl. II, 13. *Vela legunt: remis insurgitur* (ubi vid. Burm.), idemque I, 450. *Insurgit transtris et remo Nerea versat.* Rutil. I, 400. dixit verbo simplici *remis surgere.* — *haud mora*, scil. est, fit, i. e. sine mora. Cf. Geo. IV, 548. Aen. III, 548. V, 140. 368. VI, 177. VII, 156. Val. Fl. V, 60. Petron. 99. cett. Plene *haud fit mora* dicitur Aen. X, 153. Cf. Hand. Turs. IV. p. 36. — *adnixi*, scil. remis, bene de iis, qui totis viribus remis incumbunt et strenue remigant. Nonius (vv. *niti* et *obniti*) minus bene *obnixi*, quod habet vim contra nitendi, resistendi. Iteratur autem hic versus V, 583., ubi pariter omnes Codd. *adnixi.* — *torquent*, versant, movent, agitant, *spumas.* Cf. I, 35. — V. 208. totus iteratur infra IV, 583. — *caerula verrunt.* Videtur Virgilius ante oculos habuisse Ennii versus illos, quos ex l. XIV. Annall. profert Gellius II, 26.: *Verrunt extemplo placide mare marmore flavo; Caeruleum spumat mare conferta rate pulsum.* Simillimus est etiam Catulli locus LXIV, 7. *Caerula verrentes abiegnis aequora palmis.* Voc. *verrendi* haud raro usurpatur de mari, quod vel remis vel ventis agitatur (vid. infra v. 290. IV, 583. V, 778. VI, 320. Ovid. Am. I, 9, 14. et *retibus verrere aequor* apud Manil. IV, 285. et Sil. XIV, 264.: cf. etiam infra VIII, 674. et Heins. ad Ovid. Am. I, 9, 14.); *caerula* autem absolute pro mari le-

Servatum ex undis Strophadum me litora primum
Accipiunt. Strophades Graio stant nomine dictae
Insulae Ionio in magno, quas dira Celaeno
Harpyiaeque colunt aliae, Phineïa postquam
Clausa domus, mensasque metu liquere priores.
Tristius haud illis monstrum, nec saevior ulla
Pestis et ira deûm Stygiis sese extulit undis.

---

gitur etiam infra IV, 583. et VIII, 622. Praeterea cf. Ciceron. fragm. ap. Nonium II, 717. *mare caeruleum*, Stat. Theb. III, 250. *stagna caerula* et adnott. ad Geo. IV, 388. — 209. *Strophades*, duae parvae insulae maris Ionii, inter Peloponnesi litora et Zacynthum sitae, quae, olim Plotae appellatae, inde ab eo tempore, quo, propulsis ex Phinei regno ad eas usque insulas Harpyiis, Zetes et Calais, Boreae filii, inde *ὑπέστρεφον ἂψ ἐπὶ νῆα*, dicebantur *Στροφάδες*, nunc *Strivali*. Vid. Apollon. II, 285—296. et Apollod. I, 9, 21. cum Heynii adnott. p. 77 sqq. Ciris v. 471. Ovid. Met. XIII, 709. cett. et liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 1016. — *stant* Wagnero de perpetuitate nominis intelligendum videtur, coll. Val. Fl. VIII, 217. *Insula Sarmaticae Peuce stat nomine nymphae.* — 210. *Accipiunt.* Plures Codd. *excipiunt*, quod probat Iahn. ad Geo. I, 340.; sed amat Virgilius *accipiendi* verbum pro *excipiendi* vel *recipiendi* positum (vid. II, 70. III, 353. VI, 393. 414. XI, 568. cett.), et *accipiunt*, non *excipiunt*, hic exhibere Mediceum, docet Wagn. — *Strophades Graio* - - *nomine dictae* etc. Cf. adnott. ad Aen. I, 109. et 268. — 211. *Insulae Iōnĭŏ in magno.* Vid. de hoc hiatu in thesi admisso et longae syllabae corruptione adnott. ad Ecl. II, 53. et III, 79. (ubi *valē, vălĕ, inquit* legitur, ut Ecl. VI, 44. *litus Hylā, Hy̆lă omne clamaret*). Praeterea cf. Wagn. Qu. Virg. XIV, 1., qui coll. Aen. IV, 358. 554. V, 214. 475. 488. VI, 505. 636. VII, 167 X, 378. aliisque locis, Virgilium concursum Adiectivi et Substantivi interiecta Praepositione vitare docet. — *Harpyiae*, i. e. rapaces, quare etiam *θύελλαι* (Hom. Od. XX, 66. 77.) et *κακαὶ ἀνέμοιο θύελλαι* Il. VI, 346.) vocantur, apud Homerum sunt ventorum et procellarum numina, a quibus abrepti putabantur, qui evanuerunt ex hominum oculis. (Cf. Od. l. l. et I, 241. Paus. X, 30. Soph. Phil. 1120.) Quam opinionem secutus Hesiodus Theog. 265 sqq. parentes earum fecit Thaumanta, Ponti filium, et Electram, Oceani filiam. Posteriores autem mythographi, Argonauticorum auctores, earum fabulam prorsus immutarunt. Ab iis monstra habentur visu et olfactu foeda, quae, ex virginum et vulturum corporibus composita, Furiarum instar mittuntur, ut homines vexent et crucient. Hae deae ultrices, quarum nomina sunt Aëllo, Ocypete et Celaeno, Phineo quoque, Thraciae regi, ob excoecatos filios immissae, quem, omnes ei cibos eripientes et foeda alvi proluvie conspurcantes, fame enecarent. Sed Argonautae, quibus ille saluberrima dederat consilia, hoc malo eum liberarunt, quum alati isti, quos supra nominavimus, Boreae filii eas depellerent et indefessi usque ad Strophades insulas persequerentur, ubi Iupiter eos persecutione absistere iussit. Ibi igitur posterioribus temporibus habitarunt. Sic certe narrant Apollon. et Apollod. ll. supra ll., quos Virgilius secutus est; quamquam veterum de iis narrationes admodum variant. Cf. etiam Ovid. Met. VI, 712 sqq. VII. in. Trist. IV, 7, 17. Val. Fl. IV, 431. alii, et Heyn. Exc. VII. ad h. l. — 212. *Phineïa postquam Clausa domus*, postquam a Zete et Calai ex Phinei domo expulsae sunt. — *metu*, Argonautarum. — 215. *Pestis.* Vid. ad Geo. I, 181. — *ira deorum* Heynio interprete est „res, quae ab ira deorum venit, a diis iratis immittitur." Cf. Val. Fl. I, 683. *Ira deum et Calabri populator Sirius agri.* — E *Stygiis undis* monstra omnia, imprimis horrifica hominibusque perniciosa, procedere putabantur. Quare,

Virginei volucrum vultus, foedissima ventris
Proluvies, uncaeque manus, et pallida semper
Ora fame.
Huc ubi delati portus intravimus, ecce
Laeta boum passim campis armenta videmus
Caprigenumque pecus nullo custode per herbas.
Irruimus ferro, et divos ipsumque vocamus
In partem praedamque Iovem; tum litore curvo
Exstruimusque toros dapibusque epulamur opimis.
At subitae horrifico lapsu de montibus adsunt
Harpyiae et magnis quatiunt clangoribus alas,

---

ut Valerio Flacco II, 106. Furiae dicuntur *virgines Stygiae*, ita eidem poëtae VI, 733. Harpyiae *canes Stygiae*. — 216. *Virginei volucrum vultus*. Sic apud Ovid. Met. VII, 4. eaedem *Virgineae volucres* vocantur. — *ventris Proluvies*. „Sordis effusio. Vitavit, ne diceret *stercus*.“ *Serv.* — 217. *uncae manus*, ungues. Cf. infra v. 233. Graecis vocantur γαμψώνυχες. Vid. Hom. Il. XVI, 428. — 219. Heyn. confert Hom. Od. XII, 262 sqq., quem Maro ante oculos habuerit. — *Huc ubi d. p. intravimus, ecce*. Plura exempla voc. *ecce* in altera parte sententiae post antecedentes Particulas *quum*, *dum*, *ubi* usurpatae, contulit Hand. Tursell. II. p. 347. — 220. *laeta armenta*, pinguia. Vid. ad Geo. II, 520. et III, 320. Additus Genitivus *boum* non redundat, quum etiam equorum (vid. infra v. 540. et Plin. Ep. II, 17. *multa ibi equorum boumque armenta*) aliorumque animalium armenta commemorentur. Vid. adnott. ad Aen. I, 185. — 221. *Caprigenum pecus* ex Pacuvio et Attio ductum, secundum Macrob. Sat. VI, 5. Cf. etiam Cic. Progn. fragm. 6. p. 556. Orell. *caprigeni pecoris custos*. — *nullo custode*, quia armenta numini alicui consecrata libera et incustodita per pascua vagantur, ἄφετον νέμονται ἀνειμένα, qua de re Thiel. conferri iubet Plat. Rep. VI, 11. et Heind. et Stallb. ad Plat. Protag. p. 320 A. Hi autem greges Harpyiis erant dedicati; quare illae v. 247. de iniuria sibi facta queruntur, quod bene memorat Heyn. — *per herbas* Heins. revocavit ex optimis plurimisque libris; vulgo *per herbam*, quod Burm. defendit (qui etiam conf. ad Ovid. Her. I, 24.). Sed vide ad Geo. II, 527. — 222. *Irruimus ferro*. Cf. supra II, 409. — 223. *in partem praedamque* (i. e. in praedae partem) *vocamus* pro: participem facimus; nam Iovi decima pars praedae de more dicabatur. Hic igitur pars carnium tostarum Iovi religiose apponebatur. De figura ἑνὸς διὰ δυοῖν vid. adnott. ad Ecl. II, 8. VIII, 95. Geo. I, 335. cett. et de verbo *vocandi in aliquid* pro in societatem alicuius rei infra VI, 172. VII, 568. X, 241. XI, 322. XII, 22. Gronov. ad Senec. Oed. 304. Heins. ad Val. Fl. II, 577. coll. iis, quae supra ad v. 70. adnotavimus. *Deos in partem praedae vocare* legimus apud Liv. V, 21, 5., ubi vid. Drak. — 224. *Exstruimus toros*, congeriem caespitum in modum tororum struimus. Vid. adnott. ad V, 388. — *dapibus epulamur opimis*. De constructione verbi *epulandi* cum sexto Casu cf. Muncker. ad Lact. Narr. fab. I. p. 850. — 225. *subitae* pro vulg. *subito* Heins. ex melioribus Codd. revocavit. Cf. infra V, 522. VII, 446. XI, 538. cett. Vid. ad II, 680. — *lapsu*, volatu. Cic. N. D. II, 39, 99. *lapsus volucrum*. Val. Fl. I, 91. *deae celeri per aethera lapsu Diversas petiere vias.* Cicer. fragm. ap. Lactant. III, 19, 6. *castos animos lapsu ad deos pervolare.* Sic infra v. 243. *celerique fuga sub sidera lapsae.* — *adsunt*, advolant. Cf. adnott. ad Ecl. II, 45. et VII, 9. omnino autem quae ad Aen. II, 442. adscripsimus. — 226. Servius ad h. l. affert haec Plauti verba de anseribus: *Cuncti alas quatiunt diris cum clangoribus*, qui versus, Peerlkampio teste, in edit.

Diripiuntque dapes contactuque omnia foedant
Immundo; tum vox tetrum dira inter odorem.
Rursum in secessu longo sub rupe cavata,
Arboribus clausi circum atque horrentibus umbris,
Instruimus mensas arisque reponimus ignem:
Rursum ex diverso coeli caecisque latebris
Turba sonans praedam pedibus circumvolat uncis,
Polluit ore dapes. Sociis tunc, arma capessant,
Edico, et dira bellum cum gente gerendum.
Haud secus ac iussi faciunt, tectosque per herbam
Disponunt ensis et scuta latentia condunt.
Ergo ubi delapsae sonitum per curva dedere
Litora, dat signum specula Misenus ab alta
Aere cavo. Invadunt socii et nova proelia tentant,
Obscoenas pelagi ferro foedare volucres.

Klinkhameria a. 1829. p. 103. plene sic legitur: *Inde ubi sonuerit unus, cuncti* etc.; Wagn. autem comparat Hom. Il. III, 5. *κλαγγῇ ταίγε πέτονται.* Peerlkamp. verba *et magnis q. cl. alas* sine iusta causa censet spuria. — 227. *Diripiunt.* Sic omnes Codd., rectissime; Harpyiae enim dapes cupide abripiunt vorantes, neque vero in alium locum auferunt (quod esset *deripiunt*). Cf. adnott. ad Geo. II, 8. et Iahn. ibid. p. 405. ed. II. — 228. *tum* non est *postea*, sed *porro;* accedit odor teter et vox (stridor) dira. De verbo omisso cf. adnott. ad Aen. IV, 202. — 229. *in secessu longo* cett. Vide similes locos I, 159 sqq. et 310 sqq. — Cum v. 230. cf. I, 165. — 231. *aras* Heyn. pro focis positas habet; rectius vero Wund. proprie dictas et, quum ex Homeri carminibus in dapibus apparandis diis debita in aris semper fere oblata esse, constet, Virgilio, ne rem sacram toties describeret, v. 224. oblationem portionis deorum omissam et hoc loco paucis tantum memoratam esse, ut igitur verbum *reponimus* ad id spectet, quod semel iam factum sit. Cf. etiam adnott. ad Geo. III, 527. — Ceterum post *ignem* cum Wagn. Colon posuimus pro Puncto, quod vulgo additur; hoc enim flagitare mutuam rationem inter duplex *Rursum* v. 229. et 232. intercedentem, bene perspexit Vir doct., qui eadem de causa post *uncis* v. 233. Commate incidit, non Semicolo, quum ad *polluit* ex antecedentibus repetendum sit *rursum.* — 232. *ex diverso coeli* pro ex diverso coelo s. ex diversa coeli parte. De quo Adiectivorum neutro genere pro Substantivis positorum usu praeter ea, quae de Plurali ad Geo. I, 393. II, 284. et Aen. I, 310. disputavimus, de Singulari vide Vechneri Hellenolex. I, 2, 9. p. 202 sqq. Drak. ad Liv. XXXVII, 58. extr. Hertel. ad Tac. Agr. c. 6. et 24. Boetticher. Lex. Tacit. p. 34 sqq. Kritz. ad Sall. Iug. 37, 4. Bach. ad Ovid. Met. X, 368. Ruddim. II. p. 64. not. 52. Weissenb. §. 202. alios. — 234. *tunc*, i. e. hoc tempore, nunc, quum iterum Harpyiae accederent. Primum enim inultae discesserant. Cf. Iahn. ad Ecl. III, 10. p. 371. ed. II. De mutata constructione *arma capessant et bellum gerendum* vid. adnott. ad Ecl. VI, 74. Geo. I, 25. et Aen. II, 5. — 236. Verba *Haud secus ac iussi faciunt* (i. e. faciunt, ut imperatum est), una tantum voce mutata, redeunt infra v. 561. — 237. *tectos - - Disponunt enses et scuta latentia condunt*, i. e. disponunt, ut tegantur, et ita condunt, ut lateant. Cf. adnott. ad Geo. II, 353. Aen. II, 736. IV, 469. — 238. *sonitum*, clangorem alarum; vid. v. 226. — 239. *Misenus* est tubicen classis, de quo plura vide infra VI, 162 sqq. — *specula ab alta*, ab alta rupe. — Peerlkamp. minus probabiliter hunc locum sic distinguendum putat: *Invadunt socii, et (nova proelia!) tentant Obscoenas* etc. — 241. Infin. *foedare*

Sed neque vim plumis ullam nec vulnera tergo
Accipiunt, celerique fuga sub sidera lapsae
Semiesam praedam et vestigia foeda relinquunt.
Una in praecelsa consedit rupe Celaeno,
Infelix vates, rumpitque hanc pectore vocem:
Bellum etiam pro caede boum stratisque iuvencis,
Laomedontiadae, bellumne inferre paratis,
Et patrio Harpyias insontis pellere regno?
Accipite ergo animis atque haec mea figite dicta.

---

per appositionem adiectus Substantivo *proelia*, ut Geo. IV, 554. *Hic vero subitum ac dictu mirabile monstrum Adspiciunt - - toto stridere apes utero;* indicat enim hic versus causam, cur proelia illa *nova* dicantur. Wagn. tamen in utroque loco Infinitivos a verbis praegressis *tentant*, *adspiciunt* pendere censet. Ceterum de illo usu Infinitivi per appositionem adiecti apud Graecos et Latinos cf. Stallb. ad Plat. Apol. c. 1. extr. Iacobitz. ad Luciani Tox. 36. Beier. ad Cic. Off. I, 12, 32. Kritz. ad Sall. Cat. 28, 3. et Schultz. de linguae Lat. appositione. Prenzl. 1843. p. 19. Wagn. *foedare*, ad quod suppleri vult *sanguine* (ut apud Ovid. Met. VII, 845. *foedantem sanguine vestes*), interpretatur per *cruentare;* et ita sane Servius, laudatis Ennii verbis: „*ferro foedati iacent*, i. e. cruentati.“ Mihi vero latiore sensu accipiendum videtur, ut II, 55. *ferro Argolicas foedare latebras*, ubi vid. adnott. — *obscoenas*, aut omnino turpes, foedas visu et olfactu, aut diras et in malo omine habitas. Vid. ad Geo. I, 470. — *pelagi* autem *volucres* appellari videntur utpote Oceani neptes. Vid. supra ad v. 211. — 242. *vim*, ictum vi illatum. — *tergo*, corpore. Vid. ad Aen. I, 634. — 244. *Semiesam* (lege *Semjesam*) pro vulg. *Semesam* Wagnerum secuti restituimus, quum Med. et Gud. lectio *semensam* et Parrhas. *semessam* illi scripturae favere videantur. Vid. infra ad v. 578. — 245. Heyn. adnotat, non constare, quem auctorem poëta secutus sit in eo, ut unam Harpyiarum fatidicam induceret. (Vid. tamen infra ad v. 251.) — 246. *infelix vates* Servio est nuntia infelicitatis, ut Μάντι κακῶν apud Hom. Il. I, 106. Heyn. latiore sensu positum habet pro vate dira, sinistra. — *rumpit vocem*. Vid. supra ad II, 129. — 247. *Bellum etiam pro caede* cett., i. e. insuper etiam. Postquam armenta nostra occidistis (v. 222 sq.), nobis quoque bellum paratis, insuper etiam nos ipsos interficere conamini. De anaphora verbi *bellum* vid. ad Ecl. VI, 20. et alibi. — 248. *Laomedontiadae*, perfidi Laomedontis proles (cf. adnott. ad Geo. I, 502.), imprimis ab hostibus ignominiae causa vocantur Troiani (vid. IV, 542.); quamquam etiam sine ignominia VII, 105. *Laomedontia proles* et VIII, 18. *Laomedontius heros* commemoratur. — 249. Differunt Codd. in ordine verborum. Bothius revocavit lectionem, quae ante Heinsium vulgaris erat, *insontes Harpyias*, qui verborum ordo etiam Iahnio magis poëticus videtur, quum poëtae epitheta Substantivis praeponere soleant. Equidem (sicut recentiores editt. omnes) cum Heyn. et Wagn. secutus sum plurimorum et praestantissimorum Codd. auctoritatem, quum epitheton post caesuram positum pronuntiando maiorem acquirat vim et gravitatem. Idem sibi velle videtur Wagn., quum dicat, *insontis*, ut graviorem vocem, hic utique postponendum fuisse. — *patrium regnum*, non stricto sensu capiendum, significat tantum terram a diis iam per longius tempus sedem et domicilium Harpyiis assignatam; nisi malis cum Servio *Neptunium* interpretari, quia Harpyiae in *insula* habitant. — V. 250. (qui redit X, 104.) Homericum illud esse (Il. 1, 297. et alibi) Ἄλλο δέ τοι ἐρέω, σὺ δ' ἐνὶ φρεσὶ βάλλεο σῇσιν, iam Heyn. memorat. Ceterum, quum *animis* non minus ad *Accipite*, quam ad *figite* pertineat (quam-

Quae Phoebo pater omnipotens, mihi Phoebus Apollo
Praedixit, vobis Furiarum ego maxima pando.
Italiam cursu petitis, ventisque vocatis
Ibitis Italiam, portusque intrare licebit;
Sed non ante datam cingetis moenibus urbem,
Quam vos dira fames nostraeque iniuria caedis
Ambesas subigat malis absumere mensas.

---

quam unus certe Iuven. V, 12. *figere* absolute dixit pro animo figere), cum Wagnero Comma vulgo post *ergo* positum sustulimus, (in iis tamen Viro doct. non adsentientes, quae de Part. *atque* a Virgilio numquam uni vel pluribus vocc. postposita ad h. l. disputat. Vid. adnott. ad Ecl. VI, 38.) Quamquam enim *accipere* absolute capi posse docet praeter alios locos infra IV, 611., tamen nihil impedit, quominus hic *animis* etiam ad *Accipite* trahamus (de quo dicendi genere vide quos laudat Obbar. in Excursu ad Hor. Ep. I, 7, 18. Vol. I. p. 404.), imprimis quum etiam infra V, 304. legamus *Accipite haec animis.* — 251. Hunc versum Macrob. Sat. V. extr. petitum censet ex Aeschyli *Ἱερείαις: Πατρὸς προφήτης ἐστὶ Λοξίας Διός* et *ταῦτα γὰρ πατὴρ Ζεὺς ἐγκαθίει Λοξίᾳ θεσπίσματα.* Wund. autem docet, verba illa in Eumenid. 19. sic legi: *Διὸς προφήτης δ' ἐστὶ Λοξίας πατρός*, et Wagn. conferri iubet Musgrav. ad Soph. Oed. R. 151. Et Phoebum quidem a Iove, uno illo deo, qui ipse scit, quid fato sit constitutum, artem vaticinandi accepisse, eamque etiam aliis, quibus velit (ut Cassandrae: cf. II, 246.), condonare, communis erat antiquitatis opinio, cuius fundamenta iam in Homeri carminibus inveniuntur. Cf. Serv. ad h. l. Schol. Sophocl. Oed. R. l. l. et Heyn. ad Tibull. III, 4, 47. Servio tamen auctore secundum Varronem Divin. l. II. Harpyiae hoc oraculum ab ipso Iove Dodonaeo acceperant. — 252. *Furiarum ego maxima.* Quamquam Homerus Od. XX, 77 sq. Harpyias et Furias certis verbis distinguit, tamen utraeque interdum inter se confunduntur; quare etiam Apollonio, cui Furiae sunt *Ἀΐδαιο κύνες* (IV, 1665.), II, 289. *Διὸς κύνες* et Hygino f. 19. *Iovis canes* nominantur. Vid. Heynii Exc. VII. ad h. l. et Ruhnk. Epist. crit. p. 177. — *maxima*, scil. natu (vid. ad Aen. I, 521.). De varia autem Furiarum aetate Heyn. conferri iubet Eurip. Iph. T. 963. et Or. 961., cui Wagn. addit Val. Fl. I, 817. (ubi pariter *Furiarum maxima* commemoratur). — *pando.* Vid. supra ad v. 179. — 253. *ventis vocatis* Wund. et Wagn. recte explicant: ventis invocatis, ut secundi sint; coll. infra V, 59. *Poscamus ventos.* Simplex autem verbum *vocare* pro *invocare* etiam paulo post v. 264. XII, 181. et alibi legitur. Vid. etiam Geo. I, 157. et IV, 7. ibique adnott. Heyn. minus recte: „*Vocant* ventum nautae, dum velis excipiunt, ut apparet v. e. ex V, 211, VIII, 707 sq." — *Ibitis Italiam* per conclusionem quandam adiungitur verbis antecedentibus *Italiam petitis*, pro: Italiam petitis, quare ego vobis praedico, vos vere venturos esse in Italiam; de quo genere iterationis vocabulorum diximus ad Ecl. VIII, 49. et Aen. II, 76. — 255 sqq. Sedes certas, fixa domicilia non prius invenietis, quam ipsas mensas comederitis; de quo oraculo inter veteres celebratissimo, sed ab alio alii auctori tributo (cf. Dion. Hal. I, 55. Varro ap. Serv. ad h. l. Lycophr. 1250 sqq. Aur. Vict. Or. G. R. 11. alios) vid. Heynii Exc. VIII. ad h. l. Eventum res habet infra VII, 112 sqq., ubi liba, in caespite epulis substrata, post alios cibos ipsa comeduntur. — *datam urbem* Serv. recte capit de urbe fatis promissa, concessa. Vid. supra v. 85. et I, 382. Sic infra v. 501. *data moenia*, et plenius IV, 225. *fatis datae urbes.* — 256. *nostrae caedis*, tentatae duntaxat (v. 240 sqq.). — 257. *subigere* pro *cogere*, ut Geo. III, 218. Aen. VII, 214. VIII, 117. et saepius. — *ambesas consumere mensas.* Vid. ad Geo. II, 353. Aen. I, 63. et 69. —

Dixit, et in silvam pennis ablata refugit.
At sociis subita gelidus formidine sanguis
Deriguit; cecidere animi, nec iam amplius armis,
Sed votis precibusque iubet exposcere pacem,
Sive deae, seu sint dirae obscoenaeque volucres.
Et pater Anchises passis de litore palmis
Numina magna vocat, meritosque indicit honores.
Dî, prohibete minas; dî, talem avertite casum,
Et placidi servate pios. Tum litore funem
Diripere, excussosque iubet laxare rudentis.

---

258. *refugit*, „non metu, sed ne possit placari.“ *Serv.* — 259. *gelidus formidine sanguis.* Vid. ad Aen. II, 120. — 260. *Deriguit* Heins. ex melioribus libris restituit pro vulg. *Diriguit. Derigere* est horrore rigere, et Particula *de* intensivam habet vim, ut in *deposcere*, *devincire*, *demirari*, *deamare*, *deierare*, multisque aliis, de qua re vid. Broukhus. ad Prop. VI, 3, 42. Ruhnk. ad Ter. Eun. II, 3, 39. Bremi ad Nep. Milt. 2, 2. Kritz. ad Sall. Cat. 25, 3. Grysar. *Theor. d. lat. Stils* p. 423. alios. Cf. infra VII, 447. VIII, 475. Ovid. Met. XIV, 754. *Deriguere oculi*, *calidusque e corpore sanguis - - fugit.* Lucan. I, 246. *Deriguere metu*, *gelidos pavor alligat artus* cett. — *cecidere animi.* Sic v. c. Ovid. Met. XI, 537. *Deficit ars*, *cecidere animi.* — *nec iam amplius*, ut antea. Vid. supra v. 192. – 261. *pacem* Heyn. interpretatur per veniam commissorum, propitiam, propensam voluntatem (de qua vocis significatione vid. ad IV, 56.), ut *exposcere pacem* sit: eas placare; sed oppositio *non armis*, *sed precibus exp. pacem* non minus, quam quae antea narrata sunt v. 240 sqq., docent, voc. *pacis* proprie esse intelligendum, et Virgilium, cuius menti obversaretur communis notio *pacis restituendae*, *parandae*, verbum *exposcendi* tantum proximo vocabulo *precibus* accommodasse; quod etiam Thiel. perspexit. — *obscoenae volucres.* Vid. supra v. 241. — 263. *Et pater Anchises* cett., *da rief* cett. Vid. adnott. ad II, 725. Nos in eiusmodi locis, ubi nexus ipsarum rerum gestarum ita indicatur, ut altera alteram statim secuta cum emphasi quadam perhibeatur, et ipsi simplici Copula utimur. — 264. *Numina magna*, et potentiora, quam Harpyiae videbantur. Cf. VIII, 679. — *meritos indicit honores.* Heyn. ad vota facta retulit; quam interpretationem, cui obstet *indicendi* verbum, iure reprehendit Wagn., recte locum sic explicans: „sacra fieri iubet Anchises ad deos placandos, ut mala denuntiata avertant.“ Cf. adnott. ad I, 632. et supra ad v. 178. — 265. *Dî prohibete minas* etc. De omisso verbo dicendi vid. adnott. ad II, 657. et 675. — *minas*, malum minaci, sinistro vaticinio denuntiatum. — 266. *placidi*, benevoli, faventes (vid. supra v. 78.), *servate pios*, nos, cultores numinum vestrorum. Cf. I, 526. *parce pio generi.* — *funem*, quo naves litori erant alligatae, τὰ πρυμνήσια (et τὰ πείσματα Orphei Arg. 621., ab Heyn. laud.). Cf. Geo. I, 257. — *Diripere*, summa celeritate solvere (*losreissen*), quo citius navigare possint. Eodem sensu infra IV, 593. *Diripientque rates alii navalibus.* Vid. adnott. ad Geo. II, 8. Wagn., quem in prima edit. perperam secuti sumus, in utroque loco edidit *deripere*, *deripient*, quae tamen paucorum modo et deterioris notae Codd. est lectio. Cf. Iahn. p. 405. ed. II. De *iubendo* verbo cum Infinitivo Activi constructo vid. adnott. ad Ecl. VI, 85. — *excussos iubet laxare rudentes*, i. e. antea complicatos excutere et laxare. Vid. ad Geo. I, 320. Aen. II, 736. et III, 237. *Excussi rudentes* i. e. evoluti, extensi ad vela pandenda; redeunt infra v. 683. commemorati; *laxare* autem rudentes dictum, ut ap. Stat. Theb. VII, 141. *laxi iactantur ubique rudentes.* Ceterum Heyn. in Excurs. XVII.

Tendunt vela Noti; fugimus spumantibus undis,
Qua cursum ventusque gubernatorque vocabat.
Iam medio apparet fluctu nemorosa Zacynthos
Dulichiumque Sameque et Neritos ardua saxis.
Effugimus scopulos Ithacae, Laërtia regna,
Et terram altricem saevi exsecramur Ulixi.

---

ad l. II. verissime observat, minime esse mirandum, quod poëta Anchisae fere semper iubentis, praecipientis, monentis partes dederit; hoc enim non solum auctoritati illi et sanctitati, qua parentes et senes temporibus heroicis fuerint, praeclare convenire, sed etiam ab divinandi, auguria et oracula interpretandi facultate, qua Anchises polluerit, esse repetendum. — 268. *tendunt*, inflant, implent et extendunt. Heyn. confert Hom. Od. II, 247. et al. Ἔπρησεν δ᾽ ἄνεμος μέσον ἱστίον. — *fugimus* ex plurimis et optimis Codd., in quibus Med. et omnes Pariss., restituit Wagn., quem (ut recentiores editt. omnes) secuti sumus. Vulgo *ferimur*, quod Heins. ex paucis Codd. deterioris notae recepit, fortasse hac una causa motus, quod v. 272. redit *Effugimus;* sed vide adnott. ad Aen. I, 315. Wagn. suspicatur, librarios lapsos esse recordatione similis loci Aen. V, 33. *Fugam* autem et *fugere* de omni celeriore motu dici, iam ad I, 317. vidimus. — 269. Cf. Hom. Od. XI, 10. τὴν δ᾽ (νῆα) ἄνεμός τε κυβερνήτης τ᾽ ἴθυνεν. — *vocabat* Wagn. (quem posteriores omnes secuti sunt) optimis libris auctoribus revocavit loco vulg. *vocabant*, quum Virgilius, ubi duo nomina iungantur, verbum plerumque proximi nominis numero accommodet (vid. adnott. ad Ecl. I, 59. et VI, 30.), hic vero librarii pluralem numerum ex Servii scholiis adscivisse videantur. Cf. Wagn. Qu. Virg. VIII, 3, a. et XVI, 5. — 270 sqq. Naves occidentale Graeciae litus legentes per mare Ionium Buthrotum in Epiro veniunt. — Heyn. cum h. l. comparat Hom. Od. IX, 24. Δουλίχιόν τε Σάμη τε καὶ ὑλήεσσα Ζάκυνθος· et ὑλήεσσα Ζάκ. etiam Il. I, 24. et alibi commemoratur. Notissima est illa maris Ionici insula, quae, ex adverso Elidis provinciae et Chelonatis promontorii sita, nunc *Zante* vocatur. Cf. Plin. IV, 12, 19. Mela II, 7, 10. et liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 1015. De Graeca forma nominis vid. ad Ecl. VI, 13. et de syllaba brevi ante literam Z non producta praeter multa alia exempla a Schneidero Gr. Lat. I, 2. p. 712. collecta Ovid. Her. I, 87. *alta Zacynthos*, Sil. I, 290. *quondam Laërtia regna Zacynthos*, ibid. v. 275. cett. — De *Dulichio* (quae nunc *Neochori*) vid. adnott. ad Ecl. VI, 76. — *Same* (quod nomen etiam ap. Hom. Od. I, 246. invenitur) s. *Samos*, magna illa maris Ionici insula, quae postea *Cephalenia* appellabatur, nunc *Cefalonia.* Vid. Strab. X. p. 312. 700. Plin. et Mela ll. ll. Flor. II, 9. alios, et cf. Drak. ad Liv. XXXII, 16, 3. Heins. ad Ovid. Rem. 264. et liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* l. l. — *Neritos*, parva insula Ithacae vicina, quam nemo, praeter Virgilium, Melam II, 7, 10. Ovid. Met. XIII, 712. et Silium XV, 305. commemorat. Quare, quum Ithacae mons huius nominis satis sit notus (Hom. Il. II, 632. Od. IX, 22. XIII, 3, 51. Plin. IV, 12. cett.), fuerunt, qui *Neritum* hic pro ipsa Ithaca positam haberent, cui tamen opinioni adversari videtur manifesta Ithacae commemoratio v. sequ. Cf. liber meus modo comm. III. p. 1012. not. 37. et p. 1013. not. 46. — 272. *scopulos Ithacae*, celeberrimae illius insulae, quae, Cephaleniae vicina, nunc *Theaki* appellatur, ubi *Laertes*, Ulyssis pater, sedem habebat. Heyn. comparat Hom. Il. III, 200 sq. Λαερτιάδης πολύμητις Ὀδυσσεύς, Ὃς τράφη ἐν δήμῳ Ἰθάκης, κραναῆς περ ἐούσης. De ipsa insula vid. librum meum *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 1013 sq. Gossr. hunc versum, qui admodum langueat, quemque Ovidius l. l. non videatur legisse, ab alia manu ad explicandum versum sequentem adiectum suspicatur. (?) — 273. *terram altricem.* Cf. Hor. Od. III, 4, 10. *altricis extra limen*

Mox et Leucatae nimbosa cacumina montis
Et formidatus nautis aperitur Apollo.
Hunc petimus fessi, et parvae succedimus urbi;
Ancora de prora iacitur, stant litore puppes.
Ergo insperata tandem tellure potiti
Lustramurque Iovi, votisque incendimus aras;

Apuliae. Ovid. Met. IV, 293. *Idaque altrice* (Hermaphroditi) *relicta.* Cic. Flacc. 26, 62. *Eorum eadem terra parens, altrix, patria dicitur* cett. — *exsecramur*, praeternavigantes. — 274. *Leucata* s. *Leucates* (Λευκάτη, Λεύκατα, Λευκάτης) Leucadis s. Leucadiae insulae, in mari Ionio iuxta Acarnaniae litus sitae (nunc *Lefkhada* s. *Santa Maura*), promontorium, Sapphus morte, quae inde in mare sese praecipitavit, satis celebratum (cf. infra VIII, 677. Strab. IX. p. 311. Plin. IV, 1, 2. Mela II, 5. Flor. IV, 11. alii), nunc *Cap Ducato* dictum. Vide librum meum modo comm. III. p. 1012. — 275. *formidatus Apollo*, i. e. templum Apollinis (vid. infra v. 552. supra II, 742. et adnott. ad II, 312.) nautis propter saxa, 'scopulos montis, in quo exstructum erat, formidatum s. formidabile. Participium enim Perf. Pass. haud raro habere significationem Adiectivorum in *bilis* exeuntium, et respondere Graecorum Adiectivo verbali in τος, res satis nota. Cf. IV, 534. *irrisus.* VIII, 588. *conspectus* cett. Wagn. Qu. Virg. XXIX, 3. Periz. et Bauer. ad Sanct. Min. I, 15. p. 164. Ruddim. II. p. 374. Cort. ad eiusd. 76, 1. Heusing. ad Cic. Off. I, 17, 9. Walch. ad Tac. Agr. 33. Bach. ad Ovid. Met. X, 541. Boetticher. Lex. Tacit. p. 340. Weber. *Uebungsschule d. lat. St.* I. p. 119. n. 32. — *aperitur*, e longinquo in conspectum venit. Secundum Servium *aperire* est „nauticum verbum, quoties cedente eo, quo impeditur adspectus, aliquid patescit.“ Sic infra v. 531. *portus patescit iam propior.* Vid. etiam supra v. 206. *aperire procul montes* et Avien. v. 553. *Graiae confinia terrae incipiunt aperire latus.* Contrarium est *abscondere.* Vid. infra v. 291. Ceterum plerique interpretes de Apollinis templo in Leucata condito haec accipiunt, quod distinctis verbis commemorat Strab. X. p. 452.; Heyn. vero et ob situm promontorii in australi, urbis autem in septentrionali insulae parte, et ob ea, quae sequuntur, quod ad hoc fanum appulerint et *ludos Actiacos* celebraverint, potius de Actio oppido et fano Apollinis Actiaci in adverso Acarnaniae litore sito (Strab. X. p. 451. VII. p. 325. Thuc. I, 29. Suet. Octav. 96. Cic. ad Div. XVI, 9. Plin. IV, 1, 2.), quod simul cum Leucatae promontorio in conspectum navigantium venerit, cogitandum censet; quod utique probabilius videtur. — V. 277. iteratur VI, 902. — 278. *insperata tellus.* Epitheton referendum esse ad pericula v. 282 sq. commemorata, Wagn. memorat. — 279. *Lustramur Iovi*, Iovi sacrum piaculare offerimus. Prius enim quam ludorum sollemnia rite celebrari possent, omnino eiusmodi expiatione et lustratione opus erat; multo magis autem nunc post piaculum in Harpyiarum insula commissum. De constructione Wagn. conferri iubet Grat. Cyneg. 491. *tota iuventus Lustraturque deae*, ibique Ulitium. Ad quaestionem autem, cur Iovi, non Apollini lustrentur, cui ludos instituant, Heyn. ita respondet, ut dicat, quum in sacris cuicunque deorum factis Iovem a veteribus *in partem* fuisse *vocatum*, tum expiationes et lustrationes proprie ad Iovem referri tamquam ultorem caedis omnisque piaculi, quod expiandum sit, coll. Apoll. Rhod. IV, 699. Quare non opus videtur Schraderi coni. *Lustramurque deo*, i. e. Apollini. — *votis*, i. e. sacris ex voto debitis, *incendimus aras*, pro vulgari: votorum persolvendorum causa tus et victimas in aris incendimus. Sic Aen. VIII, 285. *incensa altaria.* Vid. etiam ad Aen. I, 704. Heyn. confert Horat. Od. I, 4, 7. *Vulcanus ardens urit officinas*, ibique Mitscherl., Wagn. autem Aesch. Agam.

Actiaque Iliacis celebramus litora ludis.
Exercent patrias oleo labente palaestras
Nudati socii; iuvat evasisse tot urbis
Argolicas mediosque fugam tenuisse per hostis.
Interea magnum sol circumvolvitur annum,
Et glacialis hiems aquilonibus asperat undas;
Aere cavo clipeum, magni gestamen Abantis,

---

91. *Βωμοὶ δώροισι φλέγονται.* — 280. Alluditur ad ludos Actiacos ab Octaviano Augusto in memoriam victoriae Actiacae institutos et inde ab a. u. c. 726. quinto quoque anno celebratos (cf. Dio. Cass. LI. in.), quibus commemoratis poëtam Augusto blandiri voluisse in promptu est. Forma *Actius* pro *Actiacus* invenitur etiam VIII, 675. 804. Hor. Ep. I, 18, 61. Prop. IV, 6, 67. Ped. Albinov. II, 51. alibi. Vid. etiam infra ad v. 602. ad I, 686. et alibi adnott. — *celebramus.* Verbum, quod proprie ad ipsos ludos referendum erat, poëtice ad locum refertur, qui hominum frequentia ad eos vel faciendos vel spectandos confluentium celebratur. Cf. huius loci imitatio ap. Val. Fl. I, 423. *securo celebrantur litora ludo.* — 281. *exercent palaestras*, i. e. ludos gymnicos (quorum varia genera respiciens poëta Plurali utitur); nam *palaestra* non solum de gymnasio s. de loco, in quo luctantur, sed etiam de ipsa arte gymnica et luctatorum certamine dicitur. Sic apud Cic. de Or. I, 16, 73. et III, 22, 83. *discere palaestram.* Quare neque hanc verborum coniunctionem audaciorem dixerim cum Bachio ad Ovid. Met. VI, 145., nec cum Thielio contulerim Tac. Ann. XIV, 20. *gymnasia et otia et turpes amores exercere*, vel apud eund. Hist. II, 82. *destinantur validae civitates exercendis armorum officinis* (de quibus ll. vid. Boetticher. Lex. Tacit. p. 183.). Ceterum cf. Prop. III, 14, 3. *ludos exercere*, Aen. I, 499. *choros exercere* cett. — *patrias*, quales in patria exercere solebant. — *oleo labente*, defluente de corporibus luctatorum, qui eo solebant ungi. Cf. Ovid. Trist. III, 12, 21. *Nunc tibi perfusa est oleo labente iuventas.* — 282. *evasisse urbes.* Vid. ad II, 731. — 283. *fugam tenere*, ut haud raro (v. c. infra v. 686.), *cursum tenere.* — *magnum sol circumvolvitur annum*, i. e. se circumvolvendo efficit, explet annum, ut recte Wagn. haec explicat, nullam hic ellipsin statuendam esse docens. Thiel. confert Hor. Ep. II, 2, 125. *Nunc Satyrum, nunc agrestem Cyclopem movetur*, Lucr. V, 568. *moventur sensiferos motus*, et adnot. meam ad eiusd. II, 734. Quare non opus est, ut cum Gossravio aut *circumvolvi* pro Verbo deponente habeamus (ut Geo. II, 425. *nutritor*, Aen. XI, 660. *bellantur* et similia), aut divisim scribamus *circum volvitur.* Sermo est autem de exacto quarto post Troiam captam et eversam anno. De epitheto *magnus* vid. supra ad I, 269. Wakef. ad Lucr. I, 1028. haec paullo subtilius sic explicat: „quasi longius solito tempus anni fuerit exsulibus patriae et omni pelago iactatis." — 285. *glacialis hiems.* Cf. Ovid. Met. II, 30. *glacialis hiems, canos hirsuta capillos.* Sic *glaciale frigus*, *glacialis rigor* et similia haud raro. Cf. Cort. et Mart. Lag. ad Lucan. I, 18. — *asperat undas*, exasperat ventorum vehementia, ingentes fluctus excitat. Cf. Ovid. Met. V, 6. (fretum), *quod saeva quietum Ventorum rabies motis exasperat undis*, coll. cum eiusd. Am. II, 11. 27. Liv. XXXVII, 12, 12. Val. Fl. II, 435. Quare apud Hor. Od. I, 5, 7. *aspera nigris aequora ventis* et apud Ovid. Met. XV, 720. *Asper enim iam pontus erat* cett. — 286. Clipeos votivos, titulo inscriptos (imprimis nominibus et eius, qui scutum detraxerat, et eius, cui detractum erat), inter donaria suspensos esse, satis notum. Cf. V, 360. (IX, 408. Liv. XXII, 57. XXIV, 21.) etc. — *Aere cavo clipeus.* Vid. ad I, 655. et II, 765. — *gestamen Abantis.* Cf. infra VII, 246. Ovid. Met. XV, 163. *Cognovi*

Postibus adversis figo, et rem carmine signo:
AENEAS HAEC DE DANAIS VICTORIBUS ARMA.
Linquere tum portus iubeo et considere transtris.
Certatim socii feriunt mare et aequora verrunt.
Protenus aërias Phaeacum abscondimus arces,
Litoraque Epiri legimus, portuque subimus

---

clipeum, laevae gestamina nostrae, Nuper Abanteïs templo Iunonis in Argis. ibid. I, 457. *ista decent humeros gestamina nostros.* XIII, 116. *gestamina tanta.* Val. Fl. I, 760. *gestamina prima.* Apud Silium V, 350. Hannibal Magonem *tectum gestamine praeceps ex acie rapit.* Alludit autem poëta ad celeberrimum illum clipeum, quem Abas, antiquissimus Argivorum rex, Lyncei f. Perseique avus, in Iunonis templo affixit, ut ab eo, qui in ludis Argis instituendis victoriam reportasset, in sollemni pompa praemii loco gestaretur. (Cf. Munck. ad Hygin. f. 170. et Spanh. ad Callim. in Lav. Pall. 35., quos Heyn. laudat in Exc. IX. ad h. l., ipse Heyn. ad Apollod. II, 2, 1. p. 109. et Heins. ad Val. Fl. I, 453.) Unum igitur ex posteris huius Abantis Maro ab Aenea in bello Troiano occisum armisque spoliatum esse fingit. Apud Homerum hic Abas non commemoratur. — 287. *postibus adversis*, in templi aditu. — *rem carmine signo*, titulo, epigrammate. Vid. ad Ecl. V, 42. Hic imprimis cf. Silius XV, 491. *Pyrenes tumulo clipeum cum carmine figunt.* Non igitur erat, quod Servius miraretur, carmen hic de uno tantum versu dici. Multa eiusmodi epigrammata et epitaphia collegit Crenius Animadvv. phill. et histt. T. VII. p. 78. sqq. Ceterum hoc epigramma in priscae simplicitatis imitatione et maxima brevitate singulare habere acumen, verissime observat Iacobs. Delect. Epigramm. Graec. p. VI. — 288. *Aeneas haec arma*, hunc clipeum, dedicavit, consecravit (vel etiam *fixit*, quod ex superiore versu potest repeti), *de Danais victoribus*, ἀπὸ τῶν ναῶν (ut apud Pausan. I, 13., quem laudat Heyn.), Danais victoribus detracta, erepta, et hic quidem Pluralis pro Singulari, quum de unius Abantis clipeo sermo sit. Prorsus eadem ratione Curtius dixit IX, 1, 2. *obsoleta esse spolia de Persis;* neque aliter optimi quique scriptores *capere agros*, *oppida de hostibus* et similia (cf. Cic. pr. domo 49, 128. Liv. I, 38, 5. XXVII, 1, 1. cett.); quare nescio, quo iure Hand. Tursell. II. p. 224. hunc locum adiungat iis, ubi legitur *triumphare de aliquo*, *victoria de aliquo* etc. — 289. *Linquere iubeo* (vid. adnott. ad Ecl. VI, 85.) *portus*, portum Actiacum. Vid. ad v. 274 sq. — *considere transtris.* Heyn. Homericum [Od. II, 419. al.] ἐπὶ κλήισι καθίζον. Vid. Val. Fl. II, 442. *Considunt transtris*, et nostro simillimus eiusd. poëtae locus III, 459. *Continuo puppim petere et considere transtris Imperat Ampycides.* Cf. etiam supra v. 207. *assurgere transtris.* — 290. *feriunt mare*, remis, τύπτουσι ἅλα. — De verbo *verrendi* vid. supra ad v. 208. Ceterum totus hic versus iteratur infra V, 778. — 291. *abscondimus arces*, praetervehendo nobis absconduntur, ex oculis nostris elabuntur arces. Infra v. 411. simili ratione *rarescere* usurpatur. et contrarium supra v. 275. erat *aperiri.* Thiel. conferri iubet Heind. ad Plat. Protag. §. 70. de Graeco ἀποκρύπτειν γῆν eadem ratione dicto. Imitatus est h. l. Claud. R. Pros. III, 140. *Sicaniam quaerit, quum nec dum absconderit Iden.* — *Phaeacum arces* sunt Corcyrae montes. Phaeaces enim antiquissimi erant Corcyrae incolae, in quam migraverant a Cyclopibus ex Sicilia depulsi. Cf. Hom. Od. V, 279. ὄρεα σκιόεντα γαίης Φαιήκων. ibid. VI, 4. Strab. I. p. 44. VI. p. 269. VII. p. 299. Mela II, 3, 11. Ovid. Met. XIII, 719. Hor. Ep. I, 15, 24. alii cum Völckeri Geo. Hom. p. 66. et 125 sq. De epitheto *aëriae* vid. ad Ecl. I, 59. Geo. III, 474. alibi adnott. — 292. *litora Epiri legimus.* Vid. ad Ecl. VIII, 7. — *portuque subimus*, i. e. portui, ut VIII, 125. *subeunt luco*, VII, 161. *muro subibant*, ubi vid. adnott. Wund. et Gossr., qui

Chaonio et celsam Buthroti accedimus urbem.
Hic incredibilis rerum fama occupat auris,
Priamiden Helenum Graias regnare per urbis,
Coniugio Aeacidae Pyrrhi sceptrisque potitum,
Et patrio Andromachen iterum cessisse marito.

---

portu minus probabiliter pro sexto Casu habent, comparant supra v. 135. *subductae litore puppes* et IV, 373. *eiectum litore.* — „*Portus Chaonius* est portus Pelodes ad Buthrotum Epiri, Chaonibus quondam habitatae.“ Vid. ad Ecl. IX, 13. — *Buthrotum*, s. *Buthrotus*, urbs Chaoniae, regionis Epiri, ex adverso Corcyrae insulae ad Xanthum fluvium sita, quam Virgilius ab Heleno conditam fingit. Nunc vocatur *Butrinto.* (Cf. Strab. VII. p. 324. Plin. H. N. IV, 1, 1. Mela II, 3, 10. Ovid. Met. XIII, 720., qui Virgilium sequitur, Cic. ad Att. II, 6. IV, 8. ad Div. XVI, 7. Caes. B. C. III, 16. alios et librum meum *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 878.) — *accedimus* Heins. ex plurimis et melioribus libris revocavit pro vulg. *ascendimus*, quod Cort. ad Lucan. II, 609. defendit. Sed vere observat Wagn., hanc lectionem cum v. 300 sqq. et 345 sqq. vix conciliari posse. Immo epitheton *celsam* librariis ansam dedit lectionis mutandae. *Accedere* locum saepissime dicitur de navigantibus; vid. infra v. 441. I, 200. Sil. XIV, 3. cett. et cf. Drakenb. ad Sil. VI, 604. — 294 sqq. „Heleni et Andromaches occursus in Epiro. Quum audiisset, Helenum has terras tenere, ad eum visendum pergit Aeneas; incidit in Andromachen inferias ferentem Hectori suo; comperit ex ea fortunae casus, quos illa subierat; et ab Heleno vate navigationis suae ordinem usque ad novas in Italia obtinendas sedes edocetur. - - - Coniuge et regno Pyrrhi esse potitum Helenum, Pyrrhi, qui Troiam everterat, Helenum, Troianum et Priami filium, mirae rerum vices.“ *H.* — *fama occupat auris*, i. e. accidit ad aures. Cf. Hor. Sat. II, 2, 94. *famae, quae - - carmine gratior aurem Occupet humanam*, ibique Orell. — 295. *Helenus*, Priami et Hecubae fil., artis vaticinandi peritissimus (Hom. Il. VI, 76.), quem bello Troiano, in quo fortissime pugnaverat (Hom. Il. XII, 94. XIII, 576 sq. cett.), ab Ulysse captum Neoptolemus s. Pyrrhus, Achillis fil., secum abduxit in Epirum. Cf. Soph. Philoct. 613. Dictys IV, 18. Ovid. Met. XIII, 99 sqq. Prop. III, 1, 29. Cum iis, quae hic Virgilius de posteriore eius vita narrat, consentiunt Paus. X, 25. et Tab. Iliaca. Cf. Fabretti de col. Trai. p. 378. — *per urbes.* Haud raro legitur Praepos. *per* pro *in*, ubi de amplo latoque spatio sermo est, cuius omnes singulaeque partes spectantur. Cf. Ovid. Met. I, 521. *opifer per orbem dicor.* Tac. Ann. XII, 12. *per illas gentes celebratur.* Plin. H. N. XIX, 5, 30. cett. Boetticher. Lex. Tac. p. 348 sq. Baumg. Crus. Clav. Suet. p. 579. Vid. etiam infra v. 631. VIII, 82. cett. — 296. *coniugio* pro coniuge (vid. ad II, 579.), ut *sceptrum* pro regno. Vid. supra I, 253. IX, 9. X, 852. Ovid. Fast. IV, 197. cett. — 297. *patrio marito*, i. e. eiusdem populi, originis, Troiano. — *iterum* cum *patrio* coniungendum esse, in promptu est. — *cessisse*, ad eum transiisse, in potestatem eius venisse. Sic infra v. 333. *pars regnorum cessit Heleno.* XII, 17. *cedat Lavinia coniux.* Cf. Hor. Od. III, 20, 7. Ovid. Met. IV, 532. V, 368. alios. Ceterum Iahn. iure hic affert *Weicherti* verba in Diss. de verss. iniuria suspp. p. 83.: „Hos duo versus (296. et 297.) Heyn. sublatos vult, quia alias Aeneas infra v. 319. inepte interroget: *Hectoris Andromache, Pyrrhin' connubia servas?* Sed Aeneas fama, quae ipsi incredibilis videbatur, acceperat, patrio Andromachen iterum cessisse marito, ut poëtae verbis utar, atque haec Didoni narrat. Quum igitur illi famae diffisus esset, apte Andromachen interrogat, an adhuc sit Pyrrho iuncta, et Andromache ad haec respondet v. 329. *Me famulo famulamque Heleno transmisit habendam;* quem versum bene expedivit et explicuit

Obstupui, miroque incensum pectus amore
Compellare virum et casus cognoscere tantos.
Progredior portu classis et litora linquens;
Sollemnis cum forte dapes et tristia dona
Ante urbem in luco falsi Simoentis ad undam
Libabat cineri Andromache Manisque vocabat
Hectoreum ad tumulum, viridi quem cespite inanem
Et geminas, causam lacrimis, sacraverat aras.

Wagn. in edit. Eleg. ad Messal. p. 57. Cf. etiam Markl. ad Stat. Silv. III, 3, 78. p. 158."; et ipse conferri iubet Diar. lit. Halens. 1819. ch. 101. p. 801. Wagn. illam interrogationem v. 319. aliter cum h. l. conciliare studet. Vid. infra. — 298. *incensum pectus amore Compellare virum. Amor* i. q. desiderium, cupiditas. Vid. ad Ecl. IX, 56. Aen. I, 171. II, 10. VIII, 184. et de constructione cum Infinitivo ad Aen. I, 704. Ceterum quatuor Codd. exhibent *incensus*, qua lectione probata Iahn. totum locum sic constituendum esse censet: - - *miroque incensus pectus amore, Compellare virum et casus cognoscere tantos Progredior;* adversante tamen Wagnero, quem haud dubie male habet vox *amoris* ita absolute usurpata; nam in constructione *progredior compellare, cognoscere* non haerebit, puto, Vir doct., quum etiam I, 527. *venimus populare* et alibi similia legamus. Sed ob meliorum Codd. auctoritatem illa lectio omnino repudianda. — 301. In novissima editione Heyn. v. 300. Puncto post *linquens* distinxit, et v. 301. (post Brunckium) *tum* pro *cum* recepit, adversante optimorum Codd., inter quos Med., auctoritate; Wagn. contra (post Wunderl.) Particulam *cum* (Graec. δὴ τότε), quae multo alacriorem ac rei inopinatae convenientiorem reddat orationem, rectissime defendit, comparans Aen. I, 535. V, 84. 328. 838. VII, 166. XII, 377. et locos, ubi cum Adv. *subito* coniuncta reperitur, I, 509. 535. II, 731. III, 10. 137. 590. XII, 247. — *dapes libare*, partem coenae diis, Laribus, Manibus donare et in focum mittere. Cf. Turnebi Advers. VI, 7. De voc. *dapis*, e Graeco δαΐς orto, quod Serv. ita ab *epulis* distinguit, ut dapes deorum sint, epulae hominum, cf. Voss. ad Ecl. VI, 79. Significat hoc loco i. q. Graec. χοή, i. e. mel cum vino et lacte. — *sollemnes* non sunt festae, splendidae, sed legitimae, consuetae, anniversariae. Vid. ad II, 202. — *tristia dona* de libatione intelligendum. — 302. *falsi Simoentis ad undam*, i. e. simulati (ut infra v. 349. *simulata Pergama*), fluminis alicuius Epiri, in quod, ut ipse se fallerent, Helenus et Andromache Troiani illius fluvii nomen transtulerant, ut omnino coloni novis terris earumque urbibus, montibus, fluminibus antiquae patriae nomina imponere consueverant. (Cf. etiam infra v. 334. et 497.) Quare non mirum, neminem praeterea huius Simoentis Epirotici mentionem facere. — 303. *libabat* (vid. supra ad v. 666.) *cineri*, Hectoris. — *Andromache*, Eetionis, Thebarum regis, filia, quam, Hectore marito occiso Troiaque capta ab eodem illo Pyrrho in Epirum abductam, post eius mortem Heleno, Hectoris fratri nupsisse hoc pulcherrimo episodio poëta fingit, secutus Euripidem in Androm., Pindarum Nem. IV, 82. VII, 50. Dictyn VI, 12. Paus. I, 11, 1. II, 23, 6. alios. — 304. *Manes vocabat Hectoreum ad tumulum*, sollemni inversione pro: Hectoris Manes vocabat ad tumulum. Vid. ad Ecl. I, 53. Ceterum cf. supra ad II, 584. adnott. — *tumulum inanem* (quod redit VI, 505.), cenotaphium in honorem alibi defuncti et humati exstructum; verus enim Hectoris tumulus erat apud Troiam. (Senec. Troad. 483.). Sic ap. Ovid. Met. VI, 568. Procne *inane sepulcrum Constituit* Philomelae sorori. Idem est apud eundem XI, 429. *tumulis sine corpore.* De tumulis cespite exstructis disputantem Thiel. laudat Hessium ad Tac. Germ. 27, 3. — 305. *geminas aras.* Vid. supra ad v. 63. Non igitur cum Servio, Heyn.

Ut me conspexit venientem et Troïa circum
Arma amens vidit, magnis exterrita monstris
Deriguit visu in medio; calor ossa reliquit;
Labitur, et longo vix tandem tempore fatur:
Verane te facies, verus mihi nuntius adfers,
Nate dea? vivisne? aut, si lux alma recessit,
Hector ubi est? Dixit, lacrimasque effudit et omnem
Implevit clamore locum. Vix pauca furenti
Subiicio et raris turbatus vocibus hisco:

---

et Wagn. locus ita capiendus, ac si Andromache alteram aram marito, alteram Astyanacti filio exstruxerit; quam explicationem quomodo iuvent verba adiecta, *causam lacrimis*, equidem non perspicio. Neque Peerlkampio assentior, hunc locum corruptum iudicanti; quem ante oculos habuisse videtur Petron. c. 117. *ne sepulcrum quotidie, causam lacrimarum, cerneret.* Cf. etiam Lucr. III, 607. *unumque relictum Agnorunt miseri, sublato errore, parentes, Aeternis causam lacrimis.* — 306. *Troïa* (vid. ad I, 119.) *arma*, viros Troiana consuetudine armatos, i. e. Troianos. Similiter supra v. 54. *victricia arma secutus.* Cf. autem quae ad II, 889. adnotavimus. — 307. *magnis monstris*, „adspectu, qui ipsi monstri et prodigii instar erat," ut recte explicat Heyn. Cf. Val. Fl. V, 330. *variis per noctem exterrita monstris*, Interpp. ad Silii III, 504. et adnott. ad II, 171. et III, 59. — 308. *Deriguit.* Vid. supra ad v. 260. — *calor ossa reliquit.* Vid. ad Aen. II, 120. — 309. *longo tempore* pro: post longum tempus, ut saepe. Cf. Cic. ad Fam. XV, 14. *Vellem me convenire potuisses, ut te - - tanto intervallo viderem.* pro Arch. 4, 6. *Interim satis longo intervallo - - venit Heracleam.* Brut. 5. *Longo intervallo primum animadverti paulo te hilariorem.* pro Rosc. Am. 37, 105. *Mors Sexti Roscii quatriduo, quo is occisus est, Chrysogono nuntiatur* etc. Ramsh. §. 248. not. 1, *b*. Madvig. §. 268. not. 4. p. 248. Kritz. et Dietsch. ad Sall. Iug. 11, 2. alii. Heyn. confert Hom. Od. IV, 704. *Δὴν τέ μιν ἀμφασίη ἐπέων λάβε - - Ὀψὲ δὲ δή μιν ἔπεσσιν ἀμειβομένη προσέειπεν.* — *Labitur*, animo linquitur, nimia animi perturbatione correpta. — 310. „Tune vere ades ipse? *affersne te mihi*, ut sis *vera facies* viri, cuius speciem habes, *verus nuntius* tui? ut vere ille sis, quem vultus nuntiat?" *H.* — *vera facies* vivi hominis opponitur simulatae et inani umbrae vel spectri faciei. Cf. Sen. Herc. fur. 622. *verumne cerno corpus?* De Nominativo, pro quo Accus. exspectaveris, cf. I, 314. V, 373. XII, 860. — *Se adferre*, pro advenire aliquo legitur etiam infra v. 346. VIII, 277. Plaut. Amph. III, 4, 6. Ter. Andr. IV, 5, (al. 6,) 12. (ubi certe Bentlei. pro vulg. *huc me adpuli* legi iubet *huc me adtuli*, quod Perlet. et Reinh. receperunt) alibi. Cf. etiam adnott. ad I, 314. — 311. *si lux alma recessit* tibi, si umbra tantum es, *Hector ubi est*, qui et ipse inter umbras versatur. De *alma luce* vid. adnott. ad Ecl. VIII, 17. et Aen. I, 306. De verbo *recedendi* cf. infra IV, 705. *in ventos vita recessit.* — 313. *omnem Implevit clamore locum.* Vid. supra II, 679. 488. IV, 667. et similes locos. — *furenti* Serv. recte explicuit: impatienter dolenti; eademque ratione Graecorum *μαίνεσθαι* de quavis vehementiore animi commotione dici, addocet Heyn. Cf. v. c. Cic. Or. II, 46, 193. *furere luctu filii videbatur.* — 314. *Subiicio*, *ὑποβάλλω*, loquendo subdo, addo, quare etiam i. q. respondeo. Vid. Ter. Phorm. II, 3, 40. Cic. pr. Sull. 21. in. Varro R. R. I, 7. cett. — *raris vocibus hisco.* *Hiscere* imprimis apud comicos saepe dicitur de iis, qui os aperiunt locuturi, at metu, dolore, vel alio vehementiore animi affectu impediti, non continua, sed abrupta tantum oratione uti possunt. Cf. Cic.

Vivo equidem, vitamque extrema per omnia duco.
Ne dubita; nam vera vides.
Heu! quis te casus deiectam coniuge tanto
Excipit? aut quae digna satis fortuna revisit?
Hectoris Andromache Pyrrhin' connubia servas?

Phil. II, 43, 111. Liv. VI, 16, 3. Ovid. Met. XIII, 231. cett. Ita hic de eo, qui singultibus impeditur, quominus uno tenore et sine intervallis loquatur. Thiel. cum Servio ad *turbatus* supplet „lugente Andromache", ut sensus sit: Andromachae singultus et lamentationes turbant et interpellant sermonem meum. — 315. *Vivo equidem*, „ac si diceret, si tamen vita est, infeliciter vivere." *Serv.* — *extrema per omnia*, i. e. per summa discrimina, pericula. Cf. Curt. IV, 14. *ad extrema perventum est.* Cic. Rab. perd. 2, 4. Caes. B. C. II, 25. cett. — 316. Heins. et Markland. ad Stat. Silv. I, 1, 63. ex paucis Codd. recentioribus legi maluerunt *vera fides*. Sed recte vulgatam defendunt Heyn. et Hand. ad Stat. T. I. p. 116. Respondet his verbis Aeneas ad quaestionem Andromachae v. 310. *Verane te facies* etc., et de oculorum, non de narrationis fide hic agitur. — 317. *quis casus te excipit*, ad quam fortunae conditionem redacta es? *deiectam coniuge tanto*, privatam, viduatam. Satis nota sunt *deiicere aliquem honore*, *gradu*, *spe* et similia; sed de hominibus caris, quibus privamur, praeter h. l., Tac. Ann. XI, 29. (*deiecta uxore*) et Hegesipp. de excid. Hieros. II, 18. (*ne deiecta coniuge superviveret*), qui haud dubie Virgilium imitantur, alibi non videtur inveniri. Bene ei opponitur *excipere;* nam excipiuntur, quae cadunt. Cf. Ovid. Met. XI, 785. *Thetys miserata cadentem molliter excipit.* — 318. *digna satis*, scil. te et priore vita tua. — *revisit*, te respexit (nostrum *heimsuchen*), i. e. tibi obtigit (cf. Ecl. I, 30. et Aen. XI, 246.); quamquam nescio an rectius cum Thielio, antecedentia *patrio iterum cessisse marito* spectante, interpreteris: aut iterum, rursus te visit, tibi rediit fortuna te satis digna? — 319. Tune, Hectoris uxor, facta es Pyrrhi coniux, et hostis et multo deterioris viri? — *Hectoris Andromache.* Nam non solum vox *filiae* (cf. Geo. I, 138. Aen. VI, 36. cett.), sed etiam *uxoris* hic ibi per ellipsin omittitur. Sic ap. Tac. Ann. IV, 11, 5. *Apicata Seiani.* Enn. p. 43. ed. Hessel. *Hora Quirini.* Plin. H. N. XXVIII, 12. in. *Poppaea Neronis.* Solin. c. 4. *Antonia Drusi.* Eadem ratione voc. *mater* reticetur v. c. ap. Valer. Max. VI, 7, 1. *Cornelia Gracchorum.* Cf. Ruddim. II. p. 41. Reisig. Gr. Lat. §. 353. et Schultz. de linguae Lat. appositione. Prenzl. 1842. p. 16. — *Pyrrhin' connubia servas?* Particulae encliticae *ne* vocalem *e* a poëtis, comicis maxime, haud raro per apostrophum abiici, res est satis nota. E Virgilio huc pertinent infra VI, 780. X, 668. XII, 503. 797. 874.; et Heynium temere dubitasse, num epici quoque poëtae hunc morem secuti fuerint, iam Nobbius docuit de metris Catulli II. p. 21. Ceterum Wagn., Cod. Medic. auctoritatem secutus, in eiusmodi locis nusquam apostrophum addidit. Vid. adnot. eius ad VI, 780. — *Servandi* verbum Heyn. recte accipit de iis, quibus tenemur, obnoxii sumus, ut Graec. φυλάττειν pro ἔχειν (Serv. comparat infra VII, 3., Thiel. autem Hor. Ep. I, 10, 6. *tu nidum servas*, qui uterque locus minus huc quadrat); *connubium* autem per euphemismum dictum, non enim uxoris, sed pellicis, concubinae loco Neoptolemo fuerat captiva Andromache. (Vid. etiam adnott. ad I, 73.) Ceterum in toto h. l. temere haerere Heynium, iam supra vidimus ad v. 296. Wagn. difficultatem, quam Heyn. his verbis inesse putat, aliter tollere studet, ac Weichertus l. supra l., sed meo quidem sensu non felicius. Non enim hanc veram interrogationem esse statuit, sed potius doloris significationem, iam per Interiect. *heu* v. 317. indicati. Peerlkamp. denique locum sic vult

Deiecit vultum et demissa voce locuta est:
O felix una ante alias Priameïa virgo,
Hostilem ad tumulum Troiae sub moenibus altis
Iussa mori, quae sortitus non pertulit ullos,
Nec victoris heri tetigit captiva cubile!
Nos, patria incensa diversa per aequora vectae,
Stirpis Achilleae fastus iuvenemque superbum,
Servitio enixae, tulimus; qui deinde, secutus

---

constitui: - - *fortuna revisit Hectoris Andromachen? Pyrrhin' connubia servam?* hac explicatione adiecta: „Quae sors digna tibi post mortem Hectoris evenit? Verumne est, quod narratur, nam vix credere potui, servaene obtigit coniugium Pyrrhi? - - Proprie dici non potest: *connubia revisunt servam.* Sed ex *fortuna revisit* facile derivatur notio felicis eventus, spectati in connubio servae cum hero.“ — 320 sqq. Bene Heyn. adnotat, Andromachen, matronam castam et pudicam et viri defuncti amantissimam, non nisi per ambages respondere, dedecusque suum tecte modo indicare et Polyxenae commemorationem, quam, quum servitutem morte anteverterit, se feliciorem praedicet, aptissime praemittere iis, quae de se captiva a victore in amplexus ducta narratura sit. *Polyxenae* autem, pulcherrimae Priami ex Hecuba filiae, adspectu Achilles, Priamo Hectoris corpus reddens, ita commotus esse fertur, ut Troianis pacem promitteret, si illam in matrimonium acciperet; qua de re cum Troianis agens a Paride interfectus est. Quare quum Troia deleta Achillis umbra e sepulcro suam praedae partem posceret, Graeci Calchante suasore Polyxenam, quam captivam secum abducturi erant, in Achillis tumulo mactarunt. Cf. Apollod. III, 12, 5. ibique Heyn. p. 303. Eurip. Hec. 35 sqq. Tzetz. ad Lycophr. 322. Ovid. Met. XIII, 439 sqq. Hygin. f. 110. Secundum Eurip. et Ovid. tamen non in Troiano agro, sed in Thraciae litore hoc factum. Peerlkamp., quae est Viri doct. audacia, post hunc versum collocari suadet versum 348. sic mutatum: *Singultim, et lacrimas verba inter singula fundit.* — 321 sqq. Heyn. similem locum conferri iubet, quem supra II, 785 sqq. legimus. — *O felix* etc. „Duplex felicitas, quod et virgo et in patria meruerit interire.“ *Serv.* — *una ante alias*, ut ap. Liv. I, 9, 12. *unam longe ante alias specie ac pulchritudine insignem - - raptam ferunt.* Cf. quae supra ad I, 347. adnotavimus. — 322. *Troiae sub moenibus altis.* Cf. locus simillimus I, 94 sqq. „Troianae reginae tam usitatum est altos Troiae muros cogitare, ut memoret etiam in re, quae post dirutam Troiam facta est.“ *Gossr.* — 323. *quae sortitus non pertulit*, quae non sorte hosti alicui victori assignata est concubina. Sortitio enim captivarum in praedae distributione post Troiam expugnatam facta; de qua Heyn. in Exc. XI. ad h. l. adire nos iubet Eurip. Troad. 235 sqq. Quint. Cal. XIV, 382 sqq. Tab. Iliac. n. 111 sqq. Fabrett. p. 378. Pausan. X, 25, 26. et Iacobs. ad Posthom. 498. — *non pertulit - - nec tetigit.* De his Indicativis vid. adnott. ad II, 346. Heyn. cum verbis *tetigit cubile* comparat Homericum illud *λέχος ἀντιόωσαν* Il. I, 31., et fortunam captivarum plerumque ab hac tristi necessitate designari memorat. — *victoris heri.* Vid. ad Ecl. VIII, 13. Cf. etiam Val. Fl. II, 345. *dominae sanctum tetigisse cubile.* — 325 sqq. Cf. Eurip. Androm. 109 sqq. — *diversa per aequora.* Vid. supra ad v. 4. — 326. *Stirpis Achilleae*, filii Achillis, *fastus - - tulimus.* Thiel. confert Tibull. III, 4, 74. *ferre recusas Immitem dominam coniugiumque ferum.* Eandem fere sententiam Senec. Octav. 105. sic exprimit: *poena nam gravior nece est Videre tumidos et truces Vultus tyranni, iungere atque hosti oscula.* — 327. *Servitio enixae* Nonius p. 297. et 405. aliique male explicant: labore exercitae, quare etiam Voss. convertit: *uns anstrengend*

Ledaeam Hermionen Lacedaemoniosque hymenaeos,
Me famulo famulamque Heleno transmisit habendam.
Ast illum, ereptae magno inflammatus amore
Coniugis et scelerum Furiis agitatus, Orestes
Excipit incautum, patriasque obtruncat ad aras.

---

zum Sclavendienst; Iahn. autem, coll. adnot. ad Aen. III, 609., paullo artificiosius interpretatur: „tulimus fastum superbiamque Pyrrhi, semper enitentes, ut servitio exiremus: *herausstrebend aus dem Sclavendienst.*" Immo vulgari signif. de partu accipiendum est *enitendi* vocabulum; constat enim Andromachen servam Neoptolemo Molossum, secundum Pausan. I, 11. autem tres adeo filios, Molossum, Pileum s. Pielum et Pergamum, peperisse, neque adsentiri possum Iahnio, partus commemorationem in tali sententia ineptam iudicanti, et vocem *enixa* sic simpliciter scriptam de partu intelligi non posse. Cf. enim Schol. Statii Theb. V, 464.: „*enitor*, pario. Unde *enixae* dicuntur, quae generant." Tac. Ann. V, 1. *Ne spatio quidem ad enitendum dato* etc. Plerumque sane *partum*, *fetum*, vel tale quid addi solet. — *secutus*. Vid. ad Ecl. II, 64. — 328. *Ledaeam*, Ledae neptem, Menelai et Helenae filiam, *Hermionen*, a Menelao Pyrrho uxorem datam, postea Pyrrho occiso Orestes, cui iam antea a Tyndareo avo Ledaque avia desponsata fuerat, sibi vindicavit. Cf. Eurip. Androm. 1244. Paus. I, 33. Hygin. f. 123. Ovid. Her. VIII. cett. et Heynii Exc. XII. ad h. l. — *hymenaeos*. Vid. ad Aen. I, 651. — 329. De ipsa re vid. Eur. Androm. 1247 sqq. — *Me famulo famulamque H. t. h.* Male coni. Heins. *Me famulo famulam Heleno;* quem hiatum hoc versus loco ab epico carmine plane alienum esse docet Wagn., hunc versum, in quo tamquam ingrato etiam Heyn. sine causa haesit, optime defendens, simulque reiiciens duram Wunderl. rationem, qui verba sic coniungenda putat: *qui secutus* (est) *Hermionen* et (*que*) *transmisit*, ut Part. *que* tertio vocabulo adnexa sit, quemadmodum secundo infra v. 380. (ubi tamen vid. adnott.) et Tibull. I, 10, 51. *Rusticus e lucoque vehit* (qua de re vid. adnott. ad Geo. IV, 22.) Wagn. enim Qu. Virg. XXXIV, 2. copulam hic ea ratione capiendam esse docet, de qua vid. adnott. ad Geo. I, 142., et quae eo fere redit, ut *me famulo famulamque* idem sit quod: famulo me dedit, et quidem, et insuper me ipsam famulam. Comparat enim Vir doct. Aen. VII, 707. V, 447. et similes locos. Cf. idem ad Eleg. ad Messal. p. 57. Quare non opus est coniectura Peerlkampii, qui, respiciens verba *servitio enixae*, suspicatur Virgilium scripsisse *Me famulo subolemque*, coll. Pausan. Cor. 23. qui narret Helenum ἐπιτροπεῦσαι τοῦ Πύῤῥου παῖδας, συνοικοῦντα Ἀνδρομάχῃ etc. — *transmisit*, herili voluntate, non lege coniugii; quare etiam *habendam*, i. e. possidendam; de quo usu verbi passivi *haberi* cf. Kritz. ad Sall. Cat. 1, 4. — 330. *ereptae coniugis*, i. e. ereptae sponsae, quam coniugem suam fore frustra speraverat, quae ei erepta erat, ita ut coniux fieri non posset. Cf. IX, 183. Ovid. Met. V, 10. Tibull. III, 2, 4. et adnott. ad Ecl. VIII, 18. — 331. *scelerum Furiae*, quae sceleratos persequuntur. Ita apud Lucan. II, 80. Furiae *Terribiles deae scelerum* nominantur. De Clytaemnestrae autem, matris, caede cogitandum esse, in promptu est; ut Plur. *scelerum* pro Sing. *sceleris* positus sit. — *agitatus*. Vid. IV, 471. — 332. *Excipit*, verbum proprium de bestiis, quae ex insidiis excipiuntur (*abfangen*). Cf. Ecl. III, 18. Aen. I, 276. VI, 173. et IX, 763. (ubi vid. Thiel.) Heins. et Drakenb. ad Sil. XIII, 135. Intpp. ad Phaedr. I, 11, 6. Ad homines translatum, pro: imprudentem aliquem opprimere, legitur etiam infra VI, 173. ap. Cels. in praef. p. 12. Almel. *viatorem a latronibus exceptum vulnerari*, alibi. Cf. Drakenb. ad Sil. XIII, 135. — *incautum*. Vid. supra I, 350. — *patrias ad aras*, Delphis ad aram Achilli patri, tamquam heroi, ab ipso Neoptolemo exstructam. Vid. Pind. Nem. VII, 53 sqq. Singulari autem

Morte Neoptolemi regnorum reddita cessit
Pars Heleno, qui Chaonios cognomine campos
Chaoniamque omnem Troiano Chaone dixit,
Pergamaque Iliacamque iugis hanc addidit arcem.
Sed tibi qui cursum venti, quae fata dedere?
Aut quisnam ignarum nostris deus appulit oris?
Quid puer Ascanius? superatne? et vescitur aura,

---

cum vi haec verba adiiciuntur, quum alias arae perfugia sint miserorum. Cf. Cic. Verr. V, 48. de N. D. III, 10. etc. — 333. *regnorum pars*, scil. Epirus, quam Neoptolemus Phthiae, regno patrio, adiunxerat. Cf. Iustin. XVII, 3. cum Strab. VII. p. 326. et Pind. Nem. IV, 82. — *reddita* Serv. pro simplici *data* positum censet, laudans Ennii fragm. ex Annal. *ut Ilia reddita nuptum*, quod apud Hessel. frustra quaesivi, anonymus autem Ennii editor (Spangenb.) in fragm. libri I. Annal. collocavit p. 15. Sed nusquam compositum verbum *reddere* prorsus idem est, quod simplex *dare;* immo et hic significat dare ea, quae alicui debentur, aut aliquo modo ad eum, cui dantur, pertinent. Poterat enim Helenus, ipse regis filius, iure quodam suo exspectare, ut sibi, qui tam diu in servitute fuisset, domino e medio sublato, pars certe eius regni obtingeret. Cf. autem praeter notissimum illud *reddere alicui epistolam* v. c. Hor. Od. I, 3, 6. *Virgilium finibus Atticis Reddas incolumem.* ibid. I, 2, 17. *Ergo obligatam redde Iovi dapem* et similes locos. Temeraria igitur Peerlkampii coniectura *tertia cessit Pars Heleno.* Ceterum vid. supra ad v. 297.— 334. *qui Chaonios* etc. *Chaones*, a Pelasgis originem ducentes, multo antiquiores erant Heleno et Chaone; sed poëta nullam facile occasionem dimittit, ubi nominum aliqua similitudine uti potest ad Troianorum gloriam, tamquam per omnem orbem terrarum divulgatam, celebrandam. Chaon autem secundum Servium aut frater aut amicus Heleni fuit, qui peste exorta ultro pro amico morti se obtulerit, ut Helenus memoriam amici pro se mortui hac ratione ad posteros propagare vellet. Peerlkamp., coniecturam suam modo commemoratam spectans, locum sic explicat: „Tertia pars cessit Heleno: quam partem *campos Chaonios* et omnino totam suam regionem, in qua rari campi, *Chaoniam* appellavit." Ceterum de *Chaonia*, quae proprie ea tantum erat pars orae occidentalis Epiroticae, quae maxime ad septemtriones vergebat, cf. librum meum *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 878. — 336. *Pergama Iliacamque arcem* per epexegesin illam, de qua ad Aen. I, 569. diximus. — *addidit*, imposuit montis iugo arcem, cui Pergami nomen dedit. — 337. *qui cursum venti, quae fata dedere.* Burm. temere haeret in h. l. et, quum Andromache satis scire debeat, qui venti ex Troade in Epirum ferant, vel *qui cursum huc venti* vel *quo cursum venti*, *quo fata ded.* coniecit; quas coniecturas recte sprevit Heyn., h. l. optime sic interpretatus: quo casu ad has terras accessistis? quod vel tempestate, vel fato, vel deorum numine factum videri potuerit. Cf. quae de hoc usu Pronominis Wagn. disputavit ad Aen. I, 8. — 338. *ignarum* aut huius regionis, orae, aut nostrûm: quum nihil de nobis hic commorantibus novisses. Illud simplicius et probabilius. — 339. *Quid puer Ascanius?* „Haec affectus muliebris plena et Andromaches ingenio consentanea. De Ascanio sollicita est ex tacita Astyanactis sui [crudeliter caesi et illi aequaevi] memoria. Cf. infra v. 489 sq." *H.* — *superatne?* Vid. ad Ecl. IX, 27. et Aen. II, 597. 643. — *et vescitur aura.* Cf. adnott. ad Aen. I, 546. Multi Codd. exhibent *auras*, quam veram scripturam censet (post Broukh. ad Tibull. II, 5, 63.) Iahn., alteram fortasse ex I, 546. huc translatam putans. Sed quum *vesci* apud Virgilium alibi nusquam quartum Casum adsciscat, litera *s* autem ex ultimo superioris versus vocabulo adhaerere potuerit, Wagn. vulgatam lect. recte defendit. Peerlkamp. hunc versum cum quatuor sequentibus spu-

Quae tibi iam Troia * * * *
Ecqua tamen puero est amissae cura parentis?
Ecquid in antiquam virtutem animosque virilis
Et pater Aeneas et avunculus excitat Hector?

---

rios censet, hac causa satis levi adiecta: „Non decebat Andromachen quaerere, viverentne Ascanius et Creusa, ne, si mortui essent, dolorem Aeneae suscitaret. Exspectare debebat, quoad ipse Aeneas ista exponeret." — Versum 340. optimi Codd. imperfectum relinquunt, alii autem varia ratione explent: *Quem tibi iam Troia peperit fumante* (vel *florente*) *Creusa*, *Q. t. i. Tr. obsessa est* (vel *est obsessa*) *enixa Cr.*, *Q. t. i. Troia natum fumante reliqui.* Heyn., (qui etiam sequentem versum damnat, qua ratione huic loco optime succurri Iahn. quoque censet) et Weichert. de verss. iniur. suspp. p. 80 sqq. eum spurium censent, Wagn. autem strenue defendit; quum eo reiecto Part. *tamen* v. 341. non habeat quo referatur, (Vossii enim rationem sic scribentis: *Ecqua*, *tamen puero*, *est* etc. et vertentis: *Hat er*, *obgleich noch ein Kind*, *doch* etc. nemo facile probabit), neque verisimile sit, Creusam silentio praeteriri ab Andromache de Ascanio sollicite quaerente, de illius autem fato nondum per Aeneam certiore facta. Quare recepta unius Cod. Meneg. II. lectione *Quae tibi* et mutata distinctione omnem locum ita constituit, ut supra typis descriptum vides. Censet autem Vir doct., poëtam, ne legentes ex earundem rerum iterata narratione fastidium caperent, Andromachen tale quid dicentem introduxisse, quod Aeneas aliqua doloris significatione exciperet, unde illa coniicere posset, Creusam iam e vita discessisse; ideoque versum interrupisse, cuius plena suisque numeris absoluta sententia fortasse Virgilio ipsi, haec aliquando retractaturo, nondum clare obversaretur. Quae Wagneri opinio mihi satis probabilis videtur, quum quae supra de Codd. auctoritatibus adnotavimus, hunc versum ab ipso Virgilio imperfectum esse relictum, satis superque demonstrent; quamquam non nego, admodum difficile esse intellectu, quid aliud Virgilio haec scribenti: *Quae tibi iam Troia* obversari potuerit, quam verba *exeunt a fato erepta est* vel similia; quibus quomodo conveniant *et vescitur aura* omnisque Wagneri interpretatio, res altioris est indaginis. Sed si sumimus, Virgilium hunc locum imperfectum olim retractaturum fuisse, possumus sane ab hac difficultate animum avertere. Gossr., timide quidem, profert sententiam, totum hunc locum a verbis *superatne et vescitur aura* usque ad verba *excitat Hector* ab alia manu adiectum videri; quae tamen propter Codd. consensum, in solo v. 340. explendo variantium, vix probari potest. Süpfl., nihil omnino adnotans, retinuit vulgarem lectionem *Superatne et vescitur aura? Quem tibi iam Troia.* — Versus 341. αὐθεντίαν iam Weichert. l. l. p. 82 sq. contra Heynium bene defendit. Oportet Andromachen statim ex ipso vultu et gestu Aeneae coniecturam fecisse de Creusae morte; quare illico adiungit illam quaestionem, quomodo Ascanius matris iacturam ferat. Servius *parentis* male accipit de *patria.* — *tamen*, quamquam morte eam amisit. — *cura* idem fere quod *desiderium;* num puer saepe cum dolore recordatur matrem amissam? — 342. 343. „Generosi versus, ex communi illa sententia, ut, qui magni viri filium se esse meminerit, plus ad virtutem incitamenti habeat." *H.* — *antiqua virtus* nominatur tamquam genti ab antiquissimis temporibus propria. Constat vero etiam, veteres omnino loqui de *antiqua virtute*, *fide*, *religione*, omnique de candidioribus et simplicioribus antiquiorum hominum moribus. Cf. Lambin. ad Hor. Sat. II, 7, 23. Ruhnk. ad Ter. Ad. III, 3, 88. Matth. ad Cic. pr. Rosc. Am. 9, 26. Müller. ad Cic. pr. Sest. 3, 6. alii. Thiel. conferri iubet similes locos Hom. Il. VI, 476 sqq. Ovid. ex Pont. II, 8, 31. Val. Flacc. I, 243. alios. — *animos viriles.* Cf. IX, 311. (Ascanius) *ante annos animumque gerens curamque virilem.* — 343. *avunculus*

Talia fundebat lacrimans longosque ciebat
Incassum fletus, cum sese a moenibus heros
Priamides multis Helenus comitantibus adfert,
Agnoscitque suos, laetusque ad limina ducit,
Et multum lacrimas verba inter singula fundit.
Procedo, et parvam Troiam simulataque magnis
Pergama et arentem Xanthi cognomine rivum
Agnosco, Scaeaeque amplector limina portae.
Nec non et Teucri socia simul urbe fruuntur;
Illos porticibus rex accipiebat in amplis;

Hector; Creusa enim, Ascanii mater, secundum Apollod. III, 12, 5. soror erat Hectoris; qui locus Apollodori et Heynium et Peerlkampium temere in voc. *avunculus* haerentes, videtur fugisse. Ceterum hic vs. 343. iteratur infra XII, 440. in loco huic simillimo. — 344. *Talia fundebat.* Cf. V, 234. 882. VI, 55. VIII, 584. cett. Ita etiam pedestris orationis scriptores. Cf. Cic. Or. III, 50, 194. Tusc. I, 26, 64. Liv. VII, 2, 5. cett. — *ciebat fletus*, i. e. edebat. Cf. Geo. III, 517. Aen. VI, 468. Catull. LXIV, 131. etc. *Ciere* enim (cuius altera forma est *cire*), Graec. κινεῖν, proprie est movere, excitare. Cf. etiam quae supra ad v. 68. adnotavimus. — 345. *incassum.* Vid. ad Geo. I, 387. et III, 100. — *cum* etc. De hac ratione res temporis decursu se excipientes connectendi vid. supra ad v. 135. — *a moenibus*, via ex urbe ad litus ducente. — 346. *sese affert.* Vid. supra ad v. 310. — Aliquot Codd. verba sic collocant: *Priamides Helenus multis*, qui ordo tamquam simplicior Heynio, comparanti supra v. 295., praeferendus videtur. Sed recte observat Wagn., aliam huius atque illius loci esse rationem; hic enim, quum *heros Priamides* scriptum sit, nomen *Heleni* tantum per appositionem adiungi, ideoque bene latere inter verba *multis* et *comitantibus.* Apte autem Servius haec adnotat: „Et bene verba Heleno post Andromacham non dedit, ne frigeret; sicut V, 41. Acestae.“ — 347. *Agnoscit.* Vid. ad II, 423. – *suos*, populares, Troianos. — 348. *multum* saepe adverbialiter poni, velut *multum differre, multum falli* cett., res est notissima; hic tamen locus ab aliis id genus eo differt, quod Substantivo adiunctum videtur Adverbium pro *multas lacrimas;* sed *lacrimas fundere* nihil aliud esse quam *lacrimare*, ideoque recte Adverbium addi potuisse, iam Wagn. vidit. Eadem ratione Caes. B. G. IV, 1. *neque multum frumento vivunt;* neque alienus est locus Propertii II, 16, 7. *Nec tantum Niobe - - lacrimas depluit.* Iahn. conferri iubet Heyneckii Animadvv. ad Iuvenal. p. 105. et Interpp. ad Ovid. Met. III, 149. Quare sine iusta causa Heins. et Voss. *multum lacrimae* (pro *lacrimarum*) ediderunt, et Wakef. temere coniecit *Et vultum lacrimis - - fundit.* Peerlkampii coniecturam iam supra ad v. 320. commemoravimus. Lacrimat autem Helenus revisi Aeneae laetitia, cuius adventus simul praeterita Troianorum fata omnia ei in mentem revocat. — 349. *parvam Troiam simulataque Pergama.* Vid. supra ad v. 302. et infra IV, 512. *latices simulati fontis Averni.* Ovid. Met. XIII, 721. *simulata Troia* etc. — 351. *amplector.* In patriam redeuntes amplecti et exosculari solent postes. Cf. interpp. ad Val. Fl. I, 676. *patriaeque amplecti limina portae*, et Senec. Agam. 392 sqq. Vid. etiam supra II, 490. — 352. Peerlkamp. et Gossr. vss. 352—355. spurios censent, et ille quidem „quod rei ipsius imago sit turbida, oratio autem languida nec satis Latina“; hic autem quod omnia h. l. narrata „nimia sint neque cum parva Troia congruant“; pariterque iam Bryantus certe de vss. 353—55. αὐθεντίᾳ dubitaverat; contra quem Heyn. et Weichert l. l. p. 84. hunc locum recte defenderunt. — *urbe fruuntur*, gaudent, se in urbem hospitalem a popularibus esse receptos. — 353. *accipiebat.* Vid. supra ad v. 210. Hic i. q. convivio

Aulai medio libabant pocula Bacchi,
Impositis auro dapibus, paterasque tenebant.
Iamque dies alterque dies processit, et aurae
Vela vocant tumidoque inflatur carbasus austro:
His vatem adgredior dictis ac talia quaeso:
Troiugena, interpres divûm, qui numina Phoebi,

---

excipere. Cf. Hor. Sat. II, 8, 67. *ut ego accipiar laute*, Ter. Eun. V, 8, 52. *Accipit hominem nemo melius prorsus*, *neque prolixius* etc. — *porticibus*. „Porticus puta aulam circumdedisse, et ipsam domum in aulae interiore parte.“ *H.* Ceterum vid. ad II, 528. — 354. *Aulai medio*. De archaismo *aulai* (qui redit VI, 747. VII, 464. et IX, 26.) cf. Voss. Aristarch. IV, 3. Ruddim. I. p. 47. Schneider. Gr. Lat. II, 1. p. 22. Bentl. ad Ter. Heaut. III, 2, 4. Osann. Anall. critt. p. 108. Planck. ad Ennii Med. p. 76. et mea ad Lucr. I, 85. Ceterum Praepositionem *in*, quae vulgo additur post *Aulai*, quamque sane tuentur Priscian. VII, 3. et Probus, optimorum Codd. eiusdemque Prisciani I, 50. et XVII, 8. auctoritati cedens cum Wagn. omisi, imprimis quum poëtae Latini elisionem Genitivorum in *ai* exeuntium perraro admiserint, de qua re Iahn. conferri iubet Naekium in Indice praelectt. in univ. Rhen. per hiemem a. 1830. habendarum. Vid. etiam adnott. ad Geo. III, 237. (Gossr. Praepositionem retinuit; ceteri recentiores editt. omiserunt). *Aula* autem, in qua libant, fortasse de atrio intelligenda, in quo Romani clientes et hospites accipere solebant; quamquam supra II, 512. etiam in ipsa aula aram collocatam vidimus. — *libabant pocula Bacchi*, libabant vinum ex poculis. Cf. adnott. ad Ecl. VIII, 28. Sic *fundere pelves* ap. Iuven. III, 277. — 355. *auro*, aureis patinis. Cf. adnott. ad Aen. I, 739. — *dapibus*. Vid. supra ad v. 301. — *paterasque tenebant*. Haec verba, quae Heyn. frigere censet, recte explicat Wund., infra ad IV, 257. docens, ea cohaerere cum *libabant*, ut sensus sit hic: libabant pateras tenentes; eumque sequitur Wagn., comparans Geo. II, 192. *pateris libamus*. Non autem necessarium erat, ut inverso ordine scriberetur *tenebant pateras et libabant*, quod Peerlkamp. contendit, haerens etiam in aureis patinis, quas a more illius aetatis abhorrere censet. Cf. tamen I, 729. — 356. *Iamque dies - - processit - -: His vatem adgredior dictis*, i. q. iam dies aliquot processerant, - - quum ego adloquor cett.; de qua duas sententias coniungendi ratione vid. adnott. ad Aen. II. extr. et Wagn. Qu. Virg. XXXV, 8. Punctum igitur, quod vulgo est post *austro*, cum Wagn. in Colon mutavimus. — *aurae* de vento navigantibus secundo etiam infra v. 530. IV, 417. V, 844. VII, 8. alibi legitur; pro vento omnino Geo. III, 193. Aen. IX, 312. 645. XII, 84. — 357. *vela vocant*, invitant, ut vela pandantur. Cf. supra v. 70. Contra infra IV, 417. *vocat iam carbasus auras*. Ceterum vid. supra v. 70. ibique adnott. et infra v. 454. *cursus in altum vela vocat.* Cf. etiam Burm. ad Val. Fl. III, 341. — *carbasus* (plur. *carbasa*) proprie genus quoddam lini in Hispania Tarraconensi primum inventum (Plin. H. N. XIX, 1, 2.); deinde quodcunque ex eo paratur, vestes linteae, imprimis vela, quae *carbasa* vocantur v. c. Ovid. Met. VI, 233. Fast. III, 587. Her. VII, 171. Lucan. III, 596. Val. Fl. IV, 422. cett. Virgilius ubique Singulari utitur. Vid. infra IV, 417. et VIII, 34. — *auster tumidus* dicitur ab effectu: non quia ipse tumet, sed quia vela tumere facit. Eadem ratione apud Ovid. Am. I, 9, 13. *tumidi Euri.* Heyn. confert Hom. Il. I, 481. *Ἐν δ' ἄνεμος πρῆσεν μέσον ἱστίον.* — 358. *adgredior dictis*. Cf. VI, 387. Cic. ad Att. XII, 33. Sall. Iug. 46. etc. — Cum v. 359. cf. Hom. Il. VI, 76. — *Troiugena*. Redit hoc voc. VIII, 117. XII, 626. Vid. etiam Lucr. I, 464. Catull. LXIV, 356. Iuven. I, 100. cett. Sic infra III, 550. Pacuv. ap. Cic. N. D. II, 36, 91. Catull. LXIV, 36. et Stat. Theb. VI, 215. *Graiugenae.* — *interpres di-*

Qui tripodas, Clarii laurus, qui sidera sentis
Et volucrum linguas et praepetis omina pennae,
Fare age — namque omnem cursum mihi prospera dixit
Religio, et cuncti suaserunt numine divi
Italiam petere et terras tentare repostas;
Sola novum dictuque nefas Harpyia Celaeno

---

vûm, vates. Cf. IV, 356. X, 175. Senec. Troad. 355. Liv. I, 7. Cic. Phil. XIII, 5. etc. — *qui - - sentis*, qui peritus es harum omnium rerum, quae ad artem vaticinandi pertinent; *numen* enim *Phoebi sentit* vates, qui afflatu divino concitatus futura praedicit, *tripodas*, qui tripodi insidens, ut Pythia Delphis, vaticinatur, *Clarios lauros*, qui oracula edit, sacerdotis instar in luco Apollinis Clarii in specum degressi (cf. Tac. Ann. II, 54.), *sidera*, qui astrologiae ope futura divinat; quae quidem omnia iure quodam dici possunt a vate *sentiri*, quum ei vaticinandi facultatem tribuant. Peerlkamp. confert Silii IV, 120. *huic superos sentire monentes Ars fuit, ac penna monstrare futura magistra.* — 360. *Clarii laurus*, i. e. lucum laureum, quo inclusum erat Apollinis templum. *Clarius* autem Apollo vocatur a Claro oppido apud Colophonem in Ionia sito, ubi celeberrimum erat Apollinis templum cum oraculo (vid. Strab. XIV. p. 442. Paus. VII, 3, 1. Mela I, 7, 2. Plin. V, 29. 31.), quod Taciti temporibus (Ann. II, 54.) nondum evanuerat. (De ipso oppido, cuius reliquiae apud vicum *Zille* inveniuntur, cf. liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* II. p. 187.) Quare *Apollo Clarius* apud Plin. H. N. II, 103. 106. et Melam I, 17., *deus Clarius* apud Ovid. A. A. II, 80. Met. XI, 413. Fast. I, 20. alibi. — *laurus* ex Med. aliisque antiquis libris, item ex Charisio I. p. 9. et IV. p. 250. Diomede p. 439. et Donato de Schem. p. 1773. cum Wund., Iahn. et Wagn. recepi pro vulg. *lauros.* Vid. adnott. ad Ecl. VI, 83. — *sidera sentis*, qui scis, quid ea portendant. Cf. infra IV, 519. et X, 175 sq. Sequitur autem in his poëta suae aetatis mores; nam ab Homeri temporibus astrologia aliena est. Heyn. hanc vocem ad *διοσημεῖα* referendam putat, ut *sidera* coelum et aërem significent. — „V. 361. ad auguria quum ex oscinibus tum ex praepetibus, h. e. avium cantu et volatu, spectant. Cf. infra X, 175 - 177.“ *H.* Homero Helenus vocatur οἰωνοπόλων ὄχ' ἄριστος, Il. VI, 76. — *Linguae avium* redit X, 177. Sic Phaedr. I, 23, 5. de *canis lingua* loquitur. — *penna* pro ala, ala autem (instrumentum pro re) pro volatu. *Pennae praepetes* etiam infra VI, 15. et in antiqui poëtae fragm. ap. Cic. Div. I, 47, 106. leguntur, ut apud Plin. H. N. VII. praef. §. 1. *praepetes volatus.* Auspicibus autem *praepetes aves* erant prosperae, ut adversae *inferae* s. *inhibrae* vocabantur. Cf. Gellius VI, 6. Festus v. *praepetes aves* p. 129 Lindem. et Serv. ad h. l. — 362. *Fare age.* Vid. ad Aen. I, 627. — *omnem cursum*, qui superest. — *prospera religio*, vaticinium, quod prospera nuntiat. *Religio* enim, quod proprie de ritibus sacris dicitur, deinde etiam omnia ea significat, quae ad res sacras pertinent et cum sacris fiunt, ideoque etiam oracula et vaticinia; quare ap. Cic. ad Div. I, 1. aliquoties de *religione librorum Sibyllinorum* sermo est. Cum epitheto *prospera* cf. supra v. 246. *infelix vates.* — 363. *numine*, oraculo. Cf. Aen. II, 123. cum adnott. ad Geo. IV, 7. et Aen. I, 8. — 364. *tentare.* Vid. ad Ecl. IV, 32. Geo. I, 207. Aen. II, 38. Sic *limen tentare* apud Tibull. I, 2, 17., *portam tent.* apud Val. Fl. I, 835., *omnia* (sc. varias terras) *tent.* apud Catull. XI, 13. etc. — *terras repostas*, remotas. Sic infra VI, 59. *gentes penitus repostae.* Sil. III, 325. *populi reposti* cett. De forma syncopata *repostus* vid. ad Geo. III, 527. — 365. *dictu nefas prodigium* Wagnero non Latinum videtur; quare verba *dictuque nefas* a ceteris secludenda et parenthetice accipienda censet. Copulam enim interdum parenthesin incipere docet Qu. Virg.

Prodigium canit, et tristes denuntiat iras
Obscoenamque famem — quae prima pericula vito?
Quidve sequens tantos possim superare labores?
Hic Helenus, caesis primum de more iuvencis,
Exorat pacem divûm, vittasque resolvit
Sacrati capitis, meque ad tua limina, Phoebe,
Ipse manu multo suspensum numine ducit,
Atque haec deinde canit divino ex ore sacerdos:

XXXV, 9. Vid. adnott. ad Ecl. IX, 11. Ceterum *nefas dictu* legitur v. c. ap. Cic. de Sen. 5, 13. *Quia profecto videtis, nefas esse dictu, miseram fuisse talem senectutem.* — 366. *prodigium* Heyn. explicat per eventum rerum prodigii similem. Dicitur enim hoc vocab. de omnibus rebus miris, monstruosis, ideoque terribilibus. Cf. Cic. Verr. III, 73, 171. *Non mihi iam furtum, sed monstrum ac prodigium videbatur.* id. Cat. II, 1, 1. Catilinam appellat *monstrum atque prodigium.* Apud Ovid. Met. XIII, 917. Glaucus, *Non ego*, inquit, *prodigium* (i. e. monstrum), *non sum fera bellua*, et ap. eundem Her. IX, 91. Geryon vocatur *prod. triplex.* Cf. etiam quae de voc. *monstri* ad v. 307. adnotavimus. — *iras*, scil. deorum, i. e. poenas inde repetendas, quas Celaeno Troianis denuntiat pro caede boum Harpyiis dedicatorum et bello ipsis illato. Vid. supra v. 247 sq. — 367. *Obscoenam famem* per epexegesin additur, ut significetur, quae poena sit exspectanda; *irae famesque* igitur est ultio per famem a Troianis exigenda. Cf. Wagn. Qu. Virg. XXXIII, 4. adnott. ad Geo. I, 498. Aen. I, 27. II, 722. al. *Obscoena* autem *fames*, fere i. q. supra v. 256. *dira fames*, etiam apud Oros. II, 4. legitur: *Egestas turpis atque obscoena fames.* Cf. adnott. ad v. 241. et Geo. I, 470. *Heyn.* haec adnotat: „*obscoenam famem;* quatenus ad ultima redacti etiam ea comedunt, quae nauseam faciunt. Sic *obscoenus cibus* et *obscoena pastu avis*, upupa, ap. Plin. X, 29, 44.;" quae explicatio (similis Servianae: „quae homines ad abscoena compellit") paullo artificiosior videtur. Rectius *Schirach.* p. 513. „*obscoena fames* dicitur male auspicata, sive potius malo omine praedicta, ut ab Harpyiis." — *fare, quae - - vito* cett. ea ratione sunt expedienda, de qua diximus ad II, 738. Vide etiam VI, 779. Mirum sane primo obtutu, quod sequitur, *Quidve - - possim sup. lab.;* sed differunt ipsae notiones. Nam pericula multa sibi vitanda esse, hoc certo scit Aeneas, ignorans tantum, quae prima, quae secunda sint etc.; sed dubitat, num ea superare possit. Wagn. haec verba sic accipit: Quidve sequor, ut possim, coll. Aen. I, 706. Wund. minus apte comparat Prop. II, 30, 27 sqq. — *quid sequens*, qua ratione inita, quo usus remedio tanta pericula et mala effugere possim. — 369. *Hic.* Vid. ad I, 728. — *de more.* Vid. supra ad v. 65. — 370. *pacem*, benevolentiam. Vid. supra ad v. 261. et infra IV, 56. Idem erat v. 144. *venia.* — *vittas resolvit.* Sacrificantes vitta s. infula erant induti; iam vero sacro finito resolvitur vitta; sequitur enim vaticinatio, quae capite non velato et passis crinibus peragenda erat. Quare idem facit Cassandra vaticinatura ap. Sen. Agam. 692. Cf. etiam quae ad II, 403. adnotavimus. — 371, *ad tua limina, Phoebe.* „Erat igitur templum Apollinis in nova urbe Troia ad exemplum Pergamei fani." *Il.* Peerlkamp., cui haec apostrophe minus grata videtur, coni. *nova limina.* — 372. *multo suspensum numine.* *Multus* Wagn. interpretatur per *vehemens*, coll. Ovid. Met. XIV, 53. *medio quum plurimus orbe Sol erat*, et Valcken. ad Eur. Hipp. 443. de eodem usu Graeci vocc. πολὺς disserente; ut *multo numine suspensus* sit i. q. vehementer numine suspensus. Cf. IV, 3. VI, 659. etc. — *numen* Heynio est „maiestas, vis manifesta dei, quae horrorem ac reverentiam facit." — *suspensus*, horrore turbatus, percitus ob praesentiam dei. Vid. supra II, 729. IV, 9. cett. —

Nate dea, — nam te maioribus ire per altum
Auspiciis manifesta fides: sic fata deûm rex
Sortitur, volvitque vices; is vertitur ordo —
Pauca tibi e multis, quo tutior hospita lustres
Aequora et Ausonio possis considere portu,

---

374 sqq. „Circes apud Homerum Od. XII, 37 sqq., fortasse etiam Phinei apud Apollon. II, 311. exemplo Helenum hic fata ac casus navigationis Aeneae praedicere facit. Ipsi autem casus omninoque Aeneae errores ad Ulyssis errores compositi sunt.“ *H.* Hunc locum ante oculos habuit Ovid. Met. XV, 439—449. Wagn. (quem prius secuti sumus), parenthesin demum a verbis *sic fata* incipiens *nam* aut ad praecedentem Vocativum referendum censet, ut prodeat haec sententia: „Nam te veram esse Deae prolem apparet e maioribus auspiciis;“ aut ita explicandum, ut Helenus statim in principio orationis causam memoret, cur pauca tantum e multis prolaturus sit: cetera enim maiora esse, quam quae mortalis vatis animus capiat et os effari possit; et hanc quidem explicationem praefert alteri, quum eiusmodi inversio orationis Heleni animo vehementer commoto sit aptissima. Hand. tamen in Tursell. IV. p. 8. huic alteri rationi recte adversatur, sententiam illam, „cetera maiora esse - - effari possit“ aut non inesse in verbis Virgilii, aut male expressam, contra quod nomini deae addatur ratio huius nominis, non absurdum neque languidum esse contendens. Quare nunc cum ceteris editt. praeter Gossr. (atque Wagn. ipso in minore edit.), parenthesin a Particula causali incipiens, locum sic explico: Nate dea, pauca tibi expediam e multis: nam manifestum est te navigare maioribus auspiciis (i. e. Iove ipso, non minore aliquo deo, auspice) et Iovem ea fata tibi tribuisse, quae felicissimum exitum sperare te iubeant. — *te maioribus ire auspiciis* prius sic explicui: quam vulgo hominibus contingere solent, i. e. te a fato ad magnas res destinatum et sub singulari deorum tutela esse. Nunc quomodo locum (cum Wagn. in min. edit.) capiam, modo significavi. — Henry autem putat, veteres distinxisse inter *minora* et *maiora* *fata*, quorum illa ad singulos homines per se spectatos et ad privatas eorum rationes, haec autem ad eorum vitam publicam et connexum cum universo genere humano, cum fortuna totorum populorum et regnorum pertineant; quod probare studet loco Lucan. VI, 605 sqq., ubi Erichtho saga ad Pompeium: *Si fata minora moveres, Pronum erat* etc. - - *At simul a prima descendit origine mundi* etc.; idemque discrimen etiam Aen. X, 622 sqq. spectatum atque h. l. etiam ad *auspicia* translatum suspicatur. — *manifesta fides*, certum, manifestum est. *Fides* enim interdum i. q. certum indicium, certa persuasio, certus nuntius. Cf. v. c. Liv. VI, 13, 7. Iustin. IX, 2. extr. id. XIII, 1, 4. Stat. Theb. VII, 577. cett. Vid. Gronov. ad Liv. XXVI, 24, 2. Beneck. ad Iust. l. l. — 376. „*fata sortitur*, disponit, ordinat [tamquam sorte ducta]; *volvit vices*, moderatur vicissitudines rerum [cf. adnott. ad Aen. I, 9.]; *is ordo* fatorum *vertitur*, ita succedunt sibi fata.“ *H.* Minus recte Schirach. p. 595. et 631. h. l. ita interpretatur, ut *sortiri fata* sit oracula pandere, et *vices volvere* pericula enarrare. Prorsus enim alius generis est locus Aen. I, 266. — 377. *quo tutior lustres aequora*, quum cognoveris, quae tibi sint evitanda. — *lustrare aequor* statim redit v. 385. Saepius hoc verbum usurpari constat de terris, quas singula spectandi causa peragramus. — *hospita aequora* Heyn. explicat per navigantibus amica, quae navigantes tutos ac salvos transmittunt. Henrico autem *hospita aequora* non sunt amica, sed simpliciter quae recipiant navigantes; quum maria, in quibus Troiani tot mala perpetiantur, neutiquam amica dici possint, quumque eodem sensu etiam Aen. III, 539. legamus *bellum, o hospita terra, paras.* Wagn. in min. edit. explicat: „Epirum, ubi nunc hospitio utitur, tangentia.“ Rectius, puto, latiori sensu capias pro peregrinis (*fremde Meere*), ut ap. Ovid. Fast. I,

Expediam dictis; prohibent nam cetera Parcae
Scire Helenum farique vetat Saturnia Iuno.
Principio Italiam, quam tu iam rere propinquam,
Vicinosque, ignare, paras invadere portus,
Longa procul longis via dividit invia terris.
Ante et Trinacria lentandus remus in unda,

---

340. *hospita navis*, Trist. III, 12, 32. *hospita puppis* etc. Sic etiam Gossr., qui tamen non debebat adiungere: „Aut ita *hospita* explicandum, aut *hostica* scribendum, ut apta dixisse videatur poëta." Peerlkamp. praeter necessitatem coni. *aspera lustres Aequora*, ab Heleno imprimis Scyllam et Charybdin cogitari arbitratus. — 379. *prohibent nam* (de qua Particula postposita vid. ad I, 444.) *cetera Parcae Scire Helenum* (i. e. me. Vid. adnott. ad I, 48. Gronov. ad Sen. Thyest. 178. et Drakenb. ad Sil. II, 29.). Recte Wagn. sustulit Comma vulgo post *Scire* positum, vere memorans, Virgilium, nisi coniungi voluisset *prohibent Helenum scire*, saltem ambiguitatis vitandae causa scripturum fuisse *prohibent te cetera P. scire;* illa autem verba ut coniungamus, flagitare iam Particulam *que* nusquam apud Virgilium secundae sententiae voci adhaerentem. (Vid. ad Geo. IV, 22.) Verba *farique vetat Sat. Iuno* Bryantus abesse malit, quum, quae nesciamus, ea effari nobis non licere, per se pateat; sed quum Subiectum et haud dubie etiam Obiectum sententiae mutetur, verba illa, a Bryanto male intellecta, non otiosa esse vides, quorum sensus hic est: et Iuno vetat Parcas ea fari Heleno. Cf. etiam Weichert. l. l. p. 77. et Iahn. ad VIII, 677. — *cetera* autem neutiquam cum Servio et Heynio de Aeneae calamitatibus in ipso itinere perpetiendis, de morte patris, de tempestate ab Aeolo immissa etc., sed de condendo populo Romano et orbis terrarum imperio intelligendum. Vid. supra ad v. 374. Ceterum ut hic Parcas, ita apud Hom. Il. XIX, 418. Erinnyes, apud Apollon. II, 311 sq. deos omnino, apud Sil. I, 138. Iunonem fatorum cognitionem prohibere, commemorant Heyn. et Wagn. Parcae autem, quum nentes fatalia stamina haud raro fata canere dicantur (Ovid. Trist. V, 3, 25. Tibull. I, 7, 1. Hor. Carm. Saec. 25. Catull. LXIV, 307. et Markland. ad Stat. Silv. V, 3, 69. a Thiel. laud.), possunt etiam tacentes impedire, quominus homines futura prospiciant. — 381 sqq. „Poterat Aeneas statim in orientali Italiae extremae litore considere, ex adverso Epiri. At totum illud litus a Graecorum coloniis tenebatur. Cf. infra v. 398 sqq." *H.* De Copula post Relativum inaequalia membra iungente (*quam rere propinquam Vicinosque paras invadere portus*, i. e. quam propinquam reris cuiusque portus, tamquam vicinos, invadere paras) vid. Wagn. Qu. Virg. XXXIV, 4. et adnott. ad Ecl. VIII, 3. — 383. *longa via invia*, non adeunda terrestri itinere, quia ob pericula infra v. 396 sqq. indicata nusquam appellere licuit Aeneae, *dividit* (*trennt:* cf. XII, 43. et Claud. in Ruf. II, 302. *dum nos longissima terra dividat*) *Italiam*, i. e. eam partem Italiae, quam tibi fatum assignavit, ab hac terra, Epiro, *longis terris*, longo terrarum tractu (omni Italia inferiore) interiacente. Wund. et Gossr. coniungi volunt *via longis terris*, quod putant significare viam per longas terras, ut v. 507. *cursus brevissimus undis* sit cursus per undas. De alliteratione, quam vocant, *longa longis* cf. adnott. ad v. 159. Sic Ovid. Met. V, 510. *dolore Pulsa gravi gravis est amentia.* Ceterum Peerlkamp. hunc locum inde a v. 381. sic constituendum censet: *Principio Italiam quod tu iam rere propinquam*, *Vicinosque*, *ignare*, *paras invadere portus; Longa procul longis via dividit intervallis;* ut *quod reris* positum sit pro: quod attinet ad illud, quod reris. — 384. *lentandus remus. Lentare*, vox poëtica, proprie significat lentum, flexibile reddere, deinde flectere, incurvare, v. c. arcum (Stat. Theb. I, 703.

Et salis Ausonii lustrandum navibus aequor
Infernique lacus Aeaeaeque insula Circae,
Quam tuta possis urbem componere terra.
Signa tibi dicam; tu condita mente teneto.
Cum tibi sollicito secreti ad fluminis undam
Litoreis ingens inventa sub ilicibus sus,
Triginta capitum fetus enixa, iacebit,

Achill. I, 436. cett.) De remis, qui nisu remigis fluctibus obluctantis paullulum flectuntur vel incurvantur, legitur etiam ap. Senec. Agam. 437. Cf. etiam Catull. Epith. 183. *qui fugit lentos incurvans gurgite remos.* Heyn. comparat Apollon. II, 593. *ἐπεγνάμπτοντο δὲ κῶπαι, Ἠΰτε καμπύλα τόξα, βιαζομένων ἡρώων.* — *Trinacria in unda*, in mari Siculo. Vid. adnott. ad I, 196. - 385. *sal Ausonium*, mare Tyrrhenum, vel accuratius ea pars maris inferi, quae est inter Tyrrhenum et Ionium circa fretum Siculum. Cf. Plin. III, 10, 15. et XIV, 6, 8. Ceterum vid. ad Aen. I, 35. — 386. *Inferni lacus.* Lacus Avernus (*Ἄορνος*) s. Averni (Liv. XXIV, 12, 4.) in Campania inter Cumas et Puteolos situs, qui ob pestiferos, quos exhalabat, vapores (quibus etiam nomen hactenus servatum [*Lago Averno*] debet, quod ab *ἀ* - - *ὄρνις* deducunt, quod ne aves quidem eum supervolare audeant: cf. infra VI, 201.) porta quasi Orci habebatur. Cf. infra v. 442. IV, 512. V, 813. VI, 118. et liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III, p. 526. — *insula Circae*, quae infra VII, 10 sqq. describitur. Vid. Heynii Exc. I. ad l. VII. Quaenam autem fuerit fabulosa illa insula, a Sicilia septemtrionem versus sita, nemo facile divinaverit; quamquam Virgilius sequitur vulgarem opinionem, quae eam cum Circaeo promontorio (nunc *Monte Circello*) coniungit. Cf. liber meus modo commem. III. p. 496. De ipsa *Circe*, quae hic *Aeaea*, i. e. Colchica, appellatur ab Aea, Colchidis urbe (cf. Hom. l. l. v. 135. et Apolon. III, 310.) vid. ad VII, 11. Ceterum Heins. ex vetustiorum Codd. auctoritate restituit formam *Circae* pro vulg. *Circes*, qua Graeca Genitivi terminatione Virgilius prorsus abstinuit. Genitivus *Circae* ap. Prop. III, 10, 27. Plin. H. N. XXV, 2, 5. et VII 2, 2. Gell. XV, 2. Symm. Epist. I, 41. alibi, ut Accus. *Circam* ap. Plaut. Epid. IV, 2, 32. et Ablat. *Circa* ap. Hor. Epod. XVII, 17. legitur. — 387. „*urbem componere* nove dictum pro ponere, condere, ut *templum componere* Ovid. Fast. I, 708.“ *H.* Rectius Burm., quem sequitur Wagn., in hoc verbo, quod sensu differre debet a simplici *ponere* s. condere, simul tranquillum novae urbis condendae statum inesse docet, quod iam epitheton *tuta* comprobet. Ovidium autem l. l. *componere* scripsisse censet Wagn., quod de templo Dioscuris a Tiberio Drusoque, ideoque binis diis a binis fratribus exstructo, sermo sit. — 389 sqq. Iteratur hoc oraculum iisdem verbis infra VIII, 42. sqq. mutato tantum Pronomine *Is* (*locus*) in *Hic*, qua de re vid. adnott. ad illum locum; et res ipsa, quae ratum fecit oraculum, narratur eodem libro paullo post v. 81 sqq. — *Cum tibi - - iacebit - - Is locus* cett. i. e. Is locus, ubi iacentem - - inveneris, erit locus novae urbis condendae. — *secreti ad fluminis undam*, ubi flumen in secreto fluit, i. e. in ripae Tiberinae parte secreta, ab hominum frequentia remota. Cf. infra VIII, 82. — 390. *Litoreis. Litus* de fluminis ripa etiam VIII, 83. et alibi legitur. Cf. v. c. Cic. Inv. II, 31, 97. *Redemtor hostias constituit omnes in litore, ut qui trans flumen* (Eurotam) *essent, videre possent.* Quare etiam Ovid. Met. I, 42. de fluminibus exundantibus: *campoque recepta liberioris aquae pro ripis litora pulsant;* nam de lacubus haud raro dicitur (Catull. XXXV, 4. Ovid. Fast. VI, 765. Silius XV, 818.). Cf. omnino Döderlein. *Syn. u. Etym.* III. p. 208. — *sub ilicibus sus.* Vid. ad Geo. I, 181. — 391. *Triginta capitum fetus.* Hunc numerum porcellorum ad triginta an-

Alba, solo recubans, albi circum ubera nati,
Is locus urbis erit, requies ea certa laborum.
Nec tu mensarum morsus horresce futuros;
Fata viam invenient, aderitque vocatus Apollo.
Has autem terras Italique hanc litoris oram,
Proxima quae nostri perfunditur aequoris aestu,
Effuge; cuncta malis habitantur moenia Graiis.
Hic et Narycii posuerunt moenia Locri,
Et Sallentinos obsedit milite campos
Lyctius Idomeneus; hic illa ducis Meliboei
Parva Philoctetae subnixa Petelia muro.

---

nos, quibus Ascanius regnaverit, sicut colorem suis ad nomen Albae ab illo conditae referunt. — 394. Spectat Celaenus vaticinium v. 355. prolatum. Ceterum observa Particulam *nec* a poëtis haud raro pro *ne* Imperativo alicui adiectum, ut sententia aut antecedentibus opponeretur, aut negatio acueretur. Cf. Geo. II, 96. Ovid. Her. XVI, 83. Met. XI, 286. Tibull. I, 4, 21. cett. et (ubi in in parenthesi ponitur) Ecl. IX, 6. X, 46. Paullo aliter res se habet, ubi praecedit alius Imperativus vel Coniunctivus, quo referri possit, ut Ecl. VIII, 89. 101. Aen. XI, 353. alibi. Cf. omnino Hand. Tursell. IV. p. 118 sqq. — 395. *viam* (*einen Ausweg*), rationem aliquam, qua exitum habeat, inveniat oraculum. Cf. X, 113. et Lucan. I, 33. *quod si non aliam venturo fata Neroni invenere viam.* — *aderit*, propitius erit (vid. ad Aen. I, 734.), *vocatus*, invocatus (vid. ad Geo. I, 347.), *Apollo*, auctor oraculi. — 396. *Has terras* dicit Helenus, quasi digito monstrans proximum i. e. orientale Italiae litus e regione Epiri situm. — *Itali litoris.* Vid. ad Aen. I, 686. — *litoris oram.* Cf. Geo. II, 44. Sic ap. Avien. 142. 682. 1056. *litoris acta.* — 397. *nostri aequoris*, maris Ionii (et Adriatici). — 398. *cuncta moenia*, omnes urbes. Vid. adnott. ad II, 234. — 399. „Intelliguntur *Locri Epizephyrii* in Bruttiis, Locrorum Opuntiorum colonia, quorum erat urbs Naryx vel Narycium, ex adverso Euboeae insulae sita. Locros Ozolas urbis conditores fuisse, contendit Strab. VI. p. 259. Sed communior opinio altera illa. Vid. Cluver. Ital. p. 1001 sq. Sequitur vero poëta eam narrationem, qua ex Locris, Aiacis Oilei sociis, fuisse crediti sunt, qui, dispersa ad Caphareum promontorium classe, in Bruttios essent delati. Cf. Serv. Aliter Lycophr. 1141. 1148., ubi cf. Schol." Haec fere *Heyn.* Vid. etiam Geo. II, 438. et Ovid. Met. XV, 705. ibique Bach. De Locris, Bruttii oppido, (cuius reliquiae supersunt apud vicum *Motta di Burzano*) cf. praeterea Mela II, 4, 8. Plin. III, 5, 10. Liv. XXIX, 7, 3. alii et liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 771., ubi etiam de conditoribus agitur. — 400. *Sallentini* (nam sic, non *Salentini* ex Codd. auctoritate scribendum esse docet Drakenb. ad Liv. IX, 42, 4. X, 2, 1. et ad Sil. VIII, 575.); quamquam etiam altera scriptura, Graecis usitata, a Romanorum more non prorsus aliena est: cf. liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 753. not 13.), qui ad antiquos Messapios pertinebant, ad mare Adriaticum habitarunt in septentrionali Messapiae parte, peninsulae inter sinum Tarentinum, mare Ionium et mare Adriaticum sitae, quae nunc vocatur *Terra di Otranto.* (Cf. Plin. III, 5, 10. Mela II, 4, 2. 7. alii.) Hanc regionem mox insederunt Cretensium coloniae (Strab. VI. p. 281.), quas fuerunt qui *Idomeneum* Troia reducem, sed patria eiectum, eo duxisse arbitrarentur. (Cf. Varr. fragm. ap. Val. Prob. ad Ecl. VI, 31. ab Heyn. laud.) De *Idomeneo* dictum est supra ad v. 122., de epitheto *Lyctii* vid. ad Ecl. V, 72. — 402. *Petelia* s. Petilia, oppidum in Bruttiis supra Crotonem situm (nunc *Strongoli*), quod *Philoctetes* ille, Poeantis fil. et Herculis comes, a Sophocle celebratus, condidisse fertur, quum Troia redux patriam urbem, *Meliboeam* Thessaliae, seditione orta

Quin, ubi transmissae steterint trans aequora classes,
Et positis aris iam vota in litore solves,
Purpureo velare comas adopertus amictu,
Ne qua inter sanctos ignis in honore deorum
Hostilis facies occurrat et omina turbet.
Hunc socii morem sacrorum, hunc ipse teneto;

---

reliquisset. Cf. Strab. VI. p. 254. Tzetz. ad Lycophr. 55. et Serv. ad h. l. De Petelia autem vid. Plin. III, 10, 15. Melam II, 4, 8. Polyb. VII, 1. Ptolem. III, 1. alios, et librum meum modo comm. III. p. 775. — *subnixa muro* paullo insolentius dictum videtur pro: confisa, tuta muro. Serv. tamen fortasse rectius haec adnotat: „Alii *subnixam* ideo accipiunt, quia imposita est excelso muro, ut Coelius historicus ait;" simulque memorat esse, qui non *Philoctetae Petelia*, sed *Philoctetae muro* coniungant, quum Cato, condita iam pridem civitate, a Philoctete murum tantum factum esse narret. — 403 sqq. „Exspectandum erat, ut in hanc Italiae oram appellerent Troiani, et ex voto sacrum facerent. Hoc igitur certo ritu, *velato capite*, qui Romanorum mos erat, facere praecipit Helenus. - - Illustrationem loci pete ex v. 543. 545. Subest tamen etiam hic antiqua fabula de Diomedis vel Ulyssis in his locis occursu, quam Serv. h. l. attingit, et olim variis modis tractasse videntur poëtae et pedestres scriptores. Vid. Plutarch. Qu. Rom. 11. 12. et Auctor de Orig. G. R. c. 12." *H.* — *steterint* (ut supra v. 110., et *steterant:* apud Liv. VIII, 32, 12. *Qui proxime forte tribunal steterant, orabant, ut parceret magistro equitum*) non a *standi*, sed a *sistendi* verbo, cuius Perfectum *steti* agnoscant Charis. p. 220. et Diomed. p. 369., deducendum esse docet Wagn., ut, quum *sistere* sit i. q. desinere currere, *classes steterint*, i. e. finem currendi fecerint, idem significet quod *stabunt* in portum delatae. Cf. etiam Struvius *über d. lat. Declin. u. Conj.* p. 303. — 404. *in litore*, ad Castrum Minervae, supra Iapygium promontorium, ut apparet infra ex v. 531. De votis illo loco factis, quem primum Italiae attingunt Troiani navibus egressi, infra v. 543 sqq. sermo est. — *velare comas.* Aut Infinitivus Graecorum more (de quo praeter eos, quos Burm. ad Val. Fl. VI, 16. et Matthiaeus Gr. Gr. §. 546. laudant, cf. ex recentioribus Stallbaum ad Plat. Rep. V. p. 473. a. Bremi ad Dem. Chers. p. 99, 39. Eichhof. *über den Infin.* Crefeld. 1831. §. 16. Schmidt. *über d. Infin.* §. 25. et Kühner, Gr. Gr. §. 644.) pro Imperativo positus, ut Geo. III, 335., quae est Viri docti in Ephem. lit. Lips. 1814. ch. 60. p. 473, Gliemanni in Iahnii Novis Annall. phill. et paedd. Vol. III. fasc. I. p. 85. et Thielii sententia; aut, quod nos cum Iahnio et Wagn. censemus, Imperativus Passivi ita positus, ut vicem Activi cum adiecto Pronomine vel personali vel possessivo sustineat (quemadmodum supra II, 707. *cervici imponere nostrae*, i. q. impone te), ut *velare comas* sit i. q. vela comas tuas, quemadmodum apud Ovid. Am. I, 1, 29. *Cingere litorea flaventia tempora myrto, Musa.* Cf. etiam Aen. III, 545. et Geo. III, 313. De more autem velatò capite sacra faciendi, ne malis ominibus sacrificii religio turbetur (vid. v. 407.), quem ritum Livius I, 7, 3. *Albanum* vocat, et *Graeco ritui* opponit, ex quo sacrificantes aperto erant capite, cf. Varr. L. L. V, 130. Macrob. III, 5. extr. Plaut. Amph. I, 1, 101. Lucr. V, 1197. Liv. I, 32, 6. Ovid. Met. I, 381. Iuven. VI, 301. multosque alios locos. — 406. *in honore deorum.* Vid. ad Geo. III, 486. — 407. *hostilis facies*, adspectus, spectaculum. Putabant autem Romani sacra turbari, si quis impurus aut hostis interveniebat, quo viso sacrificantis animus a sacro poterat averti et sic piaculum committi; unde etiam illud *absint profani.* Thiel. conferri iubet Ochsner. ad Ecl. Cic. p. 433. — *omina turbet*, ipsum sacrificium, quod turbatum adversa ominabatur, sinistrum et infelix reddat, quod hostili facie, verbis male ominatis aliisque rebus infelicitatem significare creditis fieri solebat, ut

Hac casti maneant in religione nepotes.
Ast ubi digressum Siculae te admoverit orae
Ventus et angusti rarescent claustra Pelori,
Laeva tibi tellus et longo laeva petantur
Aequora circuitu; dextrum fuge litus et undas.
Haec loca vi quondam et vasta convulsa ruina
— Tantum aevi longinqua valet mutare vetustas —
Dissiluisse ferunt, cum protinus utraque tellus
Una foret; venit medio vi pontus et undis
Hesperium Siculo latus abscidit, arvaque et urbis
Litore diductas angusto interluit aestu.
Dextrum Scylla latus, laevum implacata Charybdis

Schirach. docet p. 624. — 409. *casti nepotes*, pro: pii in deos et sancti, qui abstinent a quovis piaculo. Cf. infra VI, 563. 661. VII, 71. Hor. Carm. Saec. 42. Tibull. III, 4, 43. Ovid. Met. XV, 675. Fast. I, 587. Cic. Tusc. I. 30, 72. pr. Rosc. Com. 7, 21. pr. Sext. 43, 93. cett. — *hac maneant in religione*, hunc ritum religiosum semper observent. — 410 sqq. „Flectendum in aditu freti Siculi et ad mare exterius avertendum cursum et, quo tutior ille sit, Siciliam totam obeundam, monet.“ *H.* — 410. *digressum* ab Italiae litore. — 411. *angusti rarescunt claustra Pelori*, (pro pedestri angusta claustra Pelori), h. e. angustiae freti Siculi ad Pelorum promontorium, extremam Siciliae partem inter orientem et septentrionem (nunc *Capo di Faro* appellatum, de quo vid. Melam III, 7. Plin. III, 5, 8. alios et librum meum *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 781 sq.), quae clausae apparent e longinquo adnatantibus, propius venientibus paullatim aperiri videntur. Cf. supra v. 275. *aperiri* et infra v. 531. *patescere.* Alio sensu Lucan. III, 7. de discedente dicit: *et dubios cernit rarescere montes*, i. e. evanescere, e conspectu abire. Praeterea interpretes cum h. l. omnino conferri iubent Lucret. IV, 397 sqq. et Iustin. IV, 1. *Claustra maris* etiam ap. Tac. Hist. III, 43., ut ibid. c. 2. *claustra montis* legitur. — 413. Ad *undas* ex antecedentibus *dextras* repetendum esse patet. Cf. adnott. ad IV, 588. — 414. De Sicilia ex vulgari veterum opinione terrae motu ab Italia avulsa praeter Gesner. ad Claudian. XXXIII, 140. Cluver. in Sicilia I, 1. Tzschuck. ad Melam II, 7, 14. et Gierig. ad Ovid. Met. XV, 290 sq. cf. quos laudavi in libro meo *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 778 sq. — *ruina*, scil. terrae, i. e. terrae motu, ut alibi de nubibus diruptis *coeli ruina* (Aen. I, 129. Silius I, 251. cett) et *poli ruina* (Val. Fl. VIII, 334.). — 415. *aevum* i. q. tempus. Vid. ad II, 435. Claud. in Eutrop. II, 244. hunc versum sic imitatur: *Sed quid non longa valebat Permutare dies?* — 416. *protinus* (i. e. porro tenus, continue, συνεχῶς (*una* sunt coniungenda, ut significetur terra continens; *protinus* enim interdum dicitur de locis serie continuata cohaerentibus. Cf. Plin. Epist. V, 6. med. Tac. Germ. 43. extr. Voss. ad Ecl. I, 13. Lambin. et Obbar. ad Hor. Ep. I, 12, 8. Heinr. ad Iuven. IV, 46. et Hand. Tursell. IV. p. 621 sq. Ceterum Heyn., Iahn. et Wagn. *protenus* ediderunt, sed vid. adnott. ad Ecl. I, 13. — 417. *venit medio* (in medium) *vi pontus.* Heyn. comparat Val. Fl. I, 589. *quum flens Siculos Oenotria fines Perderet, et mediis intrarent montibus undae.* Duo Codd. hic praebent *medio venit*, quare Peerlkamp., coll. Aen. I, 348., suspicatur, olim lectum fuisse *medius venit inter pontus.* — 419. *litore diductas*, mari irrumpente disiunctas, quod non minus ad arva, quam ad urbes pertinere, in promptu est. Plurimi Codd. *deductas* (i. e. mari interluente in alium locum demotas), perperam. Vid. ad Aen. I, 211. Veram lectionem servarunt Pal., Gud., unus Paris. et Senec. Qu. N. VI, 29. — *angusto aestu*, aqua in angustiis freti aestuante. — 420

Obsidet, atque imo barathri ter gurgite vastos
Sorbet in abruptum fluctus, rursusque sub auras
Erigit alternos et sidera verberat unda.
At Scyllam caecis cohibet spelunca latebris,
Ora exsertantem et navis in saxa trahentem.
Prima hominis facies et pulchro pectore virgo

---

sqq. ex Hom. Od. XII, 73 sqq. et 234 sqq. sunt petiti. Variorum scriptorum locos de Scylla et Charybdi agentes collegit Cluver. Sicil. I, 5. Ex vulgari fabula *Scylla* fuit Neptuni et Crataeidos Nymphae filia (Hom. Od. l. l. coll. Ciris v. 65.), quamquam alii alios parentes (Phorcyn et Hecaten Apollon. IV, 828., Typhonem et Echidnam Hygin. praef.) ei tribuunt, alii denique cum Nisi illa filia eam confundunt, de qua vid. ad Ecl. VI, 74. Virgilius posteriores sequitur mythographos, qui Scyllam antea virginem pulcherrimam fuisse narrant, cuius, a se frustra amatae, formam Glaucus, deus marinus, Circes artibus ita corrumpendam curaverit, ut, quum prope mare se lavaret, ex inferiore corporis parte rabidi canes enascerentur, puellam autem id sentientem in mare se praecipitasse, ubi in monstrum illud latrantibus canibus marinis cinctum conversa praeternavigantes alliciat et devoret. *Charybdis* autem perhibetur Neptuni et Terrae filia, quae ob nimiam voracitatem (— Geryonis aliquot boves Herculi raptos voraverat —) Iovis fulmine icta et in illum maris Siculi locum depulsa sit. Vid. Hom. Od. XII, 101. 234 sqq. Ovid. Met. XIII, 732. XIV, 591. Tibull. III, 4, 89. Heyn. ad Apollod. p. 85. et Cluverii Sicilia I, 5. (Cf. etiam Ecl. VI, 74. ibique adnott.) Iam si missis antiquorum fabulis res, quae vere sunt, consideramus, Charybdis nihil aliud est, quam freti Siculi vortex, vel potius maris concitati fluctus, qui, si quando vehementiores venti ab austro exoriuntur, in illo angusto freto compressi et inter se collisi naves circumclusas demergunt et quasi absorbent (qui locus nunc *Calofaro* dicitur); Scylla autem altus scopulus navigantibus periculosissimus, Charybdis vortici ad Scyllaeum oppidum versus oppositus et minoribus scopulis cinctus, ad quem, olim fortasse magis, quam nunc est, humanae formae similitudinem aliquam referentem, fluctus ventorum vi allisi et fracti sonum horrendum et canum latratui similem edunt (nunc *Sciglio* vocatus). Cf. quae scripsi in Pauly *Realencycl.* VI. p. 893. — *implacata*, i. e. implacabilis (vide supra ad v. 275.), saeva. Sic apud Ovid. Met. VIII, 845. *implacata gula* pro voracitate non explenda. Praeterea autem hoc Adiect. nusquam videtur inveniri. — *ter.* Hom. Od. XII, 105. τρὶς ἐπ' ἤματι. Heynio, altero loco 239 sq. Homerum hoc omittere memoranti, Wund. respondet, ibi Homerum illud non potuisse repetere, quum Ulysses, in vorticoso conflictatus freto, non totum ibi diem consumserit, ut ter id fieri animadvertere posset. Ceterum cf. adnott. ad Aen. II, 792. — 422. *Sorbet in abruptum*, in profundum, praeceps (*in die jähe Tiefe*). Alibi *abruptum* et *abrupta* substantive de montibus abruptis dici solet (Flor. II, 12, 4. Plin. H. N. II, 63, 63. cett.); apud Statium autem Theb. III, 262. etiam *coeli abrupta* commemorantur. Verbum *sorbendi* de mari etiam apud Curt. IV, 10, 19. et alibi legitur. Praeterea cf. supra I, 105—108. — 423. *erigit*, (ἀνίησιν Hom.), facit, ut in altum adscendant, proiicit in altum. Cf. infra v. 576. et IX, 239. Cf. Ovid. Met. XI, 497. *Fluctibus erigitur coelumque aequare videtur Pontus et inductas adspergine tingere nubes*, cuius loci postrema verba respondent his *sidera verberat unda.* Vid. etiam infra v. 564 sqq. et Valcken. ad Eur. Hipp. 1206. a Thielio laud. — 424 sqq. „Cf. Odyss. XII, 93 sqq. Prominere ait Scyllam spelunca superiore corporis parte, et naves ad se attrahere.“ *H.* Vid. Ovid. Met. XIII, 731 sqq. et XIV, 59 sqq. Hygin. f. 125. — *caecis latebris*, obscuris. Vid. ad II, 19. — 425. *Ora exsertantem.*

Pube tenus, postrema immani corpore pistrix,
Delphinum caudas utero commissa luporum.
Praestat Trinacrii metas lustrare Pachyni
Cessantem, longos et circumflectere cursus,
Quam semel informem vasto vidisse sub antro
Scyllam et caeruleis canibus resonantia saxa.
Praeterea, si qua est Heleno prudentia, vati
Si qua fides, animum si veris implet Apollo,

Rarius invenitur hoc verbum frequentativum. *Linguam exsertare* dixit Claudian. ap. Gell. IX, 13. et *humeros exsertare*, i. e. nudare, Stat. Theb. I, 413. — 426. Virgilius hanc sibi finxit Scyllam: Superior pars est virgo, in medio corpore sub utero sunt lupi vel canes (v. 432.), postrema pars pistrix, quae excurrit in caudas delphinum. — *Prima - - postrema*, superiore - - inferiore corporis parte. Eadem ratione infra IX, 27. *prima* et *postrema acies* sibi opponuntur. — 427. *pistrix* Heins. ex optimis Codd. revocavit. Alii *pristrix;* Palat. *pristis*, quam formam, quoties nomen est navis (infra V, 116. 156. 187. 218.), etiam Medic. ubique exhibet, X, 211. autem, ubi metrum alteram formam non admittit, etiam de bellua marina usurpatam videmus. Et sane usitatior est haec forma (Val. Fl. II, 531. Cic. Arat. 357. 268. Plin. H. N. IX, 2, 3. cett.); sed minus usitata, ubi Codd. favent, in carmine praeferenda. Alia res est, ubi navis est nomen, ab insigni s. παρασήμῳ illius belluae deductum; ibi enim ab usitata et vulgari appellatione poëtam fortasse discedere noluisse, iam Wagn. memorat, qui de utraque nominis forma agentem laudat Schneideri Gramm. Lat. Vol. I. p. 358. et II. p. 104 sq. Iahn. ad hunc versum conferri iubet Weichert. de Medea oestro percita p. 7. — 428. Corpus superne virgineum desinebat in belluam marinam cum luporum marinorum (qui infra v. 432. *canes* vocantur: cf. Odyss. XII, 96. 97. et Wakef. ad Lucr. V, 890.) protomis, sed delphinorum caudis. Cf. Heynii Exc. IV. ad Ecl. VI, 75. Lucr. V, 890. Ovid. Met. XIII, 732. Tibull. III, 4, 89. — *commissa caudas*, i. e. commissas, adiunctas habens caudas, ut I, 320. *nodo sinus collecta*, ubi vid. adnott. coll. iis, quae ad Ecl. I, 55. adscripsimus. — 429. *metas lustrare Pachyni*, circumnavigare Siciliae promontorium australe (nunc *Capo Passaro* dictum, de quo vide librum meum *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 782.), quod est instar metae. Heyn. confert Hom. l. l. v. 109. et 110. — 430. *cessantem*, tarde et provide procedentem, non strenue recta via pergentem, sed morantem in navigatione. Patet autem, hoc Participium ad utrumque membrum sententiae referendum esse et propterea primum versus locum obtinere. Cf. adnott. ad Ecl. VII, 50. et Geo. I, 477. — *circumflectere longos cursus*, ut infra V, 28. *flecte viam velis.* Translatum est hoc verbum a circo, ubi aurigae providendum erat, ut currum scite *circum metam flecteret.* Imitatus videtur hunc locum Prudent. Apoth. 204. *anceps labyrinthus et error circumflexus.* — 431. *informem*, deformen. Vid. infra v. 658. Ecl. II, 25. etc. — „*vidisse Scyllam*, modus loquendi ab Homero ductus l. c. v. 87. 88. et saepe.“ *H.* — *caeruleis canibus*, nigris. Vid. ad Aen. III, 64. — 433 sq. Iunonem ante omnia placandam esse praecipit. Cf. infra v. 546. 547. Heyn. confert Apollon. II, 423., ubi Phineus Iasoni simile dat praeceptum. — Plures Codd. verba sic iungunt: *si qua est Heleno prudentia vati, Si qua fides.* Sed vulgarem verba distinguendi rationem Servius his verbis firmat: „In homine enim prudentia est, in vatibus fides.“ Gossr. tamen haec adnotat: „*prudentia* s. providentia est, per quam futurum aliquid videtur, antequam factum sit. Cf. Cic. Inv. II, 53, 160. et N. D. II, 22, 58. Quare non opus est ut discerpamus verba et prudentiam Heleno, fidem vati attribui dicamus.“ — *Heleno*, mihi. Vid. I, 48. ad II, 79. etc. — 434. *veris*

Unum illud tibi, nate dea, proque omnibus unum
Praedicam et repetens iterumque iterumque monebo:
Iunonis magnae primum prece numen adora;
Iunoni cane vota libens dominamque potentem
Supplicibus supera donis: sic denique victor
Trinacria finis Italos mittere relicta.
Huc ubi delatus Cymaeam accesseris urbem

---

scil. oraculis. Thiel. conferri iubet Tibull. III, 4, 77. et Burm. ad Val. Fl. V, 3. — Peerlk. adnotat: „Apollo *implet animum veris*, pro: verum me vatem fecit. *Verus*, ut ἀληθής, cognitum in hac re. Cf. Burm. ad Val. Fl. V, 4." — 435. *proque omnibus*, i. e. loco omnium reliquorum; reliqua omnia taceam tamquam levia, si cum hoc uno comparantur, quod est instar omnium, ita ut, si cetera observet Aeneas, hoc unum autem negligat, neque illa quidquam ei sint profutura. Wagn. comparat infra XII, 229. et Cic. ad Att. II, 5. *Cato ille noster, qui mihi unus est pro centum millibus.* Alii Codd. minoris pretii exhibent *prae*, quod praefert Hand. Tursell. IV. p. 581., sine iusta causa dubitans, num *unum pro omnibus* significari possit i. q. unum loco omnium. Particulas autem *pro* et *prae* saepissime confusas esse docet Goerenz. in Iahnii Annall. phill. et paedd. Vol. I. p. 328. — 436. Hunc locum ante oculos habuerunt Quinctil. Inst. Or. II, 13. *Equidem id maxime praecipiam ac repetens iterum iterumque monebo* et Stat. Theb. XII, 100. *Quare iterum repetens iterumque edico*, qui loci, collati cum Aen. II, 770., ubi Med. aliique Codd. etiam *iterum iterumque* praebent, Hor. Sat. I, 10, 39. etc., aliquam probabilitatem conciliant alteri lectioni *iterum iterumque monebo*, quam multi Codd. exhibent. Ceterum cf. Hand. Turs. III. p. 530 sq. — 437. *primum*, ante ceteros deos, ut IV, 342. et VII, 136. Cf. etiam V, 746. VI, 183. XI, 786. XII, 33. Interdum *ante omnes* adiicitur, ut II, 40. (ubi vid. adnott.) et V, 540. — *Iunonis numen.* Vid. ad I, 8. et 48. — 438. *canere vota*, i. e. vota facere, quae, formula quadam sollemni, *carmine*, concepta, iure *cani* dicuntur. Cf. Hor. Ep. II, 1, 138. *carmine Dî superi placantur, carmine Manes.* Ovid. Trist. II, 22. *Exorant magnos carmina saepe Deos*, et Claud. Ep. ad Seren. II, 61. *Ut tibi Pierides doctumque fluens Aganippe Debita servato vota cliente canant.* — „*libens* est in formulis sacris προθύμως, ideoque nec parce, nec supine." *H.* Cf. Brisson. de formulis I. p. 33. — 439. *supera donis*, vince, expugna sacrificiis, ut ira eius placetur. Cf. VIII, 61. Sic alibi *vincere* aliquem precibus, donis, beneficiis. (Ovid. Met. I, 377. Sall. Iug. 9. Curt. VI, 8, 7. etc.) De ipsa re cf. Ovid. A. A. III, 653. *Munera, crede mihi, capiunt hominesque deosque: Placatur donis Iupiter ipse datis.* — *dominam*, δέσποιναν, ἄνασσαν. Deos enim deasque haud raro dominos et dominas vocari, satis notum. Sic eadem Iuno Ovidio Am. III, 13, 18. et Claudiano l. l. v. 21., Isis Iuvenali VI, 530., Phoebe Manilio II, 922., Cybele ipsi Virgilio supra v. 113., Catullo LXIII, 91. et Val. Flacco III, 23., Proserpina Maroni infra VI, 397., Venus Ovidio A. A. I, 148., Iupiter Tibullo I, 3, 49. cett. *potens* autem proprium est deorum epitheton. Cf. infra v. 528. Hor. Od. I, 3, 1. eiusd. C. Saec. 1. Catull. XXXV, 15. et Triller. ad Lucan. X, 194. a Thielio laud. — *victor*, quia antea dixerat *supera donis*. *Victor* enim est post tot pericula et casus voti compos. Vid. Ecl. IX, 5. Aen. II, 95. 329. VIII, 62. X, 409. XI, 565. et Burm. ad Petron. c. 112. — 440. *mittere:* fato, Deorum voluntate dimitteris in Italiam, novam patriam adibis. De omissa Praepositione vid. ad Aen. I, 2. — Ceterum *Heyn.* haec adnotat: „Vides in his poëtae artem. Praestruit enim praeparat sibi descensum partim ad tempestatem lib. I., Iunonis fraude excitatam, partim ad Didus amores, quibus Iuno impeditum Aeneam retinere in Libya volebat, et ad incendium classis l. V, 604." — 441. *Cymaea* (vid. ad Ecl. IV, 4.) *urbs*, ut saepissime *Romana*

Divinosque lacus et Averna sonantia silvis,
Insanam vatem adspicies, quae rupe sub ima
Fata canit foliisque notas et nomina mandat.
Quaecumque in foliis descripsit carmina virgo,
Digerit in numerum atque antro seclusa relinquit.
Illa manent immota locis neque ab ordine cedunt.
Verum eadem, verso tenuis cum cardine ventus
Impulit et teneras turbavit ianua frondes,
Numquam deinde cavo volitantia prendere saxo,

---

urbs et similia. De *Cumis* autem, nobilissimo Campaniae oppido octo millia passuum a Neapoli occidentem versus ad mare sito et antiquissima omnium coloniarum a Graecis in Italia conditarum, cuius reliquiae inter lacum *di Patria* et *Fusaro* inveniuntur, vid. librum meum *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 731 sq. — 442. *Divinos lacus et Averna*, i. e. Avernum lacum, de quo vid. supra ad v. 386. De epexegesi autem per simplicem Copulam addita vid. ad I, 30. II, 722. al. — *divinos*, sacros; quia hic lacus cum inferis cohaerere perque eum descensus ad Orcum patere putabatur. Burm. hoc epitheton eodem sensu accipiendum censet, quo alibi *divinos fontes* et similia, coll. Broukh. ad Prop. I, 18, 27. et adnot. sua ad Ovid. A. A. III, 452. *Averna* absolute, ut etiam infra V, 732. et VII, 91. et apud Lucr. VI, 740. *Averna loca lacusque* coniunguntur. — *sonantia* satis recte, nisi fallor, *Heyn.* explicat his verbis: „Possis accipere, ut rivos, flumina sonantia *in silvis*, inter silvas, strepentia motu, allisa saxis. At h. l. de lacu, non de flumine agitur. Itaque accipiendum: sonantia silvae strepitu, qua ille lacus erat inclusus; nam infra VI, 238. *lacu nigro nemorumque tenebris.* Cf. not. ad VI, 704.; ideoque est, quod in vulgari dicitur oratione: *Avernum inter silvas sonantes*, translato strepitu silvarum ad lacum, quem eae circumdant.“ Nam Geo. IV, 493. hic lacus *Averna stagna* vocatur, omninoque notio nigrae et immotae eaque ipsa de causa putentis aquae magis convenit pestiferae eius et horrificae naturae, quam fluctus sonantes. — 443. *Insanam vatem*, *ἐνθουσιάζουσαν, ἔνθεον*, vel, Servio interprete, *deo plenam*, de qua dicendi formula tamquam Virgiliana multa ad h. l. disputavit Peerlkamp. Cf. adnott. ad II. 345. De ipsa Sibylla vid. infra ad VI, 10. — *rupe sub ima*, in antro montis; infra v. 450. *cavo saxo.* — 444. *Fata canit*, *fol. notas et nomina mandat*, i. e. *notas*, literas, et *nomina*, verba (vid. Geo. III, 158.), *foliis mandans*, inscribens (ut ap. Cic. Acad. IV, 1. *monumentis mandare* et saepe *scriptis*, *versibus mandare* cett.), canit fata; de quo usu duorum verborum per Copulam coniunctorum loco unius Verbi finiti cum Participio alterius vid. adnott. ad Ecl. VI, 20. Geo. II, 56. al. Ceterum *Heyn.* adnotat: „Refert autem fabula ultimam antiquitatem, quum foliis arborum pro charta uterentur homines. Tunc etiam antra erant pro domibus.“ Cf. etiam infra VI, 74. Interp. ad Iuven. VIII, 126. Dissen. ad Tibull. II, 5, 17. et Niebuhr. in Hist. Rom. T. I. p. 360 sqq. de Sibyllinis libris ingeniose disputantem. — 445. *carmina*, vaticinia. Vid. Ecl. IV, 4. et supra ad v. 438. – 446. *Digerit in numerum*, disponit in ordinem, ut patet ex v. 447.; spectat autem ordinem rerum a se praedictarum, quo temporis decursu se excepturae sint. Vid. ad II, 182. — 448. „*tenuis ventus*; ornat epitheton, a natura venti sumptum.“ *H.* Immo sic accipias: vel tenui aura, ianuam aperiendo immissa, opus est ad folia turbanda. — *verso cardine*, ianua aperta, intrante vel exeunte Sibylla aut alio quovis, qui eam invisit. — 449. *Impulit*, scil. carmina. — 450. *deinde* antecedenti *cum* (v. 448.) eadem ratione respondet, qua infra v. 464. *dehinc* et VI, 890. *exin* praegresso *postquam.* Cf. Iahn. infra ad v. 609. — *cavo saxo*,

Nec revocare situs, aut iungere carmina curat;
Inconsulti abeunt, sedemque odere Sibyllae.
Hic tibi ne qua morae fuerint dispendia tanti,
Quamvis increpitent socii, et vi cursus in altum
Vela vocet possisque sinus implere secundos,
Quin adeas vatem, precibusque oracula poscas.
Ipsa canat, vocemque volens atque ora resolvat.

---

in antro, per antrum. — 451. *Nec revocare situs -- curat*, restituere ordinem foliorum, unum quodque in suum locum reponere. — 452. Folia turbata efficiunt, ut carmina Sibyllae non intelligantur; quare, qui intraverant Sibyllam consulturi, *inconsulti abeunt*, i. e. sine consilio (*unberathen, rathlos*). Adiectivum autem *Inconsultus* hac quidem signif. (cui non consultum est: cf. Nonius p. 125.) usurpatum alibi non videtur inveniri, sed aut eum significat, qui non rogatus est consilium, sententiam, aut eum, qui consilio non utitur, sed temere, incaute, imprudenter agit. — „Fabulae igitur ea subest ratio, quod Sibylla scripto, non ore, edidit vaticinia, quodque illa plerumque erant obscura, turbata et vix mente assequenda.“ *H.* — 453 sqq. Heyn. docet, colorem orationis illustrari posse comparato loco Callim. in Del. 318. — *Dispendium*, quod opponitur compendio, proprie est sumptus, deinde detrimentum, iactura, *mora* autem est tempus, quod morando consumitur. Sententia igitur haec est: Noli vel maximam temporis iacturam *tanti* facere, tantum incommodum ducere, ut inconsulta vate tibi abeundum putes. De verbis *tanti esse* in eiusmodi locis usurpatis vid. Bach. ad Ovid. Met. II, 424., qui comparat Prop. I, 6, 13. III, 12, 3. et Valcken. ad Eur. Hipp. p. 202. cum nostro loco conferentem Calpurn. Ecl. V, 36. et Claud. in Ruf. II, 249. — 454. *increpitent. Increpare* est aut excitantis, aut vituperantis. Hic utraque signif. coniungitur. Socii cogitantur vituperantes Aeneam ob temporis iacturam et excitantes ad iter denuo ingrediendum ac continuandum. Vituperandi sensu legitur hoc verbum e. g. Geo. IV, 138. Sil. VIII, 264. Val. Max. III, 3. ext. 2., excitandi supra Aen. I, 738. alibi. — „*Vocant aurae vela* supra v. 356., quum ventus secundus spirat. Quoniam talis ventus cursum facit, et ad navigationem instituendam vocat, ipse *cursus* (secundus) vela vocat *vi*, βίῃ, βίηφι, h. e. σὺν βίᾳ, βιαίως, vehementer.“ *H.* Wakef. ad Lucr. VI, 134. temere coni. *Caurus* pro *cursus;* in ipsa autem Virgilii edit. locum sic constituit: *et vi in rursus in altum Vela vocent;* et Peerlkamp. coni. *et te rursus in altum V. vocent.* Pluralem *vocent* utique plures Codd. exhibent, sed videtur a librariis antecedenti Plurali *increpitent* accommodatus esse. Cf. Wagn. Qu. Virg. VIII, 2, a. Etiam Gossr. haeret in hoc loco, qui ipsi per se probam sententiam (quamvis ipsum iter, quum ad eius finem paene perventum sit, ad celerandum cursum te invitet) non satis clare indicare videtur. — *sinus secundos*, vela secundo vento inflata. *Sinus* a vestibus transfertur ad vela. Cf. infra V, 16. 831. Ovid. A. A. III, 500. id ex P. IV, 8, 73. Tibull. I, 3, 38. cett. — 456. Prius cum Wakef., Both. et Iahn. Punctum vulgo post *poscas* positum sustuleram, ut sensus esset: *poscas precibus*, (ut) *ipsa oracula canat;* quum sequantur haec: *Illa tibi - - - expediet* et Helenus non solum optet, ut Sibylla ipsa canat, sed Aeneam velit excitare, ut precibus eam fatiget, donec ipsa *ora resolvat*, non foliis tantum, ut soleat, vaticinia mandet. (*Ipsa* enim hic est nostrum *mit eignem Munde*, ut Ecl. III, 69. Aen. V, 867. VI, 302. XII, 90. *mit eigner Hand* cett. Cf. etiam Wagn. Qu. Virg. XVIII. p. 466. et adnott. ad Ecl. l. l. et Geo. III, 395.) Quum tamen Coniunctivo *canat* etiam iubendi notio inesse possit (iube, ut ipsa canat), quumque festinationi sociorum ipse quidem aditus Sibyllae bene opponatur, non vero ratio, qua illa oraculum edat, v. 457. autem

Illa tibi Italiae pōpulos venturaque bella,
Et, quo quemque modo fugiasque ferasque laborem,
Expediet, cursusque dabit venerata secundos.
Haec sunt, quae nostra liceat te voce moneri.
Vade age, et ingentem factis fer ad aethera Troiam.
Quae postquam vates sic ore effatus amico est,
Dona dehinc auro gravia sectoque elephanto
Imperat ad navis ferri, stipatque carinis
Ingens argentum Dodonaeosque lebetas,

---

omissa poëtarum more Particula transeundi *sed* subiectus videatur, quae hic eo facilius omitti potuerit, quum iam in Pronomine *Ipsa* quaedam adversandi opponendique vis insit, nunc cum Wagn., Peerlk., Süpflio et Gossr. Punctum restitui. — *volens*. Vid. Aen. I, 733. (ibique adnott.), VIII, 133. et XII, 203. Mitscherl. ad Hor. Od. III, 30, 16. et Thiel. ad Aen. X, 677. — *ora resolvat*. Vid. ad Geo. IV, 452. — 458. *Illa tibi* cett. Haec vere a Sibylla vaticinari, videbimus infra VI, 83 sqq., ubi tamen non satis diserte exposita apparere verba *Et quo quemque modo fugiasque ferasque laborem*, Heyn. docet. — 459. *fugiasque ferasque* Wagn. Qu. Virg. XXXIV, 1. recte interpretatur: vel fugias, vel feras. De simplici Copula pro Particulis disiunctivis posita vid. ad Geo. I, 442. et Aen. II, 36. Ceterum hic versus iteratur infra VI, 892. — 460. *Expediet*, exponet, enarrabit. Cf. Geo. IV, 286. Aen. XI, 315. Cic. N. D. I, 4, 7. Sall. Iug. 5. Tac. Ann. IV, 1. etc. Plenius *expedire dictis* supra v. 379. et VI, 759. — *venerata* passive pro invocata et rogata, ut apud Hor. Sat. II, 2, 124. *venerata Ceres;* de quo passivo Deponentium usu diximus ad Ecl. IX, 53. *Venerari* pro invocare et rogare legitur v. c. apud Plaut. Rud. V, 2, 62. *Venus, veneror te, ut omnes miseri lenones sient.* — *dabit cursus secundos*, monstrabit, docebit rationem, qua ille prorsus obtineri possit. Cf. adnott. ad Ecl. I, 19. (et supra ad v. 85.) — 462. *Vade age*, ut infra IV, 223. et V, 548. Vid. ad I, 627. et supra ad v. 169. — Epitheton *ingentem* Gossravio arcte cohaerere videtur cum verbis *fer ad aethera*, ut non solum magnitudo urbis spectetur, sed sensus sit: fac, ut gloria ingens Troia ad astra tollatur; quod probo. — *ferre ad aethera*, quod alibi *ad coelum, ad sidera ferre*, i. e. illustrem, claram, celeberrimam reddere, ita ut gloria alicuius ad coelum usque efferatur. Cf. I, 287. ibique adnott. — 463 sqq. De muneribus hospiti ab hospite datis Heyn. conferri iubet Hom. Od. I, 311 sqq. et XIII. pr. — 464. *dehinc*, antecedente *postquam*, Homerico dicendi genere. Similiter supra v. 192 sqq. *Postquam - - tum.* Cf. etiam adnott. ad Aen. II, 391. (et infra ad V, 14.) — *Dona auro et elephanto gravia*, multo auro et ebore ornata. Cf. supra I, 728. *Graviā*, ultima syllaba arsis vi producta, de qua re vid. adnott. ad Ecl. I, 39. IV, 51. VI, 53. alibi. Syllabae in vocalem exeuntes (praeter Copulam *que*, de qua vid. ad Ecl. IV, 51.) sic producuntur a Virgilio etiam infra v. 702. Ecl. VI, 44. Aen. XII, 648. alibi. — *sectoque elephanto*. Heyn. comparat Homericum πριστοῦ ἐλέφαντος, Od. XVIII, 196. XIX, 564. *Secare* verbum proprium est de rebus, quae in tenues lamellas dissecantur, veluti de citro, terebintho et de ipso ebore apud Plin. H. N. XVI, 44, 84. *dentes elephanti secare lignumque ebore distingui.* Sic de corio supra I, 212. et ap. Iustin. XVIII, 5. De *elephanto* pro ebore posito vid. ad Geo. III, 26. — 466. *stipat carinis Ingens argentum*, magnam copiam vasorum argenteorum in navem imponit, ut infra v. 485. *onerat donis.* De constructione horum verborum vid. supra ad I, 195. et Rupert. ad Liv. I, 44, 6., de *ingente* autem *argento* adnott. ad Aen. I, 640. — *Dodonaeos lebetas* Heyn. interpretatur: quales sunt in templo Iovis Dodonaei, ut

Loricam consertam hamis auroque trilicem,
Et conum insignis galeae cristasque comantis,
Arma Neoptolemi. Sunt et sua dona parenti.
Addit equos, additque duces;
Remigium supplet; socios simul instruit armis.
 Interea classem velis aptare iubebat

Dodonaeos non nisi ornans sit epitheton. Wagn. autem, coll. Dionys. I, 32., Virgilium Graeco aliquo poëta auctore *lebetas* ita appellasse suspicatur, qui Helenum audivisset Dodonae consedisse. Lebes (λέβης) proprie est vas aereum ad manus lavandas (vel etiam ad coquendos cibos) destinatum (Isidor. Orig. XX, 8.) et a λείβειν dictum, quia aqua ei infundebatur. (Vid. Aen. V, 266. Ovid. Met. XII, 243. eiusd. Her. III, 31. cett.) Dodonae autem in quercubus sacri nemoris suspensi erant eiusmodi lebetes, e quorum sonitu, si pulsabantur, sacerdotes vaticinari solebant. — 467. „*Loricam consertam hamis auroque*, h. e. catenulis se invicem mordentibus, ἁλυσιδωτόν; *trilicem*, h. e. iisdem hamis triplicatis et quidem aureis. Ductum a textura, quum trinis filorum ordinibus textum fit, τρίμιτον. Cf. infra V, 259. VII, 639. [Val. Fl. III, 199. Martial. XIV, 143, 1. cett.] Adde XII, 375. *bilicem loricam.*" *H.* — 468. *conum cristasque galeae* pro tota galea, commemoratis iis galeae partibus, quae maxime eam commendant. — *comantes.* Vid. ad II, 391. — 469. *arma Neoptolemi.* Vid. supra v. 333. coll. cum II, 470 sqq. — *sua dona parenti* (Anchisae), i. e. convenientia, congruentia. Vid. adnott. ad Ecl. I, 38. coll. cum adnott. ad Geo. IV, 22, 190. Aen. II, 396. cett. — 470. *equos.* Nam Epirus bonorum equorum laude excelluit. Cf. Geo. I, 59. III, 121. — *duces* Heyn. de magistris equorum, agasonibus intelligit, coll. infra X, 574. Wagn. autem, cui tum verbum *addit* minus bene repetitum videtur, cum antiquis quibusdam interpretibus, iam a Servio commemoratis, de ducibus itinerum cogitat, imprimis quum ἡγεμόνας τῆς ναυτιλίας συνεκπλεῦσαι Αἰνείᾳ ex Epiro narret Dionys. I, 32.; quod mihi quoque probabilius videtur. (Cf. etiam adnott. ad V, 298.) Peerlkamp., temere haerens in Plurali *duces*, quum unus dux itineris sufficeret, totum hemistichium spurium censet. Sed interpolator aliquis vix versu imperfecto contentus fuisset. — 471. *Remigium supplet*, quum heroica aetate remiges non servi fuerint, sed ipsi heroes, Heyn. (cui Gossr. adsentitur) de ipso remorum apparatu intelligit, ut VIII, 80. et Geo. I, 202. Sed recte observat Wagn., non omnia apud Virgilium ad Homericae aetatis morem exigenda esse, *supplere* autem et *supplementum* in re militari de novis militibus et remigibus conscribendis sollemnia esse. Cf. Liv. XXVI, 35. 39. XXVII, 47. XXXVIII, 37. Iustin. XII, 11. Tac. Ann. XVI, 13. Vellei. II, 130. *Remigium* igitur pro remigibus positum accipe, ut apud Hor. Epist. I, 6, 63. Liv. XXVI, 51, 6. XXXIII, 48, 2. alibi. Cf. Obbar. ad Horatii, Gronov. et Drak. ad Livii ll. ll. et Rupert. ad Tac. Ann. II, 13, 2. Amissos enim remos restitutos omninoque naves refectas esse in Epiro, per se consentaneum neque tanti est, quod hic, ubi de *donis* Heleni agitur, commemorari apte potuerit. Eadem est Thielii et Schirachii sententia p. 563. et 606. — *socios* autem non eosdem remiges, *arma* non remos esse (quod Heyn. censet), docet addita vox *simul;* quare Wagn. *socios* rectissime de ipsius Aeneae sociis et comitibus (vid. supra v. 129.) intelligit, qui non minus quam duces, Aeneas et Anchises, ab Heleno donis ornentur; quamquam idem Vir doct. in edit. min. *arma* minus recte, ut mihi videtur, per remos explicat. Peerlkamp., quum Aeneae socii iam arma habuerint, hunc versum ex Aen. VIII, 80. fictum et invito Virgilio adiectum censet. Sed nihil impedit, quominus Aeneae socios ab Heleno pluribus et melioribus armis instructos esse putemus. — 472. *classem velis aptare*, i. e. velis instruere, adornare, ut infra VIII, 80. *biremes*

Anchises, fieret vento mora ne qua ferenti.
Quem Phoebi interpres multo compellat honore:
Coniugio, Anchisa, Veneris dignate superbo,
Cura deûm, bis Pergameis erepte ruinis,
Ecce tibi Ausoniae tellus; hanc arripe velis.
Et tamen hanc pelago praeterlabare necesse est:
Ausoniae pars illa procul, quam pandit Apollo.
Vade, ait, o felix nati pietate! Quid ultra
Provehor et fando surgentis demoror austros?
Nec minus Andromache, digressu moesta supremo,
Fert picturatas auri subtemine vestis

---

remigio aptare. Ovid. Met. XI, 456. *Aptarique suis pinum iubet armamentis.* Cf. etiam IX, 305. et Wagn. ad Aen. IV, 482. Apud Suet. Tib. 65. *aptatae naves* sunt armatae instructaeque. — 473. „*ventus ferens* est, qui impellit et provehit, ἄνεμος φορός, de qua compositione etiam pedestribus scriptoribus usurpata vid. interpp. ad Plin. Paneg. c. 31.“ *Wund.* Vid. v. c. Aen. V, 832. Ovid. Her. XVI, 125. Senec. de vita beata c. 22. ibique Gruter., Barth. ad Stat. Theb. III, 25. et Burm. ad Aen. IV, 430., ubi redeunt *venti ferentes.* De Graec. ἀνέμῳ φορῷ cf. Wessel. ad Diod. Sic. T. I. p. 685. — 474. *Phoebi interpres*, i. e. qui oracula Phoebi interpretatur, vates. — *multo honore*, i. e. verbis honorificentissimis, ut alibi *honor verborum.* Cf. Sil. II, 483. *Quam tali adloquitur Nemeae pacator honore.* Tac. Hist. IV, 4. *multo cum honore verborum Muciano triumphalia data.* id. Agr. 40. in. *triumphalia ornamenta - - multo verborum honore cumulata.* — 475. *Anchisa.* Sic optimi Codd. Constat enim, eiusmodi nomina propria apud Romanos duplici ratione formari in *en*, *e*, *e* et in *am*, *a*, *a*. Ablat. *Anchisa* legitur infra V, 244., Accus. *Anchisam* v. c. ap. Hygin. f. 94. Praeter Iahn. ad Aen. VI, 126. cf. Heins. ad Ovid. Ep. III, 87. Drakenb. ad Sil. XIII, 796. Ruddim. I. p. 48. et Schneider. Gr. Lat. II, 1. p. 33. — *coniugio:* voce honesta utitur pro concubitu, ut ap. Ovid. Met. X, 295. XV, 398. (Geo. III, 275.) alibi. — *superbo*, utpote deae. — *dignate*, digne habite, passive. Vid. ad II, 422. — 476. *Cura deûm.* Vid. ad Aen. I, 678. — *bis erepte;* Troia enim iam prius ab Hercule erat capta et excisa ob Laomedontis perfidiam. Vid. ad VIII, 291. — 477. „*hanc arripe velis*, versus hanc ab Epiri litore dirige naves. Cf. infra v. 532.“ *H. Thiel.* *arripere* accipit pro: summo studio, eximia animi intentione rei accipiendae studere, cupide rem tractare et sequi, coll. Ruhnk. ad Ter. Eun. III, 5, 23. Cic. pr. Mur. 30. de Senect. 29. extr. aliisque locis. Est potius i. q. celeriter invadere locum eoque potiri. Vid. etiam infra IX, 13. XI, 531. et X, 297. — 478. *praeterlabi* pro praeternavigare alibi non videtur legi; de fluminibus, quae celeriter praeterfluunt, usurpatur infra VI, 875. et Quinct. Inst. IX, 3, 24. — 479. *quam pandit*, oraculo designat. Vid. supra ad v. 179. — 480. De voc. *ait* post *compellat* (v. 474.) adiecto vid. ad Geo. IV, 499. Aen. II, 78. V, 551. etc. — *ultra*, quam opus est. — 481. *provehor*, sermone progredior. Sic etiam optimi pedestris orationis scriptores, e. g. Cic. Finn. III, 22, 74. *sentio me longius provectum*, *quam* cett. — *fando demoror austros* Heyn. recte explicat: „vos demoror, quo minus iis utamini.“ Vid. etiam infra XI, 175. coll. cum X, 30. Imitatus est h. l. Avien. fab. 16. *Ast ego surgentes paullatim demoror austros*, *Et quamvis levibus provida cedo notis.* — *Surgere* de ventis i. q. alibi *oriri* et *venire.* Vid. adnott. ad Ecl. V, 22. — 482. *digressu supremo*, i. e. ultimo digressus momento. — 483. *picturatae auri subtemine vestes* (χρυσεοπήνητα φάρεα Euripidis Orest. 829. al. 837.) utrum de textili an de acu pi-

Et Phrygiam Ascanio chlamydem, nec cedit honori,

---

cto opere accipiendae sint, Heyn. ambigit, ut aut vestes, i. e. stragulae, textae a chlamyde acu picta distinguantur, aut vestes acu pictae, et inter has chlamys Phrygia, diversae sint a textilibus donis v. 485. commemoratis. Hanc rationem iure praefert Wagn., comparans Silium VII, 80. *acu subtemine fulvo Quod nostrae nevere manus venerabile donum. Subtemen* igitur (s. subtegmen, ex voc. *subteximen*, ut *tela* ex *texela* ortum) hic non proprie, sed omnino pro filo dictum, quod per pannum aliquem acu ducitur. *Picturatus* pro pictus, quantum scimus, ante Virgilium nemo dixit, post eum plures, velut Stat. Theb. VI, 58. *picturatus floribus agger.* id. Silv. V, 1, 105. *gyrus picturatus.* Ceterum cf. Hor. Od. IV, 9, 14. *aurum vestibus illitum* ibique Orell. — 484. *Et Phrygiam* cett. Hildebrand. in Iahnii Novis Annall. phil. et paed. XXVI. p. 173. Copulam recte videtur explicare per *et maxime*, coll. Hand. Turs. II. p. 480. — *Chlamys*, vestis superior, qua Graeci potissimum in bello (Plaut. Mil. V, 30. Curc. V, 2, 33. Cic. Rab. Post. 10, 26.), in itinere (Plaut. Merc. V, 2, 8.) et in venatione (Ovid. Met. XIV, 345. 393.) utebantur, erat etiam feminarum (Aen. IV, 137.) et puerorum (vid. praeter h. l. VIII, 160. 167. 588. Suet. Tib. 6. Ovid. Met. V, 51. et Ulpian. in Dig. XXXIV, 2, 23.) vestimentum. — Verba *nec cedit honori* admodum difficilia sunt intellectu, quare Heumanno (Poecil. T. IV. p. 545.), Brunckio, Heynio, Weicherto, Peerlkampio aliisque non iniuria suspecta videntur. Heyn. tamen duplicem eorum explicationem profert, ut aut cum Servio interpretemur: „*tanta dat munera, quanta merebatur Ascanius: hoc enim est honori non cedere, parem esse meritis accipientis;* aut *non cedit honori* seu munerum seu verborum, quo usus erat Helenus erga Anchisen, ut Andromache Ascanium non minus muneribus hospitalibus impertiat.“ Scaurus ap. Servium et alii antiquiores interpretes, quibus Heins. et Both. adsentiuntur, legi iubent *honore*, supplentes *Heleno*, ut sententia sit: non cedit muneribus honorificis marito. Sed tertium Casum omnes Codd. tuentur, quem eundem sensum cum Ablativo praebere posse, Iahnio (qui locum sic explicat: nec cedit honori, scil. quem maritus praestitit, *sie steht der Ehrenbezeigung nicht nach*) concedere nequeo. Quare Servium secutus, locum sic interpretor: *non cedit* (donis) *honori* (Ascanio debito), i. e. accommodat dona (imprimisque Phrygiam chamydem, ad quam haec verba maxime spectant) honori Ascanii, neque dignitatem eius non assequitur; quamquam non nego, me quoque esse inter eos, qui haec verba prorsus abesse malint. Wagn. ea ita explicat, ut chlamydem intelligat, honori, i. e. pulchritudini et pretio reliquarum vestium modo commemoratarum non cedentem: quod probare nullo modo possum. Quamvis enim cum Viro docto sumamus, totum hunc locum a poëta non satis elaboratum et alteri recensioni relictum esse, vel prima tamen loci alicuius lineamenta quam celerrime effingens talis poëta non potuit tam horride et hiulce scribere: (Andromache) *fert vestes Et Ph. Ascanio chlamydem*; *nec cedit* (chlamys) *honori* (earum); *Textilibusque onerat* (Andromache) *donis* etc. Neque magis probabilis est Thielii et Henrici ratio, qui *honori* per Graecismum pro honorato, i. e. ipso Heleno, dictum putant; quos enim Thiel. ex Latinis comparat Lucani II, 18. et Cic. Finn. III, 1. locos, eos huc trahi non posse quisque videbit, locus autem ab Henr. comparatus, Aen. V, 541., et ipse est paullo diversi generis. Nolo tamen lectoribus invidere Henrici argumenta, qui, premens verba *Nec minus* v. 482. et *Accipe et haec* v. 486., contendit, inusitatum fuisse a feminis quoque dari hospitalia dona, et Andromachen, Heleni ancillam, omnium minime decuisse post Helenum, regem et sacerdotem, eiusmodi dona praebere; sed tamen amore et moestitia victam noluisse eam marito, quamvis honorato, cedere, et ita quasi certamen benevolentiae cum eo iniisse. Süpflius denique nobiscum facit, quamquam etiam

Textilibusque onerat donis, ac talia fatur:
Accipe et haec, manuum tibi quae monumenta mearum
Sint, puer, et longum Andromachae testentur amorem,
Coniugis Hectoreae. Cape dona extrema tuorum,
O mihi sola mei super Astyanactis imago.

(Iahnio accedens) haec addit: „*Poetischer vielleicht liesse sich aber* honos *auch als* Ehrengabe, *wie so oft den Göttern gegenüber als* Opfer, *auffassen, so dass der Sinn wäre*: *und sie bleibt nicht hinter der angemessenen Ehrengabe zurück, sie thut und gibt Alles*, *was zu einer* honos *gehört.*" Ceterum *honori cedere* et *concedere* legitur etiam apud Dictyn Cretensem et Stat. Silv. III, 3, 152. — 485. *Textilibusque* etc. Peerlkamp. etiam hunc versum una cum antecedente hemistichio exsulare iubet, et Weichert. de verss.iniur. suspp. p. 76 sq. certe verba *Text. onerat donis* simul cum illis tollenda censet, ut hic versus prodeat: *Et Phrygiam Ascanio chlamydem*, *ac talia fatur;* in quo tamen Wagn. non temere vituperat hoc hiatus genus a Virgilii carminibus plane alienum, ipse haec verba, quae post superiora languere videri possint, ita defendens, ut ea ad copiam donorum per verbum *onerat* declarandam adiecta statuat. Imprimis autem hoc erat urgendum, chlamydi pretiosissimae et *acu pictae* addi etiam alias vestes *textiles* modo et minus pretiosas. Errat igitur Peerlk., vestes auro picturatas, chlamydem et textilia dona unum idemque significare et tautologiam intolerabilem huic loco inesse iudicans. — *onerat donis.* Sic etiam Liv. XXXIV, 61. Val. Fl. III, 9. alii, ut alibi *laudibus* (Liv. IV, 13.), *promissis* (Sall. Iug. 12.) *onerare* et similia. — 486. Sine iusta causa Wagn. (in maiori edit.) haeret in verbis *Accipe et haec*, quae ex Viri doct. sententia tum tantum bene se haberent, si etiam Ascanium ab Heleno donatum supra legeremus. Sed nonne poëta commode dicere poterat: Praeter ea, quae iam Helenus vobis donavit, accipe tu, puer, *et haec* Andromachae munera? hoc vero si dicere ei licuit, quidni etiam omissis illis, quae facile suppleri possunt, simpliciter: *Accipe et haec* cett.? Quid enim nos cogit, ut in donis v. 464 sqq. commemoratis etiam munera Ascanio destinata fuisse negemus? vel quis desiderat a poëta tam accuratam singulorum enumerationem? Cur autem Andromache Ascanium potissimum donis ornaverit, hoc ex natura rei et vss. seqq. luce clarius apparet. (Quibus perspectis non minus quam Iahnium nunc etiam Wagnerum in minori edit. hanc meam explicationem amplexum esse video.) Peerlk. temere coni. *Accipe*, *ait*, *manuum* etc. — *manuum monumenta mearum*, pro: manuum mearum opera, quae meam tibi revocent memoriam, ex Odyss. XV, 126. *Μνῆμ' Ἑλένης χειρῶν* cett., qui locus Virgilio obversabatur. — *longum amorem*, antiquum; haec dona multos post annos tibi in memoriam revocent amorem Andromachae, quem puer expertus es, quique per tantum tempus nondum est exstinctus. Ceterum cf. etiam infra V, 538. *monumentum et pignus amoris.* — 488. *Cape dona.* Cf. Cic. Legg. III, 4, 11. Hor. Od. III, 8, 27. Sen. Agam. 384. etc. — *Andromachae.* Sic omnes Codd. Vid. supra ad v. 386. — *dona tuorum*, non tantum popularium et amicorum, ut Heyn. interpretatur, sed affinium, ut Wund. capit. Ceterum Wagn. Pluralem *tuorum* pro Singulari positum esse memorat, coll. adnot. ad Aen. I, 4. — 489. *sola super imago*, i. e. quae superes, superstes sola. Praepositione adverbialiter usurpata et subintellecto Participio verbi *esse.* Sic apud Lucr. I, 650. *si partes ignis eandem Naturam*, *quam totus super ignis haberent*, ubi vid. adnot. mea, Schott. ad Val. Fl. VIII, 435. Drakenb. ad Liv. IV, 58. Tursell. de part. p. 835. Dissen. ad Tibull. II, 5, 53. alii. Cf. etiam adnott. ad II, 567. et I, 198. Gossr. tamen, qui hunc usum voc. *super* omnino negat, locum mira ratione sic explicat: „*o du, der du noch obendrein Ebenbild des Astyanax bist,*" quae vocis significatio (de qua diximus ad Aen. II,

Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat;
Et nunc aequali tecum pubesceret aevo.
Hos ego digrediens lacrimis adfabar obortis:
Vivite felices, quibus est fortuna peracta
Iam sua; nos alia ex aliis in fata vocamur.
Vobis parta quies; nullum maris aequor arandum,
Arva neque Ausoniae semper cedentia retro
Quaerenda. Effigiem Xanthi Troiamque videtis,
Quam vestrae fecere manus, melioribus, opto,

---

71. et al.) ab hoc loco prorsus aliena est. — 490. *Sic oculos* cett., tales oculos, tales manus cett. habebat, ex Hom. Od. IV, 149. 150. *κείνου γὰρ τοιοίδε πόδες, τοιαίδε τε χεῖρες, ὀφθαλμῶν τε βολαὶ, κεφαλή τ', ἐφύπερθέ τε χαῖται.* Ceterum Rufinian. de fig. p. 28. *tenebat* et Nonius (v. *super* p. 169, 17 ed. Lips.) *gerebat* exhibent; sed *ferebat* praeter omnes Codd. agnoscunt Diomedes, Priscianus et Macrobius. Vid. Gronov. ad Sen. Hippol. 379. et Heins. ad Ovid. Met. IV, 135. a Burm. laudati. Ceterum cf. loci huic simillimi Senec. Troad. 469. (ubi pariter: *sic tulit fortes manus*) Hipp. 652. et Ovid. Fast. II, 771 sqq. — 491. *aequali aevo.* Sic *aevum* pro aetate, annis vitae, etiam Aen. II, 435. 638. IX, 255. XI, 85. Ovid. Met. III, 47. Cic. Somn. Scip. 3. Sall. Iug. 1. in. Suet. Cal. 34. Vellei. II, 89, 3. Sen. Ep. 99. extr. alibi legitur. Wolf. Cf. ad Hor. Sat. I, 1, 4. Pedestres aureae tamen aetatis scriptores *aevum* non nisi de maiore quodam vitae spatio usurpasse, recte memorat Faber. ad Sallustii l. l. — *pubesceret*, adolesceret. Heyn. comparat Eurip. Ion. 366. *Σοὶ ταυτὸν ἥβης, εἴπερ ἦν, εἶχ' ἂν μέτρον.* — 492 sqq. „Durum habeat pectus necesse est, cui hi versus miserationem nullam faciant.“ *H.* — *lacrimis obortis.* Vid. IV, 30. VI, 868. Ovid. Met. I, 350. etc. — 493. *Vivite felices*, valedicendi formula etiam e Tibullo III, 5, 31. (*Vivite felices, memores et vivite nostri*) nota. Vid. Markland. ad Stat. Silv. II, 2, 143. et cf. supra I, 330. — 493. *fortunam peractam* Serv. male explicat duram, prostratam; rectius Heyn. fortunae cursum peractum. Si enim totum locum spectamus, *fortunam peregisse* nihil aliud significare potest, quam ad id pervenisse, quo tetenderas, ut novas fortunae vicissitudines quaerere iam non debeas, quod etiam patet ex verbis v. 495. *Vobis parta quies.* Cf. Schirach. p. 525. Sic alibi legimus *aetatem, vitam peragere* (Ovid. Tr. IV, 8, 13. et 41.), *regnum aevumque peragere* (Ovid. Met. XV, 485.) cett.; imprimis autem cf. infra Aen. IV, 653. *Vixi et, quem dederat cursum Fortuna, peregi* et Lucan. IV, 361. *turba haec sua fata peregit.* Vid. Barth. ad Stat. Theb. IX, 21. — 494. *alia ex aliis in fata.* Cf. Ovid. Met. I, 18. *ex aliis alias figuras reparat.* Cir. 364. *nunc alia ex aliis - - omina quaerit.* Lucr. III, 978. *ex aliis alia reparare necesse est.* Eur. Hel. 679. *ἕτερα δ' ἀφ' ἑτέρων κακὰ κακῶν κυρεῖ.* Iph. Taur. 842. *ἄλλα δ' ἐξ ἄλλων κυρεῖ.* Plat. Apol. p. 37. D. *ἄλλην ἐξ ἄλλης πόλιν πόλεως ἀμειβόμενος* etc. — 495. *Vobis parta quies.* Cf. infra VII, 505. 598. Claud. XVII, 61. *Postquam parta quies et summum nacta cacumen Iam secura petit privatum gloria portum.* German. in Arateis *Si non parta quies, te praeside, puppibus aequor Cultorique daret terras.* Similiter Quinct. Inst. I, 1. *Post impetratam studiis meis quietem.* — *maris aequor arandum.* Vid. ad II, 780. (et V, 158.) — 496. „*semper cedentia retro*, quum putarent Troiani, se laborum et fatorum terminum iam attigisse. Infra VI, 61. *Iam tandem Italiae fugientes prendimus oras.*“ *H.* Imprimis autem Aeneas videtur spectare Heleni consilium (v. 396 sqq.) iubentis, ut proxima Italiae litora vitans per ambages peteret contraria. — 497. *Effigiem Xanthi* sqq. Vid. supra v. 349 sq. — 498. *melioribus opto auspiciis*, i. e.

Auspiciis, et quae fuerit minus obvia Graiis.
Si quando Thybrim vicinaque Thybridis arva
Intraro gentique meae data moenia cernam,
Cognatas urbis olim populosque propinquos
Epiro, Hesperia, quibus idem Dardanus auctor
Atque idem casus, unam faciemus utramque
Troiam animis; maneat nostros ea cura nepotes.
Provehimur pelago vicina Ceraunia iuxta,
Unde iter Italiam cursusque brevissimus undis.

---

prosperiore successu, meliore fortuna (vid. Cort. ad Lucan. II, 464.), quam qua proavi vestri antiquam illam Troiam condiderunt. — 499. „*minus obvia Graiis*, periculis a Graecorum impetu, [omninoque] aditu hostili, exposita. Sensum recte exposuit Servius: *id est*, *quae nullum patiatur excidium.*" *H.* Ita etiam Burm., qui conferri iubet adnot. suam ad Calpurn. I, 10. — *obvia*, exposita. Vid. ad X, 694. — 500. *Thybrim.* Vid. ad II, 782. — 501. *data moenia*, scil. a fato, ut supra v. 255. *data urbs*, ubi vid. adnott. — *cernam* pro potiar, habebo. — 502 sqq. Populos iam propinquitate coniunctos iungamus etiam benevolentia, ut unus inde fiat populus. — *cognatas urbis*, Buthrotum (vid. supra v. 293.), quo Virgilii temporibus colonia Romana deducta erat (Strab. VII. p. 324. Plin. IV, 1, 1.), et Romam a Lavinio oriundam, utramque a Troianis eorumque posteris vel habitatam vel conditam, qui a *Dardano* originem habebant. (Vid. ad v. 167.) Nescio, quo iure Heyn. poëtam ad Nicopolin post pugnam Actiacam ab Octaviano conditam et Acarnanibus frequentatam alludere putet. — *urbes*, *populos Epiro*, *Hesperia*, pro in Epiro, Hesperia, sive Epiri, Hesperiae, paullo insolentius dictum. Cf. omnino ad Geo. I, 134. et alibi adnott. Wagn. tamen in minori edit. aliam init rationem, duplicem structuram (populos propinquos, *Epirum* et *Hesperiam*, unam faciemus Troiam et ex populis propinquis, *Epiro* et *Hesperia*, unam fac. Tr.) hic in unam confusam esse putans; quae ratio mihi paullo artificiosior videtur. Praeterea animadvertas gravitatem asyndeti; nam errare eos, qui verba sic coniungant: *populosque propinquos Epiro*, *Hesperia quibus idem Dardanus auctor*, i. e. Dardanus (ex) Hesperia (ortus), non est cur multis verbis doceam. Quum plures Codd., inter quos Med., *Hesperiam* praebeant, Heyn. coniecit *Epirom*, *Hesperiam* quod probat Peerlk. Sed lectionem *Hesperia* etiam Serv. et Cod. Pal. auctoritas tuetur. — *utramque* post *Cognatas urbes* additum, ut voc. *unam* cum vi opponeretur. — 505. *Maneat ea cura nepotes*, i. e. cura unius Troiae ex duabus faciendae. Vid. II, 194. *ea fata manere nepotes* et adnott. ad II, 171. — 506 sqq. „Postquam Buthroto solverant, legendo litus ad montes Ceraunios procedunt. Hic sub noctem descendunt in litus, eo puta, consilio, ut, quum mutandus iam esset cursus, ventum secundum excipiant." *H.* — *Ceraunia* s. Acroceraunia (nunc *Monti della Chimera*). Vid. ad Geo. I, 332. — Praepos. *iuxta* (quam etiam alibi verbis motum signif. adiungi constat: cf. Hand. Turs. III. p. 538.) a poëtis et, qui eos imitantur, historicis interdum nomini suo postponitur. Vid. infra IV, 255. Nep. Paus. 4. Tac. Ann. II, 41. IV, 5. VI, 39. Plin. H. N. XIV, 19, 23. cett. Ruhnken. ad Vellei. II, 91, 2. Walch. ad Tac. Agr. 31. p. 338. Bötticher. Lex. Tac. p. 119 sq. Hand. Tursell. III. p. 537. et adnott. ad Geo. I, 161. et Aen. I, 32. — 507. Wund. Comma vulgo post *Italiam* positum recte sustulit, ut epitheton *brevissimus* etiam ad *iter* pertineat, sine quo verba *unde iter Italiam* admodum languerent. „Nec puto, te offendet ubertas ista *iter* (brevissimum) *et cursus brevissimus*. Vocabulo *iter* alterum *cursus*, navibus magis proprium, iungitur ita, ut nemini in mentem venire possit statuere, alterum ex his Substantivis esse superfluum;

Sol ruit interea et montes umbrantur opaci.
Sternimur optatae gremio telluris ad undam,
Sortiti remos, passimque in litore sicco
Corpora curamus; fessos sopor irrigat artus.
Necdum orbem medium Nox horis acta subibat:
Haud segnis strato surgit Palinurus et omnis
Explorat ventos, atque auribus aëra captat;
Sidera cuncta notat tacito labentia coelo,

---

nisi forte idem ταυτολογίας accusabit Ciceronem Off. I, 32. *Itaque ante implicatur aliquo certo genere cursuque vivendi, quam potuit, quod optimum esset, iudicare.*" Haec *Wund.* in Praef. p. VIII. Ceterum cf. Aen. VI, 542. *Hac iter Elysium nobis* et adnott. ad Aen. I, 2. — 508. *Sol ruit*, i. e. cadit, legitur etiam ap. Val. Fl. I, 274. et alios, ut plenius *sol ruit coelo* ap. Apul. Met. III. p. 136. Elm. Alio sensu supra II, 250. *ruit Oceano nox* dictum vidimus, ubi cf. adnott. — *montes umbrantur*, umbra teguntur. Heyn. comparat Homeri σκιᾶσθαι vel σκιάζεσθαι, Od. III, 487. *Δύσετό τ' ἠέλιος σκιόωντό τε πᾶσαι ἀγυιαί* et al. Ceterum *umbrantur opaci*, pro: umbrantur, ut opaci fiant, per prolepsin illam dictum, de qua disseruimus ad Geo. I, 320. et II, 353. — 509 sqq. ex Odyss. IX, 168 sqq. illustrari, memorat Heyn. — *Sternimur.* Vid. Geo. IV, 432. ibique adnott. — 510. *sortiti remos*, vel: postquam nocte ingruente sorte constituimus, utri ad remos pernoctarent, utri in litore somno se recrearent; vel etiam: remigandi officio, quod in sortem conieceramus, ita ut unum quemque contingere posset, defessi. Cf. Prop. III, 21, 12. *Nunc agite, o socii, propellite in aequora navem Remorumque pares ducite sorte vices.* Peerlkamp. verba sic vult transposita: *Sortiti remos, gremio telluris ad undam Sternimur optatae passimque* etc., ut narratio sic procedat: „Fiunt tenebrae, ventus cessat cum sole occaso; remigamus per vices, quo celerius terram attingeremus. Pervenimus in terram." — *passim.* Vid. ad Aen. II, 364. — 511. *Corpora curamus*, ut Geo. IV, 187. Aen. VIII, 607. alibi. — *sopor irrigat artus*, infundit, instillat membris somnum. Vid. quae supra ad I, 691. adnotavimus coll. cum Aen. V, 854. — 512. *orbem medium* coeli. Vid. VIII, 97. et Cir. 38. — *nox horis acta*, per horas acta, decurrens, quod fere idem est atque horis exactis. Heyn. adnotat, cogitari etiam posse de bigis noctis ab Horis actis; quae quidem explicatio, quum alibi nusquam de Horis noctem comitantibus sermo sit, mihi paullo artificiosior videtur; quamquam bene scio, non solum anni tempora, sed etiam singulas diei partes a veteribus Horarum nomine personas esse fictas. (Vid. Hygin. t. 183. et Burm. ad Val. Fl. II, 60.) Peerlkamp., cui haec humilis videtur oratio: *Nox* (tamquam dea, persona) *horis acta*, satis audacter coni. *Nox astris cincta.* — 513. *Haud segnis*, i. e. celeriter. Cf. supra ad v. 70., infra ad VIII, 559. et alibi adnotata. — *Palinurus.* Vid. ad v. 202. — 514. *Explorat ventos.* „Media enim nocte, quando, imprimis in oris maritimis, aura oriri vel mutari solet, ventus recte exploratur a gubernatore." *H.* — *auribus aëra captat;* nam ex ea parte, qua ventus flat, vel leni aëris motu auris ei rei adsuefacta frigidum sentit halitum. *Captare* autem *aëra* s. auras eadem ratione dictum, qua ap. Livium XXXVIII, 7, 8. *sonitum aure admota captare* et similia, v. c. Geo. I, 376. *auras patulis naribus captare.* Wagn. in minore edit. minus recte: „explorat auram auscultans strepitum maris." — 515. *sidera notat* iam recte Serv. interpretatur: diligenter intuetur. Significat enim *notare* res diligenter observare, ita ut discrimen earum probe examines; cf. Cic. ad Fam. IX, 16. *quod tritas haberet aures notandis generibus poëtarum.* Prorsus eadem ratione Cic. ibid. II, 43. *sidera notare*, id. in Verr. V,

Arcturum pluviasque Hyadas geminosque Triones,
Armatumque auro circumspicit Oriona.
Postquam cuncta videt coelo constare sereno,
Dat clarum e puppi signum; nos castra movemus,

10, 27. *initium veris non a Favonio, neque ab alio astro notabat*, et Div. I, 42, 94. *cantus avium notare* cett. — *tacito coelo*, nullo vento resonante. Cf. II, 255. — V. 516., quem affert etiam Apulei. de deo Socr. p. 224. Bip., iam supra legimus I, 744., ubi vid. adnott. Macrob. Sat. V, 2. et aliquot Codd. hic exhibent *Pliadasque Hyadas*, quod, utpote metro repugnans, recte reiecit Heyn. Nihilominus Wakef., hunc locum ex altero l. l. correctum opinatus, edidit *Arcturum Pleiadesque, Hyadas* cett., quum Graeci scriptores haud raro diphthongos sequente vocali corripuerint, provocans ad Markland. ad Stat. Silv. I, 3, 95., cui Iahn. addit Handium ad eund. l. p. 457. Wagn. autem, vel si Statius, inferioris aetatis atque ordinis poëta, primam syllabam voc. *Plias* vere corripuisset, leve hoc argumentum esse contendit ad eandem licentiam in Virgiliano carmine probandam. *Pluviae* est sollemne Hyadum epitheton. Vid. ad Geo. I, 138. Eadem de causa *inserenam Hyadam* dicit Stat. Silv. I, 6, 25. et *tristes Hyadas* Hor. Od. I, 3, 14. (ubi vid. Orell.) Cf. etiam Voss. ad Aratum 172. — 517. „*Armatum auro Oriona*, χρυσάορα, quia, ut bene Serv., *et balteus eius et gladius clarissimis fingitur stellis.* Commentarii loco sit Aratus a Germanico conversus: *Primus in obliquo rapitur sub pectore Tauri Orion: nonnulla magis vicina notabit Stella virum, sparsae quum* (f. sparsaeque in) *toto corpore flammae. Tale caput magnisque humeris sic balteus exit, Sic vagina ensis, pernici sic pede fulget.* Ex Arat. Phaenom. 586 sqq. Lucan. I, 665. *Ensiferi nimium fulget latus Orionis.*" Haec *H.*, qui simul memorat, coniungere hic poëtam sidera, non quae uno tempore oriantur et occidant, sed e quibus partim tempestatis mutationes veteres augurati sint, partim quae tantum puro et sereno coelo conspici possint, ut, quum hic Palinuro appareant, ille securitatem sereni coeli inde coniicere possit. Idem conferre nos iubet Macrob. Sat. V, 11. Geo. I, 394. 395. Hom. Od. V, 271 sqq., quem Virgilius ante oculos habuerit, et Ovid. Met. III, 594 sqq., Maronis imitatorem. De duplici mensura nominis, quod tertiam syllabam modo producit (Aen. I, 535., ubi vid. quae de hoc sidere adnotavimus, Ovid. Fast. IV, 388. V, 545. Luc. I, 665. cett.), modo corripit (Ovid. Met. VIII, 207. Fast. V, 493.), cf. Bach. ad Ovid. Met. l. l. Conrad. ad eiusd. Fast. l. primum l. et Grotef. Gr. Lat. II. §. 6. Vide omnino quae supra ad v. 35. adnotavimus. — *circumspicere* est saepe et accurate contemplari. Vid. Plaut. Mil. gl. IV, 1, 9. Most. II, 2, 41. Ovid. Trist. I, 1, 85. Tac. Ann. IV, 69. extr. et cf. supra II, 68. ibique adnott. — 518. *Postquam videt* (cf. Aen. I, 154 sqq. III, 37 sqq. 518. cett.) *omnia constare*, „composita et tranquilla esse; nihil, quod inconstantiam et varietatem coeli ominetur, occurrere. Lucr. IV, 462. *Et sonitus audire, severa silentia noctis Undique quum constent.*" *H.* Sic Ovid. Fast. II, 455. *flumina non constant*, i. e. incerta sunt atque infidelia. Liv. XXXIX, 34, 7. *adeo perturbavit ea vox regem, ut non color, non vultus constaret*, i. e. ut se mutaret, etc. Cf. etiam Wakef. ad Lucr. V, 416. — *coelo*, in coelo. Serv. male tertium habet Casum, ut *constare* sit i. q. suppetere: „omnia videt habere coelum, quae significant serenitatem." — 519. *Dat clarum signum*, tuba. Vid. supra ad v. 239. coll. cum V, 139. Sen. Agam. 428. imprimisque Lucan. X, 399. *Haud clara movendis, Ut mos, signa dedit castris, nec prodidit arma Ullius clangore tubae.* Servius minus probabiliter de face erecta cogitat. — *castra movemus*, scil. navalia s. nautica, in litore tendentes. Sic simplex *castra* etiam infra IV, 604. V, 669. Ovid. Met. VII, 99. Heroid. VI, 52. (ubi vid. Burm.)

Tentamusque viam et velorum pandimus alas.
Iamque rubescebat stellis Aurora fugatis,
Cum procul obscuros collis humilemque videmus
Italiam. Italiam primus conclamat Achates,
Italiam laeto socii clamore salutant.
Tum pater Anchises magnum cratera corona
Induit implevitque mero, divosque vocavit
Stans celsa in puppi:
Dî maris et terrae tempestatumque potentes,
Ferte viam vento facilem et spirate secundi.
Crebrescunt optatae aurae, portusque patescit

---

alibi legitur. — 520. *Tentamus viam.* Vid. ad II, 38. et supra v. 240. — „*velorum alas*, h. e. extremas velorum partes, lacinias, angulos. Vulgo exponunt: quia vela navis alae esse videntur.“ *H.* — 521. *Iamque - - Cum.* Vid. ad II, 259. — 522. „Ad Castrum Minervae appellunt Troiani, sub Hydrunto, quo loco planum ac molle litus; hinc *humilem Italiam;* sive procul ex alto visentibus terra semper humilis videtur. Cf. supra ad v. 76.“ *H.* — 523. Triplicem nominis *Italiae* repetitionem aptissimam esse ad significandam laetissimam consalutationem, vere memorat Wagn., conferens Xen. Anab. IV, 7, 24. καὶ τάχα δὴ ἀκούουσι βοώντων τῶν στρατιωτῶν· θάλαττα! θάλαττα! Addere poterat, sententias sic cohaerere: *videmus Italiam: Italiam* igitur *conclamat Achates* etc., de qua vi vocabulorum iteratorum conclusionem aliquam indicandi diximus ad Aen. II, 76. Ceterum imitatus est locum nostrum Stat. Theb. IV, 807. et Silv. III, 2, 23. — 525. *Crater* (de quo vid. ad Ecl. V, 68.) hic pro poculo positus videtur. — *corona Induit* proprie est intelligendum (vid. adnott. ad Aen. I, 724. et Geo. II, 528.), etsi Heynium dubitatio subit, unde in alto florum copia fuerit. Idem Heyn. cum toto loco comparatum vult Pind. Pyth. IV, 344 sqq. — 526. *divosque vocavit.* Vid. ad Geo. I, 347. — 527. *Stans celsa in puppi,* (quae verba redeunt VIII, 680. et X, 261.) ubi, Heyn. docente, erat tutela navis s. signum numinis (quod non confundendum est cum παρασήμῳ prorae affixo, unde navis nomen habet), apposita arula s. foco. Is igitur locus aptissimus ad vota et preces faciendas. Thiel. laudat infra X, 170. Pers. V, 29 sq. *iacet ipse in litore et una Ingentes de puppe Dei;* Heins. et Drakenb. ad Sil. XIV, 542. et Cort. ad Lucan. III, 511. — 528. Peerlkamp., quum non intelligat, „cur Aeneas invocet deos *terrae potentes* in itinere maritimo“, pro audacia sua coni. *Dî maris undarum.* Sed in hac universa deorum invocatione minime haerendum, quum venti in terra oriri soleant, neque opus est, ut cum Servio interpretemur: „terrae, ad quam iturus sum.“ — *tempestatumque potentes.* Vid. Geo. I, 27. et Aen. I, 80. — 529. „*Ferte*, date, *viam*, navigationem, faustam *vento*, h. e. vento secundo immisso; et adspirate, favete propitii.“ *H.* — *secundus* a ventis hic transfertur ad ipsos deos, qui ventum secundum mittunt. Sic etiam alibi Dii *secundi* vocantur. Cf. infra IV, 45. (*Iuno secunda*) X, 21. et XI, 899. (*Mars secundus*) cett. — 530. *Crebrescere* (cui oppositum est *rarescere*) i. q. augeri, indensari, de vento etiam Cic. ad Fam. VII, 20. Caes. B. Gall. III, 26. et alibi dicitur. Sic Aen. XII, 222. *fama crebrescit.* ibid. 407. *horror crebrescit.* Praeter Virgilium imprimis Tacitus hoc verbo usus est. Vid. Boettich. Lex. Tac. p. 135. Ceterum cf. etiam infra V, 764. — *portus patescit* non intrantibus, sed conspicientibus. Vid. supra ad v. 411. Intelligendus es autem Portus Veneris haud procul ab Hydrunto, Apuliae oppido, ad mare Adriat. situs, unde in Graeciam profecturi solvere solebant. Cf. Dion.

Iam propior, templumque apparet in arce Minervae.
Vela legunt socii, et proras ad litora torquent.
Portus ab Euroo fluctu curvatus in arcum;
Obiectae salsa spumant adspargine cautes;
Ipse latet; gemino demittunt brachia muro
Turriti scopuli, refugitque ab litore templum.

Hal. I, 51. Strab. VI. p. 281. B. Vellei. I, 15. Cluver. Ant. Ital. p. 1240. et liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 756. Nunc vocatur *Porto Badisco* iuxta opp. *Castro*, quod est antiquum *Castrum Minervae.* — 531. *in arce Minervae*, i. e. in monte, ubi templum erat Minervae, quod Idomeneus condidisse ferebatur. Cf. Dion. Hal. l. l. Sic supra v. 291. *Phaeacum arces.* — 532. *Vela legunt*, colligunt, convolvunt. Vid. ad Geo. I, 373. — 533. „Portus efficitur sinuoso litoris flexu, scopulis utrimque procurrentibus in mare et se incurvantibus, ut utrimque pro mole sint portui praetexta, ad quam fluctus ex alto allisi frangantur, tranquillumque interius mare sit.“ *H.* — *curvatus in arcum*, in speciem, similitudinem arcus. Cf. adnott. ad XI, 771. Simili, quamquam non plane eadem, ratione infra VI, 42. *Excisum latus rupis in antrum.* Hic igitur portus talis est, qualis I, 162. commemoratus. — *Eurous fluctus*, ab Euro fluens. Hoc Adiectivum praeter h. l. nusquam legi videtur, nisi ap. Prisc. Perieg. 871. *Persica nam flatus Euroi litora turbant*, ubi vulgo *Eoi;* quare non mirum, quosdam Codd. etiam hic praebere *Eoo fluctu*, ad cuius vocis formam etiam hoc Adiectivum fictum est, ut apud Lucan. I, 53. X, 250. et Martial. V, 69, 1. *Arctous.* Omnino *Eous* et *Eurus* in Codd. saepe confunduntur. — 534. *adspargine*, antiquiorem formam restituit Heins., Medic. Gud. Velio Longo et Nonio auctoribus. Cf. de hac voce, quae legitur e. g. apud Lucr. VI, 524. Cat. R. R. 128. Ovid. Met. III, 86. XIV, 796. alibi, Barth. ad Stat. Theb. II, 675. — 535. 36. Verba *Ipse latet* Wagn. interpretatur: „longe reductus est a ventis et ita tutam navibus praebet stationem, i. q. v. 570. *Portus ab accessu ventorum immotus*“; cui explicationi cum Abr. Voss. et Süpflio praefero alteram ab eodem Viro docto Qu. Virg. XVIII, 3, 6. propositam: „obiecti utrimque scopuli prohibent, quominus qualis sit quantusque portus, videas.“ Scilicet ex longinquo adpropinquantibus totus portus patescit (v. 530.), sed postquam propius accesserunt, obiectae cautes impediunt adspectum; (quam explicationem adoptavit Wagn. in edit. min.) Peerlkamp. coni. *Ipse tacet*, ut pontus, in quo altum sit silentium et quies, opponatur cautibus spumantibus sive fluctibus extra portum vehementer sonantibus. — „*scopuli turriti*, in turris modum alti, *gemino demittunt brachia muro*, ab utroque portus latere procurrentes in mare sensim decrescunt. Eadem fere supra I, 162 sq. *Hinc atque hinc vastae rupes* cett. Cf. Odyss. X, 87 sqq. *brachia* bene tribuuntur scopulis, quoniam ambiunt latera portus; iidem dicuntur *murus*, cuius speciem habebant.“ *H.* De murorum brachiis, partibus munitionis ex reliquo opere transversim procurrentibus, quas etiam Graeci σκέλη vocarunt (Diod. XIII, 107. Strab. XIV. p. 654.), vid. Frontin. Strat. III, 17, 5. Hirt. b. Alex. 30. Interpp. ad Suet. Claud. 20. Gronov. ad Iustin. V, 8, 5. Rupert. ad Liv. IV, 9, 8. Bach. ad Ovid. Met. XI, 230. (ubi similiter de rupibus procurrentibus, quae portum efficiunt: *Est sinus Haemoniae curvos falcatus in arcus; Brachia procurrunt*) et Wernsdorf. ad Rutil Itin. 536. (ubi legimus: *Non ullus tegitur per brachia tuta recessus, Aeolias possit qui prohibere minas.*) — „*refugitque a litore templum*, quia ab alto intuentibus in ipso litore situm videbatur, propius accedentibus retro cedebat quasi, *quia situm est in colle, qui sensim crescit a litore*, ut bene Serv. Similia vid. ad v. 410. 411.“ *H.* Cf. etiam supra v. 72. Drak. ad Sil. III, 157. et

Quatuor hic, primum omen, equos in gramine vidi
Tondentis campum late, candore nivali.
Et pater Anchises: Bellum, o terra hospita, portas;
Bello armantur equi, bellum haec armenta minantur.
Sed tamen idem olim curru succedere sueti
Quadrupedes, et frena iugo concordia ferre:
Spes et pacis, ait. Tum numina sancta precamur
Palladis armisonae, quae prima accepit ovantis,
Et capita ante aras Phrygio velamur amictu;
Praeceptisque Heleni, dederat quae maxuma, rite

Cort. ad Lucan. VII, 457. — 537 sqq. Minus apte ab interpretibus comparari Od. XI, 107 sqq., ubi de bobus Solis, et Apollon. IV, 1364 sqq., ubi de equo Neptuni agatur, iam Heyn. observavit. — *primum omen* est, quod statim, simul atque e navi egressus est, Aeneae obtigit „Romani enim si terram attingebant, summa cura observarunt, quod omen primum se offerret, et boni ominis locum petebant. Cf. Liv. XXIX, 27. XXX, 25.“ *Gossr.* Wagn. Qu. Virg. XXVIII, 3, f. apte cum h. l. comparat I, 442. — 538. *Tondentis campum late.* Cf. Geo. I, 15. et 71. (coll. cum v. 290.) Cul. v. 49. (capellae) *omni e parte vagantes Tondebant tenero viridantia gramina morsu.* Lucr. II, 660. *Tondentes gramina campo Lanigerae pecudes* cett. — *candore nivali*, quod fausti ominis erat. — *Et pater Anchises.* Anchises, cui etiam hic interpretatio ostenti tribuitur, quum equorum et in bello et in pace sit usus, faustum hoc omen ad bella Aeneae post adventum in Italia gerenda et ad pacem ea secuturam refert. Ceterum vid. supra ad v. 263. et animadverte verbum *ait* tam longe a Substantivo suo remotum (v. 543.) — *portas*, ut nos: *du bringst uns;* i. e. in te nos exspectant. Cf. Ruhnk. ad Ter. Andr. II, 2, 1. — *terra hospita*, quamquam hospita es, tamen portas, De repetito voc. *belli* vid. adnott. ad Ecl. I, 75. Geo. II, 125. etc. — 540. *Bello armantur equi*, quare ap. Lucr. II, 660. *equorum duellica proles.* Nam equus ubique belli signum. *Bello* autem tertius est Casus: ad bellum; vid. supra ad II, 315. — *armenta* de equis. Cf. adnott. ad Aen. I, 185. et supra ad v. 220. Consulto autem poëta hoc vocabulo usus videtur post *armantur*, ut vaticinium ipsum maiorem vim et gravitatem acquireret. Vid. supra ad v. 383. II, 494. cett. — 541. Equi proprie quidem bellum significant; sed iidem tamen currui succedunt et iugum ferunt ideoque etiam pacis spem afferunt subactis hostibus componendae. De Particulis *quidem* et *quamquam* ante *tamen* omissis vid. Ecl. I, 28. ibique adnott. Geo. I, 306. Aen. IX, 422. etc. — *curru* pro currui. Vid. ad Ecl. V, 29. — 542. *frena iugo concordia ferre;* ipsi concordes sub uno iugo colligati aratrum et currum vehunt. — 543 sqq. „Palladi sacrum faciunt, cuius templum in eo portu. Vid. v. 531.; hunc intrant, et terram capiunt; ita ab ea tamquam hospitio excepti videntur.“ *H.* — *numina* de uno numine, ut I, 666. de Amore, VII, 310. de Iunone. Claud. ad Ser. II, 26. *Iunonis blanda numina.* Cf. Drakenb. ad Sil. I, 93. — 544. *Palladis armisonae.* Hoc Adiectivum praeter h. l. et Claud. R. Pros. III, 67., ubi *antrum armisonum* commemoratur, vix invenietur. — *ovantes*, laetos. Vid. ad Geo. I, 346. — 545. Cf. supra v. 405. Quum plures Codd. *capute* et *velabar* vel *velatur* exhibeant (alii etiam *velamus* et *velantur*, quae lectiones librariis debeantur, faciliora amplectentibus), Wagn. (adsentiente Peerlkampio) suspicatur, Virgilium scripsisse *caput -- velamur*, literam vero *a* e proxima voce adhaesisse et *caput* quidem pro *capita* etiam infra V, 309. IX, 437. et Geo. 386. positum apparere. — 546. *Praeceptis* pro: ex praeceptis, secundum praecepta; de quo usu simplicis Ablativi cf. Nep. Chabr. 3, 1. *Hoc ille nuntio Athenas rediit.* Milt. 1, 13. *Hoc oraculi responso Miltiades*

Iunoni Argivae iussos adolemus honores.
Haud mora, continuo perfectis ordine votis,
Cornua velatarum obvertimus antennarum,
Graiugenûmque domos suspectaque linquimus arva.
Hinc sinus Herculei, si vera est fama, Tarenti
Cernitur; adtollit se diva Lacinia contra,

- - *Chersonesum profectus*, ibique Daehn. Goerenz. ad Cic. Legg. III, 9, 22. Matth. ad Cic. pr. Muren. 10, 23. Herzog. ad Caes. B. G. VII, 24. Brem. ad Nep. Con. 3. 1. Kritz. ad Sall. Cat. 31, 3. Zumpt. §. 452. Ramsh. §. 142. et Thiel. ad h. l. — *dederat quae maxima*, i. e. tamquam maxima, gravissima omnium. Vid. supra v. 435. *unum illud praeque omnibus unum.* Ad dicendi rationem cf. Cic. Legg. 1, 4. *Tu a contentionibus, quibus summis uti solebas, quotidie relaxes aliquid* et similes locos. — 547. *Iunoni Argivae*, i. e. Graecis faventi (vid. Aen. I, 24.), quamquam etiam de Iunone Argis sanctissime culta (cf. VII, 286.) cogitare possumus. — *adolemus honores.* Cf. adnott. ad Aen. I, 704. et III, 279. coll. cum iis, quae ad Geo. III, 486. et Aen. I, 49. adscripsimus. Cum h. l. conferatur v. c. Ovid. Met. VIII, 742. *nullos aris adoleret honores.* — 548. *Haud mora: continuo* cett. Vid. supra ad v. 207. Fiunt autem etiam haec ex praecepto Heleni supra v. 396—398. — *ordine*, ut ordo et ratio sacrorum postulat; quod alibi (supra v. 546. IV, 638. V, 77. etc.) *rite* vel *de more* (vid. supra ad v. 369.). — 549. *Cornua*, *κεραῖαι, ἀκροκέραιαι*, proprie sunt duae extremitates in antenna, globulo ornatae (Aen. V, 831. Hor. Epod. XVI, 59. Sil. XIV, 389., cum quibus librorum cornua s. extremae et in globulum exeuntes partes bacilli, cui libri volumen involvebatur, conferri possunt: Ovid. Trist. I, 1, 8. Tibull. III, 1, 13. Martial. XI, 108, 1.); deinde pro ipsa antenna ponuntur (vid. Ovid. Met. XI, 476.), et hic quidem *cornua velatarum*, i. e. velis indutarum, *navium* pro ipsis navibus. — *obvertimus*, scil. pelago; ut ap. Ovid. Met. III, 676. *obvertere remos*, scil. aquae. Cf. infra VI, 3. Sacro peracto Troiani, Heleni praecepto v. 396 sqq. parentes, haec orientalia Italiae litora rursus relinquunt, utpote inhospitalia et a Graecis habitata. — 550. *Graiugenûm.* Vid. ad Aen. I, 564. et supra ad v. 21. et 359. *Graiugenae* Graeci etiam Pacuvio dicuntur ap. Cic. N. D. II, 36. et adiective usurpatum hoc voc. habemus ap. Catull. LXIII, 36. *domus Graiugenas*, Stat. Theb. VI, 215. *reges Graiugenae*, alibi. — *suspecta arva.* Vid. supra v. 398. — 551. „In *Herculeo Tarento* subest fabula nunc obscura de Tarenti originibus ab Hercule ductis, quum vulgo ad Tarantem, Neptuni fil., referri soleant.“ Haec *H.*, qui accuratius de hac re egit in Exc. XIV. ad h. l.; ubi praeter alia affert Pomponii Sab. verba: „Tarentum sub Herculis tutela fuit; in ea versabatur Herculis aenea imago a Lysippo facta, quam Fabius Max. secundo bello Pun. victor in Capitolium transtulit“, et coll. Diod. IV, 20 sqq. Strab. VI. p. 281. Dionys. Hal. I, 39—44. Ovid. Met. XV, 9 sqq. aliis, totam illam Italiae oram fabulosa Herculis monumenta ostendisse nos docet. Ceterum admodum dubiam fuisse hanc antiquam fabulam de Hercule, Tarenti conditore, Virgilius ipse prodit verbis additis *si vera est fama*, scil. Tarentum ab Hercule esse conditum. Verba *si vera est fama* etiam Geo. IV, 42. leguntur. De Tarento ipso, nobilissima Iapygiae urbe (nunc *Taranto* appellata) cf. liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 754. — 552. *Adtollit se*, surgit, i. e. adpropinquantibus in summo monte apparet, *diva Lacinia*, templum Iunonis Laciniae. (Vid. adnott. ad II, 714.) Celeberrimum autem erat hoc fanum in Lacinio promontorio (nunc a columnis templi superstitibus *Capo delle Colonne* s. a templo ipso *Capo di Nau* appellato) conditum, quod in orientali Bruttii litore situm sex millia passuum a Crotone aberat. Cf. praeter alios Strab. VI. p. 261. Plin. III, 11, 15. Mela II, 4, 8. Liv.

Caulonisque arces et navifragum Scylaceum.
Tum procul e fluctu Trinacria cernitur Aetna,
Et gemitum ingentem pelagi pulsataque saxa
Audimus longe fractasque ad litora voces,
Exsultantque vada, atque aestu miscentur arenae.

XXIV, 3, 3. *Sex millia aberat ab urbe* (Crotone) *nobile templum, ipsa urbe nobilius, Laciniae Iunonis, sanctum omnibus circa populis* (ubi vid. Rupert.) Heyne Opuscc. Acad. T. II. p. 174. 186. Iacobs. ad Anthol. Gr. T. I. P. I. p. 413. et liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 498 sq. — 553. *Caulon* s. *Caulonia* (Strab. VI. p. 180. Diod. Sic. XVI, 11. Paus. VI, 3. Plin. III, 10. extr. Ovid. Met. XV, 705. cett.) idem Bruttii oppidum, a Crotoniatis conditum, quod postea Castrum Vetrium (nunc *Castro Vetere*) appellabatur, Achaeorum colonia in eodem Bruttii litore sita, et a *Scylaceo*, eiusdem regionis oppido, quod ad Crotonis ditionem pertinebat et olim *Scylletium* dicebatur (Strab. VI. p. 401. et Steph. Byz. p. 610.), nunc autem *Squillace* vocatur, viginti millia passuum aquilonem versus remota. Vid. de his oppidis liber meus modo comm. III. p. 771. et 772. Ceterum Servius et Acron ad Hor. Od. I, 16. legunt *Aulonisque*, et sane Strabo l. l. et Steph. Byz. p. 370 sq. referunt, Cauloniam prius Aulonem s. Auloniam appellatam fuisse (cf. Tzschuck. ad Melae II, 4, 8. et Interpp. ad Hor. Od. I, 6, 18.); sed invitis Codd. nihil mutandum, imprimis quum prima versus litera in uno alterove Codice facile excidere potuerit. — „*navifragum* h. l. dictum sive propter scopulosum litus, ad quod urbs illa sita, Atheniensium colonia, sive, quandoquidem scopulis carere litus nuntiant, qui ea loca adiere, propter tempestates inter duo promontoria, Iapygium et Cocintum, frequentes et graves.“ *H.* Sic *navifragum fretum* ap. Ovid. Met XIV, 6. et *navifraga saxa* ap. Stat. V, 415. Eodem modo etiam Adiect. *naufragus* transitive usurpatum legitur apud Hor. Od. I, 16, 10. (*mare naufragum*) et Tibull. II, 4, 10. (*Naufraga unda maris.*) — 554. „Scyllacium sinum praetervectis iam e longinquo [*procul*], tamquam in medio mari (*e fluctu*), Aetna Siciliae *cernitur*, h. e. ex fumo et igni cognoscitur; auditur quoque fragor maris ad scopulos Scyllae allisi (v. 556.); iamque apparet ingens maris aestus (v. 557.), quo Charybdin in propinquo esse intelligit Anchises (v. 558.). In toto loco ante oculos Ulysses Odyss. XII, 201 sqq.; ut tamen recte haec teneas, cogitandum, legendo litus Troianos iam ad interiora freti Siculi aliquantum processisse.“ *H.* — *Trinacria Aetna.* Vid. ad Aen. I, 196. — 555. *Et gemitum* cett. Hunc versum cum antecedentibus propterea per Copulam connexum esse docet Wagn. Qu. Virg. XXXIII, 10., quod Aeneas ex utroque, et ex Aetnae vicinia et ex maris strepitu, Charybdin propinquam esse coniiciat. — *gemitum pelagi;* ut supra II, 53. *gemitum dedere cavernae*, et IX, 709. *dat tellus gemitum.* — 556. *fractas voces*, scil. maris. Quemcunque enim sonum *vocem* (φωνήν) dici posse, Serv. memorat ad Aen. VII, 519. et Thiel. conferri iubet Lambin. ad Lucr. IV, 527. Vid. etiam infra v. 669. ibique adnott. — *ad litora.* Medic. a m. sec. aliique Codd. *ab litore*, Donat. *in litore;* quare Wagn. suspicatur, Virgilium vere scripsisse *ab litore*, i. e. voces fractas ad litora et inde repercussas; imprimis quum eodem ducat Servii scholion: „cum fragore venientes.“ Equidem plurimorum et optimorum Codd. auctoritati parendum censui, etsi non adsentior Peerlkampio, qui, quum existimaret, *audimus ab litore* significaturum esse: audimus in litore stantes, non videtur considerasse adiectum Particip. *fractas.* — 557. *vada exsultant*, mare ex imo fundo sublatum in altum erigitur, ut Heyn. recte interpretatur, coll. supra v. 421 sqq. et Apollon. IV, 923. τῇ δ' ἄμοτον βοάασκεν ἀναβλύζουσα Χάρυβδις. — *miscentur arenae*, h. e. commoventur in fundo maris et mixtae in altum tolluntur. Vid. ad Aen. I, 107. Thiel.

Et pater Anchises: Nimirum haec illa Charybdis;
Hos Helenus scopulos, haec saxa horrenda canebat.
Eripite, o socii, pariterque insurgite remis.
Haud minus ac iussi faciunt, primusque rudentem
Contorsit laevas proram Palinurus ad undas;
Laevam cuncta cohors remis ventisque petivit.
Tollimur in coelum curvato gurgite, et îdem
Subducta ad Manis imos desedimus unda.

---

praeterea confert Ovid. Trist. I, 4, 5. *quantis nigrescunt aequora ventis Erutaque ex imis fervet arena vadis*, et Soph. Antig. 586 sqq. — 558. *Nimirum*, quod poëtis minus frequentatur, hic sine irrisione vel ironia positum valet i. q. sine dubio, certe (*offenbar*, *in der That*). Cf. Ruhnken. ad Ter. Andr. III, 4, 19. Matth. ad Cic. pr. Mur. 15, 32. Herzog. ad Caes. B. G. VIII. praef. p. 531. Beier. ad Cic. Off. II, 20, 71. Grysar. *Theor. d. lat. St.* p. 554. Hand. Tursell. IV. p. 203 sq. alii. — *haec illa Charybdis*, i. e. haec, quam nunc conspicimus, est illa Charybdis, quam olim (III, 410.) Helenus canebat. Cf. Wagneri Qu. Virg. XX, 8., qui cum h. l. confert IV, 675. VII, 255. et 272. Vid. etiam VII, 255. Liv. Praef. 10. et V, 2, 3. Cic. Cat. mai. 20. Donat. et Westerh. ad Ter. Andr. I, 1, 98. Wunderl. et Bach. ad Tibull. I, 3, 93. et Iahn. ad h. l., plura disputans de hoc usu Pronominum *hic* et *ille* ad unum eundemque hominem relatorum, qui diverso tempore (praesente et praeterito) plura vel fecisse vel perpessus esse cogitetur, et in quo propterea quasi duplex persona distinguatur.— 559. *scopulos - - saxa*, Scyllam. Vid. supra v. 410 sqq. et 420 sqq. — 560. *Eripite*, scil. nos et naves nostras periculis. Alii minus probabiliter supplent *remos*, ut *remos eripere* dictum sit pro *remos expedire*. De omisso Accus. Obiecti vid. ad Aen. II, 492. — *insurgite remis*. Vid. supra ad v. 270. — 561. *Haud minus ac iussi*. De usu Particulae *ac*, *atque* a poëtis et posteriorum temporum prosaicis pro *quam* post Comparativos positae vid. Plaut. Merc. V, 2, 56. Catull. LXI, 176. Hor. Sat. I, 2, 21. II, 7, 96. Epod. XV, 5. Liv. XXII, 10, 6. Suet. Caes. 14. Ruhnk. ad Ter. Andr. IV, 2, 15. Bentl. et Heindorf. ad Hor. Sat. I, 1, 46. Rud- dim. II, p. 101. Hand. Tursell. I. p. 472 sq. alii. Ceterum cf. similis locus supra v. 236. — „*rudentem proram*, ὀγκωμένην, ut *gemere*, βοᾶν, *clamare*, h. e. stridere impulsu fluctuum ac sonare.“ *H.* Heins. ad Aen. V, 143. et Schrader. male coniecerunt *tridentem*, quod prorae rostrum tridens affixum fuerit (vid. infra ad l. l.), quos recte refutavit Schirach. p. 572.; et Peerlk. ex mutilata Servii adnot.: „Si *rudentem proram*, i. e. stridentem et sonantem in tempestate“ colligit, alteram lectionem fuisse *rudentes Contorsit laeva p. P. ad undas*. *Rudere* proprie de bestiis dicitur, ut de leonibus Aen. VII, 16., de cervis Geo. III, 374. cett. — *remis ventisque*, omnes vires intendens, ut cursus acceleretur. Vid. Drakenb. ad Sil. I, 568. (*Ite citi velisque remisque impellite puppim*) Ernest. ad Cic. Epp. ad Fam. XII, 25, 9. (*ventis remisque in patriam properavi*) et Kühner. ad Cic. Tusc. III, 11, 25. (*res - - omni contentione*, *velis*, *ut ita dicam*, *remisque fugienda*). Praeterea cf. Flor. II, 2, 18. *mox ventis remisque properatum est* et Plaut. Asin. I, 3, 5. *remigio veloque*, *quantum poteris*, *festina et fuge*. — 564 sqq. „Maris aestuantis et magnos fluctus moventis propter vicinam Charybdin et Scyllam agitationem et motum concitatissimum in transcursu sentiunt. Sed aucta haec omnia in rerum miracula. Cf. supra v. 420. et ad Tibull. IV, 1, 70—75.“ *H.* — 564. *curvato gurgite*, fluctibus ingentibus et sinuatis. Cf. Homeri Il. IV, 426. κυρτὸν κῦμα. Geo. IV, 361. Sil. I, 471. *flatuque tumescens* (mare) *Curvatis - - undis* (ubi vid. Heins. et Drakenb.), et Val. Fl. I, 1, 615. *freta curva ferunt* (ubi vid. Burm.). Admodum similem locum iam Aen. I, 106 sq. legimus. Cf. etiam Ovid. Met. XI, 505 sqq. — 565. *desedimus* ex plurimorum et optimo-

Ter scopuli clamorem inter cava saxa dedere,
Ter spumam elisam et rorantia vidimus astra.
Interea fessos ventus cum sole reliquit,
Ignarique viae Cyclopum adlabimur oris.
Portus ab accessu ventorum immotus et ingens

---

rum Codd. auctoritate cum Iahnio et Wagn. restitui pro vulg. *desidimus*, quod duo modo Codd. praebere videntur, dum alii pauci aut *descendimus*, aut *discedimus* exhibent. Vere enim Wagn. et ad h. l. et ad Ecl. VII, 1. docet, Perfectum verbi *sidendi* formari *sedi* (coll. Aen. VI, 192. X, 301. et Prisc. X, 5, 29. — quemadmodum a verbo *possido*, i. e. occupo, quod legatur ap. Lucr. I, 387., fiat *possedi* apud Cic. Verr. III, 68. et de Or. I, 50.); errasse igitur Nic. Heinsium multosque alios, quos laudent Drakenb. ad Sil. V, 3. (qui etiam ad Liv. II, 29, 6. conferendus) et Arntzen. ad Plin. Pan. c. 16., verae Perfecti formae alteram ubique substituentes, quamquam negari nequeat, verba *sedendi* et *sidendi* in Codd. saepissime confundi. Perfectum *desedimus* autem sensu non differre a Praesente *sedemus*, ideoque apte cum *tollimur* coniungi potuisse, quod neutiquam sit Praesens historicum, ut Wund. censeat, Iahn. iam observavit. Cf. etiam Mart.-Laguna ad Lucan. III, 630. et quae ad Ecl. VII, 1. Geo. IV, 436. alibi adnotavimus. Ceterum *desidere*, *subsidere* et *sedere* verba propria sunt de navibus mersis aut tempestate depressis. Cf. Stat. Theb. XI, 522. Claud. IV. Cons. Hon. 627. B. Gild. 220. Sen. Herc. fur. 776. Lucan. III, 627. Sil. XIV, 411. — 566. „Fluctus cum fragore in cavernas litoris irruunt aestu maris propulsi; inde retro acti in alios fluctus, qui superveniunt, incidunt, quibus collisi undam in medio in vorticem actam eiaculantur.“ *H.* — *clamorem dedere. Clamor* de rebus inanimatis legitur etiam ap. Lucr. VI, 146. et Hor. Od. III, 20, 39. Cf. modo v. 555. *gemitus* et adnott. ad Aen. II, 488. — 567. *spumam elisam* Heyn. interpretatur: „fluctuum ad cautem allisorum;“ Wakef. autem ad Lucr. IV, 300.: „elisam et conversam retro, per impactionem coeli reprimentis;“ haud dubie quia sequuntur verba *rorantia astra.* Heyn. confert Apollon. IV, 1238. *ἐπιβλύει ὕδατος ἄχνη.* — *rorantia astra*, hyperbolice: spuma maris astra attingit, ut ex iis guttatim destillet. Simili hyperbola paullo post v. 574. flamma Aetnae *sidera lambit.* Wagn. comparat infra v. 619. et adnott. ad II, 15. et V, 517. Ceterum Participium apud verbum videndi Graecorum more pro Infinitivo usurpatum, ut infra v. 652. 656. alibi. Vid. Wagn. Qu. Virg. XXIX, 6. — 568. *fessos ventus cum sole reliquit;* nocte ingruente ventus, aquilo, ut plerumque fieri solet, cessavit; nam *cum sole* est i. q. simul quum sol occidebat; de quo usu huius Praepositionis, duas res eodem tempore simul factas esse indicantis, vide quos laudat Hand. Tursell. II. p. 141. et adde Kritz. ad Sall. Iug. 68. Sic Plaut. Amph. II, 2, 111. *abs te abii hinc hodie cum diluculo.* Cic. ad Att. IV, 3. *Metellus cum prima luce - - in campum - - currebat;* vel additis Adverbiis *simul*, *pariter:* Plaut. Merc. II, 1, 31. *ad portum hinc abii mane cum luci simul.* Sall. Iug. 68. *pariter cum occasu solis expeditos educit* etc. Cum omni loco cf. similis Rutilii Itin. I, 343. *Sic festinantem ventusque diesque reliquit.* — 569. Quia *ignari viae* eramus, litus proximum appulimus, quod erat Siciliae, et ea quidem in parte, ubi habitabant Cyclopes. — *Cyclopum adlabimur oris*, ut supra v. 131. *Tandem antiquis Curetum adlabimur oris.* Ceteroquin non haerendum in tempore mutato (*reliquit — adlabimur*), quum sensus sit: postquam tandem ventus fessos reliquit, adlabimur. Cf. Wagn. Qu. Virg. VII, 10. — 570. In omni hoc loco praestantissimo, quem temere vituperant Gellius XVII, 10. et Macrob. V, 17. cum Pindari Pyth. I, 34 sqq. comparatum, Virgilius potissimum Lucretium VI, 690 sqq. secutus est. In ipso autem portu terraque Cyclopum commemoranda poëta Homerum Od. IX, 136 sqq. *Ἐν δὲ λιμὴν εὔορμος* cett.

Ipse; sed horrificis iuxta tonat Aetna ruinis,
Interdumque atram prorumpit ad aethera nubem,
Turbine fumantem piceo et candente favilla,
Adtollitque globos flammarum et sidera lambit;
Interdum scopulos avulsaque viscera montis
Erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras
Cum gemitu glomerat, fundoque exaestuat imo.

---

ante oculos habuit, quod etiam *Heyn.* adnotavit, sic pergens, „Portus ille Aetnae profluviis totus nunc est oppletus. Homeri tempore Aetna intestinis incendiis saeviisse non videtur, etsi iam antea arserat, unde iam tum erant antra Cyclopibus habitata (de quibus cf. [praeter Hom. l. l. et Hes. Theog. 140 sqq.] Dorvill. Sicilia T. I. p. 247.); alioqui, si res recentis memoriae fuisset, Homerus hoc naturae portento, ad poëticum ornatum tam accommodato, esset usus; id quod primus Pindarus, tum Orphicorum auctor Arg. 1249. - - facere non neglexerunt. Ceterum e Virgiliana narratione apparet, poëtam fuisse inter eos, qui Caprarium insulam et Cyclopum sedes ante Aetnam in litore orientali collocarent, non ad Drepanum et Erycem, ut alii et ipse Homerus, quem Cluverius sequitur (Sic. ant. I, 8.)." — *Portus immotus*, nam etiam aqua conclusa voc. portus notatur. Quod adiicitur Epitheton, *ingens*, minus placet; non tamen amplector paullo audaciorem Peerlkampii coniecturam *undis*. — 571. *Ipse*, *an sich*. Vid. adnott. ad Ecl. III, 74. et V, 54. Wagn. enim Qu. Virg. XVIII. p. 468. hunc locum recte sic interpretatur, ut sibi opponantur portus, qui per se spectatus est tranquillus, et mare vicinum Aetnae fragoribus commotum. — *horrificis tonat ruinis* Heyn. recte sic explicat: „fragore resonat, quem faciunt ruinae viscerum montis [cf. v. 575.]"; neque aliter Wakef. ad Lucr. V, 110. (ubi *horrisonus fragor*, ut ap. Amm. Marc. XXXI, 10. *horrificus fragor* commemoratur): „horrorem incutientibus fragminibus." Praeterea animadverte pingentes horum versuum numeros, in quibus literae *r* et *t* saepe repetitae horrifico montis fragori exprimendo aptissime adhibentur. — De *Aetna* monte, quem Lucilius singulari carmine et Claud. R. Pros. I, 160 sqq. descripserunt, vid. librum meum *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 780. — 572. *prorumpit nubem.* De activo huius verbi usu cf. Vechner. Hellenol. I, 1, 7. Sanctii Min. III, 3. (p. 371.) Ruddim. II. p. 220 sqq. Iahn. ad Ovid. Met. VI, 312. Schmid. ad Hor. Ep. I, 19, 44. alii cum iis, quae ad Geo. IV, 368. adnotavimus. Inde iam supra I, 246. *mare proruptum* legimus. — 573. *Turbine piceo et candente favilla* Heyn. explicat), globis fumi, cum cinere permixtis," comparans Strabonis VI. p. 274. *φλόγας καὶ λιγνῦς*. — *piceo*, atro (*pechschwarz*). Cf. v. c. Ovid. Met. II, 233. *picea caligine tectus.* ibid. XI, 549. *inducta picea e nubibus umbra*, et Claudian. (hunc locum imitatus) R. Pros. I, 163. *Nunc vomit indigenas nimbos piceaque gravatum Foedat nube diem.* — 574. *adtollit - - et s. lambit*, i. e. adtollens lambit. Vid. adnott. ad Ecl. VI, 20. et Geo. II, 56. — *sidera lambit.* Cf. Eleg. ad Liv. 256. *Tandem ubi* (flamma) *complexa est silvas alimentaque sumpsit*, *Aethera subiectis lambit et astra comis.* Vid. supra ad v. 567. et de *lambendi* voc. ad II, 684. — 576. *Erigit eructans* admodum bene de singulis ictibus s. pulsibus, quibus flammae prorumpunt. *Erigere* autem eadem ratione dictum, qua supra v. 423. et IX, 239. De verbo *eructandi* vid. ad VI, 297. — „*liquefacta saxa*, h. e. in vitrum conversa, interdum admixtis metallis; unde *ῥύακες* illi, rivi igniti." *H.* — 577. *cum gemitu.* Cf. adnott. ad Geo. III, 133. et Aen. II, 631. — *imo fundo.* Heyn. comparat Pindari Pyth. I, 42. *ἐκ μυχῶν.* — 578. Satis nota est antiquitatis opinio, ignem subterraneum ex Aetna prorumpentem exire ex ore monstri alicuius fulmine percussi et sub illo monte humati; quod alii *Enceladum*, alii (Pin-

Fama est, Enceladi semiustum fulmine corpus
Urgueri mole hac, ingentemque insuper Aetnam
Impositam ruptis flammam exspirare caminis;
Et, fessum quoties mutet latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam, et coelum subtexere fumo.

---

darus l. l. Aeschylus Prom. 354. Ovid. Met. V, 346. et Val. Fl. II, 24.) *Typhoeum* s. *Typhonem* (de quo vid. ad Geo. I, 279. et Aen. IX, 716.), alii denique (ut Callim. in Del. 143.) *Briareum* vocant. Cf. Heyn. ad Apollod. I, 6, 1. p. 32. Et de *EnceIado* quidem, uno ex Gigantibus, secundum Virgilium Iovis fulmine percusso, ex vulgari autem narratione a Minerva prostrato atque Aetnae monti cum fratribus subiecto, cf. Orph. Argon. 1249 sq. Eurip. Cycl. 5. Apollod. I, 6, 2. Lucilii Aetna 70 sqq. Hor. Od. III, 4, 56. Ovid. Am. III, 12, 27. ex Pont. II, 2, 11. Prop. II, 1, 39. Claud. R. Pros. I, 152 sqq. III. Cons. Hon. 161. Praef. in VI. Cons. Hon. 17. Val. II, 28 sqq. alii. A Virgilio etiam infra IV, 179. commemoratur. — *semiustum corpus.* Libri plerique et antiquiores editt. *semustum*, quod, Wagnero teste, etiam infra XI, 200. Med. cum aliis exhibet; sed V, 697. idem Med. *semiusta*, ut Aen. IV, 686. X, 396. 404. XI, 635. al. *semianimis*, VIII, 194. *semihominis*, et VIII, 297. unus Alb. *semiesa*, per synecphonesin s. synizesin, quam, vel uno bono Cod. adsentiente, in verbis cum *semi* compositis ubivis statuendam puto; quamquam contra Codd. auctoritatem nihil pro arbitrio mutandum, quum Romani ultimam literam voc. *semi* ante aliam vocalem modo servasse, modo abiecisse videantur. Cf. Drakenb. ad Liv. XXVII, 1, 15. Heusing. ad Ovid. Her. X, 32. Bach. ad Ovid. Met. XIV, 209. alii. De ipsa synizesi vid. adnott. ad Geo. I, 397. Aen. I, 2. II, 735. al. — 579. *insuper impositam*, ὕπερθεν ἐπιτεθὲν ὄρος. Vid. ad I, 61. Bothius „ambiguitatis fugiendae causa" coni. *Impositum;* quemadmodum etiam Oeta, Ossa et similia montium nomina masculino genere usurpentur, intellecto *montis* vocabulo. Sed quis tandem praeter Bothium haec ambigua dixerit, vel cui in mentem venire possit coniungere *impositam flammam?* Alia de causa in eandem coniecturam, aliter tamen capiendam, incidit Peerlkamp. Ut enim clarius appareat, non Aetnam esse, quae flammas exspiret, sed Enceladum, qui eas per Aetnam evomat, legi vult *Impositum* et *impositus Aetnam* Graeca constructione accipi pro: sub Aetna positus, quemadmodum Stat. Theb. XI, 16. dicat *iniectus terras.* At Statii locus (*Sed gravat iniectus terras hostiliaque urit Arva*), in quo apertum est Accusativum pendere a verbo *gravat*, nihil valet ad hanc rationem satis contortam comprobandam. — *flammam*, ab Encelado proflatam. — „*ruptis exspirare caminis*, h. e. cavernis et receptaculis flammae subterraneis, quae nove *caminos*, fornaces, dixit." *H.* — 581. *mutet.* Plures Codd. *motat*, quod Servius et post eum Guellius aliique praetulerunt. Sed recte recentiores editores, etiam Wagn., Peerlk., Gossrau et Wakef. ad Lucr. V, 467., vulgarem lectionem defendunt, quam quum Statii Theb. III, 595. (*aut ubi tentat Enceladus mutare latus*) et Claudiani R. Pros. I, 155. (*Et quoties retractat onus cervice rebelli In dextrum laevumque latus*) imitatio, itemque Schol. Lucani ad VI, 294. (*Aetna recipiens spiramina venti ingentes globos egerit flammarum, quod, quoties fit, dicitur fulminatum Enceladus mutare latus*) et ad VI, 92. (*Typho unus ex gigantibus premitur, qui dum se vertit in aliam partem, perhibetur anhelare et ignem spirare*) auctoritas atque Ovidii locus Met. XIII, 936 sq. *Gramine contacto coepit mea praeda moveri Et mutare latus* cett. (ubi vid. Heins. et Bach.) tuetur, tum ipsa sententia flagitat, in qua Indicativo locus concedi nullo modo potest, et *mutare latus* iacendo *fesso* multo melius convenit, quam *movere latus.* Ceterum cf. adnott. ad Ecl. V, 5. — 582. *coelum subtexere fumo* ad exemplum Lucretii dictum, qui V, 467. *subtexunt nubila coelum* et VI, 482. *subtexit caerula nimbis* scripsit,

Noctem illam tecti silvis immania monstra
Perferimus, nec, quae sonitum det caussa, videmus.
Nam neque erant astrorum ignes, nec lucidus aethra
Siderea polus, obscuro sed nubila coelo,
Et Lunam in nimbo nox intempesta tenebat.
Postera iamque dies primo surgebat Eoo,
Humentemque Aurora polo dimoverat umbram:
Cum subito e silvis, macie confecta suprema,
Ignoti nova forma viri miserandaque cultu
Procedit supplexque manus ad litora tendit.

---

ut VI, 478. *suffundere coelum caligine.* Similiter Lucan. VII, 519. *ferro subtexitur aether*, Avien. descr. terr. 64. *tenebrosa coelum subtexitur aethra*, ibid. v. 148. *missilibus late subtexitur aër*, et variata structura Ovid. Met. XIV, 368. *patrio capiti bibulas subtexere nubes.* Cf. etiam *praetexere* IV, 172. — 583 sqq. „Nocte oppressi in litus escenderant et in nemoroso loco noctem exigebant. Per totam illam noctem audiunt ac vident *monstra*, h. e. monstrosum phaenomenon, rem portentosam.“ *H.* Bene Wagn. in min. edit.: „Monstri instar Troianis erat strepitus ille ab Aetna editus, quum nocte oppressi causam eius rei cognoscere nondum potuissent.“ — *sonitum* de montis fragore intellige. — 585. *aethram sideream* Wund. interpretatur fulgidam aëris serenitatem, quam explicationem Particulae *neque* - - *nec* flagitent. Sed vere memorat Wagn., aëris serenitatem noctu nullam esse, nisi lucentibus astris, ideoque veram esse Heynii interpretationem: „nec coelum stellis fulgentibus lucebat.“ Particulae enim *neque* - - *neque* non semper disiunctive ponuntur, sed etiam interdum inserviunt uni eidemque sententiae per partes variandae, ut Geo. IV, 198. Cf. Hand. Turs. IV. p. 129 sq. *Aethra* autem (*αἴθρα*) est splendor aetheris, qui sereno coelo conspicitur; quare etiam pro ipso aethere, i. e. superiore ideoque etiam puriore et clariore aëris plaga, ponitur. Cf. etiam infra XII, 247. Lucr. VI, 467. *surgere in aethram* et Silius IV, 103. *liquida non ullis nubibus aethra.* Ceterum non nisi poëtis in usu videtur esse; ap. Ciceronem certe N. D. II, 45, 117., ubi vulgo legebatur *summa pars coeli, quae aethra vocatur*, nunc *aether* editur. — 587. „*nox tenebat*, occultabat, *Lunam in nimbo*, nubilo aëre. *Ἀὴρ γὰρ παρὰ νηυσὶ βαθεῖ᾽ ἦν, οὐδὲ Σελήνη Οὐρανόθε προὔφαινε· κατείχετο δὲ νεφέεσσιν*, Odyss. IX, 144. 145., quem totum locum Virgilius ante oculos habuit. - - Imitatorem nostri habes Ovidium Met. XIV, 158 sqq., ubi ad Cumas alius Ulyssis socius substitisse fertur.“ *H.* Ipse autem Virgilius ante oculos videtur habuisse hunc versum Ennii (p. 45. Hessel.). *Quom superum lumen nox intempesta teneret.* De epitheto *intempestae* noctis vid. ad Geo. I, 247. — 588. Ubi primum dies apparuit, Achemenides (de quo vid. infra ad v. 614.) ex silva procedit. Cum structura huius loci cf. simillimus locus infra IV, 6 sqq. (praeterea autem I, 223. III, 301. V, 84. 328. 838. VII, 166. etc.). De *iamque* - - *cum* (v. 590.) vid. supra ad v. 135. — *primo Eoo*, mane; nam *ἑῷος ἀστήρ* est Lucifer, *Ἑωσφόρος, φωσφόρος.* Vid. ad Geo. I, 288. — 589. *humentem umbram* noctis, quae propter rorem poëtis ipsa *humida* dici solet. Vid. Aen. II, 8. Ceterum hic totus versus redit IV, 7. — 591. *nova*, mira, *forma viri.* „Non hominem, sed homini simile aliquid vident. Sic Scipio Poenos Alpes transgressos *effigies et umbras hominum* vocat Liv. XXI, 40.“ *Gossr.* — *cultu* ad vestitum et externum habitum spectat. Cf. e. g. Ovid. Met. XIII, 163. *genitrix* - - *dissimulat cultu natum*, Vellei. I, 2, 2. *Codrus regia deposita veste pastoralem cultum induit* etc. et Ochsner. ad Cic. Ecl. p. 238. — 592. *supplex manus ad l. tendit.* Cf. Cic. pr. Fonteio 17, 38. *tendit ad vos virgo Vestalis manus*

Respicimus. Dira illuvies immissaque barba,
Consertum tegumen spinis; at cetera Graius,
Et quondam patriis ad Troiam missus in armis.

---

supplices et multos locos similes. Vid. supra adnott. ad v. 176. ad II, 405. et al. — 593 sqq. Interpretes conferunt antiqui poëtae de Thyeste versus a Cicerone Tusc. III, 12, 26. servatos, quos Virgilius ante oculos habuerit: *Refugere oculi: corpus macie extabuit: Lacrimae peredere humore exsanguis genas, Situ liventis: barba paedore horrida atque Intonsa infuscat pectus illuvie scabrum.* — *Dira illuvies* etc. De omisso Verbo vid. ad I, 639. (ubi pro 392. lege 593. et adde II, 170. III, 618. IV, 131.) — *immissaque* (in faciem) *barba.* Tres Codd. minoris pretii *demissa barba*, quam veram lectionem esse putat Wakef. ad Lucr. V, 673., quum et ibi legatur *demittere barbam.* Nonius v. *promittere* praebet *promissaque barba*, ut Ecl. VIII, 34. Sed vide Ovid. Met. XII, 531. *Sternit et immissa protectum pectora barba Hippason.* Immissa autem barba et immissi capilli spectant ad squalorem et incultum habitus. Cf. Ovid. Met. V, 338. VI, 168. (ibique Heins. et Burm.) Trist. I, 8, 90. et Bentl. ad Ter. Heaut. II, 3, 49. — 594. „*Consertum spinis tegumen*, vestem laceram ac detritam habebat, et, ne panni diffluerent, spinis pro filis consutam et sartam. Cf. Ovid. Met. XIV, 166. Ex his tamen ipsis pannis agnoscebant eum Graecum esse. Nec tamen male Servius: „Habet enim unaquaeque gens incessum et vocem propriam.“ *H.* Forma *tegumen* invenitur etiam infra VII, 666. Ovid. A. A. III, 112. Colum. VII, 4, 4. Liv. IV, 39, 3. XXXVI, 32. extr. alibi, ut *tegimen* apud Ovid. Met. I, 674. Tac. Ann. II, 21. al.; vulgo enim hoc voc. in *tegmen* contrahi, satis notum. Ovidius quoque Met. XIV, 166. de Achemenide: *iam - - spinis conserto tegmine nullis;* nec minus alludit ad h. l. Tacitus Germ. 17. *Tegmen omnibus vagum, fibula, aut si desit, spina consertum.* Vid. etiam Heins. et Burm. ad Lucan. IV, 136. — *at cetera* pro: sed cetera. Vid. adnott. ad Geo. II, 246. *Cetera* autem non tam pro Adverbio *ceterum* positum, quam pro Accus. absoluto habendum: *ad cetera, in ceteris;* qua ratione etiam *alia, omnia* usurpari constat. (Cf. etiam quae de voc. *multa* et *multum* ad Geo. III, 226. adnotavimus.) Sic Hor. Ep. I, 10, 2. *hac in re scilicet una Multum dissimiles: at cetera paene gemelli Fraternis animis* (ubi vid. Obbar. et Orell.). Sall. Iug. 19, 7. (ubi vid. Kritz. et Dietsch.) *praeter nomen cetera ignarus populi Romani.* Liv. I, 35, 6. *ego virum, cetera egregium, secuta.* Vellei. II, 46, 2. *vir cetera sanctissimus* cett. Cf. Hand. Tursell. II. p. 41 sq., qui et exempla multa et longum indicem virorum doctorum exhibet de hac re disserentium. — *Graius* autem ex habitu et vestimentorum laciniis cognosci poterat. — 595. Hunc versum Heyn. male censet spurium et ex II, 87. (*Pauper in arma pater primis huc misit in armis*) confictum. Sententia haec est: et iisdem armis indutus, quibuscum in bellum Troianum profectus erat, ideoque omnino qualia Graeci in bello Troiano gerebant, ita ut etiam ipsa arma eum Graecum esse proderent. Graeca enim arma a Troianis diversa fingere Virgilium, iam supra vidimus ad v. 306. et II, 389.; quare Heynii adnotatio: „ex adspectu enim id disci haud potuit,“ nihil valet ad huius versus αὐθεντίαν infringendam. *In armis* autem esse i. q. armis indutus, vix est quod memorem. Sic Val. Fl. VIII, 136. *hinc subitis inflexit in armis.* Sall. Cat. 37, 6. *si in armis foret.* Ovid. Trist. IV, 6, 33. *nitidis gladiator in armis.* Apul. Met. III. p. 137. *quum me viderent in ferro;* infra Aen. V, 37. *horridus in iaculis*, ut Val. Fl. I, 641. *subitus trifida Neptunus in hasta*, et V, 463. *levi Cytisorus in hasta.* Cf. etiam Aen. IV, 518. *in veste recincta* et similes locos. Ex permultis viris doctis, quos de hoc Praepositionis usu commentatos laudat Hand. Tursell. III. p. 260., cf. imprimis Duker. ad Flor. I, 1, 15.

Isque ubi Dardanios habitus et Troïa vidit
Arma procul, paullum adspectu conterritus haesit,
Continuitque gradum; mox sese ad litora praeceps
Cum fletu precibusque tulit: Per sidera testor,
Per superos atque hoc coeli spirabile lumen,
Tollite me, Teucri; quascumque abducite terras;
Hoc sat erit. Scio me Danais e classibus unum,

Drakenb. ad Liv. IX, 37, 5. idemque ad Sil. II, 132. Weichert. ad Val. Fl. VIII, 136. et Sillig. ad Virg. Cir. 109. et 251. *Et* autem, quod Burm. temere voluit in *Ut* mutatum, pro *et quidem* positum esse, Wagn. docet, qua de re conferri iubet Cort. ad Cic. Epp. XI, 29, 6. et Heusing. ad Cic. Off. II, 16, 57. Imprimis autem vide Hand. Tursell. II. p. 477 sq. et quos ille laudat. Sic etiam Peerlkampii coniectura *Et patriis, ut quondam ad Tr. missus, in armis* facile supersedemus. Praeterea vere adnotat Wagn., servato hoc versu, ad exspectationem excitandam aptissimo, intelligi demum, quae sit vis verborum *Dardanios habitus et Troïa arma.* — 596. *Isque* Heyn. et Peerlk. temere in *Namque* mutatum volunt. Per *isque* enim pro simplici *is*, quod repetendi Subiecti vice fungatur, (ante vocalem) positum graviorem et incitatiorem reddi orationem, vere docet Wagn., coll. Aen. II, 115. IV, 203. V, 708. VI, 684. IX, 549., Cf. eiusd. Qu. Virg. XVII, 2, 6. — *habitus*, vestitum. De forma *Troïus* vid. ad I, 119. — 597 sq. Prius conterritus substitit, quum hostes videat, mox tamen Cyclopum recordatus immanitatem, quidvis potius pati, quam diutius inter eos morari paratus est. — 599. *Per sidera testor*, obtestor, imploro, obsecro. Vid. supra ad II, 154. — 600. *coeli spirabile lumen* Serv. explicat: vitale, (de) quo spiramus; *lumen* autem pro aethere, aura positum esse, quod lucem transmittat, Heyn. memorat. *Spirabile lumen* certe nove dictum a Virgilio, quamquam de *spirabili animi natura* loquitur Cic. Tusc. I, 17, 40. et N. D. II, 6, 18., ubi vid. Heindorf. Ceterum cf. similis locus Aen. VI, 363. — 601. *Tollite me*, opem ferte et me vobiscum abducite. Proprie dicitur de tollendo in navem, currum, equum; quare plenius ap. Hor. Sat. II, 6, 42. *quem tollere rheda vellet*, ubi vid. Heindorf., et Ovid. A. A. III, 157. *Talem te Bacchus - - Sustulit in currus.* Sine eiusmodi additamento autem etiam infra VI, 370. Ovid. Met. XI, 441. *Me quoque tolle simul*, et Sil. VI, 500. *Tollite me, Libyes, comitem poenaeque necisque.* — *abducite terras.* Vid. adnott. ad Aen. I, 2. — 602. *Scio me Danais* etc.; ideoque exspectare non possum, ut benigne me excipiatis, neque hoc ab vobis peto; unum, quod volo hoc est, ut e Cyclopum manibus me eripiatis. — *Scio* monosyllabum esse apud Virgilium docet Wagn. ad Aen. IX, 296., coll. Lindemann. ad Plaut. Capt. V, 4, 10. et praef. p. XXV. Cf. etiam Schneideri Gr. Lat. I, 1. p. 91. Ramsh. §. 220, 4, b. et adnott. ad I, 698. Ceterum hunc locum imitatus est Val. Fl. I, 196. *Scio me cunctis e gentibus unum.* — *Danais e classibus.* Sic poëtis haud raro Adiectiva gentilia pro possessivis ponuntur; v. c. II, 618. *Dardana arma*, IV, 552. *cinis Sychaeus*, V, 119. *pubes Dardana*, VI, 876. *Romula tellus*, VI, 779. *Assaracus sanguis*, IX, 285. *Ilia tellus* etc. Vid. etiam adnott. ad Aen. I, 686. Bentl. ad Hor. Od. II, 13, 8. Iahn. ad Ovid. Met. VII, 394. alii. — *Classes* autem de exercitu intelligendum navibus profecto, quamquam etiam navium notione prorsus neglecta *classem* de exercitu pedestri veteres Romani usurparunt. Vid. infra VII, 716. et cf. quae hac de re disputavi in Diss. mea de Lucretii carmine p. 86 sq.; ubi etiam laudavi Grammaticorum locos huc facientes, Festi (p. 43. et 130. ed. Lind.) Isidori Orig. IX, 3. p. 1049.

Et bello Iliacos fateor petiisse Penates.
Pro quo, si sceleris tanta est iniuria nostri,
Spargite me in fluctus vastoque immergite ponto.
Si pereo, hominum manibus periisse iuvabit.
Dixerat, et genua amplexus genibusque volutans
Haerebat. Qui sit, fari, quo sanguine cretus,
Hortamur; quae deinde agitet fortuna fateri.

Gothofr. alios. — 603. *petiisse.* Vid. ad II, 25. — 604. *si sceleris tanta est iniuria nostri*, si scelus meum tantum est; quam explicationem si probamus, pluralem et singularem numerum Pronominis personalis (*nostri* — *me*) de uno eodemque homine in eadem enunciatione usurpatum habemus, ut saepe; possumus vero etiam *nostri* ad omnes Graecos referre, qui Troiae bellum intulerunt. — 605. *Spargite* Heyn. cum Servio explicat: discerptum dispergite. Rectius, nisi fallor, Schirach. p. 596. coniungit *spargendi* vocabulum cum notione *vasti ponti*, ut sententia sit haec: vasto ponto me immergite et ita quasi me spargite, late et cum vi iacite, in fluctus. Vid. etiam Wakef. ad Lucr. III, 1001. — 606. *Si pereo.* Animadverte brevem syllabam arsis vi cum mira quadam gravitate productam, et cf. adnott. ad Ecl. I, 39. IV, 51. VI, 44. al. De hiatu autem vid. adnott. ad Ecl. II, 53. — *hominum manibus* — hic enim feris bestiis aliisque coeli et tempestatum iniuriis obnoxius sum. Ambros. Ep. I, 19. (a Peerlk. collatus) hunc locum sic imitatur: *Si pereundum est*, *iuvat perire manibus Palaestinorum.* — *periisse* pro perire; de quo usu Infinitivi Perfecti ἀοριστικῶς usurpati, neutiquam solis poëtis proprio neque e Graeco sermone repetendo, cf. Wopkens Lectt. Tull. p. 238. ed. Hand. Bach. et Dissen. ad Tibull. I, 1, 46. id. Bach. ad Ovid. Met. II, 565. Schmid. ad Hor. Ep. I, 17, 5. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 2, 28. alii. Sic etiam infra VI, 79. *exercuisse.* — 607. *amplexus.* Vid. ad II, 514. — *genibus volutans* (omisso Pronomine reflexivo: cf. ad Aen. I, 234. et alibi adnott.) *haerebat*, inhaerebat pedibus, genibus nostris, ex more supplicum. De *haerendi* verbo cum Dativo constructo cf. IV, 73. VI, 350. Hor. Od. I, 32, 10. Ovid. Met. IV, 35. Cic. Rosc. Com. 6. Ammian. XIX, 1. etc. Alibi incertum est, utrum tertius an sextus Casus adiunctus sit. — 608. *Qui sit.* Vid. adnott. ad Ecl. I, 19., ubi addi possunt Grysar *Theor. d. lat. St.* p. 88 sq. et Beneck. in Seebodii *Archiv für Phil. u. Paed.* 1824. IV. p. 793. Exspectaveris fortasse *quis sit;* sed quum non solum nomen quaeratur, sed adiungantur verba *quo sanguine cretus* et *quae deinde fortuna* etc., bene se habet Pron. *qui.* Troiani enim, intelligentes, ex solo nomine audito sibi nondum plenam hominis fore notitiam praetermittunt nomen rogare et statim conditionem eius sciscitantur: *was bist du denn für ein Mensch?* quare Iahn. p. 358. ed. II., cum hoc loco apte comparat Ter. Phorm. V, 8, 1., ubi Nausicrata interrogat: *Quis me nominat?* sed, quum alter nihil respondeat, nisi *hem!* inde facile colligens, illum nomen suum dicere nolle, sic pergit: *qui hic homo est?* i. e. si nomen dicere recusas, dic certe, qualis sis (*was für ein Mensch du bist*). — *quo sanguine cretus.* Vid. ad II, 74. — 609. Verba sic iungenda esse patet: *deinde fateri*, *quae fortuna* (ipsum) *agitet.* Cf. adnott. ad I, 195. Quare Comma vulgo post *fortuna* positum cum Iahnio delevimus. Aliter hunc locum capit Wagn., qui hic non minus, quam V, 741. IX, 781. et XII, 888., *deinde* idem fere significare censet, quod *iam*, ut *quae deinde* cum eadem emphasi dicatur, qua alibi *quae iam*, *quae tandem*, eademque est Abr. Vossii (Annott. ad duos priores Aen. libros p. 12.) sententia. Sed primum huic loco omnino nulla inest emphasis, deinde nusquam hanc vim habet Particula *deinde*, quae etiam in illis locis, quos Wagn. confert, nihil aliud significat, quam *post haec.* Vid. ad V, 741. Weickert. in libello saepius laud.

Ipse pater dextram Anchises, haud multa moratus,
Dat iuveni, atque animum praesenti pignore firmat.
Ille haec, deposita tandem formidine, fatur:
Sum patria ex Ithaca, comes infelicis Ulixi,
Nomen Achemenides, Troiam genitore Adamasto
Paupere — mansissetque utinam fortuna! — profectus.
Hic me, dum trepidi crudelia limina linquunt,
Immemores socii vasto Cyclopis in antro
Deseruere. Domus sanie dapibusque cruentis,

---

p. 5. et Iahn. in edit. II. ad h. l. Idem Wagn., coll. adnot. sua ad Aen. I, 8., *fortunam* hic maiore litera initiali scripsit, quum sensus sit: quibus modis agitet Fortuna; quae ratio mihi paullo artificiosior videtur. Peerlkamp. autem, temere haerens in hoc loco, verba *quae deinde agitet fortuna fateri* spuria habet. — *fateri* autem interdum simpliciter est verum indicare, ita ut praegressum aliquod celandi studium plane non spectetur. — 610. *Ipse pater.* Vid. ad Ecl. VIII, 96. et X, 63. — *haud multa moratus.* Cf. adnott. ad Geo. III, 226. — 611. *praesenti pignore*, i. e. efficaci, fidem faciente; ut *praesens auxilium*, *praesens remedium* et similia. Vid. ad Geo. II, 127. Intelligitur autem data dextra. Cf. I, 408. III, 83. etc. — V. 612. iteratur ex II, 76. — 613 sqq. De toto loco *Heyn.* haec adnotat: ,,Hoc de Achemenide (nam est Ἀχημενίδης) episodium totum Virgilii ingenio deberi videtur, ut ita Homerica [Od. IX, 286 sqq.] de Cyclope intexere versibus suis posset. - - Temporum quidem rationi adversatur hoc episodium; Ulysses enim inter initia errorum ad Cyclopas venerat, at Aeneas multo posterius: sed in talibus - - male poëtas reprehendas.“ Praeter Maronem enim nemo, nisi Ovidius, qui eum sequitur Met. XIV, 161 sqq. et ex Pont. II, 2, 25., huius Achemenidis mentionem facit. — *patria* non Adiectivum est (ut Aen. II, 180. *patrias Mycenas*), sed *Ithacae* per appositionem adiungitur. — De forma Genitivi *Ulixi* vid. ad Geo. III, 91. et Aen. II, 476., de ipso autem nomine *Ulixis* ad Aen. II, 7. — 614. *nomen Achemenides*, scil. mihi est, ut VIII, 358. *fuerat illi Saturnia nomen.* Cf. supra adnott. ad v. 18. Peerlkamp. censet, Virgilium post haec verba melius orationem finiturum fuisse, quare, quae sequuntur, *Troiam - - profectus* spuria et fortasse ex Aen. II, 86. ficta censet. — *genitore paupere*, scil. natus, ortus (vid. XI, 666. Cic. Cat. I, 2, 4. *C. Gracchus, clarissimo patre, avo maioribus* etc. coll. adnott. ad IV, 36. et X, 183.). Mirum tamen, quod hic Ablativus adiungitur verbis *Troiam profectus.* Cf. supra II, 87. *Pauper in arma pater primis huc misit ab annis* ibique adnott. — *mansisset utinam fortuna*, utinam mihi mansisset conditio illa, etsi minus prospera, in domo paterna; utinam, quamquam pauper, domi manere potuissem! — 616. ,,Quum Ulyssis socii, ne Cyclops iniuriam ulcisceretur, fuga se proriperent, Achemenides forte remansit.“ *H.* De fuga Ulyssis eiusque sociorum ex antro Polyphemi cf. Hom. Od. IX, 453 sqq. Hyg. f. 125. Ovid. Met. XIII, 755 sqq. XIV, 167 sqq. alii. — *Hic - - in antro.* Vid. adnott. ad Ecl. I, 54. et III, 12. Dorvill. in Obss. miscell. T. I. p. 174. et, qui hunc laudat, Hand. Tursell. III. p. 76. — *trepidi*, prae festinatione. Vid. ad X, 283. — *Dum linquunt - - Deseruere.* De Part. *dum* cum praesente tempore constructa, sequente praeterito, vid. adnott. ad Geo. IV, 560. coll. adnot. ad Ecl. VII, 6. — 617. *Immemores* mei. Cf. II, 244. ibique adnott. — 618. *sanie dapibusque cruentis* est Ablativus qualitatis, de quo vid. adnott. ad IV, 517. Sic supra I, 639. *vestes ostro superbo*, VIII, 197. *ora tristi tabo* etc. Quare nec Stephani et Burmanni dura et perversa ratione verba coniungendi opus est: *domus sanie et dapibus cruentis opaca*, nec Wittiana coniectura, Heynio probata: *domus sanie dapibusque cruenta*, nec Peerlkampii com-

Intus opaca, ingens. Ipse arduus, altaque pulsat
Sidera, — Di, talem terris avertite pestem! —
Nec visu facilis, nec dictu affabilis ulli.
Visceribus miserorum et sanguine vescitur atro.
Vidi egomet, duo de numero cum corpora nostro
Prensa manu magna medio resupinus in antro
Frangeret ad saxum, sanieque exspersa natarent
Limina; vidi, atro cum membra fluentia tabo
Manderet, et tepidi tremerent sub dentibus artus.

---

mento *sanie dap. cruentis Pinguis;* quamquam non nego, simplicis Ablativi usum hic paullo esse duriorem, quem tamen etiam tuetur Gellii V, 8. auctoritas, propterea verba *Domus - - ingens* afferentis. — 619. *alta pulsat sidera. Sidera* et *astra* poëtis haud raro significant altum aërem (ut V, 517.), quare res admodum procerae ab iis ad astra se adtollere et sidera tangere dicuntur. Cf. Geo. II, 427. Aen. I, 103. XI, 136. et supra v. 567. Sic etiam ap. Sil. Ital. XVII, 651. *tangens Tirynthius astra.* Quod autem attinet ad coniunctionem verborum *arduus altaque pulsat sidera*, cf. adnott. ad Geo. I, 142. Iahn. ad Aen. XI, 569. et Kritz. ad Sall. Cat. 8, 1. — *pestem* Heyn. explicat per: „pestilens et exitiosum hominum vitae monstrum." Vid. supra ad v. 215. — 621. *Nec visu facilis*, cuius adspectum nemo facile ferat, vel, Servio interprete, „cuius possit etiam adspectus inferre formidinem;" *nec dictu affabilis*, cuius colloquium nemo potest sustinere. Heins. et Burm. conferunt Accii versum ap. Macrob. Sat. VI, 1. *Quem neque tueri contra neque affari queas*, Stat. Silv. II, 72. *Terribilem affatu passus visuque tyrannum*, et Sil. Ital. 1, 175. *ferum visu dictuque.* — 623 sqq. Cf. Odyss. l. l. v. 288 sqq. et Ovid. Met. XIV, 203 sqq. Similem rei tragicae descriptionem etiam Hor. Sat. I, 8, 23 sqq. incipit a verbis *Vidi egomet.* — *corpora.* Vid. adnott. ad Aen. I, 70. — 624. „*resupinus* [humi iacens] bene nisum iacentis exprimit, dum ad colligendas vires corpus reducit ac recurvat." *H.* Ceterum haec tota descriptio Cyclopis homines devorantis, quamquam nostro sensui minus conveniens, vere tamen poëtica est et rem horrendam horrenda pingit imagine. Cf. etiam. Ovidiana huius loci imitatio Met. XIV, 205 sqq. — 625. *exspersa*, i. e. longe lateque conspersa. Sic autem multi boni Codd., quorum lectionem iam Serv. iure praetulit alteri, ex interpretamento ortae, *adspersa;* quamquam non memini alius loci, ubi hoc Participium hac significatione usurpatum legatur; nam apud Catull. LXVI, 77. nullus Codex Heinsii coniecturam *exspersa* videtur iuvare, neque minus dubia est apud Veget. III, 19. lectio *in campis exspersis.* Sensu dispergendi et dissipandi *exspergendi* verbum invenitur apud Lucr. III, 828. et V, 371. et in uno alteroque Cod. Claud. R. Pr. II, 85. et Sen. Herc. Fur. 87. Wagn. hic comparat Hom. Od. IX, 458. *τῷ κέ οἱ ἐγκέφαλός γε διὰ σπέος ἄλλυδις ἄλλῃ θεινομένου ῥαίοιτο πρὸς οὔδεϊ.* — *natarent.* Cf. Geo. I, 372. ibique adnott. Cic. Phil. II, 41. *natabant pavimenta, madebant parietes.* Ovid. Met. XIII, 629. *manans sanguine terra* et similia. — 626. Peerlkamp., haerens in *liminibus sanie natantibus*, pro *Limina* praeter necessitatem coni. *Lumina*, ut oculi ex capitibus saxo illisis sparsi in sanie natare dicantur. — *membra fluentia tabo*, ex quibus tabum (vid. supra ad v. 29.) defluebat. Sic infra IX, 472. *ora atro fluentia tabo.* Lucan. II, 166. *Quum iam tabe fluunt* (artus). Liv. XXXVIII, 17, 7. *fluunt sudore membra.* Ovid. Met. VII, 343. *Ille cruore fluens.* ibid. IX, 57. *sudore fluentia multo Brachia.* Val. Fl. VI, 360. *pingui fluit unguine tellus.* Sil. Ital. III, 705. *multo fluentia sanguine lora* cett. Cf. etiam Geo. II, 166. — Cum v. 627. cf. Ovid. Met. XIV, 194 sqq., imprimis verba *elisi trepident sub dentibus artus*, et XV, 92. *tristia mandere saevo Vulnera dente iuvat ritus-*

Haud impune quidem; nec talia passus Ulixes,
Oblitusve sui est Ithacus discrimine tanto.
Nam simul expletus dapibus vinoque sepultus
Cervicem inflexam posuit, iacuitque per antrum
Immensus, saniem eructans et frusta cruento
Per somnum commixta mero, nos, magna precati
Numina sortitique vices, una undique circum
Fundimur, et telo lumen terebramus acuto
Ingens, quod torva solum sub fronte latebat,

---

que referre Cyclopum. Ceterum pro *tepidi* Codd. quidam *trepidi*, quod ab Heinsio receptum Burm. rursus reiecit et Wagn. e prima syllaba sequentis vocis ortum esse censet. *Trepidi cum tremerent* mihi quidem languidum pleonasmum efficere, neutiquam vero, quod Iahn. censet, rem magis horridam exhibere videtur; quare miror, Schirachio quoque p. 621. et Peerlkampio hanc lectionem probari. Cf. autem Aen. I, 212. Ceterum praeter Ovidium l. l. (*elisi trepident sub dentibus artus*) imitatur hunc locum Silius IV, 378. *pugnantque feris sub dentibus artus.* — Cum v. 628. Heyn. conferri iubet Hom. Od. IX, 299 sqq. et 216 sqq. — 629. Cf. Val. Fl. III, 664. *Oblitave numine fesso Iuno sui* et Claud. Praef. II. in Rufin. 19. *Oblitusve sui posita clementior hasta.* — *sui*, i. e. calliditatis et astutiae suae; nam Pronomina personalia interdum pro singulari aliquà hominis, de quo sermo est, virtute ponuntur; quod hic eo magis fieri poterat, si vera sunt, quae Thiel. disputat, *Ithacum*, nomine *Ulixis* iam commemorato, propterea adiectum putans, ut astutia eius magis prematur, quum hoc Ulyssis epitheton apud Virgilium et Ovidium semper vafritiae notionem contineat, ut *Saturnia Iuno* crudelitatis, *Dionaea Venus* caritatis cett.; qua de re conferri iubet Serv. ad Aen. I, 23. IV, 372. V, 606. — 630. Cf. Hom. l. l. v. 296 sq. — *simul* pro simulatque. Vid. ad XI, 908. — „*sepultus*, motu et sensu privatus.“ *H.* Vid. ad II, 265. — 631 sqq. Cf. Hom. ib. v. 327 sqq. — *per antrum* fortius quam *in antro;* spectat enim corpus Cyclopis humanae magnitudinis modum longe excedens, quod totum quasi antrum expleverit. Cf. Quinct. Inst. VIII, 3, 84., hunc locum afferens. — 632. *Immensus*, quod a Medic. aliisque bonis libris suppeditatum iure defendunt Burm. et Heyn. contra Servium aliosque, poëta longe dignior est lectio, quam altera *Immensum*, quae iuxta illa verba *per antrum* friget. Pauci Codd. *Immensam saniem*, quod etiam Clercquium Observv. ad Lucan. Spec. II. p. 87. coniecisse memorat Iahn. et quod Peerlk. quoque amplectitur, qui conferri iubet Boëth. IV. metr. 7. *Flevit amissos Ithacus sodales*, *Quos ferus vasto recubans in antro Mersit immani Polyphemus alvo.* Cf. etiam Burm. ad Ovid. Met. III, 37. et ad Val. Fl. VI, 553., qui hic comparat infra VI, 423. et Ovid. Am. III, 4, 33. — 632. *frusta* carnis devoratae, ut I, 212. Cf. Ovid. Met. XIV, 211. *Mandentemque videns eiectantemque cruentas Ore dapes*, *et frusta mero glomerata vomentem*, ubi vid. Bach. Ceterum Medicei reliquorumque Codd. fere omnium auctoritate moti cum Wagn. revocavimus copulam *et* pro vulg. *ac.* — 633. *commixta mero.* Vid. praeter Ovidii l. l. infra Aen. IX, 349. et Sil. XV, 434. *permiscetque mero ructatos ore cruores.* — 634 sq. Cf. Hom. l. l. v. 331 sqq. et 378 sqq. — „*sortiti vices*, quid unicuique nunc esset agendum in excaecando monstro.“ *H.* Cf. supra v. 510. — *circum Fundimur.* Vid. ad II, 383. — *lumen.* Vid. ad Geo. III, 433. et Aen. IV, 364. — 636. *Ingens.* Vid. Geo. I, 477. cum adnott. ad Ecl. V, 21. et VII, 50. Thiel. confert Iuven. Sat. IX, 65. *Polyphemi Lata acies*, *per quam sollers evasit Ulixes.* — „*latebat* quanto ornatius quam

Argolici clipei aut Phoebeae lampadis instar,
Et tandem laeti sociorum ulciscimur umbras.
Sed fugite, o miseri, fugite, atque a litore funem
Rumpite.
Nam qualis quantusque cavo Polyphemus in antro
Lanigeras claudit pecudes atque ubera pressat,
Centum alii curva haec habitant ad litora vulgo

---

erat! Vides eadem voce simul torvam frontem, horridas palpebras, hirsutum supercilium; *λασιὰ μὲν ὀφρὺς ἐπὶ παντὶ μετώπῳ Ἐξ ὠτὸς τέταται* Theocr. Id. XI, 31." *H.* Ceterum cf. Sil. It. III, 75. *torvaque oculos sub fronte minaces.* Martial. IV, 14. *Nec torva lege fronte - - libellos*, et Markl. ad Stat. Silv. II, 5, 15. — 637. *Argolici clipei*, qui rotundus erat (*ἀσπὶς πάντοσε ἴση*, Hom. Il. III, 347. al.), quum ceteri essent vel oblongi vel quadrati, et tantae magnitudinis, ut totum hominem tegeret. Cf. Paus. II, 25. Heyn. ad Apollod. II, 2, 1. et Caryophylus de veterum clypeis p. 41 sqq. Ceterum cf. simillimus locus Ovid. Met. XIII, 851., ubi Polyphemus, *unum*, inquit, *est in media lumen mihi fronte, sed instar Ingentis clipei.* — *Phoebeae lampadis*, solis, in qua quidem comparatione non minus, quam in priore, solius magnitudinis, non splendoris ratio habetur, quod iam Part. *aut* indicat. Sic *lampas* de sole etiam Aen. VII, 148. legitur, alibi (Lucr. VI, 1196.) pro die, ut ap Val. Fl. VII, 366. *lampas Phoebi* pro nocte. Comparant cum h. l. Callim. Hymn. in Dian. 53. de Cyclopibus: *πᾶσι δ' ὑπ' ὀφρὺν Φάεα μουνόγληνα, σάκει ἶσα τετραβοείῳ, Δεινὸν ὑπογλαύσοντα.* Ex Virgiliano autem fonte hausit Ovid. Met. XIII, 851 sq. — 638. Cf. Hom. l. l. v. 475 sqq.— *tandem.* „Cognosce oculi magnitudinem ex eo, quod tot homines, machinis etiam instructi, modo post longum tempus dormienti possunt effodere." *Gossr.* — 639. Animadvertas aptissimos huius versus numeros, qui crebris elisionibus et dactylico rhythmo summam celeritatem et festinationem optime depingunt, quare etiam sequentem versum erunt qui consulto et cum singulari quadam vi et gravitate a Virgilio imperfectum relictum esse censeant. Vid. adnott. ad I, 634. — *Peerlkamp.* haec adnotat: „Hic etiam religionem et curam Virgilii admiror. Potuisset versum absolvere: *Sed fugite, o miseri, atque a litore rumpite funem.* Sensit esse elegantius, si *fugite* repeteretur." *Rumpite* autem magis festinationem suadere, quam *solvere*, in promptu est. Cf. etiam IV, 575. — *funem*, retinaculum. Vid. Geo. I, 457. et supra v. 266. — 641. Bryantus hunc versum cum tribus sequentibus ab aliena manu interpositos temere suspicatur, et Peerlkamp. certe versum 642. abesse malit, quum eo omisso oratio melius et gravius procedat; quod enim Polyphemus pecudes in antro claudat et mulgeat, hoc nihil facere ad terrorem augendum, immo aliquid valere ad minuendum. Sed tum plane abundant verba *in antro.* Totus autem locus propterea non potest abesse, quia continet causam exhortationis v. 639. — *qualis quantusque Polyphemus - - claudit pecudes* cett., i. e. qualis quantusque est P., qui claudit, vel quum claudit; ut I, 498. *qualis - - exercet*, et XII, 701. *Quantus Athos aut quantus Eryx* cett. Vid. etiam Tibull. I, 7, 16. III, 6, 23. Silius I, 127. alios, coll. Huschk. et Dissenii adnott. ad Tib. ll. ll. Wund. *qualis* ad habitum, *quantus* ad staturam refert rectissime. Cf. adnott. II, 591. Quod autem ad illum poëtarum usum attinet, ex quo pro simplici verbo *esse* ponitur verbum actionem aliquam vel conditionem significans (ut hic *claudit pecudes atque ubera pressat*, alibi autem *agere*, *vivere*, *stare* etc.), Thiel. conferri iubet Cort. ad Lucan. I, 135. — *Lanigerae pecudes.* Vid. adnott. ad Geo. III, 287. — *ubera pressat.* Vid. Ecl. III, 99. — 643. *vulgo*, passim. Cf. Ecl. IV, 25. Geo. III, 494. Aen. VI, 283. Liv. XXVI, 28. *vulgo facere incendia* etc.

Infandi Cyclopes et altis montibus errant.
Tertia iam Lunae se cornua lumine complent,
Cum vitam in silvis inter deserta ferarum
Lustra domosque traho, vastosque ab rupe Cyclopas
Prospicio, sonitumque pedum vocemque tremisco.
Victum infelicem, baccas lapidosaque corna,
Dant rami, et vulsis pascunt radicibus herbae.
Omnia collustrans, hanc primum ad litora classem
Conspexi venientem. Huic me, quaecumque fuisset,
Addixi: satis est gentem effugisse nefandam.
Vos animam hanc potius quocumque absumite leto.
Vix ea fatus erat, summo cum monte videmus

— 644. Iaekius in uno Cod. invenit *infandum*, quare Peerlk. suspicatur, Virgilium fortasse scripsisse *vulgus infandum Cyclopes.* — 645 sqq. Cf. cum h. l. Ovid. l. l. v. 214 sqq. et Prop. II, 20, 21. *Septima iam plenae deducitur orbita lunae, Quum* cett. praeterea autem Ovid. Met. VII, 179. X, 295. et similes loci. — 646. „*domos*, sc. *ferarum*, non otiosum post *lustra;* nam speciem rei clariorem exhibet, quam voc. proprium dabat.“ *H.* — *deserta lustra.* Vid. adnott. ad Aen. II, 714. — *vitam traho.* Vid. ad Aen. II, 92. — *vastosque.* Cod. quidam *vastaque* vel *vastoque*, sed vulgatam tuentur optimi libri et Lutat. ad Stat. Theb. I, 409. — *ab rupe* Heyn. et Henry cum voc. *Cyclopas* coniungendum putant, ut Cyclopes in montibus errantes intelligendi sint (coll. v. 644.); cui artificiosae explicationi (ex qua *ab rupe* esset i. q. regione rupium, ut ap. Liv. I, 37, 3. *ab cornibus* et similia) iam Singularem *rupe* obstare, recte observavit Wund. Cf. etiam Hand. Turs. II. p. 193., et ipse coniugens *ab rupe prospicio*, quamquam sane *ex* vel *de* aliquo loco *prospicere* usitatius est. — 648. *tremiscere* transitive cum Accusativo Obiecti constructum redit infra XI, 403. Cf. etiam Aen. VIII, 350. Stat. Theb. IX, 686. *Notamque tremiscit Silva deam.* Hor. Od. II, 12, 7. *periculum - - contremuit domus.* Senec. Ep. 65. extr. *Non contremiscamus iniurias,* Senec. Troad. 262. *tremere varios casus.* Liv. XXII, 26. *virgas ac secures dictatoris tremere* cett. — 649. *Victum infelicem*, miserum et tenuem. — *lapidosa corna*, propter os, quod in se habent. Vid. ad Geo. II, 34. et Heind. ad Hor. Sat. II, 2, 57. — 651. *primum.* Nonius v. *lustrare* exhibet *primo* (*a litore*), quod Heinsio temere placuit; Burm. mavult *primam*, quod, Wagn. teste, exstat in Cod. Haf. II.; sed verissime *Wund.:* „Si classem Troianam *primum* ad litus venientem conspexit Achemenides, fuit ea *prima*, quae ab illo conspecta est;“ et Wagn. confert supra v. 108. *Teucrus Rhoeteas primum est advectus ad oras.* Ceterum cf. Ovid. l. l. v. 218 sq. — 650. *vulsis p. radicibus herbae*, i. e. ipsae radices comesae. — *pascunt*, scil. me. Vid. infra ad v. 659. — 651 sq. Peerlkamp. coniicit, Virgilium fortasse scripsisse: *Omnia collustrans, ut primum ad litora classem Conspexi venientem, huic me* etc. — 652. *fuisset.* Vid. supra ad II, 136. — 653. *Addixi*, me totum tradere decrevi. Addicunt se, qui se vendunt aliis, ut gladiatores, ideoque omnia iura sua dimittunt, se totos aliis mancipant. Cf. praeter alios Cic. pr. Planc. 39, 93. *Senatus, cui me addixi;* id. in Pis. 35, 86. *creditorem debitoribus suis addixisti.* Hor. Ep. I, 1, 14. *nullius addictus iurare in verba magistri.* Ruhnk. ad Vellei. II, 25. Herzog. ad Caes. B. G. VII, 27. Schmid. et Obbar. ad Hor. Ep. I, 1, 14. et Thiel. ad h. l. — 654. *potius*, quam in Cyclopum manus incidam. — *quocumque leto*, quocumque mortis genere, vel crudelissimo. — *absumere* de morte praeter poëtas, comicos maxime (Plaut. Most. II, 1, 18. Mil. II, 4, 55.), ex pedestris orationis scriptoribus Livius maxime frequentavit (VIII, 18, 2. XXII,

Ipsum inter pecudes vasta se mole moventem
Pastorem Polyphemum et litora nota petentem,
Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum.
Trunca manu pinus regit et vestigia firmat;
Lanigerae comitantur oves; ea sola voluptas
Solamenque mali.
Postquam altos tetigit fluctus et ad aequora venit,

39, 14. XXIII, 30, 12. XXVI, 33, 12 cett. (Cf. infra IV, 601. et IV, 494.) — 656. *vasta mole*, ingente corpore. Quum Hamb. I. praebeat *gerentem*, Burm., quem offendit cacophonia *mo* — *mo* (quamquam ipse comparat Cic. Or. I, 1. *moles molestiarum*), coni. *mole ferentem*, comparans infra VIII, 199, et Stat. Theb. V, 442. *tarda se mole ferentem.* Sed contra omnium fere Codd. auctoritatem nihil mutandum esse patet. Voces eadem syllaba incipientes saepe iuxta se ponuntur. (cf. adnott. ad Aen. II, 27. III, 203. XII, 630. etc.) et *moventem* vastae moli multo convenientius, quam *ferentem.* Ceterum monstri vastitatem et incedendi tarditatem etiam versuum tarditate et homoeoteleuto signari, vere memorat Gossr. — 658. „*Monstrum*, πελώριον θαῦμα ap. Homerum l. c., *informe*, ut ἄμορφον, deforme; *cui lumen ademtum*, h. e. excaecatum; deformitas nova praeter naturalem.“ *H.* De Verbo substantivo in commotiore oratione, quam decet brevitas loquendi, saepe omisso cf. Wagn. Qu. Virg. XV, 8., qui comparat v. c. VII, 507. 374. IX, 236 sqq. Ceterum animadverte numeros huius versus mira cum arte compositos, qui meris spondeis, crebris elisionibus, aequalibus caesuris et duris verborum sonis monstri naturam aptissime exprimunt. — 659. *Trunca pinus*, ramis dissectis. — *manu.* Burm. revocaverat recentiorum quorundam librorum lectionem, a Quinct. Inst. VIII, 4. 24. exhibitam, *manum*, quam iure sprevit Heyn., quum pinus in manu regat et firmet vestigia, firmum incessum praestet. Poterat sane hoc vocabulum ad sensum non necessarium prorsus omitti, sed vid. adnott. ad Geo. II, 247. Ad *regit* autem supple eum, ut v. 650. ad *pascunt* me, XII, 632. ad *agnovi* te etc. Vid. adnott. ad II, 492. Quare non opus est Peerlkampii coni. *Trunca viam pinus regit.* Henry ex recentioribus editoribus solus amplectitur lectionem *manum*, et *regere* explicat per sustentare, quo sensu Itali etiam nunc dicant *reggere*, quorum dicendi usum a Romanis repetit. Ceterum cf. Claud. R. Pros. I, 19. *ebria Maeonius firmat vestigia thyrsus.* — 661. *mali.* Rottend. III. *malis*, quod, coll. Sabini Epist. I, 3. *Solamen longis illa fuere malis*, praefert Wakef. ad Lucr. V, 1404. Ceterum hic versus in multis Codd. sic expletur: *de collo fistula pendet*, vel (in paucis quibusdam): *pendebat fistula collo;* quod languidum et absonum additamentum iam Heins. rescidit. Cf. etiam Broukh. ad Tibull. II, 5, 31. et Weichert. de verss. iniur. suspp. p. 76. et 80. Heynio etiam illa ipsa verba *ea sola vol. Sol. mali* suspecta sunt, quae, ab omnibus Codd. suppeditata apteque superioribus per appositionem addita, recte defendunt Weichert. l. l. p. 77. et Wagn., verissime censentes, cum his verbis, bucolicam quandam suavitatem spirantibus epico carmine non indignam, necessario etiam illa *Lanigerae comitantur oves* resecanda esse, quum non credibile sit, eum, qui superiorem versum explere voluerit, ipsum non nisi particulam aliquam versus subiecisse, rursus aliis explendam. — 662. *altos tetigit fluctus et ad aequora venit* per hysteron proteron, ut supra II, 353. *moriamur et in media arma ruamus.* Cic. Cat. IV, 10, 21. *in Africam redire atque ex Italia decedere* (ubi vid. Beneck.) id. Legg. I, 22, 59. *ad obtinendam adipiscendamque sapientiam* cett. Cf. etiam Aen. II, 749. V, 292, 316. VI, 543. VIII, 125. etc. Brem. ad Nep. Pelop. 2, 5. Kritz. ad Sall. Cat. 36, 4. Bach. ad Ovid. Met. XII, 438. Ruddim. II. p. 393. Ramsh. §. 207. 3. alios. Peerlkamp., quum Polyphemus ex tactu sentiat, se ad fluctus pervenisse, hi autem in primo

Luminis effossi fluidum lavit inde cruorem,
Dentibus infrendens gemitu, graditurque per aequor
Iam medium, necdum fluctus latera ardua tinxit.
Nos procul inde fugam trepidi celerare, recepto
Supplice sic merito, tacitique incidere funem;
Verrimus et proni certantibus aequora remis.
Sensit, et ad sonitum vocis vestigia torsit.

---

litore non sint profundi neque elati, pro *altos* coni. *albos*, non cogitans, Polyphemo pro vasti corporis modo utique altiores fluctus quaerendos fuisse, non vada, quae iuxta litus esse solent, et *albos fluctus* praeterea nusquam legi. — 663. *inde*, ex aequore, aqua ex mari sumpta abluit vulnus oculi effossi; de quo usu Adverbii cf. Hand. Tursell. III. p. 363. et quae ad Geo. III, 400. I, 5. Aen. I, 21. alibi adnotavimus. Peerlkamp., temere haerens in hoc Adverbio et praeterea commemorans, cruorem non fluere ex oculo effosso, sed ex loco, unde oculus sit effossus (!), pro *inde* coniicit *orbe*, coll. Ovid. Met. XIV, 200., qui, de Polyphemo canens, *inanem luminis orbem* commemorat. — *fluidum cruorem*: vid. Ovid. Met. IV, 482. *fluidoque cruore rubentem Induitur pallam.* — 664. *Dentibus infrendens gemitu;* quare non mirandum, in parallelo Ovidii loco Met. XIV, 188. Codd. scripturam fluctuare inter *fremebundus*, quae vulgaris est lectio, et *gemebundus*, quam Bach. recepit. Quod attinet ad simplicem Ablat. *gemitu*, cf. supra ad II, 323. et Dissen. ad Tibull. I, 2, 78. (*quum fletu nox vigilanda venit*), qui de eodem Graec. usu conferri iubet adnot. suam ad Pind. Nem. X, 75. — 665. *medium.* Vid. adnott. ad VII, 566. — 666 sqq. Heyn. comparat Hom. Od. IX, 471 sq. et X, 126 sqq. — 667. *sic merito* Wund. et Iahn. recte coniungunt cum verbis *recepto supplice:* qui sic (hoc, id), meruerat, ut reciperetur. Peerlkamp. confert Ovid. Her. IV, 127. *I nunc, sic meriti lectum reverere parentis* et Val. Fl. V, 541., ubi pro vulg. *tum meritis* legendum censet *Tum vellera victor Sic meritis nec sola dabo.* — 668. *Verrimus.* Iahn. (in priore edit.) cum Oudend. ad Lucan. VIII, 462. ex optimis libris (Medic. fragm. Vat. aliis) revocavit lectionem *vertimus*, quam etiam Heyn. praeferendam esse censuerat, verbo ab aratione ad navigationem translato (qua re re cf. adnott. ad Geo. I, 50. et Aen. II, 780. V, 158.); Wagn. vero strenue defendit alteram lectionem, cui analogia magis quam Codd. auctoritas favet, quum *vertere mare* nemo poëtarum dixisse videatur, quamquam *versare aequor*, *aquas* legatur ap. Ovid. Ep. XIII, 98. Val. Fl. I, 450. alibi, *verrere aequor* autem, ab Ennio (Ann. XIV. p. 103. Hessel.) sumptum, per omnem poësin Latinam propagatum sit (coll. Aen. III, 208. 290. IV, 583. V, 778. VI, 320. VIII, 674. [Lucr. V, 268. 1225. VI, 624.] Broukh. ad Prop. II, 12, 44. Cort. ad Lucan. III, 542. et Burm. ad h. l.); et quod Aen. V, 141. et X, 208. legatur *freta versa*, hoc ipsum non tam a *vertendi*, quam potius a *verrendi* verbo deducendum esse, cuius Participium *versus* vindicent Diomed. p. 375. Putsch. et Serv. ad Aen. I, 478. Quae Wagneri disputatio, imprimis quum Virgilium Ennii et Lucretii admiratorem fuisse constet, mihi tam probabilis visa est, ut vulgarem lectionem et ipse servandam censerem. (Etiam Iahn. in edit. II., Peerlk., Süpfl. et Gossr. *Verrimus* receperunt.) — 669. *Sensit*, scil. sonitum remorum. Vid. ad VIII, 393. — *sonitum vocis.* „*Vox* novo exemplo pro strepitu vel remorum vel undae remis impulsae, ut supra v. 556. *fractae voces* pelagi.“ Haec *H.*, cui adsentitur Gossrau. Rectius Wagn., ita *ad sonitum vocis* idem fere esse dicens, quod *ad sonitum soni*, cum Burm. *vocem* de celeusmate accipit (de quo vid. Burm. ad Val. Fl. I, 186.). Quamquam enim *taciti* inciderint funem, nunc tamen a litore remoti quum in tuto navigentur, non opus esse, ut vocem premant, imprimis quum remorum motu iam satis strepitus excitari consenta-

Verum ubi nulla datur dextra affectare potestas,
Nec potis Ionios fluctus aequare sequendo,
Clamorem immensum tollit, quo pontus et omnes
Contremuere undae, penitusque exterrita tellus
Italiae, curvisque immugiit Aetna cavernis.
At genus e silvis Cyclopum et montibus altis

---

neum sit. Quem autem Gossr. ad excusandam illam abundantiam, quae ex ipsius et Heynii explicatione inest in verbis *sonitus vocis*, affert locum Geo. IV, 49., is plane alius est generis. Peerlkamp. tamen, haerens in hoc vocabulo, Virgilium scripsisse suspicatur: *ad sonitum Cyclops vest. torsit.* — *vestigia* pro ipsis gressibus. *Vestigia torquere* pro magis usitato *vestigia flectere* (Ovid. Met. I, 372. et alibi) legitur etiam apud Claud. I, 6. *Iam nova - vestigia torqueat annus.* — 670. *potestas affectare.* Vid. adnott. ad Geo. I, 305. II, 73. Aen. I, 704. — *dextra affectare*, i. e. attingere, scil. navem (quod facile suppleri potest ex verbis antecedentibus *verrimus aequora remis*), i. e. dextram admovere, iniicere navi, dextra navem appetere. Plurimi sane libri aliam praebent lectionem, *dextram affectare*, quam Servius defendit his verbis: „*dextram aff.* est dextram intendere et iniicere, scil. sic, ut possit navem tenere. Ter. Heaut. III, 3, 60. *Ad dominam qui affectant viam*, i. e. intendunt, faciunt. Nam si *dextra* legeris, ut sit *dextra affectare*, i. e. contingere, caret exemplo.“ Sed *dextram affectare* multo magis carere exemplo, nec, si analogiam spectemus, aliud quid significare posse, quam appetere dextram alterius, vere ait Heyn.; Wagn. autem et in elisione (coll. adnott. ad Aen. I, 193.) et in Servii auctoritate causam corruptelae quaerendam esse iudicat. Valesius coni. *adiectare*, quod refellit Markland. Ep. Crit. p. 17., cum Brunckio et Heynio vulgatam defendens, Peerlkamp. autem longe audacius coni. *Verum ubi nulla viam datur aff. pot.* — 671. *Nec potis* (est) *fluctus aequare sequendo*, non potest aequare celeritatem, qua fluctus navem ferunt, ut iam Wund. locum recte explicuit. Cf. Aen. X, 248. *ventos aequante sagitta.* Sententia igitur haec est: naves celerrime currentes assequi non potest. — *sequendo*, dum sequitur. Vid. ad Aen. II, 6. — *Ionios;* nam mare Ionium orientale Siciliae litus alluit et ex eo fluctus vento in fretum Siculum propelluntur. — Cum v. 672. cf. Hom. Od. IX, 395. — 673. *Contremuere* pro vulg. *Intremuere.* Wagn. ex Medic. et Colot. (qui unius Codicis instar sunt) recepit, quum librarii *con* saepe in *in* converterint (coll. Drakenb. ad Liv. X, 5, 11.), *in* autem non aeque facile in *con* mutari potuerit, praesertim in Codd. uncialibus literis scriptis, et quum *contremiscere* de ingenti, *intremiscere* de leviore aliquo tremore dicatur, ita ut mare leviter impulsum *intremiscat*, graviter percussum *contremiscat;* quod probare conatur coll. dictionibus *toto corpore*, *tota mente atque omnibus artibus contremiscere*, Aen. VII, 514 sqq. Catull. LXIV, 205., quibus opponit locutionem *genua intremiscunt* supra v. 581. et Claud. III. Cons. Hon. v. 19. *Te nascente ferox toto Germania Rheno Intremuit movitqae suas formidine silvas Caucasus.* Quod quidem discrimen quamquam non ubique strenue servatur (quum *contremiscere* non tantum de vehementiore motu dicatur: cf. Ovid. Met. VIII, 760. *Contremuit gemitumque dedit Deoïa quercus*, contra autem *intremiscere* etiam graviorem tremorem indicare, iam loci ab ipso Wagn. prolati videantur comprobare), nunc tamen et propter Cod. Med. auctoritatem et propter additum *omnes* (coll. Cic. Or. I, 26, 121. *tota mente atque omnibus artibus contremiscere*) Wagnerum cum Süpflio et Gossravio secutus sum. — *penitus*, non solum litora, sed etiam interiores regiones Italiae. — 674. *immugiit. Mugire* verbum proprium de sono subterraneo (cf. Aen. III, 92. IV, 490.), quare etiam de obscuro et obtuso oraculorum sono dicitur (Aen. VI, 99.). —

Excitum ruit ad portus et litora complent.
Cernimus adstantis nequidquam lumine torvo
Aetnaeos fratres, coelo capita alta ferentis,
Concilium horrendum: quales cum vertice celso
Aëriae quercus aut coniferae cyparissi
Constiterunt, silva alta Iovis lucusve Dianae.
Praecipites metus acer agit quocumque rudentis
Excutere, et ventis intendere vela secundis.
Contra iussa monent Heleni, Scyllam atque Charybdim
Inter utramque viam leti discrimine parvo,

---

676. *complent.* Virgilius quum collectivis raro adiiciat pluralem Verbi numerum (vid. ad Geo. IV, 378.) pluresque Codd. et Grammatici hic *complent* exhibeant, Wagn. Qu. Virg. VIII, 4. Pluralem hic fortasse proximo nomini *litora* deberi suspicatur. Sed difficilior lectio, quam plurimi optimique Codd. tuentur, servanda. Collectiva autem nomina in uno eodemque loco et cum singulari et cum plurali Verbi numero coniungi, res est satis nota. Cf. supra II, 32. ibique adnott. — *ruit ad portus.* Vid. supra v. 570. — 677. *nequidquam*, quia nocere non poterant abeuntibus nobis. — 678. *Aetnaeos fratres*, Cyclopes circa Aetnam incolentes et feritate externaque specie germanos quasi fratres. Taubmann., quem sequitur Schmieder., epitheton *Aetnaeos* minus recte ad magnitudinem refert, comparans Soph. Oed. C. 313. *Αἰτναία πῶλος* et Aristoph. Pac. 72. *εἰσήγαγ' Αἰτναῖον μέγιστον κάνθαρον.* — *coelo.* Vid. ad II, 688.— 679 *.concilium*, coetus, turba, multitudo. Sic Claud. in Ruf. I, 28. *infernas sorores* (Furias) vocat *concilium deforme.* — 680. *Aëriae quercus.* Vid. adnott. ad Ecl. I, 59., ubi adde Catull. LXIV, 291. *aëria cupressus.* Cul. 123. *aëria platanus*, et Mülleri Spicil. animadvv. in Catull. p. 30. — *coniferae cyparissi.* „Cupressus mas fert conos nuci pineae non absimiles; *baccas* appellat Plin. XVI, 33, 60., *κώνους* etiam Graeci. Vid. Athen. I. p. 57. B. C.“ *H.* Vid. etiam Müller. l. modo l. p. 20. (nam Catull. LXIV, 106. *de conigera pinu* loquitur.). *Conum* autem *cupressinum* (qui proprie *galbulus* vocatur) etiam Colum. VI, 7, 2. commemorat. —

681. *Constiterunt.* De Perfecto in comparationibus potissimum de rebus, quae solent fieri, usurpato vid. adnott. ad Geo. I, 49., de eius autem correptione ad Ecl. IV, 61. et al. — Ceterum Heyn. vere adnotat, *silvam Iovis* ad quercus, *lucum Dianae* ad cupressos referendum esse, ita ut de Diana infera s. Hecate (vel Proserpina) agatur, quum cupressus feralis arbor sit et ex vulgari narratione Diti sacra. Dianam autem, utpote Lunae deam, saepe cum Hecate, quae ipsa primum ad cultum lunarem pertinebat, confusam esse, res est satis nota. Cf. Klopferi Lex. mythol. I. p. 618. et 787 sqq. quosque ille laudat et infra ad IV, 511. adnott. — 682 sq. „Nos metu agitati quocumque malumus cursum dirigere, quam in portu manere. — *metus agit rudentes excutere*, evolvere, explicare et intendere, ut supra v. 267.“ *H.* *Agere* cum Infinitivo constructum legitur etiam ap. Stat. Theb. III, 625. VIII, 262. alibi. — 683. „*ventis secundis*, int. quo ventus ferret; non exspectare ventum, quem cursus postulabat.“ *H.* — De v. 684—686. permulta disputata sunt a Viris doctis, ex quo Heyn., eos spurios esse iudicans, brevissimam sane iniit viam difficultates, quas continent, expediendi. Quos, ab omnibus Codd. sine ulla fere lectionis varietate suppeditatos atque Servii, Probi I, 9. 12. et Prisciani XV, 2, et XVIII, 79. auctoritate defensos, postquam Wakef. ad Lucr. V, 712. Weichert. de vers. iniur. suspp. p. 84. et in Comment. I. de versu hypermetro p. 17. A. Moebius in *Archiv für Phil. u. Pädag.* Vol. I. p. 139. et Iahn., cum quo facit Censor eius in Ephem. lit. Ien. a. 1827,

Ni teneant cursus; certum est dare lintea retro.

---

ch. 94. p. 367., Virgilio vindicare studuerunt, nuper non solum denuo impugnavit, sed adeo e contextis exterminavit Wagn., primum quod ineptum esset, praecepta Heleni, iam supra v. 558. observata a Troianis, hic repeti, tum quod verba *leti discrimine parvo*, quippe ex Aen. X, 511. coll. Aen. IX, 143. conficta, quomodocunque te torseris, tolerabilem sensum non funderent, denique quod *lintea dare ἅπαξ λεγόμενον* esset apud Virgilium. Horum argumentorum primum et tertium non multum valere, quisque videt, alterum vero et ipsum non admodum difficile dixerim ad refellendum. Ex variis priorum interpretum sententiis, quas omnes enarrare longum est, Servianam modo et Iahnianam proferam. Servius (cui adsentitur Weichert. de versu hyperm. p. 17.) locum sic explicat: „Timor cogebat, ut quocunque navigaremus et ventum sequeremur, non iudicium: sed occurrebat praeceptum Heleni, vitare iubentis Scyllam et Charybdim. Quare placuit, ne [ita enim Grammatici contra usum Virgilianum *ni* explicant] cursus teneant, h. e. agantur et impleantur inter utramque viam modico mortis interstitio, h. e. Scyllae et Charybdis, retro dare lintea.“ Iahn. autem in priore edit. locum sic interpretatur: „Metus agit quocunque rudentes excutere et ventis secundis, qui nos nunc versus Charybdim et Scyllam ferebant, obtemperare. Contra Heleni iussa monent, viam inter (per) Scyllam et Charybdim utramque (i. e. sive viam per Scyllam sive per Charybdim elegeris) parvo discrimine esse viam leti, nisi in tempore cursus teneant;“ in qua quidem explicatione praeter viam per Scyllam et Charybdim duo potissimum me offendunt: verba *parvo discrimine*, quae sic explicata vehementer languent, et *in tempore* ex arbitrio addita. Quare mihi locus sic capiendus videtur: Contra Heleni iussa monent, utramque viam inter Scyllam atque Charybdim, sive dextrum litus legentes Scyllae, sive sinistro litori propius navigantes Charybdi adpropinquarimus, parvo discrimine leti esse, i. e. a leto paullulum modo remotam, facillime in letum ducturam esse (quam explicationem flagitare videntur simillimi loci Aen. IX, 143. X, 511. et Ovid. Met. VII, 426. *Attonitus tamen, leti discrimine parvo;* ut Moebii l. l. aliorumque ratio, qui locum nostrum sic distinguunt: - - *Inter utramque viam leti, discrimine parvo Ni teneant cursum*, i. e. *in geringem Abstande von der Sc. u. Char.*, reiicienda sit), nisi rectum cursum per medium fretum constanter teneamus, ne latum quidem unguem in alterutram partem declinantes; quod quum admodum difficile esse intellexerimus, certum nobis est, dare lintea retro. *Cursum* enim *tenere* idem esse, quod a recto cursu non aberrare, docent loci Aen. V, 2. Caes. B. G. V, 8. Cic. N. D. III, 34, 83. pr. Planc. 21. extr. alii. (Similiter supra v. 283. *fugam tenuisse per medios hostes.*) Sic si locum explicamus, cui sane ultimam limam deesse non nego, quum potissimum ellipsis Infinitivi *esse* displiceat, supersedemus artificiosa illa ratione, qua Wagnerus hos versus a pluribus adeo interpolatoribus consarcinatos esse nobis persuadere studet; quamquam ei adsentiri videntur Thiel. et Süpflius, ab omni huius loci interpretatione abstinentes. Gossravii explicationem, qui locum sic distinguit: *Contra iussa monent Heleni Scyllam atque Charybdim; Inter utramque viam leti discrimine parvo Ni teneant cursus, certum est* cett., non satis intelligo. Alia distinctione Hoeggius in Diss. de difficilioribus quibusdam Virg. locis. Colon. 1834. p. 3 sqq. loco difficillimo mederi studet, qui post *Heleni* Puncto posito sequentia sic construit: *Certum est dare lintea retro, ni teneant cursum inter Scyllam atque Charybdim, parvo discrimine utramque viam leti*, ut verba illa Scyllam etc. non Heleni sententiam contineant, sed ex mente Troianorum dicta sint; cumque in summa re secutus Iahn. in edit. II. locum sic distingui iubet: - - *Heleni, Scyllam atque Char. Inter, utramque viam leti, discrimine parvo Ni teneant cursus. Certum est* etc., hac adiecta interpretatione: „Acer metus nos impellit ventis cedere et versus septentrionem per fretum Si-

Ecce autem Boreas angusta ab sede Pelori
Missus adest. Vivo praetervehor ostia saxo
Pantagiae Megarosque sinus Thapsumque iacentem,

---

culum navigare, Sed huic consilio Heleni iussa repugnant, non negligenda illa, nisi forte contigerit, ut naves inter Scyllam atque Charybdim, quarum unaquaeque (*utraque*) per se via leti esset, in angusta, quae inter utramque periculo libera est, via (*parvo discrimine*) cursum teneant. Quod quum vix sperari posse videretur: certum est retro dare lintea." Superest ut coniecturas commemorem, quibus Viri docti loco tamquam conclamato succurrere studuerunt. Hildebr. in Iahnii Annall. l. l. p. 174. eum sic constitui voluit: *Contra iussa monent Heleni Scyllaeque Charybdisque Inter utramque viam leti, discr. parvo Ne teneam cursus: certum est* etc., ut haec prodiret sententia: cavent Heleni iussa, ne cursus teneam inter Scyllae Charybdisque leti viam, quae parvo tantum distant discrimine (i. e. intervallo, coll. Aen. V, 154. et Cic. Agr. II, 32.); Peerlk. autem sic scribendum esse putat: *Contra iussa monent Heleni Scyllae atque Charybdis: Inter utrumque viam leti discr. parvo. Ni teneam cursus, certum est* cett., quae, satis contorte dicta, hoc vult significare: Iussa Heleni nos (ad)*monent Scyllae et Charybdis* (i. q. de Scylla et Charybdi): dixit enim viam inter utrumque valde periculosam esse. Ceterum Heins. edidit *Scyllamque Charybdimque*, quem iure refellit Weichert. de versu hyperm. p. 17. — *iussa Heleni.* Vid. supra v. 410 sqq. et 420 sqq. — *dare lintea retro*, i. e. viam contrariam sequi, sive Cyclopum portum, sive mare Adriaticum repetentes. *Lintea dare* quamquam alibi non videtur legi, proba tamen est locutio, et *lintea* pro velis leguntur etiam ap. Hor. Od. I, 14, 9. Val. Fl. IV, 83. Ovid. Am. II, 11, 41. Lucil. Aetn. 243. alibi, *vela dare* autem omisso voc. *ventis* invenitur etiam Ovid. Met. VIII, 175. XIII, 401. XIV, 437. et apud alios. — 687. „Ventorum origines a montibus, unde flant, tamquam a sedibus repetunt poëtae; ita h. l. aquilo, qui navem secundum littus Siciliae orientale versus austrum fert, a promontorio Peloro, ad fretum Siculum [ideoque ad angustias maris sito], venit; hinc *angusta ab sede*." *H.* — *ab sede* autem plurimorum librorum est lectio pro vulg. *a sede*. Vid. I, 270. II, 601. VII, 209. 255. cett. et adnott. ad Ecl. VII, 6. et Geo. I, 171. De *Peloro* vid. supra ad v. 411. — 688. *Missus*, favore deorum, ut ap. Val. Fl. I, 625. *Non hiemem missosque putant consurgere ventos.* — *vivo saxo.* Vid. ad I, 167. et supra ad v. 618. — 689. *Pantagias* s. Pantachus, Pantacius, (nunc *Fiume di Porcari*: cf. quae scripsi in Pauly *Realencycl.* V. p. 1126., retractans ea, quae proposueram in libro meo *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 784.) parvus Siciliae fluvius infra Leontinos haud procul a Megaris s. Hybla in mare sese effundens, cuius ostium utrimque praeruptis rupibus includitur. Cf. Thuc. VI, 4. Plin. III, 8, 14. Ovid. Fast. IV, 471. Cluverii Sicilia I, 11. et Dorvill. Sicula p. 206 sq. Claud. R. Pros. II, 57. *saxa rotantem Pantagiam* commemorat. — *Megaros sinus.* De Megaris Hyblensibus s. Hyblaeis cogitandum, Siciliae oppido, quod, olim Hybla Parva (Ὕβλα ἡ μικρά) dictum, duodecim millia passuum a Syracusis septentrionem versus ad sinum Megarensem (*Golfo di Augusta*) situm erat. Cf. Strab. VI. p. 185. Plin. III, 8, 14. Mela II, 7, 16. Diod. Sic. IV, 80. Liv. XXIV, 30, 11. alii, et liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 795. — *Thapsus*, peninsula, quae sinum Megarensem ab australi parte includit, Servio teste „plana et paene fluctibus par" erat; quare a poëta *iacens*, i. e. humilis, non alta montibus vocatur. (Cf. etiam supra I, 224. et Drakenb. ad Sil. Ital. XII, 131.) De Thapso, quae nunc *Penisola delli Magnisi* vel *Bagnoli* vocatur, cf. Thuc. VI, 9. ibique Duker. Cluver. I, 2. p. 137 sq. et liber meus modo comm. III. p. 806. —

* Talia monstrabat relegens errata retrorsus
* Litora Achemenides, comes infelicis Ulixi.
Sicanio praetenta sinu iacet insula contra
Plemmyrium undosum; nomen dixere priores
Ortygiam. Alpheum fama est huc Elidis amnem

---

690. „*relegens retrorsus*, nam cum Ulysse a Lotophagorum inde insula, litori Africae praetenta, Siciliae litus orientale ad Cyclopas usque praeternavigaverat (cf. ad v. 570.); itaque *Litora* iam *errata*.“ *H.* De pleonasmo *relegere retrorsus* vid. ad Geo. I, 200. Pro *retrorsum* autem, Wund. suadente, cum Iahn. et Wagn. ex Med., Rom. aliisque libris praestantissimis et Prisc. XI, 5, 21. p. 922. P. recepimus *retrorsus*. (Cf. adnott. ad Ecl. X, 62.) — *erratus* pro pererratus, errando emensus, legitur etiam ap. Ovid. Fast. IV, 573. *immensum est erratas dicere terras*, et Val. Fl. IV, 447. *diversus erratus casibus orbis* (cf. adnott. ad Aen. III, 14.); atque hunc quidem Ovidii versum fortasse obversatum esse putaveris Grammatico illi, quem Wagn. hos duo versus, a se tamquam spurios exterminatos, addidisse suspicatur. Argumenta autem, quibus Vir doct. ad oppugnandam horum versuum *αὐθεντίαν* utitur, sunt haec: 1) Homerus quum Od. IX, 105 sqq. Ulyssem a Lotophagorum terra statim ad litus Cyclopum delatum esse narret, haec loca ex Ulyssis itinere Achemenidi cognita esse non poterant; nec ipsum Achemenidem ab eo loco, ubi latuerat, longe discessisse, v. 645 sqq. probant; 2) verba *comes infelicis Ulixi* inepte repetita sunt ex v. 613.; 3) voc. *retrorsus ἅπαξ λεγόμενον* est et ab epica poësi alienum; 4) Cod. Wittianus hos versus non in ordine exhibet, sed appictos in margine. Ex quibus omnibus concludit Wagn., hos duo versus a Grammatico quodam adiectos esse, qui, quum se ipse interrogasset, unde Aeneae haec omnia innotuerint, mancam poëtae narrationem supplere voluerit, non cogitans, hunc plurima, quae ipse ut poëta noverit, per Aeneam, illa nescientem, referre. Et hic quidem, quum internis argumentis satis probabilibus etiam externa causa accedat, eatenus certe Wagnero obediendum duximus, ut asteriscis praefixis hos versus, qui etiam Hildebrando l. l., Peerlkampio, Süpflio et Gossravio spurii videntur, tamquam suspectos notaremus. Burm. tantum verba *comes infelicis Ulixis* ex v. 609. adsuta esse censuit, quae tamen defendit Weichert. l. saepe l. p. 77. — 692. *Sicanio sinu.* Cf. adnott. ad Ecl. X, 4. et V, 29. Intelligendus sinus ille, qui postea Syracusarum Magnum portum (etiamnum *Porto Maggiore* dictum) efficiebat. Cf. Thuc. VII, 4, 23. Diod. XIII, 14. — 693. *Plemmyrium undosum*, promontorium ad aditum sinus et portus Syracusani situm (nunc *Punta di Gigante* appellatum: vid. librum meum geogr. III. p. 782.), quod semper aestuantis maris fluctus circumstrepunt, unde et nomen *Πλημμυρίου* habet a *πλημμύρᾳ*, maris aestu; *undosum* igitur hic est *περικύμον*, quum alibi (Aen. IV, 313. Sil. V, 21. cett.) de ipso mari undis abundante dicatur. Cum duplici *μ* nomen scribunt Thuc. VII, 4. Diod. XIII, 14. alii, Steph. Byz. autem p. 555., ut hic plures Codd., inter quos Med. et Rom., Serv. Dresd. et Schol. Maii, non geminata litera, quos sequitur Wagn., comparans nomina *Parnasi* et *Lyrnesi.* — *nomen dixere Ortygiam.* De constructione vid. supra ad v. 18.; de hac autem *Ortygia*, quae (diversa ab illa, quam supra v. 124. commemoratam vidimus) posterioribus temporibus, ubi antiquissimam Syracusarum partem efficiebat, *κατ᾽ ἐξοχήν* Nasos (*Νᾶσος*) appellabatur, vid. Thuc. VI, 3, VII, 22. Diod. V, 3. alios. Nomen inde accepisse dicitur, quod Latona, Pythonem fugiens, in coturnicem (*ὄρτυγα*) mutata in eam evolaverit. Vid. Maii Scholl. a Wagn. laudd. et Dissen. ad Pind. Nem. I. p. 350. Boeckh. Omnino cf. liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 796. et quae exposui in Pauly *Realencycl.* VI. p. 1540 sq.

Occultas egisse vias subter mare, qui nunc
Ore, Arethusa, tuo Siculis confunditur undis.
Iussi numina magna loci veneramur; et inde
Exsupero praepingue solum stagnantis Helori.
Hinc altas cautes proiectaque saxa Pachyni
Radimus, et fatis numquam concessa moveri
Apparet Camarina procul campique Geloi

— *Alpheum fama est* cett. Vid. ad Ecl. X, 1. — 695. „*occultas egisse vias subter mare*, *τὰν δὲ θάλασσαν Νέρθεν ὑποτροχάει*, Mosch. Idyll. VII, 4. [Burm. confert Claud. IV. Cons. Hon. 101. *Nuntius - - longas incognitas egit - - vias.*] — 696. *ore tuo*, eodem fonte; unde Pindaro Arethusa *ἄμπνευμα σεμνὸν Ἀλφεοῦ*, Nem. I, 1. Cf. Cluverii Sicil. ant. p. 163. 157.“ *H.* — 697. *iussi*, ab Anchise, cuius per totum hunc librum eae sunt partes, ut religiones et auspicia curet. Servius etiam de Achemenide vel Heleno cogitari posse censuerat. Peerlkamp., qui contendit, ad *iussi* nihil subintelligi posse nisi: a praefecto classis, i. e. ab Aenea, sive *a me*, quum plures Codd. voc. *iussi* post *loci* collocent, parum probabiliter poëtam sic scripsisse suspicatur: *Numina magna loci iniussi veneramur*, i. e. tanta erat Alphei et Arethusae fama, ut etiam iniussi, sponte, numina loci veneraremur. — 698. *Exsupero*, praetervehor. Sic Plin. VI, 17, 21. *exsuperare amnem* et Val. Fl. II, 622. *Iam iuga Percotes Pariumque infame fragoris Exsuperant Pityamque vadis.* Cf. etiam supra I, 244. — „*Helorus* fluvius in litore orientali [Siciliae] paullo supra Pachynum promontorium. Primum ille inter specus et exesas rupes procurrit, unde Silio [XIV, 269.] *clamosus Helorus;* mox ubi ad litus accessit, placido ac leni cursu incedit, et hieme, clauso maris fluctibus ostio, frequenter excrescit stagnatque, unde agri vicini pinguescunt plurimum.“ *H.* Quare Ovidio Fast. IV, 487. *Heloria Tempe* vocantur. Cf. de hoc fluvio, qui nunc *Atellaro* et inferiore cursus parte *Abisso* vocatur, praeter l. l. etiam Plin. III, 8, 14. Cluverii Sicil. ant. I, 13. p. 184. et liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 785. — 699. *proiecta saxa*, *προβλῆτες σκόπελοι.* Cf. infra X, 587. De *Pachyno* vid. supra ad v. 429. — 700. *Radimus* „propter scopulos latentes,“ ait Schirach. p. 557. Sed *radere* potius est i. q. obiter modo tangere (nostrum *streifen*), ut infra VII, 70. *litora radere*, et ap. Ovid. Am. III, 15, 2. *raditur ultima meta.* A poëtis dicitur hoc verbum imprimis de fluviis locum aliquem praetermeantibus et tangentibus. (Vid. Lucr. V, 257. Tibull. IV, 1, 142. Lucan. II, 425. cett.) — *numquam concessa moveri Camarina.* Vid. Silius XIV, 199. *et cui non licitum fatis Camarina moveri*, coll. Claud. R. Pros. II, 59. *pigra vado Camarina palustri.* Servius haec adnotat: „Palus est iuxta eiusdem nominis oppidum, de qua quodam tempore, quum siccata pestilentiam creasset, consultus Apollo, an eam penitus exhaurire deberent, respondit: *Μὴ κίνει Καμαρίναν* [immo *Καμάριναν:* vid. Boeckh. ad Pind. Ol. V, 4. a Wagn. laudatus]. *ἀκίνητος γὰρ ἀμείνων.* Quo contempto exsiccaverunt paludem, et carentes pestilentia, per eam partem ingressis hostibus, poenam dederunt.“ Eadem narrant Steph. Byz., Suidas h. v. et Anthol. Gr. T. III. p. 148. epigr. 23. (Iacobs. T. IV. p. 115.); sed quando hoc factum sit, et quae illa urbis (de qua vid. Strab. VI. p. 417. Thuc. VI, 5. alii) oppugnatio fuerit, nemo veterum docet; poetam vero haec ex sua potius, quam Aeneae narrantis persona dixisse, iam Serv. vidit. Temere igitur Peerlkampio talis doctrina historica Aeneam adeo non decere videtur, ut verba *et fatis numquam concessa moveri* spuria et a Grammatico aliquo adiecta censeat. Ceterum verba illa *μὴ κίνει Καμάριναν* in proverbium abiisse constat. Cf. Erasmi Adagia Cent. I, 64. et Schott. ad Zenob. Cent. V, 18. De ipsa palude, quae etiamnum dicitur *Lago di Camarina*, vid. librum meum modo comm. III. p. 786. — 701. *Campi Geloi*,

Immanisque Gela fluvii cognomine dicta.
Arduus inde Acragas ostentat maxima longe
Moenia, magnanimûm quondam generator equorum.

Gelae oppidi, quod statim post commemoratur, egregia fertilitate sua nobiles. *Gela* autem idem est cum *Lindo* oppidum, Doriensium colonia, quae a flumine Gela (etiam Ovid. Fast. IV, 470. Silio XIV, 218. Plin. III, 8, 14. Vibio Sequ. p. 10. aliis commemorato), in cuius meridionali ripa exstructa erat, idem nomen assumpsit. Cf. Thuc. VI, 4. Diod. XIII, 53. Steph. Byz. v. *Γέλα* et Claud. R. Pros. II, 58. Nunc vocatur *Terra Nuova*, flumen autem *Fiume di Ghiozzo* s. *F. di Terra Nuova.* Cf. Dorvill. Sicula c. 6. Mannert. Vol. IX, 2. p. 345 sq. et liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 798 sq. Argutatur Heyn. cum aliis interpretibus in explicando epitheto *immanis*, quod perperam ad urbem referunt, de immanibus nescio quibus Gelae tyrannis cogitantes; quamquam Heyn. iam verum sensit, haec adiiciens: „Restat hariolatio, ut *fluvius immanis* dicatur propter speciem eius in numis expressam; est enim bos cum facie humana, adscriptum *Γέλας.*" Sed non tam hoc fluminis signum ipsum spectandum, quam causa, cur flumen in numis eo repraesentatum videatur. Suspicor enim, illud externa specie decepisse homines, et vultum innocentem referens occultis tamen verticibus exitiosum fuisse, quod etiam Ovidii verba Fast. IV, 470. comprobare videntur: *et te, vorticibus non adeunde Gela;* quem locum iam Wagn. protulit, ut fluvii, non urbis epitheton hic haberi doceret, quod etiam Voss. perspexit. Mirum sane, interpretes, reconditi aliquid in hoc loco quaerentes, id quod omnium simplicissimum est, prorsus neglexisse. Ceterum Virgilius Graecam nominis mensuram sequitur *Γέλᾱ*, Silius contra XIV, 218. Romanam: *Venit ab amne trahens nomen Gela.* — Verba *fluvii cognomine dicta* sic interpretor: cognomine dicta a fluvii nomine sumpto, s. cognomine, quod est fluvii nomen; in qua explicatione eo minus haerebimus, si cogitabimus *cognomen* poëtis interdum pro simplici voc. *nomen* dici, velut infra IX, 593. XII, 845. et Claud. B. Get. 555. *Pervenit ad fluvium miri cognominis Urbem.* Cf. Beier. ad Cic. Oratt. fragm. p. 120. et 173. Martini in Diariis schol. Darmst. a. 1826. P. II. ch. 43. hanc proponit coniecturam: *a fluvio cognomine dicta*, quam probant Iacob. in Disquiss. Virgg. P. I. p. 8. et Wagn. ad IX, 151. (propter formam Genitivi *fluvii* a Virgilio alienam), Süpflius autem adeo in contextum recepit, quum *a* post *Gela* facile excidere potuerit, tum vero nihil reliquum fuerit, quam ut *fluvio* in *fluvii* mutaretur. Sed minus placet versus sic constructus: *Imm. Gela a fluvio c. d.;* in forma autem *fluvii* (quam cum toto versu etiam Lachm. ad Lucr. V, 1006. tuetur) non haerendum esse, ad IX, 151. videbimus. Ceterum hunc versum, quem Peerlk. et Gossr. paullo cupidius pro spurio et glossa geographica habent, quemque etiam Wagn. in min. edit. uncis inclusit, aperte imitantur Silius XIV, 218. et Claud. R. Pros. II, 58., ut de eius *αὐθεντίᾳ* dubitari nequeat. — 703. *Acragas.* „*Agrigentum* in monte Acragante situm, maximis quondam opibus ex agri fertilitate et Carthaginiensium mercatu refertum; hinc civium magnificentia et luxus. Aluere iidem equos ad certamina Graeciae [cf. Plin. VIII, 52, 64.], et inter Olympionicas fuit Theron Agrigentinus, a Pindaro celebratus; quamquam ad hunc solum respici a poëta non dixerim." *H.* Cf. de hac urbe nobilissima, cuius magnificas reliquias oppidum *Girgenti* continet, Strab. VI. p. 417. Plin. III, 8, 14. Mela II, 7, 16. Polyb. IX, 27. X, 21. Thuc. VI, 4. Diod. XIII, 81 sqq. Cluverii Sic. ant. p. 202. Dorvill. p. 88 sq. alii et liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 799. — 704. *magnanimûm.* Unum hoc est Adiectivum, cuius Genitivum Plur. Virgilius hic et VI, 307. in *ûm* contrahit; nam Aen. VI, 21. *miserum!* (parenthetice adiectum) non est Genitivus cum *natorum* coniungendus.

Teque datis linquo ventis, palmosa Selinus,
Et vada dura lego saxis Lilybeïa caecis.
Hinc Drepani me portus et illaetabilis ora
Accipit. Hic, pelagi tot tempestatibus actus,
Heu genitorem, omnis curae casusque levamen,
Amitto Anchisen. Hic me, pater optime, fessum

Cf. Iahn. ad Aen. I, 229. — *quondam* non est *olim*, sed *postero tempore*. Ceterum hunc versum, quem Schrader. propter anachronismum deleri voluit, voc. *maxima* in *moenia* mutato bene defendit Weichert. l. l. p. 84., et praeter hunc multos etiam alios anachronismos in Virgilii carminibus inveniri docet Wagn. Qu. Virg. XXXIX. Peerlkamp. etiam hic (cf. v. 700.) Virgilium sui adeo oblivisci non potuisse arbitratus, ut putaret se, non Aeneam, loqui, et ipse hunc versum, excepto primo vocabulo, spurium habet, eique adsentitur Gossr. — 705. *datis ventis*, i. e. secundo vento a diis mihi misso. — *palmosa Selinus.* Selinuntem, haud ignobilem Siciliae urbem (de qua vid. Strab. VI. p. 421. Plin. III, 8, 14. Thuc. VI, 4. VII, 57. Diod. XIII, 56 sq. XXIV, 1. Xen. Hell. I, 1, 37. Steph. Byz. 592. multique alii, et e recentioribus Cluver. I, 18. p. 225. Dorvill. p. 60 sqq. 420 sqq. et liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 800 sq. ante omnes autem Reinganum in singulari libello: *Selinus und sein Gebiet.* Lips. 1828. 8.), palmis agrestibus abundasse, ex Cic. Verr. V, 33, 37. satis notum. Cf. etiam cum h. l. Silius XIV, 200. *Tum, quae nectareis vocat ad certamen Hymetton, Audax Hybla, favis, palmaeque arbusta Selinus.* — 706. „*vada dura saxis caecis*,h. e. latentibus [vid. ad Geo. I, 89. Aen. I, 356. al.], *dura* (ne *dira* coniectes) *vada* dixit, h. e. locum vadosum fundo saxeo, quoniam extrema Lilybaei promontorii ἄκρα plana atque depressa, ad III M. passuum sub undis protenditur, in trium circiter cubitorum altitudinem tecta. Cluver. II, 1. pr.“ *H.* De ipso *Lilybaeo*, occidentali Siciliae promontorio, quod nunc *Capo Boeo* vocatur, cf. Strab. VI. p. 409. Plin. VII, 21, 21. Mela II, 7, 15. Polyb. I, 42. Diod. XIII, 54. alii et liber meus *Handb. d. alt. Geogr.*. III. p. 782., uti de *Drepano* vel *Drepanis* (τὸ Δρέπανον et τὰ Δρέπανα) oppido, ab illo ad septentrionem versus haud procul ab Eryce monte sito et nunc *Trapani* appellato, eiusque portu cf. Diod. XXIII, 9. XV, 73. Polyb. I, 46. alii et liber meus modo comm. III. p. 802. — *illaetabile* hoc promontorium dicitur propter tristem, quem praebet, adspectum (ut ἀτερπὴς χῶρος ap. Hom. Od. XI, 94.); nam ager Drepanitanus sterilis est et arenosus, arboribus fere omnibus et herbis destitutus. Altera (Servii) explicatio, quam Schirach. p. 442. et Thiel. amplectuntur, ut locus propter Anchisae ibi morte amissi memoriam per anticipationem tristis dicatur, minus probabilis videtur. Ceterum redit hoc Adiectivum infra XII, 619. Vid. etiam Stat. Theb. III, 706. V, 633. Sen. Troad. 861. all. — 708. *Accipit.* Wakef. ad Lucr. V, 827. temere coni. *Excipit.* Vid. adnott. ad III, 210. — *actus.* Heins. cum multis sane Codd. *actis*, coll. Aen. VIII, 636. Geo. I, 413. Sil. III, 228. aliisque locis. Sed *actus*, quod Medic. cum optimis Codd. praebet, unice verum, quum nemo hic quaerat, an tempestates *actae*, i. e. dispulsae fuerint, sed, quod iam Wagn. docuit, ad plurima illa et gravissima mala, quae longi errores Aeneae attulerint, tamquam cumulus accedat iactura patris. — 710. De Anchisae obitu singularem excursum scripsit Heyn., XVII. ad h. l., quo docet, aptissime poëtam hoc instituisse, ut Anchisen ante Aeneae ad Didonem adventum obiisse narraret, quum seni nullas inter Aeneam et Didonem partes satis decore tribuere posset; quamquam alii scriptores (Cato ipse secundum Serv. ad Aen. I, 570. Aur. Vict. de Orig. G. R. c. 10., ubi vid. Arntzen., coll. cum Muncker. ad Hygin. f. 260. et Meziriac. ad Ovid. Her. T. II. p. 221.)

Deseris, heu tantis nequidquam erepte periclis!
Nec vates Helenus, cum multa horrenda moneret,
Hos mihi praedixit luctus, non dira Celaeno.
Hic labor extremus, longarum haec meta viarum.
Hinc me digressum vestris deus appulit oris.
    Sic pater Aeneas intentis omnibus unus
Fata renarrabat divûm, cursusque docebat.
Conticuit tandem, factoque hic fine quievit.

Anchisen cum Aenea in Italiam pervenisse narrent; omnino autem mortem eius a scriptoribus antiquis tam diverse tradi, ut nihil magis. Ceterum hac patris defuncti apostrophe desiderium pii filii eo vividius exprimi, non est cur memorem. Cf. II, 56. 664. et similes loci. — 711. *nequidquam*, quia Anchisae diu desideratam Italiae terram et novas Troianorum sedes adspicere non contigit. — V. 712. comparant cum Hom. Il. XVII, 407 sqq. Imitatur hunc locum Val. Fl. III, 301 sqq. — *cum*, i. e. quamquam. — *Nec Helenus - - non Celaeno*, vid. supra v. 374. et 247. — V. 715. ex Odyss. VII, 276. 277. sumptus. Redit sic Aeneas ad I, 34. *Vix e conspectu* etc. et omittit narrationem tempestatis, iam ab Ilioneo I, 534 sqq. prolatam. Respexit autem hunc locum Silius VIII, 159. *hinc vestris pelagi vis appulit oris.* — 716. *intentis omnibus*, intento, attento animo audientibus. Sic *intentis canere* ap. Val. Fl. V, 351.; similiter ap. eundem IV, 257. *intenta silentia*, ap. Caes. B. G. III, 26. *intenti oculi* cett. Cf. etiam Aen. V, 137. — *unus*, inter ceteros omnes intentos. Cf. adnott. ad v. 181. huius libri. — 717. *fata divûm*, i. e. a diis constituta, decreta, ut II, 54. et VI, 376. *fata deûm;* non autem de solis vaticiniis et oraculis cogitandum. Wund. confert Soph. Antig. 158. *θεῶν συντυχίαι.* — *renarrabat*, narrando quasi iterum transigebat, vel certe aliis, quae ipse perpessus erat, fata repraesentabat. Sic Ovid. Met. V, 635. *citius, quam nunc tibi facta renarro, In laticem mutor*, ubi vid. Bach. Alibi valet rursus narrare, veluti Ovid. Met. VI, 316. Claud. B. Get. 621. Stat. Theb. III, 400. XII, 390. cett.; nusquam autem *renarrare* (quod nisi de rebus vere iam factis usurpari nequit) idem esse potest, quod simplex *narrare.* Eadem ratio est verbi *referendi.* Cf. omnino Ernest. ad Tac. Ann. I, 7, 4. Herzog. ad Caes. B. G. I, 35. Bach. ad Ovid. Met. IV, 43. et Obbar. ad Hor. Ep. I, 8, 2. Fasc. V. p. 9. — *docere*, ut Graec. *διδάσκειν*, pro certum facere aliquem de aliqua re, nuntiare alicui aliquid. — 718. *facto fine quievit.* Wund. „ut tautologia versus liberetur, utque initium libri IV. *At regina* fini tertii conveniat," *quievit* explicat per: somno se tradidit; cui interpretationi iure adversatur Wagn., nullam hic esse tautologiam ostendens, quum *facto fine quievit* significet: „quievit, quippe iam ad finem narrationis progressus;" sed illi ipsi Ablativi absoluti ut id exprimere possint, quod debeant, facto narrandi fine, adiungendum fuisse verbum, quod contineat *narrandi* notionem, quale sit *quievit*, i. e. narrare desiit; Henry autem melius etiam *quievit* refert ad gestus totumque corporis habitum inter narrandum, (*er setzte sich wieder in eine ruhige Haltung*), comparans Stat. Theb. IV, 404. *sic fata gelatis Vultibus et Baccho iam demigrante quievit.* Cf. etiam Silius XV, 68. *Postquam conticuit, finisbue est addita dictis* et similes loci. Ceterum quam apta sit verbum *quievit* totius libri clausula, non opus est ut commemorem.

P. VIRGILII MARONIS

A E N E I S.

LIBER QUARTUS.

ARGUMENTUM.

„Dido, amore Aeneae insaniens, animi morbum sorori aperit; eiusque consilium secuta, ad nuptias animum adiicit (1—89.). Tum Iuno, ut Aeneam facilius ab Italia averteret, agit cum Venere, ut eius bona cum venia liceat Aeneae Elisam uxorem ducere; quoque id commodius fieri possit, se opportunitatem oblaturam ostendit (90—128.). Postridie Aeneas et Dido venatum eunt. Ibi, omnibus iam praedae intentis, Iuno subitam immisit tempestatem; comites alius alio diffugiunt: Aeneas et Dido in idem antrum conveniunt, ibique infaustis ominibus iunguntur (129—172.). Dum Aeneas Carthagine amore Didus tenetur, Iupiter, Iarbae, Gaetulorum regis, qui advenam sibi praeferri iniquo animo ferebat, precibus fatigatus, Mercurium mittit ad Aeneam mandatque, ut, relicta Africa, in Italiam naviget (173—278.) Ille Iovis imperio morem gerens, quaecunque ad navigationem essent necessaria, clam per socios parari iubet (279—295.). At Dido, ubi classem instaurari sensit, suspicata id, quod res erat, graviter cum ipso expostulat, precibusque et lacrimis primum ipsa eum ab incepto revocare conatur, tum per sororem id saltem impetrare tentat, ut aliquantisper moretur (296—449.) Frustra. Quare regina, doloris impatiens, mori decernit (450—473.), et, celans sororem quod animo meditabatur, exstructa in editiore aedium parte ingenti pyra, sacrum magicum, quo se ab amore solveret, parat (474—521.), tum recrudescente dolore furit (522—553.). Interea Aeneas nave conscensa iterum in somnis a Mercurio admonitus intempesta nocte ancoras solvit (554—583.). Dido, mane Troianos videns in altum evectos, diris Aeneam devovet (584—629.), ablegataque Barce, Sychaei nutrice, ne quid destinatae morti impedimenti afferret, necem sibi consciscit (630—705.).“ *H.*

At regina gravi iam dudum saucia cura

---

1. *At regina.* Wund. haec ultimis libri III. verbis sic opposita censet: Aeneas somno quievit; at Dido amore concitata placite quiescere non potuit; sed recte Wagn. docet, non solum contraria indicare Part. *at*, verum etiam usurpari in transitu ad novum argumentum, maxime in ordienda nova narratione. Vid. infra v. 504. V, 35. 545. 613. VI, 679. VII, 5. VIII, 370. 608. IX, 503. X, 689. aliosque locos a Wr. Qu. Virg. XXXVII, 2, b. collectos. Cf. etiam adnott. ad l. III. extr. et Gronov. ad Gell. N. A. Praef., quem Thiel. laudat. — *saucia cura*, amore Aeneae; nam *cura* apud poëtas haud raro dicitur de amore, qui solet curas excitare (nobis *Liebespein*). Vid. VI, 444. Ovid. A. A. III, 680. id. Rem. 311. Met. VI, 493. Prop. I, 15, 31. cett. — *saucius* autem, ut *vulneratus*, *vulnus* et similia, de amantibus saepissime dicitur. De Adiect. *saucius* cf. Ennius ap. Cic. pr. Coel. 8. in. Lucr. IV, 1044. Hor. Od. III, 10, 15. Tib. II, 5, 109. Ovid. Her. V, 152. al.; de *vulnere* Lucr. I, 34. II,

Vulnus alit venis, et caeco carpitur igni.
Multa viri virtus animo, multusque recursat
Gentis honos; haerent infixi pectore vultus
Verbaque, nec placidam membris dat cura quietem.
Postera Phoebea lustrabat lampade terras
Humentemque Aurora polo dimoverat umbram,
Cum sic unanimam alloquitur male sana sororem:

---

628. Hor. Od. I, 27, 11. Ovid. Met. IV, 207. Prop. II, 22, 7. [III, 14, 7. Lachm.] Sen. Agam. 188. al. Peerlk., temere haerens in voc. *cura* v. 5. repetito, etiam Virgilium hic *saucia amore* scripsisse suspicatur. — 2. *Vulnus* (multa semper de Aenea cogitando) *alit venis*, „propter sanguinem aestu amoris concitatum.“ *H.* Cf. Hor. Sat. I, 2, 33. *venas inflat dira libido*, et Sen. Hippol. 278. *Labitur totas furor in medullas, Igne furtivo populante venas.* — *caeco* (occulto, vid. modo III, 706. cum adnott. ad Geo. I, 89. 464. III, 210. etc.) *igni*, ut apud Lucr. IV, 926. Cf. I, 660. 688. et Ovid. Met. IV, 64. *Quoque magis tegitur, tectus magis aestuat ignis.* Heyn. adnotat, Virgilio obversatum esse Apollon. III, 286 sq. Cupidini propterea ἰοὺς πυρφόρους et facem tribui, res satis nota. — *carpitur*, consumitur, ὃν θυμὸν κατέδει (Hom. Il. VI, 202. al.). Cf. Geo. III, 215. Ovid. A. A. 1. modo 1. id. ex P. I, 4, 22. Ceterum eadem verba vide apud Ovid. Met. III, 490. *coeco paullatim carpitur igni* et cf. Val. Fl. III, 305. *aegra assiduo mens carpitur aestu.* — 3 sqq. Didonem movet Aeneae fortitudo, nobilitas, pulchritudo et sermonis venustas. — *Multam virtutem* vulgo pro magna, ut *plurimam virtutem* XI, 312. et *plurimam pietatem* II, 429. pro maxima, dictam putant, coll. Drak. ad Liv. XXX, 1.; sed verissime Iahn. haec ita differre docet, ut *magna virtus* sit, quae ceteras virtutes praestantia aliqua superet, *multa virtus* autem, quae saepius exercita et multis factis probata, i. e. omnino multiplex sit. Non tamen adsentior Viro doct. suspicanti, hic Adiectivum magis Adverbii vim habere, sensumque esse: multum (saepius) recursat animo virtus et honos. - *recursat.* Vid. I, 662. — 4. *multus gentis honos* aut omnino Troianorum clarum nomen, aut potius splendidum et ab omnibus celebratum Aeneae genus a Venere ductum. Cf. infra v. 12. et XI, 305. — „Ad v. 4. 5. cf. Apollon. III, 453 sqq. Amor autem hic is est, quo Venus et falsus Ascanius Didonem incenderant I, 672. 712 sqq.“ *H.* — Verba *neque membris dat cura quietem* redeunt X, 217. — 6. *Auroram* pro tempore matutino et omnibus, quae ibi fiant, poni docet Wund., coll. Val. Fl. I, 310 sq., quare hic Aurora lampade Phoebea terras lustrans non miranda sit. De *lampade Phoebea* vid. ad III, 637. — *lustrare* i. q. obire ideoque radiis suis collustrare. Sic etiam apud pedestris orationis scriptores de sideribus orbem suum conficientibus. Cf. infra v. 607. Lucr. V, 80. 692. 1435. VI, 738. Cic. N. D. II, 20. extr. et de Univ. 9. Claud. R. Pros. II, 48. de VI. Cons. Hon. 412. Ceterum cf. Geo. I, 249. et Aen. V, 64 sq. — V. 7. iteratur ex III, 589., ubi vid. adnott. — 8. *unanimam sororem*, amantissimam (*die mit ihr ein Herz und eine Seele war*). Sic infra VII, 335., ut ap. Liv. VII, 21, 5. Claud. I, 231. et VII, 189. *unanimi* et *unanimes fratres.* Nam ubivis fere in Adiectivis a voc. *animi* factis fluctuant Codd. inter utramque formam in *us* et *is*, atque etiam hic Med. a m. pr. aliique *unanimem* exhibent. Heins. iam vidit, in his Virgilium ad soni suavitatem se accommodasse, quod Wagn. facile apparere censet locis VII, 335. IX, 451. XI, 30. 51. coll. cum IV, 686. V, 669. VI, 161. X, 396. 404. 841. XI, 635. XII, 356. et 264., ubi tamen neutra forma offensionem habeat, ibi communem a poëta praeferri, velut X, 496. et V, 481. Cf. praeterea Aen. I, 484. V, 517.

Anna soror, quae me suspensam insomnia terrent!
Quis novus hic nostris successit sedibus hospes,
Quem sese ore ferens! quam forti pectore et armis!
Credo equidem, nec vana fides, genus esse deorum.
Degeneres animos timor arguit. Heu, quibus ille

VI, 149. IX, 444. X, 424. 672. XI, 110. XII, 131., ex quibus locis collatis apparet, Virgilium neutrali forma horum Adiect. in *e* plane abstinuisse, praeterea autem Adiectivorum in *is* maxime Nomin., Dat., Accus. et Ablativo Sing. cum Nom. et Acc. Plur., Adiectivorum in *us* autem Nomin. (neutrius gen.) Gen. et Accus. Sing. cum Dat. et Abl. Plur. usum esse, formam tamen *unanimis* omnino evitasse, quum etiam VII, 335. et XII, 264. pauci tantum Codd. *unanimes*, meliores *unanimos* et *unanimi* exhibeant. Cf. imprimis Iahn. ad Aen. XI, 444. — *male sana*, insana, μαινομένη. Vid. ad II, 23. — 9. *Anna soror.* „Quod Annam sororem Didonis inducit, non nutricem, ut fere Graeci in tali re solent, admodum placet. Sed id Virgilius Apollonio Rhodio debet, qui Chalciopae, Medeae sorori, simile officium tribuerat; a quo etiam insomnia habet Didonis et confessionem amoris sorori factam. Vid. Apollon. III, 616 sqq. 645 sqq. - - Annam iam Naevius memoraverat, teste Servio ad v. 9., in bello, puta, Punico.“ *H.* Apollonium enim et Naevium poëta in hoc libro, cuius argumentum ab Homeri saeculo alienum est, imprimis secutus esse videtur (cf. Macrob. V, 17. et VI, 2. extr.); quamquam negari nequit, magis hic poëtam suo iudicio usum suoque ingenio ductum videri, quam in ceteris libris. — *suspensam*, anxiam, cuius animus fluctuat inter spem et metum. Vid. ad II, 729. De voc. *insomnia*, quod singul. numero vigilias, plurali vero somnia gravia et terribilia significet, Thiel. conferri iubet Ruhnk. et Bentl. ad Ter. Eun. II, 1, 13. Broukh. et Bach. ad Tibull. III, 4, 1. Hic tamen (quod etiam Henry perspexit) non vera sunt somnia, sed vanae cogitationes, quales in somniis habemus (*wache Träume*), et ad quas verba sequentia referenda sunt. Nescio igitur an recte Henry haec *insomnia* comparet cum *scenis* IV, 471., ubi vid. adnott. — 10. *novus* positum videtur pro: eximius, diversus a vulgo hospitum, plane singularis. — 11. *quem sese ore ferens*, quali oris habitu (v. 4.) incedit, quanta est in ore eius dignitas. Cf. Aen. I, 503. V, 373. VII, 492. etc. — *quam forti pectore et* (*quam fortibus*, quod repetendum: vid. ad III, 413.) *armis*, i. e. brachiis, nam hic Abl. ab *armi*, non ab *arma* deducendus videtur (cf. Aen. XI, 644.); minus enim placet dicendi formula *quam fortibus est armis* (a Nom. *arma*), imprimis hic, ubi Dido externam modo Aeneae formam praedicat; quamquam *fortia arma* etiam X, 735. (ut ap. Ovid. Met. VII, 865. et al.) leguntur. Ceterum Vales., Markland. et Peerlk. temere coni. *quem* (scil. se ferens) *forti pectore et armis;* et Wakef. e paucis Codd. recepit *quam fortis pectore et armis*, quod iam Burmanno placuerat. — *nec vana fides*, nec vanum est, quod aiunt; fides nititur certis argumentis. — *genus*, prolem, progeniem. Cf. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 6, 12. De omisso Accus. *eum* vid. ad II, 25. — 13. „Invertit orationem: credo eum prolem deae esse, quandoquidem fortitudo ac constantia in ferendis laboribus ac periculis generosam ac divinam originem arguit.“ *H.* — *Degeneres* enim *animi* opponuntur *generi deorum* modo commemorato. *Degener* autem hic non est, qui degeneravit, a virtute maiorum deflexit, sed omnino qui nullos habet maiores nobiles ideoque ignobilis, humilis, vilis. Cf. Lucr. VI, 417. *degeneres animi.* Lucan. III, 149. *metus degener.* Sen. Herc. Oet. 1388. *clamor degener.* Val. Fl. VI, 86. (ubi vid. Burm. et Wagner.) Stat. Theb. X, 331. Silius II, 287. cett. Repetit verba *Degeneres animos timor arguit* Auson. Idyll. IV, 26. his additis: *at tibi consta Intrepidus.* — *arguit*, clare prodit, manifestat (externis signis); ut Ovid. Tr. IV, 3, 80. *Apparet virtus arguiturque malis.*

Iactatus fatis! quae bella exhausta canebat!
Si mihi non animo fixum immotumque sederet,
Ne cui me vinclo vellem sociare iugali,
Postquam primus amor deceptam morte fefellit;
Si non pertaesum thalami taedaeque fuisset,
Huic uni forsan potui succumbere culpae.
Anna, fatebor enim, miseri post fata Sychaei
Coniugis et sparsos fraterna caede Penatis

Ovid. Fast. II, 397. *si genus arguitur vultu*. Hor. Epod. XI, 9. *amantem et languor et silentium Arguit* cett. — 14. *iactatus fatis*, vexatus, defatigatus. Cf. I, 3. et VI, 693. — *exhausta*, tolerata, adiuncta tamen magnitudinis et molis notione. Sic X, 57. et Ovid. Met. XII, 161. *exhausta pericula*, XI, 256. et Lucan. II, 295. *exhaustus labor*, Liv. XXXIII, 11, 6. *dura et aspera belli exhaurire* etc. — Cum v. 15. cf. Stat. Theb. VI, 160. *Fixum matri immotumque manebat*, Cic. Balb. 28. extr. *illud fixum in animis tenetote*, id. ad Div. X, 34. extr. *perpetuo animo meo fixa manebunt*, id. pr. Mur. 30, 62. *fixum et statutum est*, Tac. Ann. I, 47. *manet mihi immotum* et similes loci. Vid. etiam adnott. ad II, 660. — 16. *vinclo iugali*, quod, Servio auctore, iugum imponebatur matrimonio iungendis! Nam iugalis proprie dicitur de equis vel armentis sub eodem iugo coniunctis (Aen. VII, 280. Sil. XVI, 400. cett.); de matrimonio autem etiam infra v. 59. et 496. VII, 320. Catull. LXIV, 303. *taeda iugalis*. Val. Fl. VIII, 222. *foedus iugale* cett. — 17. „*deceptam fefellit*, poëtica copia pro: spem destituit morte mariti.“ *H.* Rectius cum Thielio interpreteris: amor ita me fefellit, ut morte coniugis deciperer. Verba *deceptam morte* accuratius definiunt modum, quo amor eam fefellit; gaudia enim coniugii et spes diuturnae coniunctionis ei erat erepta. Pauci quidam Codd. *decepta morte;* sed receptam lectionem etiam tuetur imitatio Ambrosii Hexaëm. V, 19. *eo quod primus amor fefellerit eam dilecti morte deceptam.* Ceterum cf. etiam Oudend. ad Lucan. VIII, 61. et Appul. Met. VIII. p. 561., a Peerlk. laud. De Sychaeo a Pygmalione, Didonis fratre, interfecto cf. Veneris narratio I, 343 sqq. — 18. *si non pertaesum - - fuisset*, scil. me, ut ap. Plaut Most. I, 4, 4. legitur *me convivii sermonisque pertaesum est.* Cf. etiam Aen. V, 714. Lucr. III, 1074. Liv. III, 67, 7. Nep. Att. 15. cett. — *taedae* nuptialis; taedis enim accensis sponsa vesperi a cognatis et familiaribus in domum sponsi deducebatur; unde *taedae* haud raro pro ipsis nuptiis. Cf. infra v. 338. VII, 388. Ovid. Met. I, 658. 763. IV, 60. 326. IX, 721. Stat. Silv. III, 4, 53. Ovid. Her. VI, 134. etc. — 19. De Indicativo *potui* post *si non - fuisset* vid. adnott. ad II, 55. — *succumbere culpae.* Cf. Ovid. Met. VII, 749. *simili succumbere culpae.* Et te *culpa* quidem Dido loquitur, quia Aeneae amorem tamquam delictum in priorem coniugem commissum spectat. Sequitur autem poëta Romanarum viduarum sentiendi rationem, quae *univirarum* mulierum laudem affectabant, de qua re cf. Dion. Hal. VIII, 56. Val. Max. II, 1, 3. Tertull. de exhort. cast. 13. et de monogam. 13. Inscript. ap. Orellium n. 2742. 4530. et Reines. XIV, 73. interpp. ad Prop. IV, 11, 36. et Hor. Od. III, 14, 5. Iacobs. ad Anthol. Gr. T. XII. p. 273. et Hessium ad Tac. Germ. 19, 7. Non igitur erat, cur Peerlk. in hoc vocabulo haereret et longa disputatione studeret ostendere, verba *succumbere culpae* ab aliena manu adiecta esse Virgiliumque tantum scripsisse *Huic uni forsan potui*, scil. me vinclo iugali sociare; hic solus meos sensus inflexit. — 20. *fatebor enim* eodem modo inseri Ecl. I, 32. et in Eleg. ad Messal. 11., memorat Thiel., comparans etiam supra II, 78. *neque negabo.* — 21. *fraterna caede* non tam est caedes a fratre suo edita, quam parricidium fraternum; nam et-

Solus hic inflexit sensus animumque labantem
Impulit; agnosco veteris vestigia flammae.
Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat,
Vel Pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
Pallentis umbras Erebi noctemque profundam,
Ante, Pudor, quam te violo, aut tua iura resolvo.

---

iam leviri s. affinitate coniuncti fratres sese appellant. De ipsa re vid. I, 349. ibique adnott. — *sparsos Penates*, conspersos. Vid. adnott. ad Ecl. V, 7. Peerlk., cui haec verba iustum sensum praebere non videntur, quum *fraterna caede* nihil aliud significare possit, quam aut caede mei fratris, aut caede fratris Penatum, totum versum spurium censet. — 22. *hic*. Santen. ad Ter. Maur. p. 252. docens, a Virgilio fortasse imitatione Lucretii VI, 9. bis tantum in Aeneide corripi Pronomen *hic*, hunc locum procul dubio respexit et VI, 792. — *inflexit sensus*. Cf. Val. Fl. VII, 172. *flectere sensus Virginis*. (Vid. infra ad v. 35.) Compositum verbum legitur etiam Aen. XII, 800. Stat. Theb. VIII, 716. et alibi. — *labantem impulit*, i. e. impulit, ut labaret. Vid. ad I, 659. Ceterum sic ap. Ovid. Her. XVII, 178. *pectora labant*, ap. Cic. Att. VIII, 14. *labat meum consilium* et similia alibi. Süpfl. comparat Cic. ad Att. III, 13. *qui ut me paullulum inclinari timore viderunt, sic impulerunt* cett. — 23. „Agnosco amoris, qualem olim experta sum, signa.“ *H.* Cf. autem cum h. l. supra I, 720 sqq. — 24. Dido, dudum saucia amore (v. 1.) et sentiens morbum iam aggravescere, verborum et imprecationum terrore mederi sibi velle videtur. Heyn. comparat Hom. Il. IV, 182. (*τότε μοὶ χάνοι εὐρεῖα χθών*) VI, 464. et XVII, 416. Cf. etiam infra X, 675. XII, 883. Ovid. Met. I, 546. Fast. III, 609 et Silius IX, 538. — *prius Ante quam* eodem pleonasmo, quo Graeci dicunt *πρὶν - - πρὶν ἤ*. Cf. Plaut. Trin. V, 2, 17. *neque eum ante conspexi prius.* Prop. II, 25, 25. (al. 19, 65.) *Aut prius infecto deposcit praemia cursu, septima quam metam triverit ante rota?* Huschk. ad Tibull. I, 3, 9. et Hand. Tursell. I. p. 385. et 395 sq. Wund. minus probabiliter: „Quum duo sint vota, ad alterum *prius*, ad alterum *ante* pertinere naturae consentaneum est.“ Markland., temere haerens in hoc pleonasmo, coni. *Sancte Pudor*, et Peerlk. totum adeo versum 27. tamquam spurium eiiciendum censet. — 26. *umbras Erebi.* Aliquot Codd. *Erebo*, quod Wund. et Iahn. praetulerunt, pro *in Erebo* positum, coll. Aen. I, 403. VI, 186. et similibus locis. Sed Wagn. docet, eiusmodi Ablativum apud Virgilium non inveniri, nisi Verbo alicui iunctum (ut Geo. I, 6. Aen. I, 403. IV, 328. 578. — I, 263. XII, 344. alibi), aut epitheto aliquo adiecto (velut I, 110.), aut ubi ille excusetur quadam orationis brevitate (ut I, 160. III, 530.), aut alia denique singularis causa subsit (ut III, 125. VII, 269. VI, 187., ubi vid. adnott.). Hunc locum autem diversum esse ab illo, quem Wund. comparet, VI, 186. *coelo Ereboque potentem*, quum hic *pallentes* non sit Participium, sed Adiectivi munere fungatur; ita ut, si *Erebo* legere velimus, necessario coniungenda sint *adigat Erebo* (tertio Casu), quod sane verba *Pallentes umbras* per appositionem addita dissuadent. — *noctem profundam* Thiel. explicat per „locum inferorum profundum, ubi semper nox est;“ coll. Geo. I, 243. Sen. Troad. 430. (*Styx profunda*) Agam. 486. (*inferna nox*) cett. — 27. *Ante, Pudor, quam te violo.* Hic locus Ovidio obversabatur, quum Her. VII, 97. Didonem haec scribentem fingeret: *Exige laese pudor poenas, violate Sychaeo: Ad quem (me miseram!) plena pudoris eo.* — *tua iura resolvo.* Qui *iura* numinis *resolvit*, officia ab ipso sibi imposita laedit. Cf. II, 157. ac Wunderl. ad h. l. et ad Tibull. I, 3, 79. Haec autem officia Pudori debita laesura sibi videtur regina novo amore et secundis nuptiis. De dictione *resolvere iura* vid. supra II, 157. Ceterum Prisc. XVIII, 10, 92. p. 1146. et Codd. quidam deterioris notae *violem - - resolvam*, male; nam consilium certis-

Ille meos, primus qui me sibi iunxit, amores
Abstulit; ille habeat secum servetque sepulcro.
Sic effata sinum lacrimis implevit obortis.
 Anna refert: O luce magis dilecta sorori,
Solane perpetua moerens carpere iuventa?
Nec dulcis natos, Veneris nec praemia noris?
Id cinerem aut Manis credis curare sepultos?

---

simum Dido profert: nunquam resolvam iura, peream potius, quam resolvam (nos: *ehe ich das thue.*). Cf. adnott. ad Geo. IV, 306. et Iahn. ad Aen. V, 347. — 28. *me sibi iunxit.* Vir iungit sibi uxorem, uxor adiungit se viro s. coniungitur cum viro. — *meos amores Abstulit;* illi uni amorem meum addixi, eo mortuo alium amare mihi non licet. Cf. Catull. LXVIII, 19. *Sed totum hoc studium luctu fraterna mors Abstulit.* Lucan. I, 111. *pignora iuncti Sanguinis - - Abstulit ad Manes* etc. Ceterum Wagn. ad V, 334. adnotat, Pluralem *amores* in illo loco, ut in nostro, significare omnem mutui amoris sensum et affectum. Cf. etiam quae ad Ecl. X, 7. Aen. I, 463. et alibi de usu Pluralis adnotavimus. — 30. *sinum*, vestis. Peerlk. (coll. Val. Fl. VII, 251. *flebat iniquae In Veneris Medea sinus* et Senec. Med. 541. *liberos - - in quorum sinu lacrimas profundam*) minus probabiliter explicat: „sinum sororis, in quo caput et vultum reponebat;“ et Henry *sinum* de nudo pectore accipit, coll. Ovid. Her. VIII, 62. *Perque sinum lacrimae fluminis instar eunt* (quod de sinu vestis, qui lacrimas sugere debeat, (?) dici non possit) et Apoll. Rhod. III, 803. Heyn. comparat Il. IX, 570. *δεύοντο δὲ δάκρυσι κόλποι*, et sic pergit: „Hae autem lacrimae magnum facile poëtam arguunt. Dum vult constans et aspera et ab amore intacta videri, ecce obortae lacrimae laborantem occulto affectu animum produnt. Cf. Hor. Od. IV, 1, 33 sqq.“ — 31. *refert*, respondet, ut ap. Ovid. Met. II, 35. Fast. VI, 354. Stat. Theb. VIII, 247. Cf. Barth. ad eiusd. IX, 400. — *luce magis*, i. e. vita. Cf. Geo. IV, 255. Aen. VI, 435. Ceterum antiquiores editt. male locum sic distinguunt: *Anna refert*, *O luce magis dilecta, sorori;* immo *dilecta sorori*, i. e. mihi, utpote sorori, coniungenda esse patet. Cf. infra v. 435. *miserere sororis.* cum adnott. ad Aen. I, 48. et II, 674. — 32. *Solane*, tamquam vidua. Cf. infra v. 82. — *perpetua moerens iuventa*, i. e. iuventute tua perpetuo moerens; num per totam iuventutem tuam moerore carperis, spernens matrimonii gaudia? Nam *iuventae* aperte inest notio aetatis amori et coniugio aptae. Cf. Prop. III, 11, 7. et Sabin. Ep. III, 10. De verbo *carpendi* vid. supra ad v. 2 adnott. Henry tamen ‚quum si de dolore, moerore cogitaretur, huius versus non aptus esset cum sequentibus connexus, quae potius haec ipsa verba explicent, *carpere* coniungit cum *iuventa*, (comparans Shakespearii *withering on the virgin thorn*), ut sensus sit: visne rosae non carptae similis virgo deflorescere? Ceterum Heyn. confert Senec. Hippol. 446 sq. *Aetate fruere - - cur toro viduo iaces?* — 33. *Veneris praemia*, i. e. gaudia, fructus. Sic Lucr. III, 912. (ubi vid. Wakef.) et 969. de *praemiis vitae* loquitur. Heyn. comparat *δῶρα Ἀφροδίτης* ap. Hesiod. Scut. 47. Pind. Ol. I, 120. *φίλα δῶρα Κυπρίας* ap. eund. Nem. VIII, 12. et Ruhnk. Praef. ad Hymn. in Cer., in quo v. 102. pariter *τόκος* et *δῶρα Ἀφροδίτης* iungantur. Peerlk. (cum quo facit Gossr.) negans, gaudia amoris exprimi posse per *praemia Veneris*, ipsos *dulces natos* hic praemia Veneris s. connubii appellari censet. Sed plane neglexit Partt. *nec — nec*, huic explicationi adversantes; quamvis hanc difficultatem certe sensisse videatur, quum etiam hanc coniecturam proponeret: *Nec dulcis natos, Veneris pia praemia, noris.* — *noris?* noscere cupis. — 34. *Id*, utrum novum matrimonium ineas, an fidem serves mortuo marito. — *cinerem*

Esto: aegram nulli quondam flexere mariti,
Non Libyae, non ante Tyro; despectus Iarbas
Ductoresque alii, quos Africa terra triumphis
Dives alit: placitone etiam pugnabis amori?
Nec venit in mentem, quorum consederis arvis?
Hinc Gaetulae urbes, genus insuperabile bello,

Sychaei. De cinere pro umbra mortui posita Wagn. conferri iubet Iacob. ad Lucil. Aetn. v. 77. — „*Manes sepultos*, ex opinione, puto, de Manibus compositis et placatis, ubi mortuo iusta persoluta essent; ita pro Manibus sepultorum.“ *H.* — Ceterum cf. infra v. 427. et Petron. 111., ubi hic totus versus repetitur, ibique Burm. — 35. *Esto* non tam ad antecedentia, quam ad sequentia, est referendum. Sensus enim hic est: Concedendum sane, nullum antea procum mentem tuam flexisse, dum dolor recens esset ipsique proci tibi minus accepti; sed nunc, quum aliquot iam anni praeterierint tuque ames Aeneam, cur dulci amori diutius repugnabis? Recte enim *Heyn.*: „In *aegram* latet causa spreti adhuc amoris, quod recenti dolore coniugis amissi erat afflicta, qui nunc resedit.“ — *flectere aliquem*, pro animum, mentem alicuius, apud poëtas haud raro legitur (cf. e. g. Aen. II, 689. VII, 312. cett.), interdum vero etiam apud pedestris orationis scriptores, velut ap. Cic. Phil. I, 14, 35. De *maritis* procorum loco commemoratis vid. infra v. 536. et Wagn. ad Eleg. ad Messal. p. 47. Sic alibi *maritus* pro sponso vel omnino pro amatore. Cf. Tibull. III, 2, 12. III, 4, 31. Prop. II, 17 (21), 10. Val. Fl. VIII, 16. cum adnott. ad Ecl. VIII, 18. et Aen. II, 344. — 36. *Non - - non* post *nulli*, ut etiam apud Romanos haud raro. Wund. confert Ter. Eun. I, 2, 67. *Habeo hic neminem, neque amicum neque cognatum.* Plura exempla praebent Duker. ad Flor. III, 17. Drak. ad Liv. XXVII, 41, 4. Broukh. ad Prop. II, 15, 5. Bentl. et Ruhnk. ad Ter. Andr. I, 2, 34. Schwarz. ad Plin. Pan. 3. p. 579. Beneck. ad Iustin. X, 3, 1. XXV, 5, 3. Daehn. ad Nep. Iphicr. 2, 1. alii. — *Libyae* non tam pro in Libya positum videtur (vid. adnott. ad Aen. III, 162.), quam potius a *mariti* pendere, ut intelligendi sint mariti ex Libya oriundi, Libyes; quemadmodum *Tyro* i. q. mariti a Tyro, Tyrii. Ita simplex Ablat. haud raro indicat locum, ubi aliquis natus est. Cf. X, 183. 345, Caes. B. C. I, 24. *Cn. Matius Cremona*, i. e. Cremonensis; ibid. III, 71. *C. Felginatem Placentia*, *A. Granium Puteolis*, *M. Sacrativirum Capua.* Cf. etiam III, 503. ibique adnott. Plenius dicitur V, 61. *Troia generatus Acestes*, et X, 141. *Maeonia generose domo.* — De *Iarba* vid. infra ad v. 196. et de ipsa re v. 321. — 37. *Africa terra triumphis Dives*, bellis gestis clara. Terram bellis inter incolas assidue agitatis infestatam his verbis significari censet Wagn., qui porro de verbis *Africa terra* conferri iubet Columm. ad Ennium p. 188. Hessel. Habemus hic antiquum dicendi genus; nam ab initio omnia terrarum nomina erant Adiectiva. — 38. *placito amori.* Cf. Geo. II, 425. Ovid. Her. XVII, 98. *placita bona*, Sall. Iug. 81, 1. *locus ambobus placitus;* et omnino de multorum Verborum neutralium Participio Perfecti Ruddim. I. p. 299 sq. De verbo *pugnandi* Graecorum ratione cum Dativo constructo cf. infra XI, 600. (ibique Burm.) Ovid. Met. I, 19. (ubi vid. Bach.) Catull. LXI, 64. Prop. IV, 7, 79. et Obbar. in Seebodii *Archiv.* etc. 1825. II. p. 374. Sic etiam *certare* Ecl. V, 8. VIII, 55. Geo. II, 99. Hor. Od. II, 6, 15. Epod. 2, 20. etc. — 39. De genere dicendi *Nec venit in mentem* (scil. tibi) Burm. conferri iubet Gronov. ad Liv. XXVIII, 24. — 40 sqq. Undique nos cingunt gentes ferissimae et bellicosissimae, quae semper impetum nobis minantur. — *Gaetulae urbes. Gaetuli*, gens barbara iuxta Numidiam meridiem versus partim Nomadum more vagans, partim in tuguriis (mapalibus, vid. ad I, 421.) habitans; quare poëtae tantum de urbibus eorum loqui licet. Cf. liber meus *Handb. d.*

Et Numidae infreni cingunt et inhospita Syrtis;
Hinc deserta siti regio lateque furentes
Barcaei. Quid bella Tyro surgentia dicam
Germanique minas?
Dîs equidem auspicibus reor et Iunone secunda

---

alt. Geogr. II. p. 895. — *urbes, genus ins. bello* ad Homeri morem dictum censet Heyn., qui saepe πόλεις pro incolis vel populis, et contra populos pro insulis, terris, urbibus ponat. Idem Heyn. minus apte comparat supra I, 339. *fines Libyci, genus intractabile bello*, ubi vid. adnott. — 41. *Numidae infreni*, equis infrenibus (vid. Aen. X, 750.) utentes, ut ap. Silium I, 215. *Numidae, gens nescia freni*, cum quo loco cf. eiusd. II, 64. *nullaque levis Gaetulus habena*, et Lucan. IV, 682. *Gens, quae nudo residens Massylia dorso, Ora levi flectit frenorum nescia virga.* Cf. Drakenb. ad III, 293. et IV, 315. Idem sibi volunt *equites infrenati* apud Liv. XXI, 44, 1. Similiter Colum. X, 215. *Infreno cursu volitare equos.* — *cingunt*, scil. regnum tuum. Wund. confert Liv. XXI, 43, 4. *Dextra laevaque duo maria claudunt.* — 41. *inhospita Syrtis*, maior et minor, duo vada septentrionali Africae litori vicina et navigantibus infestissima, quae nunc *Golfo di Sydra* et *G. di Capos* appellantur. (Cf. Plin. V, 4, 4. Mela II, 7, 3 sqq. Sall. Iug. 78. alii, Valckenar. I. p. 272. et liber meus modo comm. II. p. 833 sq.) Hic autem de vicina regione eiusque incolis inhospitalibus cogitandum esse patet. (Cf. supra I, 359 sq.) Eadem de causa etiam Ovidio Met. VIII, 120. et Lucano I, 367. *inhospita Syrtis* commemoratur. Paullo aliter Wagn., qui Syrtin *inhospitam* dici censet ob crebras Nasamonum in illa maris parte praedationes, coll. Silio I, 408. *Et vastae Nasamon populator Syrtis* et Lucan. IX, 440. *Nasamon, quem mundi barbara damnis Syrtis alit.* Sed maiora, nisi fallor, Didoni eiusque novae coloniae pericula imminebant a populis finitimis, quam a piratis mare vicinum infestantibus. Orellius ad Hor. Od. II, 6, 3. (ubi *barbarae Syrtes*) epitheton tantum ad turbidum fluctuum motum refert. — 42. *deserta siti regio*, i. e. propter sitim infrequenter habitata. Vid. II, 714. — 43. *Barcaei* (cf. Herod. III, 13. et Scyl. p. 46., apud Ptol. IV, 4. Βαρκῖται), incolae Barcae, urbis Cyrenaicae, a Carthagine paullo remotioris, ultra maiorem Syrtim sitae, quae postea Ptolemais vocabatur. Cf. Strab. XVII. p. 1194. Plin. V, 5, 5. Steph. Byz. v. Βάρκη et liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* II. p. 831. Vere autem Heyn. observat, per prolepsin eos hic nominari, quum multo recentiores fuerint huius urbis origines, quippe a Batti demum nepotibus conditae, coll. Herod. IV, 160. — *late furentes*, i. e. late vagantes atque omnia diripientes et vastantes. Cf. supra II, 771. *tectis urbis furit* Aeneas, i. e. per urbem impetu magno vagatur. Quatuor Codd. *lateque vagantes*, quod, si in pluribus libris inveniretur, Peerlkamp. praetulisset. — *Tyro surgentia*, Carthagini minantia a Tyro, Τύρωθεν, ut supra v. 36. Cf. I, 340 sqq. — 44. *Germani minas.* Cf. I, 361 sqq. — 45. *Dîs auspicibus.* Vid. ad III, 19. — *et Iunone secunda*, propitia, favente. Cf. adnott. ad III, 36. Sic infra V, 491. *clamor secundus.* Cic. Tusc. II, 1, 4. *populus secundus.* Hor. Ep. I, 10, 9. *rumor secundus.* Liv. XXXIII, 46, 6. *secundis auribus accipi* cett. Alia exempla praebent Wagn. ad Aen. VIII, 90. Wernsd. ad Poett. Latt. minn. IV. p. 313. Ochsner ad Ovid. Met. VIII, 420. p. 544. ed. Bach. Hildebr. ad Apul. Met. IX. p. 812. et Obbar. ad Hor. Ep. I, 10, 8. Fasc. V. p. 60. „Iunonem potissimum propitiam nominat, sive quia inter principes deos Carthaginiensium erat (cf. supra ad I, 15. et mox v. 59.); sive quia coniugiis illa praeest.“ *H.* Hoc iure praefert Wagn., coll. Stat. Silv. I, 2, 138. *thalami iuga ferre secundi*, ibique Handio.

Hunc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.
Quam tu urbem, soror, hanc cernes, quae surgere regna
Coniugio tali! Teucrûm comitantibus armis
Punica se quantis attollet gloria rebus!
Tu modo posce deos veniam, sacrisque litatis
Indulge hospitio, causasque innecte morandi,
Dum pelago desaevit hiems et aquosus Orion,

Vid. infra ad v. 59. — 46. *Hunc*, i. e. hunc ipsum, non alium *cursum tenuisse*. (Vid. ad III, 686.) Possumus vero etiam haec verba ita capere, ut I, 534. *hic cursus fuit*, ubi vid. adnott. In utroque autem loco plures Codd. *huc*, perperam. — 47. *Quam urbem*, i. e. qualem, quantam, et *quae regna*, quanta, quam potentia. Admodum bene autem sibi opponuntur *quam* - - *hanc*, quae Wagn. Qu. Virg. XX, 6, a. rectissime sic interpretatur: „quae nunc tam parva est, quanta fiet", ut praesens urbis conditio cum futura comparetur. De Pronomine *hic* ad tempus relato vid. ad I, 670. coll. adnot. ad eiusd. libri v. 728. — 49. *quantis rebus*, a coniuncto utroque populo gerendis. — 50. Pronomen *tu* haud raro, ubi consilia et praecepta alicui dentur, adiici memorat Thiel., coll. Heindorf. ad Hor. Sat. II, 2, 20. Hic vero etiam oppositio locum habet: *Dîs auspicibus* cett. - - *Tu modo*. — De Part. *modo* vid. adnott. ad Geo. III, 73. „*Deos poscere veniam* (cf. v. 56.), eos placare ac propitios reddere iubet. Causam in illis v. 9. quaere: *quae me insomnia terrent;* ad expianda scilicet insomniorum omina." *H.* — *sacris litatis* Serv., cui *litare* tantum est deos sacris placare, male sic intelligit: *litatis* (scil. diis) - - *sacris*, i. e. per sacra; quod sane admodum mire dictum esset. Immo *litare* (a λυτῇ deducendum), quod respondet Graeco καλλιερεῖν, proprie est faustis ominibus sacra facere, ita ut dii aliquo signo annuant precantibus et placatos se ostendant. (Cf. Macrob. Sat. III, 5. litare *sacrificio facto placare deos*. Cic. Div. II, 17. in. Liv. VIII, 9, 1. XXVII, 3, 1.); deinde significat sacrificio placare deos (cf. Aen. II, 118.), denique, apud poëtas maxime, omnino pro sacrificandi verbo usurpatur. (Vid. Ovid. Fast. IV, 630. Prop. IV, 1, 24. Stat. Theb. X, 338. Lucan. I, 632. etc.) Cf. Gronov. ad Sen. Agam. 577. Quod ad constructionem attinet, modo absolute usurpatur, Casu Obiecti non addito, (e. g. Liv. VIII, 9, 1. XXIX, 10, 6. Cic. Div. II, 17. in. Lucan. VII, 171. Suet. Caes. 81.), modo cum Casu Obiecti construitur, vel Accusativo (Prop. V, 1, 24. *exta*, Flor. III, 4, 22. *sanguinem humanum*, Iustin. XX, 2, 14. *hostias*, et, ut h. l., *sacra* ap. Stat. Theb. X, 332. Lucan. I, 632. Ovid. Met. XIV, 156.), vel Ablativo (supra I, 118. Tac. Germ. 9. *humanis hostiis*), vel utroque coniuncto (Ovid. Fast. IV, 630. *sacra litate bove*). Cf. Gron. et Drak. ad Livii, Broukh. et Burm. ad Prop., Duker. ad Flori, Bach. ad Ovidii ll. ll. Burm. ad Ovid. Fast. VI, 629. Barth. ad Stat. Theb. I, 506. et X, 332. alii. — 51. *Indulge* Schol. Lucani IV, 664. interpretatur per „abundantius praebe." Valet potius: libenter inservias, plane te dedas; et *hospitio* pro: hospitali benevolentiae in eum. Sensus igitur est: sis animo benevolentissimo erga hospitem. Sic Aen. VI, 135. *indulgere labori*, IX, 165. *vino*, ibid. 615. *choreis*, Ovid. Rem. 751. *theatris*, Val. Fl. II, 371. *thalamis* etc. — *causas innecte morandi*. *Innectendi* vocabulo mira inest pulchritudo; id enim exprimit, ut Dido beneficiis hospitalibus cuiusque generis eo perducat Aeneam, ut se quasi vinculis alligatum sentiat, ut vel invito sibi remanendum esse intelligat. Imitatus est h. l. Statius Theb. V, 734. *utinam plures innectere pergas*, *Phoebe*, *moras*. Cf. Aen. VI, 609. Wunderl. et Dissen. ad Tibull. I, 1, 74. — 52. *desaevit* vim habet intensivam vehementer saeviendi; ut infra X, 569. Hor. Ep. I, 3, 14. Lucan. VI, 540. Suet. Ner. 29. alibi. (Cf. adnott. ad III, 260.) Alii male explicant: dum

Quassataeque rates, dum non tractabile coelum.
His dictis incensum animum inflammavit amore,
Spemque dedit dubiae menti, solvitque pudorem.
Principio delubra adeunt, pacemque per aras
Exquirunt; mactant lectas de more bidentis
Legiferae Cereri Phoeboque patrique Lyaeo,
Iunoni ante omnis, cui vincla iugalia curae.

---

finem fecit saeviendi; cui rationi aperte adversatur versus, qui sequitur; unde patet, *Dum* non esse *bis*, sed *so lange.* Peerlk. sine iusta causa (imprimis quod magnae tempestates non sint diuturnae ideoque non magna morae causa, ut tali praetextu Dido amorem, quem omni modo celare studeat, nimis aperte statim proderet) totum versum spurium censet. — „*aquosus Orion*, qui imbres et nimbos affert ortu suo. Sic etiam apud Prop. II, 16, 51., et *Piscis aquosus* Geo. IV, 234. Cf. I, 535.“ *H.* Cf. etiam Aen. III, 517. VII, 719. et adnott. ad Aen. I, 535. — 53. *Dum Quassatae rates*, dum naves nondum sunt refectae. Cf. I, 551. *quassata classis.* Peerlk. praeter necessitatem coni. *Quassatasque rates et non tract. coelum*, ut, versu 52. plane omisso, haec per appositionem adiiciantur *causis morandi.* — *non tractabile coelum* Heyn. recte interpretatur saevum, asperum, procellosum; nam tractabilis omnino est, quocum facile agi potest, quo facile uti possumus in nostrum commodum cett. Vid. ad Geo. I, 211. et Aen. I, 339. Ceterum cur Wunderlichio haec verba post illa *Quassataeque rates* adiecta non placeant, equidem perspicere non possum. — 54. Verba sic coniungenda esse patet: *animum amore incensum his dictis inflammavit.* — 55. „*solvitque pudorem* male accipitur, quasi ad impudentiam sit prolapsa. Sed effecit, ut amori iam minus eam puderet succumbere. Pudor adhuc tamquam vinculis tenebat et adstringebat animum, quo minus ea amori se daret.“ *H.* Ceterum Peerlk., coniectura in auxilium vocata et distinctione mutata, hunc locum sic constituendum censet: - - *animum inflammavit, amori Spemque dedit, dubiae menti solvitque pudorem.* — 56. *delubra* (vid. ad Geo. IV, 541.) *adeunt* ambae sorores; quamquam in seqq. sola Dido agens introducitur. — *pacem*, veniam et benevolentiam deorum. Vid. supra III, 261. et 370. Geo. IV, 534. Cic. pr. Rab. 2, 9. pr. Font. 9, 20. Liv. XXXIX, 10 etc. — *per aras*, ab una ara ad alteram euntes; plurium igitur deorum templa et diversis locis posita adeunt. Cf. II, 501. et V, 86. — 57. *de more* non solum ad *lectas*, sed ad totam notionem *mactant lectas bidentes* referendum, quum sacris supplicantium vulgo oves adhiberi solerent. Ceterum vide ad III, 369. — *bidentes.* Bidens proprie est ovis duorum annorum, ut nomen aut ex biennis corruptum sit (cf. Gell. XVI, 6.), aut propterea fictum, quod ovis illa aetate duos habet dentes inter ceteros prominentes (ut Hygin. censet ap. Gellium l. l. Festus h. v. p. 28. Lindem. Acron ad Hor. Od. III, 23, 14.). Apud poëtas pro ove omnino usurpatur. Cf. Aen. VIII, 544. (ubi hic totus versus praeter primum vocabulum iteratur) V, 96. VI, 39. VII, 93. XII, 170. Phaedr. I, 17, 8. al. et Ruddim. I. p. 34. — 58. „*Legiferae Cereri*, *Δήμητρι θεσμοφόρῳ.* Vitae cultu meliore [cum agricultura] invento, iura ac leges sunt natae cumque his legitima connubia. Servavit Servius ad v. 58. versus Calvi: (Ceres) *et leges sanctas docuit*, *et cara iugavit Corpora connubiis*, *et magnas condidit urbes.*“ *H.* Cf. etiam Claud. R. Pros. I, 30. *unde* (a Cerere) *datae populis leges*, ubi vid. Heins. et Gesner. — *patri Lyaeo.* Vid. adnott. ad Geo. II, 4. et Aen. I, 686. — „*Phoebo* et *Baccho* sacra fiunt fortasse ut diis Carthagine olim cultis. Religionem Bacchi iam I, 734. memoratam vidimus. Phoebum, ut Solem, patrium Poenorum numen esse puto; etsi Apollinem etiam Carthagine cultum tradunt. Vid. Hendereich. Carthag. p 217.“ Haec fere *H.* — 59. De *Iunone* Carthaginiensium

Ipsa tenens dextra pateram pulcherrima Dido
Candentis vaccae media inter cornua fundit;
Aut ante ora deûm pinguis spatiatur ad aras,
Instauratque diem donis, pecudumque reclusis
Pectoribus inhians spirantia consulit exta.
Heu vatum ignarae mentes! quid vota furentem,

---

vid. ad I, 15. — *cui vincla iugalia curae*, Iugalis, Pronuba, ζυγία, γαμηλία. Cf. infra v. 166. Ovid. Her. VI, 43. Met. IV, 428. IX, 762. etc. De vinculis iugalibus Wagn. conferri iubet Boettigeri libellos *Vasengemälde* T. I. p. 144. et *Die Aldobrand. Hochzeit* p. 168., de syncopata autem forma *vincla* etiam pedestribus scriptoribus vindicanda cf. Beier. ad Cic. Lael. 4, 4. et Goerenz. in Iahnii Annall. I, 1. p. 298. — 60. Dido victimis caesis deos sibi conciliare studet; nam libando vinum in frontem victimae diis eam consecrat, ut vere memorat Heyn. Recte tamen Wagn. adnotat, haec non diversa esse a sacrificiis modo commemoratis v. 57 sq., sed tantum, quod Didonis ipsius hac in re muneris fuerit, declarare. — *pateram tenens--fundit*, scil. vinum e patera. Cf. adnott. ad II, 492. Alii iungunt *pateram fundit*, quod et ipsum reprehendi non potest. Cf. Iuven. III, 277. *defundere pelves*, et vid. adnott. ad III, 354. *libabant pocula Bacchi*, et VII, 133. *nunc pateras libate Iovi.* — *inter cornua fundit.* Hic mos Herodoto auctore II, 39. ab Aegyptiis esse dicitur, quod observat Gossr. — „V. 62—64. spectant ad extispicium; nam victimae ad exta super felici amoris exitu consulenda caeduntur." *H.* Eiusmodi extispicia autem saepe cum sacris erant coniuncta; quare *aut* non tam disiunctivum est, quam copulativum, ut supra v. 34. *cinerem aut Manes*, vel certe non res, sed tempora tantum distinguit; quod iam Wagn. perspexit. — 62. *pingues arae* multitudine victimarum pinguium, quae in iis cremantur. Cf. infra VII, 764. et IX, 585. — *spatiatur.* Inest notio tarde et cum dignitate incedendi. (Cf. etiam adnott. ad Geo. I, 389.) — 63. *Instauratque* pro Participio *instaurans.* Vid. ad III 574. Schirach. p. 463. *instaurat* explicat per: denuo incipit, quum iam supra I, 631. eam sacrificasse legerimus; quod nemo facile probabit. Rectius *Wund.:* „Dido *instaurat diem donis* est: celebrem reddit sacrificiis, h. e. multa sacrificia offert;" comparans Liv. XXVII, 36, 9. *plebeiis ludis biduum instauratum est.* Nam *instaurare* de ipsis sacris dictum valet ea repetere, nova subinde sacra facere (cf. V, 94. VIII, 283. Cic. har. resp. 10, 21. id. ad Att. I, 11. Tac. Hist. II, 70. Liv. V, 53. al.); hic autem, ubi *dies* instaurari dicitur, ut ap. Stat. Theb. II, 88., nihil aliud significare potest, quam quod Wund. censet; *dona* autem sunt victimae mactandae. Wagn. Qu. Virg. XLI. haec verba de sollemnibus dapibus instituendis intelligit, coll. V, 94. VII, 109 sqq. (imprimis v. 146.) VIII, 283. et Silio XI, 422 sqq. *ductor Instaurat mensas dapibus*, atque *instaurare* et *reponere* idem fere significare suspicatur. Vid. adnott. ad Geo. III, 527. — Ceterum *instauratque - - pecudumque - - consulit exta* pro: consulit instaurans. Vid. ad VI, 543. — 64. *Pectoribus inhians*, ingenti futura cognoscendi cupidine. Ut hic et ap. Hor. Sat. I, 1, 71. (*congestis undique saccis indormis inhians*) *inhiare* est cupide spectare, ita ap. Val. Fl. V, 469. *dictis inhiare* est cupide et attente audire. De producta ultima syllaba verbi *pectoribus* vid. ad Ecl. I, 39. et al. — *spirantia*, adhuc trementia, palpitantia. — 65. *vatum* latiore sensu de extispicibus intelligendum, qui Didoni fausta renuntiarunt; nisi malis cum Gossravio de sola Didone cum Anna (cf. v. 56.) sorore cogitare, quae ipsae sint extispices. Ex illa interpretatione ad *ignarae mentes*, supple amoris Didonis et consiliorum, quae ei mederi possunt, ex hac (quae fortasse praeferenda) *ignarae mentes* sunt, quae non intelligunt se nolle videre, nisi quae amori prospera sint. Supervacanea certe Peerlkampii coniectura *Heu fati ignarae*

Quid delubra iuvant? Est mollis flamma medullas
Interea, et tacitum vivit sub pectore vulnus.
Uritur infelix Dido totaque vagatur
Urbe furens, qualis coniecta cerva sagitta,
Quam procul incautam nemora inter Cresia fixit

---

mentes, quam multis verbis auctor studet defendere. Accedit, quod Codd. lectionem etiam Apuleii imitatio tuetur, qui Met. X. p. 682. haec scripsit: *Heu medicorum ignarae mentes!* Similiter etiam Sil. VIII, 100. *Heu sacri vatum errores!* — *quid vota* (sacra ex voto diis oblata) *furentem* (caeco amoris furore agitatam: vid. ad III, 313.), *iuvant?* Nihil omnino iuvare possunt. Dido caeca libidine non videt, quae vere se offerunt, sed tantum quae ipsa videre cupit. — 66. *delubra*, i. e. aditus ad delubra. Cf. supra v. 56. — Wagn. *mollis* recte pro Accusativo habet, quum *mollis flamma* huic Didonis furori non conveniat; cui adsentior. Quamvis enim dicas, *furere* apud poëtas de amore loquentes non tam grave esse vocabulum, et hic quidem adiungi verba *et tacitum v. s. p. vulnus*, ut *mollis flamma* significare possit lenem et tacite serpentem, vide tamen, quomodo quae v. 68. sequuntur, cum molli flamma conciliari possint. Non sufficit igitur, ut Burm. comparet supra II, 683. *mollem flammam*, longe alio sensu dictam. Quare *molles medullas* interpretor imbecillas, non resistentes, quae facili negotio se exedi patiuntur, ut infra IX, 340. *lupus manditque trahitque Molle pecus mutumque metu* et alibi. Eo latius autem serpit malum, quia *tacitum* est vulnus; nam *quo magis tegitur*, *tectus magis aestuat ignis*, Ovidio iudice Met. IV, 64. Ceterum cf. Catull. XXXV, 14. *ex eo misellae ignes interiorem edunt medullam.* id. LXVI, 23. *quum penitus moestas exedit cura medullas*, Ovid. Am. II, 19, 43. *Mordeat ista tuas aliquando cura medullas.* Cort. ad Lucan. V, 811. et Obbar. ad Hor. Ep. I, 10, 28. Fasc. V. p. 72.; de *edendi* autem vocabulo, in hac sententia a Graecis non minus quam a Romanis usurpato, praeter Catulli locos comm. vid. Hom. Il. VI, 201. XXIV, 129. Od. IX, 75. X, 143. Iacobs. Delect. Epigr. VII, 86, 4. *ἣ δὲ περισσὴ θυμὸν ἀεὶ κατέδει χρυσομανὴς μελέτη.* Symb. Pythag. in Orell. opusc. Gr. I. p. 62. *καρδίαν μὴ ἐσθίειν.* infra XII, 801. Cic. Tusc. III, 26, 63. *Ipse suum cor edens.* ibid. I, 16, 51. Hor. Od. II, 11, 18. Erasm. Adag. I, 1. p. 17. Burm. ad Val. Fl. III, 365. 693. Obbar. et Orell. ad Hor. Ep. I, 2, 39. (*si quid est animum*). De formis vocc. *edere* et *esse* promiscue usurpatis diximus ad Geo. I, 151. Peerlkamp., qui haeret in *mollibus medullis*, et Virgilium potius *imas medullas* scripturum fuisse censet, hunc totum locum *quid vota fur.* - - *medullas* cum Guieto ad Lucan. VI, 629. spurium et v. 67. sic incipiendum censet: *Interea tacitum* etc. — *tacitum vulnus* (vid. ad v. 2.), quod ipsa non fatetur. — *Vivere* autem bene de vulnere crudo. — 68 sqq. „Hanc egregiam perdite amantis comparationem ex Iliad. XI, 475 sqq. ductam esse volunt, Macrobii fortasse auctoritate V, 6. Sed Homero Virgilius hic nihil debet.“ *H.* Animadverte etiam cautum et elegantem usum synonymorum, quae poëtae cumulare placuit, *sagitta* - - *telis* - - *ferrum* - - *arundo.* — 70. *nemora Cresia. Cresius* s. Cressius i. q. Cretensis. Cf. infra VIII, 294. Ovid. Her. XVI, 299. id. in Ibin. 512. Stat. Theb. XII, 582. cett. Scripturam *Cresius* (*Κρής*, *Κρήσιος*) Heins. ex melioribus libris restituit. (Cf. quae de voc. *Parnasius* ad Ecl. VI, 29. adnotavimus.) Forma autem *Cressa* (Geo. III, 345. Aen. V, 285. cett.) duplex *s* requirit. Vid. ad Aen. l. l. Ceterum in Creta commemorata nihil reconditi quaerendum; quamcunque aliam regionem silvosam eodem iure poëta nominare poterat. Heyn. minus apte haec adnotat: „Capra fortasse melius a poëta fuisset memorata, quandoquidem ex Solino c. 17. constat, *agrum Creticum silvestrium caprarum copiosum fuisse, cervo eguisse.* Adde Plin. VIII, 58,

Pastor agens telis, liquitque volatile ferrum
Nescius; illa fuga silvas saltusque peragrat
Dictaeos; haeret lateri letalis arundo.
Nunc media Aeneam secum per moenia ducit,
Sidoniasque ostentat opes urbemque paratam;
Incipit effari, mediaque in voce resistit;
Nunc eadem labente die convivia quaerit,
Iliacosque iterum demens audire labores
Exposcit, pendetque iterum narrantis ab ore.

---

83. Excusanda tamen talia in poëta, etsi non commendanda." Nam ex hoc ipso Plinii loco apparet Solini error, et comparationem cum cerva multo aptiorem esse, quam cum capra, quisque videt. — *fixit agens telis.* Cf. Geo. III, 412. ibique adnott. — 71. *volatile ferrum.* Cf. Lucr. I, 969. Ovid. A. A. I, 169. alii. — 72. *Nescius.* „Non viderat telum vere in cervam descendisse, sed, frustra emissum credens, reliquerat." *H.* Sic etiam Aeneas Didonis amorem se excitasse nescit. — *silvas saltusque.* Vid. Geo. III, 40. Aen. XII, 904. Caes. B. G. VI, 42. et infra ad v. 121. adnotata. — 73. *Dictaeos.* Vid. ad Ecl. VI, 56. — *haeret lateri letalis arundo.* (Cf. infra VII, 499.) Sic Ovid. Met. IV, 35. *haerere telae*, fortasse etiam supra I, 476. *haerere curru* (i. e. currui) *inani* et III, 607. *genibus haeret.* Cf. Ruddim. II. p. 140. — 74 sqq. Totum hunc locum, qui sequitur de amoris aestu, consummatissimum esse, nec minus brevitate in summa rerum copia, quam dignitate commendari, vere memorat Heyn. Ostendit autem Dido Aeneae omnia, quae habet, ut in eo si non sui, at rerum tamen suarum desiderium excitet et sic ad matrimonium secum ineundum eum impellat. — *Nunc*, i. e. interdiu, ut alterum *nunc* v. 77. vespere ingruente. — *media per moenia*, mediam per urbem. Vid. ad II, 234. — 75. *opes*, magnificum ornatum urbis, testem opum. — *Sidonias*, quia urbs a Poenis condita est. Sidonem autem et Tyrum a poëta confundi, iam supra vidimus ad I, 338. Heyn. et Gossr. cogitant de thesauris Tyro advectis coll. I, 363. — *urbem paratam*, iam conditam et Troianis patria extorribus patentem cuius potiri possit Aeneas, Didoni per matrimonium iunctus, ita ut novam quaerere per longos errores eum non oporteat. Sic I, 557. *sedes paratae.* Conferendus autem locus I, 437., ubi Aeneas exclamavit: *O fortunati, quorum iam moenia surgunt.* — 76. *mediaque in voce resistit*, i. e. sed - - resistit; vid. adnott. ad II, 94. *resistit* autem i. q. haeret, haesitat. Cf. Ovid. Her. XIII, 121. *verba resistunt.* Quinct. Inst. X, 7, 14. *cursus* (verborum) *ad singula vestigia restitit.* ibid. XI, 2, 46. *resistens et salebrosa oratio* cett. Amoris autem est signum medio in sermone haesitare. Cf. Ovid. Her. IV, 7. Sapph. fragm. 2, 7. *Ὡς ἴδω γάρ σε βροχέ᾽, ὥς με φωνᾶς Οὐδὲν ἔτ᾽ ἵκει· Ἀλλὰ κὰμ μὲν γλῶσσα Fέαγε* etc. Apoll. Rhod. III, 685. Hor. Od. IV, 1, 35. Catull. LI, 9. Ovid. Fast. I, 538. et Stat. Theb. X, 151. — 77. *eadem* (quae hesterno die) *convivia quaerit:* moram impatienter fert, dum coenae hora (*labente die*) illucescat, qua Aeneam rursus convenire possit. — 78. „*Iterum* quod audire vult, cupidinis signum est. Nam amans eadem ex amato audit sine taedio, qui modo curat ut loquatur amans, non quae proferat. Cf. Ovid. A. A. II, 127. *Haec* (Calypso) *Troiae casus iterumque rogabat.*" *Gossr.* — 79. *pendet iterum* (ut heri) *narrantis ab ore*, attentissimo animo eius narrationem excipit; ut nos: *an des Erzählers Munde hangen.* Cf. Ovid. Her. I, 30. *Narrantis coniux pendet ab ore viri.* Similiter. Sil. It. VIII, 93. *ab imagine* et Val. Fl. I, 481. *ab astro* (observando) *pendere.* Ceterum Peerlkamp. (cui adsentitur Gossr.) post hunc v. 79. collocandos censet vv. 84. et 85., hac causa adiecta: „Non enim honestum est, Didonem, solam, media nocte, in domo vacua,

Post, ubi digressi, lumenque obscura vicissim
Luna premit suadentque cadentia sidera somnos,
Sola domo maeret vacua, stratisque relictis
Incubat. Illum absens absentem auditque videtque;
Aut gremio Ascanium, genitoris imagine capta,

Ascanium in gremio tenere: neque etiam vero simile, patrem, cuius omnis cura stabat in nato, passurum, nocte in aliena domo transigere Ascanium.“ Sed vide adnott. ad illum locum. — *lumen* (suum) *obscura vicissim Luna premit*, ut antea, quum coena inciperet (*labente die:* v. 77.), sol lumen presserat. Luna autem *lumen premit* s. pallescit et paullatim evanescit sub matutinum tempus, Aurora iam surgente. Significant igitur haec verba (ut etiam adiecta *cadentia sidera*) coenam fere ad mane usque esse productam. Sic si locum capimus, non opus est, ut cum Wund. alteram rem, quo *vicissim* referatur, omissam habeamus, velut ap. Val. Fl. I, 671.; *lumen* autem *premere* eadem fere ratione est dictum, qua *vocem*, *gemitum* (vel *dolorem*, *iram* cett.) *premere*. (Imprimis autem cf. XII, 322. *pressa est insignis gloria facti.*) Quare nec Burmanno adsentior, qui haec verba ad obscurata lunae nitore minora sidera refert (ut Hor. Od. I, 12, 46—48.), neque Henrico, qui coll. v. 77. voc. *vicissim* dici et noctis vicissitudinem sic indicari censet, ut sol occidens et luna oriens sibi opponantur, *lumen* autem diei lucem significet, coll. Lucan. V, 424. *Sidera prima poli*, *Phoebo labante sub undas*, *Exierant*, *et luna suas iam fecerat umbras*, et ibid. IV, 282. *Substituit merso dum nox sua lumina Phoebo*, in quibus locis voces *suas* et *substituit* nostro *vicissim* respondeant. — Verba *suadentque cad. sid. somnos* iam legimus II, 9. — 82. *domo vacua*, convivis dimissis et absente Aenea, quem cupit ut secum in una eademque domo vivat. — *stratis relictis* varie explicatur. Mihi simplicissima ratio videtur, ut cum Servio ad *relictas* suppleamus: ab Aenea, hoc sensu: lectum, in quo cum Aenea mensae accubuerat, repetit iterumque ei incubat, ut, ipso absente, certe vestigia eius tangat, et ipsa se fallat, illum iuxta se accumbere putans. Cf. Ovid. Epist. X, 51 sq. *Saepe torum repeto, qui nos acceperat ambo - - Et tua qua possum, pro te vestigia tango, Strataque, quae membris intepuere tuis*, et Ep. XV, 149. *Incubui, tetigique locum, qua parte fuisti.* Iahn. conferri iubet Seyffert. *Uebersetzungs- u. Erklärungsproben.* Hal. 1837. p. 36. *Strata* autem etiam de toro convivarum dici, comprobat locus Ovid. Met. V, 34. Alii (quibus Heyn. adsentitur, comparans Lucan. V, 790. *Sic fata, relictis Exsiluit stratis amens*) *strata* de lecto cubiculari intelligunt, ad *relictas* supplentes *a se*, ut sensus sit hic: „amoris aestu iactata modo lectum suum reliquit, modo iterum repetiit“; ex qua ratione paullo artificiosiore videtur locus obscura quadam brevitate laborare, quam minime Virgilianam dixerim. Neque magis probare possum Wagneri explicationem, ut *strata relicta* significent „torum viduum, antea cum Sychaeo partiri solitum, nunc desolatum“; ex eo enim, quod coniuges superstites a coniuge defuncto relinqui dicuntur, non sequitur, etiam strata viduae absolute *relicta* dici posse; ad *relictas* autem supplere *a Sychaeo* nemini, puto, in mentem veniet. (Quibus perpensis Wagnerus in min. edit. eandem mecum explicationem amplectitur.) Ceterum cf. similis locus III, 132. — 83. *illum abs. absentem* cett. Heyn. de ipsa re laudat Apollon. III, 453 sqq., cui adde Ter. Eun. I, 2, 111. et Ovid. Her. VII, 25. De repetito voc. *absens* vid. adnott. ad Aen. V, 569. — 84. *gremio detinet*, ut I, 718. *gremio fovet*. *Detinere* autem est longius solito et illecebris demulsum apud se tenere. Cf. Staveren. ad Nep. Att. 9. et Bach. ad Tibull. I, 1, 46. (*et dominam tenero detinuisse sinu*). Ceterum quum ex toto loco tum ex verbis antecedentibus *absens*

Detinet, infandum si fallere possit amorem.
Non coeptae adsurgunt turres, non arma iuventus
Exercet, portusve aut propugnacula bello
Tuta parant; pendent opera interrupta minaeque
Murorum ingentes aequataque machina coelo.
Quam simul ac tali persensit peste teneri

---

absentem auditque videtque apparet, etiam haec sic capienda esse: Revocat sibi in memoriam, quomodo antea, mensae accumbens, Ascanium gremio detinuerit, *videtur* sibi eum etiam nunc gremio fovere; qua explicatione probata cadit Peerlkampii coniectura supra ad v. 79. proposita. Qui loci sensus ut clarius appareat, post *incubat* (ubi vulgo Semicolon) Puncto et post *videtque* (ubi vulgo Punctum) Semicolo distinximus. — *genitoris imagine capta*, quam puer refert ore vultuque patri simillimus. — *fallere amorem*, expellere animo curas amoris; ut ap. Hor. Sat. II, 7, 114. et Ovid. ex P. IV, 10, 67. *fallere curam*, ap. eund. Trist. V, 7, 39. *fallere dolores*, Met. VI, 60. *fallere laborem* et similia. — 86. *non arma iuventus Exercet*, tractat, agitat. Cessant exercitationes armatae iuventutis, regina nil nisi amorem suum cogitante et omnia, quae ad rempubl. gubernandam pertinent, negligente. Amantes enim cetera omnia prae amore suo negligunt. Cf. Ecl. II, 70. De verbis *exercere arma* (quod nos dicimus *Waffenübungen halten*) Burm. conferri iubet Val. Max. V, 1, 3. Ovid. Met. XIII, 53. et adnot. suam ad Val. Fl. III, 162. Cf. etiam Aen. VIII, 424. *exercere ferrum* et III, 281. *exercere palaestras*. — 87. *portusve*. Schrader praeter necessitatem coni. *portasve*, quod Peerlk. comprobat, quum *portae* melius adiungantur *propugnaculis*, quam *portus*, et *portus parare* minus apte dicatur. — *propugnacula*, munimenta urbis, moenia, aggeres et similia; imprimis autem de molibus fluctibus oppositis cogitandum, quum *portus* antecedant, *muri* autem postea diserte commemorentur, quumque etiam infra IX, 170. *pontes et propugn.* coniungantur, Statius autem Silv. III, 3, 101. de *propugnaculis aequoris* loquatur. — 88. *pendent*, intermittuntur ad tempus, non perficiuntur. Ita Silius I, 581. *Rerum omnes pendent actus et milite moesto Laxata obsidio, ac pugnandi substitit ardor.* — „*minae murorum*, muri alti, quasi altitudine sua minantes. Supra I, 162. *gemini minantur in coelum scopuli* [ubi vid. adnott.]. De eminentiis murorum ac pinnis, ἐπάλξεσιν, acceperunt iam veteres, ut Serv.; sed hoc sensu *minae* technicum, adeoque vix poëticum, et posteriorum quidem scriptorum vocabulum fuisse videtur.“ *H.* — 89. *machinas* sunt qui interpretentur per tigna colligata, quibus muros exstruentes insistant (*Gerüste*), quam tamen interpretationem parum iuvat magnificum illud epitheton *aequata coelo*. Wund. de instrumentis cogitat, qualium est in bello usus; rectius, nisi fallor, Wagn. de turribus per muros dispositis. Peerlkamp. (cui Gossr. videtur adsentiri) pro more suo difficultates facillima ratione tollendi verba *aequataque machina coelo* spuria et ad versum imperfectum explendum addita censet. — 90 sqq. Iuno, quae frustra speraverat, Troianos aut vento aut per barbaras gentes interituros esse, postquam eos Carthagine bene acceptos et adiutos opibus, Didonem autem Aeneae amore ardentem vidit, iam mutuum Aeneae amorem excitare et sic eum ab Italia retinere studet. In hoc loco poëtam ex Apollonio III. pr. hausisse, sed suae rationi singula praeclare accommodasse, memorat Heyn. — *simul ac*. Sic optimi quique Codd.; quare Wagn. iure refutat Iacobum ad Prop. III, 15, 25. p. 165. *simul ac* Virgilianum esse negantem. Redit etiam infra XII, 222. — *peste*, scil. amoris. Vid. I, 712. Catull. LXXVI, 20. *Eripite hanc pestem perniciemque mihi*, et Val. Fl. VII, 253. *Medea - - pestemque latentem Ossibus atque imi monstrabat pectoris ignem.* — *Caram coniugem* Homeri φίλην ἄλοχον, ἄκοιτιν (Il. III,

Cara Iovis coniux, nec famam obstare furori,
Talibus adgreditur Venerem Saturnia dictis:
Egregiam vero laudem et spolia ampla refertis
Tuque puerque tuus; magnum et memorabile numen,
Una dolo divûm si femina victa duorum est.
Nec me adeo fallit, veritam te moenia nostra
Suspectas habuisse domos Carthaginis altae.
Sed quis erit modus? aut quo nunc certamine tanto?

138, VI, 465. Od. IX, 207. cett.) esse, quisque videt; quare reiicienda est Wakefieldii coni. *Clara* et Peerlkampii *Magna*. Cf. etiam infra IX, 84. — „*famam*, h. e. curam famae: non illam iam metu malae famae revocari. Cf. v. 170." *H.* — 92. *Talibus adgreditur.* Non inesse captandi et dolose pertrahendi studium, ut in verbis *aggredi aliquem pecunia* ap. Sall. Iug. 28., sed simpliciter significare i. q. alloqui, iam Wund. docuit. Sic *dictis adgredi* III, 358. et infra v. 476. Simili, sed non prorsus eodem, sensu infra v. 265. usurpatur *invadere*. — *Saturnia*. Servius ad h. l. observat, Virgilio hanc deam Saturniam dici, si sit nocitura (ut V, 600. et XII, 830.), Iunonem autem, ubi sit propitia. — 93. *laudem et spolia* pro victoria, quam illa sequuntur. — *refertis Tuque puerque tuus.* Cf. Ruddim. II. p. 30. Zumpt. §. 378. Ramsh. §. 93, 3. Billroth. §. 137, 3. Sic Ovid. Her. VI, 142. *Intrasses portus tuque comesque meos.* — 94. Egregiam reportastis victoriam et numen vestrum magnum et memorabile fecistis, si a vobis duobus una femina est victa. — *magnum et memorabile* (est) *numen*. Recte *Wund.:* „Ex victoria enim deorum magna eorum consequitur veneratio, *numen* fit *memorabile*, ὀνομαστόν." Sic apud Ovid. Met. IV, 416. *Bacchi memorabile numen.* Thiel., post *tuus* Commate incidens, verba *m. et m. numen* per appositionem *puero* adiuncta censet, quod nemo, puto, probabit. Aliquot Codd. minoris pretii *nomen*, quam lectionem recepit Wakef. atque defendunt Scheller. in Obss. in priscc. scriptt. p. 315. et Peerlkamp. (qui etiam in Ovidii l. l. *nomen* scribi iubet); sed longe languidius esse *memorabile nomen*, quod victoriae laudem necessario sequatur, quisque videt; quare iam Burm. ad Anth. Lat. I. p. 104. alteram lectionem iure praetulit. Accedit, quod *nomen* ex II, 583. huc transferri potuit. Ut hic *magnus et memorabilis* coniunguntur, sic e. g. ap. Ter. Heaut. II, 3, 73. *facinus magnum et commemorabile.* Ceterum h. l. videtur respexisse Tibull. I, 6, 4. *Quid tibi, suave puer* (Amor), *mecum est? an gloria magna, Insidias homini composuisse Deum?* (ubi vid. Huschk.) — 95. „*si - - victa est;* apte: quippe qua Coniunctione cum Indicativo iuncta, sibi de victoria non certo constare, Iuno dissimulanter (cf. v. 100.) significare voluerit." *Wund.* Ad ipsam sententiam cf. praeter Tibulli l. l. Ovid. Met. III, 655. *quae gloria vestra est, Si puerum iuvenes, si multi fallitis unum?* et similes locos. — 96. *Nec adeo me fallit* Wund. interpretatur: neque adeo hebes sum, ut me fallat; quod probat Wagn. Qu. Virg. XXVI. Rectius tamen *adeo* cum Pronomine *me* coniunxeris: neque me quidem fallit, quam tu ante ceteros omnes hac in re fallere studes; alios fortasse poteris decipere, me certe non decipies. Cf. adnott. ad Ecl. IV, 11. et Geo. I, 24. — *veritam te moenia nostra* cett., i. e. inveterato in me odio affectam te statim ac initio hanc novam urbem, meo patrocinio gaudentem, unde Troianis tuis periculi aliquid enasci posset, suspectam habuisse. Cf. I, 670 sqq. Pro *moenia* duo Codd. *numina*, quod Wakef. temere recepit. — 97. *Carthaginis altae.* Vid. ad Geo. I, 485. — 98. *Sed quis erit modus?* ubi sit modus, sc. inimicitiam exercendi? Sic Ecl. X, 28. *Ecquis erit modus?* — *quo nunc certamine tanto?* i. e. quorsum progrediemini certamine vestro? (cf. Ecl. I, 72. III, 19. IX, 1. Geo. IV, 324. 504. Aen. I, 370. II, 520. etc.), quam loci ex-

Quin potius pacem aeternam pactosque Hymenaeos
Exercemus? Habes, tota quod mente petisti:
Ardet amans Dido traxitque per ossa furorem.
Communem hunc ergo populum paribusque regamus
Auspiciis; liceat Phrygio servire marito,
Dotalisque tuae Tyrios permittere dextrae.
Olli — sensit enim simulata mente locutam,
Quo regnum Italiae Libycas averteret oras —
Sic contra est ingressa Venus: Quis talia demens

---

plicationem suadent verba antecedentia. Quare non opus est Heinsii coniectura *certamina tanta*, quam, Hario quoque in Epist. crit. p. 23. et Marklando ad Stat. Silv. I, 2, 188. probatam, cum Burm., Heynio et Wagn. in prima editione temere recepimus, ut sensus sit: cui bono sunt certamina tanta. Quamvis enim verum sit, Substantivorum neutralium formas in *e* et *a* exeuntes in Codd. saepissime confusas esse (ut infra XII, 790. pariter *certamine* et *certamina*, IX, 486. *funere* et *funera*, III, 144. *gramine* et *gramina* cett.), hic tamen, quum Codd. omnium lectio aptam sententiam efficiat, a coniectura abstinendum. Thiel. ac Süpflius, et ipsi Codd. scripturam defendentes, paullo aliter, quam nos et Iahn., explicant, quum ille suppleat *opus est*, hic autem (cum Wakef.) *tenditis*, ut sensus sit: quid petitis amplius: cui apte respondeant sequentia *habes*, *tota quod mente petisti*. — *pactos Hymenaeos*. *Pacisci* verbum propr. est de sponsalibus. Cf. infra X, 79. 722. Plin. XV, 40. Pricaeus ad Apul. Apol. p. 195. Heins. ad Ovid. Met. VII, 700. et ad Vellei. Pat. II, 65. Inde *pactio nuptialis*. — 100. *Exercemus*, per zeugma positum, *paci* quidem convenit, non item *Hymenaeis*, i. e. matrimonio. Vid. ad I, 651. — *quod tota mente petisti*. Cf. supra I, 675 sqq. — 101. *traxit furorem*, imbibit quasi eoque tincta est; ut infra v. 701. II, 236. et Ovid. Met. II, 236. dicitur *colores*, ibid. III, 482. *ruborem*, Ovid. Met. IV, 674. et Plin. XXXVI, 18, 30. *ignem trahere* et similia. Imprimis cf. locus similis Ovid. Met. IV, 674. *Vidit Abantiades* (Andromachen) - - *trahit inscius ignem*, et adnott. ad Ecl. IX, 49. — *per ossa*. Vid. ad II, 120. — 102. „*Communem*, ita ut nobis communis sit, h. e. communiter s. communi imperio regamus.“ *Wund.* — *paribusque auspiciis*, quia imperium ex Romanorum more auspiciis institutis sanciendum erat, non nisi auspiciis habitis iniri poterat; quare *auspicium* haud raro pro ipso imperio positum est. De imperio igitur aeque partito, i. e. de iure tutelae utriusque populi in unum coniuncti inter utramque deam aequaliter diviso sermo est. Cf. infra VII, 256. De hoc autem Ablativi usu vid. ad Geo. II, 247. — 103. *liceat* (Didoni) *Phrygio* (externo et exsuli) *servire marito*, nubere, ex veterum de matrimonio cogitandi ratione. — 104. „Et liceat eam *permittere dotales*, in dotem afferre, *Tyrios*, Carthaginis regnum, *dextrae tuae*, tibi socrui nurum.“ *H.* Rectius *Wagn.*: Vide an *permittere dextrae tuae* sit fidei et tutelae tuae permittere, ut *dotales* ad maritum pertineat. Venus, socrus Didus, Carthaginiensium facta esset dea tutelaris.“ — 105. *Olli*. Vid. ad I, 254. — Verba interposita *sensit enim* - - *oras* Wagn. causam reddere docet, cur Venus simulate responderit. — 106. *regnum Italiae*, non quod iam est Italiae, sed quod ei fato debetur. Wakef. corr. *Italia*, coll. I, 38. *nec posse Italia Teucrorum avertere regem;* qua mutatione, a Peerlkampio probata, non magis opus est, quam Schirachii (p. 321. proposita) *advertere*, quod sane ex interpretamento legitur in Codd. quibusdam minoris auctoritatis. Quod enim ab aliquo loco advertitur, necesse est ut alii loco advertatur; quare haud raro legimus avertere aliquo; de qua breviloquentia vid. Cort. ad Lucan. VI, 451. coll. Servio ad h. l. De omissa autem Praepos. *ad* vid. ad I, 2. — 107. „*est ingressa*, scil. dicere, ut

Abnuat, aut tecum malit contendere bello?
Si modo, quod memoras, factum fortuna sequatur.
Sed fatis incerta feror, si Iuppiter unam
Esse velit Tyriis urbem Troiaque profectis,
Miscerive probet populos, aut foedera iungi.
Tu coniux; tibi fas animum tentare precando.
Perge; sequar. Tum sic excepit regio Iuno:
Mecum erit iste labor. Nunc qua ratione, quod instat,
Confieri possit, paucis, adverte, docebo.
Venatum Aeneas unaque miserrima Dido
In nemus ire parant, ubi primos crastinus ortus

---

plene dixit Cicero ad Att. XV, 11. Cf. Aen. VI, 868. Compone usum verbi *incipere* Geo. I, 386.“ *Wund.* Adde Geo. II, 175. et cf. adnott. ad Aen. II, 348. — 109. *Si modo - - factum fortuna sequatur*, si modo fortuna rem *secundet*, quod verbum ipsum (de quo vid. ad III, 36.) a sequendo deductum est, si modo res optatum eventum habeat. — 110. *fatis incerta feror*, incerta sum, quia ignoro, quid Iupiter, fatorum auctor, constituerit. — „*incerta fatis* nova est constructio; vulgaris apud poëtas *incerta fatorum.* Similem puta constructionem Adiectivorum *peritus*, *callidus* cum Casu sexto. [Vid. Ruddim. II. p. 71.] *feror*, *φέρομαι*, statum rei durantem notat. Cf. infra v. 376. et X, 630.“ *Wund.* Vix tamen puto, Virgilium scripturum fuisse *incerta fatis*, non addito *ferendi* vocabulo. Ablativus pendet a notione coniunctorum verborum *incerta feror.* — *si.* Vid. ad I, 181. — 112. *aut.* Vid. supra ad v. 62. — 113. *tentare precando*, ut etiam infra v. 413., i. e. precibus adhibitis explorare animum Iovis et consilium eius, si fieri possit, regere. Cf. Ovid. Met. XI, 239. *quoniam precibus tentata repugnas.* id. Am. II, 3, 17. *aptius ut fuerit precibus tentasse* cett. — 114. *excepit*, respondit; nam qui sequitur alterum loquendo, excipit quasi id, quod antecessit. Sic infra IX, 258. *Excipit Ascanius.* Ovid. Met. V, 260. *Excipit Uranie.* ibid. V, 523. *Iuppiter excepit.* VII, 681. *Excipit - - alter et - - dixit* cett. — 115. *Mecum erit iste labor*, *συνέσται ἐκεῖνος ὁ πόνος ἐμοί*, i. e. *ἐγὼ συνέσομαι ἐκείνῳ πόνῳ.* Heyn. minus recte interpretatur: labor tibi mecum erit, i. e. mihi tecum, ego allaborabo tecum, communis utrique erit labor. Immo *Mecum* hic nihil aliud est, quam *mihi* s. *meus;* quum provinciam Iovis explorandi et tentandi aperte in se unam Iuno suscipiat sibique soli reservet. Sic in Epit. Iliad. 93. *mecum labor iste manebit.* Sil. Ital. VIII, 328. *Mecum erit haec prorsus pietas.* Ter. Phorm. V, 8, 90. *una iniuria est tecum - - altera est tecum, Chreme.* Plaut. Curc. I, 2, 49. *si fidem servas mecum* etc. Wagn. conferri iubet Lindem. ad Plaut. Capt. V, 1, 10., qui agit de formulis dicendi *secum servare*, *habere*, *cum aliquo orare*, *queri* et similibus, in quibus *cum* non sit *ἅμα*, *σὺν*, sed *ἐν*, *παρὰ apud aliquem.* Adde similes locutiones *secum cogitare*, *reputare*, *perpendere*, *statuere* cett. et cf. Hand. Tursell. II. p. 164 sq., qui praeter alios hunc affert locum nostro simillimum Liv. IV, 32, 5. *proin memores*, *secum triumphos*, *secum spolia*, *secum victoriam esse.* — *quod instat* recte Wund. proprie dictum putat pro: quod peragendum est (*τὸ προκείμενον*), coll. Nep. Them. 1. *de instantibus verissime iudicabat.* — 116. *Confieri*, quod legitur e. g. Lucr. III, 413. Ter. Andr. I, 1, 140. Ad. V, 8, 23. (ubi alii *cum fit*) Cic. ad Fam. IV, 5. Caes. B. G. VII, 58. (ubi cf. Herzog.) Suet. Caes. 20. (ubi vid. Graev. et Oudend.) alibi, gravius est, quam simplex fieri, et idem fere, quod confici, perfici. — 117. *miserrima* propter infelicem amorem. Cf. de hoc epitheto amantium proprio Bentl. et Ruhnk. ad Ter. Andr. III, 2, 40. et Heindorf. ad Hor. Sat. I, 9, 8. — 118. De verbis *parandi* et *comparandi* cum Infin. constructis vid. Gronov. ad Liv. XXXVIII, 12, 6.

Extulerit Titan radiisque retexerit orbem.
His ego nigrantem commixta grandine nimbum,
Dum trepidant alae, saltusque indagine cingunt,
Desuper infundam, et tonitru coelum omne ciebo.
Diffugient comites et nocte tegentur opaca;
Speluncam Dido dux et Troianus eandem

Ruhnk. ad Ter. Andr. I, 5, 19. Cort. ad Sall. Iug. 22, 1. Brem. ad Nep. Thras. 2, 2. Daehn. ad eiusd. Dat. 4, 4. Kritz. ad Sall. Cat. 46, 3. alios. — ubi primus legitur etiam III, 69. VII, 542. VIII, 407. Geo. III, 130., quemadmodum XI, 573. *ut primus* (pro *ubi, ut primum,* quod habemus infra v. 259. 586. I, 306. VI, 102. 452. XI, 300. etc.). Cf. Wagn. Qu. Virg. XXVIII, 3, b. — 119. *Titan extulit ortus* paullo insolentius dictum pro extulit se ortu s. oritur. Sed vide Geo. IV, 544. et 554. (coll. cum Geo. I, 432.) et Claud. III. Cons. Hon. 157 sqq. *O decus aetherium - - primos quum detegis ortus.* Cf. etiam locus similis Tibull. IV, 1, 157. *ubi non unquam Titan super egerit ortus. Titan* pro Sole etiam ap. Orph. Arg. 514. Hymn. 34, 3. Ovid. Met. I, 10. II, 118. Fast. I, 617. Tibull. IV, 1, 51. al. legitur. Cf. etiam Aen. VI, 725. *Titania astra.* — radiis retexerit orbem scil. terrarum, velum quasi, quo nox terram involvit (cf. infra v. 351.), radiis suis dimoverit, ideoque ipsam collustraverit. Cf. infra IX, 461. Ovid. Met. VIII, 1. *retegente diem - - Lucifero.* Lucan. VII, 787. *clara dies Pharsalia damna retexit.* Sic etiam Geo. IV, 51. *Sol coelum aestiva luce reclusit.* Wagn. confert Ennium p. 125. Hessel. *Inde patefecit radiis rota candida coelum.* — 120. Animadverte Iunonem tonantem, ut supra I, 42. Minervam, ubi vid. adnott. — nigrantem, aut omnia obscurantem, aut nigrum, ut infra V, 97. Lucr. II, 792. *nigrans color.* ibid. v. 732. *ea, quae nigrant, nigro de semine nata.* Ovid. Met. II, 535. *nigrantes alae* (corvi). Sil. IX, 225. *corpora ab immodico nigrantia Phoebo* et alibi haud raro. Non minus ambigue infra VIII, 353. *Aegis nigrans.* — alas multi viri docti, inter quos Cerda, Schirach., Thiel., Peerlkamp., Gossr., Gronov. ad Liv. XXVII, 1, 7., Ulit. ad Nemes. Cyneg. 307. et Hand. ad Stat. Silv. I, 2, 75., cum Servio capiunt de equitibus in modum alarum militarium circa silvam dispositis, qui terrebant feras, ne aliorsum, ac per medias tendiculas, fugam arriperent. Rectius vero, nisi fallor, Heyn. cogitat de pinnis ad funiculos alligatis (*Federlappen*), quibus tamquam formidine aliqua terrentur aves et in retia aguntur, coll. Silio II, 419. *Occultant alae venantum corpora silvis*, i. e. venantes latebant post alas indaginum. Cf. etiam Broukh. ad Tibull. II, 2, 7. et adnott. ad Geo. III, 372. — trepidant igitur i. q. tremulo motu agitantur. Qui *alas* de venatoribus capiunt, interpretantur: satagunt, commovent se, negotium capessunt. — saltus indagine (serie plagarum, per quam *alae* illae erant dispositae) cingunt, cinctos tenent. *Saltus* autem locus est silvae densis arboribus non consitus, quod iam ex eo patet, quod montes silvosi transeuntur per saltus, cui addi potest, a Caesare B. Gall. VII, 19. (quem locum mihi suppeditavit Henry) etiam *saltus paludis* commemorari, h. e. siccos paludis locos, quibus ea permeari potest. Recte igitur videtur Henry hunc locum sic capere: Cingunt apertiorem silvae locum indagine, ne ferae ex eo in densiorem silvam effugere possint utque Didoni venatio facilior sit. Ceterum cf. Tibull. IV, 3, 7. *indagine colles claudis*, Lucan. VI, 42. *silvas vastasque feras indagine claudit* cett. imprimis autem Senec. de clem. I, 12. *Sic feras lineis et pinna clausas contineas.* — 124. Speluncam - - eamdem Devenient. Wagn. confert Val. Fl. I, 843. *silvas camposque devenire.* Vid. ad Aen. I, 2. et 307. Ceterum cf. Silius II, 416., qui de eadem re agens: *Hinc et speluncam furtivaque foedera amantum Callaicae*

Devenient. Adero et, tua si mihi certa voluntas,
Connubio iungam stabili propriamque dicabo.
Hic Hymenaeus erit. Non adversata petenti
Adnuit, atque dolis risit Cytherea repertis.
Oceanum interea surgens Aurora reliquit.
It portis iubare exorto delecta iuventus;
Retia rara, plagae, lato venabula ferro,

---

fecere manus. — 125. *Adero*, tamquam Iuno Pronuba. Cf. Ovid. Met. VI, 429. *Non pronuba Iuno, Non Hymenaeus adest illi, non Gratia, lecto.* Ceterum vid. adnott. ad I, 734. — V. 126. iam legimus I, 73., ex quo loco Peerlk. cum hic male repetitum censet, hac adnot. adiecta: „Connubium his verbis significatur plane legitimum, solemni ritu initum. Sed tale connubium ita in spelunca contrahi non poterat. Immo in spelunca *aliquid* fieret, unde connubium stabile oriretur. Hoc *aliquid* Iuno honeste *Hymenaeum* appellat. - - Dido quidem hoc vocabat postea *coniugium*, sed Aeneas se non in ea foedera venisse testabatur.“ — 127. *Hymenaeus*, nuptiae. Vid. ad I, 651. — 128. „Venus risit insidiosam Iunonis orationem, quum, eius consilia eventum non habitura esse, bene nosset. Vid. ad v. 90.“ *H.* — *dolis repertis* Burm. et Peerlk. cum Servio male explicant: dolis a se compertis, deprehensis; nam (id quod bene docet Wund.) Venerem (a Iove futura edoctam: cf. I, 261.) Iunonis fallaciam deprehendisse, iam v. 105 sq. significatum est; recte potius Heyn. et Wund. (quibus etiam Gossr. adsentitur) *repertos* contendunt esse i. q. excogitatos, inventos a Iunone, et ille quidem comparat II, 164. *scelerum inventor Ulixes*, hic Nep. Them. 1. *Celeriterque, quae opus erant, reperiebat.* Adde Plaut. Capt. Epil. 5. *Huiusmodi paucas poëtae reperiunt comoedias.* Ter. Heaut. III, 2, 22. *Aliquid reperiret, fingeret fallacias.* Tac. Ann. XIV, 3. *caedes quomodo occultaretur, nemo reperiebat* cett. Thiel. minus probabiliter de ipsius Veneris dolis cogitat, quibus Iovem, ut sibi morem gereret, commoverit. — De constructione *ridere aliqua re* pro vulg. aliquam rem Wund. conferri iubet Obss. suas ad Tibull. I, 8, 73., ubi profertur locus Hor. Sat. II, 3, 72. *malis ridentem alienis;* in quo vereor, ne Viro doct. idem acciderit, quod aliis, ut *mālis* confunderet cum *mălis*, (neque satis mirari possum, etiam Wagnerum in min. edit. hunc Horatii locum comparare). Immo eiusmodi loci conferendi erant, quales sunt Hor. Od. IV, 1, 18. *Largis muneribus riserit aemuli*, eiusd. Sat. II, 8, 83. *Ridetur fictis rerum* et similes, in quibus tamen non minus quam in nostro nescio an tertius potius, quam sextus, Casus agnoscendus sit, ut constructio non differat ab ea, quam infra V, 358. et saepius habemus. — 129. Homericum (Il. XIX, 1. Od. XXIII, 243. al.) *Ἠὼς μὲν κροκόπεπλος ἀπ' Ὠκεανοῖο ῥοάων ὤρνυτο.* — *reliquit* pro vulg. *relinquit* et ob plurimorum optimorumque Codd. auctoritatem et ob XI, 1., ubi hic versus sine lectionis varietate sic iteratur, cum Wagn. recepimus, qui praeterea conferri iubet X, 256. et XI, 182., vere memorans, die orto Auroram iam reliquisse Oceanum, neque fuisse, cur ipsum surgendi et relinquendi initium hic indicaretur. — 130. *It portis*, pro exit ex portis. De verbo simpl. *eundi* pro compositis posito vid. ad II, 375. — *iubare exorto*, scil. solis. Quamquam enim *iubar* etiam de aliis sideribus dicitur, et de Lucifero quidem, de quo hic Serv. cogitat, apud Varr. L. L. V, 2. VI, 4. Ovid. Fast. II, 149. Claud. I, 25., de stellis crinitis ap. Plin. II, 25, 23., de ipsa Aurora ap. Ovid. Fast. IV, 944. cett., imprimis tamen de sole usurpatur. (Lucr. V, 696. Ovid. Met. I, 768. VII, 663. XV, 187. Ovid. Fast. V, 547. al.) Cf. Burm. ad Val. Fl. Fl. V, 311. et ad Lucan. V, 456. Ochsner. ad Cic. Ecl. p. 432. et de etymologia vocis Doederlein. Synon. II. p. 68. — Cum v. 131 sq. Heyn. conferri iubet Interpp. ad Grat. Cy-

Massylique ruunt equites et odora canum vis.
Reginam thalamo cunctantem ad limina primi

---

neg. 223. — *retia rara* aperte non sunt ex tenui materia, ex tenui lino contexta, ut Schirach. p. 567. interpretatur, quae, profecto parum apta ad venationem, a feris facile dirumpi potuissent, sed magnis filorum intervallis insignia, quo retia venatoria, magnis animalibus capiendis destinata, differebant a piscatoriis. Sic apud Ovid. Met. XII, 437. *cribrum rarum* omnino pro pertuso. (Cf. etiam Cic. N. D. II, 55. *in pulmonibus inest raritas quaedam et assimilis spongiis mollitudo ad hauriendum spiritum.*) *Retia rara* etiam ap. Hor. Epod. II, 33. leguntur. — *plagae* proprie sunt funes illi, quibus retia tenduntur (quare Cic. Off. III, 17, 68. *tendere plagas*), apud poëtas autem haud raro pro ipsis retibus ponuntur. (Plaut. Poen. III, 3, 35. Ovid. Met. II, 499. VII, 768. A. A. III, 428. cett.) Fuerunt igitur, qui per *retia rara* maiora, per *plagas* minora intelligerent; alii *retia rara* per epexegesin additum censent: plagae, quae sunt retia rara. Rectius autem per *plagas* intelliges retia crassiore filo et angustis maculis contexta, quibus validiores ferae capiebantur. Ut tamen explices hunc locum, id certe apparet, *retium* et *plagarum* coniunctionem et omissionem Verbi finiti, quod ex sequente *ruunt* repetendum (vid. infra), non iustam continere causam cum Peerlkampio de totius versus αὐθεντίᾳ dubitandi, imprimis quum etiam Seneca hunc locum ante oculos habuisse videatur Hippol. 43 sq. sic canens: *alius raras Cervice gravi portare plagas, Alius teretes properet laqueos - - Robur lato dirige ferro.* — *lato venabulo ferro.* Vid. Ovid. Her. IV, 83. *lato venabula cornea ferro* id. Met. VIII, 341. *tela - - lato vibrantia ferro.* cett. De hoc usu simplicis Ablativi vid. infra ad v. 517. adnott. — 132. *Massyli*, non confundendi cum Massaesylis, erant populus orientalem Numidiae propriae partem incolens (Plin. V, 4, 4. Liv. XXIV, 48. extr. XXX, 11, 1., ad quos locos cf. Drak.), qui etiam Aen. IV, 483. et VI, 60. commemoratur. (Cf. liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* II. p. 864. et Cless in Pauly *Realencycl.* V. p. 731 sq.) Apud poëtas autem Massylus interdum pro Afro quocumque ponitur, ut h. l. Stat. Silv. III, 3, 94. II, 5, 8. Mart. X, 94, 1. XIII, 37, cett. — *ruunt* per zeugma etiam ad retia, plagas, venabula refertur; quamquam ruunt tantum, qui ea ferunt. *Wund.* haec adnotat: „*Retia ruere* dicuntur pro celeriter ferri; *transire* illa dicit Hor. Ep. I, 6, 58. *Qui mane plagas, venabula, servos, Differtum transire forum iubebat.*“ — *odora canum vis*, ad Lucretii exemplum, qui VI, 1221. dixit *fida canum vis.* Utrumque imitatus est Stat. Theb. I, 625. *rabidamque canum vim.* Plane eadem ratione etiam Horatio Epod. VI, 6. canes vocantur *Amica vis pastoribus.* Voc. *vis* et magnum numerum et robur canum indicat, quamquam interdum, ut Graec. βίη, soli circumlocutioni inservit. Vid. Columna. ad Ennium p. 40. et 115. atque mea ad Lucr. III, 8. (*fortis equi vis*) et V, 1285. (*ferri vis*). Wesseling. Obss. II, 14., Iacobs. *Blumenlese* II. p. 322. Praeterea de hoc genere circumlocutionis per *corpus* (II, 18. 214. VI, 21. 306. VII, 650. IV, 272.). *faciem* (II, 601, V, 822. VIII, 194), *tergum* (II, 634. VII, 20. Geo. IV, 13.), *formam* (VII, 18.), *pectus* (XI, 215.), *os* (VII, 575.), *caput* (V, 61.) etc. longus est Gossr. ad h. l., qui etiam comparat Schilleri nostri *des raschen Boten jugendliche Kraft* et *Er hat - - nie des Bogens Kraft gespannt.* — *odorus* pro: subtili olfactu praeditus et odorem sequens, s. sagax, alibi non videtur inveniri. — 133. „*cunctantem:* „morabatur studio placendi, accommodate ad illud Terentianum [Heaut. II, 2, 11.] *dum moliuntur, dum comuntur, annus est.*“ Haec Servius; neque erat cur Heyn. de veritate huius explicationis dubitaret et *cunctantem* pro ornante, quod vocant, epitheto haberet; nam Didoni, Aeneae quam primum conveniendi cupidae, nulla alia cunctandi causa videtur convenire, quam muliebre illud placendi studium. — *ad limina* idem fere, quod *ante limina.* Cf. Hand.

Poenorum exspectant, ostroque insignis et auro
Stat sonipes ac frena ferox spumantia mandit.
Tandem progreditur magna stipante caterva,
Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo;
Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
Aurea purpuream subnectit fibula vestem.
Nec non et Phrygii comites et laetus Iulus
Incedunt. Ipse ante alios pulcherrimus omnis
Infert se socium Aeneas, atque agmina iungit:
Qualis ubi hibernam Lyciam Xanthique fluenta

Turs. I. p. 89. — 134. *ostro.* Vid. ad Geo. I, 207. Aen. I, 639. cett. — 135. *sonipes* pro equo etiam infra legitur XI, 600. Catull. LXII, 41. Stat. Theb. V, 3. Sil. I, 222. Val. Fl. III, 334. alibi. — *frena spumantia.* Vid. infra XII, 372. coll. cum VI, 882. Ovid. Met. VI, 226. VIII, 34. cett. — *mandit.* Hamb. *mordet.* Sed vide infra VII, 279. et Sedul. Carm. IV, 295. *equi, phaleris qui pictus et ostro Ora cruentatum mandentia concutit aurum.* Sic iam Apollon. Rhod. IV, 1607. *ἀργινόεντα δ' ἐνὶ στομάτεσσι χαλινὰ ἀμφὶς ὀδακτάζοντι παραβλήδην κροτέονται.* Cf. Ruhnk. Ep. crit. II. p. 226. — 137. „Chlamyde est induta purpurea, cuius oras ambit limbus acu vel radio pictus et variegatus." *H.* De *chlamyde* vid. ad III, 484. — *Sidŏniam,* ut supra v. 75., infra v. 545. et Tibull. III, 3. 18. Alibi (velut XI, 74. Ovid. Met. III, 129. ex Pont. I, 3, 77. cett.) *Sidōnius;* de qua metiendi varietate vid. Bach. ad Tibull. III, 3, 18. et Obbar. ad Hor. Ep. I, 10, 26. Fasc. V. p. 47. coll. cum iis, quae supra ad I, 343. et III, 35. adnotavimus. — *limbus* hic est fascia, qua extrema vestis ora praetexebatur. Ovid. Met. V, 51. *Indutus chlamydem Tyriam, quam limbus obibat Aureus.* ibid. II, 734. VI, 127. Stat. Achill. I, 330. cett. — 138. Heynio Pronomen *cui* ingratum erat; sed vide Huschk. ad Tibull. I, 6, 40. et Dissen. ad eiusd. II, 3, 43. Loci eadem ratione per relativum coniuncti sunt infra 645. XII, 65. Hor. Ep. I, 1, 83. sq. Tibull. II, 1, 78. 2, 6. 3, 48, Prop. II, 18, 13. Martial. IV, 53, 5. etc. — *pharetra ex auro.* Vid. Hand. Turs. II. p. 634. — *crines nodantur in aurum* crines in nodum collecti aurea fibula continentur; quod Graeci *κρωβύλην, κρώβυλον,* s. *κόρυμβον* vocant. Serv. minus recte de reticulo aureo, Heyn. de fascia aurea cogitat. Ceterum cf. infra v. 148. — *ex auro - - in aurum - - aurea,* ut magnificentia adspectus quam maxime augeatur. Vid. ad I, 448. (coll. cum V, 565 sqq. VII, 278 sq. etc.) Wagn. de hac orationis elegantia conferri iubet Weichert. de verss. iniur. suspp. p. 98. et, quos ille laudat, Victor. Varr. Lectt. XXXIII, 12. et Burm. ad Ovid. Met. II, 107. (ubi *Aureus axis erat, temo aureus, aurea summae Curvatura rotae.*) — 139. „*Fibula* in chlamyde *subnectit,* simpl. nectit in humeris vel pectore. Si tamen *subnectit* proprie dixit, ut Aen. V, 313., de balteo s. cingulo est accipiendum, quo tunica succingitur." *H.* Et huic cingulo affixa erat fibula. Vid. adnott. ad I, 492. et XI, 776. — 140. *Nec non et.* Ita saepe apud poëtas. Vid. Geo. I, 212. Aen. I, 707. 748. III, 352. V, 100. VI, 595. VII, 521. VIII, 461. etc. — 141. *Incedunt* cum dignitate quadam et maiestate. Vid. I, 50. 496. V, 68. 553. cett. — *Ipse.* Vid. ad Ecl. VIII, 96. — *ante alios pulcherrimus.* Cf. adnott. ad Aen. I, 342. *Pulcherrimus* autem est Veneris munere. Cf. I, 589 sqq. — 142. *Infert se.* Cf. X, 66. 401. XI, 36. et (de equo) Geo. II, 145. — *agmina iungit.* Vid. ad II, 267. et cf. Val. Fl. I, 520. III, 505. cett. Ceterum Iahn. distinctionem totius loci ita mutavit, ut post *iungit* Punctum, post *Agathyrsi* Comma, post *humeris* (v. 149.) Colon poneret; quod recte Wagn. vituperat. Comparatio enim haec est: Aeneas se infert, qualis

Deserit ac Delum maternam invisit Apollo,
Instauratque choros, mixtique altaria circum
Cretesque Dryopesque fremunt pictique Agathyrsi;
Ipse iugis Cynthi graditur, mollique fluentem
Fronde premit crinem fingens atque implicat auro;

Apollo - - in Cynthi iugis ingreditur; quod iam docent verba *instauratque choros* cum *infert se socium atque agmina iungit* collata. — 143. sqq. „Aeneas comparatur cum Apolline festo die prodeunte ad choros ducendos, ut supra I, 498. Dido cum Diana. Hieme Pataris Lyciae exacta, narratur deus adire Delum, matri Latonae sacram (*maternam*), verno tempore festorum sollemnium die instante." *H.* Pataris enim (*τὰ Πάταρα*), quae fuit urbs primaria Lyciae, haud procul a Xanthi ostio ad mare sita, Apollo celeberrimum templum cum oraculo habuit Delphico non multum cedente (vid. infra v. 346. *Lyciae sortes*), unde ei cognomen Pataraei (Ovid. Met. I, 516. Stat. Theb. I, 696.) vel Patarei (*Παταρεύς*, Hor. Od. III, 4, 64.), ibique mitioris coeli causa per hiemem degere solebat, (quare hic *hiberna* vocatur *Lycia*: cf. adnott. ad Ecl. X, 20. cum iis, quae Aen. IV, 303. V, 162. IX, 722. et alibi adscripsimus), per aestatem in frigidiore Deli insula commorans. De *Xantho*, qui nunc *Etschen* s. *Essenide* vocatur, cf. liber meus *Handb. d. alt. Geo.* II. p. 104 sq. Ceterum hunc locum ex imitatione Apoll. Rhod. I, 307 sqq. fluxisse, Henry me docuit. — 145. *Instaurat.* Vid. supra ad v. 63. *Peerlkamp.* haec adnotat: „Melius in MS. Leid. *instaurant.* Cretes et Dryopes et Agathyrsi instaurant choros et fremunt circum altaria in honore Apollinis. Ipse graditur per iuga Cynthi." Poterat sane ita scribi; sed ceterorum Codd. omnium auctoritas non vilipendenda; et vid. ad v. 142. — 146. „Instituuntur chori in dei honorem. - - Ducuntur chori ab iis, qui vel sacra curant, vel frugum primitias Delum apportant. Sunt ii *Cretes* (vid. Hom. h. in Apoll. 391 sqq. 535 sq. Tibull. IV, I, 8.) [quibus Wagn. addit Meursii Cretam p. 199. Nunc imprimis conferendus est Hoeck. *Kreta* III. p. 143 sqq.], *Dryopes* (vid. Pausan. IV, 34.) et *Agathyrsi* pro Hyperboreis, de quibus vid. Callim. in Del. 281 sq." *H.* — *Cretesquē.* Vid. de hac productione ad Ecl. IV, 51. *Dryopes* in meridionali Doridis parte habitarunt, unde etiam partem Chaoniae Epiroticae et Thessaliae occupaverant. (Vid. Strab. VIII. p. 373. Plin. IV, 1, 1. alios.) Regio ab iis occupata antiquitus vocabatur Dryopis. (Herod. I, 56. VIII, 31, 43. Scymn. v. 595. Strab. IX, p. 434.) *Agathyrsi*, populus Sarmatiae Europaeae inter Scythicas gentes saepe commemoratus, cuius sedes tamen satis incertae. Cf. Herod. IV, 48. 100. 104. Mela II, 1, 2. 10. Amm. Marc. XXXI, alii et liber meus *Handb. d. alt. Geo.* III. p. 1125. Ceterum hunc adeo populum commemorans poëta nihil aliud vult significare, quam undique, vel ex remotissimis terris, homines ad sacra Apollinis Delii celebranda confluxisse. — *picti.* Vid. ad Geo. II, 114., ubi *picti Geloni.* Cf. Melam II, 1, 10. *ora ortusque pingunt*, Avien. descr. orb. terr. 447., Plin. IV, 26. et Salmas. ad Solin. p. 133. — *fremunt*, saltant canentes. Cf. infra VII, 389. et Iacobs. *Blumenlese* II. p. 472. ad illa Sen. Hipp. 509. *aves querulae fremunt.* — 147. *Ipse* iam Wund. vidit adiectum esse propter interposita nomina *Cretes*, *Dryopes*, *Agathyrsi.* — De *Cyntho*, Deli monte, vid. ad I, 498. — *fluentem crinem. Fluere* de capillis non detonsis vel in nodum colligatis, sed longe dependentibus, legitur etiam ap. Prop. II, 2, 23. (al. II, 3, 13.) et alibi. Ceterum de *crinito Apolline* vid. ad I, 740. — 148. *fingens*, comans, ornans. Cf. Ovid. A. A. I, 306. id. Rem. 341. Phaedr. II, 2, 8. cett. Constat autem, in omnibus Apollinis statuis capillos in fronte apparere studiose fictos. Ceterum cf. adnott. ad Aen. III, 305. et 492. — *implicat auro*, cingit vitta aurea, diademate. Burm. confert Ovid. Fast. V, 220. *Sertaque coelestes implicatura co-*

Tela sonant humeris. Haud illo segnior ibat
Aeneas; tantum egregio decus enitet ore.
Postquam altos ventum in montis atque invia lustra,
Ecce ferae, saxi deiectae vertice, caprae
Decurrere iugis; alia de parte patentis
Transmittunt cursu campos atque agmina cervi
Pulverulenta fuga glomerant montisque relinquunt.
At puer Ascanius mediis in vallibus acri
Gaudet equo, iamque hos cursu, iam praeterit illos,
Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Optat aprum, aut fulvum descendere monte leonem.
Interea magno misceri murmure coelum

---

mas. — 149. *Tela sonant humeris*, ad Homeri exemplum Il. I, 46. *ἔκλαγξαν δ᾽ ἄρ᾽ ὀϊστοὶ ἐπ᾽ ὤμων ῥωομένοιο - - αὐτοῦ κινηθέντος.* Cf. etiam Aen. IX, 660. XI, 652. Val. Fl. II, 511. de Hercule: *pulsentque graves ut terga pharetrae*, et Ovid. Met. VI, 230. *audito sonitu per inane pharetrae.* — *segnior.* Male Bothius coni. *sequior;* recte enim iam Heyn. duplex hic comparationis momentum esse vidit, ita ut primum utriusque incessus alacer et concitatus, tum corporis pulchritudo comparentur. Ceterum vid. ad III, 119. — 150. *decus enitet ore.* Cf. Ovid. Met. III, 422. Stat. Silv. III, 3, 113. cett. — *ibat - - enitet.* Vid. omnino ad II, 432. III, 3. al. *Iahn.* ad II, 275. de h. l. sic iudicat: „Poëta *ibat* posuit, quoniam haec non ex orationis nexu, sed ex suo tempore constituit: sed statim subiungit *enitet*, quod ad praecedd. *infert* et *iungit* relatum est.“ Peerlkamp. temere hunc totum locum (*Haud illo - - enitet ore*) spurium censet. — 151. *invia lustra.* Vid. Burm. ad Val. Fl. III, 593. — „In vv. 152. 153. potest Homerus obversatus esse Il. IV, 106 — 108.“ *H.* — *ferae caprae.* Vid. Oudend. ad Apul. Met. VIII. p. 514. — *deiectae*, quae se deiecerant, quae desiluerant. (Vid. adnott. ad III, 405.) Wund. explicat: per venatores depulsae, comparans Aen. X, 707. *de montibus altis actus aper*, neque aliter Thiel. (qui provocat ad dictionem *deiicere hostes*, de qua conferri iubet Drak. ad Silium II, 114. et Schmid. ad Hor. Ep. II, 2, 30.) et Peerlkamp. locum intelligunt; sed Wagn. docet, deiici a venatoribus dici feras, quae ab iis figantur et perimantur, coll. Aen. V, 542. XI, 580. Mart. I, 61, 6. Phaedr. II, 1, 1. — *cervi.* Vid. adnott. ad Aen. I, 184. — 154. *campos transmittunt cursu*, i. e. transcurrunt, eadem ratione dictum, qua *flumen*, *mare transmittere*, omisso Pron. reflexivo *se.* Hausit autem Virgilius ex Lucr. II, 329. *Equites transmittunt medios campos*, quod iam Macrob. Sat. VI, 4. adnotavit. Similiter Sil. VIII, 553. *transmittere saltu fossas.* — *agmina glomerant*, ita se glomerant, colligunt, ut agmina efficiant. Vid. Geo. IV, 79. et infra VI, 311. — *montesque relinquunt.* Peerlkamp. temere coni. *fontesque.* In voc. *montis* ter repetito v. 151. 155. et 159. non haerendum esse, ad Ecl. VI, 16. Aen. I, 315. et alibi iam vidimus. — 156 sq. Hunc locum Stat. Silv. V, 2, 118. sic ornavit: *Gaetulo sic pulcher equo, Troianaque quassans Tela, novercales ibat venator in agros Ascanius, miseramque patri flagrabat Elisam.* — *iam - - iam* i. q. modo - - modo. Vid. Hor. Sat. II, 7, 20. Flor. II, 17, 8. Liv. XXX, 30, 10. Claud. IV. Consul. Hon. 200. Vell. II, 114, 2. Bentl. ad Hor. A. P. 46. et Hand. Turs. III. p. 144 sq. — 158. *dari*, offerri sibi a Diana: nam *vota* hic commemorata Dianae facta videri, iam Wund. memorat, coll. Ecl. VII, 29 sqq. — *spumantem aprum.* Thiel. confert Lucr. V, 983. et Claud. R. Pros. II, 242. — *pecora inertia*, i. e. ignava, quae resistere nequeunt, cum contemptu, qui admodum bene iuvenilem fastum et exsultationem depingit. — 159. *fulvum leonem*, sollemni epitheto. Vid. Ovid. Met. I, 304. Tib. III, 6, 45. cett. — 160. *misceri murmure*

Incipit; insequitur commixta grandine nimbus;
Et Tyrii comites passim et Troiana iuventus
Dardaniusque nepos Veneris diversa per agros
Tecta metu petiere; ruunt de montibus amnes.
Speluncam Dido dux et Troianus eandem
Deveniunt. Prima et Tellus et pronuba Iuno
Dant signum: fulsere ignes et conscius aether

---

coelum. Vid. ad I, 124. Wund. confert Val. Fl. I, 586. *hinc olim soliti miscere polumque Infelixque fretum,* quem locum non de undis ad coelum usque erectis [ut similes Aen. I, 131. V, 790.] capiendum esse, doceat iterata Particula *que.* — 161. *commixtus grandine nimbus.* Vid. supra v. 120. et IX, 670. — 162. *passim,* nullo agmine, nullo ordine servato, sed distracti. Cf. Stat. Theb. II, 759. *eunt taciti passim.* Brut. ad Cic. in Ep. ad Div. XI, 13, 4. *Ille enim iit passim, ego ordinatim.* Vid. Haud. Tursell. IV. p. 406. et cf. Aen. II, 364. III, 510. — 164. „*Tecta* omnia loca quibus tegimur, arbores, cavernae cett." *H.* Cf. Lucr. V, 982. *saxea tecta,* quem locum Virgilio ante oculos fuisse patet. — *amnes,* torrentes; nam praecesserat *commixta grandine nimbus.* — 165. *Speluncam - - deveniunt.* Vid. supra ad v. 106. Ceterum sunt qui poëtae Calypsus speluncam obversatam esse censeant. — 166. *Prima et Tellus et pronuba Iuno* cett. Heins. coni. *Primae,* quod Both. recepit. Wagn., si sana sint omnia, *prima* pro *primum* positum (vid. ad I, 613.) et singularem fortasse vim, quae nos fugiat, huic voci, quae otiosa videatur, inesse censet [vid. tamen infra]; nam coniecturae *Furiae et Tellus,* in quam incidere possis, quum Furiae sint infelicis coniugii pronubae, hoc obstare, quod Furiae cum Tellure et Iunone parum apte iungantur. Quam quidem coniecturam iuvare quodammodo Ovid. Her. VII, 93 sqq., ubi ad h. l. alludi manifestum est, Wagn. adnotare omisit. Peerlkamp. aliam proposuit coniecturam. *Tremuit tellus, et pronuba Iuno Dat signum;* cui tamen hoc obstat, quod tremor terrae, ut fulmina et tonitrua, sequi debebat signum datum. Thiel. *primam* perperam explicat *die uralte.* Mihi locus simplicissima ratione sic capiendus videtur: Primum Tellus et Iuno dant signum, tum ululant Nymphae, (ut etiam Gossr. et Wagn. in edit. min. haec explicant). — „*Tellus* interdum cum Vesta inter deas nuptiarum auspices, ex disciplina Etrusca (vid. Serv. ad h. l.); nec mirum, si Tellurem genetricem et altricem omnium rerum cogites. Cf. Orph. hymn. XXV." *H.* Adde Varr. L. L. I, 2, 3. De *Iunone pronuba* vid. supra ad v. 59. — *fulsere ignes.* „Mala nuptiarum omina enarrare debebat poëta, et enarrare videtur: motum terrae, aëris fragorem vento concitati, fulmina et per montium iuga auditos clamores vel ululatus, quae omnia, cum tempestate et procella magna interdum coniuncta, praeclare ad deas pronubas et ad Nymphas, ut carmen nuptiale canentes, referuntur. Cf. Ovid. Epist. VII, 95. 96." *H.* Comma vulgo post *ignes* positum cum Wagn. delevimus, qui docet, *fulsere ignes et aether* esse i. q. aether fulsit ignibus. — '*conscius aether Connubiis.* Codd. quidam et editt. vulgg. *connubii,* contra meliorum Codd. auctoritatem. *Conscius* cum Dativo rei construitur etiam ap. Cic. pr. Cluent. 20. et pr. Coel. 21. (*facinori*), Verr. IV, 56. (*temeritati* et *mendacio*), Ovid. Met. VII, 194. (*coeptis*), Tibull. I, 7, 48. (*sacris*) cett. Vid. Voss. de construct. c. XII. Heins. ad h. l. et ad Ovid. Met. VI, 588. Pric. ad Appulei. Apol. p. 518. Oud. Wakef. ad Lucr. III, 1031. Bach. ad Ovid. Met. II, 438. alios. (Quare nescio, quo iure Wagn. in. edit. min. haec adnotet: „*Connubiis* sextus casus; Ovid. Met. VI, 588. *nox conscia sacris;*" ubi *sacris* non minus est tertius Casus, quam in locis modo laud.) Alia res est, ubi Dativus personae additur, de qua cf. praeter alios vid. Kritz. ad Sall. Cat. 22, 2. Saepe autem res

Connubiis, summoque ulularunt vertice Nymphae.
Ille dies primus leti primusque malorum
Causa fuit; neque enim specie famave movetur,
Nec iam furtivum Dido meditatur amorem;
Coniugium vocat; hoc praetexit nomine culpam.
  Extemplo Libyae magnas it Fama per urbis,
Fama, malum qua non aliud velocius ullum

---

inanimatas, locos potissimum, earum rerum, quae in illis fiunt, conscios dici, satis notum. Cf. Drak. ad Sil. III, 399. et Bach. ad Ovid. Met. II, 438. Ceterum *connubjis* esse pronuntiandum, iam ad I, 73. vidimus. — 168. Ululatum Nympharum etiam Apollon. III, 1217. in simili loco commemorare, docet Heyn.: *αἱ δ᾽ ὀλόλυξαν Νύμφαι ἑλειονόμοι ποταμηΐδες.* Cf. etiam Ovid. Her. VII, 95. — 169. *Ille dies* cett. Heyn. comparat Homericum voc. (Il. V, 63.) *ἀρχέκακος*, Wund. autem Thuc. II, 12. *ἥδε ἡ ἡμέρα τοῖς Ἕλλησι μεγάλων κακῶν ἄρξει.* Cf. imprimis Huschk. ad Tibull. I, 7, 1. — Bothius pro *leti* coni. *laeti*, quod post *letum* frigeat *malorum* commemoratio; *laeti* autem (coll. Tac. Ann. XII, 8.) pro *laetitiae* positum vult haberi, ut idem dies et gaudium et mortem dicatur attulisse; Peerlkamp. autem *labes*, coll. Val. Fl. II, 239. Iustin. XVII, 1. et similibus locis. — 170. Ab hoc die palam se gessit Aeneae uxorem neque iam dedecoris vel infamiae metu movetur. — *species* enim hic pro decoro positum videtur. — 171. *furtivum*, celatum, tectum; vox propria de hac re. Vid. locos a Thielio prolatos, Catull. VII, 8. Tib. II, 5, 53. Ovid. A. A. II, 617. Met. III, 7. IX, 557. Fast. VI, 573. Val. Fl. VIII, 406. et Markl. ad Stat. Silv. I, 2, 49. — *meditatur*. Vid. adnott. ad Ecl. I, 2. — 172. *praetexit nomine culpam* pro vulgari *nomen culpae*, scil. excusandae, ut infra v. 400. Idem, quod hic *praetexere*, infra v. 339. (ubi vid. adnott.) est *praetendere*. — *culpa* est amor illegitimus, ut ap. Tac. Ann. III, 24., ubi sermo est de *impudicitia filiae et neptis* Augusti, quae postea *culpa* vocatur. Vid. supra v. 19. Imitatus est h. l. Ovid. Met. VII, 69. *Coniugiumne vocas? speciosaque nomina culpae Imponis, Medea, tuae?* Thiel. praeterea comparat Hor. Sat. II, 7, 41. *verbis decoris obvolvere vitium*, et Claud. in Eutrop. II, 606. *quis pulchra vocabula pigris Praetentas vitiis?* Burm. autem Aristoph. Plut. 159. *ὀνόμασι περιπέττουσι τὴν μοχθηρίαν.* — 173 sqq. In hoc celeberrimo de Fama loco poëtam Homeri Eridem Il. IV, 440 sqq., fortasse etiam Cererem Callimachi H. in Cer. 59. ex eadem Eride adumbratam, ante oculos habuisse, Virgilium autem aemulatos esse Ovidium Met. XII, 39 sqq., Statium Theb. III, 426 sqq. et Val. Flaccum II, 116 sqq., iam Heyn. docuit. Ceterum *Famam* iam apud Homerum et Hesiodum tamquam deam prodire *Ὄσσης* (Il. II, 93.) et *Φήμης* (Op. et D. 760 sqq.) nominibus appellatam, in vulgus notum est. Cf. de ea Heynii Exc. III. ad h. l. — Cum v. 173. cf. Hom. Od. XXIV, 412. *Ὄσσα δ᾽ ἄρ᾽ ἄγγελος ὦκα κατὰ πτόλιν ᾤχετο πάντῃ.* — *Extemplo*. Vid. Hand. Turs. II. p. 671. — 174. Optimi et vetustissimi Codd. non minus quam Servius praebent lectionem *Fama malum qua* cett., quam, etiam a Wund. probatam, cum Heinsio, Wakef., Iahnio et Thielio recepimus, quum poëta v. 176. feminino genere pergat *Parva metu* cett. et *qua* facilius in *quo* mutari potuerit, quam contra. Quod enim Wagn., vulgatum *quo* defendens, opponit, in Med. post *malum*, non post *Fama*, interpungi, hoc profecto tam leve est, ut nihil valeat ad optimorum librorum lectionem infringendam; quamquam in eo Wagnero adsentior, recepta lectione *qua* post *Fama* esse incidendum, non post *malum*, ut in edit. Iahn.; nam sensus est hic: Fama, qua non aliud ullum malum maiore viget mobilitate et celerius vires acquirit. Colon enim,

Mobilitate viget viresque adquirit eundo;
Parva metu primo, mox sese adtollit in auras,
Ingrediturque solo, et caput inter nubila condit.
Illam Terra parens, ira irritata deorum,
Extremam, ut perhibent, Coeo Enceladoque sororem
Progenuit, pedibus celerem et pernicibus alis;
Monstrum horrendum, ingens, cui, quot sunt corpore plumae,
Tot vigiles oculi subter, mirabile dictu,
Tot linguae, totidem ora sonant, tot subrigit auris.
Nocte volat coeli medio terraeque per umbram,
Stridens, nec dulci declinat lumina somno;

---

quod vulgo in fine versus ponitur, quodque etiam Wagn. defendit, nos in altera edit. cum Iahnio omisimus, qui illam verborum interpungendorum rationem ex qua verba *Mobilitate viget* etc. explicandi causa addita esse credunt, iure ineptam censet, his verbis adiectis: „Quis enim umquam dixit: Fama omnium malorum velocissimum est, quippe quae mobilitate vigeat et eundo vires acquirat? Nimirum omnibus malis, quibus velocitas tribuitur, etiam mobilitas inest.“ Süpflius tamen et Gossr. Wagnerum sequuntur. — 175. Verba huius versus Maro ex Lucret. VI, 340 sq. (*Denique, quod longo venit impete, sumere debet Mobilitatem, etiam atque etiam quae crescit eundo*) petiit. — 176. „Primo *parva metu*, metuens scil., inquit Serv., redargui, cohibet se [timida serpit et contrahit quasi corporis speciem], *quod initio cautius loquatur;* mox, sumpta licentia, altius exsurgit [i. e. timore sensim deposito in dies fit audacior]. --- Respiciunt haec incrementa rumoris ex ipso progressu.“ *H.* Haec omnia tam plana, ut mirum sit, Viros doctos in h. l. haesisse. Schrader tamen coni. *parva modo primo*, Goesius *parva ortu primo*, Peerlkamp. *parva venit primo.* — *sese adtollit in auras.* Vid. ad Ecl. I, 57. — V. 177. iteratur X, 767. — 178—180. „Genealogia antiqua, Hesiodeae similis. *Coeum* Terra ex Coelo [vid. Hesiod. Theog. 133 sq. Apollod. I, 2, 2. et Hermann. de mythol. p. VII.] vel ex Tartaro peperit (cf. Hygin. praef. ibique Munker.). Sic et Gigantes ex Coelo nati (Apollod. I, 6, 1.), in quibus *Enceladus*, de quo supra III, 578. Propter corporis magnitudinem Gigantum familiae Famam adnumerare potuit.“ *H.* Nisi potius poëta indicare voluit, Famam pertinere ad familiam monstrorum illorum, quae Terra ex Tartaro progenuerit. Alii hanc genealogiam ignorant, et Sophocles Oed. T. 162. eam adeo Spei filiam esse fingit. — *ira irritata deorum*, irata diis, qui Titanas in Tartarum coniecerant. Vid. Heyn. ad Apollod. I, 6, 1. Ovid. Met. I, 151 sqq. Fast. V, 35—44. et Claud. Gigantom. I, 2 sqq. — „*extremam.* Utrum pessimam? an eruditius sensit, ut legimus ap. Medicos, degenerare extremos partus?“ Haec Schol. Maii a Wagn. laudatus, cum quo consentit Servius. — 181. Cf. III, 658. — 183. *subrigit aures* pro eo, quod usitatius est, *arrigit aures.* Sic Plin. XI, 37, 50. et Sen. Herc. fur. 790. *subrectae aures.* — *coeli medio terraeque*, i. e. inter coelum et terram. Vid. infra v. 256. Sic haud raro *medius* cum Genitivo apud poëtas pro *inter* (cf. Ovid. Met. V, 409. 644. et VI, 409., ubi vid. Bach.); interdum etiam apud pedestris orationis scriptores, v. c. Caes. B. G. I, 34. in. *locum medium utriusque.* — 184. Vulgo sic interpungitur: - - *terraeque, per umbram Stridens.* Nos Wagnerum secuti sumus, qui hac ratione loco fortiorem et rhythmum et sensum restituisse sibi videtur (eandemque rationem amplexus est Gossr.; Süpfl. Comma post *umbram* omisit). De *stridendi* verbo vid. ad Geo. IV, 262. — *declinat lumina somno*, palpebras ad somnum capiendum de-

Luce sedet custos aut summi culmine tecti,
Turribus aut altis, et magnas territat urbis,
Tam ficti pravique tenax, quam nuntia veri.
Haec tum multiplici populos sermone replebat
Gaudens et pariter facta atque infecta canebat:
Venisse Aenean, Troiano a sanguine cretum,
Cui se pulchra viro dignetur iungere Dido;
Nunc hiemem inter se luxu, quam longa, fovere

---

mittit, oculos claudit. Temere conferunt Catull. LXIV, 91. *ex illo flagrantia declinavit Lumina*, ubi declinare est deflectere. Aptius Thiel. comparat Prop. II, 1, 11. *Sed quum poscentes somnum declinat ocellos;* qui de verbo *declinandi* cum Accus. Obiecti constructo adnot. meam ad Lucr. II, 250. conferri iubet. Vid. etiam Burm. ad Ovid. Met. VI, 415. et Barth. ad Stat. Theb. VIII, 653. — 186. „*custos*, speculatrix, ne quid eam praetereat, non quae custodiat aut servet.“ Haec *Servius*. — 187. *territat urbes.* Thiel. comparat Val. Fl. II, 122. *Mox omnes agit* (Fama) *et motis quatit oppida linguis*, et Silium IV, 1. *Fama per Ausoniae turbatas spargitur urbes. Territare* legitur etiam ap. Plaut. Epid. IV, 1, 4. Bacch. IV, 8, 44. Caes. B. G. V, 6. VII, 63. alibi. — 188. *nuntia veri.* Cf. Ovid. Met. XV, 3. *praenuntia veri Fama.* — *populos sermone replebat.* Cf. XI, 296. Ovid. Met. IX, 134. *acta magna Herculis implerant terras.* ibid. v. 665. *fama novi - - urbes implesset monstri* et similes locos. — 190. „*gaudens*, *γεγηϑυῖα*. Participium ita non raro absolute ponitur. Val. Fl. I, 600. (iuventus *ingenti gaudens domat aequora velo;* ubi cave iungas *gaudens velo ingenti.*“ *Wund.* Ceterum recte memorat Wagn., aut Comma in fine v. 189. ponendum, aut etiam post *Gaudens* omittendum, quum coniungenda sint: Replebat et canebat gaudens, i. e. gaudebat replere et canere. — *facta atque infecta.* Alibi si vocabula contraria sic coniunguntur, ut promiscue locum habere dicantur, Copula solet omitti, velut Stat. Theb. III, 430. *facta infecta loqui.* Sic *digna indigna*, *maxima minima*, *prima postrema*, *adversa secunda*, *magna parva*, *nolens volens* et similia Cf. Aen. I, 543. IX, 595. XII, 811. Interpp. ad Liv. XXIV, 16, 9. Beier. ad Cic. Off. I, 17, 56. Kritz. ad Sall Cat. 11, 2. et Obbar. ad Hor. Ep. I, 7, 72. Vol. I. p. 389. Ceterum respicit poëta homines, qui et ipsi gaudent, si quid acceperunt, quod aliis narrare possint, facileque inducuntur, ut renarrando nova quaedam et infecta addant. — 191. *Troiano a sanguine cretum.* In ceteris locis, ubi *cretus* legitur (II, 74., ubi vid. adnott., III, 608. VIII, 135. IX, 672.), Praepositio non additur, quam etiam hic plures Codd., inter quos Med., omittunt; sed quum facilius excidere potuerit, quam addi (cf. adnott. ad I, 235.), eam retinui, etsi non subscripserim Wagneri opinioni, Virgilium ea significare voluisse longe disiunctam ab Afro genere originem. Probabilius est, quod Gossr. statuit discrimen, *cretum ab aliquo* (ut I, 626. *a stirpe ortum*) esse oriundum, *cretum aliquo* autem ortum, natum. — 192. Cf. Ovid. Met. VIII, 325. *O felix, si quem dignabitur, inquit, Ista virum!* et Ecl. IV, 63. *Vir* autem pro marito, ut saepius. Cf. Hor. Sat. I, 2, 127. Ovid. ex Pont. IV, 13, 3. Petron. 111. Ruhnk. ad Ter. Hec. IV, 1, 9. Cort. et Kritz. ad Sall. Cat. 24, 4. — 193. *hiemem - - quam longa*, scil. est (ut plenius infra VIII, 86. *nocte*, *quam longa est*), Graecorum ratione dicendi pro: totam hiemem. Sic Ovid. Am. I, 2, 3. *Et vacuus somno noctem*, *quam longa*, *peregi.* — *hiemem luxu fovere* nove dictum pro: se luxu fovere per hiemem, i. e. hiemem delicato et luxurioso modo transigere. *Wund.* haec adnotat: „Constructio est eadem in verbis *transigere hiemem luxu*, et similis verbi *fovere* significatio in locutione *fovere*

Regnorum immemores turpique cupidine captos.
Haec passim dea foeda virûm diffundit in ora.
Protinus ad regem cursus detorquet Iarban,
Incenditque animum dictis atque aggerat iras.
  Hic Hammone satus, rapta Garamantide Nympha,
Templa Iovi centum latis immania regnis,
Centum aras posuit, vigilemque sacraverat ignem,
Excubias divûm aeternas, pecudumque cruore
Pingue solum et variis florentia limina sertis.

---

humum Geo. III, 420., ubi vid. not.; nisi quod ibi ad locum, hic ad tempus est translatum.“ Ceterum, Peerlkampio teste, Wyttenb. putabat, Virgilium hic cogitasse recentis memoriae negotium, Antonii et Cleopatrae similiter luxuriantium, de quo cf. Plutarch. II. p. 942. et Dio Cass. V, 6. — 194. *Regnorum*, Carthaginis illa, hic Italiae. Cf. v. 267. — *turpi cupidine captos*, ut ap. Iuven. X, 351. *caeca cupidine capti* cett. — 195. *diffundit in ora*, spargit per ora, longe lateque divulgat. Similiter Hor. Ep. I, 3, 8. *Bella quis et paces longum diffundit in aevum?* ubi vid. Schmid. et Obbar. — 196. *cursum detorquet*. Imitatus est h. l. Apul. Met. VIII. p. 168. Bip. *Fama dilabitur et cursus primos ad domum Tlepolemi detorquet.* — *Iarban*. Sic Heins. ex Medic. aliisque bonis libris; vulgo *Iarbam* et *Hiarbam* (de qua scribendi ratione vid. Drakenb. ad Liv. Epit. l. LXXXIX. p. 245. ed. Würtemb. Arntzen. ad Aur. Vict. Vir. ill. 77. in. Schneider. Gr. Lat. I, 1. p. 193. et Duebner. ad Iustin. XVIII, 6, 1.) Erat autem Iarbas rex Maxitanorum in Numidia, qui Didoni, ut in regno suo coloniam conderet, concesserat, eamque frustra in matrimonium petierat. Vid. supra v. 36. Cf. imprimis Iustini l. l. et praeter ceteros locos iam comm. etiam Ovid. Her. VII, 125. et Auson. Epigr. 118. — 197. *aggerat iras*, i. e. auget, redit infra XI, 342. Cf. Stat. Theb. II, 198. *promissum dictis aggerare* etc. — 198. *Hammone satus*. Vid. ad Geo. I, 278. Scripturam *Hammon* iuvant Serv. Dresd. Medic. et alii haud dubie libri, quos editores vel conferre vel commemorare neglexerunt. Vid. Schneider. l. l. Cort. ad Lucan. III, 392. Drak. ad Liv. XXI, 1, 1. idemque ad Sil. I, 39. et mea ad Lucr. VI, 849. — *rapta* (ad stuprum, vid. ad I, 28.) *Garamantide Nympha*, i. e. Libyca, ut ap. Silium XIV, 499. *pinus Garamantis* pro navi Africana, ap. eund. XV, 676. *gemma Garamantis* pro carbunculo cett. De Garamantibus ipsis vid. ad Ecl. VIII, 44. — 199. Iovis Hammonis patris religionem in Numidiam advexerat. — *latis regnis*. Cf. Senec. Troad. 879. et supra I, 25. — 200. *Centum aras*, ut supra I, 416. Vid. ad Geo. III, 18. — „*posuit* ἀορίστως usurpatum est, *sacraverat* relatum ad v. 203. *Isque dicitur - - orasse.* Quumque utrumque liceret, variatus temporum usus. Similiter supra v. 149. cett.“ *Wund.* Sed vide adnott. ad illum locum. Neque hic puto Wunderlichium verum vidisse. Ego potius locum sic intelligo: Vigilem ignem Iarbas sacraverat eo tempore, quo primum omnem hunc Hammonis cultum in Numidiam induxerat et priusquam omnia illa centum templa deinceps exstruxit, in quibus iam solum semper pingue erat cruore pecudum cett. — „*vigilem ignem* de igni perenni, ad quem alendum sacerdoti pervigilandum et excubandum est. Ignis hic aeternus ex Iovis Ammonis religione petitus putandus. Nota illa ex miraculo ap. Plutarch. de orac. defect. p. 410. B. Ceterum Callimachum ante oculos habuisse videri potest in Apoll. v. 80 sqq.“ *H.* Thiel. laudat Langium in *Verm. Schriften* p. 191. Simili ratione Hor. Od. III, 8, 14. *vigiles lucernas* dixit. — 201. Verba *Excubias divûm aeternas*, igni vigili per appositionem addita, consilium indicant Iarbae: ut essent excubiae d. aeternae. Vid. ad I, 358. — 202. *pingue solum* et *limina* non esse

Isque amens animi et rumore accensus amaro
Dicitur ante aras media inter numina divûm
Multa Iovem manibus supplex orasse supinis:
Iuppiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis
Gens epulata toris Lenaeum libat honorem,
Adspicis haec? an te, genitor, cum fulmina torques,

Accusativos a *sacraverat* pendentes, quod Heyn. statuit, sed Nominativos, verbo substantivo omisso, vere docet Wagn. Vid. adnott. ad Aen. I, 639. Ceterum *pingue cruore solum* ad magnum victimarum caesarum numerum, *limina autem sertis florentia* ad festos dies crebro celebratos spectare, quibus templa coronis ornari solebant (vid. I, 417.), in promptu est. — 203. *amens animi.* Vid. ad Geo. IV, 491. (coll. Aen. I, 178. II, 61. cett.) Wagn. hoc dictum memorat secundum illud *mens animi* apud Lucr. (III, 615.) et alios (velut ap. Catull. LXV, 4., ad quem locum cf. Iacobs *Blumenlese* II. p. 46.). — 204. *media inter numina divûm*, ante deorum simulacra; quamquam, vel nulla simulacrorum ratione habita, omnia, quae in templo aliquo fiunt, inter numina deorum fieri recte dixeris, quum dii, quamvis oculis non conspicerentur, tamen in templis praesentes esse et numen suum manifestare crederentur. Cf. Iahn. ad Aen. I, 8., qui laudat Abr. Vossium, in Annott. ad duos priores libros Aen. p. 2. comparantem nostrum *unter den Augen*, *im Anschaun der Götter.* Vid. ad I, 447. Pro *numina*, Servio teste, olim lectum est *munera* (i. e. medio in sacro, ut Geo. III, 486. *in honore deûm medio*, quem locum Wagn. confert), quod Heynio valde arridet et a Wakef. receptum video, Wagnero tamen iure Grammaticorum inventum videtur. — 205. *manibus supinis.* Vid. ad III, 176. — 206 sqq. „Tales preces saepius commemorantur: primum Il. VII, 446 sqq. et al.; sed, quod tam impiam vecordiam Iarbae tribuit, hoc calidissimis et ferocissimis Afrorum ingeniis accommodatum esse videtur. Vide modo Herod. IV, 173. et 184.“ *H.* — 207. *nunc;* mea opera factum est, ut nunc hic venereris, quod antea non fiebat. Cf. v. 198 sqq. — *Maurusia gens*, i. e. Mauri s. Mauretani, nomen pluribus populis eius regionis commune, ad quos etiam Maxitani illi Iustini (fortasse iidem, qui Mazyes s. Maxyes) referendi videntur. Infra v. 320. iidem *Nomades* vocantur a vitae genere, unde omnis illa ora *Numidia* dicta. Forma Adiectivi *Maurusius* legitur etiam ap. Sil. X, 402. XI, 414. Lucan. IX, 426. Claud. VI. Cons. Hon. 104. alibi; populus *Maurusiorum* commemoratur Livio XXIV, 49, 5. et Plinio V, 1, 1. — 207. „Libationem, quae in epulis cibo sumpto facta (vid. I, 728.), omnino pro cultu sacro ac religioso dixit, ut poëta. — *toris pictis*, vid. supra I, 708., ubi tamen melius locum suum tueri videntur, quam inter Mauros.“ *H.* — *epulata*, quia post epulas libationes fiebant. — *Lenaeum honorem*, vini honorem, vinum in Iovis honorem effusum. De voce *honoris* pro sacrificio posita vid. ad Geo. III, 486., ubi adde Drak. ad Sil. VII, 184. et Schmid. ad Hor. Ep. II, 1, 15.; de *Lenaeo* autem ad Geo. II, 4. — 208 sqq. Cf. loci similes Lucan. VII, 448. *Spectabit* (Iupiter) *ab alto Aethere Thessalicas*, *teneat quum fulmina*, *clades?* Stat. Theb. X, 889., ubi Bacchus ad Iovem: *Nunc ubi saeva manus meaque heu cunabula flammae? Fulmen*, *io*, *ubi fulmen?* — *Adspicis haec?* Comparant Hom. Il. VII, 448. et Gossr. conferri iubet non minus impiam Timonis precationem ap. Lucian. Tim. 1. Sensus est: Non videris haec adspicere; nam si adspicis, neque tamen me ulcisceris, tum nequidquam horremus cett. Recte enim Iahn., Wagn., Thiel. in seqq. *an te* cett. scribunt pro vulg. *An te;* quum apertum sit, hanc alteram quaestionem referri ad antecedentem, ut *an* respondeat nostro *oder*. — *fulmina torques*, ut alibi hastam, tela torquere (vid. ad Ecl. X, 59.). Infra

Nequidquam horremus, caecique in nubibus ignes
Terrificant animos et inania murmura miscent?
Femina, quae nostris errans in finibus urbem
Exiguam pretio posuit, cui litus arandum,
Cuique loci leges dedimus, connubia nostra
Repulit ac dominum Aenean in regna recepit.
Et nunc ille Paris cum semiviro comitatu,

IX, 670. legimus adeo *Iuppiter aquosam hiemem torquet.* — 209. *caeci ignes* non sunt occulti, latentes, sed vani, inanes, ut Heyn. interpretatur, vel, ut Gossr. explicat, comparans nostrum *blind schiessen*, „qui non urunt;“ nam arcte haec cohaerent cum verbis *nequidquam horremus* et *inania murmura.* Cf. VI, 30. *caeca vestigia* ibique adnott. et Interpp. ad Liv. XL, 10. (*ne sint caecae, pater, exsecrationes tuae*). Paullo aliter Wagn. in min. edit.: „ut non feriant eos maxime, quos ferire debent,“ ideoque caeco quasi impetu, non certo consilio missi. Thiel. tamen, de hac vocabuli significatione dubitans, minus probabiliter explicat per saevos, comparans *caecas manus* Ovid. Met. XII, 492. Claud. Gigantom. 110. et supra II, 357. — 210. *inania* (quae causa modo prolata non terrent, quos debent, improbos) *murmura* (i. e. tonitrua) non esse Nominativum, sed Accusativum unumque modo totius esse sententiae Subiectum, *caecos ignes*, quisque videt. Recte enim Wunderl. compositionem *murmura miscent animum* intolerandam censet. Immo (Wagn. auctore in min. edit.) „ut mare, quum turbatur, *misceri* dicitur, sic *murmura* tonitruum, quia percusso turbatoque aëre fiunt.“ Peerlkamp. tamen, cui etiam *ignes murmura miscentes* displicent, quum humile sit, si fulmina ignibus immisceant inane murmur, coni. *murmura misces*, provocans etiam ad Paullini Carm. X. *Qui trifido igne micat, nec inania murmura miscet.* Ceterum fere descripsit hunc locum Silius XII, 628. *caecum e nubibus ignem, Murmuraque a ventis misceri vana docebat.* — 210. *Terrificare* ex Lucr. I, 134. et IV, 38. petitum. Cf. etiam Stat. Theb. VII, 677. Similiter infra v. 465. *horrificare.* — 211 sqq. Vid. supra I, 365 sqq. — 212. *pretio* scil. emptionis, pretio soluto. Nam Poeni mercati erant solum (I, 367.). — *posuit.* Vid. infra v. 344. VI, 19. III, 404. Hor. Od. II, 6, 5. cett. — *litus* pro ora, plaga litorali. — 213. *loci leges* Heyn. explicat per ius, imperium loci, locum possidendum. Rectius *Wund.*: „*Leges dare alicui* est potestatem alicui dare legum, *loci*, i. e. quibus locus regatur, constituendarum. Diverso prorsus sensu usurpatur alibi *leges alicui dare* et *lex loci.*“ — 214. *Repulit*, prima syllaba producta. Vid. adnott. ad Aen. VII, 450. et Iahn. ad Ovid. Trist. IV, 1, 82. — *dominum*, ut dominus, δεσπότης, i. e. hoc loco particeps regni, esset. Bene tamen *Servius*: „Vehemens accusatio: me maritum respuit, et Aeneam non virum, sed *dominum* recepit.“ — *in regna recepit.* Cf. Sall. Iug. 10. *Te in meum regnum accepi.* — 215. *Et nunc ille Paris* cett. De hoc usu Copulae in clausulis affectu plenis cum interrogatione prolatis vid. Burm. ad Prop. II, 15, 1. Matth. ad Cic. pr. leg. Man. 14, 42. Hand. Turs. II. p. 433. alii. De simili usu diximus ad Geo. II, 433. — „*ille Paris;* doctius fortasse, quam pro Iarbae Mauri persona; mollis ille Troianus, qualis Paris ap. Homer. Il. III, 391 sq.: aut quatenus Aeneas, ut alter Paris, alii quasi pactam coniugem eripuit. Sic etiam Serv.“ *H.* Huic alteri explicationi (quae tamen priorem non excludit) favent etiam verba v. 217. *rapto potitur; raptum* enim s. praeda hic est Dido Iarbae quasi erepta, abducta. — *cum semiviro comitatu* cett. ex poëtarum Romanorum de effeminatis *suorum* temporum Phrygibus loquendi ratione. Vid. infra IX, 617. ibique adnott. Sic de Bacchi comitibus Lactant. I, 10. *Delatus Cretam cum semiviro comitatu* et Firmicus p.

Maeonia mentum mitra crinemque madentem
Subnixus, rapto potitur: nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famamque fovemus inanem.
Talibus orantem dictis arasque tenentem
Audiit omnipotens, oculosque ad moenia torsit
Regia et oblitos famae melioris amantis.
Tum sic Mercurium adloquitur ac talia mandat:
Vade age, nate, voca Zephyros et labere pennis,

---

15. *Liber - - cum semiviro comitatu fugiens.* — 216. *Maeonia mitra*, i. e. Phrygia; quia Maeonia s. Lydia erat Phrygiae vicina. Cf. adnott. ad Ecl. IV, 25. Sic etiam infra IX, 546. *Maeonius rex.* Ipsa mitra (vulgare tegumentum capitis apud plures Asiae gentes) erat pileus incurvus binis vel ternis fimbriis et fasciis pendulis praeditus, quibus subter mentum colligatis malae ac tempora tegebantur. Cf. Winckelm. *Gesch. d. Kunst.* p. 308. et Monum. ant. ined. p. 155. Boettigeri *Ideen z. Kunst-Mythol.* T. I. p. 47. et *Archaeologie der Malerei* p. 265. Heinrich. ad Iuven. III, 62. alii. — De constructione *mentum mitra subnixus* vid. supra ad v. 137. Unus Cod. Leid. *subnexus*, quod plures viri docti, inter quos etiam Peerlk., probarunt; sed recte Heyn. vulgarem lectionem defendit, quum, quodcumque subligatam [omninoque suppositum] habeat sibi aliquam rem, id *subnixum* ea re videri possit. Cf. imprimis Silius II, 397. *galeamque coruscis subnixam cristis*, Plaut. Pers. II, 5, 6. *subnixis alis me inferam*, atque etiam supra I, 506. et III, 402. (Quod tamen negans Peerlk. Adi. *subnixus* hic absonum iudicat, quum non ipsa mitra subligata sit mento, sed tantum per funiculos constricta sub mentum alligatos.) Etiam Gronovium in Diatr. Stat. c. 54. p. 543 sqq. vulgatam recte defendisse memorat Iahn., simul laudans Markland. ad Stat. Silv. V, 3, 114. — *crinem madentem* unguentis; qui mos crinem ungendi apud Romanos viro indignus habebatur, quare apud Ovid. Met. III, 555. Pentheus Baccho exprobrat, quod ei sit *crinis myrrha madidus.* — 217. *rapto potitur.* Vid. supra. Serv. minus apte interpretatur: stupro fruitur. — 218. *nos munera templis* cett. „Sensus: Nec mirum, Aeneam mihi esse praelatum; hanc enim repulsam pietas mea est merita. Ironia acerba vocabulo *quippe* inest, quod tum postponitur. Cic. pro Mil. c. 12. Cf. supra I, 39. [ibique adnott.]“ *Wund.* Cum verbis *munera templis ferimus* cf. Ovid. Met. VIII, 444. *Dona deûm templis - - ferebat* et ibid. IX, 791. *date munera templis.* — „*famam fovemus inanem*, opinionem de potentia dei. Haec multo magis invidiosa in religione nova, nuper demum inducta. Vid. v. 198 sq. Fundus in nobilissimo loco Hecubae Eurip. v. 492 sqq.“ *H.* Wagn. *famam* ad originem Iarbae vult referri, coll. v. 198. Ceterum *famam fovere*, ut ap. Mart. IX, 49, 4. *spem*, Liv. III, 66. in. *voluntatem patrum*, Tibull. II, 7, 2. *vitam fovere* et similia. *Fama inanis* etiam ap. Prop. III, 9, 19. Tac. Hist. IV, 11. alibi legitur, ut *inania famae* ap. eundem Ann. II, 76. — 219. *aras tenentem*, ex more precantium. Vid. infra VI, 124. XII, 201. Ovid. Met. IX, 772. id. Am. I, 4, 27. Macrob. Sat. III, 2. cett. Schmid. ad Hor. Ep. II, 1, 16. et Heindorf. ad Plat. Protag. p. 531. Peerlkamp. hunc totum versum, qui abest a Cod. Menag., spurium et a Grammatico aliquo ex Aen. VI, 124. additum censet. — 221. *oblitos famae melioris.* Vid. supra v. 170. — 222 sqq. „Ex Odyss. V, 28 sqq. et 43 sqq., ubi Mercurius [Iovis omnique deorum nuntius: Hesiod. Theog. 938. Pind. Ol. VI, 78. Plaut. Stich. II, 1, 1. Ovid. Met. I, 668. etc.] ad Calypso mittitur, ut Ulyssem illa dimittat, non ex Iliad. XXIV, 333 sqq. haec expressa.“ *H.* — 223. *Vade age*, *βάσκ' ἴθι*, Iliad. II, 8. Vid. supra III, 462. — *voca Zephyros*, qui te celeriter per aërem deferant. „Ut *venti vocantur*, navi parata velisque expansis (vid. supra III, 253.),

Dardaniumque ducem, Tyria Carthagine qui nunc
Exspectat, fatisque datas non respicit urbis,
Adloquere, et celeris defer mea dicta per auras:
Non illum nobis genetrix pulcherrima talem
Promisit Graiûmque ideo bis vindicat armis;
Sed fore, qui gravidam imperiis belloque frementem
Italiam regeret, genus alto a sanguine Teucri
Proderet, ac totum sub leges mitteret orbem.

---

sic h. l. *Zephyri* (dicti pro ventis) *pennis* s. alis aptatis a Mercurio ad ventum excipiendum, velorum instar, et nunc quidem pedibus; nam infra v. 539. *primum pedibus talaria nectit.* Heinr. *voca* et hic explicat *provoca*, ut Geo. III, 193. [ubi vid. adnott.]" *H.* Qua de re Iahn. infra v. 245. et Voss. *Mythol. Briefe* T. II. p. 169. iubet conferri. — 225. *Exspectat*, moratur, ut in omnibus locis, ubi *dum* sequitur: Caes. B. G. IV, 13. Cic. Acad. IV, 7, 19. Plin. Ep. X, 122. cett. Prorsus absolute, ut h. l., alibi non videtur legi, nisi ap. Plaut. Amphitr. in suppositis Sc. 2, 12. *nam, ut video*, *exspectat Amphitruo.* Iahn. *exspectat* ad *urbes* refert, ut sensus sit: qui Carthagine urbes exspectat, neque eas respicit, quae fatis sibi datae sunt. — *fatis datas*, monstratas (vid. ad III, 255.), *urbes*, urbem Romam (*Romanas arces* v. 234.). De ipsa re vid. I, 258. — 227 sqq. „Vide, orationem obliquam, cuius rara in poëta epico exempla (cf. v. 289—294.), qua arte vitaverit Virgilius." *Wund.* — 227. *Non - - talem promisit.* De hac formula dolentibus et querentibus propria Thiel. conferri iubet infra XI, 142. Ovid. Met. III, 652. et Catull. LXIV, 139. — *promisit - - vindicat. Vindicat* i. q. vindicavit et adhuc vindicat. Vid. adnott. ad Aen. II, 275. et 482. Wagn. autem Praesens *vindicat* eadem ratione explicandum censet, qua I, 99. *iacet* explicuit. — 228. *Graiûmque* pro *Graiumve.* Vid. ad Geo. I, 442. — „*bis:* semel a Diomede Venus ipsa, Iliad. VI, 311 sqq., tum ab Achille, Neptuni opera, Il. XX, 291 sqq. Alii ad Veneris in ipso Troiae excidio monitum referunt supra II, 589 sqq. et 632." Haec *Heyn.;* sed Wagn., Neptunum sua sponte, non intercedente Venere, Aeneae succurrisse memorans, tres alias proponit explicationes, 1) ut Aeneam secunda vice ereptum putes incensa Troia (quae Thielii et mea est sententia), 2) ut primum ab armis Graecorum Troia expugnata, tum a periculo fugae per medias Graecorum civitates liberatum intelligas, 3) ut de duplici Troiae excidio cogites; et hanc quidem explicationem, coll. III, 476., ceteris praefert. — 229. Verba *gravidam imperiis* Heyn. triplici ratione capi commemorat, aut: quae multos imperatores est paritura, quod languidum sit et tenue; aut: quae orbem terrarum imperio complexura est, coll. I, 21. et X, 87. (in qua explicatione, a Gossravio adoptata, qui explicat: „quae multa exercebit imperia, multis gentibus imperabit" coll. X, 87., Wund. iure vituperat *imperiis* pro *imperio* acceptum et tautologiam, quum v. 231. addatur *ac totam s. l. m. orbem);* aut: quae multos potentes et late imperantes populos protulit, qui Aeneae subigendi erant, coll. Aen. I, 263 sq. et Auson. Epigr. IV. *Imperiis gravidas Pannonias;* quam tertiam explicationem iure amplectuntur Wund. et Wagn. Verba enim *bello frementem* adiiciuntur respectu habito bellorum, quibus quum Aeneae tum postea Romanis cum illis populis de imperio erat certandum. Ceterum de voc. *gravidus* pro plenus, refertus posito vid. ad Geo. III, 317. — 231. *Proderet* iam Serv. recte cepit, ut sit i. q. propagaret, tamquam auctor stirpis. Heyn. confert Cic. Off. III, 21, 84. *regno, quod a Tantalo et Pelope proditum iure obtinebatur.* — *sub leges mittere orbem* Wund. recte interpretatur: orbi victo leges imponere. Cogitandum est de dictione *sub iugum mittendi.* Apertum est h. l. respexisse Lucan. I, 22. *Roma, Totum sub Latias leges quum miseris or-*

Si nulla accendit tantarum gloria rerum,
Nec super ipse sua molitur laude laborem,
Ascanione pater Romanas invidet arces?
Quid struit? aut qua spe, inimica in gente, moratur,
Nec prolem Ausoniam et Lavinia respicit arva?
Naviget! haec summa est; hic nostri nuntius esto.

---

bem. Peerlkamp. suspicatur hunc versum fortasse spurium, eoque eiecto v. 230. *regerent* legendum et post *Teucri* Puncto distinguendum esse. Ceterum poëta de toto orbe terrarum Aeneae imperio subiiciendo loquens consulto videtur Aeneae et Augusti personas confudisse. — 232. *Si nulla*, fortius quam *si non*. Vid. adnott. ad Geo. I, 101. et Aen. II, 583. — *accendit*, scil. eum, quod ex sequente *ipse* supplendum. — 233. *super sua laude*, pro laude sua et gloria, ut Graec. ὑπέρ; quae significatio cognata est ei, de qua ad Geo. IV, 559. et Aen. I, 29. disputavimus; valet enim omnino: quod attinet ad, *in Betreff.* De Praepositione *a* suo Substantivo vocabulo aliquo interiecto seiuncta vid. ad Ecl. VI, 19. (et Aen. II, 142.) — 234. *Ascanione p. R. invidet arces?* nonne cogitat, quam turpe sit filium per ipsum patrem privari regno a fato Aeneadis destinato? Cf. infra v. 267. 274. 355. Ceterum vid. ad Ecl. VII, 58. — *Romanas arces.* Vid. ad Geo. II, 172. Cf. etiam Aen. VI, 774. et *Latiae arces* ap. Ovid. Met. XV, 582. Thiel., et ipse de Roma septicolli cogitans, de *arcibus* pro montibus positis disputasse memorat Drak. ad Sil. XV, 305. et Weichert. ad Val. Fl. VIII, 462. — *pater* cum singulari vi additum. Vid. quae supra ad v. 31. adnotavimus. — 235. De hiatu *spe inimica* vid. ad Ecl. II, 25, 53. III, 6. cett. Admodum raro autem voces monosyllabae in arsi positae cum hiatu efferri solent, servata vocalis literae longitudine; quare et Schneider. Gr. Lat. I, 1. p. 145. et Ramsh. §. 221, 2, a. hunc locum fortasse unum, quod ex heroica poësi proferri possit, huiusmodi hiatus exemplum esse statuunt, quod tantum caesura versus primaria et singulari vocabuli vi et gravitate excusetur. Quae quo magis appareret, Wagnerum secuti verba *inimica in gente* interpunctione ab reliquis seiunximus. — 236. *prolem Ausoniam*, progeniem in Ausonia cum femina Ausonia, Lavinia, procreandam, cui fata imperium Italiae decreverunt. Cf. v. 230. 274 sq. (ibique adnott.) et VI, 756. — *et Lavinia arva.* Simplicem Copulam *et* post antecedens *nec* et ipsam acquirere vim negativam, vel potius posteriora prioribus per eam ita adiungi, ut in unum enuntiatum negativum coalescant, res satis nota. Vid. Geo. II, 83. 139. 337. 463. III, 140. 175. Aen. IX, 139. 610. X, 319. etc. Burm. et Bach. ad Ovid. Met. III, 492. Oberlin. ad Tac. Ann. I, 32. Heinrich. ad Iuven. XI, 148. Iahn. ad Aen. III, 43. Wagn. Qu. Virg. XXXVI, 8, 10. Hand. Turs. II. p. 499. et 534. alios. Cf. etiam quae supra ad Aen. III, 43. adnotavimus. — Forma Adiect. *Lāvinius* hic, ut I, 2. (ubi vid. adnott.) Prop. II, 25, 64. Lucan. IX, 991. alibi, prima syllaba producitur; quum nomen urbis *Lăvinium* corripi soleat (vid. Aen. I, 258. 270. IV, 84.); quamquam etiam apud Ovid. Met. XV, 728. *Lavini sedes* legimus. — 237. *Naviget!* cum singulari vi positum in principio versus, ita ut totum pedem expleat. Vid. adnott. ad Ecl. V, 21. et VII, 59. — *haec summa est;* hoc unum praeceptum est instar ceterorum omnium, hic unus nuntius meae voluntatis sufficiet. *Nuntium* enim cum plurimis interpretibus intelligo de re, quae nuntiatur, ideoque hic quae iubetur. Wagn. haec paullo artificiosius sic explicat: tu, Mercuri, *esto hic nuntius*, i. e. huius rei (ut alibi *is metus* pro *eius rei metus* et similia), *nostri*, a nobis missus (coll. infra v. 654. VIII, 514. X, 72.). Ceterum Bryant. Heumann. et Peerlk., recte adversantibus Burm. et Weicherto, haec ultima verba *hic n. n. esto* spuria censuerunt, quae supervacanea sint post illa *haec summa*

Dixerat. Ille patris magni parere parabat
Imperio; et primum pedibus talaria nectit
Aurea, quae sublimem alis sive aequora supra
Seu terram rapido pariter cum flamine portant;
Tum virgam capit: — hac animas ille evocat Orco
Pallentis, alias sub Tartara tristia mittit,
Dat somnos adimitque, et lumina morte resignat. —

---

est. — 238 sqq. „Ex Odyss. V, 43—49. s. Iliad. XXIV, 339 sqq. haec adumbrata. Adde Od. XXIV. pr. Virgilium secuti sunt alii, ut Stat. Theb. I, 303 sqq. Ovid. Met. I, 671 sqq. etc." *H.* — 239. *talaria;* supplent aut calceamenta (alis instructa, *πτερόεντα πέδιλα*), aut vincula, ut ipsae alae talis adnexae intelligantur; quales praeter Mercurium etiam Perseus (Ovid. Met. IV, 666. 729.) et Minerva (Cic. N. D. III, 23. extr.) gerunt. — 240. *sublimem alis - - portant*, alis in sublime elatum, evectum. Oppositum infra v. 255. *humilis volat.* Cf. I, 415. X, 664. XI, 722. — *aequora supra.* Cf. infra IX, 553. Tibull. IV, 1, 66. *supra terras currere.* Sen. Epist. 71. *quaecumque vides supra nos currere* cett. — 241. *pariter cum flamine*, *ἅμα πνοιῇς ἀνέμοιο* Hom. Od. V, 46. De coniunctis Particulis *aeque*, *pariter*, *iuxta cum* vid. Hand. Turs. II. p. 140 sq. — 242. *virgam* (*ῥάβδον*: Hom. Od. XXIV, 1.), caduceum, bacillum illud alatum et serpentibus cinctum; quam *virgam* fortasse propter vim magicam appellat, quae hic ei tribuitur: nam de veneficorum et sagarum bacillo sollemne est hoc vocabulum. (Cf. Aen. VII, 178. Ovid. Met. XIV, 278. 295. 300.) Etiam apud Hor. Od. I, 10, 17. I, 24, 16. Ovid. Met. I, 671. II, 735. alibi Mercurii caduceus *virga* appellatur. — „*animas evocat Orco*, v. c. Protesilaum. Vid. Hygin. f. 103. Orph. Hymn. 56. Aesch. Pers. 639 sqq." *H.* Similes de Mercurio locos legimus apud Claud. Rapt. Pros. I, 77 sqq. et Stat. Theb. I, 304 sqq. — 242. Verba *hac animas - - resignat* quasi per parenthesin adiecta sunt, ut poëta v. 245. ad ipsam narrationem revertatur, et Pronomine *Illa* totam virgae descriptionem quasi in unum colligat; quod Iahn. iam perspexit. — 243. *mittit*, ducit, *πέμπει*, unde Graecis vocatur *Ἑρμῆς ψυχοπομπός, νεκροπομπός, πομπαῖος.* Cf. supra III, 440. — *sub Tartara*, ut infra v. 387. et XI, 181. *Manes sub imos*, i. e. in Tartarum subterraneum. — 244. *Dat somnos adimitque*, ex Hom. Od. XXIV, 4. Cf. etiam Ovid. Met. I, 716. ibique Interpp. Similiter Hor. Sat. II, 3, 288. *Iupiter, ingentes qui das adimisque dolores.* — Verba *lumina morte resignat* vario modo interpretantur. Heyn. (cum quo consentiunt Forcell. et Hoegg. de difficilioribus quibusd. Virg. locis p. 7 sqq.) *resignare* idem esse putat, quod *solvere* infra V, 856. et in vetere Epigrammate: *Et postquam fatis morientia lumina solvit;* quum oculi morientium, labefactata eorum structura et vitali vi cum vigore ac motu adempta, solvantur; quae tamen significatio verbo *resignandi* inesse non potest. Immo quum ap. Statium Theb. III, 129. *signare oculos* valeat comprimendo operire, *resignare* eos nihil aliud esse potest, nisi aperire; quam tamen significationem qui statuunt, et ipsi in varias abeunt partes. Schirach. enim p. 565 sq. et Iacob. ad Lucil. Aetnam 112. satis mire respiciunt oculos morientium, qui in ipsa morte aperiantur et ab aliis demum claudi soleant; ut *oculos morte resignare* sit: facere, ut oculi morte solvantur et hient; sed quid hoc ad Mercurium *Ψυχοπομπόν* pertinet? Wagn. autem (ut iam ante eum Günther. Animadvv. in aliquos Virg. locos Götting. 1817. p. 10. et post eum Voss. in *Anm. u. Randglossen* Lips. 1838. p. 209. Thiel. et Gossr.) coll. multis locis, ubi verba cum *re* composita simplicem Ablativum adiunctum habent sine Praeposs. *a* vel *ex* (Geo. I, 275. IV, 88. Aen. I, 679. V, 99. IX, 32. X, 330. aliis), *morte resignat* explicat: resignat a morte, s. resignat, ne claudantur,

Illa fretus agit ventos, et turbida tranat
Nubila. Iamque volans apicem et latera ardua cernit
Atlantis duri, coelum qui vertice fulcit,
Atlantis, cinctum assidue cui nubibus atris
Piniferum caput et vento pulsatur et imbri;
Nix humeros infusa tegit; tum flumina mento

---

i. e. lumina aperit iamiam se claudentia, in vitam revocat iam morientes, ut infra v. 375. *socios a morte reduxi* et V, 476. *revocatum a morte Dareta* pro: mori prohibitum; quae si Virgilii mens fuisset, scripsisset haud dubie *a morte*, ut ll. modo ll. Iahn. (cum Salmasio et Schultensio) *resignare* pro simplici *signare* positum censet, sed respectu habito verborum antecedentium, ut sensus sit: Mercurius virga sua oculis dat adimitque somnum, et *rursus* oculos morte signat, i. e. eosdem etiam morte occludit. Sed hoc et ipsum a *Ψυχοπομπῷ* videtur alienum. Quare equidem nunc amplector simplicissimam Henrici explicationem: "Ἑρμῆς Ψυχοπομπὸς recludit, aperit oculos mortuorum, quos in Orcum deducturus est; nam umbrae in inferis vident. Omissio autem Praepos. *in* ante *morte* offendere non potest. Cf. adnott. ad Geo. I, 134. Aen. I, 2. 679. V, 98. etc. Sic non opus esse videtur, ut ad coniecturas confugiamus. Heyn. enim, qui hoc hemistichium prorsus abesse malit, proponit coni. *nocte resignat*, (i. e. dormientes in *ἀϋπνίαν* resolvit), in quam, Weicherto de verss. iniur. suspp. p. 79 sq. valde probatam, etiam Ammonium incidisse memorat Iahn. Burm. ex duobus Codd. scripsit *limina morte resignat*, quod explicat: limina Orci mortuis aperit. Peerlk. et ipse totum hemistichion spurium et versus explendi causa adiectum censet, Weichertus autem l. l. totum versum (quem sane fragm. Vat. extra ordinem in inferiore margine adscriptum exhibet) suspectum habere videtur. — 245. *Illa fretus* non simpliciter esse *illam habens*, vel *cum illa*, ut Heyn. interpretatur, vere docet Wund., qui rectius explicat: illa adiutus, illa confisus. Vid. infra ad VI, 120. Redit autem poëta his verbis ad ea, quae facit Mercurius et a quibus v. 242 sqq. declinaverat. — *agit ventos* non est agere solet, sed tum agit (s. egit), quum a Iove ad Aeneam missus per auras volat; quod iam oppositionem Pronominum *hac - - illa* postulare censet Wagn., recte vituperans Wunderlichium, qui Punctum in fine v. 244. in Colon mutaverit. Wakef. ad Lucr. IV, 178. temere coni. *adit ventos*, i. e. non timet ingredi. — *tranat nubila* ex Lucretio sumptum videtur, apud quem IV, 178. legimus *simulacra tranant auras*. Cf. adnott. ad Geo. IV, 59., ubi adde Cort. ad Lucan. V, 553. — 246 sqq. Quomodo Mercurius Carthaginem petens ad Atlantem pervenire potuerit, bene exposuit Voss. in *Mythol. Briefe* T. I. p. 174., Weicherto laudatus l. c. p. 84. extr. Atlantem autem cur petat Mercurius, Heyn. infra ad v. 253. exposuit. De Atlante autem, Iapeti et Clymenes filio, postea a Perseo in montem mutato, cui, postquam cum ceteris Titanibus Iovem eiusque fratres impugnavit, haec poena irrogata est, ut in occidentali orbis terrarum termino coelum humeris sustineret, fabula est notissima. Cf. Hom. Od. I, 52 sqq. Hesiod. Theog. 517 sqq. (Herod. IV, 184.) Apollod. II, 5, 11. (ibique Heyn. p. 681. et 409.) Hygin. f. 150. Ovid. Met. IV, 627 sqq. Silius I, 204 sqq. alii. — *apicem* de summo montis cacumine etiam Iuven. XII, 72. dixit, ut noster infra VII, 66. *arboris apicem* commemorat. — 247. *duri*, laboriosi, propter aerumnas, quas tolerat v. 249 sqq. Vid. ad III, 94. — 249. „*piniferum* vix proprie a poëta dici potuit; et dubites, an Libyae iuga pinus alant. Cf. Plin. V, 1. Solin. c. 37. Virgilium aemulatus est Silius I, 202 sqq." *H. Pinifer* apud poëtas omnino montium est epitheton. Cf. Ecl. X, 14. Stat. Silv. III, 4, 12. Val. Fl. VI, 993. cett.— 250. De Part. *tum* in enumerationibus et descriptionibus usurpata vid. ad II, 697. —

Praecipitant senis, et glacie riget horrida barba.
Hic primum paribus nitens Cyllenius alis
Constitit; hinc toto praeceps se corpore ad undas
Misit, avi similis, quae circum litora, circum
Piscosos scopulos humilis volat aequora iuxta.
*Haud aliter terras inter coelumque volabat,

Fluvios et torrentes ex *mento senis* sese praecipitantes poëta propterea videtur finxisse, quia canae barbae crines defluentes ipsi sunt undis e fonte prorumpentibus similes. Lutat. ad Stat. Theb. III, 264. ex Virgilio haec verba affert: *riget horrida tergo Palla*, quare Peerlk. quaerit: „Errorne memoriae, an vidit *tergo riget horrida palla?*“ Mihi, si Lutatius vere hunc locum respexit, memoria lapsus videtur; nam Codd. lectionem longe meliorem esse quisque videt. — 251. *Praecipitant*, scil. se. Vid. ad Aen. I, 234. — 252. *nitens* h. l. de volatu pro: sustinens, librans se in aere. Cf. Geo. II, 427. Ovid. ex P. II, 7, 27. *Et quot aves motis nitantur in aëre pennis.* Hor. Od. IV, 2, 2. *cereatis ope Daedalea Nititur pennis* etc. — *paribus alis*, quod redit V, 657. et IX, 14., Serv. explicat „leni volatu.“ Cogitandum est de eo temporis momento, quum inhibetur volatus, ut subsidat Mercurius, quum igitur alae non magnopere moventur, sed eadem fere linea semper manent. Sic Ovid. Met. II, 708. *Hinc se sustulerat paribus Caducifer alis*, ubi vid. Gierig. — *Cyllenius.* Vid. ad Geo. I, 337. et Aen. VIII, 138. 253 sqq. Poëtae ante oculos fuit Hom. Od. V, 50—54. — 253. Verba *hinc* — *hic*, *toto corpore* — *paribus alis*, *se misit* — *constitit* sibi respondere, Thiel. iam observavit; qui etiam *toto corpore* recte explicat toto corporis pondere, vehementi corporis nisu, coll. Hemsterh. ad Prop. II, 13, 49. — „In eo non argutandum, quod itineris compendium non fecit Mercurius, quum Atlantem prius adeat, quam Carthaginem. Spectatur tantum Atlantis altum iugum, cui deus ex coelo descendens primum institit; hinc ad humiliora loca procedit.“ *H.* — *se misit*, i. e. demisit; sed Praepositionis notio iam inest addito voc. *praeceps.* Cf. Aen. X, 633. Prop. II, 26, 19. *Iamque ego conabar summo me mittere saxo.* Val. Fl. VIII, 35. *haud secus illa Acta timore gravi mediam se misit.* — *ad undas* maris medii, quod et Atlas et Carthago attingit. Ceterum Brunck., Wakef., Both., Iahn. et Thiel. post *Misit* Puncto, post *iuxta* autem Semicolo incidunt; sed vid. infra ad v. 256 sqq. — *avi similis* cett., i. e. mergo vel alii avi marinae, quae piscem conspicit; quod patet ex *piscosis scopulis*, qui sequuntur. Cf. Hom. Od. V, 51 sqq., unde hic locus fluxit. — 255. *piscosos scopulos*, circa quos mare redundat piscibus. Legitur hoc Adiectivum rarius usurpatum e. g. Ovid. Fast. III, 581., ubi *amnis piscosus* commemoratur. — Vss. 256—258., de quorum αὐθεντίᾳ iam Bryant., Heyn., alii dubitaverant, quamquam a Wunderl., Weicherto l. saepe l. p. 84., Iahnio et Thielio defensi sunt, Wagn. (quocum consentit etiam Peerlk.) tamquam spurios e contextu prorsus removit; et sane quum interna tum externa argumenta efficiunt, ut in maximam illi suspicionem incurrant. Vs. enim 257. a Zulich., v. 258. autem a pluribus Codd. abest, et v. 257. in aliquot libris post v. 258. collocatus apparet. Porro ipsi versus admodum sunt ieiuni et salebrosi. Ut enim nihil dicam de simili exitu vv. 256. et 257., qui sane defendi potest (vid. infra), quem non offendit aut asyndeton in his verss. obvium, si legimus *arenosum Libyae?* aut mira illa verborum compositio, quam v. 257., ut in plurimis Codd. scriptus legitur, exhibet: *Litus aren. ac Libyae ventosque sec.?* quae causa utique levior est, quum Codd., ut infra videbimus, etiam alias lectiones exhibeant fortasse meliores. Sed etiam alia et graviora proferri possunt argumenta, quae acute perspexit Wagn.: 1) ad eum, qui antea *humilis iuxta aequora volare* narratur, minus quadrant verba *terras inter coelumque*, quae altiorem volatum significare videntur; quamquam ei

*Litus arenosum ac Libyae ventosque secabat,
*Materno veniens ab avo Cyllenia proles.
Ut primum alatis tetigit magalia plantis,
Aenean fundantem arces ac tecta novantem
Conspicit. Atque illi stellatus iaspide fulva

---

causae, quam Wagn. addit, scilicet quem se ad undas demisisse legerimus, eum non inter coelum et terram, sed inter coelum et mare volasse dicendum esse, non multum tribuo; 2) ieiuna et absona est ab h. l., ubi Mercurius minister Iovis introducitur, maternae et avitae originis commemoratio, imprimis his verbis parum poëticis concepta et *Cyllenii* nomine iam v. 252. posito prorsus otiosa; 3) omnino insulsum est, hanc comparationem in re tenui versantem per tam multos versus extrahi, praesertim quum verbis *haud aliter*, *haud secus* Virgilius in comparationibus uti non soleat, nisi ubi gravitas et magnitudo rei ea admittant. Quibus *νοθείας* argumentis Wagn. etiam causas interpolationis adiunxit. Adscriptos enim suspicatur hos versus a Grammatico aliquo, qui v. 256. cavere voluerit, ne quis verba *avi similis*, quae tantum de volatu intelligenda essent, ad speciem dei referret; v. 257. autem ad explicanda illa *circum litora*, *circum scopulos*, v. 258. denique propterea addiderit, ne Subiectum sententiae desideraretur. Ceterum verba *terras inter coelumque* sumpta esse ex v. 184., *ventos secabat* ex Geo. I, 406. His toto de loco praemissis, de singulis, ac si Virgiliana essent, dicamus. — 256. *volabat.* Ut *ὁμοιοτέλευτον* vitaretur, iam Heins. coniecit *volatu* vel *volando*, Bentl. autem ad Hor. Od. I, 34, 5. *legebat.* Sed *ὁμοιοτέλευτον* per se nihil habet offensionis. Cf. Aen. I, 319 sq. 625 sq. II, 124 sq. III, 655 sq. V, 385 sq. VI, 843 sq. VIII, 171 sq. 567 sq. 620 sq. 646 sq. IX, 182 sq. 544 sq. X, 213 sq. 804 sq. et permulti aliorum poëtarum loci, imprimis Ovidii (Met. I, 67 sq. 682 sq. II, 22 sq. VI, 198 sq. 414 sq. 419 sq. Her. I, 6 sq. 15 sq. A. A. I, 238 sq. 294 sq. cett.), quorum multos collegit Schrader. ad Musaeum p. 139 sqq. et Observv. I, 1. p. 7. Cf. etiam Burm. ad Prop. I, 8, 11. Passow. ad Pers. I, 92. p. 313. Weichert. l. l. p. 86 sqq. Iahn. ad Hor. Od. IV, 6, 6. et Ovid. Met. XV, 426. Orell. ad Hor. A. P. 99. Wagn. ad Aen. VI, 901. alii. — 257. Plurimi et optimi Codd. exhibent. *aren. ac Libyae*, quam Wagn. veram censet lectionem, ut scilicet interpolator *ac* tertio loco posuerit pro: *ac litus aren. Libyae.* Quod quum prorsus abhorreat a Virgilii elegantia, alios vel plane omisisse Copulam, alios in *ad* mutasse; hoc autem qui defendant, (quod faciunt Iahn., Thiel., alii) non considerare, optimos scriptores Praepositiones non nisi Substantivis ipsis statim praecedentibus, vel certe Adiectivo cum Substantivo in unam notionem coalescenti, numquam meris epithetis ornantibus postponere. Cf. autem de hac re adnott. ad Aen. I, 32. — Asyndeton autem Wopkens. lectt. Tull. I, 5. (cui adsentitur Voss. in *Anm. u. Randgl.* p. 209.) eo tollere studuit, quod verba sic distinxit: *Haud aliter, terras inter coelumque, volabat Litus arenosum*, ut *litus volare* dictum sit pro *ad litus volare*, quemadmodum I, 2. *venit litore.* — *ventos secabat.* Vid. praeter Geo. I, 406. Prop. II, 23, 17. *secare auras* et Barth. ad Stat. Theb. VI, 388. — *materno ab avo.* Nam Maia, quae Mercurium ex Iove peperit, una erat Pleiadum, s. Atlantis et Pleiones filiarum. Vid. ad Geo. I, 221. — 259. *Ut primum.* Vid. supra ad v. 118. — *magalia.* Vid. ad Aen. I, 421. et Geo. III, 340. — *arces*, moenia, munimenta urbis. Vid. I, 424. — *tecta novantem*, novas aedes privatas sibi condentem. — 261. *Conspicit. Atque.* Sic Wagn., quem secuti sumus; vulgo *conspicit: atque.* Hanc ipsam autem Copulam, in qua temere haesit Heyn., ut adeo Virgilium in verbo *conspicit* desiisse, cetera autem a Vario et Tucca addita putaret, Wagn. Qu. Virg. XXXV, 22. bene explicat, in auxilium vocato huius Particulae usu in rebus necopinatis, repente oculis

Ensis erat, Tyrioque ardebat murice laena
Demissa ex humeris, dives quae munera Dido
Fecerat et tenui telas discreverat auro.
Continuo invadit: Tu nunc Carthaginis altae
Fundamenta locas, pulchramque uxorius urbem
Exstruis? heu regni rerumque oblite tuarum!
Ipse deûm tibi me claro demittit Olympo

---

subiectis et miris (coll. Ecl. VII, 7. Aen. IV, 631. VI, 160. 494. VII, 29. X, 219.), quum poëta indicare velit Mercurii admirationem, Tyrio Aeneae cultu provocatam; et consulto Maronem hanc vestitus descriptionem intexuisse, quae mutatum Aeneae prorsus ad Tyrium morem compositi animum ostenderet. Ceterum cf. etiam Becheri Progr. schol. de loco Virg. Aen. IV, 259—265. ab Heynio perperam tentato. Chemn. 1828. — *stellatus* (in capulo et vagina) *iaspide ensis*, i. e. distinctus et fulgens. Serv. ad h. l. profert C. Memmii fragm. *Syriaci calceoli gemmarum stellati coloribus.* Sic Ovid. Met. V, 461. stellionem *variis stellatum corpora guttis* et Plin. X, 67, 86. *Salamandra stellatum* vocat; similique ratione Ovid. Met. I, 664. et Stat. Theb. VI, 277. *stellatus Argus* commemoratur. Gemmae ipsae *stellatae* dicuntur Plinio XXXVII, 10, 66. et *stellantes* Ovidio Met. I, 723. — *ĭăspide* (non *jaspide*) legendum esse, docere videntur loci Mart. V, 11, 1. *Sardonychas, smaragdos, adamantas, iaspidas uno* et IX, 60, 20. *et pretium magnis fecit iaspidibus.* Ceterum hic locus obversatus est Iuvenali Sat. V, 4. sic scribenti: *quas* (gemmas) *in vaginae fronte solebat Ponere zelotypo iuvenis praelatus Iarbae.* — 262. *Tyrioque.* Schol. Iuv. III, 283. *Variosque* haud dubie memoriae lapsu. — *laena* (χλαῖνα), pallium subsutum, quo populi orientales vulgo utebantur, Romani rarius vel ad frigoris et tempestatum vim arcendam, ubi crassior erat et villosa, (Mart. XIV, 136. Serv. ad h. l. Festus h. v. p. 87 Lindem.), vel etiam luxus causa. (Cf. Pers. I, 30. Iuv. V, 131. Mart. VIII, 59, 10. Sil. XV, 421. cett.) — *ardebat murice*, splendebat (*glühte in Purpurglanz*). Sic Val. Fl. I, 427. *Taenario ignea fuco purpura.* Cf. etiam Geo. IV, 91. 99. Aen. II, 734. XI, 602. cett. De *murice* ad Ecl. IV, 44. dictum. — 263. *demissa*, dependens. Cf. infra VI, 298. Hor. Sat. I, 6, 28. *latum demisit pectore clavum.* Ovid. Met. X, 112. *demissa in armos monilia* etc. — *dives quae munera D. f.*, i. e. quod munus; nam de sola laena agitur. Cf. infra V, 359. Ovid. Trist. II, 295. *in magni templum, tua munera, Martis;* Sil. Ital. VI, 648. *ingentem pascens Mevania taurum, dona Iovi*, et multa similia. Epitheton *dives*, quod Wunderlichio tamquam ieiunum displicet, Wagn. vere docet ad splendida Didonis munera spectare. — 264. „*telas*, int. stamina. Erat igitur vestis haec χλαῖνα, ipsius Didonis manibus texta, purpurea, aureo subtemine, filo. Cf. infra XI, 72 sqq. [ubi hic versus iteratur] et III, 483.“ *H.* Vide etiam simillimum locum Val. Flacci supra laud., ubi *gemina tela*, quae additur v. 428., quid sibi velit, explicat Stat. Theb. XI, 401. *Et pollice docto Stamina purpureae sociaverat aurea telae.* — 265. *invadit*, scil. verbis duris, atrocibus, i. e. invehit in eum; quo vocabulo, id quod bene perspexit Serv., Virg. utitur, ut „habitus futurae orationis ostendatur.“ Sic supra v. 92. verbum *aggredi* absolute positum vidimus. Cf. Tac. Ann. VI, 4. *Agrippa consules anni prioris invasit, cur mutua accusatione intenta nunc silerent;* eiusd. Hist. I, 3. *Repugnantem huic sententiae Vinium Laco minaciter invasit* etc. — 266. *uxorius*, nimium uxori (feminae) deditus, ab uxoris arbitrio pendens. Quinct. Decl. 388. *maritus nimium uxorius*, et Sen. Controv. I, 6. *refugio uxorem, quia uxorius sum.* Itaque etiam Horatium Od. I, 2, 20. Tiberim ob nimium Iliae amorem *uxorium amnem* appellare, satis constat. — 268 sq. ex Iliad. XI, 201. petiti. Cf. Stat. Theb. II, 115. *Ipse deûm genitor tibi me miseratus ab alto*

Regnator, coelum et terras qui numine torquet;
Ipse haec ferre iubet celeris mandata per auras:
Quid struis? aut qua spe Libycis teris otia terris?
Si te nulla movet tantarum gloria rerum
Nec super ipse tua moliris laude laborem,
Ascanium surgentem et spes heredis Iuli
Respice, cui regnum Italiae Romanaque tellus
Debentur. Tali Cyllenius ore locutus
Mortalis visus medio sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
At vero Aeneas adspectu obmutuit amens,
Arrectaeque horrore comae, et vox faucibus haesit.
Ardet abire fuga dulcisque relinquere terras,
Attonitus tanto monitu imperioque deorum.

Mittit. — 269. *torquet* Heyn. explicat movet, moderatur, ut XII, 180.; rectius vero *Wund.:* „Omnia proprie dicta puto. Motus, quibus natura coelum et terram agitat, Iovi tribuuntur, ut IX, 93. *torquet qui sidera mundi.* Virgilius vero non ignoravit, *terram circum axem se summa celeritate convertere et torquere*, quae sunt verba Ciceronis Acad. IV, 39, 123. En omnipotentis Iovis magnificam speciem!" Wagn. tamen ad IX, 93. etiam zeugma statui posse censet, ut, quum coelum proprie torqueri dicatur, ad terram communis *regendi* notio inde repetatur. — 270 sqq. Cf. supra v. 232 sqq. — 271. *teris otia* (ut alibi *terere tempus*) pro: tempus otio consumis. Cf. Liv. I, 57, 5. Markl. ad Stat. Silv. III, 5, 60. et Drakenb. ad Liv. III, 7, 3. — V. 273. prorsus abest a Medic. aliisque libris, et in aliis ab alia manu insertus vel margini adscriptus est, sed ipsa oppositionis ratione et loco parallelo, quem supra legimus (v. 233 sq.), satis defenditur. Nam Virgilius, Homeri exemplum secutus, Mercurium iisdem fere verbis utentem introducit, quibus supra Iupiter usus erat. Iahn. hunc versum ab Aproniano rescissum, Peerlkamp. autem vere spurium esse suspicatur. — 274. *surgentem*, crescentem, adolescentem. Sic iterum VI, 364. *per spem surgentis Iuli.* Cf. etiam Ecl. V, 39. Geo. I, 161. II, 182. IV, 12. Aen. I, 366. 437. cett. — Verba *spes heredis Iuli, cui - - debentur* Wagn. Qu. Virg. XL. p. 591. docet adversari iis, quae supra v. 236. poëta scripserit, *Ausoniam prolem* commemorans; ut, nisi Virgilium etiam hic dormitasse statuamus, per *Ausoniam prolem* supra ipsa Lavinia intelligenda esse videatur; quod equidem minus probabile dixerim. Potius Virgilius hic se ipse correxisse videtur, probe sentiens, Aeneae hoc potissimum tempore, quo Didonis amore irretitus teneatur, magis curae cordique esse debere Ascanium, quam sperandam demum ex novo matrimonio in Italia ineundo progeniem. Peerlk. praeter omnem necessitatem coni. *At natum surgentem - - Respice, quis regnum* etc. — 276. *tali ore*, tali oratione. Vid. supra II, 423. — 277. „Formam hominis assumpserat Mercurius, ut posset conspici. Discedens numen suum indicat. Cf. I, 404. Non exspectat, dum Aeneas aliquid proferat; neque enim id ei fuit mandatum, neque Aeneas quidquam habere potuit, quod contra Iovis voluntatem proferret." *Gossr.* — *medio sermone*, antequam plura subiiceret, discessit. Cf. infra IX, 656 sq., ubi iidem versus repetuntur. — 279 sq. Vehementer agitatur Aeneas horrore illo, qui θεοφανείας solet comitari. Heyn. comparat Hom. Il. XXIV, 358 sqq. Adde ibid. XX, 131. — *amens*, subito horrore mente captus. — V. 280. iteratur XII, 868. Cf. etiam III, 48. — 281. *ardet abire fuga.* Cf. II, 105. Ovid. Met. V, 166. *ruere ardet utroque.* — 282. *attonitus* cett. Cf. III, 172.

Heu quid agat? quo nunc reginam ambire furentem
Audeat adfatu? quae prima exordia sumat?
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In partisque rapit varias perque omnia versat.
Haec alternanti potior sententia visa est:
Mnesthea Sergestumque vocat fortemque Serestum,
Classem aptent taciti sociosque ad litora cogant,

(V, 529. VII, 580. cett.) — 283. „*Heu quid agat?* explica: incertus est, quid agat. Cf. Obss. ad Tibull. I, 9, 39. et vide quae Herm. ad Viger. p. 724. de Graeco *τί λέγω* explanavit.“ *Wund.* Vid. infra ad v. 534. Alibi *quid agam*, *quid faciam* (vel etiam *quid agerem*, *facerem*) est formula se excusantis et purgantis. Cf. adnott. ad Ecl. I, 41. — *ambire*, adire cum gratia, et quasi per ambages. Cf. Od. I, 35, 5. *Te pauper ambit prece.* Val. Fl. VII, 256. *Dumque illam variis moerentem vocibus ambit.* — „V. 285 sq. putant expressum Homericum *διάνδιχα μερμήριξεν*, et v. 287. *Ὧιδε δέ οἱ φρονέοντι δοάσσατο κέρδιον εἶναι*, ut Il. XIV, 23. XVI, 647. et saepe alibi. Cf. Od. XI, 230.“ *H.* Brunckius (cui Peerlkampium adsentiri, nemo mirabitur) vv. 285. et 286., qui repetuntur VIII, 20, 21., et quorum posterior hic desideratur in duobus Codd., ut spurios prorsus omisit; iure propterea reprehensus a Weicherto de verss. iniur. suspp. p. 66. et 89., qui eos defendit, ita tamen ut Heinsii coniecturam, iam Heynio probatam, *Utque* recipiendam esse censeat, Puncto in fine v. 286. in Colon mutato. Sed recte Wund. et Wagn. vulgatum *Atque*, quod praeter omnium Codd. etiam Schol. Hor. Crucq. ad Od. II, 16. auctoritate nititur, tuentur; et Wund. quidem bene observat, per Particulam *Atque* ita continuari orationem, ac si antecesserit *incertus est*, *quid agat*, i. e. quomodo consilium abeundi reginae quam mollissime aperiat; Wagn. autem non minus vere contendit, *utque* tum tantum locum habere, ubi apodosis rem statim subsecutam contineat, non hic, ubi Aeneas multa secum volvens et rem varie versans paulatim ad certum consilium capiendum deveniat. Ceterum Iahn. ad Geo. II, 129. verissime docet, hos versus aegre desiderari, quum inter summam consilii inopiam, quae v. 283. et 284., certamque et fixam animo sententiam, quae v. 287. declaretur, aliquid interpositum esse debuerit, unde, quid tantam rei conversionem effecisset, cognosceretur. — *dividit animum*, scil. *divorse tractum*, ut Terentius loquitur Andr. I, 5, 25. Cf. infra V, 701 s. — *animum celerem.* Thiel. confert Cic. Or. 59, 200. *mens*, *qua nihil est celerius.* Tusc. I, 19, 43. *quod nihil est animo velocius* cett. (ibique Davis.) Cat. mai. 21, 78. Lucr. III, 183. Hom. Od. VIII, 36. Xen. Mem. IV, 3, 13. — 287. — „*alternanti*, modo hoc, modo illud agitanti, neutrorum more dictum, ita ut *haec* ad *sententia* referendum sit.“ *Wund.* Alibi *alternandi* verbum sic usurpatum vix invenies. — 288. Animadvertas ad poëticam orationem: *Haec sententia potior visa est*: *vocat* etc., ut consilii capti mentione non facta statim id ipsum, quod aliquis facit, narretur. Cf. quae supra ad I, 50. adnotavimus. — *Mnestheus*, a quo Virgilius propter nominis aliquam similitudinem gentem Memmiam deducit, Assaraci nepos perhibetur (cf. V, 117. 210. 493. XII, 127.); apud Homerum vero non commemoratur. — *Sergesti*, a quo gentis Sergianae originem poëta repetit, etiam I, 510. V, 121. 221. et XII, 561. mentionem fieri videmus. — *fortemque Serestum.* Sic optimi Codd., quos cum Wagn. secutus sum. Cf. infra XII, 561., ubi hic versus repetitur, et adnott. ad I, 611. Vulgo *fortemque Cloanthum* ex I, 222., vel potius I, 510. — 289. *Classem aptent*, scil. remis, velis et reliquis armamentis. Vid. ad III, 472. Ceterum haec omnia pendent a verbo *hortandi*, *monendi*, quod latet in voc.

Arma parent, et, quae rebus sit causa novandis,
Dissimulent; sese interea, quando optima Dido
Nesciat et tantos rumpi non speret amores,
Tentaturum aditus, et quae mollissima fandi
Tempora, quis rebus dexter modus. Ocius omnes
Imperio laeti parent ac iussa facessunt.
At regina dolos — quis fallere possit amantem? —
Praesensit, motusque excepit prima futuros,

---

vocat. De quo usu satis noto cf. quos laudat Kritz. ad Sall. Cat. 21, 3., quibus adde Wopkens. Lectt. Tull. p. 244. (p. 331. Hand.) Matth. ad Cic. Mil. 18, 47. Herzog. ad Caes B. G. I, 41. Daehn. ad Nep. Milt. 1, 3. alios. — *sociosque* est Medic. aliorumque Codd. lectio, quam Wagn. revocavit, quum haec sit sententia: sociis ad litus coactis classem aptent. Vulgo Copula omittitur. Ceterum cf. Hom. Od. XIV, 322. — 290. *quae rebus sit.* Hunc verborum ordinem, quo numeri versus aperte iuvantur, meliorum Codd. et Servii auctoritate commoti cum Wagn. restituimus pro vulg. *quae sit rebus* (orto fortasse ex Geo. II, 178. et Aen. II, 350.). — „*quando* non temporis, sed rationis, *siquidem*" *Serv.* Vel potius i. q. *quandoquidem* vel *quoniam.* Vid. infra X, 366. Thiel. conferri iubet Ruhnk. ad Ter. Andr. IV, 5, 23. et Meieri *Uebers. aller latein. Part.* p. 413. Adde Grysar. *Theor. d. lat. St.* p. 572 sq. et Ramsh. §. 191, 2. — *res novare*, aliquid novi moliri. — 293. *Tentaturum aditus*, i. e. alloquendi opportunitates, ut infra v. 423. *molles aditus*, quod epitheton etiam hic ex seqq. *mollissima tempora* videtur adsciscendum. (Cf. Cic. Manil. 14, 41. pr. Rosc. Am. 38, 110. ad Fam. VI, 13. ad Att. VI, 2. cett.) — „*mollissima fandi tempora* cett., quo tempore de discessu consilium et exponi possit mollissime, cum minimo eius dolore; et quomodo id dexterrime, opportunissime fiat." *H.* Praeter v. 423. modo laud. vid. Ovid. ex P. III, 3, 84. *veniet mollior hora votis tuis.* Similiter ap. Liv. XXXIV, 17, 9. *Volo id quam mollissima via consequi* et alia eiusmodi. Cum omni sententia cf. Ovid. Met. IX, 611 sqq. — *quis rebus dexter modus*, quis modus ex variis modis rei gerendae sit dexterrimus. Cf. adnott. ad Ecl. 1, 18. Lectio *qui*, a prioribus quibusdam editoribus recepta et Iahnio quoque in prima certe edit. defensa, qua auctoritate nitatur, prorsus ignoramus. — *dexter*, ut ap. Hor. Sat. II, 1, 18. *dextrum tempus.* — *ocius*, scil. dicto, ut plenius I, 142. Cf. Ruddim. II. p. 104. — 295. *iussa facessunt.* Pauci quidam Codd. *capessunt.* Vid. ad Geo. IV, 548. Wagn. confert Ennii p. 18. Hessel. verba *dicta facessunt.* — 296. Imitatur hunc locum Val. Fl. VIII, 408 sqq. — *quis fallere possit amantem?* Cf. Ovid. Met. IV, 68., ubi *Quid non sentit amor?* eadem ratione parenthetice interponitur. — 297. *excepit* auribus, sensibus, s. animadvertit. — *motus futuros*, quid moturus, acturus esset Aeneas, scil. eum mox abiturum. Cf. Liv. I, 17. *Quum sensissent eo moveri patres* (a Wagn. laud.) — 298. *omnia tuta* prius mihi videbatur esse i. q. omnia, quamquam tuta, vel: omnia, etiam tuta, ut apud Paullin. Carm. 18. *tuta etiam times*, et Ovid. Met. VII, 47. *Quid tuta times?* nunc praefero Henrici interpretationem: hoc ipsum, quod omnia tuta sunt, timet; timet, ut haec nimia fortuna stare possit. Comparat Vir doct. Senec. Troad. 262 sqq. *Moderata durant; quoque Fortuna altius Evexit ac levavit humanas opes, Hoc se magis supprimere felicem decet, Variosque casus tremere, metuentem Deos Nimium faventes* cett. et notissimam de Polycrate narrationem, premitque verba *dolos praesensit* v. 296. et *sperare dolorem* v. 419., quae satis indicent, reginam iam nunc exspectare fortunae conversionem. Imitatur Virgilium Iscanus B. Troi. V, 442. *Omnia certa timet.* Nihilominus Peerlkamp. satis audacter coni. - - *prima*

Omnia tuta timens. Eadem impia Fama furenti
Detulit, armari classem cursumque parari.
Saevit inops animi, totamque incensa per urbem
Bacchatur, qualis commotis excita sacris
Thyias, ubi audito stimulant trieterica Baccho

---

futuri Omina, cuncta timens. Ceterum Thiel. comparat Hor. Sat. I, 3, 13. *omnia magna loquens* et Cic. Legg. I, 9, 19. *omnia infima summis paria fecit.* — *Eadem fama*, quae etiam Iarbae nuntiaverat Aeneae adventum etc. (cf. v. 173 sqq.). Peerlk. tamen praeter necessitatem coni. *Et iam improba* etc., ut *et iam* sit i. q. continuo. — *impia*, quatenus spargendis rumoribus, etiam falsis, nunquam satiatur, nunquam quiescit et fatigatur. Cf. Val. Fl. V, 82. et Silius IV, 5., qui idem Famae tribuunt epitheton. — *furenti* aut eadem ratione intelligendum, qua supra v. 69., aut per prolepsin adiectum, ut ipse Famae nuntius eam furere faciat. Vid. adnott. ad Geo. I, 320. et al. — 299. *armari classem*, armamentis instrui. Vid. Geo. I, 255. — 300. *inops animi*, quod ap. Plaut. Cas. III, 5, 7. *sui impos animi.* Sic *mentis inops* ap. Ovid. Fast. IV, 457., *consilii inops* ap. Liv. XXVI, 18, 6., *rationis inops* ap. Stat. Theb. I, 373. — 301. *Bacchatur*, furens discursitat bacchantium more. Cf. infra VI, 77. X, 41. Cic. Brut. 80, 276. cett. et Mitscherl. ad Hor. Od. I, 25, 11. — *qualis* - - *Thyias* cett. Comparatio satis frequens. Cf. Ovid. Fast. IV, 457., ubi Ceres, filia rapta, *Mentis inops rapitur, quales audire solemus Threïcias passis Maenadas ire comis;* id. Met. IV, 521. IX, 641. et Val. Fl. VIII, 462 sqq. ibique Weichert. — „Haec sunt vetustiora illa Bacchi sacra τριετηρικά, tertio quoque anno Thebis celebrata, a Thracibus in Graeciam illata, diversa ab Atheniensium Dionysiis, et inter sacra veterum hominum enthusiastica primo loco numeranda. Extra urbem in Cithaerone monte nocturnis discursibus arcana haec religio a mulieribus frequentabatur.“ *H.* Cf. Hygini f. 131. — *commotis sacris* ad initium caerimoniarum referendum est, quum instrumenta sacra, vasa, cistae, paterae, thyrsi, imprimisque ipsius dei simulacrum, a bacchantibus arripiuntur et proferuntur. Vid. Hor. Od. I, 18 sqq. Heyn. confert Val. Fl. III, 232. *motis ululantia Dindyma sacris*, et ibid. III, 539. *thiasa et sacra moventem.* — *excita*, audito sacrorum strepitu, ut ap. Hor. Od. III, 15, 10. *pulso Thyias uti concita tympano.* — 302. *Thyias* (Θυάς s. Θυϊάς) i. q. Maenas, a verbo θύειν dicta, quod etiam furere, furibundum circumcursitare significat, ut ap. Hom. Il. XI, 180. al. ἔγχεϊ θύειν. Legitur etiam Hor. Od. II, 19, 9. Catull. LXIII, 392. Ovid. Fast. VI, 514. alibi. De nominis scribendi ratione per *yi* cf. Bentl. ad Hor. l. l. Weichert. ad Val. Fl. VIII, 463. et Müller. Spicil. Animadvv. in Catull. p. 42. — *trieterica orgia:* vid. supra. Sic Ovid. Met. VI, 587. et Stat. Achill. I, 594. *trieterica sacra* et Ovid. Rem. 593. simpliciter *Trieterica.* Quae quia noctu celebrabantur, eiusmodi nox ipsa Statio Theb. II, 661. *trieterica* vocatur. — *stimulant*, ut ad sacra in Cithaerone monte celebranda festinetur. Heyn. conferri iubet Tryphiod. v. 357 sqq. — *audito Baccho*, quum clamatur: Io Bacche! Thiel. minus probabiliter haec verba de ipsa Bacchi voce audita capit, coll. Mitscherl. ad Hor. Od. II, 19, 2. et 6. — 303. *nocturnus vocat Cithaeron*, h. e. noctu. Cf. Geo. III, 538. infra v. 490. et 609. Hor. Sat. I, 3, 117. *qui nocturnus sacra divum legerit.* Sic etiam alia Adiectiva temporis apud Graecos (νύχιος, παννύχιος, πανημέριος, ἠέριος, χθιζός cett.) et Romanos usurpari constat; velut *matutinus* Aen. VIII, 465., *vespertinus* Hor. Sat. II. 4, 17. Epod. XVI, 51. (ubi vid. Orell.) Ep. I, 6, 20. (ubi vid. Schmid.), *quotidianus* Plaut. Capt. III, 5, 67., *hodiernus* Tibull. I, 7, 53. (ubi vid. Bach.) cett. Cf. praeterea Matth. Gramm. Gr. §. 446, 8. Kühner. Gr. Gr. §. 685. b. Ruddim. II. p. 373. Cort. ad Lucan. IV, 732. idemque ad Sall. Cat. 60, 3. Ruhnk. ad Ter. Andr.

Orgia nocturnusque vocat clamore Cithaeron.
Tandem his Aenean compellat vocibus ultro:
Dissimulare etiam sperasti, perfide, tantum
Posse nefas, tacitusque mea decedere terra?
Nec te noster amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quin etiam hiberno moliris sidere classem,
Et mediis properas Aquilonibus ire per altum,
Crudelis? Quid? si non arva aliena domosque
Ignotas peteres, et Troia antiqua maneret,
Troia per undosum peteretur classibus aequor?
Mene fugis? Per ego has lacrimas dextramque tuam te —
Quando aliud mihi iam miserae nihil ipsa reliqui —

I, 1, 80. Heind. ad Hor. Sat. I, 6, 128. Schmid. ad eiusd. Ep. I, 6, 20. Bach. ad Ovid. Met. XI, 197. alii, et quae ad Aen. V, 162. adnotavimus. De *Cithaerone*, ubi Bacchi cultus maxime vigebat, vid. ad Geo. III, 43., de verbo *vocandi* ad Aen. III, 70. Ceterum cf. Ovid. Met. III, 702. *ubi electus facienda ad sacra Cithaeron Cantibus et clara Bacchantum voce sonabat.* — 305 sqq. Heyn. cum h. l. comparat querelas Medeae apud Apollon. IV, 356 sqq., quem poëta fortasse ante oculos habuerit, et Ariadnes ap. Catull. LXIV, 132 sqq. Cf. etiam Ciris 404 sqq. Ovid. Her. VII. X. et Met. VIII, 108 sqq. — *etiam*, quod hic vim affirmandi habet (*wirklich*), magis ad *dissimulare*, quam ad *sperasti* pertinere censet Hand. Tursell. II. p. 568. — 306. *sperasti tacitus decedere*, pro: te tacitum decedere, constructione apud poëtas Latinos haud rara. Vid. adnott. ad II, 377. De Infin. autem Praesentis iuxta verbum *sperandi* posito vid. ad II, 657. et V, 18. Ceterum Codd. quidam *discedere*, minus apte. Cf. adnott. ad Geo. II, 8. — 308. *tenet* i. q. retinet. — *moritura*, si abieris; cui tum mors certa instat. Sensus igitur: Non mors mea discessum tuum certissime secutura hunc ipsum potest impedire? — *crudeli funere*, misero modo. Vid. Geo. III, 263. Catull. C, 8. Cort. ad Lucan. I, 105. et Bach. *Geist. d. R. Eleg.* p. 4. — 309. *moliri classem* (vid. ad III, 6.) hic nihil aliud est, quam reficere et armare classem. Cf. v. 53. et 289. — *hiberno sidere*, h. e. hieme, ubi omnia maris pericula impendent; *sidus* enim significat certum anni tempus, quod adiecto epitheto accuratius indicatur. Sic Ovid. ex P. II, 4, 25. *brumali sidere.* Vid. Tac. Ann. I, 70. *sidere aequinoctii* et infra XI, 259. *triste Minervae sidus*, quod Wagn. explicat per tempestatem a Minerva iniquo anni tempore excitatam. Cf. etiam adnott. ad Geo. IV, 234. p. 513. extr. — 310. *Aquilones* omnino pro ventis procellosis, ut ap. Hor. A. P. 64. et alibi. — V. 311 sqq. argumentatio a maiori, quam vocant, continetur: Ne Troiam quidem patriam, si liceret, hac tempestate peteres; multo minus igitur excusandus es, qui me deserens nunc peregrinas nescio quas terras requirere velis. — 313. *Troiae* nomen cum vi iteratur, ut I, 554. *Italiae.* Vid. adnott. ad Aen. VIII, 396. — *undosum aequor*, ventis agitatum. — 314. *Per ego has lacrimas* cett. Vid. ad II, 142. — *per dextram*, quam hospes mihi porrexisti, i. e. per dextram meam tuamque, quas iunximus. Vid. III, 83. (ibique adnott.) VII, 234. Cort. ad Sall. Iug. 10, 3. et Obbar. ad Hor. Ep. I, 7, 94. Vol. I. p. 397. — 315. *aliud nihil*, quam has ipsas lacrimas et preces, quibus te obtestari possim; quum mea ipsius culpa nihil aliud mihi supersit, quae me totam in tuam tradiderim potestatem. Recte autem Wund. docet, versum 315. non minus ad seqq. *per connubia*, quam ad praecedentia esse referendum. Comparant interpretes Eurip.

Per connubia nostra, per inceptos Hymenaeos,
Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
Dulce meum, miserere domus labentis et istam,
Oro, si quis adhuc precibus locus, exue mentem.
Te propter Libycae gentes Nomadumque tyranni
Odere, infensi Tyrii; te propter eundem
Exstinctus pudor et, qua sola sidera adibam,
Fama prior. Cui me moribundam deseris, hospes?

Iph. Aul. 903 sqq. Hec. 818 sq. et 316 sq. Iliad. XV, 39. — 316. *per connubia nostra.* Cf. supra v. 172. et adnott. ad I, 73. Ceterum non idem bis dicere Virgilium, quod Serv. censeat, sed *connubia* h. l. furtivum amorem et quasi praelusionem hymenaeorum s. iusti coniugii mox ineundi, *incepti* igitur, nondum initi significare, vere memorat Wagn. Ante oculos autem habuit poëta Catull. LXIV, 141. *mihi hoc non miserae sperare iubebas, Sed connubia laeta, sed optatos Hymenaeos.* — 317. *Si bene quid de te merui.* Sic v. c. Stat. Theb. I, 60. *si bene quid merui.* — *quidquam Dulce meum* Heyn. recte interpretatur: a me profectum (ὃ ἔπαθες ὑπ' ἐμοῦ). Wagn. confert infra XII, 882. et Tecmessae verba ad Aiacem ap. Soph. 516 sq. *ἀνδρί τοι Χρεὼν μνήμην προσεῖναι, τερπνὸν εἴ τί που πάθοι. Dulcia* autem sollemni fere epitheto poëtis dici Veneris gaudia, res satis nota. Cf. Geo. IV, 346. *dulcia furta*, Nemes. Cyneg. 25. *dulcia gaudia* etc. Burm. ad Ovid. Met. IX, 517. et ad h. l., simul observans *quidquam*, *quiddam*, *aliquid* et ipsum apud poëtas venereum quid indicare, coll. adnott. ad Ovid. Am. III, 2, 84. et Davis. ad Cic. Tusc. III, 18, 43. Peerlk. conferri iubet Interpp. ad Ter. Andr. II, 1, 25. — 318. *domus labentis* de gente Didonis intelligendum, vel potius de Didone ipsa, quae hic novam gentem regiam conditura est. — 319. *si quis adhuc pr. locus,* i. e. si quis superest. Cf. Tac. Hist. III, 9. *tres adhuc legiones erant*, id. Ann. V, 3. *erat adhuc perfugium* cett. et Hand. Turs. I. p. 161 sq. — *istam exue mentem.* Sic Geo. II, 51. *silvestrem animum*, Claud. XVII, 192. *animos ferarum*, Liv. XXVII, 8, 6. *mores antiquos*, Cic. pr. Lig. 5, 14. *humanitatem*, Tac. Ann. VI, 25. *vitia exuere* et plura similia. Thiel conferri iubet Walther. ad Tac. Ann. II, 72. — 320. Iam transit ad res molestas et adversas, quas Aeneas ipsi adduxerit, quibusque eo tantum, quod remaneat, mederi possit. — [320 sqq. Ex his vss. Ovidium Her. VII, 121 sqq. profecisse, iam Heyn. adnotat.] *Nomadum tyranni*, i. e. reges, (vid. VII, 266.) ad Iarbam potissimum spectat. Vid. supra v. 196 sqq. *Nomades* sunt Numidae, quorum nomen secundum Sall. Iug. 18. ex Nomadum appellatione est ortum. (Vid. supra ad v. 207.) Quare etiam aliis poëtis Numidae vocantur *Nomades*, e. g. Prop. IV, 7, 45., et ipsa Numidia Martiali VIII, 55, 8. dicitur *Nomas.* — 321. *infensi Tyrii*, qui frustra eam ambierant connubiis (cf. v. 36.), nisi malis cum Gossr. explicare: „quod parere coguntur externo homini." — — 322. *Pudor* et *fama* etiam alibi haud raro coniunguntur, v. c. Stat. Theb. III, 273. Val. Fl. VI, 470. Cic. de prov. cons. 6 etc. — *Fama, qua sola sidera adibam*, qua florebam maxima, etiamsi alias virtutes non habuissem. Cf. Hor. Od. I, 1. extr. *feriam sidera vertice.* Ovid. Met. VII, 61. *vertice sidera tangam.* Prop. I, 8, 43. *Nunc mihi summa licet contingere sidera plantis.* Ecl. V, 43. et Aen. I, 379. — *prior*, antequam te cognovi, ante adventum tuum. Sic *prior fama* etiam ap. Stat. Silv. I, 1, 8. et Theb. IV, 32., quos locos Burm. profert. — 323. *Cui me deseris* breviter pro: cui relinquens me deseris. Ceterum cf. similes loci Aen. II, 677. et Ovid. Her. III, 61. *Ibis, et o miseram cui me, violente, relinquis?* — *moribundam*, i. e. per te *morituram*, quod perperam hic exhibet Prisc. XIII, 5, 24. p. 967. P. Vid. ad Geo. III, 488. — *hospes* etc. Cf. Ovid. Her. VII, 167. *Si pudet uxoris, non nupta, sed*

Hoc solum nomen quoniam de coniuge restat.
Quid moror? an mea Pygmalion dum moenia frater
Destruat, aut captam ducat Gaetulus Iarbas?
Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset
Ante fugam suboles, si quis mihi parvulus aula
Luderet Aeneas, qui te tamen ore referret,
Non equidem omnino capta ac deserta viderer.
Dixerat. Ille Iovis monitis immota tenebat
Lumina, et obnixus curam sub corde premebat.
Tandem pauca refert: Ego te, quae plurima fando
Enumerare vales, numquam, regina, negabo

---

hospita dicar. — 324. „*de coniuge*: hoc solum nomen, sc. *hospes*, mihi restat de te, qui fueras antea coniux.“ *H.* Simillimus autem est locus II, 678. — 325. *Quid moror?* Quum mori sit necesse, quid moror mihi ipsa manus inferre, exspectans donec Iarbas vel alius quis hostis me interficiat. Cf. Hor. Od. II, 17, 5. Ovid. Met. XIII, 517. et Claud. VI. Cons. Hon. 315. Ceterum haec verba ad illud: *cui me moribundam deseris* referenda esse, iam Wagn. adnotavit. Peerlk. minus recte interpretatur: quid moror in hac terra? Non possum in Africa manere, si tu abeas. — *an*, scil. morer, quod ex antecedentibus supplendum esse, quisque videt. — *mea Pygmalion - - destruat?* quod semper ab eo erat timendum. Vid. I, 346 sqq., imprimis 360 sqq. — 326. *Gaetulus Iarbas*, i. e. omnino Afer. Non enim Gaetulorum (de quibus vid. supra v. 40.), sed Maxitanorum regem fuisse Iarbam, supra ad v. 196. vidimus. Spectavit hunc locum Ovid. Her. VII, 125. *Quid dubitas vinctam Gaetulo tradere Iarbae?* Cf. id. Fast. III, 551. — 327 sqq. Utinam vel filium *de te*, i. e. ex te, susceptum haberem, qui mihi vultus tuos repraesentare posset. Cf. similes locos Val. Fl. III, 316 sq. Claud. R. Pros. I, 110. Senec. Troad. 647 sqq. etc. Temere autem in hoc loco, non sane ex *nostro* sensu decori iudicando, tamquam turpi et indecente haeserunt interpretes, non cogitantes, veterum heroum sentiendi et agendi rationem a nostra mirum quantum discrepare. — *Suscipere* autem, quod plerumque de patre dicitur, qui liberos tollit educandos, (cf. Ter. Andr. II, 3, 27. Phorm. V, 8, 50. 74. Cic. Verr. III, 69. in. Phil. III. 6. extr. ad Att. XI, 9. extr. cett.), noli confundere cum *concipere*. De femina dicitur v. c. Plaut. Epid. IV, 1, 34. *Filiam, quam ex te suscepi.* — 328. Hunc locum ante oculos habuerunt Appul. Met. V. p. 345. *Sic in hoc saltem parvulo cognoscam faciem tuam*, et Paullin. Carm. 21. *Et nunc in aula parvulus ludit Dei;* eundemque obversatum esse Iuvenali V, 138. (*nullus tibi parvulus aula Luserit Aeneas*, *nec filia dulcior illo*), iam alii memorarunt. — *si quis - - parvulus Aeneas.* Vid. adnott. ad Aen. I, 181. — 329. *qui te tamen o. r.* De Part. *tamen* vid. ad Ecl. X, 31. et cum verbis *ore referre* cf. infra XII, 348. Tac. Germ. 43. *Burii Suevos referunt*, Plin. Ep. VII, 19. *matrem eius reddit ac refert nobis* et similes locos. Ceterum vid. ad II, 27. — 330. „*capta ac deserta* graviter pro relicta a te, cum respectu ad Iarbam v. 326., cui ne relinqueretur captiva abducenda, verebatur.“ *H.* Gossr. tamen, haerens in voc. *capta*, omnes quatuor versus 526—530., quos iam Iuvenalem hic legisse modo vidimus, sine iusta causa Virgilio abiudicat. — 331. *Iovis monitis*, ob, propter Iovis monita; non immemor eorum, quae Mercurius a Iove missus ipsum iusserat. Ceterum vid. ad III, 546. — *immota*, ne miserationem Didonis vultu argueret, ut recte Heyn. explicat, comparans infra v. 369. Burm. confert Ovid. Met. II, 50. VI, 305. XIV, 593. — 332. *curam*, dolorem, *s. c. premebat.* Vid. I, 209. ibique adnott. — 333. Quum non *pauca*, sed satis multa sint, quae

Promeritam; nec me meminisse pigebit Elissae,
Dum memor ipse mei, dum spiritus hos regit artus.
Pro re pauca loquar. Neque ego hanc abscondere furto
Speravi, ne finge, fugam, nec coniugis umquam
Praetendi taedas, aut haec in foedera veni.
Me si fata meis paterentur ducere vitam
Auspiciis et sponte mea componere curas,

Aeneas respondeat, ut Didoni persuadeat, invitum se discedere, sed, quantum cupiat, non posse remanere, et v. 337. sequantur verba *pro re pauca loquor*, Peerlk. coni. *dicta refert*, quod nemo facile probabit. — 335. „*Promeritam*, de me, h. e. beneficia in me contulisse, ad *quae* referendum. Nam *mereri aliquid de aliquo* est bonum vel malum aliquod in aliquem conferre.“ *Wund.* Comparant autem cum h. l. Hom. Il. XXII, 387 sq. — *Elissa*, (quam formam Heins. ex Med. et melioribus libris restituit) s. Elisa (cf. Drak. ad Silii I, 81.) proprium erat Didonis nomen (vid. infra v. 610. V, 3. Ovid. Am. II, 18, 31. Fast. III, 553. 612. cett.). Nam Dido, quod nomen Eustathio et Servio auctore viraginem, secundum Etym. M. et Phavor. v. Διδώ autem errabundam significet, Carthagine demum a Phoenicibus appellata esse dicitur. — 336. „Homericum εἰσόκ' ἀϋτμὴ Ἐν στήθεσσι μένῃ, ut Il. IX, 609. et alibi.“ *H.* — *regit* Heins. e Med. et aliis revocavit; vulgo *reget*, alii *regat*. Wagn. vere docet, *dum* in tali oratione cum Futuro iunctum significare diuturnitatem nullo termino conclusam, cum Praesente autem omne illud tempus, quod usque ad finem rei aliquando futurum in medio sit positum. Vid. Wagn. Qu. Virg. VI, 5. — 337. *pro re* Wund. explicat: pro discessu; rectius Wagn. idem esse dicit, quod *pro re nata* (velut ap. Cic. ad Att. VII, 8. ad Div. XIV, 6.) ut sensus sit: „pro rerum statu et conditione non opus est longo sermone;“ coll. Cort. ad Cic. Ep. VI, 2, 3. XIII, 68, 2. et Tursell. p. 766. ed. Schwarz. Cf. etiam Liv. VII, 33, 3. *factis benigne pro re memor* (ibique Drak.) Senec. Herc. fur. 401. *pauca pro causa loquar nostra* et Hand. Turs. IV. p. 584. — *furto*. *Furtum* est omne, quod clam fit, imprimis ad alium decipiendum. Quare *furto* (etiam infra VI, 24. et ap. Liv. XLIII, 10.) et *furtim* (supra III, 50. Sall. Iug. 14. etc.) i. q. clam. — 338. *ne finge* tibi tale quid, tale commentum: *bilde dir das nicht ein.* — 339. *Praetendi*, quod vulgo male accipiunt pro *praetuli* positum, quum sponsus non ipse taedas iugales ferat (quod sane Schirach. p. 540. nobis persuadere studet), Heyn. rectius interpretatur per *praetexere* (coll. v. 172.), hoc sensu: numquam consuetudini nostrae nomen iusti matrimonii praetexui, tribui. Sic Ovid. Rem. 420. *praetendens culpae splendida verba suae*, Cic. in Vatin. 6. *hominis doctissimi nomen immanibus et barbaris moribus praetendere* et similia. De *taedis* vid. supra ad v. 18. huius libri. — *aut haec in foedera veni*, scil. ut matrimonium tecum inirem. *Aut* enim post antecedentem negationem ipsum est negativum. Vid. adnott. ad Aen. III, 43.; *haec foedera* autem sunt coniugalia, quae etiam Ovidio A. A. II, 578. simpliciter *foedera* dicuntur. Cf. Gron. ad Liv. III, 18. et Ruhnk. ad Ovid. Her. IV, 17. (ubi *socialia foedera* leguntur). De *thalami foedere* loquitur e. g. Ovid. Met. VII, 403. Ceterum *venire in foedera*, ut apud Lucr. II, 347. *in curas venio partemque laborum.* Cf. etiam locus simillimus Aen. X, 901. *nec sic ad proelia veni.* — 340 sqq. Comparant Od. XVI, 148 sqq. „Rarus est usus verborum *meis auspiciis* [i. e. mea voluntate], ubi de rebus privatis agitur. Translata est significatio a re publica, a ducibus, qui aut *suis* aut *alienis auspiciis* (Liv. XXI, 40.) res gerunt. Vita erat Aeneae instituenda alienis quasi auspiciis, h. e. ad voluntatem deorum vel fatorum.“ *Wund.* Ceterum cf. similis locus Senec. Oed. 882. *Fata si liceat mihi Fingere arbitrio meo.* — 341. *componere curas* Heyn.

Urbem Troianam primum dulcisque meorum
Reliquias colerem, Priami tecta alta manerent,
Et recidiva manu posuissem Pergama victis.
Sed nunc Italiam magnam Gryneus Apollo,
Italiam Lyciae iussere capessere sortes.
Hic amor, haec patria est. Si te Carthaginis arces,
Phoenissam, Libycaeque adspectus detinet urbis,
Quae tandem, Ausonia Teucros considere terra,

---

interpretatur: res, negotia ordinare, quae curas movent. Cf. adnott. ad I, 249. et 374. — 342. *Urbem Troianam - - colerem*, locum veteris Troiae incolerem, nova urbe in eo condita, et manibus meorum iusta persolverem. Recte enim Wunderl. verba *dulces reliquias meorum*, quae Heyn. pro ipsis sepulcris, in quibus ossa condita sunt, posita censet, de sacris mortuis faciendis et quotannis fere iterandis capit. Wagn. autem in min. edit. minus probabiliter etiam haec ad ipsam urbem refert, ut sensus sit: „reliquias eorum, quae mei tenuerunt, eversam scil. patriam incolerem reficiendamque curarem.“ Ceterum verba *si fata paterentur - - - colerem — posuissem* simplicissima sunt ratione intelligenda: nunc ipsum colerem, nunc iam posuissem, i. e. urbe iam refecta nunc - - colerem. Male igitur *Peerlk.* „Melior esset consecutio *colerem* et *ponerem* etc.“; nam non potest urbs manere (i. e. etiam nunc esse) et ab Aenea habitari, nisi antea restituta. *Colere* autem alio sensu ad urbem, alio ad mortuorum reliquias referendum esse, facile patet. — *primum* i. q. ante omnia. Vid. supra III, 437. V, 746. XI, 786. et adnott. ad II, 40. Ceterum Aeneas his respondet ad Didonis verba v. 311 sq. — 343. *manerent*, i. e. a me restituta etiamnum adessent. Cf. II, 56. ibique adnott. Peerlk., qui putat *manere*, quod semper valeat *incolume stare*, dici non posse de palatio vastato et postea restituto, hoc totum hemistichium, quod nihil aliud significare possit, quam: palatium Priami non esset vastatum, sed integrum staret, tamquam absonum deleri iubet. — 344. *recidiva Pergama.* Cf. infra VII, 322. et X, 58. Sic *gens Phrygum recidiva* ap. Silium I, 106. Cf. Heins. ad Ovid. Fast. IV, 45. Gronov. ad Sen. Troad. 472. et Drak. ad Silii l. l. — *manu posuissem.* Vid. de hoc pleonasmo ad Geo. II, 247. et Aen. I, 614. Wund., coll. Geo. II, 156., voc. *manu* iis saepe addi docet, quae sint artis et industriae; quod tamen non ad omnes eiusmodi locos quadrat. De verbo *ponendi* vid. ad I, 264. — *victis.* Peerlk. temere coni. *Teucris*, quum non quadret, ut Troiani se ipsi nominent *victos*, nisi ubi misericordiam movere velint. — 345. *Gryneus Apollo.* Vid. ad Ecl. VI, 72. — 346. *Lyciae sortes.* Vid. supra ad v. 143. et Iacobs. ad Prop. III, 1, 38. Omnia autem oracula Apollinis Deli, Grynii et Pataris ab Aenea accepta hic intelligenda videntur. Eadem oracula spectans Hor. Carm. Saec. 37. Apollinem (cui, ut solet, soror iungitur) sic appellat: *Roma si vestrum est opus, Iliaeque Litus Etruscum tenuere turmae* etc. — *capessere Italiam*, navigatione petere Italiam, ut ap. Cic. ad Fam. X, 9. *Melitam igitur capessamus.* Cf. etiam Tusc. I, 18, 42. *animus superiora capessit.* N. D. II, 45, 115. *medium locum capessere* cett. Wund. docet, ad eandem metaphoram pertinere Aen. VI, 61. *prehendere oras Italiae.* — 347. „*Hic amor:* hanc desidero, huius caritate ducor. Supra III, 134. *hortor amare focos.*“ *H.* Peerlk. malit *Haec amor.* — 348. Pro *detinet* Serv. in bonis libris legi testatur *demeret*, quod temere arrisit Heinsio et I. Fr. Gronovio Obss. IV, 9. p. 130. Cf. Burm. ad h. l., qui vulgatam recte sic explicat: delectatione et iucunditate ita te afficit, ut ab ea discedere non possis; coll. Hor. Od. I, 33, 14. Ovid. Her. IV, 110. Virg. Ecl. X, 45. Aen. II, 785. et Broukh. ad Tib. I, 1, 40. — 349. *Quae tandem - -*

Invidia est? Et nos fas extera quaerere regna.
Me patris Anchisae, quoties humentibus umbris
Nox operit terras, quoties astra ignea surgunt,
Admonet in somnis et turbida terret imago;
Me puer Ascanius capitisque iniuria cari,
Quem regno Hesperiae fraudo et fatalibus arvis.
Nunc etiam interpres divûm, Iove missus ab ipso —
Testor utrumque caput — celeris mandata per auras
Detulit, ipse deum manifesto in lumine vidi
Intrantem muros, vocemque his auribus hausi.
Desine meque tuis incendere teque querelis;

Invidia est, qua tandem invidia ducta non vis in Italia nos considere? Cf. adnott. ad Ecl. VII, 58. Burm. ad Ovid. Trist. I, 1, 1. et ad Petron. c. 14. Stat. Theb. I, 281. *me Tantaleis consistere tectis*, *Quae tandem invidia est?* De Infinitivo adiecto vid. adnott. ad Geo. I, 305. Wund. comparat Graecum τίς φθόνος. — 350. *Et nos fas* cett., ut tibi licuit exsuli Carthaginem condere. Thiel. observat, quanta arte metrum — *v v* — | — — | — | — *v v* cett. sensui orationis accommodatum sit. — 351 sqq. Comparant Iliad. XXIII, 105 sq. — *humentibus umbris*. Vid. ad III, 589. — 352. *surgunt*, oriuntur. Vid. Geo. I, 440. coll. ad Ecl. VI, 39. et Geo. IV, 12. — 353. *Admonet*, ad Italiam petendam novumque ibi regnum condendum instigat. Est autem *admonere* verbum proprium de somniis. Cf. Heins. ad Ovid. Met. XIII, 216. — *turbida imago* Servio et Heynio est turbata, tristis, ut V, 695., Wunderlichio vero (cui adsentitur Thiel.), quum addatur *terret*, et *turbidus* proprie de iis dicatur, qui affectu aliquo sint commoti, ira graviter commota, ut XI, 742. [IX, 57. XII, 10.] Mihi Serviana ratio magis placet; gravis enim ira minus convenit patri pii filii; et terrere hunc poterat patris defuncti simulacrum vel sine ulla irae significatione. Turbatus autem est pater, quod timet, ne filius fatis non pareat. Cf. etiam XI, 814. et Stat. Theb. II, 349. *Aut avium lapsus*, *aut turbida noctis imago Territat.* — 354. *Me puer*, scil. *admonet*, quod ex antecedd. repetendum. Peerlk. tamen requirit novum aliquod verbum, quum *admonet* ab *in somnis* separari nequeat et propius sit verbum *terret;* quare locum corruptum censet. De re ipsa cf. supra v. 234 sq. Ascanii autem causa se laborare dicit Aeneas, ut ambitionis suspicionem a se removeat. — *capitis cari.* Vid. infra ad v. 613. — 355. *regno Hesperiae et fatalibus arvis*, i. e. regno Italiae fatorum lege ei debito, ut recte explicat Wagn. Qu. Virg. XXXIII, 4. Vid. ad Aen. I, 27. II, 722. alibi adnott. — 356 sq. Heyn. comparat Hom. Il. XXIV, 223. — *interpres divûm* i. q. apud Hor. Od. I, 10, 5. *deorum nuntius.* — 357. *utrumque caput*, meum tuumque. Alii minus probabiliter de Aeneae et Ascanii capite cogitant. Cf. Ovid. Her. III, 107. *perque tuum meumque caput, quae iunximus una*, praeterea autem infra v. 492. et IX, 300. — 358. *manifesto in lumine*, ut dii hominibus apparere solent. Vid. ad II, 591. et III, 151. — 359. *his auribus*, i. e. ipsis meis. Vid. ad IX, 205. — *vocem hausi.* Sic *haurire aliquid* omisso voc. *auribus* ap. Val. Fl. I, 262. et ex vulg. lectione infra VI, 559., ubi vid. adnott.; sic alibi (ut infra v. 661. et XII, 946.) etiam *oculis haurire aliquid.* Utrumque coniunxit Liv. XXVII, 51. in. *oculis auribusque gaudium haurire.* Cf. praeterea Aen. XII, 26. Similiter etiam dicitur *auribus bibere*, velut Hor. Od. II, 13, 32. Prop. III, 6, 8. Ovid. Trist. III, 5, 14.; quare etiam *aures bibulae* ap. Pers. IV, 50. (eaedem, quae ap. Cic. ad Att. II, 14. *aures sitientes*). Ceterum cf. etiam Aen. I, 750. — 360. Heyn. confert Iliad. IX, 612. — *incendere*, commovere, exagitare. Heyn. comparat Catull. LXIV, 226. *Nostros*

Italiam non sponte sequor.
Talia dicentem iamdudum aversa tuetur,
Huc illuc volvens oculos, totumque pererrat
Luminibus tacitis, et sic accensa profatur:
Nec tibi diva parens, generis nec Dardanus auctor,
Perfide; sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hyrcanaeque admorunt ubera tigres.

---

ut luctus, *nostraeque incendia mentis*, et Val. Fl. VII, 243. *perpetior durae iam dudum incendia mentis.* Cf. etiam infra V, 455. IX, 500. X, 895. XI, 147. et Cort. ad Cic. Ep. ad Div. I, 9. — 361. *sequor*, peto. Cf. infra v. 381. et V, 629. Val. Fl. I, 4. etc. — 362. *aversa*, obliquis, torvis oculis. Sic poterat, licet *aversa*, Aeneam luminibus pererrare; neque opus est altera lectione *adversa*, quae Burmanno non displicuit. Ceterum cf. Aen. VI, 469. Imitantur hunc locum Ovid. Met. IX, 27. *Talia dicentem iamdudum lumine torvo Spectat*, et Claud. B. Gild. 518. *Talia - - loquentem Obliquisque tuens oculis non pertulit ulla.* — 364. *Luminibus tacitis* respondent nostro *mit stummen Blicken;* ut Heyn. (coll. Aen. VII, 343. *tacitum limen Amatae*) et Henry (coll. Senec. Thyest. 500. *tacito rostro*, i. e. non latrans) recte interpretantur. Sensus est: Dudum Aeneam dicentem luminibus tacitis (ipsa tacens) pererraverat Dido; tum demum, quia, quo diutius eum adspicit, eo magis ira accenditur (*et sic accensa*), profatur etc. Wunderlichio *tacita lumina* videntur esse quae iram abdant, (coll. Ovid. A. A. III, 512. *Saepe tacens odii semina vultus habet* et eiusd. Am. II, 5, 17. *Non oculi tacuere tui*), quod certe ex parte verum; et Gossravio sunt „*stiere Augen*, quibus nullus inest sensus." De toto hoc loco *Schirach.* p. 619. sic iudicat: „Finge tibi vultum adspicientis aliquem, a capite ad calcem sensim deiectis oculis et reiectis, tacite per omnia oculis lustrantem. Longe suavissima est tota illa scena, sed hi versus palmam fere omnibus praeripiunt, pingentes rem tanta cum veritate, quanta summis modo contigit poëtis." Ceterum hoc loco bis utitur Schol. Lucani ad VIII, 171. et IX, 355. — 365 sqq. Huius orationis gravissimae primas lineas inesse verbis Patrocli ad Achillem Il. XVI, 33 sqq., Heyn. adnotat, comparans Ecl. VIII, 43 sqq. — 365. Neque a dea, neque a Troiano patre, sed inter feros barbaros es procreatus et a feris bestiis nutritus — *generis nec.* Vid. ad Ecl. IV, 63. — 366. *cautibus* male quidam interpretantur: e cautibus, i. e. e saxo: tu saxeus es (de qua metaphora cf. quos Dissen. laudat ad Tibull. I, 1, 63.). Immo arcte cohaerent verba *cautibus horrens*, quae Wund. recte explicat: arduus saxis, coll. Hor. Sat. II, 1, 13. *horrentia pilis agmina* et Val. Fl. I, 486. *Acastum horrentem iaculis.* Cf. etiam adnott. ad Geo. I, 151. et Aen. prooem v. 4. — 367. „*Caucasus* et *Hyrcanae tigres* poëtarum posterioris temporis more Didoni tribuuntur; Homerus ad talia non deflexit. Multo tamen magis naturae rerum ac veritati consentanea sunt haec, quam Andromachae verba ap. Eurip. Troad. v. 761 sqq." *H. Caucasus* incolebatur a feris et barbaris gentibus, quare si quem imprimis rudem ferumque veteres significare volunt, ad Caucasum natum esse dicunt. Cf. Cic. Tusc. II, 22, 52. *Calanus, Indus, indoctus ac barbarus, in radicibus Caucasi natus.* Eadem de causa hic mons Horatio Od. I, 22, 6. Epod. I, 12. et Senecae Med. 43. *inhospitalis* vocatur. — *Hyrcania*, terra Caucaso vicina, inter mare Caspium, Mediam, Parthiam et Oxum. fluv. sita. Cf. Strab. XIII. p. 726. Mela III, 5, 7. Plin. VI, 13, 15. et liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* II. p. 568 sqq. De eius tigribus cf. etiam Stat. Theb. IX, 15. *Nonne Hyrcanis bellare putatis tigribus?* — Heyn. confert *Caucasium tigrim* Silii V, 148. et *Caspiam* Senecae Herc. Oet. 145., quibus addere poterat *Armeniam* Ovidii Met. VIII, 121. Cum omni hoc

Nam quid dissimulo? aut quae me ad maiora reservo?
Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
Num lacrimas victus dedit, aut miseratus amantem est?
Quae quibus anteferam? Iam iam nec maxuma Iuno,
Nec Saturnius haec oculis pater adspicit aequis.
Nusquam tuta fides. Eiectum litore, egentem

---

loco comparentur similes Ecl. VIII, 43 sqq. Catull. LXIV, 154 sqq. Hor. Od. I, 3, 9. Ovid. Met. II, 224. VII, 32. VIII, 120. XI, 612 sqq. Trist. I, 8, 41. III, 11, 3. Claud. R. Pros. III, 104 sqq. Tib. I, 1, 63. III, 4, 85. — 368. „Nam quorsum me contineo? quasi verendum sit, ne eum ira exasperem? an maiorem ullam iniuriam ac contumeliam accipere, gravius quidquam et durius ex hoc homine audire possum? In seqq. etiam hoc observa, quam egregie hoc ad dolorem et animi aestum valeat, quod repente tertia persona utitur." *H.* — *quid dissimulo*, i. e. non amplius dissimulabo, non amplius blanditiis et delinementis utar in eum, quem nulla amoris signa movent, sed, quae sentio, libere proloquar. — *quae me ad maiora reservo?* nolo me ad maiora, i. e. ad maiores iniurias, ad maiora perfidiae documenta, reservare. Codd. quidam *quid me ad maiora reservo;* et Peerlk. coni. *aut quae me ad meliora reservo?* quum sic legisse videatur Orosius II, 10. haec scribens: *Se ad meliora tempora reservent.* — 369. *Num fletu ingemuit* etc. Si modo precibus meis victus illacrimasset miseriae meae, ut invitum eum discedere appareret. — *fletu* (de qua Dativi forma vid. ad Ecl. V, 29.) *ingemuit.* Sic vulgo verba *ingemere* et *ingemiscere* construuntur (Cic. Tusc. II, 9, 21. Hor. Epod. V, 30. Liv. XXXVI, 28. extr. Plin. Pan. 53. Tac. Germ. 46. al.); quamquam etiam cum quarto Casu ea constructa vidimus Ecl. V, 27., ubi vid. adnott. — *num lumina flexit.* Vid. supra v. 331. et Senec. Cons. ad Marciam 15. *Flente populo Romano non flexit vultum.* — 370. *victus* precibus meis. Cf. v. 314 sqq. — 371. *Quae quibus anteferam?* i. e. quibus durioribus haec tamquam leniora anteponam? quae maiora ab isto addi possint, quibus, quae iam passa sum, postponam, minora iudicem? nonne haec sunt extrema omnium, ut nihil omnino durius excogitari possit? Sic Heyn. locum rectissime cepit. Alii male ad narrandi ordinem vel rationem referunt: quae prius, quae posterius dicam? vel: quae aliis maiora dicam. Quod autem attinet ad genus illud dicendi, quo duo Pronomina relativa vel interrogativa in una eademque sententia coniunguntur (v. c. apud Vellei. II, 85. *ex quo in quem statum venerit fortuna publica*), cf. Gronov. Obss. p. 38. ed. Lips. Heind. ad Hor. Sat. II, 3, 201. Bremi ad Nep. Tim. 2, 2. Matth. ad Cic. Cat. IV, 9, 19. Kritz. ad Sall. Cat. 47, 1. et de eodem Graecorum usu Matth. Gr. Gr. §. 488, 12. p. 918. et Bernhardy *Syntax* p. 444. — *Iam iam.* Vid. ad II, 701. — 372. *Nec Saturnius* etc. Iupiter ipse hoc non potest probare. — *oculis adspicit aequis.* Ita *adspicere* dici de diis omnia aeque et iuste gubernantibus, memorat Wagn., coll. Ovid. Met. XIII, 70. *Adspiciunt oculis superi mortalia iustis.* Cf. etiam Val. Fl. IV, 1. *Atque ea non oculis Divûm pater amplius aequis Sustinuit* etc. et quae ad II, 690. adnotavimus. — 373 sqq. In h. l. plane divino sententiarum et verborum gravitate Heyn. suspicatur poëtae ante oculos fuisse Homeri Calypso Od. V, 130 sq. et Euripidis Medeam v. 476 sqq., fortasse etiam Ariadnen Catulli in Epithal. 149 sqq. — *Nusquam tuta fides.* Cuinam fidere possumus, si vel is fallit, qui tot tantaque beneficia accepit? — *eiectum litore*, pro in litus, ut III, 135. *subductae litore puppes*, Ovid. Met. XIII, 536. *eiectus in litore* etc.; quae omnia ita capienda esse, ut simul de conditione ipsam actionem secuta cogitetur (qui eiectus in litore iacebat vel errabat cett.), non est ut doceam. De hoc ipso autem naufragorum epitheto vid. ad Aen. I, 578., ubi adde Ruhnk. ad Ovid. Her. VII, 89. et Beneck. ad Cic. Cat. I, 12, 30. et II, 11, 24. —

Excepi et regni demens in parte locavi;
Amissam classem, socios a morte reduxi.
Heu furiis incensa feror! Nunc augur Apollo,
Nunc Lyciae sortes, nunc et Iove missus ab ipso
Interpres divûm fert horrida iussa per auras.
Scilicet is superis labor est, ea cura quietos
Sollicitat. Neque te teneo, neque dicta refello.
I, sequere Italiam ventis! pete regna per undas!

---

374. *regni in parte locavi.* Vid. supra v. 214. — 375. „*amissam classem*, iam pro amissa habitam, cum viris tuto portu *recepi*, *servavi* (supra I, 571 sq.), ex *reduxi* assumendum. Cf. de re I, 525.“ *H.* Quam breviter et abrupte dicendi rationem bene convenire perturbato furibundae Didonis animo, vere memorat Wagn., recte simul totum versum defendens contra Bryant. et Heyn., quibus ille post superiorem languidior adeoque delendus videtur. Sed aptissime Didonem hic mentionem facere classis et sociorum a se servatorum, sine quibus ne liceret quidem Aeneae ipsam deserenti Italiam petere, iam Wagn. vidit; Iahn. autem confert similem locum Ovid. Her. II, 45. *At laceras etiam puppes furiosa refeci, Ut, qua desererer, firma carina foret.* Vid. etiam Schirach. p. 330. Peerlkamp. praeter ullam necessitatem coni. *A flammis classem*, *socios* etc. — 376. „Quum haec enumerasset in Aeneam merita ac beneficia sua, dolore et ira tantae viri perfidiae amens subiicit: *Heu furiis incensa feror!* Nunc aliquamdiu oratio eius subsistere putanda; sicut omnino per intervalla singulae sententiae pronuntiandae. Imprimis hoc tenendum est, v. 380. et post v. 381.“ *H.* Ceterum vid. XII, 946. coll. infra v. 474., Hor. Sat. II, 3, 135. *malis furiis actus*, Claud. R. Pros. II, 215. *quae te stimulis facibusque profanis Eumenides movere?* similibusque locis; de *ferendi* autem verbo vid. supra ad v. 110. — *Nunc augur Apollo* etc. Nunc demum (quo sensu simplex *nunc* etiam Ecl. VIII, 43. legimus: cf. Donat. ad Ter. Eun. I, 1, 25. Burm. ad Petr. 44. et Hand. Turs. IV. p. 335.), nunc tandem, quum me relicturus es, provocas ad illam deorum voluntatem, de qua antea nihil dixisti. — *Augur Apollo*, i. e. vatidicus, oraculorum respectu habito, ut etiam ap. Hor. Od. I, 2, 31. *Nube candentes humeros amictus Augur Apollo. Augures* enim poëtis omnino dicuntur, omnia quae futura pronuntiant, velut ap. Hor. Od. III, 17, 12. *cornix augur aquae*, i. e. pluviae, et Stat. Theb. III, 6. *timor augur pessimus.* Sic etiam Calchas vates Ovidio Met. XII, 18. *augur* vocatur. Ceterum ad verba *Apollo* et *sortes* supple: iusserunt Italiam petere, quod ex v. 381. intelligendum. — 378. *horrida iussa*, terribilia, quibus non parere aliquis horreat. Peerlkamp. confert Val. Fl. III, 47. *Mygdoniae Pan iussa ferens saevissima matris.* — 379. *Scilicet*, quod Wakef. male cum superioribus coniungit, significat, non credere Didonem, quae Aeneas sui excusandi causa dixerit, de qua ironica vi Particulae vid. ad Geo. II, 282. et Aen. II, 577. Similis est huic loco imprimis Ter. Andr. I. 2, 14. *Id populus curat scilicet.* Spectarunt hunc locum Lucan. VI, 492. *Quis labor hic superis* etc. et Iscan. B. Troi. III, 133. (a Peerlkamp. laud.) *Haec scilicet angit Cura deos*, *aevi tacitos vexare recessus*, *Et rerum librare vices.* — 379. *quietos*, quos quietos esse scimus. Cf. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 5, 101. (*namque deos didici securam agere vitam*) et Mitscherl. ad Hor. Od. III, 3, 35. (*adscribi quietis Ordinibus patiar Deorum*) a Thielio laud. — 380. *neque*, quod magis transitui inserviat et minus grave sit, quam *nec*, propterea etiam rarius geminari, quam illam Particulam, Wagn. contendit Qu. Virg. XXXII, 8., haec exempla geminati *neque* proferens: Geo. IV, 9 sq. Aen. IV, 380. VIII, 316. X, 757. — 381. „Comparant illa

Spero equidem mediis, si quid pia numina possunt,
Supplicia hausurum scopulis, et nomine Dido
Saepe vocaturum. Sequar atris ignibus absens,

Agamemnonis: φεῦγε μάλ' etc. Il. I, 173.“ *H.* — *I, sequere Italiam ventis.* Vid. supra v. 361. et infra V, 628. De Imperativo *i* alteri Imperativo cum vi anteposito, ita ut Copula aut omittatur (ut hic, infra VI, 546. VII, 425. 426. IX, 634. Ovid. Met. XII, 475. XV, 23. 364. Hor. Od. III, 14, 17. Tibull. III, 6, 6. cett.), aut adiiciatur (Hor. Sat. 1, 10, 92. Prop. III, 18, 17. cett.), cf. imprimis Bach. ad Ovid. Met. XII, 475., qui etiam illud *I nunc et* - - (*fac*) non intactum reliquit (de quo diximus ad Aen. VII, 425.), et Dissen. ad Tibull. I, 1, 76. — *pete regna*, nam haec regnandi cupido, si verum vis fateri, maxima causa est profectionis tuae. — 382. *si quid possunt.* Cf. Aen. IX, 446. *Si quid mea carmina possunt.* — *pia numina* Wund. interpretatur sancta, coll. III, 75. *pius Arcitenens* et Cir. 219. *pii divi.* Hic tamen propterea maxime *pia* commemorari videntur *numina*, quia Dido sperat fore, ut dii, qui ipsi sint pii ideoque etiam pietatem ab hominibus servatam velint, Aeneam impium et periurum poena afficiant, s. periurii vindices se gerant. Cf. Aen. II, 536. — 383. *Supplicia hausurum*, poenas daturum, nam „*haurire*, inquit Wund.. dicimur Latine ea, quae agendo nobis paramus, sive bona sint, sive mala. Hor. Sat. I, 2, 78. *malum laborum haurire* dixit.“ Cf. etiam Stat. Achill. I, 667. *iuvenemque premat*, *fortassis acerbas Hausurum poenas.* Cic. Tusc. I, 35, 86. *Pompeius propagatione vitae quot, quantas, quam incredibiles hausit calamitates!* Claud. B. Gild. 37. *lugenda Getis et flenda Suevis hausimus* et similes locos. Nihilominus sunt, qui h. l. legendum putent *supplicio haesurum*; Peerlkamp. autem, hos duo versus valde corruptos et Virgilium fortasse sic scripsisse censet: *Spero equidem, modo si quid apud pia numina possunt Supplicia* (i. e. preces), *haesurum scopulis* etc. — 384. *Sequar atris ignibus* Heyn., Wund., Wagn. (in maiore certe edit.) et Gossr. sic interpretantur: ego tamquam ex Furiis una, etsi absens, ubique tibi occurram et faces tibi intentabo, i. e. dempta imagine poëtica, mala conscientia sceleris in me commissi semper te torquebit et imago deceptae a te Didonis ubique tibi ante oculos versabitur; et Heyn. quidem poëtam memorem fuisse suspicatur Apollonii IV, 386 sqq., Wagn. autem, ut probabilem reddat usum voc. *ignis* pro *face* positi, confert Ovid. Fast. II, 561. *Conde tuas*, *Hymenaee*, *faces*, *et ab ignibus atris Aufer*; *habent alias moesta sepulcra faces*, et de epitheto *atris*, i. e. fumidis, infra VIII, 199. (coll. cum v. 252 sqq.) VII, 456 sq. IX, 522. et Claud. in Rufin. I, 49., ubi Alecto quaerit: *quid facibus nequidquam cingimur atris?* In min. tamen edit. Wagn. mutata sententia locum sic explicat: „Prosequar te abeuntem absens fumo flammisque rogi mei tamquam malo omine“, quam interpretationem sane v. 661 sq. probabiliorem reddunt, et qua etiam difficultas tollitur, quam ex priore ratione verba sequentia *et*, *cum frigida mors* - - *umbra adero* parant. Etiam Iahn., *atros ignes* absolute dictos facem significare posse negans (coll. Ovid. Fast. II, 561. et Hor. Od. IV, 12, 26.), cum antiquioribus interpretibus rogum, bustum intelligendum esse censet, sensum autem minus recte sic constituit: morte te sequar mea manu mihi illata; quam explicationem si v. 385. comprobari censet, non adsentior. Nam sententia haec videtur esse: Et nunc, adhuc viva, malo omine te prosequar, quamquam absens, et post mortem umbra ubique tibi adero, simulacro meo te terrebo. Thiel. utramque explicationem coniungens, Didonem consulto ambigue dicere censet, ut Aeneas *atros ignes* de Furiae facibus intelligat, dum ipsa de rogi flammis cogitet; quod mihi argutius videtur, imprimis quum Didonem certum moriendi consilium cepisse nondum narratum sit. Utut autem locum capias, certe non opus

Et, cum frigida mors anima seduxerit artus,
Omnibus umbra locis adero. Dabis, improbe, poenas;
Audiam, et haec Manis veniet mihi fama sub imos.
His medium dictis sermonem abrumpit, et auras
Aegra fugit, seque ex oculis avertit et aufert,
Linquens multa metu cunctantem et multa parantem
Dicere. Suscipiunt famulae, collapsaque membra
Marmoreo referunt thalamo stratisque reponunt.

---

est Weicherti coniectura *atris angui-bus* in Epist. crit. p. 77. prolata. — 385. Peremptorum animas violenter insectari eos, a quibus interfecti essent, vulgaris erat antiquitatis opinio. Cf. Hor. Epod. V, 92 sqq. Ovid. in Ibin. 145. Suet. Ner. 34. Val. Fl. III, 378 sqq. et Stat. Theb. III, 75. Broukh. et Dissen. ad Tibull. I, 5, 51. Hic autem Aeneas, etsi non ipse interfecit Didonem, causa tamen est caedis eius, quae iam de se interficienda cogitat. — *anima seduxerit artus* pro pedestri: animam ab artibus, a corpore seiunxerit. — *adero*, ut te angam. *Adesse* enim, vocabulum medium, quod etiam auxiliari, iuvare potest significare, hic quo sensu capiendum sit, non est dubium. — 387. *Manes* de loco, quo animae continentur. Cf. Aen. X, 181. Geo. I, 243, et Hor. Od. I, 4, 24. *Iam te premet nox fabulaeque Manes et domus Plutonia.* Ad constructionem compara v. 243. *sub Tartara mittere*, Silii locum infra laud. et, quod ad Graecos attinet, Aesch. Pers. 623. ϑαλάμους ὑπὸ γῆς. — *haec fama* est huius rei fama. Vid. supra ad v. 237. coll. adnot. ad Geo. I, 329. Quod ad ipsam rem, ad nuntios rerum in hac vita gestarum inferis allatos attinet Heyn. memorat, sic apud Pind. Ol. XIV, 29. Famam patri ad inferos nuntiare victoriam filii. Adde Sil. Ital. XI, 255. *mihi fama sub umbras Te feret oppressum Capuae cecidisse ruinis* ibique Interpp. et Theocr. XII, 18 sq. Ceterum Peerlkamp., quum Dido, si Aeneae ubique umbra adesset, *videre* posset eius poenam, neque opus esset, ut eam fama cognosceret, versum 386. ante 385. collocandum censet, ut haec sit loci sententia: „Omnibus locis, quamvis absens, tibi tamen adero, *ut umbra tua tuum corpus sequitur.* Et quum mortua ero, audiam poenas tuas, nam poenas dabis.“ Sed simplex voc. *umbra* nullo modo id significare potest, quod Peerlkamp. vult; certe adiiciendum fuisset *tua*, imprimis quum etiam Pronomen *tibi* omissum esset; quare hic locus non conferri potest cum Plaut. Cas. I, 1, 3. (*certum est mihi, quasi umbra, quoque ibis tu, te persequi*), et similibus; contra vero, quum illa *Omnibus umbra locis adero* de solo spectro intelligenda sint Aeneae Didonis personam repraesentante, nuntius poenae non inepte dicitur ad ipsam Didonem inter Manes versantem perventurus esse. — 388. *medium d. sermonem abrumpit*, Aeneae responsionem non exspectans. Noli enim locum ita intelligere, ac si ipsa alias querelas addere voluisset. Ceterum vid. supra v. 276. — 389. *auras fugit*, lucem; quod infra v. 451. *taedet coeli convexa tueri.* Cf. etiam Geo. III, 417. In thalamum autem se abdidisse putanda est. — *aegra.* Vid. ad Ecl. I, 13. Geo. I, 237. Aen. I, 208. — *ex oculis avertit et aufert.* Imitatur haec Senec. Cons. ad Marciam c. 23. *Eripit se aufertque ex oculis perfecta virtus.* — 390. *multa cunctantem*, pro multum cunctantem, ut apud Val. Fl. I, 757. *multa leo cunctatus.* Cf. adnott. ad Geo. III, 226. et Wunderl. Obss. ad Tibull. I, 6. 7. - „*metu*, ne dolorem iramque Didonis se purgando augeret.“ *Wund.* — *parantem.* Medic. et multi alii Codd., sed deterioris notae, *volentem*, quod Wagn. ex Aen. II, 776. repetitum censet. — 391. *collabi* verbum proprium de iis, qui vel animi defectum patiuntur (vid. infra VIII, 584. Ovid. Met. VII, 826. X, 186. cett.), vel vere animum exspirantes procumbunt (vid. infra 664. Ovid. Met. VI, 295. al.) — 392. *Marmoreo thalamo*, in thalamum mar-

At pius Aeneas, quamquam lenire dolentem
Solando cupit et dictis avertere curas,
Multa gemens magnoque animum labefactus amore,
Iussa tamen divûm exsequitur, classemque revisit.
Tum vero Teucri incumbunt et litore celsas
Deducunt toto navis. Natat uncta carina,
Frondentisque ferunt remos et robora silvis
Infabricata fugae studio.
Migrantis cernas totaque ex urbe ruentis,
Ac velut ingentem formicae farris acervum

---

moreum, marmore ornatum. Vid. supra ad v. 373. — 393. *lenire dolentem.* Etiam apud pedestris orationis scriptores invenitur *lenire hominem* pro: animum hominis. Cf. Cic. Mur. 31, 65. *te dies leniet*, *aetas mitigabit.* id. Att. VI, 2. *Illum saepe lenivi iratum.* id. ad Qu. fr. III, 5. *se multa consolatione lenire.* — 395. *labefactus.* Cf. VIII, 390. — 396. *Iussa divûm exsequitur.* Vid. infra VI, 236. Cic. Phil. IX, 4, 9. *mandata exsequi*, Ter. Heaut. IV, 1, 22. *imperium exsequi* cett. — 397. *tum vero.* Vid. ad Ecl. VI, 27. et Aen. II, 105. — „*incumbunt* [non remis, sed] operi reficiendarum navium. Usurpatur verbum ita, ut Dativus rei, cui opera enixe datur, omittatur, itaque pro vires intendere, conniti, ut ap. Ovid. Met. X, 657. de currente [*Nunc*, *nunc incumbere tempus* - - *nunc viribus utere totis*]. Similiter Graeci verba *ἀντιλαμβάνεσθαι*, *συνεπιλαμβάνειν*, Genitivo rei non adiecto, posuerunt. Cf. Thucyd. II, 8.“ *Wund.* Primum comparandus erat parallelus ipsius Virgilii locus, Aen. IX, 73. Ceterum Heyn. conferri iubet Hom. Il. II, 149 sqq. et IV, 223 sqq. — 398. *uncta carina*, pice delibuta. — 399. *Frondentes remi*, i. e. rami arboribus subito detracti necdum remigando aptati, eodem spectant, quo *Infabricata robora*, nondum dolata; inserviunt enim apparationis celeritati significandae. Cf. Val. Fl. VIII, 287. *intorquent truncis frondentibus undam.* Adiectivum *infabricatus* inter *ἅπαξ λεγόμενα* referendum videtur. Ceterum plures Codd. facili errore pro *remos* exhibent *ramos*, quod cum Burm. ad Ovid. Am. III, 8, 43. praefert Peerlkamp., quum haec lectio magis indicet studium celeritatis et melius conveniat cum *roboribus*, quae pro *malis* essent, ut *rami* pro *remis.* — *fugae studio*, quia discessum accelerare student. *Fugam* autem et *fugere* de quavis celeriore abitu, vel cursu omnino dici, iam ad Geo. III, 142. et Aen. I, 317. vidimus. — 401. *migrantis* - - et - - *ruentis*, i. e. ruentes, ut migrantes (festinare) solent. — *cernas* (si velis) poëtice pro *cerneres.* Sic VIII, 691. *credas innare.* Ovid. Met. I, 242. *in facinus iurasse putes.* ibid. XI, 517. *inque fretum credas totum descendere coelum.* X, 654. *Posse putes illos sicco freta radere passu* cett. Cf. de hoc potentiali, quem vocant, Optativo verborum *cernendi*, *putandi*, *credendi*, *sciendi*, *dicendi* et similium Ruhnk. ad Ter. Andr. I, 1, 108. Beier. ad Cic. Lael. 25, 96. Ochsner. ad Ovid. Met. I, 162. p. 517. ed. Bach., alii. — V. 402 sqq. ex Apollonio IV, 1452. sumptos esse, adnotat Heyn., recte vituperans eos, qui de dignitate huius comparationis, cuius cardo non in ipso animantium genere, sed in festinationis et industriae notione versetur, dubitaverint; quum optimis quibusque scriptoribus etiam a parvis rebus et animalibus exempla petantur, veluti Hom. Il. II, 469. XVI, 641. Apollon. IV, 1298. cett. Henry autem putat, poëtam formicarum comparatione ea potissimum de causa usum esse, quia Didoni, ex summa arce prospicienti (v. 410.), abeuntes minima forma appareant necesse sit, coll. Basil. Hexaem. Hom. VI, 9.; de cuius sententiae veritate alii iudicent. — *Ac velut.* Comma vulgo post *ac* positum Wagner. secuti delevimus, quum cohaereant *velut cum*, *ὡς ὅτε.*

Cum populant, hiemis memores, tectoque reponunt:
It nigrum campis agmen, praedamque per herbas
Convectant calle angusto; pars grandia trudunt
Obnixae frumenta humeris; pars agmina cogunt
Castigantque moras; opere omnis semita fervet.
Quis tibi tunc, Dido, cernenti talia sensus!
Quosve dabas gemitus, cum litora fervere late
Prospiceres arce ex summa, totumque videres
Misceri ante oculos tantis clamoribus aequor!

Vid. adnott. ad Geo. I, 303. et Aen. I, 148. et cf. Aen. II, 626. VI, 707. etc. *velut* autem pro vulg. *veluti* hic non minus quam VI, 707. ex optimis Codd. restituit Wagn., quamquam Medic. vulgari lectioni favere videtur; *veluti* enim et *uti* apud Virgilium non nisi ante consonam locum habere contendit. Ceterum *Wund.* haec adnotat: „Omisit poëta notionem *studiose laborantes*, quam post v. 407. per formulam *haud secus* vel *haud aliter* annexam exspectabis, ut v. 441—447. factum est.“ — 403. *populant.* Vid. ad Geo. I, 185. et Aen. I, 527. — *hiemis memores*, providentes sibi in tempus hibernum, ubi frumenta colligere non possunt. Cf. Hor. Sat. I, 1, 35. atque etiam Geo. I, 185 sq. — *tecto*, in caverna. — 404. „*It nigrum campis agmen:* Hemistichium Ennii [Ann. VI, 13. ed. Spangenb. s. p. 144. Hessel.] de elephantis dictum, quo ante Accius est usus de Indis.“ *Serv.* — *It agmen, praedamque Convectant.* Vid. ad II, 31. *Convectandi* verbum praeter h. l. non nisi apud Tac. Hist. III, 27. videtur inveniri. Infra IX, 613. idem est *comportare praedas.* — 405. *calle angusto.* Cf. Geo. I, 380. ibique adnott. — 406. „*Cogere agmen*, locutio saepe a re militari ad alia translata, usurpatur de iis, qui agmen claudunt eo consilio, ut morantes coërceant et a rapinis prohibeant.“ *Wund.* Cf. Herzog. ad Caes. B. G. I, 4. — 407. *moras* pro morantibus, tardis, ut *opus* pro operantibus formicis, ex usu dicendi poëtis satis familiari. (Thiel. inter alia confert Ter. Andr. II, 3, 21. *uxorem his moribus dabit nemo* pro: homini sic morato. Stat. Silv. III, 2, 81. *tot gracili ligno complexa timores* pro: amicos, pro quibus timemus cett.) — „*semita fervet* pedibus frequentibus discursantium formicarum, semitam terentibus et calefacientibus;“ haec Wakef. ad Lucr. II, 42., qui simul memorat, *fervere* interdum dici pro *celeriter moveri*, quod celeres motus fervorem soleant excitare. *Wund.* haec adnotat: „*fervere* tribuitur locis, quae opere et turba frequentantur. Cf. Aen. VIII, 677. Martial. II, 64, 7. *fora litibus omnia fervent.* Sic v. 409. *litora fervere*, ubi diversum puto *Troiani fervent* [ut Heyn. locum interpretatur], quod affectum aliquem animi Troianorum significaret.“ Adde Stat. Theb. X, 560. *fervent discursibus arces.* De *fervendi* autem verbo eiusque duplici forma vid. ad Geo. I, 456. — 408. *Quis tibi tunc sensus*, i. e. quo tandem nomine appellem eum sensum, qui tibi tunc fuit? Partic. *tunc*, quam non solum Med. et optimorum Codd., sed etiam Prisciani XVII, 80. et Sedulii (qui hunc totum locum fere ad verbum descripsit Carm. Pasch. II, 127.) auctoritas tuetur, et in quam etiam Donati lectio ad Ter. Adelph. IV, 5. *nunc* ducit, emphasi sententiae interrogativae aptissima; quare non erat, cur Wagn. praeferret deteriorum librorum scripturam *tum.* Cf. adnott. ad Ecl. III, 10. Burm. temere coni. *nunc*, refutatus iam a Wunderl. Obss. ad Tibull. I, 3, 50. — 409. *Quos dabas gemitus.* Vid. ad I, 485. Sic Ovid. Met. IX, 583. *voces dare* et multa similia. — 410. *arce ex summa.* Vid. ad II, 718. — 411. *misceri aequor* Heyn. dictum putat pro: clamores misceri in aequore; rectius Wund.: „*miscetur mare*, ubi motus est strepitusque plurium opus facientium.“ Vid. II, 208. et 486. coll. I, 124. et

Improbe amor, quid non mortalia pectora cogis!
Ire iterum in lacrimas, iterum tentare precando
Cogitur, et supplex animos submittere amori,
Ne quid inexpertum frustra moritura relinquat.
Anna, vides toto properari litore; circum
Undique convenere; vocat iam carbasus auras,
Puppibus et laeti nautae imposuere coronas.
Hunc ego si potui tantum sperare dolorem,
Et perferre, soror, potero. Miserae hoc tamen unum
Exsequere, Anna, mihi; solam nam perfidus ille

XII, 445. — *tantis*. Peerlk. temere coni. *laetis*. — 412. Cf. III, 56. ibique adnott. Colorem huius versus ex Apollon. IV, 446. sumptum esse, observavit Heyn. — 413. *ire in lacrimas* pro descendere ad lacrimas (ut V, 782. *cogunt me - - preces descendere in omnes*) paullo insolentius dictum; ex vulgari dicendi ratione potius esset in lacrimas se solvere (*in Thränen zerfliessen*), ut *in sudorem ire* ap. Flor. II, 4., *Mulciber ibat in cinerem* ap. Stat. Theb. VI, 234. et similia. — *tentare precando*. Vid. supra v. 113. — 414. „*animos* non male pro *iras* accipiunt nonnulli ap. Serv.; possunt tamen alti, superbi spiritus non minus bene locum habere.“ *H.* Et haec altera quidem explicatio magis convenit addito voc. *supplex*. — 415. „Brevitatem et poëticam dicendi rationem nota pro vulgari: ne, si quid inexpertum relinquat, *frustra* moriatur. Verba a cogitatione Didus pendent.“ *Wund. Frustra* autem hic non sine effectu, sed sine consilio, temere significat. Recte enim Heyn.: „Dido frustra moritura esset, si quid opis et auxilii neglexisset, quo tentato Aeneam in urbe sua retinuisset.“ Cf. etiam Burm. ad Aen. II, 348. Non igitur probanda eorum ratio, qui locum sic interpungendum esse suspicantur: *Ne quid inexpertum (frustra!) moritura relinquat.* — 416. De omisso verbo dicendi celerique a narratione ad orationem transitu vid. ad III, 85. Iam Markland. ad Stat. Silv. II, 5, 13. vulgarem distinctionem (*litore circum:*) vidit mutandam esse in eam, quam nos cum Heynio aliisque amplexi sumus. Wagn. et Iahn. signum interrogandi posuere post *litore;* quod probare non possum. — De coniunctis Particulis *circum undique*, i. e. ex omnibus, quae circa sunt, locis, cf. imprimis Hand. Turs. II. p. 63. et Markl. ad Stat. Silv. II, 5, 13. — 417. *carbasus*. Vid. ad III, 357. — *vocat auras*. Vid. supra v. 223. — 418. Cf. Geo. I, 304., ubi hunc versum iam legimus; quem hoc loco vituperant veteres quidem Grammatici. Etiam apud Servium legimus: *Probus sane sic adnotavit: si hunc versum omitteret, melius fecisset.*“ *H.* — 419. *Hunc dolorem*, quo me nunc affectam sentio. Vid. Wagn. Qu. Virg. XX, 3. — „Verba *si potui* Heyn. explicat *si debui.* Sed rectius Wachsmuth. in Athenaeo I. p. 276. censet, *si*, ut *εἰ* et nostrum *wenn*, *wofern*, esse in his *so gewiss als.* Vid. not. ad Hor. Od. I, 1, 29.“ *Iahn.* Cf. etiam adnott. ad Ecl. II, 27. et Geo. I, 7. Sensus igitur hic est: Ut praevidere poteram hanc Aeneae perfidiam et discessum (cf. v. 298.), ita etiam pectus firmabo ad dolorem ferendum. Id unum ab eo peto, ut nolit tam subito abire, sed per aliquot tempus remoretur, quo me ad eius discessum parare possim. *Peerlkamp.* autem plane contrariam in hoc loco invenit sententiam: „Non potui exspectare hunc dolorem, ergo non perferre potero. Si potuissem exspectare, me ad eum ferendum praeparare potuissem;“ cui rationi adversatur tota eius natura et conformatio. — *sperare*, i. q. exspectare, praevidere. Vid. ad Ecl. VIII, 26. et Aen. I, 543. — 421. *solam nam*. Vid. ad I, 444. De *κακοφωνίᾳ* Thiel. conferri iubet supra v. 178. *ira irritata*, v. 238. *parere parat*, Iahn. ad Aen. VI, 310. et ad Ovid. Met. IV, 522. (*Melicerta lacertis*) cett. Vid.

Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus;
Sola viri mollis aditus et tempora noras.
I, soror, atque hostem supplex adfare superbum:
Non ego cum Danais Troianam exscindere gentem
Aulide iuravi, classemve ad Pergama misi,
Nec patris Anchisae cinerem Manisve revelli:
Cur mea dicta negat duras demittere in auris?
Quo ruit? extremum hoc miserae det munus amanti
Exspectet facilemque fugam ventosque ferentis.

---

etiam ad Aen. II, 27. III, 203. al. — 422. *Te colere - - tibi credere.* Cf. adnott. ad Geo. I, 200. *Peerlkamp.* haec adnotat: „Dido vel sorori hanc notitiam Aeneae invidet. Varro scripsit, Aeneam ab Anna fuisse amatum. Vid. Servium ad Aen. V, 4. et IV, 682. Adde Ovidium Fast. III, 623." — 423. Sola sciebas aptum tempus invenire, quo maxime affabilis esset. Cf. supra ad v. 293. Quinct. Decl. IX, 2. *Qui dum tempus opportunum, faciles aditus capto.* Ovid. Met. IX, 610. *Non adiit apte, non legit idonea, credo, Tempora* etc. — 424. *hostem* Heyn. recte explicat infestum, odiosum virum. Thiel. cum aliis etiam pro *hospite* accipi posse censet, coll. Heusing. ad Cic. Off. I, 12. — „*superbum* appellat, quippe qui precibus et lacrimis non cesserat. Cic. Tusc. I, 8, 17. *Superbum id quidem est* de eo, qui non respondit." *Wund.* Aeneas vero superbe responderat. Cf. v. 337 sqq. Ceterum Peerlkamp. post *superbum* pro Colo Punctum vult positum: „Est enim inquit, oratio Didonis ad Annam, ut ostendat, se dignam esse, pro qua Aenean alloquatur. Anna uti poterat his argumentis, sed hoc Dido ipsius arbitrio relinquit;" quod propter v. 428 sqq. probare non possum. — 425 sqq. „Color orationis frequens: Quid tantum in eum commisi, ut me fugiat? Tamquam poëta gravissima scelera, quae committi possint, memorat. Cf. Tibull. I, 2, 79 sq." Haec *Heyn.;* qui simul observat, h. l. ita imitatum esse Ovidium Her. VII, 165 sqq., ut plurima argutiis infirmaverit. Praeterea etiam Silius VI, 504 sqq. hunc locum ante oculos habuit. — *exscindere gentem* redit IX, 137. Sic apud Tac. Ann. II, 25. *exscindere hostem.* Saepius de urbibus, ut supra II, 177. Liv. XLIV, 27, 5. al. — 426. *Aulide iuravi.* Aulide enim, in Boeotiae oppido, in cuius portu convenerat Graecorum classis, iuraverunt Graeci, se nisi Troia capta non esse reversuros. Cf. interpp. ad Hom. Il. II, 303. 496. et Hor. Od. I, 15, 7. *Graecia Coniurata - - rumpere - - regnum Priami vetus.* De ipsa Aulide eiusque portu (qui nunc *Vathi*, i. e. βαθὺς λιμὴν, vocatur) vid. librum meum *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 922. — 427. *patris cinerem revelli*, i. e. laesi, violavi; quod quantum scelus veteribus visum fuerit, satis notum. Wund. conferri iubet Cic. Tusc. I, 12, 27. Adde interpp. ad Ovid. Met. I, 386. Fortasse poëta alludit ad narrationem illam a Servio proditam, Diomedem Anchisae tumulum vere evertisse cineremque secum abduxisse, postea tamen, quum multa ex eo tempore adversa perpessus esset, Aeneae reddidisse. Quod quamquam eo tempore, quo Dido haec dicebat, nondum factum erat, poëtae tamen eiusmodi res, quas sine anachronismo narrare non possunt, leviter certe attingere et innuere solent. — 428. *mea dicta*, preces meas. — *demittere in auris*, ut apud Sall. Iug. 102, 11. et Liv. XXXIV, 50, 2. *in pectus aliquid demittere* (ubi vid. Kritz. et Drak.) et similia. — 429. *Quo ruit?* plane ut nos: *wohin geht er?* si significare volumus: cur abit? quidni hic manet? Sic etiam apud Hom. Il. VIII, 94. πῇ φεύγεις; Ceterum cf. adnott. ad Aen. I, 8. — *hoc munus*, hanc gratiam, ut Graec. δωρεά (ap. Aesch. Prom. 637. et al.). Cf. Ecl. VIII, 60. — 430. *fugam.*

Non iam coniugium antiquum, quod prodidit, oro,
Nec pulchro ut Latio careat regnumque relinquat;
Tempus inane peto, requiem spatiumque furori,
Dum mea me victam doceat fortuna dolere.
Extremam hanc oro veniam — miserere sororis —
Quam mihi cum dederis, cumulatam morte remittam.

Vid. supra v. 281. et de *vento ferente* ad III, 473. — 431. *Non iam - - oro* — opponuntur verba *Tempus inane peto* etc. In eiusmodi autem locis *iam* negationi additum non tam temporis rationem habet, quam potius iudicio definiendo inservit, et significat, id, quod quis dicere aut arbitrari possit, in praesente rerum statu non amplius venire in considerationem, quare etiam interdum *amplius* adiicitur (ut Aen. III, 192. 260.). Simillimus est locus Aen. V, 194. *non iam prima peto - - Extremos pudeat risisse.* Cf. etiam Hand. Turs. III. p. 131 sqq. — *antiquum*, pristinum. Vid. ad I, 23. et II, 188. — *prodidit* Wund. recte explicat: perfide reliquit. — 432. *regnum relinquat*, regnum a fato sibi destinatum negligat. — 433 sqq. „Petit tempus ad leniendam amoris vim primumque impetum frangendum, donec ille cum tempore in dolorem subsidat.“ *H.* — *Tempus inane peto.* De omissa Particula adversativa post *non iam* cf. Hand. Turs. III. p. 133., omnino autem de Particulis adversandi cum vi quadam omissis, ut sententiae ἀσυνδέτως se excipiant, praeter eos, quos laudat Kritz. ad Sall. Cat. 35, 2. et 58, 14., cf. Bauer. ad Sanct. Min. II. p. 323. Wunderl. et Dissen. ad Tibull. I, 5, 43. Bach. ad Ovid. Met. II, 358. Kühner. ad Cic. Tusc. I, 34, 83. Beneck. ad Cic. Cat. I, 1, 3. alii. — „*tempus inane* est, quo nil agitur; Val. Fl. III, 657. *inania tempora;* h. l. illud, quo nullum amoris commercium regina expetet, nec consiliis Aeneae officiet.“ *Wund.* Ita etiam Servius, sed paullo impudentius: „sine officio coëundi.“ Burm. confert Lucan. II, 342., ubi Marcia Catonis *da tantum*, inquit, *nomen inane Connubii*, ubi vid. Schol. Peerlkamp. tamen *tempus inane* interpretatur „quasi non rem magnam.“ Ceterum respexit hunc locum Ovid. Her. VII, 178. *Pro spe coniugii tempora parva peto* etc. et Remed. 277. *Ne properes, oro. Spatium pro munere posco. Quid minus optari per mea vota potest?* — 434. *doceat me*, nunc furentem, *victam dolere*, ad dolorem, leniorem affectum, descendere, i. e. patienter dolorem ferre. — 435. *veniam*, beneficium, gratiam. Vid. supra v. 50. — „*veniam dare alicui* proprie dicitur pro petenti aliquid annuere et perficere. Vid. interpp. ad Ter. Hec. IV, 2, 29.“ *Wund.* Adde Ruhnk. ad eundem l. et Andr. V, 3, 30., qui laudat Cic. Arch. 2. et ad Qu. fr. III, 1. — 436. Multum in hoc versu explicando sudarunt interpretes, cuius sensum paullo obscuriorem esse negari non potest. Heyn., quocum consentiunt Iahn. et Süpfl., locum sic interpretatur: „Quam gratiam, quod beneficium si mihi praestiteris, usque ad mortem grata ero. *cumulatam remittam* pro cumulate referam, et *morte* in morte, antequam moriar; grata ero per totam vitam usque ad mortem, ut in morte gratia cumulate repensa esse videri possit.“ Quibus verbis si Heyn. nihil aliud indicare voluit, quam *morte* idem esse quod *vel in morte*, ut respondeat nostro *selbst im Tode, auch im Tode noch*, equidem ei adsentior; quamquam hoc Wagnero largior, *morte*, i. e. *in morte*, significare non posse *per totam vitam usque ad mortem*, sed tantum *quum moriar* (vid. supra ad v. 244.). Quomodo autem Dido moriens gratiam cumulatam relatura sit, utrum successionem regni (quod Wagn. suspicatur), an divitias sorori relinquendas, an aliam rem cogitet, de hoc quaerere non puto attinere. Ipsam autem iam nunc de morte sibi inferenda cogitare, quod, quum infra demum v. 450 sqq. hoc consilium iniisse narretur, Wagn. negat, supra ex v. 415. luce clarius apparere puto; quare etiam Iahnium *mortem* non recte de

Talibus orabat, talisque miserrima fletus
Fertque refertque soror. Sed nullis ille movetur
Fletibus, aut voces ullas tractabilis audit;
Fata obstant, placidasque viri deus obstruit auris.
Ac veluti annoso validam cum robore quercum
Alpini Boreae nunc hinc nunc flatibus illinc
Eruere inter se certant; it stridor, et altae
Consternunt terram concusso stipite frondes;

---

naturali morte accipere puto. Annam quidem haec de naturali morte intelligere vult soror, ipsa autem iam de caede sibi inferenda cogitat. Idem Wagn. hunc locum, quem in desperatis habendum censet, sic fortasse explicari posse opinatur: „cuius rei gratiam tibi ita referam, ut, quum moriar, testificatura sis, cumulate relatam esse;" i. e. te plus a me tulisse, quam ego a te accepissem, quod ex his verbis erui posse dubitaverim. Plane novam loci explicandi rationem iniit Henry, qui, servans Codd. Med. et Ambros. lectionem *cumulata* et respiciens potissimum Aeneae verba v. 360. *Desine meque tuis incendere teque querelis*, locum sic interpretatur: *remittam*, voluntati Aeneae satisfaciens desinam eum querelis et precibus fatigare (quemadmodum ap. Silium XIV, 536. legatur *Vix morte incepta remittam*), *cumulata morte*, etsi abitu eius mors mihi quasi multiplex paratur; quam explicationem iuvari quodammodo censet loco Stat. Theb. XI, 582., ubi *mors imperfecta* legatur. Peerlkamp. (cui adsentitur Gossr.) propter difficultatem interpretationis non solum hunc totum versum, sed etiam antecedentem (in quo ipso multa vituperanda arbitratur) spurium censet. Praeterea de eo cf. Heumann. Poecil. III. p. 536. Voss. in *Anm. u. Randgl.* p. 210. Hoegg. de diffic. quibusd. Virg. locis p. 10 sqq. et Günther. Animadv. in aliqua Virg. loca p. 14 sqq. — 437. *fletus*, preces multis cum lacrimis prolatas. Similiter II, 145. *lacrimae.* — 438. *fertque refertque*, iterum iterumque fert, quam explicationem comprobari v. 447., iam Wagn. vidit. Cf. infra V, 709. VI, 122. XII, 753. 866. Ovid. Met. II, 409. VIII, 163. 537. Trist. I, 7, 6. Val. Fl. I, 725. Heins. ad Ovid. Fast. I, 126. Ruhnk. ad Ovid. Her. XV, 118. Wunderl. et Dissen. ad Tibull. II, 6, 46. Iahn. ad Ovid. Trist. I, 7, 6. Obbar. ad Hor. Ep. I, 7, 55. Vol. I. p. 381. alii. — 439. *tractabilis audit*, ita audit, ut commoveatur. Cf. Cic. Att. X, 11. *nihil est eo* (filio meo) *tractabilius.* Suet. Octav. 65. *Agrippam nihilo tractabiliorem.* Plin. Ep. IX, 24. *quod te tam tractabilem video* cett. — 440. *placidas auris*, aures hominis alioquin placidi. Consuluit autem poëta, quod Wund. adnotat, laudi humanitatis Aeneae. — Pro *viri* Wakef. ad Lucr. V, 753. temere coni. *viro*, quod Peerlkamp. probare non debebat. — *deus*, iussa, voluntas deorum. Noli enim de certo aliquo deo cogitare. — 441 sqq. Macrob. Sat. VI, 2. hanc comparationem ex Iliad. XVI, 765 sqq. fluxisse sine iusta causa contendit. Magis huc trahi posse Iliad. XII, 131 sqq. censet Heyn. — *annoso robore*, i. e. trunco. Sic Ovid. Met. VIII, 743. *Stabat in his ingens annoso robore quercus*, et ibid. VII, 629 sqq. *sonum - - Alta dedit quercus - - tamen oscula terrae Roboribusque dedi.* — 442. *Alpini Boreae*, ab Alpibus spirantes. Poëtae enim frigoris, nivium, glaciei notionem cum Alpibus solent coniungere (cf. Ecl. X, 47. *Alpinae nives*, Iuven. X, 152. *Alpesque nivemque*, Ovid. Met. XIV, 794. *Alpinus rigor* cett.), pariterque de *Scythico frigore*, *gelu* cett. loquuntur. Cf. Cort. ad Lucan. I, 18. — 443. *Eruere certant*, certatim eruere nituntur. *Certare* cum Infin. eodem modo coniungitur Geo. II, 100. Aen. II, 64. VI, 178. etc. Cf. adnott. ad Aen. II, 33. — *altae* optimorum quorumque Codd. est lectio, quam cum Wagn. et Iahn. pro vulg. *alte* revocavi, qui recte coniungunt verba *altae consternunt*, i. e. alte consternunt, vel ita consternunt, ut altae sint. Cf. adnott.

Ipsa haeret scopulis, et, quantum vertice ad auras
Aetherias, tantum radice in Tartara tendit:
Haud secus assiduis hinc atque hinc vocibus heros
Tunditur, et magno persentit pectore curas;
Mens immota manet; lacrimae volvuntur inanes.
Tum vero infelix fatis exterrita Dido
Mortem orat; taedet coeli convexa tueri.
Quo magis inceptum peragat lucemque relinquat,
Vidit, turicremis cum dona imponeret aris,
— Horrendum dictu — latices nigrescere sacros,
Fusaque in obscoenum se vertere vina cruorem.
Hoc visum nulli, non ipsi effata sorori.

---

ad Geo. I, 320. Aen. II, 53. — 445 sq. Verba *quantum vertice - - in T. tendit* iterantur ex Geo. II, 291., ubi vid. adnott. — 447. *vocibus* Annae. — 448. „*Tundere* et *obtundere* aliquem fere idem est, quod *tundere aures* alicuius, sed h. l. accommodate ad imaginem propositam de Anna usurpatum, quae idem [saepius] repetendo et ingerendo Aeneam movere studebat.“ *Wund.* Cf. Plaut. Poen. I, 3, 25. Ter. Hec. I, 2, 48. Prop. IV, 5, 35. cett. — *curas*, animi aestuantis motus. — 449. *Mens* opponitur *pectori*, omninoque hic versus arcte cum antecedente cohaeret; quare Wund. et Wagn. Punctum ab Heynio in maiore edit. post *curas* positum recte in Semicolon mutarunt. — *lacrimae* Didonis et Annae; respiciunt enim haec verba ea, quae supra v. 438. legimus: *Sed nullis ille movetur fletibus.* Thiel. perperam de Aeneae lacrimis cogitat. — *inanes*, Didoni non profuturae. — 450 sqq. Hunc locum Heyn. non iniuria inter felicissimos et elaboratissimos referendum censet. — *fatis*, scil. suis, malis suis, miseria sua consternata. Markland. Epist. crit. p. 117. pro *exterrita* coni. *exercita*, ut V, 725., qua coniectura certe non opus est. Heyn., ut comprobet, *exterritus* de iis dici, qui consternati subito aliquo casu et mente alienati insaniant, confert Geo. III, 149. 434. infra XII, 660. et Val. Fl. VIII, 450. — 451. *Mortem orat. Peerlkamp.* haec adnotat: „Quos oraret, nisi deos? Et cur *oraret*, quod sibi ipsa dare poterat et dare decreverat? Scribendum potius *mortem optat.*“ Qua coniectura nihil lucramur. Poterat autem Dido orare deos, ut sibi mortem mitterent, ne ipsa cogeretur sibi manum inferre. — *coeli convexa.* Vid. ad Ecl. IV, 50. et Aen. I, 310. atque cf. Cic. Arat. v. 314. *convexum coeli contingimus orbem* et Ennium p. 327. Hessel. *coeli ingentes fornices* ibique Colum. Aen. VI, 241. 750. X, 251. — 452. „*lucemque.* Rottend. III. *lumenque*, quod et ipsum de *coelo* ac *die* tandemque de *vita* dici solet.“ *H.* Nihil tamen mutandum. Wagn. conferri iubet Columm. ad Ennium p. 53. Hessel. (*Postquam lumina seis oculeis bonus Ancu' reliquit*), mea ad Lucr. III, 541. et infra ad XII, 62. adnott. — Idem Wagn. structuram huius loci sic capiendam esse docet: „quo magis inceptum peragat, eo impellitur, quod vidit.“ — 453. *turicremae arae* ex Lucr. II, 353. (*Nam saepe ante deûm vitulus delubra decora Turicremas propter mactatus concidit aras*), quod iam Macrob. Sat. VI, 5. animadvertit. — 455. *in obscoenum cruorem.* Vid. ad Geo. I, 470. Quod ad ipsam rem attinet, idem Xerxi inter coenam accidisse narrat Val. Max. I, 6. ext. 1. — 456. „Ad maiorem horrorem faciendum egregie hic versus comparatus. Nunc demum de Didonis salute desperes. Nam ita humana natura fert, ut in extrema ruens animus, et iam deliberata morte defixus, silentio pertinaciter omnia premat.“ *H.* Ceterum pauci Codd. voc. *sorori* addunt Verbum subst. *est* quod in priore edit. recepit Iahn., sed, recte adversante Wagn. Qu. Virg.

Praeterea fuit in tectis de marmore templum
Coniugis antiqui, miro quod honore colebat,
Velleribus niveis et festa fronde revinctum:
Hinc exaudiri voces et verba vocantis
Visa viri, nox cum terras obscura teneret,
Solaque culminibus ferali carmine bubo
Saepe queri et longas in fletum ducere voces;
Multaque praeterea vatum praedicta piorum

XV, 6., in altera omisit. — 457. „*templum:* intellige sacellum Sychaei Manibus dicatum, fortasse cum eius signo, ut Ovidius expressit Ep. VII, 99. Simile Elissae templum memorat Silius I, 81 sqq." *H.* Wagn. Qu. Virg. XXXIX. quaerit: „An eiusmodi sacella huic iam aetati tribuenda?" Cf. adnott. ad I, 343. 427. III, 52. IV, 215. cett. — *de marmore*, i. e. ex materia factum, quae dempta est de rupe marmorea. Cf. adnott. ad Aen. VI, 69. Ecl. VII, 31. Geo. III, 13. — 458. *antiqui.* Vid. supra v. 431. — 459. „*velleribus niveis*, infulis ac vittis laneis, quae etiam in monumentis passim reperiuntur." *H. Vellus* enim proprie est lana detonsa, quare etiam de rebus dicitur ex lana factis. Prorsus eadem ratione ap. Stat. Silv. V, 3, 8. vittae, quae cingunt poëtarum tempora, *vellera Parnasia* vocantur. — 460. *Hinc*, ex hoc templo. — *exaudire voces* etc., quod malum erat omen. Cf. Geo. I, 476. Liv. I, 31. VI, 33. etc. — 462. *bubo*, avis noctuae similis, sed maior, a voce, quam edit, appellata, quam diligenter describit Plin. X, 12, 16. et 13, 17. Feminino genere praeter Virgilium (quem etiam Ecl. VI, 62. *corticem amaram*, Ecl. III, 69. *aërias palumbes*, Ecl. VIII, 28. *timidos damas* commemorare, docet Wund.) nemo veterum hac voce usus videtur. Agnoscunt tamen hoc vocabuli genus Nonius III, 23. Prisc. VI, 3, 14. p. 683. P. et Palaemon. Art. gramm. p. 1370. Cf. Voss. Arist. III, 22. Ruddim. I. p. 13. Schneid. Gr. Lat. II, 1. p. 89. et Forcell. h. v. Non minus autem, quam noctua, funesta et inauspicata erat avis, quam, si in domum quampiam venerat, sollicite prehensam foribus affigebat superstitiosa vetustas, ut, quod infaustis volatibus familiae minata esset malum, cruciatibus suis lueret. Vid. Colum. X, 348. et Pallad. I, 35. Praeterea cf. etiam Lucr. V, 396. Ovid. Met. V, 549. X, 453. XV, 791. Tac. H. I, 18. Plin. V, 12. cett. — *ferali carmine.* Vid. infra ad VI, 216. Ceterum Wund. in fine v. 461. Punctum posuit, ut significaret, *queri* esse Infinitivum historicum, non a *visa* suspensum. Sed Wagn. Qu. Virg. XXX, 6. Infinitivum histor. ita per Copulam praegressae orationi adnecti, iure negare videtur; unde tamen non sequitur, bubonem non vere questum, sed tantum Didoni queri visum esse (quamquam verum est, quod Gossr. adnotat, „solere hominem res externas ex suo animi statu considerare"); recte enim Wagn. docet, veteres in connectendis sententiis interdum paullo liberius versari et constructionem semel inceptam persequi, quamvis ad subiectam sententiam proprie non quadret; quod praeter alios comprobet Phaedri locus I, 11, 3 sqq. *Venari asello comite quum vellet leo, Contexit illum frutice et admonuit simul, Ut insuëta voce terreret feras, Fugientes ipse exciperet*, pro *ipsum excepturum esse.* — 463. *longas voces*, in longum productas, diu continuatas (*lang gedehnt*). Sic ap. Ovid Met. III, 706. et XIV, 405. *longi ululatus.* — 464. *piorum.* Fragm. Vat. aliique Codd. *priorum*, quod, Broukhusio ad Prop. IV, 6, 28. et Heynio non improbatum, receperunt Brunck., Wakef. et Iahn. Nos tamen cum Wagn. (quem etiam Peerlk., Süpfl. et Gossr. sequuntur) Medicei aliorumque bonorum Codd. lectionem retinuimus, quum sonus antecedentium vocc. *praeterea* et *praedicta* librarios decepisse videatur. Saepe autem in Codd. utrumque vocabulum confusum (cf. adnott. ad III, 75.), et *pius* sollemne est vatum epitheton (cf. infra

Terribili monitu horrificant. Agit ipse furentem
In somnis ferus Aeneas; semperque relinqui
Sola sibi, semper longam incomitata videtur
Ire viam et Tyrios deserta quaerere terra:
Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus
Et solem geminum et duplicis se ostendere Thebas;
Aut Agamemnonius scenis agitatus Orestes
Armatam facibus matrem et serpentibus atris

VI, 662. Ovid. Fast. III, 325. cett.), qui manent *pii*, sancti, et propterea venerandi, etiamsi terribilia vaticinantur. — 465. *horrificant*, horrorem incutiunt. Legitur hoc verbum, sed alio sensu, etiam apud Catull. LXIII, 269., ubi *mare horrificare* est turbidum reddere, et ap. Sil. III, 389. et Flor. III, 21., ubi est i. q. horribilem, terribilem facere. Cf. etiam supra v. 210. *terrificare.* Quod ad omissum Casum Obiecti attinet, Wagn. comparat Tac. Hist. I, 86. *Prodigia insuper terrebant*, et III, 26. *terrebat ipsorum miles.* — *Agit ipse furentem* etc. Cf. Val. Fl. VII, 142. *Saevior ipse Turbat agitque sopor* et Interpp. ad Ovid. A. A. II, 496. — 466 sqq. „Nihil ad sensum verius. Solent enim, si gravi aerumna usque ad insaniam aestuat animus, eiusmodi somnia obiici, ut per horrendas solitudines, per deserta palatia, aut per porticus immensas sine fine errare nobis videamur. Non male compares Ennii versus ap. Cic. de Div. I, 20. „*Excita cum tremulis* cett.“ *H.* — *in somnis.* Vid. II, 270. — 469 sqq. ex Eurip. Bacch. 906 sqq. fluxisse, e Virgilio autem rursus hausisse Senecam Agam. 728 sqq., iam alii adnotarunt. De *Pentheo*, Echionis filio et Cadmi successore in Thebarum regno, qui, quum Bacchi religioni Boeotiam invadenti adversaretur, a Bacchis dilaceratus esse fertur, fabula est notissima. Cf. Apollod. III, 5, 2. Paus. II, 2. Hygin. f. 184. Ovid. Met. III, 513 sqq. — *Eumenidum agmina* Wagn. de magno agmine, vel potius de choro Eumenidum in plures partes diviso accipienda esse putat. Non opus est. Etiam apud Stat. Silv. IV, 8, 44. (*quem non hoc agmine vincas?*) *agmen* de tribus modo dicitur. Peerlkamp. praeterea affert Senec. Herc. fur. 101. *agmen horrendum anguibus Megaera ducat;* Val. Fl. VII, 147. *saevae ferit agmina matris Orestes*; eund. II, 227. *velut agmina cernant Eumenidum;* et Senec. Med. 958., ubi *turba Furiarum* commemoratur. Cf. etiam Gronov. ad Sen. Thyest. 523. — Cum v. 470. cf. Eur. Bacch. 916. *καὶ μὴν ὁρᾶν μοι δύο μὲν ἡλίους δοκῶ, δισσὰς δὲ Θήβας καὶ πόλισμ' ἑπτάστομον*, et Senec. Agam. 728. *Sed ecce gemino sole praefulget dies, Geminumque duplices Argos attollit domos.* — 471. *Agamemnonius*, possessivum pro patronymico. Sic X, 123. *Hicetaonius*, X, 749. *Lycaonius*, XII, 515. *Echionius*, XIII, 321. *Telamonius*, Hor. Od. II, 20, 13. *Daedaleus*, Ovid. Met. III, 351. *Cephisius* etc. — „*Orestes*, Agamemnonis fil., Clytaemnestrae matris Furiis agitatus, quum matrem faces sibi et serpentes intentantem fugiens templo [Apollinis Delphici] prosilit, in foribus in Furias incidit, itaque se terroribus undique exagitari videt.“ *H.* Servius in h. l. Pacuvii tragoediam quandam (haud dubie Dulorestem) poëtae ante oculos fuisse memorat; quem quidem Pacuvium, non minus quam Ennium in Eumenidibus (cf. Columm. ad Enn. Fragm. p. 251.), Aeschylum, non Euripidem, in Orest. 255 sqq. et Iph. Taur. 283. al. rem paullo aliter tractantem, secutum esse docet Heyn. — *scenis agitatus*, vulgo pro: in scenis positum accipiunt, et pluralem quidem numerum Wagn. interpretatur: „saepe in scena,“ simul docens, in scenae mentione hic eo minus interpretibus haerendum esse, quum supra I, 427. in Carthagine condenda etiam theatrum memoratum viderimus; Burm. autem comparat Iustin. XI, 3. *Adiiciunt scelerum priorum fabulas, quibus omnes scenas repleverint.* Ante omnes autem comparandus erat Ausonius, perpetuus Virgilii imitator, qui quum

Cum fugit, ultricesque sedent in limine Dirae.
Ergo ubi concepit furias evicta dolore
Decrevitque mori, tempus secum ipsa modumque
Exigit, et, moestam dictis adgressa sororem,
Consilium vultu tegit, ac spem fronte serenat:
Inveni, germana, viam — gratare sorori —,

Epigr. 71. scribat: - - *vitiosa libido - - Quam toga facundi scenis agitavit Afrani*, Virgilium sic intellexisse in promptu est. Ex hac igitur interpretatione respiceret poëta antiquiorum poëtarum Romanorum, Naevii, Pacuvii, Ennii, aliorum fabulas, in quibus Pentheus et Orestes Furiis agitati producebantur. Cf. Matth. ad Cic. Rosc. Am. 24, 66. Non tamen nego, me nunc procliviorem esse ad amplectandam Lerschii (in libello de morum in Virg. Aeneide habitu p. 99. et in Antiqq. Vergil. p. 34.) et Henrici sententiam, qui, quum poëta minus dignum sit, Didonem furibundam, quae antea recte cum ipso Pentheo comparata fuerit, hic non cum Oreste ipso, sed tantum cum Oreste ab histrione in scena repraesentato comparari, *scenas* interpretantur per *φαντάσματα*, visiones, quae menti Orestis obversentur, ut hic *scenis agitatus* respondeat voc. *demens* v. 469. Et Lersch. quidem praeterea observat, de theatro potius *actitatus*, quam *agitatus*, dicendum fuisse, et *scenam* simili certe significatione usurpari ab Ausonio Mos. 318. Stat. Silv. IV, 3, 20. et Suet. Calig. 15., et Henry (qui coram de hoc loco mecum disputavit) satis apte confert Aesch. Choëph. 1051. *τίνες σὲ δόξαι - - στροβοῦσιν* et Eur. Or. 397. *φαντασμάτων δὲ τάδε νοσεῖς ποίων ὕπο*. Superest, ut eorum breviter mentionem faciam, qui loco mutatione facta mederi volunt. Wachsmuth. in Athenaeo T. I. p. 267. praetulit paucorum quorundam Codd. lectionem *Furiis agitatus*, quam Heyn. ex III, 331. repetitam esse iure suspicatur; Markl. autem ad Stat. Silv. III, 3, 15. et in Epist. crit. p. 127. coni. *Poenis agitatus*, quod Burmanno ad Prop. IV, 8, 1. et Heynio valde arrisit et a Wakef. in contextum receptum est. Hildebrand. in Iahnii Novis Annall. etc. XXVI. p. 175. protulit coniecturam *saevis agitatus*, et Peerlkamp., multa de hoc loco disputans, suspicatur Virgilium scripsisse *scelere exagitatus*. Ceterum *agitari* verbum proprium de iis, quos Furiae persequuntur. Cf. Aen. III, 331. *Scelerum furiis agitatus Orestes*. X, 872. XII, 668. Hor. Sat. II, 3, 135. Cic. Rosc. Am. 24. 66. 67. Verr. I, 2. extr. etc. — 473. *sedent in limine Dirae*. Hoc ex Pacuvio sumptum esse docet Serv. ad h. l. De *Diris* vide ad VII, 324. Ceterum hunc locum, quem etiam laudat Schol. Stat. Theb. XII, 509., bis respexit Val. Flaccus V, 446. *Ultrices spectant a culmine Dirae* et II, 237. - - *sed dira in limine coniux Obsidet*. Cf. etiam simillimus locus Ovidii Met. IV, 487 sq. — 474. *evicta dolore*. *Evincere* fortius est, quam simplex verbum. (Cf. adnott. ad Geo. IV, 145.) Sic Ovid. Fast. III, 688. *evicta precibus*. Cf. infra v. 548. II, 497. 630. cett. — *concepit furias*. Cf. I, 41. et VIII, 205. — 475. *secum ipsa*, secum sola, *bei sich allein*. Vid. Wagn. Qu. Virg. XVIII. p.468., Aen. VI, 185. et XII, 843. et Bach. ad Ovid. Met. X, 586. — *modum*, genus mortis. Thiel. confert Sen. Hipp. 257., ubi Phaedra *Decreta*, inquit, *mors est: quaeritur leti genus*. — 476. *exigit* pro constituit, quod fit re exacta ac deliberata. — 477. *Consilium vultu tegit*. Cf. Bentl. ad Hor. Sat. II, 5, 104. — Dido *spem fronte serenat*, h. e. laetiorem spem ostendit vultu, ut *spem vultu simulat* I, 209. Similiter Silius XI, 369. *tristia fronte serenant*. Ipsam dicendi formulam *spem fronte serenare* ex Virgilio repetit Nemes. Ecl. IV, 17. Non igitur opus est Heinsii coni. *fronte serena*. — 478 sqq. „Simulat Dido parare sacrum magicum, quo aut Aeneas amori iterum illigetur, aut ipsa amore solvatur; est igitur sacrum, quale in Ecl. VIII. expositum vidimus. In toto hoc commento tam operose adornan-

Quae mihi reddat eum, vel eo me solvat amantem.
Oceani finem iuxta solemque cadentem
Ultimus Aethiopum locus est, ubi maximus Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum:
Hinc mihi Massylae gentis monstrata sacerdos,
Hesperidum templi custos, epulasque draconi

---

do et instruendo haec respexisse videtur Dido, ut specie sacrificium arcanum parandi, cui, arbitris remotis, sola operaretur, ad mortem sibi inferendam opportunitatem, silentium et solitudinem haberet. Sed et illud furorem misere amantis arguit, quod vestes Aeneae et torum coniugalem secum comburi vult (infra v. 495 sqq.), quodque Aeneae gladio in se iugulando utitur." *H.* Quod attinet ad magiae usum apud Graecos et Romanos cf. Wachsmuth. in Athenaeo Vol. II. fasc. II. p. 209 sqq. Lerschii Antiqq. Virgil. §. 68. p. 192 sqq. Reinii diss. in Pauly *Realencycl.* IV. p. 1377 sqq. et multos locos veterum poëtarum, quos sedula cura collegit Dissen. ad Tibull. I, 2, 43. Vol. II. p. 43. — *Inveni viam* etc. Cf. Stat. Theb. V, 109. *Inveni, promitto, viam - - qua renovanda Venus.* Cf. etiam Aen. III, 395. — *gratari*, i. q. gratulari, cum Dativo Obiecti coniunctum legitur etiam Ovid. Met. VI, 434. IX, 244. Her. XI, 65., cum Accusativo (ut sit i. q. gaudentem salutare) infra V, 40., et absolute Ovid. Met. VII, 162. Liv. VII, 13, 10. Tac. Ann. II, 75. Hist. II, 29. etc. Cf. Boettich. Lex. Tac. p. 225. — 479. „*eo solvat*, h. e. amore in eum. Usitatior est compositio *solvere aliquem luctu, amore*, quam *solvere hominem homine.*" *Wund.* — 480. Comparant Hom. Il. I, 423. ἐς Ὠκεανὸν μετ' ἀμύμονας Αἰθιοπῆας etc. Aethiopes ab omnibus in extremis terrarum finibus habitare perhibentur et duplices erant et orientales et occidentales. Hic de occidentalibus cogitandum (cf. liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* II. p. 888 sq.), quos Virgilius usque ad Atlantem et Mauritaniam incolere fingit. — 481. De *Atlante* vid. ad I, 741. et supra ad v. 247. — 482. *Axem* pro coelo. Vid. ad II, 512. — „*torquet* ornatius quam sustinet, motu simul coeli diurno expresso; praeeunte Ennio ap. Macrob. VI, 1. *Qui coelum versat stelleis fulgentibus aptum.* Colum. ad Ennii fragm. p. 45. [Ideoque i. q. sustinet axem (coelum) se torquentem.] — *aptum stellis:* vulgari loquendi modo stellae coelo aptae, h. e. affixae sunt: tum et ipsum coelum adfixum et aptum stellis, h. e. alligatum." *H.* *Aptus* enim, a Graeco ἅπτεσθαι deducendum, proprie est i. q. coniunctus, ut et illud, quod adiungitur, et cui adiungitur, ita dicatur (cf. Ernesti Clav. Cic. h. v.), ideoque etiam instructus aliqua re (ut ap. Cic. Off. III, 29. *fides alma, pennis apta*); unde *aptare* i. q. instruere (vid. ad III, 472. VIII, 80. et Wagn. ad h. l.). Pertinent huc praeter Ennii l. l. p. 45. Hess. infra VI, 797. (ubi hic totus vs. iteratur) XI, 202. Ennius p. 56. Hess. *Coelum stellis ardentibus aptum* et Lucr. VI, 357. *stellis fulgentibus apta coeli domus*, ubi vid. adnot. mea, Burm. praeter alios conferri iubet Salmas. Exercc. Plinn. p. 221. et sua ad Petron. c. 34. — 483. *mihi monstrata.* Non ipsa magam quaesivit; nam invita ad has artes descendit. Vid. v. 493. — *Massylae*, i. e. Libycae. Vid. supra ad v. 132. — 484. *Hesperidum* hortos, qui plerumque intra Cyrenaicae fines collocantur, Maro in Mauretania ad Atlantis radices sitos fingit. Consentit cum eo Plin. V. pr. et XIX, 4, 22., ad Lixum, Mauretaniae oppidum, et Hygin f. 30. extr., ad montem Atlantem eos quaerendos esse docens. Heyn. praeter hos locos conferri iubet Interpp. ad Hygin. l. l. Salmas. ad Solin. p. 264 sqq. et sua ad Apollod. p. 166 sqq. Vid. etiam liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* II. p. 827. not. 10. De ipsis Hesperidibus cf. Hes. Theog. 215. Apollod. II, 5, 11. Athen. III. p. 83. Diod. IV, 27. Serv. ad h. l. alii. Ceterum vv. 484—486. a Medeae exemplo ap. Apollon. III, 530 sqq. petitos esse, iam Heyn. vidit; *Iahn.* autem verissime haec ad-

Quae dabat et sacros servabat in arbore ramos,
Spargens humida mella soporiferumque papaver.
Haec se carminibus promittit solvere mentis,
Quas velit, ast aliis duras immittere curas;
Sistere aquam fluviis, et vertere sidera retro;

---

notat: „Sacerdos illa nunc Carthagine versari dicitur; olim custos templi erat et draconi epulas dabat cett. Frustra igitur in vv. *dabat* et *servabat* haeserunt, eaque pro *dat* et *servat* posita esse censent.“ — *epulasque.* Wagn. docet, non sibi respondere Part. *que — et*, sed locum ita intelligendum esse, ac si scriptum esset: *quae* custos *erat* et dabat. Peerlkamp. tamen haeret in hac Copula adiecta et coniicit *Hesperidum templi*, *succos epulasque* etc., ut *succi* ad *humida mella*, *epulae* ad *soporiferum papaver* referendae sint. — 485. „*in arbore ramos*, sc. cum pomis aureis, quos Veneri sacros fuisse Serv. narrat: alii Terrae munus poma aurea tradiderant. Vid. ad Apollod. II, 5, 11. Certe violari eos nefas erat.“ *H.* — 486. *Spargens*, i. e. obiiciens, apponens, non ad proximum verbum *servabat*, sed ad *dabat* referendum. *Iahn.* quidem (cui adsentitur Thiel.) haec scripsit: „Spargebat in vina mella et papaver, quibus advenientes ab horto arceret et poma Hesperidum servaret;“ sed iure Wagn. de veritate huius interpretationis videtur dubitare, quum mel et papaver ad hunc usum adhibuisse veteres non constet. Et sane quid *mel* tum sibi velit, non intelligo, etsi papaver ad hospites consopiendos aptissimum fuisse concedo. Et nonne poëta hoc accuratius indicare debebat, quum, epulis draconis antea commemoratis, quivis lector de iis cogitet necesse sit? Audio sane, *soporiferum papaver* non aptum esse draconis, qui pervigil esse debeat, cibum; at parva papaveris copia comesta non consopit draconem, sed tantum mitigat eius rabiem (quare etiam mel adiicitur), *soporificum* autem est epitheton ornans, vulgarem papaveris vim respiciens, quae hoc loco non premenda est. Cf. de his epithetis ornantibus, in quibus eligendis non semper felicem esse Virgilium videmus, adnott. ad Ecl. X, 6. (Consentit mecum Süpflius, quamquam, ut solet, me non nominat.) Gossr. cum Servio de melle et papavere Didoni ad leniendum amoris dolorem et oblivionem parandam porrecto cogitat. Schrader. propter hanc difficultatem omnem versum eiici malit; Waddel. autem Animadv. critt. p. 18. pro *spargens* coni. *arcens.* — 487. *carminibus*, i. e. magicis formulis, quo sensu voc. *carmina* etiam Ecl. VIII, 66. Ovid. Met. VII, 203. Hor. Sat. I, 18, 19. Tibull. I, 5, 12. Iuven. VI, 132. Plin. XXVIII, 2, 3, 4. et alibi legitur. Sic etiam *cantus* haud raro pro incantationibus. Cf. Aen. VII, 754. Ovid. Met. VII, 195. Tibull. I, 8, 20. Sil. Ital. VIII, 495 sqq. Vid. Schol. Crucq. Hor. Epod. XVII, 7. Gierig. ad Ovid. Met. V, 137. Voss. ad Virg. Ecl. l. l. et quos laudant Dissen. ad Tibull. I, 5, 12. et Obbar. ad Hor. Ep. I, 1, 34. Vol. I. p. 53 sq. Similem nostro locum vid. ap. Tibull. I, 2, 43 sqq. — „*solvere* animos proprium in hac re; ut *defigere.* Referuntur enim in re magica ea, quae ad amorem spectant, ad notionem illigandi et solvendi; ut in superstitionibus astrologicis reliquisque divinationum generibus pleraeque praestigiae allegorici tropicique generis sunt.“ *H.* De Infin. Praesentis pro Infin. Futuri posito vid. adnott. ad Aen. V, 18. — 488. *duras curas* amoris. Vid. ad v. 394. et cf. Tibull. III, 6, 7. *Ite procul durum, curae, genus*, ibique Huschk. — 489. *Sistere aquam fluviis.* Cf. Apoll. Rhod. III, 552. de Medea: *καὶ ποταμοὺς ἔστησεν ἄφαρ κελαδεινὰ ῥέοντας, ἄστρα τε καὶ μήνης ἱεροὺς ἐπέδησε κελευθούς.* Ovid. Met. VII, 154. Her. VI, 87. etc. Alibi magae etiam efficiunt, ut flumina recurrant ad fontes. Cf. Ovid. Am. I, 8, 6. Tibull. I, 2, 46. Lucan. VI, 473. Claud. in Ruf. I, 159. Petron. c. 134. etc. — *vertere sidera retro*, cursum siderum mutare. Vid. ad Ecl. VIII, 69. Ceterum sidera et flumina praeter Apollon. et Tibull. ll. ll. in eadem re

Nocturnosque ciet Manis; mugire videbis
Sub pedibus terram, et descendere montibus ornos.
Testor, cara, deos et te, germana, tuumque
Dulce caput, magicas invitam accingier artis.
Tu secreta pyram tecto interiore sub auras
Erige, et arma viri, thalamo quae fixa reliquit
Impius, exuviasque omnis lectumque iugalem,
Quo perii, superimponas. Abolere nefandi

---

coniungit etiam Prop. I, 1, 23. — 490. *ciet Manes* (vid. ibid. ad v. 98.) *nocturnos* i. e. noctu. Vid. supra ad v. 303. — *ciere* autem (ut *vocare* et *excire sepulcris*) proprium hac de re voc. Vid. Ovid. Met. VI, 662., Tib. I, 2, 9. Claud. in Ruf. I, 154. Sen. Oed. 568. Wagn. ea ipsa de causa tamquam difficiliorem recepit aliquot Codd. lectionem *movet*, cuius vulgata sit interpretamentum, aptius, quam Aen. VII, 312. et Hor. Epod. XVII, 3., comparans Val. Fl. VI, 447 sq. *Haemoniis agitari cantibus umbras.* Sed quum optimi Codd. in vulgata tuenda conspirent, *Manes movere* autem Geo. IV, 505. prorsus alio sensu dicatur, nihil mutare ausus sum, *movet* potius ex interpretamento ortum esse ratus. (Etiam Süpfl. vulgatam retinuit, Peerlk. autem et Gossr. Wagnerum sequuti sunt.) — *mugire videbis*, i. e. videas. „Variat poëta orationem. Sequi debebat: illa motus terrae facit, et silvas in alium locum transfert.“ *H.* „Ultimam sententiam ἀσυνδέτως adiicit et alibi et Geo. III, 478—481. Aen. II, 442—444.“ *Wund.* De confusis *videndi* et *audiendi* verbis cf. adnott. ad Ecl. IX, 58. et Aen. VI, 257. Wagn. hic conferri iubet Aesch. S. ad Theb. κτύπον δέδορκα, et Sturz. de Vocibus animal. in eius Opusc. p. 227. Ceterum de terrae mugitu cf. VI, 256. Ovid. Met. VII, 206. Cic. de Div. I, 18. etc. et supra ad III, 92. — 491. *ornos*, i. e. arbores omnino; specie pro genere posita. — 493. *testor - - tuum Dulce caput.* Cf. Sil. VIII, 105. *Tellurem iuro - - iuro caput, Germana, tibi.* Catull. LXVI, 40. *adiuro teque tuumque caput.* Liv. XXVI, 48, 12. *se suumque caput periurio obstringere.* — *accingier.* Vid. ad Geo. I, 454. et de constructione *accingi artes* ad Ecl. I, 55. al. De ipsa re *Heyn.* haec adnotat: „Sui aevi rationem in hoc habet poëta, quod Dido excusationem quaerit, dum magicis artibus utitur. A Didonis tempore ac more ista cura ac cautio aliena; nec Homerus ea excusatione usurus fuit.“ Romani enim sacra magica semper damnarunt et quaestiones de veneficiis ex lege habebant. Cf. Plin. XXVIII, 2, 4. et Cod. Theod. l. IX. t. 16, 3. 5. et 11. ibique Gothofr. — 494. *secreta*, in secreto loco; nam qui in eo versatur, ipse est secretus ab aliis. Cf. V, 387. VII, 404. XI, 684. et similes loci. — *tecto interiore* (ut VII, 59. *medio tecti*), in impluvio ab ipsis aedibus circumcluso. Vid. infra ad v. 504. et ad II, 512. — *sub auras* Heyn. explicat sub divo; rectius autem Wund.: in altum, in sublime (nam v. 505. de *ingente pyra* sermo est), eamque vim verborum *sub auras* cum verbo motus iunctorum esse docet coll. Aen. III, 422. VIII, 24. III, 579. VII, 768. II, 158. — *pyram*, πυράν, rogum. Vid. infra VI, 215. XI, 185. Ovid. Fast. II, 534. cett. et adnott. ad v. 504. — 495. *arma viri* etc. „Hoc inter remedia amoris recte referebatur, ut omnia eo facilius obliviscimur, quorum signum nullum videmus. Cf. Ovid. Rem. Am. 719.“ *Gossr.* Ceterum vid. infra ad v. 507. — *arma* de solo ense, Didoni ab Aenea muneri dato, intelligendum esse docet Heyn. coll. infra v. 504. et 647. — *fixa.* Vid. ad I, 248. — 496. *exuvias.* Vid. infra v. 507. 651. et adnott. ad Ecl. VIII, 91. — 497. *quo perii*, quae causa est miseriae meae; cum pudore dictum. — Wagn. ex Med. et aliis Codd. recepit *superimponant* (scil. famuli), quod, quamvis Codd. fluctuans scriptura (qui etiam *superimpone* et *superimpones* praebent) dubitationem aliquam moveat, propterea tamen reci-

Cuncta viri monumenta iuvat, monstratque sacerdos.
Haec effata silet, pallor simul occupat ora.
Non tamen Anna novis praetexere funera sacris
Germanam credit, nec tantos mente furores
Concipit, aut graviora timet, quam morte Sychaei.
Ergo iussa parat.
At regina, pyra penetrali in sede sub auras
Erecta ingenti taedis atque ilice secta,

---

pere nolui, ne Virgilium amphibolia augerem, quum etiam coniungi poset verba sint *viri superimponant.* Quod Wagn. addit, non potuisse haec omnia ab Anna ipsa fieri, sed tantum facienda curari, id non multum habet ponderis; *secreta* autem (de loco dictum) cum Plurali facile conciliari posse, non statim crediderim. (Süpfl. etiam hic nobiscum facit, Peerlk. et Gossr. cum Wagnero.) — 498. *iuvat* ex Medic. aliisque Codd. et Servio (qui h. v. per συμφέρει reddit) cum Iahnio et Wagn. recepi, imprimis quum eodem ducat aliorum librorum lectio *iubat*, unde vulg. *iubet* ortum, quod si servamus, locus languidam continet tautologiam. Sic igitur eum intellige: et me ipsam iuvat abolere monumenta et sacerdos idem monstrat. — 499. *pallor* ex conscientia cogitatae mortis. — 500. *novis sacris*, insolitis, utpote magicis. — *praetexere funera sacris* pro magis usitato sacra funeri praetexere; quamquam utrumque bene dicitur, praetexere alicui aliquid et praetexere aliquid aliqua re. Vid. supra v. 172. et cf. similes locos infra v. 506. V, 536. VI, 229. 353. Geo. III, 399. etc. — 502. *nec t. mente furores Concipit*: non potest mente concipere, Didonem tam furiosum agitare consilium. Ceterum cf. Ovid. Met. X, 403. *nec nutrix etiamnum concipit ullum Mente nefas* et similes locos. — *nec - - aut.* Vid. supra ad v. 339. Hand. in Tursell. I. p. 545. praefert paucorum quorundam Codd. lectionem *haud;* quam, maiore distinctione post *concipit* posita, et ipse praeferrem, si potiorum Codd. auctoritate niteretur. — „*quam morte Sychaei*, scil. acciderant. Iam Servius locum recte interpretatus est: „Graviora timet posse contingere, quam quae morte Sychaei vel fecit vel passa est Dido.“ Cf. etiam Günther. in Ep. ad Wolf. de usu Praepos. ap. Hom. p. 34. *Morte* significat *beim Tode*, quod alibi (e. g. infra VI, 371. et 444.) est *in morte.* Vid. supra ad v. 436. coll. adnot. ad v. 244. — Haec omnia ad praeparandum et rite auspicandum sacrum magicum spectant. Cf. autem cum hoc loco Ecl. VIII, 64 sqq. Hor. Epod. V. et XVII. Sat. I, 8. Ovid. Her. VI, 83 sqq. Am. I, 8. Met. VII, 179 sqq. XIV, 403 sqq. Fast. V, 429 sqq. Sabin. ep. III, 80 sqq. Prop. I, 1, 19 sqq. IV, 5, 13. Lucan. V, 429. et similes locos ad artem magicam spectantes, cuius quanta fuerit illa aetate inter Romanos auctoritas satis constat. — *pyra erecta.* Cf. v. 494. „Scrobem intellige in sacris magicis fieri solitum, in quo lignorum strues cumulabatur. Vid. Orph. Argon. 948. 968 sqq. Odyss. XI, 25. et Val. Fl. I, 735. In eandem foveam victimarum caesarum sanguis demittebatur. Erat illa pro ara, ἐσχάρᾳ. De hac accipe *pyram.* Cf. Stat. Theb. IV, 451 sqq. - - Eadem pyra mox Dido usura erat pro rogo, quo se concremaret, v. 645 sq.“ *H.* — *penetrali in sede*, quod v. 494. *tecto interiore.* Cf. infra V, 660. VII, 59. cett. Sub divo autem pyram exstructam esse, coll. Barth. ad Stat. Theb. V, 313. et Heinsio ad Sil. XV, 18., Burm. docet ex libri V. initio, ubi Aeneas moenia rogi flammis collucere videat, et ex Silio, qui VII, 130. dicat, ex pyra (*in penetralibus* structa, ibid. v. 51.) Didonem *potuisse cuncta freta et totam Carthaginis urbem cernere.* Vid. ad v. 494. — 505. Ut iungerentur *pyra erecta taedis* (sicut supr. II, 185. *attollere molem roboribus* et Iuven. XIV, 95. *attollit marmore villas*), Wund., quem nos cum Wagn. et Iahn. secuti sumus, sustulit

Intenditque locum sertis et fronde coronat
Funerea; super exuvias ensemque relictum
Effigiemque toro locat, haud ignara futuri.
Stant arae circum, et crinis effusa sacerdos
Ter centum tonat ore deos, Erebumque Chaosque
Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianae.
Sparserat et latices simulatos fontis Averni,

Comma vulgo post *ingentis* positum. Wakef. locum sic distinxit: *Erecta, ingenti taedis* cett., comparans infra VII, 483. et XI, 124., quibus locis Wagn. addit XI, 641. — *ilice secta*, ut II, 16. *secta abiete.* — 506. *Intendit locum*, pyram, *sertis*, pro vulgari *intendit serta loco* (ut supra II, 236. *vincula collo Intendunt*). Utrumque enim recte dicitur; vid. supra ad v. 500. Wagn. apte comparat nostrum: *ich winde Blumen um etwas* et *ich umwinde etwas mit Blumen.* Cf. etiam infra v. 829. et V, 403. Cic. Verr. V, 31, 80. *intendere tabernacula velis* cett. Ceterum Heyn. vere adnotat, pyram hic tamquam aram corollis cingi, coll. Ecl. VIII, 64. *molli cinge haec altaria vitta.* Cf. etiam Ovid. Met. VII, 242 sqq. — 507. „*funerea fronde*, i. e. qua funus suum futurum indicat Dido; ubi Anna intelligit fictum quasi funus Aeneae significari.“ *Gossr.* — *super exuvias* cett. Videmus igitur reginam nunc ipsam ea transigentem, quae supra v. 495 sq. sorori curanda mandaverat. „Pyrae imponit Dido ea, quae contactum corporis Aeneae senserant, vestimenta, ensem, torum coniugalem et in hoc *effigiem*, puta, ceream, quae, ut in talibus sacris, igne liquefacta efficeret, seu ut Aeneas ipse simili modo amore liquesceret ac contabesceret (cf. Ecl. VIII, 80.), seu, quod v. 604. docet, ut perfidiam morte misera lueret.“ *H.* — 509. *sacerdos*, Massyla illa v. 483. commemorata. Nam etiam, quae sacra magica peragunt, sacerdotes dicuntur. Cf. Val. Fl. I, 755. — 510. *Ter centum.* Alii iunctim scribunt *tercentum deos.* Sed recte Wagn. in mai. edit. *trecentos deos* alibi se non legisse ait, etsi fortasse huc referri possit VIII, 716., ternarium autem numerum in sacris magicis non minus sollemnem esse (vid. ad Ecl. VIII, 73.), quam centenarium in re ad deos spectante (vid. ad Geo. III, 18.). Coniunge igitur: *ter tonat centum deos.* Neque aliter hunc locum intellexit Silius I, 91. In min. autem edit. Wagn. mutata sententia *ter centum* coniungit et simpliciter per multos, plurimos explicat. Schirach. p. 615. *tercentum* quidem scribendum, non tamen cum *deos* coniungendum, sed adverbialiter positum esse censet pro multipliciter, multis nominibus, eademque videtur Thielii sententia. — „*tonat*, [magna voce] invocat (*vocat* Silius I, 94.) deos inferos, longo ordine eorum nomina recitans, qui in his sacris mos erat, omninoque in hymnis veterum et formulis sacris. Cf. Ovid. Met. VII, 192 sqq.“ *H.* *Tonare* (alibi de oratoribus grandia loquentibus dictum: cf. Plin. Epist. I, 21. med.) cum Accus. Obiecti constructum (de qua re vid. ad Aen. II, 31. et al.) non eius quidem, quem invocat aliquis, ut h. l., sed verborum, quae tonitru quasi proferuntur, legitur etiam ap. Prop. IV, 1, 134. *verba tonare*, Claud. R. Pros. I, 83. *talia celso ore tonat*, Mart. VIII, 3, 14. *aspera bella tonare* al. — *deos*, scil. inferos, quos in magicis rebus invocabant, quosque propterea *magicos* vocant Tibull. I, 2, 64. et Lucan. VI, 577. — *Erebus*, Tartari frater, ex Chao natus (*das Urdunkel*, nox tartari). Cf. Hes. Theog. 123. Hygin. praef. 1. et Klopferi Lex. myth. I. p. 684 sq. — *Chaos*, magnum illud inane, in quo omnia formabantur (a *χάω, χαίνω*, unde etiam *χάσμα*), interdum etiam pro Orco dicitur, qui et ipse ingens est semperque apertum spatium, quod omnes homines sensim excipit. Cf. infra VI, 264. Ovid. Met. X, 30. Fast. IV, 600. etc. — 511. *Tergemina Hecate*, triceps, *τρισσοκέφαλος*, *τρισσοκάρηνος*, et *tria ora Dianae*, triplex, triformis, *Ἄρτεμις τριπρόσωπος*, unam eandem-

Falcibus et messae ad lunam quaeruntur aënis
Pubentes herbae nigri cum lacte veneni;
Quaeritur et nascentis equi de fronte revulsus
Et matri praereptus amor.
Ipsa mola manibusque piis altaria iuxta,
Unum exuta pedem vinclis, in veste recincta,

---

que deam significant, quae tres naturas (Dianae, Lunae et Proserpinae) in se complectitur (vid. ad III, 681. et Interpp. ad Ovid. Met. VII, 94.). Cf. *Dea triformis* ap. Hor. Od. III, 22, 4. Ovid. Met. VII, 94. Senec. Med. 7. et alibi. Alii de tribus lunae crescentis, plenae et decrescentis phasibus cogitant. — 512. „Effunditur in rogum aut in aras aqua, quae e Styge hausta putabatur. — *simulatos* proprie h. l. cf. III, 302. 349., quos fingebat *Avernales*, ut Hor. Epod. V, 26., et ex locis inferis petitos esse.“ *H.* Aquae autem ex Averni lacu haustae effusio vel sparsio ad complendum ritum magicum pertinebat. Cf. Max. Tyr. XIV, 2. et Interpp. ad Hor. Epod. V, 26. De ipso *Averno* vid. ad III, 442. — 513. *falcibus aënis.* „Aeris proprius in re magica usus. Aeneam falcem ab Sophocle habere Virgilium volebat Macrob. V, 19., quem vide.“ *H.* Cf. etiam Ovid. Met. VII, 227. — *ad lunam*, luna splendente. Cf. Iuven. X, 21. *Et motae ad lunam trepidabis arundinis umbram.* Ovid. Fast. I, 438. *Omnibus ad lunae lumina risus erat.* Sic saepissime *ad lucernam*, *ad lumina* et similia. Vid. Hand. Turs. I. p. 97 sq. — 514. *Pubentes herbae* (vid. ad Geo. III, 126. et Aen. XII, 413.) *nigri cum lacte veneni*, i. e. quae plenae sunt succo veneni; nam *herbae* et *lac veneni* non sunt seiunctae notiones, quare Comma, quod vulgo ponitur post *herbae*, cum Wund., Iahn., Wagn. omisimus. Cf. II, 72. *poenas cum sanguine poscunt.* Ovid. Met. XV, 87. *dapibus cum sanguine gaudent.* Cic. Off. I, 13, 40. *interitum cum scelere approbabit* etc. — *Lac* autem de herbarum quoque succo dici, comprobant loci Ovid. Met. XI, 606. *Innumerae herbae, quarum de lacte soporem Nox legit.* Cels. V, 7. *lac caprifici.* Colum. VII, 8. *ficulneum lac* cett. et *niger* (ut *ater* Geo. I, 129.) de omnibus rebus diris et horribilibus usurpatur. — 515. *nascentis equi - - amor:* Hippomanes. Vid. ad Geo. III, 280. ubi adde Rub. ad Iuven. VI, 133. Heyn. hic conferri iubet Aristot. H. An. VI, 22. VIII, 24. Aelian. H. An. XIV, 18. et Plin. H. N. VIII, 42, 66. — „*matri praereptus amor*, h. e. quod amorem conciliat, philtrum, caruncula, quae ad philtrum adhiberi potest, praereptum, antequam equa feta devoraverit.“ *H.* — 517. *Ipsa*, Dido; antea enim de sacerdote sermo erat. Vid. ad Geo. IV, 464. et alibi. — *mola* salsa. Vid. ad Ecl. VIII, 82. — *manibus piis*, i. e. castis, puris. Cf. Tibull. III, 2, 16. *Perfusaeque pias ante liquore manus.* Sic etiam apud Graecos ὅσιαι χεῖρες, velut ap. Soph. Oed. Col. 460. ed Reisig. „Notabis constructionem *mola manibusque piis testatur deos*, qualis est ap. Plin. H. N. XVIII, 2. 2. *mola salsa supplicare*, et ap. Val. Fl. I, 781. *Stygiasque supremo obsecrat igne domos.*“ *Wund.* De hoc usu Ablativi habitum aliquem vel modum significantis, ad quem Participium aliquod ex ipsa sententia facile intelligendum supplere possumus (ut hic *mola* in ignem iniecta et *manibus* ad coelum sublatis) cf. Aen. III, 64. 618. VIII, 187. XI, 711. 815. XII, 306. Bremi ad Nep. Dion. 8, 2. Matth. ad Cic. Cat. III, 2, 6. Kritz. ad Sall. Cat. 49, 2. Beneck. ad Iustin. II, 11, 2. alios. — 518. „*Unum exuta pedem vinclis*: unum pedem habere nudum ad religionem pertinuisse videtur. Inter plura, quae Interpp. afferunt, unus Artemidori locus huc facit IV, 67. Invenitur eadem res in signis veterum. (Cf. Mus. Pio-Clem. Vol. II. n. XL. et Passer. ad Vasa Etrusca T. I. p. 67.)“ *H.* Cf. etiam Gierig. ad Ovid. Met. I, 382. et VII, 170., de *vinculis* autem pedum (i. e. calceis) Ovid. Fast. V, 432. *habent gemini vincula nulla pedes*, Met. III, 168. *Vincla duae pedibus demunt* etc. Respexit hunc locum Ambros. de

Testatur moritura deos et conscia fati
Sidera; tum, si quod non aequo foedere amantis
Curae numen habet iustumque memorque, precatur.
Nox erat, et placidum carpebant fessa soporem
Corpora per terras, silvaeque et saeva quierant
Aequora, cum medio volvuntur sidera lapsu,
Cum tacet omnis ager. Pecudes pictaeque volucres,
Quaeque lacus late liquidos, quaeque aspera dumis
Rura tenent, somno positae sub nocte silenti,

Isaaco et Anima 4. (a Peerlk. laud.) *Exi quasi exuta vinculis pedem et nudo exserta vestigio.* — *in veste*, veste induta. Sic Val. Fl. I, 840. *seu venit in vittis castaque in veste sacerdos.* Suet. Vitell. 8. *ut erat in veste domestica.* Tib. I, 9, 70. *in laxa quid iuvat esse toga?* Cf. Oudend. ad Apul. Met. p. 736. et quos ad III, 595. laudavimus. — „*veste recincta*, soluta zona; nota res in religionibus. Cf. Ovidii locum ex Virgilio expressum Met. VII, 182 sqq." *H.* Cf. Gierig. ad Ovid. l. l. et Interpp. ad Tibull. I, 5, 15. — 519. *conscia fati sidera*, quae fatum suum, i. e. se morti devotam adspicerent, ut supra v. 167. *conscius aether;* nisi praestat cum Thielio interpretari: quae tamquam coeli oculi omnia vident ideoque etiam fata hominum sciunt. Cf. infra IX, 429. — 520. „*tum numen precatur*, *si quod habet curae amantes non aequo foedere*, h. e. eos respicit, qui mutuo amore non amantur." *H.* *Curae habere aliquem* legitur e. g. ap. Cic. ad Fam. VIII, 8. extr. et ap. Suet. Octav. 48., et cum verbis *aequo foedere* cf. Ovid. Her. XV, 163. *Quoniam non ignibus aequis Ureris* et Ter. Eun. I, 2, 11. *Utinam pars aequa amoris tibi esset mecum.* Wagn. similem Aiacis mortem sibi inferentis obtestationem ap. Soph. 835 sqq. conferri iubet. — 522. His adumbratam, sed minus suavem noctis descriptionem legimus ap. Stat. Theb. III, 407 sqq. Cf. etiam Ovid. Met. VII, 185 sqq. eiusd. Trist. I, 3, 27. multique alii poëtarum loci similes. Virgilius autem ante oculos habuit Apollon. III, 744 sqq. et IV, 1058 sqq., quem iam ante Maronem convertisse Varronem Atacinum, cuius versus ap. Senec. Controv. XVI. extr. legantur, Heyn. memorat. Ceterum cum v. 522. cf. I, 691. et de *carpendi* verbo I, 388. — 523. *per terras*, ubique terrarum, in tota terra. — *silvae et aequora quierant*, vento sub noctem cessante. Cf. supra III, 568. Iahn. tamen (in edit. II.) haec verba potius refert ad animantium corpora per silvas, aequora et agros somno dedita. Vide infra ad v. 528. — *quierant*, coeperant quiescere, ut VII, 6. et Claud. in Ruf. II, 327 sqq. *Labitur in somnos. Vix toto corde quierat, Ecce videt* cett. — 524. „*medio volvuntur sidera lapsu*, cursu per mediam coeli partem; ad rudem hominum sensum." *H.* Verba nihil nisi tempus indicant, pro: sideribus in medio coelo se volventibus et agris omnibus tacentibus. — 525. *pictae volucres.* Vid. ad Geo. III, 243. Ceterum de distinctione huius versus vid. infra ad v. 528. — 526. Non nova hic animalium genera adiungi, sed aves aquaticas et silvestres distingui censet Wagn., quum v. 527. *positae* sequatur, non *posita.* Sed cur pecudes tantum et aves commemoraverit poëta? quidni etiam pisces et feras? quum aperte omnia omnino animantia somno se dedisse velit significare; et nonne ad *quae - - positae* commune illud *bestiarum* voc. supplere nobis licet? Weichert. de verss. inur. suspp. p. 91. de piscibus et serpentibus cogitavit. — 527. *somno positae.* *Somno* aut sextus est casus, (quod mecum censet. Gossr.), ut Ecl. VI. 14. *somno iacentem*, aut, quod Wagnero placuit, tertius, ut Geo. IV, 432. *sternunt se somno phocae*, ut sensus sit: ad somnum compositae. — Versum 528., qui sane abest a Mediceo et pluribus aliis libris, neque a Servio lectus videtur, quum

Lenibant curas et corda oblita laborum:
At non infelix animi Phoenissa, nec umquam
Solvitur in somnos, oculisve aut pectore noctem

---

perturbet omnem loci structuram, post Heinsium, Heynium et Schraderum Emendatt. X. p. 203. etiam Wagn. spurium censuit et ex IX, 224. 225. conflatum, adeoque ex ordine ceterorum removit; neque aliter Peerlk. de eo iudicavit. At primum nemo facile dixerit, qui factum sit, ut hic versus a grammatico aliquo vel librario adderetur, deinde et sententia et verba eius summo poëta minime sunt indigna, quem si ex IX, 225. hic intrusum opineris, non facilius est intellectu, quid tandem interpolatorem commoverit, ut verbo *Laxabant*, quod ibi legitur, substitueret formam illam insolentiorem *Lenibant* (cum qua cf. infra VI, 468. VII, 485. 790. VIII, 160. 436. X, 538. XI, 572. cett. Ruddim. I. p. 281. Ramsh. § 62, 5. Schneid. Gramm. Lat. I, 1, p. 124. Struvio *Ueb. d. Latein. Decl. u. Conj.* d. 137. not. 4. et Ochsner ad Ovid. Met. VIII, 199. p. 543. ed. Bach.); denique eo deleto orationem habemus mancam et abruptam minimeque apte, ut a Virgilio solet, conclusam. Wagn. enim, post *ager* Commate, post *silenti* Colo distinguens et verba *pecudes - - silenti* prioribus *cum tacet omnis ager* per appositionem adiecta accipiens, ad v. 529. ex praegresso *quierant* (v. 523.) repeti vult *quiescebat.* Sed primum haec ipsa appositio habet, quae offendant, praesertim quum nihil aliud contineat, quam quae iam v. 522 sq. dicta sunt; deinde illud verbum paullo longius est remotum, quam ut lectori, tribus aliis Verbis temp. interpositis, clarum sit, illud potissimum ad v. 529. esse repetendum, tum verba *At non Dido quiescebat neque unquam Solvitur in somnos* ab omni tautologiae accusatione vix poterunt liberari, quamvis verum sit, quod Wagn. dicit, *quiescendi* vocabulo simul respirationis a curis et laboribus contineri notionem; denique hunc versum optime respondere oppositis *Ingeminant curae rursusque resurgens saevit amor*, quisque videt. Quare potius eum ab Aproniano vel aliquo Grammatico deletum puto, quem male haberent *curae* animalibus adscriptae; quod tamen poëtae facile condonandum esse, Wagn. ipse negare non audet, mihi vero etiam h. l. aptissimum videtur. Maiori enim distinctione post *ager* et Semicolo post *laborum* incidens, totum locum sic capio: Nox erat, qua animantia omnia somnum capere solent, et id quidem noctis tempus, *quum medio volvuntur sidera lapsu* et propterea iam *tacet omnis ager.* Pecudes adeo et omnia animalia diurnorum laborum, molestiarum, periculorum oblita, placido somno indulgebant: Didoni soli nox et somnus aegritudinis levationem non attulit; nam v. 528. servato apparet, ad verba *At non infelix Dido* repetendum esse *lenibat curas.* (Cf. Geo. IV, 530.) Iahn. in edit. II. ad Aen. X, 465. aliam de hoc loco sententiam proposuit, de cuius veritate mihi nondum persuasit. V. enim 525. post *ager* Semicolo, non Puncto distinguens, vv. 522—528. protasin continere censet, eamque in duas partes dilatatam, alteram generalem (*Nox erat - - omnis ager*), alteram specialem et explicativam (*pecudes - - lenibant*), a versu autem 529. incipere apodosin, ut haec sit loci sententia: „Etsi nox erat, et omnia sopori quietique se dederant; tamen non ita facit Phoenissa neque unquam solvitur in somnos.“ Me in distinguendo loco secutus est Süpfl., qui quaestionem de *αὐθεντίᾳ* versus in dubio relinquit, dum Gossr. (non minus quam Weichert. l. l. Iahn. eiusque Censor Ienens. Suppl. a. 1827. ch. 64. p. 366. et Thiel.) eum recte defendit. — 529. *infelix animi.* Vid. ad Geo. IV, 491. Aen. II, 61. et supra ad v. 203. — *nec* (*umquam*), quod Wagnerum secutus ex pluribus libris recepi pro vulg. *neque*, concitatiori orationi convenientius videtur. Cf. Wagn. Qu. Virg. XXXII, 9. — 530. *noctem*, quietem noctis et somnum. Cf. Stat. Theb. IX, 599. *Dum gemit, - - Abrupere oculi noctem.* Sil. III, 216. *Promissa evolvit somni noctemque retractat.* Sic etiam contra *somnum* pro *nocte* dici, memorat Thiel.

Accipit: ingeminant curae, rursusque resurgens
Saevit amor, magnoque irarum fluctuat aestu.
Sic adeo insistit, secumque ita corde volutat:
En, quid ago? rursusne procos irrisa priores
Experiar, Nomadumque petam connubia supplex,
Quos ego sim toties iam dedignata maritos?

---

coll. Silio III, 200. et Ruhnk. ad Ter. Andr. II, 5, 19. — 531. *Ingeminant curae* in noctis solitudine. Ceterum vid. ad Aen. I, 747. et 234. — De pleonasmo *rursus resurgere* vid. ad Geo. I, 200. — 532. *irarum fluctuat aestu*, Dido. Cf. infra v. 564. et VIII, 19. XII, 527. Lucr. III, 299. *Nec capere irarum in pectore possunt* (ibique adnot. mea) Catull. LXIV, 62. *magnis curarum fluctuat undis* (ubi vid. Doering.), Silius VIII, 32. *insanos curarum comprime fluctus*, Val. Fl. III, 637. *ingenti Telamon fluctuat ira*, et Val. Max. IX, 3. in. *Ira quoque et odium in pectoribus humanis magnos fluctus excitant* etc. De *aestu* cupiditatum et affectuum Thiel. confert infra XII, Cir. 340. Cic. Brut. 81, 282. Claud. IV. Cons. Hon. 226. Plin. Epist. IV, 11. Herzog. ad Caes. B. G. III, 12. et Obbar. ad Hor. Ep. I, 1, 99. — Cum v. 533 sqq. Heyn. conferri iubet Eurip. Med. 502 sqq. — *Sic adeo insistit. Sic adeo* est Graec. *οὕτως γε, ὥς γε*, nostrum *so gerade*. Vid. Hand. Turs. I. p. 146., qui profert v. c. Sil. XII, 646. *Sic adeo orantes pressere silentia.* Cf. adnott. ad Geo. I, 24. et Aen. IV, 96. — *Insistere* scil. mente et cogitatione, quod Wund. explicat per: cogitatio aliquem subit, significat potius cogitationi alicui inhaerere, tota mente defixum esse in aliqua re deliberanda. Schirach. p. 461. explicat: his curis insistit, i. e. indulget. — 534. *En, quid ago?* Pauci Codd. *En quid agam?* quod esset deliberantis, quid potissimum faciat; *was soll ich thun? quid ago?* autem est se, utpote temere agentem, vituperantis: *was mache ich da?* idque melius convenire Interiectioni *en*, contra Wunderl. verissime docet Iahn. Hanc autem scripturam, quam et h. l. et in simillimis X, 675. et XII, 637. meliores libri exhibent, tuetur etiam Macrobii Sat. IV, 6., Probi I, 1, 1. et 2. et Rufin. 20. p. 235. auctoritas. Alteram illam lectionem ex v. 283. ortam esse, Donat. ad Ter. Eun. I, 1, 1. monstrare videtur, qui h. l. sic citat? *Heu, quid ago?* Both. coni. *Hem*, quod comicorum esse, neque epici carminis gravitati convenire, vere censet Iahn. Ceterum Wagn. Qu. Virg. XXXI, 14. in hac interrogatione vestigium retentae Graeci Coniunctivi formae sibi videtur invenisse, qua tamen nisi prima persona Romani non usi sint. Cf. etiam Hand. Turs. II. p. 369. — *irrisa* Heyn. explicat: ut irridear; epitheto ab effectu rei ex more poëtarum sumpto (qua de re cf. adnott. ad Geo. I, 320.), eique adsentiri videtur Süpfl., interpretans: „*ein Gegenstand des Spottes*“; rectius autem Wund. et Iahn. interpretantur: ab Aenea irrisa, quibus nunc adsentior. (In priore edit. explicueram: irrisione digna, coll. Wagn. Qu. Virg. XXIX, 3. et adnott. ad III, 275.) Ceterum vid. supra v. 36 sq. — *rursus* autem non cum *irrisa* coniungendum (ut Süpflio videtur), sed cum *experiar:* Num ego, ab Aenea irrisa, rursus experiar priores procos? Peerlk. tamen aliter locum intelligit: „Iungenda esse videntur *rursus irrisa*, ego, quae olim procos irrisi, dedignata sum.“ — 535. *Experiar.* Thiel. conferri iubet infra VII, 434. Prop. III, 13, 66. Suet. Tib. 70. Vellei. II, 128. et Burm. ad Phaedr. I, 14, 9. — *petam connubia*, acerba cum ironia dictum; nihil enim honesta femina indignius; in quam rem cf. Sall. Cat. 25. *Libidine sic accensa, ut saepius peteret viros, quam peteretur.* — 536. *sim* (i. e. quum ego sim) Heins. ex melioribus libris restituit pro vulg. *sum*, quod sane hic minus aptum videtur, quum omnem causae significatum excludat. Vid. Iahn. ad V, 536. Peerlk. tamen legi vult: - -

Iliacas igitur classis atque ultima Teucrûm
Iussa sequar? quiane auxilio iuvat ante levatos,
Et bene apud memores veteris stat gratia facti?
Quis me autem, fac velle, sinet, ratibusque superbis
Invisam accipiet? nescis heu, perdita, necdum
Laomedonteae sentis periuria gentis?
Quid tum? sola fuga nautas comitabor ovantis?
An Tyriis omnique manu stipata meorum
Inferar et, quos Sidonia vix urbe revelli,
Rursus agam pelago, et ventis dare vela iubebo?
Quin morere, ut merita es, ferroque averte dolorem!
Tu lacrimis evicta meis, tu prima furentem
His, germana, malis oneras atque obiicis hosti.
Non licuit thalami expertem sine crimine vitam
Degere, more ferae, talis nec tangere curas!

---

supplex? Quosne ego sum toties etc. — *maritos.* Vid. supra ad v. 35. — 537. Hoc quum fieri nullo modo possit, restat *igitur* ut Troianis me adiungam. — *ultima iussa* non suprema, sed infima, deterrima esse, vere memorat Heyn.; sunt iussa, quibus nihil potest esse gravius, ut *ultima poena.* et similia. — 538. *quiane* (quod etiam apud Plaut. Pers. V, 2, 69. Stat. Theb. X, 592. et alibi legitur: *doch nicht etwa, weil*) *iuvat* (eos) *auxilio* (meo) *ante levatos* (esse et e naufragio exceptos) et seqq. ironice dicta esse patet. Heumann. Poecil. IV. p. 549. temere coni. *auxilium.* Vid. II, 452., ubi *auxilio levare* iam invenimus, quod etiam ap. Iustin. V, 2. legitur. Sic *auxilio sublevare* ap. Ovid. Trist. I, 4, 102., *auxilio iuvare* infra X, 33. Ovid. Met. XI, 780. al. De ipsa re cf. supra I, 571. — 539. *Et bene*, Wund. iam suadente, cum Iahn. et Wagn. ob Codd. fere omnium auctoritatem restitui pro vulg. *aut*, quod, quum haec verba priora explicent, per se minus est aptum. — *stat* (immota manet) *apud memores.* Vid. Hand. Turs. I. p. 411. — 540. *me sinet*, scil. sequi classem. Quare in seqq. pro vulg. *ratibusve* (quod Gossr. servavit) ex plerisque Codd. (inter quos etiam Med.) cum Both., Iahn. et Wagn. recepi *ratibusque*, signo interrogandi post *sinet* in Comma mutato. Brunck. ex Parrhas. edidit *ratibusne.* — Ceterum plures Codd. *sinat*, minus apte. — Cum v. 542. cf. Hom. Il. XXI, 442. Geo. I, 501. ibique adnott. et Ovid. Met. XI, 205 sqq. — 543. *Quid tum?* Cf. de hac quaerendi formula Heindorf. ad Hor. Sat. II, 3, 230. a Thielio laud. — *ovantes.* Vid. ad Geo. I, 346. Legimus autem supra v. 418. *puppibus laeti imposuere coronas.* — 545. *Inferar*, insequar et aggrediar classe? Vid. infra IX, 400. X, 66. 576. XI, 742. Liv. II, 14, 6. II, 50, 7. V, 43, 3. IV, 33, 7. et similes locos, ubi de hostili impetu sermo est. — „*et quos Sidonia* cett.: quos paullo ante a Tyro excitavi, iterum maritimis cursibus errare faciam?“ *H.* — De voc. *revellendi* cum simplici Ablat. constructo vid. ad I, 358. — 548 sq. „Errant animi sensus et motus per varia ac diversa, ut solet fieri in tanto affectu. Quod ipsam sororem amantissimam accusat, summum affectum arguit, quo etiam in carissimos iniurii esse solemus.“ *H.* — *Tu lacrimis evicta meis* (vid. supra v. 31 sqq.) *prima - - malis oneras*, tu horum malorum causa, auctor es, tu mihi persuasisti, ut Aeneae nuberem; *primus* enim haud raro refertur ad causas auctoresque rerum. Cf. Ecl. VIII, 24. Aen. VIII, 134. 319 sq. V, 596. et Wagn. Qu. Virg. XXVIII, 3. — 550. 551. *sine crimine vitam degere* Henry explicat sine concubitu vivere, ut verba *thalami expertem* per epexegesin addantur, comparans Maximian. Eleg. IV, 51. *Et nunc infelix tota est sine crimine vita* et fortasse

Non servata fides, cineri promissa Sychaeo!
Tantos illa suo rumpebat pectore questus.
Aeneas celsa in puppi, iam certus eundi,
Carpebat somnos, rebus iam rite paratis.
Huic se forma dei vultu redeuntis eodem
Obtulit in somnis, rursusque ita visa monere est,
Omnia Mercurio similis, vocemque coloremque
Et crinis flavos et membra decora iuventa:

---

etiam *culpam* Aen. IV, 19. sic intelligendum esse ratus. — *more ferae*, cui nec amandi nec nubendi necessitas est, quae non fert iugum matrimonii. Aliter hunc locum intellexit Quinctil. Inst. IX, 2, 64. (cui Wagn. in edit. min. adsentiri videtur) haec scribens: *Quamquam de matrimonio queritur Dido, tamen huc erupit eius affectus ut sine thalamis vitam non hominum putet, sed ferarum;* ut igitur hic sit sensus: fera esse debebam, non homo, ut contra amoris et matrimonii gaudia plane me obdurarem; quae tamen explicatio ceteris non videtur convenire. Alii adeo ad coniecturas confugiunt, veluti Burm., vel *more meo*, vel *more fere* legendum coniiciens, et Peerlk., hanc proponens emendationem satis audacem: *Degere, vae miserae!* — *tales curas*, amatorias, dolores animi ex infelici amore profectos. — *tangere*, attingere, sentire. Cf. Prop. III, 34, 9. *Linceu, tune meam potuisti tangere curam?* et Val. Fl. II, 398. *thalamos excussaque vincla quod ausae Induere, atque iterum tales admittere curas*, cui Virgilium ante oculos fuisse in promptu est. — 552. *cineri Sychaeo* pro Sychaeio s. Sychaei. Vid. de hac Adiectivorum forma adnott. ad I, 686. III, 602. et al. Brunck., cui Wagn. adsentiri videtur, (nam adnot. ab eo adscriptam non satis intelligo) *Sychaeo* pro ipso nomine habent, cui *cineri* per appositionem adiungatur pro *defuncto*. Alii locum sic distinguunt: *Non serv. fides cineri, promissa Sychaeo* (scil. vivo); alii denique faciliorem Cod. Med. aliorumque lectionem *Sychaei* praeferunt. — Ceterum *promissa fide* etiam VI, 346. legitur. — 553. *rumpebat questus*. Vid. ad II, 129. et III, 246. — 554 sqq. „Non Homeri imitatione, apud quem bis a Iove Mercurius mandata accipit [vid. infra ad v. 571.], ut Calypso Ulyssem dimittere iuberetur; nec ea de causa, ut invitum discedere Aeneam significaret, denuo Mercurium nuntium induxisse videtur poëta, sed ut ipse discessus dignitatem aliquam ac dissimilitudinem a vulgari quoque discessu haberet. - - Si vero metus a Carthaginiensium incursu erat memorandus, Mercurii monitu multo magis res egebat apud poëtam.“ *H.* — Bothius, duplici *iam* temere offensus, coni. *Aeneas c. in p.* (*nam certus eundi*) *Carpebat s.* Sed vid. adnott. ad III, 374. — *certus eundi*, constructione poëtis satis usitata, cuius etiam apud posteriores pedestris orationis scriptores exempla inveniuntur. Cf. v. c. Tac. Hist. IV, 14. *certus desciscendi.* id. Ann. IV, 53. *c. relinquendae vitae* cett. Saepius cum Infin. construitur, ut infra v. 564. — 555. *Carpebant somnos.* Vid. ad I, 388. — 556 sqq. „Comparant Iliad. II, 20 sqq. 57 sq. Od. II, 268. Il. XXIII, 69 sq., sed primo loco erat commemoranda Od. X, 277 sq.“ *H.* — *forma dei*, non deus ipse. Vid. infra ad v. 571. — *redeuntis*, iterum euntis, ut saepe. — 558. *omnia M. similis*, in omnibus; quod satis notum. Cf. IX, 650., ubi, uno tantum voc. mutato, hic versus iteratur. — *colorem* pulchrae iuventae. Nam Mercurium inter pulcherrimos esse deos constat. — 559. *flavos crines* Graeci et Romani, ipsi plerumque nigris capillis praediti, imprimis pulchros habebant. Quare iam apud Hom. *ξανθὸς Μενέλαος*, ap. Ovid. II, 749. *flava Minerva*, ap. Ovid. Fast. II, 763. *Forma placet niveusque color flavique capilli*, ap. Tibull. I, 5, 44. *flavis nostra puella comis* etc. Quid quod

Nate dea, potes hoc sub casu ducere somnos?
Nec, quae te circum stent deinde pericula, cernis?
Demens! nec Zephyros audis spirare secundos?
Illa dolos dirumque nefas in pectore versat,
Certa mori, varioque irarum fluctuat aestu.
Non fugis hinc praeceps, dum praecipitare potestas?
Iam mare turbari trabibus saevasque videbis
Collucere faces, iam fervere litora flammis,
Si te his attigerit terris Aurora morantem.
Eia age, rumpe moras. Varium et mutabile semper

---

posterioribus temporibus imperatores Romani aliique homines molles capillamentis flavis utebantur, vel flavo cinere capillos conspergebant? — *m. decora iuventa.* Sic optimi Codd. quos cum Wakef., Iahn., Wagn. et Thiel. secutus sum. Vulgo *m. decora iuventae*, minus bene. — 560. *hoc sub casu*, hoc periculo, discrimine proxime futuro, immo iam instante. Cf. v. 566. — *ducere somnos* i. q. *trahere somnos* (cf. Broukh. ad Prop. I, 14. 9.) et ap. Silium XI, 405. *educere somnos*, i. e. per totam noctem secure dormire, *παννύχιον εὕδειν.* — 561. *te circum.* Vid. ad I, 32. 667. et Wunderl. ad Tibull. I, 3, 68. Ceterum Heyn. confert Hom. Od. XIV, 270. *περὶ γὰρ κακὰ πάντοθεν ἔστη.* – *deinde*, ut Graec. *εἶτα*, haud raro in interrogationibus cum consecutione aliqua coniunctis usurpatur, ut valeat i. q. quum res ita sint, postquam res ita ceciderunt, nostrum *dann.* Vid. infra IX, 781. XII, 889. cett. Gronov. ad Liv. IV, 49, 15. et Hand. Turs. II. p. 247. (Cf. etiam adnott. ad II, 391. et III, 609.) Hic igitur: nonne vides, quae in hoc rerum statu, si diutius hic remaneas, te circumstent pericula? Ceterum cf. Sil. IV, 170. *Nec quae tibi fraudes Tendantur, quae circum stent discrimina, cernis.* — 562. *Zephyros secundos* pro lenibus et secundis ventis omnino ponit; magis enim Africus, quam Zephyrus, Aeneae a Carthagine in Italiam navigaturo secundus erat. Respexit hunc locum Val. Fl. II, 372. *Zephyros audire vocantes Dissimulant.* — V. 563. imitati sunt Silius VIII, 178. *Molitur, dirumque nefas sub corde volutat*, et Val. Fl. II, 568. *tacitusque dolos dirumque volutat Corde nefas.* — 564. *Certa mori.* Vid. supra v. 475. et cf. Val. Fl. VIII, 316. *Non aliud quam certa mori.* Praeterea *certus* cum Infin. iungitur ap. Ovid. Her. VII, 6. IX, 43. Lucan. 586. al. Cf. adnott. ad Ecl. IV, 54. V, 1. 53. Geo. I, 284. etc. — Ultima pars versus iteratur ex v. 532. — 565. *Non fugis?* Vid. ad Ecl. III, 17. et Aen. II, 596. Wakef. pro *non* ex cod. Iesuit. et tribus aliis male *num* scripsit. — *praecipitare*, scil. fugam. De constructione *potestas praecipitare* vid. ad Geo. I, 305. — 566. *Iam* de re, quae tamquam mox futura confidenter exspectatur, nostrum *gleich*, vel etiam *schon.* Cf. Aen. II, 662. (ibique adnott.) VI, 676. XI, 707. Hor. Od. I, 4, 16. Ter. Andr. IV, 5, 37. Tibull. I, 1, 70. II, 5, 55. cett. Schwab. ad Phaedr. V, 2, 6. et Hand. Turs. III. p. 125. — *turbari trabibus* (i. e. navibus Carthaginiensium: cf. adnott. ad III, 191.), scil. remis impulsum. Aliter Gossr., qui *trabes* propria vi accipit de navium Teucrorum fragminibus, ut sententia sit: „nisi celeriter aufugis, naves tuas fractas et incensas a Poenis videbis? quod probare non possum. — 567. *Collucere faces*, quibus naves tuae incendantur. Cf. v. 594. — *fervĕre.* Vid. ad Geo. I, 456. — Cum v. 568. comparant Il. XVIII, 268 sq. — *Si te attigerit Aurora*, primis solis radiis. Cf. Wakef. ad Lucr. IV, 409. — *Eia age* est eius, qui morae impatiens cessantem castigat et excitat. Cf. Val. Fl. VIII, 110. Stat. Silv. I, 2, 266. cett. et tota formula *eia age rumpe moras* apud Stat. Achill. II, 198. et alibi legitur. Vid. Hand. Turs. II. p. 363., qui conferri iubet Burm. ad Prop. I, 2, 21. De dictione *rumpere moras*

Femina. Sic fatus nocti se immiscuit atrae.
Tum vero Aeneas, subitis exterritus umbris,
Corripit e somno corpus sociosque fatigat:
Praecipites vigilate, viri, et considite transtris;
Solvite vela citi! Deus, aethere missus ab alto,
Festinare fugam tortosque incidere funis
Ecce iterum stimulat. Sequimur te, sancte deorum,

---

vid. ad Geo. III, 43. et Aen. IX, 13. — *Varium et mutabile semper femina*, sententia in vulgus nota. Neutrum Adiectivi Substantivo mascul. vel femin. generis additum non minus quam adiunctum Substantivum *res*, cui illud respondet, plerumque contemptum aliquem et despicientiam indicat. Cf. Ovid. Am. I, 9, 4. *Turpe est senex miles.* (id. Her. VI, 21. et Met. VII, 826. *Credula res amor est*) cett. et adnott. ad Ecl. III, 80. Cum ipsa sententia Thiel. comparat Tibull. III, 4, 61. et proverbium illud: *Aut amat aut odit mulier, nihil est tertium.* — 570. *nocti se immiscuit atrae*, evanuit. Cf. supra v. 278. — 571. *subitis umbris* Heyn., Gossr. aliique intelligunt de caligine subito exorta deo abeunte, qui, ut mos est deorum, in multa luce apparuerat (cf. v. 358.); Henry vero, qui putat his umbris subito obortis, quae essent naturales, Aeneam exterreri non potuisse, haud scio an rectius *umbras* per visionem nocturnam, simulacrum, *φάντασμα* explicet; non enim ipsum Mercurium Aeneae apparuisse, sed tantum speciem Mercurio similem ei per somnum esse oblatam, quum Iove indignum sit Mercurium ipsum bis mittere (cf. 222 sq.); eandemque explicationem etiam Wagn. in edit. min. profert. Ceterum hunc locum imitatus videtur Silius II, 704. *Saguntinis exterritus umbris.* — *exterritus* verbum proprium de iis, qui vel inopinata vel terribili re graviter permoventur, percelluntur. Cf. infra v. 672. XI, 806. Lucr. II, 1041. Hor. Ep. I, 6, 11. Val. Fl. I, 778. VIII, 450. Cic. Off. II, 10, 37. Liv. VII, 39, 15. etc. Vid. Obbar. ad Hor. l. l. — 572. *Corripit e somno corpus.* Vid. ad III, 176. — „*fatigare* notat impellere, stimulare; cf. VI, 553.; et ut verba *instare*, *hortari*, *incitare*, similia, ita usurpatur, ut res, ad quam instigantur homines, ex contextu intelligenda sit.“ *Wund.* Cf. infra VI, 533. Sil. XII, 192. *socios voce fatigat.* XVI, 331. *quos spes grata fatiget* cett. — 573. *praecipites vigilate et considite tr.*, i. e. vigilate et festinate considere transtris, nam — id quod vere memorat Wagn. Qu. Virg. XXXIII, 10. — verbis *et cons. tr.* declaratur, quid Aeneas a vigilantibus praecipiter fieri velit, et *praecipites* non ad *vigilandi*, sed ad *considendi* notionem est referendum. Ceterum vid. adnott. ad III, 289. — 574. *citi* pro Adverbio *cito* etiam infra v. 594. IX, 37. XII, 425. Hor. Sat. I, 10, 92. Plaut. Amph. I, 1, 89. et alibi haud raro legitur. Cf. Kritz. ad Sall. Iug. 101, 1. et Boetticher. Lex. Tac. p. 37. — 575. *festinare fugam*, ut I, 137. *maturare fugam.* Cf. Geo. IV, 117. Aen. IV, 310. VI, 177. VII, 264. IX, 401. XII, 425. Barth. ad Stat. Theb. II, 478. (ubi *festinare viam*) Drak. ad Sil. Ital. VIII, 52. (*fest. pyram*) Kritz. ad Sall. Cat. 36, 3. et Herz. ad Caes. B. G. I, 71. — *funes* i. q. retinacula v. 580. Cf. Geo, I, 457. Aen. III, 266. 639. 667. — *tortos. Tortus* perpetuum est funium et rudentum epitheton. Cf. Hor. Ep. I, 10, 48. Catull. LXIV, 235. Pers. V, 146. Ovid. Met. III, 679. etc. *Intorti funes* etiam Ovid. Met. III, 679. commemorantur. — 576. *Sequimur te, sancte deorum*, secundum Ennium (p. 65. Hessel.) dictum esse, Heyn. observat, ubi *Respondit Iuno Saturnia, sancta dearum* (*δῖα θεάων*). Constat enim, poëtas et posteriorum temporum scriptores prosaicos etiam Positivum Adiectivorum partitive usurpatum cum Genitivo construere. De Graecis vid. quos Matthiae Gr. Gr. §. 442. laudat, de Romanis autem Gronov. et Drak. ad Liv. XXX, 9, 1. Ruhnk. ad Vellei. II, 80, 2. Vechner. Hellenol. p. 131.

Quisquis es, imperioque iterum paremus ovantes.
Adsis o placidusque iuves, et sidera coelo
Dextra feras. Dixit, vaginaque eripit ensem
Fulmineum, strictoque ferit retinacula ferro.
Idem omnis simul ardor habet; rapiuntque ruuntque;
Litora deseruere; latet sub classibus aequor;
Adnixi torquent spumas et caerula verrunt.
Et iam prima novo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.
Regina e speculis ut primum albescere lucem

---

ibique Heusing. Cort. et Kritz. ad Sall. Cat. 53, 5. Boetticher. Lex. Tac. p. 212. alii. Cf. v. c. Hor. Od. I, 10, 19. *superi deorum.* Serm. II, 2, 99. *festi dierum.* Liv. l. modo l. *expediti militum.* XXVI, 5, 3. *delecti peditum equitumque.* Curt. IV, 2, 5. *captivae feminarum.* Tac. Ann. XV, 56. *praecipui amicorum.* Plin. XI, 50, 111. *degeneres canum.* VIII, 48, 73. *nigrae lanarum* cett. — 577. *quisquis es;* nam *forma* tantum *dei Mercurio similis* (v. 556 sq.) Aeneae apparuerat. Omnino autem veteres, ubi intelligunt quidem cum deo aliquo sibi rem esse, sed tamen, quis deus sit, ignorant, vel non certo sciunt, sancta deorum veneratione ducti, certum dei nomen ponere studiosissime vitant, ne falso nomine dicto eos offendant. Ceterum cf. infra IX, 21. Ovid. Met. XIV, 841. *O dea — namque mihi nec quae sis dicere promptum, Et liquet esse deam — sequor.* Stat. Theb. X, 680. *Sequimur, Divûm quaecunque vocasti.* Val. Fl. IV, 674. *Sequor, o quicunque deorum.* Claud. in Ruf. I, 170. *Sequimur, quocunque vocaris, Seu tu vir, seu numen* etc. — 578. „*sidera dextra*, mitte ventos secundos, proprie sidera, quorum exortu venti secundi flant, ac prospera navigatio fit.“ *H.* Sidera enim tempestatem regere credebantur. Cf. Voss. ad Geo. I, 335. — *coelo feras.* Cf. Geo. I, 6. — 579. *ensis fulmineus* redit IX, 441. — 580. Comparant Hom. Od. X, 127. — 581. *habet*, ut apud Graecos *ἔχει*, nos *er beseelt*, *erfüllt.* Cf. VI, 521. XI, 357. Stat. Theb. III, 549. *Terror habet vates.* Ovid. Fast. III, 288. *pectora terror habet*, et Heins. ad Ovid. Her. XII, 170. Vid. etiam ad III, 147. — Verba *rapiuntque ruuntque* ardorem et festinationem optime depingere, non est quod doceam. Cogitandum autem de omnibus navium armamentis, quae celeriter aptantur, disponuntur, diguruntur. — 582. *latet sub classibus aequor.* Tam multae magnaeque sunt naves, ut maris superficiem plane contegant et oculis subducant. — 583. *caerula verrunt.* Vid. ad III, 208. — 584 sqq. „Animadverso classis discessu Dido in furorem acta iras, querelas, minas, diras miscet, quibus Aeneam cum Troianis devovet.“ *H.* Imitatus est h. l. Silius VIII, 84 sqq. — V. 584. et 585., quos ex Homero (Il. XI, 11. XXIV, 695. al.) translatos esse patet, repetuntur IX, 459. 460., unde Peerlk. invito Virgilio a Grammaticis huc translatos censet. Cf. etiam Lucr. II, 143. *Primum Aurora novo quom spargit lumine terras* et Geo. I, 447. (ubi etiam de *Tithono* sermo est). — 586. „Bene Didonem primum inducit vidisse crepusculum, quae, quasi amatrix, tota vigilaverat nocte.“ Haec *Serv.* Heyn. adnotat, poëtae fortasse ante oculos fuisse Apollon. III, 819 sqq. — *primum albescere* simili pleonasmo, quo XII, 76. *primum rubescere.* — „*albescere* creditur ex antiquo poëta, fortasse Ennio, adumbratum esse: *Ut primum tenebreis abiecteis inalbabat dies.* Vid. Columna ad Enn. p. 65.“ *H.* Cf. etiam Caes. B. Civ. I, 68. *albente coelo omnes copias castris eduxit.* Wagn. hunc versum, qui ipse novam sententiam exordiatur, a Part. *ut* incipientem, neque, ut alii similes loci (II, 801 sqq. III, 356 sqq. cett.), cum prioribus coniunctus in formam protasis cum apodosi redigi possit, post superiora languere censet Qu. Virg. XXXV, 8.

Vidit et aequatis classem procedere velis,
Litoraque et vacuos sensit sine remige portus,
Terque quaterque manu pectus percussa decorum
Flaventisque abscissa comas, Pro Iuppiter! ibit
Hic, ait, et nostris illuserit advena regnis?
Non arma expedient, totaque ex urbe sequentur,
Diripientque rates alii navalibus? Ite,
Ferte citi flammas, date tela, impellite remos! —
Quid loquor? aut ubi sum? Quae mentem insania mutat?
Infelix Dido! nunc te facta impia tangunt?

---

quod et ipsum movit Peerlkampium, ut antecedentes duo versus eiiciendos suspicaretur, quos tamen recte defendit Gossr. — 587. *aequatis velis*, i. e. aequaliter plenis, secundo vento tumentibus. Cf. V, 844. — 588. *vacuos sine remige portus*, eadem ubertate dicendi, qua Soph. Ant. 440. *Σὺ μὲν κομίζοις ἂν σεαυτὸν, ᾗ θέλεις ἔξω βαρείας αἰτίας ἐλεύθερον*, id. Soph. Ai. 464. *γυμνὸν φανέντα τῶν ἀριστείων ἄτερ*. Hom. Il. XXI, 50. *γυμνὸν ἄτερ κόρυθος τε καὶ ἀσπίδος*. Ovid. Met. X, 245. *sine coniuge caelebs*. Sil. X, 583. *vacuum sine corpore nomen*. XVI, 624. *vacuumque Jovem sine pube, sine armis*, et contra infra VI, 359. *madida cum veste gravatus*, ubi vid. adnott. Ceterum Adi. *vacuus* non minus ad *litora*, quam ad *portus* referendum. Cf. III, 413. IV, 11. VI, 353. VIII, 281. etc. — 589. *terque quaterque*. Vid. ad I, 94. — *percussa* - - *abscissa* pro percutiens, abscindens, evellens. Vid. ad Geo. I, 206. — *ibit* - - *illuserit*. Vid ad II, 581. Heyn. comparat Geo. I, 157. *Falce premes* - - *vocaveris*. — 591. *Hic, ait*. Peerlk. malit *Pro Iuppiter! ibit*, *Ibit*, *et nostris* etc. — „*nostris regnis*, mihi, tamquam, reginae. Illuserat autem discessu tuto et impune facto post tantas in Didonem amantem iniurias.“ *H.* In maiore edit. Heyn. post *regnis* signum exclamandi apparet, quod recte Wagn. in interrogandi signum mutavit, Wund., Iahn., aliis praeeuntibus. — 592. *arma* non tantum esse instrumenta navalia, ut Heynio videtur, sed omnino instrumenta bellica, Wund. docet ex divisione *expedient* (alii) *arma*, *alii deripient rates*, coll. Caes. B. G. I, 8. fin. Cum voc. *alii* semel posita (pro *alii* — *alii*) cf. Gron. ad Liv. III, 37. IX, 36. Oudend. ad Suet. Caes. 89. Ernest. ad Tac. Ann. I, 63. Held. ad Caes. B. C. III, 110. Beneck. ad Iustin. XXXVIII, 3, 6. et Böttich. Prol. ad Lex. Tac. p. LXXXVIII. Ceterum vid. ad I, 702. et V, 102. — 593. *Diripient*, plurimorum Codd. lectionem, non erat cur Wagn. (quem etiam Peerlk. et Gossr. sequuntur, dum Süpfl. nobiscum facit) in *Deripient* mutaret. Vid. adnott. ad Aen. III, 267. Ceterum cf. etiam Wakef. ad Lucr. V, 1319. — *Ite*. Referendus est hic locus inter eos, qui adversantur Bentleii opinioni, simplicem dictionem dissyllabam in fine versus post longiorem sensus pausam poëtis Romanis fuisse ingratissimam. Vid. quae de hac re disputavi ad Lucr. VI, 1142. et Obbar. ad Hor. Ep. p. 67. edit. I. — 594. *date tela*. Sic Servius et omnes, quantum constat, Codd. praeter unum Menag. I., qui praebet *date vela*, quod vulgares editt. occupat. Quare difficiliorem et concitatissimae Didonis orationi (in qua languent *date vela* iuxta *impellite remos* posita) longe aptiorem lectionem a Wagn. iure restitutam censeo, qui simul literam *t* toties hic repetitam irae omninoque summae animi perturbationi significandae quam maxime inservire docet, comparans Soph. Oed. R. 370. *τυφλὸς τά τ᾽ ὦτα, τόν τε νοῦν, τά τ᾽ ὄμματ᾽ εἶ*, notissimum illum Ennii versum ap. Auct. ad Herenn. IV, 12. *O Tite, tute, Tati, tibi tanta Tyranne tulisti*, et infra IX, 37. — 595. Iam redit quasi ab insania et se colligit. *Quid loquor?* Vid. supra v. 534. — *Quae mentem insania mutat?* Vid. ad I, 237. — 596. *nunc* e Med. aliisque Codd. recte praetulit Heins. Vulgo *num*. Sed haec opposita sunt sequentibus

Tum decuit, cum sceptra dabas. — En dextra fidesque,
Quem secum patrios aiunt portare Penatis,
Quem subiisse humeris confectum aetate parentem! —
Non potui abreptum divellere corpus et undis
Spargere? non socios, non ipsum absumere ferro

Tum decuit etc. — *facta impia* Wund. recte ad Aeneam refert propter ea, quae praecesserant v. 592—594., „quibus perfidia illius se commotam et ultionis cupidam ostenderat;" neque aliter Wagn., qui confert Tibull. III, 6, 42. de Theseo et Ariadne: *Ingrati referens impia facta viri;* Heyn. autem de ipsius Didonis factis impiis in Sychaeum maritum cogitat, coll. v. 552., quum eo tempore, quo Dido sceptrum Aeneae dederit, hic nondum impii quidquam in eam commisisset, ut ea iam tum eius impietate tangi potuerit, et quum Virgilius praeter consuetudinem suam post Pron. *te* non simplex *facta* sine Genitivo Obiecti addidisset, nisi *tua* suppleri voluisset (?). Sed premenda videntur verba praegressa *quae mentem insania mutat?* et quomodo verba *Tum decuit* etc. capienda sint, statim videbimus. Plures Codd. *fata*, quod non displicuit Heynio; sed vere memorat Wagn., fato nusquam tribui impietatem, et quod Senec. Oed. 1046. legatur: *fata superavi impia*, id recte explicari: plura impie feci, quam fatale erat. — *tangunt*, afficiunt, et hic quidem pungunt. Cf. I, 462. XII, 57. Claud. Epist. I, 9. *humanae superos nunquam tetigere querelae* cett. — 597. „*Tum decuit*, te tangi eius perfidia, h. e. cogitare de perfidia eius, eamque prudenter cavere." *Wund.* Plures Codd. cum Prisc. VIII, 102. *tunc*, quod probat Wunderl. ad Tibull. I, 1, 21., et Iahn. in contextum recepit, quum opponatur antecedenti *nunc*. Sed vid. adnott. ad Ecl. III, 10. — *cum sceptra dabas*, in regni societatem recipiebas. Cf. supra v. 214. Sensus omnino hic est: Nunc, quum serum est, sentis Aeneae perfidiam; tum potius, quum totam te ei credidisti, fidem eius suspectam habere te oportebat. Nescio, quid in hac sententia displicere possit. Nihilominus Peerlk. coniecturam parum sane felicem protulit *Tum decuit, cum se ista dabant*, cui ipse non multum tribuere videtur. Wagn. memorat, aliam, sed multo minus probabilem, interpretationem protulisse Muenscherum Obss. in Virg. Aeneid. Hanoviae 1829. ed. p. 16 sq., quam ego non novi. Ceterum cf. similes locos infra X, 94. Liv. XXX, 44, 7. *tunc flesse decuit, quum adempta nobis arma, naves incensae* cett. — *En* h. l. indignationem et acerbitatem prodit. Cf. Cic. pr. Deiot. 6, 17. pr. Sext. 27, 59. Verr. I, 37, 93. cett. et Hand. Turs. II. p. 370. De Nominativo huic Interiectioni adiuncto (non ab ea pendente) vid. ad I, 461. — *dextra fidesque*, scil. *eius*, *quem*. Cf. adnott. ad Ecl. II, 71. Sententiam enim loci hanc esse patet: Ita fidem servat is, quem aiunt portare secum Penates; quare signum exclamandi, quod Heyn. in maiore edit. post *fidesque* posuit, prorsus absonum; neque magis aptum videtur alterum exclamationis signum in fine v. 598., quod etiam Wagn. servavit (in minore tamen edit. recte in Comma mutavit). Pro *portare* Med., Dorvill. et Serv. *portasse*, quod sequenti *subiisse* originem debere videtur. Wagn. ex v. 599. concludit, Virgilium vere de eo modo tempore cogitari voluisse, quo ex incensa Troia Aeneas Penates extulerit (II, 293.), et Praesens ea ratione explicandum censet, de qua ad I, 99. disputavit; sed mihi sententia longe gravior videtur esse, si perfidum Aeneam Penates etiamnum secum portantem, ideoque ex Didonis mente pietatem modo simulantem cogitamus. Eandem cogitationem Ovid. A. A. III, 39. 40. his verbis expressit: *Et famam pietatis habet; tamen hospes et ensem Praebuit et causam mortis, Elissa, tuae.* — 599. *subiisse*. Vid. ad II, 25. — 600. *Non potui* (vid. ad Ecl. III, 17. et Aen. II, 596.) *abreptum*, vi abductum et sociis suis ereptum, *corpus divellere*, dilaniare. — 601. *ipsum Ascanium*

Ascanium, patriisque epulandum ponere mensis? —
Verum anceps pugnae fuerat fortuna. — Fuisset;
Quem metui moritura? Faces in castra tulissem,
Implessemque foros flammis, natumque patremque
Cum genere exstinxem, memet super ipsa dedissem. —
Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,
Tuque harum interpres curarum et conscia Iuno,
Nocturnisque Hecate triviis ululata per urbis,
Et Dirae ultrices, et dî morientis Elissae,

Wagn. Qu. Virg. XVIII, 3, a. sic interpretatur: „eum, quem natura ipsi, Aeneae, carissimum esse voluit." — 602. Ad Thyestae (Hyg. f. 88. Paus. II, 18.) vel Terei (Hyg. f. 45. Apollod. III, 14, 8. Schol. Soph. Ai. 633. Ovid. Met. VI, 455 sqq.) coenam hic spectari in promptu est. — 603. *Fuisset*, nihil id curassem. — 604. *Quem metui moritura?* Qui mori decrevit, nihil habet amplius, quod metuat. Cf. Stat. Theb. V, 623. *Quid enim metuam moritura fateri?* Cf. Oudend. ad Appul. Met. IV. p. 304. — *in castra*, scil. nautica. Vid. ad III, 519. — 605. *foros*, tabulata (*καταστρώματα*) navium, pro navibus ipsis. *Fori* enim omnino significant spatium (imprimis planum) in plures partes aequales divisum. De navium tabulatis etiam infra VI, 412. ap. Cic. Sen. 6, 17. et Gell. XVI, 19. legitur. Cf. Festus h. v. p. 63. Lindemann. Isidor. Orig. XIX, 2. alii. — 606. *cum genere*, cum omnibus Troianis. Thiel. explicat: cum stirpe, i. e. radicitus, coll. infra v. 622., et Peerlk. malit *Cum gente exstinxem.* — *exstinxem* pro exstinxissem. Vid. supra ad Aen. I, 201. — *super.* Vid. ad Geo. III, 263. Aen. I, 29. II, 71. — *dedissem*, coniecissem, in ignes. *Dare se aliquo* i. q. praecipitem aliquo ferri. Cf. Geo. IV, 528. Aen. IX, 815. Ter. Andr. III, 4, 27. cett. Heyn. conferri iubet furorem Medeae ap. Apollon. IV, 392 sqq. et Peerlk. Deianirae apud Senec. Herc. Oet. 345. *Si quid e nostro Hercule Concepit Iole, manibus avellam meis, - - Me - - Iolen dum supra exanimem ruam.* — 607 sqq. „Solis, dei *πανδερκοῦς*, adeoque et iniuriae inspectoris, ut in foederibus (vid. Iliad. III, 277. et infra XII, 176.), ita in diris sollemnis mentio. Cf. Soph. Ai. 856 sqq. 835 sq. 845 sqq. Adde Ennii locum ex Med. Eurip. 1246. conversum in Fragm. p. 208." *H.* Cf. etiam Ovid. Met. I, 766. IV, 238. etc. — *lustras.* Vid. supra ad v. 6. — 608. *Iuno* pronuba cogitanda (vid. supra ad v. 59.), quae est *interpres harum curarum*, ex amore prodeuntium (vid. supra ad v. 1.), ideoque etiam *conscia* earum et testis periurii et perfidiae. — 609. De *Hecate* vid. ad v. 522. — *nocturnis triviis ululata*, quae noctu (vid. supra ad v. 303.) in triviis cum ululatu invocatur, unde ipsa *trivia dea* (Prop. II, 32, 10.), *trivia virgo* (Lucr. I, 85.), vel simpl. *trivia* (Aen. VI, 13. 35. X, 537. XI, 566. Tibull. I, 5, 16. Ovid. Fast. I, 389. al.) appellatur. In triviis enim omnino sacra magica institui et inferorum numina invocari solebant. Male autem Heyn. *ululatam Hecaten* ita capit, ut supra III, 125. *bacchatam Naxum.* Longe enim alia est huius loci ratio, atque eorum, ubi *ululata antra* (Stat. Theb. I, 328.), *ululata iuga* (eiusd. Silv. I, 3, 85.) et similia legimus. Hic *ululare* non est ululando invocare. Quare potius hos locos conferas: Stat. Theb. III, 158. *nulloque ululata dolore Respexit Lucina domum*, Mart. V, 42, 3. *quem sectus ululat Gallus* et similes. Vid. etiam Heinrich. ad Iuven. Sat. VI, 314. omnino autem cf. adnott. ad Aen. III, 14. — 610. *Dirae.* Vid. supra v. 473. Peerlk. temere coni. *Et Divae ultrices et Dî*, i. e. dei et deae ultrices. — *dî morientis Elissae* sunt dii morienti Elissae propitii et mortis ultores, non Genii Didonis, mox Manes futuri, ut quidam explicant (inter quos etiam Gossr.).

Accipite haec, meritumque malis advertite numen,
Et nostras audite preces. Si tangere portus
Infandum caput ac terris adnare necesse est,
Et sic fata Iovis poscunt, hic terminus haeret:
At bello audacis populi vexatus et armis,
Finibus extorris, complexu avulsus Iuli,
Auxilium imploret, videatque indigna suorum
Funera; nec, cum se sub leges pacis iniquae
Tradiderit, regno aut optata luce fruatur;
Sed cadat ante diem mediaque inhumatus arena.

— 611. *Accipite haec*, scil. animis, ut plene dicitur infra V, 304. (cf. etiam supra III, 250.); *haec* autem sunt, quae nunc geruntur, ut *Accipite haec* minime idem sit, quod sequens *audite preces nostras*. — „*numen* vestrum, h. e. vim ac potestatem ulciscendi malos, *advertite malis*, contra improbos et impios Troianos, *meritum*, quippe qui meruerunt vestrum numen, h. e. poenam a diis malorum ultoribus infligendam.“ Sic *Heyn.* et cum eo Thiel. et Peerlk.; simplicius et rectius Wagn. (cui etiam Süpfl. adsentitur) meis *malis adv. numen* eaque ulciscimini; *meritum* autem, „quia immerito his malis obruor.“ — 612 sqq. Comparant Hom. Od. IX, 532 sqq. Adde Od. XX, 358 sqq. et cf. etiam locum similem Val. Fl. I, 788—815. Süpflius docet, poëtam hic secutum esse communem illam antiquitatis opinionem, *animum appropinquante morte multo esse diviniorem* (ut loquitur Cic. Div. I, 30.) et futura clarius praevidere. — *tangere portus*. Vid. Geo. I, 303. — 613. *Infandum caput*. *Caput* ipsius personae notionem circumscribit. Cf. supra v. 354. infra v. 640. VIII, 570. XI, 399. Ter. Andr. II, 2, 34. id. Ad. II, 3, 8. Catull. LXVIII, 120. Prop. II, 1, 36. Sen. Med. 465. Iustin. XVIII, 7. etc. Cf. omnino supra ad v. 132. adnott. — *terris adnare*. Vid. I, 538. ibique adnott. — *necesse est*, i. e. fato constitutum, quod flecti nequit. — 614. *fata Iovis*. Vid. ad III, 717., de ipsa re autem III, 251. — *hic terminus*, scil. fatorum, (non alius) *haeret*, manet, certus fixusque est: si fatale est, ut Aeneas tandem vere in Italiam perveniat. Hausit autem poëta ex Lucr. VI, 64. *finita potestas denique quoique Quanam sit ratione, atque alte terminus haerens*. Cf. etiam Claud. in Eutrop. II, 292. *immobilis haeret terminus: haec dudum nato placuere tonanti;* Accius ap. Prisc. VI. p. 716. P. *fatorum terminus;* et Hor. Carm. Saec. 26. *stabilis rerum terminus*. — 615. „Eximia poëtae ars elucescit in subiungendis his diris, quibus Aeneae fata post adventum in Italiam, mox temporum posteriorum eventus bellaque inter Poenos et Romanos gesta ingeniose intexuit. - - - Revocata sunt ad has diras, quae l. VII sqq. memorantur, bellum cum Latinis et sociis Rutulis, Aeneae profectio ad Evandrum auxilii petendi causa, relicto in castris Ascanio, quem interea oppugnat Turnus cum magna Troianorum strage. Reliqua a v. 618. ad mortem Aeneae spectant; namque is tertio, ut plerique tradunt, a foedere cum Latinis anno, pugna cum Tyrrhenis facta, in Numicio flumine periit. Cf. supra I, 264 sq.“ *H.* — *audacis populi*, Rutulorum; *audax* autem apud poëtas i. q. bellicosus, fortis. — 616. *Finibus extorris* hic nihil aliud est, quam profectus e finibus, ex castris in Latio positis, quae Aeneas ab Evandro auxilium petiturus reliquit. Cf. tamen Cic. Verr. II, 3, 51. Liv. VII, 4, 4. IX, 34, 3. XXVII, 37, 6. Sall. Iug. 14, 11. cett. et Drak. ad Liv. II, 6, 2. — 617. *indigna funera*, indigna morte peremptos (VI, 163.). Vid. ad II, 285. — 618. *nec* pro neve. Cf. adnott. ad Ecl. II, 34. — *nec - - fruatur*, certe non diu; nam paucos modo annos regnavit Aeneas. — *cum se sub leges* cett. Cf. XII, 823 sqq. Wagn. conferri iubet Markl. ad Stat. Silv. I, 1, 27. (ubi *in leges ire* legitur). — 620. *ante diem*. Non obstat VI, 764.

Haec precor, hanc vocem extremam cum sanguine fundo.
Tum vos, o Tyrii, stirpem et genus omne futurum
Exercete odiis, cinerique haec mittite nostro
Munera. Nullus amor populis, nec foedera sunto.
Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor,
Qui face Dardanios ferroque sequare colonos,
Nunc, olim, quocumque dabunt se tempore vires.
Litora litoribus contraria, fluctibus undas

---

tibi longaevo; hic enim brevitas modo temporis spectatur, quo Aeneas regnabat, iam tertio regni anno mortuus. — *Ante diem* autem satis nota breviloquentia dictum pro: ante diem fatis destinatum. Vid. infra v. 697. Ovid. Met. I, 148. VI, 675. A. A. III, 739. cett. — Verba *mediaque inhumatus arena* Wagn. Qu. Virg. XXIX, 5. (ubi de Participio pro Verbo finito posito agitur) sic explicat: „neque humetur, sed media arena proiectus iaceat;" possumus vero etiam verba *ante diem* pro Adiectivo *immaturus* posito accipere, ut Copula simpliciter coniungat duo Adiectiva *immaturus* et *inhumatus;* quod Heyn. voluisse videtur, verba sic collocans: Sed cadat ante diem inhumatusque media arena. — „*inhumatus*, quoniam eius corpus nusquam inventum est, ut adeo inter deos receptus diceretur, ut ex Livii I. pr. notum." *H.* Peerlk., cui oratio huius versus non absoluta videtur, suspicatur post *arena* tale hemistichium excidisse: *Praeda feris iaceat.* — 621. *cum sanguine*, cum ipsa vita. — 622. *stirpem - - Exercete odiis*, i. e. persequimini, vexate, agitate. Cf. Aen. III, 182. ibique adnott. Heyn. haec dicta putat pro vulg.: exercete odia in posteros, atque etiam Wund. confert Geo. IV, 453. Indicat autem bella Romanis de imperio gerenda, imprimis Punica. — 624. *Munera.* Sensus est: Nuntius ille de bellis populo Romano cum potentibus hostibus gerendis mihi in Orco versanti instar muneris erit gratissimi. Nam ne Manes quidem iram omittebant, sed ulciscendi cupiditate flagrabant et, quum res in terra actas curarent (cf. VI, 690 sq.), eiusmodi nuntio gaudebant. Vid. infra XI, 180. Thiel. temere de veris muneribus inferialibus cogitat. Ceterum de voc. *Munera* cum singulari vi in principio versus posito vid. supra ad v. 237. — 625. *Exoriare aliquis* cett. pro exoriatur aliquis, sed longe vividius et confidentius dictum: exoriare tu, quem video ultorem fore, etsi nescio, quis futurus sis. Vid. Huschk. ad Tibull. I, 6, 39., qui confert Comicorum illos locos, ubi *aliquis* adiungitur Imperativo Pluralis, e. g. Plaut. Epid. III, 3, 17. *Heus foras exite huc aliquis* et Ter. Adelph. IV, 4, 26. *Aperite aliquis actutum ostium.* Cf. etiam Ramsh. §. 159. 2. not. 6. — „*ultor.* Hannibalem ostendit, qui Italiam ferro ignique vastavit. — *ex ossibus* pro vulg.: ex cinere meo, h. e. post me veniat aliquis, qui persequatur cett." *H.* Peerlk. tamen, qui putat *ex ossibus* nihil aliud significare posse, nisi: ex prole mea, quum Dido nullam habuerit prolem, coni. *nostris hinc* (i. e. ex hac terra, hoc populo) *ossibus.* Sed recte Gossr.: „*ex ossibus* probe dictum; quasi ex ipsius membris reparari vult aliquem sui ultorem; non agitur de vera generatione." — 626. „Ad posituram verborum cf. Callim. in Del. 324. *Παίγνια κουρίζοντι καὶ Ἀπόλλωνι γελαστύν* et infra V, 55. *Nunc ultro ad cineres ipsius et ossa parentis.*" *Wund.* — *face ferroque*, ut saepe *ferro atque igni* (vid. infra VII, 692. Liv. XXXI, 7, 13. Vellei. II, 110. Sil. I, 114. Claud. B. Get. 156.) et *ferro flammaque* ap. Silium VI, 702., ubi vid. Drak. — 627. *Nunc, olim*, i. e. omni tempore. Cf. Lucan. IX, 603. *quem - - Nunc, olim factura deum.* — *dabunt se*, suppetent, se offerent, paratae erunt. Cf. Ter. Hec. III, 3, 20. *omnibus nobis ut res dant sese, ita magni atque humiles sumus;* Liv. XXVIII, 5, 9. *prout tempus ac res se daret*, ibique Gronov. et Burm. ad Gratii Cyneg. 143. Heyn.

Imprecor, arma armis; pugnent ipsique nepotesque!
Haec ait, et partis animum versabat in omnis,
Invisam quaerens quam primum abrumpere lucem.
Tum breviter Barcen nutricem adfata Sychaei;
Namque suam patria antiqua cinis ater habebat:
Annam, cara mihi nutrix, huc siste sororem;

---

minus apte comparat Geo. I, 287. *multa se nocte melius dedere.* — 629. Versus hypermeter in fine totius orationis plurimis editoribus scrupulum movit, ita ut alii (quibus iure adversatur Weichert. de vers. hyperm. p. 21.) totum hemistichion, alii (Heyn., Both. etc.) certe alterum *que* deletum vellent, prius autem *que* pro *quoque* positum acciperent, (qua de re cf. Drak. ad Liv. V, 27, 1. Oudend. ad Apulei. Met. VI. p. 408. Hotting. ad Cic. de Div. I, 3. Roth. in Seebod. *Neues Archiv.* 1829. n. 22. p. 85. Boetticher. Lex. Tac. p. 177.), alii vero loco coniecturis succurrerent, velut Weichertus l. l. coniiciens *arma armis pugnent ipsique penates.* Mihi nihil mutandum videtur, sed, quum plurimi optimique Codd. *nepotesque* exhibeant, librarii autem Copulam eiusmodi locis delere potius quam addere soleant, versum hypermetrum iure a Wagn. defensum arbitror, qui censet, „Virgilium ipsa hypermetri ratione aptissime adiuvisse impetum irae in hanc extremam exsecrationem erumpentis.“ Suspicor enim, poëtam pingere Didonem nimio affectu nimiaque loquendi contentione paene exanimatam et haec ultima verba interrupte voceque anhelante et deficiente aegre emittentem. Sententiam tamen (ipse Aeneas eiusque socii bella gerant, atque etiam posteri eorum, Romani, perpetuis bellis vexentur) etiam altero *que* omisso non mutari puto; nam qui dicit, *pugnent ipsique nepotes*, i. e. ipsi quoque nepotes pugnent, hunc simul de proavis cogitare, apertum est. Vulgo haec verba male de Carthaginiensibus intelliguntur. Peerlk., et ipse de Tyriis cogitans, quos hic Dido alloquatur, temere coni. *pugnent natique nepotesque* (provocans ad illud: *et nati natorum et qui nascentur ab illis.*) — 630. *partis animum versabat in omnis.* Cf. similes loci V, 701. 720. VIII, 21. etc. — 631. *abrumpere lucem* Schirach. p. 314. ad filum vitae a Parcis tractum spectari putat. Cf. similes locos Silii II, 597. *abrumpere vitam Ocius attoniti quaerunt; lucemque gravantur.* Sen. Troad. 939. *abr. ense lucis invisae moras.* id. Herc. Oet. 893. *fata sua abrumpere*, et infra Aen. VIII, 579. et IX, 497. Imprimis etiam de iis dicitur, qui ipsi vitae suae vim inferunt. Cf. Drak. ad Sil. Ital. VII, 33. — 632. „Ut sola et sine arbitro esset, quum mortem sibi inferre decrevisset, Barcen, quae cum ipsa erat, foras ablegavit. — 633. Suam nutricem iam olim apud Tyrum sepeliverat.“ *H.* Hunc versum, Bryanto, Schradero et Heynio suspectum, recte defenderunt Burm. in Obss. Miscell. I. p. 13., Wund. in Epist. ad Heeren p. XIV., Wagn. et Gossr., qui contendunt, eodem iure, quo dicatur *redactus sum in cinerem*, *cinis sum*, licere etiam poëtae dicere *cinis me habet* (ut alibi *tumulo*, *urna haberi* defuncti perhibeantur), idque ipsum comprobari duobus Aristotelis Epigramm. [Anth. Gr. I. p. 115. Iac.] *υἱὸν ὑπερθύμου Εὐαίμονος — ἥδε κόνις κατέχει* et *Εὐρύπυλον κρύπτει δακρυόεσσα κόνις;* ex summo autem, qui fuerit apud veteres, nutricum honore hunc versum minime absonum esse facile demonstrari posse; quo deleto non apparere, cur Sychaei, non ipsius Didonis nutricem poëta commemoret. De Pron. reflexivo *suus*, quod hic pro *eius* positum videtur, sed propterea locum habere potest, quod haec e Didonis, non ex scriptoris mente intelligenda sunt, cf. Cic. pr. Sext. 68, 142. ad Att. VI, 2. med. Nep. Milt. 1, 1. Cim. 3. in. Plaut. Amph. III, 4, 19. Men. prol. 25. Ovid. Fast. V, 223. Am. I, 15, 30. Cort. ad Cic. ad Fam. XI, 11, 2. Drak. ad Sil. XII, 33. Heusing. ad Nep. Att. 10, 4. Beneck. ad Iustin. XI, 11, 11. alii. — 634. Wakef. de-

Dic, corpus properet fluviali spargere lympha,
Et pecudes secum et monstrata piacula ducat;
Sic veniat; tuque ipsa pia tege tempora vitta.
Sacra Iovi Stygio, quae rite incepta paravi,
Perficere est animus, finemque imponere curis,
Dardaniique rogum capitis permittere flammae.
Sic ait. Illa gradum studio celerabat anilem.
At trepida et coeptis immanibus effera Dido,
Sanguineam volvens aciem maculisque trementis
Interfusa genas et pallida morte futura,

---

levit Commata, quibus verba *cara mihi nutrix* includuntur, ut iungatur *mihi siste;* quem miror Wagn. secutum esse, et ipsum haerentem in verbis *cara mihi.* Verum animadvertendum, Barcen non ipsius Didonis, sed Sychaei nutricem fuisse, nihilominus tamen etiam illi caram. Quare cum *cara* coniunctum minime abundat Pronomen, abundat vero cum *huc siste* connexum. (Süpfl. mecum, Peerlk. et Gossr. cum Wagn. faciunt.) — 635. *corpus spargere* (i. e. conspergere: vid. ad Ecl. V, 7. et Aen. XI, 82. et supra v. 21.) *fluviali lympha* (i. q. II, 719. *flumine vivo*), quia sacra parabantur, quae non nisi a puris rite fieri poterant. — 636. „*monstrata*, a sacerdote [cf. v. 498.], puto, *piacula*, h. l. purgamina, quibus in sacris magicis utebatur superstitio, hic ad mentem amore exsolvendam. Cf. Ecl. VIII, 73. et 80 sq. Usa autem erat Annae opera in sacro parando supra v. 494 sq.“ *H.* — 637. *pia tege tempora vitta*, qua utebantur matronae Romanae in sacris faciendis (cf. Boettigeri Sabina I. p. 157.); quam consuetudinem Virgilius pro more poëtarum Roman. ad Carthaginienses transfert. — 638. *Iupiter Stygius*, Ζεὺς καταχθόνιος (Hom. Il. IX, 457.), est Pluto, qui ab inferis vocatur Ζεὺς ἡμέτερος (Lucian. dial. mort. 23., ubi vid. Hemsterh.), oppositus τῷ ἄνω Διΐ (Lucian. Char. 1.). Silio II, 386. et Ovid. Fast. V, 448. pariter *Stygius*, eidem Silio II, 672. *Tartareus* et VIII, 117. *niger*, Statio autem Theb. I, 615. *profundus*, et Sidonio Apoll. carm. XXII, 158. *tridentifer Iupiter* dicitur. Sic etiam Proserpina appellatur *Iuno Stygia* (Stat. Theb. IV, 526.) et *Iuno inferna.* (Vid. infra VI, 138.) — *incepta.* Vid. supra v. 504 sqq. — 640. *rogum permittere flammae* est rogum incendere; *Dardanii* autem *capitis* cum *rogo*, non cum *flamma* coniungendum; rogo enim ceream Aeneae effigiem impositam fuisse, supra v. 508. legimus. Peerlkamp. hunc totum versum obscurum et Virgilio indignum censet. — 641. *studio*, nullo Adiectivo addito, pro studiose etiam VI, 681. XII, 131. Ovid. Trist. III, 4, 41. *Nunc quoque submotum studio defendis amicum* et Hor. Sat. I, 4, 79. *et hoc studio pravus facis* legitur. — *anilem* ex bonis Codd. restituit Wagn., quem secuti sumus. Vulgatum *studio anili* significaret: festinabat quidem, sed quantum omnino anus poterat (*si trippelte so rasch als möglich fort*), quod Baucidi quidem Ovidianae bene conveniret, ab epici autem carminis gravitate mihi iuxta cum Wagn. alienum videtur; recepta contra lectio valet: gradum anilem, lentum et tardum alias, studiose incitabat. (Cf. Ovid. Met. XIII, 533. *Dixit et ad litus passu procedit anili.*) Ceterum vulgatam scripturam facili negotio ex *anilē* oriri potuisse, in promptu est; receptam vero lectionem tuetur etiam Ambrosii de Abrah. I. (a Peerlkampio laud.) auctoritas: *Quamvis senilem studio celeraret gradum.* Idem Peerlkamp. de hoc versu conferri iubet Burm. ad Ovid. Met. IV, 304. — 643. *sanguineam aciem. Acies* non facile simpliciter pro oculo dicitur, nisi ubi de oculis acutis, vel, ut hic, Hor. Sat. II, 2, 5. Ovid. Met. IV, 464. Sen. Herc. fur. 954. alibi, de ardentibus ira aliove gravi affectu commotis sermo est. — 644. *maculis interfusa genas.* Cf. Val. Fl. II, 104. *maculis suffecta genas* et similia. *Peerlkamp.* haec adnotat: „De

Interiora domus irrumpit limina, et altos
Conscendit furibunda rogos, ensemque recludit
Dardanium, non hos quaesitum munus in usus.
Hic, postquam Iliacas vestis notumque cubile
Conspexit, paullum lacrimis et mente morata,
Incubuitque toro, dixitque novissima verba:
Dulces exuviae, dum fata deusque sinebat,
Accipite hanc animam, meque his exsolvite curis.
Vixi et, quem dederat cursum fortuna, peregi;
Et nunc magna mei sub terras ibit imago.

---

maculis vere dicit Virgilius. Observatum est nuper in Francia, eos, quibus crines et pars tunicae in cervicibus abscinduntur, ut mox securi Guillotinae percutiantur, plerumque in vultu flavas et caeruleas maculas contrahere.“ — 645. Cf. supra v. 494. et 504. — 647. *non hos quaesitum m. in usus.* Peerlkamp., non cogitari posse contendens de gladio Didoni ab Aenea muneris loco oblato, quale donum mulieri non conveniret, intelligit ensem illum Aeneae a Didone donatum (cf. supra v. 261.), quem ille fortasse fugae studio reliquerit, ut *quaesitum* sit i. q. paratum. Sed quidni reginae et mulieri, qualis Dido erat, etiam ensis dono dari potuerit? Sic certe veteres ipsi hunc locum recte intellexerunt. Cf. Ovid. Her. VII, 184. *gremio Troicus ensis adest — Quam bene conveniunt fato tua munera nostro — Praebuit Aeneas et causam mortis et ensem*, et Silius VIII, 148. *Haec dicens* (Dido) *ensem media in praecordia adegit*, *Ensem Dardanii quaesitum in pignus amoris;* eamque rationem poëticae loci gravitati longe aptiorem esse, quis non videt? — *quaesitum*, idem fere quod acceptum. Alibi quoque *quaerere* i. q. adipisci (cf. Gruter. ad Sen. Ep. 1. Taubm. ad Plaut. Cist. IV, 2, 42. Heins. ad Ovid. A. A. II, 764. Broukh. ad Prop. III, 16, 5. Kritz. ad Sall. Iug. 3, 3.), nusquam tamen aliter intelligendum videtur, quam ut sit quaerendo acquirere, sibi parare (cf. Geo. IV, 157. Hor. Sat. II, 6, 82. Ovid. Met. VII, 656. cett.). — *in usus.* Sic Ovid. Met. V, 111. *non hos adhibendus in usus*, XI, 28. *thyrsos non haec in munera factos* et similes locos. Vid. adnott. ad Aen. VII, 13. — 648 sqq. „Cf. supra v. 507 sq. Erant autem vestes inter munera a navibus allata I, 647 sqq. — 649. *mente*, defixa in pristini amoris ac consuetudinis cogitatione.“ *H.* Imitatur hunc locum Val. Fl. II, 169. *lacrimisque iterum visuque morantur.* — 650 sqq. Comparant Soph. Trach. 917 sqq., ubi Deianira super Herculis toro necem sibi consciscit, et Eurip. Alcest. 173 sqq., ubi Alcestis moribunda in torum coniugalem se proiicit. Imitatus est h. l. Silius VIII, 140 sqq. — *dixitque novissima verba.* Vid. VI, 231. *novissimus* haud raro i. q. ultimus, extremus. Sic *novissima tempora*, *Novissimum agmen* et similia. Cf. Herzog. ad Caes. B. G. I, 15. — 651. *sinebat* Medicei et aliorum bonorum Codd. est lectio, a Wagn. revocata, quia *deus* et *fata* in unam divini fati notionem coëant. Vid. etiam adnott. ad Ecl. VI, 30. et Aen. III, 269. Vulgo *sinebant*, quod Süpflius recepit. — *Dulces exuviae - - Accipite hanc animam*, quia iis incubans animam est exspiratura. — 653 sqq. 653 sqq. „Magni animi hoc esse puta, quod in novissimis rebus sese erigit, et laudis suae conscientia ac rerum gestarum claritate fato ac diis iniuriam facit. Ingloria morior; at non vixi ingloria.“ *H.* Cf. III, 493. *Vivite felices*, *quibus est fortuna peracta iam sua.* Peerlkamp. versus hoc ordine collocatos malit: 653. 656. 655. 654., quem iuvet etiam Silii locus VIII, 143 sqq. ex nostro expressus et Lucani V, 667 sq. comparatio. Nihil tamen contra Codd. auctoritatem mutandum videtur, quamquam non tacendum, in tribus Codd. versum 656. ante 655. collocatum apparere. — 654. *imago*, *εἴδωλον,* umbra, *magna* rerum gestarum nomine

Urbem praeclaram statui, mea moenia vidi;
Ulta virum, poenas inimico a fratre recepi;
Felix, heu nimium felix, si litora tantum
Numquam Dardaniae tetigissent nostra carinae!
Dixit et, os impressa toro, Moriemur inultae,
Sed moriamur! ait. Sic, sic iuvat ire sub umbras.
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, et nostrae secum ferat omina mortis.
Dixerat; atque illam media inter talia ferro

---

ac fama." *H.* Cf. Sil. Ital. X, 289. *nec manes tam parva intramus imago* et adnott. ad Aen. I, 353. — *mei*, qua repraesentor; *mea* esset, quam possideo. — *sub terras ibit* ab Ennio et Lucretio petitum ait Heyn., ubi tamen me legere non memini. Vide mox v. 660. — 655. *Urbem - - statui.* Vid. ad II, 295. — 656. *Ulta virum.* Vid. I, 360 sqq. — *poenas a fratre recepi*, i. e. pro eo, quod mihi eripuit, (marito), ab eo sumpsi poenam; quare neque hic verbum compos. *recipere* pro simplici *capere* positum, ut Heyn. et Thiel. censent, quorum hic ad III, 717. provocat, ubi vid. adnott. — 657. „*Felix heu.* Comparat Servius Catull. LXIV, 171 sqq. Adde Stat. Sil. III, 25." *H.* Ceterum cf. Hand. Turs. III. p. 66., qui verissime docet, *heu* numquam a laetantibus dici, quamvis collocari possit inter verba, quae ipsa laeta desiderium moestum excitent. — *nimium felix.* Vid. adnott. ad Geo. II, 458. — 658. Cf. Ovid. Fast. I, 519. *Et iam Dardaniae tangent haec litora pinus.* — 659 sqq. „Et hoc animi magni et superbi est, quod inultam se vel maxime pungit. Tandem pro ultione et solatio habetur saltem hoc, quod conspectum mortis suae et cum hoc spectaculo perfidiae poenitentiam obiectum iri Aeneae prospicienti cogitat." *H.* Thiel. de hac veterum cogitandi ratione conferri iubet Valcken. ad Eur. Hippol. 1417., ipse comparans supra II, 670. Aen. X, 739. Hor. Sat. II. 8, 34. *moriemur inulti?* eiusd. Ep. VI, 16. *inultus ut flebo puer?* Ovid. Am. I, 7, 63. *minuet vindicta dolorem* et similes locos. — *os toro*, cui incubabat, prae animi dolore *impressa.* Cf. Stat. Theb. V, 252. *Hic impressa toris ora* etc. Appul. Met. VIII, p. 205. Elmenh. *At illa toro faciem impressa lacrimis emanantibus genas cohumidat.* et Val. Fl. VIII, 9. *Atque haec impresso gemuit miseranda cubili.* Henry autem, qui contendit, Didonem tranquillo et composito animo haec dicere, cui nimius ille dolor non conveniat, haec verba coll. v. 651. sic explicat: osculata lectum genialem, comparans Eur. Alcest. 173., ubi Alceste, et Apoll. Rhod. IV, 26., ubi Medea eadem ratione lectum osculentur; quae explicatio certe praeferenda est a Thielio propositae, qui comparans Suetonii verba de Caesaris morte c. 82. *Caesar caput obvolvit*, reginam vultu quasi obvoluto e vita discedere voluisse suspicatur. — 660. *Sed moriamur.* Cf. Prop. II, 8, 17. *Sic igitur prima moriere aetate, Properti? Sed morere.* — *sic, sic iuvat ire s. u.*, ut semel constitui; stat sententia de morte mihi inferenda. Cf. simillimus et haud dubie ad huius exemplum scriptus Senecae locus, quem infra laudavimus, et supra Aen. II, 644. Wagn. in edit. min. *sic* pro adeo tantum censet positum. — *ire sub umbras*, in Orci tenebras. Cf. infra XI, 831. XII, 952. cett. Bis hunc locum respexit Seneca in Herc. Oet. 344. *Ire, ire ad umbras Herculis nuptam libet, Sed non inultam* et 845. *Eat per artus ensis exactus meos: Sic, sic agendum est.* — 661. *Hauriat - - oculis.* Vid. ad Aen. XII, 946. — 662. *Dardanum*, i. e. Dardanium (vid. ad III, 306. 602. al.), hic cum contemptu vocari Aeneam, Wagn. adnotat, conferens infra XII, 14. — „*nostrae secum ferat omina mortis:* et meae mortis indicio ac nuntio infaustum omen navigans ille secum auferat! Sit illi ferale hoc spectaculum pro sinistro itineris omine." *H.* — 663. *atque* cum sin-

Collapsam adspiciunt comites, ensemque cruore
Spumantem sparsasque manus. It clamor ad alta
Atria; concussam bacchatur fama per urbem.
Lamentis gemituque et femineo ululatu
Tecta fremunt; resonat magnis plangoribus aether:
Non aliter, quam si immissis ruat hostibus omnis
Carthago aut antiqua Tyros, flammaeque furentes
Culmina perque hominum volvantur perque deorum.
Audiit exanimis, trepidoque exterrita cursu,
Unguibus ora soror foedans et pectora pugnis
Per medios ruit, ac morientem nomine clamat:
Hoc illud, germana, fuit? me fraude petebas?
Hoc rogus iste mihi, hoc ignes araeque parabant?
Quid primum deserta querar? comitemne sororem

---

gulari vi positum in re necopinata et mira, repente oculis obiecta. Vid. ad Ecl. VII, 7. — *media inter talia*, scil. *verba*, quod additur XII, 318., i. e. statim postquam haec dixit. Vid. supra v. 277. et 388. — 664. *comites;* famulas potissimum intelligas, quae nunc demum irrumpunt in impluvium. Bene autem Servius: „Non induxit occidentem se, sed ostendit occisam; et hoc tragico fecit exemplo, apud quos (tragicos) non videtur, quemadmodum fit caedes, sed futura narratur.“ — *sparsas*, conspersas. Vid. supra v. 21. — 665. *It clamor ad alta Atria.* Cf. infra V, 451. ibique adnott. — 666. *bacchatur fama per urbem*, celeriter percurrit urbem et homines vehementissime commovet. Vid. supra ad v. 301. — 667. *femineo ululatu.* Cf. IX, 477. Val. Fl. I, 312. VIII, 143. Stat. Theb. X, 567. etc. — 668. *Tecta fremunt lamentis* -- cett., h. e. resonant lamentis, idque pro vulgari: homines in tectis fremunt lamentis. Cf. Cul. 151. et similis locus Aen. II, 487. *Fremere* de lugentibus etiam Aen. VI, 175. — *magnis plangoribus* proprie de percussione pectoris accipiendum. Cf. Lucr. V, 971. *plangore magno.* — 669. „Haec comparatio primum ap. Hom. Il. XXII, 410 sq. occurrit, ut iam Macrobio notatum Sat. IV, 6. Eurip. Phoen. 1046 sqq. laudat Cerda.“ *H.* — *Non aliter, quam si.* Cf. Liv. XXIII, 4. 4. XXI, 63, 9. Sueton. Aug. 40. etc. et Hand. Turs. I. p. 270. — 670. *Tyros.* Sic optimi Codd. Vid. ad Ecl. VI, 13. — *flammae furentes*, ut apud Hor. Epod. XVII, 33. Bentl. aliique ediderunt *Furens in Aetna flamma*, ubi tamen Orell. tuetur lectionem *Virens.* — „Ad v. 671., quo incendio civium aedes privatae ac publicae deorum correptae narrantur, Burm. confert Val. Fl. II, 179 sq. ex h. l. expressum.“ *H.* Cf. adnott. ad II, 312. De Praepositione cum vi iterata vid. ad II, 358. — 672 sqq. „Egregie affectus veritas servata in Annae luctu et verbis. Praeivisse creditur Briseis Homeri in Patrocli funere Il. XIX, 282 sqq. Haec autem omnia, quae effatur, ne a tempore et loco aliena sint, dum illa incedit, prolata esse cogita. Unde v. 686. *Sic fata gradus evaserat altos.*“ *H.* — 674. *nomine clamat.* Sic Geo. IV, 356. *et crudelem nomine dicit.* Thiel. haec de more *conclamandi* intelligenda esse putat, de quo conferri iubet Iahn. ad Ovid. Trist. III, 3, 43. Ruhnk. ad Ter. Eun. II, 3, 56. et Interpp. ad Lucan. II, 23. — 675. *Hoc illud fuit*, hoc igitur vere agitabas, quum illud simulate apparabas. Vid. adnott. ad III, 558. Burm. ad Petr. c. 93 haec sine interrogandi signo scribenda censet, cui adsentitur Peerlkamp., qui post *fuit*, *petebas* et *parabant* exclamandi notam poni iubet, minus bene. — *me*, sororem, quae te adeo diligebam; Pronomen igitur graviter pronuntiandum. Cf. supra v. 314. — *fraude petere*, i. e. fallere, ut alibi *insidiis, telis petere* et similia. *Fraude et insidiis petere* coniunxit Liv. XL, 55. — 677. *co-*

Sprevisti moriens? Eadem me ad fata vocasses;
Idem ambas ferro dolor atque eadem hora tulisset!
His etiam struxi manibus, patriosque vocavi
Voce deos, sic te ut posita crudelis abessem?
Exstinxti te meque, soror, populumque patresque
Sidonios urbemque tuam. Date, vulnera lymphis
Abluam, et, extremus si quis super halitus errat,
Ore legam. Sic fata gradus evaserat altos,

---

mitemne sororem etc. Cf. similis locus IX, 199. — 678. *vocasses* duplici modo intelligi posse docet Wagn. aut ut conditioni inserviat: si vocasses; aut ut vim optandi habeat: debebas me vocare, utinam me vocasses! et hanc rationem iure praefert ut convenientiorem querenti e quasi expostulanti cum mortua, coll. infra VIII, 643. X, 854. XI, 162 sq. Cir. 444. Ovid. Her. X, 77 sq. Sil. XVII, 560. — 680. *struxi*, scil. rogum iussu Didonis supra v. 494 sq. — *patrios vocavi Voce deos*, h. e. ipsa sacrum iussu tuo paravi et rite auspicata sum, sc. sollemni precum carmine decantato. Cf. v. 500 sqq. — *voce vocare* (καλεῖν βοᾷ) legitur etiam VI, 247. 506. X, 873. XII, 483. 683. Lucr. IV, 713. Ovid. Her. X, 34. alibi, et significat ubique clara voce vocare. Cf. Burm. et Bach. ad Ovid. Met. X, 3, 507. Huschk. et Dissen. ad Tibull. II, 1, 83. Similiter Aen. IX, 403. *voce precari*. -- 679. *tulisset*. Vid. ad II, 555. — 681. *sic te posita*, i. e. mortua. Vid. supra II, 644. ibique adnott. et Iahn. ad Ovid. Met. IX, 504. — *ut crudelis abessem* Heyn. explicat: ut crudeliter seiungerer. Sed si quis crudeli modo ab altero avellitur, eo non ipse fit crudelis. Quare Wagn. *crudelis* pro Vocativo habet, quo ipsam Didonem mortuam soror alloquatur, et propterea distinctionem loci mutavit; simul tamen adnotans, cum fortasse etiam sic intelligi posse, ut Anna more graviter dolentium culpam fortunae in se transferat, ac si ipsa in culpa esset, utpote quae rogo structo abierit et sororem sibi soli commiserit; et hanc alteram explicationem ego cum Henrico praefero, qui comparat simillimos locos Aen. XII, 873. Silii VIII, 66. et XIII, 656. (Etiam Wagn. Commata, quibus in maiore edit. voc. *crudelis* incluserat, in minore sustulit.) — 682. *Exstinxti*. Vid. supra ad v. 606. „Scripturam *exstinxsti* refellunt ea, quae Struvius *über d. lat. Decl. u. Conj.* p. 153. de his formis disputavit.“ *Iahn.* — *te meque*. Sic Med. et plerique, ut videtur, Codd. pro vulg. *me teque*, quos iure secutus est Wagn., quum sensus sit: „tua caede me simul interemisti, s. non te solum, sed etiam me.“ — 683. Vulgo *Date vulnera lymphis*, quod per enallagen explicare solent, pro: „lymphis date vulneribus,“ positum. Sed iure eiusmodi enallagen ineptam censet Wagn. loco meliore distinctione succurrens, quam nos secuti sumus; eandemque rationem iam a Servio (qui locum sic explicat: Date lymphas, ut vulnera abluam) et Peerlkampio Bibl. crit. nov. Vol. II. p. 21 sq. initam fuisse, idem Vir doct. memorat, qui constructionem illam Romanis non minus quam Graecis frequentatam, ex qua Imperativo nudus Coniunctivus consilium indicans subiicitur (*data*, *abluam*, pro *date*, *ut abluam*), comprobare studet locis Hom. Il. VI, 340. XXII, 450. XIII, 71. Lucian. Tim. c. 45. coll. Zeunio ad Viger. p. 312. et Matth. Gr. Gr. §. 518. atque ex Latinis Ter. Heaut. II, 3, 32. *Mane, hoc quod coepi, prius enarrem* et infra Aen. VI, 884 sq. et VIII, 507. — *vulnera lymphis abluam*. Cf. Ovid. Met. XIII, 531. *Quid moror interea crudelia vulnere lymphis Abluere?* et Stat. Theb. III, 398. *Vulnera dum lymphis Epidaurius eluit Idmon.* — 684. *si quis super halitus errat*, si quis halitus superest, qui oberret in ore Didonis. Cf. adnott. ad III, 489. „Hunc imprimis locum inter eos referunt, ubi propinqui morientis extremum halitum ore excepisse traduntur. Cf. Albinov. Cons.

Semianimemque sinu germanam amplexa fovebat
Cum gemitu, atque atros siccabat veste cruores.
Illa, gravis oculos conata attollere, rursus
Deficit; infixum stridit sub pectore vulnus.
Ter sese attollens cubitoque adnixa levavit;
Ter revoluta toro est, oculisque errantibus alto
Quaesivit coelo lucem, ingemuitque reperta.
Tum Iuno omnipotens, longum miserata dolorem
Difficilisque obitus, Irim demisit Olympo,

---

ad Liv. 97. 158." *Wund.* Vid. etiam Ovid. Met. VII, 680. *et in me Infelicem animam nostroque exhalat in ore.* Iustin. XXIII, 4. *periculo spiritus sui empturum, ut extremos viri spiritus exciperet.* Cic. Verr. V, 45. *matresque - quae nihil aliud orare solent, nisi ut filiorum extremum spiritum ore excipere sibi liceret.* Meurs. de fun. 3. Graev. ad Cic. Verr. V, 45. Cleric. ad Eleg. ad Liv. 95 sqq. Iahn. ad Ovid. Trist. IV, 3, 41. alios. — 686. *amplexa fovebat.* Cf. Aen. I, 718. VIII, 388. Tibull. I, 6, 6. etc. — 688. *Illa graves oculos.* „Est hoc mirum in modum ad effectum movendum comparatum. Non iniucundum fuerit comparare de Eteocle Eurip. Phoen. 1438 sqq. impr. 1454 sqq., de Pyramo Ovid. Met. IV, 145 sq., de Alcestide Eurip. 203. sqq." *H.* — De *gravibus oculis* cf. adnott. ad Ecl. I, 50. — 689. *stridit vulnus*, sanguine ex eo erumpente. Cf. Ovid. Met. IV, 120. 124. Ceterum pro *stridit*, optimorum Codd. lectione, vulgo *stridet.* Vid. adnott. ad Geo. IV, 262. — 690. *Ter sese attollens.* Ruhnk. Ep. crit. II. p. 217. comparavit h. l. cum Apoll. Rhod. III, 654. *τέτρατον αὖθις λέκτροισιν πρηνὴς ἐνικάππεσεν εἰλιχθεῖσα.* — *cubitoque adnixa* plurimorum et optimorum Codd. est scriptura, iure ab Heinsio revocata. Pauci modo Codd. favent vulg. lectioni *innixa*, quam non erat cur Both. et Iahn. (qui Burm. ad Prop. I, 3, 34. p. 41. conferri iubet) revocarent. — 691 sq. „Oculi iam morte natantes et caligine obscurati lucem recipere laborant, sed non colligunt. [certe aegre tantum colligunt solis radios]. — *ingemiscit*, ut moribunda, quod infra XII. extr. *Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.*" *H.* — 692. *Quaesivit coelo lucem;* in mortis agone oculi veluti hiantes captabant lucem. Cf. Ennii fragm. apud Serv. ad Aen. 396. *Seminecesque micant oculi lucemque requirunt.* Silius VI, 11. *Frustra seminecum quaerentia lumina coelum.* Senec. Herc. Oet. 519. *Ille iam quaerens diem Tabem fluentem vulneris dextra excipit.* Ammian. XVI, p. 90. *Alii semineces labente iam spiritu lucis usuram oculis morientibus inquirebant;* cum *errantibus* autem *oculis* cf. Val. Fl. VI, 277. *extremus quum lumina corripit error.* — *reperta* Plures Codd. *repertam*, quod Brunck. (coll. Ovid. Met. IX, 261.) tamquam exquisitius recepit et Iahn. quoque praeferendum censet. Sed *repertam ingemuit lucem* significaret: ingemuit propter lucem repertam, et Participium in eiusmodi locis haud raro a Grammaticis et librariis antecedenti Nomini est accommodatum. — 693 sq. Heyn. adnotat, mirum videri posse, quod Iris mittatur ad expediendam miserae Didonis animam; sed ut Iovem Mercurii, sic Iunonem plerumque Iridis uti ministerio (cf. infra V, 606. IX, 2. Iliad. XVIII, 166 sqq.), Iunonem autem hac de re sollicitam esse, quam Didonis et Poenorum causam suscepisse constet, neminem posse mirari; vulgo tamen illas Proserpinae partes fuisse (cf. v. 698 sq.). Virgilium secuti sunt Stat. Silv. II, 1, 147. et Martial. III, 43, 4., quibus Heyn. etiam Horat. Od. I, 28, 19 sq. addit, simul conferri iubens Hemsterh. ad Luc. T. I. p. 512. — 694. *Irim* hic et V, 606. IX, 2. X 38. constans est omnium fere Codd. lectio. Cf. Wagn. Qu. Virg. III. et

Quae luctantem animam nexosque resolveret artus.
Nam quia nec fato, merita nec morte peribat,
Sed misera ante diem subitoque accensa furore,
Nondum illi flavum Proserpina vertice crinem
Abstulerat, Stygioque caput damnaverat Orco.
Ergo Iris croceis per coelum roscida pennis,
Mille trahens varios adverso sole colores,
Devolat, et supra caput adstitit: Hunc ego Diti
Sacrum iussa fero, teque isto corpore solvo.
Sic ait, et dextra crinem secat: omnis et una
Dilapsus calor, atque in ventos vita recessit.

---

adnott. ad Ecl. IV, 32. et V, 50. — 695. *animam nexosque artus*, i. e. corporis cum anima nexum. Poëtae ante oculos versabatur Lucr. II, 948 sq. *Donec materies omneis concussa per artus Vitaleis animae nodos e corpore solvit.* Wagn. laudat Spalding. ad Quinct. II. 9, 13. — „*merita nec morte*, nullo immani crimine commisso: opp. *subito accensa furore*, uti *non fato* et *ante diem*, ὑπέρμορα Iliad. II, 155." *H.* Vid. supra v. 620. — 697. *accensa furore*, ex ira orto, quos duo affectus multis locis collatis sibi affines esse docent Mitscherl. ad Hor. Od. I, 16, 5. et Obbar. ad eiusd. Ep. I, 2, 62. Vol. I. p. 183 sq. — 698. „Quod *crinis abscinditur*, e re sacra puto ductum; nam victima consecratur deo, pilis in fronte abscissis et in ignem iniectis (cf. v. c. infra VI, 245.; est id proprie κατάρχεσθαι); ab hoc momento victima deo dicata et sacra erat. Itaque et is, qui moritur, crine abscisso diis inferis tamquam victima consecratur Iovique infero sacer est. Ornavit igitur poëta vulgare illud: quia morti haud matura erat, aegre anima a corpore secessit. Res itaque interventu numinis egebat. Imitatione locum expressit Stat. Theb. VIII, 9." *H.* Cf. etiam Eurip. Alc. 74. Hor. Od. I, 28, 20. *nullum Saeva caput Proserpina fugit* (ibique Orell.) et Stat. Silv. II, 1, 147. *Iam complexa manu crinem tenet infera Iuno.* — 699. *caput damnaverat Orco.* Cf. Silius. V, 241. *nisi quem deus ima colentum Damnasset Stygiae neci.* id. XV, 76. *degeneres tenebris animas damnavit Avernis.* id. IV, 229. *damnati Superis.* Lucan. VI, 413. *damnata fatis castra.* ibid. v. 641. *quem tristis Erichtho Damnaverat sacris.* De hac constructione cf. Mitscherl. ad Hor. Od. III, 3, 23. Bach. *Geist der Röm. Eleg.* p. 210. et Lachmann. ad Prop. V [IV], 6, 21. — 700 sqq. Cf. Ovid. Met. I, 270. (*varios induta colores Iris*), ibid. XI, 589 sqq. (*velamina mille colorum*), imprimisque infra Aen. V, 609 sqq. *Discolor virgo* Iris dicitur Statio Theb. X, 112. — *roscida*, quod numquam est sine pluvia. — 702. Comparant Hom. Il. II, 20. Στῆ δ' ἄρ ὑπὲρ κεφαλῆς cett. et Od. VI, 21. „Iris crine rescisso Didonem diis inferis consecrat, quo ipso color vitalis corpore solvitur. - - Exspirat Dido animam, quae in aërem abit. Atque ita quiescat in pace infausto amore liberata Dido!" *H.* — 703. *te isto corpore solvo.* Cf. XI, 829. — 705. *in ventos vita recessit*, dum exspiratur anima. — *in ventos*, in aërem, ut V, 527. et in simillimo loco Ammiani XIX. p. 148. *animis in ventum solutis.* Ceterum de morte Didonis cf. Ausonii Epigr. 118.

P. VIRGILII MARONIS

AENEIS.

LIBER QUINTUS.

ARGUMENTUM.

„Aeneas, relicta Carthagine in Italiam navigans, vi tempestatis in Siciliam defertur (1—34.), ubi, ab Aceste benigne exceptus, Manibus Anchisae patris, quem superiori anno eodem die apud Drepanum sepeliverat, anniversarium sacrum facit, ludosque apud tumulum eius instituit, suaque victoribus praemia decernit (35—103.). Navali certamine vincit Cloanthus (104—285.). Euryalus Nisi dolo cursu superat (286—362.). Entellus senex Daretem iuveniliter se iactantem cestu vincit (363—484.). Sagittandi peritia superat Eurytion: prima tamen praemia, aetatis dignitatisque habita ratione, Acestae decernuntur, cuius sagitta in aërem emissa subito exarserat (485—544.). Ascanius in honorem Anchisae avi cum primae nobilitatis pueris equestres ludos pugnaeque simulacrum exhibet (545—603.). Interea Troianae mulieres hortatu Iridis longaeque navigationis taedio ignem in classem coniiciunt quatuorque naves comburunt; ceterae subita a Iove immissa pluvia incendio sunt ereptae (604—699.). Nocte sequenti Anchises, Aeneae filio in somnis apparens, Iovis verbis admonet, ut, Nautae consilium secutus, mulieres imbellesque senes in Sicilia relinquat, ipse cum iuventutis robore integraeque aetatis flore in Italiam naviget, Sibyllaeque imprimis antrum adeat; illius enim ductu in campos Elysios esse venturum, ubi et posteritatis suae seriem omniumque instantium bellorum discat eventum (700—740.). Monitis itaque paternis morem gerens, Aeneas oppidum in Sicilia condit, nomine Acestam; et matres et senes bello inutiles ibi colonos relinquit: ipse cum exercitus robore Italiam petit (741—778.); navigantique Veneris precibus exoratus Neptunus tutum praestat mare (779—834.). Palinurus, in tanta securitate somno succumbens, una cum gubernaculo in mare excutitur; eiusque vicem supplet Aeneas (835—871.).“ *H.*

Interea medium Aeneas iam classe tenebat
Certus iter, fluctusque atros aquilone secabat,

---

1. *Interea*, dum ea, quae l. IV. exeunte narrantur, Carthagine fiunt; ut igitur haec verba arcte cohaereant cum IV, 583., ubi iam solvisse Aeneam vidimus. — *iam medium tenebat iter*, i. e. iam in alto mari vehebatur, ut III, 664. *graditurque per aequor Iam medium;* et Lucan. III, 1. *Propulit ut classem velis cadentibus auster Incumbens, mediumque rates tenuere profundum;* nostrum: *er war schon mitten auf dem Wege*, qua dicendi formula etiam nos nihil aliud significamus, quam aliquem iter iam ab aliquo tempore incepisse, etiamsi dimidiam partem viae nondum vere emensus est. Idem sibi velle videtur Wagn., qui observat, *medium* dici de eo, quod iam rite aggressi, in quo ipso occupati simus, coll. Geo. III, 486. 519. Aen. IV, 277. all. Cf. etiam adnott. ad Aen. I, 505. VII, 566.

Moenia respiciens, quae iam infelicis Elissae
Collucent flammis. Quae tantum accenderit ignem,
Causa latet; duri magno sed amore dolores
Polluto, notumque, furens quid femina possit,
Triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.

---

et al. *Iter*, *cursum tenere* est vox nautica, de qua vid. ad III, 686. — *certus* Serv. minus probabiliter explicat: itineris sui certus, persistens in consilio proficiscendi in Italiam; ut igitur sit i. q. IV, 554. *certus eundi.* Quod, quum Aeneas iam in medio sit itinere, minus quadrare perspiciens, rectius Wagn. interpretatur: ad certum locum tendens, recto, non erratico itinere cursum intendens, coll. *certa hasta*, *certa sagitta* et *certa pompa* ap. Tibull. III, 1, 3. — *aquilone*, i. e. aquilone adiutus, aquilonis ope. Cf. II, 25. 180. III, 529. IV, 46. *Aquilo* autem simpl. pro vento; nam austro, non aquilone opus erat a Carthagine in Italiam proficiscentibus. Ventorum nomina saepe promiscue usurpata videmus. Vid. ad I, 575. IV, 562. et al. — 3. *Moenia respiciens*, cum dolore et desiderio aliquo; nam ipse Aeneas infra VI, 460. *Invitus*, inquit, *regina, tuo de litore cessi.* Cf. etiam Silius VIII, 108. *Respiciens aegerque animi tum regna reliqui Vestra.* — *Elissae flammis*, rogi, in quo Elissa (cf. IV, 335.) comburebatur. *Serv.* haec adnotat: „Circa primum ortum lucis navigavit - - flammas rogi circa vesperam vidit; quo tempore et per naturam ignem videre potuit, et per pristinum morem, quo per diem cadavera non incendebantur;“ quibus Heyn. haec addit: „Noctis fere tempus datum rogo igni consumendo, et postridie mane lecta ossa. Sic in Patrocli funere Il. XXIII, 226. Stat. Theb. VI, 236. et al.“ Respexit hunc locum Silius VI, 312. *Vidissem moenia flammis Phoenissae ruere.* — 5 sqq. Locus paullo impeditior, qui sic est capiendus: Troianos latet causa flammarum; *sed duri dolores polluto amore*, i. e. quod cogitant, quam duri esse debeant dolores polluti s. violati amoris, quanti dolores Didonem, cuius amorem Aeneas spreverit, vexare debeant, *notumque* (scil. illud) s. res illa nota et perspecta, i. e. quod non ignorant, *quid possit*, quo adigi possit, *furens femina* (*wessen sie fähig sei*), *ducunt* Troianos *per augurium*, ad augurandum et suspicandum id, quod vere factum erat. — *Pollutus amor*, ut alibi *fidem*, *iusiurandum*, *sacrum*, III, 61. *hospitium* et VII, 467. *pacem polluere* dicitur. *Amor* autem, qui iam *coniugium* appellari poterat (IV, 172.), non minus sacra res, quam modo commemoratae. Peerlkamp. tamen, haerens in *polluto amore*, temere coniicit *Abrupto.* — *notum* substantive est accipiendum. (Vide supra) Sic Liv. VII, 8. *diu non perlitatum tenuerat dictatorem*, *ne ante meridiem signum dare posset.* id. XXVII, 37, 5. *liberatas religione mentes turbavit rursus nuntiatum*, *infantem natum esse.* Lucan. I. in. *Bella — populum — acies — certatum — signa canimus.* Tac. Hist. II, 82. *Sufficere adversus Vitellium videbatur Vespasiani nomen et nihil arduum fatis* cett. Cf. Periz. ad Sanct. Min. T. I. p. 657. Ruddim. I. p. 273. Boettich. Lex. Tac. p. 339 sq. Drak. ad Liv. I, 53, 1. Ramsh. §. 171. III, 3. Kritz. ad Sall. Cat. 41, 5. et Thiel. ad h. l. (Cf. etiam quae de Ablativo absoluto Participiorum *libato*, *nuntiato*, *cognito* cett. ad I, 737. adnotavimus.) — *furens quid femina possit.* Cf. imprimis Sen. Hipp. 821. *Quid sinat inausum feminae praeceps furor*, et Iuven. X, 328. *Mulier saevissima tunc est*, *Quum stimulos odio pudor admovet*, porro Ovid. Met. IX, 150. XIV, 384. et similes loci. Peerlkamp. docet, propterea Aeneam apud Silium VIII, 112. dicere: *Sed cur, heu seri monitus! cur tempore tali Incustodito saevire dedistis amori?* i. e. Didonem custodire, observare debebatis, non solam linquere. — 7. *per augurium* Heyn. explicat: ad augurium, coll. VI, 743. *per amplum Mittimur Elysium;* in quo tamen loco *per* non magis, quam hic, pro *ad* positum est. Immo *per* hic significat, animum per varia auguria, i. e. suspiciones,

Ut pelagus tenuere rates, nec iam amplius ulla
Occurrit tellus, maria undique et undique coelum:
Olli caeruleus supra caput adstitit imber,
Noctem hiememque ferens, et inhorruit unda tenebris.
Ipse gubernator puppi Palinurus ab alta:
Heu! quianam tanti cinxerunt aethera nimbi?
Quidve, pater Neptune, paras? Sic deinde locutus
Colligere arma iubet validisque incumbere remis,
Obliquatque sinus in ventum, ac talia fatur:
Magnanime Aenea, non, si mihi Iuppiter auctor

---

opiniones (*Ahnungen*), errando tandem ad hanc cogitationem pervenisse. *Augurium* autem hoc latiore sensu usurpatum legitur etiam Cic. Tusc. I, 15, 33. Phil. II, 35, 89. Ovid. Met. I, 395. Her. XVII, 234. al. — *pectora*, animos, cogitationes. Thiel. conferri iubet Obbar. ad Hor. Ep. I, 1, 33. et Goerenz. ad Cic. Legg. I, 18, 49. — Vss. 8—11., paucis modo verbis mutatis, iam III, 192—195. legimus, ubi vid. adnott. — *pelagus*, quod in loco parallelo *altum*, mare non proximum litori. Cf. IX, 81. — 9. *maria undique et undique coelum* Heins. ex melioribus libris restituit; vulgo *coelum undique et undique pontus*, ex III, 193. repetitum. — 10. *Olli*. Vid. ad I, 254. — *caeruleus imber*. Vid. ad III, 64. — „*supra caput*, desuper, *κατακρῆθεν* vel *ὑψόθεν*, ut ap. Arat. Phaen. 422. 423." *H.* — 12. *Ipse gubernator*, i. e. gubernator adeo, quem talia minus, quam ceteros, formidare decebat. Cf. Wagn. Qu. Virg. XVIII, 3, c. et adnott. ad III, 201., ubi etiam de *Palinuro* iam dictum. — 13. „*quianam* hic et X, 6. ex antiquo sermone pro *qua re*, *τί γάρ*." *H.* Legitur etiam apud Plaut. Truc. I, 2, 34. et Ennium in Servianis ad Aen. X, 6. Cf. etiam Festus v. *quianam* p. 132 Lindem. et Priscian. XVII. p. 1060. et XVIII. p. 1169. Hand. tamen in Tursell. IV. p. 21. de hac Particula composita videtur dubitare, et hoc quidem loco praefert Codd. quorundam Pontani lectionem *quinam*, X, 6. autem non paucorum librorum scripturam *quaenam*. Sed probat eam Quinctiliani quoque auctoritas, qui Inst. VIII, 3. med. (p. 686. Burm.) utrumque archaismum *olli* et *quianam* huic loco singularem dignitatem afferre censet. — *nimbi*. Vid. ad I, 51. — 14. *pater Neptune*. Vid. ad I, 155. — *Sic deinde locutus - - iubet*, i. e. haec locutus deinde iubet. Cf. adnott. ad I, 195. et III, 609. De Partt. autem *deinde* et *tum* post Particip. Perf. Pass. positis vid. ad II, 391. — 15. *colligere arma*, contrahere vela. Heyn. confert Homericum *ὅπλα* Od. II, 390. 423. al. Vid. ad Geo. I, 160. — *incumbere remis*. Vid. VIII, 108. X, 294. al. coll. cum Geo. I, 213. et Aen. III, 207. Arcte haec verba cohaerent cum sequentibus; nam remorum usu adiuvabatur id, quod Virg. v. 16. dicit *obliquare vela in ventum*. Vere enim *Peerlkamp.*: „Veteres non habebant illud laterale, quod apud nos tollitur et premitur. Ideo utebantur remis, ne nimium a cursu recto deflecterent." — 16. „*Obliquat sinus* velorum [vid. ad III, 455.] *in ventum*, nostrorum nautarum *laviren*, vento adverso non totis velis accepto, sed tantum ex obliquo, ne illa magna vi irruens navem nimium de cursu deflectat." *H.* *In ventum* igitur *obliquare* non est contra ventum, sed ita ponere vela, ut ventum obliquum excipiant. Cf. Liv. XXVI, 39. *Aliae ad incertos ventos hinc atque illinc obliqua transferentes vela in altum vectae sunt*, et Lucan. V, 426. *tortosque rudentes Laxavere sinus et flexo navita cornu Obliquat laevo pede carbasa* cum adnott. ad Aen. VII, 13. 664. 757. — 17. De epitheto *magnanimi* vid. Barth. ad Stat. Theb. IX, 1. et adnott. ad Aen. I, 260. — *auctor*, qui aliquid promittit, qui fidem dat, se aliquid effecturum. Cf. Geo. I, 432.

Spondeat, hoc sperem Italiam contingere coelo.
Mutati transversa fremunt et vespere ab atro
Consurgunt venti, atque in nubem cogitur aër;
Nec nos obniti contra, nec tendere tantum
Sufficimus. Superat quoniam Fortuna, sequamur,
Quoque vocat, vertamus iter. Nec litora longe
Fida reor fraterna Erycis portusque Sicanos,
Si modo rite memor servata remetior astra.
Tum pius Aeneas: Equidem sic poscere ventos
Iamdudum et frustra cerno te tendere contra.
Flecte viam velis. An sit mihi gratior ulla,

— 18. *hoc coelo*, hac coeli tempestate. — *sperem contingere*, i. e. fore ut contingam. Sic haud raro Infin. Praes. pro Futuri post verba sperandi, exspectandi, promittendi etc., si quid tam certo futurum exspectamus vel cogitamus, ut de re futura, ac si iam nunc esset, loqui nobis licere putemus. Cf. II, 657. IV, 305. 487. Lucan. IX, 302. *hos audax sperat sibi cedere virtus;* supra IV, 487. *Haec se carminibus promittit solvere mentes.* Oudend. ad Caes. B. G. II, 32. Walch. ad Tac. Agr. c. 44. p. 418. Zumpt. §. 605. alii. — 19. *transversa fremunt*, paullo audacius pro: in transversam partem. Vid. ad Ecl. III, 8. et Geo. III, 149. — *vespere ab atro*, atris nubibus obducto; quo exprimit poëta Homericum ζόφον ἠερόεντα. — 20. *in nubem cogitur* (i. e. densatur) *aër* etiam Cicero dixit N. D. II, 39, 101. Burm. conferri iubet Barth. ad Stat. Theb. I, 348. et sua ad Val. Fl. III, 92., Peerlkamp. autem Ambrosium Hexaëm. II, 3. *dicant, quemadmodum aër cogatur in nubem.* Praeterea cf. etiam Geo. IV. 36. — 21. *obniti contra.* Vid. de similibus pleonasmis ad Geo. I, 200. Aen. II, 593. III, 690. VI, 310. al. — *tendere tantum*, quantum opus est ad vincendam adversam tempestatem. Peerlkamp. malit: *obniti tantum, nec tendere contra*, ut v. 27. — *sufficimus*, vires nostrae sufficiunt. *Sufficere* cum Infinitivo legitur v. c. Mart. IX, 1, 8. *sufficit in vestras redire manus.* Lucan. V, 154. *nec vox antri complere capacis Sufficiens spatium.* — 23. *Quoque* pro et quo, ut alibi *quaeque*, *ubique*, *itaque* et similia. Vid. praeter eos, quos iam laudavit Kritz. ad Sall. Cat. 14, 1. et 23, 4., Walch. ad Tac. Agr. p. 178. Goerenz. ad Cic. Finn. II, 10, 32. et mea ad Lucr. II, 63. — 24. *Fida*, propter Acesten, de quo vid. infra ad v. 30. — *fraterna*, quia *Eryx*, urbis cognominis conditor (vid. ad Aen. I, 570.), Veneris et Butae erat filius (Apollon IV, 914 sqq.) ideoque frater Aeneae a matre. Cf. infra v. 412. De duobus autem epithetis sine Copula uni Subtantivo adiectis vid. adnott. ad Geo. I, 449. Wagn. longa adscripta adnot. *fraterna litora* in unam notionem coire censet: *Brudergestade*, quod cum Thielio probo. Alii fortasse dicent, hunc locum esse ex eorum genere, ubi alterum epitheton prius vel explicet (fida, quippe fraterna), vel per gradationem aliquam augeat (fida adeoque fraterna). Cf. imprimis Geo. I, 407. (ibique adnott.) III, 7 sq. Aen. II, 622 sq. III, 619. 658. V, 306. VI, 282. VII, 170. 624. VIII, 245. XII, 888. Quare non erat, cur Heins. coniiceret *fraterni*, quod de ipso Eryce satis mire esset dictum. — *portus Sicanos.* Vid. ad Ecl. X, 4. et Aen. III, 692. — 25. Sensus est: Si positum astrorum (per quae cursus maritimus regitur), qualem a Sicilia profecti ante tempestatem (I, 34.) observavimus, nunc, quum iter a contraria parte (ab Africa) remetior, recte memini. De verbo simplici *servandi* pro *observandi* posito vid. adnott. ad Ecl. III, 75.; *rite* autem, i. e. recte, cum *remetior* coniungas. — 28. „*Flecte viam*, ut supra *iter*, h. e. cursum, navem. Proprie flectunt vela ad alium

Quove magis fessas optem demittere navis,
Quam quae Dardanium tellus mihi servat Acesten,
Et patris Anchisae gremio complectitur ossa?
Haec ubi dicta, petunt portus, et vela secundi
Intendunt Zephyri; fertur cita gurgite classis,
Et tandem laeti notae advertuntur arenae.
At procul ex celso miratus vertice montis
Adventum sociasque rates occurrit Acestes,
Horridus in iaculis et pelle Libystidis ursae,
Troïa Crimiso conceptum flumine mater
Quem genuit. Veterum non immemor ille parentum

---

cursum tenendum; h. l. velis mutatis flectitur cursus." *H.* — 29. *fessas naves.* Vid. ad I, 168. — *demittere* aliquo, i. e. immittere in locum aliquem inferiorem. Sic Cic. ad Fam. XV, 4, 7. *se in Ciliciam dem.*, Liv. XXXIV, 44. extr. *aliquem in carcerem dem.* cett. — 30. *Acestes*, rex Siciliae, iam antea Aeneam benigne exceperat. Vid. ad I, 195. et Interpp. ad Ovid. Met. XIV, 83. — 31. Cf. Lucr. IV, 738. *Quorum morte obita tellus complectitur ossa*, et I, 136. *Morte obita quorum tellus amplectitur ossa.* De Anchisae obitu cf. III, 710. — 32. „*secundi Zephyri*, cursu iam versus ortum solstitialem inflexo." *H.* Vid. etiam IV, 562. — 33. *gurgite* pro mari omnino, ut saepe. Vid. I, 118. ibique adnott. — *arenae*, litori. Vid. ad I, 107. — 35. *ex celso* cum Wagn. divisim scripsimus, quum libri quidam praebeant *e celso*, quod etiam Bentl. ad Lucan. III, 88. praefert, et haec lectio melius conveniat Participio *miratus*, i. e. ex celso loco mirabundus conspicit. Vulgo *excelso loco*, i. e. in excelso stans loco. Iam Servius dubitat, utrum *excelso*, an *ex celso* poëta scripserit. — *montis*, Erycis. — *occurrit.* Peerlkampio magis placet lectio a Donato commemorata *accurrit*, his verbis adiectis: „Hoc decebat Troianum Troianos procul videnti, et mox Acestes suos populares *laetus* excipit." Sed invitis Codd. nihil mutandum. — 37. *horridus in iaculis*, rigidis iaculis instructus; nam bina singuli gestabant (cf. I, 313.). De voc. *horridus* vid. ad Geo. I, 151. 142. Aen. VII, 526. XI, 602. etc. et de constructione *horridus in iaculis* ad III, 595., ubi addi possunt Ennius Ann. XII, 8. ed. Spang. *leves in hastis* et Stat. Theb. IV, 221. *gravi metuendus in hasta.* Wagn., qui recte sustulit Comma ab Heyn. post *horridus* positum et nuper etiam a Peerlkamp. defensum („quum homo parvo et debili corpore, vultu muliebri, licet in iaculis et pelle ursae, non fuisset horridus, sed ridiculus!), de hoc usu Praepositionis conferri iubet Weichert. ad Val. Fl. VIII, 134. et Beier. ad Cic. Off. I, 9, 22. Vid. adnott. ad III, 595. — *Libystidis ursae*, Libycae: quamquam praeter Virgilium hic et VIII, 368., ubi eadem verba repetuntur, nemo hac Adiectivi forma utitur. Cf. omnino quae ad Ecl. IV, 1. adnotavimus. Plinius quidem VIII, 58, 83. et cum eo Serv. Dresd. ursos in Africa esse negant; sed vid. ad I, 184. et alibi adnott. — 38. Servio auctore Acestes Crimiso, Siciliae fluvio, et Troiana virgine, Segesta s. Egesta, Hippotae filia, natus erat. Cf. etiam Schol. Lycophr. 951. 963. Aliter rem narrat Dion. Hal. I, 52. — Omnino vid. Cluver. Sic. ant. II, 2. *Crimisus* autem (*Crimissus*, *Crinisus* de qua scripturae varietate vid. imprimis Cellar. Sic. ant. II, 12. Heins. ad Claud. R. Pr. II, 57. et Oberlin. ad Vib. Sequ. p. 93.), Siciliae ille fluvius, ad quem Timoleon Carthaginienses vicit. Vid. Dion. Hal. l. l. Ael. V. H. II, 33. Plut. Tim. 25. 28. Nep. Timol. 2. Habetur autem is fluvius, qui nunc *S. Bartolomeo* s. *Freddo* vocatur. Cf. liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 786. — 39. *veterum parentum*, quandoquidem ipse a Troianis originem ducebat

Gratatur reduces et gaza laetus agresti
Excipit, ac fessos opibus solatur amicis.
Postera cum primo stellas Oriente fugarat
Clara dies, socios in coetum litore ab omni
Advocat Aeneas, tumulique ex aggere fatur:
Dardanidae magni, genus alto a sanguine divûm,
Annuus exactis completur mensibus orbis,
Ex quo reliquias divinique ossa parentis
Condidimus terra moestasque sacravimus aras;
Iamque dies, nisi fallor, adest, quem semper acerbum,

---

ideoque non immemor communis originis. — *gratatur reduces*, i. e. gratulatur iis, quod sint reduces, ideoque omnino reduces cum gaudio salutat. Vid. ad IV, 478. — *gaza agrestis*, i. e. larga copia, beata ubertas frugum agrestium (cf. Aen. I, 119. et II, 763.), explicatur sequ. *opibus*. De voc. *laetus* vid. ad I, 275. 696. II, 417. — 41. *solatur*. Cf. Geo. I, 159. et Hor. Sat. VI, 117. *me silva - - tenui solabitur quercu*. — 42. *Oriens* pro Sole matutino. Vid. ad Geo. I, 250. — 43. *in coetum advocare*, quod alibi *concionem advocare*. Burm. laudat Barth. ad Stat. Theb. IV, 305. et adnott. ad Phaedr. I, 14. — 44. „*tumuli ex aggere* (ornate pro: ex tumulo) socios alloquitur, more militari, ut toties ap. Liv. et Tac. de suggestu et aggere in castris allocutio facta legitur.“ *H.* Tumulo igitur usus est pro aggere, ex quo Troianos alloqueretur. Cf. etiam VII, 6. XI, 382. et Val. Fl. V, 91., ubi *agger busti* commemoratur. — 45 sq. Inferias annuas parenti Anchisae faciendas die anniversario et ludos apud tumulum eius instituendos indicit Aeneas. — *alto a sanguine divûm*, propter Dardanum, Iovis fil. Vid. III, 167. „Solet autem eius, qui gentis auctor ac regni vel urbis conditor fuit, nobilitas toti genti ac populo tribui. Sic Romani *Martis genus*, *Romulidae* etc.“ *H.* De constructione *genus a sanguine*, scil. ortum, vid. ad Geo. II, 243. Aen. I, 160. 730. al. — 46. „Per partem hiemis apud Didonem commoratus est Aeneas. Cf. IV, 52. 192. 310. Quantum temporis ab Anchisae morte usque ad illam tempestatem, qua in Africam delatus est, effluxerit, modo ex hoc loco potest coniici.“ *Gossr.* — 47. *divinique ossa* pro ossaque divini. Haud raro enim Part. *que* a poëtis alii voci adiungitur, quam quo proprie pertinet. Sic Hor. Od. II, 19. ult. *ore pedes tetigitque crura*. id. Carm. saec. 22. *ut cantus referatque ludos*. id. Serm. I, 6, 43. *cornua quod vincatque tubas*. Tibull. I, 3, 56. *Messalam terra dum sequiturque mari* cett. Cf. Broukh. ad Tib. III, 6, 48. Dissen. ad eiusd. I, 1, 51. Bach. ad eiusd. I, 1, 10. idem ad Ovid. Met. XII, 109. Burm. ad eiusd. XIV, 30. Heind. ad Hor. Sat. I, 6, 43. Ruddim. I. p. 323. alii. Vid. etiam adnott. ad Geo. IV, 22. — *divini*: vid. infra ad v. 54. — 48. *Condidimus terra*. Aliquot Codd. *terrae*. Vid. adnott. ad Geo. II, 290. et Aen. VI, 84. — *moestas sacravimus aras* explicant: nos moesti sacravimus aras. Rectius de ornatu ararum cogitaveris, qui ipsum adspectum earum moestum reddidit. Cf. supra III, 63 sq. — 49 sq. Cf. simillimus locus Tibulli IV, 5, 1 sq. — *nisi fallor;* antiquissimis enim temporibus illis non nisi ad solis siderumque conversiones, quales cuiusque oculis se offerebant, anni et dies computabantur. Ceterum hanc lectionem ex Med. aliisque libris melioribus pro vulg. *ni fallor* cum Wagn. revocavimus, qui censet, inter utramque Particulam hoc discrimen intercedere, ut *ni* sit affirmantis (et graviter minantis, velut Aen. IX, 805. XII, 568.), *nisi* negantis aut ambigentis; quare hic, ubi Aeneas non putet se falli, unice verum sit *nisi fallor*, ut ap. Cic. Att. VIII, 7. *nisi omnia me fallunt*, ibid. XIV, 12. *nisi me fallit*, ap. eund. ad Fam. V, 20. *nisi quid me fallit*, Plaut. Men.

Semper honoratum — sic dî voluistis — habebo.
Hunc ego Gaetulis agerem si Syrtibus exsul,
Argolicove mari deprensus et urbe Mycenae;
Annua vota tamen sollemnisque ordine pompas

V, 9, 23. *nisi me animus fallit* cett. Contra in *nisi fallor* (quod tamen, metro fortasse cogente, legi memorat ap. Ovid. Fast. IV, 623.) ex Wagneri sententia latet cogitatio facile tamen fieri potest ut fallar. Scilicet *ni* est, i. q. *si non* (ita tamen ut illud ad totam sententiam pertineat, hoc ad unum aliquod eius vocabulum referatur), neque umquam ponitur in iis sententiis, ubi ob exceptionem aliquam *nisi* requiritur. Cf. imprimis Hand. Turs. IV. p. 188 sqq. (ex parte contra Wagn. disputans), praeterea autem Bentl. ad Hor. Sat. II, 3, 154. Obbar. ad Hor. Ep. I, 2, 5. Vol. I. p. 109. Gernhard. in Epist. ad Herzog. de Tac. Agr. 2. Vimar. 1838. p. 15. Iahnii Nov. Annall. phil. et paed. Vol. XXIII. p. 341. et Iahn. ipse ad h. l., cui *ni* maiorem emphasin habere videtur, quam quae cum hoc loco congruat. — 50. *Sic dî voluistis*, ut alibi *sic dî voluere*, *sic dîs*, *superis placuit*, *visum est* et similia, solatii inde petendi causa adiicitur. Cf. supra II, 427. Ovid. Met. I, 366. XIII, 597. Hor. Od. I, 12, 31. Sat. II, 6, 22. et alia exempla huius formulae a Cuningh. in Animadvv. ad Horat. p. 95. collecta. — 51. Hunc diem etiamsi in Syrtibus aut in Argolico mari agerem, tamen annua vota exsequerer. *Diem agere*, ut *vitam agere*, valet transigere, degere diem, ut X, 235. *agitare aevum.* Sic etiam Iahn., Peerlkamp., Gossr. et Süpfl. locum recte capiunt. Heyn. et Wagn. (quem in prima edit. temere secutus sum), Commate post *ego* posito, *agerem* cum Servio accipiunt pro essem, degerem, et in toto loco anacoluthon inveniunt, ut pro eo, quod proprie scribendum erat: Hunc ego diem votis pompisque exsequerer, i. e. celebrarem, vel si - - agerem, scriptum sit: *vota tamen et pompas exsequerer;* et Wagn. quidem confert infra VII, 611 sqq. *Has* (portas) - - - *ipse* - - *reserat stridentia limina consul.* Sed etiamsi tale ancoluthon a Virgilio non alienum, tamen non nisi necessitate flagitante vere ab eo admissum esse sumamus. Ceterum Peerlkamp. docet, hunc locum reddidisse Paullinum Carm. 23. *Hunc ego si Geticis agerem male subditus armis*, *Inter et immites celebrarem laetus Alanos.* — *Gaetulae Syrtes*, i. e. omnino Libycae; nam Gaetuli ab iis remotiores occidentem versus habitarunt. Cf. adnott. ad IV, 40. et 41. Syrtes autem h. l. non de ipsis maris sinubus, sed de regione Syrtica, de ora Syrtibus vicina intelligendas esse, in promptu est. Sic etiam apud Hor. Od. I, 22, 5. *Syrtes aestuosas* capit Orellius. — 52. *deprensus*, ab hostibus, Graecis, et in servitutem abductus. Cf. autem adnott. ad Geo. IV, 421. — *Argolico mari*, i. e. Aegaeo; nam *Argolicus* poëtis omnino pro Graeco dicitur. Vid. III, 283. IX, 202. al. — *Mycenas* tamquam Agamemnonis, infestissimi Troianorum hostis, sedem videtur commemorare. Cf. I, 284. II, 180. 331. cett. Ceterum cum *urbe Mycenae* cf. I, 247. 565. III, 293. (VI, 659. VII, 714.) VII, 697. VIII, 231. etc. *Mycenae* autem Med. et meliorum librorum est lectio; alii *Mycene*, *Mycena*, *Mycenis*. De forma nominis *Mycene* (Mycena, quae legitur etiam apud Silium I, 26. Stat. Theb. IV, 57. alibi) vid. Schneid. Gramm. I. p. 432. Sic etiam *Athene*, *Thebe* et similia. Cf. etiam Burm. ad Ovid. Met. XII, 109. Ceterum Wagn. Qu. Virg. XXXIV, 1. *et* ante vv. *urbe Mycenae* pro *vel*, *aut* positum censet (qua de re vid. adnott. ad Geo. I, 442. Aen. II, 36. al.), quod probare non possum. Duo enim hostium genera distinguit poëta, Afros inhospitales et Graecos, quod iam duplex praedicatum *exsul* et *deprensus* indicat; quare recte dicit: *Gaetulis Syrtibus Argolicove mari et urbe M.* — 53. *sollemnes pompas exsequi*, quum voc. *ordine* addatur, *dona* autem in seqq. diserte commemorentur, non aliter intelligo, quam Geo. III,

Exsequerer, strueremque suis altaria donis.
Nunc ultro ad cineres ipsius et ossa parentis
Haud equidem sine mente, reor; sine numine divûm
Adsumus, et portus delati intramus amicos.
Ergo agite, et laetum cuncti celebremus honorem;
Poscamus ventos, atque haec me sacra quotannis
Urbe velit posita templis sibi ferre dicatis.
Bina boum vobis Troia generatus Acestes

---

22. *sollemnes ducere pompas.* Nam pompas in exsequiis ductas esse, ex Aen. XI, 163. Cic. Mil. 13. in. Nep. Att. 22. Prop. II, 10, 19. Stat. Silv. II, 1, 19. (*nigrae sollemnia pompae*) aliisque locis satis notum. Wagn. tamen, qui conferri iubet Tibull. III, 1, 3. ibique Heyn., de donis, quae Manibus defunctorum mittuntur, videtur cogitare, ut *pompa* non sit *der Festzug*, sed *die Festgabe*, qua de re cf. etiam Voss. ad Geo. III, 22. — 54. *struerem altaria donis*, tamquam strue facta cumularem. Vid. Burm. ad Lucan. III, 404. — *altaria*, tamquam inter deos recepto Anchisae. Cf. supra v. 54. et infra v 84. et 760. — *suis*, i. e. debitis. Vid. ad Ecl. III, 62. et infra VI, 142. — 55. *ultro*, i. e. adeo, insuper (qua de re vid. ad Geo. IV, 204.), oppositum verbis *Gaetulis agerem si Syrtibus* etc., ut sensus sit: Quanto magis nunc faciam, quum eo ipso sim loco, ubi mortuus et sepultus est pater; *ipsius* enim ad notandam locorum diversitatem pertinere, et sensum esse: ad ipsum eius sepulcrum, vere docet Wagn. Qu. Virg. XVIII, 2, b. — 56. *Haud equidem - - adsumus. Equidem* enim, quod non ex *ego*, sed ex intensivo illo *e*, etiam in *ecastor*, *edurus*, *egelidus* apparente (vid. adnott. ad Geo. IV, 145.), et *quidem* compositum esse, post Drakenb. ad Liv. V, 53, 3. Burm. ad Virg. Aen. II, 77. Ramsh. Gramm. §. 194. not. 1, a. et Muellerum ad Cic. pr. Sext. 57, 122. evicisse videtur Hand. Tursell. II. p. 422 sqq., etiam cum plurali Verbi numero et aliis, quam prima, Personis construi, res est satis nota; neque opus est, ut cum Wagnero (Kritzii fortasse sententiam de hac Particula secuto, qui tamen, quae ad Sall. Cat. 51, 20. proposuerat ab Handio veriora edoctus, ad Iug. 10, 6. ipse retractavit) Comma post *mente* positum tollamus totumque locum sic capiamus: *Haud equidem sine mente reor, sine numine divom, Adsumus;* (quod nuper etiam Peerlkamp. improbavit, Virgilium, si hoc voluisset, potius *Haud sine mente, equidem reor, haud sine numine divôm* scripturum fuisse censens). Cf. e. g. Ter. Phorm. III, 1, 7. *equidem nos - - accusamus.* Sall. Cat. 51, 20. *possumus equidem dicere.* ibid. 52, 11. *equidem amisimus* cett. — *sine mente, sine numine divûm* Heyn. recte interpretatur: sine consilio ac voluntate deorum. De *mente* vid. ad I, 676., de *numine* deorum ad I, 8. et II, 623. — 58. „*honorem*, inferias in honorem Anchisae faciendas, *laetum*, alacriter, lubenti ac parato animo celebrantes." *H. Laetum* ad honorem transfertur, quamquam proprie pertinet ad homines, qui laeti honorem celebrant. Cf. adnott. ad Aen. I, 4. et al. — 59. Peracta hac sollemnitate *poscamus ventos*, scil. secundos. (Cf. III, 253.) Recte enim *Both.* h. l. sic interpretatur: „Nunc data opportunitate hunc diem in Sicilia celebremus, sed poscamus etiam felicem navigationem, ut in Italiam perveniamus ad annuas inferias patri ibi instituendas. Waddel. Animadv. crit. p. 21. temere coni. *poscamus veniam*, Peerlkamp. autem *posc. votis.* Lactant. Inst. I, 15. ad *poscamus* videtur subintellexisse: ab Anchisa, quum scripserit: *Cui Anchisae Aeneas non tantum immortalitatem, verum etiam ventorum tribuit potestatem.* — 60. *Urbe posita.* Vid. ad I, 263. — *velit* (Anchises) *me sibi ferre* (instituere, celebrare) *haec sacra*, i. e. lubens ac propitius ea accipiat. Cf. adnott. ad I, 733. et II, 457. — 61. Heyn. comparat Hom. Il. XXIII, 260. *βοῶν τ' ἴφθιμα κάρηνα.* Cf. quae de simili cir-

Dat numero capita in navis; adhibete Penatis
Et patrios epulis et quos colit hospes Acestes.
Praeterea, si nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit radiisque retexerit orbem,
Prima citae Teucris ponam certamina classis;
Quique pedum cursu valet, et qui viribus audax
Aut iaculo incedit melior levibusque sagittis,

---

cumlocutione diximus ad I, 193. et II, 18. — *in naves* (singulas). Cf. de hoc usu Praepositionis in distributione rerum Burm. ad Suet. Caes. 54. Hand. Turs. III. p. 329. alii. — 62 sq. „Non *lectisternium* Anchisae factum; sed *ferales epulas* celebrandas indicit; quod religionis genus erat, uti alibi post sacra diis facta, ita nunc inferiis peractis (cf. infra v. 102 sq.); in iis libatio fit diis penatibus et Troianorum et Siculorum, communi epularum more. Hor. Od. IV, 5, 31. *Hinc ad vina redit laetus, et alteris Te mensis adhibet deum.*“ *H.* Adde Ovid. Fast. IV, 829. *Quosque pium est adhibere deos, advertite cuncti.* - 64. *si* quo *quum* temporali, ut infra VI, 770. et alibi saepissime. Vid. ad Ecl. II, 27. et Geo. I, 7. — „*nona*, ex more. Notum *novendiale sacrum* [τὰ ἔννατα], nono a sepultura die, luctu per novem dies continuato. Vid. infra v. 762. Alibi ipsae caerimoniae sunt novendiales, ut in expiatione prodigiorum.“ *H. Servius* haec adnotat: „Apud maiores, ubi quis fuisset exstinctus, ad domum suam referebatur; et illic septem erat diebus, octavo incendebatur: unde Horatius [Epod. XVII, 28.] *Novendiales dissipare pulveres* etc.“ Cf. etiam Scholl. ad Hor. l. l. et Appul. Met. IX. p. 199. *Iamque nono die rite completis apud tumulum sollemnibus.* — *diem almum.* Vid. ad Ecl. VIII, 17. et Aen. I, 306. — V. 65. paullulum et mutatus iam IV, 119. legitur. — 66. *prima ponam certamina* pro: primum, primo loco ponam cert. Sic Ovid. Met. X, 450. *primos tegis, Icare, vultus.* Vid. ad I, 442. Illud tamen animadvertendum, quod reliqua certaminis genera per simplicem Copulam adiunguntur. Haud raro autem verba *primum*, *primo*, *primus* non sequuntur, quas exspectamus, Particulae *tum*, *deinde* cett., sed aut prorsus omittuntur, aut cum aliis Particulis, *et*, *sed*, *autem* cett., commutantur. Cf. Viros doctos a Kritzio ad Sall. Iug. 45, 2. laudatos, quibus adde Heusing. ad Cic. Off. I, 28, 9. Ochsner. ad Cic. Ecl. p. 68. et Bremi ad Nep. Phoc. 2, 1. — „*ponam*, ϑήσω ἆϑλον, ἀγῶνα, instituam certamen navale. Cf. Geo. II, 530.“ *H.* Similiter Tac. Hist. V, 5. extr. *ritus festos ponere*, et ap. eund. Ann. I, 7. *edictum ponere.* Spectat autem poëta notissimum morem veterum Graecorum et Romanorum in honorem parentum defunctorum ludos instituendi. Vid. infra ad v. 104. — 67. Peerlkamp. docet, hunc locum ante oculos fuisse Iosepho Iscan. B. Troi. V, 23. *qui iaculis longe, qui cominus ense, Qui pede, qui cursu fidit, vel classe mereri Promptior.* — *et qui viribus audax* cett. Cf. Iustin. XXXVII, 4. *Inter aequales* (Mithridates) *aut equo, aut cursu, aut viribus contendebat* et Liv. VII, 33, 2. *velocitatis virûmque inter se aequales certamina ineant.* Peerlkamp., quum *audax viribus* cestui conveniat, non iaculo et sagittis, et iaculorum certamen in seqq. non memoretur, versus sic transponendos et coniecturis emendandos censet: *et qui viribus audax Se crudo fidit pugnam committere cestu, Aut arcu incedit melior* etc. — 68. *Aut iaculo - - levibusque sagittis, Seu - - cestu.* Recte *iaculo* et *sagittis* simplici Copula coniunguntur; pertinent enim ad unum certaminis genus, ad artem sagittandi s. telis eminus feriendi (vid. supra ad v. 52.); de Partt. autem *seu* et *aut* sibi respondentibus vid. ad I, 370. — *iaculo melior*, ut ap. Val. Fl. I, 143. *optimus hasta* et similia. Ceterum vere adnotat Wagn., nihil impedire, quominus coniungas *iaculo melior incedit*, quum *incedendi* et *ingrediendi* verba interdum fiduciae, gloriae et super-

Seu crudo fidit pugnam committere cestu,
Cuncti adsint, meritaeque exspectent praemia palmae.
Ore favete omnes, et cingite tempora ramis.
Sic fatus velat materna tempora myrto.
Hoc Helymus facit, hoc aevi maturus Acestes,
Hoc puer Ascanius, sequitur quos cetera pubes.
Ille e concilio multis cum millibus ibat
Ad tumulum, magna medius comitante caterva.
Hic duo rite mero libans carchesia Baccho
Fundit humi, duo lacte novo, duo sanguine sacro,

---

biae notionem adiunctam habeant. Confert infra v. 543. *Proximus ingreditur donis.* Vid. etiam I, 691. et ad I, 46. adscripta. — 69. *crudo cestu*, e crudo bovis corio facto, ut Geo. III, 20. Vid. infra v. 404. Sic *corium crudum* ap. Varr. L. L. IV, 24., *taurus crudus* pro corio bovino ap. Val. Fl. IV, 250. cett. — 70. *meritae.* Schol. Statii, ad Theb. I, 336. hunc locum afferens, exhibet *emeritae*, haud dubie memoria deceptus; *meritus* autem passive usurpatum, ut III, 118. et al. — *palmae*, victoriae. Vid. Ruhnk. ad Ter. Eun. V, 4, 8. Obbar. ad Hor. Epist. I, 1, 49. et adnott. ad Geo. I, 59. — 71. *Ore favete*, εὐφημεῖτε (i. q. *favete linguis*, Hor. Od. III, 1, 2.), formula satis nota, qua ante sacra instituenda omnes a sacerdote silere et attendere iubentur. Vid. Tibull. II, 2, 1. Ovid. Fast. I, 71. Prop. IV, 6, 1. Cic. Div. I, 45, 102. Senec. de vita beata c. 26. etc. et cf. Brisson. de form. I, 11, 12. Heins. ad Silium XVI, 295. Mitscherl. et Orell. ad Hor. et Dissen. ad Tibull. ll. ll. — *cingite tempora ramis.* Mos in sacris se coronandi et velandi satis notus. Vid. Aen. III, 405. IV, 101. VII, 154. VIII, 276. etc. Pauci quidam Codd. deterioris notae, quos Heyn. sequitur, *tempora cingite ramis*, ut evitetur concursus verborum *tempora ramis.* Sed eadem alliteratio redit VII, 135. et VIII, 286. (cf. omnino adnott. ad Aen. II, 27. III, 136. IV, 421. et al.), et ordo verborum, quem ex meliorum Codd. auctoritate cum Wagn. et Iahnio restituimus, aptior est ad sensum, quum non *ore* et *tempora*, sed *favete* et *cingite* sibi opponantur. — 72. *velat* igitur *tempora myrto.* Cf. adnott. ad Aen. II, 76. — „*velat* voc. sacrum de corollis, infulis et vittis. Cf. XI, 101. VII, 154. VIII, 276. 277. — *materna myrtus* supra Geo. I, 28. respectu Caesaris Augusti dicta erat, nunc Aeneae. *Cytheriaca myrtus* est ap. Ovid. Fast. IV, 15.“ *H.* Cf. adnott. ad Geo. l. l. et Ecl. VII, 62. — 73. „*Helymum* bene h. l. memorat, nam is cum Aegesto vel Acesta, Troia capta, Siciliam petiisse ferebatur. Vid. Dion. Hal. I, 47. et 52.“ *H.* — *aevi maturus.* Vid. de hac constructione ad Ecl. II, 20. Geo. IV, 310. 491. et Aen. I, 178. Sic etiam IX, 246. *annis gravis atque animi maturus Aletes.* Imitatur Virgilium Pacatius Paneg. c. 8. *ad illa veniam, quae aevi maturus egisti.* Ceterum *maturus* etiam sine hoc additamento de senibus dicitur, velut apud Horatium Od. IV, 4, 55. *maturi patres* et A. P. 115. *maturus senex.* — 76. *magna comitante caterva.* Vid. I, 497. II, 40. 370. IV, 136. cett. — 77. „Inferiarum ritus. Cf. Il. XXIII, 170 sqq. 219 sqq. et supra III, 66 sq. Religio esse debuit in numero; cur enim non unum vas satis erat? Idem vidimus Ecl. V, 67 sq.“ *H.* De his vini, lactis et sanguinis libationibus cf. Heins. ad Sil. XIII, 433 sq. Broukh. et Dissen. ad Tibull. III, 5. extr. et Blomfield. ad Aesch. Pers. 616. — *carchesia.* Vid. ad Geo. IV, 380. — *libare* autem *carchesia* (quod repetit Val. Fl. V, 274. *Ipse ter aequoreo libans carchesia patri*) eadem ratione dictum, qua *pocula libare* III, 354., ubi vid. adnott. Nova structura additur Ablativus (*Baccho, lacte, sanguine*) pro Genitivo, quem exspectaveris coll. Geo. IV, 380.

Purpureosque iacit flores, ac talia fatur;
Salve, sancte parens, iterum; salvete, recepti
Nequidquam cineres animaeque umbraeque paternae.
Non licuit finis Italos fataliaque arva,
Nec tecum Ausonium, quicumque est, quaerere Thybrim.
Dixerat haec, adytis cum lubricus anguis ab imis
Septem ingens gyros, septena volumina traxit,

Aen. III, 354. cett.; quod etiam Wagn. memorabile visum. Non aliter autem hic Ablativus explicandus, quam I, 313. *hastilia lato ferro*, III, 618. *domus sanie dapibusque cruentis* (ubi vid. adnott.) et similia. — *mero Baccho*, nam aquam admiscere in sacris nefas erat. De *Baccho* pro vino posito vid. ad Ecl. V, 69. — *sanguine sacro*, victimarum. — 79. *purpureos flores*, i. e. pulchros, nitentes, nil amplius. Cf. adnott. ad Ecl. IX, 40. et Aen. I, 591. De certo quodam florum rubentium genere (quos Servio auctore „ad sanguinis imitationem“ sparserint?) non videtur cogitandum. De more autem tumulos (imprimis die natali aut fatali defuncti) coronandi et floribus conspergendi cf. Sil. VI, 330. Tib. II, 4, 48. Iuven. VII, 207. Cic. pr. Flacc. 38. Suet. Ner. 57. Burm. ad Anth. Lat. 157. Kirchmann. de fun. Rom. IV, 3. Kuinoel. ad Prop. III, 16, 23. Iacob. ad Lucian. Alexandr. p. 60. Dissen. ad Tibull. II, 4, 48. alii. — 80 sqq. Heyn. conferri iubet Iliad. XXIII, 179 sqq. — Iahn. locum sic distinxit: *Salve, sancte parens; iterum salvete* etc., quum haec ex sollemni formula *salve iterumque salve* dicta sint; quem Thiel. et Peerlk. secuti sunt. Nos (ut postea etiam Süpfl. et Gossr.) cum Wagn. vulgarem rationem amplexi sumus, iam a librario Cod. Med., Servio aliisque initam; recte enim Wagn. adnotat, iam ex Participio *recepti* concludendum esse, respici ad id, quod tum secunda vice fieret. *Receptos* enim *cineres* esse, ad quos iterum ille accesserit, non est quod memorem; *nequidquam* autem, quod doloris significationem habet, vss. seqq. poëta ipse satis explicat. — *umbrae* de Manibus etiam VI, 264. 401. 510. al. legitur. Ceterum ad explicanda vv. *cineres animaeque umbraeque* Wagn. adscripsit hoc scholion interpretis antiqui ap. A. Maium: „In tria hominem dividit: animam, quae in coelum abit, umbram, quae ad inferos, corpus, quod traditur sepulturae.“ — 82. De synizesi *fatalj-que* vid. ad I, 2. — 83. *quicumque est*, ut I, 387. *quisquis es*, de ignotis. — *Thybrim*. Vid. ad II, 782. Peerlkampio sententia non absoluta et post hunc versum excidisse aliquid videtur. — 84. Comparant simile portentum ap. Hom. Il. II, 308 sqq. Heyn. non inepte memorat, Genios locorum et hominum a tota antiquitate, imprimis ab Etruscis et Romanis, per serpentes exhibitos fuisse; ideoque hunc morem h. l. apte referri ad Genium sive loci (infra v. 95.), sive Anchisae; male autem Servium, Cerdam, alios, permotos loco Ovid. Met. XV, 389 sq., cogitare de anguibus e medullis cadaverum natis. Thiel. hac de re conferri iubet Spanh. de usu et praest. numism. T. I. p. 218. Casaub. ad Pers. I, 113. et Langium *Verm. Schriften* p. 220. Adde Meurs. ad Lycophr. 1473. et Heins. ad Sil. II, 585. — *adytis*. „*Adytum*, sanctissima quaedam ac remotissima pars templi, quo profanis adire non licebat [vid. ad II, 351.]; ea vox ad sepulcrum translata significat eximiam quandam sanctitatem loci, quippe a deo, Anchisa, habitati.“ *Wagn.* Cf. etiam infra v. 760 sq. — 85 sqq. Cf. similem locum de Laocoonte II, 203 sqq. — *septem gyros, septena volumina*, i. e. septem gyros in se replicatos, ut Wagn. recte h. l. explicat. Cf. etiam Ovid. Met. XV, 721. *Perque sinus crebros et magna volumina labens.* Septenarium autem numerum ut imparem et sacrum apte hic poni censet Heyn.; Gossr. autem putat esse omen de fine errorum, quibus per septem annos detenti fuerint. De

Amplexus placide tumulum lapsusque per aras,
Caeruleae cui terga notae maculosus et auro
Squamam incendebat fulgor, ceu nubibus arcus
Mille iacit varios adverso sole colores.
Obstupuit visu Aeneas; ille agmine longo
Tandem inter pateras et levia pocula serpens
Libavitque dapes, rursusque innoxius imo
Successit tumulo et depasta altaria liquit.
Hoc magis inceptos genitori instaurat honores,
Incertus, Geniumne loci famulumne parentis

---

voc. *gyri* vid. ad Geo. III, 115., de numeris autem distributivis pro cardinalibus positis ad Ecl. VIII, 73. Ceterum imitatur hunc locum Sedulius Carm. Pasch. IV, 148. *In chaos infernae lapsus penetrale gehennae Septem ingens gyros, septena volumina traxit.* — *volumina*, ut II, 208. — 86. *Lapsus per aras. Labi* verbum proprium de serpentibus. Cf. infra VII, 349. Ovid. Met. IV, 493. XV, 721. cett. — „Nihil de aris dixerat: sed eam inferiis faciendis exstrui sollemne erat; vid. supra III, 62 sq.“ *H.* Imprimis etiam cf. supra v. 48. — 87 sq. „*cui terga notae caeruleae* (pingebant, adsume ex sequ. *incendebat*) *et squamam incendebat* (i. e. inerat squamis) *fulgur maculosus auro* (macularum auri s. aurearum), i. e. maculae erant aureae fulgentes. Habuit ante oculos illud: δράκων ἐπὶ νῶτα δαφοινὸς, Iliad. II, 308. Silius, qui totum locum imitatus est, II, 585. *Excitus sede — horrendum — prorumpit ab ima Caeruleus maculis auro squalentibus anguis.*“ Haec fere *H.* — *incendere* pro: igneo colore, splendore inficere, i. e. facere, ut aliquid exsplendescat, legimus etiam Ovid. ex P. II, 1, 41. *sol incendit aurum;* Sil. XV, 681. *Et gemmis galeam clipeumque accenderat auro;* Stat. Silv. II, 2, 134. *digitos incendere gemmis*, alibi. Cf. etiam Geo. IV, 91. et Aen. IV, 262., ubi *ardere* simili ratione usurpatur. — 89. *iacit colores*, ut alibi radios, lucem, igniculos iacere. (Vid. e. g. Aen. VII, 526.) Quid, quod Lucr. II, 845. adeo dixit *odorem iacere* et Virgilius ipse Geo. II, 132. *odorem iactare?* Pauci Codd. *trahit*, quod ex simillimo loco IV, 701. huc translatum videtur, ubi, quum de Iride ad terram descendente sermo sit, *trahere colores* longe aptius, quam h. l., quod iam Weichert. de verss. iniur. suspp. p. 68 sq. intellexit, vulgatam iure defendens. — 90. *agmine longo.* Vid. II, 212. — 91. *lēvia*, polita, splendida, utpote ex aere facta. Sic infra v. 558. *pharetras*, VII, 626. *clipeos*, ibid. v. 634. *ocreas leves* commemoratas videmus. — 92. *Libavit*, leviter gustavit (vid. ad Ecl. V, 26.) *dapes*, quae mortuis certis diebus in tumulis apponebantur. Vid. ad Aen. III, 301. — 93. *altaria* Heyn. pro dapibus in iis appositis dictum putat; sed de ipsa ara cogitandum esse, iam verbum *liquit* videtur indicare, quod iam Wagn. adnotavit, et *depascere agros* dixit Cic. Or. II, 70, 284. Non proprie autem intelligi posse vocem *depastus*, quum anguis dapes tantum libaverit, per se patet. Aliter tamen haec capit Servius, qui putat, non ab angue depasta esse altaria, sed illum non prius abiisse, quam cunctas dapes aris impositas flamma consumpsisset. — 94. Tam fausto prodigio Aeneae animus magis etiam confirmatur in iis peragendis, quae facere constituerat. — *inceptos instaurat honores*, repetit iam superiore anno peractos. Vid. ad IV, 63. — 95. *Geniumne — famulumne.* Vid. adnott. ad Aen. I, 308. De *Genio loci* vid. ad Aen. VII, 136. — *famulum parentis* Heyn. interpretatur Genium parentis; Genios enim ministeria praestare, quatenus genitos suscipiant, tueantur, iisque perpetui comites et custodes adsint; quod iure vituperat Wagn., quum Genius loci et famulus parentis aperte tamquam diversi distinguantur; quare ipse potius simpli-

Esse putet; caedit binas de more bidentis
Totque sues totidemque nigrantis terga iuvencos;
Vinaque fundebat pateris, animamque vocabat
Anchisae magni Manisque Acheronte remissos.
Nec non et socii, quae cuique est copia, laeti
Dona ferunt, onerant aras, mactantque iuvencos;
Ordine aëna locant alii, fusique per herbam
Subiiciunt veribus prunas et viscera torrent.
Exspectata dies aderat nonamque serena

---

ciorem et probabiliorem sequitur Servii explicationem, qui haec adscripsit: „Per apotheosin [Anchisen] deum ostendit effectum, unde ei *famulum* dat, quasi ministrum. Singula enim numina habent inferiores potestates ministros, ut Venus Adonim, Diana Virbium.“ Qua de re vid. Burm. ad Val. Fl. V, 520. Drak. ad Sil. II, 585. et Barth. ad Stat. Theb. V, 511. et cf. Sil. VI, 288., ubi serpens commemoratur *famulus sororum Naiadum*, etiam Val. Fl. III, 459. *placidi, quos protinus angues, Umbrarum famuli, linguis rapuere coruscis.* — 96. *binas*, more sacro, ut paullo ante v. 77 sq. — *bidentes.* Vid. ad IV, 57. — 97. *nigrantes terga iuvencos.* Nigra enim animalia in inferiis et Diis infernis caedebantur. Cf. infra IV, 249. Sil. VIII, 120. *Nigro forte Iovi - - Atque atri sociae thalami nova sacra parabam - - furvasque trahebam Ipsa manu - - bidentes.* Tibull. III, 5, 33. *Interea nigras pecudes promittite Diti.* Vid. interpp. ad h. l. et Ovid. Met. VII, 244. imprimisque Valcken. Epist. ad Roever. p. 53. — 98. *Vina fundebat pateris*, omissa Praepositione, ut saepe. Vid. e. g. Ovid. Met. IX, 160. *Vinaque marmoreas patera fundebat in aras.* — *animam vocabat*, ut adesset sacrisque oblatis frueretur. Vid. supra ad III, 68. Idem esse videtur ap. Tibull. III, 2, 15. *animam precari*, i. e. precando vocare, ubi vid. Huschk. — 99. „*Manes*, qui ex locis inferis adesse inferiis credebantur.“ *H.* — *quae cuique est copia*, quantum quisque habet offerendum. — 101. *Dona ferunt*, afferunt, quae ad sacrificia pertinent. Vid. infra VII, 86. et Broukh. ad Tibull. IV, 1, 8. coll. adnot. ad Aen. I, 463. — *onerant aras.* Vid. Geo. IV, 378. coll. cum Aen. I, 195. 363 X, 620. cett. Bothius revocavit vulg. lectionem *onerantque;* sed Copula abest ab optimis libris, et recte quidem, quum haec verba antecedentia explicent, vel, ut Iahnii verbis utar, „specialiter describant, quae verbis *dona ferunt* generaliter dicta sunt“: Socii dona ferunt, i. e. onerant aras mactantque iuvencos; alii etiam aëna locant. Nam *socii* — *alii* positum pro *sociorum alii* — *alii* etc. Voc. *alii* autem in altero membro interdum omitti, satis notum. Vid. adnott. ad IV, 592. Simili ratione Graecos ponere constat οἱ δέ, non antecedente οἱ μέν. Quamquam in omnibus eiusmodi locis non opus est, ut de ellipsi cogitemus, alterum illud *alii*, vel apud Graecos οἱ μέν, vere supplentes. (Vid. Bernhardy Synt. p. 309 sq.) Cf. etiam infra v. 108. *pars.* — *iuvencos*, quos Acestes iis donaverat. Vid. supra v. 61 sq. — 102. „Alii parant epulas, quae h. l. festae sunt, nec tamen ex victimis: nam inferias fieri vidimus.“ *H.* — *aëna.* Vid. ad I, 212., qui totus locus nostro simillimus. — *fusi per herbam.* Vid. I, 214. IX, 164. 316. — 103. *viscera.* Vid. ad I, 211. — 104. Sequitur longa ludorum in Anchisae honorem habitorum descriptio, quam Romanis suis fore acceptissimam, poëta facile praevidere poterat, qui fortasse etiam ad ludos in Caesaris honorem ab Augusto institutos respexit; quae rationes hoc longum episodium satis excusant. Praeiverat autem Homerus, ludos funebres in Patrocli et Achillis honorem institutos eadem copia enarrans Il. XXIII. et Od. XXIV, 85 sqq., quam enarrationem repetitam vides a Quinto Smyrn. IV, 110 sqq. Cf. etiam Argonautarum certamina in Orph. 575 sqq. et ex Virgilii imitatoribus Silium

Auroram Phaëthontis equi iam luce vehebant
Famaque finitimos et clari nomen Acestae
Excierat; laeto complerant litora coetu,
Visuri Aeneadas, pars et certare parati.
Munera principio ante oculos circoque locantur
In medio, sacri tripodes viridesque coronae
Et palmae, pretium victoribus, armaque et ostro
Perfusae vestes, argenti aurique talentum;
Et tuba commissos medio canit aggere ludos.

XVI, 295 sqq. et Stat. Theb. l. VI. — 105. *Phaëthon* pro Sole ipso etiam Apoll. Rhod. IV, 1266. Silio VI, 3. et Val. Flacco III, 213. commemoratur; ut ap. Homerum (Il. XI, 735. Od. V, 479. etc.) saepe Ἠέλιος φαέθων, splendens, lucem fundens. De Solis equis vid. Ovid. Met. II, 183 sqq. Confundit autem poëta Solis et Aurorae equos, quos distinguit Hom. Od. XXIII, 245 sq., quod iam Günther. (a Wagn. laud.) observavit in Animadvv. in aliquos Virg. Aen. locos p. 21 sq. Bene tamen Auroram, quae Solem proxime antecedat, cum eo venientem s. curru eius vectam fingi potuisse, quisque videt. Wagn. confert Claud. R. Pr. II, 46., ubi Sol et Luna *Aurorae noctisque duces* vocantur, et eiusd. Gigantom. 33 sq. *Alter habenas Aurorae pro Sole regat.* — 108. *Visuri Aeneadas*, Troianos pugnantes. Cf. adnott. ad I, 157. — „*pars* semel tantum ponitur, etsi bis intelligi debeat, pars visuri, pars parati certare. Vid. Gronov. ad Liv. XLIV, 6, 2. et Torren. ad Val. Max. II, 5, 3.“ *Burm.* Sed non opus est, ut haec tam stricte sibi opposita capiamus; immo sic locum intellige: Complerant litora visuri Troianos, et pars, nonnulli eorum, si occasio se dederit, etiam ipsi cum iis certaturi. — *pars - - parati.* Vid. ad I, 212. — 109 sqq. ex Hom. Il. XXIII, 259 sqq. petita. — *munera*, praemia victoriae, τὰ ἆθλα. — *circum* Heyn. de consessu, corona interpretatur; rectius, nisi fallor, Serv. de ipso spatio, in quo ludi instituuntur. — 110. „*sacri tripodes*, quorum usus esse solet in sacris.“ *H.* Tripodas apud Graecos fortium virorum fuisse praemia, discimus etiam ex Hor. Od. IV, 8, 3., ubi vid. Interpp. Cf. etiam Hom. Il. XXIII, 264. et infra Aen. IX, 265. — *virides coronae*, et quidem lemniscatae. Vid. infra v. 269. — 111. *pretium* pro praemio, ut saepissime (Ovid. Met. II, 701. Am. I, 1, 34. Cic. Verr. III, 32, 76. V, 20. in. Sall. Cat. 49, 1. Iug. 29, 3. Liv. XLV, 37, 5. cett.), imprimis apud Tacitum. Vid. Böttich. Lex. Tac. p. 373 sq. Ex Ovidio magnam copiam exemplorum collegit Burm. ad ei. Epist. VI, 146. — *ostro perfusae vestes*, purpura tincti. Vid. ad Geo. I, 207. et Aen. I, 639. et 700. — 112. *talentum*, ex optimis Codd. inter quos Med., cum Wagn. recepimus pro vulg. *talenta*, quum non plura, sed unum tantum auri, unum itidem argenti talentum fuerit (vid. v. 248.), Singularis autem a librariis, qui memores essent locorum IX, 265. X, 526. 531. XI, 333. et cetera praemia omnia Plurali numero commemorata viderent, facilius in Pluralem mutari potuerit, quam contra. (Secuti sunt omnes recentiores editores.) — 113. „*Et tuba canit* ludorum commissionem, signum committendorum ludorum dat. Serv. *Romano more*; et recte. [Cf. Plin. Ep. II, 7.] Nam heroicis temporibus tubam nondum inventam, nec Homero frequentatam esse, satis constat.“ *H.* — *Et tuba.* Copula post interposita illa *sacri tripodes* cett. continuat orationem, ut arcte cohaereant *Munera locantur in medio, et tuba* cett. Cf. Wagn. Qu. Virg. XXXV, 9., qui comparat V, 839 sqq. IX, 176 sqq. V, 704 sqq. et Geo. II, 434 sqq. idemque docet, unius Cod. Rottend. II. lectionem *Ut tuba*, quae Heynio melior videtur, ob v. 132—140. ferri non posse. — *commissos*, qui nunc ipsum committuntur, incipiunt (cf. adnott. ad Geo.

Prima pares ineunt gravibus certamina remis
Quatuor ex omni delectae classe carinae.
Velocem Mnestheus agit acri remige Pristim,
Mox Italus Mnestheus, genus a quo nomine Memmî;
Ingentemque Gyas ingenti mole Chimaeram,
Urbis opus, triplici pubes quam Dardana versu
Impellunt, terno consurgunt ordine remi;

I, 206.), vel potius nunc ipsum committendos (vid. ad Aen. II, 721.). *Ludos committere* ap. Cic. ad Q. Fr. III, 4, 6. de Fin. III, 2, 8. et alibi legitur. — 114. „Quum Homerus in certamine curuli describendo et ornando paullo disertior fuisset Il. XXIII, 272 sqq., Virgilius navale certamen bene substituit, ut rem variaret.“ *H.* — *pares* non de magnitudine (et remorum numero) cum Heynio intelligendum esse, sed de celeritate, vere memorat Wagn., coll. infra v. 118 sqq. Chimaera enim, ceteris navibus maior, tribus remigum ordinibus instructa erat. *Peerlk.* haec adnotat: „*Pares* fortasse cogitatione cum *delectae* iungendum. Delegerat ex omni classe quatuor naves, quas celeritate haud multum diversas, pares fore putabat.“ — 116. De *Mnestheo* vid. ad IV, 288., de nomine navis, quam ille *agit* s. regit, ad III, 427. Pro vulg. *Pristin* autem cum Wagn. recepimus formam *Pristim*, quam hic plures Codd. et Nonius, infra X, 211. etiam Med. tuetur. Cf. adnott. ad Ecl. II, 1. IV, 32. et V, 50. — 117. Quaeras, quomodo ex *Mnestheo Memmii* nomen confici potuerit? Scilicet ut Mnestheus a Verbo *μεμνῆσθαι*, sic Memmius a Verbo *meminisse* originem ducere putabatur. Atque etiam post Virgilium gentes Romanas (vel fortuitam modo literarum similitudinem spectantes: Cic. N. D. III, 24, 61.) studuisse originem suam ad Troianos referre docet Iuven. I, 99. Ceterum iungas *Mnestheus mox Italus*, sc. futurus. — *Memmi* Heyn. et Brunck. pro Nominativo Plur. habent, Wagn. rectius pro Genitivo Sing., coll. v. 123. Peerlk. totum versum sic scribendum putat: *Mox Italis Memmeus, genus a quo nomine Memmis.* — 118. *Gyan* iam I, 612. commemoratum vidimus. Servio auctore etiam ab hoc Troiano aliqua Romana gens, Gegania (de qua vid. Haakh. in Pauly *Realencycl.* III. p. 659.), originem traxit; quae tamen, quum iam ultimis reipublicae temporibus exstincta esset, a Virgilio reticetur. — *ingentem - - ingenti mole* Wagn. ita explicat, ut prius *ingentem* navis magnitudinem omnino declarare, *ingenti mole* vero ad altitudinem referri putet. Vid. locos similes X, 842. XI, 641. XII, 640. Peerlk. tamen, quum altitudo navis ab universa magnitudine separari non possit, comparans Graec. *μέγας μεγέθει*, iungendum censet *ingentem mole ingenti.* — 119. *Urbis opus* Servius recte interpretatur: *ita magna*, *ut urbem putares.* Est enim ad analogiam Genitivi magnitudinis explicandum, et idem significat, quod *instar urbis* apud Sen. Epist. 90. *non habebant domos instar urbium.* Imitatur hunc locum Stat. Theb. VI, 86. *aërium truncis nemorumque ruina*, *Montis opus*, *cumulare pyram.* Cf. etiam Cic. Verr. V, 34, 89. *Quae* (navis) *si in praedonum pugna versaretur*, *urbis instar habere inter illos piraticos myoparones videretur.* — *pubes Impellunt.* Vid. ad Geo. IV, 378. (et Aen. III, 676.) Wagneri ratio (Qu. Virg. VIII, 4, c.), qui ad *impellunt* supplet *remiges*, et vv. *Dardana pubes* per appositionem adiecta putat, paullo artificiosior videtur. — *triplici versu*, i. e. ordine remorum remigumque, per gradus in obliquum adsurgente. Heyn. conferri iubet Lucan. III, 534. Silium XIV, 424 sq. Phot. Cod. CCXXIV, 14. et *Antichità d'Ercol.* T. V. append., quibus Ruhk. addit Böttiger. *Archaeolog. Mus.* I. Imprimis etiam cf. Liv. XXXIII, 30. extr. *Navis inhabilis prope magnitudinis*, *quam sexdecim versus remorum agebant.* Ceterum etiam hic Virgilius ad priora tempora transtulit, quod posterioribus demum inventum est. Corinthios enim non prius quam tertio ante bellum

Sergestusque, domus tenet a quo Sergia nomen,
Centauro invehitur magna, Scyllaque Cloanthus
Caerulea, genus unde tibi, Romane Cluenti.
Est procul in pelago saxum spumantia contra
Litora, quod tumidis submersum tunditur olim
Fluctibus, hiberni condunt ubi sidera Cori;
Tranquillo silet, immotaque attollitur unda
Campus et apricis statio gratissima mergis.
Hic viridem Aeneas frondenti ex ilice metam
Constituit signum nautis pater, unde reverti
Scirent et longos ubi circumflectere cursus.
Tum loca sorte legunt, ipsique in puppibus auro
Ductores longe effulgent ostroque decori;

Peloponn. saeculo primas triremes aedificasse, auctor est Thuc. I, 13. — 121. *Sergestus* iam I, 510. et IV, 288. commemoratus. — 122. *Centauro magna*, femin. genere, quia navis est nomen. Sic infra VIII, 551. *Praeneste sub ipsa*, scil. urbe. Sen. Troad. 14. *excisa ferro Pergamum.* Suet. Tib. 2. *Eunuchus bis die acta est*, scil. fabula s. comoedia, cett. Vid. Ruddim. II. p. 387. Zumpt. §. 368. Ramsh. §. 91, 1, b. — *Cloanthus.* Vid. I, 222. 510. 616. IV, 288. — 124 sqq. „Scopulus hiberno tempore fluctibus saevientibus latet, undis submersus; quum mare est placidum, tunc ipse attollitur et planities soli (*campus*) in aequore eminet. Simili modo curriculi metam descripserat Homerus Il. XXIII, 326 sqq.“ *H.* Cf. etiam similis locus Ovid. Met. IV, 731 sq. Ceterum hanc navium decursionem in sinu Longuri sub Erycem factam fingi, Heyn. docet coll. Cluv. Sicil. p. 246 sq. — *procul* (a litore) *in pelago*, ut etiam nos: *weit im Meere.* — 125. *olim*, i. e. interdum, suo tempore. Usurpatur enim haec Part. haud raro in exemplis vel fabellis prolatis de tempore infinito, quo aliquid vel factum est vel fieri solet. Cf. VIII, 391. Geo. II, 94. III, 303. Hor. Sat. I, 1, 25. *Ut pueris olim dant crustula blandi Doctores,* (ubi vid. Heindorf.) Ep. I, 10, 42. *ut calceus olim*, *Si pede maior erit*, *subvertet* etc. (ubi vid. Lamb. et Obbar.) Lucr. VI, 148. Ovid. Fast. III, 555. etc. Cf. Orell. ad Hor. Od. IV, 4, 5. Hand. Tursell. IV. p. 367 sq. et vid. quae de Adv. *quondam* ad II, 367. adnotavimus. — 126. *condunt sidera Cori*, coelum nubibus obducunt. De *Cauro* s. *Coro* vid. ad Geo. III, 378. — 127. *Tranquillo* Ablat. absolutum esse, (γαλήνης οὔσης) iam Wagn. docuit coll. Liv. XXVIII, 17. *conspectae duae quinqueremes*, *haud cuiquam dubio*, *quin hostium essent;* Tac. Ann. I, 6. *iuxta periculoso*, *ficta seu vera promeret*, et Drak. ad Liv. III, 14, 6. Saepius Participia Perfecti sic usurpari constat. Cf. Cic. Fin. II, 27, 83. Off. II, 12, 42. Iustin. II, 5. Macrob. Sat. I, 18. etc. Vid. etiam supra ad v. 6. — 128. *Campus*, planities saxi. Wakef. ad Lucr. III, 905. (ubi eodem sensu *aequor saxi* commemoratur) male coniecit *Campus ut*, *apricis* cett., quod adhorret a Virgilii elegantia. — *apricis*, quod alibi est soli expositus, nostrum *sonnig*, hic est aprica loca amans, sole gaudens, qua signif. legitur etiam Pers. V, 179. *aprici senes*, et Hor. Od. I, 26, 7. *apricos necte flores.* — *statio.* Vid. Geo. IV, 8. De constructione *statio mergis* cf. Geo. IV, 421. et Aen. II, 23. — 131. *circumflectere cursus.* Vid. ad III, 430. — 132. *sorte;* quia, quamquam in eadem linea constituuntur, interest tamen, si longius aut arctius flectendum est. Cf. Hom. Il. XXIII, 352. — 133. *Ductores*, vox Virgilio satis frequentata. Vid. I, 189. V, 249. 561. VI, 334. Noli autem *ductores*, navarchos, confundere cum gubernatoribus, (quos interdum confundi docent Interpp. ad Silium IV,

Cetera populea velatur fronde iuventus
Nudatosque humeros oleo perfusa nitescit.
Considunt transtris, intentaque brachia remis;
Intenti exspectant signum, exsultantiaque haurit
Corda pavor pulsans laudumque arrecta cupido.
Inde, ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes,
Haud mora, prosiluere suis: ferit aethera clamor
Nauticus; adductis spumant freta versa lacertis.
Infindunt pariter sulcos, totumque dehiscit

719.); vide potius infra v. 160., ubi Gyas a Menoeta, rectore, i. e. gubernatore navis, diserte distinguitur. — 134. „*populea fronde:* quia ludi funebres sunt, et haec arbor ab Hercule ab inferis allata est, quum canem Cerberum extraheret.“ *Serv.* Cf. adnott. ad Ecl. VII, 61. — 135. „Ut in certaminibus gymnicis, ita nunc ad magnum corporum nisum uncti sunt oleo.“ *H.* — 136. *Considunt transtris.* Vid. ad III, 289. — *intentaque brachia remis: Intenti* cett. Propter hanc eiusdem vocabuli repetitionem Both. coni. *intortaque*, Peerlk. autem *Attoniti* pro *Intenti;* Heymann. verba *intent. br. remis* spuria iudicat, ut versum imperfectum habeamus, Bryant. autem totum versum et Heyn. simul cum eo etiam sequentem suspectum censet. Sed in eiusmodi locis minime haerendum esse, iam Ecl. VI, 16. Aen. I, 315. II, 207. 633. alibi vidimus; immo efficacissimam esse hanc repetitionem ad vim orationis intendendam et nautarum remigandi cupiditatem eo fortius exprimendam, vere memorat Wagn., qui *intenta brachia remis* recte explicat: ,,remis iam admota, morae impatientia et audito signo statim remos impulsura.“ Ceterum horum versuum *αὐθεντίαν* iam Weichert. de verss. ini. suspp. p. 66. 98. (coll. Burm. ad Claud. B. Gild. 245.) et Iahn. recte defenderunt. — 137. Verba *exsultantia h. C. p. pulsans* etiam Geo III, 105 sq. leguntur, ubi vid. adnott. — *haurit*, quod ibi explicuimus per exhaurit, dum sanguinis liberum meatum intercludit, rectius fortasse cepit Thiel. (coll. Voss. ad Geo. III, 106. et IV, 427.), ut sit alte penetrat, permeat, (quemadmodum etiam nos *erschöpfen* pro: *tief durchdringen*); neque aliter iam *Burm.:* ,,*haurit* ad profundos cordis recessus et anhelitus pertinet; vid. Barth. ad Stat. Theb. II, 854.“ Similis autem est hic locus illi Stat. Theb. I, 538. *pallorque ruborque purpureas hausere genas.* — 138. *pavor* est animi motus fluctuans inter spem et metum. Peerlk. conferri iubet Interpp. ad Silium III, 215., ubi *pavor laetus* commemoratur. — *arrecta cupido.* Vid. Geo. III, 105. — 139. Cf. similem locum Ovid. Met. X, 652 sqq. — *clara*, e longinquo audienda. Cf. Lucr. I, 98. Ovid. Met. II, 625. (ubi vid. Bach.) IV, 138. cett. et adnot. mea ad Lucr. IV, 945. - *finibus*, quae *loca* v. 132. sortiti erant. In circo hi fines *carceres* appellantur. Cf. infra v. 145. — *omnes* nautae, qui sonitum tubae cupide exspectaverant, *prosiluere*, naves remorum impulsu celeriter promoverunt. Peerlk., qui et dubitat de hac significatione voc. *fines*, et haeret in voc. *prosiluere*, quum non soli nautae, sed nautae cum navibus suis prosiliant, ad quas (urbium opera, ingenti mole) non quadret hoc verbum, coni: *sedibus omnes - - prosiluere suis*, i. e. surgunt, ut eo vehementius remos ad pectora ducant (s. *insurgunt remis*, coll. III, 207. V, 189. etc.) — 140. *Haud mora.* Vid. ad III, 207. — 141. *adductis*, simul cum remis, *lacertis spumant freta versa.* Vid. adnott. ad Geo. I, 327. et Aen. III, 668. et cf. locus simillimus Aen. VIII, 689. *Versa* autem non a *vertendi*, sed a *verrendi* verbo deducendum videtur. Cf. adnott. ad III, 208. — 142. *Infindere sulcos* ab agricultura (cf. Ecl. V, 33.) transfertur ad navigationem. (Vid adnott. ad Geo. I, 50. Aen. II, 780. III, 495. cett.) Cf. etiam infra

Convulsum remis rostrisque tridentibus aequor.
Non tam praecipites biiugo certamine campum
Corripuere ruuntque effusi carcere currus,
Nec sic immissis aurigae undantia lora
Concussere iugis pronique in verbera pendent.
Tum plausu fremituque virûm studiisque faventum
Consonat omne nemus, vocemque inclusa volutant
Litora, pulsati colles clamore resultant.

---

v. 158. et X, 197. — 143. *rostris tridentibus.* Vulgo et hic et VIII., ubi totus versus iteratur, legitur *rostrisque stridentibus*, contra metrum; de qua re Wagn. conferri iubet Santen. ad Ter. Maur. p. 250. Sed optimi Codd. praebent *tridentibus*, quod etiam tuetur Val. Flacci imitatio I, 688. *volat immissis cava pinus habenis Infinditque solum et spumas vomit aere tridenti* et Silii VI, 358. *rostrum trifidum;* et Pomp. Sabin. haec adnotat: „*tridentibus*, i. e. acutis, legit Apronianus, ab Ennio sumptum.“ Veteres enim habebant naves trifidis rostris ornatas. Wagn. literam sibilantem saepius hic repetitam corrumpendae lectionis causam fuisse suspicatur. Defendit tamen vulgarem lectionem Schirach. p. 622. — 144 sqq. „Sumpta, ut iam Macrobio V, 11. notatum, comparatio ab Homero Od. XIII, 81 sqq. Sed cf. Il. XXIII, 362 sqq. et Geo. III, 103.“ *H.* — *biiugo certamine* pro bigarum. Biga autem Lucretio V, 1298. et Statio Theb. II, 723. vocatur *currus biiugus.* Cf. etiam Aen. X, 299. 453. 586. — *campum corripuere.* Vid. ad Geo. III, 104. (ex quo totus v. 145. hic iteratur) et Aen. I, 418. Ceterum *Corripuere* et paullo post *Concussere* pro corripere, concutere solent. Vid. ad Geo. I, 49. — 145. *effusi carcere currus.* Vid. ad Geo. l. l. et Geo. I, 152. et cf. infra VI, 305. *turba effusa ruit.* Thiel. de hoc metaphorico verbi *effundendi* usu conferri iubet Drak. ad Sil. II, 151. — *carcer*, quod alibi *carceres*, cancelli illi, quibus equi arcebantur, coercebantur, ne exirent, priusquam signum daretur, unde etiam secundum Varronem L. L. IV, 32. vox derivanda (quasi *arceres* vel *coarceres*), quam alii deducunt a Graeco *ἕρκος*. Cf. Voss. ad Geo. l. l. et Heind. ad Hor. Sat. I, 1, 114. Singularis hac signif. usurpatus legitur etiam in Enni fragm. ap. Cic. Div. I, 48., ap. Ovid. Her. XVIII, 166. Met. X, 652. Tibull. I, 4, 32. alibi. — 146. „*immissis iugis*, h. e. equis iugalibus admissis, dum freni laxantur. [Vid. infra ad VIII, 708.] — *undantia lora*, pro effusis frenis.“ *H.* Cf. etiam XII, 471. Simili ratione ap. Plaut. Epid. III, 3, 55. *undans chlamys* et ap. Claud. in Ruf. II, 176. *purpureis undantes anguibus hastae*, i. e. vexilla purpurea cum anguibus pictis, commemoratur. — 147. „*proni in verbera pendent*, quod egregiam rei imaginem habet, ipsi Virgilio deberi videtur, etsi res expressa Iliad. XXIII, 362 sqq.“ *H.* — *in verbera*, ut verbera dent. Cf. infra X, 586. Geo. III, 106. et simillimi loci Silii VIII, 283. *praeceps trepida pendens in verbera planta* (ubi vid. Heins.) et Claud. Nupt. Pall. 113. *pronique manus in verbera tendunt.* Vid. etiam Markland. ad Stat. Silv. V, 2, 115. et Hand. Turs. III, p. 308. *Verbera* remorum (*Ruderschlag*) legitur etiam ap. Ovid. Met. III, 662. *illi remorum in verbere perstant*, Lucan. III, 536. *praetoria puppis verberibus senis agitur* et Silium XI, 492. *centeno fractus spumabat verbere pontus.* — 148. Cf. similis locus Ovid. Met. X, 656 sq. cum Lucan. III, 536. et Silio XI, 492. — 149. *Consonat* pro resonat, quia additur *omne nemus.* Vid. adnott. ad III, 673. — *inclusa*, his collibus nemorosis, a quibus repulsa vox in litora volutatur. Schrader. temere coni. *illisa*, *incussa*, *impulsa.* — 150. *colles clamore resultant*, pro vulgari: clamor resultat a collibus, ut Geo. IV, 50. *vocisque resultat imago.* Cf. locus simillimus infra VIII, 305. Claud. Cons. Prob. et Ol. 174. Avien. descr. terr. 182. Tac. Ann. I, 65. etc. Cum

Effugit ante alios primisque elabitur undis
Turbam inter fremitumque Gyas; quem deinde Cloanthus
Consequitur, melior remis; sed pondere pinus
Tarda tenet. Post hos aequo discrimine Pristis
Centaurusque locum tendunt superare priorem;
Et nunc Pristis habet, nunc victam praeterit ingens
Centaurus, nunc una ambae iunctisque feruntur
Frontibus et longa sulcant vada salsa carina.
Iamque propinquabant scopulo metamque tenebant,
Cum princeps medioque Gyas in gurgite victor
Rectorem navis compellat voce Menoeten:
Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige gressum!

---

epitheto *pulsati* cf. Hor. Sat. I, 2, 129. *undique magno Pulsa domus strepitu resonat.* — 151. „*elabitur* pro praecurrit celeriter, ut Serv., primo ante ceteros loco.“ *H.* Cf. etiam adnott. ad Geo. I, 244. — 152. „*Turbam inter fremitumque*, dum ceteri, qui Gyan elabentem vident, turbulenter et cum fremitu naves suas propellunt.“ *Wagn.* — 153. *pinus.* Vid. ad Ecl. IV, 38. — 154. *tenet*, scil. eum, moratur eius cursum. Wakef. ad Lucr. V, 689, h. l. temere sic mutandum suasit: *Tarda: tenens post hos - - - superare: priorem Et nunc* cett. — *aequo discrimine*, pari intervallo. — 155. *tendunt* inter se, post Gyan et Cloanthum, *locum superare priorem*, altera nave superanda priorem locum tenere. — 156. *Pristis habet*, scil. locum priorem. Hanc autem lectionem praebent optimi Codd. et Schol. Stat. Theb. VI, 508. Vulgo *abit.* — 157. *iunctis frontibus*, ita ut frontes, i. e. rostra navium, una eademque linea invehantur. — 158. *longa carina* meliorum librorum (Med. Vat. Rom. aliorum) est lectio, quam ab Heinsio revocatam servavimus. *Longam* autem minime otiosum esse epitheton docet Henry, quum Centaurus magna sit navis (cf. 156. et supra v. 122.), ambae autem naves ita iuxta se invicem vehantur, ut altera alteram parte tantum carinae superet (cf. infra v. 186.). Vulgo edebatur *longae carinae* vel *longe carinae* quae altera lectio Wagnero valde arridet, quum naves velocissime promotas necesse sit longiores post se relinquere sulcos, i. e. *longe sulcare vada.* Nihil tamen mutare ausus sum, quum etiam X, 197. sine ulla lectionis varietate legamus *et longa sulcat maria alta carina.* Schrader. coni. *iuncta* vel *socia sulcant v. s. carina*, et Heyn. totum hemistichium tamquam male suppletum abesse malit. Peerlk. autem pro *carina* fortasse *lacuna* legendum censet, quod nemo probabit. — *vada salsa.* Vid. VI, 320. VII, 198. cett. — 159. *scopulo*, qui pro meta erat. Cf. v. 124. „*metam*, non ubi finirent cursum, sed circumflecterent: vid. supra v. 130. 131.“ *H*, — 160. *princeps*, qui ceteros omnes cursu anteverterat. — 161. *rectorem navis*, gubernatorem. — 162. *Quo mihi dexter abis?* i. e. in dextram partem; de quo usu Adiectivorum loci et temporis ad ipsos homines relatorum vid. ad Geo. III, 538. Aen. I, 644. alibi, imprimis ad IV, 303. adnott. etiam infra v. 166. *quo diversus abis?* — *huc dirige gressum* (ut I, 401. et XI, 855.) Sic Codd. omnes, quorum scripturam revocavit Heins. Vulgo *h. d. cursum*, ex interpretatione; quod tamen Wagnero magis placet, quum navi *gressum* dare nimis sit insolens, ita ut Asinius Pollio ap. Gellium X, 26. (ab Heinsio laud.) diserte vituperet Sallustium, quod *transgressu* de navigatione usus fuerit, [quod testantur etiam Gellius X, 26. et Nonius p. 452.] et quum Codd. lectio facile ex Aen. I, 401. et XI, 855. huc transferri potuerit, Fatetur tamen, *gressum* fortasse eo defendi posse, quod maris aequor interdum *solum* appelletur, velut infra v. 199. Etiam

Litus ama, et laevas stringat, sine, palmula cautes;
Altum alii teneant! Dixit; sed caeca Menoetes
Saxa timens proram pelagi detorquet ad undas.
Quo diversus abis? iterum Pete saxa, Menoete!
Cum clamore Gyas revocabat, et ecce Cloanthum
Respicit instantem tergo et propiora tenentem.
Ille inter navemque Gyae scopulosque sonantis
Radit iter laevum interior, subitoque priorem

Peerlk. memorat, Virgilium nulla necessitate coactum posuisse *gressum*, quum facile fuisset *huc dirige clavum;* ideoque haud dubie antiquiores auctoritates secutum esse. — 163. *Litus ama*, serva; stude, quam proximam litori tenere navem. *Amare* enim interdum i. q. cupide tenere, amplecti, nolle relinquere, omittere aliquid. Cf. Hor. Od. I, 25, 3. *amatque ianua limen* (ibique Mitscherl.) Rutil. Itin. I, 522. *latebram*, Stat. Theb. IV, 114. *corpus amare* cett. et vid. adnott. ad III, 134. *Litus amare* igitur i. q. Ecl. VIII, 7. et Geo. II, 44. *oram* (*litoris*) *legere*. Cf. etiam Propertii praeceptum III, 2, 23. *Alter remus aquas, alter tibi radat arenas; Tutus eris: medio maxima turba mari est.* — *laevas*. Med. et plures alii Codd. *laeva*, quod non mirum, quum sequatur vox *stringat*, in Codd. autem una litera sibila haud raro inserviat duobus vocabulis. Quare non erat, cur Wakef. illam lectionem reciperet. — *stringat*. Sic Prop. III, 2, 23. *alter remus aquas, alter tibi radat arenas.* — „*palmula*, ταρσὸς κώπης, pars remi inferior, qua mare verritur.“ *H.* Saepius vocatur *palma*. Vid. Catull. LXIV, 7. Vitruv. X, 8. Nonius II, 637. — 164. *caeca saxa*. Vid. ad I, 356. et ad Geo. III, 210. — 165. „*pelagi:* sc. dextrorsum in altum evectus, ideoque *diversus* in diversam partem, quum deberet laevam versus scopulum tenere.“ *H.* Vid. ad Geo. IV, 432. et supra ad v. 8. Ceterum cf. Val. Fl. VI, 387. *Quoque, ait, hinc diversus abis?* et Gronov. ad Stat. Theb. VI, 223. — 166. *iterum revocabat* scil. a cursu, quem Menoetes ingressurus erat, ad saxa; *iterum* autem, quia iam illis verbis: *Quo tantum mihi dexter abis* cett. vere eum revocaverat. Ceterum primum sic fere dicere voluisse poëtam: *iterum clamabat*, sed, suppresso hoc vocabulo, ita invertisse orationem, ut pergeret: *cum clamore revocabat*, non inepte suspicatur Wagn. Alii minus recte coniungunt *Quo diversus abis iterum?* Peerlk. autem sic vult distingui: *Quo diversus abis? iterum, pete saxa;* i. e. iterum tibi dico: pete saxa. — 167. *et ecce*, quod dicere soliti sint recentiores, veluti Apuleius (vid. Miscell. Obss. II. p. 308. et Oudend. ad Apul. Met. p. 9. et 283.), non Virgilianum esse opinatur Hand. Turs. II. p. 493 sq., qui, quum nemo nunc dubitet de ancipiti syllaba in quarta sede, Copulam „optimorum Codd.“ auctoritate omittendam censet. Sed quinam sint illi optimi Codd. praeter Rom., in quo sane Copula desideratur, nemo facile dixerit. Quare quum posteriores illos scriptores antiquioris alicuius poëtae exemplum hac in re secutos esse non improbabile sit, omnium fere et optimorum Codd. auctoritatem sequi, quam praepropere Copulam omittere malui. Cf. etiam Giphanii Index Lucr. p. 468. Illud tamen Handio concedo, locum Geo. I, 107., ubi cohaereant *et quum*, cum nostro comparari non posse. — 168. *propiora* metae loca. Cloanthus inter scopulum et Chimaeram propiore via in altum evadit. — 170. „*radit iter* (radit mare remis, ut v. 217., ubi vid. not.) *laevum*, a laeva parte, *interior*, versus scopulum, ita ut Chimaera, qua Gyas vehebatur, esset exterior, versus patentiora loca maris. [Vid. adnott. ad XI, 695.] Petita omnia a circo et cursu circensi. [Etiam *interior* et *exterior*. Cf. omnino Schirach. p. 464. et interpp. ad Plin. Epist. IV, 16.] — *priorem*, Gyam, qui modo prior fuerat, et *me-*

Praeterit et metis tenet aequora tuta relictis.
Tum vero exarsit iuveni dolor ossibus ingens,
Nec lacrimis caruere genae, segnemque Menoeten,
Oblitus decorisque sui sociûmque salutis,
In mare praecipitem puppi deturbat ab alta;
Ipse gubernaclo rector subit, ipse magister,
Hortaturque viros, clavumque ad litora torquet.
At gravis, ut fundo vix tandem redditus imo est,
Iam senior madidaque fluens in veste Menoetes
Summa petit scopuli siccaque in rupe resedit.
Illum et labentem Teucri et risere natantem,

---

tis relictis, meta superata, quam circumvectus erat, *tenet aequora*, mare liberum, quo iam cursum a meta versus litus repetere posset. In tota hac increpatione ante oculos Menelai obiurgatio ap. Hom. Il. XXIII, 420 sqq." *H.* — 172. Cf. Hom. l. l. v. 385 sqq. — *ossibus* noli pro sexto Casu habere, omissa Praepos. *in*, sed est Dativus, qui ad Graecorum exemplum alteri Dativo, *iuveni*, quem accuratius definiat, adiungitur; qua de re cf. Schaef. ad Soph. Phil. 747. Elmsl. ad Eur. Med. 961. et Bacch. 619. Matth. §. 389, 2, h. Thiersch. §. 275. nott. 11. Kühner §. 580. not. alii. Ceterum vid. IX, 66. *duris dolor ossibus ardet* ibique et ad Aen. II, 120. adnott. — 174. „*decoris sui:* inhonestum enim est irasci, duci praesertim." *Serv.* — *saluti sociûm*, scil. erepto gubernatore navis. Peerlk. minus probabiliter *sociorum* pro *socii*, scil. gubernatoris, positum esse putat. Contractam Genitivi formam, qua antiquis temporibus omnes Romanorum scriptores ubique usi esse videntur, posterioribus poëtae maxime in nominibus propriis (Danaûm, Argivûm, Graiûm, Rutulûm cett.), solutae autem orationis scriptores in sollemnibus quibusdam formulis ad cultum divinum et disciplinam civilem pertinentibus (deûm, virûm, ephorûm, fabrûm cett.) et in ponderis, mensurae et numerorum designatione servarunt. *Sociûm* legitur etiam ap. Liv. XXII, 17, 2. (ubi vid. Drak.) XXII, 27, 11. 40, 6. et saepius. Vid. etiam Varr. L. L. VII, 38. Prisc. VII, 6, 24 sqq. Ramsh. §. 27, 5. Zumpt. §. 51. Schneider. II, 1. p. 70. et Iahn. ad Aen. I, 229. — 176. Verba *ipse rector*, *ipse magister* cum singulari vi eandem notionem geminant; hic enim (ut infra v. 161. 867. I, 119. VI, 353. Val. Fl. I, 18. alibi) *magister* i. q. gubernator. Vid. etiam Cort. ad Lucan. II, 696. Alibi autem *magistrum* navis, s. omnium nautarum praefectum (*der Schiffscapitain*), a gubernatore diversum esse constat. Vid. Liv. XXIX, 25, 7. XLV, 42, 3. cett. et cf. supra ad v. 133. adnott. — 177. *ad litora*, ad scopulum, qui pro meta erat. — 178. „*gravis*, gravatus, ideoque tardus ad natandum, partim senio, partim aqua, quam vestis imbiberat." *H.* Cf. infra VI, 359. *madida cum veste gravatus.* — *fundo*, a fundo. Vid. ad Geo. II, 520. — *vix tandem redditus est*, longum erat tempus, antequam non sine magno labore emersit. — 179. „*fluens in veste* antique pro fluens veste, et hoc pro: veste fluente aqua, vel aqua fluente e veste." *H.* Cave igitur h. l., ubi *fluere* propria significatione est sumendum, confundas cum iis, de quibus ad I, 320. diximus. De vv. autem in *veste* cf. adnott. ad III, 595. IV, 518. et VII, 167. Wagn. conferri iubet infra VII, 167. Santen. ad Balb. p. 123. et quos Sillig. laudat ad Cir. v. 251. — V. 182., quem Heyn., haerens imprimis in vv. *risere* — *rident*, tamquam poëta indignum non bene a Tucca relictum censuit, ita ut asteriscum ei praefigeret, recte defendunt Weichert. de verss. iniur. suspp. p. 92., Ruhk., Iahn. (ad X, 465.) et Wagn. Sensus enim aperte hic est: ut antea riserant labentem et natantem, ita nunc rident vomentem. Risus igitur diverso tempore erat indicandus. Cf. etiam ad-

Et salsos rident revomentem pectore fluctus.
Hic laeta extremis spes est accensa duobus,
Sergesto Mnestheique, Gyan superare morantem.
Sergestus capit ante locum scopuloque propinquat;
Nec tota tamen ille prior praeeunte carina;
Parte prior; partem rostro premit aemula Pristis.
At media socios incedens nave per ipsos
Hortatur Mnestheus: Nunc, nunc insurgite remis,
Hectorei socii, Troiae quos sorte suprema
Delegi comites; nunc illas promite vires,

---

nott. ad Aen. II, 12. Diversa autem tempora non minus quam paria per Copulam coniungi, docet Hand. Turs. II. p. 486 sq. Peerlk. tamen hanc profert temerariam coniecturam: *Et salsos tremulo revom. p. fl.* — *salsos revomentem fluctus* ex Homeri Od. V, 322 sq. translatum. — *pectore* verecunde pro alvo. Henry comparat Maximian. Eleg. V, 30. *Atque sub exhausto pectore pingue femur.* — 183. *Hic*, hoc ipso tempore. Vid. ad I, 728. — *extremis duobus.* Vid. supra v. 154 sqq. — 184. *Mnesthei* pro vulg. *Mnestheo* Heins. restituit, quum Med. cum optimis Codd. exhibeat *Mnesthi.* Virgilius enim, ut alii poëtae, nomina propria in *eus* ita flexisse videtur, ut Dativum et Accusativum ad Graecorum rationem *ei* et *ea*, Genitivum et Ablativum Latino modo *ei* et *eo* formaret. Sic eadem Dativi forma admissa legimus etiam Ecl. IV, 57, Geo. IV, 545. et 553. et Claud. XL, 33. *Orphei*, Catull. LXIV, 337. *Pelei* (ubi tamen alii *Peleo*) cett. Vid. etiam Prisc. VII, 2, 8. et 4, 14. p. 732. et 736. P. Macrob. Sat. V, 17. Schneider. Gr. Lat. II, 1. p. 289. Wagn. ad h. l. et Iahn. ad Geo. IV, 553. Ceterum *Heyn.* haec adnotat: „Sergesti Centaurum puta propius ad scopulum interiore ideoque breviore spatio (quod in re circensi sinistrum erat, unde h. l. ad navale certamen transductum: vid. v. 116.) succedere, Pristin autem Mnesthei exteriore versus dextram decurrere. Quum tamen Pristis remigio valeret, Centaurum illa est assecuta, ita ut anteriore navis parte Centaurum aequaret (187.) et tantum non aequo cum illo cursu Centaurum antevertere Sergestus in animum induxit." — 184. *morantem* gubernandi imperitia. — 185. *capit ante locum.* Vid. adnott. ad Ecl. I, 70. et Geo. III, 552. — *scopuloque propuinquant*, ut v. 159. — 187. *partem* pro vulg. *partim* ex Med. cum Wagn. restituimus, qui comparat infra XI, 794 sq. (ubi altero loco pariter tres Codd. male *partim* pro *partem*) et vere memorat, formam *partim* aurea aetate aut Adverbium esse, aut ita pro *pars*, *partem* usurpari, ut Pluralis adiungatur *partim eorum*, *vel ex illis*, *eiusmodi sunt*, coll. Heusing. et Brem. ad Nep. Att. 7. et Beier. ad Cic. Off. II, 21., quibus adde Kritz. ad Sall. Iug. 55, 4. et viros doctos ab eo laudatos. Cf. etiam quae nos ad Lucr. XI, 88. adnotavimus. — 188 sqq. „Factam orationem pulcherrimam ad Homeri imitationem, ubi Antilochus equos suos increpat, Il. XXIII, 402 sqq. omnes observarunt interpp." *H.* — 189. *insurgite remis.* Vid. ad III, 207. Heyn. conferri iubet Apollon. II, 588. sq. — 190. *socii Hectorei* ex Servii sententia aut fortissimi sunt, quales Hector fuit, aut revera quondam Hectoris socii. Hoc alterum verius puto: vos, qui una cum fortissimo Hectore pugnavistis, virium vestrarum documenta edidistis. Heynii et Thielii explicatio, ex qua *socii* sunt socii navales, *Hectorei* autem simpliciter Troiani (ut 273. *gens Hectorea*), paullo languidior videtur. — *sorte suprema*, excidio, eversione, s. quum everteretur Troia; de quo simplicis Ablativi usu diximus ad IV, 502. — 191. *Nunc illas pr. vires* cett. Comparant Iliad. XVI, 556 sqq. Exhortationibus autem militum ubique fere laudes rerum prius ge-

Nunc animos, quibus in Gaetulis syrtibus usi
Ionioque mari Maleaeque sequacibus undis.
Non iam prima peto Mnestheus, neque vincere certo;
Quamquam o! — sed superent, quibus hoc, Neptune, dedisti;
Extremos pudeat rediisse. Hoc vincite, cives,
Et prohibete nefas. Olli certamine summo
Procumbunt: vastis tremit ictibus aerea puppis,

---

starum adiiciuntur. — 192. *in Gaetulis syrtibus*, in quas, priusquam Carthaginem venit, ventis erat actus. Cf. I, 110 sqq. Ceterum vide supra v. 51. — 193. „*Ionio in mari*, quum ex Creta solvissent supra III, 192 sqq. 211 sq.; tum etiam *Maleae* in extrema Laconica promontorium, etsi paullo latiore flexu, circumvecti sunt.“ *H.* De mensura vocis *Ionius* vid. ad III, 211.; de *Maleae* autem promontorio, inter sinum Laconicum et Argolicum sito et nautis exitioso, quod nunc vocatur *Capo Malio* s. *St. Angelo*, vid. Strab. VIII. p. 250. Herod. I, 82. Polyb. V, 101. Mela II, 3, 8. alii et liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 867. — „*sequacibus undis*, dum fluctus fluctum urget, quoniam in hac plaga paullo tumidius mare est: *Κύματά τε τροφόεντα πελώρια, ἶσα ὄρεσσιν*, ut Od. III, 290. Aliis in locis esset ista bona rei imago, si fluctus, carina et remis impulsi, sulco facto iterum concitate coëunt et in puppim irruunt.“ *H.* Secundum Lutat. ad Stat. Theb. VII, 16. *sequaces* dicuntur undae, quia tam citae sunt, ut persequi videantur navigantes. Ceterum cf. Geo. IV, 230. *fumi sequaces*, Aen. VIII, 432. *flammae sequaces* cett. De navigationis circa Maleam promont. periculis cf. antiquum proverbium a Strab. l. l. servatum *Μαλεὰς δὲ κάμψας* (al. *Μαλέαν ἐπικάμψας*) *ἐπιλάθου τῶν οἴκαδε*, quod Erasm. Adag. Chil. II. cent. 4. c. 46. sic reddit: *Maleam legens, quae sunt domi, obliviscere.* Inde etiam ap. Prop. III, 19, 8. *saeva Malea*, et Stat. Theb. VII, 16. *Et raucae circumtonat ira Maleae.* — 194. *Non iam prima peto*, quae antea petebam vel sperabam. Vid. adnott. ad Aen. IV, 431. — *prima*, sc. praemia, *τὰ πρωτεῖα.* Sententia igitur haec est: Non iam contendo Gyae vel Cloantho palmam eripere, utpote qui me longe antecesserunt. Magna autem cum arte adiectum est nomen loquentis, quo summa indignatio significatur (vid. ad I, 49.). Sensus est enim: Ego, qui tanti sum nominis (erat enim facile fortissimus omnium Aeneāe comitum: cf. IX, 171. 306. 779. X, 143. etc.), iam contentus ero, si non ultimus rediero. (Cf. etiam Wagn. Qu. Virg. XXXII, 7.) — 195. *Quamquam o!* scil. si victoria mihi contingat, i. e. utinam vincam! — *sed superent* cett. per aposiopesin, de qua vid. ad I, 135. Adiicit autem quo se ipse consoletur, *quibus hoc, N., dedisti;* scil. non sua virtute, sed dei auxilio me vincunt. Cf. Gossr., qui comparat similem orationem Turni XI, 415. et Hom. Il. XXIII, 402. — 196. *rediisse.* Vid. ad II, 25. (ubi pro V, 595. lege IV, 599. et ex aliis poëtis adde Lucr. III, 799. V, 340. Hor. Od. III, 14, 2. Ovid. Met. VI, 700. cett.) et Wagn. ad h. l., qui, contra Heinrich. in Indice Cic. Oratt. pro Scauro cett. partt. inedd. p. 102. disputans, hanc formam iure Virgilio vindicat. — 197. *hoc vincite nefas*, hanc ignominiam, hoc opprobrium, scil. extremos rediisse, nitendo effugite. Peerlk. coll. Silio II, 228. *Audeat et primum hoc vincat, servasse parentem*, non coniungit *hoc nefas*, sed *hoc* refert ad verba *extremos pudeat rediisse*, quae aliquid proverbiale habeant, et *prohibete nefas* explicat: prohibete, ne quid accidat, quod nefas sit, nobisque dedecori vertatur. Heyn. *hoc* male interpretatur per: hactenus saltem; Heins. autem coni. *O vincite.* — Cum v. 198 sqq. comparant Iliad. XXIII, 417 sq. — *Olli.* Vid. ad I, 254. — *procumbunt*, scil. remis, quod alibi *incumbunt.* — *aerea puppis*, aerata. Cf. VIII, 675. X, 223. Hor. Od. II, 16,

Subtrahiturque solum; tum creber anhelitus artus
Aridaque ora quatit; sudor fluit undique rivis.
Attulit ipse viris optatum casus honorem.
Namque furens animi dum proram ad saxa suburguet
Interior spatioque subit Sergestus iniquo,
Infelix saxis in procurrentibus haesit.
Concussae cautes, et acuto in murice remi
Obnixi crepuere, illisaque prora pependit.
Consurgunt nautae et magno clamore morantur,

---

21. (ubi vid. Bentl.) Ovid. Met. VIII, 103. cett. Sic Geo. III, 173. *temo aereus* et infra v. 274. *rota aera.* — Serv. coll. Geo. III, 173. *aerea* explicat per fortis, quum prora, non puppis aerea esse soleat. — 199. *subtrahitur solum*, sulco facto dehiscit mare, quod navi est solum, in quo currit. Vid. v. 142 sq. Ceterum v. 190. et 200 ex Hom. Il. XVI, 109 sq. translatos esse, Heyn. iam adnotavit. — *sudor fluit rivis* (more rivorum, ut nos: *in Strömen*). Burm. confert Sen. Oedip. 922. Ovid. Met. IX, 173. et infra IX, 813. — 201. *casus ipse*, i. e. solus casus. Cf. Wagn. Qu. Virg. XVIII, 2, 9. — *honorem*, victoriam, ut anteverterent Centaurum. — *optatum*, ardenter cupitum, ut apud Catull. LXIV, 141. *optati hymenaei;* ibid. v. 372. *optatos animis coniungite amores* etc. Cf. Lachmann. ad Prop. I. p. 58. — 202. Commata, quibus vulgo vv. *furens animi* (de quibus cf. adnott. ad Geo. IV, 491. Aen. I, 178. II, 61. IV, 203.) includuntur, delevi, ne quis perperam coniungat *furens animi haesit;* quum *fur. an. suburguet* cett. necessario sint coniungenda. Quae ipsa est causa, cur Wagn. Med. et Pomp. Sab. lectionem *prora*, quae Heynio arrisit, tamquam ex elisione ortam iure repudiavit. — 203. *interior.* Vid. ad v. 170. — *spatio iniquo*, i. e. angusto et ob saxa periculoso. (Cf. infra XI, 531. *silvae iniquae*). Heyn. confert Stat. Theb. VI, 440 sqq. — 204. *procurrentibus*, a scopulo illo magno, qui meta erat, et subter aquam, ut videtur, latentibus (cf. v. 220 sq.). — 205. *murex* secundum Serv. est „saxi acumen eminens per tranquillitatem." Intellige scopulos acutos; *murex* enim poëtis usurpatur de omnibus rebus, quae muricis instar (vid. ad Ecl. IV, 44.) cuspides et dentes habent, et de scopulis quidem etiam Silio XVII, 277., qui omnino hunc totum locum imitatus est: *Increpuere ictu prorae; tum murice acuto Dissiliens sonuit rupta compage carina.* Cf. etiam Isidor. Orig. XVI, 111. *Murices petrae in litore, similes muricibus vivis, acutissimae et navibus periculosissimae.* — 206. „*illisa pependit* pro vulgari: illisa est, sed suavius, quod suspensa et sublimis nutavit, libravit sese. Cf. infra X, 303 sq. Sumpsit ab Virgilio haec eadem Silius XVII, 281 sqq." *H.* — 207. *morantur*, cum *magno clamore* iunctum, Wagnero languidum, ideoque aut verbum nauticum aut corruptum videtur. Heyn. cum Servio explicat: „haerent, dum navem retro agunt;" i. e. a scopulo student revellere. *Morantur* potius significat: moram faciunt, (*sie bleiben halten*), i. e. attrahunt remos nec amplius movent, sed cum magno clamore consurgunt et trudes contosque expediunt, ut navem retro trudant et a scopulis solvant. Cf. v. 220. et 270. Quare non erat, cur Peerlk. hemistichio illo *illisaque prora pependit* prorsus sublato et versibus ad arbitrium traiectis, totum locum sic constituendum censeret: v. 202. 203. 205. 206. (dimidius et imperfectus) 207. (*morantur*, scil. proram) 208. 209. 204. 210. etc. — 208. *trudes* plurimorum Codd. est lectio, quam Heinsio et Burm. suadentibus recepit Heyn. Vulgo *sudes*, ex interpretamento; nam *sudes*, pali acuminati et praeusti, non sunt *ferrati*, i. e. ferro praefixi, quod vere adnotat Wagn. Vox *trūdes* autem, a *trūdendo* (quamquam mutata quantitate) facta, signi-

Ferratasque trudes et acuta cuspide contos
Expediunt, fractosque legunt in gurgite remos.
At laetus Mnestheus successuque acrior ipso
Agmine remorum celeri ventisque vocatis
Prona petit maria et pelago decurrit aperto.
Qualis spelunca subito commota columba,
Cui domos et dulces latebroso in pumice nidi,
Fertur in arva volans, plausumque exterrita pennis
Dat tecto ingentem, mox aëre lapsa quieto
Radit iter liquidum, celeris neque commovet alas:
Sic Mnestheus, sic ipsa fuga secat ultima Pristis
Aequora, sic illam fert impetus ipse volantem.

---

ficat perdicam aeratam ad trudendum aptam, neque multum differt a *conto*, quod vocabulum eodem sensu legitur infra VI, 302. IX, 510. Tac. Ann. III, 46. Plin. XXXIV, 18. alibi. Cf. etiam Isidor. Orig. XVIII, 7. — 209. *Expediunt.* Vid. ad I, 702. — 211. *agmine remorum*, omni remorum agitatorum multitudine. — *ventis vocatis.* Vid. ad III, 253. — 212. „*Prona maria*, in quibus cursus pronus ac celer sine impedimento fit; idem *apertum pelagus*." *H.* Sic etiam Wagn.; rectius autem Henry: *prona maria*, fluctus ex alto litus versus decurrentes, ut navis metam assecuta recte prono mari redire dicatur; coll. Geo. I, 203. Aen. VIII, 548. VI, 474. Lucan. IV, 429.; *pelago* autem *aperto* non i. q. alto pelago, sed obstaculum nullum praebente. Cf. adnott. ad I, 394. — Quinct. Inst. VII, 9. haec proferens Virgilii verba: *coelo decurrit aperto*, memoria lapsus hunc locum confudisse videtur cum Aen. I, 155. *coelo invectus aperto.* — „213 sqq. *κοίλην πέτρην Χηραμόν*, Iliad. XXI, 494 sq. expressisse putatur." *H.* — *columbam* (domesticam avem) pro palumbi (vid. ad Ecl. I, 58.) commemorat. — 214. *dulces nidi*, ob pullos dulces, quos continent. Cf. Ecl. I, 3. — *latebroso in pumice*, qui multa habet foramina, in quibus palumbes latebras quaerere possunt. Redit hoc pumicis epitheton XII, 587. Sic ap. Silium V, 192. *colles latebrosi*, qui multas habent speluncas. — 215. „*plausum pennis dat ingentem*, quum inde volatu abire parat. Bene Pomp. Sab.: „quum incipit volare columba, dat ingentem strepitum; inde ita quieta volat, ut non videatur movere alas." *H.* Minus recte Servius pennarum concussione terrorem significari putat, comparans infra v. 505. — 216. *aër quietus* secundum Wakef. ad Lucr. II, 238. (ubi *inane quietum* legitur) est „transitum quietum praebens, nihilo remorante vel offendente." — *labi* autem et *lapsum* de volatu dici, iam III, 225. vidimus. — 218. *radit iter liquidum*, i. e. iter per aërem liquidum. „*Radere*, *ψαύειν* et *ψαίρειν*, v. c. ap. Aesch. Prom. 394. Cf. Valken. ad Eurip. Phoen. p. 471. Sic *verrere* aequor. Vulgarius *secare;* nisi quod alterum illud eam vim habet, ut quasi aëris aliqua superficie leviter tantum perstricta incessum denotet. [Cf. adnott. ad III, 300.] Columbarum motu placido et leni, suspenso gradu et levi incessu, Homerus dearum incessum declarari posse putavit Il. V, 778. At hic aequabilem et liberum et tranquillum navis cursum per apertum mare egregie repraesentat." *H.* — *celeres alas.* Cf. Hor. Od. III, 29, 45. *celeres pennas* et II, 17, 24. *volucres alas.* Ceterum cum volatu, qui hic describitur, cf. IV, 252. *paribus alis volare.* — 218. *ipsa*, cum *Pristis*, non cum *aequora* iungendum, navem significantius distinguit a Mnestheo, eamque vel sua sponte, sine illius opera, mare celeriter permeasse significat. Cf. adnot. ad Ecl. I, 39. IV, 21. al. — *ultima aequora*, circa metam. — 219. „Mnesthei navis quum remis et velis summo labore

Et primum in scopulo luctantem deserit alto
Sergestum brevibusque vadis frustraque vocantem
Auxilia et fractis discentem currere remis.
Inde Gyan ipsamque ingenti mole Chimaeram
Consequitur; cedit, quoniam spoliata magistro est.
Solus iamque ipso superest in fine Cloanthus,
Quem petit, et summis adnixus viribus urguet.
Tum vero ingeminat clamor, cunctique sequentem
Instigant studiis, resonatque fragoribus aether.
Hi proprium decus et partum indignantur honorem
Ni teneant, vitamque volunt pro laude pacisci;
Hos successus alit; possunt, quia posse videntur.

---

incitata in cursu esset, ita pergit volare remigibus vel minus intentis. Cf. Cic. de Or. I, 33, 153. *Concitato navigio, quum remiges inhibuerunt, retinet tamen ipsa navis motum et cursum suum, intermisso impetu cursuque remorum.*" Gossr. — 220. *in scopulo — luctantem*, a scopulo solvi, liberari nitentem. — Per *altum scopulum* intelligenda sunt *saxa* illa *procurrentia* v. 204., quae cum murice comparabantur. Wagn. conferri iubet Iacob. Disquiss. Virg. P. I. p. 6., qui haec memorat: „Scopulus dicitur *altus;* quia navigantibus e mari conspectus ob prominentiam suam ita apparebat, minime vero, quia summae erat altitudinis. Brevia vada sunt loca circa scopulum, quae aqua carebant et multam ostendebant arenam." — 221. *brevibus vadis*, propius ad scopulum. Cf. I, 111. ibique adnott. Henry, qui hunc scopulum pro ipsa meta habet supra v. 124 sqq. descripta, quum incredibile sit, scopulum vadis cinctum electum fuisse cursus metam, *scopulo brevibusque vadis* per ἓν διὰ δυοῖν explicatum vult (pro scopulosis vadis), quemadmodum Aen. I, 111. *brevia* et *syrtes;* quod probare non possum. — 222. *discentem*, necessitate doctum, experientem, conantem, quod necessitas flagitat. — 224. *cedit*, h. e. praeteriri se sinit Gyae Chimaera. — 225. *in fine* totius cursus, sub reditum ad litus. Cf. v. 327 sq. Vid. etiam supra v. 130 sq. et 159. ibique adnott. — 227. *ingeminat clamor.* Vid. ad I, 747. — „*sequentem* Mnestheum, qui insequitur Cloanthum, urget et instat. — 228. *studiis* h. l. proprie, ut in consessu ludorum circensium, de favore spectantium. Cf. Iliad. XXIII, 448 sqq. et 767 sq. Sil. XVI, 319 sqq." *H.* Vid. supra v. 148. — *fragoribus*, non remorum, sed clamore et plausu spectantium. — 229. *Hi* ad Cloanthum eiusque socios, *hos* ad Mnestheum cum comitibus referendum. Ruhk. utrumque Pronomen minus recte de diversis spectatorum partibus interpretatur. — *proprium decus*, quod iam sine controversia suum sibique mansurum putant. Cf. adnott. ad Ecl. VII, 31. Peerlk. confert Ammian. XVI. p. 86. *Romanae maiestati reddere proprium decus.* — 230. *Ni indignatur - - teneant*, i. q. se non tenere, sibi eripi. — *volunt.* Quum sensus sit: Cloanthus et socii vitam, si postularetur, potius amitterent, quam victoriam sibi eripi paterentur, non vero significetur, victoriam cum praesenti vitae periculo fuisse coniunctam, laudem revera emi non potuisse nisi vita, Peerlkamp. coniicit *velint*, coll. Stat. Theb. I, 316. *hac aevum cupiat pro laude* [vulgo *luce*] *pacisci.* Sed satis constat, Romanos etiam in eiusmodi locis, si de certo consilio et voluntate sermo est, Indicativo uti; Statii autem auctoritas, licet hunc locum vere respexerit, non tanti est, ut invitis omnibus Codd. aliquid mutandum sit. — „*pacisci* pro reddere, impendere: redimere famam sempiternam morte. Sic *emere* infra IX, 206. Imitatus Stat. Theb. I, 319. *hac aevum cupiat pro luce pacisci.*" *H.* Cf. etiam infra II, 48. *letum pro laude pacisci.* — 231. *alere*, ut *pascere*, metaphorice de spe, animo cett. Sic

Et fors aequatis cepissent praemia rostris,
Ni palmas ponto tendens utrasque Cloanthus
Fudissetque preces, divosque in vota vocasset:
Dî, quibus imperium est pelagi, quorum aequora curro,
Vobis laetus ego hoc candentem in litore taurum
Constituam ante aras, voti reus, extaque salsos
Porriciam in fluctus et vina liquentia fundam.
Dixit, cumque imis sub fluctibus audiit omnis

Tibull. II, 7, 3. *spes alit agricolas*, Sil. XI, 556. *alit animos favor* et similia. Vid. etiam Cort. et Kritz. ad Sall. Cat. 37, 3. Ceterum cf. supra v. 210. *successu acrior.* — Verba *possunt, quia posse videntur* Heyn. (quem sequitur Peerlkamp.) refert ad fiduciam certantium, ut sensus sit hic: „efficiunt id, quod facere student, s. in eo sunt, ut id efficiant, quoniam sibi videntur id efficere posse.“ Sic igitur ad *videntur* supplendum erit Pron. *sibi.* Potest vero etiam haec esse sententia: Multum possunt, quia *aliis*, i. e. spectatoribus, posse videntur. Fiducia, quam spectatores gestibus, acclamationibus etc. significant, animum eorum auget eosque incitat, ut illi fiduciae respondeant; quae loci explicatio mihi et Süpflio videtur praeferenda. — Cum v. 232 sqq. conferunt Hom. Il. XXI, 769 sq. — *fors.* Vid. ad II, 139. — *aequatis rostris*, aequatis proris, aequato cursu simul ad litus redeuntes. – 233. *palmae utraeque* poëtice pro palma utraque positae redeunt VI, 685. Cf. etiam infra v. 855. *utraque tempora.* Tac. Ann. XVI, 7, 11. Lucan. X, 301. etc. — *ponto tendens*, ad pontum. Vid. ad Ecl. II, 30. — 234. „*divos in vota vocare* vi et sensu idem esse debet ac *deos votis vocare*, h. e. invocare [vid. ad Geo. I, 347. et Aen. III, 253. VII, 471.] quod aliquoties apud Virgilium [Geo. I, 42. (ubi vid. adnott.) 157. Aen. I, 290.] et eius imitatione ap. Silium et Senecam Trag. invenitur; sed dictum exquisite, ut *in partem praedamque vocare* III, 222. et ap. Ovid. Fast. V, 527. *iuratus vobis in verba vocatis.* Nam *votis* est i. q. vocare ad vota, ad ea, quae voventur [ad promissa munera, quibus fruerentur].“ *H.* — 235. *imperium est pelagi.* Hoc ordine exhibent verba Med. aliique Codd., quos cum plerisque editoribus secutus sum. Wagn. autem recepit Cod. Rom. aliorumque lectionem *imp. pelagi est*, quum in Med. lineolae superscriptae haec verba inverso ordine legenda esse moneant et similis locus VI, 264. *Di, quibus imperium est animarum* verborum transponendarum ansam praebere potuerit. Vulgaris tamen verborum ordo mihi quidem numerosior videtur. Aliquot Codd. verbum substant. prorsus omittunt, quod temere probat Heyn.; in sententiis enim a relativo pendentibus illud non solet deesse. Vid. Wagn. Qu. Virg. XV, 2., qui confert hos locos: III, 154. V, 714. VII, 311. IX, 175. X, 493. XI, 23. — *quorum aequora curro.* Vid. ad III, 191. (et II, 690.) — 236. *taurum Constituam* cett. De ipsa re vid. adnott. ad III, 119. — 237. *Constituam.* „Hostia dicitur ad aram constitui (VI, 243.), statui (IX, 627.), sisti (VIII, 85.). Neque enim invitam admovere aris licebat hostiam; sed ipsa stare debebat ad aram, ut a numine volenti accipi sacrum putarent.“ *Gossr.* — *voti reus* i. q. voti damnatus. Vid. ad Ecl. V, 80. Cf. etiam Macrob. Sat. III, 2. Similiter Liv. XXV, 30, 5. *ut suae quisque partis tutandae reus sit* et Afric. in Dig. XVI, 1, 17. §. 2. *pecuniae reus.* — 238. *porriciam* i. q. porro iaciam, proiiciam. Est autem haec vox sacrorum propria secundum Macrob. Sat. l. l., et legitur etiam infra v. 776., Plaut. Pseud. I, 3, 32. *exta in manibus teneam, ut porriciam*, Liv. XXIX, 27, 5. *cruda exta victimae, uti mos est, in mare porricit* (ubi Gronov.), Varr. R. R. I, 29. *Sic quoque exta deis quum dabant, porricere dicebant* et in pluribus fragmm. ap. Macrob. l. l. et Nonium II, 62. Multos tamen Codd. hic exhibere *Proiiciam* vel *Proiciam*, non mirum. *Proiiciendi* autem verbum, cui saepe

Nereïdum Phorcique chorus Panopeaque virgo,
Et pater ipse manu magna Portunus euntem
Impulit: illa Noto citius volucrique sagitta
Ad terram fugit, et portu se condidit alto.
Tum satus Anchisa, cunctis ex more vocatis,
Victorem magna praeconis voce Cloanthum
Declarat, viridique advelat tempora lauro;
Muneraque in navis ternos optare iuvencos
Vinaque et argenti magnum dat ferre talentum.
Ipsis praecipuos ductoribus addit honores:
Victori chlamydem auratam, quam plurima circum

---

neglectus contemptusque notio adhaereat, ad rem sacram transferri vix potuisse, bene observat Wagn. — *lĭquentia* hic corripitur; producitur c. g. I, 432., ubi vid. adnott. — 240. *Nereïdum Phorcique chorus*, ut Ecl. VI, 66. *Phoebi chorus*, ubi vid. adnott. *Nereides*, Nerei (Vid. ad Aen. II, 419.) et Doridis (vid. ad Ecl. X, 5.) filiae, numero quinquaginta. Cf. Hes. Theog. 243. Apollod. I, 2, 7. Orph. hymn. 23, 3. alii. — „*Phorcum* (Φόρκος et Φόρκυς), Ponti et Terrae fil. (vid. Hes. Theog. 237. Apollod. I, 2, 6.), Nerei fratrem, posuisse videtur poëta, quum omnino deus marinus esset nominandus, cui subesset deorum marinorum ac Tritonum chorus et agmen. Cf. infra v. 823 sq. *Numen aquis secundum* Phorcynem vocat Lucan. IX, 646.“ *H.* Forma *Phorcus* redit infra v. 824. Vid. etiam praeter Lucani l. l. Plin. XXXVI, 4, 7. — De *Panopea* s. *Panope*, quam hic tamquam unam ex principibus Nereidum poëta commemorat, ut supra I, 144. *Cymothoen*, vid. ad Geo. I, 437. Plures Codd. exhibent *Panopeïa virgo*, quod temere Heynio placuit; nam „in huiusmodi triplici συναθροισμῷ“ Copulam omitti non posse, vere censet Wagn. Idem Heyn. hanc suadet loci distinctionem: *omnis N. P. chorus; Panopeaque virgo Et pater* cett., cui Wagn. opponit locos I, 510. II, 714. IV, 58. 146. — 241. *Portunus* s. Portumnus (i. e. portuum deus) Romanis habebatur idem deus, quem Graeci Melicertam vocabant, (vid. ad Geo. I, 437.) et ad deos σωτῆρας nautarum referebatur. Cf. quos laudat Pfau in Pauly *Realencycl.* V. p. 1068. et 1924. — *pater.* Cf. adnott. ad Geo. II, 4. — *manu magna*, utpote dei. Vid. ad Aen. II, 773. — *euntem*, scil. navem, *Impulit*, ut supra I, 144 sq. Cymothoe et Triton ipsi naves Aeneae levarunt. — 242. *Noto*, i. e. vento omnino. Vid. nott. ad Aen. I, 108. — *volucris sagitta*, ut infra v. 544. *volucris arundo.* Ovid. Trist. III, 10, 64. *volucre ferrum* cett. Cf. adnott. ad Geo. II, 217. — 243. *portu se condidit*, portum ingressus est; qui *altus* dicitur ob fluctus penitus in terram intrantes, litore longe recedente. Cf. loci similes Aen. I, 159 sqq. et Ovid. Met. XI, 229 sqq. — 244. *satus Anchisa.* Vid. ad Geo. I, 278. — *cunctis*, qui certaverant. — *ex more*, sc. ludorum. — 246. *advelandi* verbum praeter h. l. nusquam legi videtur, nisi ap. Lamprid. Commod. 15. *panno purpureo nudos humeros advelans.* Non minus inusitata sunt infra IX, 52. *adtorquere* et X, 628. *adlacrimare.* — 247. *optare - - ferre dat.* Vid. ad I, 319. Sic paullo post v. 262. *Donat habere viro.* — *optare* i. q. eligere. Vid. ad I, 425. et III, 109. — 248. „*magnum talentum*, non comparative, quoniam maius et minus talentum fuit; nam hoc et posterioris temporis et subtilius, quam pro poëta; sed per se, quod multas minas intra se continet; ut *magnus annus*, *mensis* etc.“ *H.* Immo simpliciter: quod magnum habet pondus. Wagn. conferri iubet Oudend. ad Apul. Met. VII. p. 463. et quos ille laudat. Adde Iacobs. disquiss. Virgg. Spec. I. p. 7. — 250. *chlamys* (vid. ad III, 484.) *aurata*, i. e. auro picta, vel, ut VIII, 167. legimus, auro intertexta. — *quam plurima circum* cett., quae duplici limbo pur-

Purpura Maeandro duplici Meliboea cucurrit,
Intextusque puer frondosa regius Ida
Velocis iaculo cervos cursuque fatigat,
Acer, anhelanti similis, quem praepes ab Ida

---

pureo erat praetexta, περιπόρφυρος. *Plurima* autem *purpura* latum limbum purpureum videtur significare. Cf. adnott. ad Ecl. VII, 60. — *Meliboea*, i. e. Meliboeensis. (Vid. ad III, 602. et IV, 552.) Hoc epitheton, quod ex Lucr. II, 499. sumptum videtur, ubi legimus *Meliboeaque fulgens Purpura Thessalico concharum tincta colore*, Voss. ad Melae II, 3. a Meliboea insula, in Orontis, Syriae fluvii, ostiis sita (cf. Oppian. Cyn. II, 120.), deducit, quod omne illud litus muricum copia celebratum fuerit. (Cf. Cellar. III, 12, 28. et Mannert. Vol. VI. P. I. p. 348. et lib. meus *Handb. der alten Geogr.* II, 640. Heyn. tamen Lucretii l. l. respiciens, rectius de Thessaliae illa urbe cogitat, quam in Magnesia inter Ossam et Peneum sitam commemorant Hom. Il. II, 717. Herod. VII, 188. Strab. IX. p. 443. Cas. Scylax. p. 25. Plin. IV, 9, 19. Liv. XLIV, 13, 1. alii, et de quo vid. liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 888. Cf. etiam quae disserui hac de re in Pauly *Realencycl.* IV. p. 1742. — *Maeandro duplici.* „(Limbum illum) Maeandrum dicere potuit, quandoquidem cinctu et amictu rugatur vestis et sinuatur, et alia parte defluit, alia attollitur; sed ipse limbus esse potuit flexibus sinuatis textus eodem modo, quo in vasis antiquis fictilibus pictis videmus passim ornamenta appellata vulgo *à la Grecque.*" *H.* Hoc mihi verisimilius videtur. De sinuoso autem Maeandri, Cariam permeantis, cursu, qui in proverbium abiit, vid. Strab. XII. p. 577. Ovid. Met. II, 246. VIII, 162 sqq. Silius VII, 139. Sen. Herc. fur. 683 sq. Phoen. 605. Liv. XXXVIII, 13. Plin. V, 29, 30. Interpp. ad Cic. in Pis. 22. Gesner. ad Claud. in Eutrop. II, 292. et Erasmi Adag. p. 1925. alii; omnino autem de hoc flumine (qui etiamnum *Meinder* s. *Bojuk Meinder*, i. e. magnus M., appellatur) librum meum *Handb. d. alt. Geogr.* II. p. 103. — *cucurrit.* Heyn. comparat Hom. Il. VI, 320. περὶ δὲ χρύσεος θέε πόρκης. Ceterum imitatur h. l. Stat. Theb. VI, 540 sq. *At tibi Maeonio fertur circumflua limbo - - chlamys.* — 252. „Argumentum, in antiquae artis operibus obvium, non alienum erat ab hac textura, quum Ganymedes ad Aeneae genus spectaret." *H.* Vid. idem argumentum in artis operibus repraesentatum ap. Pausan. V, 24, 1. Petron. c. 83. et Plin. XXXIV, 8, 19. Ceterum cf. Müller. Spicil. animadv. in Catull. p. 14 sq., plures locos veterum congerens, qui similes continent artis operum descriptiones. De ipso *Ganymede*, Trois regis et Callirrhoes filio, quem hic *frondosa Ida* (cf. Val. Fl. II, 414.) satis significat, (cf. Hor. Od. III, 20, 16. IV, 4, 4.) vid. Hom. Il. XX, 232 sq. 264 sq. h. in Ven. 202. Apollod. II, 5, 9. III, 12, 2. Ovid. Met. X, 155 sqq. Fast. VI, 43 sqq. multique alii et Munck. ad Hygin. f. 271. — V. 253. quomodo cum v. 255. conciliari, h. e. quomodo eadem imagine Ganymedes et currens cervumque persequens et ab aquila in aërem sublatus repraesentari possit, nemo facile divinaverit, quare Wagn. hunc locum Qu. Virg. XL, 2. non iniuria iis adnumerat, ubi bonus Virgilius dormitaverit. Heyn. paullo artificiosius rem ita expedire studet, ut verba illa *veloces iaculo - - fatigat* non ad ipsam picturam spectare, sed tantum poëtice interposita esse dicat, quum in venatu raptus sit puer. Peerlkamp. autem, coll. loco Aen. VI, 20., pro *quem* non male coniicit *tum*, i. e. iuxta, non procul inde; ut de duabus imaginibus in variis loculamentis limbi cogitandum sit, de qua re conferri iubet Gesnerum ad Quinct. VI, 3. et Claud. de laud. Stilich. II, 347. — 254. *praepes Iovis armiger. Praepes* pro avi legitur etiam Ovid. Met. IV, 714. (*Iovis praepes*) XIII, 617. XIV, 576. Val. Fl. VIII, 33. alibi. Cf. etiam adnott. ad III, 361. — *ab Ida.* Burm. eiusdem vocis repetitione offensus, ad Anthol. Lat. I. p. 272. coni. *ab alto*, quod

Sublimem pedibus rapuit Iovis armiger uncis;
Longaevi palmas nequidquam ad sidera tendunt
Custodes, saevitque canum latratus in auras.
At qui deinde locum tenuit virtute secundum,
Levibus huic hamis consertam auroque trilicem
Loricam, quam Demoleo detraxerat ipse
Victor apud rapidum Simoënta sub Ilio alto,
Donat habere viro, decus et tutamen in armis.
Vix illam famuli Phegeus Sagarisque ferebant

Heynio placet, coll. infra XI, 721., vel *ab aethra*, quam coniecturam, adiutam quodammodo locis Aen. XII, 247. Val. Fl. I, 156. et Claud. B. Gild. 468., Brunck. recepit atque etiam Schrader. Emendd. p. 154. et nuper Peerlkamp. commendaverunt. Sed si de duabus cogitamus imaginibus, quod necessarium videtur, molestum illud, quod inest iteratae loci significationi, certe minuitur; quare Codd. lectio non sollicitanda videtur, et recte *Wagn.* haec adnotat: „Non licet in eiusmodi re spernere omnium Codd. auctoritatem, quamquam hoc poëta fortasse emendaturus erat, si licuisset." — 255. *Iovis armiger*, quia fulmen Iovis tenet. Cf. Plin. II, 55. 56. *aquila, quae ob hoc armigera huius teli fingitur*, et Ovid. Met. XII, 560 sq. Eodem nomine appellatur infra IX, 564. Ovid. Met. XV, 386. Val. Fl. I, 156. II, 416. alibi; et ap. Hor. Od. IV, 4, 1. *minister fulminis ales.* Vid. etiam Aen. I, 394. — *rapuit*, recte; nam puer iam in altum raptus repraesentatur. — 256. *Longaevi custodes.* Vid. infra ad v. 546. — „*tendunt palmas*, non mirantes [ut Burm. censuit] sed graviter ferentes ac deorum fidem implorantes, ut et res postulat et hymn. in Ven. 208., ubi copiose de Trois patris luctu agitur." *H.* — 257. *saevit latratus in auras.* Sic iam antea Varius ap. Macrob. Sat. VI, 2. p. 380. Ceterum cf. adnott. ad Ecl. I, 57. — 258. Mnestheus loricam pretiosam victoriae praemium accipit, quam etiam ap. Hom. Il. XXIII, 560. in ludis Achillis victori contingere, docet Heyn. — Verba v. 259. iam legimus III, 467., ubi vid. adnott. — 260. Auget doni pretium commemoratio prioris possessoris et rationis, qua Aeneas ipse loricam ceperat. Thiel comparat similes locos I, 650 sqq. IV, 263. infra v. 536. alios. — *Demoleum* vel e poëtis cyclicis petiit, vel ipse finxit poëta; nam apud Homerum homo ille non commemoratur. — 261. Pro *sub Ilio alto* Codd. quidam *sub I. alta*, non male. Vid. Heins. ad Ovid. Her. I, 48. et quae supra ad v. 122. adscripsimus. Sed vulgatam praeter plurimos et optimos Codd. tuentur Serv., Donat., Macrob. Sat. V, 7. et Mart. Capella III. p. 64. ed. Grot. Ceterum cf. adnott. ad Geo. I, 485. et de hiatu cum correptione longae vocalis ante proximam vocalem vid. adnott. ad Ecl. II, 53. III, 79. Aen. III, 211. et al. — 262. *donat habere*, Hom. Il. XXIII, 612. δῶκεν ἄγειν. Vid. supra ad v. 247. — *viro*, post *huic* (v. 259.) additum, non prorsus abundat, quum verbis adiectis *decus et tutamen in armis; vix illum famuli* cett. lorica diserte tamquam ornamentum viro conveniens viroque dignum significetur; quamquam omnino verum est, quod Wagn. Qu. Virg. XXI, 7. docet, Pronomina demonstrativa apud Virgilium haud raro ita usurpari, ut Subiectum obscure illis indicatum post aliquot demum verba ipsum addatur. Cf. Geo. IV, 457 sq. Aen. V, 521. 609. X, 198. XII, 401. cett. — „*decus et tutamen* Hom. Il. XV, 533. δηΐων ἀνδρῶν ἀλεωρήν. — *in armis*, vel inter pugnam, vel eius armati, αὐτοῦ ἐν ὅπλοις (ὄντος), Sed illud praestat." *H.* Recte; temere igitur Peerlkampio haec verba otiosum nec Virgilio dignum additamentum videntur, quum ipsa *lorica* genus sit *armorum*, ut Virgilius in voc. *viro* substitisse censendus sit. — 263. In vv. *Vix illam -- indutus at olim* color ductus ex

Multiplicem, connixi humeris; indutus at olim
Demoleos cursu palantis Troas agebat.
Tertia dona facit geminos ex aere lebetas,
Cymbiaque argento perfecta atque aspera signis.
Iamque adeo donati omnes opibusque superbi
Puniceis ibant evincti tempora taeniis,
Cum saevo e scopulo multa vix arte revolsus,
Amissis remis atque ordine debilis uno,
Irrisam sine honore ratem Sergestus agebat.
Qualis saepe viae deprensus in aggere serpens,

Hom. Il. V, 303 sq. In memoriam autem revocandum, heroibus et omnino priscis hominibus tribui molem corporis robur ac vires ultra communem hominum sortem: bene itaque h. l. duorum e vulgo hominum vires longe superabat unus Demoleos. — *multiplicem*, quod multis annulorum nexibus pondus magnum habebat." *H.* Cf. Sil. XVI, 583. *auri multiplicis thoraca tulit.* — 265. *Demoleos* Δημόλεως, i. e. Δημόλαος. Sic omnes fere Codd. et Quinct. Inst. VIII, 4, 24. Vid. adnott. ad Ecl. VI, 13. Vulgo *Demoleus*, ut in Med. et tribus Pariss. — *cursu palantes*, Homeri κλονεῖν ὀρινομένους, de exercitu in dissolutam fugam converso accipiendum, quam maxime pertinet ad laudem Aeneae, qui vicit hominem, Troianos iam victos persequentem. Respexit hunc locum Silius II, 161. *a moenibus actos Palantesque fuga praeceps ad litora cursu Egerat.* — 266. *Tertia dona*, quae Gyae tribuuntur. — *lebetes* (de quibus vid. ad III, 468.) etiam ap. Hom. Il. XXIII, 623. inter praemia victoriae commemorantur. — 267. *cymbia.* Vid. ad III, 66. — *aspera signis*, anaglypha, figuris eminentibus caelata. Sic etiam infra IX, 263. Ovid. Met. XII, 235. *signis exstantibus asper crater.* ibid. XIII, 701. *crater erat asper acantho.* Sen. Hippol. 899. *regale parvis asperum signis ebur.* Sil. II, 431. et XI, 279. (ubi vid. Drak.) cett. Sic etiam Graeci, v. c. Pind. Isthm. VI, 58. *οἰνοδόκον φιάλαν χρυσῷ πεφρικυῖαν.* — 268. *Iamque adeo.* Vid. ad II, 567. et Hand. Turs. I. p. 146. — *superbi.* Cf. adnott. ad I, 21. — 269. „*puniceis taeniis:* atqui v. 110. *virides coronae?* et infra v. 494. *viridi Mnestheus evinctus oliva.* At erant frondes punicea taenia religatae. Bene Serv.: „ „Significat lemniscatas coronas, quae sunt de frondibus et discoloribus fasciis." " Cf. Theocr. Id. II, 121 sq. Plin. XXI, 3, 4." *H.* — De extremis syllabis vocis in unam contractis (ut VII, 769. *Paeoniis*) vid. ad Aen. I, 73. VII, 96. XII, 401. al. — 270 sqq. Animadverte, poëtam omnia ad ipsum Sergestum referre, quae proprie de nave tantum valent, quam ille regit. — *e scopulo - - revolsus.* Cf. Ovid. Met. XIII, 882. *Insequitur Cyclops, partemque e monte revulsam Mittit*, ibique Bach. — 271. „*ordine debilis uno* proprie esset uno remorum ordine e ternis supra v. 119 sq.; at h. l. *ordo* de latere, paullo latius: ab uno latere omnino remi detersi erant. Cf. sup. ad I, 104 sq. Cur Segestum tali dedecore affecerit poëta, frustra, puto, quaeritur; unum saltem ex omnibus extremum esse necesse erat." *H.* Abest hic versus ab uno alterove libro, sed agnoscitur etiam a Donato ad Ter. Andr. IV, 2, 24. — 272. *ratem agebat*, ut alibi *currum, equos agere.* Vid. Burm. ad Lucan. VII, 3. et ad Ovid. Fast. I, 500. Bentl. ad Lucan. I, 316. et Barth. ad Stat. Theb. VI, 316. et 432. Sic Hor. Ep. II, 1, 114. *navem agere ignarus navis timet*, et Tac. Hist. IV, 22. *agere naves in amnem adversum.* — 273 sqq. Poëtae obversatus videtur Lucretii locus III, 657 sqq. Eandem comparationem ap. Quintum Smyrn. IX, 374 sqq. legi, memorat Heyn. — *saepe*, quod alibi *quondam* vel *olim.* Vid. adnott. ad I, 148. II, 367. et V, 125. Heins. temere cogitabat de Ablativo vocabuli *saepes.* — *viae in aggere* nihil aliud, nisi in

Aerea quem obliquum rota transiit, aut gravis ictu
Seminecem liquit saxo lacerumque viator;
Nequidquam longos fugiens dat corpore tortus,
Parte ferox, ardensque oculis, et sibila colla
Arduus attollens; pars vulnere clauda retentat
Nixantem nodis seque in sua membra plicantem.
Tali remigio navis se tarda movebat;
Vela facit tamen, et velis subit ostia plenis.
Sergestum Aeneas promisso munere donat,

---

via; quia viae structae, munitae, solent aggeris instar paullo elatiores esse campo. Quare Rutil. Itin. I, 39. et Sidon. Apoll. Carm. 24, 5. et Epist. I, 5. viam silice constructam simpliciter *aggerem* dixerunt. Schirach. p. 325. haec vv. interpretatur per terram in via egestam. — 274. *Aerea rota*, ferrea, vel potius ferrata. Vid. ad v. 198. — „*ictu* et ad *gravis* (ut sit *viator gravis*, infestus, *ictu*, qui gravem ictum infert) et ad *seminecem* referri potest; sed prius puto melius [et recte quidem]. Vulgare erat, *gravi ictu.*" *H.* — 275. *saxo* non minus ad *seminecem*, quam ad *lacerum* pertinere, quisque videt. Moret. I. *saxi* (i. e. ictu gravis saxi), quod recepit Wakef. — 276. *fugiens* de conatu est intelligendum: fugere tentans. — *dat tortus*, i. e. facit tortus (quemadmodum apud Graecos *διδόναι* pro *ποιεῖσθαι*), et hoc pro: intorquet se flexibus et tentat prorepere. Vid. ad IX, 323. et al. adnotata. — 277. *parte ferox*, altera tantum, priore s. superiore parte corporis. — *sibila colla* legimus etiam Geo. III, 421., ut *sibila ora* Aen. II, 211. — 278. *Arduus attollens.* Heyn. confert Callim. fragm. 438. *αὐχέν' ἀνασχών*. Alios locos similes protulit Ruhnk. Epist. Crit. II. p. 189. — „*pars vulnere clauda retentat*, pars vulnerata, obtrita et fracta, moratur ac retinet, ne possit procedere, serpentem." *H.* — 279. Vulgaris lectio *nexantem nodis*, quam explicant: nectentem se in nodos, replicantem se in orbes, admodum suspecta est, primum quia *nexare* pro se nexare usurpatum alio exemplo probari non potest, quamquam omnino admodum raro invenitur hoc vocabulum (v. c. Lucr. II, 98., ubi vid. adnot. mea, et Liv. Andr. fr. ap. Prisc. X, 8. extr. p. 904. P.), tum quia languida est tautologia *nexantem nodos seque in sua membra plicantem.* Aptissima contra Med. aliorumque Codd. lectio *nixantem nodis*, quam ab Iahnio iam commendatam, cum Wagn. recepimus. Haec enim (id quod iam Wagn. docuit) optime convenit verbo *retentat:* (serpens retinetur, quantumvis nodis s. spiris, qui ei sunt pedum loco, nitatur); et facile poterat in alteram mutari a librariis, quibus *nexandi* verbum magis ad *nodos* quadrare videretur, quam *nixandi* quod non legi videtur nisi apud Lucr. III, 1013. et IV, 507. — 280. *se tarda movebat*, pro tarde. Vid. ad IV, 494. et al. — 281. *Vela tamen facit;* nam in antecedentibus *tali remigio*, i. e. fracto, latet haec protasis: quamquam remis uti non potest. — *Vela facere*, i. q. velificare, valet plenis velis navigare, et praeter h. l. etiam ap. Cic. Tusc. IV, 5, 9., sed metaphorice usurpatum, legitur. — *et velis* (pro iisque: vid. ad I, 553.) *subit ostia*, portum, *plenis.* Vid. ad I, 400. Similiter ap. Ovid. Met. XIII, 728. *Hac subeunt Teucri remis.* Plures Codd. verba sic transponunt: *plenis subit ostia velis;* quos tamen recte sprevit Wagn., nam voce *plenis* in medio versu posita videtur poëta aliquid diversum dicturus esse ab his *vela facit.* Bryantus hunc totum versum spurium censuit, Peerlkamp. autem sic scribi iubet: *Vela facit tandem, et plenis subit ostia ventis.* — 282 sqq. „Quod Sergesto, etsi inferiori, munus dat, et quod servam dat, ab Homero habet Il. XXIII, 536 sqq. et 261 sq. Quod autem Pholoën Cretensem nominat, hoc ut poëta facit, a quo nihil facile indefinite ponen-

Servatam ob navem laetus sociosque reductos.
Olli serva datur, operum haud ignara Minervae,
Cressa genus, Pholoë, geminique sub ubere nati.
Hoc pius Aeneas misso certamine tendit
Gramineum in campum, quem collibus undique curvis
Cingebant silvae, mediaque in valle theatri
Circus erat; quo se multis cum millibus heros
Consessu medium tulit exstructoque resedit.
Hic, qui forte velint rapido contendere cursu,
Invitat pretiis animos, et praemia ponit.

---

dum." *H.* — *promisso munere;* nam omnibus certamen inituris, etiam victis, Aeneam dona constituisse, luce clarius apparet ex v. 305. et 365 sqq., quod etiam Wagn. adnotare non neglexit. — 284. *datūr.* Vid. ad Ecl. IV, 51. IX, 66. et al. — *operum haud ignara Minervae*, *ἔργα Ἀθηναίης εἰδυῖα*, lanificii et texturae perita. — 285. *Cressa genus.* Sic hic et Geo. III, 345. optimi plurimique Codd., non *Cresa.* Est Graecum *Κρῆσσα*, formatum ut *Θρῆσσα, Θρᾷττα;* quare non mirum, Schol. Horatii Crucq. ad Od. III, 9. etiam hic *Thressa* exhibere, quod Burm. temere defendit. Cf. adnott. ad Geo. l. l. et Aen. IV, 70. Cum Accus. remotioris Obiecti *genus* cf. infra VIII, 114. *Qui genus?* et multos similes locos. — *gemini sub ubere nati*, quos Sergestus domi educare poterat servos vernas, maius etiam muneri conciliabant pretium. *Sub ubere*, ut ap. Stat. Theb. III, 683. *Parvumque sub ubere caro Thessandrum portabat avo*, et Sil. III, 63. *parvumque sub ubere natum*, ubi vid. Drak. — 286 sqq. „Totum hoc, quod sequitur, cursus certamen ex Homero adumbratum Il. XXIII, 740 sqq. Locum spectaculi tantum non exscripsit ex nostro Statius Theb. VI, 255 sqq." *H.* — *misso certamine*, i. e. misso facto, finito. Heyn. interpretatur: certantibus dimissis. Cf. etiam infra v. 545. Sic Cic. Div. V, 10. *ante ludorum missionem.* — 287. *collibus cingebant silvae* pro: colles silvosi, silvis consiti. — *theatri*, cuius species quaedam per colles erat effecta. — 288. *quem -- cingebant, mediaque -- Circus erat* pro: et in quo (campo) medio, theatri caveae simili, Circus, i. e. stadium, erat. Quare Semicolon vulgo post *silvae* positum cum Wagn. in Comma mutavimus. De Copula post Pron. relat. inaequalia membra iungente cf. adnott. ad Ecl. VIII, 3. et alibi. — *vallis theatri*, quae infra v. 340. *cavea*, i. e. vallis, quae theatri instar erat. — 290. *consessu* vulgo explicant per: in consessum, ut IV, 373. *eiectum litore*, qui tamen locus plane alius est generis, quum sit *eiectus in litore*, non *qui eiicitur in litus.* Quare Thiel. *consessu* pro antiquo Dativo habet, pro *in*, *ad consessum* posito, quod probo; Gossr. autem, quum quivis lector coniungere debeat *quo consessu* et aliquot Codd. praebeant *Consessu in medium*, suspicatur Virgilium scripsisse *Consessum medium*, ut *consessum* sit Supinum. — *exstructo* Heyn. explicat: in loco exstructo, suggestu in medio circo, coll. supra v. 44. Alii cum Servio verba sic capiunt; heros se tulit medium, consessuque exstructo resedit, ut consessus de loco intelligendum sit, quo sedent spectantes; quod probare non possum. — 291. *contendere cursu* etiam ap. Tibull. IV, 1, 93. et alibi legimus. Sic Ovid. Met. X, 470. *pedibus cum aliquo contendere.* — 292. *pretiis*, i. e. praemiis, quod voc. ipse poëta explicationis causa addit. Vid. ad v. 111. — *animos*, i. e. eos, quibus animus fuit; ideoque audaciae et fortitudinis notione adiecta, quod vere observat Ruhk. Ceterum *qui velint — animos* positum pro: animos *eorum*, qui velint. Vid. adnott. ad Ecl. II, 71. Aen. IV, 597 imprimis autem ad XI, 172. *Peerlkamp.* temere suspicatur, Virgilium substitisse in verbis *Invitat pretiis*, versumque ex huius libri v. 485. suppletum esse. —

Undique conveniunt Teucri mixtique Sicani;
Nisus et Euryalus primi,
Euryalus forma insignis viridique iuventa,
Nisus amore pio pueri; quos deinde secutus
Regius egregia Priami de stirpe Diores;
Hunc Salius simul et Patron, quorum alter Acarnan,
Alter ab Arcadio Tegeaeae sanguine gentis;
Tum duo Trinacrii iuvenes, Helymus Panopesque
Adsueti silvis, comites senioris Acestae;
Multi praeterea, quos fama obscura recondit.
Aeneas quibus in mediis sic deinde locutus:
Accipite haec animis, laetasque advertite mentes.

---

ponere verbum proprium de praemiis. Vid. Burm. ad Phaedr. I, 14, 9. coll. iis, quae Heyn. ad Geo. II, 530. adnotavit. Saepius utique *proponere* usurpatur. Cf. Drak. ad Liv. XXI, 45, 7. — 293. *mixtique Sicani.* Teucris ad quos hi ludi proprie spectabant, etiam Siculi quidam admixti erant. Ita enim *mixtus* apud poëtas plerumque significare rem secundariam ad primariam accedentem, Thiel. probare studet locis Hor. Od. IV, 11, 10. Ovid. Met. III, 529. et Tibull. I, 3, 63., ubi vid. Bach. — 294. *Nisus et Euryalus*, coniunctissimum par amicorum, ob intimam familiaritatem celebratum (vid. infra v. 334. IX, 176 sqq. Ovid. Trist. I, 5, 23. V, 4, 26.), quorum uterque in pugna cum Rutulis commissa, alter super alterius corpus multis vulneribus confossus, occidit. (Vid. infra IX, 444 sqq.) Euryalus Opheltae erat filius, Nisus Hyrtaci. — 295. *viridi iuventa.* Vid. ad VI, 304. — 296. *pueri*, Euryali adolescentuli. — 297. *amore pio*, casto, intima amicitia, ut apud Val. Fl. IV, 2. *natique pios miseratus amores.* — *pueri*, iuvenis; nam *puer* omnino ad iuvenilem aetatem spectat, ut etiam adolescentes viginti annorum et amplius *pueri* dicantur, veluti Octavianus XIX annos natus Ciceroni ad Div. XII, 25. et ad Att. XVI, 11., Scipio plus quam XX annos natus Silio XIII, 704. et XV, 33. cett. — 297. *Diores*, Priami fil., quem postea Turnus interfecit (vid. infra XII, 509.), etiam Hygino f. 273. commemoratur. — *regius*, quod est e stirpe regia. — 298. *Salii* alibi non fit mentio. Qui enim X, 753. prodit *Salius*, alius est. — *Patron* autem secundum Dion. Hal. I, 51. Acarnan fuit et unus ex iis, quos Helenus Aeneae comites dedit (vid. ad III, 470.); quique quum ceteri post adventum in Italia revertentur, Aeneae precibus motus remansit. — Forma *Acarnan*, unde Adiectiva *Acarnanus* et *Acarnanius*, invenitur etiam Liv. XXXVII, 45, 17. XXXVI, 21, 6. Ovid. Met. VIII, 569. alibi. — 299. *Tegeaeus.* Vid. adnott. ad Geo. I, 18. Pars Codd. praebent *Tegeaeae de* vel *Tegeaea de sanguine*, ita ut iam ap. Servium de hac lectionis varietate disceptetur. Sed recte Heyn. omissionem ultimae syllabae interpolationi locum dedisse suspicatur. De forma *Tegeaeus* (cum qua cf. *Nemeaeus*) cf. infra VIII, 459. Cort. ad Lucan. I, 655. adde Ruhnk. ad Ovid. Her. IX, 87. et Bach. ad Ovid. Met. VIII, 316. — 300. *Trinacrii iuvenes.* Vid. ad I, 196. *Helymus* Troianus, qui cum Acesta in Siciliam venerat, iam supra v. 73. commemoratus est (vid. etiam infra v. 323. et 339.), *Panopes* alibi non commemoratur. — *Acestae.* Vid. ad I, 195. — 302. Ex Ennio comparat Macrob. VI, 1. *Multei aliei adventant, paupertas quorum obscurat Nomina.* — 302. *quos fama obscura recondit.* Vid. ad III, 70. — 303. *quibus in mediis* pro vulg. in quorum medio, vel inter quos medius; quemadmodum e contrario II, 508. *medium in penetralibus hostem.* Vid. Barth. ad Stat. Theb. IV, 683. — Cum v. 304. cf.

Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.
Gnosia bina dabo levato lucida ferro
Spicula caelatamque argento ferre bipennem;
Omnibus hic erit unus honos. Tres praemia primi
Accipient, flavaque caput nectentur oliva.
Primus equum phaleris insignem victor habeto,
Alter Amazoniam pharetram plenamque sagittis
Threïciis, lato quam circumplectitur auro
Balteus, et tereti subnectit fibula gemma!
Tertius Argolica hac galea contentus abito.

III, 250. ibique adnott. — 305. *non donatus*, Homeri ἀγέραστος. Peerlkamp. confert Hegesipp. Excid. Hieros. V, 27. *Haud quaquam mihi non donatus opimo abibit munere.* — 306. *Gnosia spicula.* Vid. ad Geo. I, 222. Scripturae *Gnosius*, per simplex *s*, favent Med., Rom. et alii Codd., de qua re Wagn. conferri iubet Schaeferi Melet. p. 1. Blomf. ad Aesch. Prom. 751. Poppon. ad Thuc. I. p. 210. et ad Xen. Anab. VII, 5, 12. Boeckh. ad Pind. Ol. IX, 47. et Sillig. ad Cul. v. 15. Vid. etiam, quae de scriptura *Parnasius* ad Ecl. VI, 29. adnotavimus. Ceterum, ut hic *Gnosia*, sic Ecl. X, 59. (ubi vid. adnott.) ab alio Siciliae oppido *Cydonia spicula* commemorantur. Cf. etiam Callim. h. in Apoll. 33. ab Heyn. laud. Ceterum non haerendum in duplici epitheto sine Copula adiecto; *Gnosia* enim originem, *lucida* qualitatem spiculorum significat. Vid. adnott. ad Geo. I, 449. et al. — *levato ferro*, polito, vel, ut Schol. Stat. Theb. I, 519. de h. l. agens explicat, *lucido facto.* — *dabo*, scil. cuique, quod ex antecedentibus facile intelligitur. — 307. „*bipennem* [de qua vid. ad Geo. IV, 331. et Aen. II, 479.] argenteo manubrio, signis caelatis, h. e. ornamentis exscupltis, ornato.“ *H.* — 308. *unus*, idem et communis omnibus. Cf. infra IX, 182. Plaut. Most. III, 1, 147. *Iterum iam ad unum saxum me fluctus ferunt* etc. — *Honos* Heynio est praemium. Rectius tamen inter *honorem*, i. e. munera honoris causa data, et ipsa victoriae *praemia* distinxeris. Apertum est enim, h. l. sic esse intelligendum: Haec munera honorifica omnes accipient, tres primi autem alia et maiora praemia. Ceterum de forma *honos* vid. ad Ecl. III, 56. Geo. II, 81. Aen. III, 27. al. — *flava oliva.* „*Fulvaque* est apud Serv. ad IV, 261. - - - Scilicet sunt varia olearum genera, et mutat oliva colorem ipsa maturitate. Laudatur quoque ξανθῆς ἐλαίας καρπὸς ex Persis Aeschyli.“ *H.* — 310. *phalerae*, singulare quoddam equorum ornamentum, quod haud dubie ex capite et collo dependebat et bullis argenteis vel eburneis decoratum erat. Cf. Cic. Verr. II, 4, 12. et ad Att. XV, 29. Liv. XXII, 52, 5. Plin. XXXVII, 12, 74. alii. De phaleris ab hominibus gestis hic non est disserendi locus, sed ad IX, 359. — 311. *Amazonia* et *Threïciae* (i. e. qualibus Amazones et Thraces utuntur) epitheta ornantia, a praestantissimo genere, ut mos poëtis. Thraces enim imprimis bonos sagittarios fuisse constat. — *lato quam - - gemma.* Ea pharetra pendebat e balteo lato et aurato, infra gemmata fibula nexo. Cf. sup. ad IV. 139. — *circumplectitur.* Sic Med. et alii libri; sed maior pars Codd. *circum amplectitur*, fortasse rectius (cf. Ecl. III, 45.); neque intelligo, cur hoc Wagnero minus commode „de baltei vinculo“ dici videatur, quam illud. Nam sive hanc sive illam lectionem amplectimur, pharetra balteo inserta est cogitanda, ut intima pars baltei pharetram circumdet, quod non minus apte *circum amplecti*, quam *circumplecti* dicitur. Modo ne quis de verbo composito *circumamplecti* cogitet, quo Virgilium hic uti noluisse, si vera est haec lectio, ipsa elisio demonstrat. Cf. Hand. Tursell. II. p. 68. — 314. *Argolica*

Haec ubi dicta, locum capiunt, signoque repente
Corripiunt spatia audito, limenque relinquunt,
Effusi nimbo similes, simul ultima signant.
Primus abit longeque ante omnia corpora Nisus
Emicat, et ventis et fulminis ocior alis;
Proximus huic, longo sed proximus intervallo,
Insequitur Salius; spatio post deinde relicto
Tertius Euryalus;
Euryalumque Helymus sequitur; quo deinde sub ipso
Ecce volat calcemque terit iam calce Diores,

---

galea peculiare est genus. Cf. supra II, 389 sq. et 412. Videtur autem haec galea e spoliis fuisse. Cf. III, 286. — 315. *locum capiunt*, unde excurrant (*sie treten an*). — 316. *corripiunt spatia*, currere incipiunt. Cf. adnott. ad Aen. I, 418. — De *spatiis* vid. ad Geo. III, 203. — *limen*, νύσσην, ut Hom. Il. XXIII, 758. Od. VIII, 121., albam lineam, regulam, creta vel calce ductam. Supra v. 139. *fines* eodem sensu. — 317. „*simul ultima* [spatia] *signant*, notant, oculis animoque designant metam. Subnatum forsan poëtae ex illo: *σήμηνε δὲ τέρματ' Ἀχιλλεὺς Τηλόθεν.*" *H.* Cf. infra XII, 2.; neque prorsus alienus est locus Cic. Cat. I, 1, 2. *Notat et designat oculis ad caedem unumquemque nostrum.* Henry, qui negat, *signare* non addito voc. *oculis* (ut XII, 2.) hoc significare posse, explicat: linea (creta) ducta signant, ut Geo. I, 126. (ubi vid. adnott.), quod probare non possum, quum iam in eo sit, ut ipse cursus incipiat, meta autem iam antea constituta esse debeat. Cf. v. 289. — 318. *ante omnia corpora*, i. e. ante omnes. Cf. adnott. ad Aen. I, 70. 193. et II, 18.; de formulis autem dicendi *ante omnes*, *ante alios* (Aen. I, 347., ubi vid. adnott. III, 321. VII, 55. cett.) *ante ceteros*, *ante cunctos*, apud poëtas et recentiores solutae orationis scriptores haud raris, cf. Hand. Turs. I. p. 386 sq. — 319. *Emicat*, prosilit. Cf. infra v. 337. II, 175. VI, 5. XII, 327. Ovid. Met. I, 27. X, 653. Val. Fl. VI, 550. Flor. I, 18, 4. cett. et Burm. ad Ovid. Fast. VI, 423. — *fulminis alae.* In artis operibus, maxime in numis, fulmen alatum frequenter inveniri, docet Heyn.; Wagn. autem confert Val. Fl. II, 97. de Vulcano: *haec templa, peracta Aegide et horrifici formatis fulminis alis, Laetus adit;* cui adde Claud. R. Pros. II, 229. *ni Iupiter - - Pacificas rubri torsisset fulminis alas.* — 320. *longo sed proximus intervallo.* Cf. Nonius p. 524. Merc.: *Proximum dicebant veteres non solum adhaerens et adiunctum, verum etiam longe remotum, si tamen inter duo discreta nihil medium exstitisset*, et Orell. ad Hor. Od. I, 12, 19. Peerlk. confert Hegesipp. Excid. Hieros. II, 8. *Longo sed proximo intervallo praeteritus ac derelictus.* — 321. *post deinde* hic non per pleonasmum illum dictum, de quo ad III, 464. egimus, sed verba sic collocanda: *deinde*, sc. insequitur, *spatio post* eum *relicto;* quare errat Hand. Tursell. IV. p. 502. hunc locum adnumerans iis, ubi pleonastice *post deinde*, *post tum* dicitur. — V. 323 sq. Heyn. ex Hom. Il. XXIII, 764 sq. petitos esse docet. — *sub ipso*, statim post ipsum, iuxta ipsum; nam *sub* interdum dicitur de eo, qui proximus est loco. Sic Manil. II, 187. *Nec non Arcitenens, qui te, Capricorne, sub ipso* (i. e. statim ante se) *Praemittit, duplici formatus imagine fertur.* — *ipso* autem ea ratione explicandum, de qua ad III, 5. diximus. Wakef. ad Lucr. II, 790. Maronem scripsisse putat *ipse volat*, quod Diomedes Gramm. I. p. 407. P. exhibet. — 324. *calcem - - calce* nihil aliud esse videtur, quam *pedem - - pede.* Vid. etiam Schirach. p. 613. et cf. adnott. ad I, 684. et V, 569. Peerlkamp. tamen vituperat Virgilium, quum nemo intelligat, quomodo Diores *calce calcem* Helymi triverit, et laudat potius Silium, qui Virgilium

Incumbens humero; spatia et si plura supersint,
Transeat elapsus prior, ambiguumve relinquat.
Iamque fere spatio extremo fessique sub ipsam
Finem adventabant, levi cum sanguine Nisus
Labitur infelix, caesis ut forte iuvencis
Fusus humum viridisque super madefecerat herbas.
Hic iuvenis iam victor ovans vestigia presso
Haud tenuit titubata solo; sed pronus in ipso
Concidit immundoque fimo sacroque cruore.
Non tamen Euryali, non ille oblitus amorum;

---

imitatus XVI, 488 sq. magis perspicue scripserit: *Instat - - Hesperos, ac prima stringit vestigia planta Praegressae calcis.* (!) — 325. *Incumbens humero*, tam prope ab Helymo currit, ut eius alterum latus paene tangat. Cf. Hom. Il. XXIII, 764 sq. et Silius XVI, 488. — *spatia et si plura supersint*, si plus spatii superesset, nisi metae vicinitas impediret, *elapsus*, praevertens, eum transcurreret, aut saltem aequaret. Hoc enim sibi volunt verba *ambiguumve relinquat*, scil. uter metam prior attigerit; nimirum si *ambiguum* Neutrum est pro re ambigua positum. Nescio tamen an Heyn. rectius pro Masculino habeat, ad Helymum relato, ut sensus sit: „eum ambigentem de cursus palma, vel de quo ambigerent alii;" quod certe Homeri comparatio Il. XXIII, 382. *Καὶ νύ κεν ἢ παρέλασσ' ἢ ἀμφήριστον ἔθηκεν* (scil. *αὐτόν*) videtur comprobare. Ceterum *ambiguumve*, quod sensus flagitat, Palatini aliorumque Codd. est lectio, ab Heyn. revocata, probante Schaefero ad Lamb. Bos. p. 144.; vulgo cum plurimis Codd., inter quos Med., *ambiguumque*. — 327. *spatio extremo*, extrema stadii parte, *fessique*. De hac coniunctione verborum vid. ad Geo. I, 142. — 328. *sub ipsam Finem adventabant.* Wagnero *finis* idem locus est, unde cursum inceperant, sed quum v. 317. legamus *ultima signant*, nec usquam de cursu *circa* metam acto sermo sit, *finis* potius de meta intelligendum videtur, quam Nisus recte cursu studet attingere; quod etiam Peerlkamp. perspexit. — *levi sanguine*, i. e. in solo victimarum sanguine lubrico; qua significatione *levis* alibi non videtur legi. — 329. *ut*, pro *ubi*, de loco positum; de quo Wagn. conferri iubet Lachmann. ad Prop. IV, 2, 31. et Sillig. ad Catull. XI, 3. — *super* adverbialiter positum esse pro superne, quisque videt. Vid. infra VI, 254. et adnott. ad Geo. II, 351. — 331. *ovans*. Vid. ad Geo. I, 346. Aen. IV, 543. al. — *vestigia titubata haud tenuit* paullo audacius dictum pro: pedibus titubantibus vestigia non tenuit, i. e. currens se non potuit sustinere. Participium verbi intransitivi *titubatus* eodem modo usurpatum, quo Aen. III, 14. (ubi vid. adnott.) *regnatus*, Geo. II, 487. et Aen. III, 125. *bacchatus* et multa alia. De voc. *tenendi* hoc connexu usurpato Burm. conferri iubet Broukh. ad Prop. III, 7, 33. et sua ad Lucan. II, 248. — 333. *sacroque cruore*, utpote victimarum. Sic etiam supra v. 78. Male igitur Parrhas. *crassoque*, quod ex v. 469. huc translatum. Ceterum nonne dignitas epici carminis v. 333. et infra v. 357 sq. violata sit, temere quaesitum est a viris doctis, qui non considerabant, antiquorum hominum simplex et incorruptum iudicium in eiusmodi rebus aestimandis a nostro pulchri et decori sensu nimium subtili et delicato prorsus recessisse. — 334. *oblitus amorum*, i. e. amoris, et h. quidem l. amicitiae. Nisus non immemor est officiorum, quae amicitia postulat, sed cupit, ut ex sua ipsius calamitate certe amico commodum aliquod prodeat: quare non opus est, ut cum Heyn. *amorem* pro ipso homine amato s. amico positum accipiamus. Wagn. coll. IV, 28. docet, *amores* Plur. numero interdum indi-

Nam sese opposuit Salio per lubrica surgens;
Ille autem spissa iacuit revolutus arena.
Emicat Euryalus, et munere victor amici
Prima tenet, plausuque volat fremituque secundo.
Post Helymus subit, et nunc tertia palma Diores.
Hic totum caveae consessum ingentis et ora
Prima patrum magnis Salius clamoribus implet,
Ereptumque dolo reddi sibi poscit honorem,
Tutatur favor Euryalum, lacrimaeque decorae,
Gratior et pulchro veniens in corpore virtus,

---

care „omnem mutui amoris sensum et affectum.“ — 335. „Humi iacens ita se currenti Salio opposuit, ut ille in eum impingeret pede et proruеret.“ *H.* — 336. *spissa arena*, i. e. densa, profunda; nam quo quid minutius, eo densius. Sic Geo. II, 236. *spissus ager*, Ovid. Met. IX, 222. *spissa grando* cett. Rectissime autem *Wagn.*: „Oblitus, ut videtur, poëta ea, quae v. 287. et 330. scripserat, dixit *arena*, cogitans Circum proprie dictum, qui arena solebat esse obductus.“ — *revolutus. Peerlk.* recte haec adnotat: „Salius prolapsus in os cecidit. Quare Virgilius non *revolutus*, sed *provolutus* dicere debuerat. *Revolutus* tamen habet rationem. Nam cecidit quidem in os, sed propter celeritatem motus totum corpus circumagitur, et ille in tergo iacuit *revolutus* adeo et *resupinus*.“ Ceterum cf. infra XI, 671. — *iacuit.* Praesens tempus exspectaveris; sed Perfectum melius exprimit celeritatem, qua Salius improviso procumbit; nos similiter: *sogleich lag er da* pro *sogleich stürzte er*. Prorsus similem locum legimus IX, 771. — 337. *Emicat.* Vid. supra ad v. 319. — *Euryalūs.* Vid. ad Geo. III, 189. — *munere*, i. e. officio, beneficio; nam munus de quavis re dicitur, qua alicui gratum facimus. — Pro *amici* Med. *amico*, non male; ut *munus amicum* dicatur, quemadmodum II, 255. *amica silentia lunae*, II, 147. *dicta amica*, VIII, 128. *verba amica* et similia. — 338. *Prima tenet*, *τὰ πρῶτα*, victoriam obtinet primo loco. cf. X, 157. — *plausu - - fremitu*, i. e. cum plausu cett.., *unter Beifallsgeschrei*, de quo simplicis Ablativi usu vid. adnott. ad Ecl. IV, 60. et X, 24. — *fremitus secundus* est laeta et favens spectantium acclamatio, quae currentis alacritatem adiuvat. Vid. infra v. 491. VIII, 90. X, 266. — 339. „*tertia palma*, tertio loco victor, ratione poëtica, quam ipsa illa exempla illustrant, quae Burm. laudat h. l. et Drak. ad Sil. XVI, 504. Cf. Geo. I, 59. *Palma*, ut *victoria* et saepe alia abstracta, pro victore.“ *H.* Vid. Sil. IV, 392. *Ultima restabat fusis iam palma duobus Virbius.* id. XVI, 502. (ex nostri loci imitatione) *et modo postremus, nunc ordine tertia palma.* Manil. I, 785. *Fabriciusque patres et tertia palma Marcellus.* Stat. Theb. VI, 326. *Amphiaraus spes proxima palmae* cett. Cf. etiam Barth. Advers. XXII, 8. et quae supra ad v. 70. adnotavimus. — 340 sqq. Simile iurgium ap. Hom. Il. XXIII, 545 sqq. inveniri, observavit Heyn. — *Hic* pro *tum*, Vid. ad I, 728. — *consessum.* Vid. supra v. 290. et infra v. 577. Med. a m. pr. Gud. et duo Pariss. *consensum* (ut ap. Cic. Phil. I, 12, 30. *recordare consensum theatri*), quod tamen huc non quadrat. — *ora prima patrum*, i. e. oro patrum prima subsellia occupantium, in quibus seniores et honoratiores sedere solebant. — *caveae*, vallis, qua hic pro cavea utebantur. Vid. supra v. 288. — 343. „*lacrimae decorae* pueri supplicantis, ne sibi victoriae honos eriperetur.“ *H.* Eiusmodi autem lacrimas, praesertim si furtim et passim manantes cogitamus, non dedecere iuvenem, non est quod memorem. Similiter ap. Stat. Theb. II, 234. *ora rigantur honestis Imbribus.* — 344. Etiam pulchritudo pueri, cum

Adiuvat et magna proclamat voce Diores,
Qui subiit palmae, frustraque ad praemia venit
Ultima, si primi Salio redduntur honores.
Tum pater Aeneas, Vestra, inquit, munera vobis
Certa manet, pueri, et palmam movet ordine nemo;
Me liceat casus miserari insontis amici.
Sic fatus tergum Gaetuli immane leonis
Dat Salio, villis onerosum atque unguibus aureis.
Hic Nisus, Si tanta, inquit, sunt praemia victis,
Et te lapsorum miseret, quae munera Niso
Digna dabis? primam merui qui laude coronam,

---

virtute coniuncta, favorem ei conciliat, nam virtus in pulchro corpore amabilior quam in deformi. Vituperat tamen hanc sententiam Senec. Epist. 66. — „*veniens* simpl. pro: quae est. Nam *venire* plenius voc. poëtis pro esse; ut iam Heinsius notavit ad Ovid. Fast. V, 648. et al. Sic ἔρχεσθαι, ἰέναι. Veteres Grammatici [inter quos Servius] *veniens* h. l. proveniens, nascens [ut Gossr. per crescens] interpretabantur, ut Geo. I, 54.“ *H.* Valet potius i. q. se offerens, se spectandam praebens. Cf. etiam Mitscherl. ad Hor. Od. I, 19. extr. et Dissen. ad Tibull. I, 2, 78., qui comparat Graec. ἔχει φέρων, laudatis Valcken. ad Eur. Phoen. 260. et Stallb. ad Plat. Symp. p. 68. — 345. „Adiuvat Euryalum eiusque causam Diores, qui in victoriae tertium locum successerat et, si Salius primo vel secundo loco renuntiatus foret victor, iterum ea excidisset. *H.* — 346. *subiit palmae*, accessit ad palmam, tertius inter tres primos illos, quibus v. 308. praemium promissum. — *qui - venit*, *si - - redduntur*, Med., Rom. aliique boni Codd. praebent *reddantur*, quod, Iahnio iam suadente, recepit Wagn., qui putat, poëtam haec ita struxisse, quasi praecederet Infinitivus: *proclamat*, se frustra - - venisse, si *reddantur*, inversa autem oratione extremam tantum partem ad Dioris cogitationem composuisse.“ Sed hoc ipsum est, quod me offendit. Per se et Indicativum et Coniunctivum poni potuisse in promptu est; poterat enim poëta aut simpliciter narrare: Diores adiuvat Euryalum propterea, quod - - venit, si primi honores Salio, secundi Euryalo, tertii Halymo redduntur; aut Dioris ipsius cogitationem sic proferre: Diores proclamat, se frustra ad praemia venisse ultima, si primi Salio reddantur honores. Sed quum praecedant Indicativi Perfecti *subiit* et *venit*, cur confugiamus ad illas ambages inversae orationis, ex quibus locus sic explicandus est: Diores adiuvat Euryalum, quippe *qui ad ultima praemia venit* (*et proclamat se frustra venisse*), *si - - reddantur?* Quam facile autem ex *redduntur* fieri potuerit *reddantur*, non est quod doceam. (Ex recentioribus editoribus Süpfl. cum Wagnero, Peerlk. et Gossr. mecum faciunt.) — 348 sqq. Heyn. et hic Homerum Il. XXIII, 558 sqq. praeivisse memorat. Cum verbis Aeneae *Vestra m. v. Certa manent* cf. I, 257. *manent immota tuorum Fata tibi.* — 349. *palmam* iuveni debitam *nemo ordine*, quo praemia distribuuntur, (cf. v. 308.) *movet*, eripit. Ut semel constitutum est, ita dabuntur palmae. — Cum v. 350. cf. II, 93. — 351. Heroes sibi placebant villosis ferocium bestiarum velleribus induti, quorum ungues inaurabant. Cf. VIII, 552. *tergum.* Vid. ad I, 368. — *Gaetuli leonis*, i. e. Libyci, Africani. Vid. supra ad v. 192. et Hor. Od. I, 23, 10. *Gaetulusve leo.* — 352. *aureis* διασυλλάβως. Vid. ad I, 698. — 354. *Niso* cum emphasi pro mihi. Vid. ad II, 79. — *merui.* Codd. quidam *meruit;* et sane negari nequit, personarum mutationem convenire irato et vehementer indignanti (qua de re Peerlkamp. conferri iubet Dorvill. ad Chariton. p. 89.); contra meliorum tamen librorum auctoritatem nihil mutandum. —

Ni me, quae et Salium, fortuna inimica tulisset.
Et simul his dictis faciem ostentabat et udo
Turpia membra fimo. Risit pater optimus olli,
Et clipeum efferri iussit, Didymaonis artes,
Neptuni sacro Danais de poste refixum.
Hoc iuvenem egregium praestanti munere donat.
Post, ubi confecti cursus, et dona peregit:
Nunc, si cui virtus animusque in pectore praesens,
Adsit, et evinctis attollat brachia palmis.

---

laude, virtute, cui laus debetur. Vid. ad IX, 197. et 252. — 356. *Ni me - - fortuna inimica tulisset* Heyn. minus recte explicat: „ni me a primo praemio abstulisset, abduxisset, pro vulgari: ni fortuna mihi eripuisset praemium;" valet potius: ni inimice a fortuna acceptus essem. *Ferre* enim, ut Graecorum (εὖ, κακῶς) φέρεσθαι, a navigatione huc translatum, omnino lusum fortunae denotare, Wagn. observat coll. Aesch. S. ad Th. 821. πατρὸς κατ' εὐχὰς δυσπότμους φρονούμενοι. — 357. *Simul his dictis*, i. q. X, 856. *simul hoc dicens*. *Simul* Graecorum more cum simplici Ablativo constructum, omissa Praep. *cum*, non invenitur, nisi apud poëtas et, qui hos saepe sequuntur, posteriores prosae orationis scriptores. Sic Hor. Sat. I, 10, 86. *simul his te - - Prudens praetereo*. Ovid. Trist. V, 10, 29. *simul nobis habitat*. Sil. III, 268. *His simul - - Exusti venere Nubae*. Tac. Ann. III, 64. *pontifices et augures Semptemviris simul et sodalibus Augustalibus* ibid. VI, 9. *App. Silanus Scauro Mamerco simul* cett. Cf. Ruddim. II. p. 333. Ramsh. §. 149. Boettich. Lex. Tac. p. 429. — De v. 357. vid. ad v. 327. Similes loci leguntur ap. Hom. Il. XXIII, 551. et 781. — 358. *risit olli*, ei adrisit. Vid. ad IV, 128. Alii minus recte sic distinguunt locum: *Risit pater optimus: olli Et clip. eff. iussit*, quamvis Servius utrumque fieri posse dicat. Si enim coniungimus *illi efferri iussit*, abundat vel languet certe v. 361. — 359. *Didymaonis artes*. *Ars* pro ipso artificio, artis opere legitur etiam Hor. Od. IV, 8, 5. Epist. I, 6, 17. Cic. Legg. II, 2. al. Cf. Broukh. ad Prop. III, 7, 39. Mitscherl., Orell. et Obbar. ad Hor. ll. ll. De Plurali autem vocabulo Singularis numeri per appositionem addito vid. ad IV, 263. De *Didymaone* artifice nihil constat. Virgilium secutus etiam Val. Fl. III, 707. eum commemorat: *magnanimi spolium Didymaonis hastam*. — 360. Clypeus ab artifice, qui fecit, commendatur (sic saepe, ut Ecl. III, 37.), et a loco, quo fuerat suspensus, in Neptuni templo pro donario e manubiis; tum quod e templo Graecorum erat ablatus. Servius: *Danais:* a *Danais; et intelligimus hoc ad Aeneam transisse per Helenum* (sup. III, 465 sqq.). Nil refert; sed etiam Aeneas ex templo aliquo Graecorum inter praedam auferre potuit, ut color sit similis ac l. III, 286 sqq." *H.* Qua ratione clipeus in manus Aeneae venerit, hoc quaerere omnino non attinet. Cum vv. *de poste refixum* cf. Hor. Od. I, 28, 11. *clipeo refixo*, scil. de pariete. Sil. X, 601. *clipeos refigite*. Hor. Ep. I, 18, 56. *qui templis Parthorum signa refigit* cett. — 362. „Sequitur tertium certaminis genus, πυγμαχία s. pugilatus, in quo et ipso Homerus praeivit Il. XXIII, 651 sqq. Heyn. eundem locum etiam Apollonio II. in. et Theocrito Id. XXII. tractatum esse memorat, Virgilii autem vestigia pressisse Statium Theb. VI, 249 sqq., cui addi poterat Val. Fl. IV, 250 sqq. — *dona peragere* paullo insolentius dictum pro: distributionem munerum ad finem perducere. — 363. *animus praesens*, i. e. fortis, audax, ut saepissime (uostrum *Geistesgegenwart*) Cf. Garat. ad Cic. Mil. 10, 29. Seneca Ep. 92. hunc locum sic imitatur: *Sed si cui virtus animusque in corpore praesens, hic deos aequat* etc. — 364. *evinctis* (sc. cestu) *palmis*. Vid. ad IV, 474. De hoc genere certaminis cf. Val. Fl. IV, 112 sqq. — *attollere*, ἀείρειν, (Apollon. II, 14.

Sic ait et geminum pugnae proponit honorem,
Victori velatum auro vittisque iuvencum,
Ensem atque insignem galeam solatia victo.
Nec mora; continuo vastis cum viribus effert
Ora Dares, magnoque virûm se murmure tollit;
Solus qui Paridem solitus contendere contra,
Idemque ad tumulum, quo maximus occubat Hector,
Victorem Buten immani corpore, qui se
Bebrycia veniens Amyci de gente ferebat,

Theocr. XXII, 65., ut ap. Hom. l. l. v. 686. ἀνέχεσθαι χερσί), vox propria hac in re. — 365. *honorem*, γέρας, praemium. — 366. *velatum auro vittisque*, ἓν διὰ δυοῖν, intelligendae enim sunt vittae lamellis aureis ornatae, vel aureis filis intertextae. Alii (velut Thiel. et Bach. ad Ovid. l. mox l.) *aurum* capiunt de cornibus inauratis (de quo more vid. ad IX, 627.); tum vero, nisi zeugma statuere velis, minus quadrat *velandi* verbum. — 367. *solatia victo.* Vid. supra ad v. 305 sqq. — 368. Cf. Hom. l. l. v. 664 sqq. *Nec mora; continuo - - effert* cett. Vid. ad III, 207. et 548. — *vastis*, ingentibus, permagnis. Cf. supra v. 198. XII, 553. al. — *effert ora*, assurgit et capite cerviceque elata se paratum ostendit ad pugilatum ineundum. — 369. *magno v. murmure*, cum suffragio, plausu omnium. Omnes probant consilium hominis eumque admirantur. Ceterum vid. supra ad v. 338. — 370. „Paris vulgo pro imbelli et mulieroso homine haberi solitus, [vid. ad IV, 215.] nec apud Homerum omni virtute caret, ut in certamine cum Menelao Il. III, 340 sqq. XIII, 765 sqq. XI, 580 et al.; a poëtis tamen post Homerum multo maiore virtute insignitus. In proeliis enim post Hectoris fata factis frequens eius mentio. Certaminibus autem inlitus factus est vel eo, quod certamine a Priamo (in ludis funebribus) instituto *omnia vicit* (κατὰ πάντα ἆθλα), ut est ap. Hygin. f. 91. et 273. p. 322.; itaque etiam pugilatu excellere potuit.“ *H.* Ab hac autem virtute Alexandri nomen ei inditum esse referunt Apollod. III, 12, 5. et Schol. Hom. Il. III, 325. — 371. „Ludi funebres in Hectoris honorem habiti, num ab iisdem poetis memorati fuerint, an Virgilii ingenio debeantur, dicere non possum. Probabile tamen fit, e cyclicis poetis et hos petitos esse: et legitur in personato Darete 25.: *Priamus Hectorem suo more ante portam sepelivit: cui ludos funebres facit.*“ — *occubare*, ut *iacere*, praecipue dicitur de mortuis et sepultis. Cf. Aen. I, 547. ibique adnott. — 372. *Butes*, qui alibi non commemoratur, *Bebrycius* vocatur. *Bebrycum* autem populus Thracius in Bithynia ad Pontum Euxinum habitaverat, postea vero prorsus evanuit. Cf. de eo Strab. XII. p. 541. Apoll. Rhod. I, 1279. Dion. Per. 805. alii et liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* II. p. 374. Illius populi rex fuit *Amycus*, Neptuni et Meliae nymphae fil., pugil celeberrimus, qui omnes peregrinos ad certamen provocabat, sed a Polluce victus et interfectus est. (Orph. Arg. 662. Apoll. Rhod. II, in. Apollod. I, 9, 20. Hyg. f. 17. Ammian. XXII, 8.) Buten igitur, ex populo pugilatu celeberrimo ortum, copias auxiliares Troianis adduxisse et in ludis funebribus in Hectoris honorem institutis a Darete cestu victum poëta fingit. — Equidem cum Wagn. et Iahnio (in altera edit.) locum sic intelligo, ut verba *qui se ferebat veniens* per attractionem illam Graecorum (de qua ad Aen. II, 377. diximus) posita sint pro: *qui se ferebat venientem*, hoc autem poëtice pro: qui venerat; quamquam non nego, alteram quoque rationem (quam Iahn. in priore edit. secutus est) habere, quo commendetur, ut locum sic intelligamus: *qui*, *Bebrycia* (terra) *veniens*, *de Amyci gente se* (esse) *ferebat*, i. e. de Amyco illo se ortum dictita-

Perculit, et fulva moribundum extendit arena.
Talis prima Dares caput altum in proelia tollit,
Ostenditque humeros latos, alternaque iactat
Brachia protendens, et verberat ictibus auras.
Quaeritur huic alius; nec quisquam ex agmine tanto
Audet adire virum manibusque inducere cestus.
Ergo alacris, cunctosque putans excedere palma,
Aeneae stetit ante pedes, nec plura moratus
Tum laeva taurum cornu tenet, atque ita fatur:
Nate dea, si nemo audet se credere pugnae,

---

bat, gloriabatur. Si autem cum Wakef. et Peerlkampio locum sic distinguimus: *Buten*, *immani corpore qui se*, *Bebr. veniens A. de gente*, *ferebat*, i. e. qui venerat ex gente Bebrycia et se immani corpore ferebat, sive: qui, Bebrycia Troiam profectus, ad certamen procedens immane corpus ostentabat, vehementer frigent verba illa interiecta: *Bebr. veniens Amyci de gente;* si autem cum Heynio et Süpflio sic interpungimus: *Buten immani corpore*, *qui se*, *Bebr. veniens A. de gente*, *ferebat*, valde displicet *se ferebat* tam nude positum, licet cum Süpflio convertas: *der sich im stolzen Gange schwang.* Superbiae autem cuiusdam notionem ipso incessu proditae inesse verbo *se ferendi*, et ipse suspicor (vid. I, 503. et IV, 11. ibique adnott. coll. iis, quae supra ad v. 68. adscripsimus); quod tamen coniunctioni verborum supra propositae minime adversatur. Ceterum Heyn. cum h. l. conferri iubet Hom. Il. XXIII, 679 sq., ubi Euryali virtus simili modo commendetur, atque hic Daretis. — 374. *moribundum*, morientem. Vid. ad Geo. III, 488. — *fulva extendit arena.* Cf. Aen. IX, 589. et Ovid. Met. X, 716. *fulva moribundum stravit arena.* — 375. *talis* non: „*so von Gestalt,*" ut Voss. vertit, sed: tam fortis et celeber: (*als*) *ein solcher Mann.* — *prima - - in proelia* pro: Dares *primus.* Vid. ad Ecl. IX, 46. — 377. *Brachia protendens.* Wagn. memorat, fore fortasse, qui coll. Geo. III, 234 sq. et Aen. XII, 105 sq. scriptum malit *Br. proludens;* sed nihil esse mutandum. — *verberat ictibus auras*, proludit pugnae futurae ventilando. Cf. infra XII, 105. Val. Fl. I, 421. *in vacuos ut brachia ventos spargat*, et Senec. N. Qu. VII, 13. *Solvere ista, quid aliud est, quam manum exercere et in ventum iactare brachia.* — 378. *Quaeritur huic alius* cett. Frustra exspectant et circumspiciunt, qui cum eo certamen inire audeat. Melius utique se haberet *alius*, si iam antea aliquis prodiisset cum Darete pugnaturus, sed ab eo vel ab Aenea repudiatus esset, quemadmodum apud Stat. Theb. VI, 747. *Illum indignatur Capaneus ridetque vocantem*, *Ut miserans*, *poscitque alium;* non tamen propterea omnium Codd. lectio sollicitanda videtur. *Alius* hic omnino significat *ein Gegner.* — *nec quisquam ex agmine tanto* cett. Imitatur hunc locum Sulpit. Sever. hist. l. p. 177. *nemo ex tanto agmine aggredi audebat Goliathum.* — *manibus inducere cestus.* Cf. similis locus Theocr. XXII, 81 sq. — 380. *alacris* mascul. genere, ut ap. Ter. Eun. II, 3, 12. *quid tu es tristis? quidve es alacris?* — *excedere palma*, vitare certamen et desistere praemio non sperando. Haec autem est optimorum Codd. et Charisii I. p. 88. P. lectio; alii libri et Donat. ad Ter. Eun. II, 3, 12. exhibent *pugna*, quod ex IX, 789. huc translatum videtur. Cf. etiam Markl. ad Stat. Silv. V, 3, 138. — 382. *nec plura moratus.* Cf. III, 610. et Ovid. Met. XII, 322. — 383. De Part. *tum* post Particip. Perf. Pass. posita vid. ad II, 391. ubi adde Gliemann. in Iahnii Novis Annal. a. 1831, Vol. III. p. 87. Iahn. hunc locum sic distinxit: *Aeneae stetit ante pedes*, *nec plura moratus; Tum* etc., quod tamen ipse vituperat in adnot. ad Ecl. III, 10. adscripta p. 373. ed. II.

Quae finis standi? quo me decet usque teneri?
Ducere dona iube. Cuncti simul ore fremebant
Dardanidae, reddique viro promissa iubebant.
Hic gravis Entellum dictis castigat Acestes,
Proximus ut viridante toro consederat herbae:
Entelle, heroum quondam fortissime frustra,
Tantane tam patiens nullo certamine tolli
Dona sines? ubi nunc nobis deus ille magister
Nequidquam memoratus Eryx? ubi fama per omnem
Trinacriam, et spolia illa tuis pendentia tectis?

Peerlkamp. temere coni.: *Dum laeva taurum cornu tenet, haec ita fatur.* — 384. *Quae finis.* Tres Codd. *Qui f.* et totidem alii *Quis f.* Sed vid. supra ad III, 145. — *teneri*, in exspectatione esse. — 385 sqq. Ante oculos fuit poëtae Hom. Il. XXIII, 676 sqq. — *Ducere dona iube*, scil. me, i. e. mecum abducere, auferre. Cf. v. 386. — *cuncti simul ore fremebant*, gaudebant enim, victorem ex sua gente esse. Ceterum haec verba etiam Aen. I, 559. leguntur. — 387. *gravis* Heyn. et Iacobs. Disquiss. Virgg. P. I. p. 10. recte pro *graviter* positum censent. Cf. etiam Drak. ad Liv. II, 35, 3. et adnott. ad I, 644. III, 70. IV, 303. 574. al. Nonius tamen v. *gravis* explicat per *grandaevus* (de qua signif. cf. Burm. ad Ovid. Met. VII, 299.) — *Entellus* ex hoc uno loco notus. Fuit igitur comes et socius Acestae, qui cum illo in Siciliam profectus Entellae oppido in occidentali huius insulae parte sito nomen dedit. Cf. Heynii Exc. III. ad h. l. — 388. *ut* (*wie gerade*) interdum rem fortuitam indicat (ut infra VII, 72.), idemque est, quod alibi *ut forte* (VII, 509.); hic igitur *ut consederat* i. q. sede, quam forte tenebat, non mutata, non surgens ex sede sibi commoda. — *viridante toro. Torus* de quovis loco molli et ad cubandum vel sedendum apto dicitur, ideoque etiam de caespite. Cf. III, 224. VI, 674. Ovid. Her. V, 14. *praebuit herba torum.* id. Met. X, 556. *Datque torum caespes.* id. Fast. I, 402. *gramine vestitis accubuere toris* cett. et Bach. *Geist d. Röm. Eleg.* p. 41. ad Tib. I, 1, 43. (a Thielio laud.) — 389 sqq. Heyn. comparat similes obiurgationes ap. Hom. Il. V, 171 sqq. XV, 440 sqq. Od. XXII, 224 sqq. — „*frustra fortissime* olim inter heroes, scil. quandoquidem nunc iners desides. [cui prior fama non prodest, quam nunc tueri non possis]. Sic *nequidquam* supra V, 81. 256. 270. et statim v. 392." *H.* Cf. Hand. Turs. II. p. 747. (Locus Aen. II, 348., quem et ipsum Heyn. confert, aliter est capiendus.) — 391 sqq. „*Dona sines?* Tria MSS. *sinis*, quod Heinsio videtur elegantius. Est certe acerbius. In Futuro magis cernitur dubitatio loquentis, an sineret." Haec *Peerlkamp.* Sed Futurum, quod optimi Codd. exhibent, bene se habet. Cf. adnott. ad Aen. II, 578. — „Gravissima obiurgatio: *magister Eryx*, h. e. gloria haec, quod Erycem heroem (sed maius, *deus ille*) magistrum pugilatus habuisti. Erycis autem nomen fuit magnum pugilatu quippe quo Herculem adeo provocavit v. 412 sqq. Vid. Diod. IV, 83. Paus. IV, 36. p. 372. [quibus adde Apollod. II, 5, 10. et Serv. ad Aen. I, 570.] Cf. post alios Burm. in Dorvill. Siculis p. 399 sq." *H.* Ceterum h. l. vulgo sic distinguitur: - - - *nobis deus ille, magister N. memoratus, Eryx?* apud Wagn. autem hoc modo: - - *nobis deus ille magister, N. memoratus Eryx?* Equidem omnem distinctionem sustuli; apertum est enim (id quod iam Serv. perspexit), verba sic coniungenda esse: *ubi nunc* (scil. est, manet) *deus ille* (tamquam deus tibi celebratus: cf. adnott. ad Ecl. I, 6. et Geo. III, 376.) *Eryx*, *nobis nequidquam mag. mem.*, i. e. quem nequidquam. — 393. *per omnem Trinacriam*, scil. divulgata. De *Trinacria* autem vid. ad I, 196. — *spo-*

Ille sub haec: Non laudis amor nec gloria cessit
Pulsa metu; sed enim gelidus tardante senecta
Sanguis hebet, frigentque effetae in corpore vires.
Si mihi, quae quondam fuerat, quaque improbus iste
Exsultat fidens, si nunc foret illa iuventas,
Haud equidem pretio inductus pulchroque iuvenco
Venissem, nec dona moror. Sic deinde locutus
In medium geminos immani pondere caestus
Proiecit, quibus acer Eryx in proelia suetus
Ferre manum duroque intendere brachia tergo.

---

lia tuis pendentia tectis. Vid. ad VII, 183. Auxit haec Val. Fl. IV, 181 sq. — 394 sq. „Talis excusatio frequens ap. Homerum, imprimis Nestoris (vid Il. VII, 132 sqq. XI, 669 sq. XXIII, 629 sq.) et Laertae (Od. XXIV, 375 sq.) Cf. etiam infra VIII, 560 sq.“ *H.* — *Ille sub haec.* Vid. adnott. ad Geo. I, 340. — *nec gloria cessit.* Pauci quidam Codd. *non gloria* per anaphoram, quod Wakef. recepit. — 395. *sed enim* etc., h. e. *sed* iam non sum, qui fui olim, senectus *enim* me tardat. Cf. adnott. ad Aen. I, 19. — *gelidus sanguis*, cui opponitur *calidus* (e. g. ap. Hor. Ep. I, 3, 38.), qui infra v. 415. *melior* et II, 638. *integer* vocatur. Cf. Lucan. II, 129. *parvum sed fessa senectus Sanguinis effudit iugulo.* Thiel. conferri iubet Voss. ad Geo. II, 488. Iacobs *Blumenl.* II. p. 404. et Gierig ad Ovid. Met. XIII, 409. — 396. *effetae vires. Effetus* (de qua scribendi ratione vid. ad Geo. I, 81.), quod proprie significat pariendo lassatus, exhaustus, (quare l. l. legimus *effeti agri*, Colum. Praef. I. in. *solum effetum*, Plin. Ep. VI, 21. *natura effeta* cett.), deinde omnino est i. q. debilis, infirmus, viribus destitutus. Sic *effeta senectus* infra VII, 440. et VIII, 508., *corpus effetum* apud Cic. Sen. 9, 29. et Ovid. Met. VII, 252., *effeti senio tauri* ap. Colum. VI, 24. etc. — 397. Verba *qua improbus iste* (*der Unverschämte da*) *Exsultat* Wagn. Qu. Virg. XIX, 2. recte sic explicat: „qua videtis hunc impudentem exsultare“, comparans inter alia IX, 136 sq. XI, 165. XII, 646. X, 504. De voc. *improbus* cf. Heind. ad Hor. Sat. II, 3, 200. — 398. *iuventas.* Sic Med. cum aliis bonis Codd.; alii *iuventus* vel *iuventa*, sollemni permutatione. Cf. etiam Geo. III, 63. Aen. VIII, 160. Hor. Od. II, 11, 6. Lucr. V, 886. Servat vero etiam Virgilius discrimen illud satis notum, ut *iuventus* sit concretum et collectivum (i. q. iuvenum numerus et multitudo), *iuventas* autem et *iuventa* (cuius tamen vocis, qua Cicero plane abstinuit, historici autem cum poëtis haud raro utuntur, noster non nisi Casus obliquos usurpat: cf. Geo. III, 437. IV, 565. Aen. I, 590. II, 473. IV, 32. cett. et adnott. ad Aen. VIII, 160.) abstractum (i. q. vigor, aetas iuvenilis.) Cf. Heins. ad Ovid. Met. IV, 17. Burm. ad Claud. Epith. Hon. 84. Kapp. ad Tac. Germ. 20. Reisig. Gramm. Lat. p. 116. Doederl. *Lat. Synon.* V. p. 47 sq. alios. Inde fit, ut alibi *Iuventas* haud raro sit dea iuventutis, quare etiam hic ab Heynio aliisque edit. perperam litera maiuscula scribitur. — 399. *pretio*, praemio. Vid. ad v. 292. — 400. *nec dona moror*, praemia non curo. — *Sic deinde locutus.* Vid. supra ad v. 14. — 401. *In medium* etc. Peerlk., oblitus haud dubie, se in poeta interpretando versari, quaerit: „Unde tam subito hos caestus? Nam spectatum venerat, non pugnatum.“ — 402. *quibus*, scil. indutus, armatus. Cf. v. 414. — 403. „*ferre manum in proelia*, exquisite pro manus conserere [alii minus recte coniungunt vv. *acer in proelia;* quod post v. 391. frigere, vere memorat Wagn.]; et *intendere brachia tergo* pro induere caestum: qui ex corio bovino factus est.“ *H.* De constructione cf. IV, 506. ibique adnott., et de *tergo* pro corio posito ad I, 368.; de omni autem loci iunctura *caestus*, *quibus* - - *duroque* cett. (i. e. et quorum

Obstupuere animi: tantorum ingentia septem
Terga boum plumbo insuto ferroque rigebant.
Ante omnis stupet ipse Dares, longeque recusat;
Magnanimusque Anchisiades et pondus et ipsa
Huc illuc vinclorum immensa volumina versat.
Tum senior talis referebat pectore voces:
Quid, si quis caestus ipsius et Herculis arma
Vidisset tristemque hoc ipso in litore pugnam?

---

duro corio intendere br. suetus erat, vel duro eorum corio - - intendens) cf. quae supra ad v. 288. ad Ecl. VIII, 3. Aen. VI, 283. et alibi adnotavimus. Peerlk., qui verba *duro tergo* languere censet, quum sequantur illa: *taurorum ingentia septem terga* etc., de totius hemistichii αὐθεντίᾳ videtur dubitare; nam sic pergit: „Scripsisset, credo, Virgilius: *durisque intendere brachia loris.*“ — 404. Is caestus ex coriis septem maximorum boum factus erat. „*Tantus et talis*, ut τοῖος vel ιόσος, ita ponuntur, ut causalem Particulam intra se complectantur, reddendaque sint per: *nam magnus, nam multus.* Ita h. l. pro: *nam septem ingentia magnorum* [potius *maximorum*] *boum terga* (coria) *rigebant* (pro erant). Cf. ad Callim. in Del. 27. [et adnott. ad Aen. XII, 831.] Res vero ad miraculum fere aucta in his Erycis caestibus.“ *H.* Sic etiam Geo. I, 449. *tam multa* pro: nam plurima. Serv. male coniungit: *Obstupuere animi tantorum*, i. e. virorum fortium. Peerlk. autem, provocans ad Statianam huius loci imitationem Theb. VI, 730 sqq. *Ac dum nigrantia plumbo Tegmina cruda boum induitur - - Obstupuere animi, fecitque silentia terror*, coniicit *tanto nigrantia*, ut sensus sit: tantum plumbi et ferri erat insutum in tergis nigrantibus septem boum; quod probat Gossr. — 405. Per caestus, quos conspicimus in antiquis marmoribus effictos, intellige coria bubula, quibus globuli plumbei et ferrei insuti erant, articulis manus in volam flexae circumdata et brachiis alligata. Manicae illae ferreae, quibus veteres Germani in proeliis utebantur, aliquam caestuum referebant similitudinem. — 406. *longe* Heyn. cum Servio explicat per *valde*, quum in *recusandi* vocabulo lateat notio refugiendi. Ego potius pro *diu* positum censeo, quemadmodum ap. Hor. Od. II, 20, 4. *neque in terris morabor longius.* Sall. Cat. 29, 1. *quod neque urbem ab insidiis longius tueri poterat.* Nep. Att. 2, 4. *non longius eos debere passus est.* Caes. B. G. VII, 71. (se) *paulo etiam longius tolerare posse parcendo.* Cf. Manut. ad Cic. Fam. II, 9. Ruhnk. ad Ter. Hec. IV, 2, 20. Herzog. ad Caes. B. G. II, 4. alii. — 407. *Anchisiades* redit VI, 126. 348. V, 521. X, 250. 822. — 408. *vinclorum volumina* Heynio sunt „lora, quibus caestus circa brachium religaretur.“ Rectius autem Wagn. Qu. XVIII, 2, b. de loris cum caestu intelligit, quum totus caestus unum sit lorum satis longum, quo, tamquam vinculo ac volumine, manus et brachia religentur; ita ut h. l. non caestus et lora, sed pondus et libramen eorum distinguantur. Primum enim Aeneam tollendo pondus eorum examinasse, tum huc illuc versando sive librando expertum esse, quam habiles essent ad pugnandum, idque per zeugma dictum esse *pondera versat* pro: pondera explorat et - - versat. — 409. *senior* (Acestes) non prorsus i. q. senex, sed tantum vis paullo provectior aetate, qui opponitur iunioribus, ita ut Comparativi vis hic vera obtineat. Vid. etiam ad VI, 304. — *referebat pectore voces.* Cf. III, 246. IV, 553. V, 482. cett. et adnott. ad Geo. II, 520. — 410. *caestus et arma* non sunt res diversae, sed Copula h. l. explicative posita (pro: caestus, quo armatus erat Hercules), qua de re vid. ad Ecl. III, 35. et Aen. I, 111. Cf. etiam infra v. 424. et 425. — *ipsius Herculis arma* Wagn. Qu. Virg. XVIII, 2, b. recte reddit: *est die Waffen des H.* Erycis enim caestus et ipsi satis magni vastioribus etiam Herculis opponuntur. Cf. adnott. ad Ecl. X, 63. — 411. *tristem*

Haec germanus Eryx quodam tuus arma gerebat; —
Sanguine cernis adhuc sparsoque infecta cerebro; —
His magnum Alciden contra stetit; his ego suetus,
Dum melior vires sanguis dabat, aemula necdum
Temporibus geminis canebat sparsa senectus.
Sed si nostra Dares haec Troïus arma recusat,
Idque pio sedet Aeneae, probat auctor Acestes,
Aequemus pugnas. Erycis tibi terga remitto;
Solve metus; et tu Troianos exue caestus.
Haec fatus duplicem ex humeris reiecit amictum,

- - *pugnam*, quia Eryx in ea ab Hercule occisus est. — *hoc ipso in litore*, i. e. in eodem litore, quo nunc certamen nostrum instituitur. Vid. ad Geo. III, 168. — 412. *Eryx, germanus tuus.* Vid. supra ad v. 24. Heyn. conferri iubet Wesseling. Obss. I, 13. — 413. Vulgo de ipsius Erycis ab Hercule interfecti sanguine et cerebro hunc versum intelligunt, quem Punctis et ab antecedente et a sequente seiungunt. Sed acute perspexit Wagn., hoc ineptum esse, quum subiiciantur haec: *His magnum Alciden contra stetit;* ita ut aperte oratio sic procedat: Haec Eryx gerebat; his Alciden contra stetit; his ego suetus. Quare potius hunc versum, parenthetice interpositum, ad eos, quos ipse Eryx cestu vicerit, referendum censet, quod omnes probaturos puto. — *sparsoque* autem Med. et meliorum Codd. omnium est lectio, quam cum Brunck., Iahn. et Wagn. revocavimus; vulgo (inde ab Heinsio) *fractoque*, quod originem debere videtur librariis, qui, quum offenderent in eodem vocabulo post breve intervallum repetito (v. 416.), hunc locum infra ex v. 480. emendandum censerent, non intelligentes, *effractum cerebrum* longe aliud quid esse, atque *fractum*, quod omnino nihil est. — 415. *melior sanguis*, velocior et fervidior, i. e. iuventas. Vid. ad v. 395. — *aemula senectus*, i. e. invida, quae, dum subtrahit robur, quasi invidet victrici iuventae, nam *aemulus* (*aemulari* haud dubie est Graec. ἁμιλλᾶσθαι) primum quidem de eo dicitur, qui alterum in aliqua re aequare studet, tum vero etiam de eo, qui alteri id, quod ipse assequi non potest, invidet. Cf. VI, 173. Hor. Od. III, 16, 14. Epod. 16, 5. Sall. Cat. 10, 1. Iustin. IX, 7, 3. Tac. Hist. II, 73. cett. — *nondum canebat sparsa temporibus*, nondum cani capilli sparsi erant per tempora. — 417. *Troïus.* Vid. ad I, 119. — 418. *Idque pio sedet Aeneae* h. l. nihil aliud est, quam: si hoc placet Aeneae, et ita quidem, ut sententiam eius nihil mutare possit. Vid. ad II, 660. Peerlk. tamen, haerens in hoc vocabulo, „parum, inquit, abest, quin mutandum censeam: *Idque pio placet Aeneae.*" Ceterum Henry hoc *id* non ad antecedentia, sed ad sequentia *Aequemus pugnas* referendum censet, ut sensus sit: aequemus pugnas, si Dares - - recusat et Aeneas id probat. — 418. *Auctor Acestes*, scil. huius certaminis, qui me ad hoc certamen excitavit. Cf. supra v. 387 sqq. — 419. *Aequemus pugnas*, i. e. arma, caestus. — *tibi*, in tuum commodum, *terga* (vid. v. 405.) *remitto*, cedo et renuntio caestibus Erycis, sperno eorum usum. Cf. XI, 359. Liv. XI, 38, 12. *simultates patriae remittere.* id. XXXIX, 5, 5. *inimicitias suas reipubl. rem.* Tac. Ann. I, 10. *privata odia publicis utilitatibus rem.* (ubi vid. Gron.) et multa similia. — 420. *Solve metus.* Vid. ad I, 463. — *Troianos exue caestus*, quos Troia tecum attulisti, i. e. simpliciter *tuos*. — 421 sqq. ex Hom. Od. XVIII, 65 sqq. petiti. Heyn. praeterea conferri iubet Apollon. I, 30 sqq. — *duplicem amictum*, διπλῆν, abollam duplici (vel omnino crassiore) filo textam et, ut videtur, intonsam. Cf. Hor. Ep. I, 17, 25. *Contra quem duplici panno patientia velat.* Nep. Dat. 3, 2. *Agresti duplici amiculo circumdatus.* Ruhk. laudat Böttigeri *Vasengemälde* P. III. in. —

Et magnos membrorum artus, magna ossa lacertosque
Exuit, atque ingens media consistit arena.
Tum satus Anchisa caestus pater extulit aequos,
Et paribus palmas amborum innexuit armis.
Constitit in digitos extemplo arrectus uterque,
Brachiaque ad superas interritus extulit auras.
Abduxere retro longe capita ardua ab ictu,
Immiscentque manus manibus, pugnamque lacessunt.
Ille pedum melior motu, fretusque iuventa,
Hic membris et mole valens; sed tarda trementi
Genua labant, vastos quatit aeger anhelitus artus.
Multa viri nequidquam inter se vulnera iactant,

---

ex humeris reiecit; verbum propr. de iis, qui palaestrae se accinguunt. Cf. Burm. ad Phaedr. V, 2, 5. idemque ad Ovid. Met. II, 582. et Bach. ad eiusd. IX, 32. - 422. De hoc versu hyperm. (de quo versuum genere diximus ad Geo. I, 295.) cf. Weichert. de versu hyperm. p. 21., qui putat, poëtam eo nervorum Erycis robur voluisse exprimere. Translatus autem est secundum Macrob. VI, 1. ex vv. Ennianis (p. 116 Hessel.) *magna ossa lacertique Apparent hominei.* — 423. *artus - - Exuit*, scil. vestibus i. e. denudavit, pro vulg. vestem exuit (de artibus). Sic Hor. Ep. I, 17, 15. *exuere membra pellibus*, Mart. XIV, 109. *exuere digitos*, scil. annulis, cett. Vid. etiam infra VIII, 567. coll. adnot. ad VI, 229. Macrob. Sat. VI, 1. praebet *Extulit*, quod e versu sequ. errore illuc translatum videtur; *exuit* enim praeter omnes Codd. etiam Nonius agnoscit. Non opus igitur est Peerlkampii coniectura *Exserit*, quamquam non nego, Virgilium etiam hoc vocabulo uti potuisse. — 424. Heyn. conferri iubet Apollon. II, 51 sqq. — *satus Anchisa.* Vid. ad Geo. I, 278. — *pater*, utpote heros virilis s. paullo provectioris aetatis. Vid. infra ad v. 250. — *extulit*, e palatio suo, i. e. omnino protulit in medium. — 425. *innexuit.* Med. a m. pr. *intexuit*, ex interpretamento, quod tamen Both. recepit; sed vid. Bentl. ad Hor. Epod. 17, 72. — 426 sqq. „Comparandi hic imprimis loci Homeri, Apollonii et Theocriti supra ad v. 362. memorati. Adde Val. Fl. IV, 261 sqq. et Silium XVI, 295 sqq. — *arrectus in digitos*, *πόδεσσι ἐπ᾽ ἀκροτάτοισιν ἀερθείς.* [Apoll. Rhod. II, 90.]“ *H.* Surgunt in digitos, ut ictus superne illatus eo fortior fiat. Cf. infra v. 480. VIII, 299. et XII, 789. Stat. Theb. VI, 750. *Fulmineas alte suspensi corpora plantis Erexere manus.* Claud. in Rufin. I, 297. hunc statum pugnantium breviter appellat *certamen sublime.* Ceterum, ut hic *arrigi in digitos*, ita apud Quinct. Inst. II, 3. *in digitos erigi.* — 429. *immiscent manus manibus*, conserunt manus. — *pugnam lacessunt*, i. e. ineunt, committere incipiunt; nam *lacessere* omnino est alicui rei motum dare. Cf. X, 10. (ibique adnott.) et XI, 254. — 430. „*pedum melior motu.* Sunt enim haud dubie etiam pedum partes in pugilatu, evitandis ictibus. Vid. Stat. Theb. VI, 794 sq.“ *H.* Nisi potius de supplantando cogitandum. Cf. Theocr. Id. XXII, 66. XXIV, 109. Polluc. III, 150. Salmasii Exerc. Plinn. p. 205. Bentl. diss. de Phalaride p. 267 sq. et Ahlwardt. in symbolis ad interpr. Theocr. p. 129. Ceterum Rottend. III. et Fronto p. 532. ed. Maii inverso ordine *Ille pedum motu melior.* — 431. *membris et mole* iam Serv. per figuram *ἑνὸς διὰ δυοῖν* explicat, apte comparans I, 61. *molemque et montes insuper imposuit.* — 432. *Genua* duabus syllabis (*Genva*) pronuntiandum esse patet, ut alibi *tenuis* (vid. adnot. mea ad Lucr. I, 874.) et alia. Cf. etiam adnott. ad Geo. I, 397. Aen. I, 2. II, 735. — *aeger anhelitus*, qui aegre trahitur. — 433. *nequidquam*, non profutura victoriae.

Multa cavo lateri ingeminant et pectore vastos
Dant sonitus, erratque auris et tempora circum
Crebra manus, duro crepitant sub vulnere malae.
Stat gravis Entellus nisuque immotus eodem,
Corpore tela modo atque oculis vigilantibus exit.
Ille, velut celsam oppugnat qui molibus urbem,
Aut montana sedet circum castella sub armis,
Nunc hos, nunc illos aditus, omnemque pererrat
Arte locum, et variis assultibus irritus urguet.
Ostendit dextram insurgens Entellus et alte
Extulit: ille ictum venientem a vertice velox
Praevidit, celerique elapsus corpore cessit;

— *vulnera*, ictus vulnera intendentes, quos deinde per partes enumerat. Vid. v. 436. Sic Sen. Herc. Oet. 160. *vulnera dirigere.* Cf. etiam adnott. ad II, 630 et 529. — 434 sqq. Heyn. confert Apollon. II, 82 sqq. — *ingeminant.* Vid. infra v. 457. et adnott. ad I, 747. Cf. etiam Stat. Theb. I, 418. hinc locum sic imitatus: *Iam crebros ictus ora et cava tempora circum Ingeminant.* — 436. *crepitant.* Unde metaphora ducta sit, docent, quae infra leguntur v. 458 sq. — 437. „*gravis* aetate et mole corporis. Cf. infra v. 447. [X, 207. XII, 458. cum X, 771. *mole sua stat*] Nam alter contra, Dares, agilior corpore.“ *H.* — *nisu immotus eodem*, tam firmiter solo innitens, ut quasi affixus ei ipsum statum numquam mutet, etsi corporis declinatione ictus evitat. Peerlk., hunc loci sensum non perspiciens, parum considerate coni. *visuque*, quum, qui nitatur, non sit immotus, sed moveatur (?), ut vulg. lectio significaret i. q. *eodem motu immotus*, quum tamen Entellus vere moveatur (*exeat corpore tela*) etc.; quae omnia recta loci interpretatione satis refutantur. — 438. *corpore.* Sic ap. Cic. Cat. I, 6, 15. *tuas petitiones - - parva quadam declinatione et, ut aiunt, corpore effugi.* — „*tela exit* pro vulgari: ictus cavet, declinat, evitat, eludit. Vocabulum in re gladiatoria proprium. Infra XI, 750. *vim viribus exit.* Stat. Theb. VI, 802. [*venientem eludit et exit Sponte ruens.*]“ *H.* Adde Cic. Off. I, 9. *adversariorum declinat ictus et vigilanti exit obtutu;* Manil. V, 163. *Ille cito motu rigidos eludere caestus, Nunc exire levis missos*, et (quem Peerlk. affert) Ambros. Hexaëm. VI, 8. *athleta es, minus vigilanti adspectu exeas.* Macrob. Sat. V, 6. *exire* explicat per vitare, Lutat. ad Stat. Theb. IV, 601. per evadere. Ceterum cf. interpp. ad Cic. Cat. I, 6, 15. — 439. „Ad voc. *ille* deficit id, quod a comparatione exspectantur. Entellus stat immotus, ille ab omnibus partibus tentat et ictibus petit.“ *H.* — *molibus*, i. e. machinis; rectius enim coniunxeris hoc voc. cum *oppugnat*, quam cum *celsam* (ut *moles* sint turres, propugnacula.) — 440. *sedere* verbum proprium de iis, qui oppidum, castellum aliquod in obsidione tenent nihil molientes. Cf. Liv. II, 12. in. VII, 37, 10. XXII, 56, 3. XXIII, 19, 14. cett. et Val. Max. VII, 4, 5. (*cui apud moenia Trebiae armato sedendum foret.*) Ab hoc tamen loco notio desidiae et cessationis aliena, quare *sedere sub armis*, ut alibi *obsidere*, latiore sensu verbi *oppugnandi* accipiendum; neque iusta causa subest, ut hunc versum, tamquam antecedenti contrarium, cum Peerlkampio spurium censeamus. — *sub armis*, armatus. Cf. v. 585. Eodem sensu VII, 434. et XI, 464. *in armis.* — *aditus* ab urbe oppugnata ad petitum Entelli corpus translatum. Sic Stat. Theb. VI, 751. *aditusque ad vulnera clusi.* — 442. *variis assultibus urguet.* Cf. Ovid. Met. XI, 526. *Cum saepe assiluit defensae moenibus urbis.* — 443. *insurgens*, se attollens digitis. Sic *insurgere* haud raro de pugnantibus et ad ictum brachium tollentibus. Cf. infra XI, 697. XII, 902. Sil. I, 400. V, 294. al. — 444. *vertice*, desuper. Vid. ad Geo. II,

Entellus vires in ventum effudit, et ultro
Ipse gravis graviterque ad terram pondere vasto
Concidit: ut quondam cava concidit aut Erymantho,
Aut Ida in magna, radicibus eruta pinus.
Consurgunt studiis Teucri et Trinacria pubes;
It clamor coelo, primusque accurrit Acestes,
Aequaevumque ab humo miserans attollit amicum.
At non tardatus casu neque territus heros
Acrior ad pugnam redit, ac vim suscitat ira.
Tum pudor incendit vires et conscia virtus,

---

310. — *velox*, velociter et acute. — 446. *vires in ventum effundere* proverbialis est locutio, cum qua cf. infra X, 652., Lucr. IV, 932. *verba profundere ventis*, Ovid. Am. I, 6, 42. *dare verba in ventum* et similia. — *ultro* Serv. non male explicat: „e contrario; ille enim cadere debuerat.“ Sensus enim aperte est hic: Adversarium frustra prosternere studens, ipse potius procumbit; illum sibi elabi passus insuper (*obendrein*) ipse concidit; de qua Particulae signif. vid. ad Geo. IV, 204. Aliter Wagn., qui Qu. Virg. XXVII, 2. *ultro* interpretatur: „non prostratus ab adversario“, ut igitur idem fere sit, quod sua sponte vel hic quidem sua culpa. — *gravis graviter* Homeri (Il. XVI, 776.) *μέγας μεγαλωστί*. De Copula adiecta, quae res natura sua non disiunctas inter se coniungit, vid. adnott. ad Geo. I, 142. omninoque cf. Aen. X, 842. *Graviter concidere* legitur etiam ap. Lucr. VI, 759. — 448 sq. Eandem comparationem iam ap. Hom. Il. XIII, 178 sqq. XIV, 414 sqq. XIV, 482 sqq. alibi inveniri, memorat Heyn. — *ut quondam.* Vid. ad II, 367. — *cava pinus*, vetustate exesa. — *Erymanthus*, Arcadiae occidentalis mons, (qui nunc vocatur *Olenos* s. *Olonos*: vid. librum meum *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 1002.), apro illo ab Hercule occiso satis notus, de quo cf. Paus. Arcad. 24. Apollod. II, 5, 4. Ovid. Trist. I, 4, 1. infra VI, 801. alii. De *Ida* vid. ad II, 696.; quae *pinifera* dicitur v. c. Statio Silv. III, 4, 12. Cf. Heins. ad Sabini Ep. 3, 41. Peerlk., qui haeret in iterato verbo *concidit*, malit: *ut quondam cava montibus aut Erymantho.* — 449. *radicibus.* Plures Codd. et Prisc. XV, 4, 23. p. 1015. *radicitus*, quod etiam apparet in aperta huius loci imitatione ap. Avienum fab. 16, 1. *Montibus e summis radicitus eruta pinus Decidit*, ubi tamen quaeritur, an lectio sit vera. Cf. etiam Burm. ad Phaedr. III, 10, 49. et Drak. ad Sil. VI, 196. Wagn. conferri iubet Wakef. ad Lucr. III, 462., ubi legimus *avolsus radicibus.* — 450 sqq. „Similiter Iliad. XXIII, 694 sq. Sed reliqua, quod Entellus novas vires sumit, de suo Virgilius addidisse videtur; ductus fortasse Theocr. Id. XXII, 107 sqq. — *studiis*, Serv.: in studia. Malim: prae studio, per studium ac favorem, qualis spectantium in ludis est.“ *H.* Quam interpretationem firmari voc. *primus* v. 451. docet Wagn. — 451. *It clamor coelo.* Vid. adnott. ad Ecl. II, 30. et Aen. II, 688. Eadem verba redeunt XI, 192. Cf. etiam IV, 665. *it clamor ad alta atria.* — 452. *ab humo*, ut ap. Ovid. Fast. II, 354. *de humo membra tollere.* Saepius sane in eiusmodi locis simplici Ablat. *humo* utuntur. Cf. Ruddim. II, p. 273. — 455. *Tum*, i. e. praeterea, porro; ut Ecl. VI, 61. Geo. II, 296. Aen. I, 164. VI, 125. VI, 577. X, 445. alibi. Vid. ad II, 697. — *conscia virtus*, pro virtutis conscientia s. virtute, quae scit, se esse virtutem, positum (vid. Schol. Stat. Theb. I, 644.) iterum legitur XII, 668. Cf. etiam Stat. Theb. VI, 826., ubi Tydeum *variae laudes et conscia virtus - - angunt.* Ceterum hunc versum, quem Bryantus et Peerlk. spurium et importune interiectum censuerunt, bene defendit Iahn. Pudor enim et conscia virtus ab ira valde differunt, ideoque novam continet hic versus causam, cur acrior ad pugnam redierit Entellus. In iterata autem

Praecipitemque Daren ardens agit aequore toto,
Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra;
Nec mora, nec requies. Quam multa grandine nimbi
Culminibus crepitant, sic densis ictibus heros
Creber utraque manu pulsat versatque Dareta.
Tum pater Aeneas procedere longius iras
Et saevire animis Entellum haud passus acerbis;
Sed finem imposuit pugnae, fessumque Dareta
Eripuit, mulcens dictis, ac talia fatur:
Infelix, quae tanta animum dementia cepit?
Non vires alias conversaque numina sentis?
Cede deo! Dixitque, et proelia voce diremit.
Ast illum fidi aequales, genua aegra trahentem,
Iactantemque utroque caput, crassumque cruorem
Ore eiectantem mixtosque in sanguine dentes,

---

voce *vim, vires* non haerendum. Vid. ad Geo. II, 125. et alibi. — 456. *praecipitem*, celerem. Vid. IV, 573. ibique adnott. — *Daren*. Infra ubique *Dareta* v. 460. 463. 476. Cf. Ruddim. I. p. 64. Schneider. II, 1. p. 41 sq. — *aequore toto*. Vid. ad Geo. I, 59. et II, 105. — 457. De adiecto Pronomine *ille* vid. ad I, 3. — 459. *grandine nimbi - crepitant*. Cf. Geo. I, 419. *Tum multa in tectis crepitans salit horrida grando*. — 460. *versat*, quod v. 456. *agit aequore toto*. Wakef. ad Lucr. II, 3. coni. *vexat*. Sed vide Burm. ad Prop. III, 9, 1. — 461 sqq. „Aeneas idem facit, quod Achilles Il. XXIII, 734." *H.* — 464. *mulcens dictis*. Cf. VII, 755. (Geo. IV, 510. Aen. I, 70. cett.) — Cum v. 465. Heyn. confert Iliad. XX, 332 sq. — *infelix*. Consolatur Aeneas Dareta, ideoque *infelicem*, non invalidum, vel tardum, inhabilem eum vocat, ut casus potius et fortunae culpa videatur esse, quod victus est. — 466. „*vires alias* simpl. quam putaveras huius hominis esse, h. e. tuis maiores." *H.* Rectius *Wagn.*: „divinas, Eryce Entellum iuvante." Cf. v. 391 sq. et 483. Peerlk. minus recte de Daretis ipsius viribus cogitat, ut sensus sit: Non sentis, vires tuas in hoc certamine non fuisse easdem, quas antea habere solebas? — „*conversa* [mutata, tibi non propitia] *numina*, fortunam certaminis mutatam; quod frequentius: averso numine te hoc audere." *H.* — 467. *Dixitque et p. v. diremit*. Heyn. temere suspicatur, Virgilium scripsisse *Dixit, et;* immo Particulas *que — et* rem statim consecutam significare, recte docet Wagn. Peerlk. Virgilium nil nisi *Cede deo!* scripsisse, cetera autem ad explendum versum imperfectum addita putat. — 468. *fidi aequales*, *φίλοι ἑταῖροι*. Cf. Hom. Il. XXIII, 695 sqq. — *genua aegra trahentem*, i. e. genua fessa aegre trahentem: *ἑφελκομένοισι πόδεσσιν*, Hom. l. l. — V. 469. ad verbum ex Hom. l. l. translatus: *Αἷμα παχὺ πτύοντα, κάρη βάλλονθ᾽ ἑτέρωσε*. — *Iactantem*. Macrob. Sat. IV, 1. *Quassantem*, quod tamen vocabulum (nostro *schütteln* respondens) alio sensu usurpari solet. Heins., cui displicent vv. coniuncta *Iactantem - - eiectantem*, coni. *Nutantem*, memor haud dubie loci Siliani VI, 233. *Nutat utroque caput*. — *utroque*, in utramque partem, ac si cervix iam fracta sit. Parrhas. *utraque*, quod tuetur Wakef. ad Lucr. II, 517. — 470. *Ore eiectantem*. Sic editt. inde ab Heinsio cum melioribus Codd. et Macrob. l. l. Vulgo *ore reiectantem*. — *mixtos in sanguine dentes*. Sic etiam Ovid. Met. XII, 256. *Cumque atro mixtos spumantem sanguine dentes;* quare non erat, cur Wakef. ad Lucr. III, 643. (coll. Aen. II, 609. III, 99. X, 871.) praeferret Medic. lectionem *mixtoque;* non enim, quod recte observat Wagn., sanguis

Ducunt ad navis; galeamque ensemque vocati
Accipiunt; palmam Entello taurumque relinquunt.
Hic victor, superans animis tauroque superbus:
Nate dea, vosque haec, inquit, cognoscite, Teucri,
Et mihi quae fuerint iuvenali in corpore vires,
Et qua servetis revocatum a morte Dareta.
Dixit, et adversi contra stetit ora iuvenci,
Qui donum adstabat pugnae, durosque reducta
Libravit dextra media inter cornua caestus,
Arduus, effractoque illisit in ossa cerebro.
Sternitur exanimisque tremens procumbit humi bos.
Ille super talis effundit pectore voces:
Hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte Daretis
Persolvo; hic victor caestus artemque repono.

---

dentibus, sed dentes sanguini sunt mixti. — 471. *galeam ensemque accipiunt.* Cf. v. 367. — „*vocati*, h. e. iussi. Servius: „„Bene eorum ostendit pudorem:“ “ non sponte acres accurrere puta, sed verecunde ac timide, nec nisi hortatu facto, ut tollerent. Etsi proprium vocabulum est certaminum, pronuntiatur enim a praecone victor et ad tollendum praemium vocatur. Sic supra v. 244 sq.“ *H.* — 473. *superans animis*, animo quasi abundans, superfluens (de qua signif. vid. adnott. ad Geo. II, 331. et III, 63.), i. e. superbiens, elatus victoria. — *tauro superbus.* Vid. supra ad v. 268. — 475. *iuvenali.* Sic optimi Codd. et Charis. I. p. 108. P., quos Pier. et Heins. secuti sunt. Vulgo *iuvenilibus.* Vid. ad II, 518. — 476. *a qua morte*, a qua certa et miserabili morte. — *revocare* pro removere, liberare, veluti Cic. Cluent. 5, 12. *revocare aliquem a cupiditate*, Ovid. Trist. II, 557. *animum ab ira revocare* cett. — 477. *contra*, ex adverso. — 478. *donum pugnae*, praemium victoriae. — *reducta dextra*, alte post caput sublata, ut XII, 307. *reducta securi.* — 480. *Arduus.* Vid. supra ad v. 426. Cum singulari autem vi hoc vocabulum in extremo enuntiati et primo versus loco ponitur. Vid. adnott. ad Ecl. V, 21. VII, 50. etc. — 481. *procumbit humi bos.* Vid. adnott. ad Geo. I, 181. — *humi* pro in humum. Vid. ad I, 193. Sic Ovid. Met. V, 122. (haud dubie nostri loci non immemor) *Rapta - - repagula - Ossibus illidit mediae cervicis*; *at ille Procubuit terrae mactati more iuvenci* (coll. cum Met. II, 347. *quum vellet terrae procumbere.*) Ceterum coniunge verba *tremens bos* et *exanimis procumbit.* Wakef. ad Lucr. V, 1199. temere coni. *tremensque.* Cf. adnott. ad Aen. II, 613. et Geo. I, 449. — 482. *super* pro insuper: facinori suo etiam haec verba addit. Cf. adnott. ad I, 29. II, 71. al. — *effundit voces*, ut infra v. 723. et VIII, 70. Sic *effundere loquelas* V, 842., *dicta* VII, 292. et VIII, 582., *preces* VI, 55., *fletus* II, 271., *questus* V, 780. — 483. *meliorem animam*, magis gratam, quae magis conveniret. „Melius est hanc taurinam animam persolvere, quam Daretis; contrariam in partem idem dicitur XII, 296.“ *Wagn.* Cf. etiam Ovid. Fast. VI, 162. Peerlk. tamen, quum hominis anima melior et illustrior sit victima, quam bovis, et Eryci gratior esse debuerit victima Dares, homo tam gloriosus, coll. Ovid. Fast. VI, 162. *Hanc animam vobis pro meliore damus*, coni. *meliore animam pro morte*, ut haec sit sententia: Contentus esto victima bove. Dignus eras meliore; sed Aeneas prohibuit. — 484. *caestus artemque repono*, cum caestibus depositis etiam artem ipsam depono, dimitto, noto more. Heyn. confert Hor. Od. III, 26. De verbo *reponendi* huic rei proprio cf. Burm. ad Val. Fl. II, 286., de omni autem more instrumenta artis depositae diis dedicandi et in templis suspendendi vid.

Protinus Aeneas celeri certare sagitta
Invitat, qui forte velint, et praemia ponit;
Ingentique manu malum de nave Seresti
Erigit, et volucrem traiecto in fune columbam,
Quo tendant ferrum, malo suspendit ab alto.
Convenere viri, deiectamque aerea sortem
Accepit galea; et primus clamore secundo
Hyrtacidae ante omnis exit locus Hippocoontis;
Quem modo navali Mnestheus certamine victor

Iacobs. Anthol. Gr. I. p. 157. et 187. Turneb. Adverss. VI, 9. Wernsd. ad Calpurn. Ecl. 8, 14. Heind. ad Hor. Sat. I. 5, 65. et quos Obbar. laudat ad Hor. Ep. 1, 1, 5. p. 10. Cf. etiam adnott. ad Ecl. VII, 24. et Aen. I, 248. — 485 sqq. Idem certamen ap. Hom. Il. XXIII, 850 sqq. — *certare sagitta Invitat*, pro: ad certandum invitat. Cf. Geo. IV, 23. cum adnott. ad Geo. III, 46. IV, 23. Aen. I, 527. etc. — 486. *qui forte velint*, i. e. si qui forte velint, Graec. οἵ, οἵτινες ἄν. Vid. Hand. Turs. II. p. 739. Peerlk., quaerens: „Cur dubitaret, an futuri essent, qui sagitta vellent certare?" totum versum, excepto primo vocabulo, spurium habet! — 487. Cf. Hom. Il. XXIII, 852. Temere haeserunt Viri docti in *manu ingenti*, ita ut Wakef. ederet *Ingentique* (de nave) *manus*, sc. Aeneae, i. e. Aeneas ipse, Both. autem coniiceret *Ingentem*, quod Peerlk. probat; et recte Wagn. Codd. lectionem defendit, quum *ingens manus* (χεὶρ παχεῖα), qua magna vis et robur corporis significetur in manuum operibus conspicuum, in heroe non possit offendere, quare etiam Herculi a Val. Fl. III, 609. *ingens manus* tribuatur. Comparat praeterea Vir doct. infra VII, 241. *ingentia iussa*, VIII, 647. *ingentem obsidionem*, atque conferri iubet Markl. ad Stat. Silv. III, 1, 36., cui adde Burm. ad Albinov. Eleg. I, 224. Mitscherl. ad Hor. Od. III, 3, 6. et Voss. in *Anm. u. Randgl.* p. 213. Vid. etiam Aen. XI, 556., ubi *ingens dextra* commemoratur. Quominus enim coniungas *ingenti de nave*, impedit et collocatio verborum et voc. *manu* ita nude positum, quamquam hoc per se defendi potest. Vid. adnott. ad IV, 344. Nemo autem cum Servio et Heynio de magna multitudine cogitabit. — *de nave*, scil. sumptum. Vid. ad III, 288. — De *Seresto* vid. ad I, 611. et IV, 288, — 488. „*traiecto in fune;* funis traiicitur, transverse circumplicatur, columbae; sollemnius absolute *fune traiecto.*" *H.* Infra v. 510. *nodus* dicitur. Ceterum etiam hoc ex Homero petitum Il. XXIII, 852. — 489. *Quo*, in quam, ut saepe. Cf. Kritz. ad Sall. Iug. 66, 2. Schmid. ad Hor. Ep. I, 6, 10. et quae de usu Adverbb. *ubi*, *unde* cett. ad Geo. III, 490. Aen. III, 663. VIII, 71. al. adnotavimus. — „490. ex Iliad. XXIII, 861. Cf. Il. III, 316 sq. [quibus locis Thiel. addit Soph. Elect. 609 sq.]" *H.* — 490. *deiectam sortem*, in galeam iniectam. Cf. Caes. B. C. I, 6. *eorum sortes deiiciuntur.* — „*primus locus* eleganter pro sorte [locum praescribente], qui *exit*, ἐξέθορε, ἐξόρουσε, ut notum ex Homero, [Il. III, 316 sqq. Ceterum cf. Val. Max. VI, 3, 4 (9.) *coniectis in sortem omnibus tribubus Polliae, quae proxima exierat*, etc.] et acclamatio faventium est *clamor secundus.*" *H.* Sic supra v. 369. Dares ad pugilatum se accingit *magno murmure virûm.* Ceterum cf. adnott. ad IV, 45. Wagn. confert Sil. XVI, 467. *vulgi clamore secundo.* — 492. *Hippocoon* alibi nusquam commemoratur. Hyrtaci filius, ideoque Nisi frater (vid. supra ad v. 294.) a poëta fingitur; Hyrtacus autem inter principes fuit Troianorum. Vid. Hom. Il. II, 837. et Apollod. III, 12, 5. — 493. *modo* cum Servio pro *nuper* (*nur eben*, *eben erst*) positum accipio, etsi hoc „inane" dicit Handius, Turs. III. p. 644 sqq. paullo subtilius et de hoc loco et de XI, 141. disputans, in quibus *modo victorem* victorem verum significare opinatur. Immo *Modo victor* est: qui modo vi-

Consequitur, viridi Mnestheus evinctus oliva.
Tertius Eurytion, tuus, o clarissime, frater,
Pandare, qui quondam, iussus confundere foedus,
In medios telum torsisti primus Achivos.
Extremus galeaque ima subsedit Acestes,
Ausus et ipse manu iuvenum tentare laborem.
Tum validis flexos incurvant viribus arcus
Pro se quisque viri, et depromunt tela pharetris.
Primaque per coelum nervo stridente sagitta
Hyrtacidae iuvenis volucris diverberat auras;
Et venit, adversique infigitur arbore mali.
Intremuit malus, timuitque exterrita pennis

---

cerat, ut ap. Hor. Sat. I, 1, 16. *eris tu, qui modo miles, Mercator, tu, consultus modo, rusticus.* — „*victor*, secundo loco, vid. sup. v. 285.; simili modo *tertia palma* v. 339., unde hoc idem habet Silius XVI, 462. 503. Quod *evinctus* coma *oliva* est Mnestheus, ad eandem victoriam spectat; nec in eo haerendum, quod oleaginea corona sup. v. 246, et 269. commemorata non est.“ *H.* Cf. tamen v. 110. De *evinciendi* verbo vid. ad IV, 474., de nomine autem *Mnesthei* cum vi iterato ad Ecl. VI, 20. — 495. *Eurytion* hoc uno loco commemoratur, *Pandarus* autem, cuius frater ille dicitur, fuit Lycaonis fil., Lycius, sagittarius celeberrimus inter copias auxiliares Troianorum (cf. Il. II, 824. IV, 88. V, 95.), a Diomede interfectus. (Il. V, 277. Dictys II, 41. Hygin. f. 112.) — 496. „*iussus*, a Minerva. Vid. Hom. Il. IV, 68 sqq. — *confundere foedus*, turbare, συγχέειν, ut ipse Hom. Il. XXXIII, 269. ἐπεὶ σύν γ' ὅρκι' ἔχευσαν.“ *H.* *Confundere foedus* redit infra XII, 290. — „*telum torsisti*, Pandarus enim emissa sagitta Menelaum vulneravit. Male veteres de hasta acceperunt *telum.*“ *H.* — 493. *Acestes* pro sorte Acestis, ut II, 201. *Laocoon ductus sacerdos.* — *subsedit*, delituit, remansit. Haec autem est Med. aliorumque bonorum librorum lectio, quam cum Wagn. restituimus. (Vid. ad Aen. III, 565.) Burm. enim et, qui eum sequitur, Heyn. ediderunt *subsidit*, quod qui libri exhibeant, prorsus ignoramus. — 499. „*manu*, sagitta manu emissa: quandoquidem manus pro ipsa opera et opere manuum dicitur.“ *H.* — *tentare laborem*, i. e. experiri, tolerare, legitur etiam apud Tibull. III, 4, 65., ubi vid. Huschk. — *iuvenum.* Medic. a m. pr. *iuvenem*, quam lectionem Peerlk. tamquam exquisitiorem praeferendam, vel certe commendandam censet. Legitur hoc Adiectivum apud Ovid. Met. VII, 295. Calp. Ecl. VII, 6. Plin. Ep. IV, 8. et alibi, sed ab hoc loco est alienum. — 500. *flexos incurvant arcus.* Vid. ad I, 659. — 501. „*Pro se quisque*, καθ' ἑαυτὸν ἕκαστος, h. e. εἰς δύναμιν. Sic Iliad. I, 272. καὶ μαχόμην κατ' ἔμ' αὐτόν.“ *H.* Sic etiam Servius: „pro qualitate roboris sui.“ — 502. *Primaque.* Copulam in mediam rem ducere docet Wagn. Qu. Virg. XXXV, 10. — 503. *sagitta diverberat auras.* Sic etiam VI, 294. *umbras ferro diverberare* et Lucr. II, 151. *sol* (radiis) *aërias diverberat undas.* Cf. etiam Burm. ad Nemes. Cyneg. 265. — 504. *Et venit*, i. e. et statim advenit, scopum attingit. De hoc usu Copulae vid. ad I, 82. — 504. *arbore*, trunco, ligno. Probus Art. Gramm. I. extr. legit *adversae - - mali.* Sed ubi de navis malo sermo est, semper masculinum genus obtinet, ubi de arbore, ex communi lege femininum. — 505. „*timuit pennis*, h. e. plausit alis, trepidavit prae metu; ut Servius: *terrorem suum pinnis significans.* - - Tenuius dictum fuisset *tremuit pennis.* At vero *timuit pennis*, tertio Casu, plane foret ieiunum.“ *H.* Wagn. Ablativum utrique verbo *exterrita timuit*, non soli *timuit*, adiungendum putat.

Ales, et ingenti sonuerunt omnia plausu.
Post acer Mnestheus adducto constitit arcu,
Alta petens, pariterque oculos telumque tetendit.
Ast ipsam miserandus avem contingere ferro
Non valuit; nodos et vincula linea rupit,
Quîs innexa pedem malo pendebat ab alto;
Illa Notos atque atra volans in nubila fugit.
Tum rapidus, iamdudum arcu contenta parato
Tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocavit,
Iam vacuo laetam coelo speculatus, et alis
Plaudentem nigra figit sub nube columbam.
Decidit exanimis, vitamque reliquit in astris

— 506. *omnia*, totus locus. — *plausu*, non spectatorum, sed alarum columbae, ut v. 215. Vid. v. 516. — 507. *Post* (eum) *acer Mnestheus*. *Acer* Cerda ad oculorum aciem referre mavult. At est epitheton ornans, a virtute et alacritate omnino petitum. Cf. supra ad I, 14. et 99. — *adducto arcu*, quod Ovid. Met. I, 455. VIII, 357. Sil. I, 334. (ubi vid. Drak.) al. *adducto nervo*, et infra IX, 632. (ubi vid. adnott.) *adducta sagitta*. — 508. *pariterque* cett. Similiter Ovid. Met. II, 312. *pariterque animaque rotisque Expulit*, ad quem locum Ochsner. (p. 524. ed. Bach.) conferri iubet Dorvill. ad Char. IV, 4. p. 442. — *oculos telumque tetendit* per zeugma, quamquam *sagittas tendere arcu* pro *arcum tendere* legitur etiam apud Hor. Od. I, 29, 9.; neque aliter Himer. Or. XIV, 4. κυκλοῦσθαι βέλη pro τόξα. Vid. infra v. 513. — 509. *miserandus*, σχέτλιος, dicitur, quia re longe difficiliore iam perfecta hac victoria caret. — 510. *nodos et vincula* (vid. supra v. 488.) *rupit*. Hom. Il. XXIII, 867. ἀντικρὺ δ' ἀπὸ μήρινθον τάμε πικρὸς ὀϊστός. — 511. *innexa pedem*. Vid. ad Ecl. I, 55. — 512. *Notos atque in nubila fugit*, in auras (ventos) et nubes, coelum evolavit. Haud raro autem Praepositio ad duo nomina pertinens alteri demum adiungitur. Vid. II, 654. VI, 416. 692. VII, 543. VIII, 143. Hor. Ep. II, 1, 31. Stat. Theb. VIII, 385. Burm. ad Ovid. A. A. I, 333. Bentl. ad Hor. Od. III, 25, 2. Schmid. ad Hor. Ep. II, 1, 25. Weichert. ad Val. Fl. VIII, 391. Bach. ad Ovid. Met. XI, 404. alii. Idem valet de Coniunctionibus *nec*, *si* etc. Vid. adnott. ad I, 544. et XI, 174. — *in nubila*, in aurem, ut alibi *in ventos*. Cf. IV, 705. X, 527. etc. — 513. *rapidus*, rapide, celerrime. (Vid. supra ad v. 387.) Hom. l. l. v. 870. σπερχόμενος. — *contenta tela;* nam non solum arcus, verum etiam tela, sagittae, contendi dicuntur. Cf. infra X, 521. Barth. ad Claud. in Eutrop. II, 168. et Burm. ad h. l. et ad Val. Fl. III, 136. — 514. „*in vota vocavit:* vid. supra ad v. 234. Fratrem Pandarum *tamquam heroem* invocasse puta [ut v. 483. Entellus Erycem invocat]; quod gravius est, quam si eius recordatione animum confirmasset, aut eius Manes invocasset, ut sibi propitii essent. Quod Eurytion hic facit, Merionae ars est ap. Hom. l. c. v. 870 sqq.“ *H.* Ceterum Wagn. malit Virgilium scripsisse *fratre in v. vocato;* quod poëtam, hunc versum in emendandis relinquentem, propter antecedens *arcu parato* non fecisse putat. Peerlk. autem videtur suspicari Virgilium scripsisse: *At rapidus - - - vocavit: Tum vacuo l. c. speculatus et alis Plaudentem* etc. — 515. *vacuo*, aperto, late patente, ut XII, 710. *vacuum aequor*, II, 528. *vacua atria*, ibid. v. 761. *vacuae porticus* cett. — *laetam*, quia mortem evitasse, libera esse sibi videtur; quare etiam addit poëta *alis plaudentem*. — 517. *Decidit vitamque reliquit* (pro: decidit vita relicta) *in astris:* animam in aëre exspiravit. Nam *astra* aliquoties pro coelo s. regione, ubi nocte astra conspiciuntur, ponitur. Vid.

Aetheriis, fixamque refert delapsa sagittam.
Amissa solus palma superabat Acestes;
Qui tamen aërias telum contendit in auras,
Ostentans artemque pater arcumque sonantem.
Hic oculis subitum obiicitur magnoque futurum
Augurio monstrum; docuit post exitus ingens,

---

adnott. ad III, 619. Serv. ad Aen. III, 567. et Barth. ad Stat. Theb. V, 24. Schrader. Obss. I, 3. coni. *in auris*, quod probat Peerlk., coll. Quinct. Decl. XIII. p. 278. *apis in altum tollitur, vitamque in aura relinquit.* — 518. *Aetheriis.* Med. aliique Codd. *Aëriis*, quod Wagn. ex v. 520. huc translatum putat, ubi eadem deprehenditur lectionis varietas. Quum autem astra in aethere sint, (de quo vid. ad Geo. II, 325.) non in aëre, *Aetheriis* longe aptiorem esse scripturam, idem Wagn. docet collato loco Cic. N. D. II, 15, 42. *sidera aetherium locum obtinent*, ubi etiam commemoretur opinio illa, ex ipso aethere progigni sidera. — 519 sqq. „Acestes, quum iam non haberet, in quo cum ceteris sagitta contenderet, certamine iam absoluto, ne tamen omnino arcum semel intentum sine teli iactu laxaret, artem suam in eo declarat, quod longissime in altum emittit sagittam." *H.* — 520. *contendit* Heins. ex optimis Codd. restituit; vulgo *contorsit*, quod ex VI, 593. vel XII, 266. inconsiderate petitum videtur; nemo enim unquam dixit *sagittam torquere, contorquere.* — 521. *artemque arcumque*, arcus tractandi artem, peritiam, conspicuam illam in vi, qua sagitta fortiter et quam altissime emittebatur. — Adi. *sonantem* ipsius arcus praestantiam ostendit, quae cernitur in sonitu; nam alius alio melius et gravius sonat. Ceterum librarii et antiquissimi editores, memores haud dubie v. 508., hunc versum varie vexarunt, ita ut Heyn. ob hanc ipsam lectionis varietatem et ob verborum structuram totum versum immerito in dubitationem vocaret. Quam exhibuimus lectionem, Heins. ex optimis libris restituit; et tale quid addendum fuisse, ne pueriliter lusisse Acestes videretur, vere contendit Wagn. De voc. *pater*, quod hic Pronomini eadem ratione adiunctum est, de qua ad v. 262. huius libri diximus, vid. supra ad v. 424. Cf. etiam infra v. 533. 867. VII, 274. XII, 401. cett. — 522 sqq. Rem, quae vere evenerit aliquando, poëtam hic ante oculos habuisse et consilio suo accommodasse, vix potest dubitari; arundinem enim sagittae vi electrica ignem concipere potuisse, quis neget? De sensu autem prodigii *Heyn.* haec adnotat: „Plerumque, etsi parum probabiliter, incensas mox Troianorum naves respicere creditur prodigium. Male. Respexit haud dubie poëta ad bella Romanorum cum Siculis et Carthaginiensibus in Sicilia; [id quod satis demonstrant vv. *exitus ingens* et *sera omina.* Cf. etiam longa de h. l. Thielii disputatio. Wagn. minus probabiliter de bello post Aeneae adventum in Italia inter Troianos et Rutulos gesto cogitat.] Petiti ab his Romani armis, sed eorum opes consumptae bello acceptis cladibus, ut nunc sagitta igni. Acestes, quippe qui urbem Siciliae Segestam tenebat, fata Siciliae nunc augurio denuntiare potest recte. Imitationes loci duae sunt, altera Statii Theb. VI, 938 sq., altera Silii XVI, 614 sqq. cett." — 523. *monstrum*, malum omen, (vid. ad II, 171. III, 59. al.) futuri temporis ratione habita dicitur. Nunc quidem est bonum omen (cf. v. 530.), sed postea, bellis in Sicilia iam gestis, vates haec bella ad hoc prodigium referebant, et ita monstrum s. malum omen est factum. Haec etiam Henrici est sententia. — *magno futurum augurio*, unde vates gravem divinationem possunt repetere. Cf. adnott. ad III, 89. et 376. Quare non opus est Peerlkampii coniectura *magnoque futuri Augurio monstrum*, i. e. monstrum, quod erat pro magno augurio rerum, quae acciderent; neque verum, quod Vir doct. ait, ad v. 530. provocans, monstrum iam nunc *esse* augurium, non *futurum esse.* — *exitus ingens* de eventu

Seraque terrifici cecinerunt omina vates.
Namque volans liquidis in nubibus arsit arundo,
Signavitque viam flammis, tenuisque recessit
Consumpta in ventos; coelo ceu saepe refixa
Transcurrunt crinemque volantia sidera ducunt.
Attonitis haesere animis, Superosque precati
Trinacrii Teucrique viri; nec maxumus omen
Abnuit Aeneas; sed laetum amplexus Acesten
Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur:
Sume, pater; nam te voluit rex magnus Olympi
Talibus auspiciis exsortem ducere honorem.

---

magno et mirabili. — 524. *sera* Iahn. cum Broukh. ad Prop. III, 11, 55. et Burm. sic explicat: „quae sero intellecta et inventa sunt;“ Serv. autem per *gravia*, haud dubie de cognatione aliqua voce. *serus* et *serius* cogitans, in quam opinionem etiam inclinat Doederl. Syn. I. p. 78. Wagnero denique *sera* ad praegressum *post*, *terrifici* ad *ingens* referendum totusque locus sic accipiendus videtur: „vates, omen illud interpretantes, aliquanto post gravi cum rerum conversione eventurum canebant;“ quae mihi unice vera videtur ratio, et praeferenda Peerlkampii explicationi, qui Virgilium de antiquis vatum Romanorum, imprimis Marcii, carminibus cogitasse putat, ut sensus sit: „Vates *diu post omina illa* in carminibus suis gloriam Romanorum, sed non sine multa caede ac sanguine parandam, praedixerunt.“ Idem Wagn. apte comparat imitationem huius loci ap. Val. Fl. V, 260 sqq. *Interea auguriis monstrisque minacibus urbem Territat ante monens semper deus, et data seri Signa mali.* — *terrificus*, vox poëtica, legitur etiam ap. Val. Fl. I, 786. *terrificum sacrum.* Praeterea cf. Lucr. II, 632. Ovid. Met. I, 179. et adnott. ad IV, 210. — 525. *liquidis in nubibus*, (ut VII, 699. *liquida nubila*), in aëre puro. — 526. *signavit viam flammis.* Sic Stat. Theb. XI, 4. *Signavit muros ultricis semita flammae;* cum quo loco cf. Sen. Troad. 356. *Et stella longa semitam trahens.* Vid. etiam supra II, 693 sqq. ibique adnott. — *tenues recessit in ventos*, in auras (cf. v. 512.) evanuit, in auris igne consumpta interiit. Sic Aen. IV, 705. *in ventos vita recessit.* — 527. *coelo seu saepe refixa* cett. Sermo est de stellis cadentibus. Cf. adnott. ad Geo. I, 365. et Aen. II, 693. — *coelo refixa*, a coelo, cui astra affixa putantur (cf. Plin. H. N. II, 8. *sidera, quae affixa diximus mundo*), quasi resoluta et decidua. Cf. Hor. Epod. XVII, 5. *Refixa coelo devocare sidera.* Wakef. ad Lucr. II, 162. et IV, 193. sine causa coni. *coelum.* — *crinem ducunt*, i. e. tractum scintillarum, quem, de stellis crinitis cogitans, crinem vocat. Lucr. II, 206 sq. *Nocturnasque faces, coeli sublime volantes, Nonne vides longos flammarum ducere tractus?* Cf. adnott. ad Aen. l. l. et Senec. N. Qu. I, 2., quem Burm. laudat. — 530. „*nec omen abnuit Aeneas:* igitur accepit tamquam laetum? certe quod ille putabat; nam claritatem nominis, famam et laudem, omnino fortunam insignem augurabatur ignis in aëre exardescens. Cf. Serv. ad v. 524. 530.“ *H.* „Romani omen quodcunque casu oblatum in bonam partem explicare studebant, quod si potuit fieri, omen bonum erat. Ita VI, 193. VII, 118. IX, 21. XII, 260. Solebant autem semper, quando omen aliquod allatum erat, precari deos, ut infaustum averterent. Cf. III, 178.“ *Gossr.* — 531. *sed laetum* cett. Heyn. temere praeferendam censet unius Cod. Rom. lectionem *et laetum*, quam ortam esse ex *set*, una litera *s* duobus vocabulis inserviente, *Aeneaset*, iam Wagn. adnotavit. Vid. supra ad v. 163. Ceterum etiam h. l. poëta ante oculos habuit Homerum Il. XXIII, 615 sqq. — 533. *voluit*, ostendit his auspiciis. — 534. *exsortem honorem*, extra sortem positum ideoque singularem;

Ipsius Anchisae longaevi hoc munus habebis,
Cratera impressum signis, quem Thracius olim
Anchisae genitori in magno munere Cisseus
Ferre sui dederat monumentum et pignus amoris.
Sic fatus cingit viridanti tempora lauro,
Et primum ante omnis victorem appellat Acesten.
Nec bonus Eurytion praelato invidit honori,
Qu mvis solus avem coelo deiecit ab alto.
Proximus ingreditur donis, qui vincula rupit,
Extremus, volucri qui fixit arundine malum.

---

quamquam tibi sorte non tributa erat victoria, tamen praeter ordinem accipies munus honorificum. Cf. VIII, 551. Haec autem est lectio meliorum Codd. a Wagn. restituta. Heins. enim et Heyn. ediderunt *honores* (quod sane etiam Med. a m. pr. exhibet), ut sensus sit: te exsortem (quamquam sorte ultimum constitutum victoria te non mansit) tamen exspectant honores tui. — 536. *cratera* (vid. ad Ecl. V, 68.) *impressum signis*, impressis, i. e. insculptis, signis ornatum, opus anaglyphum; impressis autem signis simul crater ipse imprimitur; quare eadem ratione Liv. XXXVII, 10, 7. *tabellas signo impressas* commemorat. Heyn. conferri iubet craterem Sidonium ap. Hom. Od. XV, 115. et Stat. Theb. VI, 531 sqq., in eiusmodi crateris descriptione luxuriantem. Cf. etiam supra v. 267. — *quem Thracius olim* cett. Vid. supra ad v. 260. — 537. „*Cisseus*, Thracum rex, cuius filia Hecuba. Cf. infra X, 706. Munker. ad Hygin. f. 91. notae ad Apollon. p. 759. De eodem Hom. Il. XI, 223." *H.* Eleganter haec expressit Ovid. Met. XIII, 681 sqq. — „*in magno munere*, i. e. pro magno munere, proprie: loco s. in numero magnorum munerum. Cf. Aen. XII, 854. Sic ἐν pro ἀντί. Vid. Viger p. 610. et Wüllner. *über die Casus u. Modi* p. 93. Sine causa igitur vir doctus in Seebodii Bibl. crit. 1821. Fasc. II. p. 140. voc. *in* deleri iussit." *Jahn.* Vid. etiam Hand. Turs. III. v. 256 sq. — 538. *ferre dederat.* Vid. supra ad v. 247. — 539. *cingit tempora lauro.* Vid. Hor. Od. III, 25, 20. 30, 16. Ovid. Met. I, 451. eiusd. Fast. III, 254. cett. De exitu versus *tempora lauro* satis usitato Thiel. conferri iubet Markl. ad Stat. Silv. IV, 6, 98. — 540. *primum ante omnes.* Vid. ad II, 40. et IV, 342. — 541. *nec invidit honori* Acestae *praelato* suo, i. e. non invidet Acestae, qui honore (praemio) sibi praelatus erat, vel, ut Wagn. interpretatur: „Nec invidit Eurytion Acestae, quod ipsi praelatus, isque honor, quem ipse speraverat, ad illum translatus est." Sic alibi etiam epitheta poëtis ab hominibus ad res transferuntur; velut VI, 743. *infectum scelus* (quo quis infectus est.) Quare Oberlin. ad Tac. Hist. V, 1. (quem Wagn. laudat) minus recte contendit, *praelatum* hic nihil aliud esse, quam *delatum.* Markland. in Epist. crit. p. 116. praeter necessitatem coni *praelato invidit honoris.* Poterat etiam scribi *praelato invidit honorem;* sed quod scriptum est, non minus bene se habet. — 542. *Quamvis deiecit.* Vid. ad Ecl. III, 84. *deiicere*, nostrum *herabschiessen.* Hoc *avem deiicere* redit XI, 580., *hominem* autem *deiicere* legimus ibid. v. 642. Caes. B. G. II, 27. B. C. I, 46. Nep. Thras. 3. alibi. Cf. Drak. ad Sil. II, 96. — 543. *Proximus ingreditur donis* Heyn. interpretatur: „proxime loco praemio donatur Mnestheus," Cerda autem: „incedit gloriabundus cum donis." Mihi utraque explicatio coniungenda videtur: proximo praemio ornatus, M. eo glorians ingreditur, (vid. supra ad v. 68.); eademque videtur esse Wagneri sententia, qui *donis* neque cum *proximus*, neque cum *ingreditur* coniungendum, sed ad ortam ex utroque notionem τοῦ δευτερεύειν referendum censet. Serv. *donis* male explicat *ad dona.* — 544. *Extremus*, Hippocoon, Hyrtaci filius. — 545 sq.

At pater Aeneas, nondum certamine misso,
Custodem ad sese comitemque impubis Iuli
Epytiden vocat, et fidam sic fatur ad aurem:
Vade age, et Ascanio, si iam puerile paratum
Agmen habet secum, cursusque instruxit equorum,
Ducat avo turmas, et sese ostendat in armis,
Dic, ait. Ipse omnem longo decedere circo
Infusum populum, et campos iubet esse patentis.
Incedunt pueri, pariterque ante ora parentum
Frenatis lucent in equis, quos omnis euntes
Trinacriae mirata fremit Troiaeque iuventus.
Omnibus in morem tonsa coma pressa corona;

„Nunc ludus Troiae instituitur a nobilibus pueris [in equis] actus, saepe ab Augusto exhibitus. Cf. Suet. Aug. 48. et interpp.“ *H.* Vid. infra ad v. 601. Addit autem Aeneas hunc Troiae ludum, cuius supra v. 66 sqq. in programmate quodam ludorum edendorum nulla omnino facta est mentio, quasi pro corollario, ut spectatoribus nec opinantibus hoc ultimo spectaculo novam quandam et inexspectatam laetitiam obiiciat; quod etiam Henry bene perspexit. — *nondum misso* (illo sagittandi) *certamine.* Vid. supra ad v. 286. Heyn. hic confert Cic. ad Div. V, 12. *ante ludorum missionem.* — 546. „*Custodem comitemque*, infra v. 562. et 669. *magistros*, ex suo aevo adscivit Virgilius, quo nobilibus iuvenibus addebantur tales magistri vel custodes (Horatio Od. I, 36, 8. *reges*). Cf. sup. v. 257. et infr. VIII, 515.“ *H.* Vid. etiam Heind. ad Hor. Sat. I, 6, 81. — 547. *Epytiden.* Hoc nomen, quod infra redit v. 579., Virgilius ab Homero mutuatus est, apud quem Il. XVII, 323. commemoratur Periphas Epytides (Epyti filius), Anchisae praeco et familiaris Aeneae. — *fidam sic fatur ad aurem*, insusurrat ei, rem necopinatam et improvisam spectatoribus obiecturus. — *ad aurem.* Codd. quidam *in aurem*, quod ap. Ovid. Her. III,23. et saepe ap. comicos legitur. Handius Turs. I. p. 78. haec scribit: „Equidem differre haec puto: *in aurem dicere* usurpari de occulto et clandestino sermone, *ad aurem dicere* de verbis familiariter et curiose prolatis, tamquam in aure repositis, quod nos alia metaphora exprimere solemus, *ans Herz reden;*“ Iahn. autem praeter diversum oris habitum collocationemque inter *ad aurem* et *in aurem fari* nullum discrimen intercedere putat; atque etiam mihi hoc tantum discriminis videtur esse, ut *in aurem* vocem magis suppressam et intentius studium rem alios celandi indicet, quum *ad aurem.* — 548. *Vade age.* Vid. ad III, 462. — 550. *avo*, in honorem avi, cui ludi habebantur. — *ducat turmas.* Cf. Suet. Tib. 6. *Troianis Circensibus ductor turmae puerorum maiorum.* — 551. De verbo *ait* post antecedens *sic fatur* vid. ad II, 78. (et infra XI, 41.) — *circo.* Vid. supra v. 289. — 552. *patentes*, vacuos. — 553. *pariter*, omnes eodem modo ornati et armati, *Einer wie der Andere.* — 554. *lucent*, armis phalerisque fulgent, splendent. — 555. *quos - - fremit*, cum fremitu, i. e. frementi applausu, prosequitur. Cf. I, 559. *cuncti simul ore fremebant Dardanidae*, ubi vid. adnott. *Fremere* Graecorum more cum Accus. rei constructum, quae cum fremitu commemoratur, legitur etiam VII, 460. XI, 132. Liv. III, 38, 10. ibid. 62, 2. XXV, 28, 6. Tac. Ann. XIII, 13. alibi (cf. Bötticher. Lex. Tac. p. 18 sq.); nullum tamen mihi innotuit exemplum huic loco prorsus simile, ubi Accusativus personae addatur, cui cum fremitu applaudatur. — 556. *in morem*, ex more huius ludi. Cf. Geo. I, 245. II, 250. Aen. VIII, 88. Hor. Sat. II, 1, 63. cett. — „*coma pressa corona*, coronati, et quidem, ut inf. v. 673. intelligitur, ubi Ascanius

Cornea bina ferunt praefixa hastilia ferro;
Pars levis humero pharetras; it pectore summo
Flexilis obtorti per collum circulus auri.
Tres equitum numero turmae, ternique vagantur

---

galeam ante pedes proiecit inanem, corona super galeam imposita; qualis VII, 751. *Fronde super galeam et felici comtus oliva.* Coma tamen vel sic *a corona* (non a galea) *pressa* dici potuit, quatenus haec caput ambiebat." *H.* Possumus enim sumere, coronam ita circumdedisse galeae marginem, ut et ipsa inferiore parte sua comam attigerit. *Tonsa* autem *corona* (oleagina), quae Heynio est arbori decerpta, quomodo intelligenda sit, docuimus ad Geo. III, 21. Aliter tamen hunc locum interpretatur Peerlk., haec adnotans: „*Premere comam* est fluentem coercere, colligare. Coma alioquin subter galeam per humeros fluitaret. Ramulus olivae impediebat," coll. Geo. I, 157. et Aen. IV, 147. Videtur igitur sumere, coronam sub galea cinxisse comas retortas et collectas, quod mihi minus probabile videtur; galea enim debebat capiti accurate apta esse, nec poterat coronae superimponi. Si autem putat, comas replicatas et colligatas fuisse corona super galeam imposita, non cogitat, ridiculum hoc exhibere spectaculum. Henry denique (Gesnerum in Thes. secutus, qui tamen argumenta non addit) aliam paullo subtiliorem proponit explicationem: *coma pressa*, i. e. recisa (ut Geo. I, 157. *premere falce* pro amputare, coll. Hieron. Ezech. 44, 20. *comas ad pressum tondere*), *tonsa corona*, in formam coronae caput cingentis s. tonsurae, quam ecclesiastici vocant, detonsa, ut comae infra galeae marginem coronam quasi efficiant. Argumenta eius haec sunt: 1) si de vera corona sermo esset, poëta pro more suo addidisset epitheton quoddam (*oleaginea*, *laurea* etc.); 2) admodum mire corona galeae imposita diceretur premere comas; 3) verba *in morem* non quadrant ad hunc ludum, qui nunc primum instituitur, ex Suet. Aug. 45. autem locis aliisque constat pueros Romanos tonsas comas gessisse; 4) quum Stat. Silv. III, 4, 1. dicat *aurum coronatum* pro corona aurea, etiam Virgilio licuit *tonsam coronam* dicere pro capillis in formam coronae detonsis. — 557. *bina hastilia*, ex more heroum: cf. I, 313. VII, 687. XII, 165. 488. Ovid. Met. XIV, 344. et Heins. et Drak. ad Sil. VIII, 550. „Baebius Macer dicit a Caesare Augusto pueris, qui luserunt Troiam, donatas esse galeas et bina hastilia, ad quod Virgilium constat alludere." *Serv.* — *praefixa ferro.* Sic meliores libri omnes, quorum auctoritatem cum Iahnio (quem vid. ad VI, 310.) et Wagn. secuti sumus. Heins., Burm. et Heyn. cum uno alterove Cod. et editt. vulg. scripserunt *praefixo*, quo auribus magis consuli opinatur Heyn. Cf. etiam XII, 489. *duo lenta praefixa hastilia ferro*, ubi pariter unus Cod. *praefixo* exhibet; Ovid. Met. VII, 112. *Praefixaque cornua ferro*; Val. Fl. I, 837. *galeis praefixa rotisque Cui domus;* id. IV, 739. *Bebryciis praefixa tropaeis Tecta* cett., in quibus locis omnibus *praefixus* non significat *vorn angefügt*, sed *vorn versehen mit etwas.* Alterius constructionis exemplum habemus v. c. Aen. VII, 817. *praefixa cuspide myrtus.* — 558. *Pars lĕvis pharetras*, politas, levigatas, ut supra v. 306. *levato spicula ferro.* Aliquot tamen Codd. *Parsque lēves*, quales pueris non male convenirent, quemadmodum e. g. Ovid. Met. X, 518. Amoribus *leves* dat *pharetras*, Alcidae vero IX, 113. *gravem;* sed plurimis libris obsequendum. – „558. 59. ornate pro: torquem collo gestabant aureum. Cf. infra X, 137 sq. *auri obtorti*, torti; ut στρεπτός." *H.* Torques enim ipse nomen habet ab auro in annulos inter se implicatos cortorto. — 560. *Tres* hic, ut supra v. 308., cum Wagn. scripsimus; *tris*, quod vulgo editur, non nisi quarto Casu videtur admittendum. „Ternarium numerum ad tres P. R. tribus a Romulo institutas refert Servius; saltem Centurias tres equitum respici dicere debebat. Cf. Liv. I, 13." *H.*

Ductores; pueri bis seni quemque secuti
Agmine partito fulgent paribusque magistris.
Una acies iuvenum, duxit quam parvus ovantem
Nomen avi referens Priamus, tua clara, Polite,
Progenies, auctura Italos; quem Thracius albis
Portat equus bicolor maculis, vestigia primi
Alba pedis frontemque ostentans arduus albam.
Alter Atys, genus unde Atii duxere Latini,
Parvus Atys, pueroque puer dilectus Iulo.
Extremus formaque ante omnis pulcher Iulus

— *terni*, i. e. tres (vid. supra ad v. 85., locum huic simillimum); noli enim de tribus unius cuiusque turmae ducibus cogitare. — 561. *Ductores*. Vid. supra ad v. 133. — *bis seni*. Vid ad I, 71. — 562. „*paribus magistris* (vid. v. 546. et 669.), ut suum quaeque e trinis turma magistrum haberet. Fortasse ad turmas *maiorum puerorum* respexit. Vid. Suet. Iul. 39. Octav. 33." *H.* — 563. *Una acies*. Temere Peerlk.: „Mallem *prima*." Opponitur *cetera pubes*. Haec etiam erat *acies*, sed extrema." — *ovantem*. Vid. supra ad v. 331. — 564. „*Parvus* hic *Priamus* Politae filius, Priami regis nepos. De *Polite* cf. Iliad II, 791. et supra II, 526 sq. [ibique adnott.]" *H.* – *referens nomen* non i. q. ferens, sed nomine suo in avi memoriam homines reducens. Cf. etiam adnott. ad IV, 329. — 565. *progenies*, *auctura Italos*, sedem et domicilium in Italia collocatura et novae urbis conditrix futura. - 566. „*albas maculas* in praecipua aliqua corporis parte declarari puta, in pedibus, quos poëtica ratione *primi vestigia pedis* dixit, et in fronte. Sunt, qui putent, Homerum Il. XXIII, 453. poëtae ante oculos fuisse." *H.* — *Vestigia* poëtis haud raro dicuntur pro plantis pedum, quae imprimunt solo vestigia, signa pedum, tum pro pedibus omnino. Sic Ovid. Met. VIII, 570 *nudae vestigia Nymphae Instruxere epulis mensas*. Catull. LXIV, 162. *Candida permulcens liquidis vestigia lymphis*. Sen. Thyest. 1039. *Abscissa cerno capita et avulsas manus Et rupta fractis cruribus vestigia* cett. — 568. *Atys* a Virgilio fingitur, quamquam a Livio I, 3, 8. *Atys* quidam inter antiquos reges Albanos nominatur. Atiam autem gentem commemoravit propter Atiam, Augusti matrem, (Suet. Octav. 4.), de qua vid. etiam Vell. Pat. II, 59. De orthographia nominis praeter Herod. I, 7, 94. et Inscriptiones antiquas cf. Salmas. in Solin. p. 1137 sq. Noris. Epist. Cons. p. 469. interpp. ad Livii l. l., Stat. Theb. VIII, 554. et Cic. Ligar. 1. Osann. Annall. critt. p. 60. Weichert. Comm. I. de L. Vario poëta p. 7. not. 7. et Schneider. Gramm. Lat. II, I. p. 282. — „*Latini*, simpl. pro Romanis, ut saepe alibi. Heinsius eo refert, quod Atii Aricia erant oriundi. Neque temere illa adiecta: *puero-que puer dilectus Iulo*, ut iam tum coniunctionis inter Atiam et Iuliam gentem tamquam semina prima iacta essent. Cf. Eckhel. Doctr. numor. Vol. V. p. 145. de numis gentis Atiae." *H.* De vv. *puero puer dilectus* cf. I, 684. IV, 83. V, 324. 814. X, 361. 600. 734. XI, 632. Ter. Adelph. IV, 5, 34. Hor. Od. III, 1, 9 sq. Ovid. Met. II, 92. XI, 774. Trist. III, 11, 9. Nep. Att. 22, 1. Drak. ad Liv. I, 3, 9. Weber. *Uebungsschule* p. 253. Paldamus de repet. vocum p. 6. Zumpt. §. 794. Ramsh. §. 200, 3, 6. Pro *dilectus* autem Med. et Rottend. I. *delectus*, quod Iahn. (in contextu *dilectus* scribens) ad Geo. II. 8. p. 406. ed. II. praefert, ut valeat: „in Iuli sodalitium deductus." Ceterum quaeritur, cur, ceterorum equis accuratius descriptis, unius Atyos non commemoretur, praesertim quum v. 573. legatur: *Cetera Trinacriis pubes -- Fertur equis*. Fortasse aliquid excidit, aut potius totus locus a poëta non absolutus est, quod etiam versus imperfectus prodit. —

Sidonio est invectus equo, quem candida Dido
Esse sui dederat monumentum et pignus amoris.
Cetera Trinacriis pubes senioris Acestae
Fertur equis.
Excipiunt plausu pavidos, gaudentque tuentes
Dardanidae, veterumque agnoscunt ora parentum.
Postquam omnem laeti consessum oculosque suorum
Lustravere in equis, signum clamore paratis
Epytides longe dedit insonuitque flagello.
Olli discurrere pares, atque agmina terni
Diductis solvere choris, rursusque vocati

---

571. „*Sidonium equum* [a Didone datum] dicere potuit etiam, qui ex Africa esset; nam Phoenicios equos non memini narrari. — *candida*. Vid. ad Ecl. II, 46. — 572. *esse* ex Graecismo abundat: δῶκε ξεινήϊον εἶναι. [Vid. ad I, 319.] — 573. *Cetera Trinacriis* cett. Provide haec adiecta sunt. Poterat enim quaeri, unde Troianis classe advectis, imprimis ea aetate, tot equi suppetierint.“ *H.* — 575. *pavidos* Serv. explicat: „gloriae cupiditate sollicitos,“ ut Geo. III, 106. *Corda pavor pulsans*, cum quo loco Heyn. conferri iubet Silium XVI, 431. 514. 579., rectius tamen ipse de puerilis aetatis verecundia et timiditate cogitans. — *gaudentque tuentes*, dum tuentur, non quod tuentur. Cf. adnott. ad II, 377. — 576. *veterum*, i. e. seniorum; nam *vetus*, quod proprie de omnibus dicitur, quae per longum tempus durabant, interdum etiam de provectiore aetate usurpatur. Sic Liv. XLII, 47, 4. *veteres senatores*, Plaut. Merc. II, 2, 20. et Ter. Eun. IV, 4, 21. *vetus homo*, Tibull. I, 8, 42. *caput vetus*, id. IV, 1, 111. *aetas vetus*, et I, 8, 50. per pleonasmum *veteres senes*. Cf. etiam Doederl. Synon. IV. p. 89. Constat autem, veteres multum tribuisse corporis quoque et vultus similitudini inter patres et filios intercedenti, unde conclusionem fecerunt de eadem mentis animique similitudine. Vid. Mitscherl. ad Hor. Od. III, 24, 21. et IV, 4, 29. Cf. etiam Aen. III, 432. IV, 329. Hor. Od. IV, 5, 23. Ovid. Trist. IV, 5, 31. etc. — 578. *lustravere in equis*, scil. oculis; postquam omnem consessum oculis lustrantes praetervecti sunt. — 579. *longe*, clamore longe lateque audiendo. — *insonuit flagello; insonare* enim, quod active usurpatum significat strepitum aliquem facere, interdum iungitur Ablativo rei, qua fit strepitus. Sic Ovid. Met. XI, 161. *Calamis agrestibus insonat ille.* Construitur vero etiam eodem sensu cum Accus. eius vocis, quae ipsum strepitum indicat, ut infra VII, 451. *insonare verbera*, quod sensu non differt ab *insonare flagello*. — 580 sqq. In hoc loco pulcherrimo declarando occupatum fuisse Noehdenium in *Erklär. Anmerk. zur Aeneis*: Class. Encycl. P. V. Vol. I. p. 322 sqq., Heyn. memorat. — *discurrere pares*, discurrunt omnes bini et ad spectatores conversi, sed in tres turmas divisi; tum *terni* (tres turmae: vid. v. 560. et cf. adnott. ad Ecl. VIII, 73.) *agmina solvunt diductis choris*, i. e. singuli in diversas partes abeunt; nam si quaeque turma in tres partes divideretur, aut si terni aveherentur, ut duodecim essent catervae, trium una quaeque puerorum (quae Heynii est sententia), confusum praeberetur spectaculum. Paullo aliter *Wagn.*: „Postquam consessum spectantium coniuncto agmine lustraverunt, solvunt agmina ita, ut in tres pari numero turmas discedant.“ — 581. *diductis*. Plures Codd. et inter hos Med. et Rom. *deductis*, quod Iahn. non debebat recipere. *Deductis* significaret: in alium, remotiorem vel abditum, locum ductis; hoc autem loco agmina *solvuntur*, choris in varias partes diductis, discretis. Inde patet, vulgatam lectionem non esse sollicitandam, quum in verbis cum *de* et *dis* compositis, quae sexcenties confunduntur, Codd. aucto-

Convertere vias infestaque tela tulere.
Inde alios ineunt cursus aliosque recursus
Adversi spatiis, alternosque orbibus orbes
Impediunt, pugnaeque cient simulacra sub armis;
Et nunc terga fuga nudant, nunc spicula vertunt
Infensi, facta pariter nunc pace feruntur.
Ut quondam Creta fertur Labyrinthus in alta
Parietibus textum caecis iter ancipitemque
Mille viis habuisse dolum, qua signa sequendi

---

ritas non multum valeat. — *vocati*, a ducibus, iterum coëunt, se convertunt et oppositi inter se tela conferunt. — 582. *Convertere vias*, mutarunt cursum et in unum locum redeuntes se coniunxerunt. Sic *gressus convertere* ap. Sil. XIII, 250., *fugam convertere* infra XII, 252. cett. — *infesta tela tulere*, i. e. intulere. Similiter ap. Silium IX, 519. *ferentes hostili iugulo ferrum*, ubi vid. Drak., et Ovid. Fast. V, 542. *spicula ferre deae*, ubi vid. Burm. Cf. etiam Geo. IV, 330. — 584. Vulgo hic versus sic se habet parum numerose: *Adversis spatiis alternisque orbibus orbes*, et vv. *adversis spatiis* per inversionem poëticam pro: (ipsi) *adversi spatiis* posita accipiuntur. Sed non opus est hac inversione statuta, si cum Wagn. praeferimus paucorum sane Codd. lectionem *adversi*, qua etiam sonus ingratus evitatur; *alternos* autem est plurimorum et optimorum Codd. (inter quos Med.) lectio ab eodem Wagn. restituta, quam etiam non mediocriter iuvare puto parallelum locum VIII, 448. *septenos orbibus orbes impediunt.* Sensus totius loci hic est: Pueri sibi adversi, oppositi, intervallo medio relicto, et sibi obviam euntes, deinde vero rursus recurrentes vel deflectentes et in varios gyros discurrentes, modo adversi, modo aversi, modo in orbem glomerati apparent. Verba *alternos orbibus orbes Impediunt* Heyn. sic explicat: „cum variis flexibus subeunt se invicem saltantium ordines, seque miscent et implicant;“ clarius autem *Wagn.:* „in varios orbes equitant inter se implicatos (*Impediunt*), ut, dum unum agmen in orbem fertur, alterum agmen eum orbem suo orbe secet (*alternos orbes.*)“ Ceterum cf. adnott. ad ad X, 361. — 585. *pugnae simulacra ciere*, (quod redit infra v. 674.) ex Lucretio petitum, apud quem II, 41. et 324. *belli simulacra ciere* legitur. *Simulacrum* enim haud raro est imitatio alicuius rei spectaculi causa ficta et verae rei opposita; *pugnae* igitur *simulacrum* (quod etiam Liv. XXVI, 51, 6. Sil. VII, 119. alibi legitur), est quod nos dicimus *ein Scheingefecht*, *Scheintreffen.* — *sub armis*, in armis, armati. Vid. v. 440. — 586. *fuga* Heins. ex Med., Rom. aliisque bonis Codd. restituit; vulgo *fugae*, quod temere defendit Wakef. ad Lucr. V, 969.; „non enim, ut recte observat Heyn., *fugae* nudat quis tergum, sed dum fugit, fugiendo, *fuga.*“ Wagn. comparat Lucan. IV, 713. *nudataque foeda Terga fuga*, infra v. 658. Geo. IV, 85. Aen. XII, 463. similesque locos. — 587. *pariter*, in unum agmen coniuncti. — *feruntur*, equitant. — 588 sqq. „Non poterat Virgilius superare vel assequi locum Homeri, quem inter pulcherrimos primum excitandum credo, Il. XVIII, 590 sqq. de Daedali choro [ab Hephaesto in scuto Achillis effícto]. Rem igitur sapienter traduxit ad similem rem, Labyrinthum, quem ea cum arte effinxit, ut inter eius flexus legendos ipse quasi errore ferri videaris; ita implexa verba; quae Plinio obversata puto XXXVI, 12, 192., ut ipse Virgilius Catulli memor fuisse videtur LXI, 112 sqq.“ *H.* Labyrinthi autem commemoratione cursus implicationem optime indicari, quisque videt. De ipso *Labyrintho* Cretensi cf. praeter Catulli et Plinii ll. ll. Apollod. III, 1, 4. Virg. ipse infra VI, 27 sqq. Ovid. Met. VIII, 159 sqq. alii, quos laudavi in Pauly *Realencycl.* IV. p. 706. — „*Creta in alta* (cf. mox

Falleret indeprensus et irremeabilis error:
Haud alio Teucrûm nati vestigia cursu
Impediunt, texuntque fugas et proelia ludo,
Delphinum similes, qui per maria humida nando
Carpathium Libycumque secant, *luduntque per undas.*
Hunc morem cursus atque haec certamina primus
Ascanius, Longam muris cum cingeret Albam,

VI, 23.) propter Idam et alios montes; quamquam et omnis insula *alta* est, quippe mari altior. [Vid. adnott. ad Aen. III, 76.] — *parietibus;* [*parjetibus* vid. ad Geo. I, 397. et alibi adnott.] *caecis*, qui [ianuis et fenestris non instructi] visum ac prospectum intercipiunt [cf. adnott. ad II, 19.], ut totum iter, qua pateat, aestimare nequeas. Ovid. Met. VIII, 158 sqq. *caeca texta* dixit. Sunt viae utrinque pariete cinctae. Igitur *iter* dixit *textum*, fabricatum, *parietibus*, inter duo parietes." *H.* — *ancipitem dolum*, i. e. iter dolosum, fallens. Cf. VI, 29. — *qua* (vid. ad Geo. I, 90.) *falleret*, efficeret, ut laterent, ut non apparerent, „*signa sequendi*, procedendi (ut poëtis ἕπεσθαι, *sequi* pro *ire*), h. e. notas viae et itineris, qua erat incedendum redituro. Cf. Ovid. l. l. v. 160 sq. et infra VI, 27 sq." *H.* *Sequi* autem non solum apud poëtas (vid. supra IV, 361. 381. infra VI, 361. VIII, 333. Ovid. Her. VII, 10. cett.), verum etiam apud solutae orationis scriptores ita usurpatum legitur, ut certum aliquem locum tamquam finem itineris petere significet, quum via ipsa quasi filum cogitetur, quo duce aliquis eo, quo velit, perveniat. Vid. Cic. Att. X, 18. *Formias sequor*, ib. III, 16. *Epirum sequor*, Flor. II, 11. *orientem sequi* al. — 591. *indeprensus* (i. e. qui deprehendi non potest, quasi indeprensibilis) praeter h. l. legitur ap. Stat. Theb. VI, 563. *vestigia indeprensa.* Vid. etiam Bach. ad Ovid. Met. IX, 711. — *irremeabilis* (i. e. qui corrigi non potest iterum meando, quasi irretractabilis) redit infra VI, 425. Cf. etiam Sil. V, 41. et Sen. Herc. fur. 548. — 592. *nati* pro filii, ut Geo. II, 523. III, 128. et alibi haud raro, etiam apud pedestris orationis scriptores (e. g. Sen. Controv. I, 2. Val. Max. V, 8, 7.) — *vestigia cursus impediunt*, cursus flexus implicant. Cf. v. 585. — 593. *texunt f. et pr. ludo*, fingunt per ludum. Cf. supra v. 585. *pugnae cient simulacra.* — 594. *Delphinum similes*, quos agilitate imprimis excellere constat; quare etiam in Circo Romano delphinorum potissimum simulacra in columnis constituta videntur. Cf. Dio Cass. XLIX, 43. Iuven. VI, 590. Alciat. Parerg. Iur. IV, 27. (et Pauly *Realencycl.* II. p. 384.) — *maria humida.* Servius comparat Homeri ὑγρὰ κέλευθα θαλάσσης. — 595. *Carpathium Libycumque secant.* Heyn. pro Copula *que* malit *ve*, sine iusta causa. Verissime enim memorat Wagn., simplicem Copulam egregie indicare delphinorum velocitatem (de qua conferri iubet Cic. N. D, II, 35. ibique Creuzer.), qua modo e Carpathio mari in Libycum, modo e Libyco in Carpathium transeant. Vicina enim sunt maria, quare etiam ab Iuven. XIV, 278. coniunguntur. *Carpathium* nimirum (de quo vid. Mela II, 7, 13. Plin. IV, 12, 23. Hor. Od. IV, 5, 10. all.) est ea pars maris Aegaei, quae circa Carpathum insulam inter Cretam et Rhodum sita est; *Libycum* autem (cf. Mela I, 4, 2. II, 7, 17. Plin. V, 1, 1. Flor. III, 6, 10 etc.), quod Africae oram septentrionalem inter duas Syrtes alluit. Cf. liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* II. p. 21. — Verba *luduntque per undas*, i. e. ludentes per undas (vid. infra ad v. 611.), quum in multis Codd. (inter quos Med. et alii meliores) desiderentur, Heynio et Weicherto (de verss. iniur. suspp. p. 76.) suadentibus, Wagn. et Peerlkamp. prorsus deleverunt atque etiam Süpflius spuria habet. Per se tamen neque inepta sunt, neque otiosa, et vere Thielius memorat, in iis ipsis comparationis cardinem versari: „*in derselben Art*, *wie die Delphine*

Retulit, et priscos docuit celebrare Latinos,
Quo puer ipse modo, secum quo Troïa pubes;
Albani docuere suos; hinc maxima porro
Accepit Roma, et patrium servavit honorem;
Troiaque nunc, pueri Troianum dicitur agmen.
Hac celebrata tenus sancto certamina patri.
 Hic primum Fortuna fidem mutata novavit.

---

spielen, d. h. sich mannigfach unter einander mischend, spielten die Jünglinge." Quare ea retinenda, sed ob Codd. auctoritatem asteriscis notanda putavi. Iahnius fortasse ab Aproniano resecta censet. Ceterum cf. Ovid. Met. III, 685. — *Hunc morem cursus*, quod iam Iahn. recipiendum censuerat, ex plurimis Codd. cum Wagn. restitui. Vulgo *hunc morem, hos cursus*. Sed vere Wagn. censere videtur, Virgilium vix idem Pronomen in uno versu ter ita positurum fuisse, ut ubique sub ictum caderet. Burmanno tamen, qui conferri iubet Heins. ad Claud. in Ruf. II, 401. et Drak. ad Sil. II, 25., repetitio Pronominis elegantior videtur. — *primus*, tamquam auctor huius ludi in Italia concelebrandi. Cf. Ecl. VIII, 24. Aen. IV, 548. VIII, 134. 319., quos locos congessit Wagn. Qu. Virg. XXVIII, 3, g. — 598. *Retulit*, repetiit, renovavit. Sic Ter. Hec. prol. v. 7. et alt. prol. v. 21. 30. *fabulam referre;* Cic. Or. III, 20. *nisi Atheniensibus, quod mysteria non referrent, succensuissem;* Ovid. Fast. IV, 144. *texit sua corpora myrto. Tuta fuit facto; vosque referre iubet;* Claud. Laud. Stil. I, 777. *Neglectum Stilicho per tot iam saecula morem Retulit* etc. Thiel. *referre* pro simplici *ferre* positum, omnemque locum per attractionem aliquam sic capiendum censet: *Albam Longam retulit, quam m. cingeret;* quod probare non possum. Immo hoc ipsum *quam* in min. edit. Heyn., ap. Iahn. (in priore edit., nam in altera recte *quum* editur) et Thiel. pro *quum* apparens, quid sibi velit, omnino me nescire fateor. Ceterum hunc locum respexit Senec. Troad. 777. *nec stato lustri die Solemne referens Troici lusus sacrum Puer citatas nobilis turmas aget.* — „*priscos Latinos* h. l. ut *antiqua Italia*, et sic *Latium antiquum* infra VII, 38. Aliter *prisci Latini* in historicis et geographicis, dum antiquum Latium et novum iuxta ponitur." *H.* — *celebrare*, scil. eo *modo, Quo puer ipse*, scil. celebraverat. — 600. *porro* Wakef. ad Lucr. II, 271. coll. Graeco ἑξῆς non male explicat: „per successionem. Roma habuit post decursum temporis, per manus ab altero alteri traditum ex ordine;" quae tamen interpretatio non flagitat coniecturam ab eo propositam *Excepit*. — 601. *patrium honorem*, ludum in Anchisae honorem a maioribus institutum et posteri traditum. — *Troia nunc*, scil. hic ludus, *dicitur*, et *pueri*, eum ludentes, *Troianum agmen*. Sic Suet. Caes. 39. *Troiam lusit;* cui etiam vocatur *lusus Troicus* Claud. 21., et *Troiae decursio* Calig. 18., sicuti Tacito Ann. XI, 11. *ludicrum Troiae*. Serv. haec laudat Suetonii verba: *Lusus ipse, quem vulgo Pyrrhichum appellant, Troia vocatur*. Ceterum de toto ludo satis antiquo et a Sulla iam edito (Plut. Cat. Min. 3.), ab Iulio Caesare autem restituto et imperatorum temporibus saepe facto cf. Dionys. Hal. XLIII, 23. XLVIII, 20. XLIX, 43. Suet. Caes. 39. (Aug. 43. Tib. 6. etc.) Tac. Ann. XI, 11. Claud. VI, Cons. Hon. 622 sq. Klausen *Aeneas u. die Penaten* p. 821 sqq. Gossr. supra ad v. 545. et Heyn. Exc. V. ad h.l. ludum, qui a Troianis temporibus deductus dicatur, ab initio curulem fuisse (coll. Xen. Cyr. VI, 1, 27.) et ex antiquis decursibus armatorum circa tumulum in exsequiis institutis (coll. Hom. Il. XXIII, 13 sqq. Od. XXIV, 68 sqq. infra XI, 188 sq. all.) repetendum ratus. — 603. *hac tenus* per tmesin distractum, ut infra V, 62. et alibi. Cf. Hand. Turs. III. p. 4. — 604. „*primum*, quum ante nihil turbarum ludis obiecisset." *Wagn.* —

Dum variis tumulo referunt sollemnia ludis,
Irim de coelo misit Saturnia Iuno
Iliacam ad classem, ventosque adspirat eunti,
Multa movens, necdum antiquum saturata dolorem
Illa, viam celerans per mille coloribus arcum,
Nulli visa cito decurrit tramite virgo.
Conspicit ingentem concursum, et litora lustrat,
Desertosque videt portus classemque relictam.
At procul in sola secretae Troades acta
Amissum Anchisen flebant, cunctaeque profundum
Pontum adspectabant flentes. Heu tot vada fessis

---

605. De parte navium Aeneae a mulieribus Troianis incensis vid. Heynii Exc. VI. ad h. l., qui praeter Dionys. Hal. I, 52., Conon. Narrat. 13., Steph. Byz. in *Σκιώνη*, Strab. VI. p. 262., Plutarch. Romul. 1. et de mulierum virt., non longe a pr., Lycophr. 919 sq. Aur. Vict. O. G. R. 10., alios, conferri iubet Rutgersii Varr. Lectt. I, 20. De loco, quo res facta sit, cum Virgilio consentit Dion. Hal. l. l. Alii Italiam inferiorem, alii Thessaliam memorant. — *Fortuna fidem mutata novavit*, aut dictum est pro: fidem mutavit et veterem novavit perfidiam, aut, quod magis probaveris, *novare* eadem significatione positum est, qua in formula *res novare*, i. e. rem publ. turbare, vexare, ut sensus sit hic: fortuna fide mutata res Troianorum turbare coepit. — 606. Cf. adnott. ad IV, 694. Hunc locum respicit Ovid. Met. XIV, 85. *Quasque rates Iris Iunonia paene cremarat, Solvit* (Aeneas). — 607. „*ventos adspirat eunti*, volantem incitat, properare facit; quod optime fit vento secundis alis immisso. Cf. supra IV, 223. et 240 sq.“ *H.* — 608. *multa movens*, scil. animo, quod additur III, 34. et X, 890., i. q. alibi *animo volvere, agitare.* — *necdum antiquum sat. dolorem.* Cf. supra I, 4. et infra v. 781. Causae irae et doloris expositae sunt I, 25 sqq. De constructione vid. ad Ecl. I, 55. — 609. *per arcum* (cf. Ovid. Met. XI, 632. *et remeat per quos modo venerat arcus*) *mille coloribus*, i. e. ex mille coloribus compositum. Vid. ad I, 655. II, 765. al. — 610. *Illa - - virgo.* Vid. supra ad v. 262. et 521. — *cito tramite*, declivi, in quo cursus citus est, ideoque pro cito cursu, volatu ipso. Similiter Prop. III, 16 (14), 26. *facit assiduo tramite vulgus iter.* — 611. *concursum.* Vid. supr. v. 106 sq. — *et litora lustrat, Desertosque videt* cett. Wagn. Q. Virg. XXXIV, 3. recte explicat: et litora lustrans videt. Cf. adnott. ad Ecl. VI, 20. VIII, 97. Geo. II, 55. al. Quare non opus est Heynii coni. *ut litora lustrat.* — 612. *desertos portus.* Vid. supra v. 286 sq. — 613. „Quod ludis non intersunt mulieres, sed solitariae in *acta*, *ἀκτῇ*, litore desident, ex antiqua decori ratione et moris severitate fit, quam tamen inter Graecos quoque posterioris aetatis usus temperavit.“ *H. Acta*, vox Graeca in Latinum sermonem translata, legitur etiam Cic. Verr. II, 5, 25. et 31. Nep. Ages. 8. Val. Fl. I, 742. V, 96. al. (cf. Barth. Adverss. XLIV, 11.) et significat plerumque litoris secessum amoenum vel etiam villam in ora maris sitam. Vid. Cic. Att. XIV, 8. ad Fam. IX, 6. (ibique Graev. et Cort.) pr. Coel. 15, 35. Mureti Varr. Lectt. I, 3. Turnebi Adverss. III, 1. et Burm. ad Quinct. Inst. VII, 3. p. 622. — *sola*, deserta, abdita. Vid. ad XI, 569. — 614. *Anchisen flebant*, ideoque in celebrandis inferiis adhuc occupatae erant. Cf. infra v. 652. — *profundum Pontum adsp. flentes*, „cui iterum se tradere coguntur. Facile ex Anchisae memoria ad hanc ducuntur cogitationem: scilicet ille et alii mortui sunt in longo itinere; iam quae nostrûm certam sedem assequetur?“ *Gossr.* – 615. *vada*, maria (vid. ad v. 158.), adiuncta tamen, ut videtur, periculorum notione, quae vada secum ferunt, quum sequantur vv. *tan-*

Et tantum superesse maris! vox omnibus una.
Urbem orant; taedet pelagi perferre laborem.
Ergo inter medias sese haud ignara nocendi
Coniicit, et faciemque deae vestemque reponit;
Fit Beroë, Tmarii coniux longaeva Dorycli,
Cui genus et quondam nomen natique fuissent;
Ac sic Dardanidûm mediam se matribus infert:
O miserae, quas non manus, inquit, Achaica bello

---

tum maris, i. e. tam longum per mare cursum. — 616. *superesse.* De hoc Infinitivi usu vid. ad I, 37. — *vox omnibus una*, scil. tantum superesse maris. Peerlkamp. tamen putat, locum sic distinguendum esse: *vox omnibus una: Urbem orant*; ut una omnium vox sit *urbem orantium.* — 617. *Urbem*, sedem tutam et quietam. — 618. *haud ignara nocendi*, i. e. nocitura, cum consilio nocendi. — 619. *Coniicit.* Duo Codd. *coniecit*, quod non displicet Peerlkampio, ut sensus sit: Coniecit, et postquam coniecerat, statim reponit. — „*vestem*, versicolorem, qualis alibi Iridi tribuitur. Cf. supra I, 404. Quum *vestem deae* dixit, insederit animo poëtae species pallae [ad imos pedes demissae], qua deae vestitae in signis artificum conspiciuntur." *H.* Vid. adnott. ad I, 404. — 620. *Fit Beroë* cett. Heyn. confert Hom. Il. III, 121., cui loco Thiel. addit similes Callim. in Cer. 43. Ovid. Met. III, 273. et infra IX, 649. — *Tmarii* Heins. ex pluribus Codd. edidit. Quum vero Tmarus (s. Tomarus) sit Epiri mons, apud Dodonam situs (de quo vid. adnott. ad Ecl. VIII, 44.), Beroë autem infra v. 646. *Rhoeteïa*, i. e. Troiana, vocetur, Ouwens. Noctt. Hagan. p. 624. et Voss. in *Anm. u. Randgl.* p. 214. praetulerunt Servii, Donati et multorum recentiorum Codd. lectionem *Ismarii* (ad Ismarum, Thraciae montem, referendam), quam etiam Iahn. praestare censet. Alii libri *Marii;* quod qui amplectuntur, vel de Maronia, Thraciae urbe, a Marone dicta (Hom. Od. IX, 198.), vel de Marone, eiusdem regionis monte, cogitant. *Tmarii* tamen tamquam difficillima lectio praeferenda videtur; et possumus Beroën sumere cum Heleno in Epirum venisse, ibique matrimonium iniisse, postea autem (interea fortasse viduam factam,) hanc terram cum Aenea inde discedente reliquisse. Ceterum hic *Doryclus* Epirota non confundendus cum Priami illo filio spurio, quem Aiax Telamonius occidit (Il. XI, 489.). Idem nomen etiam apud alios commemoratur. Cf. Interpp. ad Val. Fl. II, 149. — 621. „*Cui* sive ad Doryclum, sive ad Beroën referas, perinde est. Hoc alterum melius; quatenus in feminae auctoritate res posita; *nomen* tamen melius ad maritum referas." *H.* Ideoque etiam *cui* rectius ad Doryclum refertur; et *genus* est nobilitas generis, ut Geo. II, 240., ubi pariter *nomen* adiungitur; quemadmodum etiam ap. Cic. Verr. II, 21, 51. IV, 36. in. Phil. X, 6. extr. in Pis. 38, 92. pr. Lig. 7, 20. aliisque locis a Burm. collatis. Coniunctivum (*fuisset*) posuit poëta, ut causam indicaret, cur dea Beroës formam sibi elegerit. Fore enim, ut talis viri vidua apud Troianas auctoritate sua plurimum valeret, facile poterat sperare. *Cui* igitur pro *quippe cui* vel *quum ei* dictum est; quod iam Iahn. intellexit, simul commemorans, contorte haec explicare Wachsmuthium in Athenaeo I. p. 627. Alteram causam, quae Irim movisse videtur, ut Beroës potissimum formam indueret, indicat infra v. 561.; aegra illa erat et absens, neque poterat interventu suo deae consilium frustrare. — 622. *Sic*, hac specie, hoc habitu. Altera Servii explicatio: „ista dictura" minus probabilis. — *Dardanidûm.* Vid. II, 242. et adnott. ad I, 565. et III, 21. *Dardanidum matres*, quae Ovidio Met. XIII, 412. *Dardanides matres* — 623. sqq. „Artem agnosce, quod miseratione animis se insinuat, ante-

Traxerit ad letum patriae sub moenibus! o gens
Infelix, cui te exitio Fortuna reservat?
Septima post Troiae excidium iam vertitur aestas,
Cum freta, cum terras omnis, tot inhospita saxa
Sideraque emensae ferimur, dum per mare magnum
Italiam sequimur fugientem, et volvimur undis.
Hic Erycis fines fraterni atque hospes Acestes:
Quid prohibet muros iacere et dare civibus urbem?
O patria et rapti nequidquam ex hoste Penates,

---

quam ad consilium suum proferendum descendit. In v. 623 sq. sententia fere, qualis supra I, 94 sq. et III, 321., petita e loco communi, quo vitae in miseria exigendae mors praefertur.“ *H.* — *quas non manus Achaica* cett., i. e. quum vos - - non traxerit: quanto melius esset, vos morte ereptas esse omnibus miseriis, quas nunc patimini et quae in posterum vos manent, et in patria terra sepultas Cf. etiam adnott. ad II, 346. Ceterum tres Codd. *Achaia;* sed vid. adnott. ad Aen. I, 119. — 624. *patriae sub moenibus.* Cf. I, 94 sqq. et III, 321 sqq. — 626. *Septima - - aestas.* Vid. I, 755 sq. ibique adnott. „*Septima* aestate ne offendaris, quod iam, quum ad Didonem venerat Aeneas, septima aestas eum circumagere dicitur I, 755., ita sibi videtur finxisse rem Virgilius. Ante hiemem pervenit in Siciliam ibique moritur Anchises; post exactam hiemem ex Sicilia facto discessu ad Carthaginis litus appelluntur (haec septima aestas erat) ibique usque in auctumnum commorantur; ita ut in Siciliam revertantur anno fere post Anchisae mortem, attamen septimo adhuc anno.“ *Gossr.* — 627. *terras omnis*, litora multarum regionum, quae cursu maritimo tetigimus. — *inhospita saxa*, scopulos ipsius maris, πόντον ἄξεινον. Heyn. minus recte cogitat de litoribus saxosis. — 628. *Sidera* et ipsa pertinere ad navigationem, bene observat Wagn. (Cf. III, 517. et V, 25.) Posita nimirum sunt pro tempestatibus, in quibus magnam vim habent sidera. Cf. Burm. ad Ovid. Met. V, 281. Sic etiam Val. Fl. V, 197. *Tot freta, - - tot sidera passis - - fave.* Quare etiam h. l. Peerlkamp. videtur commendare coniecturam *patimur* pro *ferimur;* dicit enim, orationem sic ordinandam esse: Quum emensae omnia freta et omnes terras patimur tot saxa inhospita et sidera. — *mare magnum*, vastum, immensum. Lucr. II, 1. *Suave mari magno turbantibus aequora ventis E terra magnum alterius spectare laborem* cett. — 629. *Italiam sequimur fugientem*, recedentem, nunquam apparentem. Cf. VI, 61., qui totus locus cum hoc comparandus, et similem locum supra III, 496. De verbo *sequendi* vid. supra ad v. 590. — 630. Vid. supra v. 24. — 631. *Quid prohibet.* Wagn. edidit *Quis prohibet*, quod praebent Med. aliique Codd. haud pauci quodque etiam Donatus legisse videtur, haec adnotans: „non denegabunt cives necessariam civibus sedem.“ Putat enim vir doct., hanc lectionem *quis*, i. e. nemo, melius convenire antecedd. *Hic Erycis fines* cett.; quod non cuique persuadebit. Immo, quum vulgaris lectio optime se habeat, et fortius adeo sit *nihil omnino prohibet* quam *nemo prohibet*, consultius duxi plurimorum librorum auctoritati obtemperare. Cf. etiam Heins. ad Ovid. Her. X, 88. (Video, Iahnium ad Ecl. I, 19. p. 361. ed. II., Süpflium, Peerlkamp. et Gossravium mecum consentire). — *muros iacere*, ut saepe *fundamenta iacere*, i. e. ponere, exstruere. Sic etiam Prop. II, 24, 62. *Iactaque Lavinis moenia litoribus.* Solin. c. 25. *iaciunt moenia.* Sen. Ep. 13. *iacere vallum.* — 632. *nequidquam rapti*, erepti, quia non datur locus ipsos tanquam deos tutelares in foco collocandi. (Cf. I, 378. II, 293. 717.) Ceterum Copula *et* in nonnullis Codd. excidit, in aliis et ap. Macrob. VI, 6. suppleta est repetita Interiectione *o*, quae Interiectionis anaphora Heinsio quidem longe elegantior, Wagnero autem iure ni-

Nullane iam Troiae dicentur moenia? nusquam
Hectoreos amnis, Xanthum et Simoënta, videbo?
Quin agite et mecum infaustas exurite puppes.
Nam mihi Cassandrae per somnum vatis imago
Ardentis dare visa faces. Hic quaerite Troiam;
Hic domus est, inquit, vobis. Iam tempus agi res,
Nec tantis mora prodigiis. En quatuor arae
Neptuno; deus ipse faces animumque ministrat.
Haec memorans prima infensum vi corripit ignem,
Sublataque procul dextra connixa coruscat,
Et iacit. Arrectae mentes stupefactaque corda
Iliadum. Hic una e multis, quae maxima natu,

---

mis vehemens videtur. — 633. Sententia haec est: non tandem aliquando de instauratis alio loco Troiae moenibus sermo erit? i. e. nullane erit unquam nova Troia, tam diu iam nobis desiderata, cuius fama hominibus innotescat? Paullo aliter Gossrau: „more colonorum, qui antiquae urbis nomina in nova referebant. Cf. III, 349.“ De Part. *iam* vocabulo negativo adiuncta vid. ad Geo. II, 252. et Hand. Turs. III. p. 130 sqq. — 634. *Hectoreos*, Troianos. Vid. I, 276. et supra ad v. 190. Sensus aperte hic est: nusquam videbimus flumina, quae, condendae urbi vicina, Xanthi et Simoentis instar esse possint, in quae illorum nomina transferre possimus; i. e. omnino: numquam videbimus novam patriam, novam quasi Troiam. Cf. etiam v. 756. et supra III, 349 sqq. — 636. *Cassandrae* (vid. ad II, 246. 402.) *imago visa per somnum.* Cf. adnott. ad II, 271. et III, 150. Ceterum Goth. III. et Lutatius ad Stat. Theb. IV, 133. hunc versum exhibent mutato verborum ordine *N. m. per somnum Cass.* cett. — 638. *Hic domus est.* Peerlk., Cassandram dicere non potuisse ratus, hanc *esse domum*, nisi mentiri vellet, coni. *esto.* Immo *Hic domus est vobis* valet: Hic vobis a fato, a diis domus est constituta. — Idem Peerlkamp. etiam verba *Iam tempus agi res*, i. e. iam opportuna adest occasio rei gerendae (de constructione vid. adnott. ad Geo. I, 305. coll. cum Claud. R. Pros. I, 218. *rem peragi tempus*), Cassandrae tribuenda censet, ex qua ratione post *res* Puncto distinguendum esset. Sed arcte cohaerent haec verba cum sequentibus *Nec tantis mora prodigiis*, i. e. rei per somnum tam clare monstratae, quae Beroës esse nemo potest dubitare. — 639. *En quatuor arae.* Vid. ad I, 461. — „*arae Neptuno.* Ante ludos funebres commissos sacra debent esse facta Neptuno, ut in certamine navali adesset, unde arae adhuc titiones ardentes suppetebant. Quorsum autem arae quatuor? Servius: *quatuor, quia singuli duces navium* (vid. supra v. 115.), *qui certaverant, singulas posuerant.*“ *H.* — 640. *deus ipse* Wagn. Qu. Virg. XVIII, 2, b. recte explicat: „non humanum est, sed divinum consilium.“ — *faces animumque* (audaciam) *ministrat.* Vid. I, 150. ibique adnott. — *infensum ignem;* quia infensus est animus eius, qui ignem iacit. Eadem ratione IX, 793. *tela infensa* et X, 521. *hasta infensa* memoratur. — 642. *coruscare* transitiva vibrandi significatione legitur etiam infra VIII, 661. Sil. I, 434. (*cor. telum*) Val. Fl. II, 228. (*cor. ferrum*) al. Ceterum Wagn. nos attentos facit ad numerorum praestantiam, quum spondeos, qui nisum egregie significent et exspectationem quam maxime augeant, sequatur unus dactylus, rem non sine horrore quodam iam exspectatam breviter declarantem, caesura autem faciat, ut spiritum paullisper contineamus, et spondei rursus sequentes animum repentino audaciae facinore percussum praeclare exprimant. Comparat etiam similes locos XII, 728 sqq. et X, 336. — 643. *Arrectae mentes.* Vid. I, 579.

Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix:
Non Beroë vobis, non haec Rhoeteïa, matres,
Est Dorycli coniux; divini signa decoris
Ardentisque notate oculos; qui spiritus illi,
Qui vultus, vocisque sonus, vel gressus eunti.
Ipsa egomet dudum Beroën digressa reliqui
Aegram, indignantem, tali quod sola careret
Munere, nec meritos Anchisae inferret honores.
Haec effata.
At matres primo ancipites oculisque malignis

II, 206. XI, 452, cett. — *Iliadum.* Vid. II, 580. III, 65. cett. — 645. Haec *Pyrgo* alibi non commemoratur. — 646 sqq. „Cf. supra I, 402. Servius ad h. l. haec habet: *Non est dissuasio, ut quidam putant* (scil. ne feminae Troianae credant, hanc esse veram Beroën, neque ei fidem habeant); *sed magis hortatur persuadendo, numinis auctoritate.*" *H.* — *vobis*, ut nos: *das ist euch nicht die Beroë.* Cf. de hoc Dativo ethico, quem vocant, adnott. ad Ecl. VIII, 6. Non opus est igitur, ut Peerlkampio suasore ex paucis quibusdam Codd. recipiamus *nobis.* — *Rhoeteïa*, Troiana, a Rhoeteo promontorio. Vid. ad III, 108. — 647. *divina signa decoris.* Vid. similem locum I, 402., ubi pariter e decore externi habitus Venus ab Aenea agnoscitur. — 648. *qui spiritus*, quam divinus spiritus. — „*Spiritum* Servius male de odore [scil. ambrosio, cf. I, 403.] accipit. Nam ad dignitatem spectat, h. e. spiritus altus, sensus, adeoque gestus et oris species maiestatem habens et numen." *H.* — 649. *Qui vultus*, i. e. quam augustus vultus. Sic autem praeter alios, ut videtur, Codd. Med. et tres Pariss., quos cum plurimis editoribus (quibus nunc etiam Süpfl. et Gossr. adiungendi) secutus sum. Wagn. (quem sequitur Peerlk.) contra optimorum Codd. auctoritatem edidit *qui spiritus, Quis vultus*, quod probare non possum, quum verba antecedentia *divini - - oculos* clare ostendant, etiam sequentia de qualitate vultus et vocis intelligenda esse, *quis* autem *vultus vocisque sonus* significaret: quo tandem nomine dicam vultum vocisque sonum? Vid. ad Ecl. I, 19. et Aen. III, 608. (In min. tamen edit. etiam Wagnerum *Qui vultus* recepisse video.) — *vocisque* ex Med. aliisque libris pro vulg. *vocisve* cum Wakef. et Wagn. recepi, ne tot syllabis ab eadem litera *v* incipientibus aures laederentur. (Recentiores editores omnes nos secuti sunt.) Wakef. cum nonnullis Codd. etiam pro *vel gressus* edidit *et gressus;* sed haec alia res est; inter *gressus* enim et *vocis sonum* non tanta intercedit necessitudo, quanta inter vultum et vocem, quae haud raro coniunguntur, ubi de rebus sermo est, unde aliquis agnoscitur. Vid. I, 327. et Burm. ad Val. Fl. VII, 32. et ad Ovid. Met. XI, 637., ubi eadem ratione *incessus, vultus, sonusque loquendi* coniunguntur. Cf. etiam Ovid. Met. III, 609. — 650. *Ipsa;* non audivi tantum ex aliis, eam aegrotare, sed ipsa aegram vidi. — 651. *tali munere* Heumann. ad Cic. Mil. 35. minus recte de ludis intelligit; ab his enim etiam reliquae mulieres remotae erant; immo poëta ipso interprete, qui addit: *nec meritos A. i. honores*, intelligendae sunt inferiarum caerimoniae, quibus peragendis etiamtum operabantur Troades. — 652. *munere*, tam sollemnibus inferiarum caerimoniis, quae munus quasi habentur defuncto oblatum. Cf. Cic. in Vat. 12. pro Sulla 19. Plin. XXXIII, 3, 16. multique alii loci. — *inferret*, non interesset ferendis Anchisae inferiis. Vid. ad III, 66. — 653. *Haec effata.* Hoc hemistichion, quod plane desideratur in Goth. III., in aliis autem sic legitur: *Haec est fata*, a Grammatico aliquo adiectum censet Peerlkamp.; et sane facile eo caremus, quod iam

Ambiguae spectare rates miserum inter amorem
Praesentis terrae fatisque vocantia regna:
Cum dea se paribus per coelum sustulit alis,
Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
Tum vero attonitae monstris actaeque furore
Conclamant, rapiuntque focis penetralibus ignem;
Pars spoliant aras, frondem ac virgulta facesque
Coniiciunt. Furit immissis Vulcanus habenis
Transtra per et remos et pictas abiete puppis.
Nuntius Anchisae ad tumulum cuneosque theatri

Heyn. observavit. — 654. *primo.* Vid. ad Geo. IV, 310. — *ancipites* idem fere quod sequens *ambiguae*, dubiae, incertae, quid faciant, utrum in Sicilia maneant, an navigent in Italiam; ita tamen haec coniuncta, ut illud, universe pronuntiatum, hoc altero accuratius explicetur. Cf. supra III, 47. Liv. I, 28, 9. et Lucan. IX, 46. *animus anceps* cett. — „*oculis malignis*, h. l. simpl. torvis, transversis, quales alibi maligni animi signum esse solent.“ *H.* — 655. *miser amor* non solum est magnus, ut Heyn. interpretatur, sed potius, qui nimia magnitudine aliquem miserum reddit. Sic etiam *misere amare* i. q. perdite amare. Ceterum cf. Ruhnk. ad Ter. Andr. III, 2, 40. et Heind. ad Hor. Sat. I, 9, 8. — 656. *fatis vocantia regnis.* Ut *fata* (Geo. IV, 496. Aen. VI, 147. X, 472. ap. Silium IV, 510. al.) et *terrae* (supra I, 610.) *vocant*, ita nunc *regna vocant fatis*, oraculis, quae Troianis novum regnum in Italia promiserant. — 657. *paribus alis*, pariter libratis, ut supra IV, 252. Cf. Hom. Il. V, 778. — 658. *fuga*, i. e. fugiens. Vid. supra ad v. 586. De *fuga* pro celeri abitu posita vid. ad Geo. III, 142. — *secuit arcum*, i. e. viam per arcum, vel, ut Heyn. interpretatur, „fecit arcum lucidum evolando; nam per arcum, tamquam tramitem, evolare debuit. Cf. supr. v. 609 sq.“ *Secare viam* legitur infra VI, 900. Ovid. Am. II, 16, 15. Quinct. Inst. III, 1. med. alibi. Cf. etiam supra v. 218. 594. et adnott. ad IV, 257. — 660. „*focis penetralibus;* focos penetrales dixit, qui in penetralibus (locis s. sacrariis) sunt; recte Donatus: ex interioribus partibus (domorum proximarum) incendia rapiebant. Opp. *arae* quatuor v. 639.“ *H. Foci penetrales* etiam ap. Catull. LXVIII, 102. inveniuntur. — *ignem* hic de torribus, lignis ardentibus intelligendum puto; nam arae, *faces* praebentes (v. 640.), non satis lignorum videntur suppeditasse. — 622. *Vulcanus* (vid. ad Geo. I, 295.) — *furit immissis habenis.* Vid. ad Geo. II, 364. et infra VI, 1. Imitantur h. l. Silius duobus locis IV, 682 sq. et XVII, 96., et (perversa ratione) Sulp. Sever. hist. p 563. *Totis habenis regnabat incendium.* — 663. *puppes* (ex) *abiete*, *ἐξ ἐλάτης*, pro *νῆες ἐλάτιναι*: vid. adnott. ad I, 655. quamquam negari nequit, hunc Ablativum verbis *pictas puppes* paullo durius inseri. Ceterum cf. adnott. ad Geo. II, 68. et I, 397. — „*pictae*, vel colore inductae, ut ap. Homerum *μιλτοπάρηοι*, vel propter pictam in puppi tutelam aut parasemon in prora pictum.“ *H.* Hanc alteram explicationem qui cum Wagn. praeferunt, provocare possunt ad Hor. Od. I, 14, 14. Ovid. Trist. I, 4, 8. et similes locos; equidem cum Peerlkamp. priorem amplector, quum Virgilius totam navem per partes indicare, et iuxta *transtra* et *remos* etiam *puppes* proprie intelligendae esse videantur. Meibom. de fabrica triremium p. 121. (quem Heins. iam notat) sine causa coni. *factas*, Schrader. praeterea etiam *textas.* — 664. *ad tumulum cuneosque theatri. Cunei* in theatris vocabantur ordines sedilium, qui gradibus utrimque adsurgentibus in cunei formam divisi erant. Cf. Vitruv. V, 6. Suet. Aug. 44. Dom. 4. Iuven. VI, 61. Quid h. l. per *theatrum* intelligendum sit, iam supra vidimus v.

Incensas perfert navis Eumelus, et ipsi
Respiciunt atram in nimbo volitare favillam.
Primus et Ascanius, cursus ut laetus equestris
Ducebat, sic acer equo turbata petivit
Castra, nec exanimes possunt retinere magistri.
Quis furor iste novus? quo nunc, quo tenditis, inquit,
Heu miserae cives? non hostem inimicaque castra
Argivûm, vestras spes uritis. En ego vester
Ascanius! Galeam ante pedes proiecit inanem,
Qua ludo indutus belli simulacra ciebat.

---

286 sqq., *tumulus* autem est *exstructum* illud, in quo Aeneas consedit v. 290. — 665. *Eumeli* hoc uno loco fit mentio. — *incensas* Wagn. Qu. Virg. XXIX, 6. pro Participio habet Graeco more usurpato, qua de re vid. adnott. ad II, 377. — 666. *Respiciunt* prima signif. positum pro: post se, a tergo conspiciunt. Vid. Cic. Tusc. V, 2, 6. Div. I, 24, 49. Ter. Phorm. V, 6, 23. Liv. XXI, 22, 7. XXX, 20, 7. cett. — *atram favillam*, fumum cum cinere permixtum. Cf. III, 573. — 667. *Primus et Ascanius*. Cf. de hoc usu Copulae adnott. ad Aen. I, 726. 803. et III, 263. — *cursus ut - - ducebat*, ideoque sicut erat, statim ex ipso ludo, nec vestitu nec equo mutato. — 668. *castra*, scil. nautica, classem. Vid. ad III, 519. — 669. *magistri*, custodes. Vid. v. 546. et 562. et cf. Ter. Phorm. I, 11, 21. *Me filiis relinquunt quasi magistrum*. — *exanimes*, quamquam tam celeriter eum sequuntur, ut exanimentur, deficiant. — „Ascanio autem, *Heynio* iudice, egregie aliquae partes hac in re tribuuntur, quum ex personae dignitate, tum ex aetatis alacritate, tum sagaciter respectu Iuliae gentis.“ — 670. *Quis furor*. vid. supra v. 659. Et sane tantus est mulierum furor, ut ne Ascanium quidem agnoscant, quamvis ipse clamet: *En ego vester Ascanius!* et galea deposita vultum apertum ostendat; nam infra demum v. 679. *mutatae suos agnoscunt*. De Pron. *quis* vid. ad VI, 561. — *novus*, quem antea numquam in vobis animadvertimus, ideoque inopinatus et mirus. — *quo tenditis?* quid vultis? quo consilio hoc facitis? nostrum: *wo wollt ihr hinaus?* — 671. *civis* gen. femin. legitur etiam Ter. Andr. I, 3, 16. Eun. IV, 7, 35. Cic. Balb. 24, 55. Nep. Them. 1. al. — 672. *vestras spes uritis*, simul cum navibus; dum naves comburitis spes vestras praeciditis, nam sine illis Italiam, ubi fata sedes nobis destinaverunt, contingere non possumus. Vid. etiam Tibull. I, 2, 100. *Quid messes uris tuas?* et proverbium illud *vineta sua caedere* apud Hor. Ep. II, 1, 220. Ad sententiam cf. Ovid. Met. XIII, 94. *puppes, spem vestri reditus.* — *En ego*. De Interiectione *en* cum Pronomm. coniuncta vid. Hand. Turs. II. p. 368. Sic *en ego* ap. Ovid. ex P. II, 3, 25. et Plin. XXI, 3, 9. — 673. *galeam ante pedes proiecit*, ut a mulieribus agnosceretur. Cf. Hirt. B. Afr. 16. *Tum miles: Iam me, qui sim, intelliges. Simul cassidem de capite deiecit, ut cognosci ab eo posset.* — *inanem*. Prius putabam, non sine iusta causa Peerlkamp. haerere in hoc epitheto, quod ridiculum vocat, quum coniunctum sit cum cogitatione galeae plenae Ascaniusque galeam cum capite proiicere non posset, et cuius loco coniicit *aënam*, apud Ovid. Fast. IV, 209. aliam rem esse existimans, ubi *galeae inanes* commemorentur ad maiorem vim sonitus indicandam; quare ipse suspicabar, *inanem* (i. e. *inanē*) fortasse ortum esse ex *inani*, ut legamus *proiecit*, *inani Qua ludo*, et *inanem ludum* vero bello oppositum habeamus; nunc vero Henry mihi persuasit, eundem sensum, quem hac coniectura efficere vellem, inesse etiam Codd. lectioni, quum *inanis galea* nihil aliud sit, quam galea, quae ludo modo, non bello inservierit, quamque Ascanius proiiciat, ut se non hostem esse cognoscant. Comparat autem Vir doct. Stat. Theb. VI, 722.,

Accelerat simul Aeneas, simul agmina Teucrûm.
Ast illae diversa metu per litora passim
Diffugiunt, silvasque et sicubi concava furtim
Saxa petunt; piget incepti lucisque, suosque
Mutatae agnoscunt, excussaque pectore Iuno est.
Sed non idcirco flammae atque incendia vires
Indomitas posuere: udo sub robore vivit
Stuppa vomens tardum fumum, lentusque carinas
Est vapor, et toto descendit corpore pestis,
Nec vires heroum infusaque flumina prosunt.

---

ubi *tigris inanis* est mera pellis tigris, non tigris ipsa, quae propterea metum incutere non possit. Nescio an idem sibi velit Wagn. in min. edit. haec adnotans: „tegumentum capitis in speciem galeae formatum ludo aptum, non veram galeam (?), qua ictus telorum sustineas.“ — Gossravio denique *inanis* galea nihil aliud est, quam capiti exuta, ut ap. Ovid. Fast. IV, 209. (*galeas pars tundit inanes*), contra autem ap. Silium X, 146. *galea plena* i. q. capiti imposita et ap. Claud. R. Pros. III, 218. *galeam implere* i. q. capiti imponere. — 674. *belli simulacra ciebat.* Vid. supra ad v. 585. — 675. *accelerare* intransitive pro celeriter adpropinquare legitur etiam Cic. Cat. II, 4, 6. Liv. III, 27, 8. XXIII, 28, 3. XXVII, 28, 15. Nep. Att. 22, 1. alibi. — *simul -- simul* pro *et -- et* non solum poëtis (vid. Geo. III, 201. Aen. I, 513. 631. II, 220. IX, 318. XII, 268. 758.), sed etiam pedestris orationis scriptoribus (vid. Caes. B. G. IV, 13. Liv. II, 65, 4. III, 50, 12. Tac. Agr. 25. Ann. XIV, 40.) satis usitatum esse constat. — 676. *diversa per litora*, per diversas litoris partes. — 677. *concava saxa*, antra, speluncas. Vid. etiam Geo. IV, 49. Commata post *silvasque* et *saxa* vulgo posita, Peerlkampio suasore, sustulimus, quum verba sic iungenda sint: furtim petunt saxa, sicubi sunt saxa concava. — 678. *piget incepti* pro taedet, vel potius poenitet. Vid. infra VII, 233. Ter. Phorm. III, 3, 21. *Ne quid faxit, quod nos post pigeat.* id. Heaut. Prol. 18. *factum esse id non negat, neque se id pigere.* Iustin. XII, 6, 5. *pigere eum facti coepit.* — *lucis*, vitae. Vid. ad IV, 31. et cf. supra IV, 451. *taedet coeli convexa tueri.* — 679. *mutatae*, scil. mentem, ut apud Claud. in Eutrop. II, 518. *Mutati stupuere diu sensuque reducto Paullatim proprii mirantur monstra furoris*, qui haud dubie hunc locum ante oculos habuit. — „*excussa pectore Iuno*, furor a Iunone iniectus; ut deus pectore accipi dicitur.“ *H.* Wagn. conferri iubet Sil. Ital. VII, 496. *Fabium Exuerat mente* et VIII, 33. *Excute sollicito Fabium*, Thielius autem Graec. ἐκπλήσσειν φρένα (Il. XIII, 394.) Lucan. IV, 535. Plin. Ep. I, 18. et Heins. et Drak. ad Sil. II, 295. (immo 592.) *Tum vero excussae mentes.* Adde Stat. Theb. III 93. II, 250. et Interpp. ad Sil. III, 697. — 680. *vires Indomitas posuere.* Vid. ad I, 302. — 681. „*udo sub robore*, sub materia desuper aquis iniectis irrigata, *vivit*, durat, ignem alit, *stuppa*, στύππη, qua coassatorum tignorum iuncturae stipatae sunt.“ *H.* *Stuppam* autem rectius scribi, quam *stupam*, docet Schneid. Gr. Lat. I. p. 427. Cf. etiam Oudend. ad Suet. Ner. 38. et Baumg. Crus. Clav. Sueton. p. 740. Et sic Med. hic non minus, quam ubicunque Adiect. *stuppeus* legitur. (Geo. I, 309. Aen. II, 236. VIII, 694.) — 683. *Est*, comedit, consumit (vid. ad IV, 66.), *vapor*, i. e. incendium, effectu pro causa posito, ita tamen ut magis ignis gliscens, quam ardens flamma significetur, ut ap. Ovid. Met. II, 811. (herbae) *leni vapore cremantur* et alibi. (Cf. etiam Lucr. I, 492. *vapore ferventi saxa dissiliunt.* Ovid. Met. III, 152. [Phoebus] *findit vaporibus arva* et similes locos.) — *toto corpore*, sc. navium (nos: *der Rumpf des Schiffes*). — 684. *heroum*, viro-

Tum pius Aeneas humeris abscindere vestem,
Auxilioque vocare deos, et tendere palmas:
Iuppiter omnipotens, si nondum exosus ad unum
Troianos, si quid pietas antiqua labores
Respicit humanos, da flammam evadere classi
Nunc, pater, et tenuis Teucrûm res eripe leto;
Vel tu, quod superest infesto fulmine morti,
Si mereor, demitte, tuaque hic obrue dextra.
Vix haec ediderat, cum effusis imbribus atra
Tempestas sine more furit, tonitruque tremiscunt

---

rum robustorum. Peerlkamp., temere in hoc vocabulo haerens, vel *vires humanae* vel *vires Teucrorum* legendum esse putat. — 685 sqq. Non navium iacturam per se tam aegre fert Aeneas, sed spem navigationis sibi ereptam. Cf. supra v. 672. Ascanii verba: *Vestras spes uritis.* — *abscindere.* Med. *exscindere*, quod merito improbat Huschk. ad Tibull. I, 10, 61. — 687. *si nondum exosus* es, i. e. odisti. Nam antiquiores dixerunt et *odi* et *osus sum*, unde *exosus*, qui odit. Cf. Aen. XII, 517. 818. Silius VI, 102. *si culmina nondum Tarpeia exosus damnasti sceptra Quirini* etc. Rarius apud solutae orationis scriptores haec forma invenitur, velut ap. Curt. VIII, 7, 12. et Flor. IV, 11. Passive ea utuntur Eutrop. VII, 23. *Ob scelera universus exosus esse coepit*, et Gellius II, 18. *nos omnes diis exosos esse.* Cf. etiam Drak. ad Liv. III, 34, 8. — *ad unum Troianos* pro usitatiore *omnes ad unum*, i. e. nullo excepto. Alia exempla vocis *omnes* in hac formula omissae sunt Cic. ad Fam. X, 16. id. ad Qu. Fr. III, 5, 2. Liv. Epit. II. extr. Hirt. B. Afr. 70, 3. Ammian. Marc. XIV, 7. et Curt. VII, 5, 32. Cf. Meyer. de partt. Latt. p. 24. Ochsner ad Ecl. Cic. p. 258. et Hand. Turs. I. p. 104. — 288. *si quid*, εἴ τι, *wenn irgend noch.* Cf. Hor. Ep. I, 18, 67. — „*pietas* h. l. miseratio, qua miserias humanas numen respicit.“ *H.* Cf. supra locus simillimus II, 536. — 689. *antiqua* Thiel. recte interpretatur „spectata adhuc probataque semper.“ — Verba *da flammam evadere classi* sic construe: da classi — evadere flammam, et cf. I, 66. 79. 319. ibique adnott. *Evadere* autem cum quarto Casu constructum legitur etiam IX, 560. Phaedr. IV, 5, 4. Suet. Caes. 74. alibi. Vid. Drak. ad Sil. Ital. XVI, 522. — 690. *res eripe leto*, interitu. Sic Liv. XII, 53. extr. *tum me Iupiter O. M., domum, familiam, remque meam pessimo leto afficiat.* — 691. *quod superest.* Vid. infra. — *morti demitte.* Vid. ad Aen. II, 85. Iahn. tamen ad Geo. II, 8. p. 404. ed. II. etiam hic, ut Aen. II, 398., *dimitte*, quod Med. et alii Codd. exhibent, defendit. — 692. Wakef. male recepit unius Cod. Vratisl. lectionem *tua meque obrue dextra*, ne obiectum deesset, et ipse eadem de causa coni. *me mitte tuaque.* Sed Pronomen *me* facile repeti posse ex verbis antecedentibus *Si mereor*, vere memorat Wagn.: *quod superest* autem tum adverbialiter positum est: *als Letztes noch, zuletzt noch*, (quum nihil aliud restet optandum), ut infra v. 796. et alibi. Cf. etiam XII, 643. *id rebus defuit unum.* Aliter h. l. intellexit Iahn., qui Aeneam his verbis non sibi soli, sed omnibus (omni, *quod superest*) exitium apprecari censet; similique ratione Thiel. et Süpfl. verba *quod superest* sic interpretantur: omnes nos, quidquid Troianorum hic superest (quod languet post verba modo praegressa); alii denique ad verba *quod superest* supplent Gen. *classis.* Sed Wagneri ratio mihi quidem (ut etiam Gossravio) videtur praeferenda. — *dextra*, qua fulmen iacit: propterea *rubens* dicta ab Hor. Od. I, 2, 2. — 693. Iupiter Aeneae preces statim exaudit et imbribus demissis exstinguit incendium. (Iupiter pluvius). — *effusis imbribus*, ut Geo. II, 352. Unus Goth. *effusis nubibus*, quod Peerlkampio elegantius videtur, quum mox sequatur *turbidus imber.* — 694. „*sine more*, immodice. Sa-

Ardua terrarum et campi; ruit aethere toto
Turbidus imber aqua densisque nigerrimus austris;
Implenturque super puppes; semiusta madescunt
Robora; restinctus donec vapor omnis, et omnes,
Quatuor amissis, servatae a peste carinae.
At pater Aeneas, casu concussus acerbo,
Nunc huc ingentis, nunc illuc pectore curas
Mutabat versans, Siculisne resideret arvis,
Oblitus fatorum, Italasne capesseret oras.
Tum senior Nautes, unum Tritonia Pallas
Quem docuit multaque insignem reddidit arte,
Haec responsa dabat, vel quae portenderet ira

---

tis illustrant viri docti, v. c. Drak. ad Sil. XII, 449. Mihi videtur ita reddidisse poëta obvium illud ap. Homerum aliosque οὐ κατὰ κόσμον, h. e. ἀμέτρως. At Servius *sine exemplo* interpretatur, quem fere sequuntur alii." *H.* Cf. etiam Bach. ad Ovid. Met. IX, 730. *Sine more*, quod oppositum est formulae *de more*, nihil aliud sibi vult, quam *praeter morem*, contra quam vulgo fieri solet, imprimis ita, ut modum vulgarem excedat. — 695. *ardua terrarum*, montes. Vid. infra VIII, 221. XI, 513. coll. cum Tac. Ann. II, 9., ubi *ardua castellorum.* Ceterum vid. adnott. ad Geo. I, 393. II, 284. Aen. I, 310. 422. al. Medic. et alii Codd. plures *trem. Ardua terrarum, et campis ruit* etc.; sed *ardua terrarum* (montes) et *campi* (plani loci) coniuncta totam terram significant. — 696. *turbidus imber*, ut XII, 686. *Turbidus* autem est a vento ultra citraque coniectus; quo sensu saepe mare turbidum dicitur. Vid. Lucr. V, 998. Ovid. Her. XVIII, 7. Quinct. Inst. XII, 10, 19. cett. — *densis austris.* Vid. ad Geo. III, 196. — *nigerrimus* autem, quod, quo densiores sunt pluviae, eo nigriores videntur. — 697. *Implentur* hoc imbre *puppes* (naves) *super*, i. e. desuper. Vid. ad Geo. II, 351. Wagn. in min. edit. *super* explicat: „ita ut superfluat aqua;" quod verbo vix inesse potest. — 701. Homericum διάνδιχα μερμήριξε. — *ingentes curas*, ut Aen. I, 208. et alibi. Peerlkamp. temere coni. *ingenti - - pectore.* — *curas pectore versans mutabat*, i. e. per vices mutabat. Similes sunt loci I, 657. IV, 285. 630. Peerlkamp.. in hoc loco haerens, coniicit *Nutabat*, coll. Ovid. Met. X, 375. Val. Fl. VII, 153. et Stat. Theb. VIII, 614. — 702. *Siculisne - - Italasne.* Vid. ad Aen. I, 308. — 703. *Oblitus fatorum.* Cf. v. 656. — *capesseret* de consilio ac conatu capessendi, occupandi intelligendum. De duplici *ne* pro *utrum* — *an* vid. ad I, 308. — 704 sqq. „*Nautae* nomen non obscurum inter eos Troianos fuit, a quibus Romanae gentes originem repetebant. Fuit enim Nautica gens, apud quam Palladii cura remanserat, ortum ducens a Naute vel Nautio, qui Minervae Poliadis sacerdos Palladium secum Troia absportasse narrabatur. Res nota ex Dion. Hal. VI, 69. et Servio ad h. l." *H.* — *Pallas Tritonia* (vid. ad II. 171.) hunc *docuit* (scil. artem vaticinandi) *unum*, i. e. unum omnium maxime. [Cf. Cic. Verr. IV, 1, 3. *quae tibi una in amore atque in deliciis fuit.*] Heyn. conferri iubet Callim. in Lav. Pall. 123 sqq., ubi Pallas eadem ratione Tiresiam docuisse dicitur. — 706. *Haec responsa dabat* Heynio magis placet unius Cod. Moret. IV. scriptura *Hic resp. d.;* Peerlk. autem coniicit *Et responsa dabat.* Sed Pronomen *haec* bene se habet ad ea responsa relatum, quae v. 709. sequuntur; verba autem *vel quae - - ordo* quasi parenthetice sunt interposita, post quae per Copulam oratio continuatur (vid. supra ad v. 113.), et Subiectum sententiae perspicuitatis causa per Pronomen *is* iteratur, de qua re praeter multos viros doctos iam a Beneckio ad Cic. Cat. II, 12,

Magna deûm, vel quae fatorum posceret ordo;
Isque his Aeneam solatus vocibus infit:
Nate dea, quo fata trahunt retrahuntque, sequamur;
Quidquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est.
Est tibi Dardanius divinae stirpis Acestes:
Hunc cape consiliis socium et coniunge volentem;
Huic trade, amissis superant qui navibus, et quos
Pertaesum magni incepti rerumque tuarum est;
Longaevosque senes ac fessas aequore matres,
Et quidquid tecum invalidum metuensque pericli est,
Delige, et his habeant terris, sine, moenia fessi;
Urbem appellabunt permisso nomine Acestam.

---

27. et Kritzio ad Sal. Cat. 37, 4. laudatos vid. Kühner. ad Cic. Tusc. I, 33, 78. Obbar. in Seebodii Bibl. crit. 1828. ch. 15. p. 116. alios. Simili ratione Ruhk. verba *unum Tritonia - - ordo* parenthesin constituere, et per *Isque* orationem abruptam coniungi censet, *haec* autem temere Nominativum habet ad Palladem referendum. *Iahn.* denique haec adnotat: „Pronomen *haec* per emphasin dictum ad verba *vel quae* etc. (talia quae) referendum est, sed simul ad ea spectat, quae v. 709. sequuntur. Vid. Kritz. ad Sall. Cat. 2, 4. et ad Iug. 14, 8.“ — *ira deûm*, incendio classis significata. Ceterum *iram deorum* et *fatum* eadem ratione distinxit Claud. Bell. Get. 171. *seu fata vocabant Seu gravis ira deûm.* — 708. *solatus* pro solans. Vid. ad Geo. I, 206. et alibi adnott. — *his vocibus infit.* ut X, 860. *talibus infit*, et ibid. v. 101. simpl. *Tum pater omnipotens infit.* Ovid. Met. IV, 476. *ita infit.* Alibi Infinitivus additur. Vid. Aen. IX, 242. Plaut. Marc. II, 1, 15. Asin. II, 2, 76. cett. Praeter poëtas unum Livium non nisi in primis libris (I, 23, 7. 28, 4. III, 71, 6.), quorum oratio ad poëticum dicendi genus accedat, hac voce uti (quae respondeat nostro *anheben*), vere observat Doederl. Synon III. p. 160. — 709. *quo fata* (quae nos Italiam petere iubent) — *trahunt retrahuntque.* Cf. adnott. ad IV, 438. XII, 866. et Iahn. ad Ovid. Trist. I, 7, 6. — 710. *Quidquid erit*, quodcunque accidet, quemcunque eventum hoc portentum habebit, ut II, 77. — *ferenda est.* Sic optimi libri, quos sequor. Aliquot Codd. deterioris notae omittunt verbum auxiliare, quod paullo subtilius defendit Wagn., hoc discrimen statuens, ut *fortuna superanda*, sine verbo Subst., universe sit dictum: „omnis omni homini fortuna ferenda est,“ *fortuna superanda est* autem, ad rem praesentem relatum: „subeundum est et ferendum nobis, quidquid per hoc ostendunt, portendunt dii,“ quod magis conveniat verbis *Quidquid erit.* — 711. „*divinae stirpis*, nam mater eum ex Crimiso flumine susceperat: vid. sup. v. 38 sqq.“ *H.* — 712. Pro *consiliis* multi Codd. *consilii*, quod non mirandum. Cf. autem infra IX, 199. — *volentem*, ἑκόντα, non invitum, precibus commotum. Cf. etiam infra v. 718. *permisso nomine.* — 713. „*amissis superant qui navibus* sunt quatuor navium crematarum copiae.“ *H.* *Superare* pro superesse. Vid. ad Ecl. IX, 27. Aen. II, 643. et supra v. 519. Aliter *Wagn.:* „quibus recipiendis naves post quattuor amissas reliquae non sufficiunt.“ — 714. *Et quos pertaesum est* cett. Vid. ad IV, 18. — 717. *Longaevos senes*, eodem pleonasmo dictum, quo ap. Tibull. I, 8, 50. *veteres senes*, cum quo loco Wagn. etiam Homericum illud γεραιὲ παλαιγενές (Il. XVII, 561.) comparat. Peerlkamp., temere haerens in verbo *fessi* post *fessas matres* v. 715. (cf. adnott. ad Ecl. VI, 16. et al.), malit poëtam scripsisse *lassi.* — 718. Ad verba *permisso nomine* Serv. male supplet *ab Acesta;* subintelligendum potius *ab Aenea*; Aeneas magnum illum, qui videbatur antiquitati, honorem κτίστου cessit Acestae, permisit,

Talibus incensus dictis senioris amici,
Tum vero in curas animum diducitur omnis.
Et Nox atra polum bigis subvecta tenebat:
Visa dehinc coelo facies delapsa parentis
Anchisae subito talis effundere voces:
Nate, mihi vita quondam, dum vita manebat,
Care magis, nate, Iliacis exercite fatis,
Imperio Iovis huc venio, qui classibus ignem

---

ut Acestes novam urbem de suo nomine appellaret. Cf. etiam Lactant. Inst. I, 22. — *Acesta* autem, nota illa urbs Siciliae, quae a Diodoro XIII, 6. XIV, 49. et Strab. VI. in. *Aegesta*, a Thucyd. VI, 2. *Egesta*, a Ptol. III, 4, 15. et Romanis (velut a Cic. Verr. IV, 33. in.) *Segesta* vocatur, cuiusque reliquiae in arduo monte ad rivum, qui in flumen S. Bartholomaei effunditur, inveniuntur. (Cf. liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 802. sq.) — 719. Vulgo post *amici* Punctum ponitur, quod cum Wagn. im Comma mutavi, Colo, quo vulgo post *omnis* distinguitur, Punctum substituens. *Incensus* enim est Participium ita cum Partt. *tum vero* coniunctum, ut hae respondeant nostro *nun vollends;* et hic locus arcte cohaeret cum v. 701 sq. Vid. adnott. ad II, 391. coll. cum iis, quae ad Ecl. VI, 27. et Aen. II, 105. adscripsimus. Idem iam Gliemannum in Iahnii Novis Annal. phil. et paed. Vol. III. fasc. I. p. 87. suadere, coll. Livio. II, 29. *Quo repulso, tum vero*, Wagn. memorat. — Cum v. 720. Heyn. conferri iubet sup. v. 701 sq. — Pro *animum* (quod, ab Heinsio ex pluribus Codd., Probo Gramm. I, 11, 1. et Servio restitutum, defenditur Aen. I, 579. *animum arrecti*, IV, 395. *animum labefactus*, infra v. 869. *animum concussus* et similibus locis) Med. aliique praebent *animo*, quod, coll. VIII, 730. *animo exterrita*, Wagn. fortasse praeferendum censet et Iahn. in ipsum contextum recepit, laudata Kreyssigii Comment. de Sall. histor. l. III. fragm. p. 209. — „De v. 721. cf. supra II, 8. 9. Poëtis Nox iter per coelum faciens inde ab Occidente media nocte culmen coeli tenet, ut Sol medio die: prona inde versus Orientem delata; ubi orto sole ipsa evanescit in Oceanum." *H.* De Nocte bigis vecta locus imprimis memorabilis est in Orph. hymn. 2. Cf. eiam Theocr. II, 166. Eur. Ion. 1150. Orest. 177. Tibull. II, 1, 87. et Val. Fl. III, 211.; idem tamen Tibull. (vel potius Lygdamus) III, 4, 17. de quadrigis eius loquitur. Homerus et Hesiodus de curru noctis nihil memoriae prodiderunt. — Ceterum de Part. *Et* hanc sententiam incipiente vid. ad II, 781. — *polus*, nisi omnino pro coelo positus est (vid. ad I, 90.), utique mediam noctem hic indicat. Thiel. laudat Bach. *Geist d. Röm. Eleg.* p. 87. — Punctum vulgo post *tenebat* positum cum Wagn. in Colon mutavimus, quum inter v. 721. et 722. protasis et apodoseos ratio intercedat. Vid. Wagn. Qu. Virg. XXXV, 8., qui cum h. l. comparat simillimum X, 256 sqq. — 722. *dehinc.* Vid. ad I, 131. — *facies*, εἴδωλον, simulacrum. Cf. II, 622. — „*coelo delapsa*, dictum ad sensum nostrum de iis, quae subito apparent, nam ipse Anchises in Elysio agebat; ut ipse profitetur v. 733. sq. [Non male tamen Servius hunc locum fortasse ita capiendum esse ait, „ut intelligamus a Iove missam potestatem aliquam, quae se in Anchisae converteret vultum, quum ipse dicat: *Iovis imperio huc venio.*"] Quod autem non nisi Anchisae auctoritate inclinatur ad Nautae suasionem amplectendam Aeneas, id toti consilio condendae coloniae Troianae auctoritatem et dignitatem maximam conciliat." *H.* — 723. *effundere voces.* Vid. supra ad v. 482. — 725. Vid. III, 182., ubi eadem Anchisae verba leguntur. — 726. *Imperio Iovis huc venio.* Cf. IV, 268. Heyn. praeterea confert Hom. Il. II, 27. XXIV, 173. Διὸς δέ τοι ἄγγελός εἰμι. — *qui ignem depulit.* Ignem a Iove depulsum memorat, quo maior mandato auctoritas accedat, quum is deus praecipiat, qui modo tam lucu-

Depulit, et coelo tandem miseratus ab alto est.
Consiliis pare, quae nunc pulcherrima Nautes
Dat senior: lectos iuvenes, fortissima corda,
Defer in Italiam. Gens dura atque aspēra cultu
Debellanda tibi Latio est. Ditis tamen ante
Infernas accede domos, et Averna per alta
Congressus pete, nate, meos. Non me impia namque
Tartara habent tristesque umbrae, sed amoena piorum
Concilia Elysiumque colo. Huc casta Sibylla
Nigrarum multo pecudum te sanguine ducet.

---

lentum benevolentiae in Troianos dederat documentum; quod recte observat Gossr. De verbo *depellendi* cum tertio Casu constructo cf. Ovid. Her. XIV, 130. Val. Fl. VI, 652. Ruddim. II. p. 150. et adnott. ad Ecl. VII, 47. et Geo. III, 155. — 728. *pulcherrima*, sapientissima. Cf. Ter. Eun. II, 3, 84. et III, 1, 26., ubi *pulchre dicere* legimus. — 729. *fortissima corda*, ut II, 348. *fortissima pectora*, ubi vid. adnott. Cf. etiam I, 303. V, 138. Geo. I, 123. 330. III, 106. cett. — 730. „*gens dura*. Vid. infra IX, 603 sqq. — *aspera cultu*, quae cultu aspero, h. e. vita aspera, fera utitur. Sic ap. Hor. Od. I, 10, 2. *feri cultus hominum recentum* dicti sunt, ubi cf. Mitscherl." *H.* A rebus, quarum superficies est iniqua, scabra, non levigata (vid. supra ad v. 267.), ad homines rudiores transfertur hoc epitheton. Cf. etiam adnott. ad I, 14. — 731 sqq. Huius ad inferos aditus prima semina iam III, 441 sqq. in Heleni vaticinio iacta esse, memorat Heyn.; causam autem huius rei per se non necessariae, quum pater etiam hoc ipso somnio filium omnia illa in Elysio exponenda docere et monere posset, Wagn. recte invenit in imitatione, quum *νεκυομαντεία*, quae in praestantissimis Odysseae partibus habeatur, poëtae ad ornandum carmen imprimis apta videri debuerit. — *Dis*, i. e. *dives*, vocatur *ὁ Πλούτων* (quod Graecum nomen et ipsum a *πλούτῳ* deducendum), quia ei *omnis terrena vis atque natura dedicata est omniaque et recidant in terras et oriantur e terris*, quae sunt verba Ciceronis de N. D. II, 26, 66. — 732. *Averna per alta*, i. e. proprie per lacum Avernum (de quo vid. ad III, 386. et 442.); hic tamen antrum in valle ad Avernum sita intelligendum esse, per quod aditus ad inferos factus fuerit, memorat Heyn. — 734. *tristesque umbrae*. Heins. et Heyn. ediderunt *Tartara h.*, *tristes umbrae*, quod sane pars Codd. exhibet, Wagn. autem (quem in prima edit. secuti sumus) ex pluribus Codd. restituit *tristesve*, quum vulgaris appositio, *Tartara, tristes umbrae*, satis sit languida. Vid. Qu. Virg. XXXVI, 11. Nos nunc cum Bothio et Iahnio recepimus Palat. aliorumque Codd. lectionem *tristesque*, ut *Tartarus* et *tristes umbrae* in unam notionem coëant neque diversa loca significent, quam rationem flagitare videntur opposita verba *amoena piorum concilia Elysiumque*. Iahn. (coll. adnot. sua ad Hor. Sat. II, 3, 137.) Wagneri lectionem (quam tamen etiam Peerlk., Süpfl. et Gossr. receperunt) ineptam vocat, qua concinnitas membrorum evertatur. Quamquam igitur *tristia* vocantur omnia, quae ad inferos pertinent (vid. IV, 243. VI, 534. 695. cett.), hic tamen *tristes umbrae*, quum *amoenis piorum conciliis* opponantur, strictiore sensu de sceleratorum Manibus intelligendae, qui Tartarum incolunt. De forma *Tartara* vid. ad Geo. I, 36. — Epitheton *amoenus*, de quo cf. Kritz. ad Sall. Cat. 11, 5. et Doederl. *Lat. Synon.* III. p. 35 sqq., magis ad locum, ubi sunt concilia, quam ad haec ipsa referendum. — 735. De *Sibylla* vid. infra VI, 10. *casta* dicitur, quia omnino ab amore erat aliena, imprimis autem propter fabulam ab Ovidio Met. XIV, 130 sqq. narratam. — 736. Cf. VI, 243 sqq. — *sanguine* est Ablativus instrumenti: sanguine victimarum Orci aditum tibi aperiet. — *nigrarum pe-*

Tum genus omne tuum et, quae dentur moenia, disces.
Iamque vale; torquet medios Nox humida cursus,
Et me saevus equis Oriens adflavit anhelis.
Dixerat, et tenuis fugit, ceu fumus, in auras.
Aeneas, Quo deinde ruis? quo proripis? inquit,
Quem fugis? aut quis te nostris complexibus arcet?
Haec memorans cinerem et sopitos suscitat ignis,
Pergameumque Larem et canae penetralia Vestae
Farre pio et plena supplex veneratur acerra.
Extemplo socios primumque arcessit Acesten,

---

cudum. Vid. adnott. ad v. 97. huius libri, coll. cum Hor. Sat. I, 8, 27. Tibull. I, 2, 64. et Senec. Oed. 556. — 737. Vid. VI, 756 sqq. — 738. „Nox ad altissimum mediumque coeli culmen evecta iam declivi via fertur. Cf. v. 721.“ *H.* Ceterum haec ita cohaerent: *iamque vale;* nam *torquet* cett., i. e. diutius hic manere mihi non licet; quare Wagn. recte post *vale* Colon posuit pro Puncto. Vid. Qu. Virg. XXIV, 1. — „De v. 739. vid. ad Geo. I, 250. Sentit umbra primos Solis orientis accessus, diluculo adveniente. Umbras autem ac Manes lucem ac diem non ferre, omnium barbarorum superstitiosa opinione receptum est. Re itaque ad Solis cursum et equos revocata, sentit umbra Solis equos appropinquantes et iam sibi imminentes afflare se.“ *H.* — *Oriens* pro sole oriente. Vid. ad Geo. I, 250. — „*saevus,* qui lucis usum eripit umbris, quas sub ortum diei ad inferos redire fas est.“ *H.* — *equis afflavit anhelis.* Vid. Geo. I, 250. ibique adnott. — 740. *tenuis* non est Nominativus, sed Accus. Plur. cum *auras* coniungendus. Cf. supra II, 791. et Geo. IV, 499. — *ceu fumus.* Vid. Aen. II, 794. ibique adnott. — 741. *deinde*, hinc, ἔνθεν, ἐντεῦθεν, (vid. ad III, 609.) ut sensus sit: Cur non diutius hic manes; vel, ut *Wagn.* explicat: „post brevem hunc sermonem, antequam amplexum tuum petere potui.“ Serv. etiam hic verba sic coniungit: *Aeneas deinde, Quo ruis? inquit.* — *quo proripis*, scil. te, quod alibi semper additur, hic autem ex analogia aliorum verborum, quae motum aliquem significant, omittitur. Cf. adnott. ad I, 234. et al. — 742. *Quem fugis?* Vid. ad VI, 466. — 743. *sopitos suscitat ignis.* Cf. VIII, 410. 541. et Ovid. Met. VIII, 641. *Inde foco tepidum cinerem dimovit et ignes Suscitat hesternos.* Thiel. conferri iubet Phrynich. ap. Athen. XV, p. 700. et Polluc. Onom. VII, 178. — 744. Per *Larem Pergameum* alii ipsam Anchisae umbram intelligunt, quum patrum animae pro Laribus habitae sint, alii Vestam; rectius autem Heyn., qui conferri iubet III, 148 sq. 176 sq. et II, 293 sq., de Penatibus accipit, quos saepe cum Laribus confundi constet. — „*penetralia Vestae* pro Vesta dixit, quae intima aedium parte velata et ab hominum adspectu intacta servabatur. — *cana*, vel propter antiquam religionem, ut I, 292. [ubi vid. adnott.] *cana Fides*, vel quod e senioribus diis, qui iam ante Iovis pueri regnum coelum tenuerunt, una est.“ *H.* Prior ratio praeferenda videtur. — 745. *Farre pio*, mola salsa, de qua vid. ad Ecl. VIII, 82. Cf. Hor. Od. III, 23. extr. *Mollivit aversos Penates Farre pio et saliente mica*, et Tibull. III, 4, 10. *Farre pio placant et saliente sale*, ibique Broukh. et Bach. — *plena acerra*, i. e. ture; nam acerra est arca turalis, quae poëtis haud raro pro ipso ture ponitur. Cf. Hor. Od. III, 8. 2. Ovid. Met. VIII, 266. Fast. IV, 934. cett. et Brison. de form. I, 38. — 746 sqq. „Exsequitur meditata Aeneas, arcessito Acesta: conditur nova urbs in Sicilia et paratur discessus.“ *H.* — *primum.* Vid. ad III, 437. — *arcessit.* Plures Codd., inter quos etiam Med. (hic et VI, 119., alibi tamen, Geo. IV, 224. et Aen. X, 11., alteram formam exhi-

Et Iovis imperium et cari praecepta parentis
Edocet, et quae nunc animo sententia constet.
Haud mora consiliis, nec iussa recusat Acestes.
Transscribunt urbi matres, populumque volentem
Deponunt, animos nil magnae laudis egentes.
Ipsi transtra novant, flammisque ambesa reponunt
Robora navigiis, aptant remosque rudentisque,
Exigui numero, sed bello vivida virtus.
Interea Aeneas urbem designat aratro

---

bens) et editt. ante Heins. in lucem emissae *accersit*, quam scripturam utpote labenti modo Latinitati condonandam Wagn. reiecit. Et haec sane vulgaris est opinio. Ex recentioribus cf. imprimis Herzog. ad Caes. B. G. I, 31. Fea ad Hor. Ep. I, 5, 7. et II, 1, 168. Bach. ad Tibull. I, 10, 33. Orell. ad Cic. Off. II, 15, 52. Obbar. in Seebodii Bibl. crit. 1828. ch. 15. p. 114. Steuber. ibid. 1830. I. p. 218. Ramsh. in Iahnii Annall. Indice lit. ad Vol. V. fasc. IV. p. 2. et Vol. IV. p. 39. alii. Nuper tamen forma *accersere* patronos nacta est Schneiderum Gr. Lat. I, 1. p. 257. Zumptium in Iahnii Annall. a. 1827. II, 3. Append. p. 3. Kritzium ad Sall. Cat. 40, 6. Doederl. Synon. III. p. 281 sq. alios, quibus ego adstipulatus sum in libello: *Aufg. z. Bild. d. lat. Stils* p. 147. ed. IV. Neutra enim scribendi ratio ab aurea aetate aliena et tota res a Codd. auctoritate pendere videtur, quae sane formae *arcessere* magis favet, quam alteri. De discrimine tamen significationis, quod Thielius (laudans etiam Wissovae Lectt. Tacitt. Spec. II. p. 11 sqq. et Struv. de decl. et coni. p. 215.) cum aliis suspicatur, non puto cogitandum esse. — 748. *constat sententia* pro vulg. *stat sententia, stat mihi*: vid. ad II, 750. Sic *mens constat* Liv. VIII, 19, 6., *mihi constat* Cic. Phil. XIII, 19, 42. et alibi. Mor. I. *surgat*, quod ex I, 582. vel IX, 191. huc translatum videtur. Vulgarem lectionem Wagn. iure aptissimam censet Particulae *nunc*, i. e. postquam diu dubius haeserat. — 750. „*Transscribunt urbi matres.* Qui deducendi, ex vetere in novam civitatem transscribuntur. Iidem *in coloniam adscribi* dicti sunt.“ *H.* Cf. etiam Val. Max. II, 7, 9. *turmas equitum in funditorum alas transscripsit.* ib. II, 7, 15. *pedites in funditorum auxilia transscribere.* Quod ad Dativum adiectum attinet, cf. infra VII, 422. Tib. I, 1, 5. *me mea paupertas vitae traducat inerti;* Ter. Hec. I, 2, 94. *huic transtulit amorem;* Stat. Theb. V, 633. *onus illaetabile matris Transfundam gremio* et plures similes locos. — 751. „*Deponunt*, [*sie setzen ab*] ut inutile onus. — *animos nil m. laudis egentes*, non desiderantes aut appetentes, non gloriae cupidos, sed ingloria et obscura vita, modo aerumnarum et laborum experte, contentos.“ *H.* Cf. etiam infra XI, 27. et Burmann. ad Val. Fl. I, 77. — 752. *Ipsi*, qui abitum parant, reficiunt classem. — *reponunt*, renovant, reparant, cum integris permutant. Vid. Geo. II, 202. Sil. I, 558. *molem reponunt.* Tac. Ann. I, 63. *ruptos vetustate pontes reponeret.* id. Hist. III, 34. *reposita fora templaque munificentia municipum* cett. Sic etiam Ovid. Fast. II, 63. *templorum repostor.* Quare non opus est Peerlkampii coniectura *Ipsi transtra novant flammis ambesa, reponunt Robora navigiis.* — 753. *Iahn.*, qui recte post *navigiis* Comma posuit, haec adnotat: „Heins. post *robora* incidit, quod placet Heynio. Sed voc. *navigiis* et ad *reponunt* et ad *aptant* pertinet, et nostram distinctionem Servio probatam praefert etiam Weichert. de vers. hyperm. p. 17.“ Peerlk. adeo Semicolo post *navigiis* distinxit, sed minus apte. — *aptant.* Vid. III, 472. et IV, 291. — 754. *sed bello v. v.* „Vim orationi addit inversio: sed tales, quibus sit ad bellum virtus vivida.“ *H.* Cf. similis locus XI, 338 sq. — *Vivida virtus* redit infra XI, 386. Thiel. confert *vividum impetum* ap. Hor. Od. IV, 4, 10. — 755. *urbem designat aratro.* De hoc ritu

Sortiturque domos; hoc Ilium et haec loca Troiam
Esse iubet. Gaudet regno Troianus Acestes,
Indicitque forum et patribus dat iura vocatis.
Tum vicina astris Erycino in vertice sedes
Fundatur Veneri Idaliae, tumuloque sacerdos
Ac lucus late sacer additur Anchiseo.
Iamque dies epulata novem gens omnis, et aris
Factus honos; placidi straverunt aequora venti,
Creber et adspirans rursus vocat Auster in altum.
Exoritur procurva ingens per litora fletus;

Servio teste, egit Cato in Originibus haud dubie eodem loco, quem nobis servavit Isidor. Origg. XV, 2. Cf. etiam Varro L. L. IV, 40. Plut. Rom. c. 10. id. Quaest. Rom. p. 271. et Drak. ad Sil. Ital. XIII, 117. Conditores autem novae urbis parte vestis caput velati et stivam incurvam tenentes ita aratrum regebant, ut omnes glebae intrinsecus caderent, et ita sulco ducto loca murorum designabant, aratrum suspendentes circa loca portarum. (*Ubi portam vult esse*, inquit Cato l. l., *aratrum sustollat et portet et portam vocet.*) — 756. „Supra I, 423 sqq. Aeneas sortito distribuit locum aedibus futuris. — *hoc Ilium et haec loca Troiam*, non ut hoc nomine appellaverit; sed - - hanc novam coloniam pro Troia et Ilio esse vult, atque ad formam eius describit et partitur. Similis facies urbis ab Heleno in Epiro conditae sup. III, 300 sqq.“ *H.* Bene tamen Wagn. observat, *hoc* et *haec* non posse eandem rem significare, ideoque *Ilium* de ipsa urbe, *Troiam* vero de omni regione esse intelligendam, quod firmetur locis III, 302. 350. V, 634. et Strab. XIII. p. 608. C. Idem pro vulg. *sortitus*, quod Burm. in contextum recepit, recte restituit plurimorum et optimorum Codd. lectionem *sortitur*, quod etiam Peerlk. probat. — 757. „*regno*, nova regni sui accessione, nova urbe.“ *H.* — 758. *indicit forum* non est: locum fori designat; hoc enim Aeneas iam fecerat; sed quum *indicere* verbum sit iuris, *forum* potius de iudiciis intelligendum; quamquam etiam de concione populi intelligi potest. *Heyn.* haec adnotat: „*Forum* cum senatu iunctum haud dubie ad iudicia spectat. Acestes iudicia constituit, rem iudiciariam describit, tum *patribus vocatis*, senatu lecto et convocato, *dat iura*, ad Senatum fert de novis legibus scribendis. Vid. sup. I, 426.“ Similiter etiam Peerlk., qui *forum* de concione accipit et seqq. sic interpretatur: „convocat senatum et in senatu ipse dat iura, ius exercet cum senatu.“ Wagn. tamen haec ultima verba rectius interpretatur: „describit muneris officiique senatorii rationem.“ — 759 sqq. Veneris templum nobilissimum in Eryce monte Drepano vicino exstructum (vid. Polyb. I, 55. Diod. XXIV, 1. Strab. VI. p. 272. Cic. Verr. II, 8. Tac. Ann. IV, 43.) poëta ad Troianos conditores refert. De ipso monte vid. ad Aen. I, 570. — 760. *Veneri Idaliae.* Vid. ad I, 681. — „Anchisae, tamquam heroi, Flamen cum luco sacro constituitur, *tumulo Anchiseo*, qui consecratus pro fano est, τὸ Ἀγχίσειον; lucus est τὸ τέμενος.“ *H.* — 762. *Iamque* etc. Exspectamus in sequentibus *cum placidi* etc. (vid. adnott. ad III, 135.); sed interdum hoc *cum* post *iam*, *iamque* omittitur, ut etiam IX, 459. — *dies novem.* Vid. supra ad v. 64. — 763. *honos*, sacrificia. Vid. ad I, 49. et IV, 207. — *placidi st. ae. venti.* Vid. ad Ecl. II, 26. IX, 57. et Aen. III, 69. — *straverunt aequora venti.* Vid. adnott. ad Ecl. IX, 57. — 764. „*creber adspirans auster* primitiva vi, increscens. Vid. supr. III, 530. Ad totum locum cf. Val. Fl. I, 312 sqq.“ *H.* De coniunctis vv. *creber adspirans* vid. ad Geo. I, 163. II, 377. al. Ordinem enim verborum hunc esse patet: *Et creber adspirans vocat* etc. — 765. *procurva litora.* Sic Geo. II, 421. *pro-*

Complexi inter se noctemque diemque morantur.
Ipsae iam matres, ipsi, quibus aspera quondam
Visa maris facies et non tolerabile numen,
Ire volunt omnemque fugae perferre laborem.
Quos bonus Aeneas dictis solatur amicis,
Et consanguineo lacrimans commendat Acestae.
Tris Eryci vitulos et Tempestatibus agnam
Caedere deinde iubet, solvique ex ordine funem.
Ipse, caput tonsae foliis evinctus olivae,

---

curva falx. — 766. *Complexi*, scil. *se.* (Vid. ad Aen. I, 234. et al.) Sic Liv. VII, 42, 6. *complecti inter se lacrimantes milites coepisse* et Cic. ad Att. VI, 1. *Cicerones pueri amant inter se.* — 767 sqq. Animadverte animi humani levitatem et inconstantiam. — *Ipsae - - ipsi* Wagn. Qu. Virg. XVIII, o. recte explicat: „iidem, qui antea detrectaverant profectionem, iam cupiunt proficisci.“ Cf. adnott. ad Geo. III, 168. Quatuor tamen Codd. Burm. et Nonius *Ipsa iam matres, ipsae*, quod cum Heinsio probat Peerlk., quum quae sequantur verba, *quibus aspera quondam* etc., magis pertineant ad mulieres, quam ad viros senes, magnaque vis insit repetito *ipsae*, illa autem repetitio *ipsae—ipsi* minus grata accidat. Sed plurimorum et meliorum Codd. auctoritas eo minus vilipendenda, quum v. 770. sequatur *Quos bonus Aeneas - - solatur.* — *quibus aspera quondam maris facies*, qui horruerant, reformidarant vel adspectum maris. (Cf. etiam infra v. 848. *salis placidi vultus.*) His optime convenire videtur vulgaris lectio vv. seqq. *et non tolerabile nomen*, i. e. secundum Heyn. „ut ne auditu quidem tolerabile esset;“ quemadmodum nos dicimus: *die vom Meere nichts hatten sehen und hören wollen.* Hanc tamen lectionem, ab Heinsio restitutam et ab Iahnio ad Aen. I, 8. p. 435 sq. ed. II. multis verbis defensam, non nisi Med. a m. pr. et Nonius p. 307. ed. Merc. iuvant. Reliqui libri tantum non omnes *numen* exhibent, pauci *lumen* aut *coelum;* quarum lectionum altera ex prima corrupta, ultima autem alterius interpretamentum videtur. Quae Codd. auctoritas me movit, ut Burmannum, Wakef. et Wagnerum in lectione *numen*, tamquam difficiliore et magis poëtica, recipienda sequerer; neque erat, cur Wagn., vel Schillero nostro in auxilium vocato (*Schöner Gott, du solltest trügen?*) mare *numen* dici posse multis verbis demonstraret. (Cf. v. c. supra II, 154. et similes locos.) *Numen* autem hic idem fere esse memorat, quod violentiam. Et sane, si vera est lectio, nihil potest significare, nisi potestatem aliquam praepollentem ideoque formidabilem. Comma autem, quod Wagn. post *facies* servavit, utpote huic loci explicationi non conveniens, delevimus. (Peerlk., Süpfl. et Gossr. nos secuti sunt.) — 769. *fugae.* Vid. supra ad v. 658. Wagn. coll. I, 2. per iter profugientium explicat. — 771. *consanguineo*, homini eiusdem gentis. — *lacrimans.* Pium Aeneam decent hae lacrimae. — 772. *Eryci*, tamquam heroi et Siciliae, unde solvunt, deo tutelari, cuius auxilium videntur implorare, ne in scopuloso mari Siculo naufragium patiantur. Vid. sup. v. 392. 402. 412 sqq. — „*Tempestatibus.* Nota res vel ex Hor. Epod. X. extr. Cf. supra III, 120.“ *H.* — 773. *Caedere iubet solvique.* Vid. ad Ecl. VI, 85. — „*solvi - - funem:* λύσασθαι τὰ πείσματα, v. c. Orph. 1239. et al. Supr. III, 639. *funem*, quo naves ad litus religatae, ancorae loco, heroum tempore.“ *H.* Vid. etiam Geo. I, 457. ibique adnott. — *ex ordine*, deinceps, aliam navem post aliam. Vid. ad Geo. IV, 507. Minus recte Heyn. ita capit, „ut priore re [sacrificiis] expedita continuo ad alteram [ad solvendas naves] progressi sint.“ Peerlk., non perspiciens causam huius *ordinis*, „nisi portus fuisset adeo angustus, ut una modo navis intrare et exire potuerit,“ parum probabiliter coniicit *ex litore.* — 774. De hoc sollemni more pro secunda navigatione sacrificandi Heyn. conferri iubet Apollon. IV,

Stans procul in prora pateram tenet, extaque salsos
Porricit in fluctus ac vina liquentia fundit.
Prosequitur surgens a puppi ventus euntis;
Certatim socii feriunt mare et aequora verrunt.
At Venus interea Neptunum exercita curis
Adloquitur, talisque effundit pectore questus:
Iunonis gravis ira nec exsaturabile pectus
Cogunt me, Neptune, preces descendere in omnis;
Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla,
Nec Iovis imperio fatisque infracta quiescit.

1595 sqq. — *tonsae olivae.* Vid. supra ad v. 556. et ad Geo. III, 21. Peerlk. ad h. l. *tonsas* et *intonsas coronas* eadem ratione differre censet, qua *arbores tonsas* (i. e. quae cura hominum in hortis colantur) et *intonsas* (quae sicut natae sint relinquantur neglectae), ut *intonsa corona* sit rudis, negligenter pexa, qualem rustici gerant, *tonsa* vero composita et eleganter pexa, qua urbani et elegantiores utantur. Putat igitur, Aeneam gestasse corollam ex foliis olivae tonsis compositam. Oleagina autem corona non solum victores in certaminibus (vid. supra v. 309. et 493.), sed etiam sacerdotes et sacrificantes utebantur. Cf. VI, 809. VII, 418. 750. Tibull. II, 1, 16. — 775. 776. *porricit.* Vid. supra ad v. 238., ubi eundem fere versum iam legimus. — *vina liquentia.* Vid. ibid. et cf. I, 432. Geo. IV, 442. cett. — 778. *aequora verrunt.* Vid. ad III, 208. Etiam hic pauci quidam Codd. *vertunt.* Cf. adnott. ad III, 668. — 779 sqq. „Quod in historica narratione simpliciter extuleris: secundo vento Cumas deferuntur Troiani, id poëta exornat deorum interventibus ac consiliis; quibus tempus hoc tanto magis indiget, quo minus alias intelligi potuisset, cur Iuno nullam novam nunc moram accessui in Italiam iniecerit.“ *H.* — *exercita curis.* Vid. supr. v. 725. et III, 182. — 780. *effudit pectore questus.* Vid. supr. v. 723. — 781. *nec exsaturabile pectus*, i. e. *et inexsaturabile*, ut vulgo legitur; (de qua verba coniungendi ratione Thiel. conferri iubet Cort. ad Luc. I, 85. et Stat. Silv. I, 2, 254., ubi *nec tristis Naso* pro *et non tristis N.*) Sed meliorem lectionem iam Heins. ex optimis Codd. restituit, et librarios Adiectiva simplicia, quae negationem adiectam habeant, saepe in composita mutasse, docet Cort. ad Lucan. III, 156. a Wagn. laudatus. *Exsaturabilis* ἅπαξ λεγόμενον videtur: *exsaturatus* legitur infra VII, 296. Cic. Tusc. V, 35, 101. Stat. Theb. VI, 176. alibi; *inexsaturabilis* ap. Arnob. II. p. 90. Herald., ut *inexsatiabilis* ap. Colum. VII, 10. (ubi vulgo *insatiabilis.*) Ceterum Schrader. praeter necessitatem coni. *nec exsaturabile numen*, quum *pectore* v. 780. praecedat. — 782. *preces descendere in omnes*, se demittere ad preces omnis generis, vel ad humillimas; *descendimus* enim ad res, quas aegre, nolentes volentes facimus. Sic Caes. B. C. I, 9. *ad omnia*, id. B. G. VII, 78. *ad sententiam*, Cic. ad Fam. VIII, 8. *ad conditionem alicuius descendere.* Alia exempla suppeditant Ernest. in Clav. Cic. h. v. Herzog. ad Caes. B. G. VII, 33. Beneck. ad Iustin. XV, 1. et Obbar. ad Hor. Ep. I, 9, 10. Fasc. V. p. 38. — 783. *Quam nec - - Nec quiescit.* De hac iunctura verborum paullo duriore vid. adnott. ad III, 10. — *longa dies* pro longo tempore; velut ap. Cic. Att. III, 15. *dies levat dolorem.* id. de Div. I, 57, 131. *multa adferre potuit dies.* Ter. Heaut. III, 1, 13. *dies adimit aegritudinem hominibus* cett. — *pietas*, scil. Aeneae in illa placanda. Cf. v. c. supra III, 547. — 784. *fatisque* ex Med. Rom., duobus Parr. aliisque bonis libris cum Iahn. et Wagn. restitui pro vulg. *fatisve.* Vid. ad Geo. I, 662. Peerlk. *ve* retinuit, Süpfl. vero et Gossr. et ipsi *fatisque* ediderunt. —, *infracta* autem non est Adiectivum, quod significat non fractam, sed Par-

Non media de gente Phrygum exedisse nefandis
Urbem odiis satis est, nec poenam traxe per omnem:
Reliquias Troiae, cineres atque ossa peremptae
Insequitur. Causas tanti sciat illa furoris.
Ipse mihi nuper Libycis tu testis in undis,
Quam molem subito excierit. Maria omnia coelo
Miscuit, Aeoliis nequidquam freta procellis,
In regnis hoc ausa tuis.
Per scelus ecce etiam Troianis matribus actis
Exussit foede puppis, et classe subegit

---

ticipium verbi *infringere*, i. e. plane fracta. Cf. infra IX, 499. X, 731. XII, 1. Flor. II, 2, 23. Senec. de brev. I, 5. Heyn. haec adnotat: „Infringitur, flectitur fatis, quum videat, fata a se inverti non posse. Cf. XII, 793 sqq., ubi v. 800. est *inflectere*.“ — 785. *media de gente Phrygum*, media ex Troia. Miro modo Burm. *medius* capit pro mediocris positum, ut *media gens sit* vulgus, plebs, quae opponatur Aeneae et sociis eius. Locorum autem, quos confert, Ovid. Met. V, 205. XI, 283. VII, 432. et infra IX, 343., plane alia est ratio. — *exedisse*, confecisse, perdidisse. Cf. Lucr. V, 1251. *flammeus ardor - - silvas exederat.* Curt. III, 4, 10. *monumenta vetustas exederat* cett. et adnott. ad Aen. IV, 66. — 786. „*Reliquias*, Troianos urbe capta superstites [vid. infra], *traxe per omnes poenas*, omnibus calamitatibus ac malis versasse, iactasse; ut duci, agi, trahi per ultima, per cuncta supplicia aliquis dicitur.“ *H.* Vid. etiam supra III, 315. Ruhk. comparat Graecorum dicendi rationem, v. c. Eur. Iph. I. 988. (?) *διὰ πόνων τ' ἄγει.* — *traxe* pro traxisse, ut apud Lucr. III, 650. *abstraxe.* Cf. quae de hac syncope ad Aen. I, 201. adnotavimus. Vulgo hic locus sic distinguitur: *nec poenam traxe per omnem Reliquias; Troiae cineres* cett.; sed nos cum Wagnero Codicis Med. rationem secuti sumus, quum reliquiae et *cineres* minus apte sibi opponantur, *Troiae* autem non tantam vim habeat, ut primum locum post graviorem distinctionem occupare possit, tota potius oppositio haec sit: non modo, dum stetit, Troiam quacunque ratione vexavit ira Iunonis, sed etiamnum reliquias eius et cineres insequitur. Ceterum his verbis imprimis classis combustionem spectari in promptu est. *Cinis* autem et *ossa* haud raro coniunguntur. Vid. Claud. de laud. Stil. II, 415. Iuv. VIII, 146. Ovid. Met. VII, 521. cett. Peerlk., qui quum temere haeret in tot Substantivorum coacervatione, tum ex corruptis quibusdam lectionibus et Part. *nec* in pluribus libris omissa (quas mutationes omnes ab insolentiore illa forma *traxe* repetendas esse, nemo non videt) concludit, a Virgilio non *traxe*, sed *traxisse* scriptum esse, (quod sane Med. a m. pr. et quatuor alii Codd. exhibent), totum locum sic emendandum esse suspicatur: - - *Urbem odiis satis est: poenam traxisse per omnem Reliquias ardet: cineres* etc.; quam audaciam nemo, puto, probabit. — 788. „*causas*. Vid. sup. I, 8 sqq. X, 62 sqq. 89 sq. XII, 791 sqq.“ *H.* — *sciat:* opus est, ut habeat eiusmodi causas, quae, ipsi modo cognitae, me latent. Callide autem Venus has causas, quae ipsam minime fugiebant, supprimit et dissimulat. — 789 sqq. Vid. supr. I, 50 sqq., ubi haec res narratur. — 790. *molem*, fluctus ingentes a tempestate excitatos. Cf. I, 134. — *maria coelo miscuit.* Vid. ibid. v. 133. — V. 792. continet causam, cur *nequidquam*, frustra, Aeoli auxilio freta sit Iuno. Cf. ibid. v. 138. — 793—795. „*Per scelus - - actis*, in scelus actis, pro vulgari: ad scelus adactis.“ *H.* Ruhk. comparat Graec. *δι' ὕβρεως μολοῦσαι, ἀγόμεναι*, i. e. sceleste. *Per scelus* igitur non est circumscriptio Adverbii, cui alibi Praep. *per* inservire solet. Vid. ad Aen. IX, 31. — 794. *subegit*, filium meum. — „*ignotae* simpl. in aliena terra, re-

Amissa socios ignotae linquere terrae.
Quod superest, oro, liceat dare tuta per undas
Vela tibi, liceat Laurentem attingere Thybrim,
Si concessa peto, si dant ea moenia Parcae.
Tum Saturnius haec domitor maris edidit alti:
Fas omne est, Cytherea, meis te fidere regnis,
Unde genus ducis. Merui quoque; saepe furores
Compressi et rabiem tantam coelique marisque.
Nec minor in terris, Xanthum Simoentaque testor,
Aeneae mihi cura tui. Cum Troïa Achilles
Exanimata sequens impingeret agmina muris,

---

spectu Italiae, quo tendebant." *H.* Optimi tamen Codd., Med. Rom. Gud. a m. pr. Mentel. I. alii, praebent *ignota terra*, quod nescio an sit praeferendum. — 796. *Quod superest* aut cum *oro* est coniungendum, ut sensus sit hic: hoc unum mihi superest, ut te orem, ut ad tuum auxilium confugiam; aut, quod fortasse praestat, cum Wagn. de reliqua classe, de reliquis sociis capiendum. Sic enim et Subiectum habemus verborum sequentium, et Neptuni responsum v. 813 sqq. his precibus optime convenit, quod bene perspexit Wagn. — Heyn. post *quod superest* male Colo distinxit. — 797. „*tibi* Graeco more adiectum, per te, σοί pro διὰ σέ, tua opera, quantum per te licet." *H.* Wagn. confert Geo. II, 5. et Lucr. I, 7 sq. *tibi* (Veneri) *suaveis daedala tellus Submittit flores, tibi rident aequora ponti.* Cf. etiam adnott. ad Geo. I, 15. Negari tamen nequit, locos illos a Wagn. allatos non prorsus eiusdem esse generis, et hoc *tibi* verbo *licet* adiunctum propter ambiguitatem minus placere; quare iam Heyn. maluit *tuas*, Peerlk. autem coniecit *mihi.* Thiel., alteram Heynii explicationem amplexus, parum probabiliter coniungit *tibi vela dare*, ut, quemadmodum alibi *ventis dare vela*, hic Neptuno (domitori maris) vela dari dicantur. — *Laurens Thybris*, quia Laurentinos agros attingit, Laurenti moenia praeterfluit. Cf. infra VIII, 537. et XI, 137. — 798. *ea moenia*, quae speramus ibi, ad Tiberim, ab Aenea conditum iri. Vid. VI, 18. — *dant.* Vid. supra v. 737. III, 501. cett. — 800 sqq. Iure tuo potes confidere, mare fore placatum et tranquillum, quum et ipsa ex eo sis nata et satis me Aeneae tuo favere scias. — *Cytherea.* Vid. ad I, 680. — 801. *Unde genus ducis.* De Ἀφροδίτῃ Ποντίᾳ, ἀναδυομένῃ praeter Hes. Theog. 168—198. cf. Serv. ad h. l. et Ovid. Met. IV, 535 sqq. — 802. *tantum.* Vid. supra ad v. 404. — *Saepe.* Vid. imprimis I, 125 sqq. Sed etiam aliae tempestates commemorantur, quas Aeneas perpessus sit, ubi pariter Neptunus maris furorem mitigasse et Aeneam servasse putandus est, etsi hoc non certis verbis narratur. Cf. III, 192 sqq. V, 10 sqq. cett.; ideoque iure Neptunus utitur voc. *saepe.* — 803 sqq. „Respicit pugnam Achillis cum Aenea Iliad. XIX, 79 sqq. 168 sqq., quem subducit victoris manibus Neptunus v. 290 sqq. Mox et Hectore ab Apolline e pugna evocato caedes et fuga Troianorum fit versus urbem, parte fugientium in Scamandrum s. Xanthum acta; unde pugna Achillis cum ipso Scamandro Il. XXI." *H.* — De *Xantho*, qui idem est cum *Scamandro*, et de *Simoente* vid. adnott. ad Aen. I, 473. et I, 100. — 804. *Aeneae tui;* nam Venus ipsa I, 231. *Quid meus Aeneas in te committere tantum, Quid Troës potuere?* — 805. *impingeret agmina muris*, usque ad muros reiiceret. Sic etiam Tac. Hist. II, 41. *hostes in vallem impingere*, et haud raro metaphorice *libido aliquem in aliquid impingit* et similia. (Sen. Ep. 95. de ira II, 8. Lucan. VI, 406. al.) Imitatur h. l. Stat. Theb. VII, 28. *Ocius impingit Tyriis Danaa agmina muris*, ubi vid. Barth. Cf. etiam Hom. Il. XXI, 225. (295.) ἔλσαι κατὰ ἄστυ et Gron. ad Sen. Herc. fur. 991. De ipsa re vid.

Millia multa daret leto, gemerentque repleti
Amnes, nec reperire viam atque evolvere posset
In mare se Xanthus, Pelidae tunc ego forti
Congressum Aenean nec dîs nec viribus aequis
Nube cava rapui, cuperem cum vertere ab imo
Structa meis manibus periurae moenia Troiae.
Nunc quoque mens eadem perstat mihi; pelle timorem.
Tutus, quos optas, portus accedet Averni.
Unus erit tantum, amissum quem gurgite quaeret;
Unum pro multis dabitur caput.

Hom. Il. XX. extr. — 806. „*gemerent repleti Amnes.* Vid. Il. XXI, 7 sqq. 218 sqq. *Amnes*, nam Xantho auxilia aquarum tulit Simois, ibid. v. 307 sqq.“ *H.* Cf. Hor. Od. II, 20, 14. *gementis litora Bospori* (ubi Orell. comparat Soph. Ant. 592. στόνῳ βρέμουσι δ' ἀντιπλῆγες ἀκταί) cum adnott. ad Geo. III, 133. et Aen. II, 631. — 807. Cf. Il. XXI, 219. De dicendi formula *se evolvere*, scil. in mare, cf. Burm. ad Lucan. II, 409. — 808. De *Xantho* vid. ad I, 473. — *Pelidae* etc. Cf. Hom. Il. XX, 156—350. *Pelidae tunc ego* etc. Eo ipso tempore, quo Troiam evertere cupiebam, Aeneam cum Achille longe fortiore congressum eripui et servavi. — 810. *Nube cava rapui.* Vid. Il. XX, 320 sqq. et cf. supra ad II, 360. adnott. Pro *rapui* Rom. Palat. alii *eripui*, quod Iahnio praeferendum videtur; sed vere adnotat Wagn.: „non eripuit tantum periculo et tutum praestitit; sed longe abstulit ab acie, i. e. rapuit; vid. Il. XX, 325 sqq.“ Cf. etiam Livius IV, 28. *An deum aliquem protecturum vos rapturumque hinc putatis?* — *nec dîs - - aequis*, plures enim dii Graecis favebant, quam Troianis. Hunc locum bis exscripsit Ausonius, in Epitaph. Troili *Hectore prostrato, nec dîs nec viribus aequis, Congressus perii Troilus Aeacidae*, et in Periocha Iliad. 20. *Tum Aeneam dîs et viribus iniquis cum Achille congressum eripuit.* — „*cuperem cum* cett., ut fuit Neptunus inter infesta Troiae numina. Vid. Hom. l. l. 34. et 313 sqq. (Cf. Aen. II, 610 sq.) Causam irae enarrat idem XXI, 446 sqq., unde h. l. *periurae*, a periuro Laomedonte, mercedem propter muros exstructos ab eo ex condicto exactam negante.“ *H.* Vid. ad Geo. I, 502. et cf. Aen. III, 3. Reiicienda igitur Med. a m. pr. Vat. fragm. et Dorvill. lectio *periturae*, fortasse ex Il. 660. huc translata. Cf. etiam Burm. ad Ovid. Met. XI, 215. Ceterum Both., temere offensus Particula *quum* post breve intervallum iterata, edidit *cuperem qui.* Vid. Iahn. ad I, 315. — 812. *mens eadem perstat mihi.* Vid. supra ad v. 748. — *pelle timorem.* Sic Med. aliique Codd., quos post Heins. secuti sunt reliqui editores praeter Iahn., plurimorum Codd. lectionem *timores* servantem. Sed recte Wagn. Qu. Virg. IX. p. 416. docet, Pluralem *timores*, qui alibi nusquam ap. Virgilium inveniatur, plures res timendas significare, hic autem sensum esse: „pelle istum timorem, ne eadem mens mihi non perstet.“ — 813. *portus Averni*, Cumas, ideoque Italiam. Cf. VI, 2. Ceterum vid. supra ad v. 732. — 814. „*Unus*, Palinurus; cf. mox v. 833 sq. et VI, 337 sq.; quod episodium nunc praestruit; idem *unum caput* versu sequ. Male Serv. hoc ad Misenum refert; qui nec in navigatione periit, sed accessu iam ad Cumanum litus facto.“ *H.* — Pro *quaeret* plurimi Codd. et multae editt. antiquiores *quaeres*, ad Venerem relatum; non male, si cogitamus, quanto amore filii causa omnes Troianos Venus complectatur. Tamen hanc curam magis ad Aeneam ipsum quam ad Venerem pertinere, negari non potest; quare optimorum potius quam plurimorum Codd. auctoritatem sequi maluimus. *Quaerere* autem i. q. desiderare, nostrum *vermissen.* Cf. Hor. Od. III, 24, 32. IV, 5, 16. Ovid. Met. II, 239. Prop. I, 9, 12. Tibull. II, 3,

His ubi laeta deae permulsit pectora dictis,
Iungit equos auro genitor, spumantiaque addit
Frena feris, manibusque omnis effundit habenas;
Caeruleo per summa levis volat aequora curru.
Subsidunt undae, tumidumque sub axe tonanti
Sternitur aequor aquis, fugiunt vasto aethere nimbi.

---

26. Cic. Verr. III, 18, 46. etc. cum adnott. ad Aen. I, 217. — 816 sqq. In priore huius loci ornatissimi parte poëtam ante oculos habuisse Hom. Il. XIII, 125 sq., iam Heyn. observat. — *laeta pectora permulsit*, i. q. permulcendo laeta reddit, quae antea fuerant moesta, sollicita (cf. supra v. 770 sq.); de quo proleptico Adiectivi usu vid. ad Geo. II, 353. Aen. II, 736. III, 237. al. Servii enim explicationem, ut *laeta pectora* exprimant perpetuum Veneris epitheton *φιλομειδής*, vix probaveris. — 817. *auro*, iugo aureo, i. e. inaurato, quod facile e verbis *iungit equos* suppleri potest. Cf. III, 517. IV, 134. 148. V, 366. VII, 245. 279. XII, 430. cett. et adnott. ad I, 739. Similiter Claud. Phoen. 86. *auro frenat equum.* Temere in h. l. haeserunt editores, ita ut Pierius (secundum Burm. ad Val. Fl. VI, 710.) coniiceret *pingit equos auro*, Heinsius *Fingit equos auro*, Wagn., coniecturae suae ipse non multum tribuens, *Iungit equos Aura genitos*, et Peerlk. satis audacter *Haud mora, iungit equos genitor.* Pauci quidam Codd. minoris pretii pro *auro* praebent *curru.* — *spumantia frena* (vid. ad IV, 135.) *addit feris.* Vid. ad II, 51. — 818. *omnis effundit habenas.* Sic etiam metaphorice XII, 499. *irarumque omnes effundit habenas.* Vid. ad Geo. II, 364. — Cum v. 819 sq. Heyn. conferri iubet sup. I, 147. et 154 sqq. — *levis* saepe de volantibus (et celeriter currentibus) dicitur. Cf. infra v. 838. VI, 17. (XI, 868.) Ecl. I, 60. etc. — *volat*, scil. *genitor*, quod et in protasi et in apodosi Subiecti vices sustinet. Cf. Geo. III, 387. Aen. III, 616. et similes locos, in quibus Subiectum alteri demum verbo temporis adiicitur, ut Aen. I, 115. (ubi vid. adnott.) 161. 714. IV, 672. etc. — *caeruleo curru:* omnia enim, quae ad mare et deos marinos spectant, *caerulea* vocantur. Cf. adnott. ad Geo. IV, 388. et Aen. III, 208. — 820. *sub axe tonanti*, sub curru. Eadem synecdoche usi sunt Ovid. Her. IV, 160. Prop. III, 3, 13. Sen. Herc. Oet. 1442. Val. Fl. V, 432. alii. — 821. *sternitur.* Vid. supr. v. 763. — 821. Wagn. (quem Peerlk., Süpfl. et Gossr. secuti sunt) unius Cod. Med. a manu sec. lectionem *fugiuntque ex aethere nimbi* paullo cupidius in contextum recepit, quum *vastus aether* praeter h. l. apud Virg. non legatur, omninoque hoc Adiectivum, quo etiam poëta noster ita semper utatur, ut ultima syllaba sub ictum cadat, non elidatur, dicatur modo de rebus vi sua et magnitudine horrorem incutientibus, non de rebus admirandis. Sed unde tandem epitheton illud in omnes Codd. venit, nisi ab ipso Virgilio scriptum? Altera enim Med. lectio nihil videtur esse, nisi correctio librarii cuiusdam in ipso illo epitheto, imprimis quum elidatur, non minus quam Wagn. haerentis. Etsi enim in universum vera sunt, quae de significatione huius vocis disputat Vir doct. (cf. imprimis Doederl. Syn. III. p. 225 sq. et Boettich. Lex. Tac. p. 482 sq.), non ubique tamen foeditatis et horroris notio ei adiuncta est (cf. e. g. Claud. in Ruf. II, 134. *Quid nunc divitiae, quid fulvi vasta metalla Congeries - - iuvant?* Phaedr. I, 5, 5. *cervus vasti corporis.* Ovid. ex P. III, 2, 49. *templa vastis innixa columnis* etc.); et hic quidem fortasse defendi potest coll. Lucr. I, 925 sq. *Pervideamus, utrum finitum funditus omne Constet, an immensum pateat vasteque profundum.* Praeterea Iahn., in altera edit. et ipse Codd. lectionem recte defendens, verissime observat, voc. *aetheris* h. l. apte eo epitheto ornatum esse, quum totus nubibus obductus nec ullis limitibus circumscriptus ideoque im-

Tum variae comitum facies, immania cete
Et senior Glauci chorus Inousque Palaemon
Tritonesque citi Phorcique exercitus omnis;
Laeva tenet Thetis et Melite Panopeaque virgo,
Nesaee Spioque Thaliaque Cymodoceque.
    Hic patris Aeneae suspensam blanda vicissim

---

mensus esse videatur; elisionem autem voc. *vasto* non aliam esse, quam v. 831. *una ardua*, v. 843. *ipsa aequora* cett., et defectum Copulae neminem desideraturum, qui meminerit, poëtam captasse hanc sententiarum oppositionem: *subsidunt undae aequorque, fugiunt nimbi*, coll. Aen. V, 9. 150. 200. 216. et Ramsh. §. 190. — 822. Cum loco, qui sequitur, cf. Plin. XXXVI, 5. — *Tum* (scil. *sunt*, quod etiam supra v. 285. VI, 552. VII, 732. et alibi eadem ratione omittitur: vid. adnott. ad Ecl. III, 108. Geo. II, 180. IV, 8. Aen. I, 237. IV, 202. al.) *variae comitum facies* (i. e. formae, *Gestalten;* vid. ad VII, 18.), pro: comites varia facie et adspectu. Ceterum Bothius, cui abruptior videtur haec oratio, coni. *comitant*, quae tamen forma (Ovidio Met. XIV, 259. ex P. I, 9, 47. II, 3, 43. aliisque usitata) apud Virgilium nusquam invenitur. — „*cete*, belluae marinae, in comitatu Neptuni aliorumque deorum marinorum; Proteo quidem pro armentis ea pascente Odyss. III, 448 sqq. Geo. IV, 430 sqq." *H.* Graeca huius voc. forma (τὸ κῆτος) utuntur etiam Sil. VII, 476. atque Plin. IX, 50, 74. et XXXVI, 4, 7. Saepius apud Romanos *cetus* est masculini generis. Aliae eiusmodi formae Graecae sunt *mele* ap. Lucr. II, 412. 504., *pelage* apud eund. V, 36. VI, 619. aliae. Cf. Schneid. Gr. Lat. II, 1. p. 509. — 823. *Glauci chorus* (i. e. Glaucus cum aliis diis marinis) ut supr. v. 240. *Phorci chorus* (ubi vid. adnott.). De ipso *Glauco* non minus quam de *Palaemone* s. Melicerta vid. ad Geo. I, 437. — *senior*, ut omnes fere dii marini. Peerlk. praeter necessitatem coni. *Et sequitur Glauci chorus.* — 824. *Tritones.* Vid. ad I, 144. — „*Phorci exercitus;* deos marinos intelligo, propter v. 240. huius libri. Alioqui ad phocas et belluas marinas referam. Vid. Val. Fl. III, 727." Haec *Heyn.*, qui etiam conferri iubet Plin. XXXVI, 4, 7. *Exercitus* pro multitudine, ut Geo. I, 382. *exercitus corvorum.* Eodem sensu *Phorci chorus* supra v. 240. Sic *cohors fratrum* X, 328. et similia. — Cum v. 825 sq. cf. Geo. IV, 338 sq., unde totus v. 826. huc translatus. — *tenet* Med. et plurimorum Codd. est lectio, quam cum Wagn. revocavimus. Vulgo *tenent*, quod qui libri exhibeant, non satis constat. Praeceptum est omnibus notum, in eiusmodi locis Plurali verbi opus esse, ubi plura Subiecta ita commemorentur, ut eam rem, quae verbo temporis significatur, coniuncta opera egisse putanda sint, Singulari autem, ubi plures eandem rem singuli et diversi, suo quisque loco et tempore suisque tantum viribus effecisse cogitentur. Quum tamen in multis locis a solo scriptoris iudicio pendeat, quomodo rem cogitari et utrum verbi numerum usurpare velit, poëtas vero interdum etiam metri ratio ad alterutrum numerum praeferendum commovere potuerit, haec res ad solam Codd. auctoritatem referenda videtur. Cf. Iahnii longa ad h. l. disputatio cum iis, quae nos ad Ecl. I, 59. et alibi adnotavimus. (Etiam recentiores editores omnes hanc lectionem receperunt.) — *Thetis*, dea marina satis nota, Nerei et Doridis filia, quae Peleo nupta Achillem peperit, non confundenda cum Tethye. Cf. Hes. Theog. 244. Iliad. XXIV, 60. XVIII, 432. Apollod. III, 13, 5 sq. ibique Heyn. p. 313. Apollon. IV, 807. 866. Catull. LXIV. alii. — *Melite* ab Hesiodo Theog. 246. Hom. Il. XVIII, 42. et Apollon. IV, 515. inter Nereides commemorantur. De *Panopea* vid. supr. ad v. 240. „Ipsum phantasma deorum marinorum et monstrorum circa navem ludentium petitum est ex Apollon. IV, 930 sq." *H.* — 827. *Hic.* Vid. ad I, 728. — *vicissim.* Antea enim suspensus fuerat

Gaudia pertentant mentem; iubet ocius omnis
Attolli malos, intendi brachia velis.
Una omnes fecere pedem, pariterque sinistros,
Nunc dextros solvere sinus; una ardua torquent
Cornua detorquentque; ferunt sua flamina classem.
Princeps ante omnis densum Palinurus agebat
Agmen; ad hunc alii cursum contendere iussi.
Iamque fere mediam coeli nox humida metam
Contigerat; placida laxarant membra quiete

Aeneas et anxius, nunc in locum anxietatis gaudium succedit. Cf. adnott. ad Aen. IV, 80. — 828. *Gaudia pertentant mentem.* Vid. I, 502. *Latonae tacitum pertentant gaudia pectus.* Schol. Statii Theb. X, 227., utrumque locum commiscens, hunc affert Virgilii versum: *Aeneae tacitam pertentant gaudia mentem.* — *iubet -- attolli malos.* Mari tranquillo ventoque secundo spirante subito mali (quos appellentes deponunt) attolluntur et vela intenduntur. — 829. „*intendi brachia velis*, de antennis agi vel ex Val. Flacci imitatione I, 126. constat, ubi Iuno videt *Pallada velifero quaerentem brachia malo;* et duplicem poëtarum in his esse constructionem: *vela intendere antennis*, et *antennas intendere velis*, satis notum est.“ *H.* Vid. ad IV, 500. et 506. Sic v. c. Lucr. IV, 74. *vela intenta theatris.* — 830. *Una omnes fecere pedem.* „Satis constat, *pedes* nautis dictos fuisse funes, quibus inferiores veli anguli puppim versus adducuntur; et vento quidem secundo a puppi spirante, ad utrumque latus adducti vela ad ventum excipiendum expandunt, ut *utroque pede* currere diceretur navis (ut et ap. Apollon. II, 932. velum ἐς πόδας ἀμφοτέρους intenditur); sin ventus - - obliquus esset, vel modo a dextra, modo a sinistra spiraret, *uno pede* s. fune intento, angulum veli inferiorem modo ab hac, modo ab illa parte explicant. Vid. Catull. IV, 21. Plin. II, 47, 48. Fundus rei in Hom. Od. X, 32.“ *H.* Cf. etiam Odyss. V, 260. Eur. Hec. 930. Orest. 704. Iph. T. 1380. Apollon. II, 932. Lucan. V, 427. Ovid. Fast. III, 565. Cic. Or. III, 40. in. ad Att. XVI, 6. cett. Burm. ad Ovid. l. l. Meurs. ad Lycophr. 1015. Schneider. in Lexico Gr. v. πούς et quos laudat Hand. ad Gron. Diatr. p. 90. — *facere pedem*, ut *facere vela*, expedire, parare. Vid. supra ad v. 281. — *pariter*, una, ut IX, 183. — 831. *solvere* (et intendere) *sinus* (vid. ad III, 455. et supra v. 16.) nunc *sinistros, nunc dextros* exprimit nostrum *laviren.* — *una* (quod aliter fieri non potest) *torquent detorquentque* (vid. ad IV, 438.), prouti opus est, huc et illuc torquent, *cornua*, scil. antennarum, ideoque ipsas antennas. Vid. ad III, 549. — 832. *ferunt.* Vid. adnott. ad Aen. III, 473. et IV, 430. — *sua flamina*, venti secundi. Vid. ad Geo. IV, 22. 190. Aen. II, 396. et III, 493. — 833. *Princeps ante omnes.* Vid. ad Aen. II, 40. coll. adnot. ad Geo. II, 475. — De *Palinuro* vid. ad III, 202. — 834. *ad hunc*, ad huius exemplum et imperium. Cf. Hand. Turs. I. p. 107 sq. — *alii* pro ceteri, ut ap. Liv. II, 23, 6. VII, 19, 2. 26, 9. XXIV, 1, 11. XL, 12, 19. alibi. Sic etiam Graeci interdum ἄλλοι pro οἱ ἄλλοι dicunt. Cf. Reiz. de acc. incl. p. 74 sq. ed. Wolf. et Matth. Gr. Gr. §. 266. — 835. „Vid. ad II, 8. 9. Noctem deam in *meta*, summa parte, in vertice coeli, constitutam esse puta, quippe curru vectam: unde eius progressus est ad alteram coeli oram, ut in circo currus circa metam flexus tendit altera circi parte ad carceres.“ *H. Metam* in circo qui attigit, medium cursum confecit, ideoque media est nox; omnes circum dormiunt remiges, neque enim remis opus est. Solus Palinurus vigilat et gubernaculi clavum tenet (v. 852.); sed eum quoque in tanto silentio tandem somno opprimi (v. 854 sqq.), mirum videri non potest. — 836. *laxarant*,

Sub remis fusi per dura sedilia nautae:
Cum levis aetheriis delapsus Somnus ab astris
Aëra dimovit tenebrosum et dispulit umbras,
Te, Palinure, petens, tibi somnia tristia portans
Insonti; puppique deus consedit in alta,
Phorbanti similis, funditque has ore loquelas:
Iaside Palinure, ferunt ipsa aequora classem;
Aequatae spirant aurae; datur hora quieti.
Pone caput, fessosque oculos furare labori.

---

laxa fecerant. Med. Palat. aliique Codd. *laxabant*, quod Iahn. recepit tamquam ἀσυνδέτῳ aptius, ut haec efficiatur sententia: „Quum nox fere mediam metam contigisset, ideoque nautae laxarent membra, somnus delapsus dimovit aëra.“ Equidem tamen dubito, num verbis *membra laxare* rei durantis notio inesse possit. Mihi potius nautae eo ipso temporis momento laxare videntur corpora, quo remigandi finem faciunt. — 837. *sub remis*, ad remos sedentes otiosi, nam vento secundo spirante non opus erat remigatione. — *per dura sedilia*, per transtra. — 838. *Somnum*, Noctis filium Mortisque fratrem (Hes. Theog. 758.), quem Homerus Il. XIV, 230 sqq. in Lemno insula, Ovid. Met. XI, 592. in spelunca aliqua apud Cimmerios, Stat. Theb. X, 84. apud Aethiopas, Lucian. Ver. Hist. II, 32 sqq. in singulari aliqua insula Somniorum habitare fingunt, Tibull. II, 1. extr. pariter atque Virgilius cum Nocte e coelo descendentem producit. Omnino de Somno alato praeter Broukh. et Heyn. ad Tibull. 1. 1. vid. Passerat. ad Prop. I, 3, 45. et cf. adnott. ad Aen. VI, 867. — *ab astris*, ex coelo. Vid. infra v. 853. supra v. 517. II, 153. cett. — 840. *Te, Palinure, petens.* Heyn. in Exc. VII. ad h. l. observat, Palinuri nomen in historiis harum rerum haud dubie non fuisse obscurum, et poëtam hac narratione nunc commode usum esse ad rerum varietatem, ne extrema navigationis pars et traiectus e Sicilia in Italiam omni casu vacaret. Accedit, quod Palinuri, Lucaniae promontorii, nomen huius rei famam servavit; de quo, etiamnum *Capo Palinuro* vocato, cf. liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 497. Ceterum poëta ante oculos habuit Hom. Od. III, 278 sqq., ubi Phrontis, Menelai gubernator, simili ratione in medio cursu occidit. — *somnia tristia* pro somno exitiali. Hunc autem ordinem verborum Heins. ex bonis Codd. restituit; quod Wagn. probat, qui docet, „*somnia tristia* esse somnia s. somnum, rem tum quidem tristem, sed *tristia somnia* — rem tristem, somnum dico“, hic autem imprimis quaeri, quid Somnus portaverit Palinuro, non quale. Epitheta enim a poëtis non facile praeponuntur Substantivis, nisi ubi notioni accuratius describendae inserviunt ideoque pronuntiando premenda sunt. Cf. Iahn. ad Virg. Moret. 29. Schmid. ad Hor. Ep. II, 1, 144. et Obbar. ad eiusd. Ep. I, 2, 52. Vol. I. p. 122. — 841. *Insonti* cum singulari vi in fine enuntiati et in principio versus positum, quum sensus sit: et quidem insonti. Vid. adnott. ad Ecl. V, 21. VII, 50. al. — 842. *Phorbantem* fortasse ex Iliad. XIV, 490. petiit poëta, ubi Priami filius huius nominis, Ilionei pater, commemoratur. — *loquelas*, verba. Varro L. L. V, 4. *Hinc quidem loquelam dixerunt verbum, quod in loquendo efferimus.* Plerumque tamen adiuncta videtur notio vel incepti irriti, ut h. l., vel vanae garrulitatis, ut magis respondeat nostro *Geschwätz;* quamquam, hac voce omnino admodum raro usurpata, nihil certi hac de re proferri potest. Sic Lucr. V, 231. *nutricis blanda loquela.* Plaut. Cist. IV, 2, 76. *Commoda loquelam tuam* cett. — 843. *ipsa*, sua sponte. Vid. ad Ecl. IV, 21. — 844. „*aequatae aurae* [opp. *vento obliquo*] mediae inter utramque obliquitatem, ergo a puppi, non a dextro sinistrove latere spirantes. Cf. IV, 587.“ *Wagn.* Vid. supr. ad v. 830. Sic IV, 587. *aequatis classem procedere velis.* — 845. „*fu-*

Ipse ego paullisper pro te tua munera inibo.
Cui vix attollens Palinurus lumina fatur:
Mene salis placidi vultum fluctusque quietos
Ignorare iubes? mene huic confidere monstro?
Aenean credam quid enim fallacibus auris,
Et coeli toties deceptus fraude sereni?

---

rari exquisitius quam subtrahere, subducere, *κλέπτειν*." *H.* Simili ratione Apulei. Met. VII. p. 191. Elm. dixit *se furari* pro clam se abripere, et Nemes. Cyneg. 45. Antigonam vocat *furantem busta sororem*, i. e. fratrem clam sepelientem. — 847. *vix attollens lumina*, non, ut Heyn. cum Servio explicat „numinis praesentia praegravatus;" immo: eum vix curans, vix ad eius verba attendens, sed sine intermissione gubernaculum regens et sidera observans. Cf. v. 852 sq. — „Cum v. 848 sqq. comparant Lucr. II, 556—559." *H.* Adde eiusd. V, 1002 sq. — 849. *huic monstro*, mari tranquillitatem simulanti, sed horroris plenissimo, quod, Servio teste, „decepit multos infido ingenio et repente mobili." Thiel. conferri iubet Cort. ad Lucan. V, 705. — 850. Iahn. in priore edit., Bothium secutus, vv. *quid enim?* parenthetice interposita esse censet, ut sensus sit hic: „Scilicet Aeneam huic monstro credam, qui fallacibus Austro et coelo sereno toties deceptus sum?" aliter enim Copulam *et* omni sensu esse destitutam et vv. *quid enim* postposita maxime offendere; atque similia etiam Peerlkamp. in Bibl. crit. novae Vol. V. P. I. p. 131. disputare memorat Wagn. In edit. tamen sua Peerlk. locum sic scribendum esse censet: *Aenean credam — quid enim? — fallacibus auris Et coelo, toties deceptus fraude sereni!* ut sensus sit: Quid enim? Credamne Aeneam ventis infidelibus et coelo, quum sciam varietatem coeli, et ipsemet saepe deceptus sim a coelo sereno, ab ipsa serenitate. Sed *coelo*, quod sane praeter aliquot Codd. deterioris notae etiam Donat. et Servius exhibent, antecedenti voc. *auris* accommodatum esse patet, et *sereni* non nisi dura ratione a *coeli* potest revelli. Iahn. autem in altera edit. sic legendum esse putat: *Aenean credam quid enim* (scil. huic monstro), *fallacibus auris Et coeli toties deceptus fraude sereni?* eandem rationem amplexus est Süpflius; Voss. autem in *Anm. u. Randgl.* p. 215. locum ita vult constitui: *Aenean credam* (*quid enim fallacius?*) *auris Et coelo*, *toties* etc., ex parte Donatum secutus, qui scripsit: *Aeneam credam* (scil. huic monstro) — *quid enim fallacius austris Et coelo?* — *toties* etc. Sed recte Wagn. (quem etiam Gossr. sequitur) vulgarem rationem tuetur. Iure enim duram et languidam orationem existere censet Vir. doct., si ad vv. *Aeneam credere* repetere velimus *huic monstro*, et illa *quid enim* absolute posita non esse negativa neque significare „quorsus enim? s. quam enim stultus sim, hoc si faciam", ut vulgo capiantur, sed habere vim affirmandi ab h. l. alienam: „nec aliter res se habere potest"; (praeter exempla a Salmas. ad Tertull. de pallio p. 366. Graev. ad Cic. Verr. II, 23. et Burm. ad Quinct. Inst. VII, 10. collecta cf. imprimis Hand. Turs. II. p. 396.); Copulam autem *et* pro *et quidem* esse positam (vid. ad II, 86.), ut sensus sit: quum praesertim toties iam deceptus sim serenitate coeli, et explicet hic versus priora *mene* etc. Neque aliter h. l. intellexit Hand. l. l. p. 398. Pro vulg. autem Codd., Donati et Prisciani VII, 4. lectione *fallacibus austris*, (quem tertium, non sextum Casum habendum esse, a *credam* pendentem, ex iis, quae modo disputata sunt, patet) Wagn. ex plurimis et praestantissimis Codd., Servio item et Pomp. Sabino restituit *fallacibus auris*, quem et ob hanc ipsam Codd. auctoritatem et ea de causa secutus sum, quod Austri non magis fallaces sunt, quam alii venti, ideoque generale aliquod ventorum nomen hic requiritur, *aurae* autem imprimis de vento secundo usurpantur. (Vid. ad III, 356.) Accedit, quod etiam supra I, 375. Med. pro *auris* (i. e. aures)

Talia dicta dabat, clavumque affixus et haerens
Nusquam amittebat, oculosque sub astra tenebat.
Ecce deus ramum Lethaeo rore madentem
Vique soporatum Stygia super utraque quassat
Tempora, cunctantique natantia lumina solvit.
Vix primos inopina quies laxaverat artus:
Et super incumbens cum puppis parte revolsa
Cumque gubernaclo liquidas proiecit in undas
Praecipitem ac socios nequidquam saepe vocantem.
Ipse volans tenuis se sustulit ales ad auras.

---

exhibent *austris.* (Cf. etiam Burm. ad Ovid. Met. I, 107.) Quare probare non possum, vulgarem lectionem a Gossravio esse restitutam, quae aptior sit tamquam „vocabulum generalius et felices maxime ventos (v. 844.) indicans.“ Peerlk. et Süpfl. *auris* ediderunt. — V. 852. ex Hom. Od. III, 281. translatus est. — 853. *Nusquam.* Exspectaveris *numquam*, quod praebet Hamb. I. a m. sec. Sed quum id, quod nusquam fit, omnino non fiat, *nusquam* interdum etiam pro *numquam* ponitur, tempore cum loco commutato. Cf. Drak. ad Liv. III, 42, 4. et Hand. Turs. IV. p. 349 sq. — *amittebat*, ultima syllaba arsis vi producta. Vid. ad Ecl. I, 39. IV, 51. VI, 44. 53. Aen. III, 464 al. — 854. „Somnus opprimit Palinurum obluctantem; ita ille obdormiscit. — *ramum* proprie accipio. Cf. Apollon. IV, 156. Ducta res ab aqua lustrali. Imitatus est locum Silius X, 355 sqq. - - Cf. supra I, 691 sq. III, 511.“ *H.* Cf. imprimis IV, 244., ubi de virga Mercurii eadem vi soporifica praedita sermo est, Val. Fl. VIII, 83 sqq. *Cunctaque Lethaei quassare silentia rami Perstat, et adverso luctantia lumina cantu Obruit* et Silius X, 356. *oculisque quietem Irrorat, tangens Lethaea tempora virga.* — 855. *soporare*, quod alibi est i. q. consopire, hic valet consopiendi vi instruere, qua tamen signif. non nisi Participium Perfecti usurpatur. Sic etiam infra VI, 420. et Claud. R. Pros. I, 284. — 856. Pro *cunctanti* Burm. coni. *luctanti.* Sed recte Heyn. vulgatam defendit, coll. Geo. II, 236. Aen. VI, 211. et XII, 940.; quum, qui resistat et reluctetur, bene *cunctari* dici possit. — *natantia lumina* (vid. ad Geo. IV, 496. *solvit.*) Burm. et hic haerens coni. *condit* vel *claudit.* Sed vere *Heyn.:* „Vigilantis oculi sunt intenti, imprimis h. l. Palinuri, qui in coelum sublatos oculos habebat, v. 853. Igitur remissi illi et a somno illabente relaxati *solvi* dicuntur; ut de somno perpetuum hoc, *membra*, *corpus*, *lumina ab eo solvi.*“ Vid. etiam ad IV, 244. Peerlk., quum Med. a m. pr. exhibeat *quassant* et Dorvill. *lactantia*, coni. *super utraque quassans Tempora*, *cunctanti luctantia l. s.* — 857. „*Vix laxaverat - - et proiecit*, poëtica structura, ab Homero petita, pro *quum* proiecit (scil. Somnus Palinurum et mox v. 861. avolavit.)“ Haec *Heyn.*, qui temere mavult Virgilium scripsisse *ut superincumbens* cett.; sententia enim haec est: Quum primum quies laxaverat artus, proiecit praecipitem in undas. Vid. ad Geo. II, 80. Aen. II, 692. 803. III, 8. et Iahn. ad X, 465. — *primos - - artus.* Vid. ad I, 442. — 858. „*cum puppis parte*, bene Servius: *pro oeconomia, ut triduo natare potuerit;* vid. VI, 349 sq.“ *H.* Ceterum cf. huius loci imitatio apud Val. Fl. III, 37 sqq. Peerlk. verba *cum puppis p. r. Cumque gubernaclo* spuria censet, quum, si pars puppis esset revulsa, Aeneas et socii audivissent et mox Aeneas, videns magistrum esse amissum, ipse gubernaculo subeat; atque etiam Gossr. iisdem de causis in hoc loco haeret. — 860. *saepe vocantem.* Med. aliique Codd. *voce vocantem*, ut IV, 680. VI, 247. 506. X, 873. alibi; Wagn. tamen (quem recentiores omnes secuti sunt) recte vulgarem lectionem defendit coll. supra IV, 382 sqq. — 861. *ales*, ceu ales, eadem celeritate, qua aves sursum feruntur.

Currit iter tutum non secius aequore classis,
Promissisque patris Neptuni interrita fertur.
Iamque adeo scopulos Sirenum advecta subibat,
Difficilis quondam multorumque ossibus albos;
Tum rauca assiduo longe sale saxa sonabant:
Cum pater amisso fluitantem errare magistro
Sensit, et ipse ratem nocturnis rexit in undis,
Multa gemens, casuque animum concussus amici.
O nimium coelo et pelago confise sereno,

— 862. *Currit iter.* Vid. ad III, 191. (et I, 67.) — 863. *interrita*, sine offensione, nullo adverso casu exterriti navigant. — 864 sqq. „Notus Homeri locus Od. XII, 39 sqq. 166 sq., quem Virg. ante oculos habuit. Adde Apollon. IV, 891 sqq. et Orph. Arg. 1268 sqq. Teneant adolescentes, non longe a Capreis in Sinu Paestano tres esse Sirenum petras, νήσους Σειρηνούσας, adversus promontorium Surrentinum, fluctuum allisione olim et naufragiis infames; Sirenes autem, puellaris formae speciem referentes, esse cultas templo et sacro in ipso promontorio." *H.* Vid. etiam Aristot. de mir. auscult. c. 110. T. II. p. 729. ed. du Val. Strab. I. p. 22. V. p. 247. VI. p. 258. Mela II, 4, 9. Ovid. Met. XIV, 88. Heyn. ad Apollod. p. 15. 47. 85. et liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 743. — *Iamque adeo.* Vid. ad II, 567. — 865. *quondam*, interdum (vid. ad II, 367.); nisi de uno tantum et certo tempore cogitandum, nimirum quo Ulysses his scopulis adpropinquavit. — *multorum*, sc. naufragorum. — 866. *rauca* cum *sonabant* coniungendum. Vid. adnott. ad II, 53. — *assiduo sale*, assiduo fluctuum allisu. — *longe.* Vid. supra ad v. 579. — *sonabant.* Zulich. a m. pr. *tonabant.* Sed *sonare* verbum proprium de fluctibus, et litera sibila saepius repetita stridorem maris melius exprimi, non inepte censet Burm., coll. supra v. 169. II, 551. VII, 567. et Hor. Sat. II, 8, 78. Vid. etiam *Jahn.* ad Aen. VI, 310.; qui ad h. l. sic disputat: „Hunc versum in parenthesi posuit Bothius. Sed ex hac ratione etiam v. 865. parenthesi includendus esset. Uterque enim versus descriptionem scopulorum continet, et nexus est: scopulos subibat, quum pater etc." Omnis nimirum difficultas in eo est posita, quod poëta constructione mutata pro: *tum - - sonantes* scripsit *tum saxa - - sonabant.* Peerlk. (cui adsentitur Gossr.) pro more suo utrumque versum 865. et 866. tamquam inficetos Virgilio abiudicandos esse suspicatur. — 867. Undarum ad scopulos fractarum iam tantus est sonitus, ut Aeneas e somno excutiatur. — *fluitantem.* Dorvill. *fluctantem*, quod tuetur Wakef. ad Lucr. IV, 75. — 868. *ipse ratem rexit.* Cf. X, 218. — 870 sq. *O nimium* etc. Hos versus continere Aeneae insidiarum a Somno structarum ignari exclamationem, quum per se patet, tum ex sequentis libri principio intelligitur (ubi vid. adnott.). De omissione verbi *ait* vel *inquit*, quod in tali loco additum magnopere frigeret, vid. adnott. ad Aen. III, 85. — „*serenum*, h. l. etiam de pelago: nisi ex nota forma interpretari velis, ut sit: coelo sereno pelagoque placido." *H.* Qua interpretatione non opus est; nam etiam mare tranquillum iure suo *serenum* dici potest. Simillimus est locus Statii Silv. III, 2, 10. *pontusque polusque serenus luceat*, ubi vid. Markl. — 871. *Nudus*, i. e. insepultus. Cf. etiam adnott. ad Ecl. I, 61. — *in ignota arena*, quod antiquis hominibus, patriae amantissimis, omnium tristissimum videbatur. Cf. e. g. Tibull. I, 3, 3. *Me tenet ignotis aegrum Phaeacia terris*; id. III, 6, 40. *Flevisti ignota sola relicta mari*, imprimis vero Ovid. Trist. III, 3, 20. *Tam procul ignotis igitur moriemur in oris? Et fient ipso tristia fata loco?* Sic etiam in simili Catulli loco LXVIII, 97. *terra aliena.* Non tamen possum reticere, Heynium et Peerlkampium vv. 870. et 871., quibus nihil dici potuerit frigidius et languidius, spurios censere,

Nudus in ignota, Palinure, iacebis arena.

---

et Gossravium adeo haec adscribere: „Versibus 870. 871. et V, 1. eiectis, versu VI, 2. melius claudes librum, et iterum expulsis v. 3—8., versu 9. novum incipies;“ Wagnerum vero horum versuum αὐθεντίαν recte defendere. Ceterum Servius et Probus apud Pomp. Sabinum memorant, in Tuccae et Varii Commentariis Virgilianis primos duos libri VI. versus finire hunc quintum librum, Apronianum autem docere, principium libri VI. esse *Sic fatur lacrimans;* et hanc quidem rationem, quam Codd. nostri iuvant, illi praeferendam esse, quis Wagnero non concedet? Verba enim *Obvertunt pelago proras* a proxime antecedentibus *Et tandem Euboicis Cumarum adlabitur oris* non nisi violenter possunt divelli et minus apte incipiunt novum librum, eiusmodi autem exordia, quale illud est: *Sic fatur lacrimans,* etiam apud Homerum deprehenduntur. Cf. Il. VII, 1. Od. IX, 1. et XIII, 1.

P. VIRGILII MARONIS

A E N E I S.

LIBER SEXTUS.

ARGUMENTUM.

„Cumas advectus Aeneas antrum Sibyllae petit, peractoque de more sacrificio Phoebi oraculum consulit. Ibi et instantia pericula et futuri belli eventum discit (1—155.). Miseni cadaver in litore inventum comburit, reliquiasque sub proximo monte sepelit, qui Miseni nomen ab illo obtinuit (156—235.). Inde columbarum ductu ad aureum ramum pervenit: quo decerpto mactatisque hostiis deos inferos veneratus Sibylla duce per Averni fauces ad inferos tendit (236—336.). Palinurum, quod sepulcri honore careret, circa Stygiam paludem oberrantem invenit, eumque una in ulteriorem ripam traiicere cupientem Sibylla prohibet, cenotaphiique et exsequiarum spe consolatur (337—383.). Post haec Stygem traiectus Aeneas, Cerberoque medicatis offis sopito, per loca infantium eorumque, qui falso crimine damnati capite supplicium luerant, iter faciens, pervenit ad sedem eorum, qui amoris impatientia manus sibi consciverant (384—449.). Ibi Elisam conspicatus, quum ei se purgare vellet, illa indignabunda conspectum eius effugit (450—476.): inde progressus Deiphobum in sedibus eorum, qui bello aliquando claruerant, multis vulneribus lacerum conspicit, necisque eius indignum modum ab ipso edocetur (477—534.). Relicto deinde ad laevam Tartaro, sceleratorumque poenas a Sibylla edoctus (535—627.), ad Ditis ipsius moenia contendit, aureumque ramum in ipso regiae limine defigit (628—636.). Post haec ad fortunatorum sedes iter instituit, et a Musaeo ad patrem suum perducitur (637—678.). Ibi Anchises Aeneam animarum originem, purgationem et consummationem edocet (679—755.); Albanorum Romanorumque regum recensum facit, nobiliumque aliquot Romanorum nomina percurrens, ad Iulii Caesaris et Augusti laudes descendit (756—859.); Marcellumque, Octaviae filium, immatura morte ereptum, miris in coelum laudibus effert (860—888.). Inde per eburneam portam ad Superos egressus, socios revisit, relictisque Cumis Caietam petit (889—901.).“ *H.*

Sic fatur lacrimans, classique immittit habenas,
Et tandem Euboicis Cumarum allabitur oris.
Obvertunt pelago proras; tum dente tenaci
Ancora fundabat navis, et litora curvae
Praetexunt puppes. Iuvenum manus emicat ardens
Litus in Hesperium; quaerit pars semina flammae
Abstrusa in venis silicis; pars densa ferarum

De vv. 1. et 2. ab aliis superiori libro adiectis vide quae l. V. extr. adnotavimus. Peerlk. omne huius libri exordium, v. 1—8., excepto uno v. 2., levibus de causis spurium censet. Cf. etiam Gossr. ad l. V. extremos versus, qui de huius libri v. 1. sic iudicat: „Quamquam lacrimare [heroibus] non habebatur indecorum (cf. I, 464.), tamen librum rerum dignitate gravissimum a lamentatione incipere non est decorum." *Sic fatur lacrimans*, Homeri *ὣς φάτο δακρυχέων*. Praesente utitur poëta (*fatur*) post praegressum Aeneae sermonem, quia properat ad sequentia. Cf. XI, 718. et Wagn. Qu. Virg. VII, 4. — „*classique immittit habenas*, excepto velis expansis vento, cursum urgebat classis Aeneas. Nota metaphora ab aurigatione, ut supra V, 662. de flamma vidimus: *furit immissis Vulcanus habenis*." *H.* Cf. adnott. ad illum l., ad Geo. II, 364. Aen. VIII, 708. XII, 499. et Ovid. Met. VI, 709., ubi adeo de volante: *Nec prius aërii cursus suppressit habenas*, *Quam* cett. — 2. *tandem* ad Aeneae desiderium tandem aliquando in Italiam veniendi, ideoque ad omne illud tempus referendum videtur, ex quo ille Troia profectus per maria terrasque errabat. Per se enim navigatio e Siciliae portu usque ad Cumas, imprimis vento secundo facta, longa dici non potest. — „*Euboicis Cumarum oris*, ad litus Cumanum. Liv. VIII, 22. *Cumani ab Chalcide Euboïca originem trahunt.* Vid. Cluver. Ital. ant. IV, p. 1102. De conditoribus vid. Strab. V. p. 243. Urbis origines antecessisse videntur colonias Ionicas et Aeolicas. Vid. Vellei. Pat. I, 4. et cf. Wernsdorf. P. M. T. IV. p. 393. A posteriore certe tempore Cumas, a Chalcidensibus conditas, ad Aeneae aetatem retraxit Virgilius. Cf. Gell. X, 16." *H.* De *Cumis* autem, nobilissima Campaniae urbe (cuius reliquiae inter lacum *di Patria* et *Fusaro* inveniuntur) cf. liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 731 sq. Ceterum cf. Aen. III, 131. huic loco simillimus. — 3. *Obvertunt pelago proras.* Solebant enim veteres conversis navibus puppi appellere, quam remiges post se habebant, ut, prora in mare spectante, facilior esset abitus. Vid. Ruhk., qui conferri iubet Gronov. Obss. IV, 26. et Hemst. ad Lucian. T. I. p. 239 sq. Cf. etiam adnott. ad III, 549. — *dente tenaci.* Vid. ad I, 169. — *fundabat*, i. e. fundo alligatas tenebat. Cf. Claud. de Mall. Cons. 113. *Iam tibi compositam fundaverat ancora puppim.* Alio sensu *naves fundare* (i. e. fundo, carina instruere) legitur ap. Plaut. Mil. III, 3, 43. Ovid. ex P. IV, 3, 5. et Her. XVI, 109. Ceterum cf. Aen. I, 168 sq. — 5. *puppes praetexunt litora*, ut limbo vestis praetexitur. Sic Lucan. X, 537. *densae praetexunt litora classes.* Ovid. A. A. I, 255. *praetexta litora velis.* Cf. etiam Ecl. VII, 12., ubi comparare poteram Auson. Mos. 45. *Tu neque limigenis ripam praetexeris ulvis*, et Dissen. ad Tibull. III, 1, 11. — *emicat.* Vid. ad V, 319. et Ovid. Met. I, 776. *Emicat extemplo laetus post talia matris Dicta suae Phaëthon.* — 6. *quaerit pars semina flammae* cett. Cf. Aen. I, 174 sqq. et Geo. I, 135. *semina flammae*, *σπέρμα φλογὸς*, *πυρός*, ap. Hom. Od. V, 490. et Pind. Pyth. III, 67. Olymp. VII, 87. Vid. etiam Lucr. IV, 331. V, 666. VI, 160. 200. al. — 7. *Abstrusa in venis silicis.* Vid. ad Geo. l. l. — *densa ferarum tecta.* Vid. infra

Tecta rapit silvas, inventaque flumina monstrat.
At pius Aeneas arces, quibus altus Apollo
Praesidet, horrendaeque procul secreta Sibyllae,
Antrum immane, petit, magnam cui mentem animumque

---

v. 179., quem versum cum nostro confundens Lutat. ad Stat. Theb. I, 377. hunc sic laudat: *Pars densa ferarum Excutiens stabula.* Maronem secutus etiam Lucan. IV, 100. silvas vocat *tecta ferarum*, i. e. lustra. — 8. „Quid est *rapit?* Si corripit, colligit, comportat [scil. ligna ad alendum ignem, ut Ruaeus, Scheller. in Obss. in prisc. scriptt. p. 315. Voss. in *Anm. u. Randgl.* p. 215. et Wagn. locum male intelligunt], nihil potest ieiunius dici grandibus istis et turgidis verbis: *densa ferarum tecta.* Igitur poëta necessario ita accepit: *rapit* cursu, rapido cursu perlustrant silvas, ut vel fontem aquae investigent, vel [quod imprimis spectandum] ferarum praedam ad epulas exquirant, ut I, 192 sqq. Sic *campum rapere* dicitur equus [v. c. ap. Stat. Theb. V, 3. *acrior et campum sonipes rapit*] et *aequora rapere* navis.“ *H.* Quam explicationem iure probant Iahn. et Thiel. neque improbat Gossr. Cf. etiam Schirach. p. 557. — *inventa flumina*, non *reperta*, quia casu in ea incidunt, non quaerentes ea reperiunt, de quo discrimine utriusque verbi cf. Herzog. ad Caes. B. G. IV, 20. Döderl. *Lat. Synon.* II. p. 142 sqq. alii. — 9 sqq. „Ad templum Apollinis, quod antiquissimum fuit in monte ad Cumas et inde ad subiacens Sibyllae antrum tendit Aeneas. Id autem facit ex Heleni (III, 441 sqq.) et umbrae Anchisae monitu (V, 731 sqq.).“ *H.* Erant autem Sibyllae omnes vates Apollineae, habitantes iuxta templum huius dei celeberrimum. — *arces*, templum in summo monte situm. Vid. ad Geo. I, 240. et II, 535. (Cf. etiam infra v. 41. et ibi adnott.) Hinc *altus Apollo;* quamquam etiam omnino ad dei maiestatem pertinere potest epitheton, ut X, 875. Ovid. Met. III, 284. ex P. II, 3, 63. etc. Servius parum probabiliter de ipsius simulacri altitudine cogitat, haec Coelii de Apolline Cumano verba laudans: *Et in fano signum Apollinis ligneum, altum non minus pedes XV.* — 10. „*Praesidet*, templum et urbem tuens, πολιοῦχος.“ *H.* Similiter Ianus ap. Ovid. Fast. I, 125. *Praesideo*, inquit, *foribus coeli.* — *secreta horrendae Sibyllae* Heyn. et Wagn. per inversionem explicat: horrenda secreta Sibyllae. Sed quidni Sibylla ipsa *horrenda* dici poterat? Cf. infra v. 47 sqq. et 77 sqq. Nonne etiam Hor. Sat. I, 8, 25. de Canidia et Sagana: *pallor utrasque Fecerat horrendas adspectu?* Forcell. *horrendam* hic per *venerandam* explicant: dubito, num recte, quamvis etiam Gossrau hanc explicationem amplectatur, comparans infra VII, 172. (qui locus plane diversi est generis) et locos, ubi *metus* et *metuere* pro veneratione et venerando dicatur (Aen. VII, 60. Hor. Od. II, 19, 5. Ovid. Met. I, 323. Liv. XXII, 3.). De Sibylla autem Cumana, quae modo Amalthea, modo Herophile, modo Demophile, a Virgilio autem infra v. 36. Deiphobe, Glauci filia, vocatur, et Tarquinio Prisco libros illos fatales vendidisse narratur, quorum fragmenta, postquam libri ipsi incendio Capitolii sub Sullae dominatione combusti vel perditi erant, Augustus colligi et in templo Apollinis Palatini asservari iussit, cf. Dion. Hal. IV, 62. Aur. Vict. de O. G. R. 10. Plin. XIII, 13, 27. Tac. Ann. VI, 12. Ovid. Met. XIV, 132 sqq. Lactant. Inst. I, 6. Gellius I, 19. Suidas s. v. alii et Heynii Exc. V. ad h. l. De Sibyllis omnino (quo nomine veteres celeberrimam quamque vatem appellare consueverant) vid. Klopferi Lex. myth. II. p. 537 sqq. Scheiffele in Pauly *Realencycl.* VI. p. 1447 sqq. Heidebreede de Sibyllis. Berol. 1835. Dissen. ad Tib. II, 5, 77. alii. — 11. „*mentem animumque* Homerico more κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμόν. — *inspirat*, indit ei, *mentem magnam*, commotam et ἐνθουσιῶσαν, ut *inspirare amorem*, *ignem* Aen. I, 688., aut, quod malim, magnam eius mentem afflat, incitat, movet.“ *H.* *Mentem* inspirat Apollo, ut Sibylla recondita perspiciat, *animum*,

Delius inspirat vates aperitque futura.
Iam subeunt Triviae lucos atque aurea tecta.
Daedalus, ut fama est, fugiens Minoïa regna,
Praepetibus pennis ausus se credere coelo,
Insuetum per iter gelidas enavit ad Arctos,
Chalcidicaque levis tandem super adstitit arce.
Redditus his primum terris, tibi, Phoebe, sacravit

---

ut etiam fortiter pronuntiet. Cf. Olivet. ad Ecl. Cic. p. 114. ed. 3. et Thiel. in Addend. p. 858. — 12. *Delius vates.* Vid. ad VII, 29. — 13. Ineunt lucum *Triviae* s. Hecates (vid. ad IV, 609.), cui omnis illa regio Averni sacra erat, et per eum veniunt ad templum (*aurea tecta*), quod ille cingebat. — 14 sqq. „Apparet fuisse famam antiquam, templum Apollinis Cumanum a Daedalo esse exstructum. Videntur Siculi et Itali, quidquid apud eos mirae vel praeclarae artis erat, ad Daedalum retulisse. Colligas hoc vel ex Diod. IV, 78. [Cf. adnott. ad Geo. IV, 179.] Horum igitur populorum ars aedificandi et sculpendi originem suam e Creta habuisse videtur. Communis saltem narratio est, Daedalum ex Creta profugum in Sicilia a Minoe fuisse oppressum. At poeta, etiam famam secutus, Daedalum ex Sicilia quoque fuga evasisse statuit. Praeclare Servius: *Daedalus vero primum Sardiniam* [rectius fortasse *Siciliam*], *ut dicit Sallust Hist. II.*, *post delatus est Cumas*: *et*, *templo Apollinis condito*, *sacratisque ei alis*, *in foribus haec universa depinxit.* Ceterum totum, qui sequitur, locum copiosius persecutus est Silius XII, 89 sqq.“ *H.* De ipso *Daedalo* praeter Diodorum IV, 76—79. Paus. I, 4. Apollod. III, 15, 8. 9. ibique Heyn. p. 348. Schol. Eurip. Hec. 838. Ovid. Met. VIII, 183 sqq. et quos infra ad v. 20. laudatos videbis, cf. Sillig. Catal. artif. p. 169 sqq. et Walz. in Pauly *Realencycl.* II. p. 838 sqq. — *ut fama est.* Cf. III, 551. *si vera est fama.* — 15. Cf. Hor. Od. I, 3, 34. *Expertus vacuum Daedalus aëra Pennis non homini datis.* — *praepetibus pennis.* Vid. ad III, 361. et V, 254. et cf. Cic. Div. I, 47. 106. — *se credere coelo.* Cf. Ovid. Met. II, 377. *Fit nova Cycnus avis*, *nec se coeloque Iovique Credit.* De ipsa re Thiel. conferri iubet Ovid. Met. VIII, 183 sqq., ubi ipse Daedalus loquens inducitur. — 16. „*enavit* (respexit ad Quinct. VIII, 6, 18.), usitata illa metaphora inter volatum et navigationem. Cf. Geo. IV, 59. [ibique adnott.] Sic mox *remigium alarum*, ut supr. I, 301.“ *H.* — *gelidas ad Arctos*, in quibus verbis Heyn. et Peerlkamp. (qui adeo ad coniecturam confugit: *gelidas en. ad auras*) temere haeserunt, Wagn. recte interpretatur „versus Arctos“, coll. Hand. Turs. I. p. 82. Cf. etiam Iahn. ad Ovid. Trist. p. 165. (Ind. nominum v. Arctus.) De *Arctis* ipsis vid. ad Geo. I, 138. — 17. *Chalcidica super arce*, Cumarum. Vid. supra ad v. 2. Peerlk. haec adnotat.: „Marius Plotius de Metris *Chalcidicas arces.* Hoc melius convenit cum v. 9. *arces*, *quibus Apollo praesidet.*“ Sed invitis Codd. nihil mutandum. — *levis*, tamquam volans. Vid. supra ad V, 819. — 18. *Redditus his primus terris.* Cf. Flor. III, 6. *Pompeius piratas*, *qui in aquas resiluerant*, *terrae reddidit*, et Claud. B. Get. 41. *Tua nos urgenti dextera leto Eripuit*, *tectisque suis redduntur et agris Damnati fato populi*, *virtute renati:* ubi non minus, quam hic, conservationis et salutis recuperatae adiuncta est notio. — *his terris* poëtice pro: hic, hoc loco terrae redditus (cf. adnott. ad I, 534.); quamquam etiam terra omnino spectari potest coelo opposita, ut etiam nos: *dieser Erde zurückgegeben.* Peerlkamp. tamen, quum *his terris* significaret, Daedalum Cumas post longam absentiam rediise, ubi tamen nunquam fuerit, praefert unius Cod. Zulich. lectionem *hic.* — „*sacravit* tamquam donarium ex voto. Cogita notum morem eorum, qui ex

Remigium alarum, posuitque immania templa.
In foribus letum Androgeï; tum pendere poenas
Cecropidae iussi — miserum! — septena quotannis
Corpora natorum; stat ductis sortibus urna.
Contra elata mari respondet Gnosia tellus:
Hic crudelis amor tauri suppostaque furto

---

mari erant servati. Etiam *templum* ex voto factum videri potest.“ *H.* — 19. *Remigium alarum.* Vid. ad I, 301. et cf. Apulei. V. p. 169. Elm. *remigio plumae raptum maritum* (scil. Psyches, i. e. Amorem). — 20 sqq. Ianuae antiquorum templorum opere caelato ornatae fuerunt, ut etiam nostrorum maiorum mos ferebat; ideoque etiam templi Cumani valvis poëta eiusmodi ornamenta affingit. Non enim cum Gossravio has imagines Virgilii tempore vere in foribus illius templi fuisse crediderim. Prima imago repraesentabat *Ardrogei* ab Atheniensibus interfecti caedem. Cf. autem de hoc Androgeo, Minois et Pasiphaae filio, non confundendo cum eo viro, quem supra II, 370. commemoratum vidimus, et de variis mortis eius narrationibus Apollod. III, 1, 2. et 15, 4 sqq. ibique Heyn. p. 344. Diod. IV, 60. Hygin. f. 41. Ovid. Met. VII, 456 sqq. VIII, 153 sqq. Catull. Epith. Pel. et Thet. 76 sqq. et Klopferi Lex. myth. I. p. 198 sqq. — Wagn. Iahn. Peerlk. et Gossr. pro *Androgei* recepere Grammaticorum (Charisii, Probi, Prisciani, Servii) et recentiorum quorundam Codd. lectionem *Androgeo*, i. e. Graecum Gen. *Ἀνδρόγεω*, a Nom. *Ἀνδρόγεως;* Süpfl. nobiscum retinuit meliorum Codd. lectionem. Vid. adnott. ad Aen. II, 371. Ceterum *Heyn.* ad h. l. haec adnotat: „Observa, quam callide narrationem in sculpturae argumentum mutaverit, et ad hoc cognoscendum otium fecerit Aeneae, praemisso Achate ad arcessendam Sibyllam. Talia autem anaglypha in templorum foribus ex metallo pretiosiore, h. l. ex auro (vid. infra v. 32.), antiquitas probare solebat. Cf. Geo. III, 26 sqq. Imitationem loci vide apud Silium III, 32.“ Cf. etiam similem locum supra I, 453 sqq. — *tum*, porro (vid. ad II, 697.); sequitur enim altera imago, poenam exhibens ob Androgei caedem Atheniensibus a Minoë irrogatam. — 21. *Cecropidae* Athenienses etiam Ovidio Met. VII, 502. Fast. III, 81. IV, 502. aliisque poëtis appellantur. — *miserum!* Vid. ad I, 251. — *septena corpora natorum* per appositionem additur voci *poenas*, ut II, 139. *Quos illi fors et poenas reposcent*, ubi cf. adnott. Ceterum vid. ad I, 193. II, 18. V, 318. „Argutantur in numero Interpretes. Quum pueri septem septemque puellae mitterentur, quidni alterutrum tantum poni potuit?“ *H.* — *stat*, adstat, *urna*, unde ductae erant sortes, quibus destinabantur in Cretam mittendi et Minotauro obiiciendi pueri puellaeque. — 23. *Contra*, ex adverso, e regione, i. e. h. quidem l. in altera ianuae valva. Hand. Turs. II. p. 113. coniungit *contra respondet*, coll. loco Curtii VII, 9, 1. *Heyn.* inter alia haec adnotat: „Porro poëta servat morem veterem anaglyphorum, quae plura argumenta deinceps posita cumulabant; nam de unitate argumenti parum solliciti erant antiquiores. Sunt tamen h. l. res inter se cognatae et ad eundem historiarum ordinem spectantes.“ — *Gnosia tellus.* Vid. ad Geo. I, 222. et Aen. III, 115. V, 306. — *elata mari*, alta, sollemni insularum epitheto. Vid. ad V, 588. — 24 sqq. Turpem de Pasiphaë fabulam, quae Solis filia ex tauri concubitu Minotaurum peperit, narrant Apollod. III, 1, 4. Hygin. f. 40. Diod. IV, 79. Ovid. Met. VIII, 136 sqq., sensum vero et notionem tam foeda allegoria involutam eruere conati sunt Heyn. ad Apollod. p. 217 sqq. et in *Antiquar. Aufs.* I. p. 20. Böttiger *Vasengem.* III. p. 25. Creuzer *Symbolik* IV. p. 10 sqq. 83 sqq. Walz in Pauly *Realencycl.* voc. Minotaurus T. V. p. 72 sqq. alii. — „*crudelis amor*, violentus, ut alibi *saevus*, h. e. magnus, nimius.“ *H.* Immo tanquam turpis bruti animalis amor *crudelis* vocari videtur; nisi malis cum Wagn. explicare: „quia a Venere offensas suas crudeliter ulci-

Pasiphaë, mixtumque genus prolesque biformis
Minotaurus inest, Veneris monumenta nefandae;
Hic labor ille domus et inextricabilis error;
Magnum reginae sed enim miseratus amorem
Daedalus ipse dolos tecti ambagesque resolvit,
Caeca regens filo vestigia. Tu quoque magnam
Partem opere in tanto, sineret dolor, Icare, haberes.

---

scente Pasiphaae iniectus erat"; nam Pasiphaë adulterium Martis et Veneris indicaverat Vulcano. Peerlkamp. (qui malit *taurus*, ut taurus ipse vocetur amor Pasiphaës, quemadmodum apud Ovid. Am. III, 9. *Delia, primus amor*, et similia) minus recte: „*crudelis*, quia taurus animal crudele et ferox." — „*supposta furto* pro supposita tauro adultero per furtum: *κρυφίοις γάμοις μιγεῖσα*, ex nota Musaei formula. Nolim tamen putare, ipsam vaccam ligneam ipsumque flagitium expressum fuisse, sed Pasiphaën v. c. demulcentem taurum: cf. anaglyphum ap. Winckelm. *Mon. ined. tab.* 94." *H.* — *supposta.* Vid. VII, 283. et de contracta forma adnott. ad Geo. III, 527. etc. — 25. *mixtum genus*, ex homine et tauro mixtum. Sic Ovid. Met. VIII, 133. Minotaurum vocat *discordem fetum.* — *proles biformis.* Cf. Ovid. Met. VIII, 169. *tauri geminam iuvenisque figuram.* — 26. *inest*, in foribus, tamquam pars argumenti hic expressi. — *Veneris monumenta nefandae* Heyn. interpretatur: „partus nefandi amoris." *Venus* pro amore. Vid. ad Ecl. IV, 32. V, 69. — 27 sqq. „Labyrinthus, Daedali opus, in Pasiphaës gratiam susceptum, ut Minotaurus in eo absconderetur. Sic Ovid. Met. VIII, 157. Hygin. f. 40. Apollod. III, 1, 4. 15, 8. Apud Homerum Daedalus in Ariadnae gratiam chorum s. saltationem Labyrintho similem effinxisse narratur Il. XVIII, 595 sqq., quem locum respicit Virgilius h. l. et supra V, 588 sqq. At nunc in *reginae*, regis Minois filiae, Ariadnae, gratiam Daedalus Theseo iter per Labyrinthum filo monstravit, quod inventum alii poëtae ad Ariadnae sollertiam referunt." *H.* — *labor ille domus*, i. e. ingens opus, magno labore confectum, exstructum. Cf. I, 455. *Wagn.* haec adnotat: „*labor* magnitudinem et admirabilem speciem istius aedificii spectare mihi videtur; ut *operum labor* Geo. II, 155." *Domus* autem Nominativum, non Genitivum habuerim. Cf. VII, 248. *Iliadum labor vestes.* — *inextricabilis error*, unde nemo facile se extricare et expedire potest. Sic ap. Silium IV, 584. *inextricabile litus*, et similiter ap. Plin. XX, 21, 86. *inextricabilia stomachi vitia*, i. e. quae removeri, sanari non possunt. Ceterum cf. V, 591. *irremeabilis error* et ap. Catull. LXIV, 115. *inobservabilis error* de Labyrintho. — 28. *regina*, regis filia. (Vid. supra.) Eadem ratione *regina* pro regia virgine legitur Aen. I, 273. ap. Stat. Achill. I, 295. Val. Fl. V, 374. 386. 442. VI, 657. alibi. Vid. etiam infra ad IX, 223. adnott. Peerlkamp., nomen Thesei a poëta reticeri non potuisse ratus, si ille *reginam* de Ariadne, non de Pasiphaë antea commemorata, intelligi vellet, nomen *tecti* autem, quum *domum* praecesserit, facile desiderari, parum probabiliter coni. *dolos Theseo ambagesque resolvit.* — *sed enim*, etc., h. e. *Sed* ipse Daedalus (miserabatur *enim* amorem reginae) tecti ambages resolvit. Cf. adnott. ad Aen. I, 19. — 29. „Fallaciam viarum inter se implicatarum expedivit monstrato scilicet per filum, quod errantes gressus Thesei regeret, exitu." *Wagn.* — *ipse*, qui tamquam auctor Labyrinthi hoc optime posset. — *doli et ambages* sunt flexus viae et errores Labyrinthi; Ovid. Met. VIII, 160. *flexus error variarum viarum.* Cf. etiam parallelus locus supra V, 589. et Melae descriptio Labyrinthi Aegyptiaci I, 9, 5. — *resolvit*, explicat quasi et aperit, reditum et egressum monstrat. Cf. etiam Markl. ad Stat. Silv. V, 5, 82. — 30. *caeca vestigia* Wagn. recte interpretatur per gressum, pedem temere errantem; eadem ratione iam Schirach. p. 350.: „gressus, de quibus, quo ducant, nescimus." Cf. etiam supra IV, 209. *caeci in nubibus*

Bis conatus erat casus effingere in auro,
Bis patriae cecidere manus. Quin protinus omnia
Perlegerent oculis, ni iam praemissus Achates
Adforet atque una Phoebi Triviaeque sacerdos,
Deiphobe Glauci, fatur quae talia regi:
Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit;
Nunc grege de intacto septem mactare iuvencos
Praestiterit, totidem lectas de more bidentis.
Talibus adfata Aeneam — nec sacra morantur
Iussa viri — Teucros vocat alta in templa sacerdos.
Excisum Euboicae latus ingens rupis in antrum,

---

ignes ibique adnott. — *regens.* Duo Codd. *legens*, ut X, 814. *Parcae fila legunt;* at non agitur de Theseo filum legente, sed de Daedalo Thesei iter filo regente; ut ap. Prop. II, 11, 7. legimus: *Nec sic incolumem Minois Thesea vidit, Daedaleum lino quum duce rexit iter.* Verba autem *legendi* et *regendi* haud raro a librariis confunduntur. Cf. Burm. ad Ovid. Her. X, 104. — „Versuum 30—33. de Icaro suavitatem et vim facile sentis ex affectu et ex apostrophe ad Icarum proficisci. Verba Ausonius imitatus est in Mos. v. 300 sq.“ *H.* — *magnam partem - - haberes*, i. e. magna pars esses. Cf. II, 5. ibique adnott. — *sineret dolor*, omissa Praepositione *si*, ut saepe. Vid. adnott. ad Geo. II, 519. — 32. *bis.* Schol. Barthii ad Stat. Theb. II, 449. memorat, numerum binarium esse rei imperfectae, ternarium perfectae. Sed vid. adnott. ad II, 792. — 33. *patriae manus*, i. q. paternae, patris; ut I, 643. *patrius amor* Ovid. in Ibin, 613. *nex patria.* Liv. VII, 5, 7. *acerbitas patria*, Cic Rosc. Am. 16, 46. *animus patrius* cett. — „*Quin protinus*, *καὶ μὴν καί;* et vero sane reliqua quoque signa perlustrassent.“ *H.* — *omnia* per synizesin pronuntiandum *omnja.* Vid. ad Geo. I, 397. Aen. I, 2. 288. al. Temere enim hunc versum in hypermetrorum numero habent Macrobius et Heinsius, quos recte refutat Weichert. de versu hyperm. p. 23. Alii, velut Wakef. et Both., defendunt lectionem *omne*, quae apparet in Rom. et Paris. 2., ut in aliis *omnem*, vel *omnes.* Iahn. conferri iubet Bothium ad Sen. Herc. Oet. 48. p. 225. — *perlegerent;* nam praeter Achaten etiam alios socios secum duxit. Cf. v. 40 sq. — 35. *Phoebi Triviaeque sacerdos.* Vid. X, 537. — 36. Sibyllam Cumanam s. *Deiphoben* non male *Glauci* filiam (vid. ad II, 319.) vocari, quum ille (de quo vid. ad Geo. I, 437. et III, 267.) inter deos fatidicos habeatur, iam Heyn. memoravit. Ceterum vid. supra ad v. 10. — Verba *fatur quae talia regi*, quae, Cerda teste, in nonnullis Codd. desiderantur, Peerlkamp. spuria censet. Sed recte iam Heyn. observavit, omissa videri a librariis in voc. *regis* haerentibus, quo tamen nomine Aeneas etiam infra v. 55., supra I, 88. 544. 553. 575. et alibi appelletur. — 37. *ista spectacula*, spectationem istarum rerum. Vid. ad IV, 237. 387. VII, 595. etc. — 38. *grege de intacto*, scil. iugo. Vid. ad Geo. IV, 540. — 39. *bidentes.* Vid. ad IV, 57. Verba *lectas de more bidentes* redeunt infra VIII, 544. — 40. *iussa sacra*, ut III, 547. *iussi honores.* Sic ap. Ovid. Met. IV, 32. *Iussaque sacra colunt.* — 42 sqq. „Locorum situm et faciem plane legentis animo eripiunt interpretes, dum hic antrum in adyto templi in Cumani collis latere positum esse putant. Templum Apollinis erat monti impositum, qui mox urbi pro acropoli fuit. Quod nunc memoratur *antrum Sibyllae*, in latere eius montis excisum, non longe ab eo loco abesse poterat. Ad hoc iam ex Apollinis templo abducit Sibylla Aeneam. Fallunt viros doctos *alta templa*, quae nunc non sunt Apollinis aedes, sed antrum Sibyllae, *μαντεῖον.*“ *H.*

Quo lati ducunt aditus centum, ostia centum;
Unde ruunt totidem voces, responsa Sibyllae.
Ventum erat ad limen, cum virgo, Poscere fata
Tempus, ait; deus, ecce, deus! Cui talia fanti
Ante fores subito non vultus, non color unus,
Non comptae mansere comae; sed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument; maiorque videri,
Nec mortale sonans, adflata est numine quando

Quare Wagn. non male suadet, ut post voc. *sacerdos* Commate tantum incidentes vv. *latus ingens* cett. *altis templis* per appositionem adiuncta habeamus. De voc. autem *templi* quemvis locum rebus sacris destinatum indicante Thiel. conferri iubet Ochsner. ad Ecl. Cic. p. 306. Süpflius tamen cum Vossio *alta templa* de templo Apollinis intelligit, unde cryptoporticus duxerit in antrum Sibyllae, quod praeterea etiam extra templum plures aditus habuerit, ut *limen* et *fores* v. 45. et 47. commemoratae sint ianua, per quam ex templo in antrum pervenerint. — *Euboicae rupis*, montis Cumani, quem Euboici Chalcidenses incolebant. Vid. supra ad v. 2. — 42 sq. „Multi erant in montis istius latere excisi *aditus* [meatus] subterranei, per quos veniebatur ad totidem ostia sive *ora* (v. 53.) sive *fores* (v. 47.), quibus clausum erat antrum in medio monte excavato patens.“ *Wagn.* — *excisum in antrum*, ita ut antrum efficeretur. Simili, quamquam non prorsus eadem, ratione supra III, 533. *Portus ab Euroo fluctu curvatus in arcum.* Cf. etiam adnott. ad Geo. II, 448. Aen. I, 587. VII, 13. XI, 771. Ceterum hunc versum laudat Schol. Iuven. VI, 649. — 43. Vid. inf. ad v. 81. *Centum* autem numerum rotundum esse pro *multis* positum, in promptu est. — 44. *ad limen*, ipsius antri. — 45. *Poscere* (scil. *precibus*, vid. ad v. 51. et 66.) *fata* (oracula vid. ad I, 382.) *tempus est*, i. e. ad poscenda fata. Vid. ad Geo. I, 305. — *deus, ecce deus!* „Statim in aditu antri Sibylla dei afflatum sentit [vel *recipit deum*, *incalescit deo*, ut cum Ovidio loquar Met. XIV, 107. et II, 641.].“ *H.* Cf. Ovid. Met. XV, 667. *Et deus, en deus!* Avien. descr. orb. v. 6. *deus, en deus intrat Apollo!* et similes locos. — 47. *unus*, i. e. idem atque antea. Vid. supra V, 616. — 48. „*Non comptae mansere comae:* atqui erant illae resolutae, ut in sacris mos erat [vid. ad II, 403.]; igitur nunc factae sunt horrentes (cf. Sen. Agam. 712 sqq.), seu iactatae (ut Tibull. II, 5, 66.), quod malim ex Val. Fl. I, 208 sq. imitatione.“ *H.* De sparsis et horrentibus vaticinantium comis earumque furiosa iactatione cf. praeter Sen. l. l. idem Oed. 230. Lucan. V, 155. 171. Val. Fl. I, 208. Catull. LXIV, 306. LXIII, 23. Quinct. Inst. XI, 3, 71. Eurip. Iph. Aul. 757 sqq. Huschkii Anal. crit. p. 81. et Dissen. ad Tibull. II, 5, 66.; de *comendi* autem vocabulo, proprio de capillis, Hor. Od. IV, 9, 13. Tibull. I, 8, 16. IV, 2, 10. Stat. Theb. VIII, 165. alios. — *pectus anhelum.* Cf. Lucan. V, 190. et Sen. Agam. 708. — 49. *rabie fera*, divino furore, quem dei praesentia inspirat; nam *rabies* de quavis vehementiore animi affectione dicitur. Cf. Cic. Tusc. III, 26, 63. IV, 24, 53. Hor. A. P. 70. Ter. Eun. II, 3, 8. Petron. c. 94. cett. — „*maior videri*, ut solent maiora visu esse, quae sensus animumque miratione percellunt. Natum ex hoc ipso naturali sensu phantasma poëticum, ut dii, si hominibus appareant, maiores maioresque fieri dicantur.“ *H.* Cf. adnott. ad II, 773. Ceterum Wagn. Qu. Virg. XXX. p. 521. *videri* non habet Infinitivum absolutum, sed a voc. *maior* pendere putat, ut *θαῦμα ἰδέσθαι*, *niveus videri* (ap. Hor. Od. IV, 2, 59.), *lubricus adspici* (ap. eund. Od. I, 19, 7.) et similia. — 50. *Nec mortale* (i. e. divinum quid) *sonans.* Vid. I, 328. ibique adnott. Gossrau confert Sen. Oed. 232. Pythiae *emicat vasto fragore maior humano sonus.* — *adflata numine.* Vid. ad I, 591. De ipsa re

Iam propiore dei. Cessas in vota precesque,
Tros, ait, Aenea? cessas? neque enim ante dehiscent
Attonitae magna ora domus. Et talia fata
Conticuit. Gelidus Teucris per dura cucurrit
Ossa tremor, funditque preces rex pectore ab imo:
Phoebe, gravis Troiae semper miserate labores,
Dardana qui Paridis derexti tela manusque
Corpus in Aeacidae; magnas obeuntia terras
Tot maria intravi duce te penitusque repostas
Massylûm gentis praetentaque Syrtibus arva;

---

cf. V, 649. Heyn. aliam suadet huius loci distinctionem, ut post *sonans* Punctum, post *dei* Comma ponatur; eamque rationem secutus est Iahn. Sed vere memorat Wagn., hoc si poëta voluisset, non *quando*, sed *ut*, *ubi*, scripturum fuisse. Ceterum Peerlk. praeter necessitatem coni. *numine tanto*. — 51. *Cessas in vota precesque?* i. e. cur tardus es ad vota facienda? s. quid cessas vota facere? neque confundenda est haec constructio cum nota illa formula *cessare in aliqua re*, i. e. tardum esse in re facienda, quae iam coepta est. Thiel. et Gossrau supplent verbum *ire*, *descendere*, Gronov. autem ad Sen. Oed. 304. *deos vocare*. Cf. etiam similis locus II, 347. *Vota* et *preces* autem saepissime coniunguntur (vid. infra XI, 157. Sil. XII, 325. Mart. X, 28. Stat. Theb. XI, 616. al. et Markl. ad Stat. Silv. I, 2, 195.) et vota quidem facit Aeneas v. 69 sqq., preces v. 56 sqq. Wagn. hic confert Tib. II, 2, 10. *En age*, *quid cessas? adnuet ille: roga.* — 52. *enim*, nostrum *denn* - - *ja*. Cf. Hand. Turs. II. p. 390. — *ante*, scil. quam vota feceris. — *dehiscent*. „Antiqui sacerdotes, ut vulgus fraudarent, templa ita artificiose claudebant, ut fores nulla opera humana aperiri viderentur. Ita Castoris et Pollucis *aedes* (Romae) *nullius hominum manu reserata patuit*, Val. Max. I, 8, 1." *Gossr.* — 53. „*magna ora domus*, interioris maioris antri, tamquam adyti fores, *attonitae*, ut rei inanimatae tribuatur sensus idem, qui eorum est, qui repente revelli fores audiunt." Haec *Heyn.*, quem etiam hic immerito vituperat Wagn., Troianos ipsum antrum non intrasse putans, quippe cui v. 81. *centum ingentia ostia* tribui non possint. Sed vid. adnott. ad illum locum. *Attonitus*, quod alibi dicitur de ipsis vatibus (Hor. Od. III, 19, 13.) et aliis, qui sunt divino spiritu et furore tacti (Aen. VII, 580. etc.), hic ad antrum refertur, in quo vates divino spiritu afflata versatur. Recte igitur Süpflius *attonitam domum* reddit *das begeisterte*, *gotterfüllte Haus*; minus recte Gossr.: „quae magno valvarum strepitu movetur." — Verba *Et talia fata* (pro quibus Heins. maluit: *Ut talia fata Conticuit*, *gelidus* etc.) Peerlk. spuria censet atque etiam Gossr. abesse malit. — 54. *gelidus tremor*. Vid. ad II, 120. — 56. Apollinem apud Homerum semper a Troianorum partibus stare, observavit Heyn., qui ad v. 37. haec adnotat: „Fundus Iliad. XXII, 359.; verum copiosius haec exsecuti erant poëtae cyclici, Arctinus in Aethiop. et Quintus l. III. pr. Veneris et Apollinis precibus id dedisse Iovem, praeclare exponit Hor. Od. IV, 6, 21." Vid. etiam Ovid. Met. XII, 606., ubi Bach. conferri iubet Mythographos I, 36. II, 205. ed. Bod. — 57. *derexti*. Vid. ad V, 786. Ceterum Ovidius Met. XII, 606. de eadem re: *Certaque letifera direxit spicula dextra.* — 58. *Aeacidae*. Vid. ad Aen. I, 99. — *obire* pro cingere, circumdare, legitur etiam Aen. X, 483. Ovid. Met. V, 51. (*indutus chlamydem*, *quam limbus obibat Aureus*) alibi. — 59. *duce te*, monitis tuis, quod oraculum Apollinis secuti sunt. Cf. III, 154 sq. — *penitus repostas*, longe remotas et in intima Africae parte latitantes, ut *terrae repostae* III, 364. Cf. etiam infra v. 655. Omnia enim, id quod vere adnotat Heyn., in maius aucta; quare etiam *Massyli* (de quibus vid. ad IV, 132.) et regio *Syrtica* (vid. ad IV, 41.) pro vicinis Carthaginiensibus eorumque agro com-

Iam tandem Italiae fugientis prendimus oras.
Hac Troiana tenus fuerit fortuna secuta.
Vos quoque Pergameae iam fas est parcere genti,
Dîque deaeque omnes, quibus obstitit Ilium et ingens
Gloria Dardaniae. Tuque, o sanctissima vates,
Praescia venturi, da — non indebita posco
Regna meis fatis — Latio considere Teucros
Errantisque deos agitataque numina Troiae.
Tum Phoebo et Triviae solido de marmore templum

---

memorantur. — *praetenta Syrtibus arva*, ut III, 692. *Sicanio praetenta sinu insula.* Schrader. sine causa coni. *praetextaque.* — 61. Sententia haec est: Quum tandem in Italiam prius semper nos fugientem pervenerimus, nunc certe, Phoebe, efficias, ut adversa fortuna nos secuta fuerit, i. e. non amplius sequatur, sed tandem aliquando finem habeat. — *Iam tandem.* Vid. X, 890. et XII, 497. Sic etiam *iam denique* II, 70. — *Italiae fugientis oras.* Vid. ad V, 629. et III, 496.; *fugientis* autem Accusativus videtur esse cum voc. *oras* coniungendus. — *prendimus*, ut fugientem, i. e. orae appellimus. Cf. etiam IV, 346. *Italiam capessere.* — 62. *Hac tenus.* Vid. ad V, 603. et Iahn. et Bach. ad Ovid. Met. V, 642. — *Troiana fortuna*, i. e. adversa, infesta. Cf. V, 604. et Hor. Od. III, 3, 61. *Troiae renascens alite lugubri Fortuna tristi clade iterabitur.* — *fuerit secuta*, optative, ut ap. Tibull. II, 5, 79. *Haec fuerint olim*, ubi vid. Huschk. et Dissen. Cf. etiam Kritz. ad Sall. Iug. 110, 3. et 4. Gernhard. de vi et usu Coniunct. ap. Latt. Opuscc. p. 90 sqq. Matth. Excurs. ad Cic. Cat. IV, 6, 11. p. 244. alii. Sensus igitur est: Desinat iam adversa fortuna nos persequi. — 63. *Vos quoque*, *dii*, *deaeque*, qui inimici estis Troianorum, imprimis Iuno, Minerva et Neptunus. — 64. „*obstitit*, invisa fuit; quae consiliis nostris obsistunt, repugnant, ea invisa sunt.“ *H.* Cf. Silius XVII, 550. *tantumne obstat mea gloria divis?* — 65. *Dardaniae.* Vid. ad III, 156. — 66. *Praescius* cum Genitivo constructum etiam ap. Val. Fl. V, 529. (*vox praescia sortis.*) Tac. Ann. VI, 21. XI, 29. alibi legitur. Vid. etiam infra XII, 452. — 66. *da considere.* Vid. ad I, 319. et V, 689. „Tribuit autem superstitio hoc vatibus, ut, quae praedicunt, videantur ipsi quasi efficere et pro arbitrio constituere.“ *H.* — *non indebita fatis regna*, quae mihi ex fatis debentur, quae iure meo postulare possum. Cf. etiam infra VIII, 12. IX, 136. Ovid. Fast. III, 797. *Quaeque fuit fatis debita, poscit opem.* Liv. I, 4. *Sed debebatur fatis tantae origo urbis* (coll. cum Val. Fl. V, 21. *Dicta dabant ventis nec debita fata movebant*). Alii minus recte distinguunt: *da*, *non indebita posco*, *Regna* etc. Tum enim in seqq. scribendum erat: *Latio et considere Teucros.* Burm. in omnibus eiusmodi locis *fatis* pro Dativo habet, equidem potius cum Peerlkamp. (quem vide ad h. l.) pro Ablativo (*a fatis*, *ex fatis*). Alia res est apud Val. Fl. V, 509., qui locum nostrum respiciens quidem, sed non plane imitatus, scripsit: *Non aliena peto, terrisve indebita nostris.* — 67. *Teucros* longe gravius quam *nos;* et magis etiam rem auget Penatium commemoratio: *Errantesque deos.* Cf. similis locus infra VII, 229 sq. — 69 sqq. „Ad templum in Palatio ab Augusto factum respici, ut Aeneas ex posterorum persona vota faciat, iam Serv. notavit. Cf. Suet. Octav. 29. Ex Virgilii verbis vix aliter iudices, quam cum Apolline Dianae quoque sorori fuisse id consecratum; ut in ludis saecularibus aliisque sacris consociatae fuere utriusque dei religiones. Ex Prop. I, 31, 15. apparet, Apollinis signum in eo templo medium inter Latonam et Dianam stetisse.“ *H.* — *solido de marmore tem-*

Instituam festosque dies de nomine Phoebi.
Te quoque magna manent regna penetralia nostris;
Hic ego namque tuas sortis arcanaque fata,
Dicta meae genti, ponam, lectosque sacrabo,
Alma, viros. Foliis tantum ne carmina manda,
Ne turbata volent rapidis ludibria ventis;
Ipsa canas, oro. Finem dedit ore loquendi.
At, Phoebi nondum patiens, immanis in antro

---

plum. Vid. ad Ecl. VII, 31., ubi adde Aen. VII, 688. — 70. *festos dies*, ludos Apollinares ab Augusto institutos, qui quinto quoque die m. Iulii celebrabantur (cf. Liv. XXV, 12, 9.) et a Praetore urbano regebantur. (Liv. XXVII, 23, 5.) Cf. omnino Macrob. Sat. I, 17. et Krause in Pauly *Realencycl.* IV. p. 1203 sq. — *instituam*, quod proprie ad solos *dies festos* pertinet, per zeugma etiam ad *templum* refertur; quamquam etiam sine zeugmate Val. Fl. III, 426. dicit *aras instituere.* Wagn. praeter h. l. apte comparat eiusd. I, 15 sq. *Ille tibi cultusque deûm delubraque genti Instituet.* — 71. *penetralia*, templa, ubi libri Sibyllini Romae asservabantur, qui, prius in Capitolio depositi, ab Augusto sub Apollinis Palatini basi reconditi sunt. Cf. Suet. Octav. 31. Tac. Ann. VI, 12. et Tibull. II, 5, 1. ibique interpp. Neque aliter intelligendum esse Ovidium, docet Heyn., etsi ille rem ita efferat, quasi templum et sacra Romae habuerit Sibylla, Met. XIV, 128. *Templa tibi statuam, tribuam tibi turis honorem.* Cf. omnino Scheiffele in Pauly *Realencycl.* VI. p. 1151 sqq. — 72. *tuas sortis arcanaque fata*, oracula tua et responsa, quae ap. Tibull. II, 5, 16. *abdita fata.* — 73. *lectos viros*, librorum Sibyllinorum custodes et interpretes ex ordine patricio et plebeio pari numero electos, ab initio duo, tum decem, postea quindecim, ex quo tempore, vel aucto fortasse eorum numero, remansit tamen *Quindecimvirorum* appellatio. Cf. Cic. Div. I, 2, 4. id. de har. resp. 13. Liv. V, 13, 6. X, 8, 2. Hor. Carm. saec. 70. Tac. Ann. VI, 12. XI, 11. XVI, 22. Dio Cass. XLIV, 15. LIII, 1. Gell. I, 12. alii et Ruhnk. Lect. in antiq. Rom. ed. Eichstad. Ien. 1822. VI. p. 11 sqq. — 74. *Alma.* Vid. adnott. ad Ecl. VIII, 17. — *Foliis tantum* etc. Adv. *tantum* (ut nostro *nur*) utuntur optantes, qui eam rem unam, quam proferunt, maxime urgent. Cf. v. c. Aen. VIII, 78. Exsequitur autem Aeneas Heleni praeceptum sup. III, 433 sq. et 457., ubi eadem fere verba leguntur. — *carmina*, vaticinia, ut Ecl. IV, 4. Aen. III, 485. Liv. I, 45. et alibi saepe. — 75. *ludibria ventis.* Sic Hor. Od. I, 14, 16. in comparatione rei publ. cum nave: *Tu, nisi ventis debes ludibrium, cave.* Similiter navis *pelagi ludibrium* dicitur Lucano VIII, 710. et Claud. IV. Cons. Hon. 139. — 76. *Ipsa canas*, omissa Particula adversativa. Vid. ad IV, 433. De Pron. *ipsa* vid. supra ad III, 457. — Verba *finem dedit ore loquendi* Toll. ad Longin. 6. aliique ab alia manu assuta esse putant; temere. *Ore loqui* non solum Lucilius dixit ap. Nonium v. *pausa* (*Haec ubi dicta dedit, pausam facit ore loquendi*), sed etiam Maro ipse I, 614. IX, 5. 319., ut *ore effari* II, 524. et III, 463. Sic etiam IV, 680. et al. *voce vocare*, infra v. 186. *voce precari* et similia. — 77 sqq. „Ornate omnia: a domandis equis translata verba (cf. 100. 101.) ad vatem, quae nollet deum recipere, ἐνθουσιάζειν, quum divina vis crederetur corpus mortale, tamquam sui non capax, graviter vexare. - - - Non autem nisi cum spasmis et convulsis inter dolores membris vates, quippe ecstatici, insaniebant.“ *H.* — *Phoebi nondum patiens.* Sic Stat. Theb. X, 165. *impatiensque dei fragili quem mente receptum Non capit.* (Contrarium est ibid. v. 624. *vatis plenus Phoebo*, vel apud Ovid. Met. XIV,

Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse deum: tanto magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo.
Ostia iamque domus patuere ingentia centum
Sponte sua, vatisque ferunt responsa per auras:
O tandem magnis pelagi defuncte periclis —
Sed terrae graviora manent — in regna Lavinî

---

107. de eadem Sibylla: *tandemque deo furibunda recepto.*) Imitantur locum nostrum Sen. Oed. 230. *Incipit Lethaea* (potius *Letoa:* cf. Heins. Advers. I, 17.) *vates spargere horrentes comas, Et pati commota Phoebum,* et Lucan. V, 174. *bacchatur demens - per antrum - - Iratum te, Phoebe, ferens.* — *immanis,* (pro *immaniter*) cum Verbo *bacchatur* coniungendum esse patet. — 78. *bacchatur,* furibunda discurrit. Vid. ad IV, 301. — *si possit.* Cf. adnott. ad II, 756. — 79. *excussisse,* ἀοριστικῶς pro: quam celerrime excutere. Cf. adnott. ad 606. *Excutere* autem *deum* eadem ratione dictum, qua V, 679. *excussa pectore Iuno,* et hic quidem eo aptius, quum metaphora ab equo ducta sit, qui invitus ab equite, quem studet deiicere, domatur. Cf. etiam Sen. Agam. 791. *dum excutiat deum* (Cassandra), *retinete, ne quid impotens peccet furor.* — „Quanto magis illa bacchatur, ideoque reluctatur, tanto magis ei deus instat, ut furorem concipiat et vaticinia effundat.“ *H.* Solent autem feroces equi *fatigando* s. exercendo domari. — „*Fingitur* equus a magistro *premendo,* h. e. dum premitur frenis (cf. supra I, 63.); ergo Phoebus domans Sibyllam, vi divinatrice mentem versans, ut ea incalescat, *fingit premendo,* pro premit.“ *H.* Cf. etiam Hor. Epist. I, 2, 64. *fingit equum - - magister* et Macrob. Sat. VI, 2. *fingitque* (equum) *morando.* Alii, ut Peerlkamp., minus apte metaphoram repetunt ab argilla vel cera, quae digitis premitur atque ita fingitur et ad certam formam componitur; et Gronov. ad Stat. Theb. VI, 742. hunc locum iam contulit cum Plat. de Rep. II. p. 377. C., qui volebat, nutricis et matres πλάττειν τὰς ψυχὰς τοῖς μύθοις πολὺ μᾶλλον, ἢ τὰ σώματα ταῖς χερσίν. Cf. adnott. ad Aen. VIII, 365. — 80. *Os rabidum.* Sic etiam infra v. 102. In utroque loco Codd. confundunt *rabidus* et *rapidus.* Vid. ad Ecl. II, 10. et Geo. II, 151. — 81. Nunc demum antri ostia antea clausa (cf. v. 52 sq.) repente et sua sponte (vid. ad v. 52.) aperiuntur, ut vatis responsa inde erumpere (*ruere,* v. 43.) possint. Id unum quaeritur, utrum externa meatuum illorum, de quibus ad v. 43. diximus, ostia, an, quod Heyn. censet, interna, quibus illi cum ipso adyto s. maiore antro cohaerebant, portis clausa fuerint; quum Virgilius ipse paullo obscurius scripserit. At si v. 77., ubi *vates in antro bacchatur,* comparamus cum v. 45. et 47., ubi *ventum erat ad limen,* et Sibylla *ante fores* loquitur, et si consideramus, iam per se multo probabilius esse, interioris tantum recessus fores clausas fuisse, non aditus illos cuivis homini profano conspicuos, vix dubitare possumus, quin vera sit Heyniana huius loci interpretatio et temere a Waguero vituperata. *Aditus* patentes (v. 43.) s. cavernas ad ipsum adytum ducentes iam antea Sibylla cum Aenea intraverat, ideoque iam sunt *in antro* (v. 77.), sed tamen ipsius adyti *limen* et *fores* (v. 45. et 47.) nondum attigerunt, cuius *ostia* nunc demum, precibus votisque factis, repente patescunt. Recte igitur *Heyn.,* coll. Callim. in Apoll. 3. 6 sq.: „Putanda autem est Sibylla adytum ingressa, deo plena, ex adyto haec vociferari, voce per cava antri resonante; Aeneam autem ante fores substitisse. Cf. v. 98. et 44. — „83 sqq. secundum Heleni praedictionem sup. III, 458 sq. Cf. praeclarum locum Tib. II, 5, 39 sqq.“ *H.* — *terrae.* Sic altera Codd. familia cum Med., quam lectionem utpote difficiliorem cum Wagn. praetulimus vulgari *terra,* quam Rom.

Dardanidae venient; mitte hanc de pectore curam;
Sed non et venisse volent. Bella, horrida bella,
Et Thybrim multo spumantem sanguine cerno.
Non Simois tibi, nec Xanthus, nec Dorica castra
Defuerint; alius Latio iam partus Achilles,
Natus et ipse dea; nec Teucris addita Iuno

---

aliique Codd. exhibent. Wagn. (quem in prima edit. temere secuti sumus), comparans III, 162. Geo. II, 290. Aen. XII, 130. et locos, ubi *terrae* idem est quod in *terram*, X, 555. XI, 87. Ovid. Met. II, 347. V, 122. etc., *terrae* pro *in terra* positum (vid. ad Geo. l. l. Aen. V, 481. et X, 555.) et *graviora* absolute capiendum putat. Sed quum loci a Viro doct. comparati non eiusdem sint generis, *terrae* autem, ut cognatum *humi*, alibi non nisi verbis *sternere*, *fundere*, *procumbere* et similibus sic adiungi soleat, nunc cum Heynio, Iahnio, Süpflio et Peerlkamp. ad *terrae* ex v. 83. *pericula* supplendum esse puto, ut sensus sit: pelagi quidem periculis defunctus es, sed manent graviora terrae pericula; (quam rationem etiam Gossr. atque Wagn. ipse in edit. min. sequuntur). Quare etiam signum exclamandi, quod Wagn. post *periclis* posuit, sustulimus. Süpflius praeterea tertiam proponit explicationem, ut *terrae* pro Dativo habeamus cum *maneat* coniungendo et locum sic capiamus: *aber dem Lande bleibt noch Schwereres, ist noch Schwereres vorbehalten*; quam probare non possum. — *in regna Lavinî.* Nunc tandem manifestum de loco aditus ad Italiam vaticinium. Ante enim locus obscure tantum indicatus fuerat. Cf. II, 781. — *in regna* autem *Lavinii* est: in regionem illam, ubi Lavinium ab Aenea condetur, et novum regnum fundabitur. Sibylla igitur anticipatione, quam vocant, utitur; quod non considerantes librarii quidam et antiquiores editores scripserunt *regna Latini*, quam lectionem Peerlkamp. alteri non debebat praeferre. De contracta Genitivi forma vid. ad Ecl. I, 33. — 85. *mitte curam.* Cf. Hor. Od. III, 8, 17. *mitte civiles super Urbe curas.* Liv. XXX, 3. *curam ex animo miserat* etc. — 86. *Sed non et venisse volent*, per hyperbaton pro: sed etiam volent non venisse. Sequentia causam continent: nam *bella - - cerno.* Cf. infra VII, 736. *patriis sed non et filius arvis Contentus.* Cf. Heins. ad Ovid. Met. IV, 273. — 87. Iam Heyn. comparat Hom. Il. VII, 329. — *Thybrim.* Vid. ad II, 782. — 88. *Dorica castra.* Vid. ad II, 27. — „Eadem calamitatum series renascetur. Cf. infra X, 60 sqq. — 89. *Defuerint.* Vid. ad II, 77. — *Alius Achilles*, Turnus, Veniliae Nymphae fil. Vid. infra X, 76. Nec hoc sine veterum exemplo; v. v. Eur. Troad. 614 sq. et sup. Ecl. IV, 34. etiam in vaticinio.“ *H. Alius Achilles.* Vid. ad Ecl. II. v. ult. Ruhnken. ad Vellei. II, 82. Lindem. ad Plaut. Capt. Argum. acrost. v. 2. et 9. Wagn. ad Eleg. ad Messal. p. 76. et in Qu. Virg. XXV, 10., ubi vv. *alius iam Achilles* coniuncta redduntur: *schon wieder ein Achill.* Sed quis tandem Achilles iam antea Latio erat partus? Ego potius locum sic capio: Ut antea Troiae Achilles, sic etiam nunc Latio (i. e. novo regno a Troianis in Latio condendo) *iam* (*schon*) partus est Achilles suus, i. e. hostis infestissimus. (Video nunc, etiam Handium in Tursell. III. p. 125. miratum esse illam Wagneri explicationem et hunc locum iis adnumerasse, ubi *iam* de re suo tempore certe futura ideoque confidenter exspectata vel exspectanda ponatur, ut in nostro: *er wird schon kommen*, ubi plerumque per *mox*, *statim* explicari soleat.) — 90. *dea.* Venilia enim, quae Turnum peperit ex Dauno, antiquo Italiae heroë, dea marina fuisse perhibetur. Vid. ad X, 76. — *Nec Teucris addita Iuno* cett. Temere in h. l. turbas excitarunt interpretes. *Addita nusquam aberit* nihil aliud est, quam: numquam desinet addita esse, i. e. attento animo Troianos persequi, semper parata ad eos vexandos et violandos, Gr. *ξυνέσεται ἔφοδρος;* Vid. Lobeck.

Usquam aberit: cum tu supplex in rebus egenis
Quas gentis Italûm aut quas non oraveris urbis!
Causa mali tanti coniux iterum hospita Teucris
Externique iterum thalami.
Tu ne cede malis, sed contra audentior ito,
Quam tua te Fortuna sinet. Via prima salutis,

ad Soph. Ai. 611. Cf. etiam supra IV, 386. Odii et inimicitiae notio per se quidem non inest vocabulo, a quovis vero lectore, qui iram Iunonis in Troianos cognitam habet, facile suppleri potest (ut hic quidem *additus* respondeat nostro *aufsässig*); idemque valet de omnibus illis locis, quos editores afferunt, inducti a Macrobio Sat. VI, 4., qui, quasi ex antiquo loquendi genere *additus* idem esset quod *infestus*, *inimicus*, laudat hoc Lucilii fragm. (XIV, 6.): *Si mihi non praetor siet additus atque agitet me* etc. (emendatum a Wagnero in Diar. schol. Darmst. 1830. ch. 24. p. 187.), cui Servius adiungit Plaut. Aul. III, 6, 20. *Argus, quem quondam Iovi Iuno custodem addidit.* Heyn. comparat infra Aen. IX, 629. et Hor. Od. III, 4, 78., putans scilicet, a *custodibus*, qui proprie *addi* dicantur custodiendis, sed his ipsis molesti, difficiles, odiosi esse soleant, hoc vocabulum communem illam significationem accepisse. Ceterum imitatur h. l. Silius II, 595. *agit addita Erinnys.* Cf. etiam Schilleri nostri Maria Stuart. Act. IV. Sc. 10. *Sie ist die Furie meines Lebens, mir ein Plagegeist vom Schicksal angeheftet.* — 91. *cum tu.* Vid. ad III, 10. Ex narratione autem per *cum* instituta poëta transit in exclamationem. Peerlkamp., cui Codd. lectio non satis sublimis videtur, malit *quam tu supplex* - - *Quas gentes* - - *oraveris*, omissa Copula, ut apud Sen. Oed. 7. *Quantum malorum fronte quam blanda tegis*, de qua re conferri iubet sua ad Hor. Od. III, 19. Gronov. ad Sen. Oed. 5. et Heumann. Poecil. T. II. p. 185. — *in rebus egenis*, i. e. angustis, periculosis, in summa difficultate et discrimine, omni ope destitutus. Cf. Plaut. Capt. II, 3, 45. Poen. I, 1, 1. et Stat. Theb. XI, 550. ibique Barth. — *quas non oraveris urbes.* Cf. locos similes II, 745. III, 56. VI, 893. Eleg. ad Liv. Aug. 131 sq. Claud. in Mall. cons. 248. Stat. Silv. II, 1, 148. et Ruhnk. ad Rut. Lup. p. 122. De ipsa re vid. infra VIII, 126 sqq., ubi Aeneas Evandrum et Agyllinos Etruscos in auxilium vocat. — 93. *coniux*, Aeneae futura, *hospita*, non Troiana, Lavinia, Latini filia, quam etiam Turnus in matrimonium petebat, ita ut illa, tamquam altera Helena, belli causa fieret; unde *iterum*. — 95. *audentior.* Pauci quidam Codd. *audacior*, minus apte; nam *audax* cum vituperatione de eo dicitur, qui nimium audet, *audens* vero cum laude de eo, qui fortiter rem subit. Recte iam Nonius p. 442. *Audacia et audentia hoc differunt, quod audentia fortitudinis sit, audacia temeritatis.* Comparativus *audentior* legitur etiam ap. Val. Fl. IV, 284. Quinct. Inst. XII, 10. in Dial. de Or. 14. alibi, ut Superlativus Tac. Agr. 33. et Gell. VII, 2., *contra ire* autem apud Senec. Ep. 59. (*interritus contra illa ibit*). Ceterum cf. notissimus ille locus infra X, 284. *audentes fortuna iuvat.* — 96. *Quam*, omnium fere Codd. lectionem, cum Iahn. et Wagn. restitui. Quod vulgo editur *Qua*, nil videtur esse, nisi Pauli Manutii coniectura, quae sane facile se offerebat, et cum qua Heyn. confert sup. I, 418. et II, 387. Toup. coni. *Quo tua te F. feret*, quae coniectura, ut plane non necessaria, ita etiam minus apta est, quum Aeneas iam sciret, Italiam sibi esse petendam ibique sedes a fato constitutas. Neque magis probare possum Peerlkampii coniecturam: - - *sed, contra audentior, ito, Qua tua te F. vocat*, quam ita explicat: Nec cede malis, sed contra mala audentior ito, qua via melior te vocat sors. *Quam* cum Heinsio aliisque explico per *quantum;* Wagn. paullo artificiosius coniungit cum *contra*, ut sensus sit hic: „eo audentior contra ito, quo minus ista te mala, s. fortuna tua, sinere videbuntur.“ — *Via prima*

Quod minime reris, Graia pandetur ab urbe.
Talibus ex adyto dictis Cumaea Sibylla
Horrendas canit ambages antroque remugit,
Obscuris vera involvens; ea frena furenti
Concutit, et stimulos sub pectore vertit Apollo.
Ut primum cessit furor et rabida ora quierunt,
Incipit Aeneas heros: Non ulla laborum,
O virgo, nova mi facies inopinave surgit;
Omnia praecepi atque animo mecum ante peregi.
Unum oro: quando hic inferni ianua regis
Dicitur et tenebrosa palus Acheronte refuso,
Ire ad conspectum cari genitoris et ora

---

salutis. Comparant Apollon. II, 388. — 97. *Quod minime reris* ne quis humile putet, Peerlk. comparat Claud. R. Pros. III, 198. *multoque minus, quod rere.* — *Graia ab urbe*, Pallanteo, quam Evander cum Arcadum colonia in Palatino monte condidit. Inde Aeneas auxilia accepit contra Rutulos et Turnum. Cf. VIII, 54. et 341. — *pandere viam* legitur etiam ap. Val. Fl. II, 613. et Liv. IV, 15, 5. X, 5, 11. Vulgare est *viam aperire* (Aen. X, 864. XI, 884.). 98. *ex adyto.* Vid. ad III, 92. — 99. *ambages* de verbis confusis, implexis, obscuris, quibus res non clare indicatur, sed involvitur et obscuratur, imprimis de oraculis. Cf. Tac. Ann. II, 54. XI, 34. XII, 63. Lucan. I, 637 sq. Sen. Oedip. 216. Mart. Cap. I, 1. Sic etiam Sphingis aenigmata ab Ovid. Met. VII, 760. *ambages* vocantur. — 100. „Eventa rerum obscuris verbis prodit. Imitatur locum Lucan. I, 637 sqq. — *ea frena* cett. Adeo concitaverat eam Apollo. Cf. v. 79 sq. *ea frena, τοῖα,* tam valida.“ *H.* Rectius Wagn. *ea* refert ad antecedd. *Obscura veris involvens:* „ita temperat Apollo concitatum Sibyllae pectus, ut ei non liceat simplicem rerum veritatem promere, sed ut ambagum obscuritate involvat verbum.“ — 101. „*stimulos* [i. e. eos stim.] *sub pect. vertit*, h. e. in pectore figit, pectori subdit. Sed plus inest altero verbo, continuato scil. ictu.“ *H.* Stimulo autem semel adacto et fixo non possumus iterata vice stimulare, nisi cum moventes et vertentes. Quare non opus est, ut cum Burmanno ad Val. Fl. VI, 603. de diversis temporibus cogitantes locum nostrum sic explicemus: Non tunc primum furorem iniicit deus, sed stimulat iam ante ipsi iniectum. Peerlkamp. autem putat, magis Latinum fore *sub pectora*, quum, si stimuli *in* vel *sub pectore* vertantur, letale vulnus efficiatur necesse sit; quod probare non possum. — 102. *rabida ora.* Vid. supra ad v. 80. — 103. Non ut novos labores, qui mihi impendant, cognoscam, te adii, nam ea omnia iam audivi et consideravi (vid. infra); sed unum est, quod peto, ut adire liceat inferos et Anchisen patrem. — 104. *facies*, species, genus. Vid. V, 822. VI, 560. cett. — „*surgit*, occurrit, est. Scilicet audierat Aeneas omnia a patre V, 730 sq. et Heleno III, 458.; itaque iam ante animo conceperat, προὔλαβε. Non male Aeschylus comparatur Prom. 101 sqq.“ *H.* — *omnia praecepi.* Vid. ad XI, 491. — *peregi*, rem ab omnibus partibus consideravi, omni cogitatione pertractavi; *peragendi* enim vocabulo, latissimo sensu usurpato, semper perficiendi, absolvendi, ad finem perveniendi notio adiuncta est. — 106. *Quando*, iterum pro quandoquidem, siquidem, ut supra v. 50. — *inferni ianua regis*, palatii, regni aditus, in quo habitat rex inferorum. — 107. *palus Acheronte refuso.* „Servius et ex eo Pomp.: *Avernum significat, quem vult nasci de Acherontis aestuariis;* ut Avernus sit Acherontis (cui *aestus* tribuitur inf. v. 296. sq.) ex inferis partibus exundantis et supra crateris sui labra exuberantis (*refusi*) aqua, emissarium; ductum id ex Plat. Phaed.

Contingat; doceas iter et sacra ostia pandas.
Illum ego per flammas et mille sequentia tela
Eripui his humeris, medioque ex hoste recepi;
Ille meum comitatus iter maria omnia mecum
Atque omnis pelagique minas coelique ferebat,
Invalidus, vires ultra sortemque senectae.
Quin, ut te supplex peterem et tua limina adirem,
Idem orans mandata dabat. Gnatique patrisque,
Alma, precor, miserere; — potes namque omnia, nec te
Nequidquam lucis Hecate praefecit Avernis; —
Si potuit Manis arcessere coniugis Orpheus,

---

c. 62. v. 112. B. Steph. (Cf. etiam Val. Fl. IV, 594. Apollon. II, 745. Orph. h. XVII, 10.) - - Si quis tamen ipsis poëtae verbis insistat, ea vix aliter accipiet, quam *paludem Acheronte refuso* dictam esse pro *paludem Acherontis refusi*, h. e. aestuantis, ἀναχυθέντος. (Cf. Strab. V. p. 243. D.) Fuit scilicet in his ipsis locis ad Cumas *palus Acherusia* (Plin. III, 5. med.), quam Maro memorare videri potest ad declaranda haec loca, in quibus aditus est ad loca infera; nec tamen per lacum, sed per antra vicina." Haec fere *Heyn.*, cui adsentior. De palude Acherusia, quae nunc *Lago di Fusaro* appellatur, cf. liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 526. — 109. *sacra ostia*, θεῖα, Heyn. interpretatur: „quae cum horrore adimus." Latiore sensu valet: quae violari nefas est. Cf. infra v. 573. II, 686. etc. — 110. De ipsa re cf. II, 631. — 111. *recepi*, servavi et in tuto collocavi. Similiter II, 525. Hecuba Priamum *recepit Ad sese et sacra in sede locavit.* Vid. etiam I, 178. *fruges receptas.* — 112. Cf. supra II, 704. — 113. *Atque omnis* etc. Peerlkamp. malit *Mecum omnis.* — *pelagi minas.* Cf. Hor. Od. I, 12, 31. *minax ponto unda recumbit.* Tibull. II, 3, 46. *hibernae minae* etc. — 114. „*Invalidus* Io. Schrader. otiosum esse ratus, emend. *Impavidus.* Verum Anchises ferebat, etsi invalidus, fortius quam pro virium et aetatis modo et gradu." *H.* Quare etiam post *ferebat* cum Wagn. Commate distinximus. — *sortem senectae*; sors i. q. alicui debetur. Süpfl. comparat Liv. XXXV, 6. *literae allatae Q. Minucii a Pisis, comitia suae sortis esse.* — 116. *mandata dabat.* Vid. V, 731 sqq. — *gnati.* Vid. ad Ecl. V, 22. — *potes namque omnia.* Peerlkamp., quamquam ipse afferens imitationem huius loci apud Sedulium [Carm. Pasch. IV, 194.] *Praeceptor miserere, potes namque omnia, Iesu,* tamen Virgilium aliter scripsisse censet, et memor formulae illius satis notae δύνασαι γὰρ (apud Hom. Il. I, 393. Callim. in Apoll. 30. Lucian. Imag. T. III. p. 287. etc.) et *potes, namque potes* (apud Val. Fl. VIII, 145. Stat. Theb. X, 69. etc., de qua cf. Burm. ad Val. Fl. I, 13. et Interpp. ad Hor. Epod. X, 69.), temere coniicit - - *miserere; potes namque: optima nec te - - Hecate* etc. — 118. *Hecate*, cui hic lucus, per quem aditus est ad inferos, sacratus. Vid. supra v. 35., ubi Sibylla *Trivia sacerdos* vocatur. De ipso *Averno* vid. ad III, 386. — 119 sq. „Aut supplendum alterum membrum: quidni et mihi adire inferos liceat? aut iunge *miserere - - Si potuit.*" *H.* Hoc verius; quamquam etiam tertia explicatio locum habet. Iahn. enim, cui Thiel. adsentitur, verba *et mî genus ab Iove summo* v. 123. apodosin habet huius protasis: *Si potuit* cett., et vv. *quid Thesea - - Alciden?* parenthetice interposita accipit; quae tamen ipsa parenthesis habet quod offendat. Ceterum imitationem huius loci vide ap. Stat. Silv. V, 3, 271 sqq. — 119. Cf. de hac notissima Orphei et Eurydices fabula praeter Orph. l. l. Apollod. I, 3, 2. Hygin. f. 164. Ovid. Met. X, 1 sqq. Sen. Herc. Oet. 1032 sqq. et Geo. IV,

Threïcia fretus cithara fidibusque canoris,
Si fratrem Pollux alterna morte redemit,
Itque reditque viam toties. Quid Thesea magnum,
Quid memorem Alciden? Et mî genus ab Iove summo.
Talibus orabat dictis, arasque tenebat,
Cum sic orsa loqui vates: Sate sanguine divûm
Tros Anchisiada, facilis descensus Averno;

---

453 sqq. — 120. *cithara fidibusque.* Eadem lyrae periphrasi utitur Hor. Od. III, 4, 4. — „*fretus*, usus. Homericum πεποιθὼς vel πίσυνος; et in hac ipsa re Orph. Arg. 42. Ἡμετέρῃ πίσυνος κιθάρῃ: simpl. pro: ope citharae. Cf. Aen. IV, 245. — 121 sq. Ut cum Castore, qui mortali patre, Tyndareo, natus erat, immortalitatem communicaret Pollux, Iove patre natus, hoc a diis impetravit, ut quoties ipse ad inferos se contulisset, fratri interim apud deos versari liceret. Hinc alternis sedes mutatae. Fundus fabulae Hom. Od. XI, 302 sq.; at vid. Pind. Nem. X, 103. [ibique Schol. et Apollod. III, 11, 2. cum Heynii adnot. p. 291.] Etiam Theseus et Hercules memorantur, quatenus inferos adiere, vid. inf. v. sqq. [ibique adnott."] *H.* — 122. *Itque reditque viam.* Vid. ad IV, 438., et de dictione *ire viam* cf. Hor. I, 11, 65. (ibique Obbar. et Orell.) et Prop. IV, 1, 36. Similis dictio est *currere aequor* III, 191. (ubi vid. adnott.) et V, 235. Ceterum Comma, quod vulgo post *Thesea* ponitur, cum Wagn. post *magnum* collocavimus, ne versus ineleganter incideretur, et anaphora Particulae *quid* obscuraretur. Praeterea etiam *Hercules*, quem *magnum* esse iam per se constat, nimis eveheretur prae Theseo, si ei hoc epitheton tribueretur. Iahn. quoque in altera edit. et Süpfl. hanc rationem secuti sunt, Peerlkamp. autem et Gossr. vulgaris distinctionis patroni exstiterunt. — 123. *Et mî genus ab Iove s.*, ergo mihi idem licebit. — 124. *arasque tenebat.* Vid. ad IV, 219. — 125. *Cum* Heins. ex Med. aliisque bonis libris pro vulg. *Tum* restituit, comparans I, 223. II, 679. VI, 190. 515.; eumque recte secuti sunt recentiores editores. Et vere Wagn. memorat, *cum* emphasin habere et munire transitum ad Sibyllae orationem gravitatis plenam; est enim idem fere quod *et tum*, καὶ τότε δή. Vid. ad II, 679. III, 10. supra ad v. 91. alibi. — *Sate sanguine divûm.* Vid. ad Geo. I, 278. — 126 sqq. Facilis est aditus ad inferos, sed admodum difficilis reditus. „Sententiam v. 126—128. interpretatur Seneca Herc. fur. 675 sqq." *H.* — *Anchisiada.* Sic Heins. cum Med. (a m. sec.) aliisque bonis Codd., quum poëtae Latini Vocativum eiusmodi nominum propriorum Romano more formare soleant *Aeacida*, *Oresta*, *Aeeta* cett. (vid. Nic. Heins. ad Ovid. Her. III, 87. IV, 9. Drak. ad Sil. It. XIII, 796. Ruddim. I. p. 48. Schneider. II, 1. p. 33.), et ipse Virgilius etiam supra III, 475. *Anchisa* scripserit (certe ex optimorum Codd., Gellii XV, 13, 10. et Nonii p. 281. et 286. auctoritate, quamquam Quinct. VIII, 6, 42. et Prisc. VII, 6. formam *Anchise* tuentur). Plurimi tamen Codd. praebent Graecam formam *Anchisiadē*, quam Iahn. (in edit. II. plura de hac re disputans) revocavit, quippe cui Virgilii Codd. in plerisque locis magis patrocinentur (ut Aen. I, 97. *Tydide*, IX, 653. *Aenide*, X. 161. *Alcide* etc.); et sane difficillimum hac de re iudicium, imprimis quum etiam infra v. 348. omnes Codd. *Anchisiade* exhibeant. Wagn. tamen (quem reliqui secuti sunt editt.) servavit formam *Anchisiada*, utpote plenius quid sonantem, non curans, ut ait, Horatium, qui Sat. II, 3, 187. ultimam Vocativi *Atrida* corripuerit, sed laudans Sil. XIII, 796. *Aeacidā*, et eiusd. XVI, 192. *Dardanidā*. — *descensus Averno*, pro: ad, in Avernum: cf. adnott. ad Ecl. II, 30. *Avernus* enim hic non est lacus ille, de quo ad III, 386. et 442. diximus, sed pro ipsis inferis positus. Praebent autem hanc lectionem ab Heins. restitutam, Med. Paris. III. alii. Iahn. etiam hic vulgatam servavit *Averni*, quam Wagn.

Noctes atque dies patet atri ianua Ditis;
Sed revocare gradum superasque evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est. Pauci, quos aequus amavit
Iuppiter, aut ardens evexit ad aethera virtus,
Dîs geniti potuere. Tenent media omnia silvae,
Cocytosque sinu labens circumvenit atro.
Quod si tantus amor menti, si tanta cupido est,
Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre

---

ab iis profectam censet, qui Substantiva nescirent interdum eodem modo construi, quo Verba, unde illa sint facta, coll. Heusing. ad Vechneri Hellenol. p. 264. — 127. *Noctes atque dies.* Vid. infra ad v. 556. — *Ianuam Ditis* Peerlkamp. ipsum Averni introitum esse putat. — *atra* autem *ianua*, quia omnia apud inferos atra sunt. Cf. Ovid. Met. IV, 438. *nigri fera regia Ditis.* ei. Her. 11, 72. *nigri regia caeca dei.* Hor. Od. I, 24, 18. *niger grex* Manium etc. Cf. adnott. ad V, 736. coll. iis, quae ad Geo. I, 129. et Aen. IX, 719. adscripsimus. — 128. *superas auras* hic, ubi de inferis agatur, terram significare in promptu est (τὰ ἄνω opposita τοῖς κάτω). Cf. Geo. IV, 486. etc. Alibi sane, ubi res ipsa in terra agitur, haec verba coelum et aethera indicare solent. Cf. Heins. et Burm. ad Ovid. Met. II, 437. — 129. *Hoc opus, hic labor est.* Cf. Quinct. Inst. VI, 2. *Hoc opus eius, hic labor est.* — *Pauci* etc. Quum igitur Aeneas vere remeaverit, inde apparet eum esse virum eximia virtute et diis carissimum. — *aequus* i. q. propitius. Sic I, 479. *non aequa Pallas* i. q. I, 668. *Iuno iniqua;* eademque ratione *Iuppiter aequus* dicitur Horatio Ep. II, 1, 68., ubi vid. Schmid., et in fragm. Laevii poëtae in Weicherti Poëtt. latt. rell. p. 24., ubi vid. eius adnot. coll. cum Drak. ad Sil. III, 2. et Heind. ad Hor. Sat. I, 5, 97. II, 3, 8. Cf. etiam infra IX. Ceterum ad hunc locum alludit Plin. Epist. I, 2, 2. *Nam vim tantam virorum pauci, quos aequus amavit, adsequi possunt.* — *evexit ad aethera virtus.* Cf. Senec. Herc. Oet. 1941. *virtus mihi in astra et ipsos fecit ad superos iter.* Cic. Legg. II, 8, 19. Hor. Od. III, 2, 21. cett. et adnott. ad VI, 322. — 131. Wagnero displicent vv. *Tenent media - - atro*, quum hae res, quae reditum difficilem reddant, etiam ingredientibus obstent, neque clarum sit, quidni per eas ingresso eadem via reverti licuerit. Sed rectissime contra eum disputat *Peerlkamp.* his verbis: „- - Iam finge imaginem Labyrinthi subterranei. Aditus late patet, nullae initio tenebrae, nitor lucis a tergo relictae viatorem aliquamdiu comitatur. Altius atque altius penetrat, spatia fiunt ampliora, sensim silvae, tenebrae, et flexuosi amnium cursus ita impediunt, ut remeandi non amplius sit facultas. Ita fere descripsit Seneca Herc. Fur. 664 sqq.“ — „*silvae* memoratae tenebrarum et caliginis significandae causa; ducta imagine ab Averni lacus situ supr. v. 118.“ *H.* — De *Cocyto* vid. ad Geo. III, 38. Ceterum Medic. Paris. VI. et alii haud dubie Codd. praebent Graecam formam *Cocytos*, quam cum Wagn. revocavi. Vid. ad Ecl. VI, 13. et al. (Nos secuti sunt Peerlk. et Gossr., dum Süpfl. Latinam formam servavit.) — *circumvenit* Heins. pro vulg. *circumfluit* ex melioribus Codd. omnibus restituit, magnam copiam exemplorum afferens verbi *circumveniendi* pro circumdandi positi. Cf. imprimis Tac. Ann. II, 6. *Rhenus - - modicas insulas circumveniens*, et Ammian. XXII, 8. *multitudo circumvenientium fluviorum.* — *sinu* bene de cursu fluvii sinuoso. — V. 133. Heins. coni. *Quin si.* Peerlkamp. autem malit: *Sed si tantus amor, menti si tanta cupido.* — *Si tanta cupido est.* Wagn. (quem posteriores secuti sunt editt.) verbum substantivum, quod in Med. punctis notatur tamquam delendum, omisit, coll. 349. II, 10. et Qu. Virg. XV, 9. De constructione *cupido est innare* vid. ad Geo. I, 305. et al. — 134. Cf. Hom. Od. XII, 21 sq. Heyn. ad explicandum voc. *bis*

Tartara, et insano iuvat indulgere labori,
Accipe, quae peragenda prius. Latet arbore opaca
Aureus et foliis et lento vimine ramus,
Iunoni infernae dictus sacer; hunc tegit omnis
Lucus et obscuris claudunt convallibus umbrae.
Sed non ante datur telluris operta subire,
Auricomos quam qui decerpserit arbore fetus.
Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
Instituit. Primo avulso non deficit alter

---

confert Hom. Od. XI, 601 sqq., haec adiiciens: „*bis;* quandoquidem et heroum inter deos receptorum umbrae in locis inferis habentur. Etsi nec hoc necesse. Nam Sibylla Aeneae, viventis tum, fata post mortem ignorare potuit. Licet autem poëtis narrationibus argumentisque diversis diversam famam mythumque amplecti et sequi." — *innare* cum quarto Casu constructum legitur etiam VIII, 651. Geo. II, 451. et III, 142.; alibi cum tertio. Cf. adnott. ad Geo. IV, 261. — 135. *Tartara.* Vid. ad Geo. I, 36. — *insanus labor* pro vulgari: magnum ausum, conatus difficillimus. *Insanus* enim interdum i. q. immensus, ingens, nimis magnus; qua de re Thiel. conferri iubet Taubm. ad Plaut. Trin. III, 2, 47. Drak. ad Sil. I, 251. et Heind. ad Hor. Sat. II, 2, 5. — 136 sqq. Hunc locum ante oculos habuit Claud. R. Pros. II, 290 sqq. Latet in densa silva ramus aureus cum foliis aureis, quem ut Aeneas tamquam ramum ἱκετείας (vid. VII, 154.) praeferat, supplex ad Proserpinam accedens, Sibylla velle videtur; qua in re poëta fortasse alludit ad Mercurii ψυχοπομποῦ virgam auream (vid. ad IV, 242.) Haec enim simplicissima est locum expediendi ratio, quamquam Heynius etiam mysteriorum κλαδοφόρους, θαλλοφόρους et περιῤῥαντήρια s. lustrationes frondibus aqua pura humentibus factas commemorat, quo alludi possit. — *vimen* est virga ipsius rami. — 138. *Iunoni infernae*, Proserpinae. Ovidio in loco parallelo Met. XIV, 114. dicitur *Iuno Averna*, et Claudiano R. Pr. I, 3. *Iuno profunda.* Vid. ad IV, 638. — *sacer dictus*, dedicatus; qua signif. etiam simplex *dicendi* verbum usurpatur. Cf. Bentl. ad Hor. Sat. II, 2, 134. et Markl. ad Stat. Silv. III, 1, 82. — *omnis Lucus*, longe lateque circumdatus. — 140. *datur subire.* Vid. ad I, 319. al. — *telluris operta*, loca infera, sub terra latentia. *Opertum* substantive usurpatum, ut ap. Cic. Parad. 4. extr. *in opertum bonae deae accedere.* Sic etiam ap. eund. Div. I, 50. extr. et II, 55, 113. *operta Apollinis*, i. e. oracula. — 141. *quam qui.* Sic Med. aliique Codd., quos cum Wagn. secutus sum, qui hanc lectionem, ob impeditiorem structuram in vulg. *quam quis* mutatam, recte sic explicat: non datur, nisi ei, qui ante decerpserit; comparans Geo. I, 104. et infra huius ipsius libri v. 453. Cf. etiam adnott. ad Ecl. II, 71. et al. In edit. tamen min. paullo artificiosius locum sic exponit: „quam is, qui id cupit (quod verbum elicies ex verbo *datur*), ramum istum decerpserit." — *auricomos fetus*, ramum aureis foliis praeditum; *comam* enim poëtis de frondibus arborum dici, res in vulgus nota. *Auricomus* legitur etiam Sil. III, 608. et Val. Fl. IV, 92., *fetus* autem non de fructibus, sed de surculis cum foliis usurpatum invenitur etiam infra v. 207. et ap. Ovid. Met. VI, 81. *fetus olivae cum baccis.* Ceterum ad hunc ramum aureum alludit Claud. R. Pros. II, 290. *Est etiam lucis arbor praedives opacis*, *Fulgentes viridi ramos curvata metallo. Haec tibi sacra datur.* — 142. *Hoc*, hoc ipsum, non aliud. Vid. ad IV, 46. et alibi. — *suum*, sibi proprium. Vid. adnott. ad Geo. IV, 22. coll. cum iis, quae ad Ecl. I, 38. et Aen. III, 469. adscripta sunt. — *pulchra Proserpina*, utpote quae meruit, cur a Plutone raperetur. — 143. In rami cuiusque avulsi locum alius succrescit.

Aureus, et simili frondescit virga metallo.
Ergo alte vestiga oculis, et rite repertum
Carpe manu; namque ipse volens facilisque sequetur,
Si te fata vocant; aliter non viribus ullis
Vincere, nec duro poteris convellere ferro.
Praeterea iacet exanimum tibi corpus amici —
Heu nescis! — totamque incestat funere classem,
Dum consulta petis nostroque in limine pendes.
Sedibus hunc refer ante suis, et conde sepulcro.
Duc nigras pecudes; ea prima piacula sunto.

— 144. Pro *Aureus*, quod sane languere non nego, Peerlk. coni. *Ramus*, qua emendatione non multum lucramur. — *simili metallo*, i. e. eodem; quo sensu hoc Adiectivum tum maxime est accipiendum, quum sequuntur Partt. *ac*, *atque*, *ut*, *tamquam*, velut Cic. Finn. IV, 12, 31. *similem habuit vultum, ac si* cett. Ter. Phorm. prol. 32. *ne simili utamur fortuna, atque usi sumus* cett. — 145. *rite* non cum *repertum*, sed cum *carpe* coniungendum esse patet, nam oportebat hunc ramum manu avelli, non ferro abscidi; quare etiam *manu* non pleonastice adiectum, ut alibi (vid. adnott. ad Aen. IV, 344.), sed indicat, Aeneae, si forte ramus resistat, non gladio vel alio ferramento utendum esse, quod sequentia docent. — Verba *ipse* (sua sponte: vid. ad Ecl. IV, 21.) *volens facilisque sequetur*, i. e. facile decerpetur, opponi seqq. *non viribus ullis - - ferro*, quisque videt. — 147. *Si te fata vocant*, si tibi fatale est inferos adire. Cf. adnott. ad V, 656. — 149 sq. Comparant Hom. Il. XXII, 386. „Errant Manes insepulti vel circa Stygem; impertitis autem iustis ad loca infera admissi quietem recipiunt. Vid. Obss. ad Tibull. III, 2, 15. Piaculare autem sacrum v. 153. non tam ad purgandam classem a contactu insepulti cadaveris valuisse videtur, quam ad placandos inferos, quos erat accessurus; omnino enim ad inferos non nisi expiati et placatis Manibus accedunt heroës.“ *H.* — 150. *Heu nescis.* Cf. Hor. Od. III, 24, 30. *quatenus — heu nefas! — virtutem incolumem odimus* ibid. I, 15, 19. *tamen — heu serus — adulteros crines pulvere collines* et similes locos, ubi *heu* eiusmodi breves parentheses inchoat. — *incestat funere classem*, quia insepultus iacet. Cf. adnott. ad II, 539. *Funus* pro ipso corpore mortuo, ut etiam infra IX, 491. et ap. Hor. Od. I, 28, 19. Prop. I, 17, 8. Lucan. VII, 820. alibi: cf. Barth. ad Stat. Theb. I, 36.; *incestare* autem eodem sensu legitur ap. Stat. Theb. XI, 120. et Claud. de Cons. Mall. Theod. 267. — 151. *pendes*, haeres. Cf. Flor. I, 13, 15. *sex mensibus barbari circa montem unum pependerunt.* — 152. „*Sedes* de sepulcro. Alii admodum dure de terra accipiunt. Cur non comparant infra v. 371. et 328?“ *H.* Addi poterat infra VII, 3. Cf. etiam Schirach. p. 580 sq. Negari tamen nequit, tum idem bis dici: *sedibus suis refer et conde sepulcro;* quare nescio an praestet altera Servii explicatio: „refer hunc naturalibus sedibus, i. e. terrae: nam in aqua perierat.“ Terra autem mater omnium rerum et propria hominum sedes habetur. Cf. etiam infra v. 508. et quae Burm. et ad h. l. et ad Ovid. Am. II, 11, 30. disputat. — 153. *Duc nigras pecudes*, scil. ad aram. Vid. ad V, 736. et III, 119. — *prima piacula*, i. e. prius, ante diis offerenda; nam antequam descensus ad inferos licebat, sacro piaculari placandi erant Manes. De hoc usu voc. *primus* vid. ad I, 24. Hinc *quum primus* non multum differt a *priusquam*, velut VII, 601. et al. Süpflius tamen *prima* propria significatione accipiendum putat, ut quatuor agnae nigrae sint prima sacra, quae deinde alia sequantur, coll. v. 243. et 249—254. Sed si Sibylla ipsa inter prima et altera sacra piacularia distingueret, nonne etiam horum diserte mentio-

Sic demum lucos Stygis et regna invia vivis
Adspicies. Dixit, pressoque obmutuit ore.
  Aeneas moesto defixus lumina vultu
Ingreditur, linquens antrum, caecosque volutat
Eventus animo secum. Cui fidus Achates
It comes, et paribus curis vestigia figit.
Multa inter sese vario sermone serebant,
Quem socium exanimem vates, quod corpus humandum
Diceret. Atque illi Misenum in litore sicco,
Ut venere, vident indigna morte peremptum,
Misenum Aeoliden, quo non praestantior alter
Aere ciere viros Martemque accendere cantu.
Hectoris hic magni fuerat comes, Hectora circum
Et lituo pugnas insignis obibat et hasta.
Postquam illum vita victor spoliavit Achilles,
Dardanio Aeneae sese fortissimus heros

---

nem facere debebat? — 154. *lucos Stygis et regna* cett. ob meliorum Codd. auctoritatem cum Wagn. (quem etiam Peerlk. et Gossr. sequuntur) restitui. Vulgarem enim lectionem, ab Heinsio profectam et a Süpflio servatam *lucos Stygios*, *regna*, qui Codd. tueantur, non satis constat; quomodo autem orta sit, id docet corrupta Med. a m. pr. et Romani lectio *Stygiis et regna*, unde in aliis *Stygios et regna*, in aliis denique, quum metrum claudicaret, *Stygios*, *regna* factum est. Quae autem Wagn. Qu. Virg. XXXIII, 8. praeterea vulgatae lectioni adversari censet, (appositio frigida et otiosa [?] et homoeoteleuton *lucos Stygios*, cum quo cf. infra v. 179.), ea me neutiquam offendunt; immo, nisi Codd. auctoritas respicienda esset, vulgatam per se spectatam sine ulla dubitatione praeferrem. — 157. *Ingreditur*, incedit. Vid. IV, 177. et al. — *caecos eventus*, obscuros, non perspicuos. Vid. ad Geo. I, 89. 464. Aen. I, 356. al. — *volutat animo secum*. Vid. infra ad v. 185. — 159. *vestigia figere* non idem videtur esse cum *vestigia ponere*, sed idem fere, quod infra v. 197. et 331. *vestigia premere*, h. e. tarde, pedetentim incedere et subinde subsistere, quod bene dicitur de hominibus sollicitis et multa secum volventibus. — 160. Verissime *Heyn.*: „Ceterum mireris, cur non in Palinuri insepultum corpus incidat Aeneae cogitatio, qua tamen nulla prior esse debebat: nisi quod Miseni cadaver in proximo litore iacet, eiusque celebritas fuit magna propter promontorium ab eo appellatum;" neque video, quomodo Wagn. contendere possit, nihil hic mirandum esse apparere, si v. 160. secum explicemus: „multa varie coniectabant, quem diceret Sibylla"; nam hoc ipsum est mirum, quod omnino de hac re coniectare et incerti esse potuerint, quum quisque statim de Palinuro paucis horis ante amisso cogitare deberet. Quare non sine ulla causa Peerlk. de interpolatione cogitat et vss. 161. et 162. sic contrahendos censet: - - *sermone serebant: Quum socium exanimem Misenum in litore sicco* etc. Equidem tamen hunc locum potius inter eos retulerim, in quibus bonus Virgilius aliquando dormitasse censendus sit, mirorque neque Süpflium neque Gossravium in eo haesisse. — 162. *Atque*. Vid. ad Ecl. VII, 7. et Aen. IV, 261. — 164. *Misenum Aeolidem* dicit, i. e. haud dubie eiusdem Aeoli Troiani filium, quem XII, 542. in pugna cum Latinis occubuisse narrat. — *quo non praestantior alter* cett.; erat enim tubicen classis (vid. III, 239.), quare ab Ovid. Met. IX, 102. *canorus Aeolides* vocatur. Cf. etiam Prop. et Statii ll. infra laudd. — De constructione *praestantior ciere* vid. ad Ecl. IV, 54. V, 1, 53. Geo. I, 284. Ceterum cf. etiam locus similis I, 544 sq. — 165. *Aere*,

Addiderat socium, non inferiora secutus.
Sed tum, forte cava dum personat aequora concha,
Demens et cantu vocat in certamina divos,
Aemulus exceptum Triton, si credere dignum est,
Inter saxa virum spumosa immerserat unda.
Ergo omnes magno circum clamore fremebant,
Praecipue pius Aeneas. Tum iussa Sibyllae,
Haud mora, festinant flentes, aramque sepulcri
Congerere arboribus coeloque educere certant.

---

vel tuba, quam Iuven. II, 118. *aes rectum* vocat, ipse autem Virg. supra III, 240. *aes cavum*, vel lituo (v. 167.), qui, leniter inflexus, a tuba recta non multum differebat. Recte enim *Heyn.*: „In *litui* proprietate non est haerendum. Sic *lituum* et *tubam* paucos intra versus memorat Stat. Theb. VI, 228. 230. *Tubicinem* Misenum vocat Prop. III, 18, 3., *tibicinem* Stat. Silv. IV, 7, 19." Ceterum hunc versum, bis respexit Silius VII, 605. et VIII, 488. — *Hectora circum.* Cf. Hand. Turs. I. p. 59 sq. et adnott. ad Ecl. IX, 40. — 170. „*inferiora* docte et Graeco more pro: inferiorem, τὰ ἥττω pro τὸν ἥττονα. Aeneam Hectori aequiparat, ut inf. XI, 289. et al." *H.* — 171. *dum personat -- et vocat - -, immerserat.* Vid. ad Geo. IV, 560. et Aen. III, 616. — *forte* haud raro ad rerum, quae casu in unum idemque tempus cadunt, cohaerentiam refertur: *er blies eben, gerade — da.* Sic paullo post v. 190. *vix ea fatus erat - - cum forte* cett. Cf. Hand. Turs. II. p. 734. – *personare* cum Accus. loci constructum, quem penetrat sonitus, legitur etiam infra v. 417. Hor. Ep. I, 1, 7. Cic. ad Div. VI, 18, 4. Claud. in Eutrop. II, 303. Petron. c. 121. Solin. 24. Sidon. Apoll. carm. 9. alibi. Ceterum cf. adnott. ad I, 741. — *concha* Heynio paullo durius pro tuba vel lituo posita videtur; equidem potius cum Peerlk. de vera concha cogitandum puto. Si Misenus volebat Tritonem aemulari, qui concha marina pro tuba utitur, ei eodem instrumento utendum erat, quod facile in litore poterat invenire. Cf. etiam Ovid. Met. I, 333 sqq., ubi Triton, *conchae inspirare* iussus, *cavam* sumit *buccinam*, i. e. concham ipsam, quae ei erat pro buccina, ut e seqq. verbis apparet. — 172. „*Demens*, Homericum νήπιος Iliad. II, 38. et saepe al.; qui enim sana est mente, non cum diis se comparabit. — *exceptum*, cf. sup. III, 332., ut ὑποδέχεσθαι, insidiis. Ductum autem hoc ex mythica ratione praestantiae designandae, ex qua provocare deum is, qui aliqua arte excellit, eiusque iram lacessere narratur." *H.* Sic Thamyris et Sirenes cum Musis, Marsyas cum Apolline, Arachne cum Minerva certarunt cett.; de qua re Thiel. conferri iubet Wessel. ad Herod. I. 32. Valcken. ad eiusd. III, 40. et Iacobs. *Verm. Schriften.* T. III. p. 354. — De *Tritone* vid. ad I, 144. De formula *si credere dignum* cf. adnott. ad Geo. III, 391., ubi comparare debebam *si credere fas est* apud Silium III, 425. Hic autem adiecta videtur a poëta, ut indicaret, se causam mortis Miseni inter fabulas referre. Peerlk. tamen in ea haeret et hoc hemistichium pro Grammatici alicuius additamento habet. Sed nusquam apud Virgilium in media sententia versus imperfecti inveniuntur. — 177. *Haud mora*, sine mora. Vid. ad III, 207. — *festinant iussa Sibyllae.* Cf. adnott. ad IV, 575. — „*ara sepulcri*, quod v. 215. *ingens pyra*, a formae similitudine, quum in arae modum exstructa esset, alta et quatuor lateribus. *Ara* enim est omnis basis, aut quod eius formam habet usumque, ut aliquid imponatur, ut h. l. rogus, cui corpus exanime comburendum imponitur." *H.* Ex hoc loco fluxit Silianus XV, 387. *Alta sepulcri Protinus exstruitur coeloque educitur ara.* Vid. etiam Ovid. Met. VIII, 479. *Ante sepulcrales infelix adstitit aras*, ubi *aras* nihil aliud

Itur in antiquam silvam, stabula alta ferarum,
Procumbunt piceae; sonat icta securibus ilex;
Fraxineaeque trabes cuneis et fissile robur
Scinditur; advolvunt ingentes montibus ornos.
Nec non Aeneas opera inter talia primus
Hortatur socios, paribusque accingitur armis.
Atque haec ipse suo tristi cum corde volutat,
Adspectans silvam immensam, et sic forte precatur:
Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus
Ostendat nemore in tanto! quando omnia vere

---

esse quam rogum, v. 459 sq. docent, et Ovid. Trist. III, 3, 21. Cf. Drak. ad Silii l. l. Burm. ad Val. Fl. V, 10. Oudend. ad Lucan. VIII, 736. alii. Thiel. tamen ad v. 215. *aram* et *pyram* differre, et illud vocabulum proprie intelligendum putat. — *aram congerere* eadem ratione dictum, qua Ecl. I, 68. *culmen tugurii cespite congestum*, ubi vid. adnott. — *coelo* (vid. ad II, 688.) *educere.* Cf. Silius XV, 389. *coeloque educitur ara.* Ceterum Heyn. cum h. l. conferri iubet Hom. Od. XII, 11 sqq. et Il. XXIII, 114 sqq., quos poëta ante oculos habuerit, praeterea autem Il. VII, 417. 428 sq. XIV, 662 sq. 787 sq. et infra Aen. XI, 182 sqq. — *certant educere.* Vid. adnott. ad II, 33. et IV, 443. — 179. *in antiquam silvam.* Cf. adnott. ad Geo. III, 219. Aen. I, 569. al. — *stabula alta ferarum*, lustra sub alto fruticeto. Cf. Hor. Od. III, 12, 11. *alto latitantem Fruticeto excipere caprum* ibique Orell. Sic *stabula ferarum* etiam ap. Stat. Theb. I, 377., *nemora cum stabulis* ap. Val. Fl. II, 477.; *alta* autem *stabula* infra IX, 388. Ovid. Met. V, 627. VI, 521. et alibi. (Cf. etiam VII, 95. *alto luco*, Geo. II, 390. *saltus profundi*, Lucr. V, 42. *silvae profundae* etc.) Idem fere significant supra v. 7. *densa ferarum tecta.* — 180. *piceas* proprie in rogis locum habere memorat Heyn. coll. Plin. XVI, 10, 18. — 182. *montibus*, i. e. de montibus. Wagn. ad IV, 26. (ubi vid. adnott.) omissionem Praepositionis eo excusat, quod *advolvunt montibus ornos* positum sit pro: advolvunt ornos, montibus devolventes. Vid. paullo post ad v. 187. — 183. *primus*, ante ceteros. Vid. ad III, 437. — 184. *accingitur*, se accingit, instruit (cf. IX, 74.), *armis*, i. e. securibus. Cf. v. 180. — 185. *ipse* (i. e. secum solus) - - *volutat.* Cf. XII, 843. *His actis aliud genitor secum ipse volutat* et adnott. ad IV, 475. Praeterea cf. supra v. 157. I, 50. IV, 533. etc. — Verba *suo tristi cum corde* redeunt VIII, 522. *multa s. tr. c. c. putabant.* Sic alibi *cum animo suo volvere* (Sall. Iug. 6.), *cum animo suo considerare* (Cic. Verr. III, 12, 20.), *cum animo cogitare* (Cic. Agr. II, 24, 64.) et similia haud raro. — 186. Vulgo *voce precatur*, ut IX, 403. Vid. ad IV, 680. et infra v. 247. Wagn. vero, qui coll. Becker. Eleg. Rom. p. 229. *voce vocare*, *voce precari* et similia ubique claram magnamque vocem indicare contendit, quod ab h. l. alienum sit, recepit Med. aliorumque Codd. et Servii lectionem *forte*, his verbis adiectis: „Optime autem Aeneam poëta *forte* precatum dicit, quo ad insperati eventus exspectationem lectoris animus excitetur.“ Et sane quum etiam tertia sit lectio *ore*, *forte* autem vel ob repetitionem eiusdem verbi v. 190. (in qua non haerendum esse ad I, 315. II, 207. 633. alibi vidimus), vel ob Servii scholion, qui illud prorsus otiosum et ad solam metri sustentationem adiectum esse censet, facile in illas lectiones mutari potuerit, Wagnerum secutus sum, idemque post me fecerunt Iahn. in altera edit., Süpfl., Peerlk. et Gossrau, qui tamen haec verba *et sic forte precatur* spuria et versum imperfectum ab aliis alio modo expletum censet. — 187. *Si*, i. e. o si, utinam. Vid. ad VIII, 560. — *arbore*, in aliqua arborum. Wagn. ad IV, 26. *in arbore* scribendum fuisse contendit, nisi sequeretur *nemore in tanto.* — 188. *quando*

Heu! nimium de te vates, Misene, locuta est.
Vix ea fatus erat, geminae cum forte columbae
Ipsa sub ora viri coelo venere volantes,
Et viridi sedere solo. Tum maximus heros
Maternas agnoscit avis, laetusque precatur:
Este duces, o, si qua via est, cursumque per auras
Dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat
Ramus humum. Tuque, o, dubiis ne defice rebus,
Diva parens! Sic effatus vestigia pressit,
Observans, quae signa ferant, quo tendere pergant.
Pascentes illae tantum prodire volando,
Quantum acie possent oculi servare sequentum.

---

omnia vere locuta est; unde exspectandum erat, etiam alteram partem vaticinii arbore illa inventa exitum esse habituram. — 190 sq. „Ostento vel augurio aliquo res profecto nunc cum maxime erat expedienda. Quale autem aliud accommodatius Veneris matris avibus? etsi omnino faustum et laetum hoc auspicium. Sed poëta haud dubie in animo habuit Apollonium III, 540 sqq. Cf. v. 926 sqq.“ *H.* Cf. quae hac de re ad Aen. I, 393. disputavimus. — *Vix ea fatus erat:* nescio, quo iure Peerlk. adnotaverit: „tacitus, secum, πρὸς ὃν θυμόν;“ quum omnia potius de precibus verbis expressis et pronuntiatis cogitare nos iubeant. — 191. *ipsa sub ora*, *gerade, unmittelbar vor sein Gesicht.* Vid. ad Geo. IV, 75. — 193. *maternas aves.* De columbis Veneri sacris cf. Hygin. f. 197. et Ovid. Met. XV, 386., ubi propterea *Cythereïades* vocantur. — 194. *cursus* pro volatu, ut Ecl. VI, 80. Cf. Heins. ad Ovid. Am. II, 6, 11., qui confert eiusd. A. A. II, 73. Stat. Theb. III, 563. alios. Similiter etiam de *glandis plumbeae cursu* per auram loquitur Lucr. VI, 179. et 307. — — 195. *opacat.* Peerlk., quum unus ramus et admodum parvus (*virga* v. 144.) exigua umbra sua humum minime possit *opacare*, coni. *dives opacat Arbor humum.* Sed recte *Heyn.:* „Cogitandus est ramus cūm frondibus et foliis; huic, etsi ex auro, poëta tribuit, quod commune est omni frondi, ut umbra obducat eam terrae partem, cui respondet suo ad solem positu. Et hoc est *opacat humum.*“ — *defice.* Cf. Tibull. III, 4, 20. *Somnus sollicitas deficit ante domus.* Deficimus eum (vel, quod idem est, desumus ei), cui exspectatum auxilium non ferimus. — 197. *vestigia pressit*, substitit, incessum inhibuit. Vid. infra v. 331. et supra ad v. 159. Sic etiam Val. Fl. II, 424. *Attoniti pressere gradum.* Noli igitur hanc dicendi formulam confundere cum illa: *premere alicuius vestigia*, i. e. eadem calcare vestigia, quae alius praecedens humo impressit. — 198. *quae signa*, quale augurium, ut iam Serv. hunc locum intellexit. Aliter tamen Peerlk., qui, negans hic de augurio proprie dicto cogitari posse, haec adnotat: „Aeneas, puto, observat, *quae signa columbae ferrent*, h. e. quo pergerent et ita viam monstrarent, quam viam pergendo signarent.“ — 199. Servius multos distinguere ait post *pascentes*, et sic etiam Med. Sed vere observat Wagn., hoc vocabulum superioribus additum esse otiosum, cum *prodire* vero coniunctum significare „interquiescentem interdum cibi quaerendi causa volatum.“ Solent enim aves, et maxime columbae, pascendi causa crebro subvolantes loca proxima pererrare. Cf. similis de corvis locus ap. Curtium IV, 7, 15. — 200. *tantum, quantum possent.* Nescio, quid sibi velit Wagn., iudicans, Coniunctivum modum indicare rem saepius factam: ὅσον ἀεὶ δύναιντο. Coniunctivus enim per se nihil aliud significat, quam consilium columbarum (vel potius Veneris eas mittentis) non longius volandi, quam quo oculi Teucrorum prospicerent, ne ex eorum conspectu abscederent; et repetitae

Inde ubi venere ad fauces grave olentis Averni,
Tollunt se celeres, liquidumque per aëra lapsae
Sedibus optatis gemina super arbore sidunt,
Discolor unde auri per ramos aura refulsit.
Quale solet silvis brumali frigore viscum

---

rei notio potius voc. *pascentes* et toti sententiae inest. — *servare.* Vid. ad Ecl. III, 75. et al. — Pro *sequentum* Moret. IV. *sequendo*, quam lectionem, a Wakef. ad Lucr. I, 961., vulgari praelatam Wagn. iure ingratam censet „ob praegressum modo eadem in sede *volando*.“ Peerlk., quum Aeneas solus esset, nec columbas sequeretur, sed staret columbas oculis observans, coni. *oculi servare sequentes.* Sed idem significat Codd. lectio (*sequentum*, scil. oculis, non pedibus), quam etiam tuetur Silii imitatio XVII, 55. *inde secuti Tantum progressos liquida sub nocte volatus, Quantum non frustra speculantum lumina servant.* Neque solum fuisse Aenean poëta narravit, cui, etiamsi de uno tantum Aenea cogitasset, tamen ex notissimo poëtarum more Plurali uti licuit. — 201. De *Averno* vid. ad III, 386. — 202. „*Tollunt se celeres.* Dicit eos alte volasse ad vitandum Averni odorem.“ *Serv.* Cf. infra v. 420. — 203. *Optatis* Wagn. recte refert ad votum et desiderium Aeneae sperantis columbas sibi monstraturas esse arborem illam aureum ramum ferentem, ut *sedibus optatis* sit i. q. „eo loco, quo eas considere optaverat Aeneas.“ — *gemina super arbore.* Sic optimi Codd. cum Prisc. XIV. 51., Arusiano p. 261. et Donato II, 16, 5., quorum lectionem, tamquam difficiliorem, cum Iahn. et Wagn. recentiores omnes iure receperunt. Vulgo satis frigide *geminae* (columbae), quod librariis debetur nescientibus, quid sit *gemina arbor.* Heyn. (cui adsentiuntur Iahn. et Wagn.) ea significari putat arborem duplicis trunci in commune fastigium coëuntis; mihi tamen quum res ipsa, tum sequens *discolor aura* flagitare videtur Donati explicationem: „quae frondem duplicem materiamque portabat“, quamvis Wagn., ob unum dumtaxat ramulum aureum totam arborem geminam dici posse, neget. Etenim si Heynii rationem amplectimur, *gemina* prorsus otiosum est epitheton, quod in eiusmodi loco, ubi singula omnia sunt gravia et significantia, eo magis offendat necesse est. *Geminus* autem sensu Graeci *διφυής* legitur etiam Ovid. Met. II, 630. *gemini tulit Chironis in antrum*, Stat. Silv. III, 2, 35. *geminoque huic corpore Triton Praenatat* et alibi. Peerlk., et in *optatis sedibus* et in *gemina arbore* temere haerens, audaci conamine coni. *Eminus optata Aeneae super arbore sidunt.* — *super arbore* pro: in arbore, ut Ecl. I, 80. *requiescere fronde super viridi*, Stat. Theb. V, 589. *modico super aggere* et multa similia. Cf. Aen. I, 680. VI, 515. VII, 557. Ovid. Met. XV, 875. etc. Burm. male coni. *sub arbore*, quod raro columbas videamus arboribus insidentes; sed non cogitavit, de palumbibus sermonem esse. — 204. „*auri aura*, splendor. *Aura* de luminis reverberatione. Vid. ad Geo. II, 47., ubi *luminis aurae.* Cf. Serv. h. l. et Mitscherl. ad Hor. II, 8, 21. Sic ignis fulminei aura, *φάεος ἀϋτμή* Callim. in Dian. 117. de vapore ignis, qui etiam longius dissita adurit.“ *H.* Quamquam locus Georg. ab Heynio collatus huc non pertinet, tamen non haerendum puto in voc. *aurae* pro splendore, quem aurum effulget, posito, quum etiam Macrob. Sat. VI, 6. et Priscian. Perieg. 1020. (*aura viridi quae splendet iaspis*, ex Dionys. 1120. *Χλωρὰ διαυγάζουσαν ἴασπις*) locum nostrum sic intellexerint. Peerlk. vero, *auram auri* nihil aliud significare posse contendens, quam auri odorem, cum paucis Codd. legi vult. *D. unde auro per ramos virga refulsit*, quod etiam Gossravio praeferendum videtur. — 205. De visco, frutice illo glutinoso, ex arborum, quercuum maxime, cortice enascente, unde glutinum paratur eiusdem nominis (*Vogelleim*: cf. Geo. I, 139.), cf. Plin. XVI, 44, 93. et XXIV, 4, 6. Scrib. Larg.

Fronde virere nova, quod non sua seminat arbos,
Et croceo fetu teretis circumdare truncos:
Talis erat species auri frondentis opaca
Ilice, sic leni crepitabat bractea vento.
Corripit Aeneas extemplo, avidusque refringit
Cunctantem, et vatis portat sub tecta Sibyllae.
Nec minus interea Misenum in litore Teucri
Flebant, et cineri ingrato suprema ferebant.
Principio pinguem taedis et robore secto
Ingentem struxere pyram, cui frondibus atris
Intexunt latera, et feralis ante cupressos

---

82. et 214. — *brumali frigore;* tunc enim maturum est. — 206. „*quod non sua seminat* [suo semine producit] *arbos* [ideoque in aliena arbore natum]: ex vetere opinione, falsa tamen. Satis nunc constat, plantam esse parasiticam, cuius semina aves appetunt et rostro absportata in ramis arborum et cortice deponunt. — 207. *croceo fetu*, ex natura visci. Plin. XXIV, 4, 6. *Optimum est - - extra fulvum, intus porraceum.*“ *H.* — *truncos*, i. e. ramos, ut Geo. II, 63. Cf. etiam Ovid. Met. XIV, 115. — 209. *bractea.* Isidor. Orig. XVI, 17.: *Bractea dicitur tenuissima lamina ἀπὸ τοῦ βραχεῖν, quod est ἠχεῖν, i. e. a crepitando.* Differt autem a lamina, quae crassior est et durior. Cf. Lucr. IV, 728. Martial. VIII, 33, 6. Ovid. A. A. III, 232. cett. *Crepitare* de stridore et strepitu rerum metallicarum etiam Tib. II, 5, 73. Prop. III, 9, 43. alibi legitur. Imprimis autem cf. Ovid. Met. X, 648. *Medio nitet arbor in arvo*, *Fulva comam*, *fulvo ramis crepitantibus auro.* — 211. „*cunctantem*, ut tenax, lentus; et v. 137. *lento vimine ramus*, quippe ex auro. Sic Geo. II, 236. *glebas cunctantes* dixerat.“ *H.* Negari tamen nequit, hanc vocem adversari versui 146. (quod recte a me observari ait Süpflius,) neque sufficit Wagneri explicatio: quippe inhaerentem arbori.“ Idem intellexit Peerlk., qui duas profert coniecturas, *Adductam* et *Cedentem*, meliorem tamen medicinam ab aliis exspectat. Burm. commemorat Waddelii (Animadv. crit. p. 22.) coniecturam *Sectantem*, quae minus etiam placet. Equidem, quod substituendum sit, si verbum corruptum censeamus, fateor me nescire. — 212. *Nec minus* (vid. Geo. I, 393. Aen. III, 482. VI, 475. VIII, 465. X, 812. XI, 203. XII, 746.) et *nec minus interea* (vid. Geo. II, 429. III, 311. Aen. I, 633. VII, 572. XII, 107.) frequens ap. Virgilium transeundi formula ad rem novam, quae eodem fit tempore, quo antea commemorata. — 213. *cineri ingrato* Heyn. recte interpretatur „gratiam nec sentienti nec referenti;“ neque aliter Sidon. Apoll. Ep. IV, 2. Cf. etiam Cop. v. 35. *Quid cineri ingrato servas bene olentia serta?* (ibique Ilgen.) et Prop. I, 3, 25. *omniaque ingrato largibar munera somno* (quod puella dormiens nescit munera sibi apponi). — *suprema ferebant*, i. e. feralia dona (Ovid. Met. IX, 213.), feralia munera (id. Trist. III, 3, 81.) s. inferias. Sic v. c. Tac. Ann. I, 61. *solvere suprema militibus.* — 215. „Rogum struxerunt taedis pinguibus ac lignis fissis: cf. Iliad. XXIII, 164 sqq.“ *H.* — *ingentem*, quo magis honoraretur defunctus; nam altitudo rogi accommodata esse solebat maiori vel minori mortuorum dignitati. Cf. Kirchmann. de funer. III, 1. p. 208. Ceterum patet, verba *robore secto* arcte cohaerere cum *ingentem*, quare rectius fortasse cum Wakef. post *taedis* Commate distinxeris. — „*frondibus atris Intexunt latera*, faciunt latera ex ramis et lignis arborum nigricantium, ut tristis adspectus esset.“ *H.* — 216. *ferales cupressos.* *Feralis*, a *ferendo* deductum (cf. Varr. L. L. V, 3. et Boettich. Lex. Tacit. p. 195.) significat omnia, quae ad funera pertinent. Sic *ferales cupressi* etiam Ovid. Trist. III, 13, 21. legun-

Constituunt, decorantque super fulgentibus armis.
Pars calidos latices et aëna undantia flammis
Expediunt, corpusque lavant frigentis et unguunt.
Fit gemitus. Tum membra toro defleta reponunt,
Purpureasque super vestis, velamina nota,
Coniiciunt. Pars ingenti subiere feretro,
Triste ministerium, et subiectam more parentum
Aversi tenuere facem. Congesta cremantur
Turea dona, dapes, fuso crateres olivo.
Postquam collapsi cineres et flamma quievit,

---

tur, idemque sibi vult *ferale decus* ap. Silium X, 535. *Ferale carmen* supra IV, 462. adfuit, et *feralia* simpliciter (scil. sollemnia) saepe legitur. Vid. Cic. Att. VIII, 14. Ovid. Fast. II, 569. Liv. XXXV, 7, 3. cett. et locos supra ad v. 213. laudd. Cf. etiam adnott. ad III, 64. Imitatus est h. l. Stat. Theb. IV, 460. *ara Erigitur - - frondes atque omne cupressus Intexit plorata latus* cett. — *decorantque s. f. armis.* Heyn. putat rogum ita fuisse exstructum, ut trunci cupressini in tropaeorum vel ferculorum morem prominerent, quibus arma affigerentur; cui tamen explicationi adversari videtur locus XI, 193 sqq., ubi arma *igni coniiciuntur.* — 218. Ad corpus mortui lavandum se accingunt. Heyn. comparat Hom. Il. XVIII, 349 sqq. et Od. XXIV, 44 sqq. — *aëna undantia* ad aquam in aënis bullientem spectant. Cf. etiam locus similis infra VII, 463. — 219. *Expediunt.* Vid. ad I, 177. 702. V, 209. — Ad v. 219. Servius hunc laudat Ennii versum: *Tarquinii corpus bona femina lavit et unxit*, memorabilem etiam ob terminationem Genitivi in *ii*. De hoc ungendi more vid. Plin. H. N. XIII, 1, 1. Plin. Epist. V, 16. Persius III, 103. Apul. Flor. 4. p. 147. Bip. Kirchmann. de funer. I, 7. p. 33 sqq. — 220. *Fit gemitus*, lamentatio exoritur. Cf. Ter. Andr. I, 1, 101. *ad sepulcrum venimus; in ignem imposita est; fletur*, et similes locos. — 220 sq. Cf. Hom. Il. XXIV, 785 sqq. — 221. „*Velamina nota* ex loquendi usu (cf. XI, 195. 196.) aliter vix accipias, quam, quibus ipse, dum vivebat, usus est. Etsi poëta ad suorum popularium morem respicere potuit, cum purpura cremandi mortuos (de quo laudant Cic. Legg. II, 23. Liv. XXXIV, 7.); tamen magis probabile fit, Homerum ante oculos fuisse poëtae Od. XXIV, 59." *H.* — 222. *subiere feretro*, constructio verborum minus usitata pro: subire feretrum. Sic etiam Prop. III, 17 (19), 14. *subire deo* et Stat. Theb. I, 406. *subire uno tegmine.* Alia ratio est eorum locorum, ubi *subire* accedendi significatione cum tertio Casu construitur. Vid. ad III, 292. VII, 161. IX, 371. Ceterum ipsi subeunt feretrum, ut honorem, quo mortuum colant, significent. Cf. Suet. Iul. 84. Tac. Ann. I, 8. etc. — 223. Verba *triste ministerium* Heyn. pro exclamatione habet parenthetice interiecta, rectius vero Wagn. pro appositione ad vv. *subiere feretro*, scil. quod est triste ministerium. Cf. IX, 53. X, 311. XI, 383. et similes locos. — *more parentum*, i. e. patrum, maiorum. — *aversi*, propter dolorem. Cf. v. c. Ovid. Met. VII, 342. *oculosque reflectunt Caecaque dant saevis aversae vulnera dextris.* — 224. „*Congesta;* nam singuli ex omni populo munera ferebant. Cf. V, 101. Suet. Iul. 84. Stat. Theb. VI, 126. Sil. XVI, 308." *Gossr.* — 225. „In ignem coniici puta tus, oleum; sed quid *dapes?* Verbo, puto, sacrificiali corpora boum, suum, ovium (vid. inf. XI, 197 sq.) victimarum caesa et in ignem iniecta significat poëta. Cf. Iliad. XXIII, 166 sq. Odyss. XXIV, 65." *H.* Tria igitur commemorantur, tus, victimae, oleum. Nam Becheri rationem, qui in Obss. critt. Spec. I. p. 72. *tus* et *oleum* appositionis loco voc. *dapes* addita esse putat, ut *dapes*

Reliquias vino et bibulam lavere favillam,
Ossaque lecta cado texit Corynaeus aëno.
Idem ter socios pura circumtulit unda,
Spargens rore levi et ramo felicis olivae,
Lustravitque viros, dixitque novissima verba.
At pius Aeneas ingenti mole sepulcrum

---

sint alimenta ignis, ipse verborum ordo dissuadet, quod rectissime sensit Iahn. Peerlk. tamen, tus et oleum aeque esse dapes atque victimas contendens, coll. Aen. III, 301. et Senec. Oed. 307., hanc profert coniecturam satis audacem: *congesta cremantur Ultima dona super fuso crateres olivo.* Sed etiam Silius XV, 390. (haud dubie locum nostrum respiciens) distinguit inter *tura dapesque*, et vox *dapes* etiam apud Senec. Oed. 557. et alibi praecipue de victimis dicitur. — *fuso crateres olivo.* Crateres ipsos, effuso oleo, in ignem misisse veteres diis inferis sacrificantes, testatur Servius, laudans Stat. Theb. VI, 211., quem tamen locum non recte intellexit. De *olivo* pro oleo posito vid. ad Ecl. V, 68., de oleo autem sacris inferorum adhibito infra v. 254. et Ecl. V, 66. — Cum v. 226 sq. Heyn. conferri iubet Iliad. XXIII, 250 sqq. XXIV, 791 sq. Odyss. XII, 13 sq. et XXIV, 71 sq., ipsa autem verba v. 226. ex Iliad. IX, 212. translata esse memorat. — 227. *bibula favilla. Bibulus* enim de omnibus rebus dicitur, quae humores facile insugunt. Cf. Geo. I, 114. (ibique adnott.) II, 348. Ovid. Met. VI, 9. *bib. lana*, Plin. Ep. VIII, 15. *bib. charta* etc. — 228. „*cadum* dixit pro urna: *φιάλην* memoraverat Hom. Il. XXIII. 253. et *λάρνακα* XXIV, 795. de Achillis cineribus *χρύσεον ἀμφιφορῆα* Od. XXIV, 74. Nota urnam ex aere: cuius generis non pauca, imprimis per Italiam inferiorem, reperta sunt in sepulcris, olim falso Etrusca dicta.“ *H.* — *Corynaeus* etiam infra IX, 571. commemoratur. Codd., ut solent in nominibus propriis scribendis, variant; sed *Κορυναῖος* (a *κορύνῃ*) haud dubie vera est forma nominis. — 229. Sequitur facto funere sollemnis lustratio. — *ter.* Vid. infra v. 506. et adnott. ad Ecl. VIII, 73. — *socios circumtulit unda*, ad analogiam constructionis verborum *circumdare*, *circumfundere* et similium paullo insolentius dictum pro: aquam circum socios tulit. (Wagn. confert infra X, 243. *oras ambiit auro* et Moret. 121. *ambit crura ocreis.* Praeterea cf. adnott. ad IV, 500. et Gossr. ad h. l.) Quare neque opus est, ut cum Heins. et Both. unius Cod. Zulich. lectionem *puram - undam* praeferamus, aut cum Maserio ad Val. Fl. III, 433. legamus *circumluit;* neque ut cum Servio (qui provocat ad Plaut. Amph. II, 2, 143.), Fabrettio ad Col. Trai. p. 143. Casaub. ad Theophr. Char. p. 293. et Fabro ad Aristoph. Eccles. 126. *circumferre* a veteribus pro *lustrare* dictum esse statuamus. Aliter h. l. expedire studet Bach. ad Ovid. Met. V, 384. Cf. etiam similis locus Tib. I, 5, 11. *Ipseque ter circum lustravi sulfure puro.* Ceterum hunc locum citant Macrob. Sat. III, 1. et Nonius p. 261. — 230. *spargens* pro conspergens. Vid. ad Ecl. V, 7. — *rore.* Vid. ad Geo. IV, 431. — Pro Ablat. instrumenti, quem vocant, *et ramo* Both. praeter necessitatem coni. *e ramo.* — *felix oliva*, utpote arbor fructifera et propterea etiam usum habens in sacris, quae superis diis fiunt; contra *infelix oleaster* Geo. II, 314., i. q. sterilis et infaustus. Vid. adnott. ad Ecl. V, 37. — 231. *novissima verba.* adnott. Vid. ad IV, 650. et XI, 97 sq. — 232. Aeneas haud dubie in eo ipso loco, ubi rogus fuerat, terra aggesta altum facit tumulum. Heyn. conferri iubet Hom. Il. XXIII, 255 sqq. et VII, 434. — „Huic tumulo imponit *sua arma* cett. sollemni more a multis illustrato, etiam ex sepulcris. Cf. Fabrett. ad Col. Trai. p. 374. Postea pro instrumentis his facile putrescentibus cippi ex saxo istis instrumentis insculpti positi.“ *H.* Pronomen autem *sua* (*seine eignen*) cum aliqua vi adiectum. Cf. Sanctii Min.

Imponit, suaque arma viro remumque tubamque,
Monte sub aërio, qui nunc Misenus ab illo
Dicitur, aeternumque tenet per saecula nomen.
His actis propere exsequitur praecepta Sibyllae.
Spelunca alta fuit vastoque immanis hiatu,
Scrupea, tuta lacu nigro nemorumque tenebris,
Quam super haud ullae poterant impune volantes
Tendere iter pennis: talis sese halitus atris
Faucibus effundens supera ad convexa ferebat:
Unde locum Graii dixerunt nomine Aornon.
Quatuor hic primum nigrantis terga iuvencos
Constituit, frontique invergit vina sacerdos,

II, 12. Eichstad. et Dissen. ad Tibull. III, 4, 59. — 233. Cf. Hom. Od. XII, 15. — 234. *Monte sub aërio.* Vid. ad Ecl. I, 59. et Aen. III, 680. De *Miseno*, Campaniae promontorio, quod etiamnum *Punta di Miseno* dicitur vid. Strab. V. p. 234. 242 sq. Mela II, 4, 9. Plin. III, 5, 9. Liv. XXIV, 13, 6. Tac. Ann. XIV, 4. alii et liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 496 sq. Heyn. cum h. l. comparat Hom. Od. XII, 14 sq. et Stat. Silv. III, 5, 98., quibus adde Prop. III, 16, 3. *Qua iacet Troiae tibicen Misenus arena.* — 236 sqq. Nunc ad sacrum Manibus faciendum se accingit Aeneas ex praecepto Sibyllae v. 153. — 236. „*His actis* fuere qui nimis historicum putarent. Silius et alii imitando probarunt. Sil. VII, 730. *quis actis.* XVI, 275. *his actis.*" *Peerlk.* — 237. „*spelunca*, Averno imminens (hinc *tuta lacu*) et alia, quam quae supra v. 42. memorata est." *H.* — *tuta*, ad quam difficilis accessus. — 238. *Scrupea.* Vid. Heins. ad Val. Fl. II, 518. — 239. Cf. quae ad III, 442. de Averno adnotavimus. — *volantes.* Vid. ad Geo. III, 147. et IV, 16. — 240. *Tendere iter pennis.* Vid. ad VII, 7. — 241. *supera ad convexa*, ad coelum. Cf. adnott. ad IV, 451. — V. 242., qui non solum abest a libris melioribus, ut videtur, omnibus, in aliis autem a recentiore manu in margine adscriptus est, sed etiam Servio et Nonio v. *Avernus* (qui hunc versum, si in Cod. suo legisset, ante omnia proferre et tribus antecedentibus a se laudatis adiungere debebat) prorsus ignoratur, haud dubie est spurius et, quod iam Heyn. vidit, ex Dionys. Perieg. 1151. *τούνεκά μιν καὶ φῶτες ἐπικλείουσιν Ἄορνον* huc translatus; quare eum (licet a Wakef. ad Lucr. VI, 740., Ruhk., Iahnio et Thielio defensum) asteriscis notavimus (in quo nos secuti sunt Süpfl. et Gossr.); quamvis hoc Iahnio facile largiamur, nominis etymologiam per se nihil offensionis habere, nec epici carminis rationi oppugnare. (Cf. adnott. ad I, 109. et 268.) Wagn., qui eum prorsus e contextu exterminavit, non temere suspicatur, Virgilium, si huius versus auctor esset, haud dubie scripturum fuisse: *Unde loco Graii dixerunt nomen Aornon* vel *Aorno*, quod comprobare studet collatis locis Geo. I, 137. IV, 271. Aen. III, 18, 693. (idemque repetit Peerlk.); quamquam, qui Virgilium Lucretii imitatorem esse meminerit, opponere possit, hunc poëtam l. modo l. scripsisse: *Nunc age, Averna tibi quae sint loca - - Expediam - -. Principio, quod Averna vocantur nomine* cett. et Virgilium ipsum infra v. 441. *sic illos nomine dicunt.* — 243 sqq. „Totus hic sacrificii diis inferis facti apparatus apud plures poëtas exponitur, ductus ex Homeri pluribus locis, imprimis Od. X, 317. XI, 25." *H.* — *nigrantes terga iuvencos*, i. e. omnino nigros (cf. adnott. ad Aen. I, 635.), diis inferis immolat ex praecepto Sibyllae v. 38. et 153. Cf. etiam V, 736. ibique adnott. et Rosini Antiq. Rom. p. 322. De constructione Graeca *nigrantes terga* vid. adnott. ad Ecl. I, 55. et al. — *invergit* i. q. infundit. Sic Val. Fl. II, 611. *vina*

Et, summas carpens media inter cornua setas,
Ignibus imponit sacris, libamina prima,
Voce vocans Hecaten Coeloque Ereboque potentem.
Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
Suscipiunt pateris. Ipse atri velleris agnam
Aeneas matri Eumenidum magnaeque sorori
Ense ferit, sterilemque tibi, Proserpina, vaccam;
Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras,
Et solida imponit taurorum viscera flammis,
Pingue super oleum infundens ardentibus extis.

---

invergere pelago. Plaut. Curc. I, 2, 12. *liquores in aliquem inv.* Cf. etiam Ovid. Met. VII, 246. ibique Bach. — 245. „*Et summas carpens* pertinet ad Homericum: *Ἀλλ᾽ ὅ, τ᾽ ἀπαρχόμενος κεφαλῆς τρίχας ἐν πυρὶ βάλλε.* Iam inter victimae consecrationem, quae fit vino in caput libato et pilo tamquam pro *ἀπαρχαῖς* evulso et cremato, concipiuntur preces, v. c. Odyss. III, 445 sq. Itaque h. l. subiicitur: *Voce vocans Hecaten.*" *H.* *Setae* de omnium animalium pilis densioribus dicitur, non solum de suillis. Sic boum setae etiam Aen. VII, 790., leonum ibid. v. 667., equorum Cic. Tusc. V, 21, 62, cervorum Val. Fl. VI, 711. commemorantur cett. — 246. *libamina prima.* Vid. adnott. ad v. 153. Peerlk. praeter necessitatem coni. *imponit sacris libamina, primam Voce vocans Hecaten.* — 247. *voce vocans.* Vid. adnott. ad I, 614. IV, 680. et supra v. 186. Sic *voce vocare* etiam ap. Ovid. Her. X, 34., *voce precari* infra IX, 403. X, 785., *voce referre* I, 94. 208. II, 524. etc. — *Coelo potentem,* utpote Lunam s. Dianam. Vid. ad III, 681. et IV, 511. — 248. „*supponunt cultros,* subiectis, admotis infra sub iugulo, ut Geo. III, 492. *suppositi cultri,* ex religione in sacris inferis notissima, ut prona et cernua mactaretur victima diis inferis." *H.* Victimis contra superis diis immolandis culter *imponebatur* s. superne admovebatur. Cf. Voss. ad Geo. l. l. et Adam *Röm. Alterth.* I. p. 576. — 249. *suscipiunt* pro vulgari excipiunt. Vid. I, 175. — 250. *matri Eumenidum,* Nocti, (vid. ad VII, 331. et cf. XII, 846. cum Aesch. Eumen. 322. ab Heyn. laud.) *magnaeque* (eius) *sorori,* Terrae; utraque enim ex Chao procreata. Cf. Hesiod. Theog. 123 sq. et Hyg. fab. praef. in. Heyn. cum h. l. conferri iubet Silii locum hinc expressum X, 429 sqq. — 251. *sterilem vaccam,* quae deae numquam enitenti bene convenit. Sic etiam ap. Hom. Od. XI, 30. *στεῖραν βοῦν* mactant. — 252. *Stygio regi,* Plutoni. Vid. ad IV, 638. — *nocturnas aras,* quia diis inferis sacra fiunt noctu. Cf. adnott. ad V, 162. „*aram* puta in scrobe excisam, ut in sacris inferis; hinc *humiles aras* dixit Val. Fl. III, 426." *H.* — *inchoare* (vel, ut alii scribi malunt, *incohare;* vid. ad Geo. III, 42.) ut omnino significat fundamentum iacere alicuius rei, ita etiam de aedificiis quibuscunque condendis usurpatum esse videtur. Servius tamen verbum sacrorum esse tradit. Sic etiam Cic. pr. dom. 51, 132. *delubrum inchoare.* — 253. „*solida viscera,* totam victimam. *Viscera* pro carnibus et crudis partibus etiam alibi leguntur [vid. adnott. ad I, 211.]; diis enim inferis fiunt *holocausta.* Itaque ad flammam alendam oleum infunditur. Cf. Apollon. III, 1030 sq. 1190 sq." *H.* Sic *solidus* de tota aliqua re, nulla parte exempta, etiam alibi legitur, ut ap. Ovid. Met. XII, 356. *solidoque avellere trunco Annosam pinum magno molimine tentat.* Iustin. XXX, 4, 3. *Terrae motus solidas civitates absorbuit.* Hor. Od. I, 1, 20. *partem solido demere de die.* Varr. ap, Non. IV, 451. *decem annos solidos errare.* — *supēr oleum.* Vid. ad Ecl. IX, 66. — *super-infundens.* Wagn. confert Soph. Antig. 426. *ἔκ τ᾽ εὐκροτήτου χαλκέας ἄρδην πρόχου χοαῖσι τρισπόνδοισι τὸν νέκυν στέφει.* — *infundens* est Med. le-

Ecce autem primi sub lumina solis et ortus
Sub pedibus mugire solum et iuga coepta moveri
Silvarum, visaeque canes ululare per umbram,
Adventante dea. Procul o, procul este, profani,

---

ctio ab Heins. revocata. Vulgo *fundens*, quod Iahn. restituit, iure propterea reprehensus a Wagn., qui provocat ad consuetudinem Virgilianam coniungendi vv. *super iniicere*, *super incumbere* cett. et ad similem locum Suet. Aug. 94. *infuso super altaria mero*. *Superfundere* autem, quod significet „ita fundere, ut tota res madeat", hic minus aptum esse censet. Cf. etiam supra IV, 120. (In altera edit. Iahn. Cod. Med. lectionem tacite revocavit.) — 255. „Tempus a nocte media usque ad noctem extremam intelligendum esse, et res et sacri huius mos docet. Vid. Silius XIII, 405. 413. 419. Apollon. III, 1028. 1190 sq. Cf. inf. ad v. 535." *H.* Quae sequuntur, nihil aliud videntur significare, quam sacro placatam esse Hecaten, et Aeneam ad loca infera admitti. — *primi sub lumina solis*. Med. cum paucis aliis *sub limina*. Sed recte Burm.: „*Limen solis* bene dicitur, quum agitur de loco ac regione, unde sol oritur; de tempore vero ortus rectius *lumen*." — *primi solis*, i. e. orientis. Cf. e. g. Ovid. Met. IV, 93. *primo feriente cacumina sole*, ubi Bach. confert Lucan. IV, 65. *quidquid concrescere primus sol patitur* et oppos. *supremo sole* ap. Hor. Ep. I, 5, 3. Peerlk. tamen, cui non ferenda videtur tautologia illa *primi lumina solis et ortus*, coni.: *primi subito sub luminis ortus*, atque etiam Senecam Adv. *subito* hic legisse suspicatur, qui, locum nostrum imitatus, Troad. 169. scripserit: *summa iam Titan iuga stringebat: ortus vicerat noctem dies: Cum subito caeco terra mugitu fremens Concussa* etc. Sed, si vere hunc locum ante oculos habuit Seneca, tantopere ab exemplo suo recessit, ut etiam illud *subito* de suo addidisse videri possit. — 257. *iuga silvarum* Heyn. recte interpretatur per iuga montium silvis consita, coll. *dorso nemorum* ap. Hor. Sat. II, 6, 91. et *silvis iugosis* ap. Ovid. Am. I, 1, 9. *Iuga nemorum* redit infra XI, 545., et Peerlk. non inepte comparat Callim. in Cer. 386. ὄρος κάτα δάσκιον ὕλης, ubi hic ipse Virgilii locus nihil mutandum esse doceat. — *canes* Stygias intellige Hecaten comitantes, de quibus cf. Apollon. III, 1216. (κύνες χθόνιοι) Taubmann. ad h. l. Burm. ad Val. Fl. III, 228. Heind. et Orell. ad Hor. Sat. I, 8, 35. Pro *visae* haud pauci Codd. *visi;* sed *visae* meliores libri et Schol. Horat. ad Epod. II. tuentur. Cf. etiam adnott. ad Geo. I, 470. — *visae ululare*. Vid. Donat. ad Ter. Eun. III, 2, 1. et adnott. ad Ecl. IX, 58., ubi praeter h. l. conferre debebam Aen. III, 90 sqq. IV, 460. 490. et similes ipsius Virgilii locos. Aliter hunc locum intellexit *Gossr.*, haec adnotans: „*Visae* recte dictum, nam quum, quae v. 256. narrantur, videat oculis, ululatum modo audit, concludit eum a canibus Hecates fieri, neque tamen certo scit." Peerlk. praeter ullam necessitatem coni. *saevaeque canes*. De verbo *ululandi* (Graec. ὠρύεσθαι) Wagn. conferri iubet Sturz. de vocibus animalium in eius Opusc. p. 146 sq. — 258. „*Adventante dea* de Hecate esse intelligendum, nihil est quod dubites; si modo ceteros de his sacris locos poëtarum consulas, v. c. Apollon. III, 1211 sqq. Theocr. II, 35 sq. 10 sqq." *H.* — *Procul - profani!* (ἑκὰς, ἑκὰς, βέβηλοι). Temere in hoc loco haesit Heynius, quum nulli commemorentur socii, qui Aeneam in hac via comitati sint. Recte enim Ruhk. et Thiel. in his verbis nil nisi vulgare illud exordium formulae receptionis inveniunt, quo Sibylla pro more suo utatur, ut audientiam sibi faciat, licet vere non adsint profani ab antro arcendi, et quo demum seqq. verba *Tuque invade viam* plenam vim suam accipiant. Wagn. autem omnes Aeneae socios hic per *profanos* significari censet, oppositos nimirum Aeneae, qui ramo aureo ex Hecates luco decer-

Conclamat vates, totoque absistite luco;
Tuque invade viam, vaginaque eripe ferrum;
Nunc animis opus, Aenea, nunc pectore firmo.
Tantum effata, furens antro se immisit aperto;
Ille ducem haud timidis vadentem passibus aequat.
Dî, quibus imperium est animarum, umbraeque silentes,
Et Chaos, et Phlegethon, loca nocte tacentia late
Sit mihi fas audita loqui; sit numine vestro
Pandere res alta terra et caligine mersas.
Ibant obscuri sola sub nocte per umbram,
Perque domos Ditis vacuas st inania regna:

---

pto profanus esse desierit et ipsius numinis praesentiam iam ferre possit; et sic sane locus intelligendus erit, si priorem illam explicandi rationem probare dubitaveris. Ceterum de ipsa formula *ἑκὰς, ἑκὰς, ὅστις ἀλιτρός* (Callim. in Apoll. 2.) s. *θύρας ἐπιθέσθε βέβηλοι* (Orph. ap. Iustin. Coh. ad Graec. 15. coll. Callim. in Cer. 3.) vid. Interpp. ad Callim. h. in Apoll. l. l. et ad Hor. Od. III, 1, 1. — 259. *totoque absistite luco.* Cf. Silius II, 371. *toto absistite ponto*, Senec. Herc. fur. 804. *antroque toto cessit* et similia. — 260. *vagina eripe ferrum*, scil. ad deterrenda monstra, quae ei obvia futura erant, ex Hom. Od. XI, 48 sqq. — 264 sqq. Homerum aliosque poëtas secutus poëta, ad rem tam gravem atque difficilem se accingens, qualis est inferorum descriptio, ante omnia deorum inferorum auxilium implorat; quam subitam horum numinum et Manium appellationem „insignem habere vim ad animos excitandos et horrore quodam sacro imbuendos", vere observat Heyn., simul comparans Sen. Herc. fur. 658 sqq. — *umbraeque silentes.* Cf. infra v. 433. Ovid. Met. XV, 772. *sedes intrare silentum.* Anthol. Lat. IV, 13, 27. *sedes non nosse silentum.* Quare apud Senec. Hippol. 221. Theseus *Adiit silentem nocte perpetua domum* et Hor. Od. II, 13, 29. sedes ipsas, quas umbrae silentes incolunt, vocat *sacrum silentium.* — 265. „*Chaos* bene invocatur, ex eo Nox nata et Erebus." *H.* Vid. tamen etiam adnott. ad IV, 510. — *Phlegethon* instar omnium fluminum infernorum atque omnino pro locis inferis nominatur. Vid. etiam inf. ad v. 550 sq. — *loca nocte tacentia late.* Sic Heins. ex Med., Rom. et aliis Codd. restituit; vulgo *silentia*, quod ob repetitionem admodum ingratam aut ex ipso versu antecedente ortum, aut ex IX, 190. adscitum censet Wagn. Ceterum etiam Ovid. Met. X, 30. haec coniungit: *Per Chaos hoc ingens vastique silentia regni.* — 266. *Sit numine vestro*, i. e. voluntate, pace vestra (vid. ad I, 8. et II, 623.), per numen vestrum liceat. Sic *esse* pro *licere* haud raro dici constat. Cf. adnott. ad Ecl. X, 46. et Geo. IV, 447. atque Gossr. ad h. l. Quare Peerlk., coll. Senec. Herc. fur. 658., suspicatur, etiam antecedentia verba fortasse sic scribenda esse: *Sit mihi, Fas, audita loqui*, ut *Fas* sit dea, eadem fere, quam Graeci *Δίκην* vel *Νέμεσιν* vocent; quod nemo facile probabit. — *pandere.* Vid. ad III, 179. et VII, 641. — *caligine mersas.* Cf. Stat. Theb. VI, 510. *tandem caligine mersum Erigit - - caput.* — 268. *obscuri*, epitheto ab umbra vel nocte poëtice ad ipsos homines tenebris circumfusos translato, ut alibi *caecus* (vid. ad Aen. I, 356. et al.). Cf. etiam Geo. IV, 424. Aen. II, 134. infra v. 453. Mart. I, 50, 16. *obscurus umbra arborum* cett. — *sola* Heyn. per inversionem dictum putat pro soli. Immo *solus* hic i. q. solitarius, vacuus; *die einsame, öde Nacht*, per quam nemo obviam fit euntibus. Vid. adnott. ad Aen. V, 613 et XI, 569. — *per umbram* Heins. restituit ex melioribus libris. Vulgo *per umbras.* Sed vid. ad Ecl. VIII, 14. — 269. *domos*, locos simpliciter. — *inania regna*, quia umbris modo *inanibus* (Ovid. Fast. V, 463. Trist.

Quale per incertam lunam sub luce maligna
Est iter in silvis, ubi coelum condidit umbra
Iuppiter, et rebus nox abstulit atra colorem.
Vestibulum ante ipsum primisque in faucibus Orci
Luctus et ultrices posuere cubilia Curae;
Pallentesque habitant Morbi, tristisque Senectus,
Et Metus, et malesuada Fames, ac turpis Egestas,
Terribiles visu formae, Letumque Labosque;
Tum consanguineus Leti Sopor, et mala mentis

III, 11, 25. Stat. Theb. I, 93. cett.), corpore vacantibus, incoluntur. Cf. Ovid. Met. IV, 510. *ad inania magni Regna redit Ditis.* id. XI, 670. *Indeploratum sub inania Tartara mitte.* Hinc ap. Hor. Od. I, 4, 17. *domus exilis Plutonia*, ubi vid. Mitscherl. — 270. *per incertam lunam*, cuius lux nubibus incerta et dubia redditur, quae modo splendet, modo nubibus obductis obscuratur. Vid. ad III, 203. Heyn. confert ἀΐδνην σκοτίην Apollonii IV, 1697. Propterea etiam *lux maligna*, i. e. parca ideoque parva, infirma, tenuis. Similiter ap. Mart. X, 96, 7. *malignus ignis* et ap. Lucan. IX, 500. *parva unda maligna vena* legitur. Contra ap. Hor. Od. II, 18, 10. *ingeni benigna vena*, i. e. larga, ut etiam ap. Plaut. Bacch. III, 2, 17. *malignus* et *largus* sibi opponuntur. — 273 sq. „Ingeniose in faucibus et aditu locorum inferorum constituta ea, quae vel morti sunt vicina vel in morte sunt. Cf. Serv. Imitatores loci iam excitavit Cerda Silium XIII, 579 sqq. Senecam Herc. fur. 680 sqq. Claud. in Ruf. I, 29.“ *H.* Ut enim veteres vestibula et atria domorum variis simulacris et imaginibus ornare solebant, sic poëta Orci vestibulum variis numinibus incultum fingit, quae repraesentant res hominibus perniciosas et mortem accelerantes. — *Fauces* autem Gellio XVI, 5. auctore Virgilius hic „*vocat iter angustum, per quod ad vestibulum adiretur.*“ — 274. „*Curae*, angores conscientiae, ut bene Serv., laudato Iuven. XIII, 193 sq. *quos diri conscia facti Mens habet attonitos et surdo verbere caedit;* itaque *ultrices.*“ *H.* Claud. in Ruf. I, 38. simili sensu *insomnes curas* commemorat. Peerlk. igitur sine iusta causa coni. *altrices - - Curae*, ad *altrices* satis audacter mente repetens Gen. *luctus.* Ceterum tamquam personae apparent *Curae* etiam ap. Horatium Od. II, 16, 12. 22. et III, 1, 40. — *posuere cubilia.* Poëtae fortasse obversabatur versus Hesiodi Theog. 64. Παρ᾽ δ᾽ αὐτῇς Χάριτές τε καὶ Ἵμερος οἰκί᾽ ἔθεντο. Virgilium imitatus est Stat. Theb. II, 37. *Illic exhausti posuere cubilia venti.* — 275. *tristis Senectus* propter molestias cum ea coniunctas. Vid. Geo. III, 67. — 276. *malesuada Fames*, quae suadet rapinas, caedes et alia scelera. Heyn. confert Eurip. Electr. 375. ἀλλ᾽ ἔχει νόσον πενία, διδάσκει δ᾽ ἄνδρα τῇ χρείᾳ κακόν. et Sil. XIII, 585. *Et deforme malum ac sceleri proclivis Egestas.* Adde Hom. Od. XVII, 286 sqq. Hor. Od. III, 24, 42. Claud. in Eutrop. II, 180. Martial. XI, 88, 3. et similes locos. Admodum raro autem illud Adiectivum invenitur in libris veterum. Plaut. Most. I, 3, 56. *malesuadam vitilenam* et Sidon. Apoll. Ep. VII, 5. *malesuadam interpretem* commemorat. — *turpis Egestas*, deformis, sordida; quare additur *terribiles visu formae.* Cf. etiam Lucr. III, 65. et Oros. II, 4. *Egestas turpis atque obscoena Fames.* — 277. *Letum.* Vid. Geo. IV, 481. — *Labosque* pro vulg. *Laborque* Heins. e Codd. recte restituit; in nominibus propriis enim, si Codd. addicunt, antiquior et numerosior forma ubique praeferenda. Cf. adnott. ad Ecl. III, 56. Aen. III, 27. al. Ceterum hunc versum profert Seneca Ep. 104. — 278. „*consanguineus Leti Sopor* ex Hom. Il. XIV, 231. Ὕπνος κασίγνητος Θανάτοιο. Etiam Hesiodo Theog. 756 sqq. *Somnus* et *Mors* Nocte matre editi. De eius sede cf. etiam Ovid. Met. XI, 592 sqq. et Stat. Theb. X, 84. — *mala mentis gaudia*, ideoque talis mentis, quae et

Gaudia, mortiferumque averso in limine Bellum,
Ferreique Eumenidum thalami, et Discordia demens,
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.
In medio ramos annosaque brachia pandit
Ulmus opaca, ingens, quam sedem Somnia vulgo
Vana tenere ferunt, foliisque sub omnibus haerent.
Multaque praeterea variarum monstra ferarum

---

ipsa mala et scelesta est, quae gaudet sceleribus. Argutatur in epitheto Sen. Ep. 59, 2. [qui haec ad stoicam significationem revocat et iudicat.]" *H.* Imprimis de invidia videtur cogitandum, quam nemo imitatorum omisit. Thiel. *mala* interpretatur per falsa, fallacia, ut opponantur veris gaudiis. Ceterum cf. Val. Fl. VI, 178. *mala Leti gaudia* et Stat. Theb. I, 229. *mala gaudia matrum.* — 279. *averso in limine.* Quae antea commemoravit poëta, in vestibulo conspiciebantur; nunc pergit ad ea, quae in ipso limine Orci apparent huic vestibulo opposito, adverso; *in limine* igitur respondet verbis v. 273. *primis in faucibus Orci.* — *Bellum* ut persona inducitur etiam Aen. I, 294. Hor. Sat. I, 4, 61. et alibi. — 280. *Ferrei*, δισσυλλάβως. Vid. ad Ecl. III, 96. VII, 6. Aen. I, 131. 698. etc. — „*thalami*, ut ap. Homerum θάλαμοι, cubicula, ferreis claustris s. foribus. Ita Νυκτὸς παῖδες ἐρεμνῆς οἰκί᾽ ἔχουσιν in foribus Tartari ap. Hesiod. Theog. v. 758. Cogitandum autem de servorum ianitorum *cellis*. Nunc pro ianitoribus in aditu locorum inferorum cum Bello et Discordia *Eumenides*. Eaedem tamen, nempe *Tisiphone cum Sororibus*, infra v. 570 sqq. in aditu Tartari collocatae memorantur. Non habeo, quod satis commode ad hanc difficultatem respondeam. Dicere enim, eas hic habere suas sedes et per alia loca discursitare, fortasse ieiunum sit. - - - Expeditior ratio ap. Ovid. Met. IV, 452 sq., ubi illae etiam *ante fores*, sed Tartari, sedent. Tertia earum sedes commemoratur infra XII, 849 sq., ubi *in limine regiae Iovis* eaedem satellitum loco excubare dicuntur, aliorum poëtarum more. Sed poëtae licet diversis in locis diversos sequi mythos." *H.* Eadem ratione etiam Cerberum modo ad limina Orci, modo in ipso Tartaro habitantem fingi memorat Thiel., coll. Heynii Exc. VII. ad h. l. et Bachio ad Tib. I, 3, 71. — 281. *Discordiae* crines anguinei, ut Furiis, tribuuntur, quia ipsa Furiarum similis est agendi ratione. Constructio *crinem vittis innexa* (pro habens crinem vittis innexum) iam adfuit V, 511. Cf. omnino adnott. ad Ecl. I, 55. III, 106. etc. — 282 sqq. „Mirum phantasma, quod Somniis sedem assignat in ulmo. Sed diis alatis, levibus, vagis bene ea convenit, et commentum subnatum poëtae suspicor ex Hom. Il. XIV, 286 sqq., ubi Somnus a Iunone adductus in arbore considet, donec Iovem possit opprimere. Alibi in aditu Orci Somnia collocare sollemne est poëtis. Odyss. XXIV, 12. παρ᾽ Ἠελίοιο πύλας (occidentis Solis) habitat δῆμος Ὀνείρων." Haec *Heyn.*, qui praeterea comparat similes locos Silii XIII, 595 sqq. et Sen. Herc. fur. 690., quibus adde Claud. in Ruf. I, 29. Servius duo Somniorum genera distinguit, vera, quae Superi de coelo demittant, et vana, quae ex inferis veniant. — *In medio*, scil. vestibulo. — 283. *vulgo* Heyn. vere explicat per passim, catervatim; cf. adnott. ad III, 643. Ruhk. hoc Adverbium cum *ferunt* coniungendum esse censet. — 284. *foliisque - - haerent*, i. e. haerentia. Cf. infra v. 550. V, 402 sq. X, 811. cum adnott. ad Ecl. VIII, 3. et Geo. III, 283. — 285. Ut terrores inferorum augeat, varia monstra, vel potius simulacra s. εἴδωλα eorum (vid. infra v. 292 sqq.), tamquam ibi degentia, poëta addit; eaque omnino ab antiquiore Graeca et Etrusca religione in illis locis collocata esse, Heyn. docet ex Aristoph. Ran. 143. 280 sqq. 475 sq. et magna sarcophagorum et vasorum copia recentioribus

Centauri in foribus stabulant Scyllaeque biformes
Et centumgeminus Briareus ac bellua Lernae,
Horrendum stridens, flammisque armata Chimaera,
Gorgones Harpyiaeque et forma tricorporis umbrae.

---

temporibus inventa, coll. Gorii Mus. Etr. T. II. p. 148. 182. et Boettigeri *Vasengem.* I, 3. p. 89. — 286. De *Centauris*, Ixionis et Nepheles (Diod. Sic. IV, 72.) filiis, h. e. ex nube procreatis, cf. Schol. ad Hom. Il. I, 268. Hyg. f. 62. Serv. ad Aen. VIII, 293. Ovid. Met. XII, 210 sqq. multique alii, imprimis vero quae Boettiger. disputavit in *Vasengemälde* I, 3. p. 87 sqq. — *in foribus stabulant*, sunt in primo aditu Orci, tamquam in stabulo, quod monstris equinae formae optime convenit. *Stabulare* legitur etiam Geo. III, 224. Stat. Theb. I, 275. 457. al.; ante omnia autem conferendus est Silius XIII, 579., qui, memor huius loci, sic canit: *Quanta cohors, omni stabulante per atria monstro, Excubat, et manes permixto murmure terret!* Saepius tamen verbi deponentis formam habet. — „*Scyllae biformes*, superne specie puellari, quae in belluam marinam desinit. Vid. ad Ecl. VI, 74. Hoc loco plura monstra Scyllaea ponuntur, ut Statius eloquitur Silv. V, 3, 280. Nec assumenda est altera, Nisi f. Praeivit Lucr. V, 890 sq. IV, 734.“ *H.* In utroque loco pariter *Centauri* et *Scyllae* coniunguntur. Cf. etiam Stat. Silv. V, 2, 280. de Orco agens: *Centaurosque Hydraeque greges Scyllaeaque monstra Aversae celent calles*, idemque Theb. IV, 533. *Quid tibi monstra Erebi, Scyllas et inane furentes Centauros?* et Orell. ad Lucr. V, 876. in Ecl. poët. Lat. p. 52. — 287. „*centumgeminus Briareus*, ut *trigemini* pro trinis, centumplex, i. e. centum capitibus instructus, seu centum manuum respectu, quia ἑκατόγχειρος ap. Hom. Il. I, 402 sq. [quod praefero.] Cf. etiam infra X, 565 sq.“ *H.* Praeter h. l. non inveniri videtur hoc Adiectivum, nisi ap. Val. Fl. VI, 118., ubi Thebae, urbs Aegypti, centum portis instructae, *centumgeminae* vocantur. *Geminus* enim, sic cum numeralibus compositum, propria vim suam plane amittit et tantum coniunctionis notionem servat. Cf. IV, 511. VI, 801. VIII, 202. Lucr. V, 28. *tergemini vis Geryonaï.* Stat. Silv. I, 2, 181. *septemgemina Roma.* Tibull. III, 4, 8. *tergeminum Cerberi caput.* Hor. Od. I, 1, 8. (ubi vid. Orell.) *tergemini honores.* Liv. VI, 7. *tergeminae victoriae triplex triumphus.* Mart. III, 46, 8. *tergeminum mugiet* (i. e. ter repetitum). *Briareus*, qui etiam Aegaeon (et illo quidem nomine secundum Hom. l. l. a diis, hoc ab hominibus) appellabatur, ad centimanos pertinens, gigas erat L capitibus et C manibus praeditus, Coeli et Terrae filius, Gygis et Cotti frater, quo Iupiter utebatur ad Titanes in Orco custodiendos. Cf. Hom. Il. I, 402. Hes. Theog. 147 sqq. Apollod. I, 1, 1. Ovid. Fast. III, 805. alii. Omnes autem eiusmodi Gigantes sub terram depulsos significare ingentes naturae vires in terra latentes, non est quod memorem. — *bellua Lernae*, hydra Lernaea pluribus capitibus instructa et ab Hercule occisa, quae nomen habet a palude Argolidis. Cf. Apollod. II, 5, 2. Diod. IV, 11. Hygin. f. 30. infra VIII, 300. Ovid. Fast. V, 405. Met. IX, 69. al. — 288. *Horrendum stridens* cum *bellua Lernae* coniungendum, quum *Chimaera* suum iam habeat epitheton; et *stridere* proprie serpentes dici, Heyn. docet coll. Claud. R. Pros. I, 12. (*angues Triptolemi stridunt*) et Drak. ad Sil. II, 537. — *Chimaera*, monstrum a Typhone et Echidna procreatum, quod, ex leonis, caprae et draconis corporibus compositum, Lyciae agros vastabat, donec a Bellerophonte occisum est. Cf. Hom. Il. VI, 180. XVI, 328. Hes. Theog. 304. Apollod. I, 9, 3. II, 3, 1. ibique Heyn. Hygin. fab. 57. Ovid. Met. IX, 646. Hor. Od. I, 27, 24. II, 17, 13. etc. — Pro *flammis armata* (i. e. flammas exspirans) Wakef. mavult *flammis animata*, quae coniectura Viro ingenioso adeo placuisse videtur, ut ter eam proponeret, ad Eurip. Ion. p. 27., ad Lucr. II, 704. et ad eiusd. V, 904. — 289. „*Gorgo-*

Corripit hic subita trepidus formidine ferrum
Aeneas, strictamque aciem venientibus offert,
Et, ni docta comes tenuis sine corpore vitas
Admoneat volitare cava sub imagine formae,
Irruat et frustra ferro diverberet umbras.
Hinc via, Tartarei quae fert Acherontis ad undas.

---

nes in Iliade iam Odyss. XI, 632., ubi Ulysses metuit, ne Gorgo sibi occurrat. Fugat Gorgonem Hercules ap. Apollod. II, 5, 12. p. 121." *H.* Hesiod. Theog. 277. potius in Oceano occidentali apud Hesperides, alii (velut Plin. VI, 31, 36. et Solin. c. 36.) in Libya sedem iis assignant. Erant autem Phorcyos et Cetus filiae, Stheno, Euryale et Medusa appellatae, quae serpentes pro crinibus habentes iisdemque cinctae omnia adspectu suo in saxa mutarunt. Medusam, quae una sororum mortalis erat, a Perseo interfectam esse constat. Cf. praeter ll. ll. Hes. Scut. Herc. 123 sqq. 216 sqq. Apollod. II, 4, 2. Ovid. Met. IV, 769 sqq. alii. De *Harpyiis* vid. ad III, 211. — „*forma tricorporis umbrae*, pro tricorpore Geryone: τρισώματος ap. Aesch. Agam. 819. Imitatorem etiam hoc in loco habuit Virgilius Silium XIII, 587 sq." H. *Geryon*, Chrysaoris ex Calirrhoë fil., rex Erythiae insulae in sinu Gaditano sitae, cui ob mirum corporis robur veteres poëtae tria corpora, sex manus et pedes attribuunt; alii vero, quod tribus insulis, Hispaniae vicinis, Balearibus et Ebusae imperaverit, tricorporem fictum esse suspicantur. Celeberrimus autem est ob boum praestantissimorum greges, quos, ipso interfecto, Hercules abduxit. Cf. Hes. Theog. 287. 978. Apollod. II, 5, 10. Diod. IV, 17. Hyg. f. 30. infra VII, 662. VIII, 202. Lucr. V, 28. Hor. Od. II, 14, 8. Prop. III, 21, 9. Silius XIII, 587 sqq. alii et Iacobs. *Verm. Schriften* VI, p. 147 sqq. cum ipso Virg. infra VIII, 202. — 290 sq. Heyn. confert Hom. Od. X' 535 sq. XI, 48 sq. 218 sqq. et Apollon. I, 1259. — 291. *offert*, intentat. Vid. Burm. ad Lucan. IX, 64. Ceterum cum vv. *corripit ferrum* - - *strictamque ensem offert* cf. simillimum locum supra IV, 580. — 292. „*tenues vitas*, εἴδωλα vita utentia, animas. Non admodum diverse *tenues vitas* dixit Geo. IX, 224. — *sine corpore;* habent tamen corporum speciem, corpora tenuia, umbratica, εἴδωλα: hinc mox v. 303. *corpora;* sed non *corpora viva* v. 391. — 293. *cava sub imagine formae*, sub cava forma corporis, h. e. inani, non solida. Sic II, 360. *cava umbra.*" *H.* De voc. *imaginis* vid. ad I, 353. Peerlk., quum *imago* et *forma* idem significent, coni. *sine corpore formas Adm. vol. cava sub imagine vitae*, i. e. vivi hominis. — *volitare*, (ἀΐσσειν, Hom. Od. X, 485.) vox propria de umbris, simulacris levibus et incorporeis. Cf. v.c. simillimus Ovidii locus Met. XIV, 411. Claud. in Ruf. I, 126. Petron. c. 104. etc. Pro Praesentibus *admoneat* — *irruat* — *diverberet* exspectaveris Imperfecta. Hoc autem tempore poëta uti videtur, ut rem vividius depingat et oculis quasi legentium tamquam praesentem proponat. Praeter alios locos similes vid. imprimis I, 58. et XI, 912 sqq. coll. cum Krügeri *Untersuch.* Fasc. II. p. 256. et Ramsh. Gr. Lat. §. 193. Not. **). — 295. *Hinc*, sc. incipit, a foribus, limine totius Orci. In inferorum fluminibus nominandis et collocandis veteres scriptores mire variant. Ex Virgilii narratione primus est Acheron, qui in Cocytum influit, medium ceterorum; tertius demum et intimus est Styx, quem alii primum ponere solent. Phlegethon s. Periphlegethon infra v. 551. commemoratur, Tartarum modo circumfluens. Illi autem tres fluvii omnem Orcum, etiam Elysium, cingentes finguntur, ut omnes traiiciendi sint iis, qui ipsum Orcum adire velint. Cf. Hom. Od. X, 513 sqq. et Plat. Phaed. c. 61., quos potissimum secutus videtur Maro, et Heynii Exc. IX. ad h. l. de fluminibus inferorum agentem

Turbidus hic coeno vastaque voragine gurges
Aestuat atque omnem Cocyto eructat arenam.
Portitor has horrendus aquas et flumina servat
Terribili squalore Charon, cui plurima mento
Canities inculta iacet, stant lumina flamma,
Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.
Ipse ratem conto subigit, velisque ministrat,

— 296. *coenum* non differre videtur a sequente *arena.* Wakef. ad Lucr. I, 116. (ubi *vastae lacunae* Orci commemorantur) coni. *huic* pro *hic.* — *vasta voragine*, cuius vasta est profunditas. Cf. Tibull. III, 3. extr. *Me vocat in vastos amnes nigramque paludem Dives in ignava luridus Orcus aqua.* Albinov. II, 6. *It, redit in vastos semper onusta lacus* etc. — *Gurges* non solum de mari, sed etiam de fluminibus dicitur. Vid. adnott. ad Aen. I, 118. — 297. *Aestuat*, quia vorticosus est amnis (vid. supra v. 107.); *aestuare* autem verbum propr. de mari turbido. — *Cocyto*, in Cocytum (vid. ad Ecl. II, 30. Aen. II, 36. et al.) *eructat* eiectat; quod verbum substituit Statius h. l. imitatus Theb. IV, 522. *liventes Acheron eiectat arenas* (quocum cf. Ovid. Met. V, 353. *sub qua resupinus arenas Eiectat, flammasque fero vomit ore Typhoeus* ibique Heins.) Cf. Lucr. III, 1025. *Tartarus horriferos eructans faucibus aestus* Silius X, 425. *specus - - eructat acerbam Cocyti laxo suspirans ore paludem*, et supra ad III, 576. — *arenam*, scil. fundi. Vid. ad I, 107. — 298. sqq. Memorabilis de Charonte locus, ex quo posteriores (velut Senec. Hec. fur. 764 sqq.) sua hauserunt. Homerus eiusque aetas Charontem non novit, cuius fabula, postea demum inventa, haud dubie ex Aegyptiorum mythologia in Graecam translata est. Cf. Heynii Exc. IX, ad h. l. — De Charonte *portitore* (quam appellationem non tam τῷ πορθμεῖ Graecorum, quam potius τῷ τελώνῃ respondere, neque a *portando*, sed a *portorio*, quod exigat a mortuis, deducendam putant) cf. Gronov. Obss. III, 20. p. 301. ed. Frotsch. Broukh. ad Prop. IV, 11, 7. et Gierig. ad Ovid. Met. X, 73. Legitur etiam infra v. 236. et Geo. IV, 502., ubi vid. adnott. — 299. *terribili squalore*, habitu inculto et sordido, quare Tibull. I, 10, 36. eum vocat *turpem navitam Stygiae aquae*, Iuven. autem III, 265 *tetrum porthmea.* Alibi *trux* vel *torvus* appellari solet (cf. Prop. III, 18, 24. Stat. Silv. II, 1, 186.), infra autem v. 315. *tristis.* — 300. *canities inculta iacet*, barba cana non ficta est beneque pexa, sed horrida in pectus dependet. Cf. Ovid. Met. II, 673. *vagi crines per colla iacebant.* id A. A. III, 236. *capilli ut iaceant fusi per tua terga* cett. — *stant lumina flamma* Heynio nihil aliud videtur esse quam: flamma stat in oculis s. sunt lumina flammea. Rectius *Wagn.:* „*stare* saepe valet i. q. horrere, rigere; significantur igitur oculi duri, s. rigentes, [immoti] et flammei.“ Vide infra ad v. 471., XII, 470. Ecl. II, 26. et alibi. Ceterum plurimi et optimi Codd. (Medic. tamen a m. sec. demum) praebent *flammae*, ut *lumina flammae* pro luminibus flammeis dictum sit, minus bene. Aliquot Codd. minoris pretii ex librariorum correctura *flammea*, ut VII, 448., quae scriptura arrisit Heinsio et Heynio. — 301. „Vestitum naucleri, lacernam, pallii genus, illustrat Plaut. Mil. IV, 4, 41. sqq., ubi palliolum ferrugineum, connexum in humero laevo, expapillato brachio. — *nodus* est seu proprie, seu fibulae. Cf. ad Aen. I, 320. IX, 776.“ *H.* Illud probabilius; nam fibula cum sordida veste et omni Charontis squalore vix conciliari possit. Vestem nodo in laevo humero facto adstrictam intellige. Pro *Sordidus* Schol. Stat. Theb. I, 110. *Horridus;* sed Codd. omnes in vulg. lectione conspirant, eamque etiam tuetur Claudiani auctoritas, qui hoc versu exorsus est Epigr. XXXVIII. et Senecae imitatio Herc. fur. 766. *Inpexa pendet barba; deformem sinum Nodo coërcet.* — 302. *Ipse*, non alius

Et ferruginea subvectat corpora cymba,
Iam senior, sed cruda deo viridisque senectus.
Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat,
Matres atque viri defunctaque corpora vita
Magnanimûm heroum, pueri innuptaeque puellae,
Impositique rogis iuvenes ante ora parentum:
Quam multa in silvis auctumni frigore primo
Lapsa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab alto

---

ministerio utens. Vid. ad Ecl. III, 69. Aen. III, 457. al. — *subigit.* Vid. ad Geo. I, 201. — *velis ministrat* (quod etiam X, 218. legitur) h. e. ministerium praestat velis, vela curat. *Ministerium* omnino voc. servile et nauticum. Cf. Gierig. ad Ovid. Met. VIII, 645. Heins. mavult iungere: *ministrat ratem velis* (sexto Casu), ut ap. Val. Fl. III, 38. *ipse ratem vento stellisque ministrat*, eandemque rationem cum Peerlkamp., qui conferri iubet Interpp. ad Val. Fl. III, 38. Silium II, 674. et Gratii Cyneg. 315., etiam Gossr. amplectitur coll. Tac. Germ. 44. Stat. VII, 751. et Prop. III, 14, 15. — 303. „*ferruginea cymba* est κυανέῃ, colore nigricante ex imbribus aquisque contracto.“ *H.* Ruhk. conferri iubet Soph. Antig. 954. κελαιναὶ νᾶες. Cf. etiam Plaut. Mil. IV, 4, 3. *palliolum ferrugineum*, *nam is est color thalassicus* et adnott. ad Geo. I, 467. — 304. *Iam senior.* Secundum Gell. N. A. X, 28. et Censor. de die nat. c. 14. Romani *seniores* vocabant, qui annum aetatis XLV. excesserant, nondum vero attigerant LX., ideoque senescere incipiebant; quo sensu etiam Virgilius hoc vocabulo semper utitur. Cf. II, 509. 544. 692. V, 179. 409. 704. 823. etc. — „*cruda* (vigens) *senectus* frequentatum iam Graecis: ὠμὸν γῆρας, ὠμογέρων.“ *H.* Cf. v. c. Hom. Il. XXIII, 791. Sic *cruda* et *viridis senectus* etiam ap. Tac. Agr. 29.; qui loci conferendi sunt cum iis, ubi *crudus cortex* (Aen. IX, 743.), *crudus palmes* (Lucan. IV, 317.) et similia leguntur. Imprimis autem cf. Senec. Oed. 167. *Quique capaci turbida cymba Flumina servat durus senio Navita crudo*, cui, ut Tacito l. l., hunc ipsum versum obversatum esse patet, et Cort. ad Lucan. III, 387. Non multum differt alterum epith. *viridis*, i. e. vegeta. Sic *viridis iuventa* supra V, 295., *viridis iuventus* ap. Ovid. A. A. III, 557., *virides anni* ap. Sil. I, 187. (ubi vid. Drak.), *viride aevum* ap. Ovid. Trist. IV, 10, 17., *virentes anni* ap. Sil. V, 413., *senex viridis animo ac vigens* ap. Sen. Ep. 66. in., *viridis immunisque senectae* ap. Val. Fl. I, 77. et similia alibi haud raro inveniuntur. Cf. Heins. ad Silii I, 185. — 305. *Huc - - ad ripas.* Cf. adnott. ad Ecl. I, 54. Aen. II, 18. et III, 616. — Vss. 306—308. leguntur etiam Geo. IV, 475 sqq., ubi vid. adnott.; et vv. 309. 910. admodum similes sunt iis, qui ibi antecedunt, v. 473. et 474. Cf. de eiusmodi versibus repetitis adnott. ad Ecl. V, 37. — 307. *Magnanimûm.* Hoc unum est Adiectivum, cuius Genitivum Plur. Virgilius hoc modo contrahere solet (Geo. IV, 476. et Aen. III, 704.) Cf. adnott. ad Aen. V, 174. — 309 sqq. „Comparatio duplex, multis post Virgilium frequentata, fluxit ex Homero, altera Od. IX, 51. 52. Il. II, 491, 492. et 800. (cf. Apollon. IV, 216 sq.); altera ex Il. III, 3 sqq. et II, 459 sqq. Ad *quam multa* supple animo *tanta turba* ex v. 305.“ *H.* — 310. *Lapsa cadunt.* Haeserunt in hoc pleonasmo, qui videtur, et librarii et recentiores quidam editores; nam in Cod. Montalb. scriptum est *Ipsa cadunt*, et Wakef. in Silva crit. I, 8. p. 16. coniecit *Laesa cadunt.* (Cf. etiam Gronov. ad Senec. Herc. Oet. 1163.) Sed *labi* non prorsus idem est, quod *cadere;* illud enim, quod, inchoativi verbi potestate praeditum, initium tantum declinationis et motus in inferiorem locum significat, respondet nostro *sinken*, *sich senken*, quum

Quam multae glomerantur aves, ubi frigidus annus
Trans pontum fugat et terris immittit apricis.
Stabant orantes primi transmittere cursum,
Tendebantque manus ripae ulterioris amore.
Navita sed tristis nunc hos nunc accipit illos,
Ast alios longe submotos arcet arena.
Aeneas miratus enim motusque tumultu
Dic, ait, o virgo, quid vult concursus ad amnem?
Quidve petunt animae? vel quo discrimine ripas
Hae linquunt, illae remis vada livida verrunt?

---

cadere vere sit *fallen.* Quare factum est, ut non modo Prop. IV, 4, 64. scripserit *Ipsaque in Oceanum sidera lapsa cadunt*, sed etiam Cic. Off. I, 22, 77. *de manibus audacissimorum civium delapsa arma ipsa ceciderunt.* Haec autem est verissima Doederleinii sententia, *Synon.* I. p. 128. prolata. Ceterum cf. quae Iahn. ad h. l. de abundantia verborum docte disputavit, coll. locis IX, 89. 436. II, 169. VI, 339. Cic. Off. I, 22. Prop. IV, 4, 64. similibusque et vid. quae nos ad Geo. I, 500. adnotavimus. — „*ad terram* de calidiore plaga accipe, quam volatu trans mare petierant; ut v. c. de Aegypto narratur, quo sub hiemis initium ingentia agmina avium e nostris terris advolant.“ *H.* Rectius cum Süpflio *ad terram* reddideris *landeinwärts.* Aves migraturae ex mari se colligunt in mediterraneis, ut deinde uno agmine calidiores regiones petant. — *gurgite ab alto.* Cf. Lucr. V. 388. *et alto gurgite ponti* et adnott. ad Aen. I, 118. et V, 33. — 311. Cf. Hom. Il. III, 13. sqq. — *frigidus annus*, hiems, χειμών. (Cf. Hom. Il. III, 4.) Schrader., quum *frigore* v .309. praecedat, coni. *Threicius annus*, Burm. autem e paucis iisque recentioribus Codd. edidit *frigidus amnis*, ut *Strymon* intelligatur, quem poëtae saepe commemorent de gruum migrationibus canentes, (vid. infra ad X, 264 sqq.) Sed recte Heyn., qui dubitat, num *amnis* simpliciter positus dici possit *aves trans pontum fugare*, plurimorum Codd. scripturam restituit, quam etiam Wakef. ad Lucr. l. l. Markl. ad Stat. Silv. I, 3, 8. et Günther. in Athenaeo I, 2. p. 269. iure defendunt. Prorsus eadem varietas est apud Tib. IV, 8, 4., ubi Huschk. *frigidus annus* edidit, Lachm. et Dissen. *frigidus amnis*, Bach. *frigidus Arnus.* Ceterum cum h. l. cf. Stat. Theb. IV, 1., ubi hiems *horrens annus* dicitur, i. e. ea pars anni, ubi omnia horrent, rigent, et Hor. Od. III, 23, 8., qui auctumnum vocat *pomiferum annum;* idem Epod. II, 29. de *hiberno anno* loquens. Vid. etiam adnott. ad Ecl. III, 57. — 312. *terris apricis.* Vid. ad V, 128. Pro *et terris* Cod. Leid. *et campis*, quod placet Heynio; Wakef. autem ex uno Cod. Barth. *atque oris* temere in contextum recepit, quod iam v. 310. praecedat *ad terram.* Sed diversa verbi significatio satis excusat iterationem. Vid. ad I, 315. — 313. De constructione *orantes transmittere* vid. ad Ecl. II, 34. — „*transmittere cursum*, h. e. transire. Figura Graeca est, ait Servius. Scil. vulgari more *transmittimus* (nos trans) *amnem cursu*, h. e. navigatione [vid. ad IV, 154.], tum vero doctius: ipse *cursus transmittitur.* Ita πορθμεύειν τὸν πλοῦν.“ *H.* — Similiter *circumflectere cursum* V, 131. 314. *amore* (desiderio, vid. ad Ecl. IX, 56. Aen. I, 171. II, 10.) *ulterioris ripae.* Hunc locum respicientes Quinct. Decl. VI, 11. vitam post mortem futuram vocat *ulterioris ripae stationem*, et Apulei. Met. VI. p. 130. Bip. scripsit: *ad ulteriorem ripam sutili cymba ducit commeantes.* — 315. *Navita tristis.* Vid. supra ad v. 299. — 316. *submotos arcet.* Cf. adnott. ad I, 659. Geo. I, 320. et II, 353. etc. Codd. quidam male *semotos*, quae verba etiam ap. Ovid. Trist. II, 4, 41. IV, 9, 17. alibi confunduntur. *Submovere* et *recipere* (ut hic *accipere*) sibi opponuntur ap. Ovid. Fast. III, 140., ubi vid. Heins. — 317. *enim.* Vid. Geo. II, 509. et Hand. Turs. II. p. 387. sqq. — 318.

Olli sic breviter fata est longaeva sacerdos:
Anchisa generate, deûm certissima proles,
Cocyti stagna alta vides Stygiamque paludem,
Dî cuius iurare timent et fallere numen.
Haec omnis, quam cernis, inops inhumataque turba est;
Portitor ille Charon; hi, quos vehit unda, sepulti.
Nec ripas datur horrendas et rauca fluenta
Transportare prius, quam sedibus ossa quierunt.
Centum errant annos volitantque haec litora circum;
Tum demum admissi stagna exoptata revisunt.
Constitit Anchisa satus et vestigia pressit,
Multa putans, sortemque animo miseratus iniquam.

Dic. Cf. adnott. ad I, 753. — 320. *ripas linquunt*, non receptae in cymbam. — *vada livida verrunt*, i. e. fluvium transeunt, dum Charon remis vada verrit. De ipso *verrendi* voc. vid. ad III, 208. 668. et al. — 321. *Olli.* Vid. ad I, 254. — „*longaeva.* Nota est fabula de Sibylla ab Apolline amata, dei munere tot annos, quot arenulas manu hauserat, nacta. Vid. Serv. [Ovid. Met. XIV, 147 sqq. et Salmas. Exerc. Plin. 52.] — 322. *certissima:* quod concesso aditu ad inferos cognitum; sup. v. 130. 131. Nam *pauci dîs geniti* ex inferis redire potuere.“ *H.* — De Plurali *deûm* pro Singulari (Veneris scil.) vid. adnott. ad Ecl. IV, 49. et Aen. I, 4. — 323. „*Cocytum* et *Stygem* appositione sermonis usus dixit, etsi vere diversi amnes.“ *H.* Vid. supra ad v. 295. *Stagna* et *paludem* commemorat propter tardum Stygis limosi cursum. Cf. infra v. 369. et 416. et Geo. IV, 478 sqq. — V. 324. ex Odyss. V, 185 sq. sumptus, cui Wagn. addit Hesiod. Theog. 793 sqq. Cf. etiam Sil. XIII, 568. Ovid. Met. III, 290. Stat. Theb. VIII, 30. et plures loci similes. — *iurare et fallere*, ἓν διὰ δυοῖν, pro peierare. *Iurare* cum Accus. personae, per quam iuratur, satis frequentatum. Vid. infra v. 351. XII, 197. Tibull. IV, 13, 15. Prop. I, 15, 35. Ovid. Her. XXI, 2. XVI, 319. Sil. VIII, 102. et ex pedestribus unus instar omnium Cic. ad Fam. VII, 12. Pro *numen* Peerlkamp. sine iusta causa malit *nomen.* — 325. „*inops*, cui nemo opem tulit, iusta persolvit. [Cf. v. 333. *mortis horrore carentes.*] Nam videtur argutari [immo vere argutatur] Servius, qui ab Ops, terra, ductum, insepultum apud veteres significasse narrat.“ *H.* Neque minus argutatur Schol. Iuven. III. 267. (a Peerlkamp. allatus): *Et nunc apud Athenienses* [Peerlk. coni. *ethnicos*] *mortuis solent in ore nummum immittere, ut apud inferos non tamquam inopes errent; unde naulum Charon accipere solebat, ut Virgilius.* Imitatur h. l. Auson. Mos. 4. *Infletaeque iacent inopes super arva catervae.* — *inhumataque turba.* Cf. inf. XI, 372. — 326. *Portitor.* Vid. supra v. 298. — *quos vehit unda.* Schrader. praeter necessitatem coni. *quos vehit ille.* — 327. *datur* (scil. Charonti) - - *fluenta* (vid. IV, 143.) *Transportare* (mortuos). Vid. ad I, 66. 79. 319. al. *Transportare*, ut alibi traiicere, transmittere amnem, cum simplici Accus. constructum. Sic Caes. B. G. IV, 16. *exercitum Rhenum*, id. B. C. I, 54. *milites flumen transportare* cett. De ipsa re Heyn. conferri iubet Hom. Il. XXIII, 71—74. — Ceterum Cod. Leid. *Transportare, suis quam sedibus* etc., quod, quum *prius* saepe omittatur, Peerlkampio elegantius videtur. — 328. *sedibus*, sepulcro. Cf. supra v. 152. infra v. 371. VII, 3. Hor. Od. II, 13. 23. etc. — 329. *Centum errant annos*, scil. qui sepulcro carent. Hoc unde Virgilius sumpserit, non constat; fortasse ipse finxit. — 330. *stagna revisunt*, tunc tandem reversi vere in cymbam recipiuntur et traiiciuntur. — 331. *Anchisa satus.* Vid. ad Geo. I, 278. — *vestigia pressit.* Vid. supra ad v. 159. et 197. — 332. *Multa putans.* Cf.

Cernit ibi moestos et mortis honore carentis
Leucaspim et Lyciae ductorem classis Oronten,
Quos simul, a Troia ventosa per aequora vectos,
Obruit Auster, aqua involvens navemque virosque.
Ecce gubernator sese Palinurus agebat,
Qui Libyco nuper cursu, dum sidera servat,
Exciderat puppi mediis effusus in undis.
Hunc ubi vix multa moestum cognovit in umbra,
Sic prior alloquitur: Quis te, Palinure, deorum
Eripuit nobis, medioque sub aequore mersit?
Dic age. Namque mihi, fallax haud ante repertus,
Hoc uno responso animum delusit Apollo,
Qui fore te ponto incolumem, finisque canebat
Venturum Ausonios. En haec promissa fides est?

Silius VII, 519. *Multa putans secum* et Ruhnk. ad Ter. Eun. IV, 2, 4. — Ad v. 332. Servius paullo subtilius: „Bene *animo* quasi rei praesago; ipse enim Aeneas insepultus iacebit, ut IV, 620. *mediaque inhumatus arena.*" Medic. exhibet *animi*, quod e prima syllaba proximi vocabuli ortum esse, vere censet Wagn. — 333. Revisit Aeneas socios naufragio absumptos. Vid. I, 113 sqq., ubi tamen *Leucaspis* non commemoratus est. De forma *Leucaspim* vid. ad Ecl. IV, 32. V, 50. et Huschk. ad Tib. I, 7, 27. *Oronten* cum Wagn. scripsimus, quamquam omnes Codd. et Prisc. VII, 50. *Orontem* exhibent. Vid. adnott. ad Aen. I, 458. — 335. In edit. min. Heyn. Comma non post *simul*, sed post *Quos* positum apparet, ut sensus sit: simul cum Aenea vectos: sed rectius, nisi fallor, coniungimus: *Quos simul obruit Auster*, et *vectos* cum Wagn. interpretamur: dum vehuntur, πορευομένους. Cf. adnott. ad Geo. I, 206. et al. — 337 sqq. Peerlkamp., mira levitate ductus, omnem, qui sequitur, locum usque ad v. 383. (quem tamen a Statio Silv. V, 3, 127. hic lectum esse bene novit) spurium censet, his paucis verbis eum reiiciens: „Omne hoc de Palinuro episodium Virgilio vix dignum esse mihi videtur. Praeterea longius est, et tota res levior pro cetera rerum gravitate, nec cum argumento satis coniuncta;" quamquam etiam in singulis locis multa invenit vituperanda. Manifestum autem est, Palinurum ex Homerico Elpenore (Od. XI, 51 sqq.) esse adumbratum. — *se agebat*, incedebat, ut VIII, 465. et IX, 696. — „*Libyco cursu*, navigatione de Carthagine, post discessum tamen e Sicilia, haud longe a Sirenusis insulis. Vid. sup. V. sub f." *H. Cursu* igitur, quod noli coniungere cum *effusus*, est i. q. in cursu; neque video, quo iure Peerlk. contendat, *cursum Libycum* nihil aliud significare posse, quam cursum versus Libyam s. Carthaginem. — *Dum sidera servat, Exciderat.* Cf. adnott. ad Ecl. VII, 6. Geo. IV, 560. Aen. III, 616. De *servandi* verbo vid. ad Ecl. III, 75. et Geo. I, 335. — 339. *in mediis undis.* Vid. ad XII, 255. Recte Arusianus Mess. p. 240. ed. Lindem.: „Diligentiores quidam grammatici hoc ita dividi volunt: *Quum in mediis undis esset, puppi effusus exciderat.*" Cf. etiam Hand. Turs. III. p. 296. Wagn. tamen verba potius sic intelligenda esse censet: in medio per mare Lib. cursu effusus. — 340. *in umbra.* Vid. infra v. 452. Respexit autem hunc locum Silius XIII, 705. *Iamque aderat multa vix agnoscendus in umbra Paullus.* — 341. *Quis te, Palinure*, etc. Aeneam enim causa mortis latebat. — 342. *sub aequore mersit.* Cf. Tibull. II, 5, 80. *Prodigia merge sub aequoribus* etc. — 343. *haud* etiam hic longe fortius quam *non;* nostrum *in der That, wirklich nicht.* Cf. Hand. Turs. III. p. 29. — 344. *Hoc uno responso*, de quo tamen nihil usquam legitur apud Virgilium. — 345. *finis Venturum Ausonios.* Vid. ad I, 307. — *canebat.* Vid. ad II, 124. — 346. „Cf.

Ille autem: Neque te Phoebi cortina fefellit,
Dux Anchisiada, nec me deus aequore mersit.
Namque gubernaclum multa vi forte revulsum,
Cui datus haerebam custos cursusque regebam,
Praecipitans traxi mecum. Maria aspera iuro,
Non ullum pro me tantum cepisse timorem,
Quam tua ne, spoliata armis, excussa magistro,
Deficeret tantis navis surgentibus undis.
Tris Notus hibernas immensa per aequora noctes

Iliad. XII, 164. *promissa fides*, eventus. *Fides* apud poëtas de certo eventu oraculorum, quibus deus fidem suam obstrinxit; quae praestita in veritatem et eventum certum abit.“ *H.* *Promissam fidem* iam IV, 552. legimus. Cf. etiam Ovid. Fast. VI, 549. Sic ibid. III, 366. *pollicita fides.* Scilicet quum fides ipsa in persolvendis promissis cernatur, poëtae etiam licet dicere *fides est promissa*, *pollicita.* De Part. *en* in interrogationibus cum indignatione vel ironia prolatis, quae exclamationis formam induunt, cf. Ecl. I, 68 sqq. VIII, 7. Aen. IV, 534. et Hand. Turs. II. p. 360. — 347. *cortina.* Vid. ad III, 92. — 348. *Anchisiada.* Sic etiam hic Brunck., Heyn. et Wagn. pro vulg. *Anchisiade*, quod Iahn. servavit. Vid. sup. ad v. 126. — „*deus* sive idem Apollo, sive omnino numen, deus aliquis.“ *H.* Hoc verius, nam respondet Palinurus ad Aeneae quaestionem v. 341. *Quis te deorum Eripuit nobis?* Recte autem hoc dicit Palinurus, non enim fluctibus mersus periit, sed in terram escendens occisus et corpus tantum eius in mare proiectum est. Vid. infra. — „*me* non *mersit*, submersit, quin ad Italiae litus enatarem, ut v. 356. addit. De reliquis cf. V, 857 sqq.“ *H.* Sic igitur *mersit* pronuntiando premendum, neque hic locus contradicit V, 859., ubi Somnus Palinurum in mare *deiecit.* — 350. *cui haerebam*, adhaerebam, quod manibus elabi non passus sum. (Cf. V, 852.) De coniunctione verborum *cui haerebam cursusque regebam*, pro: et quo cursus (navis) regebam, cf. adnott. ad Ecl. VIII, 3. Geo. III, 282. IV, 8. al. — Ceterum *custos gubernaculi* nove dictum nec alibi inveniri videtur. — 351. *Praecipitans.* Vid. ad Aen. II, 9. — „Cogitandum, Palinurum gubernaculo secum avulso insidentem natasse. Suavis autem fidei et amoris affectus in seqq. *Maria aspera iuro* cett.“ *H.* — 352. *Non ullum - - timorem.* Med. a m. pr. *illum*, quod praeferendum videtur Peerlkampio, haec adiicienti: „*Illum* timorem, quem capiebam in mare decidens. Si quis subito in mare cadit, unus modo est metus, ne pereat. *Ille* metus, non erat hic tantus Palinuri, quantus erat pro Aenea;“ quam explicationem nimis artificiosam esse, quisque videt. — *pro me*, ὑπὲρ ἐμοῦ, quod vulgo *de me.* Cf. XII, 48. *pro me curam geris* et Tac. Hist. IV, 58. *Numquam apud vos verba feci, aut pro vobis sollicitior, aut pro me securior.* De omisso autem Accus. Subiecti *me* vid. adnott. ad II, 25. 432. al. — 353. *armis*, gubernaculo. Peerlkamp. temere haeret in hoc voc., quod de gubernaculo solo alibi nusquam legatur. — „*excussa magistro*, exquisitior ratio pro vulg. *magistro excusso*, translato verbo ad locum, unde motio fit.“ *H.* Insolentiorem constructionem (de qua cf. adnott. ad IV, 172. et 500.) accommodatam esse antecedd. verbis *spoliata armis*, quisque videt. Ceterum cf. I, 115. — 354. *surgentibus.* Med. *urgentibus*, quod non mirum, quum praecedat vox in sibilam exiens. Vid. ad V, 531. et al. Ceterum verba *tantis surgentibus undis* omnemque Palinuri metum adversari iis, quae V, 862. legerimus, Peerlkamp. adnotavit. Sed dandum aliquid Palinuri ambitioni, qui, artis suae sibi conscius, navem se privatam summis periculis expositam esse putabat. Gossrau censet, excusari h. l. aliquo modo v. 866 sq. et quod ea, quae nondum erant, et quae statim possent fieri, iure suo timebat. — 355. Comparant Hom. Od. V, 388

Vexit me violentus aqua; vix lumine quarto
Prospexi Italiam summa sublimis ab unda.
Paullatim adnabam terrae; iam tuta tenebam,
Ni gens crudelis madida cum veste gravatum
Prensantemque uncis manibus capita aspera montis
Ferro invasisset, praedamque ignara putasset.
Nunc me fluctus habet, versantque in litore venti.
Quod te per coeli iucundum lumen et auras,

---

sqq. — 356. *Vexit me*, haud dubie gubernaculo avulso insidentem. — *violentus aqua*, violentos excitans fluctus. — „*aqua* abundat post *aequora:* at in epico poëta ea copia ferenda.“ *H.* Vid. ad Ecl. VIII, 87. Geo. II, 247. etc. — *vix lumine quarto* etc. Peerlkamp., in omnibus fere huius loci semel damnati verbis haerens, demonstrare studet, inter tempus, quo Palinurus in mare deciderit, et tempus, quo Aeneas eum convenerit, summum horas circiter viginti octo intercedere potuisse. — 357. *summa sublimis ab unda*, mari alto in gubernaculo sedens. Vid. ad v. 351. Hom. l. l. v. 393. *μεγάλου ὑπὸ κύματος ἀρθείς*. Ceterum cf. infra v. 385. *prospexit ab unda*, Lucan. II, 207. *securus ab alto spectator*, Prop. IV, 4, 29. *et sua Tarpeia residens ita flevit ab arce*, et Hand. Turs. I. p. 15. — 359 sq. „Palinurus navi excussus ad litus Lucaniae enataverat; sed a barbaris occisus promontorio nomen Palinurum dedit. — *cum veste:* aut ut ea et ipsa undis haustis gravaretur, aut ut *cum* abundet, ut interdum in poëtis solet.“ *H.* Wagn. conferri iubet Soph. Oed. R. 17. *οἱ δὲ σὺν γήρᾳ βαρεῖς ἱερῆς*, et adnott. ad IV, 588. V, 37. et IX, 816., quibus in min. edit. addit Cic. pro Sest. 38, 82. *paenulam arripuit, cum qua* (i. e. qua indutus) *primum Romam ad comitia venerat* et Plin. H. N. VII, 20, 19. *vehicula cum culleis onusta.* Cf. etiam Cat. R. R. 10, 2. *iuga cum loris ornata,* eiusd. 77. *cum melle oblinere*, Colum de arbor. IV, 5. *sulcum cum terra complere* et Hand. Tursell. II. p. 145. De ipsa re cf. similis locus supra V, 179. — 360. Heyn. conferri iubet Odyss. V, 428. 434., et, quod hic Lucani faciant, idem Laestrygonibus circa Formias tribui ab Homero Od. X, 118. adnotat. — *uncis* (*manibus*) Peerlkampio ridiculum videtur epitheton, quum tamen admodum bene exprimat studium hominis ungulas quasi terrae iniiciendi (*sich ankrallen*). — *capita montis*, summa cacumina scopulorum ex aqua prominentium. Cf. etiam adnott. ad Geo. II, 355.— Verba *ignara putasset* bene defendit Wagn. hac adiecta explicatione: „i. e. nesciens, quo casu in mare praecipitatus essem, et putans, me naufragium passum, quidquid ex opibus servare potuissem, mecum gestare.“ Wakef. enim ex uno Oudart. recepit *petisset*, quod etiam Heynio valde arrisit; et pro *ignara* e Cod. Iesuit. edidit *ignava.* Videntur autem litoris incolae spe praedae Palinurum interfecisse, et se deceptos videntes corpus occisi in fluctus reiecisse. De totius denique loci constructione (*tenebam*, *Ni - - - invasisset*, *putasset*) cf. adnott. ad Aen. II, 54. IV, 19. et VIII, 522. — 362. „*me* corpus esse facile vides. Notissimum Homeri (Il. I, 3.) *αὐτοὺς δὲ ἑλώρια τεῦχε κύνεσσι.*“ *H.* — *Nunc me* (sc. ab istis praedonibus interfectum) *fluctus habet*. Cf. I, 555. *si te - - Pontus habet Libyae* ibique adnott. et Ovid. Met. I, 361. *si te modo pontus haberet* cum Gierigii adnot. Pro *habet* Med., Goth. I. et, alii fortasse libri *habent*, quod sequenti *versant* originem debet. — *versantque in litore venti;* corpus modo fluctibus appellitur litori, modo ventis in mare rursus provolvitur. Heyn. non inepte confert Eurip. Hec. 28. *κεῖμαι δ' ἐπ' ἀκταῖς, ἄλλο τ' ἐν πόντου σάλῳ*. Neutiquam igitur praeferenda paucorum quorundam Codd. lectio *in litora.* — 363 sq. ex Hom. Il. XI, 66 sqq. fluxerunt. Similes loci apud veteres haud rari. — *Quod.* Vid. ad II, 141. — *per coeli lumen et auras. Coeli aurae* etiam

Per genitorem oro, per spes surgentis Iuli,
Eripe me his, invicte, malis: aut tu mihi terram
Iniice, namque potes, portusque require Velinos;
Aut tu, si qua via est, si quam tibi diva creatrix
Ostendit, — neque enim, credo, sine numine divûm
Flumina tanta paras Stygiamque innare paludem —
Da dextram misero, et tecum me tolle per undas,
Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.
Talia fatus erat, coepit quum talia vates:
Unde haec, o Palinure, tibi tam dira cupido?

---

infra VII, 786. commemorantur. — 364. *per spes surgentis Iuli*, i. e. quas concipis ex Iulo adolescente. Vid. adnott. ad IV, 274. ad cuius loci exemplum hunc ab interpolatore formatum censet Peerlkamp. De Plurali voc. *spei* (cui plus dignitatis et gravitatis inest, quam Singulari) Peerlkamp. conferri iubet Schulting. ad Senec. Contr. I. p. 104. — 365. „*Eripe me his malis*, huic calamitati, quod insepultum corpus iacet. Colorem sermonis mutuatus est Val. Fl. II, 490.“ *H.* Ceterum hunc versum, quem etiam Eutrop. X, 13. et Oros. VII, 23. laudant, Trebell. Pollio in Vita Tetrici huic imperatori adscribit, ignorans scilicet eum Virgilii esse, quo Tetricus tantum usus fuerit. — *terram mihi iniice*, tumulum mihi exstrue, me sepeliendum cura. Non enim cogitaverim modo de humano illo antiquitatis more cuique corpori insepulto, in quod inciderunt, humum vel lapides iniiciendi. (Cf. Senec. Declam. 5. *Hinc et ille venit affectus, quod ignotis cadaveribus humum congerimus et insepultum quodlibet corpus nulla festinatio tam rapida transcurrit, ut non quantulocumque veneretur aggestu*, et Interpp. ad Hor. Od. I, 28, 3. et Petron. c. 114.) Nam Aeneas, corpore Palinuri invento, facile potuit iustum ei tumulum exaggerare. — 366. *namque potes.* Vid. supra v. 117. – „*portus Velinos* per prolepsin dictos a Velia in iisdem locis ad Palinurum prom. aliquando condenda.“ *H.* *Velia* enim, eadem Lucaniae urbs, quae Graecis Elea (Ἐλέα, cum digammate Ϝελέα) appellabatur, inter Paestum et promont. illud sita perque philosophos Eleaticos celebrata, Cyri demum temporibus a Phocaeensibus, quos ille patria depulerat, est condita. Vid. Herod. I, 167. (Omnino autem de hac urbe, cuius reliquiae ad montem *Stella* prope *Castell' a Mare della Brucca* inveniuntur, eiusque nomine cf. liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 762 sq.) Similis prolepsis locum habet VIII, 361. XI, 262. al. Cf. Wagn. Qu. Virg. XXXIX. Quare paullo cupidius *Peerlk.*: „Inepta prolepsis. Quomodo enim Aeneas locum inveniret, qui vel nullo vel longe alio nomine appellaretur?“ — 367. *si qua via est* ex his locis in ipsum Elysium. — „*diva creatrix* etiam VIII, 534. mater Aeneae, Venus; ut *creare* pro parere.“ *H.* Adde Catull. LXIII, 50. et Aur. Vict. Epit. 40. Sic *creator* pro patre Ovid. Met. VIII, 309. et Sen. Hippol. 888., et *creare* pro gignere, parere, infra X, 704. Hor. Od. IV, 4, 29. Ovid. Met. X, 18. alibi. — 368. *sine numine divûm.* Vid. II, 777. — 369. *innare flumina* pro navigare per flumen. De constructione autem vid. ad Geo. II, 451. et IV, 261. — V. 370. ex Hom. Il. XXIII, 75. ortus, ubi Patrocli umbra Achillem orat: καί μοι δὸς τὴν χεῖρ', ὀλοφύρομαι. — 371. „*sedibus:* de recepta in locis inferis umbra. Vid. ad v. 152. [et v. 328.] — *saltem* [quod cum vv. *in morte* coniungas]; quia nautae semper vagantur, ut Serv. bene observavit.“ *H.* — *in morte*, i. e. mortuus, redit infra v. 444. Cf. Hand. Turs. III. p. 265. — 373. *dira cupido*, insana et inexplebilis. Vid. IX, 185. *Dirus* enim dicitur de omnibus rebus praeter modum gravibus, atrocibus, horrendis, imprimis etiam de male

Tu Stygias inhumatus aquas amnemque severum
Eumenidum adspicies, ripamve iniussus adibis?
Desine fata deûm flecti sperare precando.
Sed cape dicta memor, duri solatia casus.
Nam tua finitimi, longe lateque per urbes
Prodigiis acti coelestibus, ossa piabunt,
Et statuent tumulum, et tumulo sollemnia mittent,
Aeternumque locus Palinuri nomen habebit.
His dictis curae emotae, pulsusque parumper

---

ominatis. Vid. ad II, 519. — 374. „*amnem severum* (h. e. tristem, horrendum) *Eumenidum* dixit eodem modo, ac si deorum inferorum, Proserpinae vel Hecatae, appellares.“ *H.* Cf. Geo. III, 37. — 375. *adibis* meliorum Codd. est lectio, quam cum Brunck., Heyn. et Wagn. recepimus, quum optime quadret ad Palinurum, in alteram Stygis ripam transire cupientem. Vulgo *abibis*, quod Iahn. in priore edit. servavit (nam in altera et ipse *adibis* recepit) et Voss. p. 217. defendit. Servius utramque lectionem novit, sed vulgarem praefert. Ceterum de hoc Futuri usu in quaestionibus indignabundis vid. ad II, 578. — 376. *Desine fata deum* etc.; nam *fata et fixa sunt atque magna et aeterna necessitate ducuntur* secundum Senec. Ep. 77., qui versum nostrum laudat. — 377. *cape dicta memor*, accipe, recipe quasi mente et cogitatione, audi et tene memoria. Cf. Hor. A. P. 368. *hoc tibi dictum tolle memor* ibique Orell. et Wolf. *Analecten* I. p. 191. — 378 sq. „Quum a barbaris, Lucanos edunt, qui posterius ea loca incoluerunt, occisus esset Palinurus, postea ii pestilentia laborantes a deo consulto responsum acceperunt, placandos esse Palinuri Manes.“ *H.* Temere autem interpp. (imprimis Markl. ad Stat. Silv. V, 3, 127. et Peerlk.) in h. l. haeserunt, quum absurdum esset, *finitimos longe lateque actos* dici, i. e. longe lateque habitantes seu, quod eodem rediret, finitimos longinquos. Sed nonne etiam gens magna, latam regionem incolens, alicui loco finitima dici potest, etsi pars tantum civium sedes ei vere vicinas vel propinquas tenet? Verba autem *Longe lateque* - - *acti* non significare, multis locis illos finitimos ossa Palinuri piaturos esse, sed peste tantum per omnem gentem longe lateque habitantem serpente illud futurum esse in vicinia eius ipsius loci, ubi occisus ille fuerit, bene perspexit Wagn. Idem Vir doctus Semicolon vulgo post *piabunt* v. 379. positum recte in Comma mutavit, ut verba seqq. epexegesin continerent antecedentium: *ossa piabunt, statuentes —, mittentes.* Thiel. paullo contortius hunc locum sic explicat: Diversis locis sollemnia instituentur, ut ossa tua expientur; homines enim peste vexati oraculis, ut id faciant, excitabuntur. Iahn. de eo conferri iubet Miscell. Obs. V, 2. p. 64. — 380. *tumulo* repetitum loco Pronominis *ei.* Vid. ad I, 553. — *sollemnia mittent*, inferias ferent, quod V, 605. *tumulo sollemnia referre.* Ceterum cf. etiam III, 63 sqq. — 381. De *Palinuro*, Lucaniae promontorio, quod etiamnum *Punta di Palinuro* vocatur, vid. Strab. VI. p. 252. Plin. III, 5, 10. Mela II, 4, 9. Liv. XXXVII, 11, 6. alii et liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 497. — Vss. 382. et 383. Peerlkampio tam humiles et inficeti videntur, ut eum, qui Virgilio dignos esse contendat, vel omni elegantiae sensu destitutum, vel contra animi sententiam disputare arbitretur. — *emotae.* Similiter Hor. Od. IV, 15, 11. *emovitque culpas*, et h. l. imitatus Prudent. Psychom. 629. *His dictis curae emotae, metus et labor et vis.* — *parumper*, in aliquod tempus (*eine Weile, eine Zeitlang*), *dolor pulsus*, sed mox rediturus. Cf. Doederl. Synon. I. p. 145 sqq. et Hand. Tursell. IV. p. 405. Errat igitur etiam Serv. ad h. l., qui explicat per *pau-*

Corde dolor tristi; gaudet cognomine terra.
Ergo iter inceptum peragunt fluvioque propinquant.
Navita quos iam inde ut Stygia prospexit ab unda
Per tacitum nemus ire pedemque advertere ripae,
Hic prior aggreditur dictis, atque increpat ultro:
Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
Fare age, quid venias; iam istinc; et comprime gressum.
Umbrarum hic locus est, Somni Noctisque soporae;
Corpora viva nefas Stygia vectare carina.
Nec vero Alciden me sum laetatus euntem
Accepisse lacu, nec Thesea Pirithoumque,

---

latim, et Nonius p. 378., cui idem est quod *cito et velociter*. — 383. Adiect. *cognominis* legitur Plaut. Bacch. I, 1, 5. Plin. VI, 2, 2. Suet. Oth. 1. Vellei. I, 1. alibi. Cum forma Ablativi in *e* exeunte cf. I, 330. *tricuspide telo Mulcet aquas;* ibid. XV, 743. *specie coeleste resumpta;* id. Fast. III, 654. *Amne perenne latens* (ubi alii minus recte coniungunt *perenne latens*) Her. XVI, 277. *a coeleste sagitta Figar* cett. Ramsh. §. 28. not. 5. Schneider. II, 1. p. 221 sqq. alii. — 384. *ergo*, nostrum *so nun:* haec erat causa, ut etc. Poëtae enim, ut Hand. docet Tursell. II. p. 463 sq., in narrandis rebus Adv. *ergo* exprimunt eventum, qui ex antecedentibus vel ex causa antea dicta pendet. Cf. v. c. Sil. Ital. IV, 718, et 778. — Peerlkamp. pro *peragunt* malit *pergunt*, coll. Cort. ad Sall. Iug. 75. et Ter. Hec. I, 2, 119., sed contra Codd. auctoritatem nihil mutandum. (Ceterum vehementer errat Vir doct., si *pergere* ex *peragere* contractum censet, quum potius, quod Perfecti forma clare demonstrat, ex *perregere* ortum esse constet.) — 385 sqq. „Charon umbras, non corpora, vehere solitus, aegre, ut Aeneam transvehat, adducitur. — *ab unda*, medio amne. [Vid. supra ad v. 357.] Io. Schrader ingenioso lusu coni. *ab ulva.*" *H.* — 387. *aggreditur dictis.* Vid. ad IV, 92. — 389. Vulgo *iam istinc et comprime gressum*, uno tenore. Quod ferri non posse bene perspiciens, quum lectio *istic* non nisi deteriorum Codd. auctoritate nitatur Wagn., mutata interpunctione loco succurrit; quem secuti sumus. Charon enim iam e longinquo Aeneam fari iubet, quid petiturus veniat; eique, quum non statim gressum inhibeat, indignatus acclamat: *iam istinc*, scil. fare, i. e ex eo ipso loco, quo nunc es, responde neque antea ulterius progredere. Sic si locum cum Wagn. intelligimus, facile supersedemus Burmanni coni. ad Anth. Lat. p. 162. prolata: *iam stringe et comprime gr.* Iahn. sic interpunxit: *Fare age, quid venias, iam istinc* (iam ab eo loco, quo nunc stas), quae ratio Wagneriana paullo languidior videtur. Peerlkamp. autem sic distingui suadet: *iam, istinc, et compr. gressum*, i. e. „heus tu, age, istinc facesse, et *comprime gressum*, qua turbata constructionis ratione Virgilium iratum senis animum pulchre imitatum esse censet, comparans Aen. IX, 247. et similis locos. — 390. *soporae*, soporis plenae. Idem *noctis* epitheton legitur etiam Lucan. II, 236. Stat. Theb. I, 403. alibi. — 391. *nefas vectare*, scil. me; mihi non licitum est vehere. — 392 sq. „Lectum est et in Orpheo, quod, quando Hercules ad inferos descendit, Charon territus eum statim suscepit. Ob quam rem anno integro in compedibus fuit. Inde ergo *non laetatus*, scilicet propter supplicium suum." Haec *Serv.* Heyn. praeterea comparat Hom. Od. XII, 88. de Scylla: *Οὐδέ κέ τίς μιν Γηθήσειεν ἰδών, οὐδ' εἰ θεὸς ἀντιάσειε* et Il. XIV, 249 sqq. — Verba sic coniunge: *me accepisse*, scil. in cymbam, *Alciden* (vid. ad Ecl. VII, 61.) *euntem*, i. e. iturum, navigaturum (vid. adnott. ad II, 111.), *lacu*, per Stygem (vid. supra v. 323.). Cf. Wagn. Qu. Virg. XXIX, 2, a. Süpflius tamen *lacu* cum *accepisse*, non cum *euntem* coniungendum putat, et Schrader. pro *lacu* temere coni. *alveo* vel *alno*. — 393. *Thesea Piri-*

Dîs quamquam geniti atque invicti viribus essent.
Tartareum ille manu custodem in vincla petivit,
Ipsius a solio regis, traxitque trementem;
Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.
Quae contra breviter fata est Amphrysia vates:
Nullae hic insidiae tales; absiste moveri;
Nec vim tela ferunt; licet ingens ianitor antro
Aeternum latrans exsanguis terreat umbras,
Casta licet patrui servet Proserpina limen.

---

thoumque. Vid. infra ad v. 617 sq. — 394. „*Dîs geniti*, Theseus a Neptuno, Pirithous ab Iove. Vid. v. c. Iliad. XIV, 317 sq. et al. — *essent* post *quamquam* positum, quia haec verba a cogitatione Charontis suspensa proferuntur; sensus est enim: quamquam sciebam et considerabam, eos dîs genitos - - - esse. — 395 sq. „Fundus fabulae Il. VIII, 367 sqq. Varie autem a poëtis tractatus fuit Herculis ad inferos descensus. Cf. v. c. Il. V, 395 sqq. Apollod. II, 5, 12. et ibi not.“ *H.* — *Tartareum custodem*, Cerberum. — *manu.* Vid. ad IV, 344. — *in vincla petivit*, vinctum abducere cupivit. Eadem dicendi formula usus est Quinctil. Inst. VII, 1, 54. *in iis controversiis, in quibus petuntur in vincula, qui parentes suos non alunt.* — 396. Comma post *regis* positum vulgo desideratur; Wakef. autem et Iahn., iure haerentes in Copula *que* quinto demum sententiae verbo adiuncta, (de qua re vid. adnott. ad Geo. I, 142. et IV, 22.) omisso post v. *petivit* Commate, ante *traxitque* incidunt; Wagn. denique, quem nos secuti sumus, et post *petivit*, et post *regis* interpunxit, ut verbis *Ipsius a solio regis*, quasi parenthetice interpositis, maior vis et gravitas conciliaretur. Ad utrumque autem pertinent, ad *in vincla petivit* non minus quam ad *traxit.* Ceterum Cerberus, conspecto Hercule, catenas ruperat et tremens ad Plutonis solium confugerat. Vid. Senec. Herc. Oct. 1600. coll. cum eiusd. Herc. fur. 804. — 397. *dominam*, δέσποιναν, Heyn. proprie de Proserpina tamquam regina inferorum dictum putat; sed *domina* communis est omnium dearum appellatio. Vid. ad III, 438. Cave autem, ne cum Schellero in Lexico coniungas *domina Ditis*, i. e. uxor (ἄλοχος δέσποινα) Ditis, (de quo usu voc. *domina* cf. quos Obbar. laudat ad Hor. Ep. I, 2, 25. Vol. I. p. 152.); quum aperte vv. *Ditis thalamo* cohaereant. — 398. *Amphrysia vates* est sacerdos ab Apolline artem vaticinandi edocta, qui ipse *Amphrysius* dicitur ab Amphryso flumine, de quo vid. ad Geo. III, 2. Heyn. hoc epitheton minus recte deducit ab Amphryso (?) s. Ambryso, Phocidis oppido in Delphorum vicinia sito, ut *Amphrysia* sit i. q. Delphica; sed Stephani Byz. auctoritas, qua sola nititur opinio, Ambryso etiam Amphrysi nomen fuisse, non tanta est, ut illam explicationem extra dubitationem ponat. — 399. *absiste moveri*, noli moveri, pelle iram et timorem. Eadem constructio minus usitata invenitur infra VIII, 403. XI, 408. et ap. Liv. XXXVI. 35, 4. — 400 sqq. „Nec, ne Cerberus abducatur, aut Proserpina rapiatur, verendum tibi est.“ *H.* — *Licet*, scil. per nos, per Aeneam. — Pro *ianitor antro* Prisc. VII, 10, 52. p. 757. P. exhibet *ianitor orci*, quod ex VIII, 296. huc translatum. Etiam Seneca Ep. 85. hos duos locos confudit et in unum contraxit. *Stygius ianitor* Cerberus etiam Silio III, 25. dicitur. — 401. *Aeternum* pro: in aeternum. Vid. ad Geo. II, 400. Silius l. l. inde fecit *antrum aeternum.* — *terreat umbras.* Peerlkamp. adnotavit, Senecam, Herc. fur. 783. sic scribentem: *Hic saevus umbras territat Stygius canis*, apud Virgilium fortasse legisse *territet umbras;* quod non statim crediderim. — 402. *patrui.* Fuit enim Proserpina Iovis et Cereris filia, ideoque Pluto eius patruus. — „*servet limen.* Servat domum, limen, thalamum, ex veteri [imprimis Graecorum, apud quos Ruhkopfio ad-

Troius Aeneas, pietate insignis et armis,
Ad genitorem imas Erebi descendit ad umbras.
Si te nulla movet tantae pietatis imago,
At ramum hunc — aperit ramum, qui veste latebat —
Agnoscas. Tumida ex ira tum corda residunt.
Nec plura his. Ille admirans venerabile donum
Fatalis virgae longo post tempore visum,
Caeruleam advertit puppim, ripaeque propinquat.
Inde alias animas, quae per iuga longa sedebant,

---

notante, mulieres *κατάκλειστοι* et *θαλαμευόμεναι* laudantur] vivendi ratione, mulier casta, frugi, intra domum se continet, in publicum non prodit. Cf. inf. VII, 52. 53.“ *H.* Adde Geo. IV, 383. Peerlkamp. tamen, cui *patrui limen servare* ambiguum videtur, quum etiam significare possit: „custodit Plutonem, ne adulterium commissurus egrediatur, aut amicas domum accipiat,“ (!) temere coni. *patruo*, quod cum *casta* vult coniungi, satis mire. — 404. *imas - - ad umbras.* Epitheton *imas* exemplis illustravit Burm. ad Ovid. Met. IV, 444. — *Ad genitorem - - ad umbras.* Repetitio Praepositionis non potest offendere, quum *ad umbras* nihil aliud significet, quam *in Orcum.* Cf. VII, 508. *in medio - - in armis* ibique adnott. — 405. *nulla*, fortius quam *non.* Vid. ad Geo. I, 102. Aen. II, 583. IV, 232. al. — *pietatis imago*, scil. animo obversans, cogitatio. Cf. v. c. Ovid. Met. VI, 586. et XIII, 546. *poenae in imagine tota est.* ibid. XI, 472. al. — 406. *At.* Vid. de hoc usu Particulae post enuntiationes conditionales adnott. ad Geo. IV, 241. — *aperit ramum*, nudat, ut III, 206. — 407. Viso ramo aureo Proserpinae destinato Charon statim placatur; quare Sibylla nihil praeterea addit. — *Tumida ex ira corda residunt. Residere* a fluctibus maris et ventis ad animi affectus et cupiditates remittentes et defervescentes transfertur. Cf. Cic. Tusc. III, 12, 26. *quum tumor animi resedisset.* Liv. II, 29, 6. *quum irae resedissent.* Ovid. Met. VII, 76. *pulsus resederat ardor* cett. Ceterum haec poetae narrantis, non Sibyllae loquentis esse verba, pro quibus a quibusdam editoribus habentur, quisque videt. — *ex ira*, quum antea ira tumescerent. Vid. Hand. Turs. II. p. 642 sq. (qui etiam Graecorum usum dicendi comparat, velut Xen. Cyr. I, 4, 28. *γελᾶν ἐκ τῶν πρόσθεν δακρύων*) et cf. adnott. ad Geo. I, 393. — 408. *Nec plura his*, scil. Sibylla addit; quod Subiectum sententiae tam facile suppleri potest, ut omissio offendere non queat. *Iahn.* in priore edit.: „Fortasse totus locus sic rectius legatur: - - *residunt, Nec plura his ille* (scil. regerit): *admirans* cett.;“ quod recte improbat Wagn., simul reiiciens Censoris Ienensis sententiam, qui Diar. Lit. 1827. Suppl. 94. p. 366., coniungens quidem *ille admirans*, nihilominus etiam vv. *Nec plura his* ad Charontem spectare statuerit. Iahnii autem ratio mihi displicet primum ob Pronomen *ille* magna tum vi in fine sententiae positum, quum tamen nulla adsit oppositio; deinde ob voc. *his*, ad quod quisque suppleat necesse est *addit*, non illud *regerit*, quod Iahn. vult intelligi. Quod intelligens Iahn. in altera edit. nobiscum facit, ad *Nec plura ille* supplens: „dicta sunt vel a Charonte vel a Sibylla.“ Peerlkamp. hos duos versus sic contrahendos censet: *Agnoscas: ille admirans venerabile donum*, cetera ab interpolatore aliquo adiecta statuens. — 409. „*fatalis virgae*, quam nemo decerpere poterat, nisi cui fato concessum erat; vid. supr. v. 146 sq. — *longo post tempore:* igitur Hercules et Theseus cum ramo aureo venerant.“ *H.* — 410. *caerulea puppis*, eadem quae v. 303. *ferruginea cymba.* Cf. etiam adnott. ad V, 819. — 411. *alias animas.* Quum antea *animae* (umbrae) nondum sint commemoratae, sed umbrae, quae iam cymbam occupaverant, opponan-

Deturbat, laxatque foros; simul accipit alveo
Ingentem Aenean. Gemuit sub pondere cymba
Sutilis, et multam accepit rimosa paludem.
Tandem trans fluvium incolumis vatemque virumque
Informi limo glaucaque exponit in ulva.
Cerberus haec ingens latratu regna trifauci

---

tur tantum Aeneae adhuc vivo, *aliae* hoc loco ex notissimo illo Graecorum usu explicandum, ex quo v. c. dixerunt *οὐ χόρτος οὐδὲ ἄλλο δένδρον, βοῦς καὶ ἄλλα πρόβατα* et similia. (Cf. Heindorf. ad Plat. Phaed. §. 137. p. 234. Bornem. ad Xen. Anab. I, 5, 5. Poppo ad eiusd Cyr. III, 2, 18. Boeckh. ad Plat. Min. p. 146. Erfurdt. ad Soph. Oed. R. 5. Passow. ad Parthen. p. 50. Müller. de var. rebus Gramm. I. p. 38. alii.) Locus igitur sic explicandus: Ut Aeneam recipere possit, alios (ceteros: vid. ad V, 834.) omnes, scil. animas, quae iam - - sedebant, deturbat. Ex Latinis illum Graecorum usum imprimis imitatur Livius; ut IV, 41. *eo missa plaustra iumentaque alia*, i. e. praeter ea, quae iam plaustris iuncta erant; V, 39. *circa moenia aliasque portas*, i. e. circa moenia et alia opportuna loca, veluti portas, etc. Cf. Walchii Emendd. Liv. p. 58 sqq. Invenitur vero etiam ap. Ciceronem ipsum V, Verr. 10, 27. *Veris initium non iste a Favonio neque ab alio astro notabat.* — *iuga longa*, transtra, sedilia cymbae, vectorum iam plenae. — 412. *Deturbat.* „Egregie Charontis ferox ac durum ingenium declaratum. — *laxatque foros*, tabulata vacuat." *H.* Vid. ad IV, 605. — *alveus* de fundo navis excavato legitur etiam Ovid. Fast. II, 407. III, 592. Prop. III, 5, 32. Sall. Iug. 18, 5. Liv. XXIII, 37, 17. Vellei. II, 107. alibi, omninoque pro parvo navigio ex uno trunco in alvei formam cavato ponitur. Cf. Scheffer. de mil. nav. I, 3. De synizesi eiusdem vocis vid. e. g. Ovid. Met. I, 423. XV, 624. al., omnino autem vid. ad I, 698. et alibi adnott. — 413. *Ingentem Aenean* ad corporis magnitudinem in heroë conspicuam referendum esse, nemo non videt. Levibus autem umbris destinata cymba Aeneae ponderi vix suffecit, ideoque *gemuit sub pondere.* Cf. v. c. Ovid. Met. IV, 449. *sacroque a corpore pressum Ingemuit limen* et vid. adnott. ad Geo. III, 133. et Aen. II, 631. — 414. „*cymba sutilis* sive ex coriis [consuta] sive vitilis et iuncea (cf. Plin. XXVII, 40.). Si Charontem Aegyptiorum in animo habuit, de papyracea cymba, *barin* Aegypti vocant, cogitare potuit." *H.* Wagn. conferri iubet Oudend. ad Apulei. Met. p. 416. et de epitheto *rimosa* Lucian. Dial. Mort. 22. *τὸ δὲ σκαφίδιον καὶ ὑποσαθρόν ἐστι καὶ διαῤῥεῖ τὰ πολλά.* — *multam paludem.* Sic *fons* pro aqua fontis Geo. IV, 376., ubi vid. adnott. — 415. *incolumis*, i. e. *incolumes* (ut in Med. scriptum est) - - *exponit. Iahn.* tamen: „Vide an rectius ipsa cymba *incolumis* appelletur, quae pondere viri modo ita pressa est et laxata, ut disrumperetur;" quae mihi paullo artificiosior videtur explicatio, neque cum verbo *exponit* bene concilianda. — 416. Cf. similis locus Geo. IV, 478. De Praepositione in altero demum membro posita vid. infra v. 692. et cf. adnott. ad V, 512. — 417 sqq. „Orci et Proserpinae palatio, priscae vitae more, canis additus est custos iam ap. Hom. Il. VIII, 366., ubi ille ex Erebo ab Hercule adductus; et ap. Hes. Theog. 769 sq. Apud eundem nomen ipsum Cerberi invenitur v. 311., non apud Homerum. Commenta de eo pleraque Heracliis deberi videntur. Vid. Apollod. II, 5, 12. et not. p. 428 sqq. Schol. Iliad. VIII, 368." *H.* — *trifaux* alibi non legitur. Heyn. confert voces similiter compositas *trifax*, *trilix*, *triceps.* Ceterum *trifaux latratus*, i. e. ex tribus capitibus editus, ut apud Ovid. Met. IV, 451. *tres latratus*, ibid. X, 22. *terna guttura*, ap. Hor. Od. II, 19, 31. et III, 11, 20. *os trilingue*, ap. Tibull. III, 4, 88. *tres linguae* et similia de Cerbero tricipite haud rara. Apud Ovid. Trist.

Personat, adverso recubans immanis in antro.
Cui vates, horrere videns iam colla colubris,
Melle soporatam et medicatis frugibus offam
Obiicit. Ille fame rabida tria guttura pandens
Corripit obiectam, atque immania terga resolvit
Fusus humi, totoque ingens extenditur antro.

IV, 7, 16. eodem sensu *trigeminus* vocatur. — 418. *Personat.* Vid. supra ad v. 171. — *immanis* fortasse etiam ap. Hor. Od. III, 11, 15. dicitur Cerberus, quamquam Orell. hoc epitheton rectius cum *aula* videtur coniungere. — 419. Cerberus, insurgens in Aeneam, qui vivus loca infera adire conetur, offa soporata placatur, qua in re Virgilio Argonauticos scriptores ante oculos fuisse observavit Heyn., apud quos draco, velleris aurei custos, simili offa obiecta dometur. (Cf. etiam supra IV, 486.) Apud Statium autem, Theb. II, 26 sqq., qui sequatur Hesiodum Theog. 769 sqq., Cerberum Mercurii virga contactum sopiri. — *horrere - - colubris.* Cerberus enim pro iubis colli villisque capitis centum gestabat angues. Cf. Tibull. I, 3, 71. *serpentum Cerberus ore Stridet* ibique Bach. et Dissen. — 420. „*Offam* intellige μελιττοῦταν, globulum ex pulte factum, sed admixto melle et papavere aliisque seminibus et succis ita temperatum, ut vim soporificam haberet." *H.* Cf. etiam Suidas s. v. μελιττοῦτα et Dissen. ad Tib. I, 2, 54. — Pro *soporatam* unus et item alter Cod. *saporatam*, quod cum Turnebo defendit Schirach. p. 593., quum etiam pervetustus Prisciani Codex hanc lectionem praebeat, melli autem vim soporandi inesse nemo demonstraverit. Et hoc quidem verissimum (cf. etiam quae ad IV, 486. adnotavimus); sed *soporatam* (i. e. factam ex seminibus et frugibus, quae soporem afferrent) hic magis ad *fruges medicatas*, quam ad mel referendum, et hoc tantum offae conglutinandae et dulciori reddendae adhibitum esse puto; in consopiendi autem facultate omnem rei cardinem versari, ideoque vulgatam unice veram esse patet, quam unus ille Cod. Prisciani VI, 11, 59. (Erlang. I. Krehlii?) infringere non potest; praesertim quum vox *saporatus* non nisi infimae Latinitatis esse videatur. Peerlk. sine iusta causa coni. *Mella, soporatam* etc., ut sensus sit: Obiicit offam melle conspersam et soporatam frugibus. — *medicatis frugibus.* Vid. ad Geo. I, 193. et Aen. XII, 418. Non de solo papavere, sed omnino de granis et seminibus succo herbarum, quae vim aliquam in magicis rebus habeant, perfusis agi, vere docet Heyn. — 421. *fame rabida*, quae II, 356. *improba ventri rabies.* Sic ap. Sen. Herc. Oet. 1077. *rabida sitis.* Ceterum etiam hic plures Codd. *rapida*, de qua confusione vid. ad Ecl. II, 10. et Geo. II, 151. De producta Ablativi forma vid. Prisc. VII, 14. extr. p. 768. P. (qui praeter h. l. profert Lucr. I, 806. Lucan. X, 58. et Iuv. XV, 102.) Schneid. Gr. Lat. II. p. 238. mea ad Lucr. l. l. et Bach. ad Ovid. Met. VIII, 845. Alia exempla sunt Lucr. III, 732. VI, 695. Ovid. Met. V, 165. XI, 369. Trist. I, 6, 9. cett. — 422. *obiectam.* Poëtae, imprimis Ovidius, ut vividiorem reddant orationem, saepe verbum antecedentis enuntiationis loco simplicis Pronominis demonstravi iterant Participio Perfecti Pass. positum, quod solvendum est per *simulatque*, *statim quum* (velut Ovid. Fast. III, 21. *Mars videt hanc visamque cupit*; id. Met. IX, 195. *praesepia vidi Visaque deieci* cett.); idemque dicendi genus ne pedestres quidem scriptores aspernantur (vid. Liv. I, 5. 10. II, 25. 28. XXII, 20. etc.) Cf. Heind. ad Hor. Sat. II, 3, 104. Iahn. ad Ovid. Trist. III, 5, 11. Gierig. ad Ovid. Met. I, 33. Bach. ad Ovid. Met. I, 141. Orell. ad Hor. Sat. II, 3, 104. Zumpt. §. 718. Ramsh. §. 171. III, 4. et Thiel. ad h. l. — *terga resolvit:* somno corpus resolvitur, ἀναλύεται. Heyn. confert Apollon. IV, 150., quem in toto h. l. poëta ante oculos habuerit: δολιχὴν ἀνελύετ' ἄκανθαν. Ceterum de voc. *terga* vid. ad I, 635., de *solvendi* autem verbo ad IX, 189. et 236. — 423. *totoque extenditur antro.*

Occupat Aeneas aditum custode sepulto,
Evaditque celer ripam irremeabilis undae.
Continuo auditae voces, vagitus et ingens,
Infantumque animae flentes in limine primo,
Quos dulcis vitae exsortis et ab ubere raptos
Abstulit atra dies et funere mersit acerbo.
Hos iuxta falso damnati crimine mortis.
Nec vero hae sine sorte datae, sine iudice, sedes:
Quaesitor Minos urnam movet; ille silentum

Cf. sup. III, 631. — Verba *Occupat Aeneas aditum* redeunt infra v. 635. — *custode sepulto*, sc. somno. Vid. ad II, 265. — 425. *Evadit*, transit, percurrit, *ripam*. Cf. adnott. ad II, 731., ubi adde XII, 907. *evadere spatium*, et Tac. Ann. XII, 35. *evadere amnem*. — „*irremeabilem undam* eo referunt interpp., quod non eadem via erat rediturus Aeneas. Cf. inf. v. 899. Argutius hoc quam necesse. Naturam Stygis communem exprimit epitheton.“ *H.* Transire enim, non redire hac unda animae possunt. De ipso Adiectivo minus usitato vid. ad V, 591. — „V. 426— 540. de prima locorum inferorum regione agitur. Sedem in ea habent umbrae, quae maturiore, quam natura ferebat, morte inferos adierant.“ *H.* — 426. Verba *voces, vagitus Infantumque an. flentes* Wagn. Qu. Virg. XXXIII, 4. recte interpretatur: „flebiles voces et ingens vagitus infantum.“ — 427. Verba *in limine primo* Wakef. cum seqq. coniungit, Commate post *primo* deleto, ut de limine vitae sermo sit. Tum vero abundant verba *vitae exsortes;* et vulgaris distinctio, quae iam in Medic. apparet, propterea praeferenda, quia haec *auditae voces in limine primo* Orci opposita sunt verbis v. 434. *Proxima deinde tenent moesti loca.* — 428. *exsortes*, expertes; ut ap. Liv. XXII, 44, 7. *culpae*, XXIII, 10, 3. *amicitiae et foederis*, Tac. Ann. VI, 6. *periculi exsors* cett. — *ab ubere raptos.* Vid. VII, 484. — V. 429. iteratur XI, 28. — *atra dies* pro morte etiam ap. Prop. II, 8, 34. et alibi legitur. Ceterum satis miram de hoc loco sententiam protulit Muretus Var. Lect. XIII, 2. — *mersit.* Thiel. conferri iubet Weichert. ad Val. Fl. VIII, 66., qui doceat, *mergendi* verbum habere notionem obtegendi, obruendi et claudendi. — Vss. 431—433., parenthetice interpositos, ad totum hunc locum, etiam ad seqq., spectare, iam Heyn. vidit; idque luculenter comprobare vv. *Proxima deinde tenent loca*, Wagn. docet. Verba *sine sorte, sine iudice*, Heyn. recte coniungit, ut sensus sit: non sine iudicibus sortito datis; omnia enim hic ad Romanorum leges iudiciarias de causis capitalibus accommodata. (Vid. infra.) Noli igitur *sortem* de ipsa sententia iudicis intelligere. *Heyn.* sic pergit: „Sedet *quaesitor*, s. iudex quaestionis, ut Romae in causa capitali praetor, cui ea quaestio obtigit, vel is, cui ille delegavit quaestionem; adsident ei *iudices selecti*, qui, *sortitione nominum* e decuriis a iudice quaestionis facta, causae cuique contigerunt. Hinc h. l. *quaesitor urnam movet*, sortitur iudices; tum citat reos ad iudicium (*silentum concilium vocat*), ut de iis cognoscatur; *vitasque et crimina discit*, audita utriusque partis oratione et testibus interrogatis.“ Imitati sunt h. l. Sen. Herc. fur. 731 sqq. (*Non unus alta sede quaesitor sedens Iudicia trepidis sera sortitur reis.*) Stat. Theb. VIII, 21 sqq. et Claud. R. Pros. II, 332. De *urna* iudicis inferorum cf. etiam Prop. IV, 11, 19. et 49. Hor. Od. II, 3, 25. III, 1, 14. Sen. Agam. 24. Stat. Silv. II, 1, 218. all. De *Minoë* Iovis et Europae filio, Rhadamanthi et Sarpedonis fratre qui ob summam iustitiam, qua Cretenses rexerat, et ob leges optimas a se latas iudex inferorum constitutus est, vide Il. XIV, 321. Od. XI, 567. XIX, 178. Apollod. III, 1, 2. alios et Walz in Pauly *Realencycl.* V. p. 67 sqq.; de omni autem hoc loco Heynii Exc. ad h. l. de iudicibus inferorum agentem. —

Conciliumque vocat vitasque et crimina discit.
Proxima deinde tenent moesti loca, qui sibi letum
Insontes peperere manu, lucemque perosi
Proiecere animas. Quam vellent aethere in alto
Nunc et pauperiem et duros perferre labores!
Fas obstat, tristique palus inamabilis unda
Alligat, et novies Styx interfusa coërcet.
Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem
Lugentes campi; sic illos nomine dicunt.
Hic, quos durus amor crudeli tabe peredit,

---

433. *silentum* (umbrarum: vid. ad v. 264.) *concilium vocat*, non ut cum iis deliberet, sed ut eorum vitas discat et de iis iudicet; ideoque *concilium* nihil aliud est, quam conventus, et *vocare* ad se, in iudicium vocare. Ascon. Pedianus male legit *consilium* et intelligit iudices ex umbris lectos. — 434 sqq. „Magnam ad miserationem extulit sortem miserorum, qui sibi ipsi violentas manus intulere, et quidem *insontes*, nullo crimine polluti, sed vitae taedio, propter aerumnarum molem, qua oppressos se videbant." *H.* Cf. Prop. IV, 11, 17. *Immatura licet, tamen huc non noxia veni.* Schrader., cui *insontes* alienum videtur, praeter necessitatem coni. *infanda* vel *intenta.* — Pro *peperere* duo Codd. *reperere*, cum qua scriptura Heyn. confert supra II, 645. *ipse manu mortem inveniam* (ubi tamen vid. adnott.); sed Perfectum *reperi* primam syllabam habet longam. — 436. *Proiecere animas*, vitam, tamquam rem vilem et despiciendam. Sic etiam Graeci ψυχὴν προβάλλεσθαι. Cf. Oudend. ad Lucan. IV, 16. et Graev. ad Auson. p. 276. Videtur autem poëta ante oculos habuisse Catull. LXIV, 81. *Theseus pro caris corpus Athenis Proiicere optavit.* Heyn. confert Ovid. Am. III, 9, 64. *Sanguinis atque animae prodige Galle tuae*, cui addi potest Hor. Od. I, 12, 37. — Verba *Quam vellent* cett. ex Hom. Od. XI, 489 sqq. adumbrata esse, interpp. adnotant. — 438. „*Fas* h. l. iura inferorum; quum alibi omnino ad iura divina et naturae spectet." *H.* — 438. *Fas obstat.* Vid. ad II, 779. — *palus.* Vid. supra v. 323. et 369. — Pro *tristique* multi Codd. *tristisque*, qua lectione recepta, ne duo epitheta uni vocabulo adiungerentur, loco sic distincto: *tristisque palus, inamabilis unda*, haec illis per appositionem addita accipienda essent. Sed praestat vulgaris lectio, quam etiam tuetur locus parallelus Geo. IV, 479 sqq., ubi vv. 438. et 439., paucis verbis mutatis, iam legimus. Vid. igitur ibi adnott. et cum voc. *Alligat* v. 439. cf. Lucan. II, 50. *Massageten Scythicus non alliget Ister*, ibique Cort. — 440 sqq. De toto, qui sequitur, loco, in quo temere haeserunt interpretes, imprimis ob Eriphyles et Cenei commemorationem inter misere amantes (vid. infra), recte *Ruhk.*: „Dicere sufficit, miseras et miseros amore et misere vita defunctos ideoque lugentes h. l. produxisse poëtam: qui elegit, quae ipsi et suo saeculo placuerint, ut poëta, non ut historicus." — *partem fusi in omnem*: „Late patentes campos facit, non multitudinis causa, quam excepturi sunt, sed ut solitudinem in iis, quam quaerunt, habeant amantes." *H.* — 441. *Campi lugentes:* vid. infra ad v. 543. — *nomine dicunt*, ut supra v. 242. Cf. etiam *voce vocare* (IV, 680. V, 860.) et similia. — 442 sqq. Fluxit hic locus ex Hom. Od. XI, 224 sq. 320 sq., cum quo Heyn. conferri iubet tabulam Polygnoti a Pausania X, 28. 29. descriptam (in qua etiam Phaedra, Procris, Eriphyle) et Ausonium in Cupid. crucif. locum nostrum disertius exornantem. — *quos.* Codd. quidam *quas*, quod praefert Peerlkamp., quum statim sequatur *inter quas*, et non nisi feminae in seqq. commemorentur, Virgilius autem, si hos campos lugentes etiam a viris habitatos voluisset, sine dubio nonnullos commemorasset. Sed per se

Secreti celant calles et myrtea circum
Silva tegit; curae non ipsa in morte relinquunt.
His Phaedram Procrimque locis moestamque Eriphylen,
Crudelis nati monstrantem vulnera, cernit,
Euadnenque et Pasiphaën; his Laodamia
It comes, et iuvenis quondam, nunc femina, Caeneus,
Rursus et in veterem fato revoluta figuram.

---

consentaneum est, etiam viros infelici amore perditos in illis campis versantes cogitasse poëtam, et unus certe Sychaeus infra v. 474. commemoratur; neque verum est, quod Peerlkamp. adiungit: „Sychaeus habitare videtur in loco vicino, non in ipsis campis lugentibus. Ideo Dido refugit ex campis lugentibus in *nemus umbriferum*, ubi erat Sychaeus;" nam per *nemus* illud *umbriferum* nihil aliud significari videtur, quam *myrtea silva* campos circumdans (v. 443.), quae et ipsa has umbras *tegere* dicitur. — *peredit.* Med. a m. pr. et nonnulli alii Codd. *peremit*, quod tuentur Wakef. ad Lucr. VI, 1199., coll. Tac. Ann. I, 53. *Tiberius omnis spei egenam inopia ac tabe longa peremit*, et Peerlkamp. Sed Wagn. opponit Aen. IV, 66. *est mollis flamma medullas*, et verbum rarius lectum facilius cum vulgari permutari potuisse censet, quam contra. *Peredere* legitur etiam Hor. Od. III, 4, 75. Tib. I, 4, 14. Cic. Tusc. III, 12, 26. (ex poëta) al. et Particip. *peresus* Lucr. I, 327. III, 414. Catull. LV, 31. al. — 443. *Secreti calles.* Schrader. temere coni. *secretae valles;* valles enim non possunt cogitari sine montibus; montes autem in Orco nemo umquam commemoravit. *Calles* contra bene conveniunt *myrteae silvae*, et *secreti* dicuntur, quia amantes solitudinem quaerere solent. — *myrtea silva*, quia sedes est misere amantium, myrtus autem Veneri est sacra. Vid. ad Ecl. VII, 62. — *curae*, quales sunt amantium. Cf. IV, 1. — *in morte.* Vide supra v. 371. — 445. De *Phaedra*, Minois et Pasiphaës filia, Theseique uxore, quae ob amorem Hippolyti privigni se ipsa interemit, cf. Apollod. III, 1, 2. Paus. II, 32. Euripidis et Senecae Hippol. Ovid. Her. IV. — *Procris*, Erechthei, regis Atheniensis, filia, a Cephalo, Phocidis rege, cui nupta erat, invito interfecta est in venatione, quum eum zelotypia commota clam secuta esset, et inter frutices latens ab eo pro fera haberetur. Cf. imprimis Ovid. Met. VII, 672 sqq. et A. A. III, 695 sqq. praeterea autem Apollod. III, 15, 1. Hyg. f. 189. 241. Anton. Lib. 21. — *Eriphyle*, Talai filia, Adrasti soror, quae aureo monili, Polynicis dono, capta Amphiarao, coniugi suo, persuasit, ut ad bellum Thebanum, in quo vates se periturum sciebat, proficisceretur, ob quam perfidiam ab Alcmaeone filio occisa est. Vid. Hom. Od. XV, 244 sqq. Apollod. III, 6, 2. 7, 2. et 5. Diod. Sic. IV, 67. Stat. Theb. II, 299 sqq. IV, 187 sqq. alios. — 446. *nati vulnera*, a filio sibi illata. Cf. adnott. ad II, 436. — 447. *Euadne* (de qua scribendi ratione, pro *Evadne*, vid. adnott. ad VII, 389.) Capanei Argivi uxor, quae, coniuge in bello Thebano interfecto, in rogi flammam se coniecit, ut simul cum eo combureretur. Vid. Eur. Suppl. 990 sqq. Apollod. III, 7, 2. Hyg. f. 243. et 256. Prop. I, 15, 21 sq. — De *Pasiphaë*, vid. supra ad v. 24. — *Laodamia*, Acasti filia, Protesilai illius Thessali uxor, qui primus omnium Graecorum cecidit in bello Troiano, ab Hectore interfectus, a diis impetraverat, ut umbra interfecti coniugis sibi in conspectum veniret, in cuius amplexu exspiravit quemque in Orcum secuta est. Cf. Luciani Dial. Mort. XXIII. Ovid. Her. XIII. id. ex P. III, 1, 110. et Catull. LXVIII, 74 sqq. alii. — 448. *Caenis*, Elati Lapithae filia, quum a Neptuno compressa esset, ab eo impetravit, ut in virum mutaretur essetque inviolabilis; postea vero hic *Caeneus* in pugna Lapitharum cum Centauris, quum aliter vulnerari non posset, congestis in eum arboribus suffocatus et Neptuni beneficio in avem conversus est. Apud inferos autem rursus in feminam mutatus esse dicitur. Cf. Ovid. Met. XII,

Inter quas Phoenissa recens a vulnere Dido
Errabat silva in magna; quam Troïus heros

171—209. et 470—532. Hyg. f. 14. et 242. (Heyn. ad Apollod. p. 73. Verheyk. ad Anton. Lib. p. 115 sq.) Revocavimus autem cum Wagn. (quem editores me posteriores omnes secuti sunt) omnium Codd. lectionem *Caeneus*, quam Heinsius ex coni., sequentibus editoribus ante Wagn. omnibus probata, mutavit in *Caenis*. Verba sic construe: *et Caeneus, quondam* (in vivis) *iuvenis, nunc* (apud inferos) *femina et fato rursus revoluta in veterem figuram;* nam *Caeneus*, quum per appositionem adiectum sit, nihil referebat, utrum post *iuvenis*, an post *femina* poneretur, genus autem Participii, ad *feminam* relatum, propterea offendere non potest, quod in hoc vocabulo, non in *Caeneus* praecipua vis inest, ut vere adnotat Wagn., qui de Participio vel Adiectivo ad remotioris Substantivi genus relato conferri iubet Burm. ad Lucan. I, 176. et ad Suet. Aug. c. 66. extr. Cort. ad Plin. Ep. V, 19. ad Cic. Epp. ad Fam. V, 21, 14. et ad Lucani l. l. Oudend. ad Suet. Iul. c. 56. Mich. Heusing. ad Cic. Off. I, 23. Conr. Heusing. Praef. ad Cic. Off. p. XLVI. Alteram autem difficultatem, quod *femina* dicitur *in veterem* (i. e. priorem, pristinam: cf. v. c. Tibull. IV, 1, 63. *veteres mutare figuras*) *figuram revoluta*, non *iuvenis revolutus*, idem Vir doct. ita studet expedire, ut dicat, Participium non semper ad ipsam actionem referri (quae hic est Caenei, viri facti, reversio ad priorem feminae naturam), sed saepe etiam ad conditionem, quae ex actione aliqua oriatur (hic ad recuperatam feminae formam et naturam); provocans ad Ruddim. II. p. 5. et Matth. Gramm. Gr. §. 440., qui Participium interdum non Subiecti, sed Praedicati genus sequi doceant, et comparans Sil. XI, 25. *Iam vero Eridani tumidissimus accola, Celtae, Incubuere*, ubi *Celtae*, non *accola* pro apposito habendum sit. Denique acute perspexit Wagn., non iustam inter *iuvenem*, quae vox alterum sexum non excludat, et *feminam* intercedere oppositionem, ideoque, iam ut oppositionis ratio constaret, ad *iuvenem* addendum fuisse virile nomen *Caenei*; errat enim Gossr., non mirum esse ratus, quod *iuvenis* opponatur *feminae*, quum *iuvenis* non nisi mascul. genere dicatur, nec unquam puellam s. virginem significet; nam ut omittam eiusmodi locos, quales sunt Plin. VII, 36, 36. *Cornelia enim iuvenis est*, Claud. Praef. l. II. in Eutr. 23. *amica iuvenis* etc., sufficit tamen ad eum refutandum vel unus locus Phaedri II, 2, 5. *animosque eiusdem pulchra iuvenis ceperat.* Ex his autem omnibus, quae una Ausoniana huius loci imitatione in Cupid. crucif. 20. *Irrita dona quaerens, sexu gavisa virili, Maeret in antiquam Caenis revocata figuram* revelli non possunt, nec vulgarem editt. lectionem, nec Wakefieldianam loci distinctionem: *nunc femina Caenis Rursus, et* cett. (quam in priore edit. Iahn. quoque secutus erat, in altera tamen nobiscum faciens) probari posse apparet. Ceterum vide locum similem Ovid. Met. XII, 531. *Maxime, vir quondam, sed nunc avis unica, Caeneu*, cum quo de collocatione Adverbiorum cf. Tib. III, 1, 23. *vir quondam, nunc frater* et alii. De pleonasmo *rursus revoluta*, Virgilio satis usitato, vid. ad Geo. I, 200. (*Rursus* et *rursum* sic adduntur Caes. B. G. IV, 4. VII, 9. Nep. Alc. 6, 5. Iustin. V, 4, 12. XLII, 2, 12. Curt. III, 11, 14. al.) — 450 sqq. „Episodium de Didone, merito suo laudatissimum, ad Homeri ductum de Aiace Iliad. [immo Odyss.] XI, 542 sqq. effinxit." *H.* — *recens a vulnere*, cum recente vulnere, vel potius statim post vulnus sibi illatum. Sic Varr. R. R. II, 8, 2. *pullus asininus recens a partu.* Cic. N. D. III, 5, 11. *Homerus, qui recens ab illorum aetate fuit* cett. Cf. Hand. Turs. I. p. 46. — 451. Comma vulgo post *heros* positum delevimus, quum coniungenda esse videantur *quam iuxta*, (in quo Peerlkampium, Süpflium et Gossravium mecum consentire video.) Wagn. tamen, quum sic Praepositio longius remota sit a Casu suo, anacoluthon

Ut primum iuxta stetit agnovitque per umbras
Obscuram, qualem primo qui surgere mense
Aut videt, aut vidisse putat per nubila lunam,
Demisit lacrimas, dulcique affatus amore est:
Infelix Dido, verus mihi nuntius ergo
Venerat exstinctam ferroque extrema secutam?
Funeris heu tibi causa fui? Per sidera iuro,
Per superos, et si qua fides tellure sub ima est:

---

potius statuit, suspicatus, Virgilium sic scribere voluisse: *quam Troius heros adfatus est*, sed post plura interposita, oblitum coeptae orationis, inseruisse illa *Demisit lacrimas*. Sed illud *quam* a *iuxta stetit* paullo longius remotum minus offendit, quum etiam pertineat ad sequens verbum *agnovitque*. (Nescio an nunc etiam Wagn., qui in min. edit. Comma illud et ipse omiserit, mecum consentiat.) — 452. „Suavis comparatio Didonis aegre per umbram visae cum nova luna, petita ab Apollonio IV, 1479 sq.“ *H.* — *per umbras.* Wagn. (quem Süpfl., Peerlk. et Gossr. secuti sunt) restituit *per umbram*, quae sane antiquiorum Codd., Servii et Donati est lectio, et *obscuram umbram* explicat per multam umbram, quod legitur supra v. 340. Sed vulgatam, praeterquam quod difficilior est, ipsa rei natura et comparatio, qua poëta usus est, flagitare videtur. Non enim clare et evidenter Didonem conspicit Aeneas, sed *qualem qui surgere Aut videt, aut vidisse putat per nubila lunam;* quare poëtae non licuit simpliciter scribere *agnovit eam*, sed *agnovit obscuram*, quam antea utrum vere videret incertus fuerat. Accedit etiam maior concinnitas oppositionis *per umbras*, *per nubila;* cui tamen non nimium tribuerim. Facile autem Pluralis in Singularem mutari poterat ob sequens *Obscuram* a librariis non intellectum; quod enim Wagn. opponit, hos potius sequens *Obscuram* in *obscuras*, quam antecedens *umbras* in *umbram* mutaturos fuisse, id mihi quidem subtilius dictum videtur, praesertim quum etiam supra v. 268., in loco huic simillimo, lectiones *umbras* et *umbram* aut solo casu, aut ob sequentia nomina pluralia confusae sint. Iahn., et ipse lectionem *umbram* in altera edit. defendens, *qualem* non recte refert ad *obscuram umbram*, hac explicatione addita: „Agnovit Didonem per umbram ita obscuram, qualis obscuritas esse solet, quo tempore luna nubibus tecta surgit.“ — Cum v. 454. cf. Ovid. Her. XVIII, 32. *Aut videt aut acies nostra vidisse putat;* eiusd. Met. II, 322. *stella*, *Etsi non cecidit*, *potuit cecidisse videri* et similes locos. — 455. *Demisit lacrimas*, ita ut delaberentur in terram. Medic. et alii Codd. *Dimisit*, quod Iahn. ad Geo. II, 8. p. 405. ed. II. defendit, quamquam in contextu recte retinuit *Demisit.* Nemo enim facile dixerit *dimittere lacrimas*, i. e. abire facere. — 456. *nuntius*, ex flammis lucentibus supr. l. V. in. Alii hoc referunt ad verba Mercurii ab Iove ad Aeneam missi supra IV, 563 sq. Peerlk. tamen in h. l. haerens, quum nemo mortem Didonis Aeneae vere nuntiaverit, parum feliciter coni. *verus mihi metus tunc ergo Venerat.* — *ergo.* Ex eo, quod videt mortuam, concludit etiam ea, quae de morte eius accepit, esse vera. Particula autem *ergo* (*also wirklich?*) etiam alibi interdum admirationem aliquam cum moerore coniunctam exprimit. Cf. Hor. Od. I, 24, 5. *Ergo Quintilium perpetuus sopor urguet?* id. Sat. II, 5, 101. *Ergo nunc Dama sodalis Numquam est?* Ovid. Am. II, 7, 1. *ergo ego sufficiam reus in nova crimina semper?* etc. — 457. *extrema secutam.* Cf. Iliad. VI, 412. XV, 495. et Apollon. II, 18. *εἴ τις κρατερῇ ἐπιέψετ' ἀνάγκῃ.* Cf. adnott. ad Aen. I, 219. — 459. „*si qua fides:* si quid apud inferos aliud, quod fidem facere potest: id enim et ipsum *fides* dici solet, ut sup. II, 142.“ *H.* „Si quod numen est apud inferos, per quod iurari s. fides orationis confirmari possit. Cf. II,

Invitus, regina, tuo de litore cessi.
Sed me iussa deûm, quae nunc has ire per umbras,
Per loca senta situ cogunt noctemque profundam,
Imperiis egere suis, nec credere quivi
Hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem.
Siste gradum, teque adspectu ne subtrahe nostro.
Quem fugis? extremum fato, quod te alloquor, hoc est.
Talibus Aeneas ardentem et torva tuentem
Lenibat dictis animum, lacrimasque ciebat.
Illa solo fixos oculos aversa tenebat,

142." *Wagn.* Idem igitur est, ac si scripsisset: per deos inferos; apte autem Aeneam et per superos et per inferos deos iurare, quum ipse adhuc in vivis versetur, Dido autem, cui persuaderi velit, apud inferos, iam Wagn. memorat. Ceterum pro *et si qua* cett. scribi etiam poterat *per si qua*, et ita vere a Virgilio scriptum esse putat Peerlk. Cf. adnott. ad II, 142. — 460. Cf. Catull. LXVI, 39. *Invita, o regina, tuo de vertice cessi.* — 462. *senta*, quae opponuntur lēvibus, sunt aspera, salebrosa; Orci igitur *loca senta* hic et ap. Ovid. Met. IV, 436. sunt vepribus et spinis obsita. Cf. etiam Westerh. ad Ter. Eun. II, 2, 5., ubi *homo sentus, squalidus, pannis annisque obsitus* commemoratur. *Situs* autem est squalor horrorque terrae incultae, sentibus, dumis, herbis noxiis obductae (vid. ad Geo. I, 72.); deinde pro rubigine, mucore omnibusque omnino sordibus ponitur. (Cf. etiam Schmid. ad Hor. Ep. II, 2, 118.) Exprimit igitur poëta Homeri (Il. XX, 65. Od. X, 512. XXIII, 65.) Ἀΐδεω δόμον εὐρώεντα. — 463. *nec credere quivi.* Repetit haec verba Val. Fl. I, 84. — 464. *Hunc*, qualem te incessisse nunc video; ideoque *hunc tantum* idem fere est, quod *talem tantumque.* Cf. supra IV, 419. et Cic. Cat. III, 9, 22. *Diis ducibus ad haec tanta iudicia perveni.* - 465. „*Siste gradum* praeclare ex Odyss. XI, 560.: et omni oratione disertius mox silentium ex v. 562., quem iam Longini §. 9. iudicium nobilitavit. Ad v. 466. facile in mentem veniat Soph. Aiac. 871 sq." *H.* — *teque -- ne*, pro *neve*, ut III, 160. Tibull. I, 6, 20. (ubi vid. Bach.) et al. — *adspectu* tertius est Casus. Vid. ad Ecl. V, 29. et Aen. III, 541. — *Quem fugis* Wagn. ad I, 8. (ubi vid. adnott.) interpretatur: „qui fit, ut me fugias? cur me fugis?" recte, si summam rei spectamus. Proprie tamen sic interpretandum videtur: Quem fugis? me enim, tui amantissimum, non est cur fugias. Nos prorsus eadem ratione: *Vor wem fliehst du?* pro *du brauchst nicht vor mir zu fliehen*, vel: *entfliehe mir nicht.* Vid. adnott. ad IV, 429. Sic etiam V, 742. *Quem fugis?* et Val. Fl. III, 270. *Quos fugitis?* ubi vid. Burm. Sententiae autem sic cohaerent: Cur me fugis, qui tibi quondam tam carus fui? Quod si tibi nunc invisus sum, maneas modo per breve tempus, nam extremum est nunc, quod te alloquor. — 466. *extremum quod te alloquor, hoc est* pro simplici: extremum te nunc alloquor; et quidem *fato*, voluntate fati, i. e. fata mihi numquam postea hoc concedent, ut te alloquar, nam etiam post mortem in aliis, atque tu, versabor locis. Peerlk. igitur sine iusta causa coni. *Extremum, Dido, quod te alloquor.* — 467. *ardentem*, scil. ira. — „*torva tuentem*, ὑπόδρα ἰδοῦντα, *lenibat animum*, lenire studebat eam iratam et torvis obliquisque oculis adspicientem; iam pro *lenire eius animum* dici poterat *lenire eam animo* et (qua) *animum*, κατὰ θυμόν." Haec *Heyn.*, cui adsentitur Thiel.; sed rectius Wagn. coniungit *ardentem et torva tuentem animum* tamquam Accus. Obiecti ad verbum *lenibat* pertinentem; *animum* autem pro iracundia positum censet, quae per torvum adspectum declarari soleat, ut poëta de industria haec composuerit: *torva tuens animus*, quum omni difficultate facile remota scribere liceret: *ardentem torva tuentis -- animum.* Et sane *animus torva tuens*

Nec magis incepto vultum sermone movetur,
Quam si dura silex aut stet Marpesia cautes.
Tandem corripuit sese, atque inimica refugit
In nemus umbriferum, coniux ubi pristinus illi

---

non audacius est dictum, quam IX, 637. *animosque ad sidera tollunt*, vel X, 259. *animosque aptent armis*, quos locos apte confert Süpflius. Peerlk. tamen, coniectura huic loco medendum esse ratus, legi vult *ardenti et torva tuenti*, quod sane cuique in mentem venire poterat, si omnino mutatione opus esset. Heyn. verba *animum lacrimasque ciebat* ab alia manu ad explendum versum imperfectum adiecta censet. Ceterum de Neutro Pluralis Adiectivi adverbialiter usurpato vid. ad Ecl. III, 8. IV, 43. Geo. III, 149. et de voc. *torvus* ad Ecl. II, 62. *Torva tueri* legitur etiam Val. Fl. II, 555. Idem est *torvis oculis spectare* ap. Ovid. Met. VI, 34. A. A. III, 453. al. De Imperfecto rem cogitatam quidem et inceptam, sed nondum perfectam, vel conatum modo rei perficiendae indicante cf. X, 801. XII, 152. 394. et praeter Viros doctos a Kritzio ad Sall. Iug. 27, 1. (ubi prorsus, ut h. l.: *atrocitatem facti leniebant*) et Obbario ad Hor. Ep. I, 7, 82. (Vol. I. p. 393.) laudatos vid. Matth. ad Cic. Mil. 4, 9. et ad eiusd. Sull. 17, 49. Rupert. ad Liv. III, 21, 3. Beneck. ad Iustin. XXXV, 1, 3. Obbar. in Seebodii Archiv. cett. 1826. fasc. VII. p. 140. et in Ephem. schol. Darmst. 1833. p. 1231. Sillig. in Iahnii Annall. 1819. I, 1. p. 28. alios. De forma *lenibant* vid. ad IV, 528. — *lacrimas*, non Didonis, ut Peerlk. interpretatur, sed suas, ideoque *ciebat* i. q. ipse fundebat. Cf. infra v. 476. A Didonis affectu, qualis in seqq. describitur, lacrimae prorsus abhorrent. Sic etiam *ciere fletus* III, 44., *gemitus* Geo. III, 717., *murmur* Aen. I, 110., *mugitus* XII, 104. — „In v. 469. Eurip. Medea 27. *Οὔτ᾽ ὄμμ᾽ ἐπαίρουσ᾽ οὔτ᾽ ἀπαλλάσσουσα γῆς πρόσωπον* obversata Virgilii animo videbatur Valkenario ad Hippol. p. 197.“ *H.* Idem versus legitur I, 482. — 470. Cf. simillimi loci Ovid. Met. XI, 330. *Quae pater haud aliter, quam cautes murmura ponti, Accipit;* et III, 418. *vultuque immotus eodem Haeret, ut e Pario formatum marmore signum.* — *incepto sermone.* „Plura addere parabat Aeneas; sed hoc exordio, quo se purgare volebat Aeneas, non movetur Dido, ut reliqua audiret; sic *inceptus clamor* mox v. 493.“ *Burm.* Cf. etiam IV, 277. Peerlk., temere haerens in verbis *vultum movetur* et in vultus constantia cum rupe comparata, coni. *mentem movetur.* — 471. *dura silex.* Cf. infra v. 602. et VIII, 233. cum iis, quae ad Ecl. I, 15. et ad Lucr. I, 572. adnotavimus. — *Marpesia cautes.* Marpessa secundum Steph. Byzant. p. 445. mons erat Pari insulae, ubi marmor illud celeberrimum inveniebatur, cuius alia pars vocabatur Lygdus. (Cf. Plin. XXXVI, 8, 13. Oberl. ad Vib. Sequ. p. 336. et librum meum *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 1028 sq.) Etiam Arnob. II. p. 76. Herald. de *Marpesia rupe* loquitur. — *stare* autem i. q. immobilem esse. Cf. Santen. ad Prop. IV, 11, 4. (*stant adamante viae*) et interpp. ad Tib. I, 1, 64. (*nec in tenero stat tibi corde silex*), imprimis Dissen., qui multos laudat etiam de similibus formulis (velut: in corde silex et scopuli insunt, cor, pectus aere, ferro obductum, e ferro saxove conflatum est cett.) disserentes, Bach. in *Geist d. R. Eleg.* p. 43. et Orell. ad Hor. Od. I, 9, 1. (*Vides, ut alta stet nive candidum Soracte*). Cf. etiam ad Ecl. II, 26. VII, 53. Aen. II, 774. VI, 300. et alibi adnott. — 472. *corripuit sese.* Cf. XI, 462. Ter. Hec. IV, 1, 3. III, 3, 5. alios. Similiter IV, 572. *corripit e somno corpus*, Lucr. IV, 998. *corpus de terra corripere instant* etc. — 473. *coniux pristinus*, Sychaeus. Vid. ad I, 343. — *pristinus* sunt qui pro priore positum accipiant, quasi Aeneam pro altero marito Dido habuerit (de quo vocis usu cf. Davis. ad Caes. B. G. IV, 14, 3. Duk. ad Liv. IV. 32, 10. Snakenb. ad Curt. VIII, 4, 2. Burm.

Respondet curis aequatque Sychaeus amorem.
Nec minus Aeneas, casu percussus iniquo,
Prosequitur lacrimans longe et miseratur euntem.
Inde datum molitur iter. Iamque arva tenebant
Ultima, quae bello clari secreta frequentant.
Hic illi occurrit Tydeus, hic inclutus armis
Parthenopaeus et Adrasti pallentis imago;

---

ad h. l. et XII, 424.); sed quum Aeneas coniux Didonis vero non fuerit, praestat, ut simpliciter explicemus: qui quondam fuit eius coniux. — 474. *illi respondet curis*, i. e. eius curis, quae verba sequentibus *aequat amorem*, i. e. illius amori suo amore respondet, accuratius explicantur. De duplici autem Dativo cf. adnott. ad V, 172. Gossr. *curis* pro Ablativo habet, hac explicatione adiecta: „satisfacit illi curis, quas de ea habet;“ sed cf. Silium VIII, 148., hunc ipsum locum exprimentem verbis *curas cupiens aequare priores*, et Stat. Theb. II, 364. *pectore fido Aequantem curas*, qui loci priorem interpretationem iuvant. — 475. *casu iniquo* Wagn. interpretatur de contemptu, quo Aeneas se affectum videt a Didone implacabiliter irascente; et propterea defendit Cod. Rom., Pal., aliorum lectionem *percussus;* quod verbum, ad animum translatum, significet „animum certo quodam modo afficere, ut laetitia, metu, ita tamen, ut nulla adhaereat vehementiae notio;“ alteram vero (Med. eiusque familiae) scripturam *concussus*, i. e. vehementer commotus, perturbatus, quum minus quadret ad praesentem Aeneae affectum, non a Virgilio, sed a librariis profectam censet, qui fortasse memores fuerint locorum V, 700. et 869. Comparat praeterea Geo. IV, 357. cum Aen. XII, 468. et supra IV, 444. pariter utrumque verbum confundi memorat, ita ut pro *concusso* unus Cod. praebeat *percusso*. Ego adsentior quidem Viro doct. in defendenda lectione *percussus*, non tamen in explicatione horum verborum, cui adversari versum 476., Süpflius et Peerlk. verissime censent. Casu igitur non suo, sed Didonis, percussus est; ex implacabili enim ira et odio Didonis coniecturam facit de ingenti dolore, quem ipse ei attulerit, et cum quadam poenitentiae affectione eam lacrimans prosequitur. — 477 sqq. Aeneas nunc peragrat campum priscorum heroum. — *datum iter molitur* Heynio nihil aliud videtur significare, quam viam peragit, quum poëtis *moliri* non solum de rebus magnae molis, sed etiam de quacunque re dicatur. Rectius tamen et hic *moliri* de re ardua et difficili intellexeris. Progreditur enim Aeneas caligine involutus per silvam magnam (v. 451.) et loca sibi prorsus incognita. *Iter moliri* dixit etiam Stat. Silv. V, 2, 61., *viam* et *gressus moliri* Claud. R. Pros. I, 278. et III, 438. — *datum*, quod Heyn. capere videtur pro: fortuito oblatum, τυχόν, Wagn. autem explicat per „viam patentem ac se quasi offerentem progredienti“, possumus etiam ad fata referre: a fatis datum. Peerlk. tamen, in hoc voc. haerens, coni. aut *Inde suum m. iter* (coll. verbis Graeci poëtae αὐτὰρ ἐγὼ βασεῦμαι ἐμὰν ὁδὸν) aut *Inde adeo m. iter* (coll. Stat. Silv. V, 2, 61. *Iamque adeo moliris iter.*) — „*arva ultima*, in his locis, quae circa Plutonis regiam, Elysium et Tartarum sunt. (Cf. v. 540.)“ *H.* — *tenebant.* Aliquot Heinsii Codd. *tenebat*, quod defendit Markl. ad Statii l. modo l.; et sane Singularis magis convenire videtur antecedenti *molitur* et sequenti *illi* v. 479. Contra meliorum tamen Codd. auctoritatem vulgatam deserere nolui; praesertim quum supra (v. 384. 415. cett.) ubique Aeneas et Sibylla coniuncti commemorentur. Etiam Peerlk. et Gossr. Pluralem recte defendunt. — 479. 80. Primum Aeneae occurrunt tres heroes bello contra Thebas gesto nobilitati: *Tydeus*, Oenei, Calydonis regis et Periboeae filius, Diomedis pater, de quo cf. Hom. Il. IV, 372. V, 800. Apollod. I, 8, 6. III, 6, 1. 5. Diod. IV, 38. 65. alii. — 480. *Partheno-*

Hic multum fleti ad superos belloque caduci
Dardanidae; quos ille omnis longo ordine cernens
Ingemuit, Glaucumque Medontaque Thersilochumque,
Tris Antenoridas, Cererique sacrum Polyphoeten,
Idaeumque, etiam currus, etiam arma tenentem.
Circumstant animae dextra laevaque frequentes.
Nec vidisse semel satis est; iuvat usque morari,
Et conferre gradum, et veniendi discere causas.
At Danaûm proceres Agamemnoniaeque phalanges
Ut videre virum fulgentiaque arma per umbras,
Ingenti trepidare metu; pars vertere terga,
Ceu quondam petiere ratis; pars tollere vocem
Exiguam: inceptus clamor frustratur hiantis.

---

paeus, Arcas, ex vulgari narratione Atalantes vel ex Meleagro (Hyg. f. 70. et 99.) vel ex Milanione (Apollod. III, 6, 3.) filius (quamquam alii alios eius parentes nominant). Vid. etiam Apollod. I, 9, 13. III, 9, 3. 6, 3. Paus. II, 12, 7. III, 12. IX, 18. Eur. Suppl. 893. Hygin. f. 70. 71. 99. alios. — *Adrasti pallentis imago*. „*Pallentis*, tamquam umbrae; ideoque pro: et Adrastus. Male etiam cum hoc Adrasto confundunt inertem illum Troianum Il. VI, 37 sqq." *H.* De *Adrasto*, celeberrimo Argorum rege, Talai et Lysimachae filio, et Polynicis socero, qui unus e septem heroibus Thebas aggressis incolumis evasit, cf. Hom. Il. II, 572. XXIII, 346. Pind. Ol. VI, 19. Nem. IX, 19. Pyth. VIII, 68. Apollod. I, 9, 13. III, 6. 7. Hyg. f. 69. 70. al. (Ceteri enim sex duces Polynices, Tydeus, Parthenopaeus, Capaneus [vid. supra ad v. 447.], Hippomedon et Amphiaraus [vid. ad v. 446.] in hoc bello occiderunt.) — 481. *ad superos* pro: *apud superos*, i. e. apud homines in terra viventes (*in der Oberwelt*). Cf. infra v. 568. (680. II, 91. etc.) — „*caduci* pro πεσόντες, nescio, an primus novaverit Virgilius; eius exemplo certe multi. — *longo ordine* pro vulgari: ingenti multitudine, ut II, 766." *H.* Cf. etiam I, 701. et VI, 754. — 483. *Glaucus* et qui sequuntur duo Troiani ab Homero nominantur Il. XVII, 216., *tres* autem *Antenoris filii*, Polybus, Agenor et Acamas Il. XI, 59., et *Polyphoetes*, *Cereri sacer*, i. e. Cereris sacerdos, inter Troianos memoratur Il. XIII, 791. *Glaucum*, eiusdem Antenoris filium, ab Aiace Telamonio interfectum refert Dictys IV, 7. — 484. *Tris Antenoridas*. Cf. Hom. Il. XI, 59 sq. — 485. „*Idaeus*. Priami auriga, Il XXIV, 325., nisi de Daretis filio accipere malis Il. V, 11. 20." *H.* Illud propter addita verba *etiam currum* cett. probabilius. De hoc autem Priami auriga et praecone cf. etiam Il. III, 247. VII, 276. 381. et Dictys II, 27. — *etiam* pro etiamnum, adhuc; quemadmodum Geo. III, 189., ubi vid. adnott. — 487. *Nec vidisse semel* Aeneam *satis est* Manibus. — *iuvat usque morari*, semper cum eo esse cupiunt. — 489 sqq. Hunc locum, qui summam faciat de Aeneae virtute opinionem, ex Odyss. XI, 604. fluxisse, adnotat Heyn. Conferas autem cum eo simillimum Statii locum Theb. VIII, 1. — 490. *per umbras* rectius cum *fulgentia*, quam cum *videre* coniunxeris. — 491. Cf. Hom. Od. XI, 605 sq. — 492. *Ceu quondam* cett. Heyn. conferri iubet Iliad. VIII, 75. et XV, 320 sqq. De Part. *ceu* in rerum similium comparatione pro *quemadmodum*, *ut* posita cf. Hand. Turs. II. p. 46., praeter hunc locum laudans Plin. IX, 6, 7. 37, 61. XIX, 12, 62. XXXVII, 9, 48. et Suet. Vitell. 17. Peerlk. sine ulla causa idonea verba *pars vertere terga, Ceu quondam petiere ratis* a Grammatico adiecta censet, qui putaverit, *pars tollere vocem* non solum posse stare, sed requiri hic alterum *pars*. — 493. „*vocem exiguam*,

Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
Deiphobum videt et lacerum crudeliter ora,
Ora manusque ambas, populataque tempora raptis

τρισμόν intellige, vid. Odyss. XXIV, 5 sqq." *H.* Cf. Ovid. Fast. V, 458., ubi *umbra Remi visa est - - exiguo murmure verba loqui.* Ceterum recte Peerlk. observat, non intelligendam esse vocem metuentium, sed eorum, qui animos sumerent et clamorem quendam bellicum inciperent. — *inceptus clamor frustratur hiantis*, conantur clamare, sed voce destituti hiant tantum. — 494 sqq. Episodium de Deiphobo, in quo Heyn. desiderat argumenti delectum, quum nihil suavitatis habeat videre hominem mutilatis membris nec virtute aut alia re miserationem moventem, bene defendit Ruhk., Deiphobum docens post Hectorem praestantissimum fuisse Troianorum et Aeneae amicum, fatum autem hominis (quo optime notatur Graecorum perfidia et crudelitas) egregiam ad describendum poëtae obtulisse occasionem, qui haec Romanis suis placitura facile praevidere potuerit. Narrationem vero de Helenae perfidia Aeneae personae quam maxime convenire et poëticae expositioni aptissimam esse, Heyn. ipse perspexit. Ante oculos autem habuit poëta Hom. Od. XI, 386. sqq. Peerlk. hoc quoque episodium (v. 494—547.), in quo multa invenit vituperanda, totum censet spurium: „est enim, inquit, longius pro vero huius libri argumento, et ipsum levius: et in multis versibus tanta apparet negligentia, ut Virgilium eos conscripsisse non credam." Quamvis autem concedendum sit, in singulis quibusdam huius episodii versibus, ut in aliis pluribus Aeneidis locis, ultimam limam desiderari, inde tamen non sequitur, totum episodium, quod non solum omnes Codd. exhibent, sed etiam posteriorum auctoritas, qui singulos eius locos vel imitati sunt vel respexerunt (cf. adnott. ad v. 502. 511. 512. 513. 542. etc.), tuetur, Virgilio esse abiudicandum. — 494. *laniatum.* Peerlk., quum statim sequatur *lacerum*, quod non valde differat a *laniatum*, coni. *violatum*, quod satis languidum esset. — *Deiphobum* iam II, 310. commemoratum vidimus, ubi vid. adnott. „Deiphobum in Helenae thalamo a Menelao oppressum etiam vid. ap. Quintum XIII, 354 sq. Adde Dictyn V. p. 116." *H.* Vid. etiam Tryphiod. 602 sqq. Paullo aliter rem narrat Eurip. Troad. 860 sqq.; et secundum Daretem Phryg. 28. Deiphobus adeo in pugna a Palamede occisus est. — *Atque.* Vid. ad IV, 261. — 495. *lacerum ora.* Putabant enim veteres, umbras eadem specie in Orcum descendere, qua fuerint ex vita discedentes. Cf. Plat. Gorg. p. 524. C. D. Ovid. Met. XI, 655 sq. Prop. IV, 7, 7 sqq. Mitscherl. ad Hor. Od. I, 24, 15. et quos laudat Dissen. ad Tib. I, 10, 37. De constructione autem cf. adnott. ad Ecl. I, 55. Ceterum pro vulg. *vidit, lacerum*, quod Peerlk. defendit, Wagn., quem secuti sumus, edidit *videt et lacerum.* Praesens enim, quod praebent Med. aliique boni libri, vividiorem reddit rei inopinatae et horribilis narrationem; Copulam autem, a tribus Codd., inter quos Med., exhibitam, in aliis vero spatio relicto indicatam, quam, coll. Drak. ad Liv. XXXV, 41., Wagn. docet facillime absorberi potuisse antecedente syllaba verbi *videt*, eidem viro docto flagitare videtur usus Virgilianus, in eiusmodi epexegesi, ubi, genere in universum posito, singulae partes accuratius indicantur, Copulam non facile omittens. Vid. adnott. ad Geo. I, 498. et alibi. — 496. Peerlk. in hoc versu multa vituperat. „Virgilius, inquit, alio modo vocabula repetit, quam hic repetitur *ora* (ut Ecl. IX, 47. et Aen. II, 405.). *Lacer ora* recte dicitur, truncatus auribus et naso, sed quid *lacer manus?* Nihil aliud puto, nisi cui digiti sunt erepti. Sententia tamen poscit manus abscissas, truncatas, ut Serv. interpretatur ad v. 498. Ita *lacer* duplicem accipit significationem, ora laceratus, manus truncatus. Quis autem hunc ordinem probet, ut prius memorentur *ora*, tum *manus* in medio ponantur, deinde iterum ad ora veniatur? Nam in ore sunt *nares.*" Sed

Auribus, et truncas inhonesto vulnere naris.
Vix adeo agnovit pavitantem et dira tegentem
Supplicia, et notis compellat vocibus ultro:
Deiphobe armipotens, genus alto a sanguine Teucri,
Quis tam crudelis optavit sumere poenas?
Cui tantum de te licuit? Mihi fama suprema
Nocte tulit fessum vasta te caede Pelasgûm
Procubuisse super confusae stragis acervum.
Tunc egomet tumulum Rhoeteo in litore inanem
Constitui, et magna Manis ter voce vocavi.

---

quid impedit, quominus verba *lacerum manus* de solis digitis abscissis intelligamus? His enim praecisis manus non minus est deformata et inutilis, quam si tota esset amputata. (Vid. etiam ad v. 498.) Quod autem ad collocationem verborum attinet, poëta primum in universum dicit *ora manusque*, deinde demum accuratius exponit, quae partes oris mutilatae fuerint, de manibus autem non opus erat ut plura diceret, quum hic non nisi de digitis cogitari posset. De ἀναδιπλώσει denique cf. simillimus locus X, 821. quaeque ad Ecl. VI, 20. et alibi adnotavimus. [Eiusdem generis fere omnes sunt dubitationes et reprehensiones huius loci a Peerlk. prolatae; quare plurimas earum silentio praeterire nobis liceat.] — 497. *inhonesto*, foedo, deformante. Cf. Ter. Eun. II, 3, 65. V, 4, 16. cett. Peerlk. tamen (coll. Ovid. Fast. II, 211. *inhonestaque vulnera tergo accipiunt*) *inhonestum vulnus* non nisi sensu morali dici putat de vulnere in tergo accepto. — 498. *Vix adeo*, *kaum noch*. Cf. Wagn. Qu. Virg. XXVI. et Hand. Turs. I. p. 146. — *vix* eum *agnovit* ob foedam debilitatem: ita mutilatus erat D., ut Aeneas eum vix agnosceret. Heyn. *vix* perperam ad tempus refert, haec adnotans: „*vix agnovit et compellat*, noto narrandi more Homerico, qui ex prisci aevi neglectu orationis ducendus est; pro: quum compellaret.“ (Cf. adnott. ad II, 692. 802. et alibi.) — *pavitantem*. *Serv.* minus recte: „Ne agnosceretur timentem“; neque verius *Peerlk.*: „Aenea conspecto *laetari*, non *pavitare* debebat. Si timebat, ne agnosceretur, conspectum Aeneae aufugere poterat.“ Flagrabat quidem desiderio Aeneam alloquendi, sed tamen prae pudore timebat ad eum accedere tantopere deformatus. — *tegentem*, studentem magis tegere, quam vere tegentem, brachiis haud dubie et manuum truncis. — 499. *Supplicia*, membra supplicii sumendi causa detruncata. — *notis*, quales notorum, familiarium esse solent. Cf. infra v. 689. Val. Fl. I, 257. *Et puer* (Achilles) *ad notas erectum Pelea voces Vidit* etc. — 500. *armipotens*. Vid. ad II, 425. — Verba *genus alto a sanguine Teucri* leguntur etiam IV, 230. De voc. *generis* pro uno ex posteris alicuius posito cf. adnott. ad IV, 12. — 501. *optavit sumere*, elegit, quae sumeret. Nam *opto* interdum i. q. placet, libet mihi, ubi optio datur inter plures res, et sic respondet Graec. προελέσθαι. Cf. Ter. Andr. IV, 5, 2. cum adnott. ad I, 425. et Drak. ad Sil. XIII, 689. — 502. Imitatus est prius hemistichion Lucan. X, 1025. *Cui tantum fata licere In generum voluere tuum.* — *suprema nocte*, scil. Troiae, fatali illa excidii nocte. — 503. *Pelasgûm*, Graecorum. Vid. II, 83. — 504. *confusae stragis*, quia Graeci cum Troianis commixti iacent. — *Rhoeteo in litore*. Vid. ad III, 108. Praepositio abest a quatuor Codd., quare Iahnius eam vult deletam. Sed solet Virgilius concursum Adiectivi et Substantivi interposita Praepositione vitare. Cf. adnott. ad I, 148. Codd. in eiusmodi locis haud raro Praepositiones omittunt. In nostro praeter plurimos libros scriptos tuetur eam Schol. Stat. ad Theb. VIII, 341. auctoritas. — 505. *tumulum inanem*. Vid. ad III, 304. — 506. *ter*. Vid. ad Ecl. VIII, 73. — *voce vocavi*. Vid. supra ad

Nomen et arma locum servant; te, amice, nequivi
Conspicere et patria decedens ponere terra.
Ad quae Priamides: Nihil o tibi amice relictum;
Omnia Deiphobo solvisti et funeris umbris.
Sed me fata mea et scelus exitiale Lacaenae
His mersere malis; illa haec monumenta reliquit.
Namque, ut supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nosti; et nimium meminisse necesse est.
Cum fatalis equus saltu super ardua venit
Pergama et armatum peditem gravis attulit alvo:
Illa chorum simulans evantis orgia circum

---

v. 427. — 507. „*Nomen* loco inditum et *arma* in tumulo constituta et fixa ex more (vid. sup. v. 233.) *locum servant*, insigniunt, ita ut ille pro monumento tibi sit. Fuit igitur in Rhoeteo locus Δηιφόβου σῆμα, aut fingit poëta illud fuisse.“ *H. Arma locum servant* paullo insolentius dictum esse concedo; non tamen erat, cur Peerlk. inepte dictum censeret, qui praeterea non debebat de ipsius Deiphobi armis in sepulcro fixis cogitare, quae sane habebant hostes, neque satis subtiliter quaerere: „Et unde Aeneas scire poterat sepulcrum Deiphobi mansisse intactum?“ Poterat enim Aeneas etiam alia arma in tumulo figere, neque ulla erat causa dubitandi, quin titulus et arma fixa etiamnum illum locum insignirent. Ceterum cf. VII, 3. *honos servat sedem.* — *te*, h. e. corpus tuum, ut sup. v. 362. De hiatu et correptione vid. ad Ecl. II, 53. — 508. *ponere*, i. q. humare. *Positus* pro sepultus iam II, 644. et IV, 681. legimus, ubi vid. adnott.; quare errat *Peerlk.* haec adnotans: „*Ponere* pro *sepelire* vix ita solum dicitur. Si iungis *ponere terra*, habes solum *decedens*, quod significationem moriendi affert;“ quod et ipsum non est verum. Cf. v. c. Plaut. Bacch. I, 1, 73., ubi simplex *Decedamus* legitur. Iunge igitur: *patria ponere terra*, i. e. humare in patria. Gossr. censet, iam collocationem verborum docere coniungenda esse *patria decedens* et *ponere terra.* — 509. Commata, quibus vulgo Vocat. *amice* includitur, cum Wagn. sustulimus, quia Interiectio ab eo disiuncta est. — *nihil tibi relictum*, nihil a te omissum, neglectum est, quod mihi gratificari posses, ita ut alii faciendum relinqueres. Verbum substantivum, quod in antiquioribus editt. additur, nullius Cod. melioris auctoritate nititur. — 510. *funeris*, corporis mortui, ut inf. IX, 491. Quia ipsum mortui corpus non invenerat Aeneas, *umbrae* tantum *funeris* commemorantur. Peerlk. etiam hoc genus dicendi Virgilio indignum censet. — 511. *Sed*, ut saepe sit redeuntis ad superiorem orationem, sic hic esse respondentis ad ea, quae Aeneas v. 501. interrogaverit, et explicari posse per: Sed, quoniam istud quaeris, observat Wagn. Cf. etiam adnott. ad Ecl. I, 19. — *Lacaenae* nomine Helenam iam II, 601. appellatam vidimus. Sic etiam Ausonius in epitaphio Deiphobi (XIII.) ex hoc Virgilii loco adumbrato: *Proditus ad poenam sceleratae fraude Lacaenae Et deformato corpore Deiphobus. Non habeo tumulum, nisi quem mihi voce vocantis Et pius Aeneas et Maro composuit.* De Helenae fatis post Troiae eversionem vid. omnino II, 567 sqq. — 512. *His mersere malis.* Vid. supra v. 267. — *monumenta*, indicia sceleris sui in corpore meo deformato et mutilato. — 513. Cum hac narratione cf. II, 25. et 248 sqq. Wagn. conferri iubet Eurip. Hec. 898 sqq. Matth. Respexisse videtur hunc locum Seneca Agam. 748. sic scribens: *incertos geris, Deiphobe, vultus, coniugis munus novae.* — 513. Verba *Namque - - nosti* Seneca affert Ep. 59. — *falsa gaudia*, quod re gaudebant, quae non erat, quum Graecos vere abiisse opinarentur. — 514. *nimium meminisse necesse est*, tam alte inustus est dolor illius noctis, ut numquam eius oblivisci possimus. — 515. „*saltu venit super*, h. e.

Ducebat Phrygias; flammam media ipsa tenebat
Ingentem, et summa Danaos ex arce vocabat.
Tum me confectum curis somnoque gravatum
Infelix habuit thalamus, pressitque iacentem
Dulcis et alta quies placidaeque simillima morti.
Egregia interea coniux arma omnia tectis
Amovet, et fidum capiti subduxerat ensem;

---

supergressus est, parte murorum deiecta, ὑπερέθορεν, ὑπερέβαινε." *H.* Wagn. adnot. suam ad I, 680. conferri iubet. — „*gravis*, ut feta armis. Vid. sup. II, 234 sqq. (Cf. adnott. ad Aen. I, 274.) In h. l. ante oculos poëtae fuit locus ex Ennio a Macrob. VI, 2. servatus: *Nam maximo saltu superavit Gravidus armateis equus, Qui suo partu ardua perdat Pergama* [quem locum Wagn. sic refingendum censet: *Nam maximo Saltu - - equus, Partu suo qui* cett., coll. Delrii Synt. p. 163. et Vossii Castigg. et Nott. in Fragmm. vet. trag. p. 14.] Cf. Lucretii locum ex eodem adumbratum I, 478 sq." *H.* Pro *alvo* Med., Rom. et Macrob. Sat. VI, 2. *alveo*, quod non displicet Iahnio ad v. 509. — *chorum simulans*, non enim vere Bacchum venerari, sed Graecis signum dare voluit, quando urbem possent aggredi. — *evantis* Prisc. VI, 29. male habet pro Genitivo; immo iunge *Phrygias evantes orgia*, εὐαζούσας τὰ ὄργια. *Evare* autem, i. e. Evoe clamare, s. Bacchanalia concelebrare, vox est rarior, quae, Participio tantum usurpata, praeter h. l. non nisi ap. Catull. LXIII, 392. Sil. I, 101. et Apul. Met. VIII. p. 214. Elm. inveniri videtur. In omnibus vero his locis est verbum intransitivum; hic more Graecorum cum Accus. Obiecti *orgia* constructum legitur, ut sit i. q. evando s. laeto clamore celebrare. — 518. *flammam*, facem, taedam ardentem. Cf. Val. Fl. VIII, 302. *armant picis unguine flammas*, ubi vid. Burm. *Heyn.* haec adnotat: „Flamma s. face ab Helena sublata Achivis signum datum esse, narraverant etiam alii; at h. l. quomodo fraus ea fieri potuerit, probabilitas affertur maior, institutis in publica laetitia sacris Bacchicis, thiaso bacchantium ducto. Cf. sup. IV, 302 sqq. inf. VII, 376. 385. 580. Etsi ad chori phantasma facile deduci potuit Euripideo loco Troad. 542 sq." Helena igitur sublata face Graecis dat signum veniendi, quo conspecto Agamemnon contra in regia nave flammam effert, quae Sinoni daret signum aperiendi equi. (Cf. Aen. II, 256. ibique Serv.) — 519. *summa ex arce*, i. e. stans in summa arce, non: Danaos ex arce advocat. — 520. *curis* priorum dierum, quos Troiani inter sollicitudines et labores belli exegerant; quare haec verba non contradicunt versui 513. Schrader. tamen ingenii lusui indulgens coni. *confectum choreis* vel *thiasis*, coll. Stat. Silv. III, 1, 41., ubi sane eadem verba leguntur; eaque coniectura admodum placet Gossravio. — *somno gravatum.* Sic ap. Ovid. Met. I, 224. *gravis somno* et ap. Prop. II, 29, 16. *oculi* (somno) *graves.* Ceterum cf. locus parallelus II, 265. — 521. *habuit.* Vid. ad Ecl. VII, 40. et Aen. III, 147. — 522. Cf. Hom. Od. XIII, 80. ὕπνος νήγρετος, ἥδιστος, θανάτῳ ἄγχιστα ἐοικώς. Wakef. ad Lucr. III, 917. suspicatur, Virgilium scripsisse *fratrique simillima Leto*, qua coniectura nihil potest esse audacius. Ceterum hunc locum pugnare cum II, 567 sq., dudum intellexerunt interpretes; neque sufficit ad poëtam defendendum, quod Heyn. dicit, Helenam scelere in maritum commisso tamen latebras quaerere potuisse; nam vere observat Wagn. Qu. Virg. XL, 2., non esse verisimile, Helenam semel a Graecis receptam rursus ab iis discessuram fuisse. Quare non est, cur Virgilio, immemori eorum, quae supra narravit, hic aliquid humani accidisse infitiemur. Peerlk., qui et illud libri II. episodium spurium habet, huius auctorem antiquiorem esse, illius autem scriptorem recentiorem antiquioris versus non vidisse putat, unde factum sit, ut multa (?) in utroque loco sibi adversentur. — 524. *Amovet*

Intra tecta vocat Menelaum, et limina pandit,
Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,
Et famam exstingui veterum sic posse malorum.
Quid moror? irrumpunt thalamo; comes additus una
Hortator scelerum Aeolides. Di, talia Graiis
Instaurate, pio si poenas ore reposco.
Sed te qui vivum casus, age fare vicissim,
Attulerint. Pelagine venis erroribus actus,

---

ex Med. aliisque bonis libris (quibuscum conspirat Val. Prob. Gramm. I. p. 88. Lindem.) cum Iahn. et Wagn. (quos etiam Peerlk., Süpfl. et Gossr. secuti sunt) restituimus. Vulgo *Emovet*, quod pro glossemate habendum. *Amovere* cum simplici Ablativo constructum legitur etiam Plaut. Truc. I, 1, 64. — *subduxerat ensem*, iam prius, quam cetera arma amovit; ante omnia enim ensis erat removendus, qui proximus erat. Quamquam Plusquampf. etiam alia ratione potest explicari, de qua diximus ad Aen. II, 258. — 525. Pro *tecta* Schrader., ne idem vocabulum statim recurreret, coniecit *septa*, parum feliciter. Peerlk. etiam in hoc loco haeret, quem censet contradicere versui 437. libri II. Deiphobum enim, Priami filium, haud dubie in regia habitasse, ad regiam autem secundum illum locum fuisse ingentem pugnam, ideoque Deiphobum in tanto tumultu tam alte dormire non potuisse. Sed si sumimus, Deiphobum statim a primis Graecis regiam satis amplam et plura aedificia complectentem per Helenae fraudem ingressis occisum et tum demum expergefactis vigilibus circa ipsius Priami sedem atrox certamen exortum esse, hunc locum cum illo apte conciliari posse apparet. — 527. *malorum*, sceleris sui, utpote quae a Paride se abduci passa fuerit. — 528. *irrumpunt thalamo* praebet Med. cum praestantioribus Codd., quos iure secuti sunt recentiores editores; quamquam Heyn. alteram scripturam *irr. thalamos* veram esse censet, coll. IV, 645. et XI, 879. Receptam tamen lectionem magis poëticam et tamquam difficiliorem mutationi magis obnoxiam fuisse, quisque videt. Etiam Silius *irrumpere* aliquoties cum tertio Casu construit: II, 378. (ubi vid. Drak.) IX, 365. X, 368. XII, 490. XIII, 176. — *comes additus una* cett. Cf. supra v. 90. infra v. 777. VIII, 466. IX, 765. XI, 33. Stat. Theb. VIII, 184. *et miseris comes additus armis* etc. „Suave hoc et Homericum, vel in hac ipsa re (vid. Od. VIII, 517 sq.), quod nec ab hoc facinore Ulysses abest. *Aeolides* ille, quatenus eius genus a Sisypho ductum, Aeoli f., a quo Anticlia mater ante nuptias cum Laërte factas fuerat compressa.“ *H.* Cf. Hyg. f. 189. 201. Tzetz. ad Lycophr. 344. Vides igitur, cum acerba irrisione Ulyssem hic *Aeoliden* vocari, qua et pater scelere deorumque contemptu infamis ei affingatur et mater impudicitiae coarguatur. Idem Ulyssi obiicit Aiax ap. Ovid. Met. XIII, 32. Cf. etiam Soph. Phil. 416. et Eur. Iph. Aul. 524. — *hortator scelerum* Ulysses etiam Ovidio vocatur Met. XIII, 45. Cf. supra II, 164., ubi *scelerum inventor*, et ibid. v. 125., ubi *artifex sceleris* vocatur. — *Di, talia Graiis* etc. Cf. similes locos I, 603. II, 536. etc. et de Part. *si* in obtestationibus usurpata adnott. ad Aen. IV, 419. — 530. *instaurate*, rependite, qua significatione hoc verbum (de quo diximus ad II, 451. et IV, 63.) ἅπαξ λεγόμενον videtur. Proprie tamen sic intelligendum videtur: facite, ut haec iterum accidant, sed Graecis. — *pio s. p. ore rep.:* si poenas iustas peto. — *Pelagine venis erroribus actus* non aliter potest intelligi quam: pelagine erroribus ductus es ad illum locum, ubi aditus patet in Orcum et ita casu tantum ad nos devenisti, an monitu divûm? Descensum autem ad inferos patere ad Oceani fines antiquissimi putabant. Cf. Hom. Od. XI, 13. Peerlk. tamen haec verba, quae spuria et ex VII, 199. orta suspicatur, nihil aliud significare posse

An monitu divûm? an quae te Fortuna fatigat,
Ut tristis sine sole domos, loca turbida, adires?
Hac vice sermonum roseis Aurora quadrigis
Iam medium aetherio cursu traiecerat axem;
Et fors omne datum traherent per talia tempus;
Sed comes admonuit breviterque affata Sibylla est:

---

censet, nisi: num tempestate de cursu deiectus et in Orcum delatus es? — 533. „*an quae te Fortuna f.* paullo durius dictum pro: *an fortuna* (sexto Casu) *venis, quae te fatigat*, h. e. casu adverso, fortuna infesta huc adductus.“ *H.* Rectius tamen Wagn. duas interrogationes in unam conflatas esse censet: an alia te fortuna fatigat? et quae est ea? coll. Aesch. Prom. 118. ἵκετο πόνων ἐμῶν θεωρός, ἢ τί δὴ θέλων, quod sit i. q. ἢ ἄλλο τι θέλων; τί δή; — *fatigat* i. q. vexat. Cf. v. c. Tibull. IV, 1, 182. *Fortuna, ut mos est illi, me adversa fatigat.* Peerlk. praefert Codd. quorundam lectionem *aut quae.* — 534. *sine sole domos.* Vid. ad X, 636. — *loca turbida*, obscura, tenebricosa (*trübe*); quia aëre nubibus turbato oriuntur tenebrae. Cf. supra v. 296. coll. cum v. 462. Minus recte Heyn. haec ad solum Chaos referre videtur. — 535 sqq. Magnas hic in temporibus definiendis difficultates invenit Heyn. (et post eum Peerlk.), quas iam Ruhk. tollere studuit; uterque tamen erravit in eo, quod Aeneam sacro magico instituto eadem nocte iam exeunte orcum et adiisse et rursus reliquisse statuit, ut iam ante solis ortum ad superas auras redierit. Rectius de h. l. cum Cerda aliisque iudicavit Vossius in Epistt. mytholl. T. II. ep. 8 sq., cui etiam Wagn. adsentitur. Is enim censet, sacrum quidem magicum pro more noctu esse institutum, Aeneam vero, quum, quae de commoratione eius apud inferos referantur, neutiquam tam brevi temporis spatio, quantum inter diluculum et ortum solis intercedat, transigi potuerint, per totum insequentem diem apud inferos commoratum esse. Ex hac igitur ratione Aeneas *primi sub limina solis et ortus* (v. 255.) in Orcum descendit, et omne antemeridianum et meridianum tempus in Orco pedetentim perlustrando iisque omnibus, quae supra narrantur, non festinanter agendis, quaerendis, cognoscendis consumit; quod etiam v. 537. verba *trahere tempus* et v. 539. *ducere horas* indicare videntur. Iam vespera adpropinquat: *Aurora* enim, quam veteres una cum Sole totum iter per coelum emetiri statuebant, ideoque Sol ipse (vid. ad V, 105.), *iam medium axem* (coelum: vid. ad Geo. II, 271. et Aen. II, 512.) *traiecerat* (non nunc demum traiicit), et Sibylla propterea Aeneam instigat verbis: *Nox ruit*, i. e. ingruit (ut II, 250. VIII, 369. X, 256.), vel omnino adpropinquat; in quibus latet haec sententia: multa supersunt nobis visenda et audienda; ideoque properandum est, quum ante solis ortum in terram nobis sit redeundum. Nam etiam noctem insequentem Aeneam cum Sibylla Orco perlustrando impendisse, et sub ortum demum solis in terram rediisse, quum eadem illa causa, qua Vossiana huius loci interpretatio nititur, tum ea, quae in fine huius libri narrantur, videntur flagitare. Non enim bene quadrarent verba v. 900 sqq. *Ille viam secat ad naves* cett., si Aeneas nocte terram reviseret. Ceterum Aurorae in re ad inferos spectante mentionem non posse miram videri, adnotat Wagn., quum ea sint poëtae, non Sibyllae verba. — *Hac vice sermonum*, quum haec inter se colloquerentur. Vid. Ovid. Trist. IV, 4, 79. *Cum vice sermonis fratrem cognovit* et Val. Fl. II, 664. *Hasque inter variis nox plurima dictis Rapta vices*, et cf. Homericum ἐπέεσσιν ἀμείβεσθαι. — *Aurorae* hic *quadrigae* tribuuntur, infra autem VII, 26. bigae, ut ap. Hom. Od. XXIII, 247. Cf. supra ad V, 721. adnotata. — Cum v. 537. Heyn. conferri iubet Hom. Od. XVI, 220. et XXI, 226. De Adverbio *fors* vid. ad II, 139. Peerlk. hunc versum „indignum censet persona Aeneae, quem

Nox ruit, Aenea; nos flendo ducimus horas.
Hic locus est, partis ubi se via findit in ambas:
Dextera quae Ditis magni sub moenia tendit,
Hac iter Elysium nobis; at laeva malorum
Exercet poenas, et ad impia Tartara mittit.
Deiphobus contra: Ne saevi, magna sacerdos;
Discedam, explebo numerum, reddarque tenebris.
I decus, i, nostrum; melioribus utere fatis.

---

poëta faciat garrulum hominem, qui talia, digna indigna, nugans consilium patris conveniendi obliviscatur." — 539. *Nox ruit.* Vid. supra ad v. 535. — 540. ,,Inter haec ad bivium erant constituti; altera via praeter Ditis regiam ad Elysium, altera ad Tartarum ducente. — *ambas* simpl. pro duas; bivium facit. Plutonis regiam intellige per *Ditis moenia.* Cf. inf. v. 630 sq." *H.* — 541. Iahn. Comma vulgo pro *Dextera* positum delevit, quum *Dextera quae* idem sit quod *quarum dextera;* eumque cum Wagn. secutus sum. Süpfl. locum sic distingui suadet: *Dextera quae* (scil. *est*), *Ditis - - tendit*, quae ratio paullo durior videtur.— 542. *Elysium* pro: in Elysium. Vid. III, 507. et adnott. ad I, 2. — Voc. *nobis*, (scil. Elysium adituris), quod Heyn. et Peerlk. frigidum esse censent, Iahn. cum vi quadam *malis*, qui laevam viam ingrediantur, oppositum esse docet. — „*at laeva* (via) *malorum exercet poenas*, h. e. ducit ad eum locum, in quo sunt, qui constituunt poenas; ideoque bene dicitur *et ad impia Tartara mittit.*" *H.* Poëtice igitur *via* ipsa, in qua scelerati ad poenas subeundas proficiscuntur, has *poenas exercere* dicitur. Verissime autem Wagn. docet, etiam h. l., ut alios plurimos, ita esse capiendum, ut unam enuntiationem in duas per Copulam nexas distractam esse cogitemus, et hic quidem sensus sit: laeva via ad Tartarum mittens s. mittendo poenas exercet, i. e. laeva via ad Tartara mittit, ubi mali puniuntur. Similes loci sunt Ecl. VI, 20. VIII, 97. Geo. II, 55. III, 417. Aen. V, 611. VII, 658. VIII, 618. IX, 488. X, 883. 907. all., de quibus egit Wagn. Qu. Virg. XXXIV, 3. Videmus igitur vv. *et ad imp. T. mittit*, quae Heynio adeo spuria videntur, ad sensum esse necessaria. — *Poenas exercere* legitur etiam ap. Tac. Ann. I, 44. et hunc integrum locum *at laeva malorum - - mittit* in Carmen paschale transtulit Sedulius II, 296 sq. — *ad Tartara.* Hac Praepositione Romanos fere semper uti, ubi de descensu ad inferos sermo sit, docet Thiel., coll. Gierig. ad Ovid. Met. III, 272. Voss. ad Tibull. III, 3, 37. et Bach. ad eiusd. I, 3, 58. — *impia*, quia impii in iis versantur. Sic v. 441. *lugentes campi.* Cf. adnott. ad I, 355. — 544. *Ne saevi* paullo fortius pro vulg. ne irascere. Cf. v. c. Ter. Andr. V, 2, 27. *ah! ne saevi tantopere.* Sic autem apud poëtas *ne* haud raro cum secunda Persona Imperativi coniungitur (cf. supra v. 95. XII, 564. Ecl. II, 17. Ovid. Met. III, 117. Fast. IV, 931. Plaut. Merc. III, 4, 29. etc.), neque aliter in legum formulis (cf. Cic. Legg. II, 8. 9. III, 4. etc.). — *magna sacerdos.* Epitheton ad auctoritatem Sibyllae referendum esse patet. Sic ap. Tibull. I, 6, 43. *sic magna sacerdos Est mihi divino vaticinata sono.* Peerlk. temere quaerit: ,,Unde Deiphobus Sibyllam noverat? Aeneas primum de ea audivit ex Heleno III, 441." Nam nonne satis multa confabulati erant Aeneas et Deiphobus, ut hic ex illo audire posset, qua duce in Orcum pervenerit? — 545. ,,*explebo numerum* haud dubie de reditu ad umbras, a quibus [parumper] discesserat, quarumque discessu suo numerum diminuerat, est intelligendum." *H.* Cogitare autem debemus, a Plutone avaro numerum umbrarum accurate observari, ita ut nemini eum deserere liceat, nam *constat inferno numerus tyranno* secundum Senec. Hippol. 1153. — „*reddar tenebris:* puta eos confabulando processisse via

Tantum effatus, et in verbo vestigia torsit.
  Respicit Aeneas subito, et sub rupe sinistra
Moenia lata videt, triplici circumdata muro,
Quae rapidus flammis ambit torrentibus amnis,
Tartareus Phlegethon, torquetque sonantia saxa.
Porta adversa, ingens, solidoque adamante columnae,
Vis ut nulla virûm, non ipsi exscindere ferro

---

versus Elysium. Caliginosa autem haec citeriora loca esse satis vidimus." *H.* Iahn. conferri iubet Macrob. Somn. Scip. I, 13. et Ovid. Am. II, 6, 40. Peerlk. etiam hunc locum temere reprehendit. — 547. *Tantum effatus, et* cett. Prorsus eadem ratione X, 877. *Tantum effatus, et infesta subit obvius hasta.* Ceterum cf. adnott. ad Geo. II, 80. et Aen. II, 692. — *in verbo* i. q. cum hoc verbo, i. e. dum ultima verba dicebat, ideoque continuo. Sic etiam Graeci ἐν ἔπει pro σὺν ἔπει. Cf. Hand. Turs. III. p. 284 sqq. et quae de simili usu Praep. *in* disputarunt Heusing. ad Cic. Off. I, 22, 2. Matth. ad Cic. Rosc. Am. 8, 22. Kritz. ad Sall. Cat. 2, 10. alii. — *vestigia torsit*, reversus est. Aliquot Codd., inter quos ipse Med. et Rom., *vestigia pressit*, i. e. substitit, Aenea ulterius pergente; quod Iahnio restituendum videtur, et Gossrau vere recepit. Sed recte Wagn. vulgarem lectionem defendit; quum enim se discessurum significet Deiphobus v. 545., per se aptius esse *vestigia torsit*, et quum addatur *in verbo*, melius dici continuo *abiit*, quam continuo *substitit*; *vestigia pressit* autem ex v. 197. et 331. facile repeti potuisse. (Peerlk. quoque et Süpfl. *torsit* receperunt). — 548 sq. Dum ad Elysium pergunt, a sinistra conspiciunt moenia, quae Tartarum cingunt, eiusque strepitum audiunt; quare Sibylla Aeneam docet, qui insint, ipsi enim adire eum non licet. „De Tartaro: qui omnino carceris faciem habet. Cura eius mandata Rhadamantho v. 566., pro carnifice est Tisiphone v. 571., pro ianitore Hydra v. 576." *H.* Cf. loci paralleli Tib. I, 3, 67 sqq. Sil. XIII, 516 sqq. Stat. Theb. VIII, 1 sqq. Claud. in Rufin. II, 466 sqq. Peerlk. minus apte sic distinguendum censet: *Respicit Aeneas, subito et sub r. s.* etc. — „*sub rupe*, ex Homero, ubi inter Stygem et Cocytum Πέτρη τε ξύνεσίς τε δύω ποταμῶν ἐριδούπων, Od. X, 515." *H.* — *sub rupe sinistra*, i. e. sub sinistra parte rupis, ad quam viae discedunt in diversas partes. — 549. *Moenia* non tam domum, aedificium (vid. ad II, 234.) significare videntur triplici muro septum, quam potius illud ipsum spatium non tectum, quod triplici muro circumdatum et munitum est. — *lata*, unde intelligitur sceleratorum multitudo. — „*triplicem murum* suppeditavit Hesiod. Theog. 726., sed ibi sublimior rei species." *H.* — 550. *Quae - - ambit - - Phlegethon.* Cf. v. c. Tibull. I, 3, 67. *scelerata sedes - - quam circum flumina nigra sonant.* — 551. De *Phlegethonte*, qui etiam *Pyriphlegethon* dicitur et rarius, quam cetera inferorum flumina, commemoratur, vid. Odyss. X, 513. Plat. Phaed. c. 61. Culicis v. 271. 373. alii. — *torquetque*, pro torquens. Vid. ad Ecl. VIII, 3. Geo. III, 283. Aen. V, 611. VI, 283. et alibi. *Torquere* autem i. q. secum volvere. — 552. *Porta adversa*, scil. venientibus. — *columnas*, Heyn. recte de postibus accipit, coll. Hom. Il. VIII, 15. Ἔνθα σιδήρειαί τε πύλαι καὶ χάλκεος οὐδός, quem poëta imitetur. — *solido adamante.* Vid. ad v. 69. De *adamante* durissimam omnino materiam significante ideoque poëtis haud raro pro ferro, aere posito cf. Mitscherl. et Orell. ad Hor. Od. I, 6, 13. et Lamb. ad eiusd. III, 24, 5.; Prop. IV, 11, 4. *non exorato stant adamante viae* (inferorum.) id. III, 11, 9. *Colchis flagrantes adamantina sub iuga tauros Egit.* Ovid. Met. IV, 453. *Carceris* (Tartari) *ante fores clausas adamante sedebant* (Furiae), ibique Bach. Claud. Cons. Prob. et Olybr. 99. *Mavors adamante coruscat.* — 553. *ferro.* Rom. aliique Codd. *bello*, quod recepit Iahn. Sed *ferrum*

Coelicolae valeant. Stat ferrea turris ad auras;
Tisiphoneque sedens, palla succincta cruenta,
Vestibulum exsomnis servat noctesque diesque.
Hinc exaudiri gemitus, et saeva sonare
Verbera; tum stridor ferri tractaeque catenae.
Constitit Aeneas, strepituque exterritus haesit.
Quae scelerum facies? o virgo, effare; quibusve
Urgentur poenis? quis tantus plangor ad auras?
Tum vates sic orsa loqui: Dux inclute Teucrûm,

---

et *adamantinis* columnis et verbo *exscindendi* melius convenit, quam bellum; quae etiam Wagneri est sententia, qui laudat haec Servii: „Adamas lapis est durissimus et tantae soliditatis, ut nec *ferro* possit infringi;" et *bellum* etiam ap. Lucan. VII, 345. Liv. XXII, 39. et Aen. XII, 124. et 186. a librariis *ferro* substitutum esse memorat. Cf. etiam IX, 137., unde *ferrum* huc translatum esse minus probabile dixerim, quod potius librariis deberi videtur, quibus imago deorum ferreis vectibus portas effringentium displicuit. — 554. *Stat* et firmitatis et altitudinis notionem in se complecti videtur. — *ad auras.* Vid. adnott ad Ecl. I, 57. Ceterum Heyn. vere adnotat, verba *in auras*, *in coelum* tam propria esse poëtico sermoni ad altitudinem exprimendam, ut plane locum non habeat illa subtilitas quaerentium, an *aura* sit in locis inferis. Per *turrim* idem Heyn. intelligit aedificium ingens, in altum eductum, et pro carcere vel ergastulo habendum, δεσμωτήριον. — 555. De *Tisiphone* vid. ad Geo. III, 552. — *sedens - - succincta.* In duobus Participiis Copula non coniunctis nemo haerebit, quum alterum ad corporis habitum, alterum ad vestitum sit referendum. Cf. omnino adnott. ad Geo. I, 449. — *palla* eius *cruenta* ex Homero Il. XVIII, 538. petita. De *palla* vid. adnott. ad Aen. I, 648. Heyn. etiam comparat Stat. Theb. I, 109 sq. — 556. *Vestibulum* simpl. pro aditu. Sic Liv. XXXVI, 22, 11. *urbis*, XXV, 17, 4. *castrorum.* Cic. Legg. II, 24, 61. *sepulcri vestibulum;* id. Verr. V, 6. extr. *in conspectu Italiae vestibuloque Siciliae.* — *servat*, custodiam exercens, ut infra v. 575. Ovid. Met. X, 382. etc. Alibi omnino est locum aliquem per aliquod tempus tenere, nolle eum relinquere. Cf. supra v. 298. 402. VII, 62. etc. — *exsomnis* pro insomnis usurparunt etiam Sil. IX, 4. XVII, 107. Vellei. II, 88, 127. alii. Prima signif. pro: ex somno excitatus, legitur ap. Hor. Od. III, 25, 9. — *noctes diesque.* Sic etiam supra v. 127. VIII, 94. IX, 488. Saepius ex natura rei *dies noctesque.* Cf. Heind. ad Hor. Sat. I, 1, 76. et Herz. ad Caes. B. G. VI, 18. extr. Videntur autem Romani in hac dicendi formula id nomen praemittere, quod prius vel magis spectatur, quam alterum, ideoque hic, ubi de Orco sermo est, *noctem.* Cf. Ter. Andr. IV, 1, 53. Eun. V, 9, 49. Cic. Finn. I, 16, 51. Or. I, 61, 260. Ovid. Met. II, 343. IV, 260. XII, 46. cett. — 558. *stridor ferri tractaeque catenae* in unam notionem coniungenda videntur: stridor catenarum ferrearum, quae trahuntur. Ad hos Nominativos autem aut ex antecedentibus supplendum est *exaudiri*, aut, quod verius videtur, simplex Verbum substantivum, ut *stridor est ferri* positum sit pro: stridet ferrum. Cf. adnott. ad I, 639. — 559. *strepituque exterritus haesit.* Sic pro vulg. *strepitumque ext. hausit* Wagn. (quem recentiores omnes secuti sunt) edidit ex Med., quum fragm. Vat. Rom. alii, *strepitumque ext. haesit* exhibentes, litera *u* superscripta, mendi originem aperte indicent, et quum manifestum sit, Aeneam ob id ipsum constitisse, quod strepitum istum audivisset, ita ut admodum frigerent verba addita *strepitumque hausit*, i. e. audivit. (Vid. ad IV, 359.) Confert autem Vir. doct. hos locos similes III, 597. et XI, 699. — 560. *Quae scelerum facies?* Vid. supra ad v. 104. et VII, 18. 19. et cf. Val.

Nulli fas casto sceleratum insistere limen;
Sed me cum lucis Hecate praefecit Avernis,
Ipsa deûm poenas docuit, perque omnia duxit.
Gnosius haec Rhadamanthus habet, durissima regna,
Castigatque auditque dolos, subigitque fateri,

Fl. II, 216. *Unde ego tot scelerum facies, tot fata iacentum Exsequar.* — *quis tantus plangor.* Sic Med. et reliqui Codd. meliores, quos cum Wagn. secuti sumus. Vulgo *qui*, quod Rom. cum paucis aliis exhibent. Sed *quis* tum solet adhiberi, ubi tanta est alicuius rei insolentia, ut dubitationem moveat, num quod eius nuncupandae nomen a quoquam inveniatur (cf. Iahn. p. 359. ed. II., qui etiam hic formam *quis* a se in contextum receptam malit); quod ad h. l. bene quadrat. Vid. etiam Aen. II, 594. IV, 408. V, 670. VI, 866. IX, 36. X, 9. XI, 832. XII, 621. et similes locos et cf. omnino adnott. ad Ecl. I, 19. — *ad auras*, in altum, scil. surgit. Vid. supra v. 554. Peerlkamp. tamen, hoc verbum omitti non potuisse ratus, coni. *qui tantus plangor? Ad aures Tum vates* etc., ut vates haec submissa voce loqui dicatur. (Cf. supra ad V, 547.) — 563. *casto.* Vid. ad III, 409. coll. iis, quae infra ad v. 661. adnotavimus. — „*insistere* pro ingredi, et *limen* pro limini vel in limine.“ *H.* Vid. ad Geo. III, 164. Ceterum non *insistere* per se spectatum esse i. q. ingredi, sed verba *insistere limen* coniuncta id significare, facile vides. *Insistere* cum Accus. constructum legitur etiam Geo. III, 164. Aen. XI, 573. et alibi. — „*sceleratum*, vid. Ovid. Met. IV, 455. et ad Tib. I, 3, 67. [ubi *scelerata sedes.*] *Sceleratum* est sceleribus [vel potius sceleratorum contactu] contaminatum, ideoque impurum, incestum; itaque pii, puri, *casti*, arcentur ab hoc loco.“ *H.* Cf. supra v. 441. 543. et adnott. ad I, 355. — 564. *me lucis praefecit*, tamquam sacerdotem; nam sacerdotes praefici, praeesse templis sacrisque dicuntur. — 565. *Ipsa.* Vid. ad III, 457. et Ecl. VIII, 96. — „*deûm poenas*, quas dii nocentibus statuerunt, ut ap. Auson. in Cupid. crucif. 56. myrtus *invidiosa deum poenis.*“ *H.* De quo usu Genitivi cf. Beier. ad Cic. Off. III, 8, 36. Matth. ad Cic. Manil. 15, 43. alii. Vid. etiam supra ad v. 446. — Verba *perque omnia duxit* proprie esse intelligenda, neque tantum significare: narrando omnia percensuit, docent v. 582 sqq. — 566. De *Gnosio* (i. e. Cretensi: vid. ad Geo. I, 222. et Aen. V, 306.) *Rhadamantho*, Iovis et Europae filio, qui ob iustum imperium, quo plures insulas maris interni rexerat (cf. Apollod. II, 3, 11. III, 1, 2. et Diod. V, 80.), una cum Minoe fratre iudex inferorum constitutus putabatur, vid. Hom. Il. XIV, 321. Od. IV, 564. VII, 323. Plat. Gorg. p. 524. D. Axioch. p. 371. B. Ovid. Met. IX, 440. alios, et supra ad v. 432. *Heyn.* haec adnotat: „Quod Rhadamanthum in Tartaro constituit, suo iudicio facit poëta. Est autem is non tam iudex aut magistratus, qui causas capitales persequitur, ut supra Minos v. 432., sed qui, Triumvirorum capitalium more, iudicum sententias exsequitur, supplicium sumit, et de inferioris ordinis hominibus, furti, grassationis, sacrilegii cett. reis ipse cognoscit.“ — Comma, quod cum Wagn. post *habet* posuimus, vulgo deest. *Süpflius* quidem haec adnotat: „*Dass ich Wagner's Komma nach habet getilgt habe, wird keiner weitern Rechtfertigung bedürfen*“; mihi tamen illa ratio, ex qua *durissima regna* per appositionem adiunguntur Pronomini *haec* (scil. loca), poëta dignior videtur. Etiam Iahn. in altera edit. et Peerlk. Comma adiecerunt, Gossr. omisit. — 567. Animadverte hysteron proteron: *Castigatque auditque dolos*, i. e. scelera dolo malo commissa, ut alibi *fraudes.* Cf. adnott. ad Geo. I, 179. Aen. II, 353. III, 602. etc. — *subigit fateri*, tormentis adhibitis, more triumviri capitalis quaestionem habentis. —

Quae quis apud superos, furto laetatus inani,
Distulit in seram commissa piacula mortem.
Continuo sontis ultrix accincta flagello
Tisiphone quatit insultans, torvosque sinistra
Intentans anguis vocat agmina saeva sororum.
Tum demum horrisono stridentes cardine sacrae
Panduntur portae. Cernis, custodia qualis
Vestibulo sedeat? facies quae limina servet?
Quinquaginta atris immanis hiatibus Hydra
Saevior intus habet sedem. Tum Tartarus ipse
Bis patet in praeceps tantum tenditque sub umbras,

---

568 sq. *piacula*, crimina, quibus expiandis opus est piaculo. Sic Liv. V, 52, 13. *piaculum committere*. Plaut. Truc. II, 1, 13. *piaculum est misereri hominum male rem gerentium*. Plin. Pan. 37. extr. *nec sine piaculo quodam necessitudines scindi* cett. — „*quae quis distulit*, sc. fateri, ideoque occultavit et effecit, ne in iudicium adducerentur et punirentur, *in seram mortem*, h. e. non reus factus, neque ideo poenam eorum persolvit, dum viveret, *furto laetatus inani*, quod latere deos et impune sibi abire putabat commissa, sed temere.“ Haec *Heyn.*, qui etiam confert Sen. Herc. fur. 729. et Stat. Theb. IV, 531. Ceterum de *furto* vid. ad Geo. IV, 346. — 570. Tisiphone, quae carnificis personam agit, *continuo*, statim post factum iudicium, *quatit sontes flagello*, pro vulg. verberat sontes flagellum quatiens, castigat damnatos flagello, quae tamen vox non minus ad *accincta*, quam ad *quatit* referenda videtur. Apud Stat. Theb. I, 112 sq. Tisiphonen altera manu hydram, altera titionem quatere, memorat Heyn. Cf. etiam Tib. I, 3, 69. Ovid. Met. IV, 448. et Culicis v. 216 sq. Süpflius *quatere* hic interpretatur *fortstossen*, *forttreiben*, coll. Ter. Eun. II, 3, 66. *homo quatietur certe cum dono foras.* — 572. *Intentans anguis.* Cf. VII, 346. ibique adnott. — *agmina saeva sororum*, Furiarum. Vid. sup. IV, 469. — 573. *Tum demum*, damnatis ad Tartari portam abreptis vocatisque Furiis porta illa semper clausa aperitur. Sic Heyn. verissime. Nam hic quoque narrari, quae fieri soleant, in promptu est. Vulgo male interpretantur: Dum loquitur Sibylla, porta Tartari aperitur. — 574. „*Cernis*, pergit Sibylla, *custodia qualis*, quae custos (scil. Tisiphone, non Megaera, nec Hydra) *vestibulo*, ad aditum, *sedeat*.“ *H.* Süpflius tamen (cui Gossr. adsentitur), post *Hydra* Colo distinguens, haec verba ad Hydram refert, ut v. 576. quasi respondeatur ad antecedentia verba *Cernis, custodia qualis* etc., neque Tisiphone, sed Hydra custos vestibuli sit, et duplex Hydra distinguatur, altera vestibulum custodiens, altera saevior in interiore Tartaro degens. Sed primum illa ipsa respondendi ratio languidior et poëta minus digna videtur, deinde etiam sequentia verba *Saevior intus habet sedem* nimis nude et abrupte posita. Contra vulgaris ratio: *Cernis, qualis* (iam) *in vestibulo sedeat custos?* etc. *Intus* (autem) *saevior* (etiam) *Hydra habet sedem* etc., optime se habet, neque haerendum in duplici epitheto *immanis - - saevior*, quum *immanis* arcte cohaereat cum *L atris hiatibus*, *saevior* autem inserviat comparationi cum Tisiphone. — *facies* (vid. ad II, 622.) *quae limina servet* (vid. supra ad v. 556.)? idem bis dicitur ex magno terrore. Cf. omnino adnott. ad I, 547. — 576. *atris hiatibus.* Wakef. ad Lucr. IV, 419. (ubi *coeli altus hiatus* legitur) coni. *altis hiatibus.* — *Hydra intus*, intra portam, *habet sedem.* „At *Hydra*, inquis, in vestibulo orci v. 287. inter cetera monstra fuit recensita. Equidem Hydram non de una illa ab Hercule domita, sed simpliciter pro serpente monstroso dictam accipio.“ *H.* Recte. Pertinet ea omnino ad terrores Tartari augendos. — 577 sqq.

Quantus ad aetherium coeli suspectus Olympum.
Hic genus antiquum Terrae, Titania pubes,
Fulmine deiecti fundo volvuntur in imo.
Hic et Aloidas geminos immania vidi
Corpora, qui manibus magnum rescindere coelum
Aggressi, superisque Iovem detrudere regnis.
Vidi et crudelis dantem Salmonea poenas,
Dum flammas Iovis et sonitus imitatur Olympi.

Tartarus tantum tendit sub umbras, deorsum (ut *ad auras* v. 561. erat i. q. sursum), quantus prospectus est a terra ad coelum. ὅσον οὐρανός ἐστ' ἀπὸ γαίης, Iliad. VIII, 16. et Hesiod. Theog. — 720 sqq. „*coeli suspectus*, h. e. prospectus per aërem, a terra *ad Olympum*, ad coelum [vid. ad Ecl. V, 56.; inde *aetherium:* vid. VIII, 319. X, 621. XI, 867.]; nam ex Tartaro prospectus ad coelum esse nequit, quum infera loca sint sub terra, et subter iis demum Tartarus depressus iaceat. Talis enim Tartarus sub Hade ap. Hom. Il. VIII, 13 sqq.“ *H.* Male igitur Petitus in Obss. Miscell. III, 2. aliique pro *coeli* coniecerunt *terra*. Henry autem locum sic capit: Quantum tendit Tartarus sub Hadem, tantus est suspectus a coelo ad Olympum supra coelum positum, quam explicationem probare studet coll. loco Aen. I, 225., ubi Olympus *vertex coeli* dicatur. Iahn. de h. l. conferri iubet Dorvill. ad Char. p. 665. ed. Lips. Voc. *suspectus* pro altitudine usurpatum redit IX, 530. Ceterum cf. locus similis Lucr. IV, 418 sq. *Despectum praebet sub terras impete tanto, A terris quantum coeli patet altus hiatus*, quem poëta ante oculos habuisse videtur, et Geo. II, 291 sq. Peerlkamp. in verbis *coeli suspectus* haerens, locum corruptum censet, cui tamen nullam in promptu se habere medicinam confitetur. — Cum v. 580 sq. Heyn. comparat Hes. Theog. 129 sqq. De *Titanibus*, Coeli et Terrae filiis, (quare hic *genus Terrae*, γηγενεῖς) cf. Hes. Theog. l. l. et 616. Apollod. I, 1, 3. Diod. III, 57. Heyn. ad Apollod. p. 9 sqq. et Klopferi Lex. myth. II. p. 595 sq., de synesi autem *Titania pubes*, *F. deiecti*, infra v. 660. *manus - - passi.* Ovid. Met. I, 160 sqq. *illa propago - - scires e sanguine natos.* XIII, 821 sq. *Hoc pecus - - multae* cett. Prop. III, 13, 25. *pacata iuventus - - quorum* cett. et multos similes locos ap. Rudd. II. p. 4. et 398. et Ramsh. §. 158, b. — 581. *fundo volvuntur in imo*, in imum Tartarum detrusi. — 582. De *Aloidis*, Oto et Ephialte, Aloei vel potius Neptuni ex Iphimedia filiis, vid. Hom. Od. XI, 304 sqq. Apollod. I, 7, 4. ibique Heyn., Ovid. Met. VI, 117. et adnott. ad Geo. I, 280. — 583. *rescindere coelum*, ut alibi *rescindere vallum*, *turres* etc. Cf. Claud. Gigantom. 31. *rescindite turres sidereas.* Sil. Ital. X, 367. *neque enim sacris irrumpere muris, Poene, magis dabitur, nostrum quam scindere coelum* et imprimis adnott. ad Geo. I. — 585. *Salmoneus*, Aeoli et Euaretes fil. modo l. fraterque Sisyphi, rex Elidis, qui eo usque superbiae processit, ut, quum deum se haberi vellet, Iovis tonitrua et fulmina imitari conaretur, ab sed Iove irato fulmine ictus et in Tartarum detrusus est. Cf. Apollod. I, 7, 2. Diod. IV, 70. Lucian. Tim. c. 2. Schol. Pind. Pyth. IV, 263. Manil. V, 92. et Heynii Exc. XII. ad h. l. — 586. *Dum imitatur* Heyn. minus recte interpretatur: „quum imitatus esset;“ Wagn. autem haec breviter dicta putat pro: „poenas, *quas meruit*, dum imitatur.“ Rectissime, puto, A. Iacob. in Handii Turs. II. p. 310.: „*Dum* conditionem Salmonei istamque simulationem hominis indicat, quae poenis crudelibus erat interrupta atque finita.“ Aliter tamen Gossr., qui putat, in eo ipso constitisse eius poenam, quod etiam in Tartaro Iovem imitari iubeatur. „Quod, inquit, quam vanum sit quum cognoverit, in aeternum tamen facere cogatur, quae potest acerbior poena excogitari? Simili modo punitur Ixion

Quatuor hic invectus equis et lampada quassans
Per Graiûm populos mediaeque per Elidis urbem
Ibat ovans, divûmque sibi poscebat honorem,
Demens! qui nimbos et non imitabile fulmen
Aere et cornipedum pulsu simularet equorum.
At pater omnipotens densa inter nubila telum
Contorsit, non ille faces nec fumea taedis
Lumina, praecipitemque immani turbine adegit.

---

v. 603." — *sonitus Olympi*, tonitru. Wagn. conferri iubet Cort. ad Lucan. V, 633. — 587. *lampada*, faces, ut ap. Ter. Ad. V, 7, 9. Ovid. Her. XII, 137. Stat. Silv. I, 2, 4. et IV, 8, 59. de facibus nuptialibus. — 588. „*per Elidis urbem;* novam urbem a Salmoneo conditam Salmoniam, ad Alpheum in media Elide sitam, intellige. Vid. Strab. VIII. p. 856. D. Apollod. I, 9, 7. Diod. IV, 68. *Pisae nemora et Elidis agros* suo more memorat imitator loci Val. Fl. I, 662 sq. — *per Hellados urbes* coni. Io. Schrader." Haec *Heyn.* Peerlkamp. sine iusta causa malit *mediasque per Elidis urbes.* — 590. *Demens*, σχέτλιος, νήπιος, cum singulari vi versum exorditur. Cf. adnott. ad Geo. I, 477. et Aen. III, 635. — 591. „*aere et pulsu equorum*, curru aereo, aerato, et fortasse, quod additum ab aliis [cf. Manil. V, 92.], invectum eum esse laminis aereis in solo substratis, quas equorum ungulae pulsarent." *H.* Apud Apollod. l. l. Salm. pelles induratas et cum lebetibus ex curru suspensas per solum trahit. — 591. *cornipedes* (κερατόποδες) absol. pro equis usurpatur a Silio VII, 684., apud quem XIII, 338. etiam Panis, ut ap. Ovid. Fast. II, 361. Fauni est epitheton. — *pulsu* ex optimis Codd. restituit Heins.; pauci alii *cursu* vel *curru*, haud dubie ex interpretamento. Cf. XII, 533. et Lucan. IV, 750. *Quippe ubi non sonipes motus clangore tubarum Saxa quatit pulsu.* — *simularet* lectio est Med. et plurium aliorum Codd., quam Heyn. (in min. certe edit.) et Wagn. recte receperunt, et Wakef. quoque ad Lucr. V, 744. praetulit. Vulgo *simularat*, quod Iahn. in priore edit. servavit, alteram lectionem ex II, 345. et IX, 728. factam esse suspicatus. Sed apertum est, Virgilium post v. 586. eandem rem non iterum narrare potuisse per Indicativum, sed potius hic causam adiungere voluisse, cur *dementem* se gesserit Salmoneus, utpote qui crediderit, fulmen et tonitru se simulare posse; *Demens*, *qui simularet* igitur i. q. adeo demens, ut simularet; quae res tam clara est, ut non videam, cur tam longam adnotationem adscripserit Wagn., qui tamen vere adnotat, Imperfectum rem saepius factam indicare. Quod intelligens etiam Iahn. in altera edit. (ut recentiores omnes) *simularet* recepit, coll. Cic. N. D. I, 10. *deum dixit eam mentem esse, quae ex aqua cuncta fingeret.* Ceterum cf. adnott. ad Aen. II, 346. — 592. Verba *At pater - - Contorsit* Wagn. Qu. Virg. XXXVII, 5. sic explicat: „non tulit hoc Iupiter, sed contorsit telum." Sed cur opus est sententia illa, quam Wagn. suppressam censet: non tulit hoc Iupiter? Nonne aptissime sibi opponuntur: Salmoneus Iovem tonantem imitari ausus est; at Iupiter vero fulmine superbiam eius castigavit? — *densa inter nubila*, nam quo densiores nubes, eo vehementiora esse solent fulmina. — 593. *non ille* (vid. ad Ecl. III, 21.) *faces, nec fumea taedis Lumina*, quibus demens Salmoneus fulmen imitari conatus erat; *fumea* autem *taedis Lumina* Wagn. recte interpretatur per lumina fumo taedarum involuta, i. e. lumina taedarum fumidarum s. taedas fumantes. Cf. VII, 457. IX, 75. et adnott. ad Geo. II, 309. — 594. „*turbine*, pro fulmine, ut solent nimbi, turbines, procellae cum eo esse coniunctae." *H.* Intellige vim, impetum fulminis instar turbinis ruentis, et cf. XI, 284. Val. Fl. III, 78. 243. Lucan. III, 465. et similes locos, ubi de hastarum aliorumque telorum cum

Nec non et Tityon, Terrae omniparentis alumnum,
Cernere erat, per tota novem cui iugera corpus
Porrigitur, rostroque immanis vultur obunco
Immortale iecur tondens fecundaque poenis
Viscera rimaturque epulis habitatque sub alto
Pectore, nec fibris requies datur ulla renatis.
Quid memorem Lapithas, Ixiona Pirithoumque?

---

vi missorum turbine sermo est. — *adegit*, scil. in Tartari profunditatem. Cf. IV, 25. — Cum v. 595 sqq. Heyn. conferri iubet Hom. Od. XI, 575 sqq. Lucr. III, 997 sqq. et Accii Prometh. ap. Cic. Tusc. II, 10. De *Tityo*, Terrae filio, qui Latonae vim afferre voluerat, et vel Apollinis vel Dianae vel utriusque telis transfixus huius libidinis poenam dabat in Tartaro, cf. etiam Pind. Pyth. IV, 160. Apollod. I, 4, 1. ibique Heyn. p. 91. Apollon. I, 761. cum Schol. Hyg. f. 55. alii, et ex poëtis Latinis Hor. Od. II, 14, 8. III, 4, 77. al. Ovid. Met. IV, 456. Am. III, 12, 25. Tib. I, 3, 73 sqq. Prop. III, 3, 66. Sen. Agam. 15 sqq. — „*alumnum* accipiam pro filio, ut Homer. *γαίης ἐρικύδεος υἱόν.* Volunt tamen Interpp., poëtam alteram narrationem sequi, qua ex Elara susceptus, a Tellure utero fuit gestatus." *H.* Cf. praeter Apollod. et Apollon. ll. ll. Pherecyd. Fragm. p. 163 sq. ed Sturz. — *omniparentis* praebent Med. aliique Codd. antiquiores, eamque scripturam tuetur Lucretii exemplum, qui terram bis *omniparentem* dixit II, 706. et V, 260.; alii cum Arusiano (p. 229. Lindem.) et Nonio (v. *alumnus* p. 243. Merc.) *omnipotentis*, quod ex v. 592. repetitum videtur. Iahn. vero ob plurimorum Codd. consensum lectionem minus poëticam restituit, comparans *Olympum omnipotentem* X, 1. et XII, 792., cuius tamen, quum sedes sit deorum omnipotentium, prorsus aliam esse, atque terrae, rationem, quae, tamquam tot monstrorum parens, rectius *omniparens*, *παμμήτειρα*, appellatur, quisque videt. Quare laudo Iahnium, qui in altera edit., mutata sententia sua, lectionem *omniparentis* cum recentioribus editt. omnibus receperit. — 596. *Cernere erat.* Vid. ad Ecl. X, 46. et Geo. IV, 477. — *per tota novem* cett. Homer. l. l. *ὁ δ' ἐπ' ἐννέα κεῖτο πέλεθρα.* Cf. Ovid. l. l. v. 457. *novemque Iugeribus distentus erat.* Tib. l. l. *Porrectus novem per iugera terrae* cett. — *vultur.* Homerus l. l. duo vultures commemorat. Uterque poëta habet sectatores suos. Cf. Broukh. ad Tibull. l. l. — 597. *obuncus* pro aduncus legitur etiam infra XI, 755. Ovid. Met. VI, 516. ap. eund. de nuce 115. ap. Claud. B. Gild. 470. al. — V. 598 sq. exprimi Homericum *Δέρτρον ἔσω δύνοντες*, *immortale* autem *iecur* esse Promethei *ἧπαρ ἀθάνατον* ap. Hesiod. Theog, 523., Heyn. memorat. — *tondens*, depascens, devorans, ut III, 537. Geo. I, 15. Lucr. II, 659. al.; imprimis cf. Silius XIII, 839. *quae tondentur praecordia rostro alitis* et Sen. Agam. 18. *ubi tondet ales avida fecundum iecur.* Peerlkamp. malit *tondet*, simulque commemorat, hunc locum exprimi ab Ambrosio in Tobia 12. sic scribente: *Echidna, foecunda poenis viscera trahens.* — „*fecunda poenis viscera*, iecur, quod renascitur ad novum supplicium, ut iterum erui possit." *H.* — *epulis*, ad epulas. Vid. adnott. ad Ecl. II, 30. Aen. II, 315. al. — *rimatur:* vid. ad Geo. I, 384. et Aen. XI, 748. — 601 sqq. „Duos Homeri locos ante oculos habuit, Od. XI, 581. de Tantalo et v. 592. de Sisypho, fabulam tamen affert a vulgari ratione diversam: Ixionem et Pirithoum, ex Lapitharum genere oriundos, assidere epulis, saxo super caput minante ruinam. Ad Phlegyam Stat. Theb. I, 713., et ad Thesea Val. Fl. II, 192. 195. hoc idem supplicium transtulere. Tantali capiti imminere saxum, alii commenti erant, interque eos Pind. Ol. I, 88 sq. et Eurip. Or. 6. et 980 sq., ubi cf. Schol., iisque antiquiores Alcaeus et Alcman. Vid. Schol. ad Pind. l. l.; adde Cic. Tusc. IV, 16. et Lucr. III, 935 sqq." *H.* Ex vulgari fabula (quam poëta alibi sequitur, vid. infra ad v. 616. et Geo. III, 38.) *Ixion*, Phlegyae illius

Quos super atra silex iam iam lapsura cadentique
Imminet assimilis; lucent genialibus altis
Aurea fulcra toris, epulaeque ante ora paratae
Regifico luxu; Furiarum maxima iuxta

---

fil. et Pirithoi ex Dia pater, qui, a Iove in coelum receptus, Iunonis adeo amplexus petierat, huius facinoris causa in Orco anguibus ad rotam alligatus perpetuo cum ea circumagi fingitur. Cf. Pind. Pyth. II, 39 sqq. Schol. Eur. Phoen. 1192. et adnott. ad Geo. l. l. Secundum hunc autem Virgilii locum simili ac Sisyphus et Tantalus poena affectus est (cum qua etiam Damoclis historia ap. Cic. Tusc. V, 21, 61. conferri potest.). De *Pirithoo*, quem eandem cum patre poenam dedisse nemo alius narrat, vid. infra ad v. 618. — Cum vv. *Quid memorem* cf. infr. VIII, 485. et adnott. ad II, 101. — 602. *iam iam.* Cf. adnott. ad II, 701. — *cadentique.* Copulam multi Codd. cum Rom. omittunt; sed recte versum hypermetrum, quo bene pingitur saxum superimpendens, defendit Weichert. de vers. hyperm. I. p. 22. Peerlk., haec de solo Tantalo dici potuisse ratus, locum corruptum et sic emendandum censet: *Quid, quibus atra silex* etc., ut sententia haec sit: „Quid memorem Lapithas, Ixionem et Pirithoum? Quid illos, quibus silex imminet? Quid dicam, esse, quibus silex imminet?" Et hanc non minus audacem quam supervacaneam coniecturam Vir doct. adeo Macrobii auctoritate confirmare studet, quem, quum hunc locum respiciens Sat. I, 10. scripserit: *atram silicem lapsurum semper et cadenti similem illorum capitibus imminere*, haud dubie ea apud Virgilium legisse contendit, quae ipse proponat; alioquin enim scripturum fuisse: *super illorum capita imminere.* (!) — 603. *assimilis* etiam ap. Cic. N. D. II, 55. in. Ovid. Trist. I, 5, 27. ex P. II, 2, 85. al. legitur. — „*genialibus toris*, positis ad epulas geniales, opiparas, lautas habendas, quae ad hilaritatem invitant. Sic *genialis hiems* Geo. I, 302., ubi vid. not." *H.* De lecto geniali cf. quos laudant Schmid. et Obbar. ad Hor. Ep. I, 1, 87., imprimis Festus p. 70. ed. Lindem. Graev. ad Cic. pr. Cluent. 5, 14. Boettiger in: *Die Aldobrand. Hochzeit.* p. 124 sq. et Wüstem. ad *Palast des Scaurus* p. 58. Ceterum quum Adi. *genialis* cum Substantivo *torus* in unam notionem coalescat, non potest offendere alterum Adiectivum sine Copula adiectum. Cf. adnott. ad V, 24. coll. iis quae ad Geo. I, 449. et alibi docuimus, et Dissen. ad Tibull. III, 5, 22. — *fulcra* sunt pedes vel alia basis lecti, et *fulcra lucent toris* pro: fulcra tororum lucent, positum videtur; quamquam etiam, si toros purpureos esse sumimus, fulcra toris ipsis (per toros), qui purpurae splendorem cum iis communicant, lucere possunt. — 605. *Regificus* pro regius, magnificus praeter h. l. non legi videtur, nisi ap. Val. Fl. haec imitatum II, 652. *Stant gemmis auroque tori mensaeque paratu Regifico.* Adverbium *regifice* invenitur in loco Enniano ap. Cic. Tusc. III, 19, 44. et ap. Silium XI, 273. Ceterum in Adiectivis cum *faciendi* verbo compositis illud -*ficus* interdum vim suam plane amittit. Sic ap. Cic. pro Sext. 57. *ingratifici Argivi*, ap. Plaut. Mil. II, 2, 36. *falsificus animus*, ap. Catull. LXIV, 407. *iustifica mens*, ap. Silium XII, 474. *mitifica mens.* — „Assidet *Furiarum maxima* (quae etiam ap. Val. Fl. I, 817. commemoratur, dicta ut *maxima natarum* supr. ad I, 521.; apud Eurip. Iph. T. 963. πρέσβειρα ᾿Ερινύων. Stat. Theb. VII, 477. *Eumenidum antiquissima*) seu Megaera seu Alecto (nam Famem vix bene huc advocat Servius, laudato loco III, 252.), et vetat epulis frui; hoc plus dignitatis habet, quam fuga pomorum et aquae in Tantalo. Atrocius rem extulit Aeschyl. Eumen. 264 sqq." *H.* Cf. etiam Barth. ad Stat. l. l. et adnott. ad Aen. I, 521. Pro *mensas* octo Cod. *mensam*, sed Pluralem praeter optimos Codd. tuentur Scholl. Hor. Od. I, 28. et Stat. Theb. I, 715. Ceterum sunt qui haec verba *Lucent genialibus* cett. cum Servio et Pomponio Sabino

Accubat, et manibus prohibet contingere mensas,
Exsurgitque facem attollens, atque intonat ore.
Hic, quibus invisi fratres, dum vita manebat,
Pulsatusve parens, et fraus innexa clienti,
Aut qui divitiis soli incubuere repertis,
Nec partem posuere suis, quae maxima turba est,

(qui etiam antecedentia *Quos super* cett. non ad Lapithas spectare, sed cum seqq. coniungenda putat) ad Tantalum referant, quamquam iam Donatus bene perspexit, haec omnia ad Lapithas illos pertinere. Verba enim *Quos super* cett., sine Copula antecedentibus adiecta, non nisi de Lapithis antea commemoratis intelligi posse, quisque videt; sequentia autem cum his tam arcte cohaerent, ut vix ab iis divelli et ad aliud Subiectum referri queant. Quod vero Virgilius diversis locis diverse narrat Ixionis fabulam (id quod mirari Schraderum ad Musaeum p. 285. et Ouwens. N. H. p. 23. 35 sq., memorat Heyn.), id sane poëtae facile condonandum. — V. 608 sqq. *Heyn.* inter alia haec adnotat: „Probabile fit in teletis per machinas scenicas haec ipsa sceleratorum tormenta fuisse exhibita; docet hoc Aristoph. Ran. 145 sqq. Homerus etsi Tantalum, Tityum ac Sisyphum poenas scelerum luere in locis inferis tradidit, non tamen aut loca poenarum discreta aut scelera definit, quorum poenae exigantur, praeter unum periurium, Il. III, 179. XVIII, 258 sq. Scilicet temporum antiquiorum simplicitas erat tanta, ut super moribus ac virtute nondum subtiles initae essent rationes; de gravioribus sceleribus monere satis tum erat, inque iis habebantur caedes, iniuria in supplices et in hospites, periurium. At Maro ex philosophorum scriptis suum Tartarum constituit [in Exc. VIII. ad h. l. Heyn. imprimis Plat. Phaed. p. 83. laudat], idemque scelerum, quibus in illo supplicia constituta sunt, recensum facit paullo ampliorem.“ — *invisi fratres.* Cogita de Atreo et Thyeste, de Eteocle et Polynice aliisque exemplis clarissimis. — 609. *pulsatus*, i. e. mulcatus vel omnino male habitus. Cf. Sen. Contr. IX, 4. *qui patrem pulsaverit, manus ei praecidatur* et Stat. Silv. III, 3, 15. *si quis pulsatae conscius umquam* [Markl. *umbram*] *Matris, et inferna rigidum timet Aeacum urna.* Constat autem, quanti habita sit a veteribus pietas in parentes quantumque scelus contrarium. Poëtae ante oculos fuisse Plat. de Leg. IX. p. 881. D. Steph., iam Heyn. adnotavit. Cf. etiam Paus. X, 28. Cic. pr. Rosc. Am. 25, 70. et Festus v. *endoplorare.* p. 58. ed. Lindem. Peerlkamp. Graec. *αἰκίαν* et Burm. ad Ovid. Am. I, 7, 29. conferri iubet. — *et fraus.* Pauci Codd. et Nonius v. *pulsare* praebent *aut fraus*, quod etiam Markl. ad Stat. Silv. III, 3, 15. ex coni. restitutum voluit, quum Particulam *ve* excipere non posset simplex Copula; verum etiam alibi Copulam usurpari pro Particula disiunctiva, iam ad Geo. I, 442. Aen. II, 36. alibi vidimus, et in Qu. Virg. XXXVI, 12. Wagn. cum h. l. comparat simillimum infra v. 842 sqq., ubi geminatum *aut* in tertio membro sequitur simplex Copula *que*, non temere suspicatus, Virgilium, inter omnes poëtas studiosissime auribus consulentem, fortasse vitare voluisse duriorem sonum verborum *aut fraus.* — „*fraus innexa clienti*, pro vulg. illata, uti *fraude* aliquis *illaqueari* dicitur. Comparata iam ab Intpp. Lex. XII Tabb. *Patronus si clienti fraudem faxit, sacer esto*, et Hor. Od. II, 28, 23 sqq.“ *H.* Cf. etiam Plut. Rom. c. 12. et Dion. Hal. Ant. II, 10. — 610. *incubuere*, ut Geo. II, 507., ubi vid. adnott. et adde Quinct. Inst. X, 1. *velut clausis thesauris incubabit*; Senec. de ira I. p. 39. *Acervis auri argentique incubat;* Sulpit. Sever. Hist. I. p. 128. *auro incubant;* et Elmenh. ad Appul. Met. IV. p. 257. — *repertis*, i. e. partis, quo sensu et *reperire* et *invenire* usurpantur. Cf. Ruhnk. ad Ter. Andr. I, 1, 39. Westerh. ad eiusd. Heaut. I, 1, 60. Beier. ad Cic. Off. III, 31, 112. Orell. ad Cic. Div. I, 10. in. Goerenz. ad Cic. Finn. I, 7, 23. Kritz. ad Sall. Iug. 70, 3. et de eodem usu v. *εὑρίσκειν* apud Grae-

Quique ob adulterium caesi, quique arma secuti
Impia nec veriti dominorum fallere dextras,
Inclusi poenam exspectant. Ne quaere doceri,

---

cos Valcken. ad Herod. IX, 6. — *soli;* quum nemini vel minimam partem divitiarum suarum dono dederint, neminem earum participem fecerint. Peerlkamp. tamen, in hoc voc. haerens, „quum nemo, ne liberalissimus quidem, nisi mente captus, alteri concedat suis divitiis incubare," satis audacter coni. *ori*, h. e. *auri*, (auri divitiis). — „*nec suis*, cognatis et affinibus, *posuere partem*, ἔθεντο, statuerunt, tribuerunt, ut solent homines ex vita humili magnas opes consecuti erga cognatos pauperes esse duri et avari. Ad sententiam Servius laudat Hor. Serm. II, 2, 103.: adde eundem Serm. I, 1, 75 sqq. 84 sq." *H.* Cf. praeterea similes locos Geo. II, 507. Hor. Epod. I, 33. Martial. XII, 53, 3. cett. Peerlkamp. praeter necessitatem coni. *promsere.* — *quae maxima turba est*, quorum magnus est numerus. Peerlk. confert Quinct. Decl. XII, p. 254. *At vero universas familias fames exstinxit, quae pars maxima est;* Senec. de brev. vitae 13. *qui in literarum inutilium studiis detinentur, quae iam apud Romanos quoque magna manus est;* Sidon. Apoll. Pan. Maior. *Coeperat ad rupis medium, quae maxima turba est, Interno squalere gelu;* et Paullin. Carm. VII. *Peccator autem, non et impius tamen, Quae magna turba est, non resurget gloriae.* — 612. *Qui ob adulterium caesi*, qui in flagranti delicto occisi sunt; quamquam apud inferos etiam reliqui adulteri omnes puniuntur. — „*arma impia*, haud dubie bellorum civilium; sed de iis accipiendum, qui patriae bellum inferunt, non qui propulsant. Itaque concidunt Servii aliorumque metus, ne in Augustum peccet poëta." *H.* Cf. etiam adnott. ad Ecl. I, 71. Wagn. tamen non de bello civili cogitandum putat, quo commemorato non fieri potuerit, quin Augustum pungeret poëta; sed haec verba cum seqq. coniuncta ad bellum servile annis 681—683. gestum refert; quod probo, quare etiam Colon vulgo post *impia* collocatum in Comma mutavi. — *Fallere* autem *dextras dominorum* paullo insolentius positum videtur pro fallere fidem dominis debitam et data dextra (sua dextra cum domini dextra coniuncta) sponsam. Heyn. per *dominos* intelligit patronos, ut hic de libertorum impietate et fraude in patronos agatur, quum servorum poenas commemorari indignum esset epici carminis gravitate. Sed iure Ruhk. dubitat, num patroni libertorum *domini* appellari possint, ipse potius cum Servio de servis cogitans, quos tempore bellorum civilium saepe in dominos infidissimos fuisse ex Appiano B. C. I, 72. IV, 22. 29. 39. 51. et aliunde constet. Peerlkamp. vv. 612. et 613. spurios censet, quum adulterium veteribus non tam horribile scelus et bella civilia tangere periculosum fuerit neque Augusto gratum, verba autem *nec veriti - - dextras* iustum sensum non praebeant. Sed num avaritia maius est scelus adulterio? *impia* autem *arma* non opus esse ut de bello civili intelligantur, et ultimis verbis non tantam inesse difficultatem, modo vidimus. — 614. *poenam exspectant*, Aeaci iudicium metuentes. Vir doctus in Miscell. Obss. IV. p. 378. et Io. Schrader., haerentes in verbo *exspectant*, quum sceleratos istos non exspectare modo, sed re vera pendere poenas ex seqq. intelligatur, coniecerunt *expendunt*, quod probat Both., addita etiam altera coniectura *exceptant.* Sed verissime docet Wagn., *exspectant* pertinere ad totum genus eorum, qui tales vel similes sint, quales modo dicti, sequens autem *mersit* ad eos, qui tales fuerint quique iam luant poenas. — *quae forma*, quae suppliciorum species; singulis enim sceleribus sua statuta sunt supplicia ex more Romano, quem poëta sequitur. Minus probabiliter *Hoegg.* de diffic. quibusd. Virg. locis p. 15.: „Verba *quae forma* non pro *quae forma poenae* accipienda esse censeo, quippe quod idem fere significaret, quod verba proxime antecedentia *quam poenam*, sed pro *forma scelerum;* et *fortunave mersit* pro *quae*

Quam poenam, aut quae forma viros fortunave mersit.
Saxum ingens volvunt alii, radiisque rotarum
Districti pendent; sedet aeternumque sedebit
Infelix Theseus; Phlegyasque miserrimus omnis
Admonet et magna testatur voce per umbras:
„Discite iustitiam moniti, et non temnere divos.“

---

fortuna (Geschick) *illos in perniciem ruit.*“ Heyn. *mersit* minus recte explicat per excipit, manet, quum potius sit i. q. obruit. Totum autem locum sic intellige: *Ne quaere doceri, Quam poenam*, scil. luant, *aut* (neve quaere doceri) formam (poenae) et fortunam, *quae mersit.* De Indicativo, cuius loco Coniunctivum exspectaveris, cf. adnott. ad Geo. IV, 150. Peerlkamp. verba *aut quae forma v. f. mersit*, quae ipsi non satis clara et Latina videntur, spuria omnemque locum, ut infra videbimus, mira ratione turbatum censet. — 616. „Iterum poëta ad veteres mythos redit. Non necesse est, ut solum Sisyphum [de cuius saxo vid. adnott. ad Geo. III, 39.] et Ixionem respexerit; ideoque enallage numeri, quam inferunt viri docti, carere possumus.“ *H.* — *radiisque* omnium Codd. est lectio, quam cum Wagn. revocavimus. Heyn. ex coni. edidit *radiisve.* Sed vid. Wagn. Qu. Virg. XXXIV, 1., qui docet, Copulas interdum pro iterato Adiectivo *alius* positas inveniri, et cf. adnott. ad Ecl. I, 65. Aen. I, 701. et quae supra ad v. 609. adscripsimus. — „*radiis rotarum districti pendent*, rotae illigatis membris distinentur, ἐπὶ τροχοῦ κατατείνονται [accuratius Wakef. ad Lucr. V, 1064.: „membris in diversas partes compulsis et ligatis], petitum ab equuleo, tormenti genere, quod ipsum pro supplicio interdum fuit, cui illigati erant, tergo verberibus et ignitis laminis patente. At Ixionis rota [de qua vid. ad Geo. IV, 484.] a poëtis ita describitur, ut ille modo exteriori orbi alligatus, modo ipsis radiis illigatus, perpetuo rotae vertice circumageretur, ita ut poena in motu numquam intermisso spectanda esset. Contra Theseus sine ullo motu sedet saxo affixus.“ *H.* De Theseo, qui cum Pirithoo Proserpinam ex Orco rapere molitus erat, in aeternum sedente apud inferos, quae fabula multis modis a veteribus tractata est, Heyn. conferri iubet Hom. Od. X, 630 sq. Pausan. X, 28, 29. Ovid. Met. VII, 433 sqq. et Winckelm. *Monum. ined.* n. 101., quibus adde Apollod. II, 5, 12. Schol. Apollon. I, 101. et Hellanici fragm. ed. Sturz. p. 115. Imaginem Thesei apud inferos sedentis praebet Inghirami *Gall. Om.* III. Tab. 94. Ex aliorum narratione uterque perpetuo in inferis sedebat (cf. Diod. Sic. IV, 63.), quum alii contra Theseum ab Hercule liberatum esse, Pirithoum autem a saxo avelli non potuisse narrent. (Cf. Paus. I, 17. Diod. IV, 64. Apollod. II, 5, 12. Hor. Od. IV, 7, 27. alii.) — Cum vv. *sedet aeternumque sedebit*, continuum et immutatum rei statum fortius indicantibus, cf. Hor. Od. II, 13, 20. *rapuit rapietque;* eiusd. Ep. I, 7, 21. *tulit et feret;* I, 2, 44. *labitur et labetur;* Cic. Fam. V, 17. *pendimus semperque pendemus;* Ovid. Met. VIII, 350. *colui coloque;* IX, 624. *ussit et urit*, similesque locos et de Graecis imprimis Schaefer. ad Soph. Antig. 181. et Stallbaum. ad Plat. Phileb. p. 6. — 618. „*Phlegyas* de Phlegyarum gente alii acceperant, quae Minyadem Boeotiae inhabitavit et propter impietatem a deo abolita fuit. (Vid. Paus. IX, 36. et Hymn. in Apoll. 278 sq.) Verum non de Phlegyis Maro, sed de *Phlegya*, Ixionis et Coronidis, e qua Aesculapium Apollo suscepit, patre, qui Apollinis templum Delphis incendit (vid. Serv.), accipiendus est. Idem iam docuerunt Intpp. ex Statii imitatione Theb. I, 712 sqq. et Val. Fl. II, 193 sqq.“ *H.* Cf. etiam Lutat. ad Stat. l. l. et Muncker. ad Hygin. f. 79., quos Burm. laudat. — 619. *magna voce* pro umbris scil., quibus tantum τρισμός s. exigua vox. Vid. supra v. 493. — *testatur*, scil. verum esse, quod statim sequitur, monitum. — 620. Hic versus celeberrimus fluxisse videtur ex loco illustri Pindari Pyth. II, 39 sqq. Θεῶν δ' ἐφετμαῖσιν Ἰξίονά φαντι

Vendidit hic auro patriam, dominumque potentem
Imposuit, fixit leges pretio atque refixit;
Hic thalamum invasit natae vetitosque hymenaeos:
Ausi omnes immane nefas, ausoque potiti.

ταῦτα βροτοῖς λέγειν, ἐν πτερόεντι τροχῷ Παντᾶ κυλινδόμενον· Τὸν εὐεργέταν ἀγαναῖς ἀμοιβαῖς Ἐποιχομένους τίνεσθαι. Virgilium ante oculos habuerunt Val. Fl. V, 128. *et monitus non temnere Phinei* et Claud. B. Gild. 647. *Discite vesanae Romam non temnere gentes.* Cf. etiam Valcken. ad locos quosdam N. T. p. 327. et Gesner. ad Claud. Praef. Eutrop. II, 75. a Peerlk. laudati. „*moniti*, h. e. exemplo meo, quod pro monitu est. Nec importunum et inutile hoc monitum putandum, quum in Tartaro inclusis poenitentiae locus nullus sit; poenae enim loco haberi potest haec ipsa admonitio, et vere ita exclamasse putandus est Phlegyas." *H.* — Simplex verbum *temnere* pro contemnere legitur etiam VII, 226. Hor. Sat. I, 1, 116. II, 2, 38. Ovid. A. A. III, 299. Tac. Hist. III, 47. et alibi — V. 621. Sibylla redit eo, unde v. 616. digressa erat, ad varia suppliciorum genera. Hunc autem versum cum sequente ex L. Vario paene integros traductos esse Macrob. IV, 1. testatur: qui hos servavit illius poëtae versus: *Vendidit hic Latium populis, agrosque Quiritum Eripuit, fixit leges pretio atque refixit.* Cf. Weichert. de L. Vario Comm. III. p. 22., qui putat, M. Antonium hic significari, quem poëta scelerum poenas in Orco luentem introduxerit; eamque opinionem probare studet testimoniis Lucani IV, 820 sqq. Cic. Phil. II, 20. 21. 37. III, 4. V, 4. XII, 5. Dionis Cass. XLI, 3. all. Wagn. autem, (quem tamen video in edit. min. mutata sententia mecum facere), quum duo crimina ponantur, proditionis alterum, alterum calumniae iuris, haec ad duo homines referenda esse censet, quare etiam Comma, quod vulgo post *Imposuit* apparet, in Semicolon mutavit; cui tamen rationi non favere videtur duplex *hic* v. 621. et 623. positum. De Curione haec intelligere Muenscherum Obss. in Virg. Aen. p. 19 sq., idem Wagn. memorat. Equidem hos duo versus ad Antonium spectare, qui tribunatum suum Caesari et in consulatu multa decreta falsa vendebat, cum Weicherto suspicor, neque adsentior Heynio, qui haec omnia ad certos antiquitatis homines referre velle, inanem censet operam. Ceterum idem *Heyn.* bene haec adnotat: „Forte sagacior aliquis miretur libertatem oris in poëta, si Augusto coram lecta haec reputet. Talium enim hominum opera Augustus quoque magna ex parte rerum potens factus erat: verum Augustus princeps reip. habebatur, non dominus." Cf. etiam Weichert. l. l. p. 23. — *dominum Imposuit.* Cf. Sall. Cat. 51, 28. *Lacedaemonii devictis Atheniensibus triginta tyrannos imposuere* (ubi vid. Kritz.). Lucan. III, 393. *virum toti imponere mundo* etc. — *pretio*, corruptus. — *leges fixit atque refixit*, quia leges aereis tabulis incisae affigebantur parietibus. Cf. lex Venuleii l. VIII. Dig. ad L. Iuliam peculatus: *qui tabulam aeream legis -- refixerit, vel quid inde immutaverit, Lege Iulia peculatus tenetur.* Cic. Phil. XIII, 3, 5. *acta Antonii rescidistis, leges refixistis.* id. ad Fam. XII, 1. *cuius aera refigere debeamus.* Tac. Hist. IV, 40. *quique aera legum, vetustate delapsa, noscerent figerentque.* Ovid. Met. I, 91. *nec verba minacia fixo Aere legebantur* cett. — V. 623. fortasse Thyestes, Pelopis et Hippodamiae fil., Atrei frater, spectatur, qui Pelopiam, quam filiam suam esse nesciebat, stupravit et ex ea Aegisthum genuit. Cf. Paus. II, 18. Hygin. f. 88. et Serv. ad Aen. XI, 262. — V. 624. clausulae loco adiungi superioribus, bene intellexit Wagn., qui propterea Puncta vulgo in fine vss. 622. et 623. posita in Semicola mutavit; ego post *refixit* Semicolon, post *hymenaeos* Colon posui, quam rationem secuti sunt Süpfl. et Gossr. — *ausoque potiti*, quemadmodum ap. Ovid. Met. XI, 242. *auso foret ille potitus*, ubi vid.

Non, mihi si linguae centum sint oraque centum,
Ferrea vox, omnis scelerum comprendere formas,
Omnia poenarum percurrere nomina possim.
Haec ubi dicta dedit Phoebi longaeva sacerdos:
Sed iam age, carpe viam et susceptum perfice munus;
Acceleremus! ait. Cyclopum educta caminis
Moenia conspicio atque adverso fornice portas,
Haec ubi nos praecepta iubent deponere dona.
Dixerat, et pariter gressi per opaca viarum
Corripiunt spatium medium, foribusque propinquant.
Occupat Aeneas aditum, corpusque recenti
Spargit aqua, ramumque adverso in limine figit.
His demum exactis, perfecto munere divae,

Burm. Ceterum cf. adnott. ad II, 532. — V. 625. cum initio sequentis legimus etiam Geo. II, 43., ubi vid. adnott. et adde Ovid. Met. VIII, 532. Fast. II, 119. Pers. V, 1 sq. Val. Fl. VII, 36. (ibique Wagn.) et Claud. in Cons. Prob. 55. — 626. *omnis scelerum comprendere formas.* Cf. Senec. Ep. 122. *Varia sunt et innumerabiles habent facies. Comprehendi eorum genera non possunt.* Ceterum Peerlkamp. totum, quem modo explicuimus, locum a librariis mire turbatum, et ordinem versuum ab initio hunc fuisse suspicatur: 608—611. (Puncto post *turba est* posito; nam v. 612. et 613. spurios habet) 621—624. (Commate post *potiti* posito) 614. 615. (*Quam poenam.* Nam cetera huius versus non agnoscit: vid. supra.) 625—627. 616—620. 628 sqq. — 629. *Sed iam age.* Vid. ad Aen. III, 41. — *perfice munus* pro: perfice muneris oblationem, ut hoc utar labentis Latinitatis vocabulo. Sic etiam infra v. 637. *munus perfectum.* Sermonem autem esse de ramo aureo Proserpinae donando, per se patet. — 630. Plutonis regia ferreos habet muros a Vulcano et Cyclopibus confectos. Heyn. conferri iubet Argorum moenia aerea ap. Stat. Theb. I, 630. et Mycenarum ap. Sen. Thyest. 406. cum Wassii adnot. ad Thuc. VIII, 26. et Schol. Eurip. Orest. 964. — „*Cyclopum educta caminis*, h. e. ferro cuso et ferruminato in Cyclopum fabricis." *H.* Wagn. conferri iubet Lachmann. ad Prop. V (IV), 9, 3., qui ibi pro vulg. *invictos montes* coni. *eductos montes*, coll. praeter h. l. Aen. II, 460. XII, 674. et Lucan. II, 428. Ceterum cf. similis Claudiani locus R. Pros. III, 117. *Non mihi Cyclopum quamvis exstructa caminis, Culmina fida satis.* — 631. „*adverso fornice portas:* porta proprie ipsis erat adversa, et ea quidem in fornicem ducta, arcuata." *H.* — 632. *haec dona,* ipsum ramum aureum Proserpinae dicandum. Cf. infra v. 636. Peerlkamp. hunc versum tamquam „ingratum et nullius sententiae" exsulare iubet, quum Sibylla dicere non possit, *sua ipsius* praecepta (coll. v. 136. et 236.) se aliquid facere iubere. At vero cogitandum, Sibyllam haec praecepta non dedisse tamquam sua, sed vatem numine divino afflatam deorum modo praecepta proferre et sequi. — 633. *per opaca viarum.* Vid. ad Geo. I, 393. II, 284. Aen. I, 310. 422. al. — 634. *Corripiunt spatium medium.* Vid. ad I, 418. — 635. „Videri potest Aeneas hoc ipso ramo aureo se adspersisse. Adumbratum haud dubie ex eo ritu, quo, qui templa intrant, se lustrant, περιῤῥαίνονται, [cui usui inserviebat aqua lustralis cum ramis lustralibus in aditu templorum posita] quod purgationis symbolum fuisse, facile intelligitur. Adeundum autem Aeneae et nunc erat Elysium, locus si quis alius, sanctus et castus: non igitur aliena res lustratio." *H.* — *ramum in limine figit*, tamquam in ara deposuit. — 637. *perfecto munere*, ra-

Devenere locos laetos et amoena vireta
Fortunatorum nemorum sedesque beatas.
Largior hic campos aether et lumine vestit
Purpureo, solemque suum, sua sidera norunt.
Pars in gramineis exercent membra palaestris,
Contendunt ludo et fulva luctantur arena;
Pars pedibus plaudunt choreas et carmina dicunt.
Nec non Threïcius longa cum veste sacerdos

---

mo deae dedicato. Peerlkamp. sine ulla iusta causa coni. *perlato munere;* quum tamen apertum sit, haec verba respondere iis, quae supra v. 629. legimus, *susceptum perfice munus*, atque etiam Silius, hunc locum imitatus, scripserit: *Tum demum ad manes, perfecto munere, Erinnys, Iunoni laudata, redit.* — 638. „Traducta sunt ad Elysium sive sub terra, ut hic, sive in Insulis Fortunatis (ut ab Homero et Hesiodo cum Pindaro factum) collocatum omnia, quae sub mitiore coelo amoenitatem loci facere possunt, iam ab Hom. Od. IV, 563 sqq. et ab Hes. *Ἔργ.* 170 sqq.“ Haec *Heyn.*, qui praeterea conferri iubet Pind. Ol. II, 109—194. eiusque Fragmm. a Schneidero collecta p. 21. et fragm. Threnorum ap. Plutarch. Cons. ad Apollon. p. 120. C. et de occulte vivendo p. 1130. sub f. Ceterum cum h. l. cf. Elysii descriptiones ap. Tib. I, 3, 59 sqq. Val. Fl. I, 831 sqq. et Claud. de R. Pros. II, 277 sqq. — *Devenere locos laetos.* Vid. ad I, 307. — *amoena vireta. Amoeni* vocabulum proprie de iucunditate locorum dici constat. Cf. Cort. et Kritz. ad Sall. Cat. 11, 5. Weberi *Uebungsschule* p. 75. alii. — 640. „*Largior aether* (*αἰθὴρ*, purior aër) patentior, liberior. Hinc Silius XIII, 550. de Elysio dixit: *laxata lucida nocte Claustra nitent*, et Aristoph. Ran. 155. *Ὄψει τε φῶς κάλλιστον ὥσπερ ἐνθάδε.*“ *H.* — *et* (cf. adnott. II, 86.) *lumine vestit.* Sic iam Cic. in Phaenom. v. 60. *Quem* (Capricornum) *quum perpetuo vestivit lumine Titan.* — *purpureo*, pulchro. Vid. adnott. ad Ecl. IX, 40. Aen. I, 591. V, 79. Iahn., quum optimi libri (non tamen Med.) praebeant *campus*, coni. *Largior hic campus* (scil. est), *aether et l. v.;* quod mihi nimis languidum videtur. Peerlkamp. malit: *Largior hic aether, et campos lumine vestit Purpureo.* — 641. *solemque suum.* „In Pindari loco altero est Sol, qui, in nostro orbe occidens, ad infera loca progreditur, in altero Sol perpetuus noctu aeque ac die (fere ut ap. Val. I, 844. *ubi Sol totumque per annum durat aprica dies*). Sed poëta suavius Solem Elysio suum, praestantiorem puta nostro Sole, ut cetera assignat. - - Imitatur Claud. de R. P. II, 282 sqq. [Cf. adnott. ad Geo. I, 242 sq.] — *norunt*, vident, qui in Elysiis sunt, habent.“ *H.* Wakef. Comma post *suum* sustulit, ut *sua sidera* sint Nominativus, coll. Manil. II, 775.; quod nemo facile probabit. — 642. sqq. „Haec rursus ad Pindari ductum l. l. *καί τοι μὲν ἱππείοις γυμνασίοις, τοὶ δὲ φορμίγγεσι τέρπονται.* Expressa scilicet vita antiqua heroum Graeciae; ut una quaeque gens - - Elysii beatam sortem ad suos mores descripsit, eaque, quae beatam vitam suo sensu constituebant, eo transtulit.“ *H.* Ceterum animadverte copiam dictionis poëticae; nam vv. 642. et 643. nihil continent, nisi simplicissimam sententiam: Pars luctando exercetur. — 644. „*pedibus plaudunt choreas*, ut *χορεύειν χορὸν, χορείαν*, elegantius quam ducunt, sc. cum pedum plausu. Odyss. VIII, 264. *Πέπληγον δὲ χορὸν θεῖον ποσίν.*“ *H.* De ipsa re cf. Val. Fl. l. supra l., ubi sic pergitur: *thiasique chorique virorum carminaque.* Tib. I, 3. 59. Prop. IV, 7, 61 sqq. — 645. „Dandus choreis saltantium et cantantium suus *ἀοιδός*, lyricen, qui seu accineret, seu more veteris chori praeiret cantu et saltatione, ut choragus. Quis vero magis conveniens, quam Orpheus? qui de locis inferis plurima erat fabulatus, h. e. vetere philosophorum more ac sermone poëtice exposuerat.“ *H.* — *longa cum veste*, palla.

Obloquitur numeris septem discrimina vocum,
Iamque eadem digitis, iam pectine pulsat eburno.
Hic genus antiquum Teucri, pulcherrima proles,
Magnanimi heroes, nati melioribus annis,
Ilusque Assaracusque et Troiae Dardanus auctor.
Arma procul currusque virûm miratur inanis.

Vid. supra ad v. 555. Vestem demissam ac fluentem ad dignitatem et religionum maiestatem facere, non inepte adnotavit Heyn. — *sacerdos* vocatur Orpheus vates propter orgia instituta et mysteria. Horatio A. P. 391. propterea appellatur *sacer interpresque deorum*, et Aristoteli *θεόλογος*. — V. 646. varie interpretantur. Heyn. (cui ego cum Thielio, qui conferri iubet Ochsner. ad Cic. Ecl. p. 323., et Iahnio nunc adsentior) *obloqui* transitive positum accipit pro: sonare facere, *φθέγγεσθαι*, et *numeris* sextum Casum habet, ut sensus sit: Orpheus ad illa carmina fides numerose, *εὐρύθμως*, loqui, sonare facit. — *septem discrimina vocum* igitur sunt septem diversi soni, quos edit lyra septem chordis instructa. Gossravio *obloqui* est i. q. *accinere*, *accompagniren*, coll. Ovid. ex P. III, 1, 17. *non avis obloquitur*, et Wagn. (qui in maiore edit. assensus erat Münschero Obss. in Virg. Aen. p. 21. locum sic explicanti: „per verba numerosa obloquitur chordis, h. e. ore canit ad septem chordarum sonos“) in min. edit. vocem sic explicat: „Ad numeros modosque saltantium illorum et canentium accommodat (*ἀντιφωνεῖ*) cantum lyrae *ἑπταχόρδου*.“ Peerlk. autem „Orpheus, inquit, discrimina septem vocum obloquitur numeris eorum, qui carmina dicunt. Sonos septem citharae accommodat ad sonos canentium, ita ut diversum semper sonum, modo altum, modo gravem, ex cithara eliciat;“ qui cur discrimen faciat inter canentes alios et Orpheum citharizantem, non video; quum haud dubie Orpheus ipse ad citharam canat. Süpfl. etiam hunc locum silentio praeterit. Ceterum idem Peerlk. commemorat, Ambrosium hunc locum bis imitatum esse, Hexaem. V, 14. *Quaedam aves ex institutione diversarum vocum obloquuntur discrimina*, et de Iacobo II, 9. *Quis tam suavibus numeris septem vocum differentias oblocutus?* — De *numeris* vid. ad Ecl. IX, 45. — 647. Markland. ad Stat. Silv. III, 5, 64. coni. *Iamque fidem*, quod impense placet Heynio, Schradero Emendatt. p. 114. et Peerlkampio. Sed iure vulgatam lectionem defendunt Nobbius in Syntagm. locc. parell. p. 180. et Wagn., ut *eadem* sint septem illa discrimina vocum s. eaedem chordae, quae modo molliorem ediderint sonum, nunc autem fortius quid sonent. — Cum v. 648 sqq. Heyn. conferri iubet Hesiod. *Ἔργ.* 159. et 167 sqq. — *pulcherrima proles.* Hoc epitheton, quod ad corporis dignitatem referendum esse patet, idem Heyn. ex Hom. Il. XX, 231 sqq. fluxisse putat: *Ἶλος τ' Ἀσσάρακός τε καὶ ἀντίθεος Γανυμήδης, Ὃς δὴ κάλλιστος γένετο θνητῶν ἀνθρώπων.* — 649. *nati melioribus annis.* Cf. Hesiod. l. l. et Catull. LXI, 22. *O nimis optato saeclorum tempore nati, Heroes, salvete: deûm genus.* Nostro tamen loco non in universum de feliciore priorum saeculorum conditione, sed de Troiae maxime antiqua fortuna cogitandum videtur, quae magno cum affectu praesenti rerum statui opponitur. — 650. De *Ilo*, Trois et Calirrhoes fil., Ilii conditore, cf. Apollod. III, 12, 3. ibique Heyn. p. 299. et Lycophr. 29. 355. — *Assaracum*, Ili fratrem, qui simul cum patre Dardaniam rexit, Apollod. ibid. commemorat. Cf. etiam Hom. Il. XX, 332. et Conon. Narrat. 12. — De *Dardano* vid. ad Aen. III, 167. — 651 sqq. „Rursus ad Pindari ductum l. c. Paullo aliter haec tractata a Platone Rep. X. sub f. Retinent animae studia et artes prioris vitae: unde nata sunt tam diversa felicitatis in vita futura commenta per omnes populos ac doctrinas religiosas. Ad sui temporis negotia haec revocavit Ovid. Met.

Stant terra defixae hastae, passimque soluti
Per campum pascuntur equi. Quae gratia curruum
Armorumque fuit vivis, quae cura nitentis
Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.
Conspicit, ecce, alios dextra laevaque per herbam
Vescentis laetumque choro Paeana canentis
Inter odoratum lauri nemus, unde superne

IV, 444 sqq. Melius Maro heroicam vitam expressit. Describit autem otia castrensia, v. c. Iliad. III, 135." *H.* — Pro *miratur* haud pauci Codd. (etiam Med. et fragm. Vat.) *mirantur;* sed verissime Wagn. Qu. Virg. VIII, 2, a. hanc mirationem soli Aeneae convenire docet, qui haec nunc primum videat, non Sibyllae, cui haec omnia dudum sint nota. — *currus inanes* Heyn. et Süpfl. satis languide explicant per vacuos dominis; rectius Ruhk. et Wagn., quibus etiam Gossr. adsentitur: tenues, speciem magis curruum prae se ferentes, quam veros currus repraesentantes; quemadmodum omnia apud inferos εἴδωλα modo sunt ipsorum corporum. Sic etiam umbrae ipsae Ovid. Fast. II, 554. *vulgus inane* dicuntur et ibid. V, 463. *regna inania Ditis* commemorantur. — 652. *terra* Heins. restituit ex bonis Codd. Vulgo *terrae.* De constructione *defigere terra* cf. Burm. ad XII, 130. ad Ovid. Am. III, 2, 25. et eiusd. Met. VIII, 413. — 653. *Per campum.* Sic optimi Codd., Medic. fragm. Vat. alii, quorum auctoritatem cum Wagn. secuti sumus. Vulgo *per campos.* — *gratia curruum*, delectatio et studium curruum s. militiae curulis. Ceterum *currûm* duabus syllabis pronuntiandum, ut ap. Martial. II, 5, 3. *passuum*, Germ. Arat. 315. *arduum* et similia, neque hunc versum hypermetrum esse, quod Priscianus statuere videtur VII, 18, 90. p. 779. P., vix est quod doceam. Codd. fere omnes et Serv. scribunt *currum.* — 654. *cura equos pascere.* Vid. ad I, 704. — 655. *tellure repostos*, conditos, mortuos, *sequitur* ad inferos. — 657. *Vescentes*, epulas celebrantes; ut etiam infra VIII, 182 sq. Liv. XXXVII, 20. *pars vescentes sub umbra* et alibi. Wakef. ex coni. prorsus supervacanea edidit *vertentes.* De coenis autem genialibus (θαλίαις) in Elysio celebratis Peerlkamp. conferri iubet Plat. Rep. II. p. 423. et Gesner. ad Claud. Rapt. Pros. II, 327. — „*choro*, in choro, chorum ducendo, ἀείδοντες Παιήονα, ut Iliad. XXII, 391. Achivi, et quidem in grato nemore, per quod, ut amoenitas loci maior esset, descendit amnis. Amnes sub terra ferri, vidimus iam Geo. IV, 366 sq. — *Eridanum* autem quod potissimum appellat, suspicor fabulis poëtarum, qui Argonautica scripserunt, deberi, a quibus plura videntur fabulose de Eridano tradita esse, fortasse etiam hoc, quod ad loca ille infera defertur. Cf. Apollon. IV, 627 sq. Nam hoc, quod [Padus, quem pro Eridano habere Romanos, iam ad Geo. I, 482. vidimus] non longe a fontibus suis cuniculum subter terram per duo millia subit, poëtam adducere vix potuit, ut ad inferos eum relegaret. [Mihi tamen hoc ipsum imprimis veteres poëtas movisse videtur, ut Eridanum ad inferna loca referrent.] Sed Eridanus est fabulosus ille antiquiorum poëtarum amnis, quem ad geographicas rationes referre velle, non minus vana esset opera, quam Oceanum, Hyperboreos, Indos, Nysam et similia geographice constituere velle, quum ex certo locorum ac terrae situ ea definita non sint, sed ex vaga aut falsa opinione. - - - Apud Serv. sup. ad v. 603. Tantalus *in Eridano Inferorum stare* narratur; quo liquere videtur, etiam ab aliis poëtis Eridanum simili ratione in inferis fuisse celebratum." Haec *Heyn.*, qui, quae praeterea adiungit, rectius omisisset. De ipso Eridano Wagn. conferri iubet Voss. ad Geo. p. 195 sqq. et Wernsdorf. ad Poët. Lat. Min. T. V. P. III. p. 1440 sqq. Praeterea vid. adnott. ad Geo. I, 482. — *superne*, ex altiore loco. Lauri nemus igitur

Plurimus Eridani per silvam volvitur amnis.
Hic manus ob patriam pugnando vulnera passi,
Quique sacerdotes casti, dum vita manebat,
Quique pii vates et Phoebo digna locuti,
Inventas aut qui vitam excoluere per artis,
Quique sui memores alios fecere merendo;
Omnibus his nivea cinguntur tempora vitta.
Quos circumfusos sic est affata Sibylla,
Musaeum ante omnis — medium nam plurima turba
Hunc habet, atque humeris exstantem suspicit altis —:
Dicite, felices animae, tuque, optime vates,

---

in colli leniter edito quaerendum. — 659. Epitheton *plurimus* magnam aquae copiam et rapidum fluvii cursum significat. Cf. e. g. Ovid. Met. VIII, 582. et vid. adnott. ad Ecl. I, 34. et VII, 60. — *Eridani amnis*, ut I, 247. *urbs Patavi*, VII, 714. *flumen Himellae* et multa similia. Cf. adnott. ad 270. et praeter alios Schultz. de linguae Lat. appositione. (Prenzl. 1843.) p. 18. — 660 sqq. Hunc locum pulcherrimum imitatione expressum esse a Silio XIII, 533 sqq. et Val. Flacco I, 836 sqq., iam Heyn. memorat. — *Manus - - passi*. Vid. supra ad v. 580. — 661. „*Sacerdotes casti*, qui sacra caste, pure ac pie curaverant, dum vivebant.“ *H.* Cf. V, 735. *casta Sibylla.* Ovid. Met. XV, 675. *cognovit numina castus - - sacerdos.* id. Fast. I, 587. *Idibus in magni castus Iovis aede sacerdos.* ibid. II, 26. (ramus) *qui - - Casta sacerdotum tempora fronde tegit* cett. Sic etiam *pius Aeneas* Horatio Carm. Saec. 42. vocatur *castus*, ut contra apud eundem Od. III, 2, 30. *incestus* est i. q. impius. Omnino *casti* vocantur omnes, qui abstinent a quovis piaculo. Cf. adnott. ad III, 409. cum Cic. Legg. II, 10, 24. — „*pii*, qui *Phoebo digna* loquuntur, grandia, sublimia, praeclara canunt. Silius l. l. v. 538. *Vates, qui - - nec dedignanda parenti Carmina fuderunt Phoebo.*“ *H.* Cf. etiam Ecl. VII, 22. — 663. *vitam*, mores hominum, ideoque homines ipsos. Sic etiam Senec. Epist. 14. *colere vitam* et Consol. et Marc. 18. *artes, quae vitam instruant.* Cf. Burm. ad Phaedr. I. Prol. 4. et Davis. ad Max. Tyr. XII, 8. a Peerlk. laud. — 664. „*Quique sui memores* cett.: magnae illae et divinae animae, quae de genere humano bene meritae sunt; quibus vel una haec meritorum conscientia in altera vita perennem voluptatem allatura est. — *merendo* i. q. in vulgari sermone: demerendo, promerendo, bene merendo de aliis.“ *H.* Cf. Plaut. Amph. V, 1, 49. Ter. Hec. V, 1, 34. Cic. ap. Nonium IV, 296. (*Quem periisse ita de republ. merentem doleo.*) Hor. Od. III, 3, 13. id. Ep. I, 7, 24. Prop. IV, 11, 101. et multos alios locos. Gossrau comparat Strab. X. p. 467. εὖ εἴρηται τοῦτο, ἀνθρώπους τότε μάλιστα μιμεῖσθαι τοὺς θεοὺς, ὅταν εὐεργετῶσιν et Plin. II, 7, 5. *Deus est mortali mortalem iuvare et haec ad aeternam gloriam via.* — „Pro *alios* optimi libri omnes exhibent *aliquos*, quod si verum est, ex oppositione praecedentis vs. sic interpretandum est: Hic versantur, qui artibus inventis de omnibus, quique factis suis certe de nonnullis (aliquibus) bene meruerunt. Cf. v. 719. et Weberi *Uebungsschule* etc. p. 220. ed II.“ *Jahn.* Wagn. sonum ter praegressi *quique* librariorum auribus obversatum corrumpendae lectioni locum fecisse suspicatur. Peerlkamp., temere haerens in hoc vocabulo, coniecit *populos.* — 665. *Nivea vitta* Servius putat poëtam ostendere, eos divinos honores meruisse; certe viros sanctos hoc insigne, sacerdotibus et vatibus proprium, significat; qua de re Heyn. conferri iubet Val. Fl. I, 836. 840. — 667. „Quod *Musaeum* potissimum nominat poëta, mirantur Intpp. Homerus sane Aeneae in inferis occurrere non potuit; turbatae fuissent temporum rationes. Quum autem de

Quae regio Anchisen, quis habet locus? illius ergo
Venimus et magnos Erebi tranavimus amnis.
Atque huic responsum paucis ita reddidit heros:
Nulli certa domus; lucis habitamus opacis,
Riparumque toros et prata recentia rivis
Incolimus. Sed vos, si fert ita corde voluntas,
Hoc superate iugum; et facili iam tramite sistam.
Dixit, et ante tulit gressum, camposque nitentis
Desuper ostentat; dehinc summa cacumina linquunt.
At pater Anchises penitus convalle virenti
Inclusas animas superumque ad lumen ituras
Lustrabat studio recolens, omnemque suorum
Forte recensebat numerum carosque nepotes,
Fataque fortunasque virûm moresque manusque.

---

antiquioribus aliquis esset laudandus, Orpheus autem iam supra v. 119. memoratus esset, vix alius praeter Linum vel Musaeum surrogari potuit. Magna autem Musaei auctoritas propter religiones et teletas institutas. Ceterum ad Homerum in simili loco rem transtulit praeclare Silius XIII, 780 sqq.“ *H.* Cum verbis *medium nam plurima turba* cett. cf. Hom. Il. III, 226 sq. — *humeris exstantem:* vates enim non minus quam heroes omninoque homines excellentes etiam procera corporis statura ceteros superare finguntur; *humerorum* autem latorum et exstantium in virili formositate celebranda primae fere sunt partes. Thiel. confert sup. I, 589. V, 375. Ovid. Met. XII, 516. A. A. II, 504. Claud. VI. Cons. Hon. 166. alios. — 670. *illius ergo Venimus.* Cf. Hand. Turs. II. p. 441 sqq. — 671. *Erebi amnes.* Vid. ad IV, 510. — *tranavimus*, traiecimus in Charontis cymba. — 673. *certa domus*, sua et propria, ab aliorum sedibus seiuncta. Sensus igitur: vagamur liberi per hos locos. Sic Hor. Ep. I, 15, 28. *certum praesepe*, et ibid. 7, 58. (ubi vid. Schmid.) *certus lar*, quos locos Thiel. comparat. — 674. *riparum toros*, ripas altas et molli gramine vestitas, quae pro toro esse possunt. Vid. ad V, 388. — *recentia rivis*, h. e. virentia propter vicinas aquas. — 675. *si fert ita corde voluntas:* si Anchisen convenire vultis. Thiel. conferri iubet Lucr. VIII, 46. *si fert ita forte voluntas* et Drak. ad Sil. XVI, 294. — 676. *superate - - et sistam*, i. e. et statim sistam, s. superato hoc iugo statim vos sistam. Vid. Ecl. III, 106. et adnott. ad Geo. II, 80. — *superate*, ascendite. Cf. Claud. III. Cons. Hon. 46. *adscensu vincere montes* et Aen. II, 303. *fastigia tecti Adscensu supero.* — *facili tramite*, facile iter praebente. — De Part. *iam* vid. adnott. ad IV, 566. — „*sistam*, vos ad eum deducam facili et expedita via, quales in Elysio omnino esse vias credere fas est. Anteit tum Musaeus ipse, ubi e summo collis vertice locum ostenderat; tum Aeneas et Sibylla altera parte collis descendunt, discessu scilicet a Musaeo facto.“ *H.* — 677. *campos nitentes*, pingui gramine et floribus, ideoque omnino laetos, amoenos. Cf. Geo. I, 153. adnott. ad Aen. III, 20. et Gierig. ad Ovid. Fast. IV, 126. — Cum v. 679 sqq. Heyn. confert Hom. Od. XI, 151 sqq., qui simul adnotavit, egregio artificio poëtam rem ita instituere, ut Anchises in ipso animarum, quae in hanc vitam transiturae sint, recensu ab Aenea deprehendatur, quo nactus sit occasionem placitum illud philosophorum huc traducendi, quod animas iam ante huius vitae ingressum alicubi fuisse et humana corpora animasse doceat. — 680. *ituras*, fato volente, iubente. Cf. infra v. 758. et adnott. ad II, 111. Sic v. c. Sall. Iug. 14, 1. *quoniam eo miseriarum venturus eram* pro: quoniam fato mihi destinatum est eo miseriarum venire. — 681. *studio*, studiose. Vid. ad IV, 641. — „*Recolimus* animo proprie

Isque ubi tendentem adversum per gramina vidit
Aenean, alacris palmas utrasque tetendit,
Effusaeque genis lacrimae, et vox excidit ore:
Venisti tandem, tuaque exspectata parenti
Vicit iter durum pietas? datur ora tueri,
Nate, tua, et notas audire et reddere voces?
Sic equidem ducebam animo rebarque futurum,
Tempora dinumerans, nec me mea cura fefellit.
Quas ego te terras et quanta per aequora vectum

---

praeterita; h. l. simpl. recensere, exquirere et addiscere futura facta et res fortiter gestas.“ *H.* Cf. Cic. Phil. XIII, 20, 45. *quae si tecum ipse recolis*, i. e. reputas. Considerat autem Anchises, qualis quisque eorum futurus esset apud superos. — *manus*, fortia facinora. Cf. adnott. ad II, 434. (et I, 455.) Peerlkamp. tamen, de hac voc. significatione dubitans, coni. *animosque*. — 685. *alacris* Nominativum esse, non Accusativum cum *palmas* coniungendum, quod Substant. iam habet epitheton suum *utrasque*, iam Serv. observavit. Wagn. comparat supra V, 380. Ut enim apud antiquiores forma Adiect. in *er* etiam feminino genere usurpatur (velut ap. Lucr. IV, 161. *celer origo* etc.), sic contra forma in *is* interdum masculino. — *utrasque palmas* pro: utramque palmam; nam etiam de duabus rebus arcte inter se coniunctis et simul agentibus (imprimis ubi nos dicimus *ein Paar*, v. c. de manibus, pedibus, auribus) Romani interdum plurali huius vocabuli numero utuntur. Vid. ad V, 233. Oudend. ad Caes. B. G. I, 53, 4. Drakenb. ad Liv. XXXVI, 16, 5. Kritz. ad Sall. Cat. 30, 4. Günther. et Daehn. ad Nep. Dat. 11, 2. Beneck. ad Iustin. I, 10, 17. et IX, 7, 8. Ramsh. Gramm. §. 156. not. 7. idemque in Iahnii Annall. phill. et paedd. 1826. I, 2. p. 369. alii. — Peerlkamp. existimat, repetitum *tetendit* non esse castigati scriptoris, Virgiliumque scribere potuisse aut *palmas et brachia pandit*, aut *Isque ubi nitentem* etc. Sed vide Geo. II, 292 sqq. multosque similes locos et cf. adnott. ad Ecl. VI, 16. et al. — 686. *vox excidit ore*. Vid. II, 658. Cic. Sull. 26, 72. pr. dom. 39, 104. al. — 687. *exspectata* omnium Codd. est lectio, etiam Schol. Crucq. ad Hor. Od. I, 23. auctoritate comprobata, quam cum Wagn. revocavimus, ut sensus sit: tua pietas, quod dudum speraveram (*venisti tandem*), vicit iter durum; neque verum esse dixerim, quod Heyn. opponit, ipsum quidem Aeneam *exspectatum* fuisse (coll. II, 282. et VIII, 37.), *pietatem* autem paullo durius *exspectatam* dici. Cf. autem Anchisae ipsius praeceptum supra V, 731 sq. Vulgaris lectio *spectata*, in qua etiam offendit insolita productio brevis syllabae ante literas *sp* (cf. adnott. ad XI, 309.), quorum auctoritate Codd. nitatur, prorsus ignoramus; primum enim in editt. Plantinianis apparet. — *parenti* cum vi pro mihi. Cf. Tib. I, 7, 55. *At tibi succrescat proles, quae facta parentis* (tua) *augeat*, et Prop. IV, 6, 10. *Pura novum vati* (mihi) *laurea mollit iter* cum adnott. ad II, 79. et IV, 31. — 688. *Vicit iter*, effecit, ut nullis periculis, nullis difficultatibus deterritus, iter conficeres. Cf. Catal. XI, 48. *Saepe mare audendo vincere.* Alibi *vincere viam*, *iter* dicitur de eo, cui ardui montes sunt superandi. Cf. Mart. V, 23, 5. Claud. III. Cons. Hon. 46. cett. — 690. „Aeneam vivum ad loca infera descensurum esse, Anchises iam ante praevidisse putandus; nam idem nocturnis monitis filii pietatem permoverat, ut ad se videndum descenderet. Cf. VI, 115.“ *H.* — 691. *Tempora dinumerans*, cum desiderio et sollicita cura diligenter numerans (*sorglich nachzählend*). Sic etiam Ovid. Met. XI, 573. *Aeolis interea tantorum ignara malorum Dinumerat noctes;* et *dinumerare horas* ap. Plin. II, 73, 75. — *cura*, in dinumerando tempore posita. — 692. Ad *terras* ex seqq. *per aequora* Praepositionem sup-

Accipio! quantis iactatum, nate, periclis!
Quam metui, ne quid Libyae tibi regna nocerent!
Ille autem: Tu me, genitor, tua tristis imago,
Saepius occurrens, haec limina tendere adegit.
Stant sale Tyrrheno classes. Da iungere dextram,
Da, genitor, teque amplexu ne subtrahe nostro.
Sic memorans largo fletu simul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum,
Ter frustra comprensa manus effugit imago,
Par levibus ventis volucrique simillima somno.
Interea videt Aeneas in valle reducta
Seclusum nemus et virgulta sonantia silvis,
Lethaeumque, domos placidas qui praenatat, amnem.
Hunc circum innumerae gentes populique volabant;
Ac velut in pratis ubi apes aestate serena
Floribus insidunt variis, et candida circum

---

plendam esse patet. Vid. adnott. ad V, 512. — 694. „*Libyae regna:* iustus de Didonis amoribus metus, ne iis ab Italia retineretur filius. — 696. *saepius occurrens*, v. c. sup. V, 731 sq. Nam semel memorari satis erat. Cf. IV, 351. et VI, 115.“ *H.* — 696. *adegit tendere.* Sic etiam infra VII, 113. ap. Tac. Ann. XI, 10. XII, 22. XIV, 4. XV, 35. al. *adigere* cum Infin. construitur. — 697. *stant classes.* Vid. ad III, 273. — *da iungere dextram.* Vid. ad I, 66. — 698. *amplexu.* Vid. adnott. ad Ecl. V, 29. — V. 700—702. iam legimus Aen. II, 792—794., ubi vid. adnott. Gossravio hic minus apti et ex illo loci ab alio quodam huc translati videntur. — V. 703 sqq. petitos esse ex Platonicis mythis, quorum fundus in Pythagoreorum opinionibus substructus esset, Heyn. observavit; etsi enim opinio de reditu animarum in vitam communis fuerit antiquitati, doctrinam tamen de bibenda ante reditum Lethe Platoni (de Rep. X. p. 621. A. Steph.) peculiarem videri. — *reducta vallis*, i. e. sinum efficiens. Vid. adnott. ad Geo. II, 163. et infra VIII, 699. — 704. *nemus* et *virgulta* etiam infra VII, 674. coniunguntur, eademque ratione ap. Ovid. Met. VIII, 339 sq. *nemus* et *silva.* Wagn. pro *silvis*, quod ex III, 442. adscitum putat, coni. *silva*, quod de ipsorum fruticum densitate interpretatur, conferens III, 22 sqq. et virgulta vento mota, quo densiora sint, eo magis strepere memorans. Quam tamen explicationem satis probabilem magis etiam Plurali numero iuvari dixerim. Heyn., qui etiam Elysium suos Zephyros habere verissime memorat (Hom. Od. IV, 567. Pind. Ol. II, 129 sq.), confert infra XII, 522. *virgulta sonantia lauro* (quem locum huc non quadrare, recte sensit Wagn.) et supra III, 442. *Averna sonantia silvis*, ubi vid. adnott. — 705. Lethe in finibus Elysii *praenatat*, praeterfluit. *Prae* enim in verbis compositis interdum i. q. praeter. Cf. Hor. Od. IV, 3, 10. *Sed quae Tibur aquae fertile praefluunt.* ibid. IV, 14, 26. *Aufidus, Qui regna Dauni praefluit Apuli.* Liv. I, 45. *infima valle praefluit Tiberis* etc. Servius haec adnotat: „Ennium secutus est, qui ait: *fluctusque natantes.*“ Paullo aliter *campi natantes*, Geo. III, 398. Imitatur autem Ennium etiam Ovid. Fast. IV, 292. *Tiberinus campo liberiore natat.* — 706. Causam huius frequentiae vid. infra v. 748 sqq. — „*gentes* maius sunt; nam in gente *populi.* Cf. inf. X, 202. Vid. Gronov. ad Liv. V, 34, 5.“ *H. Gens* enim ad communem originem spectat, *populus* autem eos comprehendit, qui iisdem legibus et institutis, eadem civitatis forma utuntur, ita ut una gens facile in plures populos divisa cogitari possit. Cf. praeter libros syno-

Lilia funduntur; strepit omnis murmure campus.
Horrescit visu subito, causasque requirit
Inscius Aeneas, quae sint ea flumina porro,
Quive viri tanto complerint agmine ripas.
Tum pater Anchises: Animae, quibus altera fato
Corpora debentur, Lethaei ad fluminis undam
Securos latices et longa oblivia potant.
Has equidem memorare tibi atque ostendere coram,
Iampridem hanc prolem cupio enumerare meorum,
Quo magis Italia mecum laetere reperta.
O pater, anne aliquas ad coelum hinc ire putandum est

---

nymicos Kritz. ad Sall. Cat. 10, 1. et, qui cum eo consentire videtur, Beneck. ad Iustin. VII, 2, 12. Paullo aliter statuit Herzog. ad Caes. B. G. VI, 10. — In comparatione, quae sequitur v. 707 sqq. ex Hom. Il. II, 87 sqq. et Apollon. I, 879 sqq. translata, (cf. etiam supr. I, 430 sq. Geo. IV, 188 sqq. et 51 sqq.) recte Wagn. mutavit distinctionem, Commatis, quae vulgo post *ac* et *pratis* apparent, deletis et post *funduntur* Semicolo posito, quum *velut ubi* coniungenda sint, quemadmodum alibi *velut quum*. Vid. ad Aen. I, 148. et IV, 402. Heyn. verba minus recte sic coniungit: *Ac strepit omnis murmure campus, veluti in pratis, ubi* cett. De Part. *Ac*, quae hic non est copula, vid. ad Aen. I, 148. Ceterum pro vulg. *veluti* cum Wagn. ex fragm. Vat. Gud. et aliis libris recepimus formam *velut*. Vid. ad IV, 402. — Verba *strepit murmure campus* de stridore s. τρισμῷ umbrarum intelligendum esse patet. Vid. supra ad v. 619. — 711. „*porro* simpliciter potest iungi: *causasque requirit porro*, vel *porro*, scil. rogat, *quae sint* cett. Sed doctior ratio est: *quae sint ea flumina porro*, h. e. πόῤῥω, πόῤῥωθεν παραῤῥέοντα, longo inde cursu praetexentia campum.“ *H.* Sic *porro* pro procul etiam ap. Plin. Ep. V, 6, 18. *campi deinde porro.* Causam, cur Virgilius scripserit *ea flumina*, non *haec flumina*, paullo subtilius exponit Wagn. Qu. Virg. XVII, 5.; scilicet „minus curare Aeneam nomina fluvii, quam illud mirari, quale sit hoc flumen, quod circum innumerabiles vagentur animae, et quare id fiat, requirere. (Gr. non τί ῥεῦμα, sed ποῖόν τι ῥεῦμα).“ — 713. *altera corpora.* „Quum aliae animae primum corpus intrent, aliae iam purgatae in novum corpus intrare cogantur, nunc de hoc altero genere cogitandum est. — *potant ad undam*, pro: latices potant ad amnem, in litore constitutae, procumbentes. — *securos* ab effectu, ut *morbos pallidos* dicunt. Nam ex oblivione malorum tranquillitas nascitur, cuius comes securitas.“ *H.* Cf. Ovid. ex P. II, 4, 23. *secura pocula Lethes* et Iahn. ad Ovid. Trist. IV, 1, 48. — 716. *Has*, animas certas quasdam ex reliquarum numero. Cf. Wagn. Qu. Virg. XX, 3. — 717. Iustam sententiarum coniunctionem desiderans Heyn. coni. *Iampridem, ac prolem*, quod Brunck. in contextum recepit, et Wakef. pro *enumerare* e coni. edidit *et numerare;* sed verissime Wagn. in Varr. Lectt. ad Geo. I, 248. docet, *Iampridem* ad utrumque versum 716. et 717. referendum ideoque bis cogitandum esse, (ut Geo. I, 248. *Semper* et Aen. XI, 504. *Sola*); repetitum autem vocabulum vim habere Copulae repetendae, iam ad Ecl. IV, 6. et al. vidimus. Iahn. (qui etiam cf. ad I, 90.) Copulae omissionem potius ab iterato Pronomine demonstr. *has* - - *hanc* repetit; Peerlk. autem locum sic distinguendum censet: *ostendere coram Iampridem, hanc prolem* etc. Ceterum Heyn. lectori in mentem revocat supra V, 737. *Tum genus omne tuum, et quae dentur moenia, disces.* — 718. „*Italia reperta*, h. e. ad Italiam accessu; post longos scil. errores. — 719 sqq. Inest nescio quae vis et δεινότης eximia in hac Aeneae oratione cum indignatione aliqua rogantis; suavitas autem tanto maior, si Homerici

Sublimis animas, iterumque ad tarda reverti
Corpora? quae lucis miseris tam dira cupido?
Dicam equidem, nec te suspensum, nate, tenebo,
Suscipit Anchises, atque ordine singula pandit.
Principio coelum ac terras camposque liquentis
Lucentemque globum Lunae Titaniaque astra

Achillis (Od. XI, 487.) indignum vitae amorem [quem tamen in heroë Homerico minime reprehendendum esse, verissime docet Wagn.] memineris. Vides in hoc quoque progressum philosophiae factum inde ab Homerica aetate." *H.* — *ad coelum*, quod supra v. 128. *ad superas auras.* — 720. *Sublimes*, i. e. sursum tendentes (cf. I, 259. et V, 255.), cum *ire* coniungendum esse patet. Vid. ad I, 415. — *ad tarda* ex Codd. tantum non omnibus cum Wagn. restitui; quod enim vulgo legitur *in tarda*, nisi in paucis quibusdam Pierii Codd., nusquam invenitur. Wagn. inter utramque lect. hoc interesse putat, ut *reverti ad corpora*, iter respiciens, quod ad ingredienda nova corpora intrandum sit, studium indicet in corpora redeundi, *in corpora reverti* autem ipsum introitum; et illud quidem melius convenire verbis seqq. *quae lucis miseris tam dira cupido?* infra autem v. 751. *in corpora reverti* scriptum esse propter adiectum *velle;* qui tamen locus quomodo a nostro differat, equidem non perspicio. Peerlk. comparat Claud. R. Pros. I, 62. *Rursus corporeos animae mittuntur in artus.* — 721. *lucis*, superarum aurarum, i. e. vitae, cui opponitur nox, tenebrae Orci. Cf. infra v. 761. 828. et 888. — 722. Respexit hunc locum Sulpit. Sever. p. 567. *Nec te diutius tenebo suspensum.* — 723. *Suscipit*, quod alibi *excipit*, ὑπέλαβε, ὑπολαβὼν ἔφη. — 724 sqq. In hoc praeclaro loco conscribendo, de quo Heyn. singulari excursu agit, XIII. ad h. l., poëta non immemor videtur fuisse Lucr. V, 68 sqq. Heyn. commentarii loco esse Ciceronis versus de Div. I, 11., alios autem Hom. Il. XIX, 483 sqq. comparare memorat. — V. 724. et 725. quatuor elementa significari in promptu est. — *terras.* Aliquot Codd. *terram*, quod praeferendum censent Wakef. ad Lucr. IV, 70. et Iahn. Equidem cum Wagn. plurimos Codd. secutus sum, quum Virgilius duo Substantiva ita coniungere amet, ut, si fieri possit, alterum singulari, alterum plurali numero efferatur. Cf. Wagn. Qu. Virg. IX, 2, b. et adnott. ad Ecl. IV, 40. Sic *coelum et terrae* etiam Geo. IV, 222. Aen. I, 58. VII, 571. coniunguntur; quamquam etiam *coelum et terra* legitur Aen. I, 133. IV, 184., quorum tamen locorum non prorsus eadem est ratio. Cf. ibi adnott. — *campos liquentes*, mare, quod alibi *aequor maris*, *ponti* dicitur. Vid. ad Geo. I, 469. coll. cum adnott. ad Aen. V, 128. Sic infra X, 214. *campos salis aere secabant* (ubi vid. adnott.) Plaut. Trin. IV, 1, 15. *campi caerulei*, Cic. Arat. 373. *Neptunia prata* et Aesch. Pers. 115. *πόντιον ἄλσος.* — 725. *globus Lunae.* Sic etiam ap. Lucr. l. l. v. 70. *Lunaique globus*, et *stellarum globi* ap. Cic. Somn. Scip. 3. cett. — „*Titania astra.* Ex iis, quae apud Diodorum exponuntur (altero loco V, 66. fabula Cretica, altero III, 57. Libyca), nihil facile huc revocari potest; nec sidera ad Titanes referri scriptorum usu est cognitum. Igitur Servius sequendus, qui altero loco *Solem* interpretatur. Dictum scil. poëtico more pro: *astrum Titanium*, h. e. Titanis (ut IV, 119.) s. Solis, ut Titania Luna vel Diana saepius memoratur Apollonii exemplo: *Τιτηνίς* IV, 54., ubi vid. Schol." *H.* Uterque enim, Sol et Luna, fratres sunt Titanum. Wagn. tamen nescio an rectius haec antecedentibus ita subiecta censeat, ut per epexegesin quandam Lunam et Solem simul significent, quasi diceres: lunam, ac non lunam solum, sed utrumque astrum Titanium. Wakef. ad Lucr. IV, 70. et Trappius coni. *Titanaque et astra;* Peerlk. autem, quamquam ipse commemorat, Codd. lectionem etiam iuvari Hieronymi T. IV. p. 362. auctoritate, satis audacter scribi iubet *micantia astra*, eamque coniecturam fulcire studet loco

Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem et magno se corpore miscet.
Inde hominum pecudumque genus vitaeque volantum
Et quae marmoreo fert monstra sub aequore pontus.
Igneus est ollis vigor et coelestis origo
Seminibus, quantum non noxia corpora tardant
Terrenique hebetant artus moribundaque membra.
Hinc metuunt cupiuntque, dolent gaudentque, neque auras

Ambrosii de Spir. Sancto II., qui hunc locum respiciens scripserit: *Gentiles homines, quod coelum ac terras, lunae quoque stellarumque micantium globos spiritus intus alat, suis versibus indiderunt.* Sed quisque videt, locum nostrum ab Ambrosio liberius esse expressum. — „*Spiritus* et *mens*, ut ψυχή et νοῦς, h. e. anima mundi, quae omnia permeat [et *alit*, sustentat et vi procreandi instruit]; quumque universo *corporis* speciem induisset poëta, recte pro partibus *artus* posuit. Sic de terra Geo. II, 325 sqq.“ *H.* Cf. etiam infra ad v. 746 sq. — 726. *totamque infusa per artus* etc. Cf. Stat. Theb. I, 416. *totosque infusa per artus Maior in exiguo regnabat corpore virtus.* — 727. *magno se corpore miscet.* Cf. XII, 838. — 728 sq. „Inde, ex hac mente mundi omnia *sunt*, h. e. animam et vitam habent. Cf. Geo. IV, 212 — 226.“ *H.* Rectius *Wagn.:* „ex hac consociatione quasi patris, spiritus illius, et matris, elementorum, generantur animalia.“ — *volantum.* Vid. ad Geo. III, 541. — 729. „*marmoreo aequore*, quod splendet sole, ex Homerico ἅλα μαρμαρέην Il. XIV, 273. *Marmor* pro mari, ut Geo. I, 254. et Aen. VII, 28. Praeiverant iam Ennius ap. Gell. II, 26. *Verrunt extemplo mare marmore flavo.* Lucr. II, 766., Catull. 63. 88.“ *H.* Cf. etiam Catull. 63, 88. *prope marmora pelagi* et adnott. ad Geo. I, 254. — *monstra* hic de omnibus bestiis marinis intelligendum, quarum sane multae monstrosa forma insignes sunt. — 730 sqq. „*Illis seminibus*, h. e. his animabus, ex anima mundi, tamquam ex igne scintillae, petitis, et in humanum corpus traductis, inest ignea vis (qualis aetheris est) et aetherea natura.“ *H.* Respondet autem Anchises his verbis ad ea, quae Aeneas v. 719. rogaverat. Cum toto loco cf. Silius XV, 71 sqq., de *igneo* autem *vigore* s. vi aetheria Cic. Tusc. I, 9, 19. III, 1, 2. de Rep. p. 81. Heinrich. Wyttenb. ad Plutarch. de ser. num. vind. p. 35. Creuzer. ad Cic. N. D. III, 14. et Tennemann. *Gesch. d. Philos.* T. IV. p. 59. et de *seminibus* adnott. ad Geo. II, 151. — De forma *ollis* vid. ad I, 254. — 731. „*noxia corpora*, quandoquidem vim divinae flammae obtundit terrestris natura corporis.“ *H.* Plures Codd. inverso ordine *corpora noxia.* Sed receptam lectionem tuentur meliores libri, Med., fragm. Vat. alii. Peerlk., haerens in voc. *seminibus*, verba sic transponenda censet: - - *origo, Noxia seminibus quantum non corpora tardant*, ut haec sit totius loci sententia: „Spiritus et mens agitant hanc rerum molem, per omnes eius artus infusa: ex hac mente divina homines et animalia vitam accepere. Animabus hominum est origo coelestis; sed corpora, origini coelesti, seminibus, noxia, eum originem ac semina, igneum vigorem tardant; artus et membra mortalia eum vigorem hebetant.“ — 732. *moribunda membra*, mortalia. Vid. ad Geo. III, 488. — 733. „*Hinc metuunt cupiuntque* [scil. animae: vid. v. 720. et 730.], a corporis contagio animorum perturbationes et cupiditates proficiscuntur.“ *H.* Verbis enim *metuendi* et *cupiendi*, *gaudendi* et *dolendi* omnium cupiditatum complexum significare veteres, adnotat Thiel. laud. Cic. Tusc. III, 11, 24. IV, 6. et Schmidio ad Hor. Ep. I, 6, 13 sq. — *auras* Wagn. per lucem, Henry autem per coelum explicat, quum etiam Aen. II, 759., ubi de noctis tempore sermo sit, legamus *furit ae-*

Dispiciunt clausae tenebris et carcere caeco.
Quin et supremo cum lumine vita reliquit,
Non tamen omne malum miseris nec funditus omnes
Corporeae excedunt pestes, penitusque necesse est
Multa diu concreta modis inolescere miris.
Ergo exercentur poenis, veterumque malorum
Supplicia expendunt: aliae panduntur inanis
Suspensae ad ventos; aliis sub gurgite vasto

---

stus ad auras. — 734. *Dispiciunt* Heins. restituit ex pluribus libris, neque aliud quid sibi vult plurimorum Codd. (Med. Rom. fragm. Vat. aliorum) lectio *Despiciunt*, quam minus recte defendunt Wakef. ad Lucr. II, 741. et Iahn. ad Geo. II, 8. p. 405. ed. II. (qui explicat: spectant illuc, ubi lucem et auras esse putant.) Alii denique *Prospiciunt*. *Dispicere*, i. e. procul videre, Wagn. docet proprie de iis dici, qui antea caeci, vel in tenebris versati, (nictantes) primum lucem videant. Cf. Cic. Finn. IV, 23, 64. II, 30, 97. et, ubi metaph. usurpatur, Tusc. I, 19, 45. Or. post red. 3. ad Att. II, 20. Liv. XLIV, 6, 17. Ter. Andr. II, 5, 16. et similes locos, et vid. Ernestii Clav. Cic. h. v. et Boetticher. Lex. Tac. p. 158. — *clausae* (scil. *animae*, quod ex v. 720. repetendum: vid. adnott. ad VIII, 270.) *tenebris et* (explicative, vid. ad Ecl. III, 34. et Aen. I, 111.) *carcere caeco* corporis. „Nam corpus vinculis animi tenebrisque assimilatur, quibus ille offuscatur, et a libera rerum contemplatione retrahitur. Cf. Cic. Somn. Scip. sub f.“ *H.* De corpore tamquam carcere animi cogitato Thiel. conferri iubet Wyttenb., Heind., imprimisque Stallb. ad Plat. Phaed. c. 6. p. 62. B. Steph. — 735 sqq. „Adeo materiae s. terrestris corporis sordes inolescunt animabus, ut iis ne dissolutis quidem a corpore illae facile elui possint. Itaque purgationes fiunt operosae aqua, aëre, igni, in locis inferis.“ *H.* — 738. *corporeae pestes*, perturbationes, cupiditates, (cf. v. 733.), quas tamquam animi morbos, ulcera, cicatrices, maculas, sordes cogitatas esse memorat Heyn., unde repetenda sit animarum nudatio coram Rhadamantho ap. Plat. Gorg. extr. p. 356 sq. et Plutarch. de ser. num. vind. T. II: p. 563 sq. Vid. Heindorf. et Wyttenb. ad hos Plat. et Plut. locos et cf. similis Taciti locus Ann. VI, 6. — „V. 738. inversa est oratio. Debebat sequi: *nec excedunt — sed penitus inoluerunt, concreverunt:* unde v. 746. *concreta labes.* Hoc ita extulit: nec mirum hoc; quin *necesse est, multa*, multum vitii, *diu*, per tam longum vitae tempus, *concreta inolescere p. m. m.*“ *H.* Haud raro autem Latinis simplex Copula, quae vim explicandi habeat (vid. ad Ecl. III, 34. et al.), post verba negativa ita ponitur, ut Particulae adversativae vicibus fungi videatur. Cf. v. c. Ovid. Met. XIII, 521 sq. *Felix morte sua nec te, mea nata, peremptam Adspicit, et vitam pariter regnumque reliquit.* Heusing. ad Cic. Off. III, 6, 16. (*nulla nobis societas cum tyrannis et potius summa distractio est*). Goerenz. ad Cic. Legg. I, 14, 41. (*qui nihil alterius causa faciet et omnia commodis suis metietur*). Schmid. ad Hor. Ep. II, 1, 53. Kritz. ad Sall. Cat. 20, 17. et Iug. 31, 20. Matth. ad Cic. pr. Mur. 34, 71. Hertel. ad Tac. Agr. 39. et Thiel. ad h. l. — Ceterum Fea in *Saggio di nuove Illustr.* p. 127. coni. *abolescere*, quod iam Heyn. recte reiecit. Cf. v. c. Claud. in Ruf. II, 504. *en pectus inustae Deformant maculae, vitiisque inolevit imago.* Idem fere est Aen. II, 77. *rei alicui increscere.* — 739. Fingit poëta, nullam animam, corporis terrestris vinculis expeditam, omnes statim corporis sordes exuisse, sed cunctas apud inferos demum lustrari, s. per varias *poenas* et *supplicia* ab iis sordibus purgari et liberari. Eiusmodi autem purgationem eo aptius hic commemorari adnotat Heyn., „quum iam in sacris et initiis lustrationibus et expiationibus adsueti essent veterum hominum animi.“ — *Exercentur poenis.* Vid. ad III, 182. — 740. „A sollemnibus purgationum et lu-

Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.
Quisque suos patimur Manis; exinde per amplum

---

strationum ritibus haec sunt petita. Fiebat enim lustratio aëre, aqua, igni." *H.* Pro varia autem scelerum natura lustratio fit aut aëre (*ad ventos panduntur*), aut aqua (*sub gurgite eluitur scelus*), aut igni (*exuritur igni*). — *inanes.* Vid. ad Geo. IV, 196. — 742. *Infectum scelus*, i. e. quo se infecerunt. Cf. adnott. ad v. 541. Alteram explicationem: „eluitur, ut pro infecto sit, i. e. non facto", recte reiicit Wagn., Gossrau tamen defendere studet. Cf. etiam de verbo *inficiendi* Gronov. ad Senec. Ep. 94. — *elue.* Cf. Ovid. Met. XI, 141. *Spumiferoque tuum fonti - - Subde caput, corpusque simul, simul elue crimen*, et Sen. Ep. 59. *Diu in istis vitiis iacuimus; elui difficile est; non enim inquinati sumus, sed infecti.* — 743 sqq. Locus inter difficillimos habitus et ab editoribus vario modo tentatus. *Heyn.* de eo sic iudicat: „Ut nunc versus se excipiunt, aut nova in Elysio fit aut inchoata ante animarum purgatio in Elysio absolvitur, quod omnino novum est et insolens. Nam si vv. 743. 744. iam peracta purgatione in Elysium missae sunt animae, quomodo iterum v. 745. sequi potest *Donec longa dies* cett., h. e. donec purgatae fuerint?" Quare hic vir doct., Trappium et edit. Parmens. secutus, versus sic transponendos censet, ut vv. 743. et 744. post v. 747. collocentur, quam transpositionem etiam Brunck. et Both. probant; alii vv. 745—747. post v. 742. collocandos, alii denique aut vv. 743. et 744. aut vv. 745—747. spurios esse statuerunt. Fuerunt tamen etiam, qui locum defenderent et nulla transpositione facta omnia bene cohaerere censerent. Fea enim in *Nuove illustrazioni sulle Egloge e Georgiche di Virgilio* p. 127. et 131 sqq. putat, secundum Virgilium purgationem ipso itinere per Elysium facto demum absolvi; quod tamen quum per se minus probabile videtur, tum propterea non placet, quod non tantum de itinere per Elysium facto, sed de longa et quieta commoratione in laetis arvis (*laeta arva tenemus, D. longa dies* cett.)sermo est. Eandem fere sententiam proponit Thiel., qui censet, nihil impedire, quominus commorationem animarum in Elysio pro altero quasi gradu purgationis et iterata quadam curatione (*eine Nachkur*) habeamus, qua animae, priusquam ad superos redeant, in primum et nativum statum prorsus restituantur. Rectius et accuratius *Iahn.* in altera edit.: „Post lustrationem factam animae purgatae ad campos Elysios perveniunt; sed ibi bifariam distribuuntur. Pleraeque enim solummodo Elysium transeunt et recta via ad fluvium Lethen pergunt, ut in nova hominum corpora redeant; paucae diutius in arvis laetis Elysii vivunt, donec diuturna vacatione omnem corporis labem abiecerint, ut post mille annos purissimae ad superos revertantur ibique probatissimorum hominum animae fiant." Negari tamen nequit, Virgilium hanc sententiam paullo obscurius et brevius, quam debebat, protulisse; quare statuerim, poëtam hunc locum, festinanter modo in chartam coniectum, alteri recensioni perficiendum et limandum reliquisse. Wagn. omnem difficultatem sublatam censet Particula *donec* per *quum tandem* explicata; sed ante omnia Vir doct. probare debebat, hoc significare posse Particulam, eoque sensu a veteribus vere usurpatam fuisse, quod iure negavit Hand. Turs. II. p. 295. (Cf. adnott. ad Geo. III, 558.) — Verba *Quisque suos patimur Manes* vulgo cum Servio ita capiunt, ut voc. *Manes*, quod alibi deos inferos (ut X, 34. XII, 646. Geo. IV, 489. 505.) adeoque Furias (ut X, 39.) significet, hic dictum sit pro conditione, qua Manes sint, i. e. pro ipsis poenis, suppliciis; coll. Auson. Ephem. 57. *si poenitet, altaque sensus Formido excruciat, tormentaque sera gehennae Anticipat, patiturque suos mens saucia Manes*, et Stat. Theb. VIII, 84., qui locus minus huc quadrat; et ita sane intellexit hunc locum Paullinus Poem. V, 57., verba *quisque suos patimur Manes* in carmen suum transferens, eandemque rationem etiam Val. Flac-

Mittimur Elysium, et pauci laeta arva tenemus,
Donec longa dies, perfecto temporis orbe,

---

cum III, 389. quodammodo iuvare dixeris, qui h. l. aperte imitatus scripsit: *Quisque suos sontes inimicaque pectora poenis Implicat* cett. Quare etiam Gossrau eandem amplectitur interpretationem; et sane negari nequit, hanc summam esse sententiae, modo etiam conditio Manium simul respiciatur, qua illas poenas patiuntur. Ideoque Heyn. (cui adsentitur Iahn. in priore edit.) haec cum Gesnero in Thes. L. L. sic explicat: „omnes patimur haec supplicia (subimus illas purgationes tormentorum similes) non quidem quales nunc sumus, animae corpori inclusae, sed quoad *suos quisque Manes*, pro vulg. nostrum omnium Manes patiuntur, omnium Manibus ista patienda sunt." Sed hic Accusativus absolutus habet profecto, quae offendant; quare equidem, *Manes* pro ipso Accusativo Obiecti habens, locum sic capio: quisque nostrum eas patitur vexationes, (tria enim genera purgationis antea commemorata sunt), quae purgandae Manium suorum naturae (i. e. iis moribus, quibus praeditus ex vita discedens inter Manes receptus est, et quos ab initio etiam inter Manes versans retinet), his vel illis vitiis commaculatae, sunt convenientissimae. Eandemque fere loci explicationem proponunt Münscher Obss. in Virg. Aen. p. 22., Thiel. et *Iahn.* in edit. II., qui, multa de h. l. disputans, inter alia haec adnotat: „Voc. *Manes* h. l. non simpliciter animam apud inferos versantem, sed animam terrena labe commaculatam poenisque obnoxiam significare videtur. Itaque verba: *quisque suos patimur Manes*, quemadmodum nostra: *jeder muss in der Unterwelt seinen Seelenzustand aushalten*, hanc sententiam efficiunt: quisque apud inferos ea patitur, quae suorum Manium indoles statusque postulat (*die mit seinem Seelenzustande nothwendig verbundenen Leiden*). *Pati Manes* igitur eadem fere ratione dictum, qua *expendere scelus* pro *exp. poenam sceleris* et similia. Wagn., qui nihil fere profert ad locum difficillimum expediendum, memorabilem censet lectionem Codd. Gud. ap. Arusianum p. 257. Lindem. *mores*, quae mihi ex glossemate orta videtur. Wachsmuth. in Athenaeo I. p. 269. pro *suos Manes* coni. *suas poenas* vel *suos menses*, et Peerlk. *Quisque suum patimur Manes*, i. e. Animae expendunt malorum suorum supplicia, cui coniecturae tantum tribuit, ut adiiciat: „Verbo non opus est, ut emendatio tam simplex commendetur." Praeterea de h. l. egerunt Bauer ad Sanct. Min. II. p. 365. I. F. Wagner. de locis quibusd. Virg. etc. p. 5. et Hoegg. l. l. p. 14., quorum commenta praetereo. Süpflius hic quoque tacet. De notissima autem verborum coniunctione *quisque patimur suos M.* cf. Ruhnk. ad Ter. Heaut. I, 1, 71. Drak. ad Liv. II, 22, 7. Cort. ad Lucan. I, 498. Oudend. ad Caes. B. I, 39. Kritz. ad Sall. Cat. 6, 2. 7, 1. al. Hertel. ad Tac. Agr. 3. Daehn. ad Nep. Them. 4, 2. Bach. ad Ovid. Met. I, 59. et V, 212. Ruddim. II. p. 369. Zumpt. §. 367. alii. — *per Elysium* non solum est *ad Elysium*, ut Heyn. interpretatur, sed proprie intelligendum. Vid. supra ad v. 743. Ceterum sunt, qui *laeta arva* ab Elysio distinguant; haud dubie haerentes in voc. *pauci*, de quo etiam *Heyn.*: „Tenet et moratur nos, quod *pauci* in loca laeta mittantur; quid igitur fit de ceteris? Eorumne purgationes absolvuntur nullo tempore? Nam ii, qui ad Tartarum relegantur, ne ad purgationes quidem admitti, nec admitti posse, videntur." Sed vid. verissimam Iahnii explicationem supra propositam. — *exinde*, postquam tam diu purgationi fuimus obnoxii. — *pauci*, quia plerique ita sunt vitiis infecti, ut nulla purgatione plane ab iis liberari possint. Peerlk. verba *exinde per amplum - - arva tenemus* spuria habet. — 745. *longa dies*, longum tempus ad purgationem constitutum. (Cf. V, 783. ibique adnott.) — „*perfecto temporis orbe*, definitum post tempus, h. e. mille annos." *H.* Vid. v. 748. et cf. Pauli ad Gal. 4, 4. ver-

Concretam exemit labem, purumque relinquit
Aetherium sensum atque aurai simplicis ignem.
Has omnis, ubi mille rotam volvere per annos,
Lethaeum ad fluvium deus evocat agmine magno,
Scilicet immemores supera ut convexa revisant
Rursus et incipiant in corpora velle reverti.
    Dixerat Anchises, natumque unaque Sibyllam
Conventus trahit in medios turbamque sonantem;

---

ba ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου. — 746. *concretam labem.* Vid. v. 738. — *relinquit*, quod praebent Med. fragm. Vat. alii, Iahnius iam restitui iusserat, et vere restituit Wagn., quem secuti sumus; vulgatum enim *reliquit* antecedenti *exemit* accommodatum videtur; de Praesente autem Perfectum sequente vid. adnott. ad Geo. III, 228 et Aen. II, 465. — „*purum aetherium sensum*, mentem illam (*sensus* pro affectione animi, et hinc pro animo ipso) ex aethere deductam; quumque idem aether sit ignis purissimus, explicative subiicit: *atque auraï simplicis ignem.* De igni *auram* proprie dici, ut de luce, supra v. 204. vidimus. Itaque anima tandem ad pristinam integritatem aetheriam restituitur.“ *H.* Videtur autem Virgilius spectare Pythagoreorum et Stoicorum doctrinam, quae mentes hominum ex universa mente divina esse delibatas (*ein Ausfluss od. Theil des aetherischen Weltgeistes*) statuit. Cf. Cic. Cat. 21. de N. D. I, 11, 27. Senec. Ep. 120. idemque in Cons. ad Helv. 6. etc. Idem sibi vult Hor. Sat. II, 2, 79. *divinae particulam aurae* commemorans, ubi vid. Orell. Ceterum cf. Geo. IV, 220 sq. Hotting. ad Cic. de Div. I, 11, 17. Lamb. et Heind. ad Hor. Sat. II, 2, 79. Rupert. ad Silium XV, 71. et Goerenz. ad Cic. Legg. I, 12, 33. — De forma *auraï* vid. ad III, 354. — 748. *Has omnes*, scil. animas hoc modo purgatas. — Verba *ubi mille rotam* cett., quae Enniana esse ait Servius (cf. ed. Hessel. p. 148.), Heyn. recte sic interpretatur: „ubi mille annorum rota voluta, h. e. circumactus orbis est,“ et *volvere rotam* per: „exigere tempus in orbem rediens.“ (Cf. Geo. II, 295.) Idem confert Ciceronis locum in Somn. Scip. 2. *quum aetas tua septenos octies solis anfractus reditusque converterit*, et *mille annos* ex Plat. Rep. X. p. 515. A. et Phaedro p. 1223. D. Steph. sumptos esse, Silium autem XIII, 558. *annos* in *lustra* mutasse, et Ciceronem in Somn. Scip. s. f. omnino *multa secula*, Pindarum contra in fragm. ap. Plat. Men. p. 415. B. ed. Frf. (in Fragmm. Pindari ex Threnis III. p. 36 sq.) *novem* modo *annos* commemorare docet. Peerlk. pro *rotam* sine iusta causa coni. *aevum.* — 749. „*deos evocat*, non hic de Mercurio agitur, quod putant Intpp., sed est ὁ δαίμων, indefinite. Vid. Plat. Rep. X. p. 765. E.“ *H.* — 750. *supera convexa*, coelum. Vid. ad IV, 451. — 751. Vulgo distinguunt post *revisant*, et *Rursus* cum seqq. coniungunt; sed vere memorat Wagn., hic non eam esse vim Particulae *rursus*, ut inde nova sententia recte ordiatur; quare secutus est Cod. Med. rationem, qui post *rursus* incidit, eandemque rationem etiam Peerlk. et Süpfl. amplexi sunt, in min. tamen edit. cum Gossr. Comma prorsus omisit, ut *rursus* ad utrumque sententiae membrum pertineret; eaque ratio sane optima videtur. De pleonasmo *rursus revisere* vid. ad Geo. I, 200. et supra ad v. 449. — *incipiant velle reverti*, ut ipsae desiderium ad superas auras revertendi sentire incipiant; *velle* enim liberam, non coactam voluntatem eius significat, qui ultro, ἑκών, aliquid facit. Thiel. conferri iubet Bach. ad Tib. IV, 2, 11. Heind. ad Hor. Sat. I, 4, 111. et Daehn. ad Nep. Att. 4, 2. praeterea autem Tib. I, 2, 94. III, 4, 4. Prop. III, 6, 4. Ovid. Her. XXI, 57. Cic. Coel. 37, 73. cett. — 753. „*turbam sonantem*, de strepitu, ex Odyss. XXIV. 5. ταὶ δὲ τρίζουσαι ἕποντο. Cf. Hor. Serm. I, 8, 41. et

Et tumulum capit, unde omnis longo ordine possit
Adversos legere, et venientum discere vultus.
Nunc age, Dardaniam prolem quae deinde sequatur
Gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
Illustris animas nostrumque in nomen ituras,
Expediam dictis, et te tua fata docebo.
Ille, vides, pura iuvenis qui nititur hasta,

---

supr. v. 707 sq. — 754. *longo ordine*. Vid. supra v. 482. — 755. *adversos*, ex adverso incedentes animas, *legit*, recenset, recognoscit [oculis cernit]." *H.* — *posset* est plurimorum Codd., inter quos Med. et Rom., lectio, quam pro vulg. *possit* cum Wagn. revocavimus, quum etiam Nonius v. *legere* p. 133. exhibeat *possent*, librarii autem post Praesentia Imperfectum potius in Praesens, quam Praesens in Imperf. mutasse putandi sint. Wagn. Virgilium fortasse terminationem *it* ter redeuntem vitare voluisse putat: per se enim utraque lectio bonum sensum praebet. Imperfectum nimirum, quid Anchises fecerit et quo consilio, tamquam rem praeteritam simpliciter narrat; Praesens autem narrationem interrumpit, et rem ipsam, quae agitur, tam vivide nobis ante oculos ponit, ut narrantem poëtam paene obliviscamur et Anchisem ipsum consilium suum prodentem audire videamur. Quare, si interna modo causa respicienda esset, Praesens amplecterer; externae tamen causae Imperfectum praeferri iubent. Iahn. in priore edit. Praesens (quod etiam Thiel. recepit), in altera (ut ceteri editores Wagnero posteriores omnes) Imperf. praetulit. Ceterum cf. etiam adnott. ad I, 297. — 756 sqq. Admodum prudenti iudicio poëtam rem ita instituisse, ut ab ipso stirpis progenitore in filii, eiusdem gentis auctoris, gratiam hic recensus exhiberetur, Romanis haud dubie iucundissimus et genti Iuliae quam maxime commendabilis, Heyn. iam observavit. — *Dardaniam prolem quae sequatur gloria* cett. Enarrabo clara facta et fata posterorum tuorum. — *deinde*, post tuum aevum, postero tempore. Sic supra v. 561. *quae te circumstent deinde pericula*, i. e. post hunc casum, futuro tempore. Infra v. 890. *bella*, *quae deinde gerenda*, i. e. post hoc tempus. Geo. IV, 225. *huc reddi deinde*, i. e. post vitam transactam etc. Cf. etiam adnott. ad III, 609. et V, 741. — 757. „*qui maneant*, exspectandi sint, [vid. supra v. 71. et 84.] *nepotes Itala de gente*, de nova stirpe in Latio ex Lavinia suscipienda." *H.* Ceterum cf. ad I, 686. III, 602. et al. adnott. — 758. *nostrum in nomen ituras* pro vulg.: futuras ex nostra gente et nomen nostrum propagaturas, ut in simili Lucani loco VI, 375. *Solus in alterius nomen quum venerit undae, Defendet Titaresus aquas.* Conferri etiam possunt dicendi formulae *in nomen adsciscere*, *assumere*, pro: in familiam adoptare, ap. Tac. Ann. III, 30. Plin. Ep. VIII, 18. al. „Quod autem Anchises haec exponere et futuras res praedicere potest, ad divinandi munus pertinet, quod ille a Venere acceperat. Vid. supra II, 687 sq. et al." *H.* Servius haec adnotat: „Cetera, quae hic intermissa sunt, in ἀσπιδοποιΐᾳ commemorat", i. e. VIII, 728 sqq., quare, etiam Heynio iudice, in hoc recensu multa sane poëtae praetermittenda erant, ne bis eadem narraret. — 759. *Expediam dictis.* Vid. ad III, 460. — 760 sqq. „Gens Iulia ab Ascanio seu Iulo ducta, qui patri successit et Albam Longam condidit (cf. sup. I, 267 sq.); sed reges Albani a Silvio, qui ex Lavinia posthumus Aeneae natus erat. Haec est fama, quam h. l. poëta sequitur. Alii Ascanii filium et successorem Silvium faciunt. Alii aliter tradunt. Vid. Liv. I, 3. Aur. Vict. O. G. R. 16. 17. Dion. Hal. I, 70. Ovid. Fast. IV, 40. et Serv. ad h. l." H. — *Vides* parenthetice interpositum, ut in Cir. 267. et Sil. III, 622. Sic etiam apud Ovid. Met. VII, 756. *cernis.* Vid. Gronov. Obss. IV, 18. et Interpp. ad Silii l. l., de Graecis autem, qui eodem dicendi genere utuntur (ὁρᾷς), Valcken. ad Eur. Phoen. 726. et Brunck. ad Soph. Philoct. 832. Heyn. existimat, scribi

Proxima sorte tenet lucis loca, primus ad auras
Aetherias Italo commixtus sanguine surget
Silvius, Albanum nomen, tua postuma proles,
Quem tibi longaevo serum Lavinia coniux
Educet silvis regem regumque parentem,
Unde genus Longa nostrum dominabitur Alba.
Proximus ille Procas, Troianae gloria gentis,
Et Capys, et Numitor, et qui te nomine reddet
Silvius Aeneas, pariter pietate vel armis
Egregius, si umquam regnandam acceperit Albam.

---

etiam posse *vides?* Sed recte adversatur Peerlk., qui docet, interrogatione plerumque orationem magis concitatam indicari, sedato autem pectore loquentes dicere *vides*, idque huic loco unice aptum esse, quum in habitu Silvii nihil sit tanta admiratione dignum. — *pura hasta*, non ferro praefixa, δόρυ ἀσίδηρον, i. e. sceptrum, insigne regium. Cf. Suet. Claud. 28. et Prop. IV, 3, 69., ubi pariter *pura hasta* commemoratur. — 761. *Proxima tenet sorte lucis loca*, hunc primum sors continget in regiones lucis, ad superas auras ex inferis redeundi. Sed. vid. adnott. ad v. 832. Quum Virgilius in Elysio saepe *lucos* commemoret, Peerlk., ut ambiguum vitetur, profert coniecturam *luci;* qua tamen, si vere loco inesset ambiguitas, nihil nos lucrari quisque videt. — 763. *Silvius*, Aeneae filius ex Lavinia, quare *Italo commixtus sanguine* dicitur. — „*Albanum nomen*, h. e. Albanus, Albae Longae rex. Nec male tamen sic accipias: nomine inter Albanos domestico appellatur Silvius. Quo ducere potest Livius l. l. *mansit Silvius postea omnibus cognomen, qui Albae regnarunt.* [Vide tamen XII, 515. ibique adnott.] Argutias veterum Grammaticorum super *postuma proles* vid. ap. Gellium II, 16. [qui ipsi Virgilio infra v. 764. contradicens Silvium demum post Aeneae mortem natum esse perhibet]. — 764. *Quem tibi longaevo*: expressit Homericum παῖδα τηλύγετον." *H.* — *serum.* Cf. infra VIII, 582., ubi Evander senex de Pallante: *mea sola et sera voluptas.* — 765. *Educet silvis.* „Fabulae de Silvio in silvis educto locum fecisse videtur nomen ipsum, ut fabulis de Romulo et Remo ficus Ruminalis et similitudo vocis *ruminis*, h. e. mammae." *H.* — *educet* pro educabit, ut infra iterum v. 779. VIII, 413. Plaut. Curc. IV, 2, 32. Ter. Heaut. II, 1, 14. Cic. ad Div. VI, 5. Hor. A. P. 244. (ubi tamen pro *educti* rectius legi videtur *deducti*) Drak. ad Liv. XXI, 43, 15. et Ruhnk. ad Ter. Andr. I, 5, 39. — 766. *Alba Longa*, non *Albae Longae*, quia, si nomini urbis locum indicantis, ubi aliquid fit, Adiectivum adiicitur, non facile Casus locativus, quem vocant, usurpatur. Cf. Schmitthenner *Ursprachlehre* p. 264. Frid. Rosenii Prolus. corporis radicum sanscritarum p. 12 sq. Hoffmann. in Censura Gramm. Ramshorn. in Iahnii Annall. a. 1828. II, 1. p. 24. Beneck. ad Iustin. XIX, 2, 8., non neglectis tamen iis, quae contra illos disputat Kochius in Prooemio ad Lexicon geograph. p. XIII sq., cui certe in eo non adsentior, quod *Alba Longa* hic significare putat *von Alba L. aus*, *von A. L. her.* — 767 sq. „Nec omnes Albanorum reges, nec ordine suo recitat: poëta est, non historicus; ipsa nominum antiquitate carmini dignitatem et gravitatem parari bene intelligebat. — *proximus* ergo, qui adstat. [Nam sextus fuit rex Albanorum, ut Numitor tertius decimus.] Meminit *Capyos*, quod Capys, Assaraci f., Aeneae fuerat avus. Itaque Anchises refricat in hoc gratam patris sui memoriam." *H.* — 769. *pariter egregius pietate vel armis*, i. e. vel pietate, vel armis, sive pietatem, sive fortitudinem spectas; nam Particulae *vel*, *aut sive* apud poëtas Rom. Graecorum more interdum semel tandum ponuntur, ubi proprie iterandae sunt. Sic Catull. IV, 19. *laeva sive dextera.* — 770 *si umquam* cett. Servius narrat,

Qui iuvenes! quantas ostentant, adspice, vires,
Atque umbrata gerunt civili tempora quercu!
Hi tibi Nomentum et Gabios urbemque Fidenam,
Hi Collatinas imponent montibus arces,

Aeneam Silvium vix anno quinquagesimo tertio recepisse regnum a tutore, qui in illud invasisset. — De voc. *regnandam* pro regendam vid. ad III, 14. — 771. *Qui iuvenes! quantas* cett. Sic distinguunt recentiores editores inde a Wakef., neque aliter Cod. Med. Vulgo paullo languidius: *Qui iuvenes quantas ostentant*, uno tenore. — 772. *Atque* lectio est Codd. fere omnium, quam cum Iahn. ex Wagn. (quos etiam posteriores editt. omnes secuti sunt) pro vulg. *At qui* revocavimus; quorum ille (in priore edit.), Copulae vim explicaturus, ex antecedentibus *Qui - - quantas* assumit *quam*, ut sensus sit hic: *Quamque umbrata gerunt;* hic vero, recte hanc rationem spernens, quum non quaeratur, quam vel magis vel minus umbrata fuerint, Particulae *atque* hic eam vim inesse censet, ut comparandis rebus similibus inserviat, ideoque haec sententia efficiatur: Adspice, qui iuvenes! quantas ostentant vires! i. e. quam fortes sunt. Atque iidem civiles gerunt coronas ob cives in colonias deductos et novas urbes conditas, ergo quia pacis artibus de civibus optime merebantur. (Cf. de hac signif. Particulae *atque*, ex qua respondet nostro *und eben so auch*, Hand. Turs. I. p. 475 sqq.) Thiel. Particulae hic augendi et amplificandi vim attribuit, ut sit i. q. *et adeo*, *ja auch*. Optima autem videtur ea ratio, quam Iahn. in altera edit. suadet, ut mutata distinctione, h. e. pro signo exclamandi post *vires* Commate, et pro Puncto post *quercu* signo exclamandi posito, locum sic intelligamus: „Quam praestantes iuvenes! quantas vires ostentant atque quantum virtutibus civilibus excellunt! (*wie tragen sie ihre Stirnen beschattet vom Laube der Bürgerkrone!*“) Heyn. perperam edidit *At, qui - - - quercu, Hic tibi* etc., qua paucorum Codd. lectione a regibus modo nominatis distinguuntur alii nescio qui coloniarum conditores, quos hic non diserte nominari iam per se mirum videri debet; tum vero etiam, quod bene perspexit Wagn., huic rationi adversatur v. 778., ad quem vid. adnott. — *umbrata*. Cf. Lucr. II, 628. *ninguntque rosarum floribus umbrantes Matrem comitumque catervam.* Stat. Theb. VI, 554. *umbratus tempora ramis* etc. — *gerunt.* Cf. v. c. Tibull. III, 6, 2. *Semper sic hedera tempora vincta geras.* (Aen. I, 319. II, 277. etc.) — 773 sqq. Ab Alba Longa XXX colonias deductas esse memorat Heyn., coll. Dion. Hal. III, 31. Liv. I, 3, 7. Aur. Vict. O. G. R. c. 17. et Ryckio in Diss. de pr. Ital. col. p. 455. — *Nomentum*, in Sabinorum agro ad Alliae fontes situm, unde via Nomentana nomen accepit, una cum *Fidenis* et *Crustumerio* a tribus fratribus multis annis prius quam Romam conditam esse tradit Dion. Hal. II, 53. et 36. Cf. de eo, nunc *la Mentana* appellato, liber meus *Handb. der alt. Geogr.* III. p. 640. — *Gabii*, haud ignobile Latii oppidum, inter Romam et Praeneste situm, etiam Albae Longae colonia (Dion. IV, 53.), quamquam Solinus c. 8. scribit: *Notum est*, *Gabios a Galacio et Bio*, *Siculis fratribus*, *constitutas.* Rudera eius apud oppidum *Castiglione* reperiuntur. Cf. librum meum comm. III. p. 723. — *Fidenae*, in extrema valle Tiberina inter Romam et Veios quaerendae, ex historia Romana satis notae sunt. Forma singularis numeri legitur etiam ap. Tac. Ann. IV, 62. Silium XV, 90. Plin. XVI, 4, 5.; prima autem syllaba alibi solet produci. Cf. Hor. Ep. I, 11, 8. Prop. IV, 1, 36. Iuven. VI, 57. X, 100. Sil. XV, 90. Vestigia huius urbis inveniuntur in colle prope *Castel Giubileo*. Vid. liber meus *Handb. der alt. Geogr.* ibid. — 774. „*Collatia* in iis collibus sita, qui inter viam Praenestinam et laevam Anienis ripam visuntur. Vid. Cluver. Ital. ant. p. 663.“ *H.* Quamquam haud procul a Roma situm, Sabinorum tamen erat oppidum. Cf. Liv. I, 38, 1. 57, 9. Nunc vocatur *Castellaccio.* Vid. librum meum comm.

Laude pudicitiae celebres, addentque superbos
Pometios Castrumque Inui Bolamque Coramque.
Haec tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine terrae.
Quin et avo comitem sese Mavortius addet
Romulus, Assaraci quem sanguinis Ilia mater

---

ibid. — V. 775., qui in nullo Codice nec ulla edit. vet. legitur, a Fabricio Lampugnano I. C. V. Mediolanensi illatus esse dicitur; quare propterea tantum in contextu servatus est, ne versuum numeri eo omisso turbarentur. Iahn. conferri iubet Weichert. de verss. iniur. suspp. p. 60. — 776. „*Pometii* s. Pometini, eorumque urbs Suessa Pometia, communi scriptorum consensu Volscorum, non Latinorum nomini accensentur. Itaque Cluver. p. 1018. et 1024. aliique Virgilium poëtica licentia in hoc usum esse omninoque vetus Latium finibus latioribus ad Circeios usque definiisse putant. Livio sane II, 16. *duae coloniae Latinae* (iure Latii Roma deductae) *Pometia et Cora.* Enimvero etsi Volscorum facta est urbs Suessa una cum Cora, tamen urbes inter Latinas eam aliquando fuisse dubitari nequit. Vid. Plin. III, 5, 9.“ *H.* Situs eius accuratius indicari nequit. — *Castrum Inui* (quem antiqui Itali inter Faunos et Panes colebant: cf. Liv. I, 5. Macr. Sat. I, 22. Spangenberg. de veteris Latii religg. domest. p. 63. et Hartung. *Relig. d. Römer.* II. p. 178.), idem est Rutulorum oppidum, quod etiam κατ' ἐξοχήν *Castrum* dicitur Ovidio Met. XV, 727. et Silio VIII, 361. Vid. Cluver. Ital. ant. III, 5. p. 978. Male hoc *Castrum Inui* ad Castrum novum, non longe a Centumcellis ad mare situm revocavit Servius (et cum eo Mannert IX, 1. p. 375.), deceptus fortasse Rutilii errore I, 227 sq. Sed vid. Cluver. Ital. ant. II, 2. p. 489. Drakenb. ad Silii l. l. Dempster Etr. Rom. IV, 32. p. 105. Gori Mon. Etr. II. p. 148. et Müller. Etr. II. p. 63. — *Bola*, Aequorum oppidum, cis Anienem situm, cuius situs incertus est. Cf. liber meus *Handb. d. alt. Geogr.* III. p. 722. Bolanos (cum Coranis et Pometiis) foederi Latino adscriptos fuisse docet Dionys. V, 61. Cf. etiam Liv. IV, 49. et Plin. III, 5. — *Cora* autem Latii fuit oppidum montanum, haud procul a Velitris situm, postea cum Volscis foedere iunctum. Cf. Dionys. III. p. 175. Liv. II, 16, 8. 22, 2. Oppidulum *Cori* continet eius reliquias. Cf. Abeken *Mittelital.* p. 75. et 148. — 777. Unus Cod. Med. a m. pr. (et Colot.) praebet *sine nomine gentes*, quod Heinsio placuit; atque etiam in uno Cod. edit. Vinar. 1826. *sine numine gentes* scriptum est. Sed contra ceterorum omnium librorum auctoritatem nihil mutandum. Ceterum cf. II, 558., ubi *sine nomine corpus*, Val. Fl. II, 587., qui Hellespontum dicit *angustas quondam sine nomine fauces*, et Sil. XII, 316. *sine nomine vulgus.* — V. 778. *Wagn.*, in maiore edit. paullo artificiosius interpretatus, in minore simplicius et rectius sic explicat: „Quin etiam ista anima, Romuli futura in terris, prodibit in vitam, avum Numitorem prosecutura.“ Vulgo cum Servio interpretantur: avito sese iunget imperio, h. e. una cum avo regnabit, donec Romam condet. Thiel. sic explicat: in eiusdem, qua avus floret, laudis societatem veniet, se adiunget; Iahn. autem minus probabiliter *avo* generaliter pro *avis* dictum putat, quem Pluralem Merula ad Ennium p. 251. adeo in contextum recipi iubet (cf. Iahn. ad Geo. IV, 141.), et Heyn. *addit* legendum esse putat. Ceterum *se addere comitem* legimus etiam ap. Claud. R. Pros. I, 231., ut *se addere socium* Aen. II, 339., *se dare comitem* ap. Ovid. Met. V, 250., *venire comitem alicui* ap. eund. Her. XIII, 163. et similia. Cf. etiam Liv. I, 56. *Brutus filiis regis comes additur* et supra v. 528. — 779. *Assaraci quem sanguinis* cett. „quem Rhea Silvia, Troiana stirpe oriunda, partu edet.“ *H.* *Assaraci* adiective accipiendum esse, vere adnotat Wagn., comparans *Pompilium sanguinem* ap. Hor. A. P. 292. Cf. autem, quae de hac Adiectivorum forma adnotavimus ad III, (119.) 602. IV, 552. al. De ipso *Assaraco*, Anchisae avo, vid. ad I, 284

Educet. Viden', ut geminae stant vertice cristae,
Et pater ipse suo superûm iam signat honore?
En, huius, nate, auspiciis illa incluta Roma
Imperium terris, animos aequabit Olympo,
Septemque una sibi muro circumdabit arces,

— 780. *Educet*, educabit. Vid. supr. v. 765. — *viden', ut stant* cett. Aliquot Codd. *stent;* sed vid. adnott. ad Ecl. IV, 52. et Gossr. ad h. l. Ceterum apostrophus, qui vulgo his formis decurtatis *viden*, *satin*, *ain* etc. ex Grammaticorum (ut Prisc. de Accent. c. 2. p. 1287. P.) praeceptis appingitur, Wagnero iudice rectius omittitur, quum litera *e* Particulae *ne* etiam ante consonas (ut III, 319. X, 668.) abiiciatur, et si abiectae literae causa apostropho opus sit, duo potius hamuli requirantur *vide'n'*, *sati'n'*, *ai'n'* etc. In Cod. Med. apostrophus nusquam adiectus cernitur. — *geminae cristae*, i. e. galea duplici crista ornata, *stant*, horrentes eminent (vid. ad Ecl. VII, 53. et Aen. II, 774.); quem militarem viri habitum iam nunc bellicosum eius ingenium declarare, recte sensit Heyn., qui haec adiungit: „An duplex crista in galea Martis aliquod peculiare insigne sit, dubito, nec ex Val. Max. I, 8, 6. [cui Peerlk. nimium tribuit] doceri posse puto. - - At ipsa galea perpetuum, quantum memini, Romuli insigne est.“ — 781. Servius, cuius explicationem temere tuetur Muenscher. Obss. in Virg. Aen. p. 23., *superum* pro Accusativo habet: eum, *superum*, i. e. deum, *pater*, Mars, *signat honore;* sed quis credat, Virgilium in tali verborum coniunctione tam ambiguo voc. *superi* pro *deo* usurum fuisse? Alii, velut Ruddim. II. p. 49. et Iahn., locum sic capiunt: *pater*, Mars, *eum signat honore suo*, i. e. *superûm honore;* quam explicationem collocatio verborum maxime iuvare videtur. Possumus vero etiam cum Heynio verba sic coniungere: *Et pater superûm*, Iupiter, (qui tamquam pater artis vaticinandi omnia praevidet) *ipse eum signat suo honore*, i. e. „dignitate viri et corporis virtute arguit, eum aliquando in numerum immortalium adscriptum iri.“ Wagn. Heynio in summa quidem re adsentitur, *suo* tamen *honore signat* nihil aliud esse putat, quam: „conspicuum facit ea dignitate oris, quae in ipso, Iove, exsplendescit.“ — Versum 782. Isidorus Orig. XV, 1. Ennianum esse perhibet; Merula autem et Planck. ad Ennii Med. p. 2. Ennii nomen ex verbis ab initio positis *En huius* ortum esse putant, quod, si Servii adnot. cum Isidori loco comparamus, satis probabile videtur, quamquam contrarium docere conatur Spangenb. p. 24. — *huius auspiciis* Heyn. explicat: „per haec prima urbis initia et fundamenta a Romulo iacta“, quam significationem vocis *ausp.* iure negat Wagn., illa verba recte referens ad regnum Romuli talibus auspiciis condendum, quibus futura dignitas et magnitudo Romae cognosci possit, et Particip. *condita* vel *nata*, quod facile omitti potuerit, subintelligens. Negari tamen nequit, hanc Participii omissionem paullo duriorem et insolentiorem esse, quare nescio an Peerlk. iure praeferat aptam sane et facilem Burmanni coniecturam *En, huius nata auspiciis* etc. — 783. „Imperium ad terrarûm fines proferet, virtute et magnanimitate superabit omnes mortales et animos diis virtute pares habebit.“ *H.* — *aequabit* igitur duplici significatione positum, primum proprie, tum figurate (ut Geo. IV, 132. *regum aequabat opes animis.*) Pro *animos* Heumann. coni. *annos* (ut de aeterna Roma cogitandum sit), Schrader. autem *famamque.* Ex multis similibus Romae praeconiis apud veteres poëtas cf. Hor. Od. III, 3. imprimis v. 53 sqq. Ovid. Met. XV, 877. et Tib. II, 5, 57 sqq. — V. 784. legitur etiam Geo. II, 535., ubi vid. adnott. Propter Peerlk. tamen monendum, verba sic esse construenda: *una* (quod *septem arcibus* s. collibus magna cum vi opponitur) *muro circumdabit sibi septem arces*, ut *sibi* sit Dativus commodi; ille enim Vir doct., comparans Graecorum περιβάλλεσθαι οἰκίας με-

Felix prole virûm: qualis Berecyntia mater
Invehitur curru Phrygias turrita per urbis,
Laeta deûm partu, centum complexa nepotes,
Omnis coelicolas, omnis supera alta tenentis.
Huc geminas nunc flecte acies, hanc adspice gentem
Romanosque tuos. Hic Caesar et omnis Iüli
Progenies, magnum coeli ventura sub axem.
Hic vir, hic est, tibi quem promitti saepius audis,
Augustus Caesar, Divi genus, aurea condet
Saecula qui rursus Latio regnata per arva
Saturno quondam, super et Garamantas et Indos

γάλας (de quo conferri iubet Wyttenb. ad Plut. Mor. I. p. 681.), coniungit *sibi circumdabit* et *muro* pro Dativo videtur habere, quum explicet: „habet arces pro muro;" quam perversam rationem nemo facile probabit. — 785. „Augusta imago Cybeles per Phrygiam invectae (ex ritu sacrorum), quae est *Deûm Mater*, confusa cum Rhea et Terra. Assimulatur Roma, quae tot magnos ac divinos viros tulit. Nam de divinis honoribus in Caesares delatos non agitur." *H.* Haec comparatio eo aptior, quod Rhea Romuli mater habebatur. Cf. etiam Geo. II, 167 sqq. Frequentiam fortium virorum apud antiquos summam urbium laudem fuisse, Thiel. adnotavit, coll. Lucr. I, 729. Ovid. Met. XV, 422. et Langio *Verm. Schriften.* p. 127. *Berecyntia* s. Berecynthia (nam etiam Graeci nomen duplici ratione scribunt, et Codd. ubique in eo fluctuant, ita tamen ut adspiratio minore auctoritate nitatur: cf. Spanh. ad Callim. in Dian. 246. et Bach. ad Ovid. Met. XI, 16.) dicitur Cybele a Berecynto, Phrygiae monte ipsi sacro (cf. liber meus *Handb. der alt. Geogr.* II. p. 339.); ut omnino omnia, quae ad eius cultum pertinent, Berecyntia vocantur (cf. Hor. Od. I, 18, 13. IV, 1, 22. Ovid. Met. XI, 16. Pers. I, 93. cett.) Dea ipsa aut *Berecyntia mater* aut absol. *Berecyntia* appellatur etiam infra IX, 82. 619. et Ovidio Fast. IV, 335. Ceterum cf. cum h. l. Lucr. II, 601 sqq. imprimis 607 sqq. — 786. *turritam* ob coronam muralem Deorum matrem vocat etiam Prop. IV, 11, 51., ut *turrigeram* Ovid. Fast. V, 224. VI, 321. alii. Cf. etiam Prop. III, 15, 35. *Vertice turrigero dea magna Cybebe.* — 788. *supera alta tenentes* Heyn. comparat cum Hom. ὑπέρτατα δώματ' ἔχοντες. *Supera* pro coelo etiam ap. Lucr. VI, 83. Cic. Acad. IV, 39, 123. 41, 127. N. D. II, 6, 17. 33, 83. et alibi haud raro. — 790. *Iüli Progenies;* ab Iulo enim, Aeneae et Creusae filio, stirpem ducebant Iulii. — 791. *coeli ventura sub axem*, sub coelum, in vitam. Donatus: „Sub axe coeli sunt omnes, qui fruuntur luce; sed hic dictum est, non tantum ituros in lucem, verum etiam merito virtutis usque ad ipsum coeli axem esse venturos." Ceterum cf. adnott. ad Geo. II, 271. et Aen. II, 512. — 792 sqq. Locus splendidissimus de Octaviani Augusti laudibus. De duplici mensura Pron. *hic* (*Hĭc vir*, *hīc est*) vid. adnott. ad IV, 22. — *aurea condet Saecula.* Thiel. confert Hor. Carm. saec. v. 58 sqq. — 793. *Divi genus*, Caesaris in numerum deorum recepti filius adoptivus, unde sollemne illud: Caesar Augustus, Divi filius. — Sequuntur laudes Augusti primum propter pacem Romanis restitutam (v. 793 sqq.), tum ob fines imperii victoriis prolatos (v. 795 sqq.), denique propter expeditiones in terras remotissimas et itinera ad ordinandas provincias suscepta (v. 302 sqq.) — 794. „*Latio:* debebat sequi per appositum *arvis regnatis*, sed variavit: *per arva regnata* [vid. sup. v. 770.] *quondam Saturno*, quae sunt ipsum Latium. Vid. inf. VIII, 319 sqq. — 795 sqq. Fines imperii in Africa et Asia dilatatos intellige; etsi rebus in maius auctis." *H.* — *super*, i. e. ultra: cf. Ruddim. II. p. 326. Wagn. quidem, quum Indi et Garamantes

Proferet imperium; iacet extra sidera tellus,
Extra anni solisque vias, ubi coelifer Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.
Huius in adventum iam nunc et Caspia regna

---

extremi hominum habiti sint, per Part. *super* (hic non minus quam in similibus locis, velut Lucan. IV, 333. et VIII, 162 sqq.) „loca ista ipsa, longissimo videlicet intervallo distantia, non autem ulteriora designari" putat; sed verba sequentia, quae et ipsa rem in honorem Augusti augent, imprimisque similia illa *extra sidera, extra Solis vias*, me movent, ut illam explicationem praeferam. (Video etiam Peerlkampium mecum facere, qui verissime censet, maiorem esse laudem ultra extremos homines processisse, quam extremos cognitos vicisse.) — „*Garamantes* [de quibus vid. ad Ecl. VIII, 44.] victi sunt a L. Corn. Balbo, cuius triumphum Fasti Capitolini VI. Kal. April. a. 735. memorant. Cf. Plin. V, 5. Solin. c. 31. [Inde legatos ad Augustum miserunt et foedus sanxerunt, quod poëta Romanus signum habet deditionis. Cf. Strab. XV. p. 719.] In extrema igitur vitae Virgilii haec incidunt. — *super Indos* spectat partim ad signa a Phraate reddita a 734., partim ad Indorum legationem ad Augustum missam, quum in Syria versaretur. Vid. Strab. XV. p. 719. et Dion. LIV, 9. [Hor. Carm. Saec. 55. Prop. III, 1, 15. alios] et cf. loci imitationem ap. Silium VIII, 409 sqq." Haec fere *Heyn.* De Augusti laudibus ob Indos, Parthos omnique remotissimos Orientis populos devictos praeter ipsum Virg. Geo. II, 170. IV, 560. et Aen. VII, 605 sq. cf. Hor. Od. I, 12, 53 sqq. IV, 14, 41 sqq. 15, 7. Ep. I, 18, 56. I, 12, 27. Sat. II, 5, 62. Prop. II, 10, 13 sqq. III, 1, 15. III, 4, 1. Ovid. Fast. V, 579 sqq. A. A. I, 177. Suet. Oct. 21. Dio Cass. LIV, 8. etc. multique viri docti, quos laudat Obbar. ad Hor. Ep. I, 12, 27. Fasc. V. p. 157. — 796. *Proferet imperium.* Cf. Ovid. Ovid. Met. V, 372. — *iacet extra sidera* cett. Pedestris orationis scriptor sic perrexisset: et super eam terram, quae iacet cett. Peerlk. tamen, offensus hac orationis inversione, qua Heyn. enthusiasmum adiuvari censet, pro *iacet* coniicit *quaque*, i. e. et qua tellus iacet extra anni solisque vias. Ceterum australes Africae partes indicari, quae tanquam altera mundi pars spectari solent, quisque videt. — 797. „*Solis viae*, proprie sunt inter Tropicos Cancri et Capricorni per eclipticam. Sic ap. Aratum Phaen. 319 sqq. ἠελίοιο κέλευθοι et ἄλησις. Servius laudat Lucan. III, 253., in quo Aethiopes extra Zodiacum positi esse dicuntur. Romani quidem ab una parte vix ad Tropicum Cancri pervenerunt, multo minus ab altera parte arma ultra Aequatorem protulerunt. - - Sed poëtae licuit haec amplificare; ideoque *ultra sidera*, h. e. Zodiacum, *ultra Solis vias et anni*, qui illo solis decursu conficitur, ad eas Africae plagas designandas, quae ultra notas terras - - versus austrum tum erant repertae. Similiter altera ex parte versus arcticum polum navigantes *diem post terga solemque reliquisse* dicti sunt ab Albinovano in fragm. de navigatione a Germanico in Oceano tentata. Respici autem a Marone Candaceu victam et Aethiopiam supra Aegyptum a C. Petronio copiis peragratam probabile fit; qua de re vid. Strab. XVII. p. 820 sqq." *H. Solis vias* per Zodiacum euntis et redeuntis etiam Tibull. II, 4, 17. commemorat. Ceterum cf. etiam Aen. I, 287. ibique adnott. — V. 798. iam supra legimus IV, 482., ubi vid. adnott. Quod hic *Axem humero torquere*, idem IV, 247. de eodem Atlante *coelum vertice fulcire.* — 799. „Splendide etiam hoc enuntiavit, quod futura Augusti magnitudo multis signis ac praesagiis fuit ostensa; quasi in remotissimis quoque terris eiusmodi signa animadversa fuerint. Fundum rei videbis ap. Suet. Octav. 94. - - Scilicet superstitione stultissima laborabat Augustus. Vid. Sueton. c. 92. - - Adulationis autem genus isto tempore non obscurum erat, venditare imperatoribus va-

Responsis horrent divûm et Maeotia tellus,
Et septemgemini turbant trepida ostia Nili.
Nec vero Alcides tantum telluris obivit,
Fixerit aeripedem cervam licet, aut Erymanthi
Pacarit nemora, et Lernam tremefecerit arcu;
Nec, qui pampineis victor iuga flectit habenis,

---

ticinia ac praesagia, quibus ipsis iam olim imperium aut insignis aliqua felicitas fuisset ostensa.“ *H.* — *Caspia regna*, populi circa mare Caspium degentes, imprimis Hyrcani et Bactriani, Parthorum imperio subiecti, et *Maeotia tellus*, Scythae ad paludem Maeotidem viventes, et *Nili ostia*, i. e. Aegyptii (cf. VIII, 711.) *iam nunc horrent in eius adventum*, i. e. animis in exspectationem adventus Augusti intentis iam nunc horrorem sentiunt, tempus adventuri Caesaris, Deorum oraculis significatum, horrent, et *turbant*, i. e. turbantur (vid. ad Aen. I, 234.), trepidant. Cf. Lucr. II, 125., ubi simili ratione commemorantur *Corpora, quae in solis radiis turbare videntur.* Ceterum vid. etiam infra ad v. 858. et ad Ecl. I, 12. adnott. — *septemgemini Nili ostia.* Sic *septemgeminus Nilus* etiam ap. Catull. XI, 7., ap. Ovidium autem Met. I, 422. *Nilus septemfluus*, ibid. XV, 753. *septemflua flumina Nili*, et V, 187. *septemplex Nilus*, ut ap. eund. Trist. II, 189. *septemplex Ister*, cui etiam septem ostia tribuuntur. Voc. *septemgeminus* praeterea non legi videtur, nisi ap. Statium de Roma septicolli Silv. I, 2, 191. et IV, 1, 6. Cf. autem adnott. ad VI, 297. — 802 sqq. „Expeditiones et itinera Augusti [ad ordinandas provincias iisdem annis, quibus haec scripsit Virgilius, a. U. C. 732 sqq. suscepta: cf. Heyn. ad v. 792.] commemorat comparatione facta cum *vago* (ap. Hor. Od. III, 3, 9.) Hercule et Baccho. -- *Cerynitis cerva* etiam Graecis *Χαλκόπους*, qua voce *pedum robur* ideoque *velocitatem* prisci homines declarabant; poëtae rei miraculum ut servarent, epitheton retinuerunt *aeripedem.*“ *H.* Cf. Silius III, 39. Martial. IX, 104, 7. Auson. Idyll. 19. cett. Apertum est igitur, errare Grammaticos, Servium ad h. l. Diomedem II. p. 437. Charisium IV. p. 249. p. et Pompeium p. 449. Lindem., qui *aeripedem* per synaloephen pro *aëripedem*, aërios pedes habentem, *ποδήμενον*, i. e. velocem, dictam esse putant. — „*Fixerit* haud dubie ad telum pertinet; atqui debuit cerva viva capta esse. Vid. Apollod. II, 5, 3. Aut igitur alium auctorem sequutus est poëta, aut loquutus est minus accurate: *figere* pro capere.“ *H.* Quod ut statuamus non opus est, nam etiam secundum Euripidem (Herc. fur. 378.) Hercules cervam interfecit. — Pro *aut Erymanthi* Markland. ad Stat. Silv. V, 2, 48. coni. *atque Erym.*, quod sequatur *et Lernam.* Sed vid. supra ad v. 609. et II, 127. — 804. *Pacarit nemora*, apro occiso. Sic Ovid. Met. VII, 405. *Theseus, Qui virtute sua bimarem pacaverat Isthmon*, scil. latronibus occisis. Cf. etiam Ovid. Her. IX, 13. et Senec. Herc. fur. 442. etc. Lectionem autem *Pacarit* pro vulg. *Placarit* ex optimis Codd. Heins. restituit. De crebra utriusque vocis permutatione vid. quos laudat Obbar. ad Hor. Ep. I, 2, 45. Vol. I. p. 120. Ceterum Wagn. adnotat, satis ineptam hic esse inter Herculis errores apri Erymanthii et Hydrae Lernaeae commemorationem, pro quibus pecudes Geryonis abactae vel mala aurea ex Hesperidum hortis petita aptius commemorari potuerint, ita ut haud dubie h. l. emendaturus fuisset poëta, si licuisset; cervae autem recte mentionem fieri, quippe quam persequens Hercules [Pindaro auctore Ol. III, 24.] in Hyperboreorum terram deductus fuerit. (Omnino de his tribus Herculis laboribus cf. Metzger in Pauly *Realencycl.* III. p. 1164 sq.) Peerlk. (cui adsentitur Gossr.) utrumque versum 803. et 804. spurium censet, fortasse non iniuria. — 805 sq. „De Bacchi ex India triumpho agit; in ea *Nysa* urbs cum monte Mero, qui et ipse Nysa dictus. Infinitae de his fabulae, collectae a Nonno in Dio-

Liber, agens celso Nysae de vertice tigris.
Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis,
Aut metus Ausonia prohibet consistere terra?
Quis procul ille autem ramis insignis olivae
Sacra ferens? nosco crinis incanaque menta

---

nys. Praeter Diod. II, 38. cf. Strab. XV. p. 687." *H.* Cf. etiam Ovid. III, 465. et Met. I, 20 sq. De ipso oppido et monte vide quae scripsi in libro meo *Handb. der alt. Geogr.* II. p. 510. et in Pauly *Realencycl.* V. p. 404. (v. Nagara) et 794. (v. Nysa). — *qui flectit iuga*, biiuges tigres: cf. v. sequ. et Val. Max. IV, 4, 5. *quae* (manus) *modo arantium boum iugum rexerant, triumphalis currus habenas retinuerunt.* — *pampineis habenis*, pampino circumvolutis et implexis. — 806. De nomine *Liberi* vid. ad Ecl. VII, 58. — *tigres.* Cf. Hor. Od. III, 3, 14. Ovid. Met. III, 668. cett. — 807. „*Et dubitamus*, pro *dubitas.* Miscuit personam suam [quo leniatur obiurgatio, quae his verbis inest: cf. adnott. ad Geo. II, 433.]. Est autem sensus: quum tibi tanta sit praeparata posteritas, dubitas *virtutem factis extendere*, i. e. gloriam?" Haec iam Servius rectissime; neque aliter Heyn. et *Brunck.*, haec adnotans: „*Virtutem* eo sensu posuit, quo Graeci *ἀρετήν*, pro nominis celebritate, gloria virtute parta"; quem iure laudat Wagn., de *ἀρετῇ* pro *εὐδοξίᾳ* posita conferri iubens Wass. ad Thuc. I, 33. et Bekkeri Anecd. Gr. Vol. I. p. 443., omninoque de virtutis alicuius vel vitii nomine pro laude vel crimine inde redundante posito Schaef. ad Soph. T. I. p. 244. et ad Anthol. Pal. T. III. p. 973. Cf. etiam simillimus locus infra X, 468. Simili certe ratione verbum *extendendi* usurpatum legitur ap. Silium II, 511. *extendam leti decus atque in saecula mittam*, et ibid. IX, 375. *brevis hoc vitae quodcunque relictum Extendemus, ait.* Cf. omnino Obbar. ad Hor. Ep. I, 5, 11. Vol. I. p. 257. *Iahn.* in priore edit. haec adnotat: „Cod. Rom. eiusque familia praebent *virtute extendere vires*, quod haud scio an melius huic loco conveniat, quum in praecedd. de imperio proferendo et vs. sq. de loco capiendo poëta verba faciat. Altera Cod. Med. aliorumque lectio fortasse ex X, 461. orta est." Sed iure dubitat Wagn., num *vires extendere* Latinum sit, et *vires* ex praegresso *virtutem* ortum suspicatur. Peerlk. autem sine iusta causa voci *extendere* substitutum vult verbum satis languidum *ostendere.* — 808. „Firmatur Aeneae animus ad sedem in Latio figendam." *H.* Peerlk. censet, hunc versum aptissimum fuisse ad dehortandos viros principes ab Italia relinquenda, de quo Metellum (Liv. XXII, 53.), C. Iulium Caesarem (Suet. Caes. 79.), Augustum (Hor. Od. III, 3. coll. Fabri Epist. II, 43.), alios cogitasse constet. — 809 sqq. Cum hac enumeratione Heyn. nobis conferre suadet locum Manilii I, 756 sqq. de animabus magnorum virorum in sideribus viae lacteae constitutis. — Primus commemoratur *Numa* rex, sacrorum publicorum apud Romanos auctor celeberrimus. Verba autem *Quis procul - - sacra ferens?* Aeneae esse, non Anchisae, putat Wagn., qui propterea *Nosco*, a quo verbo Anchisae responsio incipiat, maiore litera initiali scripsit. Nos in prima edit. Wagnerum temere secuti sumus; praestat enim haec omnia Anchisae verba habere, qui non statim videns, Numam esse, qui se obviam ferat, se ipse quasi interroget: *Quis procul ille autem* etc.? tum vero, ubi diligentius intuens Numam agnoverit, addat: *nosco crines* etc. Sic etiam Peerlk. et Gossr. locum intelligunt, quorum ille confert locos similiter conformatos Val. Fl. V, 579. *Quis procul ille virûm nobis, quem balteus asper Subligat?* et Paullin. Carm. 22. *Quis procul ille hominum placidis se passibus adfert?* ex quo loco concludit, Paullinum apud Virgilium pro *autem* fortasse legisse *hominum.* — *ramis insignis olivae.* Vid. Geo. III, 21. — 810. „*Sacra ferens*, proprie de sacerdotibus. Vid. ad Geo. II, 476., h. l. bene de sacrorum et religionum conditore. — *crines incanaque menta.* Talis eius imago est in

Regis Romani, primam qui legibus urbem
Fundabit, Curibus parvis et paupere terra
Missus in imperium magnum. Cui deinde subibit,
Otia qui rumpet patriae residesque movebit
Tullus in arma viros et iam desueta triumphis
Agmina. Quem iuxta sequitur iactantior Ancus,

---

numis gentis Calpurniae, Marciae et Pomponiae. Cf. Ursini Imagg. n. 95. et Dionys. II, 58." *H.* — *incana.* Cf. Ovid. Met. VIII, 804. *Labra incana situ.* Colum. VIII, 2. *incana barba.* Catull. 64, 346. *incani crines.* Plin. XXIV, 19. *incanus color rorismarini* etc. Deducendum est autem hoc Adiect. (quod docta adnot. adscripta docet Gossr.) a Verbo *incanescendi* (quod Geo. II, 71. et al. legitur; ut *infractus* (V, 784.) ab *infringendi*, *incurvus* ab *incurvandi* etc.), neque significat rem valde canam (ut vulgo explicant), sed paene canam. — 811. *primam qui.* Sic (pro vulg. *primus*) Med., Rom. et plurimi Codd. (cum Spartiano in Vita Hadr. c. 2.), quos cum Heinsio iure secutus est Wagn. *primam* autem pro Adv. *primum*, *primo.* Vid. adnott. ad Ecl. VI, 1. Drakenb. ad Sil. II, 235. (ubi prorsus similiter: *stat primam urbem - - invadere*) et Bach. ad Ovid. Met. XI, 278. Aliam tamen explicationem nuper proposuit Süpflius, *primam urbem* pro nova (*die neue, junge Stadt*) accipiens, coll. Hor. Sat. I, 3, 99. *prorepserunt primis animalia terris* (*aus der jungen, neu geschaffenen Erde*); de cuius tamen veritate nobis liceat dubitare, donec certiora voc. *primus* hoc sensu usurpati exempla prolata fuerint. — *legibus urbem fundabit*, (primis) legibus urbi datis eam constituet et firmabit. De ipsa re Thiel. conferri iubet Liv. I, 19. et Ovid. Fast. III, 277. — 812. *Cures*, nobilissimum Sabinorum oppidum, a Tiberi orientem versus situm, Titi Tatii et Numae Pomp. patria, unde Romani, cum Sabinis coniuncti, Quiritum nomen accepisse dicuntur. Cf. Strab. V. p. 158. Dion. Hal. II. p. 113. Flor. I, 2. alii. Reliquiae eius supersunt in vico nunc *Correse* appellato. Cf. liber meus *Handb. der alt. Geogr.* III. p. 640. — 813. *Missus in imperium magnum.* Cf. Silius XIII, 854. *origine parva In longum imperium Consul* (veniet.) — „*Cui deinde subibit* etc. Liv. I, 22. Tullus Hostilius: *Hic non solum proximo regi dissimilis, sed ferocior etiam Romulo fuit.*" *H.* — 814. *resides viros et desueta agmina.* Sic I, 725. *resides animos et desueta corda* coniuncta vidimus. Cf. etiam VII, 693. *Desuetus* cum tertio Casu coniungitur etiam infra VII, 693. et ap. Silium III, 576. *Paullatim antiquo patrum desuescit honori.* Cf. Ruddim. II. p. 72 sq. Ursinus p. 49. in utroque Virgilii loco *desuescere* cum sexto Casu constructum esse opinatur. — *triumphis*, victoriis omninoque bellis. — 816 sq. „De *Anco Marcio*, quasi is favorem populi captaverit ideoque superbior in patres fuerit, alios auctores habuisse Maronem necesse est, quam quos Livius et Dionysius ceterique sequuntur, qui ad nos pervenerunt. Ex Servio servatum videtur, quod Pomp. Sabinus adscripsit: „*Ancus Marcius - - vivente Tullo aegre ferebat, quum e stirpe regia se iactaret* (erat Numae nepos ex filia), *praelatum sibi Tullum. Itaque statuerat favore populari Tullum regem cum tota familia occidere.*" *H.* Peerlkamp. Ancum potius tamquam amplificatorem urbis propter nimium aedificandi studium *iactantiorem*, i. e. vitae splendore famam venantem, dici arbitratur; quod minus probabile videtur. Servium Tullium plane omitti potuisse negantes Burm. et Peerlk. locum mutandum esse censent, et ille quidem Cod. Franciani lectionem probat: *Hunc quoque*, sc. sequitur (quam duram ellipsin nemo facile probabit) *iam nimium* cett., ut designetur Serv. Tullius, quem populo studuisse utique scriptores quidam referunt (vid. Dionys. IV, 8.); hic autem coni. *Et qui iam nimium gaudet* (quod sane apparet in Hamb. 1.) *popularibus auris;* nomine enim Servii addito non opus esse, quippe quem iam successionis ordo et *popu-*

Nunc quoque iam nimium gaudens popularibus auris.
Vis et Tarquinios reges animamque superbam
Ultoris Bruti, fascisque videre receptos?
Consulis imperium hic primus saevasque securis
Accipiet, natosque pater nova bella moventis
Ad poenam pulchra pro libertate vocabit,
Infelix! Utcumque ferent ea facta minores,
Vincet amor patriae laudumque immensa cupido.
Quin Decios Drusosque procul saevumque securi

---

laris aura (coll Livio I, 40. 47. 48.) satis significent. Heyn. putat, Servium fortasse omissum esse utpote alienigenam et in servitute natum; mihi vero Pomp. Sabini opinio videtur simplicissima, qui Servium inter Tarquinios bene numerari posse censet. — 817. *popularibus auris*, favore et studio populi. Hor. Od. III, 2, 20. et Cic. de har. resp. 20. utuntur Singulari et hic pro Cluent. 47. eodem sensu ponit *ventum popularem*. Cf. etiam Senec. Herc. fur. 169. et similes loci. — 818. *superbam*, magnam et excelsam. Cf. I, 21. (ibique adnott.) III, 475. etc. Peerlk., quum voc. *superbus* cum Tarquiniis iunctum non nisi de Tarquinio Superbo accipi possit (?), temere coni. *Vis et T. reges animaeque superbae Ultorem Brutum*, i. e. vis videre et reges Tarq. et Brutum, ultorem Tarquinii Superbi. Ceterum hunc locum ante oculos habuisse videtur Silius XIII, 811. *Vis et Martigenae thalamos spectare Quirini?* — 819. *Ultoris* scil. et libertatis publicae et laesi Lucretiae pudoris. Cf. Lucan. V, 207. *Regnaque ad ultores iterum redeuntia Brutos.* — *fasces receptos* Heyn. recte explicat per regiam dignitatem et imperium a regibus in Consules translatum. Idem igitur significat, quod ap. Lucanum l. l. *regna recepta*. Ceterum cf. Liv. II, 3—5. — 821. *nova bella moventis*. Cf. Cic. Off. I, 11. extr. Ovid. Met. IX, 404. XII, 621. — 823. „Bruti factum qui reprehenderent, iam Virgilii tempore fuisse credendum est; itaque ab Anchise adiectum: *utcumque ferent*, in quamcunque partem hoc factum interpretaturi sint posteri, ipse in sumendo a filiis supplicio sequetur id, quod patriae amor et gloriae cupiditas suadebunt." *H.* — *minores*, posteri. Vid. ad I, 532. 733. Vossius in *Anm. u. Randgl.* p. 220. *minores* perperam intelligit de iunioribus Bruti aequalibus molli enervatoque animo huius severitatem vituperantibus. Ceterum imitatur h. l. Valer. Fl. III, 455. *nostrive luent ea facta minores.* — 824. *patriae amor vincet*, scil. amorem paternum; quod Val. Max. V, 8. sic expressit: *Exuit patrem, ut consulem ageret, orbusque vivere quam publicae vindictae deesse maluit.* Muenscher. Obss. in Virg. Aen. p. 24. quaerit: quid tandem vincat amor patriae? et ipsam infelicitatis cogitationem intelligendam esse temere arbitratur. — *immensam laudis cupidinem*, in qua haeret Heyn., Wagn. recte defendit, interpretans per „cupiditatem consummatissimae verissimaeque gloriae, quae ita in republica maxime elucescat, si nostrum commodum communi posthabeamus saluti." — 825. Brutum aptissime sequuntur Decii et Torquatus. *Decii*, (iam Geo. II, 169. commemorati) pater et filius, qui se pro patria devoverunt, alter bello Latino a. U. C. 414. (vid. Liv. VIII, 9, 10. Aur. Vict. de vir. ill. 26. Flor. I, 14. alios), alter Gallico vel Etrusco, a. U. C. 459. (vid. Liv. X, 28. Aur. Vict. de vir. ill. 27. Flor. I, 17. Zon. VIII, 1. alios.) Cicero Tusc. I, 37, 89. et Finn. II, 19, 61. etiam tertium adiungit Decium nepotem, qua de re vid. Kühner. et Goerenz. ad hos. ll. Beier. ad Cic. Off. III, 4, 16. et Matth. ad Cic. pr. Sext. 21, 48. Omnino cf. Haakh in Pauly *Realencycl.* II. p. 876 sqq. — *Drusi*, Liviae causa laudati. Ex iis imprimis clari M. Livius Salinator, Consul a. U. C. 535. et 547., quo anno Hasdrubalem vicit ad Metaurum fl. (cf. Liv. XXVII, 48.), et M. Livii Drusi Trib. pl. a. U. C. 632. et 663.

Adspice Torquatum et referentem signa Camillum.
Illae autem, paribus quas fulgere cernis in armis,
Concordes animae nunc et dum nocte premuntur,
Heu quantum inter se bellum, si lumina vitae
Attigerint, quantas acies stragemque ciebunt,
Aggeribus socer Alpinis atque arce Monoeci
Descendens, gener adversis instructus Eois!

(Vid. Teuffel in Pauly *Realencycl.* IV. p. 1108 sqq.) Alii etiam de Druso, Liviae f., eiusque victoriis de Germanis reportatis male cogitant, quas in tempora post Virgilii mortem incidere constat. — 826. De T. Manlio *Torquato* Imperioso, Cos. a. U. C. 407. 410. et 414., vid. Liv. VIII, 7. — „*referentem signa Camillum:* retulit, recepit signa a Gallis capta in pugna Alliensi. Cf. Liv. V, 37. et 40.“ *H.* — V. 827 sqq. De Iulio Caesare et Pompeio sermonem esse, quisque videt. — „*paribus armis*, utpote uterque Romanus, ut Geo. I, 489. *paribus concurrere telis* Romanos videre Philippi [ubi vid. adnott.]“ *H.* — *fulgĕre* (ut alibi *fervĕre*, *stridĕre*, *scatĕre* et similia) ex superioris saeculi more (cf. Senec. N. Qu. II, 56.) legitur etiam Lucr. V, 1099. (ubi vid. adnot. mea) VI, 160. 165. et saepius, Val. Fl. VIII, 284. al. Cf. Nonius X, 12. Prisc. VIII. p. 838. et IX. p. 866. P. atque adnott. ad Geo. I, 456. Sic infra VIII, 676. *effulgĕre.* — 828. „*nocte*, ante ingressum vitae, quae supra *lux* erat v. 761. et mox v. 829. *lumina vitae.*“ *H.* Vidimus quidem Elysium suo sole collustrari (v. 640 sqq.); sed hic, ubi non Elysium et Tartarus, sed vita in terra et commoratio inter Orci Manes sibi opponuntur, de inferis locis omnino cogitandum, quae vulgo tenebris involuta putantur, et de notissimo illo *in lucem edi*, cui h. l. *nocte premi* oppositum; quae etiam Wagneri est sententia. — *premuntur* omnium fere Codd. est lectio, revocata ab Iahn. et Wagn., quos recentiores omnes secuti sunt. Vulg. *prementur* Wagn. verae lectioni ab iis substitutum putat, qui si *premuntur* legeretur, otiosam ducerent Copulam. Sed idem Vir doct. rectissime verba *et dum nocte premuntur* per epexegesin superioribus adiecta censet a poëta, cui illud *nunc* nimis tenue et angustum videretur. De usu autem Copulae in epexegesi vid. ad I, 111. et al. Cum voc. *premuntur* cf. Hor. Od. I, 4, 16. *Iam te premet nox fabulaeque Manes*, ibique Intpp. – 829. *si*, pro *quum.* Vid. ad Ecl. II, 27. Geo. I, 7. Aen. V, 64. — *lumina vitae.* Cf. VII, 771. Wakef. ex paucis Codd. minoris pretii edidit *limina vitae*, quasi vero Pompeius et Caesar statim sub vitae initium bellum inter se gessissent. Immo *lumina vitae* et *noctem* Orci sibi opponi, iam supra vidimus. — 831. *socer.* Iuliam enim, Iulii Caesaris filiam, Pompeio nuptam fuisse, satis notum. — *aggeribus Alpinis*, per Alpium montes ex Gallia Transalpina veniens. *Aggeres* autem dicuntur montes, quia terris, quas cingunt, sunt pro aggeribus. Sic Sen. Herc. Oet. 168. Peliona, Ossam et Olympum vocat *Thessalicos aggeres.* — „*arce Monoeci*, h. e. promontorium cum templo et portu Herculis Monoeci, sub Alpibus maritimis non longe a Nicaea sitis, qui nunc *Monaco* est.“ *H.* Cf. Strab. IV. p. 201 sq. Plin. III, 5, 7. Steph. Byz. p. 471. Ammian. XV, 10. Lucan. I, 405 sqq. ibique Intpp. Videtur autem hic locus ob ipsius Herculis memoriam commemorari; quum Caesarem, ex Gallia exercitum contra Romam adducentem, hunc locum non attigisse, sed alia via profectum esse constet; ubi enim perinde est, quem locum alicuius regionis commemorent poëtae, eiusmodi locorum mentionem facere solent, qui legentibus res mythologicas et historicas in memoriam revocent; et hic quidem, ubi de Iulio Caesare agitur, Herculis memoria ab Augustei aevi scriptore satis apte excitatur. (Cf. supra v. 802 sqq.) — 832. *adversis Eois:* Pompeius enim copias suas in Oriente collegit. Cf. *viribus Orientis* infra VIII, 687. —

Ne, pueri, ne tanta animis adsuescite bella,
Neu patriae validas in viscera vertite viris;
Tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo;
Proiice tela manu, sanguis meus!
Ille triumphata Capitolia ad alta Corintho
Victor aget currum, caesis insignis Achivis.
Eruet ille Argos Agamemnoniasque Mycenas,
Ipsumque Aeaciden, genus armipotentis Achilli,
Ultus avos Troiae, templa et temerata Minervae.

---

833. „*Ne, pueri, ne.* Color orationis, qui Iliad. VII, 279. de Hectore et Aiace singulari certamine pugnantibus: *Μηκέτι, παῖδε φίλω, πολεμίζετε, μηδὲ μάχεσθον.*“ *H. Pueri* autem quo iure dicantur Caesar et Pompeius, ad V, 296. vidimus. Imitatur h. l. Claud. B. Gild. 286. *Ne consanguineis certetur cominus armis*, *Ne*, *precor.* — *adsuescite bella*, i. e. adsuescendo discite. Eadem verbi constructio invenitur ap. Liv. XXI, 33, 4. *invia ac devia adsueti*, quem locum post Doederl. in Synon. I. p. 69. cum hoc confert Wagn. Cf. etiam Ruddim. II. p. 137. Burm. ad Ovid. Trist. III, 3, 7. et Fabri ad Livii l. l. Gossr. vero *assuescere* hic pro Verbo activo et *animis* pro Dativo habet, coll. Hor. Sat. II, 2, 109. *qui pluribus assuerit mentem corpusque superbum.* — Cum v. 834. Heyn. comparat imitationem Lucani I. pr. *populumque potentem In sua victrici conversum viscera ferro*, et cum v. 835. Statii Theb. III, 239. *vos*, *o superi*, *meus ordine sanguis*, *Ne pugnate odiis.* „Argutum magis quam verum esse arbitror, quod ad clementiam Caesaris v. 835. et 836. referunt. Cur Caesarem potissimum appellet, causa allata est in hoc ipso: *genus qui ducis Olympo*, sc. per Iulum s. Ascanium, *genus meum.*“ *H.* — 836. *Proiice tela manu.* Cf. Stat. Theb. III, 643. *Proiicite arma manu.* — *sanguis meus*, i. e. tu, qui sanguis meus es, ideoque non prorsus i. q. *mi sanguis.* Cf. Statii l. modo l. adnott. ad Aen. I, 664. et Iani Gramm. poët. Lat. p. 92. — V. 837. et 838. ad *L. Mummium Achaicum* spectare in promptu est: quem ea potissimum de causa hic commemorari adnotat Heyn., quod Graecos bello Achaico confecto profligaverit, quae res ad Troiani hominis sensum grata auditu esse debuerit. — *triumphata Corintho.* Vid. ad Geo. III, 33. — Ad quem v. 839 sqq. pertineant, dubium videri potest. Ad eundem Mummium referri non posse, (quae est Gossravii sententia) imprimis ex v. 840. apparet. Veteres interpretes de Curio Dentato vel Fabricio, Pyrrhi victoribus, cogitant, qui rex Epiri, genus ab Achille ducens, Ennio quoque *Aeacides* vocetur. Tum vero non quadrat v. 839.; quare Heyn. rectius *L. Aemilium Paullum* significari putat, Perseum autem ab eo victum propterea *Aeaciden* vocari, quod reges Macedonici, ad Heraclidas pertinentes, maternam stirpem ab Olympiade, Neoptolemi, Epiri regis, filia, deduxerint; coll. Iust. VII, 6. Prop. IV, 11, 39. *Te*, *Perseu*, *proavi simulantem pectus Achilli*, *Quique tuas proavo fregit Achille domos*, et Silio XV, 291 sq. *Hic* (Philippus, Persei pater) *gente egregius*, *veterisque ab origine regni Aeacidum sceptris proavoque tumebat Achille.* Eandem loci explicationem etiam Wagn. sequitur. Muenscher. Obss. in Virg. Aen. p. 25 sq. potius Q. Caecilium Metellum Macedonicum, Andrisci s. Pseudophilippi victorem, intelligendum esse putat; quod mihi quidem non persuasit. Peerlkamp. pro more suo difficultates tollendi vv. 839—341. spurios habet. — *Eruet*, quum etiam ad *Aeaciden* referatur, latiore sensu capiendum pro vincet, prosternet, profligabit. Ceterum vid. supr. II, 5. *Argos* autem et *Mycenas* pro tota Graecia poni, iam ad I, 284. V, 52. et alibi vidimus. — 840. *Achilli.* Vid. ad II, 476. — 841. *Ultus avos Troiae*, i. e. maiores, ita tamen, ut pietatis et venerationis notio adiuncta

Quis te, magne Cato, tacitum, aut te, Cosse, relinquat?
Quis Gracchi genus, aut geminos, duo fulmina belli,
Scipiadas, cladem Libyae, parvoque potentem
Fabricium, vel te sulco, Serrane, serentem?

---

sit. Thiel. confert Ovid. Fast. VI, 657. Met. XV, 415. Iuv. VI, 162. VIII, 143. aliosque locos. Haec verba causam continent, cur huius potissimum Romanorum victoriae mentio iniiciatur. ,,Quid enim, quaerit *Heyn.*, ad Troianorum sensum laetius cogitari poterat, quam Achillis posteros aliquando Troianis esse poenas daturos calamitatis Troianis illatae et eversae urbis adeoque templorum Troiae violatorum et dirutorum?" Unde etiam patet, haec verba, quae Gossr. multo melius ad Mummium quadrare putat, non minus apte de Aemilio Paullo dici. Uterque quidem iniurias Romanorum maioribus, Troianis, illatas vindicavit a Graecis, sed Aemilius Paullus etiam ab ipsius Achillis nepotibus. — *templa temerata Minervae* spectant quum ad notissimum illud Aiacis facinus (de quo vid. ad I, 41. et II, 403.), tum ad palladium raptum (de qua re cf. II, 165 sqq.) *Temerare* est temera audacia violare res sacras, ut ap. Tibull. III, 5, 7. *nulli temeranda viro sacra.* Cf. etiam Ovid. Met. VIII, 744. X, 695. XV, 75. Val. Il. I, 627. 801. etc. — 842. ,,Notissimi in rebus Romanis viri. *Cato* est maior, M. Porcius [Censorius], qui et ab aliis inter magnos viros memoratus est et hic inter Cossum et Gracchos bene locum habet; etsi Uticensem in Augusti gratiam omisisse videri non debet. Vid. Hor. Od. I, 12, 35. et inf. VIII, 670." *H.* De Catone vid. ad VIII, 670. — *tacitum* hic ipsum est Participium Perf. Pass.: de quo tacetur; sensus est enim: quis te relinquat ita, ut tacearis. Sic Cic. ad Div. III, 8. *Prima duo capita epistolae tuae tacita mihi relinquenda sunt* cett. — De A. Cornelio *Cosso*, Consule a 428. a. Chr. n., qui Tolumnio, Veientium principe, interfecto primus Romanorum post Romulum spolia opima retulit, vid. Liv. IV, 19, 20. Plut. Rom. 16. Marcell. 8. Val. Max. III, 2, 4. Aurel. Vict. de vir. ill. c. 25. et Prop. IV, 10, 25 sqq. — 843. *Gracchi genus* respicit maxime Ti. Sempron. Gracchum, Consulem a. 215. et 213. a. Chr. n., bello Punico II. clarum eiusque nepotem eodem nomine insignem, patrem Tiberii et Caii, tribunorum, qui Consul fuit a. 177. et 163. a. Chr. n., et Praetor a. 179. egregiam de Celtiberis victoriam reportavit. (Cf. Liv. XL. 35. 44. XLI, 7. Cic. Brut. 20, 4. de Or. I, 9. etc.). — 844. ,,*Scipiadas:* int. Africanum maiorem et minorem; nam adiectum: *clades Libyae*, Carthaginis alter victor, alter eversor. — *fulmina belli* de Scipionibus proprio aliquo modo dictum: imitatus est Silius VII, 106. *ubi nunc sunt fulmina gentis Scipiadae?* Praeivit Lucr. III, 1047. *Scipiades, belli fulmen, Carthaginis horror* cett." *H.* Vid. adnott. ad Geo. IV, 561. Sic etiam Cicero pr. Balbo 15, 34. de Scipionibus illis in Hispania occisis: *Quum duo fulmina nostri imperii - - Cn. et P. Scipiones exstincti occidissent.* Homeri locus Il. XIII, 242. (ad quem vid. Koeppen.), ubi Idomeneus propter armorum fulgorem ἀστεροπῇ ἴκελος vocatur, minus huc quadrat. De Graeca forma *Scipiades* (pro *Scipionides*) cf. Iuven. II, 153. *ambo Scipiadae* et Heind. ad Hor. Sat. II, 1, 17. Sic Lucr. I, 27. *Memmiades*, et ipse Virg. Aen. VIII, 638. *Romulidae.* Vid. etiam adnott. ad Geo. II, 170. — *parvoque potentem Fabricium.* De simplici Copula *que* post Particulas disiunctivas *aut - - aut* vid. ad nott. ad Geo. I, 442. et Aen. II, 37. Münscher. Obss. in Virg. Aen. p. 27. *parvo potentem* explicat: qui parva re familiari contentus ob ipsam parsimoniam et continentiam cum prudentia et fortitudine coniunctam in rebus publicis gerendis plurimum valuerit." Simplicius ita cape: qui etiam in parva re domestica ob parsimoniam et continentiam dives est. Sic *potens* etiam alibi fere i. q. opulentus. Cf. Ter. Eun.

Quo fessum rapitis, Fabii? tu Maximus ille es,
Unus qui nobis cunctando restituis rem.
Excudent alii spirantia mollius aera,
Credo equidem, vivos ducent de marmore vultus,
Orabunt causas melius, coelique meatus

II, 3, 61. *Quis is est tam potens cum tanto munere hoc?* ibique Ruhnk.; Plaut. Epid. I, 2, 50. *Est Euboicus miles locuples, multo auro potens;* Phaedr. I, 24, 1. *Inops potentem dum vult imitari*, et Hor. Od. II, 18, 13. *nec potentem amicum largiora flagito.* Sententia igitur eadem est, quae ap. Silium I, 609. *castaque beatos Paupertate patres* et in similibus locis. *Parvum* autem eodem sensu legitur ap. Hor. Sat. II, 2, 10. *parvo contentus* et al. De ipso autem C. *Fabricio*, legato illo Romanorum ad Pyrrhum misso, cf. Dionis et Dionysii fragm. in Maii script. Vet. Nova Coll. II. p. 173 sqq. 510 sqq. Appian. Samn. 10. Plut. Pyrrh. 20. Liv. Epit. XIII. Flor. I, 18. Eutr. II, 12. — De C. Atilio *Serrano*, cui agrum suum colenti (et serenti quidem, unde nomen eius deducunt) propter virtutis gloriam Dictatura delata est, cf. Plin. XVIII, 3, 4. Cic. pr. Rosc. Am. 18, 50. Val. Max. IV, 4, 5. et Perizon. Animadv. hist. c. 1. — 846. *Quo fessum rapitis*, i. e. me longa oratione fessum, quum tam multa de Fabiis dicenda supersint, ut Heyn. recte explicat. Ceterum cf. Hor. Od. III, 25, 1. *Quo me, Bacche, rapis tui Plenum?* — V. 847. de *Fabio* Maximo Cunctatore Ennio debetur Ann. XII. p. 98. Hess., qui sic scripsit: *Unus homo nobis cunctando restituit rem.* Eundem locum respexit Sen. de Benef. IV, 27. *Fabius, qui cunctando restituit rem, temerarius est?* Cf. etiam Cic. Off. I, 24. Ovid. Fast. II, 241. et Liv. XXX, 26. Ceterum pro *restituis*, quae est Med. aliorumque bonorum Codd. et Nonii p. 252. lectio, Rom. eiusque familia praebet *restitues*, quod Vossius l. l. p. 220. huic loco, in quo ubique Futura leguntur, magis accommodatum censet. Sed constat, poëtas etiam res futuras tempore praesenti enarrare, quo vividius legentes illas sibi proponant tamquam praesentes. Vid. ad IX, 21. — 848. Comparantur Romani cum *aliis*, i. e. Graecis, qui artium elegantia et literarum laude excellebant. — *Excudent* (*ducent*, *orabunt* etc.) est Futurum concessivum, ut apud Hor. Od. I, 7, 1. *Laudabunt alii claram Rhodon;* I, 20, 10. *Tu bibes uvam;* III, 23. 12. *Victima pontificum secures tinget*; Liv. III, 54, 9. *Ibi felici loco - - tribunos plebis creabitis* etc. Alibi in eiusmodi locis Coniunctivum Praesentis usurpari constat; sed Futurum magis exprimit certam exspectationem, rem, quam concedimus, vere esse eventuram. — *spirantia aera*, statuae, quae vivos reddere videntur. Cf. Geo. III, 34. Claud. B. Get. 612. *raptaque flagranti spirantia signa Corintho*, et Hor. Od. IV, 8, 13 sq. Sic etiam Stat. Silv. I, 3, 48. *Vidi artes veterumque manus variisque metalla viva modis*, idemque Theb. II, 215. *vivis certantia vultibus aera.* — *aera* pro signis aeneis praeter Statii l. modo l. etiam ap. Hor. Ep. II, 1, 241. legimus: *aera Fortis Alexandri vultum simulantia*, et *mollis* vox propria de eiusmodi signis, tam artificiose ad similitudinem verorum corporum fictis, ut carnis mollitiem habere videantur. Vid. Quinct. XII, 10, 7. Cic. Brut. 18. Hor. A. P. 33. et cf. adnott. ad Ecl. III, 45. Ceterum Heyn. conferri iubet Pindari Ol. VII, 91—99. — *ducent de marmore vultus.* *Ducere*, ut Graecum ἐλαύνειν, primum dicitur de artificibus ex lento metallo varias res procudentibus (vid. infra VII, 634. Tib. I, 3, 47. *nec ensem Immiti saevus duxerat arte faber.* Plin. VII, 73, 38. *Idem* (Alexander) *edixit, ne quis ipsum alius quam Lysippus ex aere duceret.* cett.), vel ex alia materia molli fingentibus (velut Vitruv. II, 3. *lateres ducere*), deinde vero etiam transfertur ad marmor et alia, quae natura sunt dura et extendi non possunt. — *de marmore.* Vid. ad Geo. III, 13. et Aen. IV, 457. — 850. „Graeci porro praestabant eloquentia

Describent radio et surgentia sidera dicent:
Tu regere imperio populos, Romane, memento;
Hae tibi erunt artes, pacisque imponere morem,
Parcere subiectis, et debellare superbos.
Sic pater Anchises, atque haec mirantibus addit:
Adspice, ut insignis spoliis Marcellus opimis

---

et quidem forensi, *Orabunt causas melius* [pro quibus Peerlkamp., ne Virgilius de Romanorum oratoribus detrahere videatur, temere coni. *Narrabunt causas rerum*, quo, Gossravio vere memorante, poëta non minus offecisset Lucretii laudibus], et philosophicis mathematicisque studiis; at enim, id quod poëtam decebat, ex iis unum genus posuit Maro, astrorum scientiam: *coeli meatus*, h. e. siderum cursus, *describent*, definient in sphaera coelesti, *radio*, virga; petitum a geometricis figuris, quae in pulvere ducebantur, ut Ecl. III, 41. [ubi vid. adnott. coll. cum Claud. Cons. Mal. 275. *Manlius igniferos radio descripserat axes.* Quanti autem veteres imprimisque Graeci coeli siderumque cognitionem fecerint, satis constat. Cf. Geo. II, 475 sqq. Hor. Ep. I, 12, 16 sqq. Ovid. Fast. I, 295 sqq. cett.] At Romanis proprias artes contendit, ut imperent terrarum orbi et aut in foederum aequas leges recipiant, qui se ad eorum amicitiam applicent, aut eos, qui arma sumant, debellent." *H.* Recte praeterea Gossr. premit verba *credo equidem* (nostrum *meinetwegen*), ut sensus sit: „Omnia alia aliis concedam neque Romanos cum iis comparaverim in rebus, in quibus illi pares esse possunt et superiores: imperium orbis penes unum est populum Romanum." — 852. *regere imperio populos.* Cf. Lucr. V, 1127. *regere imperio res velle et regna tenere.* Vid. etiam ad I, 340. — De nota illa praecipiendi formula per Imper. *memento* cum Infin. expressa vid. Mitsch. ad Hor. Epod. X, 4. et Orell. ad Hor. Ep. I, 8, 16. Fasc. V. p. 19. Cf. Ecl. III, 7. Hor. Od. III, 29, 32. Tibull. I, 8, 27. Prop. II, 10, 39. II, 19, 73. Iuven. IX, 93. etc. — 853. *pacis imponere morem*, leges, conditiones. Vid. ad I, 264. Aliquot Codd. *pacique;* sed plurimi consentire videntur in vulgari lectione, quam Wagn. defendit coll. Livii loco IX, 14. *aliis modum pacis et belli facere.* — 854. *parcere subiectis.* Hanc, quam simulabant Romani, clementiam et moderationem erga victos ad ipsum Augustum transferre Horatium C. Saec. 51. (*bellante prior, iacentem Lenis in hostem*), Heyn. memorat. Cf. etiam Prop. III, 19, 28. (Minos) *Victor erat quamvis, aequus in hoste fuit.* Claud. de B. Gild. 99. *quem semper in armis Horribilem gentes, placidum sensere subactae.* id. laud. Stilich. III, 216. Ovid. Am. I, 2, 52. Sall. Cat. 9, 3. Liv. XXX, 42. XLV, 8. Tac. Ann. XI, 24. et similes locos de Romanorum in victos hostes clementia et aequitate agentes. — 855 sqq. „Sequitur locus - - de C. [immo M.] Marcello, Octaviae f., ad quem ut deduceretur oratio, M. Claudium Marcellum bello Punico II. clarum induxit. [Cf. Liv. Epit. XX. et Silius XII, 178 sqq.] Narrationem de hoc loco coram Octavia lecto habet Pseudodonatus in Vita Virg. §. 47. et Serv. ad v. 862. Adde Sen. Cons. ad Marciam c. 2." *H.* (Cf. Diss. de Virg. vita et carmm. not. 58.) Burm. temere haerens in verbis: *haec mirantibus addit: Adspice* cett., minus recte hunc locum comparat cum Liv. IV, 6. in., ubi post *consules* sequitur *respondit*, scil. alter consulum, eiusd. VII, 30. 4., ubi verba *Legati locuti sunt* sequitur Singularis *arbitror*, quum unus modo legatus verba faciat, et similibus. Hic enim Anchises solum filium adloquitur, non Sibyllam, ad quam haec omnia non pertinent; *haec mirantibus* autem est i. q. quum haec mirarentur (Aeneas et Sibylla adstans). — 856. *Adspice, ut - - ingreditur.* Vid. supra ad v. 779. — „*spoliis opimis*, occiso Insubrium Gallorum duce Vindomaro [quod factum est primo eius Consulatu a. U. C. 532.), Liv. Epit. XX. Vid. Perizon. Animadvv. c. VII. Eadem sunt v.

Ingreditur, victorque viros supereminet omnis!
Hic rem Romanam, magno turbante tumultu,
Sistet, eques sternet Poenos Gallumque rebellem,
Tertiaque arma patri suspendet capta Quirino.
Atque hic Aeneas — una namque ire videbat
Egregium forma iuvenem et fulgentibus armis,
Sed frons laeta parum, et deiecto lumina vultu —:
Quis, pater, ille, virum qui sic comitatur euntem?
Filius, anne aliquis magna de stirpe nepotum?
Quis strepitus circa comitum! quantum instar in ipso!

---

860. *tertia arma capta*, h. e. tertia spolia opima post Romulum et Cossum [de quo vid. supra v. 842.], *suspendet Quirino*, h. e. Romulo. Atqui ex Romuli instituto Iovi Feretrio ferebantur spolia opima (vid. Liv. I, 10.), ibique et tunc reposita fuisse certum est. Prop. III. [immo IV], 10. fin. *Nunc spolia in templo tria condita.* Sed potuit posterioris aevi religio Romulum Iovi adiungere; vel potest dictum esse, quia urbis conditori omnia posterorum facta praeclara in laudem cedunt." Haec fere *Heyn.* Servius tamen haec adnotat: ,,Possumus et, quod est melius, secundum legem Numae hunc locum accipere, qui praecepit, prima opima spolia Iovi Feretrio debere suspendi, quod iam Romulus fecerat; secunda Marti, quod Cossus fecit: tertia Quirino, quod fecit Marcellus;" idemque narrant Plutarch. in vita Marcelli c. 8. et Festus p. 189. Müll. — *supereminet.* Vid. ad X, 765. — 858. *tumultus* Romanis significat subitum bellum, cui celeriter succurrendum est; quare imprimis repentinae hostium, Gallorum maxime, incursiones *tumultus* vocantur. Cf. Cic. Phil. VIII, 1, 2. Servius infra ad VIII, 4. Ernestii Clav. Cic. Kreyssigii Gloss. Liv. h. v. et Kritz. ad Sall. Cat. 59. 5. — *Turbare* absolute pro turbas ciere legitur etiam Ecl. I, 12., ubi vid. adnott. Cf. etiam supra ad v. 801. — *sistet*, grave verbum, quod Iovis Statoris memoriam iniicit. Cf. Liv. I, 12. — *Poenos*, quia eo duce Romani primum Hannibalem vicerunt ad Nolam. Cf. Liv. XXIII, 16. — 860. *capta.* Cf. adnott. ad II, 765. Markl. ad Stat. Silv. V, 2, 148. praeter necessitatem coni. *rapta.* — Cum v. 861 sqq. Heyn. conferri iubet imitationem ap. Silium XIII, 778 sqq. et Eur. Phoen. 102 sqq. 147 sqq. — De laudibus M. Marcelli, Octaviae filii, quem Augustus adoptaverat generumque fecerat, ut sibi in imperio succederet, (Dio Cass. LIII, 30.), quique vix annum XVII. natus a. U. C. 731. diem supremum obiit, cf. Hor. Od. I, 12, 45 sqq. Vellei. II, 93. Sen. Cons. ad Marciam c. 2. alii. Summam de eius virtutibus populo susceptam fuisse exspectationem, satis constat. Cf. Dio Cass. III, 30. — 862. *fulgentibus armis*, ideoque bellicosum. — 863. *frons laeta parum*, scil. quam exspectari potest, omen est praematurae mortis. — 864. *Quis* Prisc. XII, 3, 15. hunc versum afferens recte sic interpretatur: ,,Quum ignoratur propria eius qualitas, quaeritur nomen." Cf. adnott. ad Ecl. I, 19. — *sic*, quemadmodum antea descriptus est; tam tristi specie. — 866. *Quis strepitus circa comitum*, unde favor popularis cognosci potest. *Quis strepitus* est meliorum Codd. lectio, quam nunc pro vulg. *Qui strepitus*, paucorum modo et deterioris notae Codd. auctoritate nitente, cum Wagn. et Iahnio restitui, quum constet, pro duabus literis sibilis se excipientibus in Codd. saepe unam modo apparere (cf. adnott. ad V, 163, 531. al.). Vid. autem supra ad v. 561. — *quantum instar in ipso*, paullo insolentius dictum pro: quanta similitudo ei est cum illo Claudio Marcello (quinquies Consule), quem comitatur; quod maxime ad augustum corporis habitum spectare patet. Quare Heyn. *instar* ipsum hic nove positum esse censet pro exemplo magnae dignitatis, specie augusta corporis;

Sed Nox atra caput tristi circumvolat umbra.
Tum pater Anchises, lacrimis ingressus obortis:
O gnate, ingentem luctum ne quaere tuorum;
Ostendent terris hunc tantum fata, neque ultra
Esse sinent. Nimium vobis Romana propago
Visa potens, Superi, propria haec si dona fuissent.
Quantos ille virûm magnam Mavortis ad urbem
Campus aget gemitus! vel quae, Tiberine, videbis
Funera, cum tumulum praeterlabere recentem!
Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
In tantum spe tollet avos, nec Romula quondam

---

imprimis quum praecesserit: *Quis strepitus circa comitum!* quod sine dubio ad popularem favorem referendum sit, ut exspectes nunc aliquid, quod dignitatem oris et maiestatem corporis commendet. *H.* Peerlk., qui hoc *quantum instar* Latinum esse negat, coni. *quanti instar in ipso!* quod sic interpretatur: „Qui strepitus circa hunc puerum! Quot comites! Sed ipse, quam est instar omnium! In uno illo plus inesse videtur, quam in omnibus aliis. Adeo singulos et cunctos externa specie superat," coll. Aen. VII, 707. et Senec. Ep. 7. *Unus mihi pro populo est.* Ceterum vulgo editur *in ipso est.* Sed verbum substant. desideratur in optimis quibusque Codd.; quare a nobis pariter atque ab Heinsio, Iahnio et Wagn. reiectum est. Cf. etiam Wagn. Qu. Virg. XV, 7., qui in exclamationibus (velut Ecl. III, 101. Aen. I, 460. X, 850.) illud vulgo a Virgilio omitti docet. — Cum v. 867. cf. Hom. Od. XX, 351. De Nocte et, pro qua hic posita est, Morte alatis cf. II, 360. VIII, 368. Anthol. Gr. III, 25. epigr. 69. Winckelm. *Monum ined.* n. 27. Passerat. ad Prop. I, 3, 45. Broukh. et Heyn. ad Tib. II, 1, 89. alii. — 868. *ingressus*, non addito Infinitivo. Cf. IV, 107. VIII, 713. Geo. I, 42. — 870. *Ostendent terris* cett. Heyn. comparat locum hinc expressum Tac. Agr. 13. *monstratus fatis* (i. e. a fatis) *Vespasianus* (ad quem vid. Walchium p. 213 sq.), et Peerlkamp. addit alterum eiusdem cap. Agr. Tacit. locum, qui hunc nostrum respiciat: *D. Iulius potest videri* (Britanniam) *ostendisse posteris, non tradidisse.* De opinione autem non soli antiquitati propria, Deos homines nimia quasi virtute insignes terrae invidere ideoque praematura morte eripere, Thiel. conferri iubet Herodot. III, 40. Ruhnk. ad Rut. Lup. p. 137. ed. Frotsch. et Blomfield. ad Aesch. Pers. 368. — 872. *propria*, perpetua, stabilia. Vid. ad Ecl. VII, 31. — 874. „*Campus aget gemitus virorum:* noto more, pro: in campo agetur, erit, gemitus (ut ἄγεσθαι pro ἔχεσθαι, εἶναι) in funere Marcelli. De publico hoc in Marcelli funere luctu vid. Dio Cass. III, 30." *H.* — *Gemitus agere* (quod hinc arripuit Ambros. de Obitu Valent. §. 3., a Peerlkamp. citatus), eadem ratione dictum, qua Geo. III, 203. Lucr. III, 488. et Cic. Verr. II, 4, 66. *agere spumas*, Geo. II, 130. *venena agere* et similia. Cf. etiam infra IX, 814. — *Campus* autem est Campus Martius, in quo Marcellus sepultus est, quare *ille* additur, i. e. celeberrimus, omnibus notus. — *vel quae.* Peerlkamp. malit *heu quae.* — *Tiberine*, scil. pater (vid. ad Geo. IV, 355.), ut plene scriptum est Geo. IV, 369. Cf. etiam infra VIII, 31. *Tiberinus* absolute pro Tiberi legitur etiam VII, 30. Prop. IV, 2, 7. Ovid. Fast. IV, 292. VI, 105. alibi. - 875. *quae funera*, quam luctuosa, quae lamenta in funere. Schrader. temere coni. *munera.* — „*tumulum recentem*, Mausoleum Augusti in Campo Martio ad ripam Tiberis, quod sexto suo Consulatu (a. U. C. 726.) exstruxerat. Sueton. c. 100. Strab. V. p. 236." *H.* Videntur autem hunc locum ante oculos habuisse Silius XIII, 658 sqq. et Ammian. XXV. p. 329. — 877. *in tantum spe tollet avos* pro vulg.: tantam

Ullo se tantum tellus iactabit alumno.
Heu pietas, heu prisca fides, invictaque bello
Dextera! non illi se quisquam impune tulisset
Obvius armato, seu cum pedes iret in hostem,
Seu spumantis equi foderet calcaribus armos.
Heu, miserande puer, si qua fata aspera rumpas!
Tu Marcellus eris. Manibus date lilia plenis;
Purpureos spargam flores, animamque nepotis
His saltem accumulem donis, et fungar inani

---

de se spem avorum excitabit. Sic etiam Gr. ἐλπίσιν ἐπαίρειν. — *Romula tellus* pro *Romulea*. Sic *Romula gens* ap. Hor. Od. IV, 5, 1. Cf. adnott. ad Aen. III, 602. — 878. „Egregia inversio, dum post illa, neminem Romanorum cum ipso posse comparari, pergendum erat: *non iactabit se tantum ullo alio alumno Roma* nec pietate, nec fide, nec virtute.“ *H.* — *Heu pietas* etc. i. e, Quid proderit pietas eius, fides, fortitudo? — *priscam fidem* a posteriorum temporum Romanis saepe celebrari constat. Cf. v. c. Ter. Ad. III, 3, 89. *homo antiqua virtute ac fide* et Hor. C. Saec. 57. cum Aen. I, 292. — 880. *tulisset*, si vitam longius producere ei licuisset. Ceterum cf. adnott. ad II, 136. — 880 sqq. Comparant Hom. Od. IX, 49 sq. — 882. *armi* hic latiore sensu positi pro lateribus equi, quae ab armis incipiunt; nam armi ipsi calcaribus non fodiuntur. — 883. „*Si qua* [scil. via, ratione: vid. ad Ecl. IX, 14. et Aen. I, 676.] *fata rumpas*, si fatorum ordinem dissolvere, tam durum fatum effugere tibi liceat, tu ad M. Marcelli, b. Punico II. clari, nomen ac gloriam es perventurus. Nomen autem sub finem est memoratum, pleno iam erumpente animi affectu.“ *H.* Recte tamen, nisi fallor, Wagn. nobis suadet post v. 883. signum exclamandi ponere, ut sensus sit: utinam rumpas aliquo modo fata aspera! (*Fata rumpere* autem, ut apud Livium I, 42. *Nec rupit tamen fati necessitatem humanis consiliis.*) Tum vero verba *Tu Marcellus eris* non spectant ad antiquum illum Marcellum (tu alter eris Marcellus), sed ad ipsum Octaviae filium, hoc sensu: tu, qui nunc hic versaris inter animas, aliquando ad superas auras rediturus, in terra eris Marcellus ille, Augusti populique Romani deliciae. Quantopere igitur optandum, ut fata rumpas, ut praematuram mortem effugias! qualis quantusque vir tum demum fias! Sequentia autem cum antecedentibus sic cohaerent: At tibi non continget fata aspera rumpere, immo tenera aetate moriere (cf. v. 870.). Iustis igitur funebribus, quantum licet, hic defungar. *Heyn.* haec adnotat: „Illa v. 884—886. *Manibus date lilia* cett. molliora forsan sunt, quam pro Anchisae herois persona et temporibus; Virgiliani potius aevi habenda talis luctus testandi elegantia. Sunt tamen per se pulcherrima“ et Gossr. haec observat: „Summum animi affectum, qui tandem in verba *Tu Marcellus eris* erumpit, sequitur mollis lamentatio.“ — *Date* (mihi) *lilia - - spargam* eadem fere ratione dictum, qua IV, 683. *Date, vulnera lymphis abluam*, ubi vid. adnott. — 885. *purpureos flores* de rosis intelligit Thiel., quae saepe cum liliis coniungantur. Sed mire hoc dictum videtur: date mihi lilia, ego rosas spargam; quare *purpureos flores* de ipsis liliis accipiendum puto. Cf. adnott. ad Ecl. IX, 40. Aen. I, 591. et V, 79. cum Plin. XXI, 5. *Est et rubens lilium, quod Graeci χρίνον vocant; alii florem eius cynorrhodon. Sunt et purpurea lilia.* De hoc flores spargendi more cf. Kirchmann. de funer. I, 11. Inde ap. Stat. Theb. VI, 58. sepulcrum est *picturatus morituris floribus agger.* Cf. etiam quae de coronatis tumulis mortuorum adnotavimus ad Aen. V, 79. Ceterum hunc locum ante oculos habuerunt Ambros. de obitu Valent. §. 56. *Non ego floribus tumulum eius adspergam. Spargant alii plenis lilia calathis*, et Sulpit. Sever. de Martino 22. *Ac, licet inani munere, solum ipsum flore pur-*

Munere. — Sic tota passim regione vagantur
Aëris in campis latis, atque omnia lustrant.
Quae postquam Anchises natum per singula duxit,
Incenditque animum famae venientis amore,
Exin bella viro memorat, quae deinde gerenda,
Laurentisque docet populos urbemque Latini,
Et quo quemque modo fugiatque feratque laborem.
Sunt geminae Somni portae, quarum altera fertur
Cornea, qua veris facilis datur exitus umbris;
Altera candenti perfecta nitens elephanto,
Sed falsa ad coelum mittunt insomnia Manes.

---

pureo et suave redolentibus sparge graminibus, quos Peerlk. confert. — „*animam accumulem donis*, nota elegantia pro vulgari: *dona*, flores, *in animam accum.* [Cf. adnott. ad v. 229.] — *inani munere* eo sensu, quo XI, 51. 52. [et Ovid. Met. II, 340., i. e. quod mortuum in vitam revocare non potest omninoque ab eo non sentitur.]" *H.* Hi potissimum versus quantopere commoverint Augustum, vix verbis exprimi posse narrant Grammatici. Cf. Schmid. ad Hor. Sat. II, 1, 246. — 887. *Sic*, talia confabulantes. (Cf. etiam v. 898 sq.) Tumulum igitur, in quo antea steterant (v. 754.), iam deseruerunt. — 888. Heyn. coniungit *Aëris in campis*, quod pro campis aëriis, i. e. caliginosis, positum putat, his verbis adiectis: „Occurrit tamen hic nova difficultas, quum in Elysio caligo non esse debeat secundum v. 640. Scilicet ereptum iis est coelum nostrum, nam in inferis sunt, et habent aërem suum, aetherem illum purum et apertum. *Campi aëris*, qui tali aëre pro coelo fruuntur;" et coll. Stat. Silv. V, 3, 286. *Ite pii Manes - - Et monstrate nemus, quo nulla irrupit Erinnys, In quo falsa dies coeloque simillimus aether.* Ruhk. tamen, cui etiam Gossr. adsentitur, rectius coniungere videtur, *regione aëris*, coll. supra II, 737. *regione viarum.* — 891. *Exin* (quod respondet antecedenti *postquam*, ut III, 464. *postquam - - dehinc*, ibid. 450. *quum - - deinde* etc.: cf. etiam adnott. ad Aen. II, 391.) i. q. tum, post haec, ubi in narratione ad aliam rem transitur. Forma *exin* (quae non solum est poëtica: cf. Hand. Turs. II. p. 666., qui profert Ciceronis testimonium Or. 45, 154. *dein etiam saepe et exin pro deinde et exinde dicimus*) poëta usus videtur, quia statim sequitur *deinde.* — *nova bella* cum Laurentibus, i. e. Latinis, et Rutulis gerenda; nam quae sequuntur *Laurentisque doces populos* cett. dicta per inversionem pro: quae bella gerenda sint cum populis Laurentibus. De Laurento autem et Laurentibus vid. infra ad VIII, 71. et 371. Ceterum haec ante oculos habuit Ovidius Met. XIV, 118. sic scribens: (Aeneas in Orco ab Anchisa) *didicit quoque iura locorum, Quaeque novis essent adeunda pericula bellis.* — V. 893. iam adfuit III, 459., ubi vid. adnott. — 894 sqq. „Quum emittendus esset Aeneas e locis inferis porta alia, quam qua ingressus erat, incidit in duplices Somni portas, quibus veteres Somnia prodire luserunt. Fundus Odyss. XIX, 562 sqq. Somnia sedem habere in Orci vestibulo, supra vidimus v. 274. 282 sqq." *H.* Cf. etiam Hor. Od. III, 27, 41. ibique Interpp. Burm. *Somni* a *Somnium* deducere maluit, probante Lessingio in libro *Wie die Alten den Tod gebildet haben* p. 80. Sed somnus mittit somnia: vid. Ovid. Met. XI, 623. et cf. Lambin. ad Hor. Od. III, 27, 41. ab Iahn. laud. — 895. *veris umbris*, i. e. veris somniis. Interdum enim mortuorum umbras somniantibus sese offerre, ut Furiarum loco poenas expetant (coll. Prop. IV, 7, 87.), easque esse has veras umbras, Heyn. memorat. — 896. Wagn. verba *candenti perfecta elephanto* apposita censet voc. *nitens*, ut totus locus sic se habeat: altera cornea proptereaque obscurior, nitens altera, ut elephanto perfecta. De *elephanto* pro ebore posito vid. ad Geo.

His ubi tum natum Anchises unaque Sibyllam
Prosequitur dictis, portaque emittit eburna,
Ille viam secat ad navis, sociosque revisit;
Tum se ad Caietae recto fert litore portum.
Ancora de prora iacitur; stant litore puppes.

III, 26. — 897. „Altera porta meliore quidem materia est, scil. ebore, *sed* ex ea *Manes*, h. e. inferi, *mittunt ad coelum*, ad homines, *falsa insomnia:* procedunt hac altera porta non ipsae umbrae, sed phantasmata umbrarum seu Larvae, Horatii Od. III, 27, 41. *vana imago, quae porta fugit eburna*, somnium ducens. *Falsa* igitur *insomnia* hic non sunt somnia fallentia, quae falsa rerum specie illudunt. Interpretatur locum Statius Silv. V, 3, 288.“ Haec fere *Heyn.* Wagn. confert Tib. II, 6, 37. *Ne tibi neglecti mittant mala somnia Manes, Moestaque sopitae stet soror ante torum.* Cf. etiam hac de re Mitscherl. ad Hor. Epod. V, 92 sqq. et Lobeckii Aglaoph. T. I. p. 302. De voc. *insomnia* vid. ad IV, 9. — 898. *His - - dictis.* Peerlkamp., qui putat *dictis aliquem prosequi* nihil aliud significare posse, quam aliquem postremum salutare et certis quibusdam verbis compellatum dimittere, ideoque si *his dictis* a Virgilio scriptum esset, omnino requiri ipsa illa dicta, quibus Anchises usus fuisset, coni. *Hic, ubi - - dictis, portaque emittit.* Verum sane est *his dictis* non satis cohaerere cum prioribus, nam quae sit portarum ratio, poëta exponit, non Anchises; sed pertinent haec verba ad omnia illa, quae supra narrata sunt. — 899. *emittit.* Quando hoc factum videatur, supra docuimus ad v. 535 sqq. — 900. *viam secat*, τέμνει τὴν ὁδόν, viam sectam sequitur. Cf. Ovid. Am. II, 16, 15. Sil. II, 170. supra Aen. V, 298. 595. cum adnott. ad IV, 257. et X, 107. — 901. *Caieta* (hic per prolepsin commemorata: vid. libri sequentis initium) Latii erat oppidum L millia passuum a Neapoli septemtrionem versus remotum, nunc *Gaëta* appellatum. Vid. Plin. III, 5, 9. Diod. IV, 56. Flor. I, 16. Amm. Marc. XXVIII, 22. alii. — *recto litore* est optimorum Codd. lectio a Wagn. restituta, qui vulgatam *recto limite* interpretamentum habet verae lectionis quae significet: recta secundum litus via, et comparat infra VIII, 57. *Ipse ego te ripis et recto flumine ducam*, et Liv. XXI, 31. *Postero die profectus adversa ripa Rhodani mediterrana Galliae petit*, qui tamen Livii locus minus huc quadrat. Ingratam autem eiusdem vocis repetitionem huic lectioni tuendae non obstare, docet coll. locis VII, 853. 179 sq. VIII, 242 sq. 396 sq. Melius tamen huc referes eiusmodi locos, quales sunt Aen. II, 74 sqq. (ubi vid. adnott. ad v. 76.) III, 523. V, 385. etc.; nam sententiae sic cohaerent: *se ad portum fert recto litore; Ancora - iacitur; stant* (igitur) *litore puppes.* Cf. etiam adnott. ad Ecl. VI, 16. et al. *recto* autem *litore* sane eadem ratione dictum, qua VIII, 57. *recto flamine*, i. e. recto fluminis cursu. — 902. Eadem ratione, Homerum librum XI. Odysseae et Silium Punicorum librum XIV. finire, Pomp. Sabinus observat. Ceterum Peerlk. duo postremos huius libri versus, quos non solum omnes Codd. exhibent, sed etiam Ovid. Met. XIV, 120. sq. et 154 sq. videtur ante oculos habuisse, propter illam ipsam voc. *litoris* repetitionem et dictionem *se fert recto litore*, quae vix aliter, quam de itinere terra per ipsum litus facto intelligi possit, ideoque satis levibus de causis spurios censet. Paullo graviora sunt argumenta, quibus Gossr. hos versus oppugnat, sic iudicans: „Haec prolepsis vix ferenda, si quae statim sequuntur l. VII. considerantur. Quaerimus enim, cur iam appulerint ad Caietam, cur non usque ad Tiberim navigaverint? An ut possit ibi mori Aeneae nutrix? Iam quae sequuntur VII, 4 sqq. bene cum v. 899. iunguntur, mediis omissis. Et habemus exsequias Miseni, non Caietae.“ Et sane negari nequit, hos ultimos libri versus esse inter eos, quos poëta haud dubie postea correxisset, si ipsi per fatum licuisset.

Lipsiae, ex Officina C. P. Melzeri.